סדר תפילות
כמנהג בני רומה
לכל ימות השנה

כפי הנהוג
בירושלים עיה"ק

ערוך ע"י
הלל משה סרמוניטה
ואנג'לו מרדכי פיאטילי

ירושלים

בשנת
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי
וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי
לפ"ק

סידור

כמנהג בני רומה

כפי הנהוג

בירושלים עיה"ק

ערוך ע"י

הלל משה סרמוניטה

ואנג'לו מרדכי פיאטילי

ירושלים

בשנת

מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל

לפ"ק

עיצוב גרפי ועימוד:
d.c.dav111@gmail.com

תוכנת תג,
הרב דניאל הירש ווייסמאן נ״י
ירושלים

©
כל הזכויות שמורות לעורכים:
hillser@netvision.net.il
ampiattelli@gmail.com

נדפס בדפוס ע.ר. בתל אביב
בחודש סיון תשפ״ד

הקדשה

סידור זה יוצא לאור

לע״נ

יוסף ברוך סרמוניטה ז״ל

ורעייתו מרים ז׳ני סרמוניטה לבית מינרבי ז״ל

ת.נ.צ.ב.ה.

תרומת בנם הלל משה יצ״ו

***

Questo siddur è dedicato

alla memoria di

Josef Baruch (Giuseppe) Sermoneta z.l.

e di **Miriam Jenni (Pucci) Minerbi Sermoneta** z.l.

ת.נ.צ.ב.ה.

il figlio Hillel Moshe יצ״ו

תוכן הענינים

סדר השכמת הבוקר 3
סדר ברכות השחר 9
זמירות של חול 28
ברוך שאמר 38
עמידה לשחרית לימי החול 62
סדר שני וחמישי 85
נפילת אפים 93
סדר הוצאת ספר תורה 100
ברכת הגומל ומי שברך 106
סדר מנחה לימי חול 126
עמידה למנחה לימי החול 129
סדר ערבית לימי חול 144
עמידה לערבית לימי החול 154
סדר ספירת העומר 165
סדר קריאת שמע על המיטה 169
סדר הטבת חלום 173
סדר תפילות לשבת קודש 175
סדר עירובין 177
הדלקת נרות לשבת וליום טוב 180
סדר קבלת שבת 181
תפילת ערבית של שבת 189
עמידה לערבית של שבת 195
קידוש ליל שבת 209
סדר תפילת שחרית של שבת 211
זמירות של שבת 211
נשמת 229
עמידה לשחרית של שבת 243
סדר הוצאת ספר תורה 252
הפטרות ומזמורים להוצאת ס"ת 253
ברכת הגומל ומי שברך 257
ברכות ההפטרה 260
תפילה לשלום המדינה 262
הזכרת נשמות 266
סדר מוסף של שבת 270
עמידה למוסף של שבת 270
סדר קידוש ליום שבת 286
סדר מנחה של שבת 287
סדר הוצאת ספר תורה 293
עמידה למנחה של שבת 298
אלפא ביתא 307
שיר המעלות 311
מזמורים לפני ערבית למוצ"ש 314
ערבית למוצאי שבת 315
עמידה לערבית של מוצ"ש 321
הבדלה על הכוס 340
סדר ברכת הלבנה 343
סדר נטילת לולב 346
סדר הלל 347
קריאת התורה לר"ח 353
מוסף לראש חודש 355
עמידה למוסף של ר"ח 356
יוצר של שבת וראש חודש 364
מוסף לשבת וראש חודש 366
עמידה למוסף שבת של ר"ח 366

סדר יוצרות ופיוטים לכל השנה.. 375
יוצר לשבת לפני ראש השנה..... 377
יוצר לשבת תשובה 380
יוצר לשבת שלפני סוכות 382
יוצר לשבת בראשית 385
רשות לחתן בראשית 390
פיוטים לחתן בראשית 393
סדר הדלקת נרות חנוכה 395
מעוז צור ישועתי 396
סדר קריאת התורה בחנוכה 398
יוצר לשבת ראשונה של חנוכה .. 405
יוצר לשבת שניה של חנוכה..... 416
עושה שלום לשבת וחנוכה..... 421
הפטרת שבת א׳ של חנוכה..... 423
הפטרת שבת ב׳ של חנוכה..... 425
יוצר לשבת שקלים..... 426
קריאה לפרשת שקלים 428
הפטרת פרשת שקלים..... 429
יוצר לשבת זכור 431
קריאה לפרשת זכור 433
הפטרת פרשת זכור 433
פיוט לשבת זכור 436
סדר פורים..... 449
סדר קריאת התורה לפורים 456
יוצר לשבת ופורים..... 457
יוצר לשבת פרה 458
קריאה לפרשת פרה..... 460
הפטרת פרשת פרה 462
יוצר לשבת החודש 464
קריאה לפרשת החודש 466
הפטרת פרשת החודש..... 468
יוצר לשבת הגדול..... 469
הפטרת שבת הגדול..... 471
הכרזת פסח 473
פיוט לשבת הגדול..... 474
סדר ליום הזכרון..... 478
סדר ערבית ליום העצמאות..... 480
סדר ליום העצמאות..... 483
רשות לנשמת ליום העצמאות 483
רשות לקדיש ליום העצמאות..... 484
יוצר ליום העצמאות..... 487
על הניסים ליום העצמאות..... 488
סדר קריאה ליום העצמאות..... 489
על התורה ליום העצמאות..... 490
סדר הפטרה ליום העצמאות..... 491
יוצר לשבת שלפני שבועות..... 494
יוצר לשבת נחמו..... 499
קריאה לתענית ציבור 502
הפטרת לתענית ציבור במנחה... 503
סדר ברכות 505
ברכות המצוות..... 507
ברכות הנהנין 511
ברכות הריח..... 512
ברכות הראיה והשמיעה 513
תפילת הביננו 518
תפילה בשעת הסכנה 518
סדר תפילת הדרך 519
תפילת הכרך 521

ברכת החמה 522
סדר ברכת המזון 523
ברכת מעין שלש 544
תפילות וברכות למעגל החיים 549
סדר ברית מילה 551
סדר ברית מילה לגרים 559
סדר פדיון הבן הבכור 560
סדר זבד הבת 563
מי שברך לבר־מצוה 564
סדר קידושין ונישואין 565
סדר ביקור חולים 572
סדר תפילת חולים 572
מי שברך לחולה 576
סדר שנוי השם 577
ליושבת על־המשבר 579
תפילות בענייני נפטרים 582
סדר צידוק הדין 583
צידוק הדין אחרי הקבורה 592
סדר השכבה 592
סדר סעודה בבית האבל 598
סדר ניחום אבלים 601
סדר תפילה בבית האבל 601
סדר הזכרת נשמות 603
הזכרת נשמות חיילי צה״ל 603
הזכרת נשמות לנספי השואה 605
תפילות שונות 607
סדר הכנסת ספר תורה 609
פיוט לעצירת גשמים 610
סדר ברכת כהנים 612
נוסח הקדיש המקורי 615
לוח קיצורי מקורות 617
מפתח הפיוטים והתפילות 621

סדר
תפילות
לימות החול

פרק

השכמת הבוקר

יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבוד את בוראו וכשיעור משנתו מיד יקום ויאמר:

מוֹדֶה (הנשים אומרות: מוֹדָה) **אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם· שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:**

יטול מים על ידיו שלש פעמים ויאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־נְטִילַת יָדַיִם:

ה"נ והערות

מודה אני וכו'. לא נמצא במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. וכ' היעב"ץ בסדו', דף מ ע"א, שחסידים מהאחרונים ז"ל הוסיפו אותו. מח' רמ"ו מתחיל בברכת ענט"י, ומח' בולוניא ב'אדון עולם'.

מקורות ומקבילות

יתגבר כארי. טור או"ח, סי' א; ע"פ ב"ב י"ז, כג. **לעבוד את בוראו.** ע"פ שמ' כג, כה; יהו' כד, יח; דה"א כח, ט; ספי"ה טז, יד; פסז"ו שמ', סוף פר' משפטים, פכ"ד, סי"ח. **וכשיעור משנתו.** ע"פ זכ' ד, א. **ויאמר.** רא"ו בבלי ברכות, דף ס ע"ב. **מודה אני.** סדה"י ד"ה ובקומו; ע"פ מד' איכ"ר פר' ג, סי' ח. **מלך חי וקיים.** ע"פ דני' ו, כז. **שהחזרת בי נשמתי.** ע"פ תדא"ר (איש שלום), פר' יח, ד"ה שמעוני אחי, ע"פ תה' לא, ו ואיו' יב, י. **בחמלה.** ע"פ ישע' סג, ט; יואל' ב, יח. **רבה אמונתך.** איכ' ג, כג; ב"ר פר' עח, סי' א. **יטול מים.** בבלי שבת, דף קט ע"א; רא"ו סרע"ג ח"א, סי' א; סה"ת סי' א. **נטילה קודם לברכה.** ע"פ גאה"ל או"ח, סי' ד, ס"ק א. **כתיבת ברכות.** ירוש' שבת פר' טז, ה"א [דף עט ע"ב]; בבלי שבת, דף קטו ע"ב; מס"ו פר' טו, ה"ד; רא"ש עמ"ס שבת פר' טז, סי' א, '...והיגי לכתוב סדר הברכות וכו' משום עת לעשות' וגו'. רא"ו הגהות יעב"ץ עמ"ס שבת, דף כד ע"א, ד"ה מהו להזכיר. **השלמת מאה ברכות.** בבלי מנחות, דף מג ע"ב; פסקי רי"ד; בעה"ט דב' ו, ז; סרע"ג ח"א, סי' א; פסז"ו במ', דף קיג ע"ב; פסקי רי"ד כתובות דף ח ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג אות יז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א וסדר ר"ה, סי' רפב; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות; מח' פרס, דף יב ע"א; סה"ג עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב, אות א; גאה"ל או"ח, סי' מו. **כל ברכה פותחת בשם ומלכות.** רא"ו ירוש' ברכות פ"א, ה"ה; בבלי ברכות, דף מ ע"ב; מדה"ה מז' טז, סי' ח; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מט ע"א, ד"ה יתיב ר' זירא, 'אלא שכן דרך התלמוד לקצר ולומר ברוך בלבד'; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ג, אות ד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסה; רע"ב ברכות פ"ט, מ"א; סה"ג עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב, אות א. **נטילת ידיים.** אגא"ס א, שה-שו; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' א; סדו' רס"ג עמ' פח; סהא"ק ענין נטילת ידיים; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות; סה"ת סי' א. **ברוך אתה ה'.** תה' קיט, יב; ספ"ט ח, א. **מלך העולם.** ע"פ ירמ' י, י; תה' י, טז; ספי"ו כה, יח. **אשר קדשנו במצותיו.** ע"פ ספי"ו טו, ל; במדב"ר פר' י, סי' א, 'כל מעשיהם', ע"פ ויק' כ, כו; ס' מל"ה, פר' לו, ד"ה ולפיכך חייבין. **וצונו.** בבלי ברכות, דף כג ע"א, ע"פ דב' יז, א; ר"ח עמ"ס שבת, דף כג ע"א; ילקו"ש תו', רמז תתקיא, ד"ה ועשית; שבה"ל, ענין שבת, סי' נט.

וכל היום כשיעשה צרכיו בין קטנים בין גדולים יברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים· גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ· שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם· אֵין כָּל־בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ שָׁעָה אֶחָת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָרוֹפֵא לְכָל־בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

לפני לבישת טלית קטן יפריד הציציות ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִצְוַת צִיצִית:

מקורות ומקבילות

כל היום כשיעשה צרכיו. סרע"ג ח"ב, סי' קנג; סמגע"ו סי' כו; סהמ"ק עניין נטילת ידיס; שבה"ל, עניין תפילה, סי' מ, וסי' ג; סת"ר סי' מ, עניין מאה ברכות. **ברכת אשר יצר.** ע"פ מדת"ל (וורשא), פר' שמיני, סי' ח; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"מ, סי' מ; סדו' רס"ג עמ' פח; סהמ"ק עניין נטילת ידיס; שבה"ל, עניין תפילה, סי' מ; סת"ר סי' מ, עניין מאה ברכות. **אשר יצר את האדם.** ע"פ בר' מ, כז; ב, ז־ח; בנ"ס טו, יד; ספי"ו ב, כד. **האדם בחכמה.** ע"פ מדת"ל (וורשא), פר' תזריע, סוף סי' ו; תוס' עמ"ס ברכות, דף ס ע"ב, ד"ה אשר; וראו שבה"ל, עניין תפילה, סי' ג, וגם מה שכ' בשם אחיו רבב"מ. **וברא בו נקבים נקבים.** ע"פ יחז' כח, יג; בבלי ב"ב, דף עה ע"מ; ילקו"ש יחז', רמז שסז, ד"ה בעדן. **חלולים חלולים.** סרע"ג ח"מ, סי' מ; מח' פרס, דף יג ע"ב. כתב הדמב"ה אור"ח, סי' ו: 'דלשון חלליס, הוא ג"כ לשון הריגה, כמו בחללי חרב, במ' יט, טז, ע"כ יש לומר חלוליס, שהוא לשון חלול ממש'. **גלוי וידוע לפני כסא כבודך.** ע"פ ירמ' כג, כד; דני' ב, כב; לשון חכמיס בהרבה מקומות, כמו: בבלי ברכות, דף ס ע"ב; ויק"ר (מרגליות), פר' אמור, פר' כט; אסת"ר, פר' ח, סי' ז. **שאם יפתח... או יסתם.** גאה"ל אור"ח, סי' ו, ס"ק מ, בשם הרי"ף, רש"י ורא"ש. **אין כל בריה יכולה לעמוד.** במח' רומניא, דף ו ע"מ: 'אין שום בריה יכולה להתקיים'. **שעה אחת.** ע"פ רי"ף ברכות, דף מד ע"מ; רמב"ם הל' תפילה, פ"ז, ה"ה; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' כב; מח' פרס, דף יד ע"מ. וראו מ"ש בח"נ והערות. **הרופא לכל בשר.** ע"פ דב' לב, לט; תה' קג, ג; מש' ד, כב; מח' פרס, דף יד ע"מ; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ס ע"ב; שבה"ל, עניין תפילה, סי' ג; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט, ה"ג, אות יד. **ומפליא לעשות.** שופ' יג, יט; ספ"ט יג, מ; בנ"ס נ, כב; ב"ר פר' מ, סי' ג. ראו שבה"ל, עניין תפילה, סי' ג, מש"כ בשם רש"י. **לבישת טלית קטן.** ראו סמגע"ו סי' כז. **יפריד הציציות.** ראו גאה"ל אור"ח, סי' ח, ס"ק ב, מש"כ בשם הרא"ש. **טוטח ברכת על מצות ציצית.** ע"פ פסז"ו במ', דף קיד ע"מ; נמוק"י הל' ציצית, דף יב ע"מ; סה"ת סי' מ וסי' מו. **ואומו על מצות ציצית.** במ' טו, לח; ספרי במ', פי' קטו, ד"ה ונתנו על ציצית; ירוש' ברכות, פ"מ, ה"ב [דף ז ע"ב]; בבלי שבת, דף קיח, סוף ע"ב; מדריס, דף כה ע"מ; מס' ציצית פ"מ, ה"מ; מס' תפילין פר' מ, הל' כא; הלק"ל, הל' ציצית ועשייתו, אות' מ־ב; שבה"ל, הל' ציצית של רבינו שלמה זל"ל; ריבב"ן עמ"ס חולין, דף פח ע"מ.

ח"נ והערות

חֲלוּלִים חֲלוּלִים. כה"נ במח'. הגיר' בגמ' שלפנינו, ברכות, דף ס ע"ב, 'חֲלָלִים חֲלָלִים (הניקוד ע"פ לו"א סי' ח), וכך גם גרס רש"י. אולם הרי"ף דף מד ע"א, והרא"ש פ"ט, סי' כב, גרסו בגמ' שניהם יחדיו: 'חלולים חלולים', וכן גרס בפסקי רי"ד, בגמ'. בכ"י כ"ה: 'וחללים חללים'. **לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ.** כה"נ במח' רמ"ו. במח' בולוניא ושד"ל: 'לפני כסא כְבוֹדֶךָ'. בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי', כ"ה ברי"ף עמ"ס ברכות, דף מב ע"ב, בדומה לזה נמצא בפסקי ריא"ז עמ"ס ברכות. **יִפָּתֵחַ... אוֹ יִסָּתֵם.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'יִסָּתֵם... אוֹ יִפָּתֵחַ' וכ"ה בפסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ס ע"ב. במח' רומניא: 'יִסָּתֵם... אוֹ אִם יִפָּתֵחַ' וכ"ה בפסקי ריא"ז עמ"ס ברכות פ"ט, ה"ג, אות יד. **אֵין כָּל־בְּרִיָּה וכו' לְפָנֶיךָ.** בכ"י כ"ה: 'שאינו יכול להתקיים'. **יְכוֹלָה לעמוד.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'יְכוֹלָה לעמוד'. **שָׁעָה אֶחָת.** לא נמצא בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא. ובספר תשב"ץ קטן, סי' רטז, כתב מפורש שאין לאמרו. **בא"י וכו' על מצות ציצית.** ברכה זו נמצא במח' שד"ל לפני 'לעולם יהא', ואיננה במח' רמ"ו ובולוניא.

כשיצא מפתח ביתו יניח יד ימין על המזוזה ויאמר:

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר:

שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד· כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט:

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ· אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב· מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: אָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתֶיךָ· אֶשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדוֹם רַגְלֶיךָ: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן· אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ· עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

מצות עיטוף וברכה מעומד. לפני עטיפת הטלית יפריד הציציות ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית:

ה"נ והערות

לישועתך קויתי יי. לא נמצא במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. מופיע בסדו' הרד"פ. **שויתי יי לנגדי וכו'.** מופיע במח' רמ"ו, בולוניא וסדו' הרד"פ. **וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ וכו' לַהֲדוֹם רַגְלֶיךָ.** כה"נ במח' שד"ל. ג' פסוקים אלו מופיעים במח' רמ"ו ובולוניא בסדר שונה. **וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ וכו'.** פסוק זה מופיע במח' רמ"ו ובולוניא. **ברכת טלית ותפילין.** כה"נ במח' שד"ל, לפני 'לעולם יהא אדם'. בסחב"ר מופיע לאחר ברכות השחר ולפני פרשת התמיד. בכ"י כ"ה, דף 145ב, נמצא כחטיבה בפני עצמה. במח' רמ"ו ובולוניא נמצא בקובץ הלכות ומנהגים שבסוף המח'. **לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא בא ללא ניקוד.

מקורות ומקבילות

כשיצא מפתח ביתו וכו'. ע"פ בבלי ע"ז, דף יא ע"א. **מזוזה.** מס' תפילין פר' ו, הל' כא. **פסוקים בסידו'.** רלו בבלי שבת, דף קטו ע"ב, ורש"י ד"ה ומעיינות הרבה; רא"ש עמ"ס שבת פר' טז, סי' ו, '...והאידנא וכו' מעיינות של תורה' וכו'; שו"ת הרשב"א ח"ב, סי' רפא. **לישועתך קויתי.** בר' מט, יח. **כשנכנס לבית הכנסת.** רלו שדר"א פר' וילא, שאילתא כב, 'לגלויי בכוישתא' וכו'; כ"י כ"ה, דף 32ב. **שויתי ה'.** תה' טז, ח. **ואני ברב חסדך.** תה' ה, ח; שרע"ג ח"ב, סי' קמט; שרש"י ריש סי' תיח; כלבו סי' פז; שה"ת סי' ב. **מה טובו.** במ' כד, ה; שרע"ג ח"ב, סי' קמט; שרש"י סי' תיח; בשחב"ר מופיע בתוך 'רבון העולמים'; שה"ת סי' ב. רלו בבלי סנהדרין, דף קה ע"ב. **אבואה למשכנותיך.** ע"פ תה' ה, ח. **ואני תפלתי לך.** תה' סט, יד; שרש"י סי' תיח; שחב"ר. **מלות עיטוף וברכה מעומד.** ע"פ פסז"ו (לקח טוב), במ', דף קיג ע"ב; אור"ח ח"א, הל' ציצית, אות כח; ר' בחיי דב' טז, טו; כ"י כ"ה, דף 145ב; שו"ע או"ח, סי' ח, ס"א. **לפני עטיפת טלית וכו' יברך.** סדו' רס"ג, עמ' לד ועמ' רלד. **עטיפת הטלית.** ע"פ מס' ציצית פ"א, ה"א; מדת"ה מז' לה, סי' ב; שבה"ל, ענין תפילין, שימוש תפילין. **טוסח ברכת להתעטף בציצית.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"י; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; שרע"ג ח"א, סי' ו; סדו' רס"ג, עמ' פט ועמ' לד ועמ' רלד; שהא"ק הל' ציצית; שת"ר, נספחים, סי' יג, תיקון ציצית; שה"ת סי' מו; כ"י כ"ה, דף 145ב. **להתעטף.** ע"פ ישע' סא, י ותי"ו. רלו בתמ"ד (ווערטהיימר), מדרש אלפא ביתות, סוף דף תמא. **בְּצִיצִית.** לבוש או"ח, סי' ח, ס"א.

לפני קשירת התפילין על הזרוע יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

לפני הנחת תפילין של ראש יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִצְוַת תְּפִלִּין:

ואסור לשוח בין תפילין של יד לשל ראש, ואם שח ביניהם חוזר ומברך על של ראש שתים, 'להניח תפילין' ו'על מצות תפילין'.

כאשר מגלגלים את הרצועה על האמה יש נוהגים לומר:

וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה:

מקורות ומקבילות

הנחת תפילין. ע"פ שמ' יג, ט; יג, טז; דב' ו, ח; יא, יח; תוספתא ברכות פ"ו, הכ"ה; בבלי ברכות, דף טו ע"א; מנחות, דף לה ע"ב; ערכין, דף ב ע"ב; ר"ה עמ"ס ר"ה, דף יז ע"א; סמנע"ו סי' ב; שבה"ל ענין תפילין. **תפילין בחוה"מ.** ירוש' מו"ק פ"ג, ה"ד [דף יב ע"ב]; סמנע"ו סי' לב, בשם רוב גאוני עולם; שבה"ל, ענין תפילין, שימוש תפילין, בשם ה"ר אביגדור ורלאייתו מהירושלמי; שה"ג, הל' תפילין, דף ח ע"ב, אות ב. **לפני קשירת התפילין.** ע"פ בבלי מנחות, דף לה ע"ב; פסקי רי"ד; הל' קטנות לרי"ף, הל' תפילין, דף ח ע"ב; פסקי ריא"ז, הל' תפילין, אות כח. **תפילין של יד.** מס' תפילין פר' א, הל' כא; שבה"ל, ענין תפילין, שימוש תפילין. **על הזרוע יברך.** ירוש' ברכות פ"ב, ה"ג [דף יד, סוף ע"א]; סדו' רס"ג עמ' לד; ספה"מ או"ח הל' תפילין סוף סי' ג; הלק"ל, הל' שימוש תפלין, סי' יג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות, ובנספחים סי' יד סדר הנחת תפילין; כ"י כ"ה, דף 146א. **ברכת להניח תפילין.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"י; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; משנ"ט שמ', פר' יג, סי' טז; סדו' רס"ג עמ' לד; הלק"ל, הל' שימוש תפלין סי' יג; שבה"ל ענין תפילין; סה"ת סי' מז, ובנספחים סי' יד סדר הנחת תפילין; כ"י כ"ה, דף 146א. **ולוו להניח תפילין.** ע"פ שמ' יג, ט; יג, טז; דב' ו, ח; יא, יח. **לפני הנחת תפילין של ראש יברך.** סחב"ר; תשו' הרי"ד סי' סג; כ"י כ"ה; מח' רמ"ו וגלוניא ח"ב, סדר הנחת תפילין וברכתן; סת"ר, נספחים סי' יד סדר הנחת תפילין; כ"י כ"ה, דף 146א. **תפילין של ראש.** ע"פ בבלי ברכות, דף ו ע"א; מדת"ה מז' לה, סי' ב; מס' תפילין פר' א, הל' כא; שבה"ל, ענין תפילין, שימוש תפילין. **של ראש יברך.** ירוש' ברכות פ"ב, ה"ג [דף יד, סוף ע"א]; סחב"ר; ספה"מ או"ח הל' תפילין, סוף סי' ג; הלק"ל, הל' שימוש תפלין, סי' יג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות, ובנספחים סי' יד סדר הנחת תפילין; פסקי ריא"ז, הלכות תפילין, אות כט; כ"י כ"ה, דף 146א; שה"ג הל' תפילין, דף ח ע"א, אות ה. ראו סה"ת סי' מז. **ברכת 'על מצות תפילין'.** ע"פ ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; מדת"ג פר' בא, סי' יד; משנ"ט שמ', פר' יג, סי' טז; שבה"ל ענין תפילין; סת"ר, נספחים, סי' יד; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף 146א. בהלק"ל, הל' שימוש תפלין, סי' יג המוסח: 'לקב"ו במצות תפילין'. **ולוו על מצות תפילין.** ע"פ שמ' יג, ט; יג, טז; דב' ו, ח; יא, יח. **ואסור לשוח בין תפילין של יד לשל ראש.** ע"פ בבלי סוטה, דף מד ע"ב; שבה"ל ענין תפילין; פסקי ריא"ז, הל' תפילין, אות ל; כ"י כ"ה, דף 146א; שה"ג, הל' תפילין, דף ח ע"ב, אות א. **חוזר ומברך על של ראש שתים.** ע"פ בבלי מנחות, דף לו ע"א; פסקי רי"ד; טור ורמ"א, או"ח סי' כה, ס"ט; שבה"ל ענין תפילין; פסקי ריא"ז, הל' תפילין, אות כט; כ"י כ"ה, דף 146א, מח' רמ"ו וגלוניא; שה"ג, הל' תפילין, דף ח ע"א, אות א. **וארשתיך לי וכו'.** הוש' ב, כא-כב.

ה"נ והערות

כאשר מגלגלים את הרצועה וכו'. מנהג זה ואמירת פסו' 'וארשתיך' וכו' לא נמצא במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ומופיע בסדו' הרד"פ. הוא מנהג ע"פ הקבלה, סמ"ש, דף סו ע"א.

יש נוהגים לומר קודם הברכות:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ׃ בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא׃
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל׃ אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא׃
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל׃ לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא׃
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה׃ וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה׃
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי׃ לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה׃
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית׃ וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה׃
וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי׃ וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה׃
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי׃ מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא׃

ח"נ והערות

אדון עולם. מחבר שיר נאה זה אינו ידוע. במח' רמ"ו מופיע בערבית לשבת בשינויי נוסח וכאן כמח' בולוניא ושד"ל. **כָּל־יְצִיר.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא: 'כל יציר' וט"ס הוא, ראו: נספחות לסידור רש"ס מהדורת אוצרנו, חלק המבוא, סימן יז, עמוד תקג; הקדמה לסד"ש, ד"ה וביותר צריך לזרז. במח' רומניא: 'כָּל־יְצוּר'. **לְעֵת נעשה.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'בְּעֵת נעשה'. **כְּחֶפְצוֹ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'בְּחֶפְצוֹ'. **לְהַחְבִּירָה.** במח' רמ"ו: 'וּלְהַחֲבִירָה'. במח' רס"ד־רס"ה: 'וּלְהַחְבֵּירָה'. **בְּלִי תכלית.** במח' רמ"ו: 'וּבְלִי תכלית'. **ולו העז והמשרה.** במח' רומניא נוסף: 'בְּלִי עֵרֶךְ בְּלִי דְמְיוֹן \ בְּלִי שִׁנּוּי וְהַתְּמוּרָה. בְּלִי חִבּוּר בְּלִי פֵרוּד \ גְּדוֹל כֹּחַ וְהַגְּבוּרָה'. **בְּעֵת צרה.** במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'בְּיוֹם צרה'. **וּמָנוֹסִי.** במח' רומניא: 'וּמְנוּסִי'. **מְנָת כוסי.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'מְנַת כוסי', כדין תיבה הסמוכה, אבל במקרא מוכח שאפילו בסמיכות יבוא בקמ"ץ, כמו (דה"ב לא, ד) 'מְנָת הכהנים'.

מקורות ומקבילות

אדון עולם. ע"פ ספי"ו לא, יח; בבלי ברכות, דף ז ע"ב, ע"פ בר' טו, ה; ב"ר פר' לט, סי' א, ע"פ תה' מה, יב; ילקו"ש תו', רמז עז, ד"ה ויאמר ה'; מח' רומניא, דף לה ע"ב. ראו סמגע"ו סי' א, 'מנהג עוב לומר יחוד הבורא בטרם יאיר יום'. **אשר מלך.** ע"פ ב"ר פר' ג, סי' ז, 'בורא עולמות ומחריבן'; מד"ז קה', פר' ג, סי' יא; פסר"ב פי' ו, ד"ה ד"א ותבלם. ראו אה"מ, אליעזר, עמ' 33, ד"ה מי ימלל. **בטרם כל יציר נברא.** פדר"א פ' ג; מד' לותיות דר"ע (וורטהיימר), עמ' כג; אה"מ, אליעזר, עמ' 32. ראו פסר"ב, פי' כז, ד"ה זה הוא. **לעת נעשה בחפצו כל.** ע"פ בר' א, לא; יבע' מג, ז; מש' עז, ד. ראו משנ' אבות פ"ו, מי"א; מתד"נ (בובר), פר' בראשית סי' יב; ירוש' יומא פ"ג, ה"ט; בבלי יומא, דף לח ע"א; מעת"ד פי"א, פכ"ב. **אזי מלך שמו נקרא.** ע"פ פדר"א פ' ג; ילקו"ש משל, רמז תתקמא, ד"ה ירא'ת ה'. ראו ר' בחיי בר', פל"ח, פ"ל. **ואחרי ככלות הכל.** ע"פ בבלי ר"ה, דף לא ע"א; סנהדרין, דף לז ע"א; ילקו"ש יבע', רמז שלג, ד"ה ונשגב ה'. **לבדו ימלוך נורא.** ע"פ יבע' ב, יא; עוב' א, כא; מתע"ד פל"ב, פי"ב, ד"ה ואין עמו; מדת"נ (וורשא), פר' פקודי, סי' ג; מס' שמחות, ס' חיבוט הקבר, פ"א, ה"ד. **והוא היה הוה ויהיה.** ע"פ שמ' ג, יד; יבע' מא, ד; מד, ו; מח, יב. **והוא יהיה בתפארה.** ע"פ יבע' כח, ה; ס, יט; בבלי מגילה, דף טו ע"ב; סנהדרין, דף קיא ע"ב. **והוא אחד ואין שני.** ע"פ דב' ו, ד; לב, לט; מ"ב יט, יט; יבע' מה, ו; ספ"ט ח, א; דב"ר פר' ב, סי' לג; אגב"ר, סוף פר' לא. הלשון ע"פ קה' ד, ח. **להמשיל לו.** ע"פ יבע' מ, יח; מ, כה; מו, ה; תה' פט, ז. **להחבירה.** ע"פ תה' לד, כ; איו' עז, ד. **בלי ראשית בלי תכלית.** ע"פ יבע' מד, ו; מח, יב; ירוש' סנהדרין פ"א, ה"א; שה"ר פר' א, סי' ט. **ולו העוז והמשרה.** ע"פ תה' כב, כט; דה"א כט, יא; דני' ב, לז; בנ"ס ב, ד־ה; ספי"ה עז, יג־יח; תדא"ז פר' כד, ד"ה אל יתהלל; אה"מ, עקיבא, עמ' 418. **והוא אלי.** ע"פ שמ' עו, ב; תה' קיח, כז. **וחי גואלי.** ע"פ איו' יט, כה. **וצור חבלי.** ע"פ תה' קטז, ג־ד. **בעת צרה.** יבע' לג, ב; ירמ' יד, ח; בנ"ס לה, כג. **והוא נסי ומנוסי.** ע"פ שמ' יז, טו; ש"ב כב, ג; ירמ' עז, יט. **מנת כוסי.** ע"פ תה' עז, ה; ירוש' פסחים פ"י, ה"א [דף סט ע"א], 'עתיד הקב"ה וכו' ד' כוסות של נחמות'; ב"ר פר' פח, סי' ה; מדת"ה מז' יא, סי' ה. **ביום אקרא.** תה' עו, יז; קב, ג; איכ' ג, מז.

בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי· בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה:
וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי· יְהוָה לִי וְלֹא אִירָא:

מנהג טוב שלא יפסיק אחר 'אשר יצר', אלא אומר בביתו 'אלהי נשמה'.

אֱלֹהַי· נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה· אַתָּה בְרָאתָהּ בִּי· אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי· וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי· וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי· וְאַתָּה עָתִיד לְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבוֹא· אֱלֹהַי כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדֶה (הנשים אומרות: מוֹדָה) אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

מקורות ומקבילות

בידו אפקיד רוחי. ע"פ תה' לא, ו; איו' יב, י; ספרי במ', פר' פינחס, פי' קלט; מדת"נ פר' בלק, סי' כג; במדב"ר פר' כ, סי' כ. **רוחי גויתי.** ע"פ איו"ה, נפתלי, ב, ב. **ה' לי ולא אירא.** ע"פ יסע' יב, ב; תה' ג, ו-ז; לד-ג; מו, יא; קיח, ו; אגב"ר פר' מו. **יסמוך אשר יצר לאלהי נשמה.** רא"ו מור מו"ח, סי' ו; פסקי רי"ד כתובות, דף ח ע"א; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א. **אלהי נשמה.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות; מע"ה, מעשי ברא"שית, פ"ט, ד"ה והנה אמנם. **נוסח הברכה.** ע"פ בבלי ברכות, דף ס ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"א, סי' א; תשו' רג"ג, או"ח סי' מ; פסקי ריא"ז ברכות, פ"מ, ה"ג, אות מז; ס' הכחרי, מאמר א, אות קמו. **אינה פותחת ב'ברוך'.** תוס' עמ"ס פסחים, דף קד ע"ב, ד"ה כלו; רא"ו שבה"ל, ענין תפילה, סי' ב, וגם מה שכ' בשם אחיו רבב"א. **נשמה שנתת בי טהורה.** בבלי ברכות, דף י ע"א; שבת דף קנב ע"ב. **טהורה.** לא"א תיבת 'היא'. כ"ה בבבלי ברכות, דף ס ע"ב; פסקי רי"ד; סחב"ר; פסקי ריא"ז ברכות, פ"מ, ה"ג, אות מז. **אתה ברא"תה בי.** ע"פ זכ' יב, א; ירוש' סנהדרין, פ"ז, הי"ג [דף מא ע"א]; מדת"נ פר' ברא"שית, סי' מו. **אתה נפחת בי.** ע"פ בר' ב, ז; ויק"ר פר' כט, סי' א. **משמרה בקרבי.** ע"פ תה' קכא, ז; איו' י, יב; בבלי סנהדרין, דף לא ע"ב. **עתיד לטלה ממני.** ע"פ קה' יב, ז; מדת"נ (ורשא), פר' ויקרא, סי' ח. **ואתה עתיד להחזירה וכו'.** פדר"א פר' לג, לע"ל הב"ה וכו' בגוף בשר אים', ע"פ תה' קד, לו; מדת"נ פר' נח, סי' יב. **לעתיד לבוא.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' מו"ק פ"ג, מ"ט; תוספתא יומא, פ"ב, ה"ז; ירוש' ברכות, פ"א, ה"ו; בבלי ברכות, דף ד ע"א; ב"ר פר' ברא"שית, פר' ב, סי' ה. **כ"ז שהנשמה בקרבי מודה אני.** ע"פ יסע' לח, יח-כ; תה' קטו, יז-יח; בנ"ס לט, טו-טז; ספ"ב ב, יז-יח; מדת"נ פר' ויחי, סי' ח; מדת"ה מז קמו, סי' א. **ה' אלהי.** ע"פ מ"א ה, יח; יסע' כה, א; תה' ז, ב. **ואלהי אבותי.** ע"פ איו"ה, גד, ב, ה; סת"ם ע, א. **המחזיר נשמות.** דב"ר פר' ה, סי' טו, ע"פ יסע' מב, ה; מדת"ה מז' ז, סי' ח (ז, ט); תדא"ר פר' יח, ד"ה שמעוני אחי. **לפגריים מתים.** ע"פ מ"ב יט, לה; יסע' לז, לו.

ה"נ והערות

ברכת אלקי נשמה. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל ברכה זו סמוכה לברכת 'אשר יצר'. וכאן כבסדו' הרד"פ, הרב מ"ע הרטום וכך נהוג היום. בסחב"ר הברכה מופיעה לאחר ברכת התורה. **אֱלֹהַי.** הה"א בפתח, ע"פ עזר' ט, ו. **נְשָׁמָה.** בסחב"ר: 'הנשמה'. **שֶׁנָּתַתָּ בִּי.** כה"נ בסחב"ר, מח' שד"ל ורומניא. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'שֶׁנְּפַחְתָּ בִּי'. **בְרָאתָהּ בִּי.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'יצרתה' וללא תיבת 'בי'. במח' רמ"ו: 'יְצַרְתָּהּ בִּי'. במח' רומניא: 'נְתַתָּהּ בִּי'. במח' חלב: 'בראתה, אתה יצרתה'. **אַתָּה נפחתה בִּי.** בסחב"ר: 'ואתה נתתה בקרבי'. בכ"י כ"ה ומח' בולוניא: 'וְאַתָּה נפחתה בי'. **מְשַׁמְּרָהּ בקרבי.** בסחב"ר: 'שומרה בקרבי' ונוסף: 'אתה נטלתה ממני ואתה החזרתה בי'. **וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' שד"ל ורומניא. בסחב"ר: 'אתה עתיד לטלה'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'ואתה נוֹטְלָהּ'. **להחזירה בִּי.** כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר: 'להחזירה לי'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'להחזירה בְּקִרְבִּי'. **לעתיד לָבוֹא.** במלא ו', כ"ה ברוב הפעמים במקרא. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'לעתיד לָבֹא'. **אֱלֹהַי כל־זמן.** בסחב"ר ללא שם אלקות. **הנשים אומ' מוֹדָה.** לא נמצא בנוב"ר. **בא"י המחזיר נשמות.** לפני חתימה הברכה בסחב"ר נוסף: 'רבון כל הנשמות'.

סדר ברכות השחר

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

נוסח מחזור רמ"ו ושו"ע (סי' מו, ד):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשָׂנִי גוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשָׂנִי עֶבֶד (נ"א: **עָבֶד·** הנשים אומרות: **שִׁפְחָה):**

נוסח מחזור בולוניא ושד"ל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשָׂנִי עֶבֶד (נ"א: **עָבֶד·** הנשים אומרות: **שִׁפְחָה):**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂנִי יִשְׂרָאֵל:

ח"נ והערות

סדר ברכות השחר. בסחב"ר הסדר: 'המתיר אסורים, מעורר ישנים, מקיץ רדומים, משיח אלמים, פוקח עורים, זוקף כפופים, מגביה שפלים, מלביש ערומים, הנותן לשכוי, המכין מצעדי, רוקע הארץ, האוזר ישראל, שעשיתה בי כל צרכי, שלא עשיתני גוי, מל ולא ערל, שלא עשיתני עבד, שלא עשיתני אשה, שלא עשיתני בהמה'. וראו לקמן הערה ד"ה 'פוקח עורים'. **הַנּוֹתֵן לשכוי בינה.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'אֲשֶׁר נָתַן לשכוי בינה'. לדעת הרי"ף וסיעתו, הגירסא בגמ' היא 'שנתן לשכוי בינה'. אמנם לדעת הרע"ג והרמב"ם הנוסח הוא: 'הנותן לשכוי בינה', וכן מובא בפס' ריא"ז, במח' פרס, דף יג ע"א ובמח' רומניא, דף ו ע"א. **לְהַבְחִין בֵּין וכו' לָיְלָה.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. **ובין לָיְלָה.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'ובין לַיְלָה'. **נוסח מחזור רמ"ו.** וכ"ה במח' רומניא. **שֶׁלֹּא עָשָׂנִי גוֹי.** בסחב"ר: 'שלא עשיתני גוי כגוי הארצות' ובין השורות: 'עובד ע"ז'. במח' רמ"ו: 'שלא עשני גוי', ובמח' בולוניא: 'שֶׁעָשִׂיתַנִי יִשְׂרָאֵל', אולם הנוסח המקורי לפי מנהג בני רומה כמנהג א"י היה: 'שעשיתני ישראל ולא גוי' (עי' למשל כ"י כ"ה ועוד), ובמח' רמ"ו ברכת 'שלא עשני גוי' קודמת לברכת 'שלא עשני עבד' וכן בתוספתא ברכות ו, יח. במח' בולוניא הסדר הפוך וכן כתב בפי' קד"א (עבד, גוי, אשה), אולם בשו"ע או"ח מו, ד כתב כמח' רמ"ו וכן צ"ל. **עָשָׂנִי.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'עֲשָׂנִי' וכן בכולם. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'עשיתני' וכן בכולם. **שלא עָשָׂנִי עבד.** בסחב"ר: 'שלא עשיתני עבד לבריות'.

מקורות ומקבילות

הנותן לשכוי בינה. ע"פ איו' לח, לו; רמו בבלי ר"ה, דף כו ע"א. ע"פ בבלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' א; סדו' רס"ג עמ' לג; רמב"ם הל' תפילה, פ"ז, ה"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ע ה"ג, אות עז; סת"ר סי' א. **להבחין בין יום ובין לילה.** ע"פ בר' ז, יד; ספי"ו ב, עז. **שלא עשני גוי.** ע"פ שמ' יט, ה; דב' ז, ו; ישע' מ, ח; תוספתא ברכות פ"ו, הי"ח; סרע"ג ח"א, סי' א; סדו' רס"ג עמ' פט; רי"ף עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב; רמב"ם הל' תפילה, פ"ז, ה"ו; שבה"ל, עניין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, עניין מאה ברכות. **עָשָׂנִי.** במח' רומניא: 'עֲשָׂאנִי', וכן בכולם. **שלא עשני עבד.** ע"פ ויק' כה, מב-מו; בבלי מנחות, דף מג ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' א; סדו' רס"ג עמ' פט; רמב"ם הל' תפילה, פ"ז, ה"ו; שבה"ל, עניין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, עניין מאה ברכות. במח' פרס, דף יד ע"ב: 'שלא שַׁמְּתַנִי עבד'. **שלא עשני שפחה.** רמו סדו' יעב"ץ ח"א, דף סג ע"א. **שעשני ישראל.** ע"פ שמ' יט, ו; דב' ז, כ; ז, ו; יד, ב; ספי"ו עו, לד; בבלי מנחות, דף מג ע"ב; מדת"נ פר' קדושים, סי' ב.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשָׂנִי אִשָּׁה
(הנשים אומרות: שֶׁעָשָׂנִי כִּרְצוֹנוֹ):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים:

(בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:)

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם·
רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:

מקורות ומקבילות

שלא עשני אשה. תוספתא ברכות פ״ו, הי״ח; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פט; רמב״ם הל׳ תפילה, פ״ז, ה״ו; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. **הנשים אומרות.** טור או״ח, סי׳ מו; אבודרהם, ברכות השחר. **שעשני כרצונו.** ע״פ ישע׳ מו, י; יוב׳ א, יד; תה׳ קטו, ג; ספ״ט ד, א; בר״ס לג, י״וג; ג, כב. **פוקח עורים.** ע״פ תה׳ קמו, ח; ספ״ט יא, א; בבלי ברכות, דף ס ע״ב; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח. **מתיר אסורים.** ע״פ תה׳ קמו, ז; בבלי ברכות, דף ס ע״ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; ויק״ר פר׳ כב, סי׳ י. **מגביה שפלים.** ע״פ איו׳ ה, יא; אגא״ס א, רסג; סחב״ר; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; סחב״ר; סמ״ק מצוה קמח; הל׳ גדולות סי׳ א, פ״ט, ד״ה כד; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א, וסי׳ ד; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. **הנותן ליעף כח.** ע״פ ישע׳ מ, כט; מדת״ה מז׳ כה, סי׳ ב; מחו״ר סי׳ פט; ב״ח או״ח, סי׳ מו, ס״ק ט, בשם הקדמוניים. **מלביש ערומים.** בבלי ברכות, דף ס ע״ב; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. רא״ו בבלי סוטה, דף יד ע״א; מדת״נ פר׳ אמור, סי׳ כ; ילקו״ש תה׳, רמז תתמ, ד״ה כי מי בשחק. **זוקף כפופים.** ע״פ תה׳ קמה, יד; קמו, ח; בבלי ברכות, דף ס ע״ב; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. **רוקע הארץ על המים.** ע״פ ישע׳ מד, כד; תה׳ קלו, ו; ספי״ו ב, י״יא; כב, ח; בבלי ברכות, דף ס ע״ב; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. **המכין מצעדי גבר.** ע״פ תה׳ לז, כג; מש׳ טז, ט; כ, כד; בבלי ברכות, דף ס ע״ב, וברי״ף; סרע״ג ח״א, סי׳ א; סדו׳ רס״ג עמ׳ פח; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א;

ח״נ והערות

שֶׁלֹּא עָשָׂנִי אִשָּׁה. בבב״י כ״ה: ׳שעשיתני איש ולא אשה׳. **הנשים אומ׳ שֶׁעָשָׂנִי כִּרְצוֹנוֹ.** כה״נ במח׳ שד״ל, אבל איננו בבב״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. **פוקח עורים.** במח׳ רמ״ו סדר הברכות: ׳פוקח עורים, מלביש ערומים, זוקף כפופים, מתיר אסורים, מגביה שפלים (נוסף בבב״י), רוקע הארץ, המכין מצעדי גבר, שעשית לי כל צרכי, אוזר ישראל, עוטר ישראל, הנותן לשכוי בינה, שעשיתני איש, שעשיתני ישראל, שלא עשיתני עבד וברכות התורה׳ ובדומה לזה במח׳ רומניא. **מַתִּיר אסורים.** בסחב״ר: ׳המתיר אסורים׳. **הנותן ליעף כח.** ברכה זו איננה במח׳ הקדומים ולא הוזכרה בתלמוד והיא תקנת הגאונים. בשו״ע או״ח סי׳ מו, ס״ו, כתב: ׳יש נוהגין לברך הנותן ליעף כח, ואין דבריהם נראים׳.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם·
אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם·
עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשִׂיתָ לִּי כָּל־צָרָכַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמַּעֲבִיר חֶבְלֵי שֵׁנָה
מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּרְגִּילֵנִי לִדְבַר
מִצְוָה· וְאַל־תַּרְגִּילֵנִי לִדְבַר עֲבֵרָה וָעָוֹן· וְהַשְׁלֵט בִּי יֵצֶר
טוֹב· וְאַל־תַּשְׁלֵט בִּי יֵצֶר רָע· וְחַזְּקֵנִי בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקִי

ה"נ והערות

אוֹזֵר ישראל. בסחב"ר: 'האוזר ישראל'. **שעשית לי.** בסחב"ר: 'שעשית בי'. **כָּל־צָרָכַי.** במח' רמ"ו: 'כל־צָרַכָי'. במח' בולוניא ורס"ד־רס"ה: 'צָרָכַי' וללא תיבת 'כָּל'. במח' שד"ל: 'כל־צָרָכַי'. **המעביר חבלי שנה.** בסחב"ר ברכת המעביר חבלי שנה עד הגומל חסדים טובים לעמו ישראל, באה לאחר 'אשר יצר' (ותחינות שיש נוהגים לאמרם) ולפני ברכת התורה. בכ"י כ"ה באה לאחר 'ענט"י' ולפני 'אשר יצר'. במח' רמ"ו באה לאחר 'אלהי נשמה' ובראש ברכות השחר. **המעביר חֶבְלֵי.** בסחב"ר ללא תיבת 'חֶבְלֵי'. **מֵעֵינָי ותנומה מֵעַפְעַפָּי.** בסחב"ר: 'מעינים ותנומה מעפעפים'. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'מֵעֵינַי ותנומה מֵעַפְעַפַּי' וכן נראה ממח' שד"ל. במח' רומניא נוסף: 'וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בַּת־עָיִן'. **שֶׁתַּרְגִּילֵנִי.** בכ"י כ"ה: 'שתרגילי'. **עברה וָעָוֹן.** בסחב"ר ללא תיבת 'וָעָוֹן'. **וְהַשְׁלֵט בִּי.** בסחב"ר: 'ותשלט בי'. **יצר רָע.** כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר: 'יצר הרע'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'יצר רַע'. **וְחַזְּקֵנִי בְּמִצְוֹתֶיךָ וכו' בְּתוֹרָתֶךָ.** בסחב"ר: 'ותחזקני במצוותיך וכו' בתורתך'. בכ"י כ"ה בא לאחר 'ולא לידי בזיון'. **חלקי בְּתוֹרָתֶךָ.** במח' רמ"ו: 'חלקי בְּתוֹרָתֶךָ'.

מקורות ומקבילות

סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **אוזר ישראל.** ע"פ ירמ' יג, יח; בגלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"ח, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' פח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **בגבורה.** ע"פ ירמ' י, ו; דה"א כט, יב. **עוטר ישראל בתפארה.** ע"פ ישע' מט, ג; ספי"ו לח, כ; בגלי ברכות, דף ס ע"ב; סדו' רס"ג עמ' פט. **שעשית לי.** ע"פ תה' מ, ו; בגלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"ח, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' פח; רי"ף עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב; רא"ש פ"ט, סי' כג; רמב"ם הל' תפלה, פ"ז, ה"ו; מחו"ו סי' פט; סד"ר סי' ו. יש שגרסו 'שעשה לי', אבל במח' המוסח כמנהגנו 'שעשית לי', וכן מובא ברי"ף, ברא"ש וברמב"ם. בס' שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח בא המוסח 'שלא חסר מלרכי כלום', וכן בסת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. אמנם בשה"ל סדר תענית סי' רסט, וכן בהלי' יוה"כ סי' שיט, המוסח הוא: 'שעשית לי כל צרכי'. **כל צרכי.** ע"פ דה"ב ב, טו; בנ"ס מ, כו; ב"ר פר' ח, ס'; קה"ר פר' ח, סי' ג. **המעביר חבלי שנה.** בגלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"ח, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' פז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות; רא"ו מח' רומניא, דף ו, סוף ע"א; מח' פרס, דף יד ע"א. **שנה מעיני ותנומה מעפעפי.** ע"פ מש' ו, ד. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ תה' יט, טו; מש' ח, לה. המוסח ע"פ בגלי ברכות, דף ס ע"ב; מובא בסרע"ג ח"ח, סי' ח, ובסדו' רס"ג עמ' פז בקיצור. במח' פרס, דף יד ע"א, תחילת הברכה וסופה דומות, אמנם התוספת שבאמצע איננה. **איננה פותחת בוי"ו.** כ"ה גם בסרע"ג ח"ח, סי' ח; סחב"ר; מח' רומניא, דף ו ע"ב. **בלשון יחיד.** בגלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"ח, סי' ח; סחב"ר; רא"שוניס; מח' פרס, דף יד ע"א; מח' רומניא. **שתרגילני לדבר מצוה.** ע"פ תה' קיט, מג־מד; כ"ה במח' רומניא, דף ו ע"ב. **והשלט בי יצר טוב.** ע"פ אד"נ וסח ח, פר' לב, 'לדיקוס נועל מהס' וכו', ע"פ תה' קט, כב; בגלי ברכות, דף סא ע"ב. **יצר רע.** ע"פ בר' ח, כא; בנ"ס יח, י; בגלי סוכה, דף נב ע"א; ספרי דב', פר' עקב, סוף פי' מה; ב"ר פר' לד, סי' י; מדת"נ (וורשא), פר' בראשית, סי' ז. **וחזקני במצותיך.** ע"פ יהו' א, ז; סמק"א ב, סג. **ותן חלקי בתורתך.** ע"פ מש' אבות פ"ה, מ"כ; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ב.

בְּתוֹרָתֶךָ׃ וְאַל־תְּבִיאֵנִי לִידֵי חֵטְא וְלֹא־לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא־לִידֵי בִזָּיוֹן׃ וְכוֹף יִצְרִי לְהִשְׁתַּעְבֵּד לָךְ׃ וְהַכְנַע עָרְפִּי לָשׁוּב אֵלֶיךָ׃ וְחַדֵּשׁ כִּלְיוֹתַי לִשְׁמוֹר פִּקּוּדֶיךָ׃ וּמֹל אֶת־לְבָבִי וְאֶת־לְבַב זַרְעִי לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ׃ וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃ וְקָרְבֵנִי לְכָל־מַה־שֶּׁאָהַבְתָּ׃ וְרַחֲקֵנִי מִכָּל־מַה־שֶּׁשָּׂנֵאתָ׃ וְקַיֵּם עָלַי וְעַל־זַרְעִי וְעַל־זֶרַע זַרְעִי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ׃ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה׃ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ׃ לֹא־יָמֻשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים׃ כָּל־רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה׃ לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה׃ כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה׃ עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ כִּי אֶצֹּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנוֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה׃ אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ

מקורות ומקבילות

ולא לידי נסיון. ע"פ בבלי סנהדרין, דף קז ע"א; ילקו"ש ס"ב, ריש רמז קמה; מס"ט שמ', פר' ב, סי' טו. **והכנע ערפי.** ע"פ דב' י, טז. **לשוב אליך.** ע"פ ירמ' ג, יד; איכ' ה, כא. **לשמור פקודיך.** ע"פ תה' קיט, ד; בא"ס כג, ה. **ומול את לבבי וכו'.** ע"פ דב' ל, ו; ספי"ו א, כג. **לאהבה ולירא את שמך.** ע"פ דב' י, יב. **ולעשות הטוב וכו'.** ע"פ דב' ו, יח; יב, כח; ספי"ו כא, ל. **וקרבני לכל מה שאהבת וכו'.** ע"פ ירומ' ברכות פ"ד, ה"ב [דף לג ע"א]. **ומל ה' וכו'.** דב' ל, ו. **ואני זאת בריתי וכו'.** יפע' נט, כא; בבלי ב"מ, דף פה ע"א; מדת"כ (ורש"א), פר' נח, סי' ג, 'מפיהם ומפי זרעם' וכו'; מדת"ה מז' נט, סי' א. **ונודע בגויים זרעם וכו'.** יפע' סא, ט; ויק"ר פר' כג, סי' ו; מדת"ג פר' בראשית, סי' יח. **לא ייגעו לריק וכו'.** יפע' סה, כג; מדת"ג פר' קדושים, סי' יד; אה"מ, נדה, עמ' 400. **והיה טרם יקראו וכו'.** יפע' סה, כד; במו"ר פר' כא, סי' ג; במדב"ר פר' יא, סי' ב; מדת"ג פר' אמור, סי' כג. **כי אצק מים וכו'.** יפע' מד, ג; מדת"ה מז' קיא, סי' א.

ה"נ והערות

וְאַל־תְּבִיאֵנִי וכו' וּלְהַצִּיל נַפְשִׁי מִשֵּׁחַת וּמִכָּל־צָרָה. כל זה איננו מופיע בסחב"ר. **לִידֵי חֵטְא וְלֹא.** תיבות אלו אינן בב"י כ"ה. במח' רומניא: 'לא לידי חטא ולא'. **חֵטְא.** במח' רמ"ו: 'חֵטְ', חסר א'. **עָרְפִּי.** במח' בולוניא: 'עֶרְפִּי' וכנראה בא להורות שיש לקרות הע"ן בק"ק. בכ"י כ"ה: 'את־ערפי'. **וּמֹל.** בנוב"ר: 'ומול'. **לְאַהֲבָה.** תיבה זו לא נמצאת בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. **וּלְיִרְאָה את־שמך.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לְיִרְאָה את־שמך'. בכ"י כ"ה: 'ליראת שמך'. **וְקָרְבֵנִי לְכָל־מַה־וכו'.** הקטע מתיבת 'וְקָרְבֵנִי' עד 'שֶׁשָּׂנֵאתָ', לא נמצא בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. **מַה־ששנאת.** כה"נ במח' שד"ל. במח' בולוניא: 'מָה ששנאת', כנראה בטעות. **לא יִיגְעוּ.** כ"ה במקרא שלפנינו. בנוב"ר: 'לא יִגְעוּ' וראו מנ"ש על הפסוק. **אֶצֹּק־מים.** במח' רמ"ו: 'אֶצֹּק מים'.

וּבִרְכָתִי עַל־צֵאֶצָאֶיךָ: וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר· כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־
מָיִם: זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב· וְזֶה יִכְתֹּב
יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה: וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶי
מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו· לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי: וְתִהְיֶה לִי
לְמִשְׂגָּב וּמִבְטָח וּמִגְדַּל־עֹז וּבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי· וּלְהַצִּיל
נַפְשִׁי מִשַּׁחַת וּמִכָּל־צָרָה וּתְנֵנִי (הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם)· לְחֵן וּלְחֶסֶד
וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאַי· וְגָמְלֵנִי חֲסָדִים טוֹבִים·
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי· שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם
וּבְכָל־יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים· וּמִיֵּצֶר הָרָע וּמֵאָדָם

ח"נ והערות

על־יִבְלֵי־מָיִם. במח' רמ"ו: 'על־יִבְלֵי מַיִם'. **לֵיי אָנִי.** כה"נ במח' שד"ל ובמקרא שלפנינו. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לֵיי אֲנִי'. **וְזֶה יִקְרָא.** בכ"י כ"ה: 'זה יקרא'. **וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ.** כ"ה בפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו ובולוניא: 'וְיִהִי כָחוֹל זַרְעֶךָ'. במח' שד"ל: 'וְיִהִי כַּחוֹל זַרְעֶךָ'. כנראה השינוי מלשון הכתוב ללשון עתיד, מפני שכאן מדובר על תפילה לדורות, משא"כ בנביא המדבר על נבואה. **וּתְהִיה לִי לְמִשְׂגָּב.** כה"נ במח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'ותהיה לי מִשְׂגָּב', ללא ל'. **וּתְנֵנִי.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'ותתניני'. **הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם.** כה"נ במח' שד"ל. תיבות אלו אינן בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ופרס, דף יד ע"א. **וּלרחמים בעיניך.** במח' בולוניא: 'ולרחמים וּלְרָצוֹן בעיניך'. **כל־רוֹאַי.** במח' רמ"ו: 'כל־רוֹאָי'. **וְגָמְלֵנִי חֲסָדִים טוֹבִים.** תיבות אלו אינן בסחב"ר וכ"י כ"ה. **לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.** תיבות אלו אינן בכ"י פרמה 1898, פסקי רי"ד, ריא"ז ומח' רומניא. **יר"מ ה' או"א שתצילני.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא לא נמצא כל הקטע הזה. **ומיצר הָרָע.** בסחב"ר: 'ומיצר רע'. במח' בולוניא ושד"ל: 'ומיצר הָרָע'. **וּמֵאָדָם רָע וכו' וּמִלָּשׁוֹן הָרָע.** בסחב"ר: 'ומחרב ומשטן רע ומפגע רע'. **ומאדם רָע.** במח' בולוניא ושד"ל: 'ומאדם רַע', וכך מנוקד בכולם. במח' בולוניא נוסף: 'וּמֵעַיִן הָרָע וּמִדִּינָה שֶׁל־גֵּיהִנֹּם'.

מקורות ומקבילות

ומחו בבין חליר. ישע' מד, ד; בר' רבתי עמ' 19, 'יברך הב"ה את ישראל' וכו'; ילקו"ש שה"ש, רמז תתקפח, סוף ד"ה בתי לגני. **כערבים על יבלי מים.** רא"ו אסת"ר פר' ט, סי' ב. **זה יאמר לה' אני.** ישע' מד, ה; מכדר"י משפטים, מס' דמזיקין פר' יח, סוף ד"ה וגר לא; במדב"ר פר' ח, סי' ב. **ויהי כחול זרעך וכו'.** ישע' מח, יט; מכדר"י משפטים, מס' דמזיקין סוף פרשה יח; מה"ג בר' ו, ד, ד"ה המה הגבורים. **ותהיה לי למשגב.** ע"פ תה' ט, י; לד, כב; בג"ס לד, יד; ירוש' ברכות פ"ה, ה"א [דף לז ע"א] מתה' מו, יב. **ומבטח.** ע"פ ירמ' יז, ז; תה' מ, ה; פד, יג; קיח, ח; בג"ס לד, יג; דב"ר פר' ה, סי' ח. **ומגדל עז.** ע"פ תה' סא, ד; מד"ז שה"ש (בובר) פר' א, סי' א, ע"פ מש' יח, י; מדת"ה מז' עא, סי' ג. **וביت מצודות להושיעני.** ע"פ תה' לא, ג. **ולהציל נפשי משחת.** ע"פ תה' פו, יג; איו' לג, כח; מדת"ג פר' ויצא, סי' ט. **ומכל צרה.** ע"פ ש"א כו, כד; תה' מד, ט; בג"ס נא, יב. **ותנני וכו' לחן ולחסד ולרחמים.** ע"פ ספ"ט ה, א; ספי"ו יב, לה; בבלי ברכות, דף ס ע"ב. רא"ו מדת"ג (ווירשא), פר' ויצא, סי' ח. **לחן.** ע"פ מש' ג, ד. **ולחסד ולרחמים.** ע"פ הוש' ב, כא; תה' קג, ד; סה"ש ג, ט. **ובעיני כל־רואי.** ע"פ ספי"ו יט, ה. **וגמלני חסדים טובים.** ע"פ ישע' סג, ז; תה' קיט, יז; כ"ה גם במח' רומניא. **גומל.** ע"פ ישע' סג, ז; ירמ' לג, יא; תה' ק, ה; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ס ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט, ה"ג, אות טז. **חסדים טובים לעמו ישראל.** ע"פ עזר' ג, יא; ספי"ה ד, יח; מדת"ה מז' קיח, סי' ד. **יה"ר מלפניך ה' וכו'.** ע"פ מש' ח, לה; בבלי ברכות, דף טז ע"ב; סחב"ר. **שתצילני היום.** ע"פ שופ' י, טו; ש"ב כב, ח. **עזי פניס.** ע"פ דב' כח, נ; ירמ' ג, ג. **עזות פניס.** ע"פ מש' יח, כג; כא, כט; בג"ס י, יח. **יצר הרע.** ע"פ בר' ח, כא; בג"ס יז, כה; ספרי דב', פר' עקב, סוף פי' מה; בבלי סוכה, דף נב ע"א; ב"ר פר' נח, פר' לד, סי' י; מדת"ג (ווירשא), פר' בראשית, סי' ז. **ומאדם רע.** ע"פ תה' קמ, ב; בג"ס לז, טו.

רָע· וּמֵחֲבֵר רָע· וּמִשְׁכֵּן רָע· וּמִלָּשׁוֹן הָרָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית· וּמִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה· בֵּין שֶׁהוּא בֶן־בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן־בְּרִית וּמִדִּינָה שֶׁל־גֵּיהִנֹּם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־דִּבְרֵי תוֹרָה: (וְ)הַעֲרֵב נָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ· וּבְפִיפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ· (וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית

מקורות ומקבילות

ומחבר רע ומשכן רע. רלו מסי׳ אבות פ״א, מ״ז; במדב״ר פר׳ יח, סי׳ ה. **לשון הרע.** ע״פ שמ׳ כג, א; ויק׳ יט, טז; תה׳ לד, יד; קכ, ב-ד; בב״ס ה, יד. **בן ברית.** שגור בלשון חכמים הרבה פעמים, כמו: תוספתא סנהדרין פי״א, ה״ד; מכדר״י פר׳ משפטים, מס׳ דכספא, פר׳ כ, ד״ה מדבר; ספרא, פר׳ אחרי מות, פר׳ ח, פי״א, סי׳ א. **ומדינה של גיהנם.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: פדר״א פ׳ לג; מס׳ דרך ארץ פ״ז, ה״כ; בבלי ברכות, דף סא ע״א; מתע״ד פל״ג, פ״ב. **ברכת התורה אחר יה״ר.** כ״ה גם בסחב״ר ומח׳ רומניא. רלו סי׳ יעב״ן ח״א, דף סד ע״א; חיי״א ח״א, כלל ט, סי׳ ג. **ברכת התורה.** בבלי ברכות, דף כא ע״א, ע״פ דב׳ לב, ג; פסקי רי״ד; דב״ר פר׳ ח, סי׳ ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ שנה; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א, סי׳ ה וסדר ר״ה, סי׳ רפב; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. רלו מס״ו פר׳ יג, ה״ו; פסקי רי״ד כתובות, דף ח ע״א. **המסח.** ע״פ בבלי ברכות, דף יא ע״ב; פסקי רי״ד; בה״ג, הקדמה, עמ׳ ז; סרע״ג ח״א, סי׳ ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ שנה; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות יח. **ברה״ת.** **פר׳ התמיד ואח״כ בר׳ כהנים.** פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות יח; שה״ג עמ״ס ברכות, דף ה ע״ב, אות ז. רלו ס׳ האשכול (אלבק), הל׳ פסד״ז, דף ה, ע״א; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף טו ע״א-טז ע״א. **ליווי על לימוד תורה.** ע״פ דב׳ ה, א; ו, ז; יא, יט; יהו׳ א, ח. רלו תה׳ א, ב-ג; ירוש׳ פאה, פ״א, ה״א [דף א ע״א, דף ג ע״א ואילך]; בבלי קידושין, דף מ ע״ב. **על דברי תורה.** סרע״ג ח״א, סי׳ ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ שנח; תשו׳ רנ״ג, או״ח סי׳ ט; רי״ף עמ״ס ברכות, דף ה ע״ב; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף יא ע״ב; ספה״מ סי׳ סא; פסקי ריא״ז ברכות, פ״א ה״א, אות יח; מח׳ רומניא. במח׳ פרס, דף טו ע״א: ׳לְעַסּוֹק בְּכָל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָה וַהֲלָכָה׳. **הערב נא וכו׳.** רלו שמו״ר פר׳ מא, סי׳ ה, ׳ערבין על שומעיהן׳ וכו׳; מדת״נ פר׳ כי תשא, סי׳ ט, ׳אמר להם הקב״ה דבש וחלב׳ וכו׳. **דברי תורתך.** ע״פ דב׳ יז, יט; כז, כו; נחמ׳ ח, יג. **בפינו.** ע״פ ישע׳ נט, כא. **עמך בית ישראל.** ע״פ יחז׳ לד, כ. **ולאלפי לאלפיהם.** ס׳ המנהיג, דיני תפילה, עמ׳ ג, ד״ה הערב ׳כך קיבלתי מרבותי בצרפת׳; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף יא ע״ב; פסקי ריא״ז ברכות, פ״א ה״א, אות יח. ורלו ב״ח או״ח, סי׳ מז, סק״א; מח׳ פרס, דף טו ע״א.

ח״נ והערות

וּמֵחֲבֵר רָע. תיבות אלו אינן במח׳ שד״ל. **וּמִלָּשׁוֹן הָרָע.** במח׳ בולוניא: ׳וּמִלָּשׁוֹן הָרָע׳. במח׳ שד״ל: ׳וּמִלָּשׁוֹן הָרָע׳. **וּבֵין שאינו.** במח׳ בולוניא, שד״ל ובבלי דפוס ווילנא: ׳בֵּין שאינו׳. **וּמִדִּינָה שֶׁל־גֵּיהִנֹּם.** תיבות אלו אינן בסחב״ר, מח׳ בולוניא ושד״ל ומופיע בסדו׳ הרד״פ. **אקב״ו עַל־דִּבְרֵי תוֹרָה.** איננו מופיע בסחב״ר ובמקום זה בא: ׳אשר בחר וכו׳ את תורתו׳ ללא חתימה וממשיך ׳הערב נא׳ וכו׳. **הַעֲרֵב.** בנוב״ר ללא וי״ו, וכן מובא בפסקי רי״ד ברכות, דף יא, ע״ב, ובפסקי ריא״ז ברכות פ״א, ה״א, אות יח. בפירוש קד״א על אתר כתב שזו מחלוקת ראשונים: לר״ת בוי״ו (ע״פ תוס׳ ברכות דף מו, ע״א), וכן במח׳ פרס, דף טו ע״א. ואילו הרמב״ם מנאה ברכה בפני עצמה **וכן עיקר.** מכיון שהלשון משתנה ומדברת להבא **וכן נוהגים לומרה ללא וי״ו.** וראו בסחב״ר, שבה״ל, ענין תפילה, שבולת א, ובסת״ר, סי׳ א, ענין מאה ברכות, שכתבו בפירוש שברכת התורה כוללת ג׳ ברכות. אולם עיין שו״ע (או״ח סי׳ מז, ס״ו) וברמ״א ובמשנ״ב מה שכתבו שם. **ובפיפיות עמך.** בסחב״ר: ׳ובפיפיות כל עמך׳. בכ״י כ״ה: ׳ובפיפיות שלוחי עמך׳. **וְנִהְיֶה אנחנו.** בסחב״ר: ׳ונהיה כולנו מלומדי תורתך ונהיה אנחנו וכו׳. **אנחנו וצאצאינו.** בכ״י כ״ה ומח׳ רומניא: ׳אנחנו כֻּלָּנוּ וצאצאינו׳. **וצאצאי צאצאינו.** כה״נ במח׳ רומניא. בנוב״ר תיבות אלו אינן. ועיינו בשו״ע או״ח סי׳ מז, ס״ו ובמשנ״ב ס״ק ט׳ בשם המ״א שאין צריך לומר תיבות אלו. **וצאצאי עמך בֵּית.** במח׳ רמ״ו ללא תיבת ׳בֵּית׳. בכ״י כ״ה: ׳וצאצאי כל עמך בית׳.

יִשְׂרָאֵל· כֻּלָּנוּ יְרֵאֵי שְׁמֶךָ· וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לִשְׁמָהּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים· וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם· אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי· תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה· בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד· הָעֲשִׂיָּה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד· בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ

ה"נ והערות

כֻּלָּנוּ יְרֵאֵי שמך. כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו: 'כֻּלָּנוּ מִן־יוֹדְעֵי שמך', בדומה לבבלי שלפנינו. בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'כֻּלָּנוּ'. בסחב"ר: 'יודעי שמך' ועוברים לחתימת הברכה. במח' בולוניא: 'כלנו יְרֵאֵי שמך'. **תורתך לִשְׁמָהּ.** בגמ', כ"י כ"ה ומח' רומניא, תיבת 'לִשְׁמָהּ' איננה, אמנם כבר העיר ע"ז הרעקנ"א בגליון הש"ס, שהרי"ף כן גרס זאת, וכן הוא מנהגנו. **בא"י הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.** בא"י נתן התורה. **הַמְלַמֵּד.** בנוב"ר: 'הַמְלַמֵּד'. **ניחח אִשֶּׁה.** בכ"י כ"ה: 'ניחח אשי'.

מקורות ומקבילות

ירא שמך. תה' סא, ו. **ירא שמך... תורתך.** ע"פ בבלי שבת, דף לא ע"א, 'אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה...'; שמו"ר פר' ח, סי' טז, 'שכר היראה, תורה'. **ולומדי תורתך לשמה.** ספרי דב', פר' עקב, פי' מא, ד"ה לאהבה, ע"פ דב' יא, יג; מתע"ד פי"א, פי"ג. כ' בסדו' יעב"ץ, ח"א, דף סד, סוף ע"א, דזה ע"פ חז"ל, 'הלמד תורה שלא לשמה טוב לו שלא נברא', ראו בבלי ברכות, דף יז ע"א; ילקו"ש תה', רמז תתע. וא"כ תיבת 'תורתך' איננה סוף הברכה, ולכך אין לה דין של מפסיק, ומפני זה התי"ו ממוקדת בטעם ולא בסגול. **המלמד תורה לעמו ישראל.** ע"פ שמ' כד, יב; מלא' ג, כב; מדת"כ פר' יתרו, סי' טז; ילקו"ש שה"ש, רמז תתקל, ד"ה מראהו כלבנון; דני', רמז תתרסד, סוף ד"ה קדמיתא. **ברכת אשר בחר, וטפחתה ואמירתה.** בבלי ברכות, דף יא ע"ב; פסקי רי"ד; בה"ג, הקדמה, עמ' ז; סרע"ג ח"א, סי' ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות יח; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ה ע"ב, אות ת. **בחר בנו.** ע"פ דב' ז, ו; ישע' יד, א; מל' ג, ז; ספי"ו טו, לד. **מכל העמים.** ע"פ שמ' יט, ה; ספי"ו טז, כה. **ונתן לנו את תורתו.** ע"פ שמ' כד, יב; מלא' ג, כב; אגא"ס א, טו; מס"ו פר' יג, ה"ו; שמו"ר פר' לד, סי' א. **בא"י נותן התורה.** ע"פ מס"ו פר' יג, ה"ו. **לימוד בסיום הברכות.** ירוש' ברכות פ"א, ה"ה, 'והוא שנאה על אתר'; סדו' רס"ג עמ' שנח; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות יז. **סדר קרבנות.** בבלי מגילה, דף לא ע"ב; פסקי רי"ד. **וידבר ה' וכו' לו את בני"י וכו'.** במ' כח, א-ח; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות יח. **פרשת התמיד.** סרע"ג ח"א, סי' ב; תוס' ע"ז, דף יט ע"ב, ד"ה ישלם; רמב"ם, סד"ת; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות יח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ה; סת"ר סוף סי' א; גאה"ל או"ח, סי' מח, ס"ק א. **י"ל לאחר עמוד השחר.** שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפב.

שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם· כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה· אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

בשבת מוסיפים:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת· שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ· עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בראש חודש מוסיפים:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה· פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד· עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן· זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה· עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

תורה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל· אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

מקורות ומקבילות

וביום השבת וכו'. במ' כח, ט־י; סרע"ג ח"ל, סי' ג וח"ב סי' כ; מרדכי, מס' שבת, רמז שלח; טור או"ח, סי' מח; מח' רומניא, דף כו ע"ב. **ובראשי חדשיכם וכו'.** במ' כח, יא־טו; מחו"ר סי' פט; טור או"ח, סי' מח. רא"ו ס' האשכול, אלבק עמ' 10. **וידבר ה' וכו' דבר אל אהרן.** במ' ו, כב־כז; מח' פרס, דף טז ע"ל; מח' רומניא, דף ו ע"ב. **ברכת כהניס.** תוס' עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה שכבר; רמב"ם סד"ת; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ל ה"ל, אות יח. **יברכך ה' וכו'.** רא"ו סתב"ר.

ה"ג והערות

אָמוֹר להם. במח' רס"ד־רס"ה: "אֱמוֹר להם".

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

נביאים

לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ׃ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל׃ הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת׃ כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

כתובים

אַשְׁרֵי הָאִישׁ׃ אֲשֶׁר׀ לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים׃ וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב׃ כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ׃ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה׃ וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם׃ אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ׃

משנה

מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת־שְׁמַע בְּעַרְבִית׃ מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִין לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן׃ עַד סוֹף הָאַשְׁמוֹרֶת הָרִאשׁוֹנָה׃

ה"נ והערות

כְּכָל־הכתוב. במח׳ בולוניא: ׳כְּכֹל הכתוב׳ וראו מנ"ש על הפסוק. **אֶת־דְּרָכֶךָ.** כה"נ במח׳ רס"ד־רס"ה, במקרא שלפנינו וכן העיר ע"ז הרד"ק. במח׳ רמ"ו, בולוניא ושד"ל: ׳את־דְּרָכֶיךָ׳. **מאימתי קורין.** נוסח הפנים של המשנה הושווה עם המח׳ הקדומים וכתב יד קאופמן (בודפשט, האקדמיה ההונגרית, למדעים, A50). **בערבית.** בכ"י כ"ה, מח׳ רמ"ו, בולוניא ורומניא: ׳בְּעֲרָבִין׳. כ"י קאופמן: ׳בַּעֲרָבִים׳. במח׳ שד"ל: ׳בָּעֲרָבִין׳. **נִכְנָסִין לֶאֱכוֹל.** כה"נ במח׳ בולוניא ושד"ל. בכ"י כ"ה ומח׳ רמ"ו: ׳נכנסין לוֹכַל׳. בכ"י קאופמן: ׳נכנסין לאֹכַל׳. במח׳ רומניא: ׳נִכְנָסִים לאכול׳.

מקורות ומקבילות

ושמרתם את דברי. דב׳ כט, ח; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף טז ע"ב. **לא ימוש ספר.** יהו׳ א, ח־ט; שבה"ל, עניין תפילה, סי׳ ה וסדר ר"ה, סי׳ רפב; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף טז ע"ב. **גואלנו ה׳.** ישע׳ מז, ד; מח׳ פרס, דף טז ע"ב. **אשרי האיש.** תה׳ א, א־ג; שבה"ל, סדר ר"ה, סי׳ רפב; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף טז ע"ב, יח ע"א. **מאימתי קורין.** משנ׳ ברכות פ"א, מ"א; שבה"ל, עניין תפילה, סי׳ ה וסדר ר"ה, סי׳ רפב; סת"ר סוף סי׳ א; מח׳ רומניא, דף ו, סוף ע"ב.

דִּבְרֵי רִבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים עַד חֲצוֹת. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר:

תלמוד

תַּנָּא. הֵיכָא קָאֵי דְּקַתָּנֵי מֵאֵימָתַי. וְתוּ. מַאי שְׁנָא דְּקַתָּנֵי בְּעַרְבִית בְּרֵישָׁא. לִתְנֵי דְשַׁחֲרִית בְּרֵישָׁא. תַּנָּא אַקְּרָא קָאֵי. דִּכְתִיב וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ. וְהָכִי קַתָּנֵי. אֵימָתַי זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע דְּשִׁכִּיבָה. מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִין לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן. וְאֵי בָּעֵית אֵימָא. יָלִיף מִבְּרִיָּתוֹ שֶׁל־עוֹלָם. דִּכְתִיב וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: אִי הָכִי. סֵיפָא דְּקַתָּנֵי בַּשַּׁחַר מְבָרֵךְ בְּרֵישָׁא. לִתְנֵי בָּעֶרֶב מְבָרֵךְ בְּרֵישָׁא. תַּנָּא עַרְבִית תַּנָּא בְרֵישָׁא. וְהָדָר תַּנָּא בְּשַׁחֲרִית. וְאַדְּקָאֵי בְּשַׁחֲרִית. מְפָרֵשׁ מִלֵּי דְשַׁחֲרִית. וְהָדָר מְפָרֵשׁ מִלֵּי דְעַרְבִית:

מקורות ומקבילות

תנא היכא קאי. בבלי ברכות, דף ב ע"ב; מח' רומניא, דף ז ע"ב. **ובשכבך ובקומך.** דב' ו, ז. **ויהי ערב.** בר' א, ה.

ח"נ והערות

רבי. כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו: 'רבי'. במח' בולוניא: 'רבי'. במח' רומניא: 'רבי'. הניקוד בחיריק מוכח מהגמ' בבלי, שבת דף קטו ע"א, 'רבן גמליאל בריבי', ופי' רש"י, לא שהיה בנו של רבי, אלא אדם גדול קרי **בריבי**, עכ"ד. וראו לו"א ח"א, סי' נ. על המסורות השונות באיטליה בענין ניקוד רבי, ראו: מיכאל ריז'יק, 'מסורות לשון חכמים באיטליה', עמ' 311–314'. **עמוד הַשַּׁחַר.** במח' רמ"ו: 'עמוד הַשָּׁחָר' וצ"ל: 'הַשַּׁחַר', בהפסק וכן נראה נכון כמו שנמצא במקרא. **דְּקַתָּנֵי.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'דְּקָתָנֵי' ובדומה לזה במח' רמ"ו. בכ"י כ"ה: 'דקאתני'. **מַאי שנא.** כה"נ במח' בולוניא, רס"ד-רס"ה ורומניא. במח' רמ"ו ושד"ל: 'מַאי שנא'. **דקתני בְּעַרְבִית.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'דקתני בְּעַרְבִין'. במח' רומניא: 'דְּתָנֵי עַרְבִית'. **לִתְנֵי.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'נִיתְנֵי'. **דְשַׁחֲרִית ברישא.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'בְשַׁחֲרִין ברישא'. במח' רומניא: 'שַׁחֲרִית ברישא'. **וּבְשָׁכְבְּךָ ובקומך.** בנוב"ר ומח' רומניא: 'בְּשָׁכְבְּךָ ובקומך' וכ"ה בכ"י כ"ה. **והכי קַתָּנֵי.** בכ"י כ"ה: 'והכי קאתני'. במח' רומניא: 'והכי קָאָמַר'. **אֵימָתַי זמן.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'אֵימַת זמן'. **שמע דִּשְׁכִּיבָה.** בכ"י כ"ה: 'שמע בשכיבה'. במח' רומניא: 'שמע שֶׁל שְׁכִיבָה'. **לֶאֱכוֹל בתרומתן.** כה"נ במח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'לוֹכַל בתרומתן'. **וְאֵי בָּעֵית אֵימָא.** במח' רמ"ו: 'וְאִיבָּעֵית אֵימָה'. במח' בולוניא: 'וְאִיבָּעֵית אֵימָא'. במח' שד"ל: 'וְאֵי בָּעֵית אֵימָא'. בכ"י כ"ה: 'ואיבעתימא'. **יליף מִבְּרִיָּתוֹ.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'יליף מִבְּרִיָּתוֹ'. במח' רומניא: 'תַּנָּא יליף מברייתו'. **אִי הָכִי.** בכ"י כ"ה: 'איהכי'. **מברך בְּרִישָׁא.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא תיבת 'בְּרִישָׁא' איננה ובמקומה כתוב: 'שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ וּבָעֶרֶב מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ' ובדומה לזה במח' רומניא. **לִתְנֵי בערב.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'נִיתְנֵי בערב'. **תנא עַרְבִית.** במח' שד"ל: 'תנא ערבין'. **תנא בְּשַׁחֲרִית.** במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'תנא שַׁחֲרִית'. במח' שד"ל: 'תנא בְּשַׁחֲרִין'. בכ"י כ"ה: 'תני שחרית'. **וְאַדְּקָאֵי בשחרית.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'וְאַדְּקָאֵי בשחרית' וכן נראה ממח' בולוניא.

אֵי זֶה הוּא מְקוֹמָן שֶׁל־זְבָחִים· קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן· פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל־יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־בֵּין הַבַּדִּים· וְעַל־הַפָּרֹכֶת· וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב· מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן· וְאִם־לֹא נָתַן· לֹא עִכֵּב:

פָּרִים הַנִּשְׂרָפִין וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִין שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־הַפָּרֹכֶת וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב· מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן· אִם־לֹא נָתַן· לֹא עִכֵּב· אֵלּוּ וְאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדֶּשֶׁן:

ח"נ והערות

אי זה הוא מקומן. נוסח הפנים של המשנה הושווה עם המח' הקדומים וכתב יד קאופמן (בודפשט, האקדמיה ההונגרית למדעים, A50). לפי מח' רומניא עוברים לברייתא דרבי ישמעאל. **משנה א. אֵי זֶה הוּא.** כה"נ בסחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא, אמנם בסחב"ר בא ללא תיבת 'הוא'. במח' שד"ל: 'אֵיזֶהוּ'. בכ"י כ"ה: 'אי זהו'. **שֶׁל־זְבָחִים.** בכ"י כ"ה: 'שלזבחים' וכן נראה מסחב"ר. בכ"י קאופמן: 'שֶׁלַּזְּבָחִין'. **קדשי קָדָשִׁים.** הקו"ף בחטף קמ"ץ. כ"ה במקרא, ראו לדוגמא ויק' כא, כב, ובמח' רס"ד־רס"ה. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'קדשי קָדָשִׁים' וכן בכל הפרק. **קדשים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פר.** בכ"י כ"ה ללא תיבות 'שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן'. **שֶׁל־יוֹם.** בכ"י קאופמן: 'שֶׁלְּיוֹם' וכ"ה בכ"י כ"ה אמנם ללא ניקוד וכן נראה מסחב"ר. **בִּכְלֵי שרת.** במח' בולוניא: 'בִּכְלֵי שרת' וכן בכל הפרק. **מַתָּנָה אחת.** בסחב"ר: 'ומתנה אחת'. **שִׁירֵי הדם.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא וכ"י קאופמן וכן בסמוך. בסדו' יעב"ץ ח"א, דף עז ע"ב, בלו"א, סי' מג ובסדו' רש"ס 'שִׁירֵי הדם'. במח' שד"ל: 'שְׁיָרֵי הדם' וכן בסמוך. **מַעֲרָבִי.** במח' רמ"ו: 'מַעֲרָבִי' וכן בכולם. **שֶׁל־מִזְבֵּחַ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'שֶׁל־מִזְבַּח'. בכ"י קאופמן: 'שֶׁלְּמִזְבֵּחַ' וכן הוא בסחב"ר וכ"י כ"ה אמנם ללא ניקוד. **וְאִם־לֹא נתן** – (סוף מ"א). כ"ה במח' רמ"ו ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' בולוניא וכ"י קאופמן: 'אִם־לֹא נתן', ללא ו'. **פָּרִים הַנִּשְׂרָפִין.** בסחב"ר ומח' שד"ל: 'פרים הַנִּשְׂרָפִים'. **וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִין.** בסחב"ר ללא תיבות אלו. בכ"י קאופמן: 'וּשְׂעִירִין הנשרפין'. במח' שד"ל: 'ושעירים הַנִּשְׂרָפִים'. **הַזָּיָה על־הפרכת.** במח' בולוניא: 'הַזָּאָה על־הפרכת'. **מַתָּנָה אחת.** בסחב"ר וכ"י קאופמן: 'ומַתָּנָה אחת'. **עַל יסוד.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' שד"ל וכ"י קאופמן. במח' רמ"ו ובולוניא: 'אֶל יסוד'. **שֶׁל־מִזְבֵּחַ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'שֶׁל־מִזְבַּח'. בכ"י קאופמן: 'שֶׁלְּמִזְבֵּחַ' וכ"ה בסחב"ר וכ"י כ"ה אמנם ללא ניקוד. **אִם־לֹא נתן** – (סוף מ"ב). כ"ה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא וכ"י קאופמן. בסחב"ר ומח' שד"ל: 'וְאִם־לֹא נתן'.

מקורות ומקבילות

משנת אי זה הוא. סרע"ג ח"ל, סי' ג; סחב"ר, כ"י סבטר, עמ' 125; תוס' ע"ז, דף יט ע"ב, ד"ה יסלם; סבה"ל, עניין תפילה, סי' ה; סת"ר סוף סי' ל. **אי זה הוא מקומן.** מסג' זבחים פ"ה, מ"ל. **שחיטתן בצפון.** ע"פ ויק' ל, יא - ו, יח. **וקיבול דמן בכלי שרת.** בבלי זבחים, דף מ ע"ב, ע"פ ויק' ז, מ. **ודמן טעון הזיה.** ע"פ ויק' טז, יד. **ועל הפרוכת.** ע"פ ויק' טז, טז. **ועל מזבח הזהב.** ע"פ ויק' טז, יח. **מתנה אחת מהן מעכבת.** בבלי זבחים, דף מ ע"ב, ע"פ ויק' ד, כ. **שירי הדם היה שופך.** ע"פ ויק' ד, ז. **ואם לא נתן לא עכב.** בבלי זבחים, דף נב ע"ל, ע"פ ויק' טז, כ. **פריס הנשרפין.** מסג' זבחים פ"ה, מ"ב. **ושעירים הנשרפין.** ויק' ד, כא - טז, כז. **שחיטתן בצפון.** ע"פ ויק' ל, יא - ו, יח. **נשרפין בבית הדשן.** ע"פ ויק' ד, יב - ו, ד.

חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד· אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר· שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל־מוֹעֲדוֹת· שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל־אַרְבַּע קְרָנוֹת· כִּיצַד· עָלָה בַכֶּבֶשׁ· וּפָנָה לַסּוֹבֵב· בָּא־לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צָפוֹנִית· צָפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִים לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים· לְזִכְרֵי כְהֻנָּה· בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה· עַד־חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים· שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט· וְנִתּוּחַ· וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת· אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת· אֲשַׁם גְּזֵלוֹת· אֲשַׁם מְעִילוֹת· אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר· אֲשַׁם מְצוֹרָע· אָשָׁם תָּלוּי· שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת

מקורות ומקבילות

חטאות הצבור. מסי׳ זבחים פ״ה, מ״ג. **נאכלים לפנים מן הקלעים.** ע״פ ו, יט. **ליום ולילה.** ע״פ ויק׳ ז, טו. **עד חצות.** רמו מסי׳ ברכות פ״ט, מ״ט. **העולה קודש.** מסי׳ זבחים פ״ה, מ״ד. **שחיטתה בצפון.** ע״פ ויק׳ ט, יא. **שתי מתנות שהן ארבע.** בבלי זבחים, דף נג ע״ב, ע״פ ויק׳ ח, טו. **וטעונה הפשט וניתוח.** ע״פ ויק׳ ט, ו. **וכליל לאשים.** ע״פ ויק׳ ט, ט. **זבחי שלמי.** מסי׳ זבחים פ״ה, מ״ה. **אשם נזיר.** במ׳ ו, ט־יב. **אשם מצורע.** ויק׳ יד, י־כ. **אשם תלוי.** ויק׳ ה, יח־יט.

ח״נ והערות

חַטֹּאת הַצִּבּוּר. כה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳חַטָּאוֹת צִבּוּר׳. בסחב״ר, כ״י כ״ה ומח׳ בולוניא: ׳חַטָּאוֹת הצבור׳ ובסמוך מח׳ רמ״ו כמח׳ בולוניא. **אלו הֵן חטאת.** בסחב״ר ללא תיבת ׳הֵן׳. **וְשֶׁל־מוֹעֲדוֹת.** בסחב״ר: ׳ושלמועדים׳. בכ״י קאופמן: ׳וְשֶׁלַּמּוֹעֲדוֹת׳ וכ״ה בכ״י כ״ה, אמנם ללא ניקוד. **מועדות.** בל׳ המקרא, רוב הפעמים, הוא בלשון זכר ׳מועדים׳, כמו ויק׳ כג, ד, ופעם אחת בא ׳מועדות׳ בלשון נקבה, בדה״ב ח, יג. אמנם בלשון חכמים, שניהם משמשים כאחת. **בָּא־לוֹ לקרן.** כה״נ בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא וכ״י קאופמן. במח׳ שד״ל: ׳וּבָא־לוֹ לקרן׳. **עַל יסוד דְּרוֹמִי.** כה״נ במח׳ שד״ל ובכ״י קאופמן. בסחב״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳אֶל יסוד דרומי׳. בכ״י כ״ה: ׳על יסוד דרומית׳. **וְנֶאֱכָלִים לפנים.** כה״נ במח׳ רמ״ו ובכ״י קאופמן. בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ בולוניא ושד״ל: ׳וְנֶאֱכָלִין לפנים׳. **בְּכָל־מַאֲכָל.** במח׳ רמ״ו הושמט, כנראה בטעות. **ליום וָלַיְלָה.** במח׳ בולוניא: ׳ליום וָלַיְלָה׳. **העולה קֹדֶשׁ קדשים.** כה״נ במח׳ שד״ל. בסחב״ר, מח׳ רמ״ו, בולוניא וכ״י קאופמן: ׳העולה קָדְשֵׁי קדשים׳. **שְׁחִיטָתָהּ בצפון.** בסחב״ר: ׳שחיטתן בצפון׳. **אֵלּוּ הן אשמות.** בסחב״ר: ׳ואלו הן אשמות׳. **אֲשַׁם מעילות.** בסחב״ר: ׳ואשם מעילות׳. **אֲשַׁם נזיר.** בסחב״ר: ׳ואשם נזיר׳. **אֲשַׁם מצורע.** בכ״י כ״ה: ׳ואשם מצורע׳. **אָשָׁם תלוי.** בכ״י כ״ה וכ״י קאופמן: ׳וְאָשָׁם תלוי׳.

בַּצָּפוֹן· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִים לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה· בְּכָל־מַאֲכָל· לְיוֹם וָלַיְלָה· עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדְשֵׁי קָדָשִׁים· שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר· לְכָל־אָדָם· בְּכָל־מַאֲכָל· לְיוֹם וָלַיְלָה· עַד חֲצוֹת· הַמּוֹרָם מֵהֶן כֵּיוֹצֵא בָהֶן· אֶלָּא שֶׁהַמּוֹרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים· לִנְשֵׁיהֶם לִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים· שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִים בְּכָל־הָעִיר· לְכָל־אָדָם· בְּכָל־מַאֲכָל· לִשְׁנֵי יָמִים וָלַיְלָה אֶחָד· הַמּוֹרָם מֵהֶם כֵּיוֹצֵא בָהֶם· אֶלָּא שֶׁהַמּוֹרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים· לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים· שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה· וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אַחַת· וּבְלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד

ח"נ והערות

וְנֶאֱכָלִים לפנים. כה"נ במח' רמ"ו. בכ"י קאופמן: 'נֶאֱכָלִים לפנים', ללא ו'. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' בולוניא ושד"ל: 'וְנֶאֱכָלִין לפנים'. **התודה וְאֵיל.** במח' רמ"ו: 'התודה וְאֵיל'. **נזיר קדשים קַלִּים.** בכ"י כ"ה: 'נזיר קדשים קַלִּין'. **לכל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל.** בכ"י כ"ה: 'בְּכָל־מַאֲכָל לְכָל־אָדָם'. בכ"י קאופמן: 'לכל־אָדָן בכל־מאכל'. **לְיוֹם וָלַיְלָה.** בסחב"ר: 'ביום ובלילה'. **הַמּוֹרָם.** כה"נ בסחב"ר, כ"י קאופמן ובמח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'וְהַמּוֹרָם'. **מֵהֶן כיוצא בָהֶן.** במח' שד"ל: 'מֵהֶם כיוצא בָהֶם'. בכ"י כ"ה: 'מהם כיוצא בהן'. **לִנְשֵׁיהֶם לִבְנֵיהֶם.** בכ"י קאופמן: 'לִנְשֵׁיהֶן לִבְנֵיהֶן'. במח' שד"ל: 'לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם'. **שלמים קדשים קַלִּים.** בכ"י כ"ה: 'שלמים קדשים קַלִּין'. **וְנֶאֱכָלִים בכל־העיר.** כה"נ במח' רמ"ו ובכ"י קאופמן. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' בולוניא ושד"ל: 'וְנֶאֱכָלִין בכל־העיר'. **לכל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל.** בכ"י כ"ה: 'בְּכָל־מַאֲכָל לְכָל־אָדָם'. בכ"י קאופמן: 'לכל־אָדָן בכל־מאכל'. **הַמּוֹרָם.** כה"נ בסחב"ר, כ"י קאופמן ובמח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'וְהַמּוֹרָם'. **מֵהֶם כיוצא בָהֶם.** בכ"י כ"ה: 'כיוצא בהן' וללא תיבת 'מֵהֶם'. בסחב"ר וכ"י קאופמן: 'מֵהֶן כיוצא בָהֶן'. **לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם.** כה"נ בסחב"ר ומח' שד"ל. בכ"י קאופמן: 'לִנְשֵׁיהֶן וְלִבְנֵיהֶן ולעבדיהם'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לִנְשֵׁיהֶם לִבְנֵיהֶם ולעבדיהם'. בכ"י כ"ה: 'לנשיהן לבניהן ולעבדיהן'. **והפסח קדשים קַלִּים.** בכ"י כ"ה: 'והפסח קדשים קַלִּין'.

מקורות ומקבילות

ונאכלים לפנים וכו' לזכרי כהונה. ע"פ ויק' ז, ו. **התודה ואיל.** מסג' זבחים פ"ה, מ"ו. **התודה.** ויק' ז, יא־טו. **ואיל נזיר.** במ' ו, יג־כא. **בכל העיר.** ע"פ ויק' י, יג. **ליום ולילה.** בבלי זבחים, דף לו ע"א, ע"פ ויק' ז, טו. **עד חצות.** רא"ו מסג' ברכות פ"א, מ"א. **המורם.** מסג' זבחים פ"ה, מ"ז. **שלמים קדשים.** ע"פ ויק' י, יד. **שחיטתן בכל מקום בעזרה.** ע"פ ויק' ג, ח. **לשני ימים ולילה אחד.** ע"פ ויק' ז, יח. **הבכור והמעשר.** מסג' זבחים פ"ה, מ"ח. **הבכור.** שמ' יג, ב. **והמעשר.** ויק' כז, לב. **והפסח.** שמ' יב, ג־יא.

הַיְסוֹד· שִׁנָּה בַּאֲכִילָתָן· הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים· וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל־אָדָם· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר· בְּכָל־מַאֲכָל· לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד· הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַּלַּיְלָה· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד־חֲצוֹת· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

יש מוסיפים ע"פ שו"ע:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה·
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

ברייתא דרבי ישמעאל

רִבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר· בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת· א] מִקַּל־וָחֹמֶר· ב] מִגְּזֵרָה שָׁוָה· ג] מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· מִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· ד] מִכְּלָל וּפְרָט· ה] מִפְּרָט וּכְלָל· ו] מִכְּלָל וּפְרָט וּכְלָל· אֵי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· ז] מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל· ח] וְכָל־דָּבָר

מקורות ומקבילות

הבכור נאכל לכהנים. ע"פ במ' יח, יח. **ונאכלין בכל העיר.** ע"פ דב' יב, ו. **אינו נאכל אלא בלילה.** ע"פ שמ' יב, ח. **אלא עד חצות.** בבלי זבחים, דף מ ע"ב, ע"פ שמ' יב, ח - יב, יב. **אלא למנויו.** ע"פ שמ' יב, ד. **אלא צלי.** ע"פ שמ' יב, ח. **י"מ ע"פ שו"ע פסוק ושחט.** ב"י או"ח, סי' ת, אות ח, בשם ר"י ב"ר יקר, ע"פ ויק"ר (מרגליות), פר' ב, סי' יח; שו"ע או"ח, סי' ת, ס"ח. **ושחט אותו על ירך.** ויק' ת, יח. **ברייתא דר"י.** סרע"ג ח"ת, סי' ב; תשוה"ג החדשות סי' כז; תוס' ע"ז, דף יט ע"ב, ד"ה ישלש. **הטוסח.** סחב"ר, כ"י שבטר, עמ' 127; כ"י כ"ה, דף 39ב; מח' רומניא, דף ז ע"ת. ורלוו ח"ג והערות. **ר' ישמעאל אומר.** רים ספרת, הנקרת 'תורת כהנים'. והיא כמעין הקדמה ל'ספרת'. **מקל וחומר.** בבלי ב"ק, דף כה ע"ת; ב"ר פר' נב, סי' ז. **מגזרה שוה.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף נט ע"ת, 'אפילו אמר כל התורה כולה מן הבמיס... חוץ מגזרה שוה זו, זה הוא כי דבר ה' בזה'; פסחים, דף סו, סוף ע"ת. **חזקו כגופי תורה** - רש"י כתובות, דף ג ע"ת, ד"ה שויוה רבנן.

ח"נ והערות

לכל־אָדָם. בכ"י קאופמן: 'לכל־אָדָן'. **וְנֶאֱכָלִין בכל.** בכ"י קאופמן: 'וְנֶאֱכָלִים בכל'. **הַפֶּסַח אינו.** בכ"י כ"ה: 'והפסח אינו'. **אֵינוֹ נאכל.** בכ"י קאופמן: 'אֵינוּ נאכל'. **וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד־חֲצוֹת.** בסחב"ר ללא תיבות אלו. בכ"י קאופמן: 'אֵינוּ נאכל אלא עד חצות'. **וְאֵינוֹ נאכל... וְאֵינוֹ.** בכ"י קאופמן: 'וְאֵינוּ נאכל... אֵינוּ'. **יש מוסיפים ע"פ שו"ע,** או"ח סי' א, ס"ח, אבל איננה בנוסחאות כבני רומי ומח' רומניא. מופיע בסדו' הרד"פ וכך נהוג לומר בק"ק רומה כיום. **ברייתא דר"י.** נמצאת בתחילת 'תורת כהנים'. לקביעת הנוסח היה לנגד עינינו (בנוסף לסחב"ר ומח' הקדומים) כ"י 'תורת כהנים' הקדום ביותר (כ"י ותיקן מס' 66). **רִבִּי.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'רָבִּי'. במח' בולוניא: 'רַבִּי'. **התורה נדרשת.** במח' רמ"ו: 'התורה נדרשת בָּהֶם'. במח' בולוניא: 'התורה נדרשת בָּהֶן'. בסחב"ר, מח' שד"ל, רומניא וב'תורת כהנים' שלפנינו ללא 'בהן' וכבר העיר היעב"ץ בסידורו ח"א, דף פ ע"ב, ש'בהן' הוא 'יתור נפיש'. **מִקַּל־וָחֹמֶר וכו'.** בכ"י כ"ה: 'בקל וחומר' וכן במידות ב-ז המ"ם נהפכת לבי"ת. **מִכָּתוּב אחד.** בסחב"ר ללא תיבות אלו. במח' רמ"ו: 'מִכְּתַב אחד'. **מִבִּנְיַן אָב.** בסחב"ר ללא תיבות אלו. **מִשְּׁנֵי כתובים.** כה"נ בסחב"ר, מח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'וּשְׁנֵי כתובים'. במח' רומניא: 'ומִשְׁנֵי כתובים'. **מִכְּלָל וּפְרָט.** בסחב"ר: 'מכלל ופרט וכלל'. **מידה שישית.** בסחב"ר: 'מפרט וכלל ופרט' וכל השאר אינו. **וּמִפְּרָט שהוא.** בסחב"ר: 'מפרט שהוא'. **וְכָל־דבר.** בסחב"ר: 'כל דבר'.

שֶׁהָיָה בִכְלָל וְיָצָא מִן־הַכְּלָל לְלַמֵּד· לֹא לְלַמֵּד עַל־עַצְמוֹ בִּלְבַד יָצָא· אֶלָּא לְלַמֵּד עַל־הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא· ט וְכָל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִכְלָל· וְיָצָא לִטְעוֹן טָעוּן אַחֵר שֶׁהוּא כְּעִנְיָנוֹ· יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר· י וְכָל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טָעוּן אַחֵר שֶׁלֹּא כְּעִנְיָנוֹ· יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר· יא וְכָל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ· אֵי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ· עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ· יב דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· יג וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִין הַמַּכְחִישִׁין זֶה אֶת־זֶה· עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר· הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה· אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם

ה"נ והערות

לֹא לְלַמֵּד. כה"נ בסחב"ר, מח' רומניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'יָצָא וְלֹא לְלַמֵּד'. והשוו מתע"ד פי' טז, סי' ח; פסקי רי"ד עמ"ס פסחים, דף קכ ע"א, ד"ה אמ' רבה. **בִּלְבַד יצא.** בסחב"ר ללא תיבת 'בִּלְבַד'. **אלא ללמד על.** בכ"י כ"ה: 'אלא ללמד על כל'. **כלו יָצָא.** בסחב"ר ללא תיבת 'יָצָא'. **מידה ט. וְכָל־דָּבָר שהיה.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'דָּבָר' וכ"ה במדה י. במח' רומניא: 'כָּל־דבר שהיה'. **לטעון טָעוּן.** כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'לטעון טַעַן', וכ"ה בתורת כהנים, כ"י ותיקן מס' 66, וכן הוא בסמוך. **אַחֵר.** ברי"ש, ולא אחד בדל"ת, כ"ה מנהגנו וכן מובא בנוב"ר, מח' רומניא ובתו"כ. וראו כאן במקורות, שהם חלק מהספרים שגורסים 'אחר' ברי"ש. **מידה י. להקל ולְהַחֲמִיר.** בכ"י כ"ה: 'להקל ולא להחמיר'. **מידה יא. וְכָל־דבר.** בסחב"ר ללא תיבת 'וְכָל'. **בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ.** בסחב"ר: 'דבר החדש'. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'בְּדָבָר החדש'. בכ"י כ"ה: 'בדבר חדש'. במח' רומניא: 'בְּדָבָר חדש'. **עד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'עד שיחזירהו'. **מידה יג. וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִין.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר: 'וכן שני כתובים'. במח' שד"ל ורומניא: 'וּשְׁנֵי כְתוּבִים'. **וְכֵן שְׁנֵי וכו' זֶה אֶת־זֶה.** בכ"י כ"ה תיבות אלו אינן. **הַמַּכְחִישִׁין.** בסחב"ר: 'המכחישים'. **ויכריע בֵּינֵיהֶם.** כה"נ בסחב"ר, מח' רומניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'ויכריע בֵּינֵיהֶן'. **אֵלּוּ דְבָרִים וכו'.** מכאן ועד 'לעולם יהא אדם ירא שמים' איננו בכ"י כ"ה וראו סחב"ר. **לָהֶם שִׁעוּר.** בכ"י קאופמן: 'לָהֶן שִׁיעוּר'. במח' בולוניא ורומניא: 'להם שַׁעוּר'. **וְהַבִּכּוּרִים.** בכ"י קאופמן: 'וְהַבִּיכּוּרִין'. **וגמילות חֲסָדִים.** בכ"י קאופמן: 'וגמילות חֶסֶד'. **אלו דְבָרִים.** בכ"י קאופמן: 'אלו דְבָרִין'.

מקורות ומקבילות

טעון אחר. תו"כ; ר"ם עמ"ס נגעים פ"ג, מ"ד; סד"ר סי' יג; אור"ח ת"א אות יז; כלבו סי' ג. **משנת 'אלו דבריס' לאחר ברייתא דר"י.** כ"ה גם במח' רומניא. **אלו דבריס שאין להם שיעור.** משנ' שאה פ"א, מ"א; סדו' רס"ג עמ' שנת; תוס' עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה שכבר; רמב"ם, סד"ת; במח' פרס, דף יז ע"א, הנוסח דומה עם הוספות. **הפאה.** ע"פ ויק' יט, יט; כג, כב. **והביכורים.** ע"פ שמ' כג, יט; לד, כו. **והראיון.** ע"פ שמ' כג, יז; לד, כג. ראו רע"ב על אתר. **וגמילות חסדים.** ע"פ ירוש' מס' פאה פ"א, ה"א, 'הדא דתימר בגופו'; ילקו"ש תו', רמז רמה; רמב"ם הל' אבל, פי"ד, ה"א. ראו ירוש' מס' פאה פ"א, ה"א, 'גמ"ח שקולות כנגד כל מצותיה של תורה'; בבלי סוכה, דף מט ע"ב, 'גמ"ח... בין בגופו בין בממונו... בין לעניים בין לעשירים... בין לחיים בין למתים'. **ותלמוד תורה.** ע"פ יהו' א, ח; תוספתא ע"ז (צוקרמאנדל), פ"א, ה"כ; ירוש' פאה פ"א, ה"א. **אלו דבריס שאדם אוכל וכו'.** נמצא גם בבבלי שבת, דף קכז ע"א; מדת"ה (ורשא), פר' יתרו, סי' יד.

אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא· כִּבּוּד אָב וָאֵם· וּגְמִילוּת חֲסָדִים· וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ· וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אָמַר רִבִּי זֵירָא· בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הֵן הֶחְמִירוּ עַל־עַצְמָן· שֶׁאֲפִלּוּ רוֹאוֹת טִפַּת דָּם כְּחַרְדָּל· יוֹשְׁבוֹת עָלֶיהָ שִׁבְעָה נְקִיִּים:

תָּנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ כָּל־הָאוֹמֵר הֲלָכָה וְשׁוֹנֶה בָּהּ מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן־הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר· הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ· אַל־תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת:

מַזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת· אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה· הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן־שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת· עַד שֶׁדָּרְשָׁהּ בֶּן־זוֹמָה שֶׁנֶּאֱמַר· לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ· יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים·

מקורות ומקבילות

כיבוד אב ואם. בבלי קידושין, דף מ ע"א, ע"פ דב' ה, טז. **וגמ"ח.** ירוש' פאה פ"א, ה"א, ע"פ מש' כא, כא; בבלי ב"ב, דף ט ע"ב, 'כל הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה'. **והבאת שלום.** ירוש' פאה פ"א, ה"א ובבלי קידושין, דף מ ע"א, ע"פ תה' לד, טו. **ותלמוד תורה כנגד כולם.** ע"פ ירוש' מס' פאה פ"א, ה"א, 'חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד של תורה, וחד אמר, אפילו כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה'. **אמר ר"ז וכו'.** בבלי נדה, דף סו ע"א; רמב"ם, סד"ת; מח' רומניא. בבלי ברכות, דף לא ע"א, 'אלא מתוך הלכה פסוקה וכו' כי הא דרבי זירא', ואולי לכן נהגו לאמרו. **תנד"א.** ע"פ בבלי מגילה, דף כח ע"ב; נדה, דף עג ע"א; רמב"ם, סד"ת; כ"ה במח' רומניא. **בן העולם הבא.** ראו רש"י שבת, דף קנג ע"א, ד"ה אם בן עולם. **הליכות עולם.** חבק' ג, ו. **מזכירין יצ"מ בלילות.** משנ' ברכות פ"א, מ"ה. **יציאת מצריים.** ע"פ במ' טו, מא. **הרי אני כבן שבעים שנה.** ראו בבלי ברכות, דף כח ע"א. **ולא זכיתי** - ולא נאתתי. רע"ב על אתר, ע"פ בבלי נדה, דף לא ע"ב. **למען תזכור.** דב' טז, ג.

ה"נ והערות

אוכל פֵּרוֹתֵיהֶן. בכ"י קאופמן: 'אוכל מִפֵּירוֹתֵיהֶן', וכ"ה בירושלמי שלפנינו, פאה פ"א, ה"א; ילקו"ש תו', רמז תריא. **לָעוֹלָם הבא.** כה"נ במח' רומניא. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'לְעוֹלָם הבא'. בכ"י קאופמן: 'בָּעוֹלָם הבא'. **רִבִּי זֵירָא.** בבתמ"ד, ח"א, פרק אחרון מפרקי דר"א: 'ר' זעירא'. **הֵן החמירו.** במח' רומניא: 'הֵן הֵן החמירוז'. **טִפַּת דָּם.** כה"נ בבבלי שלפנינו, פדר"א ומח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'דָּם טִפָּה' וכ"ה בריא"ף עמ"ס ברכות, דף כא ע"ב. **כְּחַרְדָּל.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא, וכן נראה נכון. במח' רמ"ו ושד"ל: 'כַּחַרְדָּל'. **יושבות עָלֶיהָ.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, והשוו פסקי רי"ד עמ"ס נדה, דף סו ע"א, ד"ה אמ' ר' זירא ופסקי ריא"ז עמ"ס נדה, פ"א ה"א, אות יז. במח' רומניא: 'ישובות עָלָיו', והשוו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לא ע"א, ד"ה ת"ר ורע"ב עמ"ס נדה, פ"י מ"א, ד"ה כל הלילה. **כָּל־הָאוֹמֵר הֲלָכָה וְשׁוֹנֶה בָּהּ.** כ"ה בנוב"ר. בבבלי שלפנינו ומח' רומניא: 'כל־השונה הלכות'. **מֻבְטָח לו.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'מְבֻטָח לו'. **אל־תִּקְרֵי.** במח' רמ"ו: 'אל־תִּקְרִי'. **רִבִּי.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו: 'רְבִּי'. במח' בולוניא: 'רַבִּי'. בכ"י קאופמן: 'רְבִּי'. **בֶּן־זוֹמָה.** כה"נ במח' רמ"ו ובכ"י קאופמן. במח' בולוניא ושד"ל: 'בֶּן־זוֹמָא'. **כֹּל ימי חייך.** כ"ה במקרא שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'כָּל־ימי חייך' וכ"ה בסמוך.

כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים. יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא אֶת־יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ:

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רִבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר. וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל־תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בֹּנַיִךְ. יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֶךָ. שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים. (וְנָתַן לָנוּ תּוֹרָתוֹ תּוֹרַת אֱמֶת. הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ. וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם). לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה. וְנִירַשׁ חֻקֶּיךָ. וְנִזְכֶּה לְתַלְמוּד תּוֹרָה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

ה"נ והערות

אֶת־יְמוֹת המשיח. כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל וכ"י קאופמן: 'לימות המשיח'. **רִבִּי.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו: 'רָבִּי'. במח' בולוניא: 'רַבִּי', וכן הוא בסמוך. **אָמַר רבי חנינא.** בירושלמי שלפנינו: 'בשם רבי חנינא'. בסחב"ר: 'אמר רבי חנינה'. **שלום בָּנָיִךָ וכו' בָּנָיִךָ.** במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'שלום בָּנָיִךָ וכו' בָּנָיִךָ'. וכתב שד"ל עה"פ בישע', 'וממה שאמרו בתלמוד אל תקרי בניך אלא בוניך, משמע שהיתה קריאתם בניך בקמ"ץ'. **אל־תִּקְרֵי.** בסחב"ר: 'אל תקרא'. במח' רמ"ו: 'אל־תִּקְרֵי'. **יהי שלום בחילך.** פסוק זה לא נמצא במח' רמ"ו, ולא בירושלמי מסכת ברכות, פ"ט, סוף ה"ה, וכן איננו באד"נ, סוף פ' מח. אבל מובא בבבלי ברכות, סוף דף סד ע"א. **ונתן לנו תורתו וכו' בלבב שלם.** קטע זה נמצא במח' שד"ל, אבל איננו במח' רמ"ו ובולוניא. **ולחיי העולם הבא.** במח' רמ"ו ובולוניא כאן ממשיכים עם או"א תבא וכו', רבון כל העולמים אני שלך וחלומותי שלך, רבון כל העולמים... שתתן חלקי בבתי כנסיות, ע"ב פסוקים ומזמור לדוד הבו לה' (ועוד פסוקים). כהיום מדלגים על כל התפילות הנ"ל.

מקורות ומקבילות

אמר ר"א אמר ר"ח וכו'. אד"נ סוף פ' מח; ירוש' ברכות סוף פ"ט; בבלי ברכות, דף סד ע"א; סרע"ג ח"א, סי' סה; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 130; רמב"ם סד"ת, נוסח הקדיש; מח' רומניא, דף לה ע"א. **וכל בניך.** ישע' נד, יג. **יהי שלום.** תה' קכב, ז. **ברוך אלהינו.** סרע"ג ח"א, סי' סה; סדו' רס"ג עמ' כה ועמ' מ; שבה"ל, עין תפילה, סי' מד; סת"ר סי' ז, עין קדישא דסידרא. יסוד הנוסח נמצא גם ברמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש. **שברא לכבודו.** ע"פ ישע' מג, ז. **והבדילנו מן התועים.** ע"פ ויק' כ, כו; מ"א ח, נג. **ונתן לנו תורתו.** ע"פ מס"ו פר' יג, ה"ו. **תורת אמת.** ע"פ מלא' ב, ו; תה' קיט, קמב; לשון זה שגור בפי חכמים לרוב, כמו: בבלי ב"מ, דף עה ע"ב; ספרא, פר' שמיני, פר' א, לח; מס"ו פר' יג, ה"ו; שמו"ר פר' ל, סי' יב. **ולירא אותו.** ע"פ דב' ו, כד; בבלי ברכות, דף לג ע"ב; ילקו"ש תו', רמז תתנה. **ולעשות רצונו.** ע"פ תה' מ, ט; קמג, י. **בלבב שלם.** ע"פ דב' יח, יג. **לא ניגע וכו' לבהלה.** ע"פ ישע' סה, כג. **ולחיי העולם הבא.** ע"פ בבלי ברכות, דף יז ע"א.

יש אומרים כאן קדיש דרבנן:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

מקורות ומקבילות

קדיש. מחכר במס"ו פר' י, ה"ו ופר' טז, ה"ט. רעיון לומר שבח ה' לאחר לימוד: תדא"ר (אים שלוס), סוף פר' ו, 'קורא אדם וכו' ויבכך ויבשח ויגדל וירומם ויקדם וכו', ואינו צריך לומר למי ששומה הלכות'. **קדיש דרבנן.** מחכר בבבלי סוטה, דף מט ע"א; ראו שו"ת הרמב"ם הל' ק"ש, פ"א, הי"א; מג"א או"ח, סי' נד, סק"ג; מו"ק או"ח, סי' קלב; א"ר או"ח סי' קמה, סק"א. **אמירתו בשחרית.** בשער הכוונות ח"א, תפילת שחרית, עמ' של; ירושלים תשמ"ח, 'ואומר קדיש דעל ישראל' (=קדיש דרבנן), אמנם בסיום ברייתא דרבי ישמעאל; פרע"ח ח"א, שער החמישי עולם העשיה, פ"ב, ד"ה רבון העולמים; סדר תפלה מכל השנה עם כוונת האר"י, לבוב תקמ"ח, דף מ ע"א, אבל לא ביאר איזה קדיש אומר. ראו כנה"ג הגהות טור, או"ח סי' נא, אות ד, מש"כ בשם שו"ת בימין זאב, סי' קטו; מג"א סי' נא, ס"ק ג. אמנם ראו בשו"ת מהרי"ל סי' סד, 'קדיש דרבנן... לא רגילי בהו איגשי'; שו"ת מהר"ם מינץ סי' קיט, 'אך אותו קדיש איזו מצוי ביומו'. **ז"פ קדיש בכל יום.** האו"ז ח"ב, הל' מול"ם סי' פט, כ' בשם ר"א מווורמש שזה תקנת אכנה"ג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, ע"פ תה' קיט, קסד. **קדיש בלשון ארמי.** סרש"י סי' יא; תוס' עמ"ס ברכות, דף ג ע"א, ד"ה ועונין; טור או"ח, סי' טו, בשם סרע"ג ח"א, סי' יז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, וראו שם עוד טעם בשם אחיו רבב"א; שו"ת הרשב"א, ח"ה, סי' נד; סת"ר סוף סי' ב, ענין הזמירות; סה"ת סי' ב. **טופח קדיש דרבנן.** מנהג מרשלייאה, פסח, עמ' 159; ס' כלבו סי' לו, וסי' מ מחכר בקלרה; אבודרהם, הקדיש ופירושו. ראו רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש. **יתגדל ויתקדש.** ע"פ יחז' לח, כג. **ויתקדש שמיה רבא.** ע"פ יחז' לו, כג. **שמיה רבא.** ע"פ יהו' ז, יט; ש"א יב, כב; תה' עו, ב; ת"מ א, ב. **בעלמא דברא כרעותה.** ע"פ ספי"ו עז, לד; ספ"י, נגד אפיון א, ב, כב; בתמ"ד ח"ב, מד' אלפא ביתא, ד"ה הי"ו ז"ת. **וימליך מלכותיה.** ע"פ זכ' יד, ח-ט; דני' ז, יח. **וכחיי דכל בית ישראל.** ע"פ יחז' כ, לא; עמו' ה, ד; בב"ס מ, כט. **בעגלא.** ע"פ מלא' ג, א; תמ"א א, א, 'בעגלא תתגלי מלכותיה על כל דיירי ארעא'. **ובזמן קריב.** ע"פ יחז' ל, ג; עוב' א, טו. **ואמרו אמן.** ע"פ דב' כז, טו; תה' קו, מח; מתע"ד פר' לב, סוף פ"כ. **עונין יתר"מ.** ע"פ בבלי ברכות, דף ג ע"א, ומרש"י ד"ה אסרי, משמע שהיה קולם זה כבר בתוך בהמ"ק; מדמ"ש (בובר), פר' י, סי' א; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח. **יתר"מ לו"ע.** תי"ר ברא' מט, א; שמ' טו, ג. ע"פ תה' קיג, ב; דני' ב, כ; בב"ס נב, סיום; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח. **לעלם ולעלמי עלמיא.** דני' ז, יח; ספי"ו מה, ו; תר"א שמ' טו, יח; תי"ו ושע' ו, ג. **יתברך.** ושע' סה, עז; ספי"ו כה, עז; בב"ס לט, מב. ראו בר' כד, מה; שמ' יח, י; ספ"ט ח, א. **וישתבח.** ע"פ תה' קיז, א; קמז, יב; בב"ס יח, כא. ב"ר פר' מה, סי' ז, 'על כל שבח ושבח ישראל משבחין' וכו'. **ויתפאר.** ע"פ ושע' ס, יב-יג; לוי"ה, נפתלי, ח, ד; בבלי פסחים, דף קנז ע"ב [פ"י, מ"ה]; מס"ו פר' יט, ה"י. **ויתרומם ויתנשא.** ע"פ תה' לד, ד; דני' יא, לו. **ויתהדר.** ע"פ ושע' ב, י; דה"ב כ, כא; ספ"ב ד, כ. **ויתעלה.** ע"פ ושע' מה, כה; ירמ' ט, כב-כג; תה' קה, ג. **שמיה דקודשא.** ע"פ תה' קמה, כא; דה"א טז, י; תי"ר שמ' טו, יח; בב"ס מז, י; סח"ם י, כ. **בריך הוא.** ע"פ תה' סח, לו; דני' ב, כ; ספ"ט

ח"נ והערות

י"א כאן קדיש דרבנן. אמירת קדיש דרבנן על אתר לא מוזכרת במח' הקדומים ואף לא במח' שד"ל ורומניא. בק"ק מילאנו נוהגים לאמרו כאן ובק"ק רומה אומרים אותו לפני 'ברוך שאמר', כנראה בהשפעת המנהג הספרדי. **ויתקדש שְׁמֵהּ.** כ"ה בדני' ב, כ. בנוב"ר ומח' רומניא, דף יב ע"א: 'ויתקדש שְׁמֵיהּ' וכן בסמוך, א"כ הה"א צ"ל רפויה וכבר האריכו המדקדקים והפוסקים בענין זה. **רַבָּא.** במח' רומניא: 'רַבָּה' וכן בסמוך. **דִּבְרָא.** במח' שד"ל: 'די בָּרָא'. **כִרְעוּתֵהּ.** **מַלְכוּתֵהּ.** בנוב"ר ומח' רומניא: 'כִּרְעוּתֵיהּ, מַלְכוּתֵיהּ' וראו הערה קודמת 'שמה רבא'. **וּלְעָלְמֵי עלמיא.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' ורומניא. מזמן מח' ק"ק ברו"ש והלאה הוסיפו וי"ו ע"פ הקבלה. במח' הקדומים ושד"ל: 'לְעָלְמֵי עלמיא'. בסדו' רשב"ש מגרמייזא, עמ' פא, כתב 'האומר לעלם ולעלמי אינו אלא טועה'. **וְיִתְרוֹמַם.** בנוב"ר, מח' נירנברג ורומניא: 'וְיִתְרוֹמָם'. **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה.** כך היום נהוג לומר וכ"ה במח' רומניא; פרס, דף ז ע"א; חלב, דף לט ע"א. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' הקדומים ושד"ל: 'וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַדַּר'. **וְיִתְהַלַּל.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' רומניא ושד"ל: 'וְיִתְהַלָּל'. **דְּקֻדְשָׁא.** כה"נ במח' רמ"ו על אתר, שד"ל ורומניא. במח' בולוניא: 'דְּקָדְשָׁא' וכן בשאר הקדישים. במח' רמ"ו שחרית של שבת לפני ברכת יוצר: 'דְּקֻדְשָׁא, דְּקוּדְשָׁא'.

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־רַבָּנָן· וְעַל־תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל־(כָּל־)תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן (דְּיָתְבִין) דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא (קַדִּישְׁתָּא) דִּי בְּאַתְרָא הָדֵן וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר· יְהֵא (לָנָא וּ)לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא וְחִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין (וְחַיֵּי אֲרִיכֵי) וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין מִן־קֳדָם מָרֵה שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

בשבת קודש עוברים לעמוד 211.

ח"נ והערות

לְעֵלָּא לְעֵלָּא. כ"ה בנוב"ר. במח' רומניא: 'לְעֵלָּא וּלְעֵלָּא'. **ברכתא שִׁירָתָא.** במח' רמ"ו ונירנברג: 'ברכתא וְשִׁירָתָא', אבל במח' רמ"ו לקמן לפני פיטום הקטורת ובשחרית של שבת, כבפנים. בכ"י כ"ה: 'ברכתא שירתה'. **תֻּשְׁבְּחָתָא.** במח' נירנברג: 'וְתֻשְׁבְּחָתָא'. במח' רומניא: 'שְׁבָחֶתָא'. **כָּל־. דְּיָתְבִין.** תיבות אלו אינן במח' הקדומים. **קַדִּישְׁתָּא.** תיבה זו איננה במח' רמ"ו ובולוניא. וכה"נ במח' שד"ל. **לָנָא וּ. וְחַיֵּי אֲרִיכֵי.** לא נמצא במח' הקדומים. **וְחִנָּא וחסדא.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'חִנָּא וחסדא', ללא ו'. **קדם.** הקו"ף בקמ"ץ קטן, כנמצא באופן תמידי במקרא, בחלק הארמי. **יְהֵא שלמא.** בסרע"ג: 'יהי שלמא'. **מִן־שְׁמַיָּא.** לא מופיע בסחב"ר. **וחיים טוֹבִים עָלֵינוּ.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבות 'טוֹבִים עָלֵינוּ'. במח' רמ"ו ובולוניא, סוף שחרית של חול ללא תיבת 'עָלֵינוּ'. **וְעַל־כָּל־ישראל.** בסרע"ג, מח' רמ"ו ובולוניא, סוף שחרית של חול: 'על כל ישראל'. בסחב"ר: 'על בית ישראל'. **הוא בְרַחֲמָיו.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'בְרַחֲמָיו'. **שלום עָלֵינוּ וְעַל.** בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא, סוף שחרית של חול: 'שלום עַל' ולא תיבת 'עָלֵינוּ'. **אָמֵן.** בסחב"ר 'אמן' האחרון של הקדיש אינו נמצא, אלא כתב: 'ונותן שלום לשמאל ואח"כ לימין'.

מקורות ומקבילות

יח, ח; בנ"ס נב, ל. **לעלא לעלא.** תר"ח דב' כח, מג; ע"פ נחמ' ט, ה. **לעלא מן כל ברכתא וכו'.** ע"פ תה' קו, ב; ווי' לז, יט-כ; נחמ' ט, ה; מדת"כ פר' שמות, סי' ח, 'כל מה שנקלסך שמך מרומם' וכו'; מדת"ה מז' קד, סי' ב, 'אתם סבורים, מפני שקילסתי להקב"ה בכל הדברים האלה, שמא נגעתי באחת מריבי רבבות שבחו של הקב"ה?'; ילקו"ש תה', תחילת רמז תתסב. **שירתא.** ספרי במ', פי' קטז, 'רמז לשיר מן התורה', ע"פ שמ' יט, יט. **על ישראל.** ע"פ במ' י, כט; תה' קכח, ו. **ועל רבנן.** בבלי שבת, דף כג ע"ב, 'דרחיס רבנן, הוו ליה בנין רבנן'. **ועל תלמידיהון.** ירוש' מכות, פ"ב, ה"ו, 'ומאכיל חכמים ותלמידיהם'. **ועל תלמידי תלמידיהון.** מק"ט, אד"נ מוסח ח, פר' ו, ד"ה יהי ביתך; תדא"ר (אים שלום), פר' ג, ד"ה ברוך המקום. **דעסקין באורייתא.** ע"פ תי"ו בר' ל, יח; משנ' אבות, פ"ג, מ"ב. **ודי בכל אתר ואתר.** ראו משנ' פסחים, פ"ד, מ"ה; בבלי סנהדרין, דף ז ע"ב, 'ובמקום שיש ת"ח, כאילו נטעו אצל מזבח'. **בכל אתר.** ע"פ תי"ר שמ' כ, כא. **להון.** תרגום יונת' כז, ה. **ולכון שלמא.** ע"פ עזר' ה, ז. **וחנא וחסדא.** ע"פ אס' ב, ח. **ורחמין.** ע"פ דני' ב, יח. **וחיי אריכי.** ע"פ משנ' ד, כב; בבלי עירובין, דף נד ע"א. **מרה שמיא וארעא.** ע"פ עזר' ה, יא. **יהא שלמא רבא.** ע"פ תה' קכב, ז; תי"ו מ"א ב, לג. **עושה שלום.** איו' כה, ב. **הוא ברחמיו.** ע"פ ספ"ט ט, א. **יעשה שלום עלינו.** ע"פ ישע' כז, ה. ראו ספרא, פר' בחוקותי, פר' א, פ"א, ח; בבלי חולין, דף קמא ע"א.

זְמִירוֹת

יְהֵא אָדָם יָרֵא שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וּמוֹדֶה עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ: וְיַשְׁכִּים וְיֹאמַר. רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים. לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אָנוּ. מָה חַיֵּינוּ. מָה חַסְדֵּנוּ. מַה־כֹּחֵנוּ. מַה־גְּבוּרָתֵנוּ. מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. הֲלֹא כָל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל. הֲלֹא כָּל־מַעֲשֵׂינוּ תֹהוּ וָבֹהוּ וִימֵי חַיֵּינוּ הֶבֶל לְפָנֶיךָ. שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן. כִּי הַכֹּל הָבֶל:

מקורות ומקבילות

זמירות. ע"פ בבלי ברכות, דף לב ע"א 'לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל'; לדעת תשוה"ג החדשות, סי' לא, הזמירות הם מדאורייתא; סחב"ר; ספר המנהיג, דיני תפילה, עמ' נא; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פר' טז ה"ב, אות כג; סה"ת סי' ב. **לעולם יהא אדם.** ע"פ תדא"ר סוף פ' י"ט; סרע"ג ח"א, סי' ז; עור או"ח, סי' מו, ורא"ו מ"ש ע"ז בדמב"ה ס"ק ה; מהו"ר סי' פט; רמב"ם, סד"ת; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ו, בשם קדמוניו; סת"ר סי' ב, ענין הזמירות; מח' פרס, דף יח ע"א. ראו גאה"ל או"ח, סי' מו, ס"ק א. **ירא שמים בסתר.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ו, בשם אחיו רבב"א; סת"ר סי' ב, ענין הזמירות. **ומודה על האמת.** ע"פ מס' אבות פ"ה, מ"ז; אד"נ נוסח א, סוף פ' לז, ע"פ דב' יח, יז, במ' כז, ז. **ודובר אמת.** תה' טו, ב. **רבון כל העולמים.** מזכר בבבלי יומא, דף פז ע"ב ורש"י ד"ה רבון. ראו גאה"ל או"ח, סי' מו, ס"ק א. **לא על צדקותינו.** דני' ט, יח. **מה אנו.** ע"פ דה"א יז, טז. **מה גבורתינו.** ע"פ ירמ' ט, כב. **ואלהי אבותינו.** ע"פ שמ' ג, טו. **כל הגיבורים כאין לפניך.** ע"פ ירמ' י, ו; דה"ב כ, ו. **ואנשי השם.** ע"פ בר' ו, ד. **כלא היו.** עוב' א, טז. **מעשינו תוהו ובוהו.** ע"פ ירמ' ד, כג. **וימי חיינו הבל לפניך.** ע"פ תה' לט, ו; קמד, ד; איו' ז, טז. **שכן כתוב בדברי קדשך.** כ"ה הנוסח גם בסרע"ג ח"א, סי' ז; סחב"ר סי' י; כ"י כ"ה; מח' רומניא, דף ז ע"ב; מח' פרס, דף יח ע"ב. במח' ארס צובה, דף לב סוף ע"א: 'כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בדברי קדשך'. **ומותר האדם.** קה' ג, יט; תדא"ז פ' כד ד"ה אמר.

ח"נ והערות

וְיַשְׁכִּים ויאמר. בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'יַשְׁכִּים ויאמר'. **רִבּוֹן.** במח' בולוניא: 'רַבּוֹן', על דרך 'רַבִּי'. **מה חסדנו.** בכ"י כ"ה, מח' שד"ל ורומניא נוסף: 'מַה־צִּדְקֵנוּ'. **מה־גְּבוּרָתֵנוּ.** כה"נ במח' רומניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'מה־גְּבוּרוֹתֵינוּ'. **מַה־נֹּאמַר לפניך.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא ללא תיבות 'מַה־נֹּאמַר'. **כאין נֶגְדֶּךָ.** כ"ה בנוב"ר ומח' פרס, דף יז ע"ב. במח' רומניא: 'כאין נֶגְדְּךָ'. בהרבה נוסחאות, כולל סרע"ג ח"א, סי' ז, ומח' ארם צובה, דף לב ע"א: 'כאין לפניך'. בסדו' הרד"פ: 'כאין לְפָנֶיךָ'.

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ· בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהֲבֶךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה· זֶרַע יִצְחָק יְחִידְךָ שֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּבֵּי מִזְבַּחֲךָ· עֲדַת יַעֲקֹב בְּנְךָ בְּכוֹרְךָ· שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ־בּוֹ· קָרָאתָ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל וִישׁוּרוּן· לְפִיכָךְ אָנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבְּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָאָה לִשְׁמֶךָ· וְחַיָּבִים אָנוּ לוֹמַר לְפָנֶיךָ תָּמִיד שְׁמַע בְּכָל־יוֹם· אַשְׁרֵינוּ מַה־טּוֹב חֶלְקֵנוּ· מַה־נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ· מַה־יָּפָה מְאֹד יְרֻשָּׁתֵנוּ· אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר תָּמִיד בְּכָל־יוֹם וּמְיַחֲדִים אֶת־שִׁמְךָ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׳:

ח"נ והערות

אברהם אֹהֲבֶךָ. במח׳ בולוניא: ׳אברהם אֹהַבְךָ׳. **זרע יצחק יְחִידְךָ שֶׁנֶּעֱקַד.** כה"נ בסרע"ג ח"א, סי׳ ז; סחב"ר; כ"י כ"ה, דף 10א. **בְּנְךָ בְּכוֹרְךָ.** במח׳ רומניא: ׳בְּנֶךָ בְּכוֹרְךָ׳. **שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ.** כה"נ במח׳ בולוניא ושד"ל. במח׳ רמ"ו: ׳שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ׳. במח׳ רומניא: ׳וּמֵאַהֲבָתְךָ׳. **אנו חַיָּבִים.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: ׳אנו חייבין, בנו"ן סופית. **וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָאָה.** בסחב"ר: ׳ולרוממך וליתן הודאה ושבחה׳. **וְחַיָּבִים אנו.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: ׳וחייבין אנו׳. במח׳ רומניא: ׳וְחַיָּבִים אֲנַחְנוּ׳. **לוֹמַר לְפָנֶיךָ תָּמִיד שְׁמַע בְּכָל־יוֹם.** בסחב"ר: ׳בכל יום תמיד לומר לפניך׳. **תָּמִיד שְׁמַע.** בכ"י כ"ה ומח׳ רומניא תיבות אלו אינן. **מַה־נעים.** בסחב"ר: ׳ומה־נעים׳. **מַה־יָּפָה.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: ׳ומה יפה׳. **מְאֹד ירשתנו.** בסחב"ר ללא תיבת ׳מְאֹד׳. **אשרינו שֶׁאָנוּ.** כה"נ ברוב נוסחאות הקדמונים, או קרוב לזה. בסחב"ר: ׳אשרינו אם אנו׳. **מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים.** בסחב"ר: ׳משכימין ומעריבין׳. בכ"י כ"ה: ׳מעריבין ומשכימין׳. **עֶרֶב וָבֹקֶר.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **וּמְיַחֲדִים אֶת־שִׁמְךָ וכו׳ וְאוֹמְרִים.** בסחב"ר: ׳ואומרין באהבה׳.

מקורות ומקבילות

אֶחָד מאחנו עמך. ע"פ תדא"ר פר׳ כב; מח׳ פרס, דף יז ע"ב. **בני בריתך.** ע"פ שמ׳ לד, כז; דב׳ כח, סט; שופ׳ ב, א; תה׳ קה, י. ראו תוס׳ עמ"ס סנהדרין, דף עב סוף ע"ב, ד"ה ישראל הוא. **בני אברהם.** ע"פ שמ׳ ג, טו. **אברהם אוהבך.** ע"פ דה"ב כ, ז. **שנשבעת לו.** ע"פ בר׳ כב, טז; בגלי ברכות, דף לב ע"א, ורס"י ד"ה אסר נשבעת; שמו"ר פר׳ מד, סי׳ י. **בהר המוריה.** ע"פ בר׳ כב, ב. **זרע.** שבה"ל, עניַן תפילה, סי׳ ו בשם אחיו רבב"א; סת"ר סי׳ ב, עניַן הזמירות. **יצחק יחידך שנעקד.** ע"פ בר׳ כב, ב- ט. במח׳ פרס, דף לב ע"ב, ובמח׳ ארס לובה, דף לב ע"ב: ׳יצחק בֶּנְיָדֶךָ שֶׁנֶּעֱקַד׳. במח׳ רומניא, דף ז ע"ב: ׳יצחק הַבֶּנְיָדֶךָ׳. **בנך.** ע"פ שמ׳ ד, כב. **שמאהבתך.** ע"פ מלא׳ א, ב. **קראת אותו ישראל.** כ"ה הנוסח גם בסרע"ג ח"א, סי׳ ז; סחב"ר סי׳ י; כ"י כ"ה; מח׳ פרס, דף יח ע"ב. במח׳ רומניא, דף ז ע"ב: ׳קראת שְׁמוֹ ישראל׳. **ישראל.** בר׳ לה, י. **וישורון.** ישע׳ מד, ב. **ולשבחך.** ע"פ ב"ר פר׳ מח, סי׳ ז, ׳על כל שבח ושבח׳ וכו׳. **וליתן שבח וְהוֹדָאָה לשמך.** כ"ה גם בכ"י כ"ה; מח׳ רומניא. וכ"ה במח׳ ארס לובה, דף לב ע"ב, אך במקום תיבת ׳וְהוֹדָאָה׳ באה: ׳והודייה׳. בסרע"ג ח"א, סי׳ י: ׳וליתן הודאה ושבח לשמך׳, וכ"ה בסחב"ר סי׳ י, אמנם תיבת ׳ושבח׳ באה עם ה"א ׳ושבחה׳. **מה נעים גורלנו.** ע"פ תה׳ עז, ה; תי"ו דב׳ לב, ט; פדר"א פ׳ כד; ילקו"ש תה׳, רמז תרכז. **משכימים ומעריבים.** ע"פ ב"ר פר׳ לח, סי׳ ג. ראו אד"נ פי"ב, ד"ה הוא היה; ספרי דב׳, פר׳ ואתחנן, פי׳ לא.

תמיד בכל יום. ע"פ פדר"א פ׳ ד; מדת"נ (וורסא), פר׳ ויסלח, סי׳ ב; שה"ש (ווילנא), פר׳ ב, סי׳ עז; איכ"ר פר׳ א, סי׳ מב. **ומיחדים את שמך.** בתמ"ד ח"א, חלוס מרדכי, ד"ה בנעו אלהנא; ילקו"ש תה׳, רמז תתסב, ומש׳, רמז תתקנג; שבה"ל, עניַן תפילה, סי׳ ו. **פעמים באהבה.** סרע"ג ח"ב, סי׳ לג; סדו׳ רס"ג עמ׳ קכא; שבה"ל, עניַן תפילה, סי׳ מה; סת"ר סי׳ מט, עניַן סדר ימים ראשונים של פסח. **שמע ישראל.** דב׳ ו, ד; בגלי ברכות, דף יג ע"ב; שבה"ל, עניַן תפילה, סי׳ ו; סת"ר סי׳ ב, עניַן הזמירות; מח׳ פרס, דף יח ע"א.

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם וְאַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם· אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא· קַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ עַל־מַקְדִּישֵׁי שִׁמְךָ· קַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ וּבִישׁוּעָתְךָ· תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ· בָּרוּךְ מְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים· אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים· קַבֵּץ קַוֶּיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־בָּאֵי הָעוֹלָם כִּי אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדֶּךָ לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ· אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ: וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ

מקורות ומקבילות

אתה הוא. ילקו״ש תו׳, רמז תתלו; רא״מי״ה ח״ח, מס׳ ברכות, סוף סי׳ קמו בשם הירושלמי; במח׳ פרס, דף יח ע״ח, מוסח דומה. **קדש.** ע״פ יחז׳ לח, כג. **תריס ותגביה קרננו.** ע״פ תה׳ פט, יח. **ברוך מקדש שמו ברבים.** תחימת הברכה לגלח בשם: כ״י כ״ה; מח׳ ארס לובה, דף לב ע״ב; מח׳ פרס, דף יח ע״ב, אמנם מוספה תיבת ׳מלך׳. תחימת הברכה בשם, סרע״ג ח״ח, סי׳ ז; סחב״ר; מח׳ רומניא, דף ח ע״ח. **מקדש שמו ברבים.** ע״פ טור או״ח, סי׳ מו ע״פ הירושלמי; סרע״ג ח״ח, סי׳ ז; רמב״ם, סד״ת; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ו; סת״ר סי׳ ב, ענין הזמירות. לפי מח׳ פרס, דף יח ע״ב, מדלגים ל׳ברוך שאמר׳. **אתה הוא.** ע״פ ירמ׳ יד, כב; סרע״ג ח״ח, סי׳ ז; רמב״ם, סד״ת; טור או״ח, סי׳ מו; מח׳ רומניא. **בשמים ממעל.** דב׳ ד, לט. **אתה הוא.** ע״פ ישע׳ מד, ו. **ומבלעדיך אין אלהים.** ע״פ ישע׳ מד, ו; מה, כא. **קבץ.** ע״פ ישע׳ יא, יב. **אתה הוא האלהים.** מ״ב יט, טו. **שיאמר לך.** ע״פ איו׳ ט, יב.

ח״נ והערות

וְאַתָּה הוּא משנברא. כה״נ במח׳ רמ״ו ובולוניא. בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רומניא ושד״ל: ׳אַתָּה הוּא משנברא׳. **לָעוֹלָם הבא.** כן נראה נכון. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳לְעוֹלָם הבא׳. במח׳ רומניא: ׳בָּעוֹלָם הבא׳. **קדש אֶת־שִׁמְךָ.** בכ״י כ״ה ללא תיבת ׳אֶת׳. במח׳ רומניא: ׳קדש שִׁמְךָ׳. **עַל־מַקְדִּישֵׁי שִׁמְךָ.** כה״נ בכ״י כ״ה, מח׳ בולוניא ושד״ל. בסחב״ר תיבות אלו לא מופיעות. במח׳ רמ״ו: ׳עַל־מְקַדְּשֵׁי שמך׳. במח׳ רומניא: ׳עַל־עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׳. **קַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ.** בסחב״ר תיבות אלו לא מופיעות. במח׳ שד״ל: ׳וְקַדֵּשׁ את־שמך׳. במח׳ רומניא: ׳וְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ׳. **תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ.** כה״נ בכ״י כ״ה, מח׳ רומניא, דף ח ע״א ובמח׳ ארם צובה, דף לב ע״ב. במח׳ רמ״ו: ׳תרים וְתַגְבִּיהָ׳. בסרע״ג, סי׳ ז: ׳תרום ותגביה׳. בסחב״ר: ׳תרום ותוגבה׳. ובמח׳ פרס, דף יח ע״א: ׳תְּרוּם וְתִגְבַּהּ׳. **ברוך מקדש.** בסחב״ר: ׳ברוך אתה ה׳ מקדש׳. **מְקַדֵּשׁ שמו.** בסחב״ר: ׳מקדש את שמו׳. בכ״י כ״ה ומח׳ רומניא: ׳המקדש את שמו׳. **אתה הוא יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסחב״ר: ׳אתה הוא האלקים׳. **בשמים ממעל ושמי השמים.** כה״נ גם בסחב״ר וכ״י כ״ה. בסרע״ג ח״א, סי׳ ז ומח׳ רומניא: ׳בשמים ממעל ובשמי השמים׳. במח׳ ארם צובה, דף לב ע״ב: ׳בשמי השמים העליונים׳. **ומבלעדיך אין אֱלֹהִים.** בסחב״ר ללא שם אלקות. **אתה־הוא הָאֱלֹהִים לְבַדֶּךָ.** בסחב״ר: ׳אתה אלקים לבדך׳. בכ״י כ״ה: ׳אתה יי לבדך׳. במח׳ שד״ל: ׳אתה יי הוא האלהים לבדך׳. **לְכָל ממלכות.** כ״ה במקרא שלפנינו. במח׳ רמ״ו: ׳לְכָל־ממלכות׳. במח׳ בולוניא, שד״ל ורומניא: ׳בְּכָל־ממלכות׳. בכ״י כ״ה: ׳על כל ממלכות׳. **מַעֲשֵׂי ידיך.** ע״פ תה׳ ח, ז; צב, ה וכה״נ בסחב״ר. בנוב״ר ומח׳ רומניא: ׳מַעֲשֵׂה ידיך׳ וכ״ה בישע׳ סד, ז; תה׳ קמג, ה; איו׳ יד, טו. **שיאמר לְךָ.** כה״נ במח׳ בולוניא. במח׳ רמ״ו, שד״ל ורומניא: ׳שיאמר לָךְ׳.

מַה־תַּעֲשֶׂה· אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ בַּעֲבוּר כְּבוֹד שִׁמְךָ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· וְקַיֵּם עָלֵינוּ מְהֵרָה מַה־שֶּׁאָמַרְתָּ עַל־יְדֵי צְפַנְיָה נְבִיאֶךָ· בְּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבְעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם· כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ· בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם· אָמַר יְהוָה:

בעשי"ת יש אומרים: יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

ואומרים פעמיים: **יְהוָה** מֶלֶךְ· יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: **יְהִי** כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם· יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו· בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְּמַלְכָּם: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ: בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי

ה"נ והערות

בַּעֲבוּר כְּבוֹד שִׁמְךָ. כה"נ בסרע"ג ח"א, סי' ז וכ"י כ"ה. בסחב"ר: 'למען שמך'. במח' רמ"ו: 'בעבור כבוד שְׁמָךְ'. **הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר והנורא.** בסחב"ר: 'הגדול והגבור והנורא' ונוסף: 'שנקרא עלינו'. **וקיים עלינו מְהֵרָה.** כה"נ גם בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' ארם צובה. בסרע"ג ומח' רומניא, תיבת 'מְהֵרָה' איננה. **מַה־שֶּׁאָמַרְתָּ עַל־יְדֵי צְפַנְיָה נְבִיאֶךָ.** בסחב"ר: 'מה שאמרו נביאיך'. **צפניה נְבִיאֶךָ.** בכ"י כ"ה: 'צפניה נביאיך'. במח' רומניא: 'נְבִיאֶיךָ' וללא תיבת 'צפניה'. **וּבְעֵת קבצי.** במח' רמ"ו: 'וּבְעֵת קבצי'. **בְּכֹל עַמֵּי הארץ.** כה"נ במח' בולוניא ובמקרא שלפנינו. בסחב"ר ומח' רמ"ו: 'לְכָל־עמי הארץ'. במח' רומניא ושד"ל: 'בְּכָל־עמי הארץ'. **בעשי"ת יש אומרים וכו'.** נהוג לאמרו עפ"י מנהג ק"ק רומה ואיננו במח' הקדומים. **ואומרים פעמיים.** בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל לא מופיע לאומרו פעמיים, אך כך כתוב בסדו' הרד"פ וכך נהוג בק"ק רומה היום. במח' רומניא מופיע לאומרו ג' פעמים. **יגילו בְּמַלְכָּם.** בכ"י כ"ה: 'יגילו במלכנו'. **הַלְלוּ־יָהּ.** במפיק ה"א, כן נמצא ב'כארצ"ו'. ונחלק לשתי תיבות, כ"ה בכארצ"ו, כ"י כ"ה וכן פסק ריא"ז פסחים פ"י, ה"ג, אות כב, אמנם דינם כאילו הם מוקפים במקף. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'הַלְלוּיָהּ'.

מקורות ומקבילות

אבינו שבשמים. לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: משנ' סוטה פ"ט, מט"ו; ירוש' חגיגה פ"ב, ה"ח; ויק"ר (מרגליות), פר' אמור, פר' לב, סי' ח. **עשה עמנו בעבור כבוד שמך.** במח' רומניא, דף ח ע"ח: 'עשה עמנו חֶסֶד וְרַחֲמִים בעבור כבוד שמך'. במח' ארס נוביה, דף לג ע"ח: 'עשה עמנו לדקה וחסד בעבור כבוד שמך'. **בעבור כבוד.** ע"פ תה' עט, ט. **האל הגדול.** נחמ' ט, לב; מח' רומניא. **מה שאמרת על ידי צפניה נביאך.** כ"ה גם בכ"י כ"ה ומח' ארס נוביה. בסרע"ג: 'מה שהבטחתנו על ידי נביאך ככתוב'. במח' רומניא: 'מה שאמרת על ידי נביאך'. **בעת ההיא.** לפנ' ג, כ. **לעיניכם אמר ה'.** ע"כ נמצא בתדא"ר סוף פר' יט. **בעשי"ת יש אומריס וכו'.** ע"פ סדו' תפלה להרש"ש ח"ב, דף ג ע"ב; שו"ת תורה לשמה, סי' מה; כף החיים, או"ח סי' תקפב, אות יג; שו"ת קרית חנה דוד ח"ב, סי' ח. **ה' הוא האלהים.** דב' ד, לה; מ"א ח, ס; יח, לט; דה"ב לג, יג; ראו ר' יונה על הרי"ף ברכות, דף כד ע"א. **ואומריס ה' מלך וכו'.** בחול אין אומריס מעומד. סחב"ר; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו בשם אחיו רבב"א. **ה' מלך וכו' לעולם ועד.** מס"ו פר' יד, ה"ד; אה"מ, קדושא, עמ' 501, ד"ה ברכי נפשי; סחב"ר סי' יא; רמב"ם, סד"ת; מח' רומניא, דף ח ע"ח; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו; סת"ר סי' עו, ענין שחרית של שבת. **ה' מֶלֶךְ.** תה' י, טז. **ה' מָלָךְ.** תה' לג, ח. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **יהי כבוד ה' לעולם.** תה' קד, לא; מס"ו פר' יח, ה"ח; סחב"ר סי' יא; מח' רומניא, דף ח ע"ב. **ישמח ישראל.** תה' קמט, ב. **ימלוך ה' לעולם.** תה' קמו, י. **הללו־יה.** מנ"ש, תה' סוף מז' קד; יעב"ץ בסדו', ח"א, דף ל ע"ב. **ברוך ה' אלהים.** תה' עב, יח־יט.

יִשְׂרָאֵל· עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם·
וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ· אָמֵן וְאָמֵן:

בק"ק רומה מדלגים על מזמור זה:

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר· אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל
בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז· מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת
יְהוָה· נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם· יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם
רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם· אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ
מְאֹד· לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ· יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ· הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו:
שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ· שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו:
הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ· יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה:
דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ· בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד:
זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה· מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ:
זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ· בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו:
הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:
זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ· דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר:
אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק:
וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק· לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:
לֵאמֹר· לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן· חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם:

מקורות ומקבילות

ה' מָלָךְ גאות לבש. תה' צג, א־ה; מס"ו פר' יח, ה"א; סחב"ר; מח' רומניא, דף ח ע"ב. **הודו לה' קראו בשמו.** דה"א טז, ח־לו; מס"ו פר' יח, ה"א; טור או"א סי' נא; מח' רומניא; ספר מל"ה, פר' יתרו.

ח"נ והערות

נפלאות לבדו. בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'נפלאות גְּדוֹלוֹת לבדו'. והשוו משנ"ט שמות פר' טו, סוף סי' יא. **וְיִמָּלֵא כבודו.** בסחב"ר: 'ימלא כבודו'. **את־כל הארץ.** כ"ה בכארצ"ו. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'את כָּל־הארץ'. והמנ"ש עה"פ כתב שיש מחלוקת בין הספרים ומסתברא שצ"ל בקמ"ץ. **נַאֲוָה.** הנו"ן נקודה בפתח. כן הוא בכארצ"ו, וכ"כ בסידור רש"ס ע"פ המסורה. **אתן ארץ.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ובדה"י שלפנינו. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא: 'אתן אֶת־ארץ', כאשר נמצא בתה' קה, יא.

בֵּהִיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר׃ כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃
וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃
לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃
אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃
שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃
סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ׃ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו׃
כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃
כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים׃ וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃
הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו׃ עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃
הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים׃ הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃
הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ׃ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו׃
הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ
וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ׃
יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר׃
מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ׃ הוֹדוּ לַיהוָה
כִּי טוֹב׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְאִמְרוּ׃ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ׃
וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם׃ לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ׃
לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן
וְהַלֵּל לַיהוָה׃

ה"נ והערות

וּמִמַּמְלָכָה. בכ"י כ"ה, בחול ובשבת: 'וממלכה'. **הִשְׁתַּחֲווּ לִיי.** בכ"י כ"ה בחול ובמח' רמ"ו שחרית של שבת: 'והשתחוו ליי', אבל בכ"י כ"ה בשחרית של שבת כבפנים. **וְעַד הָעֹלָם.** בכ"י כ"ה תיבות אלו נשמטו, בשחרית של שבת ללא תיבת 'הָעֹלָם'.

מקורות ומקבילות

ספרו בגויים את כבודו. רלו סה"ג עמ"ס ברכות, דף ח ע"ב, לוח ו. **כי כל אלהי העמים אלילים.** רלו טור לו"ח, סי' נח; סת"י, דפ' ויציאה, דף קח ע"ב. **הושיענו אלהי ישענו.** רלו ילקו"ש תה', רמז תרסג.

בק"ק רומה מדלגים עד הקדיש בעמ' 37.

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה
יְחַוֶּה־דָּעַת: אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים· בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל־
הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם· לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם:
וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ· יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה
הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם· וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ:
תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ· עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת
פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב· מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת
עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד· מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת·
צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב· וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת
צוּפִים: גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם· בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת
מִי־יָבִין· מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ· אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי
אָז אֵיתָם· וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן
לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים· יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְהוָה
בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל
וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפַּט אָהֵב· אַתָּה כּוֹנַנְתָּ
מֵישָׁרִים· מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו· קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ· קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם:

מקורות ומקבילות

למנצח מזמור. תה' יט, א־טו. מ' בשוא נח ע"פ כאר"ט. **תמירתו בכל יום.** כ"ה גם בתה' רומניא, דף ט ע"ב. **ה' מלך ירגזו עמים וכו'.** תה' צט, א־ט. **רוממו ה"א והשתחוו להדם וכו'.** מכאן ועד סוף הקטע נמצא גם בסחב"ר ומה' רומניא, דף ט ע"ב.

ה"נ והערות

על־קְצוֹתָם. בכ"י כ"ה, בחול ובשבת: 'על קצותיו'. **נקני.** בכ"י כ"ה, בחול ובשבת: 'ומנסתרות נקני'.

מִנִּסְתָּרוֹת

בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם׃ שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם׃ אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃
רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ׃ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית׃ וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ׃
וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ׃ כִּי
מֵעוֹלָם הֵמָּה׃ אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי׃ חַסְדְּךָ
וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים׃ עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃ נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ׃ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן
עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם׃ בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ׃ מָה־אַדִּיר
שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ׃ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
סֶלָה׃ יְהוָה צְבָאוֹת׃ אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃ יְהוָה הֹפִיעָ
עֲצַת־גּוֹיִם׃ הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃ עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד׃
מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ קַוֵּה אֶל־יְהוָה׃ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ׃
וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה׃ אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה׃ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ׃ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃ עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ׃ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו׃ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ׃
הַלְלוּ־יָהּ׃ מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה׃ בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב׃ עֲשֵׂה־עִמִּי

ח"נ והערות

ידבר אליהם. בסחב"ר נוסף: 'והוא יענם'. **אתה יי.** בסחב"ר: 'ואתה יי'. **לא־תִכְלָא.** בכ"י כ"ה, בחול ובשבת: 'לא תכלה' והשוו מש"ט בר' פר' כג, סי' ו. **תמיד יִצְּרוּנִי.** בסחב"ר: 'תמיד ינצרוני'. במח' רומניא: 'תמיד יִסְּרוּנִי' **ועזו בַּשְּׁחָקִים.** בסחב"ר: 'ועוזו על שחקים'. **שפט הָאָרֶץ.** בסחב"ר: 'שופט על הארץ'. **על־חטאתינו לְמַעַן שְׁמֶךָ.** בסחב"ר: 'על חטאתינו סלה'.

מקורות ומקבילות

והוא רחוס וכו'. תה' עח, לח; מכלו ועד סוף הקטע ממלא גם במח' רומניא בסמוייס. **זכור רחמיך ה'.** תה' כה, ו. **אתה ה'.** תה' ח, יב. **תנו עז לאלהים.** תה' סח, לה־לו. **ה' אדנינו.** תה' ח, י. **ה' לנקמות עמנו.** תה' מו, יב; ירוש' ברכות פ"ה, ה"ח. **ה' לנקמות אשרי.** תה' פד, יג; ירוש' ברכות פ"ה, ה"ח. **ה' הפיר.** תה' לג, יז־יח. **קום אל ה'.** תה' כז, יד. **אל נקמות ה'.** תה' לד, א־ב. **עזרנו אלהי ישענו.** תה' עט, ט. **וירם קרן לעמו.** תה' קמח, יד. **מגדל עז.** מש' יח, י. **עשה עמי אות.** תה' פו, יז.

אוֹת לְטוֹבָה׃ וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי
וְנִחַמְתָּנִי׃ וַיִּרְא בַּצַּר לָהֶם׃ בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם׃ וַיִּזְכֹּר לָהֶם
בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו׃ וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים׃ לִפְנֵי כָּל־
שֹׁבֵיהֶם׃ הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם׃ לְהֹדוֹת
לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ׃ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן׃
כִּי־עֵת לְחָנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה׃
כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם׃ וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃
וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא׃ הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ׃ זֶה יְהוָה
קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם׃ אָמֵן
וְאָמֵן׃ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם׃ יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם׃ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

מקורות ומקבילות

וירא בצר להם. תה׳ קו, מד־מז; מח׳ רומניא, דף ט, סוף ע״ב. **הושיענו ה״א וקבצנו.** פסר״ב פי׳ מא, ד״ה תקעו, יא״ר הוגא וכו׳ אחת בבוקר׳. **אתה תקום תרחם.** תה׳ קב, יד. **וחפרה הלבנה.** ישע׳ כד, כג. **בירושלים.** רא״ו תוס׳ עמ״ס תענית, דף טז ע״א, ד״ה הר סיגאה. **ואמר ביום ההוא.** ישע׳ כה, ט. **ברוך ה׳ לעולם.** תה׳ פט, נג; רא״ו רמב״ם, סד״ת. **ברוך אדני.** תה׳ סח, כ. **ברוך ה׳ אלהי ישראל.** תה׳ קו, מח.

ה״נ והערות

כרב חֲסָדָו. במח׳ רמ״ו, בולוניא, שד״ל ורומניא: ׳כרב חֲסָדָיו׳. וכתב המנ״ש עה״פ: ׳חסדו – חסדיו קרי׳. **אותם לְרַחֲמִים.** בכ״י כ״ה: ׳אותם ברחמים׳, אבל בזמירות של שבת בבפנים. **הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ.** כה״נ בכ״י כ״ה, מח׳ שד״ל, רומניא ובמקרא שלפנינו. בסחב״ר: ׳הושיעו ה׳ אלהינו׳. במח׳ רמ״ו ובולוניא בחול: ׳הושיענו אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ׳, אבל בשבת בבפנים. **וקבצנו מן־הגוים.** בסחב״ר: ׳וקבצנו והצילנו מן הגוים׳. **לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ.** בסחב״ר נוסף: ׳ה׳ אלהינו בעלונו אדונים זולתך לבד בך נזכיר שמך \ היינו מעולם לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם לו קרעת שמים ומפניך הרים נזולו ונהי כטמא כולנו וכבגד עידים כל כלנ׳ צדקותינו \ ונבל כעלה כולנו ועווינו כרוח ישאונו \ ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלים שממה \ בית קדשנו ותפארתינו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרפה אין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרתה פניך ממנו ותמוגינו ביד עוניינו ולוחצינו \ למה פניך תסתיר תשכח עוניינו ולוחצינו \ ואתה ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת שובה ה׳ עד מתי והנחם על עבדיך כי לך ה׳ הוחלתי אתה תענה ה׳ אלקי׳ \ ה׳ תשפות שלום לנו \ כי גם כל מעשינו פעלת לנו׳ וכ״ה במח׳ רומניא, דף י ע״א, בשינויים קטנים. **הִנֵּה אלהינו.** בסחב״ר: ׳הנה ה׳ אלקינו׳. **ברוך אֲדֹנָי יום.** כ״ה במקרא שלפנינו. במח׳ רמ״ו, בולוניא, שד״ל ורומניא, בא בשם הוי״ה. וראו אב״ע ב׳ עה״פ בתה׳, מהדו׳ הרב הלל נובצקי. בסחב״ר במקום פסוק זה ושאחריו בא: ׳ברוך ה׳ מציון שוכן ירושלים הללו יה׳.

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

ח"נ והערות

קדיש יתום. במח' הקדומים לא מוזכר לומר קדיש יתום וכאן ע"פ ההנחיות בחוברת המנהג של הרב מ"ע הרטום ובמח' בעריכתו, ח"א. בק"ק רומה אומרים כאן 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא' וכו' ואח"כ קדיש דרבנן.

מקורות ומקבילות

קדיש. מוזכר במס"ו פר' י, ס"ו; רלו בסת"ר סוף סי' ג, עניין הזמירות.

צריך להזהר מלהפסיק בדיבור משמתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח. עומדים ואומרים:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם· בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה· בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם· בָּרוּךְ אֵל חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח· בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית· בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הָאָרֶץ· בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הַבְּרִיּוֹת· בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו· בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל· בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַמְהֻלָּל· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר בְּפִי עַמּוֹ וּבִלְשׁוֹן כָּל־חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו· וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלְלְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְשַׁבְּחֲךָ וּנְרוֹמֲמְךָ וּנְגַדֶּלְךָ וְנַמְלִיכְךָ· וְנַזְכִּיר אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ יָחִיד חַי הָעוֹלָמִים· מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שִׁמְךָ הַגָּדוֹל·

מקורות ומקבילות

להפסיק בדיבור. ע"פ פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה, ה"א, אות ה; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ז. ורא"ו בסמנט"ו סי' ג. **עומדים ואומרים.** ע"פ רמ"א או"ח, סי' נא, ס"ז; תפא"י, תומר בקודש, פ"ו, אות יא. רא"ו מס"ו פר' יח, ה"ג. **ברוך שאמר.** רי"ף עמ"ס ברכות, דף כג ע"א; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ה, סי' ה; טור או"ח, סי' נא, בשם ספר היכלות; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' א, וסי' ז; סת"ר סי' א, עניַן מאה ברכות, סי' ב עניַן הזמירות; מוזכר בתרא"ז פ' ד. **הטוסח.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' ט; סדו' רס"ג עמ' קיח; רמב"ם, סד"ת. במח' פרס, דף יח ע"ב, הטוסח באריכות רבה, על פני ג' עמ'. אמנם בסופו דף יט ע"ב, דומה לנוסחאותינו, אבל בשינוי סדר. ראו גאה"ל או"ח, סי' נא, ס"ק א. **י' פעמיים 'ברוך'.** שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ז, בשם אחיו רבב"א. **שאמר והיה העולם.** ע"פ תה' לג, ו; לג, ט; ב"ר פר' יב, סי' י. לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: מכדר"י מס' דפסחא, פר' יא, ד"ה עד בקר; תוספתא יומא פ"א, ה"ד; ספרא פר' אחרי מות, פר' ט, פי"ג; ירוש' פאה פ"ד, ה"ב; בבלי שבת, דף קלט ע"א. **אומר ועושה.** ע"פ במ' כג, יט. **גוזר ומקיים.** ע"פ איו' כב, כח; ירוש' ברכות פ"ט, ה"א; בבלי ברכות, דף מז ע"ב; מדת"ג פר' וירא, סי' לו. **אל חי.** יהו' ג, י; תה' פד, ג; סרע"ג; מחו"ר סי' פט, ד"ה ברוך; רמב"ם, סד"ת כל השנה. במח' רומניא, דף י ע"ב, תיבת 'אֵל' איננה. **לעד וקיים לנצח.** ע"פ שמ' טו, יח; ספ"ט ח, א; מתע"ד פ"ג, פכ"ג; פסז"ו, פר' בראשית, פ"ב, סי' ד; אה"מ, היכלות, עמ' 111; מח' רומניא. **עושה בראשית.** ע"פ בר' א, א. **מרחם על הארץ.** משנ' תענית פ"ב, מ"ד; ירוש' תענית פ"ב, ה"ט. **מרחם על הבריות.** ע"פ תה' קמה, ט. **משלם שכר טוב ליראיו.** ע"פ דני' ו, כח; סמק"א ד, יא. **פודה ומציל.** ע"פ תה' לא, כ. **ברוך הוא.** ע"פ תה' פט, גג; מח' רומניא. **וברוך שמו.** ע"פ תה' לו, ב. **תתימת ברכת ברוך שאמר.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' לב. במח' רומניא, דף י ע"ב, נוסח דומה בשינויים. **המהולל.** ע"פ ש"ב כב, ד. **המשובח.** ע"פ תה' קמה, ד. **והמפואר.** ע"פ ישע' מט, ג. **בפי עמו.** ע"פ ישע' מג, כא; סרע"ג ח"א, סי' ט; מחו"ו סי' פט; סד"ר סי' יד; ראבי"ה ח"א, שו"ת סי' קסח; רמב"ם, סד"ת; אבודרהם; סדו' רס"ס; סדו' דרס"ה. **ובלשון.** ע"פ תה' סו, יז; מח' רומניא. **כל חסידיו.** ע"פ תה' קלב, יז; מח' רומניא. **ועבדיו.** ע"פ תה' קיג, א. **ובשירי.** ספרי במ', פי' קטז, 'רמז לשיר מן התורה', ע"פ שמ' יט, יט. **דוד עבדך.** ע"פ ש"ב ז, ה; תה' קלב, י. במח' רומניא: 'דוד עַבְדְּךָ בֶּן־יִשַׁי'. **נהללך ה'.** ע"פ תה' קיג, א. **ונשבחך.** ע"פ תה' סג, ד; ב"ר פר' מח, סי' ז, 'על כל שבח ושבח וכו'. **ונרוממך.** ע"פ תה' לד, ד. **ונמליכך.** ע"פ ש"א יב, יב. **ונזכיר את שמך.** ע"פ ישע' כו, יג. **מלכנו אלהינו.** ע"פ ש"א יב, יב; תה' מז, ז. **יחיד.** ע"פ דב' לב, לט; מ"ב יט, יט; ישע' מה, ה; מו, ט; תה' קמה, יג; אגא"ס א, קלב, 'הוא יחיד'. **חי העולמים.** ע"פ דב' לב, מ. בפתח, ולא בצירי. ורא"ו בתשובות 'שאילת יעב"ץ', ח"א, סי' קמא.

ח"נ והערות

בְּפִי עַמּוֹ. בעניַן ניקודו עיַן בסדו' דרש"ה. **וּנְשַׁבְּחֲךָ וּנְרוֹמֲמְךָ.** בכ"י כ"ה בחול: 'ונשבחך ונפארך', אבל בשבת בבפנים. במח' רומניא: 'וְנְשַׁבְּחֲךָ וְנְפָאֲרֶךָ'. **וּנְגַדֶּלְךָ.** בכ"י כ"ה בחול: 'ונהדרך'. בכ"י כ"ה, שחרית של שבת ובמח' רומניא הושמטה תיבה זו. **ונזכיר את־שִׁמְךָ.** במח' רמ"ו: 'ונזכיר את־שְׁמָךְ', אבל בשחרית של שבת בבפנים. **חַי הָעוֹלָמִים.** בה"נ במח' בולוניא, שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו: 'חַי העולמים', אבל בשחרית של שבת בבפנים. **עֲדֵי־עַד שִׁמְךָ הַגָּדוֹל.** בה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'עדי־עד שְׁמָךְ הגדול', אבל בשחרית של שבת ללא תיבות: 'שְׁמָךְ הגדול'. במח' רומניא: 'לַעֲדֵי עַד לָנֶצַח' וללא תיבות 'שִׁמְךָ הַגָּדוֹל'.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשִׁבָּחוֹת (נ"א: בַּתִּשְׁבָּחוֹת):

ע"כ עומדים.

לפי ק"ק רומה מוסיפים מזמור זה:

מִזְמוֹר לְתוֹדָה· הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה·
בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים· הוּא־עָשָׂנוּ
וְלוֹ אֲנַחְנוּ· עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה· חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה·
הוֹדוּ־לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם· יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְהוָה
מְבֹרָךְ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ·
מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה· עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם· יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: יְהוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין
כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ
וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ: יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד· אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְהוָה
הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם· הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד
מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהָיו·
הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי אָדָם:
מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם
הַמֵּבִין אֶל כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין־הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל
בְּרֹב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְהוָה
אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב:
נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוָה עֶזְרָתֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ
כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָּטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

ה"נ והערות

בַּתְּשִׁבָּחוֹת. כך הנוסח הנמצא בנוב"ר, בקובו"ן ולא בחיריק. וכ"ה במח' פרס, דף יט ע"ב ודף כו ע"א. וכבר הוכיח היעב"ץ בספרו 'לוח ארש', סי' נח, שכן הוא הנכון. במח' רומניא: 'בַּשְּׁבָחוֹת'. הנוסח 'בַּתִּשְׁבָּחוֹת' מופיע במח' איטאלייני, ח"א. **מזמור לתודה.** מזמור זה איננו במח' הקדומים. במח' רומניא בא לפני 'ברוך שאמר'. בק"ק רומה אין אומרים מזמור לתודה בערב פסח, חוה"מ פסח, תשעה באב וערב יוה"כ. **עַד־מבואו.** בכ"י כ"ה, זמירות של שבת ומח' רמ"ו בחול: 'עַד־מבואו'. בכ"י כ"ה, זמירות לחול ומח' רמ"ו שחרית של שבת, כבפנים. **וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם.** בסחב"ר: "אמרו בעמים". **יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד.** תיבות אלו נשמטו בכ"י כ"ה, זמירות של שבת, אבל בחול כבפנים.

מקורות ומקבילות

מלך מהולל. ע"פ תה' מח, ב; קמה, ג; ספי"ה נז, יג. **מזמור לתודה.** רלו מדת"ה מז' ק, סי' ב; שבה"ל, עניין שבת, סי' טו; סת"ר סי' טו, ד"ה מנהגנו להתחיל. **פסוקים לפני המזמוריס.** סדו' רס"ג עמ' לג; רמב"ם, סד"ת. במח' רומניא כל הפסו' בקטע זה תואמיס; במח' פרס, דף יט ע"ב, עד דף כ ע"ב, הפסו' תואמיס, אמנס לאחר ויאמרו בגויס חסר 'ה' מֶלֶךְ', וכ"ם ע"ז פס. **ליקוט פסוקיס.** ע"פ סרע"ג ח"ל, סי' י; סדו' רס"ג עמ' לג; רמב"ם סד"ת. **יהי כבוד ה'.** תה' קד, לא; מס"ו פר' יח, ה"ל; מח' רומניא. **יהי שם ה' מבורך.** תה' קיג, ב-ד. **ה' שמך לעולם.** תה' קלה, יג. **ה' בשמיס.** תה' קג, יט. **ישמחו השמיס.** דה"ל נז, לא. **ה' מלך וכו' לעולם ועד.** מס"ו פר' יד, ה"ד. **ה' מֶלֶךְ.** תה' י, טז. **ה' מָלָךְ.** תה' לג, ח. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **ה' מלך עולם ועד.** תה' י, טז. **ה' הפיר.** תה' לג, י. **עולו עלה ותופר.** ישע' ח, י; כ"ה במח' רומניא, דף י ע"ב. **רבות מחשבות.** מש' יט, כא.

וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם: עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד· מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי· הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן· אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ· יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ· כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: כִּין לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: (יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:) אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ· הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ· עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד· אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וָעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר

מקורות ומקבילות

עצת ה׳. תה׳ לג, יח. **כי הוא.** תה׳ לג, ט. **כי בחר ה׳.** תה׳ קלב, יג. **כי יעקב בחר.** תה׳ קלה, ד. **כי בו ישמח.** תה׳ לג, כא. **כי לא יטוש ה׳.** תה׳ לד, יד. **והוא רחום.** תה׳ עח, לח. **ה׳ הושיעה.** תה׳ כ, י. **אשרי תמימי דרך.** תה׳ קיט, א; מח׳ רומניא, דף י ע״ב. פסוק זה איננו במח׳ פרס דף כ ע״ב. **ג״פ אשרי.** שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז, בשם אחיו רבב״א; סת״ר סי׳ ב, ענין הזמירות. **אשרי יושבי ביתך.** תה׳ פד, ה; סרע״ג ח״א, סי׳ י; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; תוס׳ עמ״ס ברכות, דף לב ע״ב, ד״ה קודם; רמב״ם, סד״ת; רא״ש עמ״ס ברכות, פ״א, סי׳ ו; מח׳ רומניא. **אשרי העם שככה לו.** תה׳ קמד, טו; סרע״ג ח״א, סי׳ י; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; רמב״ם סד״ת; מח׳ רומניא. **תהלה לדוד.** תה׳ קמה, א־כא; בבלי ברכות, דף ד ע״ב; מס״ו פר׳ יח, ה״א; סרע״ג ח״א, סי׳ י; רמב״ם, סד״ת; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף ד ע״ב; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז וסת״ר סי׳ ב, ענין הזמירות בשם מס״ו; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ה ה״א, אות ה; סה״ת סי׳ ב; מח׳ רומניא. בסדו׳ רס״ג עמ׳ לג, החכר רק הפסוק ׳תהלה לדוד׳. **ג״פ ביום תהלה.** בבלי ברכות, דף ד ע״ב ורש״י ד״ה שלש; פסקי רי״ד; אוה״ג ברכות, סי׳ טו; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז; סת״ר סי׳ ב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״ב, אות ג; שה״ג עמ״ס ברכות, דף כג ע״א, אות ב. ראו גליון הש״ס עמ״ס ברכות, דף ד ע״ב, ד״ה בכל יום.

ה״ג והערות

כי לא יטש יי עמו. בסחב״ר וכ״י כ״ה: ׳כי לא יטש יי את עמו׳, אבל בכ״י כ״ה בשבת כבפנים. והשוו: רב״ה (לרנר), פר׳ ב, סי׳ יא; פסז״ו שה״ש פר׳ ב, סי׳ טו. **ה׳ הושיעה וכו׳.** פסוק זה איננו בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא, רומניא, דף י ע״ב ושד״ל וכנראה הוכנס בהשפעת המנהג הספרדי. מופיע בסדו׳ הרמ״מ ואצל הרד״פ מופיע בסוגריים. **אַשְׁרֵי.** במח׳ רמ״ו ׳אֲשֶׁרֵי׳ וכ״ה בשאר המקומות שבמח׳ הנ״ל, כולל תפילות של שבת, אבל ניקוד זה צ״ע. **בְּכָל־יוֹם וכו׳ לְעוֹלָם וָעֶד.** בכ״י כ״ה הושמט פסוק זה, בין בשחרית של חול ובין בשחרית של שבת. **זֵכֶר.** כה״נ במח׳ שד״ל, בולוניא שחרית לחול, ב׳באר״צו׳, וכן משמע במנ״ש, דב׳ כה, יט

רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם
וּגְדָל־חָסֶד׃ טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְהוָה
כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ
יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ סוֹמֵךְ
יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ
וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ
לְכָל־חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃
קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו׃ לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ רְצוֹן־יְרֵאָיו
יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־
אֹהֲבָיו׃ וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי׃
וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃ אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי׃ אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים׃ בְּבֶן־אָדָם
שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ
עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ׃ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו׃
עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם׃ הַשֹּׁמֵר אֱמֶת

ח"נ והערות

וכן נראה בכ"י כ"ה. במח' רמ"ו ובולוניא שחרית של שבת: 'זֶבֶר'. ועיין בהשגות שערי דמעות על ש"ת לרז"ה, סי' סא, הערה עח. **וחסידיך יְבָרְכוּכָה.** בכ"י כ"ה: 'וחסידיך יברכוך' וכן הוא בזמירות של שבת. **אליך יְשַׂבֵּרוּ.** בסחב"ר: 'אליך יסברו'. **שִׂבְרוֹ.** בכ"י כ"ה, בחול ובשבת: 'סברו'.

מקורות ומקבילות

תנון ורחום ה'. ראו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ד ע"ב, ד"ה אמ' ר' אלעזר; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כג ע"א, אות ב. **להודיע לבני האדם.** ראו מל"ה, פר' תולדות, ד"ה דבר הנביא. **לא נאמר רו"ן בתשרי.** בבלי ברכות, דף ד ע"ב; סד"ר סי' כז, עמ' קנג' ד"ה ואמר מלכותך; טו"ת הרשב"א ח"א, סי' מט. **פותח את ידך וכו'.** בבלי ברכות, דף ד ע"ב; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות ג; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כג ע"א, אות ב; טו"ע או"ח, סי' נא, ס"ז. **תהלת ה' ידבר פי.** ראו מדת"ה מז' לה, סי' ב. **ואנחנו נברך יה.** תה' קטו, יח; סרע"ג ח"א, סי' יא; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"א, סי' ו; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ז, בשם סרש"י סי' ו; סת"ר סי' ב, עניַן הזמירות; מח' רומניא, דף יא ע"א; טו"ע או"ח, סי' נא, ס"ז. במח' פרס, דף כג ע"ב, פסוק זה לאחר סיום מז' קנ. **הללי נפשי את ה'.** תה' קמו, א-י; בבלי שבת, דף קיח ע"ב; מס"ו פר' יח, ה"א; סרע"ג ח"א, סי' יג; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ז, בשם מס"ו; סת"ר סי' ב, עניַן הזמירות; מח' רומניא.

לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים· נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים· יְהוָה
מַתִּיר אֲסוּרִים: יְהוָה פֹּקֵחַ עִוְרִים· יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים· יְהוָה
אֹהֵב צַדִּיקִים: יְהוָה שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים· יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד·
וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר
וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ· כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה
יְרוּשָׁלִַם יְהוָה· נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי
לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים· לְכֻלָּם שֵׁמוֹת
יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ· לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד
עֲנָוִים יְהוָה· מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ: עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה·
זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים· הַמֵּכִין לָאָרֶץ
מָטָר· הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ· לִבְנֵי עֹרֵב
אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ· לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ
יִרְצֶה: רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו· אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי
יְרוּשָׁלִַם אֶת־יְהוָה· הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ·
בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם· חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:
הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ· עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר·
כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְּפִתִּים· לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי
יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם· יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָו

מקורות ומקבילות

הללו יה כי טוב. תה׳ קמז, א־ב; בבלי שבת, דף קיח ע״ב; מס״ו פר׳ יח, ה״א; סרע״ג ח״א, סי׳ יג; שבה״ל, עניַן תפילה, סי׳ ז, בשם מס״ו; מח׳ רומניא. **ירושליס.** רא״ו תוס׳ עמ״ס תענית, דף טז ע״א, ד״ה הר סיגאה. **שבחי ירושליס את ה׳.** רא״ו שה״ג עמ״ס ברכות, דף ח ע״ב, אות ו.

ח״נ והערות

משפט לָעֲשׁוּקִים. כ״ה בכארצ״ו. בנוב״ר, מח׳ רומניא ובמקראות גדולות ויניציאה: ׳משפט לַעֲשׁוּקִים׳. **ימלך** יְיָ״ן בטעם אזלא לגרמיה ולא בפסק. **אֶת־המיחלים.** בכ״י כ״ה, בזמירות של חול ושבת: ׳את המיחלים׳ והשוו: סד״ר סי׳ כט, עמוד קעג, ד״ה רוצה ה׳.

לְיַעֲקֹב· חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי·
וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם· הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו· הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו: הַלְלוּהוּ
שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ· הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם
וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה· כִּי הוּא צִוָּה
וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם· חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ
אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ· תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג
וְקִיטוֹר· רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת· עֵץ פְּרִי
וְכָל־אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה· רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי־אֶרֶץ
וְכָל־לְאֻמִּים· שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת·
זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה· כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ·
הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו·
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ· תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים:
יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו· בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל· בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ·
יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעֲלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד· יְרַנְּנוּ עַל־
מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת
נָקָמָה בַגּוֹיִם· תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים
וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב· הָדָר
הוּא לְכָל־חֲסִידָיו· הַלְלוּ־יָהּ:

ח"נ והערות

וְצִפּוֹר כָּנָף. בכ"י כ"ה, בזמירות של חול ושבת: 'צפור כנף'.

מקורות ומקבילות

הַלְלוּ אֶת־ה'. תה' קמח, לא־יח; בבלי שבת, דף קיח ע"ב; מס"ו פר' יח, ה"ח; סרע"ג ח"ח, סי' יג; סדו' רס"ג עמ' לג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ז, בשם מס"ו; מח' רומניא. רלו רש"י שבת, דף קיח ע"ב, ד"ה פסוקי דזמרא. **הַלְלוּ יה שירו לה.** תה'

הַ֣לְלוּ יָ֭הּ הַ֣לְלוּ־אֵ֑ל בְּקָדְשׁ֗וֹ הַ֭לְלוּהוּ בִּרְקִ֣יעַ עֻזּ֑וֹ: הַ֭לְלוּהוּ
בִּגְבוּרֹתָ֑יו הַ֭לְלוּהוּ כְּרֹ֣ב גֻּדְלֹ֑ו: הַ֭לְלוּהוּ בְּתֵ֣קַע
שׁוֹפָ֑ר הַ֭לְלוּהוּ בְּנֵ֣בֶל וְכִנּ֑וֹר: הַ֭לְלוּהוּ בְּתֹ֣ף וּמָח֑וֹל הַ֭לְלוּהוּ
בְּמִנִּ֣ים וְעֻגָ֑ב: הַ֭לְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵ֣י־שָׁ֑מַע הַ֭לְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵ֣י תְרוּעָ֑ה:
כֹּ֣ל הַנְּשָׁמָ֑ה תְּהַלֵּ֥ל יָ֝הּ הַ֭לְלוּ־יָהּ: כֹּ֣ל הַנְּשָׁמָ֑ה תְּהַלֵּ֥ל יָ֝הּ הַ֭לְלוּ־יָהּ:

בָּר֣וּךְ יְהוָ֣ה לְעוֹלָ֗ם אָ֭מֵן וְאָמֵ֑ן: יִמְלֹ֣ךְ יְהוָ֣ה לְעוֹלָ֗ם
אָ֭מֵן וְאָמֵ֑ן:

עומדים (עד סוף שירת הים) ואומרים:

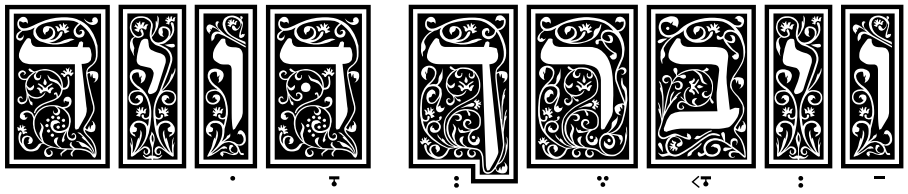

אֶת־יְהוָ֥ה לְעֵינַ֗י כָּל־הַקָּהָ֑ל וַיֹּ֣אמֶר דָּוִ֗יד בָּר֤וּךְ אַתָּה֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אָבִ֖ינוּ מֵעוֹלָ֣ם וְעַד־עוֹלָ֑ם: לְךָ֣ יְהוָ֔ה הַגְּדֻלָּ֥ה

מקורות ומקבילות

קמט, ח־ט; בבלי שבת, דף קיח ע״ב; מס״ו פר׳ יח, ה״ח; סרע״ג ח״ח, סי׳ יג; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז, בשם מס״ו; מח׳ רומניא. **הללו אל בקדשו.** תה׳ קנ, ח־ו; בבלי שבת, דף קיח ע״ב; מס״ו פר׳ יח, ה״ח; סרע״ג ח״ח, סי׳ יג; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז, בשם מס״ו; מח׳ רומניא, דף יח ע״ב. ראו רש״י שבת, דף קיח ע״ב, ד״ה פסוקי דזמרא. **כל הנשמה וכו׳.** רי״ף עמ״ס ברכות, דף כג ע״א ובה״ג אות ג; פסקי הרא״ש עמ״ס ברכות, פ״ה, סי׳ ה; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ה ה״א, אות ה. **כופלין פסוק ההתי״ה.** מחו״ו סי׳ א; מרדכי סוכה, רמז תשנה; טור או״ח, סוף סי׳ נא; ראו שבה״ל, ענין ר״ח, סוף סי׳ קעב; סת״ר סי׳ לב, ד״ה מה שאנו. **ברוך ה׳ לעולם.** תה׳ פט, גג; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; רמב״ם, סד״ת; מחו״ו סי׳ פט; ראו ילקו״ש תו׳, רמז א; תשב״ץ קטן סי׳ רד; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף כג ע״ב. **ימלך ה׳ לעולם.** תה׳ קמו, י; רמב״ם, סד״ת; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף כג ע״ב. **עומדים וכו׳.** ע״פ רמ״א או״ח, סי׳ נא, ס״ז; דרך החיים. ראו שו״ת מאמר מרדכי ח״ב, או״ח סי׳ ה, ד״ה הגני להשיבך. **ויברך דויד וכו׳.** דה״א כט, י־יג; סרע״ג ח״ח, סי׳ יג; טור או״ח, סוף סי׳ נא, בשם הגאונים;

ח״ג והערות

כרב גדלו. כ״ה בבארצ״ו, מנ״ש עה״פ, מח׳ בולוניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו ורומניא: ׳כרב גָּדְלוֹ׳. וראו סדו׳ רש״ס, עמ׳ 97. **כל הנשמה.** במח׳ שד״ל הפסוק חוזר על עצמו בראשי תיבות ׳כהתי״ה׳. המנהג לכפול פסוק זה, לא מופיע בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא, בין בחול ובין בשבת, וכן איננו במח׳ רומניא ומח׳ פרס. מקור מנהג זה, הוא ע״פ מח׳ ויטרי סי׳ א. **עומדים בשירת הים.** בבבלי סוטה, דף כז ע״ב, שירה בקריאת הלל והלל נאמר מעומד. וראו קיצור שו״ע סי׳ יד, ס״ד, בשו״ת רבבות אפרים ח״ה, סי׳ נה ובערוך השולחן, או״ח סי׳ נא, ס״ח. **ויברך דָּוִיד.** כ״ה במקרא שלפנינו. בנוב״ר ובמח׳ רומניא: ׳דָּוִד׳. **ויאמר דָּוִיד.** כ״ה במקרא שלפנינו, מח׳ שד״ל ורומניא דפ׳ קושטא. בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא דפ׳ ויניציאה: ׳ויאמר דָּוִד׳.

וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ לְךָ
יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹלּוֹ לְרֹאשׁ׃ וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד
מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹחַ וּגְבוּרָה׃ וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל
וּלְחַזֵּק לַכֹּל׃ וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם
תִּפְאַרְתֶּךָ׃ וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃
אַתָּה־הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ׃ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם
וְכָל־צְבָאָם׃ הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ׃ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם
וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם׃ וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים׃

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה
מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ
הָעָם אֶת־יְהוָה׃ וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ
לֵאמֹר׃ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה׃ סוּס
וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי
לִישׁוּעָה׃ זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ׃ אֱלֹהֵי
אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה׃ יְהוָה

ח"נ והערות

כי־כל בשמים. כה"נ במח' בולוניא ורומניא. במח' רמ"ו ושד"ל: 'כי כָּל־בשמים'. **לְכֹלּוֹ לראש.** כ"ה במקרא שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'לְכָל־לראש'. **וּמְהַלְלִים לשם.** במח' רמ"ו: 'וּמְבָרְכִים לשם', אבל בשחרית של שבת כבפנים. **שְׁמֵי השמים.** בכ"י כ"ה, בין בחול ובין בשבת: 'ושמי השמים' והשוו: פסר"ב פי' טז, ד"ה זש"ה; פסז"ו בר' פר' א, סי' א, ד"ה ברא.

מקורות ומקבילות

רמב"ס, סד"ת; מח' רומניא; מח' פרס, דף כג ע"ב. **ועתה מלהימו מודים וכו'.** סדו' רס"ג עמ' לג; מח' רומניא; מח' פרס, דף כד ע"א. **נשם תפארתך.** סרע"ג ח"א, סי' יג; סדו' רס"ג עמ' לג. **ויברכו שם כבודך וכו'.** מחמ' ט, ה־ו; טור או"ח, סוף סי' נא, בשם הגאונים; מח' רומניא. במח' פרס, דף כד ע"א, וכן ברמב"ם, סד"ת, נמצא רק הפסוק 'ויברכו'. אמנם במח' פרס, דף יד ע"ב, הובא עד 'לך משתחוים', אבל מיקומו בתחילת פסד"ז. **וכני ישראל.** שמ' יד, כט־לא; במח' פרס, דף כו ע"א, במקום פסו' זה, באו שני פסו' אחריו מתה' כב, ה־ו. **ויושע ה'.** ראו סדו' רס"ג עמ' לד; מח' רומניא; מח' פרס, דף כו ע"ב. **וייראו העם את ה'.** ראו שה"ג עמ"ס ברכות, דף ח ע"ב, אות ו. ברמב"ם, סד"ת, שירת היס לאחר 'ישתבח', וכ"ה במח' פרס, דף כו ע"ב. **שירת היס.** טור או"ח, סוף סי' נא, בשם הגאונים. **אז ישיר וכו'.** שמ' טו, א־יח; מח' רומניא.

שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם· וּמִבְחַר
שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ· יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־
אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ· יְמִינְךָ
יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס
קָמֶיךָ· תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ
אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד
נֹזְלִים· קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר
אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל· תִּמְלָאֵמוֹ
נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם· צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם
אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ· נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה
פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ· נֵהַלְתָּ בְעֻזְּךָ אֶל־נְוֵה
קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן· חִיל
אָחַז יֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד· נָמֹגוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה
וָפַחַד· בִּגְדֹל זְרֹועֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן· עַד־
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה· מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ
יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ח"נ והערות

מי־כָמֹכָה. בכ"י כ"ה: 'מי כמוך' וכן בסמוך, והשוו: מכדר"י פר' בשלח, מס' דשירה, תחילת פר' ח; מש"ט שמ', פר' טו, סי' כא.

יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וֹמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ· בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

כָּל־בְּרוּאַי מַעֲלָה וּמַטָּה·

יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת שְׁבִילָךְ· וְכָל־מֵבִין יְסוֹדָם יְסַפְּרוּ אֶת־גָּדְלָךְ· וּמֵהֶם יַכִּירוּ כִּי הַכֹּל שֶׁלָּךְ· וְאַתָּה הָאֵל (הַמֶּלֶךְ) הַמְיֻחָד· יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

ה"נ והערות

כי לה' המלוכה. פסוק זה ושני פסו' 'ועלו מושיעים, והיה ה' למלך' הנאמרים כאן, נמצאים גם במח' פרס, דף כח ע"ב, אמנם בסדר אחר. **והיה ה' למלך.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, לפני הפסוק נוספה תיבת 'וְכָתוּב', אולם היום לא נהוג לאומרה. במח' רומניא: 'וְנֶאֱמַר'. **יְיָ אחד.** בסחב"ר ללא שם הוי"ה. **כל ברואי.** מחברו רבי שלמה אבן גבירול וחתם שמו 'שלמה', בראשי הבתים. כל חרוז הוא בעל ארבע תיבות, ראו: שלמה אבן גבירול, 'שירים', בעריכת ישראל לוין, תל אביב, אוניברסיטת תל אביב, תשס"ז, עמ' 253–254. בכ"י כ"ה ומח' רומניא פיוט זה איננו, אבל נמצא במח' רומניא דפ' ויניציאה, דף לה ע"א, בסיום תפילת מוסף של שבת. לפי כ"י כ"ה ממשיכים ב'יהי חסדך יי' ולפי מח' רומניא ב'מלכותך ה"א מלכות'. במח' רמ"ו ובולוניא פתיחה זו נשמטה והפיוט מתחיל בתיבת 'יעידון'. וכתב שד"ל במבוא למכב"ר, עמ' יז, ראוי לדעת כי מלות 'כל ברואי מעלה ומטה', אינן מעיקר הפיוט, ואינן בשום כ"י ובשום דפוס קדמון, ותחלת הראותן, הוא בסדור מנהג ספרדי, דפוס ויניציאה ש"ד ועי"ש. **וְכָל־מבין.** כה"נ במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ואצל לוין: 'לְכָל־מבין'. **מֵבִין.** כה"נ במח' רמ"ו, רומניא, שד"ל ואצל לוין. במח' בולוניא: 'מְבִין'. בסדו' הרד"פ: 'מְבִינֵי'. **יְסוֹדָם יספרו.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' רומניא, שד"ל, סדו' הרד"פ ואצל לוין: 'סוֹדָם יספרו'. **אֶת־גדלך.** כה"נ במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ואצל לוין ללא תיבת 'אֶת'. **וּמֵהֶם יַכִּירוּ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו 'מֵהֶם יכירו'. במח' רומניא: 'וְהֵם יכירו'. אצל לוין: 'מֵהֶם יַכִּירוּן'. **ואתה האל הַמֶּלֶךְ המיוחד.** כה"נ במח' רומניא, שד"ל ואצל לוין. וכתב שד"ל, במבוא למכב"ר, עמ' יז, שזהו נוסח הספרדים. "בסדור בני רומא כ"י שבידי, מצאתי נוסחא אחרת, וזו היא: 'יי רועי יחיד ומיוחד'". במח' רמ"ו ובולוניא: 'ואתה האל המיחד', ללא תיבת 'המלך'.

מקורות ומקבילות

ה' מלך וכו' לעולם ועד. מס"ו פר' יד, ה"ד. **ה' מֶלֶךְ.** תה' י, טז. **ה' מָלָךְ.** תה' לג, ח. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **כופלין הפסוק.** מחו"ו סי' ח; מרדכי עמ"ס סוכה, רמז תשנה. **כי לה' המלוכה וכו'.** תה' כב, כט; מח' רומניא, דף יב ע"ח. **ועלו מושיעים וכו'.** עובד' ח, כח; מח' רומניא. **והיה ה' למלך וכו'.** זכ' יד, ט; מח' רומניא. **ה' אחד.** זכ' יד, ט. **שלשים ושתים נתיבות.** אה"מ, יצירה, עמ' 239, פ"ח. **יספרו את גדלך.** ע"פ תה' קמה, ו; מד"ח (בובר), במ', פר' כח, סי' ל, 'לדיקים המביטים גדולתו של הקב"ה'. **הכל שלך.** ע"פ תה' כד, ח; בנ"ס י, ד"ה; ספ"י, מלה"י ס"ה, ה, ה; מס' כל"ר, פ"ד, הי"ח; שמו"ר פר' כה, סי' ח, ע"פ תה' קלה, ו. **ואתה האל המיוחד.** ע"פ דב"ר (ווילנא), פר' ב, סי' לח, 'אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם'; ילקו"ש תו', סוף רמז תתלג. **המיוחד** - זה המלך. ע"פ מד"ח (בובר), ומש"ט בר', פר' כו, סי' י.

לְבָבוֹת בְּחָשְׁבָם עוֹלָם בָּנוּי· יִמְצְאוּ כָּל־יֵשׁ בִּלְתְּךָ שָׁנוּי·
בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל הַכֹּל מָנוּי· כֻּלָּם נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד·
יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף יֵשׁ־לְךָ סְמָן· מִזְּרָח וּמַעֲרָב צָפוֹן וְתֵימָן·
שֵׂחַק וְתֵבֵל לְךָ עֵד נֶאֱמָן· מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד·
יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

הַכֹּל מִמְּךָ נִזְבַּד זָבוֹד· אַתָּה תַעֲמֹד וְהֵם יֹאבְדוּ אָבוֹד·
לָכֵן כָּל־יְצוּר לְךָ יִתֵּן כָּבוֹד· כִּי מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף הֲלוֹא אָב אֶחָד·
יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר· שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

מקורות ומקבילות

במספר במשקל הכל מנוי. ע״פ סח״ם יח, כ; במדב״ר פר׳ ב, סי׳ יח. **כולם נתנו מרועה אחד.** ע״פ בבלי חגיגה, דף ג ע״ב; במדב״ר יד, ד; מדת״נ פר׳ בהעלותך, סוף סי׳ כה; קה״ר פר׳ יב, סי׳ ח [יא]. **נתנו מרועה אחד.** קה׳ יב, יא. **מראש ועד סוף.** קה׳ ג, יא. ראו שמו״ר פר׳ נ, סי׳ ח. **יש לך סימן.** ראו ספר יצירה פ״ח, יב־יג. **מזרח ומערב צפון ותימן.** ע״פ דב׳ ג, כז; תה׳ קז, ג. **שחק ותבל לך עד נאמן.** ע״פ ירמ׳ לא, לד־לו; לד, כ־כא; תה׳ פט, לח. **מזה אחד.** שמ׳ ח, יב. **הכל ממך.** ע״פ דה״א כט, יד; דב״ר פר׳, סי׳ י; ראו גם תה׳ ל, ד; סח״ם ו, ד. **נזבד** - ניתן. ע״פ בר׳ ל, כ, ורד״ק; ישע׳ מג, עו־יט; איו׳ א, כא; במ״ס יח, כד. **אתה תעמוד והם יאבדו.** ע״פ תה׳ קב, כז; ישע׳ מד, ו; ויק״ר פר׳ ד, סי׳ ח. **והם יאבדו אבוד.** ע״פ שופ׳ ה, לא; ישע׳ מא, יא; ירמ׳ י, יא; תה׳ לז, כ. ראו גם בב״ס מ, י־טו. **כל יצור לך יתן כבוד.** ע״פ ישע׳ מג, ז; ירמ׳ יג, טז; מלא׳ ב, ב. **מראש ועד סוף.** קה׳ ג, יא. **הלוא אב אחד.** מלא׳ ב, י; מג״ת, הסכוליון, ד״ה כ״ח באדר. **ובתורתך כתוב לאמר.** לו״א סי׳ קכ בשם סדו׳ ישניס; סדו׳ יעב״ץ ח״א, דף קי ע״ב, בשם אביו החכ״ל; סדו׳ הרמ״ק, דף נה ע״ב; ראו א״ר או״ח, סי׳ מו ס״ק יד; שו״ת מהר״ם שיק או״ח, סי׳ מג. **שמע ישראל.** דב׳ ו, ד.

ח״נ והערות

לבבות בְּחָשְׁבָם. כה״נ במח׳ שד״ל ואצל לוין. במח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא: ׳בְּחֶשְׁבָם׳. **במספר בְּמִשְׁקָל.** כה״נ במח׳ רמ״ו, רומניא, שד״ל ואצל לוין. במח׳ בולוניא: ׳במספר בְּמִפְקָד׳. **כלם נִתְּנוּ.** כה״נ במח׳ בולוניא, רומניא, שד״ל ואצל לוין. במח׳ רמ״ו ׳כלם נִתַּנוּ׳. **יש לָךְ סמן.** כה״נ במח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. במח׳ שד״ל ואצל לוין: ׳יש לָךְ סמן׳. **מִזְּרָח וּמַעֲרָב צָפוֹן וּתימן.** כה״נ במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל. במח׳ רומניא ואצל לוין: ׳צָפוֹן וָיָם וְקֶדֶם ותימן׳. **שֵׂחַק ותבל.** במח׳ רומניא: ׳וְשַׂחַק ותבל׳. **עד נֶאֱמָן.** במח׳ רמ״ו נוקד בטעות: ׳עד נֵאֱמָן׳. **כל יְצוּר.** כה״נ במח׳ רומניא, שד״ל ואצל לוין. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳כל יְצִיר׳. **לָךְ יִתֵּן כבוד.** במח׳ רומניא: ׳יִתֵּן לָךְ כבוד׳. **כִּי מראש.** כה״נ במח׳ שד״ל ואצל לוין. במח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא ללא תיבת ׳כִּי׳. **מראש ועד סוף.** עי׳ במבוא למכב״ר מאת שד״ל, עמ׳ יז, שהקשה מדוע תיבות הללו באים פעמים, וראו שהביא ע״ז חילופי נוסחאות. **וּבְתוֹרָתְךָ.** במח׳ רמ״ו: ׳וּבְתוֹרָתְךָ׳ וכן נראה ממח׳ בולוניא. **ובתורתך כתוב לאמר שמע וכו׳.** איננו בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ שד״ל ורומניא. במח׳ בולוניא בא ללא ניקוד. אבל מנהגנו לאמרו, וכבר הוכיחו והעמידו מנהג זה על מקומו, היעב״ץ בספר לו״א, סי׳ קכ, וכן בסידורו, ח״א, דף קי ע״ב, ובתשו׳ מהר״ם שיק, או״ח, סי׳ מג.

יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃ מַלְכוּתְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים· וּמֶמְשַׁלְתְּךָ מַלְכֵנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר· שֶׁאַתָּה הוּא אַדִּיר בִּקְדֻשָּׁה וּלְךָ נָאֶה הַמְּלוּכָה· הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ׃

עומדים (עד סוף הקדיש) ואומרים:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· כִּי לְךָ נָאֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שִׁיר וּשְׁבָחָה· הַלֵּל וְזִמְרָה· עֹז וּמֶמְשָׁלָה· נֶצַח· גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה· תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת· קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל

ה"נ והערות

כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ. בסחב"ר: 'עולמים ממשלתך' וללא תיבת 'כָּל'. **שֶׁאַתָּה הוּא וכו' הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.** בסחב"ר: 'ברוך אתה ה' אדיר המלוכה'. **אַדִּיר בִּקְדֻשָּׁה.** בכ"י כ"ה: 'אדיר המלוכה'. **וּלְךָ נָאֶה הַמְּלוּכָה.** בכ"י כ"ה ללא תיבות אלו. במח' רומניא: 'ולך יָאֶתָה המלוכה'. **הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ.** בכ"י כ"ה: 'מלך הקדוש'. במח' רומניא במקום תיבות אלו באים ג' פסוקים מתהלים. **עומדים (עד סוף הקדיש) ואומרים.** בכ"י כ"ה: 'ומתעטף החזן בציצית ומברך בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להתעטף בציצית ועומד ומתפלל תפילת יוצר' ובדומה לזה במח' רומניא. **שִׁיר וּשְׁבָחָה.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא: 'שיר וְשֶׁבַח'. במח' רומניא: 'שיר וְשֶׁבַח'. **נֶצַח גְּדֻלָּה וכו' קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת.** בסחב"ר כל זה מופיע לאחר 'בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת'. **גְּדֻלָּה.** כה"נ בכ"י כ"ה ליל הסדר, מח' שד"ל ורומניא. בכ"י כ"ה על אתר, מח' רמ"ו ובולוניא: 'וּגְדֻלָּה'. **תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת.** בסחב"ר ללא תיבת 'תְּהִלָּה'. במח' רומניא: 'מַלְכוּת תִּפְאֶרֶת וַעֲטֶרֶת וְהוֹד'. **בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת.** בסחב"ר תיבות אלו מופיעות לאחר 'עֹז וממשלה'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, תיבות אלו מופיעות לאחר 'הלל וזמרה'. במח' רומניא: 'יְקָרָה וְכָבוֹד'. **מֶלֶךְ גָּדוֹל.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו ושד"ל תיבת 'גָּדוֹל' לא מופיעה. בסחב"ר וכ"י כ"ה על אתר, שבת וליל הסדר: 'אל מלך גדול'. במח' רומניא: 'הָאֵל הַמֶּלֶךְ גָּדוֹל'. **וּמְהֻלָּל.** במח' רמ"ו, שחרית לימות החול

מקורות ומקבילות

יהי חסדך ה' עלינו. תה' לג, כב. **מלכותך ה"א מלכות וכו'.** ע"פ תה' קמה, יג; סחב"ר; מח' רומניא. במח' פרס, דף כח ע"ב, בא מוסח דומה. **שאתה הוא אדיר וכו'.** מח' רומניא; מח' פרס. **אדיר בקדושה.** ע"פ שמ' טו, יא; ירוש' ברכות פ"ט, ה"א [דף סב ע"ב]; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ח; מדת"נ פר' ברא'שית, סי' ז. **ולך נאה המלוכה.** ע"פ ירמ' י, ו; טוב' א, כא; דה"א כט, יא; מדת"נ (וורשא), פר' בשלח, סי' יא. **המלך הקדוש.** ע"פ ויק' כא, ח; יהו' כד, יט; ישע' מג, טו. **ישתבח שמך לעד וכו'.** רי"ף עמ"ס ברכות, דף כג ע"א; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ה, סי' ה; עור או"ח, סי' נא בשם הירושלמי; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א, וסי' ז; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות, סי' ב ענין הזמירות; מח' רומניא. ראו רש"י עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה יולר אור ופסקי רי"ד ד"ה אידך. **הנוסח.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' יד; סדו' רס"ג עמ' לד; רמב"ם, סד"ת. **שמך לעד מלכנו.** ע"פ תה' קמה, א. **המלך הגדול.** ע"פ ירמ' י, ו; מלא' א, יד. **בשמים ובארץ.** דב' ג, כד. **כי לך נאה.** ע"פ ירמ' י, ז. במח' רומניא: 'כי לך לְבַדְּךָ נאה'. **שיר.** ע"פ ישע' מב, י; תה' נט, יח. **שיר ושבחה.** מחו"ו סי' קא בשם גשיאי ישראל. **ושבחה.** ע"פ דני' ב, כג. **הלל וזמרה.** ע"פ תה' קמו, ב. **וזמרה.** ע"פ ישע' נא, ג; תה' פא, ג. **עוז.** ע"פ תה' כט, א; סב, יב. **וממשלה.** ע"פ תה' קג, יט. **נצח.** ע"פ ש"א טו, כט. **נצח גדולה וגבורה.** ע"פ דה"א כט, יא. **וגבורה.** ע"פ ירמ' י, ו; תה' פט, יד. **תהלה.** ע"פ תה' מ, ד; ק, ד; נחמ' ט, ה; מדת"ה מז' לה, סי' ב. **ותפארת.** ע"פ תה' עא, ח; דה"א כט, יא. **קדושה.** ע"פ ש"א ב, ב; ישע' ו, ג; תה' צט, ט. **ומלכות.** ע"פ מיכ' ד, ז; תה' לח, ו. **ברכות.** ע"פ שופ' ה, ב; תה' קג, כ. **והודאות.** ע"פ דני' ב, כג. **מעתה ועד עולם.** תה' קיג, ב. **ברכה לאחר הזמירות.** תשוה"ג החדשות סי' לא. **מלך גדול.** מלא' א, יד. **גדול ומהולל.** ע"פ תה' מח, ב; דה"א טז, כה. **ומהולל בתושבחות.** ע"פ תה'

בַּתְּשְׁבָּחוֹת (וי״א: בַּתִּשְׁבָּחוֹת)· אֵל הַהוֹדָאוֹת· אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת·
הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה· מֶלֶךְ· אֵל· חַי הָעוֹלָמִים· אָמֵן:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·
יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

קח, ח; קמז, ב. **אל ההודאות.** ע״פ בבלי תענית, דף ו ע״ב. **אדון הנפלאות.** ע״פ תה׳ פו, ט. **הבוחר בשירי זמרה.** ע״פ תה׳ קלה, ג־ד. **חי העולמים.** ע״פ דב׳ לב, מ. **חותם באמן.** רא״ש ברכות, פ״ז, סי׳ י, בשם ר״ח וה״ג; רמב״ם, הל׳ ברכות, פ״ח, הע״ז; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קמז; סת״ר סי׳ כז; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לג ע״ב, אות ב; מת׳ רומניא; מח׳ פרס, דף כו ע״ח. **החזן אומר.** סדו׳ רס״ג עמ׳ לה. **קדיש.** מוחכר במס״ו פר׳ י, ה״ו; סרע״ג ח״ח, סי׳ יז; סדו׳ רס״ג עמ׳ לה; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ח, בשם תשו׳ הרא״ד סי׳ קלג; סת״ר סי׳ ב, ענין הזמירות. רא״ו רש״י עמ״ס מגילה, דף כג ע״ב, ד״ה אין פורסין. **טופח חלי קדיש.** סרע״ג ח״ח, סי׳ יח; סדו׳ רס״ג עמ׳ לה; סד״ר סי׳ לט; מחו״ו סי׳ פט; רמב״ם, סד״ת, נוסח הקדיש.

ח״נ והערות

ושד״ל: ׳מְהֻלָּל׳ ללא וי״ו. בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו שחרית של שבת, בולוניא ורומניא תיבת ׳מְהֻלָּל׳ לא מופיעה. **בַּתְּשְׁבָּחוֹת.** כה״נ בכ״י כ״ה ליל הסדר, מח׳ רמ״ו, בולוניא ונירנברג. בסחב״ר וכ״י כ״ה, על אתר ובשבת: ׳בשבחות׳. במח׳ רומניא: ׳הַשְׁבָּחוֹת׳. במח׳ שד״ל: ׳בַּתִּשְׁבָּחוֹת׳, אבל לעיל בברוך שאמר: ׳בַּתְּשְׁבָּחוֹת׳. **אֵל הַהוֹדָאוֹת.** במח׳ רומניא: ׳רַב הַהוֹדָאוֹת וְאֵל הַהוֹדָאוֹת׳. **הַהוֹדָאוֹת.** לשון חכמים הוא, כמו: בבלי תענית, דף ו ע״ב. בל׳ המקרא הוא: ׳הודות׳, כמו תה׳ צב, ב. ו; עזר׳ ג, יא. **אדון הנפלאות.** במח׳ רומניא נוסף: ׳אַדִּיר בְּכָל־הַמַּעֲשִׂים׳. **מלך אֵל.** במח׳ רומניא: ׳מלך נֶאֱמָן יָחִיד׳. **חַי הָעוֹלָמִים.** כה״נ גם במח׳ נירנברג. במח׳ רמ״ו: ׳חַי לָעוֹלָמִים׳, אבל בשחרית לשבת: ׳חַי הָעוֹלָמִים׳. **חותם ב׳אָמֵן׳.** אינו מופיע בסרע״ג, סחב״ר וכ״י כ״ה. **ח״נ על הקדיש.** ראו לעיל בקדיש לפני זמירות.

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

הקהל אומר והחזן אחריו:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

ואומר החזן והצבור לוחשין עמו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ׃ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל׃ הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ׃ הַמְחַדֵּשׁ טוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד׃ מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה׃ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ׃ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז׃ הַמְהֻלָּל׃ הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם׃ אֱלֹהֵי עוֹלָם׃ בְּרַחֲמֶיךָ

ה"נ והערות

החזן אומר ׳בָּרְכוּ׳. בסחב"ר: ׳עד שהחזן אומר ברכו הקהל כופפין ראשן וכו׳ כדי שיאמרו, ישתבח שמו ויתעלה זכרו של ממ"ה הקב"ה שהוא אדון כל העולמים שליט בכל מעשיו שליט בעליונים ובתחתונים על כן אנו חייבים להודות לו ולפארו ולרוממו כאמור שירו לאלקים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו ויברכו שם כבודך ומרומם על ברכה ותהילה ברוך אתה ה׳ אל רוב ההודאות׳. במח׳ רמ"ו ובולוניא: ׳כשהחזן אומר ברכו הצבור לוחשין ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו׳. **ולדרים עליה.** בסרע"ג וסחב"ר נוסף: ׳ברחמים׳. **קִנְיָנֶךָ.** בסחב"ר: ׳קינייניך׳, להורות על לשון רבים. **וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא.** בסחב"ר: ׳המפואר המתנשא׳. בב"י כ"ה ומח׳ רומניא: ׳הַמְפֹאָר והמתנשא׳.

מקורות ומקבילות

החזן אומר. סרע"ג ח"א, סי׳ יז; סדו׳ רס"ג עמ׳ לה. **ברכו את ה׳.** ע"פ שופ׳ ה, ב; תה׳ לו, ב; נחמ׳ ט, ה; דה"א כט, כ; בנ"ס לט, מב; נ, כב. **ברכו את ה׳ המבורך.** מסב׳ ברכות פ"ז, מ"ג; מח׳ רומניא. רלו מס"ו פר׳ עז, ה"ט. **ה׳ המבורך.** ע"פ תה׳ קיג, ב; א"ו, כא; בנ"ס נב, סיוס; ספי"ו מה, ד. **הקהל אומר.** סרע"ג ח"א, סי׳ יז; סדו׳ רס"ג עמ׳ לה. **ברוך ה׳ המבורך.** ספרי דב׳, פ׳ שו, ד"ה כי שם; מדת"נ (וורשא), פר׳ ויגש, סי׳ ב; פסר"ב הוספה א, פי׳ ד; מח׳ רומניא. **המבורך לעולם ועד.** ע"פ ספי"ו מה, ו; תי"ו שמ׳ טו, ג; תדא"ר (איש שלום), פר׳ ב, ד"ה וכי מה. **ואומר החזן.** רלו בבלי סוטה, דף ל ע"ב, ורש"י ד"ה כסופר; סרע"ג ח"א, סי׳ כ; שבה"ל, ענין תפילה, סי׳ יג. **ברכה ראשונה של ק"ש.** ירוש׳ ברכות, פ"א ה"ה [דף ט ע"א]; בבלי ברכות, דף יא ע"א ועי"ב; מחכר במת"ה מז׳ ו, סי׳ א (יב, א); פסקי ריא"ז ברכות, פ"א, ה"א, אות י; שבה"ל, ענין תפילה, סי׳ ח, וסי׳ יג; סת"ר סי׳ ח, ענין מאה ברכות. כ׳ התוס׳ עמ"ס חגיגה, דף יג ע"ב, ד"ה מזיעתן, דאכנה"ג יסדוה. **טוסח הברכה.** סרע"ג ח"א, סי׳ כ. בסדו׳ רס"ג, עמ׳ יג ועמ׳ לו, נמצא רק תחילת הברכה וסופה; מחו"ו סי׳ פט; רמב"ם, סד"ת; מח׳ רומניא, דף יב ע"ב. **יוצר אור וכו׳.** יעב׳ מה, ז; בבלי ברכות, דף יא ע"ב; פסקי ריי"ד; בה"ג סי׳ א, הל׳ ברכות פ"א, עמ׳ לה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות י; שבה"ל, ענין תפילה, סי׳ יג; סת"ר סי׳ ד. **וצורא חשך.** ירוש׳ ברכות, פ"ב ה"ד [דף טז ע"ב]; בבלי ברכות, דף יא ע"ב. **מזכיר מידת גילה ביום.** בבלי ברכות, דף יא ע"ב; פסקי ריי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות יד; שבה"ל, ענין תפילה, סי׳ יג; סת"ר סי׳ ד. **וצורא את הכל.** ע"פ בר׳ א, א-לא; אגא"ס א, טז; בבלי ברכות, דף יא ע"ב; במדב"ר פר׳ יא, סי׳ ז, ׳אמו אומריס׳ וכו׳. **המאיר לארץ ולדרים עליה.** ע"פ איו׳ כה, ג; ויק"ר פר׳ לא, סי׳ ו. רלו ספרי דב׳, פי׳ שנג, סי׳ יד. **המחדש טובו.** כ"ה בנוב"ר ומח׳ רומניא, ולגא תיבת ׳ברחמיס׳. **המחדש וכו׳ מעשה בראשית.** ע"פ פדר"א פ׳ ג; בבלי חגיגה, דף יב ע"ב; מדת"ה מז׳ לו, סי׳ א; פסז"ו קה׳, פ"א, סי׳ ט; ילקו"ש ישע׳, סוף רמז תמה. **תמיד.** ע"פ בר׳ ח, כב. **מה רבו מעשיך.** תה׳ קד, כד. **המלך המרומם.** ע"פ נחמ׳ ט, ה. **לבדו מאז.** ע"פ מ"ב יט, טו. **המהולל.** ע"פ ש"ב כב, ד. **המשובח.** ע"פ תה׳ קמה, ד. **והמפואר.** ע"פ יעב׳ מט, ג. **והמתנשא.** ע"פ דה"א כט, יא. **מימות עולם.** ע"פ תה׳ ל, ב. **אלהי עולם.** יעב׳ מ, כח. **ברחמיך הרבים.** ע"פ דני׳ ט, יח; בנ"ס ג, יח.

הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ· צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ· מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ· אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה· הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה· טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ· מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ· פִּנּוֹת צִבְאוֹת קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי שַׁדַּי תָּמִיד יְסַפְּרוּ כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ:

יִתְבָּרַךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת· וְעַל־כָּל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ· וְהַמְּאוֹרוֹת אֲשֶׁר יָצַרְתָּ· הֵמָּה יְפָאֲרוּךָ סֶלָה:

תִּתְבָּרַךְ (לָנֶצַח) צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ· בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים· יִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר שִׁמְךָ (לָעַד) מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים· וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל· דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם· כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· כֻּלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן

מקורות ומקבילות

רחם עלינו. ע"פ ירמ' לח, יט; ספ"ט ח, ח; ספ"ב ג, ב. **אדון עוזנו.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' לו. **צור משגבנו.** ע"פ תה' סב, ג. **מגן ישענו.** ע"פ ס"ב כב, לו. **משגב בעדנו.** ע"פ תה' מו, ח. **גדול דעה.** ע"פ ירמ' לב, יט. **הכין ופעל זהרי חמה.** ע"פ תה' עד, טז. **טוב יצר.** ע"פ בר' ח, י. **יצר כבוד לשמו.** ע"פ יסע' מג, ז. **מאורות נתן סביבות עוזו.** ע"פ בית מדרשות (וורטהיימר), מדרש אלפ"א ביתו"ת, ריש פ"ח. **תמיד יספרו.** כ"ה גם במח' רומניא. בסרע"ג: 'תמיד מספריס'. **יתברך ה' וכו'.** סרע"ג ח"ח, סי' כ; מח' רומניא. **בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.** דב' ד, לט. **ועל כל שבח.** כ"ה גם במח' רומניא. **שבח מעשי ידיך.** ע"פ תה' לב, ה. **והמאורות אשר יצרת.** ע"פ בר' ח, טז. **המה יפארוך.** ע"פ תה' יט, ב. **תתברך וכו'.** סרע"ג ח"ח, סי' כ; סדו' רס"ג עמ' לו; מח' רומניא. כ' בלו"ח, סי' קכח, שזהו לשון הכמיס, שבה קבעו את מוסחאות תפילתם, ולכך תתברך נקוד בפתח. וכדברי הלו"ח, על דבר 'לשון הכמיס', כתב ג"כ שד"ל, במבוא למכב"ר, עמ' יט. **יורנו מלכנו וגואלנו.** ע"פ יסע' מד, ו. **יוצר משרתים.** בבלי תגיגה, דף יד ע"ח, ע"פ איכ' ג, כג; ילקו"ש דני', רמז תתרסה; תוס' עמ"ס תגיגה, דף יג ע"ב, ד"ה מזיעתן. **ואשר משרתיו.** רלו סדו' רסב"ם מגרמייזא, עמ' פד; סה"ת סוף סי' ב. **בירלה.** ע"פ יחז' ח, יח. **בקול.** ע"פ יחז' ג, יב. **דברי אלהים חיים.** ירמ' כג, לו. **ומלך עולם.** ירמ' י, י. **כולם גבוריס.** ע"פ תה' קג, כ. **עושים... רצון קוניהם.** ע"פ תה' קג, כא. **רצון קוניהם.**

ה"נ והערות

אל ברוך. מיוסד ע"ס א"ב. וראו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' 54. **כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'לאל בקדושתו'. במח' רומניא: 'לָאֵל קְדֻשָּׁתוֹ'. **מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ.** בנוב"ר, מח' נירנברג ורומניא: 'מַעֲשֵׂה ידיך' והשוו לעיל תחילת זמירות. **וְהַמְּאוֹרוֹת אֲשֶׁר יָצַרְתָּ.** בכ"י כ"ה: 'ומאורות אשר יצרת'. במח' נירנברג: 'וְעַל מְאוֹרוֹת שֶׁעָשִׂיתָ'. במח' רומניא: 'וְעַל הַמְּאוֹרוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ'. **הֵמָּה יפארוך.** בה"נ בכ"י כ"ה, מח' בולוניא ושד"ל. בסחב"ר: 'הם שעשית יפארוך'. במח' רמ"ו: 'גַּם המה יפארוך'. במח' נירנברג ללא תיבת 'הֵמָּה'. במח' רומניא: 'גַּם הֵם יפארוך'. **לָנֶצַח.** תיבה זו איננה בנוב"ר ואשכנז. בה"נ במח' רומניא, ספרדים וסדו' הרד"פ. **לָעַד מלכנו.** תיבת 'לָעַד' איננה בנוב"ר ומח' רומניא. בה"נ אצל האשכנזים, ספרדים וסדו' הרד"פ. במח' רומניא שחרית של שבת: 'מַלְכֵּנוּ לָעַד'. **משרתים וַאֲשֶׁר.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'משרתים אשר'. במח' רומניא: 'משרתים אַל אֲשֶׁר'. **יחד בְּקוֹל דִּבְרֵי.** בה"נ בסחב"ר וכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, נירנברג ורומניא. במח' רמ"ו שחרית לשבת, בולוניא ושד"ל: 'יחד קוֹל בְּדִבְרֵי'. **וּמֶלֶךְ עולם.** בכ"י כ"ה: 'מלך עולם'. **כולם אהובים וכו'.** בנוסחאותינו נמצא החרוז רק באותיות 'אב"ג', אמנם במח' פרס, דף ל ע"א, בא ע"ס א"ב עד אות ל.

קוֹנֵיהֶם· וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· (בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה) וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַקְדִּישִׁים (וּמַעֲרִיצִים וּמַמְלִיכִים) אֶת־שֵׁם הָאֵל· הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· קָדוֹשׁ הוּא· וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה· וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה· לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ· בְּשָׂפָה בְרוּרָה בִּנְעִימָה וּבִקְדֻשָּׁה· כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה· קָדֹוֹשׁ קָדֹוֹשׁ קָדֹוֹשׁ· יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ כֻּלָּם בְּרַעַשׁ גָּדוֹל· מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמָּתָם· מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים· בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ· לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם לָעַד זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתֻשְׁבָּחוֹת (נ"א: וְתִשְׁבָּחוֹת) יַשְׁמִיעוּ· כִּי הוּא לְבַדּוֹ

ח"נ והערות

קוֹנֵיהֶם. כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, נירנברג ורומניא. במח' בולוניא ושד"ל: 'קוֹנָהֶם'. **וּבְטָהֳרָה.** כ"ה במקרא כאשר מדובר על לשון זכר, ראו לדוגמא ויק' יב, ד: 'טָהֳרָה'. בנוב"ר ומח' רומניא: 'וּבְטַהֲרָה'. במח' בולוניא בחול: 'וּבְטַהֲרָה', אבל בשבת כבכל נוב"ר. **בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל. כה"נ במח' נירנברג, ספרדים וסדו' הרד"פ. **וּמְפָאֲרִים.** בכ"י כ"ה: 'ומקדישים'. תיבה זו איננה במח' רמ"ו בתפילת שבת, אבל נמצאת בחול. במח' רומניא: 'מַעֲרִיצִים'. **ומקדישים אֶת־שֵׁם.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסחב"ר: 'ומעריצים לאל ומקדישים שמו'. בכ"י כ"ה: 'ומפארים לאל שמו'. במח' רמ"ו רק בשחרית של שבת: 'ומקדישים לָאֵל שְׁמוֹ'. במח' רומניא בין בחול ובין בשבת: 'ומקדישים לְשֵׁם'. **וּמַעֲרִיצִים וּמַמְלִיכִים.** תיבות אלו אינן בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל. כה"נ אצל הספרדים ובסדו' הרד"פ ('וּמַעֲרִיצִין וּמַמְלִיכִין). **הָאֵל הַמֶּלֶךְ.** במח' רמ"ו ללא תיבת 'הָאֵל', אבל בשחרית של שבת כבפנים. **הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא.** בסחב"ר: 'והגיבור והנורא'. **בְּאַהֲבָה רשות.** בסחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבת 'בְּאַהֲבָה'. **עונים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה.** כה"נ בסדו' קאמריני והרד"פ. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא, שד"ל והרמ"מ: 'עונים בְּיִרְאָה וְאוֹמְרִים'. במח' נירנברג ללא תיבת 'בְּאֵימָה'. **קק"ק.** כ' הרש"ס, דלפי משפטי טעמי המקרא יש להפסיק מעט בין כל 'קדוש'. **כֻּלָּם ברעש.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבת 'כֻּלָּם'. **לַמֶּלֶךְ אל.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ורומניא: 'לְמֶלֶךְ אל'. **חי וְקַיָּם**

מקורות ומקבילות

כך הוא מנהגנו, ולא קונס. עֹל מנהג זה ראו בהמהר"ל, ספר נתיבות עולם, נתיב העבודה, סוף פי"ג; תבו' 'לחם רב', סי' ח. **את־שם.** ע"פ תה' לט, ג. **האל המלך הגדול הגבור והנורא.** ע"פ דב' י, יז; נחמ' ט, לב. **קדוש הוא.** תה' לט, ג. ע"פ ויק' יט, ב; יהו' כד, יט. **עול מלכות שמים.** לשון תכמיס בהרבה מקומות, כמו: משנ' ברכות פ"ב, מ"ב; ספרא, פר' בהר, פר' ה, סי' ד; ירוש' ברכות פ"ב, ה"ח; בבלי ברכות, דף יג ע"ח; מדת"ל פר' לך לך, סי' ח. **ונותנים בראשה רשות.** תוס' עמ"ס חגיגה, דף יג ע"ב, ד"ה מזיעתן, ע"פ איכ"ר פר' ג, סי' ח. **בשפה ברורה.** ע"פ לפ' ג, ט. **בנעימה ובקדושה.** כ"ה גם במח' רומניא. ראו רש"י יבע' ו, ג; תוס' עמ"ס חגיגה, דף יג ע"ב, ד"ה מזיעתן. **כולם כאחד.** שבה"ל, עניין תפילה, סי' יג, וע"פ יחז' ח, טו; סת"ר סי' ד, עניין ק"ש. **קק"ק.** יבע' ו, ג; החזר במס"ו פר' טז, ה"ט. **והאופנים וחיות וכו'.** ראו יחז' פ"ח; סרע"ג ח"ב, סי' כב; שבה"ל, עניין תפילה, סי' יג. **מתנשאים לעומתם.** כ"ה גם במח' רומניא. במח' נירנברג נוסח זה עבור ימים שאומרים פיוטים. **ברוך כבוד ה'.** יחז' ג, יב. **לאל ברוך.** סרע"ג ח"ח, סי' כ; סדו' רס"ג עמ' לז; מח' רומניא. **למלך אל חי.** ע"פ ירמ' י, י; דני' ו, כז. **וקיים לעד.** ע"פ שמ' טו, יח; דני' ו, כז. **ותשבחות ישמיעו.** כ"ה גם בסחב"ר ומח' נירנברג. במח' רומניא: 'שִׁירוֹת וְתֻשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ'. **הוא לבדו.** ע"פ דב' ד, לה; מ"ב יט, יט; ישע' מד, כד; תה' פג, יט;

(מָרוֹם וְקָדוֹשׁ)· פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת· עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת· בַּעַל מִלְחָמוֹת·
זוֹרֵעַ צְדָקוֹת· נוֹרָא תְהִלּוֹת· בּוֹרֵא רְפוּאוֹת· מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת·
אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת· הַמְחַדֵּשׁ טוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית·
כָּאָמוּר· לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ· וּבְחַסְדּוֹ נָתַן לָנוּ
לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· חֶמְלָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה
חָמַלְתָּ עָלֵינוּ· אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ· בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ
בָךְ· וַתְּלַמְּדֵם לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי חַיִּים· כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ·
אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן· הַמְרַחֵם· רַחֵם נָא עָלֵינוּ· וְתֵן בְּלִבֵּנוּ (בִּינָה)
לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל וְלִשְׁמוֹעַ· לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד· לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת

מקורות ומקבילות

גחמ׳ ט, ו. **מרום וקדוש.** יסע׳ מז, טו. **פועל גבורות.** ע״פ תה׳ מד, ג; דב׳ ג, כד. **עושה חדשות.** ע״פ יסע׳ מג, יט; איכ׳ ג, כג. **בעל מלחמות.** ע״פ יסע׳ מב, יג. **זורע תהלות.** שמ׳ טו, יח. **בורא רפואות.** ע״פ ירוש׳ ברכות פ״ו, ה״ח [דף נ ע״ב]; בבלי מגילה, דף יג ע״ב; אה״מ, אלפא ביתא דבן״ס, עמ׳ 47, אות ז. **אדון הנפלאות.** ע״פ שמ׳ ג, כ. **המחדש טובו.** כ״ה גם במח׳ רומניא; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ יג; מל״ה, פר׳ יתרו, ד״ה ואמרס. **לעושה אוריס.** תה׳ קלו, ז. **ובחסדו נתנס וכו׳.** במח׳ רומניא: ׳חַסְדּוֹ נתנס׳ וכו׳; שו״ת הרמ״ע מפאנו, סי׳ קב, ד״ה עשירית. **להאיר על הארץ.** בר׳ א, טו. **בא״י יוצר.** מדת״נ פר׳ חאת הברכה, סי׳ ז; אגב״ר פר׳ פ, סי׳ א; מדת״ה מז׳ כח, סי׳ ה; אה״מ, הלל, עמ׳ 127; רש״י תה׳ סה, ט. **יוצר המאורות.** ע״פ בר׳ א, טז; פדר״ך פי׳ כא, סי׳ א, ע״פ יסע׳ כד, טו; ילקו״ש יסע׳, רמז תכה, ד״ה והיה. **ברכה שניה של ק״ש.** מחכר במסג׳ תמיד פ״ה, מ״א; ירוש׳ ברכות, פ״א ה״ה [דף ט ע״א]; בבלי ברכות, דף יא ע״א וע״ב; מחכר במד׳ שו״ט (בובר), מז׳ ו, סי׳ א (יב, א); שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א, סי׳ יג וסי׳ יד; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות, סי׳ ד ענין ק״ש. **נוסח הברכה.** סרע״ג ח״א, סי׳ כ; סדו׳ רס״ג עמ׳ יג; רמב״ם, סד״ת; במח׳ פרס, דף לא ע״א, הנוסח חופף עם הוספות ושינויים וכ״ה במח׳ רומניא, דף יב ע״ב. **אהבת עולם.** ע״פ ירמ׳ לא, ב; בה״ג סי׳ א, הל׳ ברכות פ״א, עמ׳ לה; סדו׳ רס״ג, עמ׳ יג ועמ׳ לז; רי״ף עמ״ס ברכות, דף ה ע״ב; פסקי הרא״ש עמ״ס ברכות, פ״א, סי׳ יב; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף יא ע״ב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות י; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ יד; סת״ר סי׳ ד; מל״ה פר׳ תולדות; שבה״ג עמ״ס ברכות, דף ה ע״ב, אות ב. **אהבתם... חמלה.** ע״פ יסע׳ סג, ט. **אהבתם ה׳.** ע״פ דב׳ ז, ח; ירמ׳ לא, ב; מלא׳ א, ב. **חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו.** ע״פ מלא׳ ג, יז. **אבינו מלכנו.** לשון חכמים הוא זה, כמו: בבלי תענית, דף כה ע״ב. **בעבור אבותינו.** רא״ו מדת״נ (ווכסא), פר׳ כי תשא, סי׳ כח; שמו״ר פר׳ כח, ריש סי׳ ב; בעה״ט דב׳ ד, לו. **אבותינו שבטחו בך.** ע״פ תה׳ כב, ה. **ותלמדם לעשות חקי חיים.** כ״ה גם במח׳ רומניא. במח׳ גירנברג לא תיבות ׳לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי׳. **לעשות חוקי חייס.** ע״פ דב׳ ד, א; ח, א. **אבינו.** יסע׳ סג, טז; סד, ז; דה״ב כט, י. **אב הרחמן.** ע״פ תה׳ קג, יג. **המרחס.** ע״פ יסע׳ מד, י; ירמ׳ לא, יט. **רחס נא עלינו.** ע״פ יסע׳ יד, א. כ״ה גם במח׳ רומניא. **להבין.** מ״א ג, ט; תה׳ קיט, כז; קיט, לד. **ולהשכיל.** ע״פ דב׳ כט, ח. **ולשמוע.** דב׳ כו, יח. **ללמוד וללמד.** רש״י עמ״ס ברכות, דף יא ע״ב, ד״ה שכבר ופסקי רי״ד; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ה. **ללמוד.** ע״פ דב׳ ו, ז; מתע״ד פ״ו, פ״ז; בבלי יומא, דף יט ע״ב; קידושין, דף ל ע״א; מדת״ה מז׳ לט, סי׳ ד. **וללמד.** ע״פ דב׳ יא, יט. **לשמור ולעשות וכו׳ תורתך.** ע״פ יהו׳ א, ח.

ח״נ והערות

לָעַד. בה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. בסחב״ר, מח׳ גירנברג ורומניא ללא תיבת ׳לָעַד׳. בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו: ׳חי לָעַד וְקַיָּם׳. **מָרוֹם וְקָדוֹשׁ.** תיבות אלו אינן בנוב״ר, אשכנז ומח׳ רומניא. בה״נ אצל הספרדים ובסדו׳ הרד״פ. **עֹשֶׂה חדשות בַּעַל.** במח׳ רומניא: ׳עֹשֶׂה חדשות אִישׁ׳. **וּבְחַסְדּוֹ נָתַנָּם לָהָאִיר עַל־הָאָרֶץ.** בסחב״ר: ׳אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו׳. **בַּעֲבוּר אבותינו.** במח׳ גירנברג: ׳בַּעֲבוּר כָּבוֹד שְׁמָךָ וּבַעֲבוּר אבותינו׳. **לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת.** לא מופיע בסחב״ר. **חֻקֵּי חיים.** במח׳ בולוניא רק בשבת ורומניא: ׳וְחֻקֵּי חיים׳. **תחננו וּתְלַמְּדֵנוּ.** בסחב״ר ללא תיבת ׳וּתְלַמְּדֵנוּ׳. במח׳ רמ״ו: ׳תחננו וַתְּלַמְּדֵנוּ׳. **אָב הרחמן.** בסחב״ר: ׳האב הרחמן׳ ואולי זה טעות. **רחם נָא.** בסחב״ר ללא תיבת ׳נָא׳. **בִּינָה.** איננו בנוב״ר, אשכנז, מח׳ רומניא ופרס, דף לא ע״ב. בה״נ אצל הספרדים ובסדו׳ הרד״פ. **להבין**

וּלְהַשְׂכִּיל וְלִשְׁמוֹעַ. כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסחב"ר, אשכנז ומח' רומניא: 'להבין ולהשכיל לִשְׁמוֹעַ'. בב"י כ"ה ללא תיבת 'וּלְהַשְׂכִּיל' ויכול להיות שתיבה זו נשמטה מידיו של הסופר. תַּלְמוּד תּוֹרָתְךָ. כה"נ במח' נירנברג ושד"ל. במח' רומניא ללא תיבת 'תַּלְמוּד'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'תלמוד תּוֹרָתֶךָ'. עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. כה"נ במח' נירנברג ושד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ' וכ"ה בסרע"ג; רמב"ם, סדר תפילות כל השנה; מח' פרס, דף לא ע"ב. לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. כה"נ במח' נירנברג ובית תפלה איטאליאני, ליוורנו תרל"א. בסחב"ר ומח' רומניא: 'לִבֵּנוּ בְּיִרְאָתֶךָ'. בב"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'לִבֵּנוּ לְיִרְאָתֶךָ'. במח' בולוניא: 'לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ', וכ"ה בסרע"ג; רמב"ם, סדר תפילות כל השנה. במח' שד"ל: 'לִבֵּנוּ לְמִצְוֹתֶיךָ'. קַדְּשֵׁךְ הַגָּדוֹל. כה"נ גם במח' נירנברג ורומניא. בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'הַגָּדוֹל'. חֶסֶד. כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא תיבה זו איננה. במח' רומניא: 'חֶסֶד וְרַחֲמִים'. כָּבוֹד שְׁמֶךָ. בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'כָּבוֹד'. במח' רומניא: 'כבוד שְׁמֶךָ'. הָאֵל הַגָּדוֹל. בסחב"ר: 'האל המלך הגדול'. תָּרִים. ביו"ד, ואע"פ שזה הכתיב שבתהלים, וכ"ה בסדו' רס"ג עמ' יד ומח' רומניא. בסחב"ר: 'תרום'. וּתְמַלֵּךְ עָלֵינוּ. בסחב"ר ומח' רומניא נוסף: 'לְעוֹלָם וָעֶד'. וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן. בסחב"ר: 'ותושיענו מהרה למען'. במח' רומניא: 'וְתוֹשִׁיעֵנוּ למען'. כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ. בסחב"ר ללא תיבת 'כִּי'. לָעַד וּלְעוֹלְמֵי. בסחב"ר: 'עדי עולמי'. וֵאלֹהֵינוּ אָתָּה. בנוב"ר ומח' רומניא: 'ואלהינו אתה' וכן בסמוך 'ישועות אתה'. אַל־יַעַזְבוּנוּ. במח' רומניא: 'לא עַזְבוּנוּ אל־יעזבונו'. סֶלָה וָעֶד. בסחב"ר: 'סלה לעד'. וְנָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ. תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. מָהֵר. כה"נ אצל הספרדים. בנוב"ר ומח' רומניא תיבה זו איננה. בָּרְכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה. בסחב"ר: 'שלום' וללא השאר.

ח"נ והערות

וּלְהַשְׂכִּיל וְלִשְׁמוֹעַ. כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסחב"ר, אשכנז ומח' רומניא: 'להבין ולהשכיל לִשְׁמוֹעַ'. בב"י כ"ה ללא תיבת 'וּלְהַשְׂכִּיל' ויכול להיות שתיבה זו נשמטה מידיו של הסופר. **תַּלְמוּד תּוֹרָתְךָ.** כה"נ במח' נירנברג ושד"ל. במח' רומניא ללא תיבת 'תַּלְמוּד'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'תלמוד תּוֹרָתֶךָ'. **עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ.** כה"נ במח' נירנברג ושד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ' וכ"ה בסרע"ג; רמב"ם, סדר תפילות כל השנה; מח' פרס, דף לא ע"ב. **לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ.** כה"נ במח' נירנברג ובית תפלה איטאליאני, ליוורנו תרל"א. בסחב"ר ומח' רומניא: 'לִבֵּנוּ בְּיִרְאָתֶךָ'. בב"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'לִבֵּנוּ לְיִרְאָתֶךָ'. במח' בולוניא: 'לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ', וכ"ה בסרע"ג; רמב"ם, סדר תפילות כל השנה. במח' שד"ל: 'לִבֵּנוּ לְמִצְוֹתֶיךָ'. **קַדְּשֵׁךְ הַגָּדוֹל.** כה"נ גם במח' נירנברג ורומניא. בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'הַגָּדוֹל'. **חֶסֶד.** כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא תיבה זו איננה. במח' רומניא: 'חֶסֶד וְרַחֲמִים'. **כָּבוֹד שְׁמֶךָ.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'כָּבוֹד'. במח' רומניא: 'כבוד שְׁמֶךָ'. **הָאֵל הַגָּדוֹל.** בסחב"ר: 'האל המלך הגדול'. **תָּרִים.** ביו"ד, ואע"פ שזה הכתיב שבתהלים, וכ"ה בסדו' רס"ג עמ' יד ומח' רומניא. בסחב"ר: 'תרום'. **וּתְמַלֵּךְ עָלֵינוּ.** בסחב"ר ומח' רומניא נוסף: 'לְעוֹלָם וָעֶד'. **וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן.** בסחב"ר: 'ותושיענו מהרה למען'. במח' רומניא: 'וְתוֹשִׁיעֵנוּ למען'. **כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ.** בסחב"ר ללא תיבת 'כִּי'. **לָעַד וּלְעוֹלְמֵי.** בסחב"ר: 'עדי עולמי'. **וֵאלֹהֵינוּ אָתָּה.** בנוב"ר ומח' רומניא: 'ואלהינו אתה' וכן בסמוך 'ישועות אתה'. **אַל־יַעַזְבוּנוּ.** במח' רומניא: 'לא עַזְבוּנוּ אל־יעזבונו'. **סֶלָה וָעֶד.** בסחב"ר: 'סלה לעד'. **וְנָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. **מָהֵר.** כה"נ אצל הספרדים. בנוב"ר ומח' רומניא תיבה זו איננה. **בָּרְכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה.** בסחב"ר: 'שלום' וללא השאר.

מקורות ומקבילות

נאהבה. ע"פ דב' י, יב; יח, כב; ספרי פר' ואתחנן, פי' לב, סי' ה; מתע"ד פ"ו, פ"ה; מד"ל (בובר), פר' ואתחנן, פ"ו סי' ה. רלו בבלי סוטה, דף לח ע"ח. **והאירה עינינו.** ע"פ תה' יג, ד; מש' ו, כג; כ"ה במח' רומניא. **ודבק לבנו במצותיך.** מדת"נ פר' שלח, סי' לח, ע"פ דב' ד, ד; במדב"ר פר' יז, סי' ו; אה"מ, ה' בחכמה, עמ' 106. **ויחד לבבנו וכו' את שמך.** ע"פ תה' פו, יח. **נאהבה ונירא את שמך.** ע"פ דב' י, יב. **כי־שם קדשך וכו' עד וגילה ונשמחה בישועתך.** במח' רומניא נוסח דומה עם שינויים. **שם קדשך וכו' נקרא עלינו.** ע"פ דב' כח, יז; ירמ' יד, ט; שמו"ר פר' טו, סי' ו. **נקרא עלינו.** מש"ט שמ', פר' ה, סי' ג. רלו ירוש' תענית, פ"ב, ה"ו; במדב"ר פר' ה, סי' ו; ילקו"ש יהו', רמז יח. **עשה עמנו בעבור כבוד שמך.** ע"פ ירמ' יד, ז; תה' קט, כא. **האל הגדול הגבור והנורא.** ע"פ דב' י, יז; נחמ' ט, לב. **תריס קרננו.** ע"פ תה' פט, יח. **ותמלוך עלינו.** ע"פ בר' לז, ח. **והושיענו למען שמך.** ע"פ ירמ' יד, ז; תה' קו, ח; דני' ט, יט; ספ"ב ב, יד. **כך בטחנו לא נבוש.** ע"פ תה' כה, ב. במח' רומניא נוסח דומה. **ובשמך הגדול חסינו.** ע"פ ש"ב כב, ג. **לא נכלם.** ע"פ תה' סט, ז. **לעד ולעולמי עד.** ע"פ ישע' מה, יז. **כי אביונו.** ע"פ ישע' סג, טז. **ואלהינו אתה.** ע"פ ירמ' ג, כב; עזר' ט, יג. **ורחמיך וחסדיך.** ע"פ תה' מ, יב; מח' רומניא. **אל יעזבונו נלח.** ע"פ איכ' ה, כ. **נלח סלה ועד.** רלו בבלי עירובין, דף נד ע"ח; ילקו"ש תה', רמז תרפג. **ונגילה ונשמחה בישועתך.** ע"פ ישע' כה, ט. **והבא עלינו ברכה.** ע"פ שופ' ח, טו. **ושלום.** ע"פ ישע' מז, ג; תה' כט, יא.

מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ׃ כִּי־אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה׃ וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן׃ וְקֵרַבְתָּנוּ (מַלְכֵּנוּ) לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת׃ לְהוֹדוֹת לָךְ וּלְיַחֶדְךָ בֶּאֱמֶת וּבְאַהֲבָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה׃

הקורא ק״ש יכוון לקיים מצות עשה מהתורה ולקבל עליו עול מלכות שמים, ויקרא בנחת ובנעימה. צריך לפרש האותיות בפיו ובשפתיו וצריך ליתן רווח בין הדבקים כגון ׳על לבבך׳, ׳על לבבכם׳. וצריך להשמיע לאזניו מה שיוצא מפיו שיהיו פיו ולבו שווים בכוונה. אם לא כיוון לבו בפסוק ראשון לא יצא אפילו בדיעבד. צריך להאריך בדלי״ת של ׳אחד׳, וצריך להתיז בזיין של ׳תזכרו׳ ושל ׳וזכרתם׳. אין הש״ץ צריך להנמיך את קולו בפסוקי התוכחה.

המתפלל יחיד אומר: אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן׃

מקורות ומקבילות

מאַרבע כנפות האַרץ. ירמ׳ יח, יב. **ותוליכנו מהרה קוממיות לאַרצנו.** ע״פ ויק׳ כו, יג. **כי אל.** דב׳ ד, לח. **פועל ישועות אתה.** תה׳ עד, יב. **ובנו בחרת מכל עם.** ע״פ דב׳ ז, ו. **הבוחר בעמו ישראל באהבה.** ע״פ דב׳ ז, ז־ח. ראו רא״ש עמ״ס יומא, הל׳ עבודת יוה״כ, על דף ט ע״א. **יכוון לקייס מ״ע.** ראו פסקי רי״ד ר״ה, דף כט ע״א, ופסחים, דף קיד ע״ב; רע״ב מגמ׳ ברכות פ״ב, מ״א; שבה״ל, סדר ר״ה, סי׳ רמז. **ולקבל עליו עומ״ש.** ירוש׳ ברכות פ״ב, ה״א; מש״ט בר׳, פר׳ יט, סי׳ לה; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף יג ע״ב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א, ה״א, אות א; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו וסי׳ טז. **צריך לפרש וכו׳.** רש״י עמ״ס ברכות, דף טו ע״א, ד״ה ולא דקדק; פסקי רי״ד; סה״ת סי׳ ג. ראו ר״י עמ״ס ברכות, דף ח ע״ב (מדפי הרי״ף), ד״ה הקורא את שמע. **רווח בין הדבקים.** בבלי ברכות, דף טו ע״ב ותוספות ד״ה בין הדבקים; סרע״ג ח״א, סי׳ כג; סדו׳ רס״ג עמ׳ יז; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו; סת״ר סי׳ ד, ענין ק״ש; סה״ת סי׳ ג; סה״ג עמ״ס ברכות, דף ח ע״ב, אות ו. **צריך להשמיע לאזניו.** בבלי ברכות, דף טו ע״א, ע״פ דב׳ ו, ד; פסקי רי״ד; מגילה דף כ ע״א; ר״ח; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ב ה״ג, אות א; סה״ת סי׳ ג. **אל כיוון לבו וכו׳.** ע״פ מתע״ד פ״ו, פ״ד; תוספתא ברכות פ״ב, ה״ב; בבלי ברכות, דף יג ע״ב ורש״י ד״ה עד כאן; פסקי רי״ד; ילקו״ש תו׳, רמז תתלו; פסקי ריא״ז ברכות, פ״ב ה״א, אות ג. **צריך להאריך בדל״ת.** ע״פ ירוש׳ ברכות, פ״ב ה״א [דף יב ע״ב]; בבלי ברכות, דף יג ע״ב ורש״י ד״ה ובדל״ת; סרע״ג ח״א, סי׳ כג; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו; סת״ר סי׳ ד, ענין ק״ש; סה״ת סי׳ ג; מל״ה, פר׳ ואתחנן, ד״ה וכבר התאמת. **וצריך להתיז זיין.** ירוש׳ ברכות פ״ב, ה״ד; סרע״ג ח״א, סי׳ כח; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו; סת״ר סי׳ ד, ענין ק״ש; סה״ת סי׳ ג. **המתפלל יחיד אומר.** רמ״א או״ח סי׳ סא, ס״ג; קצו״ע סי׳ יח, ס״ח. ראו מד״א (בובר), פר׳ ואתחנן, פ״ה, סי׳ יא; דע״ז, פר׳ ואתחנן, פ״ו, פ״ד; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו; סת״ר סי׳ ד, ענין ק״ש; סה״ת ריש סי׳ ג, סדר ק״ש. **אל מלך נאמן.** ע״פ במ׳ כג, יט; דב׳ ז, ט; ש״א טו, כט; בבלי שבת, דף קיט ע״ב; מד״א (בובר), פר׳ ואתחנן, פ״ה, סוף סי׳ יא. **אמירת אמ״כ.** סד״ר סי׳ מב; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו, בשם ר״ד גאון, רש״י וריה״ת; סת״ר סי׳ ד, ענין ק״ש; סה״ת ריש סי׳ ג, סדר ק״ש; רמב״ן עמ״ס ברכות, דף יא ע״ב. **קריאת שמע של שחרית.** מגמ׳ ברכות פ״א, מש׳ ב־ג, ע״פ דב׳ ו, ז; ירוש׳ ברכות פ״א, ה״ב [דף ז ע״א]; מדת״ה מז׳ ו, סי׳ א (יב, א); סרע״ג ח״א, סי׳ כא; סדו׳ רס״ג, עמ׳ יד ועמ׳ לח; מש״ט בר׳, פר׳ יט, סוף סי׳ לה; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ טו; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות א; ס׳ החינוך, מצוה תכ.

ה״נ והערות

כנפות הארץ. כה״נ גם באשכנז. בכ״י כ״ה ומח׳ רומניא: ׳כנפות כָּל־הארץ׳. **וְתוֹלִיכֵנוּ.** בסחב״ר: ׳והוליכנו׳. **מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת.** בסחב״ר, כ״י כ״ה, אשכנז ומח׳ רומניא ללא תיבת ׳מְהֵרָה׳. **כִּי־אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ.** כה״נ גם באשכנז ומח׳ רומניא. בכ״י כ״ה: ׳כי בנו׳ וללא תיבות ׳אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה׳. **מַלְכֵּנוּ.** תיבה זו איננה בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא, נירנברג ורומניא, ואף לא בסרע״ג ח״א, סי׳ כ, ובסד״ר סי׳ מא וכאן כמח׳ שד״ל. **סֶלָה בֶּאֱמֶת.** בסחב״ר ומח׳ רומניא: ׳בְּאַהֲבָה׳ וללא תיבות ׳סֶלָה בֶּאֱמֶת׳. בכ״י כ״ה ללא תיבת ׳בֶּאֱמֶת׳. **באמת ובְּאַהֲבָה.** בסחב״ר: ׳באמת וביושר׳. **ישראל באהבה.** בסחב״ר נוסף: ׳אמן׳ וראו לקמן בהערה ד״ה ׳אל מלך נאמן׳. **המתפלל יחיד אומר.** הוראה זו איננה בנוב״ר ומח׳ רומניא. **אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן.** כה״נ בסחב״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא. במח׳ שד״ל ורומניא משפט זה איננו. בכ״י כ״ה: ׳אמן אל מלך נאמן׳. וראו בספר שרשי מנהג אשכנז, ח״ב, מאת הרב בנימין שלמה המבורגר, תש״ס, עמ׳ 64.

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־
מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם׃ בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ
וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ
וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם׃ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם
וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ׃
וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ׃
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם׃ וְסַרְתֶּם
וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף־יְהוָה
בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן
אֶת־יְבוּלָהּ׃ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה
נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם׃
וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃

ח"נ והערות

וּבְשָׁכְבְּךָ. הבי"ת הראשונה בשוא נח, כ"ה דעת המנ"ש, מאמר המאריך, ד"ה על החקירה השלישית, ע"פ ר' אליה בחור, ובעל מקנה אברם.

מקורות ומקבילות

פרשת שמע קדמה לוהיה אם שמע. ע"פ ירוס' ברכות, פ"ב, ה"ג [דף יג ע"ב]; בבלי ברכות, דף יג ע"א, דף יד ע"ב ותוס ד"ה למה קדמה; פסקי רי"ד. **שמע ישראל.** דב' ו, ד; סדו' רס"ג עמ' יד; רמב"ם, הל' ק"ש, פ"א, ה"ב; ס' החינוך, מצוה תכ; מח' רומניא, דף יג ע"א. **אומריס בלחש.** בבלי פסחים, דף נו ע"א; דב"ר פר' ב, סי' לו; ילקו"ש תו', רמז תתלד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' עו; סה"ת סי' גו, סדר ק"ש. **בשכמל"ו.** תוספתא פסחים פ"ג, הי"ט; בבלי פסחים, דף נו ע"א; סדו' רס"ג, עמ' יד ועמ' לח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' עו; סת"ר סי' ד, ענין ק"ש; מח' רומניא. **ברוך שם כבוד.** ע"פ תה' עב, יט; בב"ס נב, ל. **כבוד מלכותו לעולם ועד.** ע"פ תה' קמה, יא-יג. רא"ו גס ישפ' מב, ח; מח, יא. **ואהבת את ה' וכו'.** דב' ו, ה-ט; סדו' רס"ג עמ' יד; מח' רומניא. **פרשת שניה דק"ש.** מדת"כ (וורשא), פר' נח, סי' יג; מדת"ה מז' ו, סי' א (יב, א); סדו' רס"ג עמ' יג. **פרשת והיה אם שמע קדמה לויאמר.** ע"פ ירוס' ברכות, פ"ב, ה"ג [דף יג ע"ב]; בבלי ברכות, דף יג ע"א; רס"י ד"ה והיה ורא"ו יהו' א, ח; ברכות, דף יד ע"ב ופסקי רי"ד. **והיה אם שמע וכו'.** דב' יא, יג-כא; מכו' ברכות פ"ב, מ"ב; ירוס' ברכות פ"ב, ה"ב; סדו' רס"ג עמ' יד; רמב"ם, הל' ק"ש, פ"א, ה"ב; ס' החינוך, מצוה תכ; מח' רומניא. **לטוטפת.** רא"ו מנ"ש דב', יא, יח.

וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם· עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם· כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם· וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם· וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי· וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם· אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים· אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: הציבור אומר: אֱמֶת:

החזן חוזר ואומר: יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת:

וְיַצִּיב· וְנָכוֹן· וְקַיָּם· וְיָשָׁר· וְנֶאֱמָן· וְאָהוּב· וְחָבִיב· וְנֶחְמָד· וְנָעִים·

מקורות ומקבילות

פרשה שלישית דק"ש. בבלי ברכות, דף יב ע"ב; פסקי ריי"ד; מדת"ה מז' ו, סי' ח (יב, ח); ילקו"ש תו', רמז תצג, ד"ה דבר אל; סדו' רס"ג עמ' יג. **פרשת לילית.** בבלי ברכות, דף יב ע"ב. **ויאמר ה' וכו'.** במ' טו, לז-מא; מכל' ברכות פ"ב, מ"ב; ירוש' ברכות פ"ב, ה"ב; סדו' רס"ג עמ' טו; רמב"ם, הל' ק"ש, פ"א, ה"ב; ס' החיוך, מלוה תכ; מח' רומניא. **מזכירין יציאת מצרים ביום.** מכל' ברכות פ"א, מ"ה; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"א]; בבלי ברכות, דף יב ע"ב; מס"ט שמ', פר' יג, סי' ג; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות ח. **החזן חוזר.** סה"ת סי' ג, בסס מד' רות; צרור המור, פר' בראשית, ד"ה ובמדרש אמרו. **ה' אלהיכם.** ע"פ ירמ' י, י; מח' רומניא. **אמת ויציב.** מוחכר במכל' תמיד פ"ה, מ"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו; בבלי ברכות, דף יב ע"א, ורש"י ד"ה שנאמר, ע"פ תה' לג, ג; פסקי ריי"ד; מדת"ה מז' ו, סי' ח (יב, ח); סדו' רס"ג עמ' לח; סת"ר סי' ט, ענין תפילת ערבית; מח' רומניא. **ברכה לאחר ק"ש.** ירוש' ברכות, פ"א ה"ה [דף ט ע"א]; בבלי ברכות, דף יא ע"א וע"ב; פסקי ריי"ד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יג; סת"ר סי' ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות י. **ליהם פותחת ב'ברוך'.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' טז; סת"ר סי' ד, ענין ק"ש. **טופח ברכה לאחר ק"ש.** סרע"ג ח"א, סי' כט; סדו' רס"ג עמ' טו; רמב"ם, סד"ת. ראו רש"י עמ"ס ברכות, דף יב ע"א, ד"ה כל מי, 'כמו שתקנוה'. **ויליב.** ע"פ דני' ב, מה; הוחכר במכל' בברכות פ"ב, מ"ב; מהו"ר סי' קא, בסס גסיאי ישראל; שבה"ל, ענין תפילה, סי' טז וסת"ר סי' ד, ענין ק"ש, בסס גסיאי ארץ ישראל. **ונכון.** ע"פ שמ' ח, כב. **וקייס.** דני' ו, כז. **וישר.** תה' לג, ד; לב, טז. **ונאמן.** יבל' מט, ז. **ואהוב.** ע"פ יבל' מא, ח. **וחביב.** ע"פ דב' לג, ג. **ונעים.** תה' קמז, א.

ה"ג והערות

לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים. תיבות אלו נשמטו בטעות מכ"י כ"ה. **הציבור אומר.** כה"נ במח' שד"ל. הוראה זו איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **החזן חוזר ואומר.** כה"נ במח' שד"ל. הוראה זו איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **ויציב.** כ' בלו"א, סי' קלו, מילה זו ארמית, שאין לה שורש בכתוב, ולא נמצאת כלל במקרא, רק בתרגום שבדניאל ב, מה. **וְאָהוּב וחביב.** בכ"י כ"ה: 'אָהוּב וחביב'.

וְנוֹרָא· וְאַדִּיר· וּמְתֻקָּן· וּמְקֻבָּל· וְטוֹב· וְיָפֶה· הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד· אֱמֶת הוּא אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ· צוּר יַעֲקֹב· מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם· וּשְׁמוֹ קַיָּם· וְכִסְאוֹ נָכוֹן· וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת (נ"א: קַיָּמֶת)· וּדְבָרָיו חַיִּים וְקַיָּמִים וְנֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים· עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ· עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ· וְעַל־כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ· עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים· דָּבָר טוֹב וְקַיָּם· אֱמֶת וֶאֱמוּנָה· חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ· גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֶת־אֲבוֹתֵינוּ· צוּרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ· פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ· וְאֵין אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ:

ה"נ והערות

וּמְתֻקָּן. בכ"י כ"ה: 'צדיק וישר מתוקן'. **אמת הוא.** בסחב"ר ללא תיבת 'הוא'. **וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד.** כה"נ גם במח' נירנברג. בסחב"ר ללא תיבת 'לָעַד'. בכ"י כ"ה: 'מלכותו ואמונתו' וללא תיבת 'לָעַד'. במח' רומניא: 'ומלכותו ואמונתו לַעֲדֵי עַד'. **קַיֶּמֶת.** בסגול, כ"ה בנוב"ר, מח' נירנברג, רומניא ודפו"י. **וְנֶאֱמָנִים.** תיבה זו איננה בסחב"ר. **ולעולמי עולמים.** בסחב"ר נוסף: 'עלינו'. **עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ.** כה"נ באשכנז. בסחב"ר ללא תיבת 'וְעָלֵינוּ'. בכ"י כ"ה: 'עלינו ועל אבותינו'. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'עָלֵינוּ עַל־אֲבוֹתֵינוּ'. **וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ.** בכ"י כ"ה: 'על דורותינו'. **וְעַל־כָּל־דּוֹרוֹת.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'כָּל'. במח' רומניא ללא תיבת 'וְעַל'. **אֱמֶת.** תיבה זו איננה בסחב"ר. **חָק־נָתַן.** כן מנוקד בפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג, שד"ל ורומניא מנוקד: 'חֹק'. **נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר.** במח' נירנברג: 'לֹא יעבור' וללא תיבת 'נָתַן'. **שאתה הוא ה"א.** בסחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא נוסף: 'וְאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ', לפי מח' נירנברג מוסיפים תיבות אלו רק בימים שאומרים 'זולת'. בסחב"ר נוסף עוד: 'לעולם ועד אתה'. **גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֶת־אֲבוֹתֵינוּ צוּרֵנוּ.** בסחב"ר: 'גאלינו כגאלתה אבותינו \ יוצרנו'. **גּוֹאֵל אֶת.** בכ"י כ"ה: 'וגואל את'. במח' נירנברג ללא תיבת 'אֶת'. **וְאֵין אלהים עוֹד.** בסחב"ר: 'ואין לנו אלהים' וללא תיבת 'עוֹד'. בכ"י כ"ה ורומניא: 'ואין לֶנוּ אלהים עוד'. במח' נירנברג: 'אֵין לֶנוּ אלהים'.

מקורות ומקבילות

ונורא. ע"פ דב' ז, כא; מלא' א, יד. **ואדיר.** ישע' לג, כא; תה' ח, ב. **ומתוקן.** ע"פ קה' יב, ט. **וטוב.** ירמ' לג, יא; תה' לד, ט; ק, ה. **ויפה.** שה"ש א, טז. **הדבר וכו' לעולם ועד.** ע"פ ישע' מ, ח. **אמת הוא אלהי.** ע"פ ירמ' י, י. **עולם מלכנו.** ע"פ שמ' טו, יח; ירמ' י, י. **צור יעקב.** ע"פ ש"ב כג, ג. **מגן ישענו.** ע"פ ש"ב כב, לו. **לדור ודור הוא קייס.** ע"פ תה' קב, כה. **ושמו קייס.** ע"פ תה' קלה, יג. **וכסאו נכון.** ע"פ תה' לג, ב. **ומלכותו.** ע"פ שמ' טו, יח; תוספתא ברכות פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו; רא"ש ח"א, ברכות סי' מד; טור או"ח, סי' סו. **ואמונתו לעד קיימת.** ע"פ תה' ק, ה. **ודבריו חייס.** ע"פ ירמ' ב, יג; יח, יג. **ונאמנים.** ע"פ תה' קיא, ז. **ונחמדים.** ע"פ תה' יט, יא. **לעד ולעולמי עולמים.** ע"פ ישע' מה, יח. **זרע ישראל עבדיך.** ע"פ דה"א טז, יג. **על הראשונים ועל האחרונים.** ע"פ קה' א, יא. **דבר טוב.** ע"פ תה' יט, ח. **אמת ואמונה.** ע"פ דב' לב, ד. **חק נתן.** תה' קמח, ו. **שאתה הוא ה' אלהינו.** ע"פ ירמ' יד, כב; תה' קה, ז. **מלכנו מלך אבותינו.** ע"פ ישע' מד, ו; תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות א. **גואלנו.** ישע' מז, ד; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]. **גואל את אבותינו.** ע"פ שמ' ו, ו. **צורנו.** דב' לב, לא. רא"ו ירוש' ברכות פ"א, ה"ו: 'ל"ל צור ישראל'; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות א. **צור ישועתנו.** ע"פ תה' סח, כ. **פודנו.** ע"פ תה' לד, כג; קל, ח. **ומצילנו.** ע"פ שמ' יח, ח; שופ' ח, לד. **מעולם הוא שמך.** ע"פ ישע' סג, טז; תה' קלה, יג; כ"ה גם בסרע"ג א"א, סי' כט; ס' הכוזרי מאמר ג, אות יא. **ואין אלהים עוד זולתך.** ע"פ ישע' מד, ו; מה, כא; עי' שו"ת תשב"ץ ח"א, סי' קטז.

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם· מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ (לָהֶם וְ)לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר· בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ· וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ: (אֱמֶת) אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע אֶל־מִצְוֹתֶיךָ· וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל־לִבּוֹ· אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ· וּמֶלֶךְ גָּדוֹל וְגִבּוֹר לָרִיב אֶת־רִיבָם· אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ· (אֱמֶת) בְּמִצְרַיִם גִּגְלֵיתָ· כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ· בְּכוֹרְךָ (יִשְׂרָאֵל) גָּאָלְתָּ· יַם־סוּף בָּקַעְתָּ· זֵדִים טִבַּעְתָּ· יָם לְיַבָּשָׁה שַׁמְתָּ· וִידִידִים עָבְרוּ· וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם· אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: וְעַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים לָאֵל· וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת

מקורות ומקבילות

עזרת אבותינו וכו'. ע"פ סדו' רס"ג עמ' טז; מח' רומניא, דף יג ע"א. **אתה הוא מעולם.** ע"פ תה' לג, ב; דה"א כט, י. **מגן ומושיע.** ע"פ דב' לג, כט; ישע' מה, יז. **לבניהם אחריהם בכל דור ודור.** ע"פ ישע' מה, יז; תה' ג, ח; ק, ה. **ברום עולם מושבך.** ע"פ ישע' לג, ה; תה' קכג, א. **ומשפטיך וצדקתך.** ע"פ תה' לו, ז. **עד אפסי ארץ.** מיכ' ה, ג. **אשרי איש שישמע וכו'.** ע"פ מש' ח, לד. **שישמע אל מצותיך.** ע"פ דב' יא, יג; סדו' רס"ג, דף טז. במח' נירנברג ורומניא: 'שישמע לְמִצְוֹתֶיךָ'. **ותורתך ודברך ישים על לבו.** ע"פ דב' יא, יח; ספרי, פר' עקב, פי' מד, סי' יח; מתע"ד פי"א, פי"ח; ילקו"ש תו', רמז תתסט. **אמת אתה הוא.** ע"פ ש"ב ז, כח. **אדון לעמך.** ע"פ תה' מה, יב. **ומלך.** ע"פ ישע' ו, ה. **גָּדוֹל וְגִבּוֹר.** ע"פ דב' י, יז; מח' רומניא. במח' נירנברג לא תיבת 'גָּדוֹל'. **לריב את ריבם.** ע"פ מש' כב, כג. **אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון.** ע"פ ישע' מא, ד; מד, ו; מח, יב. **ומבלעדיך אין לנו.** ע"פ ישע' מד, ו. **מלך גואל עוזר.** ע"פ ישע' מא, יד; מד, ו. **ומושיע.** ע"פ ש"ב כב, ג; תה' ז, יא. **אמת במצרים גגלית.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריח. המוסח בלי ה' אלקיו מופיע גם במח' רומניא, דף יג סוף ע"א. **גגלית וכו' עד עמו שירה בשמחה רבה.** כ"ה גם במח' רומניא, בשינויים קלים. **כל בכוריהם הרגת.** ע"פ תה' קלו, י; תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות א. **יליאת מצרים בחמת ויליז.** ע"פ תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; שבה"ל, ענין תפילה, סי' טז וסדר פסח, סי' ריח; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ג ה"ב, אות ג; שה"ג עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה היה מסופק. **בכורך ישראל.** ע"פ שמ' ד, כב. **גאלת.** ע"פ במ' ג, יג. **יס סוף בקעת.** ע"פ שמ' יד, כא; תה' עח, יג. **קריעת יס סוף.** תוספתא ברכות פ"ב, ה"א; ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ח. **זדים טבעת.** ע"פ שמ' יד, כה; טו, ד. **יס ליבשה שמת.** ע"פ תה' סו, ו. **וידידים.** ע"פ ירמ' יב, ז. **וידידים עברו.** ע"פ שמ' יד, כד; טו, יט; מח' רומניא. **ויכסו מים צריהם.** תה' קו, יא. **ועל זאת שבחו וכו'.** ע"פ שמ' טו, א ותר"א; מח' רומניא. **אהובים.** ע"פ דב' ז, ח; כג, ו. **ונתנו ידידים זמירות שירות ותושבחות.**

ה"נ והערות

לָהֶם וְ. כה"נ אצל הספרדים, ע"פ האבודרהם, ברכות ק"ש, ד"ה עזרת. אמנם בנוב"ר, מנהג אשכנז ורומניא, ללא התוספת. **אֱמֶת אשרי.** תיבת 'אֱמֶת' איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, סרע"ג, מחו"ו ואשכנז. כה"נ במח' שד"ל, רומניא ואבודרהם. **אֶל־מִצְוֹתֶיךָ.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'לְמִצְוֹתֶיךָ'. **ותורתך ודברך.** כה"נ במח' נירנברג, רומניא ושד"ל. במח' בולוניא: 'ותורתך ודברֶיךָ'. **ישים על־לבו.** בכ"י כ"ה: "ישים אל לבו', ע"פ קה' ז, ב. **אָדוֹן לעמך.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא. במח' רמ"ו, נירנברג ושד"ל: 'אֲדוֹן לעמך'. **ומֶלֶךְ גָּדוֹל וְגִבּוֹר.** בסחב"ר: 'מלך גיבור' וללא תיבת 'גָּדוֹל'. **לריב אֶת־ריבם.** בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא ללא תיבת 'אֶת'. **גואל עוֹזֵר.** בסחב"ר: 'גואל ועוזר'. **אֱמֶת במצרים.** תיבת 'אֱמֶת' איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, סרע"ג, מחו"ו ואשכנז. כה"נ במח' שד"ל ורומניא. **בְּכוֹרְךָ.** בסרע"ג וסחב"ר: 'ובכורך'. במח' רמ"ו: 'בְּכוֹרְךָ'. **יִשְׂרָאֵל גאלת.** כה"נ אצל הספרדים ובסדו' הרד"פ. בסרע"ג, נוב"ר, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבת 'יִשְׂרָאֵל'. **יָם לְיַבָּשָׁה שַׁמְתָּ.** בסחב"ר: 'יבשה עשיתה'. בכ"י כ"ה: 'ים יבשה שמת'. במח' רומניא: 'ים יַבָּשָׁה עָשִׂיתָ'. **וְעַל־זאת.** בסרע"ג וסחב"ר: 'על זאת'. **אֲהוּבִים לָאֵל.** בסרע"ג: 'אהובים ורוממו לאל'. בסחב"ר: 'אהובים גאולים ורוממו

וְתִשְׁבָּחוֹת (נ"א: וְתִשְׁבָּחוֹת)· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת· לַמֶּלֶךְ אֵל רָם
וְנִשָּׂא· חַי וְקַיָּם· גָּדוֹל וְנוֹרָא· מַשְׁפִּיל גֵּאִים· מַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים·
מוֹצִיא אֲסִירִים· וּפוֹדֶה עֲנָוִים· וְעוֹזֵר דַּלִּים· וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו· תְּהִלָּה (נ"א: תְּהִלּוֹת) לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא·
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם·
מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה· מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ· נוֹרָא תְהִלֹּת
עֹשֵׂה פֶלֶא· שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ (הַגָּדוֹל)
עַל־שְׂפַת הַיָּם· יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ· יְהוָה יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד: בִּגְלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים· וְתָבִיא גְאֻלָּה לִבְנֵי
בְנֵיהֶם· כִּי־מֵעוֹלָם אַתָּה גּוֹאֵל· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

ה"נ והערות

לאל'. **בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת.** בסחב"ר: 'ברכות והודיות'. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'בְּרָכוֹת'. **לַמֶּלֶךְ אל רם.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ורומניא: 'לְמֶלֶךְ אל רם'. **רָם וְנִשָּׂא חַי וְקַיָּם.** בסחב"ר: 'חי וקים רם ונשא'. **מַגְבִּיהַּ שפלים.** כה"נ גם במח' רומניא. בכ"י כ"ה ואשכנז: 'ומגביה שפלים'. **ועונה לעמו יִשְׂרָאֵל.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבת 'יִשְׂרָאֵל'. **תְּהִלָּה לאל.** כן הגיר' בנוב"ר ובמח' רומניא שחרית של שבת. בסחב"ר, מח' שד"ל, אשכנז, ספרד ורומניא על אתר: 'תְּהִלּוֹת לאל', והוכנס בהשפעת המנהג הספרדי. **לְאֵל עליון.** כ"ה בנוב"ר ומח' נירנברג, ע"פ בר' יד, יח-יט. במח' רומניא על אתר: 'לְאֵל עליון', אבל בשחרית של שבת כבפנים. **גאולים לְשִׁמְךָ.** בסחב"ר: 'גאולים ושמך'. במח' רומניא שחרית של שבת: 'גאולים לִשְׁמְךָ'. **הַגָּדוֹל על שפת.** כה"נ במח' שד"ל בסוגריים. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג, רומניא, סרע"ג וסד"ר, תיבת 'הַגָּדוֹל' איננה. **בגלל אבות וכו'.** כ' במח' כמנהג ק"ק רומה, ויניציאה שמ"ז, סוף ח"ב (הערות), אין להעביר נוסח זה. **תּוֹשִׁיעַ בנים.** במח' רומניא: 'הוֹשַׁעְתָּ בנים'. **ותביא גְאֻלָּה.** במח' נירנברג: 'ותביא גוֹאֵל'. **כִּי־מֵעוֹלָם אַתָּה גּוֹאֵל.** כ"ה ברוב נוב"ר ומח' רומניא. בסחב"ר ומח' נירנברג תיבות אלו אינן.

מקורות ומקבילות

שמ' טו, ח-יח. **אל רס ונשא.** ע"פ ישע' ו, ח; מז, טו; מח' רומניא. **חי וקייס.** ע"פ דני' ו, כז; מח' רומניא. **גדול ונורא.** דב' ז, כא; תה' לו, ג. **משפיל גאים.** ע"פ תה' קמז, ו; אגא"ס ח, רסג. לשון חכמים הוא זה, כמו: אסת"ר, פר' ח, סי' ז; פסז"ו פר' בשלח, פע"ו, סי' ח; פהר"ב פ' כז, סי' ח; מש"ע שמ', פר' טו, סי' ח. **מגביה שפלים.** ע"פ איו' ה, יא; אגא"ס ח, רסג. **מוציא אסירים.** תה' סח, ז. **ופודה עניים.** ע"פ ישע' סא, ח. **ועוזר דלים.** ע"פ איו' ה, טז; ספי"ה ח, יא. **ועונה לעמו ישראל.** ע"פ שמ' ב, כג; שופ' ג, ט. **בעת שועם אליו.** ע"פ תה' לא, כג. **תהלה לאל עליון.** ע"פ ישע' מג, כא; תה' ט, טו. כ"ה בסרע"ג ח"א, סי' כט; אבודרהם; מנהגי מהרי"ל, הל' תפילה, אות ח; מח' פרס, דף לד ע"א; מח' רומניא. **תהלות לאל.** ע"פ ס' הזוהר שמ', דף קכח ע"ב; ס' מגיד ומלוה, קושטא, תפ"ו, דף כז ע"א. **ברוך הוא.** ע"פ בר' ט, כו; שמ' יח, י; ש"א כה, לב. ולגא תיבת 'וּמְבֹרָךְ', כ"ה גם במח' רומניא. **משה ובני"י לך ענו שירה.** ע"פ שמ' טו, א. **בשמחה רבה.** במח' רומניא נוסף: 'כְּשֶׁעָלוּ מִן־הַיָּם עָנוּ'. **מי כמכה.** שמ' טו, יא; סדו' רס"ג עמ' לח; מח' רומניא. **שירה חדשה.** ע"פ תה' מ, ד; מח' רומניא, דף יג ע"ב. לשון נקבה, ראו מכדר"י מס' דשירה, פר' א; שה"ר פר' א, סי' ג; תוס' עמ"ס פסחים, דף קטז ע"ב, ד"ה ומאמר; שבה"ל, ענין תפילה, סי' עז, בשם אחיו רבב"א; סת"ר סי' ד, ענין ק"ש; סה"ת סי' ד. **לשמך הגדול.** יהו' ז, ט. **על שפת הים.** ע"פ שמ' יד, ל. **יחד כולם הודו.** ע"פ מכדר"י בשלח, מס' דויהי, סוף פר' ב; מדת"ה מז' ד, סי' יג. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח; סדו' רס"ג עמ' לח. **בגלל אבות תושיע וכו'.** מח' רומניא, דף יג ע"ב ודף לב ע"א; במח' נירנברג בא כתוספת לימים שאומריס פיוטים. ראו סדו' רס"ג עמ' קי. **כי משולם אתה גואל.** ע"פ ישע' סג, עז; מתע"ד פל"ב, פל"ט; מח' רומניא. ראו בבלי שבת, דף פט ע"ב. **גאל ישראל.** בבלי פסחים, דף קח ע"ב; מד"א ויק', פ"א, סי' ה; מחכר במדת"ה מז' ו, סי' א (יב, א); שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות. **סומך**

עֲמִידָה לְשַׁחֲרִית שֶׁל יְמֵי הַחוֹל

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם·
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא·
אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי

מקורות ומקבילות

גאולה לתפילה. ע"פ ירוס' ברכות, פ"א, ה"א [דף ו ע"א], ע"פ תה' יט, טו, כ, ב; בבלי ברכות, דף ד ע"ב ורש"י ד"ה זה הסומך, ע"פ במ' לג, ג; ברכות, דף ט ע"ב; פסקי ריי"ד; מדת"ה מז' ד, סי' ט; בה"ג סי' א, הל' ברכות, פ"א, עמ' לה; שבה"ל, ענין תפילה סימן עז; סת"ר סי' ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"א, אות ו. **ג"פ מתפלל בכל יום.** דני' ו, יא; ירוס' ברכות פ"ד, ה"א; תוספתא ברכות פ"ג, ה"ו; מדת"נ פר' מקץ, סי' יא, ודב' פר' כי תבוא, סי' א; פת"ת פר' כי תבוא, עמ' 280, ד"ה היוס; סרע"ג ח"א, סי' לא; סת"ר סי' א, ד"ה ירושלמי; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"א, אות יד. **כנגד מקום המקדש.** מב' ברכות פ"ד, מ"ה; סרע"ג ח"א, סי' לא. ראו פסקי ריי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ד ה"ד, אות ב. **רגליו זו אצל זו.** ירוס' ברכות פ"א, ה"א [דף ד ע"א]; בבלי ברכות, דף י ע"ב, ע"פ יחז' א, ז; פסקי ריי"ד; בה"ג סי' א, הל' ברכות פ"ה, עמ' נה, ד"ה וכד מצלי; סרע"ג ח"א, סי' לז; סדו' רס"ג עמ' כט; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות כט; סה"ת סי' ד. **ויכוף ראשו מעט.** סדו' רס"ג עמ' כט; ספר המנהגות לרא"מ, דף כא ע"א, ד"ה ולריך; ראו בסמנע"ו סי' ה. **לריך לכוון וכו'.** בבלי ברכות, לא ע"א; פת"ת פר' ואתחנן, עמ' 239; סרע"ג ח"א, סי' לא; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יז; סת"ר סי' ה, ענין התפילה; סה"ת סי' ד; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כב ע"ב, אות א. **ולפחות בברכה הראשונה.** ע"פ בבלי ברכות, דף לד ע"ב; פסקי רי"ד; ס"ח סי' קנח; טור ושו"ע או"ח, סי' קא, ס"א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"א, אות ג; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כד ע"ב, אות ב. **החזן אומר בלחש.** ראו סדו' רס"ג עמ' מא; תה"ד, פסקים וכתבים, סי' קי; שו"ע או"ח סי' קיא, ס"ב, ומג"א ס"ק ד. **ה' שפתי תפתח וכו'.** תה' נא, יז; בבלי ברכות, דף ד ע"ב ודף ט ע"ב; פסקי ריי"ד; סרע"ג ח"א, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' יז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח; סת"ר סי' ה, ענין התפילה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ב אות ו. ראו באור הלכה, סי' קיא ס"ב, אבל לא' וכו'. **מתפלל שמו"ע בלחש.** ע"פ בבלי סוטה, דף לב ע"ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח; סת"ר סי' ה, ד"ה והמתפלל אסור. **שמו"ע.** מב' ברכות פ"ד, מ"ג; ירוס' ברכות, פ"ד, ה"ג [דף לג, סוף ע"א]; בבלי מגילה, דף יח ע"א, יח ע"א; סרע"ג ח"א, סי' ל; סדו' רס"ג עמ' יח ועמ' לח; ספה"ח סי' מג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות, סי' ה ענין התפילה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ד ה"ג, אות א. **נוסח הברכות וסידורן.** פסז"ו פר' זאת הברכה, דף סב ע"א, ד"ה ויאמר ה'; סרע"ג ח"א, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' יז; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; ראו מבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' ג; מח' רומניא, דף יג ע"ב. **ברכת אבות.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; מדת"ה מז' כט, סי' ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"ד, אות ה. **בא"י.** מכדר"י מס' דפסחא, פ' טז; ילקו"ש תו', רים רמז ריט. **אין 'מלך העולם' בברכות של י"ח.** רש"י עמ"ס ברכות, דף כא ע"א, ד"ה דלית בה; תוספות עמ"ס ברכות, דף מ ע"ב, ד"ה אמר אביי; חזקוני בר' כד, ז. **ואלהי אבותינו.** ע"פ שמ' ג, טו; יהו' יח, ג; עזר' ז, כז; ספ"ט ח, א. **הזכרת אבות.** בתמ"ד (ווערטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' ג, ע"פ שמ' לב, יג, ומ"א יח, לו. ראו רש"י ישע' סב, ו, ומש"כ בבס תי"ו. **אלהי אברהם וכו'.** שמ' ג, ו; בבלי פסחים, דף קיח ע"ב; שמו"ר פר' טו, סי' ו. **האל הגדול הגבור והנורא.** דב' י, יז; נחמ' ט, לב; ספרי, פר' וחאת הברכה, פ' שמג; ירוס' ברכות פ"ז, ה"ג [דף נה ע"א]; בבלי ברכות, דף לג ע"ב, רש"י ד"ה אי לאו ותקניתו; מגילה, דף כה ע"א, רש"י ד"ה דכתביתו וד"ה אגבי. **אל עליון.** בר' יד, כ; בא"ס מו, ה; ספי"ו יב, כ; ת"מ א, ה; לוי"ה, לוי, ד, ב. **גומל חסדים.** ע"פ ישע' סג, ז; תה' קז, מג; איכ' ג, כב; בא"ס ח, כג; ספי"ו כג, מט. **טובים.** ע"פ ישע' סג, ז; ירמ' לא, יא; תה' ק, ה; ספ"ט יא, א. **וקונה את הכל.** ע"פ בר' יד, יט; ישע' מה, ז; ספי"ו לא, מד. כ"ה במוד"ר וגם במח' רומניא; מח' אדם לובה, דף עג ע"ב. **וזוכר חסדי אבות.** ע"פ ויק' כו, מב; ירוס' סנהדרין פ"ו, ה"א; ויק"ר פר' לו, סי' ו; פסז"ו שה"ש, פ"א, סי' ה.

ח"נ והערות

הגדל הַגִּבֹּר. בסחב"ר: 'הגדול והגיבור'. **וקונה אֶת־הכל.** בסחב"ר ללא תיבת 'אֶת'. **וְזוֹכֵר חסדי.** בסדו' רס"ג, סחב"ר וכ"י ב"ה: 'זוכר חסדי'. במח' רומניא פעמים עם וי"ו ופעמים ללא.

אָבוֹת· וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים·
וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֵל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: **מוֹרִיד הַטַּל·** | בחורף: **מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·**

ה"נ והערות

בעשי"ת מוסיפים. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא הוראה זו מופיעה בעשי"ת וכן בכולם. במח' רומניא ושד"ל מופיעה על אתר. **אֵל חָי.** באשכנז, מח' רומניא וג"א בשד"ל: 'אֱלֹהִים חַיִּים'. **מלך גואל עוזר.** כתב הרש"ר, עמ' תפב, ד"ה שמו"ע, יש משמיטין תיבת 'גואל' וסמכו על הזוהר, פר' פקודי, דף רסא ע"א, ואין זה מנהגנו. **רב להושיע.** בסחב"ר: 'ורב להושיע'. **בקיץ מוסיפים מוריד הטל.** כ"ה במח' רומניא ושד"ל, אבל איננו בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' הקדומים. מתחילים לומר 'מוריד הטל' ממוסף של יום טוב ראשון של פסח ועד שחרית של שמיני עצרת. **ומוריד הַגָּשֶׁם.** כ"ה בכל המח' וכן מנהג אבותינו. וראו בטור או"ח, סי' קיד, שב' דהזכרת גשמים וכלכלה, טעם אחד להם, ומוכח מדבריו שאין כאן כל הפסק.

מקורות ומקבילות

ומביא גואל. ע"פ ישע' נט, כ; מתע"ד פל"ב, פל"ט; מדת"ה מז' יז, סי' י; ספ"ט יג, ח. **לבני בניהם.** ע"פ יחז' לז, כה; בבלי יומא, דף פז ע"ח, 'מזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות'. **למען שמו.** ע"פ ישע' סו, ה; יחז' כ, ט; מדת"ה מז' סז, סי' ח, 'הקב"ה מושיע וכו' להודיע גבורתו ולהודיע שמו הגדול'. **באהבה.** ע"פ ירמ' לא, ב. **עשי"ת.** ירוש' ר"ה פ"ח, ה"ג [דף ז ע"ח]; בבלי ברכות, דף יב ע"ב; ר"ה, דף יח ע"ח; פסקי רי"ד; מדת"ג (וורשא), פר' האזינו, סי' ד; מדת"ה מז' יז, סי' ה; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שו. **נעשי"ת מוסיפים.** סרע"ג ח"ב, סי' קנז; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג. **נעשי"ת מוסיפים גם בבית האבל.** כ"י כ"ה, דף 3144ב. **הנוסח.** סרע"ג ח"ב, סי' קה; סדו' רס"ג עמ' רכ; רמב"ם סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מחו"ו סי' שמז; מח' פרס, דף עו ע"ב. **זכרנו לחיים.** ע"פ דב' ט, כז; שו"ת ר"ג מאה"ג סי' ח; מחו"ו סי' שכז, בשם רבנן סבוראי; תוס' עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה והלכתא, ודף לד ע"ח ד"ה אלו; כ"י כ"ה, דף 3103ב. **מלך חפץ בחיים.** ע"פ יחז' יח, לב; משל' עז, ט. **וכתבנו בספר החיים.** ע"פ מלא' ג, יז. ראו ירוש' ר"ה פ"ח, ה"ג [דף ו ע"ח], 'שלש פיוקסיות הם וכו'; בבלי ר"ה, דף לב ע"ב; מדת"ג (וורשא), פר' וישלח, סי' ב. **לְמַעַנְךָ.** ע"פ ישע' מח, יא; מח' רומניא. **אל חי.** יהו' ג, י; תה' פד, ג. **מלך.** ע"פ ישע' לג, כב; תה' י, טז; דה"א ח עז, לא; שה"ש ג, ח. **גואל.** ע"פ ירמ' לא, י; ג, לד; תה' יט, טו; קז, ב. **גואל עוזר.** ע"פ ישע' מא, יד; ספי"ה יט, יא; כ"ה במח' רומניא. **עוזר.** ע"פ ישע' מא, יד; מד, ב; תה' לג, כ; קכא, ב. **ומושיע ומגן.** ע"פ ש"ב כב, ג; תה' ז, יא; ספי"ה יט, יא. **ומגן.** ע"פ דב' לג, כט; בב"ס לד, עז; שה"ש ה, טו. **מותמין באברהם.** בבלי פסחים, דף קח ע"ב; ב"ר פ' לט, סי' יא. **מגן אברהם.** ע"פ בר' טו, א; ספי"ו יד, ב; בב"ס נב, י; פדר"א פ' כז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יא; סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **ברכת גבורות.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; מל"ה, פר' בהעלותך, ד"ה ולפי שהעולם. **אתה גבור.** ע"פ לפ' ג, יז; תה' כד, ח; דה"א כט, יב; בב"ס נא, י; שה"ש יב, עז-יח. **לעולם ה'.** ע"פ ישע' כו, ד; תה' ט, ח; איכ' ה, יט. הלשון איכ' ג, לא; מח' רומניא. **מחיה מתים.** ע"פ דב' לב, לט; ש"א ב, ו; ישע' כו, יט; יחז' לז, יג; דני' יב, ב; זוה"ה, יהודה, כה, ה; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ב; בבלי דף נח ע"ב; ב"ר פר' עז, סי' ח. **רב להושיע.** ע"פ ישע' סג, ח; בב"ס נא, ג; סמק"א ג, יח. **מוריד הטל.** ע"פ ספי"ו יב, ג; ירוש' תענית פ"ח, ה"א [דף ב ע"ח]; בבלי תענית, דף ג ע"ח; ר"ח ופסקי רי"ד; אגב"ר פ' מד; רמב"ם סד"ת, נוסח ברכות התפילה. ראו פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"א ה"א, אות ה. **בחורף אומרים משיב וכו'.** ע"פ משנ' תענית פ"ח, מ"א; סרע"ג ח"ח, סי' לח; סדר"א פר' וילא, אאילתא כב; סדו' רס"ג עמ' כ; פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"א ה"ח, אות א-ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יט; סת"ר סי' פח, ד"ה ובמוסף; שה"ג עמ"ס תענית, דף א ע"ח, אות ח. **משיב הרוח ומוריד הגשם.** ע"פ תה' קמז, יח; ירוש' ברכות, פ"ה ה"ב [דף לח ע"ח]; בבלי ברכות, דף לג ע"א [פ"ה, מ"ב]; סרע"ג ח"ח, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' כ; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לג ע"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"ג, אות ח.

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים· זֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· מֵמִית וּמְחַיֶּה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

מקורות ומקבילות

מכלכל חיים בחסד. ע"פ תה' קלו, כה; מכיל' דרשב"י פט"ו, פ"ג, ופי"ח פי"ב; ב"ר פר' כ, סי' ט. רא"ו בבלי תענית, דף ב ע"ב; מס"ט בר', פר' ל, סי' כב. **מחיה מתים ברחמים רבים.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף לב ע"ב, '...אמרו שירה וכו' ומחיה ברחמים'; ילקו"ש יחז', רמז שעו. **סומך נופלים.** ע"פ תה' קמה, יד; בע"ס לד, יח; מדת"ג פר' ויצא, סי' י. רא"ו ב"ר פר' עא, סי ב. **ורופא חולים.** ע"פ דב' לב, לט; ירמ' ל, יז; ספ"ט ח, א; סח"ש טז, יב-יג. **מַתִּיר אסורים.** תה' קמו, ז; ספרי, דב' פר' חתת הברכה, פ' שמג; מדת"ה מז' קמו, סי' ד. במח' רומניא: 'מַתִּיר אֲסוּרִים מֶשֶׁן לָאֲבָיוֹתִים'. **ומקיים אמונתו לישני עפר.** ע"פ דני' יב, ב; בבלי סנהדרין, דף לב ע"א. **מי כמוך בעל גבורות.** ע"פ שמ' טו, יא; ישע' מד, ז; תה' פט, ט; פהר"ב פ' כה, סי' ד, ופ' כט, סי' ג. **ומי דומה לך.** ע"פ ישע' מ, יח; מ, כה; תה' פט, ז; מדת"ג (ורשא), פר' ויקהל, סי' ד; שמו"ר פר' מה, סי' א. **מלך.** ע"פ ש"א יב, יב; ישע' ו, ה; תה' י, טז. **ממית ומחיה.** ע"פ דב' לב, לט; ש"א ב, ו; ספ"ט ח, א; בבלי פסחים, דף סח ע"א. **ומצמיח לנו ישועה.** ע"פ יחז' לז, יד; מדת"ג פר' תרומה, סי' ו, 'חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השיעבוד'; הרש"ר ומדק"א עמ' תפב. **בעשי"ת מוסיפים.** סרע"ג ח"ב, סי' קטז; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג. **הנוסח.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' קה; סדו' רס"ג עמ' רכ; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מחו"ו סי' שמז; במח' פרס, דף עו ע"ב, הנוסח דומה במקצת. **מי כמוך.** ע"פ שמ' טו, יא; שו"ת ר"ג מאה"ג סי' א; מחו"ו סי' שכז, בשם רבנן סבוראי; תוס' עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה והלכתא; כ"י כ"ה, דף 3103ב. **אב הרחמים.** ע"פ תה' קג, יג; ספ"ט ג, א; ר' נחיי בר' ב, ד ד"ה בהברא"ם. **זכור... ברחמים.** ע"פ תה' כה, ו; ספ"ט ג, א; סח"ש יב, יח - כב. **יצוריך.** ע"פ בנ"ס יח, א; ספי"ה ט, יב. **ממית ומחיה.** ש"א ב, ו. **ונאמן אתה להחיות מתים.** ע"פ תוספתא ברכות, פ"ו, ה"ו; מל"ה, פר' נצביס, ד"ה וזה הענין. **בא"י מחיה המתים.** מדת"ה מז' לא, סי' ח; ב"ר פ' לט, סי' יא; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 584); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **קדושה.** בבלי ברכות, דף כא ע"ב; פהר"ב מפ' ג ואילך; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כ. רא"ו מס"ו פר' עז, ה"ט.

ח"נ והערות

וְרוֹפֵא חוֹלִים. בסרע"ג וסחב"ר: 'רופא חולים'. **מַתִּיר אסורים.** בסחב"ר: 'ומתיר אסורים'. **וּמַצְמִיחַ לנו.** כה"נ במח' שד"ל, רומניא ובולוניא שחרית של שבת. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'מַצְמִיחַ לנו'. **לנו ישועה.** בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא נוסף: 'בְּקָרוֹב'. וכ"ה במח' בולוניא, עמידת שחרית לת"ב בלבד, אך בשאר ימות השנה איננה. **אַב הָרַחֲמִים.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' שד"ל: 'אָב הָרַחֲמָן'. **זָכוֹר יצוריך ברחמים.** בסרע"ג: 'זוכר יצוריו ברחמים לחיים'. בסדו' רס"ג: 'זוכר יצוריו ברחמים'. במח' רומניא: 'זוֹכֵר יצוריך לְחַיִּים ברחמים'. במח' שד"ל: 'זכור יצוריך ברחמים לְחַיִּים'. **מֵמִית וּמְחַיֶּה.** תיבות אלו אינן בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. **מְחַיֶּה המתים.** כן הוא במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'מְחַיֵּה המתים'.

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לָךְ הַמּוֹנִי מַעְלָה עִם־קְבוּצֵי מַטָּה· יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לָךְ יְשַׁלֵּשׁוּ· כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ· וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר· קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ· קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

ח"נ והערות

כֶּתֶר יִתְּנוּ וכו' כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. בסחב"ר: 'נקדישך ונעריצך בסוד שיח שרפי קודש ככתוב', אבל במוסף של שבת כבפנים. **נַמְלִיךְ.** בסחב"ר: 'המליכו'. **וְשִׁבְחֲךָ.** כה"נ גם במח' רומניא. בסחב"ר ומח' רומניא נוסף שם הוי"ה. במח' רמ"ו ונירנברג: 'וּשְׁבָחֶךָ' ובמעריב של שבת: 'וּשְׁבָחֶךָ'. **וקדוש אָתָּה.** במח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג, שד"ל ורומניא: 'וקדוש אַתָּה', וכ"ה בסמוך לחתימות שבשאר שמו"ע.

מקורות ומקבילות

אמירת 'כתר' בכל יום. סרע"ג ח"א, סי' מז; ר"ח עמ"ס חגיגה, דף יג ע"ב, '...כדרך שמזכירין בכל יום ישראל בתפלתם כתר' וכו'. הח' בתשוה"ג התדשות סי' ל; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יג. **כתר יתנו לך.** ע"פ פהר"ב פ' כה, סי' ד; מדת"ה מז' יט, '...ושמה מהן עטרה' וכו'. ראו פת"ת פר' ויחי, עמ' 26. **המוני מעלה.** אה"מ, אגילות, סוף עמ' 67. **עם קבוצי מטה.** ראו מע"ה, מעצי אבות, פכ"א, ד"ה ובאמת הדברים. **כולם קדושה לך ישלשו.** ע"פ פהר"ב פ' כז, סי' ה. **וקרא זה וכו' קדוש וכו'.** ישע' ו, ג. **קו"ח קדוש.** תוספתא ברכות פ"א, ה"ט; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה. **לשומתם ברוך יאמרו.** סרע"ג; ס"ח סי' תתו; סד"ר סי'מז, עמ' שכז; מחזו"ו סי' פט; כ"ה גם בסדו' אשכנז. **קו"ח ברוך.** ע"פ תוספתא ברכות פ"א, ה"ט. **ברוך כבוד ה'.** יחז' ג, יב. **קָדֵשָׁךְ.** כ"ה גם במח' רומניא. **ימלך ה' לעולם וכו'.** תה' קמו, י. **ברכת קדושה.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (ווירטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' ו. **נוסח הברכה.** סרע"ג ח"א, סי' לח; רמב"ם סד"ת, נוסח ברכות התפילה; בתשבצו בא בחזרת הש"ץ בשינויים, אמנם הנוסח הנמצא במהגמנו לר"ה ויוה"כ זהה לאשבצו עבור הש"ץ; במח' רומניא נוסח של ר"ה ויוה"כ כימות השנה במהגמנו, ואילו עבור ימות השנה כר"ה ויוה"כ במהגמנו. החכר בשבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שח; ראו אור"ח א"א, הל' תפילה, אות כ. **לדור ודור.** ע"פ תה' קב, יג; איכ' ה, יט; בנ"ס נב, ל. **נמליך נאל.** ע"פ פדר"א פ"י, 'ונמליך עליו למי שברא'מו וכו' והמליכו עליהן ליולדן'; בבלי ברכות, דף יג ע"ב, 'כיון דאמליכתיה' וכו'; תד"א פרה"י, פר' ג, ד"ה דרש רבי בנאה. ראו יחז' כ, לג. **כי הוא לבדו.** ע"פ דב' ד, לה; מ"ב יט, טו; נחמ' ט, ו; ספ"ט א, א; בנ"ס א, ו. **מרום וקדוש.** ישע' מז, טו. **ושבחך אלהינו.** ע"פ תה' קמז, יב; דני' ב, כג; בנ"ס יז, כא. במח' רומניא: 'ושבחך יי אלהינו'. ראו לו"א, סי' קכב; סדו' דרש"ה, דף כד ע"ב. **מפינו לא ימוש.** ע"פ יהו' א, ח; ישע' נט, כא; מח' רומניא. **לא ימוש לעולם ועד.** ע"פ תה' קמה, ז; בנ"ס נב, ל; ספי"ה יג, יט. **כי אל מלך גדול.** ע"פ מלא' א, יד; תה' לה, ג. **וקדוש אתה.** ע"פ ויק' יא, מד; תה' כב, ד. **בא"י האל הקדוש.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 584); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **האל הקדוש.** ישע' ה, טז; הוש' יא, ט; בבלי ברכות, דף יב ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד; מדת"ה מז' כט, סי' ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות לא; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפו וסי' שה; סת"ר סי' עג, ד"ה בראש השנה. **בעשי"ת.** בבלי ברכות, דף יב ע"ב; ר"ח; תוס' ד"ה והלכתא; פסקי רי"ד; רמב"ם סד"ת, נוסח ברכות התפילה; סרע"ג ח"ב, סי' קטז; סדו' רס"ג עמ' כב; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג. **המלך הקדוש.** ע"פ ויק' כא, ח; יהו' כד, יט; ישע' מג, טו; רס"י עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה המלך הקדוש; כ"י כ"ה, דף 3103.

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת· וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה· וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה וּבִינָה וְהַשְׂכֵּל· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ· וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ· וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ· וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ· מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ· כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

מקורות ומקבילות

ברכת בינה. בבלי מגילה, דף יח ע"ב; בתמ"ד (ורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' ת. רלו מד"ס פר' ה, סי' ט. **אתה חונן לאדם דעת.** ע"פ תה' לד, י; במדב"ר פר' יא, סי' ו; פסז"ו דב', פר' וחאת הברכה, דף סב ע"א. רלו סח"ס ז, יח. **ומלמד לאנוש בינה.** ע"פ איו' לג, לו; בע"ס לח, ו; במדב"ר פר' יא, סי' ו. **וחננו.** ע"פ ישע' לג, ב; תה' קכג, ג; ספ"ט ת, א. **וחננו מאתך דעה וכו'.** ע"פ תדא"ר פר' טו, 'כולן לריכין... ולשפוך רחמיס ותחנוניס ולבקש דיעה מלפניו'; ספרי במ', פי' מא, 'ויחונך בדעת ובבינה ובהשכל'; ס"ז פר' ו, פכ"ה. **דעה ובינה והשכל.** רלו תדא"ר פר' ו; ילקו"ש תו', רמז שלא, ד"ה ויבב העם; מל"ה פר' שופטים, ד"ה ואמר. **ובינה והשכל.** ס' הערוך, ערך עין; סדו' רס"ג עמ' יח; בית הבחירה למאירי, אבות, פ"ג, מי"ז; אבודרהם, שמו"ע, ד"ה אתה חונן; ס' העיקרים, מאמר א, פמ"ז; מח' פרס, דף מב ע"א. **בא"י חונן הדעת.** פרד"א סוף פ' לט; תד"א פרה"י, סוף פר' ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 584); סח"ר סי' ה, ענין התפילה. **חונן הדעת.** מדת"ה מז' כט, סי' ב, ע"פ מש' ט, י. ע"פ סח"ס ז, יח. **ברכת תשובה.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (ורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' ט. **השיבנו.** ע"פ תה' פ, ד; איכ' ה, כא. **השיבנו אבינו לתורתך.** ע"פ תה' קיט, כט; נחמ' ט, לח; ישע' סג, טז; משנ' אבות פ"ג, מי"ד; מתע"ד פי"ד, פ"א, ע"פ דב' לב, יט. **לתורתך.** ע"פ שמ' יג, ט; ישע' ה, כד; תה' א, ב; בע"ס ב, טז. **ודבקנו במצותיך.** ע"פ יהו' כב, ה; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; מדת"נ פר' שלח, סי' לא, ע"פ דב' ד, ד; במדב"ר פר' יז, סי' ו; אה"מ, ה' בחכמה, עמ' 106. כ"ה גם במח' רומניא, דף יד ע"א. **וקרבנו מלכנו.** ע"פ איכ' ג, מז; ה, כא. **לעבודתך.** ע"פ שמ' כג, כה; מדת"ה מז' סו, סי' א, 'עבודתו של הקב"ה תפלה'. **וְהַחֲזִירֵנוּ בתשובה.** ע"פ איכ' ה, כא; פסז"ו דב', פר' וחאת הברכה, דף סב ע"א; בתמ"ד (ורטהיימר) ח"א, שלוש פסיקתות, פ"ג. במח' רומניא: 'וַהֲשִׁיבֵנוּ בתשובה'. **בתשובה שלמה לפניך.** ע"פ מדת"ה סוף מז' קיט. לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: ירוש' ברכות פ"ד, ה"ב; תדא"ר פר' יד, ד"ה ישמור; אה"מ, תה', סוף עמ' 578. **לפניך.** ע"פ מדת"נ (ורשא), פר' ויקרא, סי' ח, 'בעלי תשובה שעומדין לפניו'; מדת"ה מז' מה, סי' ג, '...תעשו תשובה לפני'. **בא"י הרוצה בתשובה.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סח"ר סי' ה, ענין התפילה. **הרוצה בתשובה.** ע"פ יחז' יח, כג; לב, יא; ת"מ א, ו; ספ"י קדה"י א, ג, ח; מדת"ה מז' כט, סי' ב, ע"פ ש"א ז, ו. **ברכת סליחה.** בבלי מגילה, דף יח ע"ב; בתמ"ד (ורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' י. **סלח לנו אבינו.** ע"פ מ"א ח, לד; ישע' סד, זיח. **כי חטאנו.** ע"פ במ' יד, מ; ירמ' ג, כה; ספ"ב א, יג; ירוש' תענית פ"ב, ה"ז, ע"פ ירמ' ב, לה; מד"ש פר' יג, סי' א; ילקו"ש ש"א, רמז קג, ד"ה ויספכו. **מחל.** לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: משנ' ב"ק פ"ט, מ"ו; ירוש' תרומות פ"ו, ה"א; ספרי דב', פר' ואתחנן, פי' כו. **מחל לנו מלכנו כי פשענו.** ע"פ מ"א ח, נ. **כי אל.** דב' ד, לא; במח' פרס, דף מב ע"ב, המשפט דומה. **טוב וסלח אתה.** ע"פ תה' פו, ה; מדת"ה מז' פו, סי' ב. **בא"י חנון.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סח"ר סי' ה, ענין התפילה. **חנון המרבה לסלוח.** ע"פ ישע' נה, ז; בנ"ס ב, יא; מדת"ה מז' כט, סי' ב, ע"פ מיכ' ז, יט. **המרבה לסלוח.** ע"פ ספ"י מלה"י ה, ט, ד. רלו ירוש' ר"ה פ"ד, ה"ו.

ח"נ והערות

וְחָנֵּנוּ מאתך. בסחב"ר: 'חננו'. **ובינה והשכל.** בסחב"ר: 'בינה והשכל'. **וְקָרְבֵנוּ.** בדרש"ה, דף כה ע"א, כ' טעם מדוע הקו"ף קמוצה: "מפני שהוא ציווי מבנין הדגש. והיה ראוי לנקד הקו"ף בפתח והרי"ש בדגש, כמו 'שַׁבְּעֵנוּ שַׁמְּחֵנוּ', ומפני שהרי"ש אינו מקבל דגש, לכך נשתנה הקו"ף לקמ"ץ, כמו 'יְבָרְכֵנוּ אלהים' תה' סז, ח". **שלמה לפניך.** בסחב"ר נוסף: 'כי אל מקבל שבים את'. **מְחָל־לנו.** בנוב"ר ומח' רומניא: 'מְחוֹל לנו'. **כי פשענו.** בסחב"ר וכ"י כ"ה נוסף: 'לך' וכ"ה ברמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה, אות ו.

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ· וּגְאָלֵנוּ מַלְכֵּנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ· כִּי (אֵל) גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור אם נוכחים לפחות ששה צמים אומר החזן בחזרה 'עננו' ואם לאו, אומרו ב'שמע קולנו':

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ· כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ· וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ· וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקְּשָׁתֵנוּ· הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה· כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר· וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה· עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע· כִּי אַתָּה

ה"נ והערות

ראה נא. בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'נא'. **וּגְאָלֵנוּ מַלְכֵּנוּ.** במח' רמ"ו: 'וְגָאֲלֵנוּ מלכנו'. בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא ללא תיבת 'מַלְכֵּנוּ'. **כי אֵל גואל.** תיבת 'אֵל' איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ואשכנז. במח' שד"ל הוכנסה בסוגריים עגולים. במח' רומניא: 'כי אֵל מֶלֶךְ גואל'. **עננו יְיָ.** בסחב"ר: 'ענינו אבינו'. **אזנך.** בסחב"ר נוסף: 'מלכינו'. **ואל תִּתְעַלַּם.** כן מוכח מהמקרא, שבכל פעם שבא תיבה זו, הלמ"ד מנוקדת בפתח, ראו תה' נה, ב. בסחב"ר מכאן ועד 'באמור והיה טרם נשמט. **קרוב לְשַׁוְעֵנוּ.** כה"ג במח' רמ"ו (חוץ מצו"ג), בולוניא וכ"י (מופיע בתענית אסתר). במח' שד"ל: 'קרוב לְשַׁוְעָתֵנוּ'. במח' שד"ל ובמח' רמ"ו בצום גדליה: 'קרוב לשוועתנו'. **כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר.** בסחב"ר: 'באמור'. במח' רומניא: 'וְכָתוּב'. **כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל.** בסחב"ר: 'כי אתה אל טוב פודה ומציל ועונה לעמו'.

מקורות ומקבילות

ברכת גאולה. בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (ווּרצהיימר) ח"ב, מד' מינן, סי' יח. **ראה נא בעניינו.** ע"פ תה' ט, יד; קיט, קנג. **וריבה ריבנו.** ע"פ ישע' מט, כה; ירמ' נ, לד; תה' קיט, קנד. **וגאלנו מלכנו.** ע"פ ישע' מג, ד; ירמ' לא, י. **למען שמך.** ע"פ יחז' כ, ט; תה' קט, כא; ספ"ב ב, יד. ראו סח"ס יט, ט. **כי אל גואל.** ע"פ ישע' מט, כו; ספי"ה ט, יא. **גואל חזק אתה.** ע"פ ירמ' ג, לד; מס' כג, יא. **בא"י גואל ישראל.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **גואל ישראל.** ישע' מט, ז; בג"ס נב, ה; בבלי פסחים, דף קח ע"ב; מדת"ה מז' כט, סי' ב, ומז' לא, סי' ח; מס"ט שמ', פר' בא, פ' יב, ד"ה מזגו לו. **בתע"ל.** ראו סדו' רס"ג, עמ' שח. **לפחות ששה למיס.** ע"פ סה"ת, סוף סי' לב; שו"ת קול גדול, סי' יד; ברכי יוסף או"ח, סי' תקסו ס"ק ב; כף החיים או"ח, סי' תקסו ס"ק לב; מח' הרב מ"ע הרטוס. ראו מס"ו פר' י, ה"ו; סחב"ר דף 7, 'ומתחילין לומר זמירות אם יש ששה אנשים'; שע"ת, או"ח, סי' תקסו, סק"ד. באור"ח ח"א, הלכות תענית, אות טו, כתב בשם ר' נתן, שדי בג' מתענין, וכ"ה בבית הבחירה למאירי עמ"ס מגילה, דף ב ע"א, ד"ה מה שאמרו בסוגיא. **אומר החזן בחזרה 'עננו'.** טור או"ח, סי' תקסו; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; פסקי רי"ד תענית, דף יג, סוף ע"ב; פסקי ריא"ז תענית, פ"א ה"א, אות יט; שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז, בשם רבינו נסים; סה"ת סי' ל. **'עננו' בין גואל לרופא.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' שיז; תוספות עמ"ס ברכות, דף כא ע"ב, ד"ה עד; מרדכי עמ"ס ברכות, רמז סו; פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"א ה"א, אות יט; שבה"ל, סדר תענית, סי' רסט; סת"ר סי' סב, ד"ה ובתפלת שחרית; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כד ע"א, אות א. ראו ירוש' תענית, פ"ב, ה"ב [דף ט ע"ב]. **נוסח עננו.** ע"פ ירוש' תענית פ"ב, ה"ב; סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' שיז; ספר הערוך, ערך קבל; סחב"ר כ"י שכטר, עמ' 90; כ"י כ"ה, ענין ארבעה צומות, דף 376; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה. הנוסח דומה יותר למנהג אשכנז מאשר למח' רומניא. במח' פרס, דף עה ע"ב, הנוסח דומה. **תפילה ונוס.** ע"פ דני' ט, ג; נוה"ה, יוסף, י, א-ב; פדר"א, תחילת פ' מב; פסז"ו שה"ש, ה, ה. **עננו ה' עננו.** ע"פ מ"א יח, לז. **עננו ה' עננו ביום נוס.** בסחב"ר: 'עננו אבינו עננו היום נוס'. **ביום נוס.** ע"פ שופ' כ, כו; ש"א ז, ו; ישע' נח, ג. **תעניתנו.** ע"פ ישע' נח, ה; עזר' ח, כא. **בצרה גדולה אנחנו.** ע"פ נחמ' ט, לז. **ואל תעלם.** ע"פ איכ' ג, מ. **אזנך משמוע תפלתנו.** ע"פ תה' יז, ו; נחמ' א, ו; בג"ס נא, יא. בסחב"ר: 'אזנך מלכינו משמוע תפלתנו'. **ואל תתעלם מבקשתנו.** ע"פ תה' נה, ב. **ואל־תתעלם וכו' אתה תענה.** משפטיס אלו איגס בסחב"ר. **היה נא קרוב לשועתנו.** ע"פ תה' לט, יג. **אתה תענה.** ע"פ תה' לח, טז. **והיה טרם יקראו.** ישע' סה, כד. **כי אתה פודה.** ע"פ תה' כה, כב; קל, ח; סח"ס טז, ח.

פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה וּמוֹשִׁיעַ:

רְפָאֵנוּ יְהוָה (אֱלֹהֵינוּ) וְנֵרָפֵא· הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה· כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה· וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ (וּלְכָל־תַּחֲלוּאֵינוּ)· כִּי אֵל רוֹפֵא רַחֲמָן וְנֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ· וְתֵן טַל (בחורף מוסיפים: וּמָטָר) לִבְרָכָה

מקורות ומקבילות

ומליל בכל עת. ע"פ נחמ' ט, כח. **לרה ולוקה.** ע"פ נפ' ח, טו; מש' ח, כז. **בא"י הטוהה וכו'.** ע"פ משנ' תענית פ"ב, מ"ד; פסקי רי"ד תענית, דף יג ע"ב; שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז; סח"ר סי' סב, ד"ה ובתפלת; פסקי ריא"ז תענית, פ"א, ה"א, אות יט; שה"ג עמ"ס שבת, דף יא ע"א. ראו ריקאנטי פסקים, סי' קעה. **הטוהה בעת וכו'.** ע"פ בר' לה, ג; רמב"ם הל' תפילה פ"ב, הי"ד; פסקי ריא"ז תענית, פ"א, ה"א, אות יט; שבה"ל, סדר תענית, סי' רסט; סה"ת סי' ל. **עת לרה.** ע"פ ירמ' יד, ח; בנ"ס ב, יא; כט, ג. **ומושיע.** ע"פ ש"א י, יט; יבע' מה, כא; הוש' יג, ד; כ"י כ"ה; שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז; סת"ר סי' סב, ד"ה ובתפלת; שה"ג עמ"ס שבת, דף יא ע"א. **ברכת רפואה.** בבלי מגילה, דף יח ע"ב; בתמ"ד (ווירטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יב. **תפלה על הרפואה.** ע"פ בר' כ, יז; במ' יב, יג; בנ"ס לח, ט. **רפאנו ה' וכו' תהלתנו אתה.** ע"פ ירמ' יז, יד. ראו תוספתא (ליברמן) מגילה, פ"ג, המ"א: 'לרבים, מכנין אותו ליחיד'; ר"ח עמ"ס מגילה, דף כה ע"ב; רי"ף מגילה, סוף פרק הקורא עומד; רא"ש מגילה, פ"ג, סי' כד; טור או"ח, סי' קנז. **אלהינו וגרפא.** כ' בסד"ר, סי' נב, שאין להוסיף 'אלהינו', מפני שזהו טעות, שהרי פסוק מלא הוא בירמ' יז, יד. ראו גם: סרע"ג, סי' לח; סדו' רס"ג, עמ' יח; אבודרהם על אתר; מהרש"ל בתשו', סי' סד, בשם סדו' קדמוניס. וכן משמע מהטור או"ח, סי' קנז. **והעלה רפואה וכו' מכותינו.** ע"פ ירמ' ל, יח. **ולכל תחלואינו.** ע"פ תה' קג, ג; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; מחו"ו סי' פט. **אל רופא.** ע"פ שמ' טו, כו; דב' לב, לט; ספ"ט ח, א. **רחמן ונאמן.** כ"ה גם במח' רומניא; אבודרהם, שמו"ע, ד"ה רפאנו. **ונאמן אתה.** ע"פ דב' ז, ט; סח"ם טו, א. **בא"י רופא.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **רופא חולי עמו ישראל.** ע"פ שמ' טו, כו; הוש' ז, א; ספי"ו כג, מו; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **ברכת השניס.** בבלי מגילה, דף יח ע"ב; מדת"ה מז' כט, סי' ב; בתמ"ד (ווירטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יג. **ברך עליו.** ע"פ ויק' כה, כא; דב' טו, ד; יבע' סא, ט. **את השנה הזאת לטובה.**

ח"נ והערות

חתימת עננו. במח' רומניא, דף נה ע"ב ודף קצא ע"א, החתימה זהה, וכ"ה בשבה"ל, סדר תענית, סי' רסט וסי' רעז. בסחב"ר ובאשכנז ללא תיבת 'ומושיע'. **רפאנו יי אֱלֹהֵינוּ.** כה"נ בכ"י כ"ה. בסחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא תיבת 'אֱלֹהֵינוּ' איננה ובמח' שד"ל הוכנסה בסוגריים עגולים. **תהלתנו אָתָּה.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'תהלתנו אַתָּה'. **וּלְכָל־תַּחֲלוּאֵינוּ.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא, אבל איננו בסחב"ר, כ"י כ"ה ובמח' הקדומים. וכתב בסד"ר, סי' נב, שהאומר 'ולכל תחלואינו', זה הבל. **השנה הזאת.** בסחב"ר נוסף: 'הבאה עלינו'. **וְאֶת־כל־מיני.** בסחב"ר: 'את־כל־מיני'. **וְתֵן טַל לִבְרָכָה וכו' וְתֵן בְּרָכָה רְוָחָה.** הנוסח המקורי בקיץ היה: 'וְתֵן בְּרָכָה רְוָחָה' וכו', ללא: 'וְתֵן טַל לִבְרָכָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ', כך מופיע בעמידה לערב יום כיפור במח' רמ"ו ובולוניא וכן נראה מכ"י כ"ה. מסחב"ר נראה שבקיץ ובחורף אמרו: 'ותן ברכה על פני האדמה' ורק בחורף הוסיפו: 'ותן טל ומטר על פני האדמה ושבע את העולם מברכות טובך ורווה פני תבל מעושר מתנת ידך ושמור והצל את השנה הזאת מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות'. במח' כמנהג ברו"ש, ח"ב, בשמונה עשרה לימי התשובה הנוסח מופיע בסוגרים באותיות קטנות (ותן טל לברכה על פני האדמה ושבע את העולם מברכותיך) וכ"ה במח' כמנהג בני רומא, מנטובה, תע"ב, אולם באותיות רגילות ומשם הנוסח שבמח' שד"ל ובכל הסדו' שיצאו לאחר מכן. **בחורף מוסיפים** 'וּמָטָר'. בא"י מתחילים לומר 'טַל וּמָטָר' מליל ז' מר־חשון ועד מנחה של ערב פסח, ע"פ שו"ע או"ח, סי' קיד, ס"א.

עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ· וְתֵן בְּרָכָה· רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ· וּבָרֵךְ אֶת־שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת הַמְּבוֹרָכוֹת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ· וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ· (וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ)· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה· וְתִמְלֹךְ

ח"נ והערות

וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ. בסחב"ר: 'וברכה כשנים הטובות'. **רְוָחָה והצלחה.** בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'רְוָחָה'. במח' רומניא: 'וְהַצְלָחָה וְהַרְוָחָה'. **וּבָרֵךְ אֶת וכו'** הַמְּבוֹרָכוֹת. כל זה אינו מופיע בסחב"ר. **שְׁנוֹתֵינוּ.** כ"ה הנכון בלשון רבים, לפי הירושלמי, ברכות פ"ב, ה"ד. וכ"ה ברמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; לו"א סי' קנד; מח' רומניא. **הַטּוֹבוֹת הַמְּבוֹרָכוֹת.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא ורומניא: 'הטובות וְהַמְּבוֹרָכוֹת'. **לְחֵרוּתֵנוּ.** ללא תוספת של יו"ד וכ' בלו"א, סי' תי, שהמטיל בה יו"ד, הרי זה לבטלה. **נס לְקַבֵּץ.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'נס לְקִבּוּץ'. **גָּלֻיּוֹתֵינוּ.** כ"כ הרש"ס בסידורו, עמ' 146. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל, רומניא ופרס, דף מג ע"א: 'גְּלִיּוֹתֵינוּ' וכן נראה מסחב"ר וכ"י כ"ה. **וְקַבְּצֵנוּ יַחַד וכו' לְאַרְצֵנוּ.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל הוכנסו בסוגריים עגולים. בסרע"ג וסחב"ר: 'וקרא דרור לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ'. במח' רומניא: 'וְקְרָא דְרוֹר לְקַבְּצֵנוּ יחד מהרה מארבע כנפות כָּל־הָאָרֶץ אֶל־נָוֶה קָדְשֶׁךָ'. **וְתִמְלֹךְ עלינו.** כ"ה ברוב נוב"ר ומח' רומניא. בסרע"ג וסחב"ר: 'ומלוך עלינו'.

מקורות ומקבילות

ע"פ בבלי ברכות, דף נה ע"ח, '...ג' לריכים רחמים וכו', שנה טובה', ע"פ דב' יח, יב; אה"מ, רבינו הקדוש, ג, ב, סוף עמ' 505. **כל מיני תבואתה.** ע"פ ישע' ל, כג; ב"ר פר' עה, סי' ח. **תבואתה.** נחמ' ט, לז. **ותן טל ומטר.** ע"פ זכ' י, ח; משנ' ברכות פ"ה, מ"ב; סדו' רס"ג עמ' כח; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לג ע"ח; שבה"ל, עניין תפילה, סי' כח. **ותן טל לברכה.** רא"ו משנ' סוטה פ"ט, מי"ב; בבלי תענית, דף ג, ריש ע"ב; ב"ר (ויגלא), פר' לט, סי' ח, 'הטל הזה סימן ברכה לעולם'. **ותן טל... על פני האדמה.** ע"פ ב"ב יח, יב; בנ"ס מג, כג; משנ' מעשר שני פ"ה, מי"ג. **טל ומטר.** מ"א יז, ח. **שאלה בברכת השנים.** ירוש' ברכות, פ"ה, ה"ב [דף לח ע"ח]; בבלי ברכות, דף לג ע"ח [פ"ה, מ"ב]; שדר"ח פר' ויצא, שאילתא כב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"ג, אות א; שבה"ל, עניין תפילה, סי' כא; סת"ר סי' פח, ד"ה ובמוסף. **בחורף מוסיפים.** ע"פ משנ' תענית פ"א, מ"ג ורע"ב; ירוש' ברכות פ"ה, ה"ב; בבלי תענית, דף י ע"ח; בתמ"ד (וורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יד. **על פני האדמה.** ע"פ בר' ב, ו; מ"א יח, א. **ושבע וכו' מברכותיך.** ע"פ דב' כח, יב; ב"ב ז, כט; תה' קד, יג; נחמ' ט, כה; כ"כ בתשו' הרא"ש, כלל ד, סי' כ, דקאי על הקב"ה. **ותן ברכה.** ע"פ בר' כח, ד; דב' יא, כו. **רוחה.** ע"פ ב"ב כב, כ; תה' קיח, ה; מדת"ל (וורשא), פר' מקץ, סי' ג, 'מתוך צרה רוחה'. **והצלחה.** ע"פ תה' קיח, כה; נחמ' א, יא. **בכל מעשה ידינו.** ע"פ דב' ב, ז; יד, כט; תה' ל, ח; ספי"ו כא, לא. **בא"י מברך השנים.** שבה"ל, עניין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עניין התפילה. **מברך השנים.** מדת"ה מז' כט, סי' ב; ילקו"ש ש"א, רמז פ. **ברכת קיבוץ גלויות.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (וורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יט. **תקע בשופר גדול.** ע"פ ישע' כז, יג; פדר"א סוף פ"ל; ספרי במ', פר' בהעלותך, סוף פר' עז; מתע"ד פכ"ו, פנ"ו; מש"ט בר', פר' וירא, פר' כב, סי' יח. **לחרותנו.** ע"פ ישע' סא, א ותי"ו. **ושא נס לקבץ גלויותינו.** ע"פ ישע' יא, יב. **לקבץ גלויותינו.** ע"פ דב' ל, ג; ישע' מט, יח; בנ"ס נב, ו; ספ"ב ה, ז; לוו"ה, בנימין, י, י; מדת"נ פר' ואתחנן, סי' יח. **וקבצנו יחד וכו'.** ע"פ יחז' כח, כה; הוש' ב, ב; מיכ' ב, יב; נוסח דומה במח' פרס, דף מג ע"ב, ובמח' רומניא, דף יד ע"א. **מארבע כנפות הארץ.** ישע' יא, יב; במדב"ר פר' כג, סי' יד; מדת"נ (וורשא), סוף פר' מסעי. **האדמה לאדמתו.** ע"פ מדת"ה מז' לב, סי' יא, 'עתיד הקב"ה ליטע אותם מאדמה אל אדמה טהורה'; פדר"א סוף פי"ח. **בא"י מקבץ.** שבה"ל, עניין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עניין התפילה. **מקבץ נדחי עמו ישראל.** ע"פ דב' ל, ד; ישע' נו, ח; תה' קמז, ב; בנ"ס נב, ו; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **ברכת שופטים.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (וורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יז. **השיבה שופטינו וכו' כבתחילה.** ע"פ ישע' א, כו; מד"ז (בובר), איכ', פר' א, סי' מב; פדר"ך פי' עו, סי' יא. **ותמלוך עלינו אתה לבדך.** ע"פ ישע' ב, יא; זכ' יד, ט. רא"ו ישע' כו, יג.

עָלֵינוּ אַתָּה (מְהֵרָה) לְבַדְּךָ (בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים)׃ בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט׃

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט׃

נוסח מחזור רמ"ו ובולוניא:

וְלַמַּלְשִׁינִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה׃ וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ׃ וְכָל־אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ׃ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה

נוסח בלתי מצונזר וכ"י כ"ה:

וְלַמְּשֻׁמָּדִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה׃ וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ׃ וְכָל־אוֹיְבֶי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ׃ וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה

מקורות ומקבילות

בחסד וברחמים. ע"פ הוס' ב, כח; תה' קג, ד; סח"ס ג, ח"יט. **בצדק ובמשפט.** הוס' ב, כח. ע"פ דב' לב, ד; יבמ' ח, כז; לג, ה. **בא"י מלך אוהב.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **מלך אוהב צדקה ומשפט.** תה' לג, ה; לט, ד; בבלי ברכות, דף יב ע"ב; ר"ת; תדא"ז פר' ו; מדת"ה מז' כט, סי' ב; פסקי ריא"ז ברכות, פ"א, ה"ב, אות לא; ריקאנטי סי' קסב; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה. **בעשי"ת.** בבלי ברכות, דף יב ע"ב; ר"ת; תוס' ד"ה והלכתא; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' קטז; סדו' רס"ג עמ' כב; פסקי ריא"ז ברכות, פ"א, ה"ב, אות לא; ריקאנטי סי' קסב; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכשר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג. **המלך המשפט.** ע"פ ישע' סא, ח; תה' לט, ד; כ"י כ"ה, דף **3103.** ראו ר"ח עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב ורש"י ד"ה המלך המשפט; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; ס' הרקמה, שער לז, דפ"פ, עמ' **223.** **נוסח בלתי מצונזר - ולמשומדים.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' לט; סד"ר סי' נו; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; ס' הגלחון סי' מח; כ"י; מח' פרס, דף מג ע"ב; מח' רומניא, דף יד ע"א, בשינויים. ראו בספר 'לוח אחר' ליעב"ץ. **ברכת המינים.** תוספתא ברכות פ"ג, הל' כה; בבלי ברכות, דף כח ע"ב ודף כט ע"א; פסקי רי"ד; בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (וורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יח. ראו ס"ח, סי' תתריג. **ולמשומדים.** ע"פ תר"א עמ', יב, מג; רמב"ן עה"ת; ב"ר פר' פב, סי' ח, 'משמד אתכם'; מחברת הערוך, לר"ם פרחון, דפוס פרעסבורג, דף ב ע"ב, וח"ב שורש שגע, בשם רב האי גאון; ספר מל"ה פר' לך לך, ד"ה ואחר שהוא, 'מכניסים המשומד בברית אמותם'; שו"ת הרא"ש, כלל ד, סי' כ; תשבי, ערך שמד; לו"א ח"א, סי' קנט, מד"ה ועתה ראה. **כל תהי תקוה.** ע"פ ירמ' יז, יג; מש' כו, יב; בבלי ע"ז, דף יז ע"א, ע"פ מש' ב, יט, ורש"י ד"ה לא יטובון. **וכל המינים כולם כרגע יאבדו.** ע"פ ירוש' שבת פט"ז, סוף ה"א, ובבלי שבת, דף קנז ע"א, ע"פ תה' קלט, כא; מדת"נ פר' קורח, הוספה א; פסז"ו דב', פר' האזינו, דף ס ע"א, ד"ה אם שנותי. **וכל אויבי וכו' יכרתו.** ע"פ מיכ' ה, ח; ספי"ו לא, כו. ראו מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ו, ד"ה ובכוב; רש"י שמ' טו, ז, ד"ה תהרס. **ומלכות זדון.** ע"פ בבלי שבת, דף מט ע"א, 'גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל'; שמו"ר פר' א, סי' ה, 'עתיד הקב"ה להוסיף ולגאול את ישראל ממלכות הרשעה'. **זדון.** ע"פ דב' יז, יב. **תעקר.** ע"פ נפו' ב, ד; מכדר"י בשלח, מס' דויסע, פר' ה, ד"ה ויקראו, 'מלכות זו תיידת אימתי תעקור'; פדר"ך פי' ה, ד"ה ד"א עמה דודי. **ותשבר.** ע"פ ישע' יד, ה; תה' לז, יז; שה"ש (ווילנא), פר' ב, סי' ג, 'הגיע זמן של רשעים שישברו'. **ותכניע.** ע"פ שופ' ג, ל; ישע' כה, ה. **במהרה בימינו.** ע"פ בבלי

ה"ג והערות

מְהֵרָה. תיבה זו איננה בנוב"ר ומח' רומניא. בה"ג בסדו' הרד"פ. **בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. וכה"ג בסרע"ג, סד"ר, סחב"ר, מח' רומניא ושד"ל. **בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט.** כן הוא גם בסרע"ג. בסחב"ר: 'צדיקנו במשפט'. **מֶלֶךְ אוהב.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'מֶלֶךְ'. **נוסח בלתי מצונזר.** ע"פ כ"י וסי' קדמונים, וכן כתב הרמב"ם, סד"ת, מהדו' פרנקל, בנוסח המקורי 'ולמשומדים'. הנוסח בסחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא מצונזר. **בַּל־תְּהִי.** בסחב"ר: 'אל־תהא'. **וכל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יכרתו.** בכ"י כ"ה: 'וכל אויבך יכרתו'. **וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם.** בכ"י כ"ה: 'ותשברם ותכניעם' וללא תיבת 'אוֹתָם'. בנוסח פרובאנס: 'ותכלם ותכניעם'. **ותכניע אוֹתָם.** בסחב"ר: 'ותכניע אותה'.

המשך נוסח מחזור רמ"ו ובולוניא:

בְּיָמֶינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה־ יְהוָה· שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

המשך נוסח בלתי מצונזר וכ"י כ"ה:

בְּיָמֶינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַחֲסִידִים וְעַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעַל־פְּלֵיטַת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· יֶהֱמוּ (נָא) רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת· וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם· לְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ מֶלֶךְ עוֹלָמִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב· וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּנִין עוֹלָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

ח"נ והערות

וְעַל־פְּלֵיטַת וכו' יִשְׂרָאֵל. כל זה אינו מופיע בסרע"ג. בסחב"ר: ועלינו'. **יהמו רחמיך.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' הקדומים וסרע"ג, ללא תיבת 'נָא' וכאן במח' שד"ל. במח' רומניא: "יהמו רחמיך הָרַבִּים'. **הַטּוֹב באמת.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'הַטּוֹב'. **מֶלֶךְ עוֹלָמִים.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **וְלִירוּשָׁלַיִם עירך.** בסרע"ג, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'עַל־יְרוּשָׁלַם עירך'. **בִּמְהֵרָה בימינו.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'בִּמְהֵרָה'.

מקורות ומקבילות

סוכה, דף נב ע"א, 'מסיח בן דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו'; במדב"ר פר' יח, סי' כג; מדת"ה מז' יח, סי' ה. **ברוך וכו' זדים.** שבה"ל, עניַן תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עניַן התפילה. **שובר אויבים.** ע"פ ספי"ה יג, ה־יח; מדת"ה מז' כט, סי' ב; שמו"ר פר' יח, סי' ה, 'שובר את האויבים בעבורי'. **ומכניע זדים.** ע"פ ישע' כה, ה; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ג, ופ"ה ה"ג; סדע"א, מפ"א נוסח ב, ג, ח. **ברכת לדיקים.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (ווריטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' יט. **על החסידים.** ע"פ תה' לב, ו. **על החסידים ועל הצדיקים.** כ"ה גם במח' רומניא, דף יד ע"ב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה. **ועל הצדיקים.** ע"פ תה' לד, טז. **גרי הצדק.** ירוש' ברכות פ"ד, ה"ג; תוספתא ברכות פ"ג, הכ"ה; בתמ"ד ח"ב, מד' מנין, סי' יט. **ועל פליטת וכו' ישראל.** ע"פ ישע' ד, ב; ירמי' לא, ו; עזר' ט, ח; מס"ו פר' יד, ה"ו. ולא תיבת 'וְעָלָיו', כ"ה גם בסרע"ג. **עמך בית ישראל.** ע"פ יחז' לד, כ. **יהמו רחמיך ה'.** ע"פ ירמי' לא, יט; ספ"ט יג, א; ספי"ו א, כ. על תיבת 'נא' ראו: או"ז, ח"א, הל' תפילה, סי' ל; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; אבודרהם על אתר; וראו א"ר, או"ח, סי' קיח, ס"ק ב, מ"ש ראיה לזה מהטור וכלבו. **ותן שכר טוב.** ע"פ ישע' מ, י; קה' ד, ט; בנ"ס ב, ח; נב, ל. **הבוטחים בשמך.** ע"פ ישע' נ, י; תה' לג, א; מדת"ל פר' נח, סי' טו, 'לא בטחו במעשיו אלא בשמך'; מדת"ה מז' לא, סי' א, 'בטחו בשמי ואני עומד להם'. **בשמך הטוב.** ע"פ תה' נב, יא; נד, ח; מיכ' מה' רומניא. **באמת.** ראו סח"ם ג, ט. **ושים חלקנו עמהם.** ע"פ בבלי ברכות, דף טז ע"ב. **לעולם לא נבוש כי בך בטחנו.** ע"פ ישע' כו, ד ורש"י; ירמי' יז, זדמ; תה' כה, ג; בנ"ס לב, כד; תדא"ר פר' יח, ד"ה מעשה בכהן, 'הבוטחים בשמך באמת לא יבושו לעולם'; ילקו"ש תה', סוף רמז תשכט. במח' רומניא: 'לְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי בְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל בָּטָחְנוּ'. **מלך עולמים.** ע"פ ירמי' י, י; תה' קמה, יג; ספ"י קדה"י, א, יח, ו. **בא"י משען.** שבה"ל, עניַן תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עניַן התפילה, סי' כז עניַן ברכת המזון. **משען.** ע"פ ישע' י, כ; תה' מ, ה. **משען ומבטח לצדיקים.** החכר בירוש' ברכות פ"ד, ה"ג. ע"פ בנ"ס לד, יג־יד; מדת"ה מז' כט, סי' ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז, בשם אחיו הרבב"א, ע"פ מד"ש פר' יג, ד. ראו מכדר"י בשלח, מס' דשירה, סוף פר' י, 'הצדיקים היו מובטחים ויודעים שהקב"ה עושה להם נסים וגבורות'. **ברכת ירושלים.** בבלי מגילה, דף יז ע"ב; בתמ"ד (ווריטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' כ; ילקו"ש ישע', סוף רמז תפה. נוסח הברכה דומה למח' רומניא, בשינויים קלים, מאשר לנוסחות אחרים. **ולירושלים עירך.** ע"פ מ"א יא, לב; דני' ט, טז; ספ"ט א, א; בבלי ברכות, דף מד ע"א. **ולירושלים עירך ברחמים תשוב.** ע"פ זכ' א, טז; מדת"ה מז' קכא, סי' ג. ראו מד"ש פר' לא, סוף סי' ד; מדת"ה מז' יז, סי' ד; ילקו"ש ש"ב, רמז קסה, ד"ה ויתן ה'. **ובנה אותה.** ע"פ ישע' מד, כח; תה' קמז, ב. כ"ה גם בתשבצם. במח' רומניא: 'וְתִבְנֶה אוֹתהּ'. **בנין עולם.** ע"פ יואל' ד, כ; ספי"ו א, כח. ראו ירמי' יז, כה. **במהרה בימינו.** ע"פ בבלי ברכות, דף מד ע"א; תד"א פרה"י, סוף פר' ג; אה"מ, ר' בנאה, עמ' 76. כ"ה גם במנהג רומניא, דף יד ע"ב.

בתשעה באב אומרים:

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ·
וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ· וְעַל־הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה
וְהַשּׁוֹמֵמָה· הַנָּתוּנָה בְּיַד זָרִים· הָרְמוּסָה בְּכַף עָרִיצִים· וַיִּבְלָעוּהָ
לְגֵיוֹנוֹת· וַיֵּרְשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ נְתַתָּה וּלְזֶרַע
יַעֲקֹב יְרֻשָּׁה הוֹרַשְׁתָּה· נְעָרָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵעֲפָרָה· וַהֲקִיצָה
מֵאֶרֶץ דְּוִיָּה· נְטֵה עָלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם· וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם·

מקורות ומקבילות

בליל ט׳ באב אומריס. סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; ר״ח עמ״ס תענית, דף יח ע״ב; רי״ף דף י ע״א; רא״ש תענית, פ״ד, סי׳ לד; או״ז ח״א, הל׳ סעודה, סי׳ קנט בשם הגאונים; רמב״ם הל׳ תפילה, פ״ב, הי״ד; פסקי ריא״ז תענית, פ״ד, ה״ב, אות טו; שבה״ל, סדר תענית, סי׳ רסז; סה״ת סי׳ ל. **טוסח רחם ה׳ וכו׳.** ע״פ ירוש׳ ברכות פ״ד, ה״ג, ותענית פ״ב, ה״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ שיח; רמב״ם, סד״ת, נוסח ברכות התפילה; סת״ר סי׳ נט, ענין ת״ב; כ״י כ״ה, דף 378. במח׳ פרס, דף עה ע״ב, הנוסח דומה עם תוספות, אמנם תמיד מתחיל ב׳רחם׳. בפסקי ריא״ז עמ״ס תענית, פ״ד ה״ב, אות טו, מתחיל ב׳נחם׳. **רחם... עליו.** ע״פ ירמי׳ לא, יט; ספ״ט ח, א; ספ״ב ג, ב. **רחם... ישראל עמך.** ע״פ ישע׳ יד, א; יחז׳ לט, כה; בנ״ס לו, ז; ספי״ה ו, כו. **רחם... ירושלים עירך.** ע״פ זכ׳ א, יב־טז; דני׳ ט, טז; בנ״ס לו, יא; מדת״ה מז׳ עב, סי׳ א. **רחם... ציון.** ע״פ תה׳ קב, יד. **ציון משכן.** ע״פ יואל׳ ד, יז; תה׳ עד, ב. **משכן כבודך.** ע״פ יואל׳ ד, כא; זכ׳ ח, ג; תה׳ כו, ח; קב, יז; ספי״ה ט, ח; סח״ם ט, ח. **העיר האבלה.** ע״פ איכ׳ א, ד. **החרבה.** ע״פ ישע׳ לא, ג; ירמ׳ כז, יז; נחמ׳ ב, ג; ספ״ב ד, טו. **והשוממה.** ע״פ ישע׳ סד, ט; ירמ׳ מד, ו; איכ׳ א, יג; ספ״ב ד, טו. **הנתונה ביד זרים.** ע״פ ירמ׳ לא, נ־נא; יחז׳ ז, כא; עוב׳ א, יא; איכ׳ א, יד; סמק״א א, לח. ראו יואל׳ ד, יז. **הרמוסה.** ע״פ ישע׳ ה, ה; כח, יח; סמק״א ג, מה. **בכף עריצים.** ע״פ ירמ׳ טו, כא; ספ״ב ג, יז. **ויבלעוה.** ע״פ הוש׳ ח, ח; איכ׳ ב, ב. **לגיונות.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: תוספתא חולין פ״ח, הט״ז; בבלי ברכות, דף לב ע״ב; מדת״נ פר׳ כי תשא, סי׳ טו; ב״ר פר׳ בראשית, פר׳ ד, סי׳ ו. **ויירשוה.** ע״פ מ״ב יח, כד; יז, מא; תה׳ פג, יג. **עובדי פסילים.** ע״פ בבלי תענית, דף כח ע״ב, עש״ה דני׳ יב, יא. **ולישראל עמך נתתה.** ע״פ במ׳ כ, כד; מ״א ח, מח; ספ״ב ב, לה. **ולזרע יעקב ירושה.** ע״פ דב׳ ל, ח; ישע׳ סה, ט. **הורשתה.** ע״פ תה׳ מד, ג; דה״ב כ, ז. **נערה ה׳ אלהינו מעפרה.** ע״פ ישע׳ נב, ב; בנ״ס יא, טו; בבלי ר״ה, דף לא, ריש ע״ב; ב״ר פר׳ עה, סי׳ א. **והקיצה מארץ דויה.** ע״פ ירמ׳ ח, יח־יט. **נטה עליה.** ע״פ זכ׳ ל, טז; איו׳ לח, ה. **כנהר שלום וכו׳.** ע״פ ישע׳ סו, יב.

ח״נ והערות

רחם ה״א עלינו. בשבה״ל, סדר תענית, סי׳ רסז, סה״ת סי׳ לא וכ״י כ״ה, דף 278ב, מבואר שבכל התפילות אומרים ׳רחם׳, בניגוד למנהגים אחרים. ראו או״ח סי׳ תקנז בשו״ע ורמ״א ובמקורות. הנוסח ע״פ מח׳ הקדומים וכ״י וולמדונה 10. תפילה זו נמצאת גם במנהג רומניא, דף קצז ע״ב; מח׳ פרס, דף עה ע״ב; מח׳ חלב, דף שכה ע״ב–שכו ע״א. **ועל־ישראל.** בכ״י: ׳ועל כל ישראל׳. **וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ.** במח׳ חלב ללא תיבות אלו. **וְעַל־הָעִיר.** בכ״י: ׳על־העיר׳, ללא ו׳. **הַחֲרֵבָה.** תיבה זו איננה במח׳ פרס. **וְהַשּׁוֹמֵמָה.** במח׳ רומניא: ׳הַשּׁוֹמְמָה׳. במח׳ פרס וחלב: ׳הַשּׁוֹמֵמָה׳. **הָרְמוּסָה בְּכַף עָרִיצִים.** כ״ה בירושלמי שלפנינו, נוב״ר, מח׳ רומניא ופרס. במח׳ חלב: ׳הַיּוֹשֶׁבֶת וְרֹאשׁ לָהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלְדָה׳, במח׳ פרס נמצא לאחר ׳בכף עריצים׳. **וַיִּבְלָעוּהָ.** בבנין קל. כ״ה במח׳ רמ״ו, בולוניא, כ״י, שד״ל בסדר ת״ב ומח׳ תתת״ס רפ״ד. במח׳ רומניא, שד״ל שחרית של חול, נוסחאות אשכנז ותכלאל ע״ח: ׳וַיְבַלְּעוּהָ׳. במח׳ פרס: ׳וַיְבַלְּעוּהָ׳. במח׳ חלב: ׳וַיְבַעֲלוּהָ׳! **לְגֵיוֹנוֹת.** כ״ה בנוב״ר, כ״י ומח׳ רומניא. במח׳ פרס וחלב: ׳לְגֵאיוֹנִים׳. **וַיִּירָשׁוּהָ.** במח׳ רומניא: ׳וַיְחַלְּלוּהָ׳. **עובדי פסילים.** הנוסח ׳עובדי אלילים׳ הוא נוסח מצונזר, אך נמצא ברס״ד־רס״ה, וכה״נ בכ״י, בולוניא, תתת״ס רפ״ד, מח׳ שד״ל וכן בתכלאל ע״ח. **וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.** כה״נ במח׳ רמ״ו. במח׳ רס״ד־רס״ה, בולוניא וכ״י: ׳ולישראל עַמְּךָ׳. במח׳ רומניא: ׳וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה׳. במח׳ חלב ופרס הנוסח שונה בהרבה. **ולזרע יַעֲקֹב.** במח׳ רומניא: ׳ולזרע יְשֻׁרוּן׳. **נְעָרָה ה״א מעפרה.** כה״נ במח׳ רמ״ו, בולוניא, שד״ל וכ״י וולמדונה 10, מבנין הקל. במח׳ רומניא וכ״י מוסקוביץ׳: ׳נַעֲרָה׳, מבנין הפיעל. **וַהֲקִיצָה.** במח׳ רמ״ו, רומניא וכ״י: ׳וְהָקִיצָה׳, וכ״ה בתה׳ לה, כג שלפנינו. במח׳ בולוניא ושד״ל: ׳וְהָקִיצָה׳. במח׳ רומניא: ׳מארץ דְּוִיָּה׳. **מארץ דְּוִיָּה.** בכ״י כ״ה: ׳נטה עלינו׳. במח׳ רמ״ו (סוף שחרית): ׳נטה עליה סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ׳, אבל איננה במח׳ רמ״ו בערבית, ואף לא **נטה עליה.** בכ״י

כִּי בָאֵשׁ הִצַּתָּהּ· וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ· כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכֵהּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְנַחֵם צִיּוֹן עִירוֹ וַאֲבֵלֵי עַמּוֹ וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלָיִם: וממשיכים את־צמח.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ תַּצְמִיחַ· וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ· כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

ח"נ והערות

במח' בולוניא, שד"ל וכ"י. במח' רומניא: 'נטה עליה סִבַּת שָׁלוֹם'. **כי באש.** כ"ה בנוב"ר ומח' רומניא. במח' פרס וחלב: 'כי אַתָּה יְיָ באש'. **הִצַּתָּהּ.** כן מנוקד במח' בולוניא, פרס, חלב, כ"י, רוב אשכנזים ותכלאל ע"ח. במח' רמ"ו ושד"ל: 'הַצַּתָּהּ', וכ"ה במח' תתת"ס רפ"ד, בית אב וסדור רש"ס. במח' רומניא: 'הצתה וּבָאֵשׁ הֶחֱרַבְתָּהּ'. **לבנותה.** במח' רומניא: 'לבנותה וּלְנַחֲמָהּ'. **כָּאָמוּר.** כ"ה בנוב"ר ומח' רומניא. במח' פרס: 'דְּדָבָר שנאמ'. במח' חלב: 'כְּדִכְתִיב'. **נְאֻם־יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב.** במח' רומניא: 'חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב נְאֻם־יְיָ', בשונה מכל הנוסחאות והפסוק שלפנינו. **מנחם ציון עירו וכו'.** כה"נ במח' רמ"ו (בערבית), בולוניא, נ"א בשד"ל וכ"ה בכ"י ובמקום תיבת 'וּבוֹנֶה' 'בְּבִנְיָן'. במח' רס"ד־רס"ה: 'מְנַחֵם אֲבֵלֵי צִיּוֹן וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם', וכ"ה במח' רמ"ו (סוף שחרית). באשכנז: 'מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם'. במח' שד"ל, רומניא, פרס וחלב: 'בּוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם'. **בא"י בונה יְרוּשָׁלַיִם.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'בא"י בונה יְרוּשָׁלַיִם'. אמנם שינוי זעיר הוא, אבל הקמ"ץ מורה על סיומת של הברכה, משא"כ הפתח יורה על סמיכות ויש מנוסחאות הקדומים שברכת ירושלים ומצמיח קרן ישועה היו ברכה אחת וכמו שנאמר בירושלמי, ברכות פ"ד, ה"ג: 'בולל... ושל דוד בבונה ירושלים', ואולי מח' שד"ל ורומניא עשו כמין פשרה. **דוד עַבְדְּךָ.** בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'עַבְדְּךָ'. במח' רומניא: 'דוד עַבְדְּךָ'. **בְּמְהֵרָה תצמיח.** בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'מְהֵרָה תצמיח'. **כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם.** בסרע"ג וכ"י כ"ה ללא תיבות אלו. **קֶרֶן יְשׁוּעָה.** בסחב"ר: 'קרן לישועה'. במח' רומניא נוסף: 'לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל'.

מקורות ומקבילות

כי באש הצתה. ע"פ יעט' סד, י; אוכ' ד, יא; בבלי ב"ק, דף ס ע"א; בראשית רבתי, פר' וילא, עמ' 138. **ובאש אתה עתיד לבנותה.** בבלי ב"ק, דף ס ע"א, ע"פ זכ' ב, ט; פסר"ב פי' ל, ד"ה ד"א אמר הקב"ה; ילקו"ש תו', סוף רמז שמה. ראו רש"י סנהדרין, דף ע ע"ב, ד"ה בדבר שנתקלקלו. **ואני אהיה לה.** זכ' ב, ט. **ולכבוד אהיה בתוכה.** ע"פ יעט' כד, כג; ספ"ב ד, לא; לוו"ה, דן, ה, יב־יג. **חותם באי"י מנחם ציון.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' לח; סה"ת, סדר ת"ב, סי' לא. ראו הלק"ל, נהיגת האבל, אות א. **מנחם ציון.** ע"פ יעט' נא, ג; זכ' א, ח; בנ"ס מח, כד; ב"ר פר' ק, סי' יג, 'כך אני מנחם לציון ולכל חרבותיה'; תדא"ז סוף פר' יט. **ציון עירו.** ע"פ יעט' ס, יד; תה' עח, סח; קלב, יג; בנ"ס נב, יג. **ואבלי עמו.** ע"פ יעט' נא, יב; מד"ז (בובר), אוכ', פר' א, סי' טו; פדר"ך פי' יט, סוף סי' א. **באי"י בונה.** מדת"ה מז' לא, סי' ח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **בונה ירושלים.** תה' קמז, ב; בנ"ס נב, ז; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ה; מדת"ה מז' כט, סי' ב; תוס' רי"ד תענית, דף יג ע"ב; שבה"ל, סדר ברכות סי' קמ, בשם אחיו הרבב"א, ע"פ מד"ש פר' יג, ד; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **ברכת למח דוד.** בבלי מגילה, דף יח ע"ב; מדת"נ (וורשא), פר' קורח, סי' יב, ע"פ תה' כו, ב; בתמ"ד (ווירטהיימר) ח"ב, מד' מגין, סי' כא; ילקו"ש יעט', סוף רמז תפה. **את למח דוד.** ע"פ ירמ' לג, טו; תה' קלב, יז; בנ"ס נב, ח; ויק"ר פר' לא, סי' יא. **דוד עבדך.** ע"פ ש"ב ז, ה; תה' קלב, י. **במהרה תצמיח.** ע"פ יעט' נח, ח. **וקרנו תרום.** ע"פ תה' פט, כה; לב, יא; בנ"ס מז, יא. **לישועתך.** ע"פ יעט' נב, י; תה' כ, ו. **כי לישועתך קויתי כל היום.** ע"פ תה' כה, ה; תדא"ר פר' יח, ד"ה מוכח פני. **לישועתך קויתי.** ע"פ בר' מט, יח; יעט' לג, ב; תה' קיט, קכג; קיט, קסו; מתד"נ פר' במדבר, סי' כ. **באי"י מצמיח.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **מצמיח קרן ישועה.** ע"פ יחז' כט, כא; בבלי פסחים, דף קח ע"ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ, בשם אחיו הרבב"א, ע"פ מד"ש פר' יג, ד; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. במח' רומניא נוסף: 'לעמו ישראל'.

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ· וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְאֶת־תְּחִנָּתֵנוּ· כִּי אָב מָלֵא רַחֲמִים רַבִּים אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם· וְלֹא נָשׁוּב רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

בתענית ציבור, היחיד הצם אומר:

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ· כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ· וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ· וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקְּשָׁתֵנוּ· הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה· כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר· וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה· עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע· כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

מקורות ומקבילות

ברכת שומע תפילה. בבלי מגילה, דף יח ע"ב; בתמ"ד (ורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' כב; ילקו"ש ישע', סוף רמז תפה. **שמע קולנו ה'.** ע"פ דב' כו, ז; מ"א ח, מה; תה' ה, ד; ספי"ה ח, יז. **וחוס.** ע"פ יואל ב, יח. **וחוס וחננו.** כ"ה במח' רומניא, דף יד ע"ב. **וחננו.** ע"פ ישע' לג, ב; תה' קכג, ב־ג; ספ"ט ח, ח. **ורחם עליו.** ע"פ ירמ' לא, יט; ספ"ט ח, ח; ספ"ב ג, ב. כ"ה גם באשכנ"ז. **וקבל ברחמים.** ראו מדת"נ (וורשא), פר' ויצא, סי' ט; דב"ר פר' יא, סי' י, 'כיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קבל'. **וברצון את תפלתנו.** ע"פ תה' סט, יד; מש' טו, ח; בנ"ס לה, טז. **ואת תחנתנו.** ע"פ מ"א ח, כח; תה' ו, י; כ"ה גם במח' רומניא. **כי אב מלא רחמים.** ע"פ תה' קג, יג; ירוש' ברכות פ"ח, ה"ה; כ"ה גם במח' רומניא. **מלא רחמים רביס.** תדא"ר פר' ט; ב"ר, פר' מקץ, סוף עמ' 206; ס' הערוך, ערך עין; כ"ה במח' רומניא, דף יד ע"ב. **אתה הוא מעולם.** ע"פ ישע' סג, טז; תה' כה, ו; קג, יז; בנ"ס נא, ח. **ולא נשוב ריקם מלפניך.** ע"פ תה' עד, כא; כ"ה במח' רומניא, דף יד ע"ב. הלשון ע"פ ב"ב ח, כב. **בתע"ל.** בבלי שבת, דף כד ע"א; סדו' רס"ג עמ' שח; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; פסקי רי"ד תעניות, דף יג, סוף ע"ב; פסקי ריא"ז תעניות, פ"א, ה"א, אות יט; שבה"ל, סדר תעניות, סי' רעז, בשם רבינו נסים; סה"ת סי' ל ורמו סוף סי' לב. **יחיד הכס אומר ענני.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ג [דף לג ע"ב]; בבלי תעניות, דף יד ע"א ורש"י ד"ה מאי הוי; ר"ח עמ"ס תעניות, דף יד ע"א, ד"ה מאי הוה; כ"י כ"ה, דף 376. **ענני בברכת שומע תפילה.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ג [דף לג ע"ב]; בבלי תעניות, דף יג ע"ב ורש"י ד"ה בשומע, דף יד ע"א ורש"י ד"ה מאי הוי; ר"ח עמ"ס תעניות, דף יד ע"א, ד"ה מאי הוה; כ"י כ"ה, דף 376; פסקי ריא"ז עמ"ס תעניות, פ"א ה"א, אות יט; טוש"ע או"ח, סי' תקסה, ס"א. **ענני בשחרית.** ע"פ שבה"ל, סדר תעניות, סי' רעז; סת"ר סי' סב, בשם ר"ת והר"א כ"ן; כ"י כ"ה, דף 376; פסקי ריא"ז עמ"ס תעניות, פ"א ה"א, אות יט; טור או"ח, סי' תקסה, שכך נהג אביו הרא"ש; שה"ג עמ"ס תעניות, דף ד ע"ב; ראו בו"ע או"ח, סי' תקסה, ס"ג. **כי אל שומע תפלה.** ראו בת"י, דפ' ויגילאה, דף קיו ע"ב, ד"ה מה שתקנו, ע"פ תה' סו, טז־כ. **שומע תפילה.** תה' סה, ג; מש' טו, כט; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ד, 'שומע לעקת כל באי העולם'; שמו"ר פר' כא, סי' ד. **ותחנון אתה.** ע"פ תה' כח, ו; לא, כג. **בא"י שומע תפלה.** ע"פ מדת"ה

ח"נ והערות

וְחוּס וְחָנֵּנוּ. בסרע"ג וכ"י כ"ה ללא תיבות אלו. בסחב"ר ומח' רומניא: 'חוס וחננו'. **וְאֶת־תְּחִנָּתֵנוּ.** בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבות אלו. **אָב מלא.** כ"ה במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'אב מלא'. **אתה הוא מֵעוֹלָם.** בסחב"ר ומח' רומניא ללא: 'הוא מֵעוֹלָם'. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'הוא', וכן הוא בסרע"ג אבל מופיע בסמוך לחתימה. **וְלֹא נשוב.** בסחב"ר: 'לא נשוב'. **נוסח עננו.** הנוסח כאן לפי מח' רמ"ו (המופיע בי' בטבת, דף 49ב, תענית אסתר, דף 60א, י"ז בתמוז, דף 144ב וכן בסדר תעניות גשמים, ח"ב דף 135א, אך שם בשינויים זעירים. בתשעה באב רק צוין לומר עננו) ומח' בולוניא. במח' רמ"ו, בצום גדליה (ח"ב 26א), הנוסח שונה בהרבה וקרוב בחלקו לאשכנז. **בכל־עת צרה וצוקה.** בכ"י כ"ה, תחילת ענין ארבעה צומות, בעת אמירת 'עננו' חותמים כאן 'בא"י שמוע תפילה' וללא 'כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה'. **הוספת תחינות בברכת ש"ת.** בסדו' החדשים שמקרוב באו, נהגו להוסיף כאן תחינות, ואין זה מנהגנו וכן כ' בלו"א, סי' קסז. **שומע תפלה.** בסחב"ר: 'מלך שומע תפילה'.

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה׃ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׃ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

בראש חודש ובחול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ יַעֲלֶה וְיָבֹא׃ יַגִּיעַ׃ יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה׃ וְיִשָּׁמַע׃ וְיִפָּקֵד׃ וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ׃

ח"נ והערות

ואל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה. כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו רוב פעמים, בולוניא ושד"ל. בסחב"ר, מח' רמ"ו על אתר ובעוד מקומות ורומניא: 'וּבִתְפִלָּתָם שעה'. בכ"י כ"ה, לקמן דף 92: 'וּבִתְפִלָּתָם' וללא תיבת 'שְׁעֵה'. **וּתְפִלָּתָם מהרה.** בכ"י כ"ה על אתר: 'ובתפלתם מהרה', אבל לקמן דף 92א כבפנים. במח' רומניא: 'בַּעֲבוֹדָתָם ותפלתם מהרה'. **יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.** בסחב"ר נוסף: 'בימינו'. **נוסח יעו"י לר"ח.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא נמצא בסדר לר"ח לפני הלל. במח' שד"ל ורומניא נמצא על אתר. **יעלה וְיָבֹא.** במח' רומניא: "יעלה יָבֹא'. **יֵרָאֶה וְיֵרָצֶה.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו (ערבית של פסח, ערבית, מנחה ונעילה ליוה"כ, ערבית לסוכות ושחרית לש"ע), בולוניא (ערבית ושחרית של פסח, מנחה ונעילה ליוה"כ, ערבית לסוכות), רומניא בעמידות ושד"ל. בסרע"ג לר"ה ומח' רומניא ברה"מ, דף כו ע"א וקטו ע"ב: "יֵרָאֶה יֵרָצֶה'. בסדו רס"ג: 'ויראה' וללא תיבת 'וְיֵרָצֶה'. בכ"י כ"ה (רוב הפעמים), מח' רמ"ו ובולוניא (ר"ח, שבועות, ר"ה ויוה"כ, שחרית לסוכות וש"ע): 'וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה'. בכ"י כ"ה בפסח שחל בחול: 'וירצה ויראה'. **וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד.** בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה (בפעם הראשונה) ומח' רומניא: "שָׁמַע יִפָּקֵד', אבל בשאר המקומות שבכ"י כ"ה כבפנים. **וְיִזָּכֵר זכרוננו.** בסחב"ר: 'יזכר זכרונינו'. **וְזִכְרוֹן אבותינו.** בכ"י כ"ה: 'זכרון אבותינו'.

מקורות ומקבילות

מז' כט, סי' ג; שבה"ל, עניין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עניין התפילה. **ברכת עבודה.** בגלי מגילה, דף יח ע"א; פסז"ו דב', פר' וחאת הברכה, דף סב ע"א; בתמ"ד (וורטיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' כג; רש"י עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה ועבודה. **רצה ה"א בעמך ישראל.** ע"פ יחז' מג, כז; תה' קמט, ד. **ואל תפלתם.** כה"נ בשה"ע עשה"ד, הל' שופר, דף קג טור ב. וברמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה, ובאבודרהם על אתר: 'ולתפלתם'. **שעה** - פְּנֵה. ע"פ בר' ד, ד ורש"י; ספ"ר סי' סא, ע"פ הוש' יד, ג; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' א, 'אפילו אין אדם כדאי לעמוד בתפלתו ולעשות חסד, עמו כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו'. **הזכרת עבודה.** ויק"ר פר' ז, סי' ב. ראו רש"י ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה ועבודה. **לדביר ביתך.** ע"פ מ"א ח, ו. **ואשי ישראל.** ע"פ במ' כח, ב-ג; ס"א ב, כח; תוס' מנחות, דף קי ע"א, ד"ה ומיכאל. **הזכרת קרבנות.** ויק"ר פר' ז, סי' ב; פדר"ך פי' כד, סי' ה. **ותפלתם מהרה.** ע"פ תה' לא, ג; קב, ג; תוספתא (ליברמן), ברכות פ"ג, ה"ז; בגלי ברכות, דף כט ע"ב. **ותפלתם... תקבל.** ראו שמו"ר פר' כא, סי' ד, ע"פ ישע' מט, ג; מדת"ה מז' קטז, סי' א, 'ישראל אוהבין להקב"ה, שהוא שומע תפלתן בכל שעה'; שה"ר פר' ח, סי' יב, 'תקבל את תפלתם כקרבן' וכו'. **ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך.** ע"פ ישע' נו, ז; מלא' ג, ד; מדת"נ פר' נשא, סי' כג, 'כשתכנס לפלטרין שלך, אתה רואה כמה פריס נקריב לפניך', ע"פ תה' נא, כא. **עבודת ישראל עמך.** מתע"ד יא, ד, 'כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה, כך תפלה קרויה עבודה'; ספרי דב', פר' עקב, פי' מא, ד"ה ולעבדו; ילקו"ש תו', פר' עקב, רמז תסג. **בר"ח.** סרע"ג ח"ב, סי' מד; סדו' רס"ג עמ' קכח; שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קעא; סת"ר סי' לב, עניין תפילת וכו'; סה"ת סי' טו. ראו שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שב, ד"ה וכן המנהג.

נחום"מ. סרע"ג ח"ב, סי' קלו; רי"ף עמ"ס שבת, דף יא ע"א; פסקי רי"ד שבת, דף כד ע"א; סת"ר סי' נג, עניין הקריאות. **או"א יעלה ויבא.** החכר בתוספתא ברכות פ"ג, ה"י; בגלי שבת, דף כד ע"א; מס"ו פר' יט, ה"ה; תוס' ברכות, דף לד ע"א, ד"ה אל. **נוסח יע"ו.** סרע"ג ח"א, סי' עט, ח"ב סי' מד, סי' עז וסי' קה; סדו' רס"ג עמ' קג ודף קן; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; מחו"ו סי' לג. **אמירתו בברכת העבודה.** ע"פ תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ג, ה"י; בגלי שבת, דף כד ע"א, רש"י ד"ה ואומר ותוספות ד"ה בבונה; ר"ח; פסקי רי"ד; תשוה"ג החדשות, שמגאל (אופק), סי' קעב; פסקי ריא"ז עמ"ס ביצה, פ"ג ה"א, אות כג; שבה"ל, סדר עלית, סי' רלח, ד"ה וביום; סת"ר סי' לד; טוש"ע או"ח, סי' תכב, ס"א; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כג ע"א, אות א. **יעלה.** ע"פ שמ' ב, כג. **ויבוא.** ע"פ שמ' ג, טו. **יגיע.** ע"פ בר' כח, יב. **יראה.** ע"פ בר' כב, יד. **וירצה.** ע"פ ישע' נו, ז; הוש' יד, ג ורש"י; בג"ס לה, טז; בגלי יומא, דף פו ע"ב, 'מתפייס ממנו בדברים'. **וישמע.** ע"פ שמ' ב, כד; תה' ד, ד; ספ"ב ב, יד. **ויפקד.** ע"פ בר' נ, כד; שמ' ג, טז; ס"א ב, כא; ספי"ה יג, כ. **ויזכר.** ע"פ שמ' ב, כד; ירמ' טו, טו; ספ"ט ג, א. **זכרונו.** ע"פ שמ' כח, כט; תה' קו, ד; קטו, יב; בג"ס טז, יח. **וזכרון אבותיו.** ע"פ שמ' ב, כד; מד"ז, שה"ש (בובר), פר' א,

וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה. לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בחוה"מ של פסח:	בחוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה.	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה.

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

מקורות ומקבילות

סי' ד, '...מעשי אבות חכרוסם בא לפניך'; תדא"ר סוף פר' כו, 'חכרון אבותם לפניו'. **וזכרון ירושלים.** ע"פ ירמ' גא, ג; תה' קלז, ו. **ירושלים עירך.** ע"פ מ"א יא, לב; דני' ט, טז. **משיח בן דוד.** ע"פ ש"א כב, גא; כג, א; יבע' יא, א. **דוד עבדך.** ע"פ ש"ב ז, ה; תה' קלב, י. **וזכרון וכו' ישראל.** ע"פ שמ' כח, יב; ירמ' ב, ב; ירוש' סוטה פ"ג, ה"ד, '...זכרונות שנאמרו בתורה לטובה'. **עמך בית ישראל.** ע"פ יחז' לד, ל. **לפניך.** ע"פ בר' כז, ז; שמ' כג, יז; במ' י, ט; ספ"ב ד, כג. **לפליטה.** בר' מה, ז; עזר' ט, ח. **לטובה.** ע"פ דב' כח, יא; ירמ' כד, ו; סח"ש ג, ו. **לחן ולחסד.** ע"פ בר' יט, יט; אס' ב, יז; ספ"ט א, א; לוי"ה, שמעון, ד, ה. **ולחסד ולרחמים.** ע"פ תה' כה, ו; דני' א, ט; ספ"ט ה, א; ת"מ א, יא. **ולרצון.** ע"פ שמ' כח, לח; יבע' מט, ח; ממו"ו סי' לג. **ראש החודש.** ע"פ במ' י, י; ספ"ו ו גב; סמק"א י, לד. כ"ה גם באשכנ. **בחוה"מ של פסח.** ראו מס"ו פר' יט, ה"א. **חג המצות.** שמ' כג, טו; ויק' כג, ו; ספי"ו מט, לב. **חג הסוכות.** ויק' כג, לד; זכ' יד, טז; ספי"ו טז, לג-לח; סמק"א י, כא. **זכרנו ה"א בו לטובה.** ע"פ נחמ' ה, יט; יג, לא; ספ"ט א, א; לוי"ה, נפתלי, ח, ה. **יש שנוים זמן על כל פיסקא. ויש שנוים רק בסוף.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' כג. ראו שבה"ג, הגהות טור, או"ח סי' תכב, אות א ואליה רבה או"ח, סי' תכב, ס"ק א; מאמר מרדכי סי' קכז, ס"ק ו; אילת השחר עמ"ס שבת, דף קיט ע"ב. **ופקדנו בו לברכה.** ע"פ בר' כא, א; לפ' ב, ז; פסר"ב (ווגשב) פי' מג, סי' ט. **והושיענו.** ע"פ מ"ב יט, יט; ספ"ב ב, יד. **בו לחיים טובים.** ע"פ יבע' ד, ג; תה' כא, ה; סו, ט; סרע"ג; מח' רומניא. **בדבר** - בדיבור. ע"פ תה' לג, ו. לגלא ו' בתיבה, כן הוא בכ"י כ"ה ומח' הקדומים; סרע"ג ח"ב, סי' מד; סדו' רס"ג עמ' קג. **ישועה.** ע"פ יבע' יב, ג; כו, ג; נב, ז. **ורחמים.** ע"פ דב' יג, יח; יבע' מד, ז; זכ' א, טז. **וחוס** - לשון רחמים ותחנוניס, ע"פ אה"מ, רבי עקיבא, עמ' 429; יוא' ב, יז; יוי' ד, יא. **וחוס וחננו.** ע"פ מ"ב יג, כג. **וחננו.** אה"מ, הלל, עמ' 133, ד"ה אהבתי, 'חננו אדוינו המלך וכו', לווה המלך' וכו'; ילקו"ש תו', רמז תשי, סוף ד"ה יאר ה'. **כי אליך עינינו.** ע"פ דה"ב כ, יב; תה' קכג, א; קמה, טו. **כי אל מלך.** ע"פ תה' לה, ג. **אל מלך חנון ורחום אתה.** ע"פ יוי' ד, ב; תה' פו, טו; נחמ' ט, יז. **חנון ורחום אתה.** נחמ' ט, לא. ע"פ תה' קג, ח; בכ"ס ב, יא.

ח"נ והערות

וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם. כה"נ בסרע"ג, מח' רומניא ושד"ל בימות השנה. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל בכל החגים: 'זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם'. **וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ... וְזִכְרוֹן.** בכ"י כ"ה: 'זכרון משיח... זכרון'. **לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה.** תיבת 'לִפְלֵיטָה' לא מופיעה בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' הקדומים ורומניא וכאן בסרע"ג, מח' נירנברג ושד"ל. במח' רומניא: 'יַעֲלֶה לְפָנֶיךָ'. **לְחֵן וּלְחֶסֶד.** תיבות אלו אינן מופיעות בסחב"ר ומח' רומניא. **וּלְרָצוֹן.** תיבה זו איננה בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה (בפעם הראשונה) ומח' רומניא, אבל בשאר המקומות שבכ"י כ"ה כבפנים. **בְּיוֹם רֹאשׁ.** בכ"י כ"ה: 'ויום ראש'. **לחיים טובים.** במעט מקומות בכ"י כ"ה ללא תיבת 'טוֹבִים', אבל ברובן כבפנים. **ישועה וְרַחֲמִים.** בכ"י כ"ה (בפעם הראשונה): 'ישועה ברחמים', אבל בשאר המקומות כבפנים. **וְחוּס וחננו.** בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה (בפעם הראשונה) ומח' רומניא: 'חוס וחננו', אבל בשאר המקומות שבכ"י כ"ה כבפנים. **וְהוֹשִׁיעֵנוּ.** במח' רומניא נוסף: 'מִלְּטֵנוּ מִכָּל־צָרָה וּמַחֲלָה מְגָזוֹן וַאֲנָחָה חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ'. **כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ.** תיבות אלו אינן בסרע"ג ח"ב, סי' מד וסי' עז ובחלק מהמקומות בכ"י כ"ה. **ורחום אָתָּה.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'ורחום אַתָּה'.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז׃
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן׃

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ׃ שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ׃ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־

בחזרה כשהחזן אומר ׳מודים׳ חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים ׳מודים דרבנן׳:

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר׃ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית׃ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ׃ עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ׃

ה"נ והערות

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבות אלו. **המחזיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'המחזיר מהרה שכינתו'. בשבה"ל, ענין תפילה, סי' יח: 'המחזיר ברחמיו מהרה שכינתו'. במח' רומניא: 'הַמֵּשִׁיב שכינתו'. **וְעַל־נשמותינו.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'על נשמותינו'. **וְעַל־נִסֶּיךָ וכו' שֶׁבְּכָל־עֵת.** בסחב"ר: 'על ניסיך וטובותיך שבכל עת עימנו'. **מוֹדִים כּוֹרְעִים וכו' לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ.** לפי העתקת שכטר: 'מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו' וצ"ע. **לפניך אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כל־בשר.** בכ"י כ"ה: 'לפניך יי אלהינו אלוה כל־בשר'. במח' רומניא: 'יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר'. **ברכות והודאות.** בסחב"ר נוסף: 'ותושבחות'. **הגדול וְהַקָּדוֹשׁ.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'וְהַקָּדוֹשׁ'. **עַל־**

מקורות ומקבילות

ותחזינה עינינו. ע"פ ישע' לג, כ; נב, ח; מיכ' ד, יא. **בשובך לציון.** ע"פ ישע' נב, ח; זכ' ח, ג; שמו"ר פר' ל, סי' ח. ראו ויק"ר פר' לו, פר' ז, סי' ב, 'שכן בציון מהרה יעבדוך בניך'. **לציון ולירושלים עירך ברחמים כמאז.** במח' פרס, דף ט ע"א, נוסח קרוב, 'לנוך לציון כמו מז ברחמיס'. **ולירושלים עירך ברחמים.** ע"פ זכ' א, טז; מדת"ה מז' עב, סי' א. **ברחמים כמאז.** כ"י כ"ה; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; מחו"ו סי' פט; מח' רומניא. ראו סדו' רס"ג דף יט; במח' ארס לובה, דף מו ע"א, 'כמאז ברחמיס'. ע"פ אה"מ אס', עמ' 66, אות לז. **בא"י המחזיר.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **המחזיר ברחמיו שכינתו לציון.** ע"פ מדת"ה מז' לט, סי' א; ילקו"ש תה', רמז תתנב, ד"ה ה' מלך; ס' הכוזרי, מאמר ב, סוף אות כד. **ברכת הודאה.** בבלי מגילה, דף יח ע"א; פסז"ו דב', פר' חאת הברכה, דף סב ע"א; בתמ"ד (ווריטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' כד; סת"ר סי' א, ד"ה ירושלמי. ראו ב"ר (אלבק), פר' ויחי, פר' לט; מדת"נ פר' ויחי, סי' ח. **מודים אנחנו לך.** דה"א כט, יג; ספרי, דב' פר' חאת הברכה, פ' שמג; ילקו"ש תו', רמז תתקנא, ד"ה ויאמר ה'. **שֶׁאַתָּה הוּא.** יש המנקדים 'שֶׁאַתָּה', ע"פ שופ' ו, יז, אמנם כבר כתב הרד"ק, 'שהיה ראוי להנקד בסגול, ורק בעבור להרחיב האל"ף לכך נקמ"לה', עכ"ד. וכן סובר הב"י ואו"ח, סוף סי' קכז, שכתב: דמהג העולם לומר הש"ן בסגול. **שאתה הוא ה' אלהינו.** ע"פ ירמ' יד, כב; תה' קה, ז; ספ"ב ג, ו. **ואלהי אבותינו.** ע"פ שמ' ג, טו; ספ"ט ח, א. **חיינו המסורים בידך.** ע"פ תה' לא, טז; סח"ם ז, טז. **נשמותינו הפקודות לך.** ע"פ תה' לא, ו; איו' יב, י; ספרי במ', פר' פינחס, פי' קלט; מכדר"י מס' דשירה, ריש פר' ט; במדב"ר פר' כ, סי' כ. **ועל נסיך וכו' ונקר ולהריס.** כ"ה גם באשכנ. בסרע"ג ומח' רומניא לא קטע זה. **נסיך שבכל יום ויום עמנו.** ע"פ מדת"ה מז' סב, סי' ג, ומז' קו, סי' א. **בחזרה כשהחזן וכו'.** ס' הערוך, אות ד, ערך דד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ג ה"ב, אות ז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כב. **לשוח עמו.** ירוש' ברכות פ"א, ה"ה; סרע"ג א"א, סי' ס; רי"ף ברכות, דף כד ע"א; רב סעיס גאון ברכות, דף לד ע"א; ס' הערוך, אות ד, ערך דד; פסקי ריא"ז ברכות, פ"ג, ה"ב, אות ז. **מודים דרבנן.** תשוה"ג החדשות, סי' כח, אות תשמט; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ב. כ' הב"י, או"ח סי' קכז, 'מלאתי כתוב, נקרא מודים דרבנן, לפי שהוא תיקון הרבה חכמים'. ומשמע מסוטה, דף מ ע"א, כדבריו. במח' רמ"ו ובולוניא, מודים דרבנן בא לאחר שמו"ע; במח' רומניא לאחר נפילת אפיס; בכ"י כ"ה לאחר ברייתא דרבי ישמעאל ולפני 'לעולם יהא אדם ירא שמים'. שבה"ל, ענין תפילה, סי' ב. **הנוסח.** ע"פ בבלי סוטה, דף מ ע"א; סרע"ג א"א, סי' ס; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ג, סי' כ; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ט, ה"ד; פסקי ריא"ז ברכות, פ"ג, ה"ב, אות ז; מח' רומניא, דף טו ע"ב. **כורעים.** ע"פ ישע' מה, כג; עזר' ט, ה; ת"מ א, יא. **כורעים ומשתחוים.** לשון הפ' באס' ג, ב. ע"פ תה' לה, ו; פדר"א פ' מג. **ומשתחוים.** ע"פ לפ' ב, יא; תה' כט, ב; נחמ' ט, ג. **אמתו לפניך אלהינו.** ע"פ דה"א כט, יג. **אלהי כל בשר.** ירמ' לב, כז; ע"פ ספי"ו י, ג. **יוצרנו.** ע"פ בר' ב, ז; ישע' סד, ז; בס"ם מג, לה; זוה"ה, נפתלי, ב, ה. **יוצר בראשית.** בראשית א, א; ספי"ו ב, ב-כז; ספ"י קדה"י א, א, א. **ברכות... לשמך.** ע"פ תה' לו, ב; קמה, א; בס"ם לט, מב. **והודאות לשמך.** ע"פ מ"א ח, לג; תה' קו, מז; קכב, ד. **לשמך הגדול והקדוש.** ע"פ תה' לט, ג; שה"ר פר' ח,

נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תָמּוּ חֲסָדֶיךָ· וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ· וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

המשך ׳מודים דרבנן׳:

כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנְנֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלְיוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם· עַל שֶׁאֲנוּ מוֹדִים לָךְ· (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת): עד כאן.

בחנוכה ובפורים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

מקורות ומקבילות

סי׳ יב, ׳...מסבחים ומקלסים לשמך הגדול׳. רא״ו יחז׳ לו, כב־כג. **ועל נפלאותיך.** ע״פ תה׳ ט, ב; איו׳ ה, ט; דה״א טז, ט; נב״ס לט, יט. **נפלאותיך... שבכל עת.** ע״פ מדת״ה מז׳ עא, סי׳ ד. **וטובותיך.** ע״פ ישע׳ סג, ז; תה׳ עג, א. **ערב ובקר ולהריס.** תה׳ נה, יח. **הטוב.** ע״פ תה׳ נד, ח; נב״ס מה, כו. **כי לא כלו רחמיך.** ע״פ איכ׳ ג, כב; מדת״ה מז׳ סז, סי׳ א. **המרחם.** ע״פ ישע׳ מ, י; תה׳ קטז, ה; סח״ס יא, כג; יא, כו. **לא תמו חסדיך.** ע״פ תה׳ כה, ו; קח, ה; איכ׳ ג, כב; נב״ס נא, ח. **ומעולם קוינו לך.** ע״פ ישע׳ כה, ט; תה׳ קכג, ב; סרע״ג ח״א, סי׳ לט. **לא הכלמתנו.** ע״פ תה׳ כב, ו, וכה, ג; סרע״ג ח״א, סי׳ לט. ׳לא־הכלמתי וכו׳ פניך ממנו׳, כ״ה גם במח׳ רומניא. **ולא עזבתנו.** ע״פ מ״א ו, יג; נחמ׳ ט, לא; ספי״ו א, יח. **ולא הסתרת פניך ממנו.** ע״פ ישע׳ סד, ו; תה׳ כז, תרע; סט, יח; קב, ג; קמג, ז; מחכר בהלק״ל, הל׳ חנוכה, סי׳ ג, ובסה״ת סי׳ יח. **תחיינו.** ע״פ תה׳ פ, יט; פה, ז. **ותחננו.** ע״פ ישע׳ לג, ב; מלא׳ א, ט; מח׳ רומניא. **ותאסוף גליותינו מארבע כנפות.** ע״פ דב׳ ל, ג-ד; ישע׳ יא, יב. **ונשוב לשמור חוקיך.** ע״פ דב׳ ל, ח-י; תה׳ קיט, קמו. **ולעשות רצונך.** ע״פ תה׳ מ, ט; נב״ס ב, טז. **באמת.** ע״פ יחו׳ כד, יד; ש״א יב, כד. **ובלבב שלם.** מ״ב כ, ג; דה״ב יט, ט; צוו״ה, יהודה, כג, ה; מצל׳ תענית פ״ב, מ״ב, ׳...שיהא לבו שלם בתפלה׳. **על שאנו מודים לך.** ע״פ דה״א כט, יג; פסר״ב (אים שלוס), פי׳ ט, סוף ד״ה למגלח על הנגיעות. **איזה חותמת ב׳ברוך׳.** רמב״ם, הל׳ תפילה, פ״ט, ה״ד; סמ״ג, עשין סי׳ יט; שבה״ל, עניין תפילה, סי׳ ב. רא״ו בבלי סוטה, דף מ ע״א; רשב״א עמ״ס ברכות, דף לד, סוף ע״א. **ברוך אל ההודאות.** ע״פ ירומ׳ ברכות פ״א, ה״ה [דף י ע״ב]; רא״ש עמ״ס ברכות, פ״ג, סי׳ כ; טור או״ח, סי׳ קכז; מח׳ רומניא, דף טו ע״ב. **בחנוכה.** תוספתא ברכות פ״ג, הי״ז; בבלי שבת, דף כא ע״ב ורש״י ד״ה ועשאוס; פסקי רי״ד ד״ה מאי; שבת, דף כד ע״א ורש״י ד״ה בברכת המזון; מש״ט, פר׳ בשלח, ׳ולהזכיר על הנסים׳; סרע״ג ח״ב, סי׳ סא;

ח״נ והערות

שהחייתנו. בסחב״ר ללא תיבת ׳על׳. **וְעַל־נפלאותיך.** בכ״י כ״ה על אתר: ׳על־נפלאותיך׳, אבל לקמן דף 92ב כבפנים. **לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וכו׳ חֲסָדֶיךָ.** בכ״י כ״ה לקמן דף 92ב: ׳לא תמו חסדיך והמרחם כי לא כלו רחמיך׳, אבל על אתר כבפנים. **וּמֵעוֹלָם קוינו.** בסחב״ר: ׳מעולם קוינו׳. **וְלֹא־עזבתנו וְלֹא.** בסחב״ר וכ״י כ״ה: ׳לא עזבתנו לא׳, אבל לקמן בכ״י כ״ה, דף 92ב, כבפנים. **תחיינו ותחננו.** בסחב״ר נוסף: ׳ותקימנו׳. **ותאסוף גָּלְיוֹתֵינוּ.** כה״נ במח׳ שד״ל. בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא: ׳ותאסוף גָּלְיוֹתֵינוּ׳. בסחב״ר: ׳ותאספינו ותכניס גליותינו לחצרות בית דביר קדשך ונודה לך לפניך ה׳ אלקינו (עד) [על] שאנו מודים לך׳ ובזה מסתיים מודים דרבנן. **ברוך אל ההודאות.** בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא ללא חתימה, על פי הבבלי, סוטה, דף מ ע״א. ולפי מח׳ שד״ל חותמים ׳ברוך אל ההודאות׳. נוסח החתימה, הכוללת גם את שם ה׳ (׳ברוך אַתָּה יְיָ אל ההודאות׳), ע״פ הירושלמי ברכות (פ״א, ה״ה), ולפי שד״ל כעין פשרה בין שתי השיטות וראו במקורות. **נוסח עה״נ לחנוכה.** בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא, דף מח ע״א, נמצא בסדר לחנוכה. במח׳ שד״ל נמצא על אתר. **לפורים.** בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא, דף פב ע״א, נמצא בסדר לפורים. במח׳ שד״ל נמצא על אתר. **וְעַל־הגבורות.** במח׳ רמ״ו בחנוכה ופורים: ׳עַל־הגבורות׳. בסחב״ר, בפורים וכ״י כ״ה, בחנוכה ובפורים, בכל הפיסקה תיבת ׳עַל׳, ללא ו׳. בסרע״ג ללא תיבות ׳וְעַל׳ ובמקומה לכל תיבה יש וי״ו. **וְעַל־הַפְּדוּת.** בסרע״ג,

בחנוכה:

בִּימֵי מַתַּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתָךְ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנָךְ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים

בפורים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים

ח"נ והערות

סחב"ר ומח' רומניא בא לפני 'ועל־הפרקן'. **עָמָנוּ וְעַם־אֲבוֹתֵינוּ.** כה"נ גם בסדו' רס"ג. בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא: 'לַאֲבוֹתֵינוּ' וללא תיבות 'עָמָנוּ וְעַם'. **בַּזְּמַן הַזֶּה.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר ומח' רמ"ו: 'וּבַזְּמַן הַזֶּה'. במח' רומניא: 'בַּזְּמַן הַזֶּה'. **בימי מַתַּתְיָה.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא: 'בימי מַתַּתְיָה'. במח' רומניא: 'בימי מַתַּתְיָא'. בסרע"ג, סדו' רס"ג וכ"י כ"ה כבפנים, אבל ללא ניקוד. **חַשְׁמוֹנַאי.** בסרע"ג ומח' רמ"ו: 'וְחַשְׁמוּנָאי' בוי"ו. לפי הגירסא עם וי"ו, מדובר בשני אנשים שונים, אחד הוא 'יוחנן כהן גדול' ואחד הוא 'חשמונאי', וכך משמע מהגמ', בבלי מס' מגילה, דף יא ע"א: 'וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול'. ולפי הגירסה בלא וי"ו 'חשמונאי', הוא שם תואר ליוחנן כהן גדול, וכך דעת הרד"ק בספר השרשים, אות ח', ערך חשמן. בכ"י כ"ה: 'וחשמוניי'. במח' בולוניא: 'חַשְׁמוּנַאי'. במח' שד"ל: 'חַשְׁמוֹנָאי'. במח' רומניא: 'חַשְׁמָנָאי' וכן נראה מסדו' רס"ג. **הָרְשָׁעָה.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא ורומניא: 'הָרִשְׁעָה'. בסדו' רס"ג ללא תיבה זו. **לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתָךְ.** כן גם בסרע"ג. בסדו' רס"ג: 'לשכחם את תורתך'. בנוסחאות אשכנז: 'לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ'. במח' רומניא: 'לשכחם מִתּוֹרָתֶךָ'. **מֵחֻקֵּי רְצוֹנָךְ.** כן נמצא בסרע"ג, סדו' רס"ג ובמח' הקדומים במ"ם. במח' רומניא: 'מֵחֻקֵּי רצוֹנֶךָ'. **בימי מָרְדְּכַי.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'בימי מָרְדֶּכַי' וכ"ה ב'כארצ"ו'. **בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **הַמָּן הָרָשָׁע.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'המן הָרַע'. **וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד.** כה"נ גם במח' רומניא. בנוסחאות אשכנז: 'בִּקֵּשׁ להשמיד'. **לְהַרֹג וּלְאַבֵּד.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' שד"ל, רומניא ובפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו ובולוניא: 'להרג לְאַבֵּד'. **בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר וכו' חֹדֶשׁ אֲדָר.** תיבות אלו נשמטו בסחב"ר ומח' רומניא, אמנם בסחב"ר נכתב בגליון העמוד. **ושללם לָבוז.** במח' רמ"ו: 'ושללם לָבוז'.

מקורות ומקבילות

הלק"ל, הל' תענוכה, סי' ג; שבה"ל, ענין תענוכה, סי' קפז; סה"ת סי' יז. **בפוריס.** תוספתא ברכות פ"ג, ה"י; סרע"ג ח"ב, סי' סה; סדו' רס"ג עמ' רמז; הלק"ל, הל' פוריס, סי' ב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; שבה"ל, ענין פוריס, סי' ר; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח. **על הנסים.** מרומז בתוספתא ברכות פ"ג, ה"י. ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב, ורש"י ד"ה ה"ג ועשאום; סרע"ג ח"ב, סי' שא, וסי' שו; סדו' רס"ג עמ' רנה; פסקי רי"ד; סת"ר סי' לו, ענין תפילה, וסי' מ ענין קריאת המגילה. **הפרקן.** ע"פ תה' קלו, כד; תר"א שמ' ח, יט. **הפדות.** ע"פ תה' קיא, ט. **ועם אבותינו.** ע"פ תה' עח, יב. **הנוסח לחנוכה.** סרע"ג ח"ב, סי' שא; סדו' רס"ג עמ' רנה; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה. **בימי מתתיה בן יוחנן כהן.** ע"פ סמק"א ב, א; מס"ו פר' כ, ה"ו. **כהן גדול.** ע"פ מג"ת, ד"ה שבעה עשר באלול, וד"ה בתלתא בתשרי; מס"ו פר' כ, ה"ו; בבלי מגילה, דף יא ע"א, '...ומתתיה כהן גדול'. **ובניו.** ע"פ סמק"א ב, ב-ה. **כשעמדה עליהם.** כ"ה גם בסרע"ג ומח' רומניא. בסדו' רס"ג לא תיבת 'עֲלֵיהֶם'. **מלכות יון.** דני' יא, ב; סמק"א פר' א. **מלכות יון הרשעה.** ע"פ מג"ת, הסכוליון, ד"ה בתלתא בתשרי; מל"ה, פר' מקן, ד"ה ואפשר שאותה; תשבי, ערך שמד. ראו ב"ר פר' עז, סי' ד; גאה"ל או"ח, סי' תרפב, ס"ק א. **לשכחם.** ע"פ ירמ' כג, כז. **מתורתך.** סרע"ג ח"ב, סי' שא; מחו"ו סי' לג; מח' פרס, דף לט ע"א; מח' כמנהג ק"ק רומה, ויניציאה שמ"ז, סוף ח"ב (הערות). **מחקי.** ע"פ מלא' ג, ז. **ואתה ברחמיך.** נחמ' ט, יט. **בעת צרתם.** ע"פ נחמ' ט, כז. **רבת את ריבם.** ע"פ תה' לה, א. **נקמת.** ע"פ ירמ' נא, לו. **הנוסח לפוריס.** מזוכר במס"ו פר' כ, ה"ו; סרע"ג ח"ב, סי' סו; סדו' רס"ג עמ' רנז; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה. **בשושן הבירה.** אס' א, ב. **להשמיד להרג.** אס' ג, יג. **ואתה ברחמיך.** נחמ' ט, יט.

המשך לחנוכה:

בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנַת יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לפורים:

הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ· כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה· מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

מקורות ומקבילות

וזדים ביד עוסקי. ע"פ תה' קיט, נח. **ולך עשית.** ע"פ ש"ב ז, ט. **ולעמך ישראל.** ע"פ ש"א יט, ה. **לדביר ביתך.** ע"פ מ"א ח, ו. **וטהרו את מקדשך.** ע"פ סמק"א ד, מא־מג. **וקבעום שמונה ימים.** ע"פ סמק"א ד, נח. **וכשם שעשית וכו'.** ע"פ מס"ו פר' כ, ה"ו; סרע"ג ח"ב, סי' סא; סד"ר סי' קמא, עמ' תשיט; מחו"ו סי' לג. בסדו' רס"ג נוסח דומה במקלת. **ונודה לשמך.** ע"פ תה' עט, יג; מס"ו פר' כ, ה"ו. **הפרת.** ע"פ תה' לג, י. **והשבות לו.** ע"פ יואל ד, ד; במדב"ר פ' יד, סי' ח. **ותלו אותו.** אס' ט, כה. **וכשם שעשית.** סרע"ג ח"ב, סי' סה; מחו"ו סי' לג. **ונודה לשמך.** ע"פ תה' עט, יג. **בעשי"ת מוסיפים.** סרע"ג ח"ב, סי' קטז; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסא תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; מח' רומניא. **המוסח.** סרע"ג ח"ב, סי' קה; בסדו' רס"ג, עמ' רכ, מובא רק ההתחלה; ברמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות, תחילת הנוסח דומה, אמנם מתוכר הוא ל'וכתוב לחייס', וכ"ה במח' פרס, דף עט ע"א; מחו"ו סי' שמז; מח' רומניא. **זכור רחמיך.** תה' כה, ו; כ"י כ"ה, דף 3103. **וכנוס את כעסך.** ע"פ תה' פה, ה; ת"מ ח, יד; בבלי ברכות, דף ז ע"א. **דבר וחרב.** ע"פ יחז' יד, כא. **וחרב ורעב ושבי.** ע"פ ירמ' טו, ב; ספ"ב ב, כה. **ומשחית.** ע"פ שמ' יב, כג; ש"ב כד, טז. **וכל מחלה.** דה"ב ו, כח. **בני בריתך.** ע"פ בר' יז, ב;

ח"נ והערות

וטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. בסרע"ג ללא תיבות אלו. במח' רומניא בא אחרי ׳וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים׳. **וקדוש בָּעוֹלָם.** בסרע"ג ונוסחאות אשכנז: ׳וקדוש בְּעוֹלָמֶךָ׳. בסדו' רס"ג ומח' רומניא ללא תיבת ׳בָּעוֹלָם׳. **בָּאוּ בָנֶיךָ.** בסדו' רס"ג: ׳נכנסו עמך׳. **לדביר בֵּיתֶךָ.** כה"נ במח' רמ"ו ובלוניא. במח' שד"ל ורומניא: ׳לדביר בֵּיתֶךָ׳. **וּקְבָעוּם שְׁמוֹנַת יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה.** כה"נ גם בנוסח בני רומניא, דף מח ע"ב. בסרע"ג וסדו' רס"ג: ׳וקבעו׳ וכו׳. בנוסחאות אשכנז: ׳וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יָמֵי וכו׳ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל׳. **וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ וכו'.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: ׳כשם שעשית׳. איננו מופיע במח' רומניא. **פֶּלֶא וְנִסִּים.** בסרע"ג: ׳נסים ונפלאות׳. **וְכַשֵּׁם שעשית.** בסחב"ר: ׳כשם שעשיתה׳. **עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ושד"ל. בסחב"ר: ׳לאבותינו׳ וללא תיבת ׳נֵס׳. במח' בולוניא: ׳עִמָּהֶם נס׳. **כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסחב"ר אינו מופיע כאן אלא בסוף הנוסח. **פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת.** בסרע"ג: ׳נסים ונפלאות בעת הזאת׳. בסחב"ר: ׳פלא ניסים וגבורות בימים ההם׳. **וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה.** כה"נ גם בסרע"ג. בסחב"ר: ׳כן יעשה עמנו י"י אלהינו׳. **אֶת־כעסך.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא ללא תיבת: ׳אֶת׳. **וּשְׁבִי ומשחית.**

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד׃ כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה׃ וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת׃

בעשי"ת מוסיפים: **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ׃**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת׃

בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן, החזן אומר 'או"א', והציבור עונה אחרי כל פסוק "כן יהי רצון":

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ׃ כָּאָמוּר׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃

ה"נ והערות

כה"נ במח' שד"ל. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא ללא תיבת 'שֶׁבִּי'. **על־כלם וכו'.** בסרע"ג וסחב"ר: 'ועל־כולם'. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל באה הוראה: 'כשהחזן אומר על כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד, הצבור עונים ואומרים לעולם ועד'. **מלכנו תמיד.** בסחב"ר נוסף: 'לעולם ועד'. **כל־החיים יודוך וכו'.** לפני שאומרים זה באה הוראה במח' שד"ל: 'בויניציאה נוהגים לומר כאן וכתוב'. **לחיים טובים.** בסרע"ג וסדו' רס"ג ללא תיבת 'טוֹבִים'. **כל־בני בריתך.** במח' רומניא: 'אֶת־כל־בני בריתך'. **משה עַבְדֶּךָ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'משה עַבְדְּךָ'. **הָאֲמוּרָה.** בכ"י כ"ה תיבה זו איננה. והשוו קוש"ק עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב, ד"ה ואומר החזן. **מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, סי' תקפב; כ"י כ"ה, דף 3103ב. **בא"י הטוב שמך.** מס"ו פר' כ, ה"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **הטוב שמך.** ע"פ תה' נב, יא; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **ולך נאה להודות.** ע"פ תה' לג, ב; סה"ש עז, כח; מדת"ה מז' קיח, סי' ה. **בא"י הכהנים ועשאיס.** ראו ספרי דב', פי' קסז, 'בין באהרן ובין בחו"ל'; ספה"ת סי' כב; ילקו"ש תו', רמז תתקז; רמ"א או"ח, סי' קכח, סמ"ד. **ואם אין כהן.** סרע"ג מ"א, סי' סד; סדו' רס"ג עמ' מב; ספה"ת סי' כט; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כג. **כן יהי רצון.** אבודרהם, שמו"ע, ד"ה וגאל; שו"ת יכין ובועז, מ"א, סוף סי' כה; סדו' רס"ס מפרעמיזלא, הקדמה כללית, פ"ב, סי' ג; ראו שבה"ל, ענין תפילה, סוף סי' כג; מג"א, או"ח סי' קכז, ס"ק ה. **או"ת.** סרע"ג מ"א, סי' סד; סדו' רס"ג עמ' מב; סד"ר סי' סד. **ברכנו.** ע"פ תה' סז, ב. **בברכה המשולשת.** אה"מ, היכלות, עמ' 110; בתמ"ד (ווריטהיימר), מדרש מעשה מרכבה, פרק ו. **המשולשת בתורה.** במ' פרק ו, ג' פסוק': כד, כה, כו. **הכתובה ע"י משה.** ע"פ דב' לא, כד-כו; מלא' ג, כב; ספ"י, נגד אפיון, א, ח; בבלי ב"ב, דף יד ע"ב. **משה עבדך.** ע"פ במ' יב, ז; יהו' א, ז; מ"א ח, נג; ספ"ב ב, כח. **האמורה מפי אהרן וכניו.** ע"פ במ' ו, כג; ו, כז; בבלי סוטה, דף לח ע"א. **אהרן וכניו כהניס.** ע"פ שמ' כח, א; דה"א כג, יג; בנ"ס ז, כט. **עם קדושיך.** משנ' יומא פ"ד, מ"ב; ירוש' יומא פ"ד, ה"ב. **יברך ה' וכו'.** במ' ו, כד-כו.

מקורות ומקבילות

ח, ד-ז; שמ' כד, ח; לד, כז; דב' ד, יג; שופ' ב, א; תה' קה, י. ראו תוס' עמ"ס סנהדרין, דף עב סוף ע"ב, ד"ה ישראל הוא. **יתברך ויתרומם שמך מלכנו.** ירוש' ברכות פ"ט, ה"ב; ב"ר פר' יג, סי' טו. **שמך מלכנו תמיד.** ע"פ תה' מד, ט. **כל החייס יודוך.** ע"פ ישע' לח, יט; תה' קטו, יז-יח; בנ"ס ח כא; ב"ר (אלבק), פר' ויחי, פר' לט (מט, א); מדת"ג פר' ויחי, סי' ה; מדת"ה מז' קמו, סי' א. **יודוך סלה.** תה' פח, יא. **ויהללו לשמך.** ע"פ תה' עד, כא; סמק"א ד, לג. **לשמך הטוב.** ע"פ תה' נב, יא; מד, ח; כ"ה גם במח' רומניא, דף טו ע"א. **באמת.** ס"א יב, כד. **בעשי"ת מוסיפים.** סרע"ג מ"ב, סי' קטז; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג; מח' רומניא. **הנוסח.** ע"פ סרע"ג מ"ב, סי' קה, אבל נמצא לפני 'כל החייס יודוך סלה'; סדו' רס"ג עמ' רכ וללא הוראה מדוייקת היכן לאמרה; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; טור או"ח, סי' תקפב; מהו"ו סי' שמז; מח' רומניא. **וכתוב לחייס.** שו"ת ר"ג מאה"ג סי' א; מהו"ו סי' שכז, בשם רבנן סבוראי; תוס' עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה והלכתא; טור או"ח, סי' תקפב; כ"י כ"ה, דף 3103ב. **בא"י הטוב שמך.** מס"ו פר' כ, ה"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **הטוב שמך.** ע"פ תה' נב, יא; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **ולך נאה להודות.** ע"פ תה' לג, ב; סה"ש עז, כח; מדת"ה מז' קיח, סי' ה. **בא"י הכהנים ועשאיס.** ראו ספרי דב', פי' קסז, 'בין באהרן ובין בחו"ל'; ספה"ת סי' כב; ילקו"ש תו', רמז תתקז; רמ"א או"ח, סי' קכח, סמ"ד. **ואם אין כהן.** סרע"ג מ"א, סי' סד; סדו' רס"ג עמ' מב; ספה"ת סי' כט; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כג. **כן יהי רצון.** אבודרהם, שמו"ע, ד"ה וגאל; שו"ת יכין ובועז, מ"א, סוף סי' כה; סדו' רס"ס מפרעמיזלא, הקדמה כללית, פ"ב, סי' ג; ראו שבה"ל, ענין תפילה, סוף סי' כג; מג"א, או"ח סי' קכז, ס"ק ה. **או"ת.** סרע"ג מ"א, סי' סד; סדו' רס"ג עמ' מב; סד"ר סי' סד. **ברכנו.** ע"פ תה' סז, ב. **בברכה המשולשת.** אה"מ, היכלות, עמ' 110; בתמ"ד (ווריטהיימר), מדרש מעשה מרכבה, פרק ו. **המשולשת בתורה.** במ' פרק ו, ג' פסוק': כד, כה, כו. **הכתובה ע"י משה.** ע"פ דב' לא, כד-כו; מלא' ג, כב; ספ"י, נגד אפיון, א, ח; בבלי ב"ב, דף יד ע"ב. **משה עבדך.** ע"פ במ' יב, ז; יהו' א, ז; מ"א ח, נג; ספ"ב ב, כח. **האמורה מפי אהרן וכניו.** ע"פ במ' ו, כג; ו, כז; בבלי סוטה, דף לח ע"א. **אהרן וכניו כהניס.** ע"פ שמ' כח, א; דה"א כג, יג; בנ"ס ז, כט. **עם קדושיך.** משנ' יומא פ"ד, מ"ב; ירוש' יומא פ"ד, ה"ב. **יברך ה' וכו'.** במ' ו, כד-כו.

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים· בְּרָכָה וְשָׁלוֹם· פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה· חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ· אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

מקורות ומקבילות

ברכת שים שלום. בבלי מגילה, דף יח ע"א; פסז"ו דב', פר' חוקת הברכה, דף סב ע"א; בתמ"ד (ווירטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' כה. **שים שלום.** ע"פ במ' ו, כו; תה' קמז, יד. **טובה.** ע"פ דב' כה, טו; מלא' ג, י. **חן וחסד.** אס' ב, יח; ספ"ט ה, א; ספי"ו יג, לה. **וחסד ורחמים.** ע"פ הוש' ב, כא; תה' קג, ד; ת"מ א, יא; סה"ש ג, ט. **עלינו ועל כל ישראל עמך.** ע"פ מס"ו פר' יד, ה"ו; אה"מ, סוף יתברך, עמ' 252. **ישראל עמך.** ע"פ דב' כא, ח; ש"ב ז, כג; דה"א יז, כא. **ברכנו אבינו.** ע"פ בר' מט, כו ורש"י; תה' סז, ב. **כאחד באור פניך.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' כד. **באור פניך.** ע"פ במ' ו, כה; תה' ד, ז; ספ"ב ד, כ. **כי באור פניך.** ע"פ תה' מד, ד. **נתת לנו וכו' תורת חיים.** ע"פ בבלי עירובין, דף נד ע"א, 'נתן תורה לישראל, סס חייס לכל גופו'; ילקו"ש מש', רמז תתקכט, ד"ה לתת. **תורת חיים.** ע"פ בנ"ס מה, ה; מסב' אבות פ"ב, מ"ז; אד"נ נוס' א, סוף פל"ד, ע"פ מש' ג, יח. **אהבה וחסד.** ע"פ מיכ' ו, ח; סרע"ג ח"א, סי' לט; סדו' רס"ג עמ' יט. **צדקה.** ע"פ ישע' מה, ח. **ברכה.** דב' יא, כו. **ישועה.** ע"פ שמ' טו, ב; ישע' יב, ב. **ורחמים.** ע"פ תה' קג, ד; דני' ט, ט. **וחיים ושלום.** ע"פ מש' ג, ב; בנ"ס א, עז. בממ' רמ"ו תיבת 'וחייס' לא מופיעה. **וטוב יהיה בעיניך.** ע"פ במ' כד, א; שופ' י, טו; כ"ה בממ' רומניא. **לברך את כל עמך ישראל.** ע"פ במ' כד, א; דב' כו, טו; תה' קטו, יב. **תמיד בכל עת.** ע"פ תה' עב, טו; ספי"ו כב, מא. הלש' ע"פ תה' לד, ב. **בשלומך.** ע"פ במ' ו, כו; תה' כט, יא. **בעשי"ת מוסיפים.** סרע"ג ח"ב, סי' קעז; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; סת"ר סי' עז, ענין הכסר תקיעה;

ח"נ והערות

בולוניא ושד"ל. בסרע"ג ומח' רומניא: 'לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו' וללא תיבת 'מִפִּי'. בסחב"ר: 'על פי אהרן ובניו'. **וברכה חַיִּים.** כה"נ במח' רומניא. בסרע"ג, נוב"ר ואשכנז, תיבת 'חַיִּים' איננה. **חן וָחֶסֶד.** כה"נ במח' שד"ל ובפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו ובולוניא: 'חן וָחֶסֶד'. בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה, לקמן דף 92ב: 'חסד' וללא תיבת 'חַן', אבל בכ"י כ"ה על אתר כבפנים. במח' רומניא: 'חן וָחֶסֶד וְרַיוַח'. **כָּל־ישראל.** בסחב"ר ללא תיבת 'כָּל'. **בְּרָכָה יְשׁוּעָה.** בסרע"ג ללא תיבות אלו. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'וברכה' ולקמן בכ"י כ"ה, דף 92ב: 'ברכה', אמנם בכולם תמיד ללא תיבת 'יְשׁוּעָה'. **וְרַחֲמִים וְחַיִּים ושלום.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה על אתר ומח' רמ"ו תיבת 'וְחַיִּים' לא מופיעה. בסחב"ר וכ"י כ"ה, לקמן דף 92ב: 'רחמים ושלום'. במח' רומניא: 'רַחֲמִים רַבִּים ושלום'. **וטוב יִהְיֶה בעיניך.** בכ"י כ"ה, עמידה לר"ה, ללא תיבת 'יִהְיֶה', אבל בתפילות חול כבפנים. בסחב"ר ואשכנז לעולם אין אומרים 'יִהְיֶה'. **לְבָרְכֵנוּ וּ.** תיבות אלו אינן בסרע"ג, כ"י כ"ה, סחב"ר, מח' הקדומים, אשכנז ורומניא. במח' שד"ל באות בסוגריים. **את־כָּל־עמך.** בסחב"ר ללא תיבת 'כָּל'. **ישראל תָּמִיד.** בסחב"ר על אתר וכ"י כ"ה, עמידה לר"ה, ללא תיבת 'תָּמִיד'. בתפילות חול: 'ישראל לחיים ולשלום' וללא תיבת 'תָּמִיד'. **וּבְכָל־שָׁעָה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **בִּשְׁלוֹמֶךָ.** תיבה זו איננה בסחב"ר על אתר. בכ"י כ"ה נמצאת על אתר, אבל איננה בעמידה לר"ה. ואולי מפני שבר"ה מוסיפים לומר "בספר חיים' וכו' ברכה ושלום וכו' לחיים טובים ולשלום", סופר כ"י כ"ה חשב שלומר 'בשלומך' זה יתור לשון. **בְּסֵפֶר חיים.** כה"נ בכ"י כ"ה, עמידה לר"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, אשכנז ושד"ל בר"ה ויוה"כ. בסרע"ג, סדו' רס"ג, מח' שד"ל על אתר ורומניא: 'וּבְסֵפֶר חיים'. **וִישׁוּעָה ונחמה.** בכ"י

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם׃ (אָמֵן):

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי׃ וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ׃ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי׃ נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע׃ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי׃ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי׃

ח"נ והערות

כ"ה: 'ישועה ונחמה'. **חן וָחֶסֶד.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא ורומניא: 'חן וָחֶסֶד'. בסרע"ג וסדו' רס"ג ללא תיבות אלו. **וְנִכְתַּב לְפָנֶיךָ.** בסדו' רס"ג: 'ונכתב ונחשב ונמנה'. במח' רומניא: 'וְנִפְקַד וְנִכְתַּב' וללא תיבת 'לְפָנֶיךָ'. **טוֹבִים ולשלום.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בסרע"ג, סדו' רס"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא ללא תיבת 'טוֹבִים'. **המברך אֶת־עמו.** בכ"י כ"ה, תפילות חול ולר"ה, ללא תיבת 'אֶת'. והשוו: כלבו סי' כה, ד"ה ומה שאמרו; קוש"ק עמ"ס מגילה, דף יז ע"ב. **אָמֵן.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא תיבת 'אָמֵן' איננה, אולם בהנחיות של מח' רמ"ו ובולוניא לדין עניית אמן נאמר: 'אבל בסוף ברכותיו רשאי לענות אמן'. וראו שו"ע או"ח, סי' רטו, ס"א. מכאן ואילך איננו בכ"י כ"ה, עד 'סדר שני וחמישי'. **בחזרה החזן אומר וכו'.** איננו בכ"י כ"ה, מח' הקדומים ורומניא. **יש נוהגים לומר אלהי נצור וכו'.** תחינה זו איננה בסחב"ר, כ"י קדומים ומח' רומניא וכנראה נוספה כרשות, במאות הי"ד־ט"ו. ראו: אורי ארליך ואבי שמידמן, פסקת 'מלכינו אלהינו' בסוף תפילת שמונה עשרה ובברכת המזון: מקורה, נוסחה ומעמדה, 'גנזי קדם' ג (תשס"ז), עמ' 20־21. וכבר כתב הרוקח בפירושו על הסדו', ריש סי' סו, שאין חובה לומר אלהי נצור. בכ"י כ"ה, על אתר, תפילת לחש מסתיימת 'המברך עמו ישראל בשלום' ואילו לקמן דף 92ב, נוסף: 'יהיו לרצון, עושה שלום'. **אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי וכו' וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ.** בסחב"ר במקום נוסח זה מופיע: 'מלכינו אלקינו יחיד שמך בעולמך ויחיד זִכְרך במלכותך \ בנה ביתך שכלל היכלך \ קרב משיחך שמח עדתך פדה צאנך עשה למען שמך \ עשה למען ימינך \ עשה למען רחמיך \ עשה למען תורתך \ עשה למען קדושתך \ עשה למען שליח צדקך עשה למענך ולא למענינו'. וראו הערה קודמת ד"ה 'יש נוהגים לומר' וכו'.

מקורות ומקבילות

סה"ת סוף סי' לז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, אות ג; מח' רומניא. **הנוסח.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' קה; סדו' רס"ג עמ' רכ; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מחו"ו סי' שמח. במח' רומניא, הנוסח דומה עם שינויים; במח' פרס, דף עט ע"א, הנוסח דומה במקצת, אבל ליתא 'בספר חייס'. **הזכרת בספר חייס.** שו"ת ר"ג מאה"ג סי' א; מחו"ו סי' שכז, בשם רבנן סבוראי; תוס' עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה והלכתא; כ"י כ"ה, דף 3103ב. **בספר חייס.** ע"פ יבע' ד, ג; בג"ס א, כח. ראו ספי"ו לו, יב. **חן וחסד.** אס' ב, יח. **וזכר... לפניך.** ע"פ במ' י, ט; ירמ' טו, טו; תה' קו, ד. **וזכר ונכתב לפניך.** ע"פ מלא' ג, טז. ראו תוספות עמ"ס ברכות, דף ו ע"א, ד"ה חד. **בא"י וכו' שלוס.** שבה"ל, עין תפילה, סי' יח, בשם אגדה (אה"מ עמ' 585); סת"ר סי' ה, עין התפילה. **המברך את עמו וכו'.** ע"פ תה' כט, יא; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **אמן.** ר' יוסה עמ"ס ברכות, דף לג ע"ב, ד"ה ומלינו; מח' פרס, דף י ע"א; שה"ג עמ"ס ברכות, דף לא ע"ב, אות ב. **החזן אומר יהיו לרצון.** מג"א או"ח, סי' קכג ס"ק יד, בשם השל"ה, עמ"ס תמיד, פ' גר מצוה, סי' פז. **יהיו לרצון וכו'.** תה' יט, טו; בבלי ברכות, דף ט ע"ב; פסקי רי"ד; שבה"ל, עין תפילה, סי' יח; סת"ר סי' ה, עין התפילה. **יש נוהגים לומר אלהי נצור וכו'.** ראו שה"ת סי' ד, 'ומנהג לומר וכו', הכל כפי מנהגו'. תחילתה של תחינה זו מופיעה בבבלי, ברכות, דף יז ע"א בשינויים, לצד נוסחאות רבות אחרות וראו ב"י או"ח סי' קכב, ד"ה ואומר. בשו"ע או"ח, סי' קכב, ס"א, כתב: 'הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל השי"ל לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה', וכתב המשנ"ב, סק"ו, טעם זה: 'דאין חובה לומר תחנונים בכל פעם'. **אמירת אלהי נצור וכו'.** סדו' רס"ג עמ' יט; רש"י עמ"ס ברכות, דף כט ע"ב, ד"ה תחנונים; שה"ת סי' ד. ראו ח"נ והערות. **הנוסח.** ע"פ בבלי ברכות, דף יז ע"א; סרע"ג ח"א, סי' מג; סדו' רס"ג עמ' יט. **נצור לשוני וכו' מרמה.** ע"פ תה' לד, יד. ראו בג"ס כג, ז; מדת"נ פר' מצורע, סי' ד. **ושפתי מדבר מרמה.** ע"פ תה' יז, א. ראו פסר"ב פי' מ, ד"ה ד"א בחודש, '...ולא מתוך שפתי מרמה'. **ולמקללי נפשי תדום.** ע"פ קה' ז, כח; בבלי חולין, דף פט ע"א, מה אומנותו וכו'; מדת"ה מז' נח, סי' א. **ונפשי כעפר לכל תהיה.** ראו תוס' עמ"ס ברכות, דף יז ע"א, ד"ה ונפשי, ע"פ בר' כח, יד. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מש' ח, לה.

שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:
הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 79.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· (אָמֵן):

מקורות ומקבילות

שכל הקמים עלי לרעה. ע"פ דב' כח, ז; ב"ב יח, ע"ב-ע"ג; תה' ג, ב; בג"ס כע, עח. **תפר עצתם.** ע"פ עזר' ד, ה; נחמ' ד, ט. **ותקלקל מחשבותם.** ע"פ תה' לג, י; איו' ה, יב; מע"ג סוף פ"ז, 'כן יקלקל הקב"ה מחשבות אויביו מעליו'. **שתפתח לי וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ל, סי' מג. **שערי תורה שערי חכמה.** בבלי סוטה, דף יג ע"ב, '...בדברי תורה, מלמד, שנסתתמו ממנו שערי חכמה', ראו גם בדף מט ע"ב. **שתפתח... שערי פרנסה.** ב"ר פר' כ, סי' ט, 'הפרנסה ע"י הקב"ה', ע"פ תה' קמה, טז; מדת"ה פר' פ, סי' ב. **פרנסה וכו' חיים.** בבלי תענית, דף ח ע"ב, 'כי יהיב רחמנא בובעא, לחיי הוא דיהיב', וראו גם ברש"י, ע"פ תה' קמה, טז. **חן וחסד.** אס' ב, ח. **וחסד ורחמים.** ע"פ תה' קג, ד. **ורצון מלפניך.** ע"פ מש' ח, לה. **שכח עלה הניסים.** ט"ז או"ח, סי' תרפב ס"ק ג. **יעשה לנו.** ע"פ מג"ת ד"ה עשרים. **יהיו לרצון וכו'.** תה' יט, טו; בבלי ברכות, דף ח ע"א; סדו' רס"ג עמ' יט; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח; סת"ר סי' ה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ב ה"ד, אות ו. **פוסע ג"פ.** בבלי יומא, דף גג ע"ב ופסקי רי"ד; סרע"ג ח"ל, סי' מט; סדו' רס"ג עמ' כא; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לד ע"ב; פסקי ריא"ז ברכות, פ"ד, ה"ג, אות ח; סמגע"ו סי' ח, ע"פ תה' לו, ד-ט וסת, יג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח; סת"ר סי' ה, ענין התפילה. **בכריעה אחת.** בבלי יומא, דף גג ע"ב; סחב"ר; רא"ו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לד ע"ב, ויומא דף גג ע"ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יח. **עושה שלום במרומיו.** איו' כה, ב. ע"פ בבלי יומא, דף גג ע"ב; מזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ל, סי' מט; טור או"ח, סי' קכג; סת"ר סי' ה, ענין התפילה; גאה"ל או"ח, סי' קכג, ס"ק ל. **הוא ברחמיו.** ע"פ ספ"ט ט, ל. **יעשה שלום עלינו.** ע"פ יבע' כז, ה. **ועל כל ישראל אמן.** מחו"ו סי' שנא; מע"מ, עמוד העבודה, סי' קנד,

ח"נ והערות

שכל הקמים עלי לרעה. בגמ' בבלי, דף יז ע"א, הנוסח הוא: 'וכל החושבים עלי רעה'. אמנם הנוסח כאן הוא ע"פ המח', וכן מופיע בסרע"ג ח"א, סי' מג. **וכן יה"ר וכו' שתפתח לי שערי תורה וכו'.** קטע זה מובא בסרע"ג ח"א, סוף סי' מג, בשינויים. והשוו לתפילה למוצאי שבת המופיעה בספר אור"ח, ח"א, הל' הבדלה, אות א. **חן וָחֶסֶד.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'חן וְחֶסֶד'. **אם שכח לומר וכו' הרחמן וכו'.** לא מופיע בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' הקדומים ושד"ל. **כולם אומרים יִהְיוּ וכו'.** בסחב"ר: 'ופוסע שלש פסיעות לאחריו בכריעה אחת ואומר יהיו' וכו'. **יי צורי וגאלי.** במח' רמ"ו ובולוניא נוסף: 'נְוֹתֵן שָׁלוֹם'. בסחב"ר: 'ובמקום שכלו הפסיעות שם נותן שלום \ ואומ' שלום מימין שלום משמאל \ שלום על כל ישראל' ובזה מסיים תפילת י"ח. וראו סרע"ג ח"א, סי' מט; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ד ה"ג, אות ח; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כד ע"ב, אות א. **פוסע ג"פ וכו'.** ע"פ מח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, דף 105א, מח' רמ"ו ובולוניא הנחייה זו מופיעה קודם 'יהיו לרצון אמרי פי', וכן מובא בסת"ר, סי' ה, ענין התפילה. וראו בשו"ע או"ח, סי' קכ"ב וקכ"ג, ס"א. במח' רומניא: 'ופוסע שלש פסיעות' ובזה מסיים תפילת שמו"ע וללא שום הוספות. **עָלֵינוּ וְעַל־כל־ישראל (אָמֵן).** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו בולוניא: 'עַל־כל־ישראל' וללא תיבות 'עָלֵינוּ, אָמֵן'.

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

בראש חודש, חוה"מ וחנוכה אומרים כאן את ההלל, בעמ' 347.

בפורים אומרים חצי קדיש וממשיכים בסדר קריאת התורה לקמן עמ' 100.

סֵדֶר שֵׁנִי וְחֲמִישִׁי

אלו הימים שאין אומרים תחנה: שבת; ראש חודש; ר"ה; מערב יוה"כ עד ר"ח חשון; חנוכה; ט"ו בשבט; פורים קטן שני ימים; פורים גדול שני ימים; בירושלים בט"ז באדר (או באדר ב') אם חל ביום א'; כל חודש ניסן; יום העצמאות; פסח שני (יד אייר); ל"ג

ה"נ והערות

יהי רצון מלפניך ה' או"א וכו'. איננו בנוב"ר, גם לא במח' רומניא ופרס, אבל מופיע בסדור הרמ"מ ואילך, בכל הסדו'.

מקורות ומקבילות

בסס ר"י התסיד. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מס' ת, לה; מסנ' אבות פ"ה, מ"כ; רמ"ח או"ח סי' קכג, ס"א. **שתבנה.** בתי"ו ולא ביו"ד. שערי תשובה או"ח סי' קכג, ס"ק ג, בשם מהר"ם די לונזאנו וכך מנהגנו. **שתבנה בה"מ במהרה בימינו.** ע"פ

ירוס' ברכות פ"ד, ה"ב. **חלקנו בתורתך.** ירוס' ברכות פ"ד, ה"ב; אד"נ נוס' ב, פ' מת, ד"ה עשרה חלקים; אסת"ר פר' א, סוף סי' יז; פסז"ו קה', פ"ב, סי' י. **במקום שכלו ג"פ.** בבלי יומא, דף נג ע"ב; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ט, ה"ד; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לד ע"ב; סמגט"ו סי' יח. **חזרת הש"ץ.** מסנ' ר"ה פ"ד, מ"ט; תשו' הרמב"ם סי' רכא; פסקי רי"ד ר"ה, דף לד ע"ב, ד"ה פיס'; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יב. **צריך לעמוד.** מנהג מרסלייאה, תפילה לימות החול, עמ' 99; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שב; סה"ת סי' ד; ספר המנהגים, הגהות המנהגים, מנהג של חול, סי' י, ע"פ הירוס', וע"פ בבלי ר"ה, דף טז, ע"א וע"ב; רמ"א או"ח, סי' קכד, ס"ד, ופרמ"ג ס"ק בשם הקדמוניס. **לכוין לכל הברכות.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' פב; סה"ת סי' ד; שו"ע או"ח סי' קכד, ס"ד; של"ה עמ"ס תמיד, פ' נר מצוה, סי' פ. **בהוד"ש.** שו"ת הרא"ש ד, יט, ע"פ דב' לב, ג, ע"פ מס' י, ו, וע"פ בבלי יומא, דף לז ע"א, 'זכר לדוק לברכה וכו', אתס תנו ברכה'; טור או"ח, סי' קכד. **אמן על כל ברכה.** ע"פ מדת"ה לא, ח; סרע"ג ח"א, סי' פב; סדו' רס"ג עמ' מג; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף נג ע"ב, ד"ה עונין אמן, ר"ה דף לה ע"א ד"ה אמר, תענית, דף טז ע"ב, ד"ה מתני'; פסקי ריא"ז ר"ה פ"ד ה"ג אות י"ד; סה"ת סי' ד; ריקאנטי שמ' טו, כו. **בר"ח אומריס כאן הלל.** מסנ' ר"ה פ"ד, מ"ז ורע"ב, ד"ה ובשעת; סדו' רס"ג עמ' קכח, ועמ' קנד; ראו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעג, וסת"ר סי' לב, ענין ההלל. **בחנוכה אומריס כאן הלל.** ע"פ מס"ו פר' כ, ה"ה והל' ז; סדו' רס"ג עמ' רנו. וראו מסנ' ר"ה פ"ד, מ"ז ורע"ב, ד"ה ובשעת; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ג. **בפוריס... קריס"ת.** ע"פ שבה"ל, ענין פוריס, סי' ר. **סדר שני וחמישי.** טור או"ח, ריש סי' קנד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כט; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים. ראו ס' המנהיג, דיני תפילה, עמ' קב; שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז; סת"ר סי' סב, ענין תענית. **שבת.** רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הט"ו; סה"ת סי' יח. **ר"ח.** ראו בבלי ב"מ, דף נט ע"ב; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הט"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל, וענין ר"ח סי' קעה; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים, סוף סי' לב ענין ההלל; סה"ת סי' יח. **ר"ה.** רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הט"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל וראו בסדר ר"ה, סי' רפב; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים. **מערב יוה"כ.** ע"פ שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל וסדר יוה"כ, סי' שי; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים, סי' עח ענין ערב יוה"כ, סי' פא, ענין סדר תפלות יוה"כ וסי' פז ענין סדר ימים. ראו תשוה"ג, שע"ת, סי' רמג וסי' שלו"ז; שבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שז, סי' שכג וסי' שעא; סת"ר סי' פא, ענין סד"ת של יוה"כ; כ"י כ"ה, דף 104א, דף 114א ודף 117א; ממ' בולוניא, סוף סדר יוה"כ; מח' שד"ל ח"ב, דף קסב ע"ב; הרש"ר ומדק"א עמ' תפג. **חנוכה.** כ"י כ"ה, דף 335; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הט"ו; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים, וסי' לו ענין תפילה; סה"ת סי' יח. **ט"ו בשבט.** סה"ת סי' יח; הרש"ר ומדק"א עמ' תפג. **פוריס.** כ"י כ"ה, דף 38א; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הט"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל, וענין פוריס, סי' ר; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים, וסי' מ ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח. **כל חודש ניסן.** ע"פ תשוה"ג, שע"ת, סי' רמג וסי' שלו"ז. ראו מג"ת תחילת פ"א; מס"ו פר' כא, ה"א; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; תשב"ץ קטן סי' קלט; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים; סה"ת סי' יח; הרש"ר ומדק"א עמ' תפג. **ל"ג בעומר.** הרש"ר ומדק"א עמ' תפג.

בעומר (יח אייר); יום שחרור ירושלים (כח אייר); מר"ח סיוון עד י"ב בו כולל; ט' באב (י' באב אם חל ט' בשבת); ט"ו באב; ער"ה; בביכ"נ שיש חתן בשבעת ימי המשתה; בביכ"נ שיש שם ברית באותו יום או כשנמצא מוהלו או סנדקו או אבי הבן הנימול בו ביום ובבית האבל. (מנהג קדמון בק"ק רומה יע"א שלא להתחיל לומר תחנה בערב שבת אחר הפסק ימי ניסן ותשרי).

וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ׃ אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶיךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ׃ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ׃ וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם׃ לְמַעַן אֲדֹנָי׃

בימות הצום שאינם חלים בשני וחמישי מתחילים כאן:

הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ׃ כִּי לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ׃ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃ אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר׃ לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ׃

מקורות ומקבילות

רלו גאה"ל לו"ח, סי' קלח, ס"ק ב. **מר"ח סיון.** ע"פ תצב"ן קטן סי' קלט; סה"ת סי' יח. רלו שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל, וסדר עלרת, סי' רלז; סת"ר סי' נד, ענין עלרת, וסוף סי' מז; כ"י כ"ה, דף 68ב. **עד י"ב בו כולל.** רלו גאה"ל לו"ח, סי' תלד, ס"ק ב. **ט' באב.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס; סה"ת סי' לח; כ"י כ"ה, דף 79ב; הרש"ר ומדק"א עמ' תפד. **ט"ו באב.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; סה"ת סי' יח; הרש"ר ומדק"א עמ' תפג. **ער"ה.** רלו שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפב; כ"י כ"ה, דף 91ב. **תקן.** תשוה"ג, שע"ת, סי' רמג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס; כ"י כ"ה, דף 139ב. **ביכ"נ שיש שם וכו'.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל, והל' מילה סי' ה; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס, וסוף סי' לה, פירוש ברכת המילה; סה"ת סי' נא; כ"י כ"ה, דף 79ב ודף 141ב. **בבית האבל.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל והל' שמחות, סי' כב; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס; סה"ת סי' לד; כ"י כ"ה, דף 144ב. **ועתה ה' וכו'.** דנ' ט, טור"ח; סרע"ג ח"א, סי' לח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כט; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס. **הטה אלהי אזנך וכו'.** דנ' ט, יחדיו; סרע"ג ח"א, סי' לח. **כי לא על צדקותינו.** מח' רומניא, דף טז ע"א; מח' פרס, דף מט ע"א.

ה"נ והערות

מנהג קדמון בק"ק רומה. כך כתב הרד"פ בסדו', בנראה על סמך המנהג הקדום שלא אומרים תחנון בערב שבת גם בשחרית, המופיע במח' הקדומים. **הוצאת אֶת־עמך.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'אֶת'. **יָשָׁב־נא אפך.** במח' רמ"ו: 'שוב נא אפך'. **בימות הצום וכו'.** עפ"י מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ומח' הרב מ"ע הרטום, ח"א. **וראה שממתינו.** בכ"י כ"ה: 'וראה את שממתינו'. והשוו: ספ"ה עמ' סג, ד"ה כי הנה.

אם אין מנין אומרים את י"ג המידות בניגון טעמי התורה:

אֵל הוֹרֵיתָנוּ לוֹמַר (מִדּוֹת) שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה וּזְכֹר לָנוּ (הַיּוֹם)
בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה· (כְּמוֹ) שֶׁהוֹדַעְתָּ לְעָנָו מִקֶּדֶם וְכֵן
כָּתוּב (בְּתוֹרָתְךָ)· וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא
בְשֵׁם· יְהוָה· וְשָׁם נֶאֱמַר:
וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא·
יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן· אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת:
נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה· וְנַקֵּה·
וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ:
סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ· מְחֹל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ·
כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח· וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:
כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה· לְמַעַן תּוָרֵא: לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ
לַעֲוֹנֵנוּ כִּי רַב־הוּא:

ח"נ והערות

מִדּוֹת. תיבה זו אינה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. כ"ה במח' שד"ל בסוגריים, ובק"ק רומה ומילאנו נוהגים לאמרה בהשפעת הנוסח הספרדי. **הַיּוֹם.** תיבה זו אינה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. כ"ה במח' שד"ל בסוגריים, ובק"ק רומה ומילאנו נוהגים לאמרה בהשפעת הנוסח הספרדי. במח' רומניא: 'הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם'. **כְּמוֹ... בְּתוֹרָתְךָ.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא. כ"ה במח' רומניא ובמח' שד"ל בא בסוגריים. בק"ק רומה ומילאנו נוהגים לאמרן בהשפעת הנוסח הספרדי. **כִּי פָשָׁעְנוּ.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'כִּי פָשָׁעְנוּ'. **כִּי־אתה אֲדֹנָי.** כ"ה בפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'כִּי־אתה יְיָ'.

מקורות ומקבילות

אם אין מנין. ראו סרע"ג ח"ב, סי' נט, וטור או"ח, סוף סי' תקסה, בשם רב נתן גאון; או"ז ח"ב, הל' ת"ב, סי' תטז מדברי הגאונים; תשו' תה"ד סי' ח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כט; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפיס. **אל הורתנו לומר י"ג.** ע"פ תדא"ז פר' כג, ד"ה ד"א יענך ה'; בבלי ר"ה, דף יח ע"ב; ילקו"ם תו', רמז שלח. סרע"ג ח"א, סי' לח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כט; מח' רומניא, דף טו, סוף ע"ב. **וזכר לנו ברית י"ג.** ע"פ במ' יד, יח. **שהודעת לעניו מקדם.** ע"פ תה' קג, ז; בבלי ר"ה, דף יז ע"ב; ילקו"ם תו', רמז שלח; שדר"א, פר' ויקהל, ס' סו. **וירד ה' בענן וכו'.** שמ' לד, ה; מח' פרס, דף מט ע"ב. משו' ד ואילך במח' פרס, יש הוספות שאינם אצלנו. **ויעבור ה' וכו'.** שמ' לד, ו; מח' רומניא, דף טז ע"א. **י"ג מידות.** בבלי ר"ה, דף יח ע"ב. **ה' ה'.** שמ' לד, ו-ז. **טלר חסד לאלפים.** מ' רבתי, ע"פ המסורה. מח' פרס, דף מט ע"ב. **וסלחת לעוונו.** שמ' לד, ט. **סלח לנו.** סרע"ג ח"א, סי' מז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כט. קטע זה איננו במח' רומניא. **אביינו.** רשע' סג, עז; דה"א כט, י. **כי חטאנו.** ירוש' תענית פ"ב, ה"ז, ע"פ ירמ' ג, לה; מד"ש פר' יג, סי' א; ילקו"ם ש"א, רמז קג, ד"ה ויספכו. **כי אתה אדני.** תה' פו, ה. **כי עמך הסליחה.** תה' קל, ד. **למען שמך ה'.** ע"פ תה' כה, יא.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ· שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי־עֹרֶף בַּדָּבָר הַזֶּה שֶׁנֵּאמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ· אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ· אָשַׁמְנוּ· בָּגַדְנוּ· גָּזַלְנוּ· דִּבַּרְנוּ דֹּפִי· הֶעֱוִינוּ· וְהִרְשַׁעְנוּ· זָדְנוּ· חָמַסְנוּ· טָפַלְנוּ שֶׁקֶר· יָעַצְנוּ רַע (וי"א: עֵצוֹת רָעוֹת)· כִּזַּבְנוּ· לַצְנוּ· מָרַדְנוּ· נִאַצְנוּ· סָרַרְנוּ· עָוִינוּ· פָּשַׁעְנוּ· צָרַרְנוּ· קִשִּׁינוּ עֹרֶף· רָשַׁעְנוּ· שִׁחַתְנוּ· תִּעַבְנוּ· תָּעִינוּ· תִּעְתָּעְנוּ:

סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ· וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ· כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מקורות ומקבילות

וידוי. ע"פ במ' ה, ז; סמנע"ו סי' יט. ראו שבה"ל, עין פוריס, סי' ר. **טוסח הוידוי.** סרע"ג ח"ב, סי' קיח; סדו' רס"ג עמ' רנט; רמב"ם, סד"ת, טוסח הוידוי. **או"א תבא לפניך וכו'.** סרע"ג ח"א, סי' לז; רמב"ם, סד"ת, טוסח הוידוי; שבה"ל, עין תפילה, סי' כט; מח' רומניא בשינויים. **תבא לפניך תפלתנו.** ע"פ תה' פח, ג; תה' נה, ב. **ואל תתעלם.** ע"פ תה' י, א; נה, ב; ספ"ט ד, א; בנ"ס לט, כה. **מתחנתנו.** ראו רד"ק סה"ם, ערך חנן. **עזי פניס.** מס' כלה פ"א, הט"ז. **וקשי עורף.** ביו"ד וכ"ה בסד"ר סי' קלז; רמב"ם, סד"ת, טוסח הוידוי; אבודרהם. וראו בח"ג והערות. **בדבר הזה שנאמר לפניך.** כ"ה גם במח' רומניא. **לדיקים אנחנו ולא חטאנו.** ע"פ ירמ' ג, יא. **אבל אנחנו חטאנו.** ראו מדת"נ פר' חוקת, סי' מו בתחילתו, ופר' בלק סי' יד; במדב"ר פר' כ, סי' טו; בבלי יומא, דף פז ע"ב; פסקי רי"ד; מחכר בפסר"ב פ' לה; סמנע"ו סי' יט. לשון תיבת 'אבותינו': ר"ח עמ"ס יומא, דף פח ע"א; פסקי רי"ד עמ"ס יומא, דף פז ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס יומא, פ"ח ה"ד, אות ל; שבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שיט; סת"ר סי' פא, ד"ה מלאתי. **אשמנו. בגדנו.** או"ז ח"א סי' קיב בשם פסיקתא; סרע"ג ח"ב, סי' קיח; ראו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' ה. **אשמנו.** ע"פ הוש' ה, טו; עזר' ט, ו. **בגדנו.** ע"פ ישע' כד, טז; ירמ' ג, כ; הוש' ה, ז. **גזלנו.** ע"פ ישע' י, ב; יחז' יח, יח; מיכ' ב, ב; מלא' ג, ח, וראו רש"י ורד"ק. **דברנו דופי.** ע"פ תה' ג, כ. **העויתו והרשענו.** ע"פ תה' קו, ו; דני' ט, ה. **זדנו.** ע"פ דב' יז, יב; תה' יט, יד. **חמסנו.** ע"פ יחז' ז, יא; כב, כו. **טפלנו שקר.** ע"פ תה' קיט, סט. **יעצנו רע.** ע"פ יחז' יא, ב; תה' סב, ה. **כזבנו.** ע"פ ישע' נח, יא; הוש' ז, יג; תה' עח, לו. **לצנו.** ע"פ ישע' כח, יד; מש' ט, יב. **מרדנו.** ע"פ יחז' ב, ג; דני' ט, ה. **נאצנו.** ע"פ ישע' ה, ד; ה, כד. וראו דב' לב, יט. **סררנו.** ע"פ הוש' ד, טז; תה' עח, ח. **עויתו.** ע"פ דני' ט, ה. **פשענו.** איכ' ג, מב; ע"פ יחז' ב, ג. **צררנו.** ע"פ במ' לג, נה; תה' קמג, יב. **קשינו עורף.** ע"פ שמ' לב, ט; מ"א ח, מז; מלא' ג, יט; דני' ט, טו. **שחתנו.** ע"פ שמ' לב, ז; ישע' ה, ד. **תעבנו.** ע"פ מ"א כא, כו; יחז' טז, נב; איכ' ג, ט. **תעינו.** ישע' נג, ו; ע"פ תה' לה, י. **תעתענו.** ע"פ בר' כז, יב; דה"ב לו, טז. **סרנו ממצותיך וכו'.** ע"פ נחמ' ט, כט; פסר"ב פ' לה; סרע"ג ח"א, סי' לז; מח' רומניא בשינויים. **ולא שוה לנו.** ע"פ איו' לג, כז. **ואתה צדיק.** נחמ' ט, לג.

ה"נ והערות

תבוא לפניך. ראו, סרע"ג ח"א סי' צז; רמב"ם, סד"ת, נוסח הוידוי; סד"ר סי' קלז; מחו"ו, סי' שנא, ובעוד פעמים רבות; שבה"ל סי' כט. **תִּתְעַלַּם.** כה"נ במח' בולוניא, רומניא ובתה' נה, ב. במח' רמ"ו ושד"ל: 'תִּתְעַלָּם'. **וּקְשֵׁי־עֹרֶף.** בכ"י כ"ה: 'וקשה ערף'. **אבל אנחנו חטאנו.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. וגיר' 'חטאנו אנחנו ואבותינו', צ"ע, מפני שמפורש נמצא בבבלי, יומא, דף פז ע"ב, 'אמר אבל אנחנו חטאנו, תו לא צריך', והביא זאת להל' בפסקי רי"ד. ועוד נאמר שם בבבלי בהמשך, 'שזה עיקר הוידוי'. וכנראה שהשינוי נובע מנוסחאות הספרדים. ואף במח' רומניא, דף שכז ע"א, תיבת 'אבותינו' איננה. **וידוי.** מיוסד ע"פ א"ב. **יעצנו רַע.** בסדו' רש"ס ומח' שד"ל: 'יעצנו רָע'. **וי"א עֵצוֹת רָעוֹת.** במח' שד"ל בסוגריים וכ"ה מנהג ק"ק רומה. זו הגירס' שבסידו' הספרדים, אבל איננו בסרע"ג, במח' הקדומים ואשכנז, וכן כולם בסמוך. **תִּעַתָּעְנוּ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו: 'תִּעְתָּעְנוּ'. בסדו' רש"ס: 'תִּעְעַתָּעְנוּ'.

מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם וּמַה־נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים׃
הֲלֹא כָל־הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ׃

אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָל־חָי׃ אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב׃ אֵין כָּל־דָּבָר נֶעְלָם מִמְּךָ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ שֶׁתִּסְלַח וְתִמְחַל־לָנוּ עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ׃ וּתְכַפֵּר לָנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ׃

בעשי"ת, וערב יום הכיפורים אומרים:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מִמֶּנּוּ (כָּל־)גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת (וְרָעוֹת)׃

ח"נ והערות

מה־נאמר לפניך וכו' אתה יודע רזי עולם וכו'. קטעים אלו אינם בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא, אך נמצאים במקורות הנ"ל בתפילת מנחה לערב יוה"כ. נדפסו במח' בולוניא ושד"ל. **כל־חָי.** במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'כל־חַי'. **אבינו מלכנו.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, מופיע בימים נוראים מיד אחרי העמידה כמנהג אשכנז, והסדר כאן כמח' שד"ל ובהנחיה שם: 'שיש מקומות שאומרים אותו אחר שמונה עשרה מיד'. **אלא אָתָּה.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'אלא אַתָּה'. **למען שְׁמֶךָ.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא, שד"ל שחרית לר"ה וכן נראה נכון. אמנם היום נהוג לומר 'למען שְׁמֶךָ' כמח' רס"ד־רס"ה ושד"ל, שחרית לחול, וכן בשאר מקומות בלשון זכר. **כָּל־גזרות קשות וְרָעוֹת.** תיבות 'כָּל, וְרָעוֹת' לא מופיעות בסרע"ג, כ"י ס' המנהיג, הל' יוה"כ, עמ' שנג; הריל"ג, הל' יוה"כ.

מקורות ומקבילות

מה נאמר לפניך וכו'. ע"פ עזר' ע, י; סרע"ג ח"ב, סי' קיח; מח' רומניא, דף שכז ע"א. **יושב מרום.** ע"פ ישע' לג, ה; לג, טז. **ומה נספר לפניך.** ע"פ איו' לח, לז. **שוכן שחקים.** ע"פ דב' לג, כו; ישע' לג, ה; איו' לא, ג; סמק"ב ג, מ. **הלא כל הנסתרות.** ע"פ דב' כט, כח; דני' ב, כב. **אתה יודע רזי עולם.** דני' ב, כט; החכר בבלי יומא, דף פז ע"ב; ילקו"ש יול', רמז תקנ; סרע"ג ח"ב, סי' קיח; סדו' רס"ג עמ' רנט; מח' רומניא, דף שכז ע"ב, נוסח דומה בשיוייס. **ותעלומות סתרי כל חי.** ע"פ תה' מד, כב. **חופש כל חדרי.** מש' כ, כז. **ובוחן כליות ולב.** ע"פ ירמ' יז, כ; יב; בע"ס מב, כא. **אין כל דבר נעלם ממך.** ע"פ קה' יב, יד; במדב"ר פר' כ, סי' ו; פסז"ר במ', דף קכו ע"ב, ד"ה ויבא; אה"מ, נח, עמ' **401**, ד"ה זו תפלת; מח' רומניא. **ואין נסתר מנגד עיניך.** ע"פ ירמ' כג, כד; עמו' ט, ג; איו' יב, כב; דני' ב, כב. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מש' ח, לה; נוסח דומה בירוש' יומא, פ"ח, ה"ז; ויק"ר פר' ג, סי' ג. **עוונותינו ופשעינו... חטאתינו.** כדברי ר"מ, בבלי יומא, דף לו ע"ב, ע"פ שמ' לד, ז; ראו סדו' רס"ג, עמ' רנט; ס' המנהיג, הל' יוה"כ, עמ' שנג; הריל"ג, הל' יוה"כ. **אמירת אבינו מלכנו.** בבלי תענית, דף כה ע"ב; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפז מרש"י; מהו"ו סי' שמז; אור"ח ח"א דין סדר תפלת ר"ה, אות ב. **אמירתו בעשי"ת.** סרע"ג ח"ב, סי' קטז; עור או"ח, סי' תרב; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה; כ"י כ"ה, דף **3103**. ראו סת"ר סי' עד עניין שחרית של ר"ה, וסי' עז עניין הכבר תקיעה; סה"ת סוף סי' לז. **ערב יום הכיפורים.** סרע"ג ח"ב, סי' קיט; הריל"ג, הל' יוה"כ, עמ' פא; שבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שי; סת"ר סוף סי' עט, עניין מלות וידוי; פר"ח או"ח, סי' תרד, ס"ב; שבה"ג, הל' יוה"כ, הגהות ב"י, אות ה. **הטוסת.** סרע"ג ח"ב, סי' קט בשיוייס; מהו"ו סי' שמז; לק"י ח"א או"ח, עמ' קלא עניין ה; במח' רומניא, דף שטז ע"ב, נוסח דומה. **חטאנו לפניך.** ירוש' תענית פ"ב, ה"ז, ע"פ ירמ' ג, לה; מד"ש פר' יג, סי' א; ילקו"ש ש"א, רמז קג, ד"ה ויספכו. **אין לנו מלך.** ע"פ ישע' מד, ו; בבלי תענית, דף כה ע"ב. **עשה עמנו למען שמך.** ע"פ ירמ' יד, ז; תה' קט, כא. **בטל ממנו גזירות קשות.** ע"פ במדב"ר פר' יד, סי' ו. **גזרות קשות.** לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: מדת"נ (וורשא), פר' בחוקותי, סי' ג; פדר"א פ' כח; בבלי שבת, דף לג

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֵצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲצוֹר (נ"א: מְנַע) מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זְכוֹר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק שְׁטַר חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:

מקורות ומקבילות

ע"ח; ב"ר פר' כח, סי' ח. **בשורות טובות.** כ"ה גס במח' רומניא. לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: מסמ' ברכות פ"ט, מ"ב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ב; מס"ו פר' יט, ה"ז; ב"ר פר' יג, סי' טו. **חדש עלינו שנה טובה.** בבלי ברכות, דף נה ע"ח, ע"פ דב' יח, יב; אה"מ, רבינו הקדוש, סוף עמ' 505; ילקו"ש ישע', רמז תמב, ד"ה ותחלימני. ראו בבלי שבת, דף לג ע"ח. **בטל מחשבות שונאיו.** ע"פ איו' ה, יב; אס' ט, כה. **הפר עצת אויביו.** ע"פ נחמ' ד, ט. **שלח רפואה שלמה.** ע"פ תה' קז, כ; אה"מ, דני', עמ' 102. **עצור מגיפה.** ע"פ במ' יז, יג; ש"ב כד, כא; תה' קו, ל. **מנע.** ע"פ בר' ל, ב. **מנחלתך.** ע"פ דב' ט, כו; מ"ח ח, נח; תה' כח, ט. **כלה דבר.** ע"פ ש"ב כד, טו-יז. **כלה... וחרב.** ע"פ איו' לג, יח. **כלה... רעב.** ע"פ איו' ה, כ. **כלה... מגפה.** ע"פ ש"ב כד, כא; תה' קו, ל. **דבר וחרב.** ע"פ יחז' יד, כא. **ומשחית.** ע"פ שמ' יב, כג; ש"ב כד, טז. **מבני בריתך.** ע"פ בר' טו, יח - יז, כא - כח, יג; שופ' ב, ח; תה' קה, י. ראו תוס' עמ"ס סנהדרין, דף עב סוף ע"ב, ד"ה ישראל הוא. **זכור כי עפר.** תה' קג, יד. **מחוק שטר חובותיו.** ע"פ אה"מ, יונה, עמ' 222. **סלח ומחול לעונותיו.** ע"פ ספרי דב', פר' האזינו, סוף פי' שיט. **והעבר פשעיו.** ע"פ מיכ' ז, יח. **מנגד עיניך.** יוב' ב, ה; תה' לא, כג.

ח"נ והערות

כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא, אך בק"ק רומה ומילאנו נהוג לאמרן בהשפעת המנהג הספרדי. **בְּשׂוֹרוֹת טובות.** בסרע"ג: 'גזרות טובות'. **א"מ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה.** איננו בסרע"ג. **בטל מחשבות.** בסרע"ג מח' רומניא: 'בטל מְמֻנוּ מחשבות'. **עֵצַת אויבינו.** במח' רומניא: 'עֵצוֹת אויבינו'. **עֲצוֹר נ"א מְנַע.** כן הביא הרש"ר ומדק"א, עמ' תצב. אמנם בנוב"ר, סרע"ג ומח' רומניא: 'עֲצוֹר'. וראו מ"ש גאה"ל או"ח, סי' תרב, ס"ק א. תיבת 'מְנַע' לא מופיעה בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל צויין: 'יותר טוב לומר מנע'. **וְחֶרֶב וְרָעָב.** במח' רומניא: 'חֶרֶב רָעָב'. **וּשְׁבִי ומשחית.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא ללא תיבת 'וּשְׁבִי'. **וּמַגֵּפָה.** איננו בסרע"ג. **מבני בְרִיתֶךָ.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, שחרית לר"ה. במח' שד"ל, שחרית לחול ורומניא: 'מבני בְרִיתֶךָ'. **זכור כי עפר אנחנו.** כ' הרש"ר ומדק"א, עמ' תצב, בשם הגאונים, שיש לומר 'זכור' בשורוק, כמנהגנו. וראו שם טעמו. **קרע רוֹעַ.** בסרע"ג: 'קרע לנו'. **מחוק.** כ' בלו"א, סי' שצו, זאת התיבה, לשון חכמים הוא ואינו במקרא. **שְׁטַר חובותינו.** בסרע"ג ומח' רומניא: 'שִׁטְרֵי חובותינו'. **ומחול לַעֲוֹנוֹתֵינוּ.** במח' רומניא: 'ומחול לַעֲוֹנֵינוּ'. **פשעינו וְחַטֹּאתֵינוּ.** בסרע"ג ללא תיבת 'וְחַטֹּאתֵינוּ'.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זַכְיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בָּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ וְחוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְלֹא־לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים
וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

ח"נ והערות

הַחֲזִירֵנוּ בתשובה. במח' רומניא: 'הֲשִׁיבֵנוּ בתשובה'. **אַל־תשיבנו.** במח' רמ"ו: 'אַל־תשיבנו'. במח' רומניא אמירת א"מ זה נמצא בסופו ובסרע"ג איננו. **א"מ זָכְרֵנוּ בְּזִכְרוֹן וכו'.** איננו בסרע"ג ומח' רומניא. **בספר זַכְיּוֹת.** במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'בספר זָכְיּוֹת'. במח' שד"ל, שחרית לחול: 'בספר זָכְיּוֹת' וכאן כמח' שד"ל, שחרית לר"ה ומח' הרב מ"ע הרטום. **פרנסה וכלכלה.** במח' רומניא: 'פרנסה וכלכלה טוֹבָה'. **ומחילה.** כ' האבודרהם, סדר תפילת יוה"כ, תיבה זו, לשון חכמים הוא. **הַצְמַח לנו.** כה"נ במח' רס"ד־רס"ה, בולוניא, רומניא ושד"ל וכן נראה מסרע"ג. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'הַצְמֵיחַ לנו'. **וְחוּס ורחם.** בסרע"ג כ"י כ"ה תיבת 'חוס' ללא וי"ו החיבור. במח' רומניא: 'חוֹס ורחם'. בספרו' הרד"פ ומח' הרב מ"ע הרטום: 'חוּס ורחם'. **א"מ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וכו'.** בסרע"ג ומח' רומניא בא לפני א"מ קרע רוע גזר דיננו'. **וְלֹא־לְמַעֲנֵנוּ.** במח' בולוניא: 'לֹא לְמַעֲנֵנוּ'. בסדו' הרד"פ: 'אם לא־לְמַעֲנֵנוּ'. **הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא.** תיבות אלו אינן בסרע"ג ומח' רומניא. **וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים.** בסרע"ג ומח' רומניא ללא תיבות 'וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים'. **וְרַחֵם.** במח' רומניא: 'רַחֵם'. **וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. בסרע"ג ומח' רמ"ו ללא תיבת 'וְהוֹשִׁיעֵנוּ'.

מקורות ומקבילות

החזירנו בתשובה שלימה לפניך. ע"פ בתמ"ד ח"ח, שלש פסיקתות, פ"ג. ראו מדת"נ (וורשא), פר' נשא, סי' ל; ויק"ר פר' ל, סי' ג. **אל תשיבנו ריקם מלפניך.** ע"פ רות א, כא. **זכרנו בזכרון טוב.** ע"פ תה' קו, ד. **כתבנו בספר החיים.** ע"פ דני' יב, א; תה' סט, כט; כ"ה גם במח' רומניא. **כתבנו בספר זכויות.** ע"פ מלא' ג, טז. **בספר ישועות ונחמות.** ראו אה"מ, עשרה הרוגי מלכות, עמ' 446, '...בגמזי ישועות ובגמזי נחמות'; פהר"ב, פ' ו, סי' ה. **הצמח לנו ישועה בקרוב.** ע"פ ישע' מו, א. **שמע קולינו.** ע"פ במ' כ, מז; דב' כו, ז. **וחוס ורחם עלינו.** בברכות, דף לג ע"ב; מדת"ה מז' כב, סי' כז. **קבל ברחמים.** ראו מדת"נ (וורשא), פר' ויצא, סי' ט. **למענך ולא למענינו.** ראו הרס"ר ומדק"א, עמ' תצב. **עשה למען שמך.** ע"פ תה' קט, כא. **הגדול הגבור והנורא.** דב' י, יז; נחמ' ט, לב. **למען רחמיך.** ע"פ מכדר"י מס' דשירה, פר' ה. **וחסדיך הגדולים.** ע"פ תה' פו, יג. **ורחם עלינו.** ע"פ ירמ' לא, יט. **והושיענו.** ע"פ מ"א יט, יט; ישע' לג, כ.

בשני וחמישי ובימות הצום אומרים:

תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ אַפְּךָ וַחֲמָתֶךָ:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ בִּזָּה וְשִׁבְיָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ גָּלוּת וְטִלְטוּל:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וּמַשְׁחִית:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ הֹוָה עַל־הֹוָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ וֶסֶת עֲבוֹדָה זָרָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ זַעַם וְעֶבְרָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ חֵרוֹנְךָ וְקִצְפְּךָ:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ טִנּוּף מַעֲשִׂים רָעִים:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ יֵצֶר הָרָע:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ כִּלְיוֹן עֵינַיִם:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ לוֹחֲמִים וְלוֹחֲצִים:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ מַלְאַךְ הַמָּוֶת:

תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ נֶגֶף וְחָרוֹן:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ שִׂנְאַת חִנָּם:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ עַיִן הָרָע:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ פִּיק בִּרְכַּיִם:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ צָרָה וְצוּקָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ קָלוֹן וְחֶרְפָּה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ רָעֵי אָדָם:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ שִׁלְטוֹנִים קָשִׁים:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ שְׁמוּעוֹת רָעוֹת:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ תַּחֲרוּת וְאֵיבָה:
תְּכַלֶּה מִמֶּנּוּ כָּל־מִינֵי פֻּרְעָנֻיּוֹת
וְכָל־מִינֵי יִסּוּרִים
וָחֳלָאִים רָעִים· אָמֵן:

ע״כ בשני ובחמישי ובימות הצום.

מקורות ומקבילות

תכלה ממנו. ע״פ שה״ר פר׳ ב, סי׳ ד, ׳הגיע זמנה וכו׳ שתכלה׳. **אפך וחמתך.** ע״פ דני׳ ט, טז; ספ״ב ב, כ. **בזה ושביה.** ע״פ דני׳ יא, לג; עזר׳ ט, ז; נחמ׳ ג, לו. **גלות.** ע״פ שופ׳ יח, ל; יחז׳ לג, כא; עוב׳ א, כ; ספ״ב א, ט. **וטלטול.** ע״פ ישע׳ כב, יז; פדר״א פר׳ כו, ׳הטלטול קשה׳ וכו׳. **ומשחית.** ע״פ שמ׳ יב, כג; ש״ב כד, טז; ירמ׳ ד, ז; יחז׳ ט, ו. **הוה על הוה.** יחז׳ ז, כו; בבלי עירובין, דף כא ע״א. **וסת עבודה זרה.** ע״פ ירוש׳ ע״ז, פ״ג, ה״ו; בבלי שבת, דף פג ע״א, ׳עבודה זרה כנדה׳. **זעם.** ע״פ ישע׳ י, ה; כו, כ; ירמ׳ י, י; בנ״ס ה, ז. **זעם ועברה.** ע״פ ישע׳ יג, ט; תה׳ עח, מט; בנ״ס ה, ז־ח. **חרונך וקלפך.** ע״פ תה׳ לח, ב; פח, יז; קב, יא. **טנוף מעשים.** ע״פ ישע׳ ד, ד; מדת״ה מז׳ ט, סי׳ ז, ׳טינפתי בלכלוך מעשים רעים׳. **מעשים רעים.** ע״פ עזר׳ ט, יג; ב״ר פר׳ נו, סי׳ י; ויק״ר פר׳ כז, סי׳ א. **תכלה ממנו יצה״ר.** ע״פ ירוש׳ ברכות פ״ד, ה״ב [דף לג ע״א]; מכדר״י מס׳ דויסמע, פר׳ ב, ד״ה שלשה דברים, ׳שלא יעליבני׳. ראו בבלי סוכה, דף נב ע״א, ע״פ יוא׳ ב, כ. **יצר הרע.** ע״פ משנ׳ ברכות פ״ט, מ״ה; בבלי ברכות, דף ה ע״א; ב״ב, דף טז ע״א. **כליון עינים.** ע״פ דב׳ כח, סה; בנ״ס יח, יז. **לוחמים.** תה׳ נו, ג. **ולוחצים.** ע״פ תה׳ נו, ב; תדא״ר פר׳ ה, ד״ה דם ובשר; ילקו״ש תו׳, פר׳ בא, רמז ריב, ׳שענו את ישראל ולחצו׳ וכו׳. **תכלה ממנו מה״מ.** ע״פ תדא״ר תחילת פר׳ ה. ראו בבלי סוכה, דף נב ע״א. **מלאך המות.** ע״פ מס׳ טז, יד; מס׳ שמחות, ספר חיבוט הקבר, פ״א ה״ה; בבלי ברכות, דף ד ע״ב. **נגף וחרון.** ע״פ במ׳ יז, יא. **וחרון.** ע״פ שמ׳ לב, יב; מ״ב כג, כו; ירמ׳ ד, ח; הוש׳ יא, ט. **שנאת חנם.** ספ״י מלה״י ה, ג, א; מס׳ כלה פ״א, ה״ח; ירוש׳ יומא פ״א ה״א; בבלי שבת, דף לג ע״א. **עין הרע.** מס׳ אבות פ״ב, מי״א; בבלי ברכות, דף כ ע״א. **פיק ברכים.** ע״פ ישע׳ לה, ג; נחו׳ ב, יא ורש״י. **צרה וצוקה.** ע״פ ישע׳ ל, ו; צפ׳ א, טו; מש׳ א, כז; לוו״ה, נפתלי, ד, ב. **קלון וחרפה.** ע״פ מש׳ יח, ג; בנ״ס ו, א; ב״ר פר׳ סג, סי׳ יד; מדת״כ פר׳ מצורע, סי׳ יב. **רעי אדם.** ע״פ בר׳ ו, ה; קה׳ ח, ו; סח״ש טו, ד; ספי״ו י, יג. **שלטונים קשים.** ע״פ ישע׳ יט, ד; ירוש׳ תענית, פ״א, ה״א [דף ג, תחילת ע״א]; מדת״כ פר׳ תרומה, סי׳ ו, ׳המלכות הרשעה הזו קשה׳. **שמועות רעות.** ע״פ ירמ׳ מט, כג; תה׳ קיב, ז; עזר׳ ט, ג; משנ׳ ברכות פ״ט, מ״ב. **תחרות**

ח״נ והערות

תכלה ממנו אפך וכו׳. מיוסד ע״ס א״ב. בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו לא מופיע פיוט זה. במח׳ בולוניא מופיע כיש נוהגים לומר. **רָעֵי אדם.** כה״נ במח׳ בולוניא. במח׳ שד״ל: ׳רָעַת אדם׳. **וָחֳלָאִים רעים.** כה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ בולוניא ובפסוק שלפנינו: ׳וָחֳלָיִם רעים׳.

נַפִּילַת אַפַּיִם

בתענית ישנם הנוהגים לומר זה:

יושבים ונופלים על פניהם. והחזן נופל על פניו לפני הארון, ושוכב על צדו השמאלי על לבו, כדי שיהא לבו נכנע למקום, ולוחשין כל אחד ואחד. ואומר:

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: **אָב** הָרַחֲמָן מָלֵא רַחֲמִים רַבִּים· **בּוֹרֵא** עוֹלָם בְּמִדַּת רַחֲמִים· חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: **גְּדֹל** הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה· **דּוֹבֵר** צְדָקוֹת וּמַגִּיד מֵישָׁרִים· הָדוּר בִּלְבוּשׁ וְנָאֶה בְכֶתֶר· **וּבוֹחֵן** כְּלָיוֹת וָלֵב· חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: **זַךְ** וְיָשָׁר· **חַנּוּן** וְרַחוּם· **טוֹב** וּמֵיטִיב לַכֹּל· **יוֹשֵׁב** בְּסֵתֶר וְרֹאֶה כָּל־סֵתֶר· **כּוֹבֵשׁ** עֲוֹנוֹת וּמַשְׁלִיךְ בִּמְצוּלוֹת יָם· **לוֹבֵשׁ** צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וִישׁוּעָה כְּכוֹבַע· חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: **מֶלֶךְ** מַמְלִיךְ מְלָכִים וּלְךָ הַמְּלוּכָה· **נֹצֵר** חֶסֶד לָאֲלָפִים· **סוֹמֵךְ**

ח"נ והערות

רחום וחנון וכו', אב הרחמן וכו', בורא רחמים וכו'. מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל לומר בכל יום. מיוסד ע"ס א"ב. היום נהגו לא לאמרו ע"פ סדו' קאמריני, הרד"פ והרב מ"ע הרטום, שכתב בחוברת המנהג האיטלקי בירושלים, שאין אומרים 'אב הרחמן' וכו'. **רחום.** במח' רמ"ו: 'רחום', 'תואר השם'. **אָב הָרַחֲמָן.** כן ניקדנו לעיל בברכת 'אהבת עולם אהבתנו' ובשאר מקומות שבמח'. במח' רמ"ו: 'אַב הָרַחְמָן', וקשה להולמו. במח' בולוניא נראה: 'אַב הָרַחֲמָן'. במח' שד"ל: 'אָב הָרַחְמָן'. **בורא עוֹלָם בְּמִדַּת רחמים.** כה"נ בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. במח' שד"ל: 'בורא רחמים', וללא 'עוֹלָם בְּמִדַּת'. **גְּדֹל העצה.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ובפס' שלפנינו. במח' רמ"ו: 'גָּדוֹל העצה', בקמ"ץ. **וּמַגִּיד מֵישָׁרִים.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ובפס' שלפנינו. בכ"י כ"ה: 'מגיד מישרים'. במח' רמ"ו: 'ומגיד מֵישָׁרִים'. **הָדוּר בלבוש.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'הֲדוּר בלבוש'. **בִּלְבוּשׁ ונאה בְכֶתֶר.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. בכ"י כ"ה: 'בלבוש נאה בכתר'. במח' שד"ל: 'בַּלְבוּשׁ ונאה בַּכֶּתֶר'. **חַנּוּן ורחום.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. וכ"ה בכל המקומות שלפנינו בתנ"ך. במח' רמ"ו: 'חָנוּן ורחום' וצ"ל שזהו ט"ס. **טוב ומֵיטִיב.** בשני יודי"ן. כן נראה נכון, וכ"ה לפנינו בתנ"ך, ש"א טז, יז, 'אִישׁ מֵיטִיב'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'טוב ומֵטִיב'. **ומיטיב לַכֹּל.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'ומיטיב לַכָּל'. **וְרֹאֶה כל.** בכ"י כ"ה: 'רואה כל'. **ומַשְׁלִיךְ.** בכ"י כ"ה: 'משליך'. **לובש צדקה כַּשִּׁרְיָן.** כה"נ במח' בולוניא ובפס' בישע' נט, יז, 'וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ'. במח' שד"ל: 'לובש צדקה כַּשִּׁרְיָן'. במח' רמ"ו לא ברור. בכ"י כ"ה: 'לובש צדקה כשריון' והשוו: בבלי ב"ב, דף ט, תחילת ע"ב; מש"ט שמ"ר, פר' טו, סי' ג. **נֹצֵר.** נו"ן רבתי ע"פ המסורה. **נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ובפס' שלפנינו. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'נֹצֵר לָאֲלָפִים חֶסֶד'.

מקורות ומקבילות

ומיטיב. ספרי במ', פר' נשא, פי' מב; מתע"ד פר' עקב, יא, כא; בבלי שבת, דף קנז ע"א. **כל מיני פרעניות.** ע"פ בבלי תענית, דף יד ע"א; מדת"נ (ווכסא), פר' בשלח, סי' יח. **וכל מיני יסוריים.** בבלי ברכות, דף יז ע"א; ב"ר פר' י, סי' ה. **וחלומים רעים.** ע"פ דב' כח, נט; דה"ב כא, יט; ספ"ב ב, כה. **נפילת אפים.** הוזכר בבבלי ברכות, דף לד ע"ב; תענית דף ט ע"ב; מגילה דף כב ע"ב; ב"מ דף נט ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' סה, וסי' לח; סדו' רס"ג עמ' כד ועמ' לט; רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדים. רא"ו מ"ם גאה"ל או"ח, סי' קלא. **נופל על פניו.** רא"ו ירוש' תענית, פ"ב ה"ו [דף יא ע"א], 'ר' יאשי זעירא' וכו'; בבלי תענית, דף יד ע"ב, רש"י ד"ה רשאי ליפול ותוספות הרא"ש ד"ה אלא א"כ; רמב"ם הל' תפילה, פ"ה, הל' יד. **ושוכב על צדו.** ע"פ רש"י עמ"ס ברכות, דף לד ע"ב, ד"ה דמצלו אצלויי; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל ומש"כ בשם אחיו; פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"א ה"ב, אות י. **אב הרחמן.** ע"פ תה' קג, יג. **בורא עולם.** ע"פ בר' פרק א; ישע' מ, כח; בר"ס יח, א. **גדול העצה ורב העלילה.** ירמ' לב, יט. **דובר צדקות.** ע"פ ישע' סג, א; תה' קיט, קס; נחמ' ט, ח. **דובר צדקות ומגיד מישריים.** ע"פ ישע' מה, יט. **הדור בלבוש.** ע"פ ישע' סג, א. **ובוחן כליות ולב.** ע"פ ירמ' יא, כ; כ, יב; בר"ס מד, כא. **זך ויישר.** ע"פ איו' ח, ו. **חנון ורחום.** יואל' ב, יג; יונ' ד, ב ועוד מקומות בתנ"ך; לוו"ה, זבולון, ח, א. רא"ו בר"ס יח, יג. **טוב ומיטיב לכל.** ע"פ בבלי ברכות, דף מד ע"א. **יושב בסתר.** ע"פ תה' לא, א; איו' כב, יד. **כובש עוונות ומשליך במצולות יים.** ע"פ מיכ' ז, יט. **לובש צדקה כשרין וכו'.** ע"פ ישע' נט, יז; סה"ש ה, יח. **ולך המלוכה.** ע"פ עוב' א, כא; תה' כב, כט. רא"ו ס"א יב, יב; ישע' מג, טו. **נוצר חסד לאלפים.** שמ' לד, ז. **סומך נופלים.** ע"פ תה' קמה, יד; בר"ס לד, יז.

נוֹפְלִים· עוֹנֶה עֲשׂוּקִים· פּוֹדֶה וּמַצִּיל· צַדִּיק וְיָשָׁר· חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: קָרוֹב אַתָּה לְכָל־קוֹרְאֶיךָ בֶּאֱמֶת· רָחוּק יוֹשֵׁב וְקָרוֹב· שׁוֹמֵעַ שַׁדַּי· שׁוֹכֵן שְׁחָקִים· שׁוֹמֵר שְׁבוּעָה· שׁוֹמֵעַ שַׁוְעָה· תַּקִּיף עַל־כָּל· תָּמִים פָּעֳלוֹ· אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ: עד כאן יש הנוהגים לומר בתענית.

הכל אומרים 'לדוד אליך ה' נפשי אשא':

בכל יום יושבים ונופלים על פניהם בנטיה על יד שמאל, וכשיש לו תפילין בשמאלו יפול על ימינו. במקום שאין ס"ת יאמר התחינה בלא נפילת אפים.

(רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ):

לְדָוִד· אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא: אֱלֹהַי· בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה· אַל־יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ· יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: דְּרָכֶיךָ יְהוָה הוֹדִיעֵנִי· אָרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי· כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי· אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם: זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ· כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר· כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה· לְמַעַן טוּבְךָ

מקורות ומקבילות

פודה ומציל. ע"פ דני' ו, כח; סמק"ח ד, יח. **צדיק וישר.** דב' לב, ד; תה' קיט, קלז; ספ"ט ג, ח. **קרוב אתה לכל קורא'יך באמת.** ע"פ תה' קמה, יח; איכ' ג, כה. ראו גס יפע' נה, ו. **רחוק יושב וקרוב.** ע"פ תה' לח, יב; יפע' מז, יט; ירוס' ברכות פ"ט, ה"ח: 'הקב"ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו'. **שומע שדי.** ע"פ איו' לח, לה. **שוכן שחקים.** ע"פ דב' לג, כו; יפע' לג, ה; איו' לח, ב; סמק"ב ג, מ. **שומר שבועה.** ע"פ דב' ז, ח. **תקיף על כל.** ע"פ תי"ו שמ', יח, יח. **תמים פעלו.** דב' לב, ד. **אל ארך וכו' ואמת.** ע"פ שמ' לד, ו; תה' פו, טו. **אל ארך אפים.** ע"פ בג"ס ה, ד; סח"ם טו, ח. **ורב חסד.** ע"פ יפע' סג, ז; תה' סט, יד; בג"ס נח, ב. **ואמת.** ע"פ דב' לב, ד; ירמ' י, י; ספ"ט ג, ח; סח"ם יב, כח. **נופלים על פניהם.** סרע"ג ח"ח, סי' סה; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים. **בנטיה ע"י שמאל.** ראו ירוס' ע"ז פ"ד, ה"ח; ר"ח מגילה דף כב סוף ע"ב. תשוה"ג, שע"ת, סי' רו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל, ור' בחיי במ' טז, כב, בשם רב האי גאון; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים. וראו מש"כ השבה"ל בשם אחיו רבב"ח ובשם בן דודו הריבב"ן. **כשאין ס"ת יאמר התחנה.** ספ"ר, הל' תפילה סי' שכד, וסד"ר סי' עב, ע"פ יהו' ז, ו. **רחוס וחנון.** ע"פ שמ' לד, ו; סדו' רס"ג עמ' כד; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים; ראו מח' פרס, דף ג, סוף ע"ח. **חטאנו לפניך.** ירוס' תענית פ"ב, ה"ז, ע"פ ירמ' ב, לה; מד"ש פר' יג, סי' ח; ילקו"ש ש"ח, רמז קג, ד"ה ויספכו. **לדוד אליך ה'.** תה' כה, א־כב; מחו"ו סי' לג; סד"ר סי' עח; סי' יעב"ן ח"ח, דף קנד ע"ח ואילך; מח' רומניא, דף עו ע"ח. ברמב"ם, סד"ת, נוסח הקדים, נמצא לאחר התחנונים.

ח"נ והערות

שומע שַׁדַּי. כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'שומע שַׁדַּי'. **שומר שְׁבוּעָה שומע שועה.** במח' שד"ל בטעות נשמטה תיבת 'שְׁבוּעָה'. **תקיף על־כָּל.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. אמנם, זה נראה בט"ס, שהרי יש כאן הפסק, ולכך היה צ"ל בחולם. ואילו כאשר בא בקמ"ץ, ע"פ הכלל צריך לבוא במקף ולכך איננו יכול להיות הפסק. **ארך אַפַּיִם.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ובמקרא שלפנינו. במח' רמ"ו: 'ארך אַפָּיִם'. **בכל יום יושבים ונופלים וכו'.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל יש הוראה אחרת, מכיון שכבר נאמרה נפילת אפים על הארץ, וכך נאמר: 'ויושב החזן לפני הארון, כופף את רגליו, ומכסה אותן בטליתו, שכן כתוב, ובשתים יכסה רגליו, קל וחומר לבשר ודם, ואומר:'. בכ"י כ"ה, מכאן ועד ל'אבינו הרחמן הושיענו למען שמך' לא מופיע. **רַחוּם וְחַנּוּן וכו' וְהוֹשִׁיעֵנוּ.** שורה זו איננה במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל כל השורה באה בסוגריים ובתחילתה הוראה: 'יש נוהגים לומר'.

יְהוָה: טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה׃ עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ׃ יַדְרֵךְ
עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ׃ כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד
וֶאֱמֶת׃ לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו׃ לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וָסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי
כִּי רַב־הוּא׃ מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה׃ יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר׃ נַפְשׁוֹ
בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃ סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ
לְהוֹדִיעָם׃ עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָה׃ כִּי הוּא־יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי׃
פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי׃ כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי׃ צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ׃
מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי׃ רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי׃ וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאתָי׃
רְאֵה־אֹיְבַי כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי׃ שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי׃
אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי׃ כִּי קִוִּיתִיךָ׃ פְּדֵה
אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ מִכֹּל צָרוֹתָיו׃

בכל יום ממשיכים לקמן עמ' 99. ובשני ובחמישי מוסיפים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי׃
תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת׃ לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־
יָהּ׃ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה׃ לְמַעַן תּוּרָא׃ קִוִּיתִי יְהוָה
קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי׃ מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר
שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד
וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְּדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו׃

אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָּנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ
לְךָ חָטָאנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה׃ לָמָּה
תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן׃ לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם

ח"נ והערות

כי־רבו. כ"ה בכארצ"ו, בתנכי"ם שלפנינו ובמח' רומניא. במח' רמ"ו: 'כי־רבו'. במח' בולוניא ושד"ל: 'כי־רבו'. **שיר המעלות** וכו'. במח' שד"ל כתוב שמזמור זה נאמר ביום שני והפסוקים 'אם עוונינו' וכו' עד 'מימי קדם' אומרים ביום חמישי.

מקורות ומקבילות

שיר המעלות וכו'. תה' קל, א־ח. **אם עוונות.** סרע"ג ח"א, סי' נז. **אם עוונינו.** ירמ' יד, ז־ט; סרע"ג ח"א, סי' נז; מח' רומניא, דף טו ע"ב.

כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ׃ וְאַתָּה בְּקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ׃ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

זְכֹר בְּרִית אַבְרָהָם וַעֲקֵדַת יִצְחָק וְשׁוּב בְּרַחֲמִים עַל־שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ זְכֹר בְּרִית אַבְרָהָם וַעֲקֵדַת יִצְחָק וְהָשֵׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה׃ אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי׃ אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי׃

אָבִינוּ הָרַחֲמָן׃ הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ בְּךָ בָטַחְנוּ לֹא נֵבוֹשׁ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה׃ דְּרַשְׁנוּךָ (יְהוָה) אֱלֹהֵינוּ וְהִמְצֵא לָנוּ׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

מקורות ומקבילות

מי אל כמוך. מיכ׳ ז, יח־כ. **זכור ברית וכו׳.** סרע״ג ח״א, סי׳ לח; מוזכר בכ״י כ״ה, דף 376ב. **ועקדת יצחק.** ע״פ מדת״כ פר׳ ווירא, סי׳ מו, ׳זכור להם עקדת יצחק אביהם׳. **ושוב ברחמים.** ע״פ דב׳ ל, ג; ירמ׳ ל, יח. **שארית ישראל.** ע״פ ירמ׳ ו, ט. **והושיענו למען שמך.** ע״פ תה׳ קט, כא. **אל תעזבני ה׳.** תה׳ לח, כב־כג. **אביו הרחמן.** סרע״ג ח״א, סי׳ לח; מוזכר בכ״י כ״ה, דף 376; סת״ר סי׳ ה, ענין נפילת אפיס. רלו״ז שבה״ל, ענין פוריס, סי׳ ר, וסדר עלרת, סי׳ רסב. **הושיענו למען שמך.** ע״פ תה׳ קט, כא. **אז״א בך בטחנו.** סרע״ג ח״א, סי׳ לח. **בך בטחנו לא נבוש.** ע״פ ישע׳ כו, ד ורס״י; ירמ׳ יז, ז־ח; תה׳ כה, ג; בס״ס לב, כד; תדא״ר פר׳ יח, ד״ה מעשה בכהן, ׳הבוטחים בשמך באמת לא יבושו לעולם׳; ילקו״ש תה׳, סוף רמז תשכט. **והושיענו למען שמך.** ע״פ תה׳ קט, כא. **גדול אתה.** ירמ׳ י, ו; תה׳ פו, י; ספי״ה עז, יג. **וגדול שמך בגבורה.** ע״פ מ״א ח, מב; ירמ׳ י, ו; תה׳ לט, ג; דה״ב ו, לב. **דרשנוך ה״א והמצא לנו.** ע״פ דב׳ ד, כט; ישע׳ נה, ו; עמו׳ ה, ד; ספ״ע ד, א; בבלי ר״ה, דף יח ע״א, ׳...התם ביחיד הכא בצבור׳, ע״פ דב׳ ד, ז ויש׳ נה, ו.

ח״נ והערות

אָבִינוּ הָרַחֲמָן. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳אבינו הָרַחְמָן׳. מכאן ואילך נמצא גם בכ״י כ״ה. **אז״א בך בטחנו.** מיוסד ע״ס א״ב. **וְהוֹשִׁיעֵנוּ למען שמך.** בכ״י כ״ה בחלק מהסליחה תיבת ׳וְהוֹשִׁיעֵנוּ׳ באה עם וי״ו בחלק ללא. **דְּרַשְׁנוּךָ יְיָ.** שם הוי״ה לא מופיע בסרע״ג, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא והוכנס עפ״י מח׳ שד״ל. **וְהִמְצֵא לנו.** כה״נ במח׳ רמ״ו. בסרע״ג, כ״י כ״ה, מח׳ בולוניא ושד״ל: ׳הִמָּצֵא לנו׳, ללא ו׳.

הֵעָתֶר לָנוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ׃ וְאַל־תְּבִישֵׁנוּ מִשִּׂבְרֵנוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ׃ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃ חֲמֹל עָלֵינוּ כְּאָב
עַל־בָּנִים׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
טוֹב אַתָּה וּמֵיטִיב לְקַוֶּיךָ׃ יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
כָּלָה אַל־תַּעַשׂ לִשְׁאֵרִיתֵנוּ׃ לֹא־נֵבוֹשׁ מִמִּשְׁאַלוֹתֵינוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
מִלְּפָנֶיךָ אַל־תַּשְׁלִיכֵנוּ׃ נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
סְעָדֵנוּ בְךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ סְלַח נָא לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
עֵת צָרָה הִיא וּלְךָ לְבַד לְהוֹשִׁיעַ׃ עֲנֵנוּ בְעֵת צָרָתֵנוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
פָּנֶיךָ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנּוּ׃ פְּדֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ׃
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

ח"נ והערות

מִשִּׂבְרֵנוּ. כה"נ בסרע"ג ומח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'מִסִּבְרֵנוּ'. **רחמיך יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי.** בסרע"ג: 'רחמיך אשר'. **סְעָדֵנוּ בָךְ** וכו' **לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ.** בסרע"ג: 'סלח לנו עונות \ סעדנו ובך נושעה'. **לְבַד להושיע.** בסרע"ג ללא תיבת 'לְבַד'. **עֲנֵנוּ בְעֵת צָרָתֵנוּ.** בסרע"ג תיבות אלו באו בתחילת הבית.

מקורות ומקבילות

הֵעָתֶר לנו. ע"פ דה"ב לג, יט; במדב"ר פר' י, סי' ה, '...תפלת הצדיקים לעתר' וכו'. **בהמון רחמיך.** ע"פ ש"ב כד, יד; ישע' סג, טו; תה' נח, ג; קיט, קטו; בג"ס ג, יט-כ; ה, ו. **ואל תבישנו משברנו.** ע"פ תה' קיט, קנז; ספ"י, קדה"י ח, יח, ו. **זכור רחמיך ה'.** תה' כה, ו; ספ"ב ב, כז; במדב"ר פר' כג, סי' יג; אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 413, 'במדת רחמיס ברחתי' וכו'. **חמול עליו.** ע"פ ישע' סג, ט; דה"ב לו, טו; מד"ח (בובר) ויק', פר' אמור סי' כב, כז, 'ותמלתו על ישראל' וכו'. **כָּלָה על נביס.** ע"פ תה' קג, יג; ב"ר פר' עח, סי' ח; פדר"ך פי' יט, סי' ג. **טוב אתה ומיטיב.** ע"פ תה' קיט, סח. **לקויך.** ע"פ איכ' ג, כה; בבלי סנהדרין, דף לט ע"ב; ויק"ר פר' יח, סי' ח. **יכבשו רחמיך את כעסך.** בבלי ברכות, דף ז ע"ח. **כלה אל תעש.** ע"פ ירמ' ה, י. **לשאריתנו.** ע"פ ירמ' נח, ו; מיכ' ז, יח; בבלי ר"ה, דף יח ע"ח. **לא נבוש ממשאלותינו.** ע"פ תה' כב, כה; סט, יח-כ. **מלפניך אל תשליכנו.** ע"פ תה' נח, יג. **נוראות בצדק תענינו.** תה' סה, ו; פדר"ך פי' כד, סי' ב. **סעדנו בך וכו'.** ע"פ תה' לד, יח; קיט, קח. **ונושעה.** ע"פ ירמ' יז, יד; תה' פ, ד. **סלח נא לכל עונותינו.** ע"פ במ' יד, יט; ירמ' נח, לג; פדר"ח סוף פר' מה, 'אילו אמרת סלח נא' וכו'. **עת צרה היא.** ע"פ ישע' לג, ב; ירמ' ל, ז; תה' י, ח; דני' יב, ח. **ולך לבד להושיע.** ע"פ ישע' מו, כ; בג"ס ב, יא; לוו"ה דן, ה, י. **ענו בעת צרתנו.** ע"פ תה' מו, לט; דה"ב כ, ט. **פניך אל תסתר.** ע"פ תה' כז, ט; סט, יח; בבלי חגיגה, דף ה, סוף ע"ח. **פדנו.** ע"פ תה' מד, כז; בבלי כתובות, דף ח ע"ב. **והצילנו מכל צרותינו.** ע"פ תה' לד, יח; מד, ט.

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה׃ צְדָקוֹת אָהַבְתָּ׃ צְדָקָה עָשִׂיתָ עִמָּנוּ׃ צַעֲקָתֵנוּ תַעֲלֶה לַמָּרוֹם׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחֹן׃ רַחֵם עָלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כִּי מְאֹד צַר לָנוּ׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

שַׁוְעָתֵנוּ תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ שְׁאֵלוֹתֵינוּ תְמַלֵּא בְרַחֲמִים׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

תַּעֲלֶה תְפִלָּתֵנוּ לִמְעוֹן שֶׁמֶיךָ׃ תִּמְצָא תְחִנָּתֵנוּ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

כִּי אֵין לָנוּ אֱלוֹהַ אַחֵר אֶלָּא אָתָּה׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל מְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה׃ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

אָבִינוּ דָּרַחֲמָן׃ הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃

(**לַמְנַצֵּחַ** מִזְמוֹר לְדָוִד)׃ יַעֲנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה׃ יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָ׃

מקורות ומקבילות

צדיק אתה ה׳. ירמ׳ יב, ח; תה׳ קיט, קלז; עזר׳ ט, טו; ספ״ט ח, ח. **צדקות אהבת.** ע״פ תה׳ יח, ז; לג, ה; אגא״ס ח, רט; קטעי מדרשים, גניזה (מאן), עמ׳ סח; מסר״ח פר׳ יח, עמ׳ 217, מ״ז. **צדקה עשה עמנו.** ע״פ ירומ׳ ברכות פ״ד, ה״ב; מדת״כ (ורשא), פר׳ תזריע, סי׳ ט; מדת״ה מז׳ ד, סי׳ ח. **צעקתנו תעלה למרום.** ע״פ מ״ח ח, מט; יומ׳ ב, ה; תה׳ פח, ג; דה״ב ו, לה. **קולנו תשמע ותחן.** ע״פ מ״ח ח, ל; תה׳ ד, ב; כז, ז; בג״ס נח, יח־יב; ספי״ה ח, ח. **רחם עלינו יי.** ע״פ ירמ׳ ל, יח; לח, יט; תה׳ קג, יג; ספ״ב ג, ב; ספ״ט ח, ח; מתע״ד פר׳ כי תבוא כו, ג, ׳רבי התפלל עליו, אמר׳ וכו׳; בבלי תענית, דף כה ע״ב. **כי מאד לר לנו.** ע״פ שופ׳ ב, טו; ש״ב כד, יד; ספי״ה ז, כח. **שועתנו.** ע״פ ירמ׳ ח, יט; יומ׳ ב, ג; חבק׳ א, ב; איכ׳ ג, טו; בג״ס נח, ט. **תקבל ברצון.** ע״פ שמו״ר פר׳ כח, סי׳ ד, ׳הכל מתפללין לפניו׳ וכו׳. **שאלותינו.** ע״פ תה׳ קכב, ט; עזר׳ ח, כג. **תעלה תפלתנו.** ע״פ דב״ר פר׳ ב, סי׳ י, ע״פ תה׳ ד, ב; סה״ר פר׳ ח, סי׳ יב. **למען שמיך.** ע״פ דב׳ כו, טו; מ״ח ח, ל; דה״ב ל, כז. **תמצא תחנתנו.** ע״פ מ״ח ח, כח; ירמ׳ לו, ז; תה׳ כח, ב; בג״ס נח, יא. **חן וחסד.** אס׳ ב, יח. **וחסד ורחמים.** ע״פ תה׳ קג, ד; ת״מ ח, יא. **אין לנו אלוה אחר.** ע״פ דב״ר פר׳ ב, סי׳ לב; אה״מ, ויומא, עמ׳ 154, ד״ה מי כמוך. **גואל אתה.** ע״פ מדת״ה מז׳ יח, סי׳ ג; מז׳ עח, סי׳ ט. **מלך גואל עוזר.** ע״פ ישע׳ מא, יד. **ומושיע.** ע״פ ש״ב כב, ג; תה׳ ז, יא. **פורה ופוקה.** ע״פ מש׳ א, כז. **אין לנו מלך אלא.** ע״פ ישע׳ מד, ו; בבלי תענית, דף כה ע״ב. **אבינו הרחמן.** סרע״ג ח״א, סי׳ לח. **למנצח מזמור לדוד.** תה׳ כ, א; מ׳ בבוא נח ע״פ

ח״נ והערות

חן וחסד. כ״ה בפסוק שלפנינו. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳חן וחסד׳. **אלוה אחר.** בכ״י כ״ה: ׳מלך׳. **אלא אתה וכו׳ אין לנו מלך.** כל זה לא נמצא בסרע״ג. **מפרנס ומרחם.** תיבות אלו אינן בסרע״ג. **אין לנו מלך.** תיבות אלו אינן בסרע״ג. **אלא אתה.** במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳אלא אתה׳. **למנצח מזמור לדוד.** כה״נ במח׳ שד״ל. בסרע״ג, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא, פסוק זה לא מופיע. במח׳ רומניא כל המזמור איננו.

יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה: יִתֶּן־לְךָ כִּלְבָבֶךָ
וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: נָרַנְּנָה ׀ בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל·
יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְהוָה
מְשִׁיחוֹ· יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ· בִּגְבוּרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: אֵלֶּה בָרֶכֶב
וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ ׀ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: הֵמָּה כָּרְעוּ
וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ
בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ· וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־
הָעוֹלָם: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין־בָּנוּ
מַעֲשִׂים· עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

ע"כ בשני ובחמישי.

בכל יום אומרים והחזן אומר בעמידה:

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה· כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר־רַחֲמֶיךָ
יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ· כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: אַל־תִּזְכֹּר־לָנוּ עֲוֹנֹת
רִאשֹׁנִים· מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ· כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: חָנֵּנוּ יְהוָה
חָנֵּנוּ· כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ·

ה"נ והערות

צדקה וָחֶסֶד. כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא: "צדקה וָחֶסֶד". **למען שְׁמֶךָ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: "למען שְׁמֶךָ". **ע"כ בשני ובחמישי.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל לאחר "ואנחנו לא נדע מה נעשה" כתוב: "ושאר ימי השבוע הראויין ליפול על פניהן, בין בשחרית בין במנחה אומר רחום וחנון ואנחנו לא נדע" וכו', לכן כתבנו "עד כאן בשני וחמישי". וכך גם מופיע במחזור הרטום, ח"א, עמ' 162. **אל־תִּזְכֹּר־לָנוּ.** במח' רמ"ו ורומניא: "אל־תִּזְכּוֹר־לָנוּ".

מקורות ומקבילות

כאר"ל; רא"ו ליקק"פ דף יז ע"ח, ועור או"ח, סוף סי' קלח. **יענך ה' ביום צרה וכו'.** תה' כ, ב־ד; סרע"ג ח"ח, סי' לח; תפו' רנ"ג או"ח סי' לח; תפוה"ג, שע"ת, סי' נה; אוה"ג ברכות, סי' טו; רא"ו עור או"ח, סוף סי' קלח. רא"ו מדת"ה מז' כ, סי' ב; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ג. **הושיעה את עמך וכו'.** תה' כח, ט. **אביו מלכנו חננו וענו.** סרע"ג ח"ח, סי' סה וסוף סי' לח; מח' פרס, דף נח ע"ח. **והושיענו למען שמך.** ע"פ מ"ב יט, יט; ישע' לז, כ; מדת"ה פר' כב, סי' ו (כב, ב). **והחזן אומר בעמידה.** ע"פ סרע"ג ח"ח, סי' סה. **ואנחנו לא נדע וכו'.** דה"ב כ, יב; סרע"ג ח"ח, סי' סה וסוף סי' לח; סדו' רס"ג עמ' כד ועמ' לט; כ"י כ"ה, דף 318 ודף 376; מח' רומניא, דף טו ע"ב. רא"ו רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש; מח' פרס, דף נח ע"ח. **זכור רחמיך ה'.** תה' כה, ו; מח' פרס, דף נח ע"ח. **אל תזכר לנו.** תה' עט, ח; מח' פרס, דף נח ע"ב. **חננו ה' חננו.** תה' קכג, ג. **ברוגז רחם תזכור.** חבק' ג, ב; במח' פרס, דף נח ע"ב, נמצא כל הפסוק. **כי הוא ידע.** תה' קג, יד; מח' פרס, דף נח ע"ב.

זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ·
וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

בימים שאין בהם קריאת התורה עוברים לעמ' 110.

סדר הוצאת ספר תורה

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה· קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ
וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן
חַסְדֶּךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם: יְהוָה שִׁמְךָ
לְעוֹלָם· יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ· יַגְדִּיל
תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

מקורות ומקבילות

עזרנו אלהי ישענו. תה' עט, ט; מח' פרס, דף נח ע"ב. **קדיש.** מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ל, סי' סה וסוף סי' לח; סדו' רס"ג עמ' לט; שבה"ל, עין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הרא"ש סי' קנג; כ"י כ"ה, דף 318 ודף 376. **ויהי בנסע הארן.** במ' י, לה; ס' המחכים, ד"ה ופני; כלבו סי' לז. **קומה עזרתה לנו.** תה' מד, כו. **כי מציון תצא.** ישע' ב, ג. **ה' שמך לעולם.** תה' קלה, יג. **ה' חפץ למען צדקו.** ישע' מב, כא. רא"ו מס"ו פר' טז, ה"ז.

ה"ג והערות

כי־עפר אנחנו. בכ"י כ"ה נוסף כאן פסוק: "יי הושיעה המלך יעננו ביום קראינו". בסרע"ג התוספת באה לאחר "ברגז רחם תזכור". **וַיְהִי בִּנְסֹעַ וכו'.** כה"נ במח' שד"ל. בכ"י כ"ה החזן מתחיל "גדלו ליי אתי" ורק בג' רגלים מופיעים הפסוקים באופן מורחב. במח' רמ"ו ובולוניא, הפסוק "ויהי בנסע הארן" והפסוקים שלאחריו מופיעים רק בשבת ולא ביחד כחטיבה אחת ובימות החול החזן מתחיל ב"גדלו ליי אתי". במח' רומניא פסוקים אלו אינם.

ביום שני וחמישי, שאין חל בהם מועד אחר אומרים:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת· אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים· מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ· אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שֹׁמְרֶךָ· יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע· יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

בראש חודש אומרים:

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ· מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ· אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם: מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז· לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ· לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם: כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ· יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה: מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ: וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים· וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ: תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ· כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו: צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם· וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי: צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם· עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ· מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ:

בחנוכה אומרים:

מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְהוָה אֱלֹהָי· שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי· חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר: זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ· בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי· בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז· הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת· הֲיוֹדְךָ עָפָר· הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנִי· יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי· פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם· יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

ח"נ והערות

אמירת תהלים לסדר היום. לפי מח' רמ"ו רק בשבת אומרים את המז' לסדר היום, ולפי מח' בולוניא אומרים אותם גם ביום חול, כרצון החזן. במח' שד"ל צוין בסוגריים: 'יש מי שאומר שיר למעלות אשא' וכו'.

מקורות ומקבילות

אשא עיני אל ההרים. תה' קכא, א־ח. **מזמורים בעומתם.** בבלי סנהדרין, דף קא ע"א, ע"פ מס' טו, כג; מס' כלה פ"א, ה"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב. **למנצח על הגתית.** תה' ח, א־ט; מ' בשוא נח ע"פ כאר"ל. **מזמור לחנוכה.** מס"ו פר' יח, ה"ג; רא"ו טור או"ח, סי' קלג; ס' המנהיג, דיני תפילה, סוף עמ' קז. **מזמור שיר חנוכת הבית.** תה' ל, א־יג.

בפורים אומרים:

שִׁגָּיוֹן לְדָוִד· אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה· עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי· יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי· הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי· פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי· פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל· יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת· אִם־יֵשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי· אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם· יִרְדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה· קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ· וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה· יְהוָה יָדִין עַמִּים· שָׁפְטֵנִי יְהוָה· כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי· יִגְמָר־נָא רַעוֹ רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק· וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת· אֱלֹהִים צַדִּיק· מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים· מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב· אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם· אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ· קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנָהּ· וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת· חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל· הִנֵּה יָחֹבֶל־אָוֶן· וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר· בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ· וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל· יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקָדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד· אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן·

בימות הצום (פרט לצום אסתר וט׳ באב) אומרים:

תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי־יַעֲטֹף· וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ· יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי· וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא· אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי· הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ· בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי· כִּי־כָלוּ בָעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ· הוּכֶּה־כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי· כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי· מִקּוֹל אַנְחָתִי· דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי· דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר· הָיִיתִי כְּכוֹס חָרָבוֹת· שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה· כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג· כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי· מְהוֹלְלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ· כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי· מִפְּנֵי־זַעְמְךָ וְקִצְפֶּךָ· כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי· יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ· וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר· אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן· כִּי־עֵת לְחֹנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד· כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ· וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ· כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן· נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ· פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם· תִּכָּתֵב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֵּל־יָהּ· כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ· יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט· לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר· לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה· לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלִָם· בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה· עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי קִצַּר יָמָי· אֹמַר· אֵלִי אַל־תַּעֲלַנִי בַּחֲצִי יָמָי· בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ· לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם· הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַּעֲמֹד· וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ· כַּלְّבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיֶחֱלָפוּ· וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמוּ· בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכֹּנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן·

מקורות ומקבילות

שגיון לדוד וכו׳. תה׳ ז, ח־יח; מח׳ רומניא, דף פח ע״ב. **תפלה לעני.** תה׳ קב, ח־כט.

בשחרית של צום אסתר אומרים:

לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר· מִזְמוֹר לְדָוִד: אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי· רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי: אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וָלַיְלָה וְלֹא־דֻמִיָּה לִי: וְאַתָּה קָדוֹשׁ· יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: בְּךָ בָטְחוּ אֲבֹתֵינוּ· בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ: אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ· בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא־בוֹשׁוּ: וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ· חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם: כָּל־רֹאַי יַלְעִגוּ לִי· יַפְטִירוּ בְשָׂפָה יָנִיעוּ רֹאש: גֹּל אֶל־יְהוָה יְפַלְּטֵהוּ· יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ: כִּי־אַתָּה גֹחִי מִבֶּטֶן· מַבְטִיחִי עַל־שְׁדֵי אִמִּי: עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם· מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה: אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי־צָרָה קְרוֹבָה· כִּי־אֵין עוֹזֵר: סְבָבוּנִי פָרִים רַבִּים· אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי: פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם· אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג: כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתָי· הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג· נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי: יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי· וְלַעֲפַר־מָוֶת תִּשְׁפְּתֵנִי: כִּי סְבָבוּנִי כְלָבִים· עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי· כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלָי: אֲסַפֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי· הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ־בִי: יְחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם וְעַל־לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל: וְאַתָּה יְהוָה אַל־תִּרְחָק· אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי· מִיַּד־כֶּלֶב יְחִידָתִי: הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֶה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי: אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי· בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ: יִרְאֵי יְהוָה הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל: כִּי לֹא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ: מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי· בְּקָהָל רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו: יֹאכְלוּ עֲנָוִים וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו· יְחִי לְבַבְכֶם לָעַד: יִזְכְּרוּ וְיָשֻׁבוּ אֶל־יְהוָה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם: כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וֹמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל־דִּשְׁנֵי־אָרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה: זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ· יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר: יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ· לְעַם נּוֹלָד כִּי עָשָׂה:

גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו· קָדוֹשׁ הוּא:

רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ· כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ:

ח"נ והערות

אֵין־קָדוֹשׁ כַּיְיָ וכו׳. לפי כ״י כ״ה מדלגים על פסוקים אלו וממשיכים ׳ותגלה מלכותו עלינו׳. **וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ.** לאחר פסו׳ זה באה הוראה במח׳ רמ״ו: ׳ואומר החזן׳ לקט של כמה פסוקים. במח׳ בולוניא נאמר: ׳בשבת מתחיל החזן׳ כנ״ל.

מקורות ומקבילות

למנצח על אילת. תה׳ כב, א־לג; מ׳ בשוא נח ע״פ כאר״לו. **גדלו לה׳ אתי וכו׳.** תה׳ לד, ד; מס״ו פר׳ יד, ה״ה; סרע״ג ח״ל, סי׳ לט; מחו״ו סי׳ לג; סחב״ר עמ׳ 81; מח׳ רומניא, דף מז ע״ל. **רוממו וכו׳ להדום רגליו.** תה׳ לט, ה; סרע״ג ח״ל, סי׳ לט; רא״ו מחו״ו סי׳ לג; מח׳ רומניא. **רוממו וכו׳ להר קדשו.** תה׳ לט, ט. **אין קדוש כיי.** ש״ל ב, ב.

(כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:) אֶחָד אֱלֹהֵינוּ· גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ· קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ:

וְתִגְלֶה (וְתֵרָאֶה) מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ מְהֵרָה· וְיָחוֹן וִירַחֵם פְּלֵיטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת כָּל־עַמּוֹ (בֵּית) יִשְׂרָאֵל· וְיִתְּנֵנוּ (תָּמִיד) לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן וְאִמְרוּ כָּל־הָעָם אָמֵן· הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ· וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה:

מגביהים את ספר התורה ואומרים:

וְזֹאת הַתּוֹרָה· אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה· מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם· חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:

כֹּהֵן קְרַב· יַעֲמֹד הַכֹּהֵן (או: אֵין כָּאן כֹּהֵן יַעֲמוֹד הַלֵּוִי או: יִשְׂרָאֵל) בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

מקורות ומקבילות

כי מי אלוה. תה׳ יח, לב. **אחד אלהינו.** ע״פ דב׳ ו, ד; מס״ו פר׳ יד, ה״ה; סרע״ג ח״ח, סי׳ לט; מח׳ רומניא. **גדול אדוננו.** תה׳ קמז, ה; ע״פ דב׳ י, יז; ש״ב ז, כב. **קדוש ונורא שמו.** תה׳ קיא, ט; ע״פ תה׳ לט, ג. **ותגלה (ותראה) מלכותו.** ע״פ מס״ו פר׳ יד, ה״ו; מחו״ו סי׳ לג; סחב״ר עמ׳ 81. החכר בשבה״ל, סדר תענית, סוף סי׳ רסט. **ואמרו כל העם אמן.** ע״פ דה״ח טז, לו; סרע״ג ח״ח, סי׳ לט. **הכל הבו גדל וכו׳.** ע״פ מחו״ו סי׳ לג. בממ׳ רומניא, דף טז ע״ב, פסוק זה בא עבור הגבהת ס״ת. **הבו גדל לאלהינו.** דב׳ לב, ג. **הגבהה קודש קה״ת.** מס״ו פר׳ יד, ה״ח; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ עז. **מגביהים את סה״ת.** ירוש׳ סוטה פ״ז, ה״ד; מס״ו פר׳ יד, ה״ח; ספ״ר הל׳ שבת, סי׳ נג; או״ז ח״ב, הל׳ שבת, סי׳ מב; רמב״ן עה״ת, דב׳ כז, כו; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ עז. **וזאת התורה וכו׳.** דב׳ ד, מד; מס״ו פר׳ יד, ה״ח; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ עז; רמב״ן עה״ת, דב׳ כז, כו; מח׳ רומניא, דף טז ע״ב. **תורה צוה לנו.** דב׳ לג, ד. **ואתם הדבקים בה׳.** דב׳ ד, ד. **כהן קרב.** ע״פ סרע״ג ח״ח, סי׳ לט; מחו״ו סי׳ לג. **ברוך שנתן תורה.** רמו מתע״ד פל״ח, פי״ד; סד״ר סי׳ עד; מחו״ו סי׳ לג; מח׳ רומניא, דף טז ע״ב.

ח״נ והערות

כי מי אלוה וכו׳. לא מופיע במח׳ רמ״ו ובולוניא, אך נמצא במח׳ שד״ל בשחרית של חול, בסוגריים וכתב ע״ז: ״יש מוסיפין״. **אחד אלהינו וכו׳.** במח׳ רמ״ו ובולוניא לא מופיע בחול אלא בשבת בלבד וכאן כמח׳ שד״ל. **וְתִגְלֶה וכו׳.** בסחב״ר, עמ׳ 81, מופיע בשינויים. **וְתֵרָאֶה. בֵּית.** תיבות אלו לא מופיעות בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא, וכה״נ במח׳ שד״ל. **ויחון וירחם.** בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו תיבת ״וירחם״ לא מופיעה. **וְיִתְּנֵנוּ תָּמִיד.** כה״נ במח׳ שד״ל. בכ״י כ״ה תיבות אלו אינן. במח׳ רמ״ו ובולוניא תיבת ״תָּמִיד״ לא מופיעה. **מגביהים ס״ת.** בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא סדר הגבהת התורה לא מופיע וכן הפסוקים שאומרים אח״כ עד ״כולכם היום״ וכאן כמח׳ שד״ל. על עצם המנהג באיטליה, מקורו והשתלשלותו ראו: שבה״ל, ענין שבת, סי׳ עז; ״שו״ת ופסקי מהרי״ק החדשים״, ירושלים תש״ל, סי׳ רס; שו״ת מתנות באדם, מהד׳ י׳ בוקסנבוים, ת״א, תשמ״ג, עמ׳ 49; ספר לדוד אמת לחיד״א, ירושלים תשמ״ו, עמ׳ 13; חיים טלבי, ״זואת התורה. מנהגי קריאת התורה בעדות ישראל״, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשע״ז. במח׳ כמנהג בני רומה עד מח׳ שד״ל וסדו׳ הרמ״מ, הגבהת התורה מופיעה לאחר קריאת התורה, אך בכל הסידורים המאוחרים ההגבהה מופיעה לפני קריאת התורה, וכן נהוג היום. ובק״ק רומה היום מגביהים את סה״ת לפני ואחרי הקריאה. **כֹּהֵן קְרַב וכו׳ יִשְׂרָאֵל.** בכ״י כ״ה: ״קרב כהן עמוד ר׳ פלוני הכהן \ ואם אין שם כהן עמוד ר׳ פלוני במקום כהן \ ועונין הציבור \ תורת יי׳ וכו׳. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ״אֵין כָּאן כֹּהֵן, עֲמוֹד רְבִּי פְּלוֹנִי בְּמְקוֹם כֹּהֵן. ואם

והציבור אומר:

תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ· עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב· מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד· מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת· צָדְקוּ יַחְדָּו: הָאֲלֻּתִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב· וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם· בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין· מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ· אַל־יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

העולה לתורה פותח ומביט במקום שצריך לקרוא, מכסה את האותיות ומברך בקול רם:

יְהוָה עִמָּכֶם· (הקהל עונה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה):

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

(הקהל עונה: בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד):

העולה חוזר ואומר: **בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:**

ה"נ והערות

יש שם כהן אומר, קרב כהן, עמוד רבי פלוני הכהן, והצבור עונין אחריו, תורת יי' וכו'. במח' שד"ל: קְרַב כֹּהֵן עֲמוֹד רַבִּי פְּלוֹנִי הַכֹּהֵן. ואם אין שם כהן אומר, אֵין כָּאן כֹּהֵן, עֲמוֹד רַבִּי פְּלוֹנִי בְּמָקוֹם כֹּהֵן. והציבור עונין אחריו ברוך שנתן' וכו'. **ברוך שנתן וכו'.** איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא וכן הפסוקים האחרים מספר משלי. הנוסח כאן ע"פ מח' שד"ל וע"פ הרב מ"ע הרטום, המנהג האיטלקי בירושלים, עמ' 13, ג. יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה וכו'. בכ"י כ"ה מדלגים על פסוקים אלו וממשיכים "יי עוז לעמו יתן' וכו'. דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי וכו' שָׁנוֹת חַיִּים. פסוקים אלו אינם מופיעים בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. וכה"נ במח' שד"ל. יְיָ עֹז וכו' בַּשָּׁלוֹם. כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא פסוק זה בא לפני 'האל תמים דרכו'. **עמו בשלום.** בכ"י כ"ה: 'עמו ישראל בשלום' והשוו מכדר"י פר' יתרו, מס' דבחדש, פר' א, ד"ה ויחנו במדבר. יְיָ עִמָּכֶם יְבָרֶכְךָ יְיָ. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא לא מופיע וכאן כמח' שד"ל בהשפעת מנהג הספרדים. בכ"י כ"ה לא מופיעות גם ברכות התורה.

מקורות ומקבילות

תורת ה' תמימה. תה' יט, ח-י; תוס' עמ"ס מגילה, דף לב ע"א, ד"ה גוללו; מח' רומניא, דף עז ע"ב. **האל תמים דרכו.** תה' יח, לא. במח' רומניא, דף עז ע"ב, פסוק זה בא עבור הגבהת ס"ת. **דרכיה דרכי נועם.** מש' ג, יז-יח. **כי בי ירבו ימיך.** מש' ט, יא. **ה' עז לעמו וכו'.** תה' כט, יא. במח' רומניא, דף עז ע"ב, פסוק זה בא עבור הגבהת ס"ת. **פותח ומגיט.** ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז; בבלי מגילה, דף לב ע"א; פסקי רי"ד; מס"ו פר' יג, ה"ה; סדו' רס"ג עמ' שנט; שהא"ק סדר קה"ת; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות יב. **ומברך בקול רם.** ע"פ מס"ו פר' יח, ה"ה. ראו בבלי סוטה, דף לז ע"ב. **ה' עמכם.** רות ב, ד. **ברכו את ה' וכו'.** מסב' ברכות פ"ז, מ"ג; ירוש' ברכות, פ"ז, ה"ג [דף נד ע"ב]; מס"ו פר' יג, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; שהא"ק סדר קה"ת; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה; מחו"ו סי' לג. **המבורך.** ירוש' ברכות, פ"ז, ה"ג [דף נד ע"ב]; תוספות עמ"ס ברכות, דף מט ע"ב, ד"ה לעולם; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' יא; סת"ר סי' ד, ד"ה אחד. **הקהל עונה ברוך ה' וכו'.** ספרי דב', פר' שו, ד"ה כי שם; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; מחו"ו סי' לג; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' יא; סת"ר סי' ד, ד"ה אחד. **השולה חוזר.** סדו' רס"ג עמ' שנט; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ז, סי' כו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בסיום הקריאה העולה יגלול את התורה ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת· וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בִּרְכַּת הַגּוֹמֵל

יברך בקול רם כדי שישמע הקהל ולכל הפחות עשרה אנשים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַגּוֹמֵל לַחַיָּבִים טוֹבוֹת· שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוּב:

מקורות ומקבילות

ברכה לפני קה"ת. מסמ' מגילה פ"ד, מ"ב, ורע"ב; ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז; בבלי מגילה, דף כא ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; מס"ו פר' י, ה"ג; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; סהא"ק סדר קה"ת; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה; מחו"ו סי' לג; שבה"ל, עניין תפילה, סי' לז; סת"ר סי' ו, עניין ס"ת. **טופח ברכה לפניה.** ע"פ בבלי ברכות, דף יא ע"ב; מס"ו פר' יג, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; מחו"ו סי' לג; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה. **בחר בנו.** ע"פ דב' ז, ו. **ונתן לנו את תורתו.** ע"פ שמ' כד, יב; מלא' ג, כב. **קריאת התורה.** ירוש' מגילה, פ"ג, ה"ז [דף כו ע"ב]; שדר"א פר' וישלח, שחילתא כו, ד"ה דמחייבין; סדו' רס"ג עמ' שנט; שבה"ל, עניין תפילה, סי' לט-מ; סת"ר סי' ו, עניין ס"ת. ראו מש"ט בר', פר' לז, סי' יג, ד"ה וירא והנה; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו. **קריאה לג' וה'.** מסמ' מגילה פ"ג, מ"ו; בבלי ב"ק, דף פב ע"א; מס"ו פר' י, הל' ב-ג; ר"ח עמ"ס מגילה, דף ד ע"ב; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף לא ע"א; רע"ב עמ"ס מגילה, פ"א, מ"א, ד"ה אלא. **ג' וה' קורין ג' גברי.** ע"פ ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה. **יגלול את התורה.** ע"פ מס"ו פר' יג, ה"ו. **ברכה אחרי קה"ת.** מסמ' מגילה פ"ד, מ"ב; ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז; מס"ו פר' י, ה"ג ופי"ג, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; סהא"ק סדר קה"ת; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה; שבה"ל, עניין תפילה, סי' לז; סת"ר סי' ו, עניין ס"ת. **טופח ברכה לאחריה.** מס"ו פר' יג, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' ק; סדו' רס"ג עמ' שנט; מחו"ו סי' לג; רמב"ם, הל' תפילה, פי"ב, ה"ה; ממו"ו סי' לג. **תורת אמת.** ע"פ מלא' ב, ו; תה' קיט, קמב; לשון זה שגור בפי חכמים לרוב, כמו: בבלי ב"מ, דף עה ע"ב; ספרא, פר' שמיני, פר' ח, לח; מס"ו פר' יג, ה"ו; שמו"ר פר' ל, סי' יב. **וחיי עולם.** ראבי"ה ח"א שו"ת סי' קסח; שבה"ל, עניין תפילה, סי' מא; סת"ר סי' ו, עניין ס"ת. **ברכת הגומל.** בבלי ברכות, דף נד ע"ב; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ג; רמב"ם, הל' ברכות, פ"י, ה"ח. **אחרי קה"ת.** סמ"ק, סוף מצוה קמו. **עשרה אנשים.** בבלי ברכות, דף נד ע"ב; פסקי רי"ד; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ג; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח. **טופח ברכת הגומל.** ע"פ בבלי ברכות, דף נד ע"ב; פסקי רי"ד; אור"ח ח"א, דין מה שמוסיפין בשני אות כד; טור או"ח, סי' ריט; רמב"ם הל' ברכות פ"י, ה"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"א, אות ד; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח; כ"י כ"ה, דף 3137.

ח"נ והערות

ברכת הגומל. בכ"י כ"ה מופיע ב'סדר ברכות', דף 137ב. במח' רמ"ו ובולוניא הברכה לא מופיעה וכאן כמח' שד"ל בשחרית של חול. במח' רומניא נמצא בשחרית של שבת, דף לג ע"א. יש מקפידים לומר הגומל לאחר החצי קדיש, וכן משמע מראבי"ה ח"ג, הל' אבל, סי' תתמא, שכתב: 'כי אין קדיש כי אם לאחר קריאת התורה וקריאת פסוקים', אבל במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, מופיע כמו שהדפסנו בפנים וע"ע בשו"ת במראה הבזק ח"ה, סי' ו. **לַחַיָּבִים.** במח' שד"ל: 'לְחַיָּבִים'. **שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוּב.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בפסקי רי"ד, בבלי ברכות, דף נד ע"ב, פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"א, אות ד, סחב"ר וכ"י כ"ה, תיבות אלו אינן.

לאחר עניית 'אָמֵן' הקהל עונה:

מִי שֶׁגְּמָלָךְ כָּל־טוּב· הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוּב לָעַד סֶלָה· יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:

לאחר שגמרו כל הקוראים את קריאתם, נוטל החזן את ספר התורה ומהדקו, והקהל עומדים על רגליהם והקורא אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מי שברך לעולה לתורה:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כְּבוֹד רִבִּי... שֶׁמִּתְנַדֵּב... לִמְנוּחַת נֶפֶשׁ... וְלִמְנוּחַת נֶפֶשׁ כָּל־קְרוֹבָיו שֶׁמֵּתוּ וְכָל־שְׁאָר שִׁכְבֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· לְחַיֵּי... וּלְחַיֵּי

ח"נ והערות

מִי שֶׁגְּמָלָךְ וכו' לָעַד סֶלָה. כך המנהג בירושלים היום לומר וכך מופיע במח' של הרב מ"ע הרטום (ח"א, עמ' 186) לומר נוסח זה, אבל איננו בכ"י כ"ה ומח' שד"ל. במח' רומניא: "צור שגמלך טוב יגמלך לעד סלה". **סיום קדיש.** לפי כ"י כ"ה, גוללים את ספר התורה ומחזירים למקומו ואומרים "תהלה לדוד ובא לציון" וכו'. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל מובאים פסוקים ותפילה קצרה לאמרה לאחר הקדיש, שלא נוהגים לאמרם היום וכ"כ הרב מ"ע הרטום בחוברת המנהג שלא לאמרם, לכן לא הובאו כאן. **מי שברך.** לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל.

מקורות ומקבילות

מי שגמלך כל טוב. ע"פ אור"ח ח"א, דין מה שמוסיפין בשני, אות כד; טור או"ח, סי' ריט; רמב"ם, הל' ברכות, פ"י, ה"ח; סמ"ק, סוף מצוה קמו. במנהג מרשלייאה, תפילה לימות החול, עמ' 102 כתב: "ועוזה החזן ברוך שגמלך טוב' וכו'". **יודו לה' חסדו וכו'.** תה' קז, ח; רא"ו בבלי ברכות, דף נד ע"ב; פסקי רי"ד; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"א, אות ד; כ"י כ"ה, דף 137ב. **והקורא אומר קדיש.** טור או"ח, סוף סי' קמט; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; שבה"ל, ענין שבת, סי' עט; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא, סי' עז ענין קריאת ס"ת; הרש"ר ומדק"א עמ' תפד. רא"ו מס"ו פר' כא, ה"כ. **קדיש.** מחכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' קא; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הראב"ד סי' קצג. **מי שברך.** רא"ו קה"ר פר' ה, סי' ה; או"ז ח"ב, הל' שבת, סי' ג; דרמש"ה או"ח סי' שו, סק"ג. **שברך אבותינו אי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט.

כָּל־בְּנֵי בֵיתוֹ וּלְחַיֵּי כָּל־קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו וּלְחַיֵּי כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה׃ וּבִשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה׃ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂי יָדָיו׃ וִיבָרְכֵהוּ (בעשי"ת מוסיפים: וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה) עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו׃ וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן׃

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְכוֹנֵן אֶת־בֵּית חַיֵּינוּ׃ וּלְהָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכוֹ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְרַחֵם עַל־פְּלֵיטָתֵנוּ׃ וְלַעֲצֹר אֶת־הַמַּגֵּפָה וְהַמַּשְׁחִית מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל בָּתֵּינוּ׃ וּמֵעַל כָּל־עֲדַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְקַיֵּם לָנוּ אֶת־כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל׃ הֵם וּבְנֵיהֶם (וּנְשֵׁיהֶם) וְתַלְמִידֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם׃ שֶׁבְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

מקורות ומקבילות

לרה ולוקה. ע"פ מס' מ, כז. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י. **יה"ר.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' ק; מחו"ר סי' קלט; כ"ה במח' רומניא, דף נח ע"ב. ראו פסר"ב סוף פי' כז. **אבינו שבשמים.** לכון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: מס' סוטה פ"ט, מט"ו; ירוש' חגיגה פ"ב, ה"א; ויק"ר (מרגליות), פר' אמור, פר' לב, סי' א. **לכונן את וכו'.** ע"פ שמ' טו, יז; יסע' סב, ז; מק"ט, אד"נ נוסח א, סוף פר' א. **בית חיינו.** ע"פ יסע' לח, כ; איכ"ר פר' ה, סי' יח. **ולהשיב שכינתו בתוכו.** ע"פ שה"ר פר' ד, סי' ו, 'עתיד הוא לצניתו ולהשרות שכינתו בו'. ראו מדת"ה מז' יז, סוף סי' ד. **במהרה בימינו.** ע"פ יסע' נח, ח; תה' לא, ג. **לרחם על פליטתנו.** ע"פ יסע' ד, ב; מק"ט, מס"ו פר' יד, ה"ו. **ולעצר את המגפה.** ע"פ במ' יז, יג ורש"י; מדת"ה מז' יז, סי' ד, 'לא נפלו אלא על שלא וכו'. **והמשחית מעלינו.** ע"פ ש"ב כד, טז. **ומעל בתינו.** ע"פ שמ' יב, כג. **ומעל כל עדת עמו ישראל.** במח' רומניא: 'ומעל בָּתֵּי כל־עדת ישראל', ולא תיבת 'עמו'. **עדת עמו ישראל.** ע"פ שמ' יב, ג. **לקיים לנו.** ע"פ שופ' ב, יח; עמו' ב, יא. **חכמי ישראל.** ע"פ בבלי ברכות, דף נח ע"א; קידושין, דף סו ע"א; פדר"א פר' יח. **הם ובניהם.** ע"פ דב' ה, כו; יחז' לז, כה. **ותלמידיהם.** ע"פ תדא"ר פר' ג, ד"ה ברוך המקום, 'ב"ה שבחר בחכמים ובתלמידי תלמידיהם'. ראו ספרי דב', פי' מט, 'הדבק בחכמים ובתלמידיהם' וכו'. **וכל אשר להם.** ע"פ בר' מו, לב. **שבכל מקומות מושבותיהם.** ע"פ יחז' לז, כג; תדא"ר (אים שלום) פר' ז, ד"ה מכירה דדיך.

ח"נ והערות

יהי רצון וכו'. נמצא בסחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל, מנהג אשכנז ומח' רומניא, שחרית לחול, דף טז ע"ב, בשינויים קטנים ואיננו בכ"י כ"ה. **לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.** בסרע"ג וסחב"ר: 'מלפני השמים' וכן בסמוך. **שכינתו בְּתוֹכוֹ.** בסרע"ג וסחב"ר: 'שכינתו לתוכו'. **במהרה בימינו.** בסחב"ר נוסף: 'ובימי כל ישראל'. **וְנֹאמַר אמן.** בסרע"ג וסחב"ר: 'ואמרו אמן' וכן בסמוך. **וְהַמַּשְׁחִית.** בסרע"ג: 'ואת המשחית'. בסחב"ר: 'ואת המשחית ואת הדבר'. **וּמֵעַל בָּתֵּינוּ.** תיבות אלו אינן בסרע"ג. **עֲדַת עמו.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת 'עֲדַת'. **ובניהם וּנְשֵׁיהֶם.** תיבת 'וּנְשֵׁיהֶם' איננה במח' הקדו' ואף לא בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא. וכה"נ במח' שד"ל. **ותלמידיהם.** בסרע"ג נוסף: 'בישראל'. **וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם.** תיבות אלו אינן בסרע"ג וסחב"ר. **שֶׁבְּכָל־מקומות.** בסרע"ג: 'בכל מקומות'.

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת (יְשׁוּעוֹת) וְנֶחָמוֹת. מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲנוּסֵי יִשְׂרָאֵל (וַאֲסִירֵי יִשְׂרָאֵל). הַנְּתוּנִים בְּצָרָה וּבְשִׁבְיָה. הַמָּקוֹם (בְּרַחֲמָיו) יְרַחֵם וְיָחוֹן אוֹתָם (וְאוֹתָנוּ) בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל. וְיוֹשִׁיעֵם וְיוֹשִׁיעֵנוּ. וְיוֹצִיאֵם וְיוֹצִיאֵנוּ מִצָּרָה לִרְוָחָה. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה (בְּקָרוֹב). וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: כִּי־לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי. אַתָּה תַּעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ. הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: (מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: לֹא־אָמוּת

ה"נ והערות

יְשׁוּעוֹת. תיבה זו איננה בסרע"ג, סחב"ר, מח' הקדומים ושד"ל. וכה"נ במח' רומניא, סדו' הרמ"מ והרד"פ. וְנֶחָמוֹת מְהֵרָה. תיבות אלו אינן בסרע"ג וסחב"ר. אחינו ישראל וכו'. בסרע"ג לפני קטע זה נוסף מי שברך. קטע זה אינו מופיע בסחב"ר על אתר, אלא בשחרית של שבת, כ"י שכטר, עמ' 121. במח' רומניא מופיע נוסח דומה, עם שינויים והוספות. וַאֲנוּסֵי ישראל. בסרע"ג: 'ונשיאי ישראל'. וַאֲסִירֵי יִשְׂרָאֵל. תיבות אלו אינן בסרע"ג, סחב"ר, מח' הקדומים, רומניא ושד"ל וכאן בסדו' קאמריני והרד"פ. הַנְּתוּנִים בצרה. בסחב"ר: 'ההולכים בצרה'. בְּצָרָה וּבְשִׁבְיָה. כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. בסחב"ר נוסף: 'ההולכים בים וביבשה'. במח' בולוניא: 'בצרה ובַשִּׁבְיָה'. במח' רומניא: 'בַּצָּרָה בַּשִּׁבְיָה וּבַגּוֹלָה'. הַמָּקוֹם בְּרַחֲמָיו ירחמם. תיבת 'בְּרַחֲמָיו' איננה בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל נמצאת בסוגריים. בסרע"ג: 'הקב"ה ירחמם'. במח' רומניא: 'הָאֵל ירחמם וִירַחֲמֵנוּ'. אותם וְאוֹתָנוּ. כה"נ במח' רומניא, סדו' הרמ"מ והרד"פ. בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל ללא תיבת 'וְאוֹתָנוּ'. בסרע"ג: 'אותם ויושיעם'. וְיוֹשִׁיעֵם וְיוֹשִׁיעֵנוּ. תיבות אלו אינן בסרע"ג. וְיוֹצִיאֵנוּ. תיבה זו איננה בסרע"ג. לאורה בְּקָרוֹב. כה"נ במח' שד"ל בסוגריים. בסרע"ג, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא תיבת 'בְּקָרוֹב' איננה. בסחב"ר: 'לאור גדול'. יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ וכו'. בסרע"ג ח"א, סי' ק, סחב"ר, מח' רמ"ו, שחרית של חול, מופיע רק הפסוק הראשון וכאן כמח' בולוניא ושד"ל. מגננו ראה וכו' מעשי יה. לא נמצא במח' בולוניא וכה"נ במח' שד"ל.

מקורות ומקבילות

שנשמע ונתבשר. ע"פ ישע' נב, ז; נחו' ב, ח. **בשורות טובות.** ע"פ מש' כה, כה; מק"ט, מס"ו פר' יט, ה"ז, 'ירבו בשורות טובות בישראל'; בבלי ברכות, דף מד ע"א. **ונחמות.** ע"פ ישע' מ, א; ירמ' לא, יב. **מארבע כנפות הארץ.** ע"פ ישע' יא, יב; במדב"ר פר' כג, סי' יד; מדת"ה מז' לב, סי' יא. **אחינו ישראל.** ע"פ ויק' כה, מו; סרע"ג ח"א, סי' ק. **ואנוסי ישראל.** ע"פ תי"ו ירמ' ג, לג. **הנתונים בצרה.** ע"פ מכדר"בי בשלח, מס' דויסי, פר' ג, 'בני נתונים בצרה' וכו'; אסת"ר פר' ט, סי' ב, 'אין ישראל נתונין בצרה' וכו'. **ובשביה.** ע"פ מד"ז שה"ש (בובר), פר' א, פס' טו, 'ובשביה בלדקה, אלו הגליות' וכו'. **המקום.** ע"פ ב"ר פר' סח, סי' ט, 'מפני מה מכנין וכו' וקורלין אותו מקום' וכו'; מדת"ה מז' ל, סי' י. **ירחמם ויחון אותם.** ע"פ מ"ב יג, כג; אגב"ר פר' ל, סי' א. **בעבור שמו הגדול.** ס"א יב, כב; ישע' מח, ט-יא; ירמ' יד, ז; מדת"ה מז' סז, סי' א, 'הקב"ה מושיע וכו' להודיע גבורתו ולהודיע שמו הגדול'. **ויושיעם.** ע"פ תה' לז, מ; קמה, יט. **ויושיענו.** ע"פ ישע' כה, ט; תה' לה, א. **ויוציאם.** ע"פ תה' קז, יד. **ויוציאנו מצרה.** ע"פ ס"א כו, כד; ס"ב ד, ט; ישע' לג, ב; מש' יב, יג. **ומאפלה לאורה.** ע"פ ישע' ט, א; מדת"ה מז' כב, סי' טו. **לאורה.** ע"פ אס' ח, טז. **יהי חסדך ה' וכו'.** תה' לג, כב; סרע"ג ח"א, סי' ק; מח' רומניא, דף טז ע"ב. **כי לך ה'.** תה' לח, טז. **למען יחלצון ידידיך.** תה' ס, ז. **מגננו ראה אלהים.** תה' פד, י. **לא אמות.** תה' קיח, יח.

כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃) יְהוָה הוֹשִׁיעָה׃ הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

בכל יום אומרים:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ׃ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו׃

תְּהִלָּה לְדָוִד׃ אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה׃ זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד׃ טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ **סוֹמֵךְ** יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃ קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו׃ לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־

מקורות ומקבילות

ה׳ הושיעה. תה׳ כ, י. **בכל יום אומריס.** סרע״ג ח״א, סי׳ סה. **אשרי יושבי ביתך וכו׳.** תה׳ פד, ה; סרע״ג ח״א, סי׳ קא; סדו׳ רס״ג עמ׳ כה; תוס׳ עמ״ס ברכות, דף לב ע״ב, ד״ה קודם; מח׳ רומניא, דף טז ע״ב. **אשרי העם.** תה׳ קמד, טו; סדו׳ רס״ג עמ׳ כה. **תהלה לדוד.** תה׳ קמה, א־כא; בבלי ברכות, דף ד ע״ב; פסקי רי״ה; סדו׳ רס״ג עמ׳ כה; סדו׳ רס״ג עמ׳ לט; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז; סת״ר סי׳ ב, ענין הזמירות, וסי׳ ז ענין קדושא דסידרא; סה״ת סי׳ ב. **ג״פ ביום תהלה.** אוה״ג ברכות, סי׳ טו; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף ד, סוף ע״ב; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ז. ראו גליון הש״ס עמ״ס ברכות, דף ד ע״ב, ד״ה בכל יום.

ה״ג והערות

ה׳ הושיעה וכו׳. פסוק זה מופיע במח׳ בולוניא ושד״ל, אבל איננו במח׳ רמ״ו. **אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי וכו׳.** איננו בכ״י כ״ה אלא ממשיך ׳תהלה לדוד׳.

כָּל־אֹהֲבָיו׃ וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי׃
וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

בימים בהם קוראים בתורה, כאשר מחזירים את ספר התורה אומרים:

בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת׃ זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃ יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם
יְהוָה׃ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ׃ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃
וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו׃ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ׃
הַלְלוּ־יָהּ׃ מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ וּבְנֻחָה יֹאמַר׃
שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ׃
אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם׃ תּוֹרָתִי
אַל־תַּעֲזֹבוּ׃ עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃
דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ
וְנָשׁוּבָה׃ חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים׃ לְכֻלָּנוּ חַיִּים׃
כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים׃

בפורים קוראים כאן את המגילה, סדר הברכות תמצא לקמן 449.

ח"נ והערות

בחורים וגם בתולות. לפי כ"י כ"ה, סדר החזרת ס"ת למקומו איננו, אלא ממשיכים כרגיל 'ובא לציון'. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא וסרע"ג, בשחרית של חול, הפסוק הראשון לא מופיע ובמח' שד"ל מופיע בסוגריים עם הנחיה: "יש מי שמוסיף". במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, בשבת אין כלל פסוקים להחזרת ס"ת. **בעבור דוד עבדך וכו'.** מפסוק זה עד סוף הקטע לא נמצא במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל מופיעים הפסוקים 'כי לקח טוב...' ו'השיבנו ה'...' בלבד, בשחרית של חול, אך בסדר שונה. הנוסח כאן הוא לפי מחזור הרטום ח"א. וראו הרב מ"ע הרטום, המנהג האיטלקי בירושלים, עמ' 13 בהערה (1) שבשעת הדחק אפשר לקצר.

מקורות ומקבילות

תהלת ה'. סרע"ג ח"ל, סי' סה; סדו' רס"ג עמ' כה. **ונחנו נברך יה.** תה' קטו, יח. **בימי קה"ת.** תהילה לדוד ואח"כ מחזיריס ס"ת, ראו טור או"ח, סוף סי' קמט; מח' רומניא, דף נז, סוף ע"ב ודף יח ע"ל. **מחזיריס את ס"ת.** סת"ר סי' ז, ענין קדיבא דסידרא. ראו מס"ו פר' כא, ה"ה. **בחוריס וגם בתולות וכו'.** תה' קמח, יב-יד; ס' המחכיס, סוף ד"ה ובני וחמיבי. **יהללו את שם ה' וכו' עם קרובו הללו-יה.** סרע"ג ח"ל, סי' ק; מח' רומניא, דף יח ע"ל. **מהלל אקרא ה'.** ש"ב כב, ד. **ובנחה יאמר וכו'.** במ' י, לו; סמגע"ו סי' טו; ס' המחכיס, סוף ד"ה ובני וחמיבי. מכאן ועד 'תורה היא', נמצא גם בנוסח אשכנז. ראו אור"ח ח"ל, סדר תפלת שבת שחרית, אות ט. **בעבור דוד עבדך.** תה' קלב, י. **כי לקח טוב.** מש' ד, ב. **עץ חיים היא.** מש' ג, יח. **דרכיה דרכי טועם.** מש' ג, יז. **השיבנו ה' אליך.** איכ' ה, כא. **תורה היא.** ע"פ ויק"ר פר' לה, סי' ו; מחו"ו סי' תכב, ד"ה אגיל. **היא עץ חיים.** ע"פ מש' ג, יח. **לכולנו חייס.** ע"פ דב' ה, ג. **כי עמך מקור חייס.** תה' לו, י. **בפוריס קורמיס... מגילה.** ע"פ מס"ו פר' יד, הל' טו והל' יז, ופר' כ, ה"ה; כ"י כ"ה, דף 38ב; שבה"ל, ענין פוריס, סי' ר; סת"ר סוף סי' מ, ענין קריאת המגילה;

בכל יום אומרים:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב׃ נְאֻם יְהוָה׃ וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה׃ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ׃ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ וְאַתָּה קָדוֹשׁ׃ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃ בקול: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת׃ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ בלחש: וּמְקַבְּלִין דֵּן מִן דֵּן וְאָמְרִין׃ קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ׃ קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ׃ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ׃ ע"כ. בקול: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ בלחש: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא׃ וּשְׁמָעִית בַּתְרַאי קָל זְיַע שַׂגִּיא׃ דְּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין׃ בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוָה מֵאַתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ׃ ע"כ. בקול: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ בלחש: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ (קָאִים) לְעָלַם וּלְעָלְמֵי

מקורות ומקבילות

סה"ת סי' יח; מח' רומניא, דף פח ע"א. **קדושה דסדרא.** בבלי סוטה, דף מט ע"א; תנו רב"ג או"ח סי' לח; ליקה"פ דף טז, סוף ע"א; עור או"ח, סי' קלב, בשם זקניס ומיאיס הראשונים; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד. **וכל ליון וכו'.** יפע' נט, כ-כח; סרע"ג ח"א, סי' סה, וסי' קא; סדו' רס"ג עמ' לט; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא; מח' רומניא, דף יז ע"א. **שני פסוקיס הראשונים.** רלו תשוה"ג, שע"ת, סי' נה; ליקה"פ דף טז ע"ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד. **ואתה קדוש.** תה' כב, ד; סרע"ג ח"א, סי' קא; ליקה"פ דף יז ע"א; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא, ע"פ ב"ר פר' מח, סי' ז. **וקרא זה.** יפע' ו, ג; סרע"ג ח"א, סי' קא; תשוה"ג, שע"ת, סי' נה; ליקה"פ דף טז ע"ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא. **פסוקי תרגום.** תנו רב"ג או"ח סי' לח; תשוה"ג, שע"ת, סי' נה; ליקה"פ דף יז ע"א; תוס' עמ"ס ברכות, דף ג ע"א, סוף ד"ה ועונין; עור או"ח, סי' קלב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד. **ומקבלין.** תרגום; סרע"ג ח"א, סי' קא; רלו ילקו"ש תו', רמז תתנה, סוף ד"ה ועתה ישראל. **עלתה.** רלו בסדו' דרש"ה, דף לה ע"ב. **ותשאני רוח.** יחז' ג, יב; סרע"ג ח"א, סי' קא; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא. **ונטלתני רוחא.** תרגום; רלו ילקו"ש תו', רמז תתנה, סוף ד"ה ועתה ישראל. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **ה' מלכותיה.** תרגום. **לשון זכר.** רלו סדו' יעב"ץ ח"א, דף קסו

ח"נ והערות

ומִפִּי זרעך. בבב"י כ"ה: 'מפי זרעך' והשוו: קוש"ק עמ"ס שבת, דף יב ע"ב, ד"ה יקום. **דֵּן מִן דֵּן.** כה"נ בסרע"ג ומח' שד"ל. בבב"י כ"ה, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'דֵּין מִדֵּין'. **בִּשְׁמֵי מרומא.** בבב"י כ"ה: 'בשמיה מרומא'. **עִלָּאָה.** מנהגנו לומר תיבה זו, וכן נמצאת במח' ובתרגום, אבל איננה בסחב"ר. **שְׁכִינְתֵּהּ, גְּבוּרְתֵּהּ.** בתי"ו דגושה, ולכך השוא שלפני זה, הוא שוא נח. ועוד, שבארמית תמיד לאחר תנועה גדולה השוא הוא נח. **עוֹבַד גבורתה.** בסחב"ר: 'עביד גבורתה'. **קַדִּישׁ לעלם.** בבב"י כ"ה ללא תיבת 'קַדִּישׁ'. **כל־ארעא זִיו.** בבב"י כ"ה: 'כל־ארעא מזיו'. **בַּתְרַאי קָל.** בסחב"ר וכב"י כ"ה: 'בתריי קל'. במח' רמ"ו, בולוניא ווינציאה ש"ז: 'בַּתְרֵי קַל'. במח' רומניא ושד"ל: 'בַּתְרַאי קַל'. **קָאִים.** תיבה זו איננה בסחב"ר, כב"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, בחומש ליסבון רנ"א, בתרגום; סביוניטה, שי"ז, בתרגום; סרע"ג סי' סה; רס"ג עמ' מ; סדור נאפולי, ספרד, ר"ן; מח' תתת"ס רפ"ד; וכן משמע בסד"ר סי' עו; כתבי הקדש בארמית (שפרבר), עמ' 411, בתרגום. שד"ל, בס' אוהב גר, עמ' 26, כתב: "מלת 'קאים' היא

עָלְמַיָּא: יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית. וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ. וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח. וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם. אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם. יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ. מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת. אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: (יְהוָה הוֹשִׁיעָה. הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:) ע"כ בלחש.

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים. וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ. הָרַחֲמָן יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וְיִטַּע אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ בְּלִבֵּנוּ. וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ

ה"נ והערות

טעות בדקדוק, כי היה משפטו 'קיימא'". במח' רומניא: 'קַיָּמָא'. **לבבם אליך.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'לבבם ולְבָבֵי אליך'. **מִימֵי קֶדֶם.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. **יַעֲמָס־לָנוּ.** כ"ה בכארצ"ו, מח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'יַעֲמֹס לנו'. **יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ וכו'.** פסוק זה איננו בכ"י כ"ה. במח' רומניא, שלשת הפסוקים דלהלן אינם וממשיכים 'ברוך אלהינו'. **יי צבאות אשרי וכו'.** בסחב"ר פסוק זה מופיע לאחר פסוק "יי הושיעה'. **ה' הושיעה וכו'.** כן הוא בסחב"ר ומח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא פסוק זה לא מופיע. **ונתן לנו.** בכ"י כ"ה נוסף: 'את תורתו'. במח' רומניא נוסף: 'תּוֹרָתוֹ שֶׁהִיא'. **וְחַיֵּי עוֹלָם.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בכ"י כ"ה: 'לחיי עולם'. בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא: 'חַיֵּי עוֹלָם', ללא וי"ו. **הָרַחֲמָן יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ.** בסחב"ר: 'הרחמן הוא יפתח לבנו לתורתו' וכל זה איננו מופיע בכ"י כ"ה. **וְיִטַּע אַהֲבָתוֹ.** תיבות אלו אינן מופיעות בסחב"ר. בכ"י כ"ה: 'הוא יטע אהבתו'. **וְיִרְאָתוֹ בְּלִבֵּנוּ.** בסחב"ר: 'הוא יתן בלבנו ליראה אותו'. **וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ.** בסחב"ר: 'ולאהבה אותו' והשאר איננו. כל זה אינו מופיע בכ"י כ"ה.

מקורות ומקבילות

ע"ב. **ה' אלהי אברהם.** דה"א כט, יח; רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש. **והוא רחום.** תה' עח, לח. **כי אתה.** תה' פו, ה. **לדקתך לדק.** תה' קיט, קמב. **תתן אמת ליעקב.** מיכ' ז, כ. **ברוך אדני.** תה' סח, כ. **ה' צבאות עמנו.** תה' מו, יב; ירומ' ברכות פ"ה, ה"א [דף לז ע"א]. **ה' צבאות אשרי.** תה' פד, יג; ירומ' ברכות פ"ה, ה"א [דף לז ע"א]. **ה' הושיעה.** תה' כ, י. **ברוך אלהינו וכו'.** סרע"ג ח"א, ס' סה; סדו' רס"ג, עמ' כה ועמ' מ; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד; סת"ר סי' ז, ענין קדישא דסידרא. יסוד המוסח ממלא גם ברמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש; מח' רומניא, דף יז ע"א, בשיוייס. **שברא'נו לכבודו.** ע"פ ישע' מג, ז. **והבדילנו מן התועים.** ע"פ ויק' כ, כו; מ"א ח, נג. **ונתן לנו תורת אמת.** מס"ו פר' יג, ה"ו. **תורת אמת.** ע"פ מלא' ב, ו; תה' קיט, קמב; לשון זה שגור בפי חכמים לרוב, כמו: בבלי ב"מ, דף עה ע"ב; ספרא, פר' שמיני, פר' ח, לח; מס"ו פר' יג, ה"ו; שמו"ר פר' ל, סי' יב. **וחיי עולם נטע.** ע"פ מש' ג, יח. ראו ראבי"ה, ח"א, שו"ת סי' קסח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מא; סת"ר סי' ו, ענין ס"ת. **וירא'תו בלבנו.** ע"פ ירמ' לב, מ.

לְאַהֲבָה אוֹתוֹ· וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ· וּלְעָבְדוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה· לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ יְשׁוּעַת שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה· לִזְכוּת וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

ולירא׳ה אותו. ע״פ דב׳ ו, כה; בבלי ברכות, דף לג ע״ב; ילקו״ש תו׳, רמז תתמה. **ולעבדו ולעשות וכו׳.** ע״פ דה״א כח, ט. **ולעשות רצונו.** ע״פ תה׳ מ, ט; קמג, י. **בלבב שלם.** ע״פ דב׳ יח, יג. **ובנפש חפצה.** מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף לח ע״ב. **לא ניגע וכו׳ לבהלה.** ע״פ ישע׳ סה, כג. **יה״ר מלפניך ה׳.** ע״פ מש׳ ח, לה. **שנשמור חוקיך.** ע״פ תה׳ קיט, ה. **נעולם הזה.** רא״ו מסג׳ תבות פ״ד מע״ז. **שני המשיח.** בבלי סנהדרין, דף צט ע״א. **לטובה ולברכה.** ע״פ תה׳ כא, ד; קכח, ה. **ולחיי העולם הבא.** ע״פ בבלי ברכות, דף יז ע״א. **קדיש.** מחבר במס״ו פר׳ י, ה״ו ורא״ו פר׳ כא, ה״ה; סרע״ג ח״א, סי׳ סה, סי׳ קא; סדו׳ רס״ג עמ׳ מא; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ח, בשם תשו׳ הראב״ד סי׳ קנג. **נוסח קדיש תתקבל.** סרע״ג ח״א, סי׳ יז, וסי׳ סה; סד״ר סי׳ לט; מחו״ו סי׳ פט; רמב״ם, סד״ת, נוסח הקדיש. **יהא שמה רבא מברך.** רא״ו מס״ו פר׳ כא, ה״ה.

ח״נ והערות

ולעבדו ולעשות רצונו. כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. בסחב״ר ללא תיבת ׳ולעבדו׳. בכ״י כ״ה: ׳לעבדו ולעשות רצונו כרצונו׳. במח׳ רמ״ו: ׳ולעבדו ולעשות כרצונו׳. במח׳ רומניא: ׳לעשות רצונו כרצונו לעבדו׳. **וכן יהי.** בסחב״ר: ׳כן יהי׳. **בעולם הזה.** במח׳ בולוניא: ׳בעולם הזה׳. **ונירש ישועת.** בסחב״ר: ׳ונירש לתשועת׳. בכ״י כ״ה: ׳ונירש ישועות׳. במח׳ רומניא: ׳ונירש את׳. **לטובה ולברכה.** בסחב״ר: ׳לטובה לברכה׳. **לזכות ולמעשים טובים ולחיי.** בסחב״ר: ׳ולזכות ולחיי׳. בכ״י כ״ה: ׳וזכות ומעשים טובים לחיי׳. במח׳ רומניא: ׳לשׁשון ולשמחה ולזכות ולמעשים טובים ולשם טוב ולחיים ולחיי׳. **העולם הבא.** בסחב״ר נוסף: ׳למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלקי לעולם אודך \ יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם \ ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם יי \ ברכו את יי המבורך ועונין הקהל ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד׳. **קדיש שלם.** בכ״י כ״ה באה הוראה לומר ׳קדיש גמור ואו׳ כל אחד יהיה יי אלהינו עמנו וכו׳ ואין עוד׳, ובזה מסתיימת תפילת שחרית לחול וללא ׳פיטום הקטורת׳, ׳שיר של יום׳ ו׳עלינו לשבח׳. במח׳ רמ״ו, קדיש זה בא ללא ניקוד.

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קָדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

בבית האבל אומרים כאן מזמור מ"ט (לקמן עמ' 602) ולאחריו קדיש יתום והשכבה.

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ (אֶת־)קְטֹרֶת הַסַּמִּים· פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת· הַצָּרִי וְהַצִּפֹּרֶן· הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה· מֹר וּקְצִיעָה· שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם· מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה· הַקֹּשְׁט שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה· וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין· יֵין קַפְּרִיסִין סְאִין תְּלָת וְקַבִּין תְּלָתָא· וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְּרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוָּרִין עַתִּיק· מֶלַח סְדוֹמִית רֻבַּע· מַעֲלֶה עָשָׁן

ח"נ והערות

דכל בית ישראל. מנהגנו לומר גם תיבת 'בית', וכן נמצא במח'. ונוסח זה כבר נמצא ברמב"ם, סד"ת, נוסח קדיש, וגם בחלק מסדו' האשכנזים, כגון סדו' יעב"ץ, עש"מ, דף קסח ע"ב. **פטום הקטורת.** במח' הקדומים ושד"ל נמצא מיד לאחר קדיש תתקבל, בתפילת חול וגם בשבת. בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא נמצא רק בשבת. **שֶׁהִקְטִירוּ אבותינו.** בסרע"ג: 'שהקריבו אבותינו'. **אֶת־קטרת.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רומניא וסדו' הרד"פ. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, תיבת 'אֶת' איננה. **הַצָּרִי.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' רס"ד־רס"ה, רומניא ושד"ל: 'הַצָּרִי'. **משקל ששה עשר.** בסחב"ר נוסף: 'על'. **הַקֹּשְׁט שנים.** בסרע"ג, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'והקשט שנים'. **וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה.** בסחב"ר: 'קילופה שמונה'. **בורית כַּרְשִׁינָה.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל ורומניא: 'בורית כַּרְשִׁינָא'. **תִּשְׁעָה קבין.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'תִּשְׁעַת קבין' וכן הוא במה"ג שמ' ל, לה ומחו"ו סי' קצג. **סאין תְּלָת.** בסרע"ג וסחב"ר: 'סאין תלתא'. **סְאִין תְּלָת וכו' יֵין קַפְּרִיסִין.** בכ"י כ"ה נשמטו תיבות אלו, כנראה בטעות. **וְאִם אֵין לוֹ יֵין.** כה"נ בסחב"ר ומח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא וסרע"ג: 'אם אין לו יין'. במח' רומניא: 'ואם לא מָצָא יֵין'. **חמר חִוָּרִין עתיק.** בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'חמר חִוַּר יֵין עתיק'. מסחב"ר נראה שהם שני דברים, א] חמר חיוור, ב] ויין עתיק.

מקורות ומקבילות

תתקבל צלותהון ובעותהון. ע"פ תי"ו סוף' ב, יח; מ"ל ח, מה; מדת"ה, מז' יט, סי' ז, '...ממתין עד שמתפללת כניסה' וכו'; סרע"ג ח"ל, סי' סה. **קדם אבוהון דבשמיא.** תי"ר שמ' ל, יט. **אתה הוא שהקטירו וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ל, סי' סה; טור או"ח, סי' קלג; מח' רומניא, דף לה ע"ל. **פטום הקטורת.** ירוש' יומא פ"ד, ה"ה; בבלי כריתות, דף ו ע"ל. מיקום 'פטום הקטורת' לאחר הקדים כמנהגנו - סרע"ג ח"ל, סי' סה.

כָּל־שֶׁהוּא. רִבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהִיא. אִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יַיִן קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

בָּרִאשׁוֹן בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

לְדָוִד מִזְמוֹר. לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ. תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנָהָּ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־

מקורות ומקבילות

אם נתן בה דבש פסלה. ע"פ ויק' ב, יא. **אם חסר וכו' חייב מיתה.** תו"כ פר' אחרי מות, פר' ב, פ"ג, סי' יא; בבלי יומא, דף נג ע"א, ע"פ ויק' עז, יג. **רשב"ג אומר וכו'.** בבלי כריתות, דף ו ע"א; סרע"ג ח"א, סי' סה; מח' רומניא, דף לה ע"א. **מפני הכבוד.** מס"ט בר', פר' וירא, פר' כב, סי' יח. **השיר שהיו הלוים וכו'.** מס' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב; סרע"ג ח"א, סי' סה; טור או"ח, סי' קלג; רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש; מח' רומניא, דף יז ע"ב. רא"ו ש"ת רמ"ע מפאנו סי' כה, ב. **הזכרת שבת בשיר של יום.** רמב"ן שמ' כ, ח, וריטב"א עמ"ס ר"ה, דף ג ע"א, ד"ה אדא, ע"פ מכדר"י יתרו, פר' ז; ערה"ש או"ח, סי' רמב ס"ב. **בראשון בשבת.** ע"פ בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **מזמור בעומתו.** בבלי סנהדרין, דף קא ע"א, ע"פ מס' טו, כג; מס' כלה פ"א, ה"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב. **לדוד מזמור וכו'.** תה' כד, א-י.

ה"נ והערות

כל־שֶׁהִיא. בסרע"ג ומח' רומניא: 'כל־שֶׁהוּא' וכ"ה בירושלמי ובבבלי שלפנינו. **אִם נתן.** בסחב"ר ללא תיבת 'אם'. **אִם חִסֵּר אחת.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא שחרית של חול. בסחב"ר ללא תיבת 'אם'. במח' בולוניא שחרית של שבת ושד"ל: 'וְאִם חסר אחת'. במח' רומניא: 'וְאִם חִסֵּר אחת'. **מכל־סַמָּנֶיהָ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'מכל־סַמָּנֶיהָ'. במח' רומניא: 'מכל־סָמָנֶיהָ'. **הַצָּרִי אינו.** בסרע"ג: 'צרי אינו' וכ"ה בבבלי שלפנינו. **הַנּוֹטֵף.** תיבה זו איננה בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה, השוו: ריבמ"ץ עמ"ס שביעית פ"ז, מ"ו. וראו מש"ט בר', פר' נ, סי' ב. **בורית כַּרְשִׁינָה.** בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'בורית כַּרְשִׁינָא' והשוו לעיל הערה ד"ה 'בורית כַּרְשִׁינָה'. **יַיִן קַפְרִיסִין.** במח' רומניא: 'יַיִן קַפְרִיצִין'. **ששורין בּוֹ את.** כה"נ בסרע"ג, מח' בולוניא ושד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא: 'ששורין בָּהּ את'. **כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עזה.** כה"נ בבבלי שלפנינו, סחב"ר ומח' רומניא. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'מִפְּנֵי שֶׁהֵיא עזה' וכ"ה בירושלמי שלפנינו, יומא פ"ד, ה"ה [דף כג ע"א]. **רגלים בַּמִּקְדָּשׁ.** כך נמצא בגמ' בכריתות, סרע"ג ומח' רומניא. בסחב"ר: 'רגלים למקדש'. **שיר של יום.** בסחב"ר, כ"י כ"ה (תפילות שבת), מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא מובא רק תחילת המז' ולא כולו וללא פתיחתו, וכך נמצא גם בסרע"ג ח"א, סי' סה. במח' שד"ל מובא כל המז' של אותו היום וכך נהוג היום, וכ"כ במח' רומניא, דפוס ויניציאה, בשם יש קהילות. **הַלְוִיִּם אוֹמְרִים.** כה"נ במח' רומניא. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'הלוים אוֹמְרִין'. במח' שד"ל: 'אוֹמְרִים הַלְוִיִּם'. **בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ.** בסחב"ר: 'במקדש'. במח' רומניא נוסף: 'מְהֵרָה יִבָּנֶה בְיָמֵינוּ'. **בָּרִאשׁוֹן בְּשַׁבָּת.** בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, כ"י קאופמן, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן' וללא תיבת 'בְּשַׁבָּת' וכאן כסדו' הרמ"מ והלאה. **היו אוֹמְרִים.** בסרע"ג: 'היו אומרין' וכן בכולם.

יְהוָה וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ׃ נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב׃ אֲשֶׁר־
לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי׃ וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה׃ יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת
יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ׃ זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו׃ מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב
סֶלָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם׃ וְיָבוֹא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד׃ מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר׃ יְהוָה גִּבּוֹר
מִלְחָמָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם׃ וְיָבֹא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד׃ מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ יְהוָה צְבָאוֹת׃ הוּא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד סֶלָה׃

בַּשֵּׁנִי בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים׃

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃ גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד׃ בְּעִיר
אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃ יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ׃ הַר־צִיּוֹן
יַרְכְּתֵי צָפוֹן׃ קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃ אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע
לְמִשְׂגָּב׃ כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ׃ עָבְרוּ יַחְדָּו׃ הֵמָּה רָאוּ כֵּן
תָּמֵהוּ׃ נִבְהֲלוּ נָחְפָּזוּ׃ רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם׃ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ בְּרוּחַ
קָדִים׃ תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ׃
בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ׃ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם
סֶלָה׃ דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ׃ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃ כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן
תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אָרֶץ׃ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן
תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה׃ לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ׃ סִפְרוּ
מִגְדָּלֶיהָ׃ שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָהּ פַּסְגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ׃ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ
לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד׃ הוּא יְנַהֲגֵנוּ
עַל־מוּת׃

ח"נ והערות

בַּשֵּׁנִי בְּשַׁבָּת. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, כ"י קאופמן, מח' רמ"ו, רומניא ושד"ל ללא תיבת 'בְּשַׁבָּת' וכן בכל שיר של יום. במח' בולוניא: 'בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי' וכן בכולם, וכאן כסדו' הרמ"מ והלאה בכל הסידורים.

מקורות ומקבילות

בשני בשבת. ע"פ מס' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **שיר מזמור לבני קרח וכו'.** תה' מח, א-טו.

בַּשְּׁלִישִׁי בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

מִזְמוֹר לְאָסָף. אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל. בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט:
עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה:
שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם. עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן. מִיַּד
רְשָׁעִים הַצִּילוּ: לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ. יִמּוֹטוּ
כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי־אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם:
אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה
הָאָרֶץ. כִּי־אַתָּה תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם:

בָּרְבִיעִי בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה. אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ.
הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: עַד־מָתַי רְשָׁעִים יְהוָה. עַד־מָתַי
רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ: יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק. יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן:
עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ. וִיתוֹמִים
יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹעֲרִים
בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע. אִם־יֹצֵר
עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ. הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת:
יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם. כִּי־הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע.
עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא
יַעֲזֹב: כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב: מִי־
יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים. מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְהוָה

מקורות ומקבילות

בשלישי בשבת. ע"פ מסג' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **מזמור לאסף וכו'.** תה' פב, א-ח. **ברביעי בשבת.** ע"פ מסג' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **אל נקמות ה' וכו'.** תה' נד, א-כג.

ח"נ והערות

הָשֵׁב גמול. בכ"י ב"ה: זהשב גמול'.

עֻזְרָתָה לִּי׃ כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי׃
חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי׃ תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעֲשְׁעוּ
נַפְשִׁי: הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת׃ יֹצֵר עָמָל עָלַי־חֹק: יָגוּדוּ עַל־נֶפֶשׁ
צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר
מַחְסִי: וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם׃ יַצְמִיתֵם
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

בַּחֲמִישִׁי בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ׃ הָרִיעוּ
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף׃ כִּנּוֹר נָעִים
עִם־נָבֶל: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר׃ בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק
לְיִשְׂרָאֵל הוּא׃ מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ
בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי
מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ׃ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ׃
אֶעֱנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם׃ אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי
וְאָעִידָה בָּךְ׃ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְּאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה
לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם׃ יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי
שֹׁמֵעַ לִי׃ יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל
צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם:
וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׁבִּיעֶךָּ:

מקורות ומקבילות

וישב עליהם את־אונם. מס"ו פר' יח ה"ב. **בחמישי בשבת.** ע"פ מס' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **למנצח על הגתית לאסף וכו'.** תה' פא, א־יח; מ' בשוא"ן נח ע"פ כאר"ל. **הרחב פיך ואמלאהו.** רא"ו ירוש' תענית, פ"ג, ה"ו.

בַּשִּׁשִּׁי בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר· אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז· מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה· נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם· יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם· אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד· לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ· יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רִבִּי חֲנִינָא· תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם· שֶׁנֶּאֱמַר· וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל־תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בֹּנָיִךְ· יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ· שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי· אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ· שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל: (שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן· יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:)

קדיש דרבנן:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

מקורות ומקבילות

בששי בשבת. ע"פ מס' תמיד פ"ז, מ"ד; בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **ה' מלך גאות לבש וכו'.** תה' צג, א-ה. **אמר ר"א.** אד"נ סוף פ' מה; ירוש' ברכות סוף פ"ט; בבלי ברכות, דף סד ע"א; סרע"ג ח"א, סי' סה; רמב"ם, סד"ת, מוסח הקדיש; מח' רומניא, דף יז ע"ב. **וכל בניך.** ישע' נד, יג. **יהי שלום בחילך וכו'.** תה' קכב, ז-ט; מח' רומניא. **ראה בנים לבניך.** תה' קכח, ו; סרע"ג ח"א, סי' סה; מח' רומניא. **שלום רב לאוהבי.** תה' קיט, קסה. **ה' עוז לעמו.** תה' כט, יא. **קדים.** מחכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' סה; ס' כלבו, סוף סי' כח. **קדיש דרבנן.** מחכר בבבלי סוטה, דף מט ע"א; רא"ו שו"ת הרמב"ם הל' ק"ש, פ"א, הי"א; שבה"ל, עניין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הרא"ש סי' קלג; מג"א או"ח סי' נד, סק"ג; מו"ק או"ח, סי' קלב; א"ר או"ח סי' קנה, סק"א.

ח"נ והערות

יי לארך ימים. בסחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא, בין בשבת ובין בחול מובא: 'בשבת היו אומרים \ מזמור שיר ליום השבת \ מזמור שיר לעתיד לבא לעולם שכלו שבת שהיא מנוחה לחיי העולמים'. במח' שד"ל באה ההוראה: 'בשבת אומרים מזמור שיר ליום השבת'. **שָׁלוֹם רָב וכו' עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם.** פסוקים אלו אינן במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל הובאו בסוגריים ונמצאים במנהג אשכנז. **קדיש דרבנן.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל אין שום הוראה לומר כאן קדיש דרבנן, אלא ממשיכים 'עלינו לשבח' וכאן בסדו' הרמ"מ והלאה מופיע לומר קדיש דרבנן.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־רַבָּנָן· וְעַל־תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל־(כָּל־)תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן (דְּיָתְבִין) דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא (קַדִּישְׁתָּא) דִּי בְּאַתְרָא הָדֵן וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר· יְהֵא (לָנָא וּ)לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא וְחִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין (וְחַיֵּי אֲרִיכֵי) וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין מִן־קֳדָם מָרֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

עומדים הציבור על רגליהם ואומרים, והחזן אומר בקול רם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל· לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם· וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם· שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וַאֲנַחְנוּ

ח"נ והערות

בקול רם. כך המנהג בבית הכנסת כמנהג רומה בירושלים. **שלא עשׂנו.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רמ"ו: 'שלא עשׂאנו'. **כגוֹיֵי הארץ.** בסרע"ג: 'כגויי הארצות'. במח' שד"ל: 'כְּגֵאֵי הארץ'. **כמשפחות הָאֲרָצוֹת.** בסרע"ג: 'כמשפחות האדמה'. **חלקנו כָּהֶם.** בסדו' רס"ג: 'חלקנו מהם'. **שהם משתחוים וכו' לא יושיע.** קטע זה נמחק במח' בגלל הצנזורה, וראו מש"כ בברכת 'ולמשומדים'. **וּמִתְפַּלְּלִים אל.** בכ"י כ"ה: 'ומתפללין אל'. **וַאֲנַחְנוּ.** תיבת זו מלשון חכמים היא ואינה בלשון המקרא. כך הנוסח גם בסרע"ג, מח' רומניא על אתר ופרס. בכ"י כ"ה: 'אבל אנו'. במח' רומניא, סדר ר"ה: 'אֲנוּ'.

מקורות ומקבילות

והחזן אומר בקול רם. ע"פ סד"ר סי' קלב, עמ' תרמז; כף החיים (פלאג'י) סי' יז אות כב. **עלינו לשבח.** תשוה"ג, שע"ת, סי' מג; ס' המחכים בשם פרד"ח; טור או"ח, סי' קלג; מח' רומניא, דף יט ע"א. **הנוסח.** סרע"ג ח"ב, סי' קיד; סדו' רס"ג עמ' רכח; סד"ר סי' קלב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מחו"ו סי' לט; כ"י כ"ה, דף 396 ודף 100א; מח' רומניא, דף יט ע"א ודף שכ ע"ב; מח' פרס, דף פ ע"א, הנוסח דומה. **לאדון הכל.** ע"פ יהו' ג, יא; תה' צז, ה. **לתת גדולה.** ע"פ תה' לד, ד. **ליוצר בראשית.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: ירוש' ברכות פ"א, ה"ה; בבלי סוטה, דף מ ע"א; בתמ"ד, ח"א, סדר רבה דב', סי' כד. **עשנו.** ע"פ דב' לב, ו; תה' קמט, ב. **כגויי הארץ.** ע"פ בר' יח, יח; דה"ב לב, יז; סדו' רס"ג; מח' רומניא. **ולא שמנו כמשפחות האדמה.** ע"פ בר' י, ה; יחז' כ, לב; סדו' רס"ג; מח' רומניא. **שלא שם וכו'.** ע"פ ירמ' י, טז. **וגורלנו ככל המונם.** ע"פ תה' טז, ה; תי"ו דב' לב, ט; פדר"א פ' כד; ילקו"ש תה', רמז תרסז. **להבל וריק.** ע"פ ישע' ל, ז. **ומתפללים אל אל.** ישע' מה, כ. **ואנו כורעים ומשתחוים לפני.** ע"פ תה' לה, ו.

כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא׃ (שֶׁהוּא) נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ׃ וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים׃ הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ׃ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ אֵין עוֹד׃

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ׃ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ׃ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן׃ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי׃ וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ׃ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ׃ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ כִּי לְךָ תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ׃ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ׃ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ׃ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֹל

מקורות ומקבילות

מלך מלכי המלכים. ע"פ דני' ב, לז; בנ"ס נב, יד; בבלי שבועות, דף לה ע"ב; ר"ה; ילקו"ש דני', רמז תתרס; פסקי ריא"ז שבועות, פ"ד ה"ג, אות לב. **נוטה שמים.** ישע' נא, יג. **וכסא כבודו.** ע"פ ישע' סו, א. **בשמים ממעל.** ע"פ תה' קג, יט. **ושכינת עוז בגבהי מרומים.** ע"פ תה' סח, לה; אה"מ, רבי עקיבא, עמ' 411. **הוא ה' אלהינו.** ירמ' יד, כב; תה' קה, ז; כ"י כ"ה; מח' רומניא. **אין עוד מלבדו.** דב' ד, לה; ע"פ ישע' מה, כא; מח' רומניא. **אמת מלכנו.** ע"פ ירמ' י, י. **ואין זולתו.** ע"פ ש"ב ז, כב; ישע' מה, ה; מה, יד; דה"א יז, כ; אג"י א, ג; בנ"ס לו, ד; ספ"ב ג, לד; מח' רומניא. **וידעת היום.** דב' ד, לט; רא"ו שת"י, דפ' ויגליאה, דף קח ע"ב. **על כן נקוה לך וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' קיד; סדו' רס"ג עמ' רכא; כ"י כ"ה, דף 97א ודף 100א; מח' רומניא, דף ח ע"א ודף שכ ע"ב; מח' פרס, דף פ ע"ב; נוסח זהה. **נקוה לך.** ע"פ ירמ' יד, כב; תה' מ, ב. **לראות מהרה בתפארת.** ע"פ ישע' נב, ח. **להעביר גלולים מן הארץ.** ע"פ זכ' יג, ב. **והאלילים כרות יכרתון.** ע"פ ישע' ב, יח. **לתקן עולם במלכות.** ע"פ ישע' ב, יא. **וכל בני בשר יקראו בשמך.** ע"פ צפ' ג, ט. **להפנות אליך.** ע"פ זכ' ח, כב. **כל יושבי תבל.** ע"פ ישע' יח, ג. **כי לך תכרע כל וכו' לשון.** ע"פ ישע' מה, כג. **יקר יתנו.** אס' א, כ. **עול מלכותך.** ולא תוספת 'אָת', כ"כ גם במח' רומניא.

ח"נ והערות

כּוֹרְעִים. איננה בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' רומניא על אתר. במח' רומניא, סדר ר"ה, כבפנים. **וּמִשְׁתַּחֲוִים.** בסדו' רס"ג וכ"י כ"ה: 'משתחוים'. **לִפְנֵי מֶלֶךְ.** כה"נ גם בסרע"ג. בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'לְמֶלֶךְ' וללא תיבת 'לִפְנֵי'. **שֶׁהוּא נוֹטֶה.** כה"נ בסרע"ג ומח' שד"ל. בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא ללא תיבת 'שֶׁהוּא'. **וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ.** כן הוא מנהגנו ובמח' רומניא, סדר ר"ה. ובמאמר נוסח קדום של עלינו לשבח, מאת משה חלמיש, הביא מכ"י ק"ק קולג' 133 שבאוקספורד, (ספריה הלאומית ס' 39535), משנת 1189, שהנוסחה היא כמנהגנו. **אֵין עוֹד.** כה"נ במח' בולוניא, רומניא ושד"ל. בסרע"ג, סדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'וְאֵין עוד' בתוספת וי"ו. **מִלְּבַדּוֹ.** כה"נ גם במח' רומניא. בסדו' רס"ג וכ"י כ"ה תיבה זו איננה. בכ"י כ"ה, חזרת הש"ץ לר"ה, כבפנים. בסרע"ג: 'אחר'. **אמת מלכנו.** במח' רומניא: 'אמת הוא מלכנו'. **וְאֵין זוּלָתוֹ.** כה"נ גם בסדו' רס"ג ומח' רומניא. בסרע"ג: 'ואפס זולתו'. **על־כן נקוה לך וכו'.** כל הקטע הזה איננו במח' רומניא, לאחר שחרית וערבית, אמנם נמצא בראש תפילת שחרית, דף ח ע"א, לאחר 'אוחילה לאל'. **לתקן עולם.** בסדו' רס"ג ומח' פרס, 'לתכן עולם' בכ"ף. **כי לְךָ תכרע.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'כי לְך תכרע'. בסרע"ג: 'את על מלכותך'.

מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא. וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ. יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְכָתוּב. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

ח"נ והערות

כי המלכות שֶׁלְּךָ. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'כי המלכות שֶׁלְּךָ' וכאן כסדו' הרמ"ם והלאה בכל הסדו' החדשים. **ימלך לעלם ועד.** במנהג הקדום באשכנז, כאן מסתיים 'עלינו לשבח' וכ"ה במח' רומניא. **וְכָתוּב שמע.** במח' רמ"ו: 'וְנֶאֱמַר שמע'. **קדיש יתום.** על פי מח' שד"ל וכ"ה באו"ח, סי' קלב, ס"ב. במח' רמ"ו ובולוניא כתוב: 'ואומר החזן קדיש בלא תתקבל', משמע שאמירת קדיש זה נועד עבור החזן ואיננו דווקא עבור היתומים. וכתב הרמ"א או"ח, סי' קלב, ס"ב: 'ואומרים קדיש יתום אחר עלינו, ואפי' אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם; ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו, אם אין אביו ואמו מקפידין'.

מקורות ומקבילות

כי המלכות שלך היא. ע"פ תה' פג, יט. **ולעולמי עד תמלוך בכבוד.** ע"פ דני' ו, כז. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **שמע ישראל.** דב' ו, ד. **קדיש.** מוחכר במס"ו פר' י, ה"ו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הרא"ש סי' קלג.

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

הקהל עונה ואחריו החזן:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בראש חודש אלול שלא חל בשבת תוקעים תשר"ת בשופר.

ויושב החזן, לוחשים ואומרים:

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ׃ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו׃ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃ וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלַיְלָה׃ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ׃ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ אֵין עוֹד׃

מקורות ומקבילות

החזן אומר. מס"ו פר' י, ה"ו, 'ונהגו אנשי מערב ואנשי מזרח לאומרו'; שו"ע או"ח, סי' קלג, ס"א, וגאה"ל ס"ק א. **הקהל עונה ברוך ה'.** ספרי דב', פ' שו, ד"ה כי שם. **בר"ח אלול תוקעים בשופר.** מדוייק מלשון הפרד"א (מהדו' וורשא), פר' מו, עמ' קי; מד"א (ביבר), שמ' פ' לד, סי' א; פסז"ו שמ', פ' לד, סי' א; דע"ז עה"ת, דב' י, י; מחו"ו ריש סי' שכג; עה"ב, ח"ב, עמ' 121; סמגט"ו סי' סט; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפא וכ"ה בשם ר' גסיס גאון; שבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שכב; סה"ת, ענין ר"ח אלול, סי' לה; ס' כלבו סי' סה. **ויושב החזן לוחשים ואומריס.** ע"פ מח' רמ"ו ובולוניא. **יהי ה' אלהינו עמנו וכו'.** מ"א ח, מז-ס; מח' רומניא, דף יט ע"א.

ה"נ והערות

החזן אומר 'ברכו'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל אין הנחיה לומר 'ברכו' בסוף תפלת שחרית, אבל נמצא במח' רומניא וכנראה נהגו לאמרו עבור המאחרים שלא הספיקו לשמוע 'ברכו' שלפני ק"ש. ראו שו"ע או"ח סי' קלג, ברמ"א ובמ"ב שם, ובהקדמתו לסי' סט. **בר"ח אלול תוקעים בשופר.** כך מנהגנו שאנו תוקעים רק בר"ח, ולא בכל חודש אלול. בשבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שכב, כתב '...לתקוע בליל ר"ח אלול בשופר' ובתחילת ח"ב של מח' רמ"ו ובולוניא כתוב: 'יש מקומות שנוהגין לתקוע בשופר בליל ראש חדש אלול ותוקעין תשר"ת פעם אחת'. וראו במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל בסוף נעילה על כך. במח' שד"ל, בתחילת ח"ב כתוב: 'יש מקומות שנוהגים לתקוע בשופר ביום ראש חדש אלול ותוקעין תשר"ת פעם אחת' וכן נראה ממח' רומניא, דף רל ע"ב. ובפירוש קד"א בסדר תשרי כתב ע"פ המדרש (פדר"א) שבר"ח אלול תוקעים. הרב מ"ע הרטום בחוברת המנהג כתב שנוהגים לתקוע בשופר **בימי** ראש חודש אלול ותוקעים תשר"ת. **יהי ה' אלהינו עמנו.** המנהג לומר את הפסוקים הללו לאחר העמידה, הוא מנהג ארץ־ישראל קדום. בשבת עד היום נהוג בנוסח חלב (מח' חלב, דף קי). על המנהג ראו: עזרא פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ־ישראליים בתקופת הגניזה, ירושלים, מאגנס, תשמ"ח, עמ' 39, 45; הנ"ל, תפילות הקבע בישראל בהתהוותן ובהתגבשותן, ירושלים, מאגנס, תשע"ב, כרך א, עמ' 270. במנהג בני רומה הפסוקים נדחו לסוף התפילה וכ"ה במח' רומניא. **הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד.** בכ"י כ"ה: 'אלהים ואין עוד' והשוו: סד"ר סוף סי' מג, עמ' שב. ובזה

והולכים לבתיהם לשלום ואומרים ביציאתם מבית הכנסת:

יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי. הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: אֲלוּלֵי טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי חַיָּי וְשַׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

ונהגו כל ישראל בסיום התפילה לשאול איש בשלום חבירו ולומר לו: 'שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם', והוא משיבו: 'עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם וּבְרָכָה'.

ה"נ והערות

מסתיימת עבודת הבוקר של חול לפני הבורא יתברך, בב"י כ"ה. **בבית יי לארך ימים.** בזה מסתיימת עבודת הבוקר של חול לפני הבורא יתברך, במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל נוספו עוד פסוקים שלא נהגו לאמרם.

מקורות ומקבילות

והולכים לבתיהם לשלום. ס' כלבו, סוף סי' כח; מח' רומניא, דף יט ע"ב. **לבתיהם לשלום.** ע"פ בר' כח, כא; ש"א כה, ו. **ואומרים ביציאתם.** סרע"ג ח"ב, סי' קמט; מחו"ר סי' לט, סוף שחרית; ס' כלבו סי' פז; רמ"א או"ח סי' קלב, ס"ב. **ה' נחני בצדקתך וכו'.** תה' ה, ט; סרע"ג; סרש"י סי' תיז; כלבו סי' פז; מח' רומניא. **אך טוב וחסד וכו'.** תה' כג, ו. **ונהגו כל ישראל נסיום וכו'.** ע"פ סחב"ר. **שלום עליכם.** ע"פ בר' מג, כג; תי"ו, במ' ו, כו. **והוא משיבו וכו'.** ע"פ ס"ח סי' יח, 'המשיב כופל השלום'; פסקי ריא"ז עמ"ס גיטין, פ"ה ה"ה, אות ו, 'שכן דרך המשיב לכפול בשלום'; מהרש"א, חדושי אגדות עמ"ס ברכות, דף ו ע"ב, ד"ה יקדים לו. ראו ב"ר פר' לח, סי' ג, 'אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בנשר'. **שלום וברכה.** ראו ירוש' ברכות, פ"ב, ה"ד [דף יז ע"ב], ע"פ תה' כט, יא; בבלי חגיגה, דף יב ע"ב, 'גמר שלום וגמר ברכה'.

סדר מנחה לימי חול

בערב שבת חנוכה, ראוי להדליק נרות חנוכה קודם תפילת מנחה הסמוכה לקבלת שבת.

ראוי ליטול ידים קודם התפילה.

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית׃ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ יְהוָה
צְבָאוֹת׃ נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה׃ לִבִּי וּבְשָׂרִי
יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי׃ גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה
אֶפְרֹחֶיהָ׃ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת׃ מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃ אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ׃
עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה׃ אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ׃ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם׃ עֹבְרֵי
בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ׃ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃ יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל׃
יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי׃ הַאֲזִינָה
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי טוֹב־יוֹם
בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף׃ בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהָי׃ מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע׃ כִּי
שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים׃ חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה׃ לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים
בְּתָמִים׃ יְהוָה צְבָאוֹת׃ אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃

בק"ק רומה מוסיפים:
וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ בִּמְקוֹם קָרְבַּן תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם׃

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם׃
אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי׃ תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי
בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה׃ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת

מקורות ומקבילות

תפילת מנחה. משמ' ברכות פ"ד, מ"ח; פהר"ב פ' יג, סי' ד; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ח; בבלי ברכות, דף כו ע"ב; ב"ר פר' סח, סי' יז; מדת"נ (וורשא), פר' מקץ, סי' יז; אגב"ר פר' עז, סי' ח; עור או"ח, סוף סי' רלד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מו; סת"ר סי' ה, ענין תפילת מנחה. רא"ו תוספות עמ"ס פסחים, דף קז ע"ח, ד"ה סמוך. **ליטול ידיס קודס מנחה.** סרע"ג ח"ח, סי' פד; סדו' רס"ג עמ' כט. **למנלח על הגתית.** תה' פד, אי־יג; מ' בשוח גח ע"פ כאר"ל. **מזמור מה ידידות.** ב"י, או"ח סי' רלד, ס"ק ח; ס' חמדת הימים, מסמרת החדש, פ"ח. **קן לה.** ק' רבתי ע"פ המסורה. **ונשלמה פרים שפתינו.** הוש' יד, ג. **פרשת התמיד.** אבודרהם, בשם ר' יונה באגרת התשובה, אות ע; שו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' יד; מה' רומיא, דף יט ע"ב, יש אומריס. **וידבר ה'.** במ' כח, אי־ח.

ח"נ והערות

למנצח על הגתית. לפי מה' רמ"ו, בולוניא ורומניא מתחילים מ'תהלה לדוד' והנוסח כאן עפ"י מה' שד"ל. ויש המתחילים ב'אשרי' וכ"כ בסרע"ג ח"א, סי' פה. **ונשלמה פרים שפתינו וכו'.** לא נמצא במה' כמנהג בני רומה והוא ע"פ המנהג הספרדי.

הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה· בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד· הָעֲשִׂיָּה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד· בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם· כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה· אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ (אֶת־)קְטֹרֶת הַסַּמִּים· פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת· הַצָּרִי וְהַצִּפֹּרֶן· הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה· מֹר וּקְצִיעָה· שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם· מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה· הַקִּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה· וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין· יַיִן קַפְּרִיסִין סְאִין תְּלָת וְקַבִּין תְּלָתָא· וְאִם אֵין לוֹ יַיִן קַפְּרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק· מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע· מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא· רִבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהִיא· אִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ· אִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמְמָנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר· הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה· יַיִן קַפְּרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה· וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ· אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם· כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ· עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְּהוָה אֱלֹהָיו:

מקורות ומקבילות

אתה הוא שהקטירו וכו'. ע"פ סרע"ג ח"א, סי' סה וסי' סו. **פטום הקטורת.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' סו, וכן בערב' וכו'. **וערכה לה'.** מלא' ג, ד. **אשרי יושבי ביתך.** תה' פד, ה; סרע"ג ח"א, סי' פה; סדו' רס"ג, עמ' כה ועמ' מא; תוס' עמ"ס ברכות, דף לב ע"ב, ד"ה קודם; עור זו"ת, סוף סי' רלד. **אשרי העם שככה לו.** תה' קמד, טו.

תְּהִלָּה לְדָוִד׃ אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
וָעֶד׃ בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃
גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח
מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ
אָשִׂיחָה׃ וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה׃ זֵכֶר
רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם
וּגְדָל־חָסֶד׃ טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְהוָה
כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ
יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ סוֹמֵךְ
יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ
וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ
לְכָל־חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃
קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו׃ לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ רְצוֹן־יְרֵאָיו
יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־
אֹהֲבָיו׃ וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי׃
וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

בתענית אומרים 'ובא לציון' וכו' (לעיל עמ' 112), ואח"כ ממשיכים כאן.

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

מקורות ומקבילות

תהלה לדוד וכו'. סדו' רס"ג עמ' כה; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ד ע"ב; מח' רומניא, דף יט ע"ב. **רצון ירא'יו יעשה.** רא"ו רס"י עמ"ס ברכות, דף לא ע"א, ד"ה אלא מתוך. **סוף המזמור.** סדו' רס"ג עמ' כה. **בתענית אומרים ובא לציון.** כ"י כ"ה,

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·
יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

בתענית אומרים: "ויהי בנסע הארון" וכו' (לעיל עמ' 100). בכל הצומות פרט לט' באב אומרים מזמור כ' "יענך ה' ביום צרה" (לעיל עמ' 98) ובט' באב מזמור קכו "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון" (לקמן עמ' 312), ואח"כ קוראים "ויחל משה", ומפטירים "דרשו ה'" בכל הצומות, לבד מט' באב שמפטירים "שובה ישראל", ולאחר שמכניסים ספר התורה לארון אומר החזן חצי קדיש.

עֲמִידָה לְמִנְחָה שֶׁל יְמֵי הַחוֹל

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם·
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא·
אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי
אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים·
וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֱל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

מקורות ומקבילות

דף 277א; סה"ת סי' ל. **קדיש.** מחכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' פה; סדו' רס"ג עמ' מא; שבה"ל, עניין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הרא"ש סי' קנג. **קורא'יס ויחל.** שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז; סה"ת סי' ל; כ"י כ"ה, דף 277א. **ויחל משה.** שמ' לג, יא. **דרשו ה'.** ישע' נה, ו. **שובה ישראל.** הוש' יד, ב. **ה' שפתי תפתח.** תה' נא, יז; סדו' רס"ג עמ' כו. **שמו"ע.** סרע"ג ח"א, סי' פה; סדו' רס"ג עמ' כו ועמ' מא.

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים·
זוֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· מֵמִית וּמְחַיֶּה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן והקהל אומרים בחזרה:
כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ הַמּוֹנֵי מַעְלָה עִם־קְבוּצֵי מַטָּה· יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ· כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ· וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר· קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ· קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ· וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת· וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה· וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה וּבִינָה וְהַשְׂכֵּל· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ. וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ. מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשַׁעְנוּ. כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ. וּגְאָלֵנוּ מַלְכֵּנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי (אֵל) גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור אם נוכחים לפחות ששה צמים אומר החזן בחזרה 'עננו' ואם לאו, אומרו ב'שמע קולנו':

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקָּשָׁתֵנוּ. הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר. וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה. עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה וּמוֹשִׁיעַ:

רְפָאֵנוּ יְהוָה (אֱלֹהֵינוּ) וְנֵרָפֵא. הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה. כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה. וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ (וּלְכָל־תַּחֲלוּאֵינוּ). כִּי אֵל רוֹפֵא רַחֲמָן וְנֶאֱמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ. וְתֵן טַל (בחורף מוסיפים: וּמָטָר) לִבְרָכָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ. וְתֵן בְּרָכָה.

רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וּבָרֵךְ אֶת־שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת הַמְבוֹרָכוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ. וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ. (וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ). בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה. וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה (מְהֵרָה) לְבַדְּךָ (בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים). בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:

נוסח מחזור רמ"ו ובולוניא:

וְלַמַּלְשִׁינִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה. וְכָל־הַמִּינִים כֻּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

נוסח בלתי מצונזר וכ"י כ"ה:

וְלַמְּשֻׁמָּדִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה. וְכָל־הַמִּינִים כֻּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַחֲסִידִים וְעַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעַל־פְּלֵיטַת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. יֶהֱמוּ (נָא) רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת. וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם. לְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ מֶלֶךְ עוֹלָמִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב. וּבְנֵה אוֹתָהּ בִּנְיַן עוֹלָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

בתשעה באב אומרים:

נַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וְעַל־הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הַנִּתּוּנָה בְּיַד זָרִים. הָרְמוּסָה בְּכַף עָרִיצִים. וַיִּבְלָעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ נְתַתָּה וּלְזֶרַע יַעֲקֹב יָרְשָׁה הוֹרַשְׁתָּה. נְעָרָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵעֲפָרָהּ. וַהֲקִיצָהּ מֵאֶרֶץ דִּוְיָהּ. נְטֵה עָלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם. וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם. כִּי בָאֵשׁ הִצַּתָּהּ. וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְנַחֵם צִיּוֹן עִירוֹ וַאֲבֵלֵי עַמּוֹ וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם: וממשיכים את־צמח.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ בִּמְהֵרָה תַצְמִיחַ. וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ. כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ. וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְאֶת־תְּחִנָּתֵנוּ. כִּי אָב מָלֵא רַחֲמִים רַבִּים אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם. וְלֹא נָשׁוּב רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

בתענית ציבור, היחיד הצם אומר:

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקָּשָׁתֵנוּ.

מקורות ומקבילות

במנחה אומריים 'נחם'. רא"ו טור א"ח, סוף סי' תקמ; או"ז ח"א, הל' סעודה, סי' קנט; ספר המנהגות (ר"א מלונזיל) דף נז, סוף ע"א; הרכ"ר ומדק"א עמ' תלא. **'עננו' במנחה.** ע"פ שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז; סת"ר סי' סב, בשם ר"ת והר"א כ"ץ; כ"י כ"ה, דף 376; פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"א ה"א, אות יט; שה"ג עמ"ס תענית, דף ד ע"ב.

הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה· כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר· וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה· עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע· כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה· וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא· יַגִּיעַ· יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה· וְיִשָּׁמַע· וְיִפָּקֵד· וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה· לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בחוה"מ של פסח:	בחוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה·	**חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה·**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה·**

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה· וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה· וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים· בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים· וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ· כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מקורות ומקבילות

יע"ו נמצה של ר"ת. תוספתא ברכות פ"ג, ה"י; בבלי ברכות, דף ל ע"ב; שבת, דף כד ע"א; סרע"ג ח"ב, סי' מד; סדו' רס"ג עמ' קכח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעא; סת"ר סי' לב, ענין תפילת וכו'; סה"ת סי' טו.

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ· וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר· יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ· עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ· כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם· עַל שֶׁאֲנוּ מוֹדִים לָךְ· (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת): עד כאן.

בחנוכה ובפורים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתָךְ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנָךְ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים

בפורים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים

המשך לחנוכה:

בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לפורים:

הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ· כַּלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה· מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: **וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בתענית בארץ ישראל בשעת מנחה קטנה כהנים הצמים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן הצם, החזן אומר ׳או"א׳, והציבור עונה אחרי כל פסוק ׳כן יהי רצון׳:

מקורות ומקבילות

בתענית הכהנים נושאים כפיהם. ע"פ ירוש׳ תענית פ"ד, ה"ח; בבלי תענית, דף כו ע"ב; פסקי רי"ד; שבה"ל, סדר יוה"כ, סי׳ שכ; כ"י כ"ה, דף 77ח; מת׳ רומניח, דף סח ע"ח.

ח"נ והערות

בתענית בארץ ישראל וכו׳. בב"י כ"ה, דף 77א כתוב: ׳במנחה שלכל תענית אומרים ברכת כהנים, חוץ ממנחת יום הכיפורים׳ וכו׳, וכן הוא בשבה"ל, סדר תענית,

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ. כָּאָמוּר. יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם. טוֹבָה וּבְרָכָה. (חַיִּים). חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים. עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. תּוֹרַת חַיִּים. אַהֲבָה וָחֶסֶד. צְדָקָה. בְּרָכָה. יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים. בְּרָכָה וְשָׁלוֹם. פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה. חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ. אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. (אָמֵן):

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי. וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:
אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע. וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה. וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי.

ח"נ והערות

סי' רסג: 'ואומרים ברכת כהנים שחרית ומנחה' ובסת"ר סי' סב: 'ובמנחה מתפללין כו' ואומרים ברכת כהנים'. ובמח' רומניא, דף סא, סוף ע"א נאמר: 'ובכל התעניות הכהנים נושאין את כפיהם במנחה, דלא חיישינן בשכרות'. מבואר מדבריהם שנשיאת כפים מיועדת לכל מקום, בין בארץ ובין בחו"ל, אמנם כיום בחו"ל נוהגים כמנהג אשכנז, שהכהנים נושאים את כפיהם רק בימים טובים בתפלת מוסף (ראו: רמ"א או"ח, סי' קכח, סמ"ד). ולכן ברומה כיום מתפללים בתענית מנחה גדולה ולא קטנה, כדי שלא להיכנס לסבכת דין ברכת כהנים.

שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה. תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי. שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה. שַׁעֲרֵי חָכְמָה. שַׁעֲרֵי בִינָה. שַׁעֲרֵי דֵעָה. שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה. שַׁעֲרֵי חַיִּים. חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

בתענית היחיד במנחה, לאחר תפילתו בלחש, קודם שיפסע שלש פסיעות אומר:

אֱלֹהַי. בִּזְמַן שֶׁבֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיָה אָדָם חוֹטֵא וּמַקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבָּן וּמִתְכַּפֵּר לוֹ. עַכְשָׁיו שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ אֵין בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם אֵין לָנוּ אֶלָּא תַּעֲנִיּוֹתֵינוּ וּתְפִלּוֹתֵינוּ. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי. שֶׁיִּהְיֶה חֶלְבִּי וְדָמִי שֶׁנִּתְמַעֵט בְּתַעֲנִיתִי כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי לְפָנֶיךָ קָרְבָּן וְתִרְצֵנִי: יהיו לרצון וכו'.

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן. יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה. בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 135.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי. וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

מקורות ומקבילות

בתענית היחיד. רא"ו מדת"ה מז' כה, סי' ג; ילקו"ש תה', רמז תסב, ד"ה ד"א אלינ; מחו"ו סי' רעא; שבה"ל, סדר תעניות, סי' רעז; סה"ת סוף סי' לב; כ"י כ"ה, דף 177א. **אלהי בזמן שבית המקדש וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף ח ע"א; מחו"ו סי' רעא; ספ"ר הלי תעניות, סי' ריג; טור או"ח, סי' תקסה; שבה"ל, סדר תעניות, סי' טז, רסט וסי' רעז; הגהות אשרי עמ"ס תעניות, פ"א, סי' טז, סוף ד"ה ופירש רביו; כ"י כ"ה, דף 177א. רא"ו מדת"ה מז' כה, סי' ג. **שבית המקדש קיים.** רא"ו אד"נ נוסח א, פר' ד, ד"ה על העבודה. **היה אדם חוטא.** ע"פ במ' ה, ו; אד"נ נוסח' א, פר' ל, ד"ה רבי מאיר אומר; מגדל דוד ספר מלוה, עשין סי' מז, ד"ה ומה שיקשה. בבבלי שלפנינו ובאשכנז ללא תיבת 'היה'. **ומקריב לפניך קרבן ומתכפר לו.** ע"פ ויק' ט, ז; תוספתא שקלים (ליברמן), פ"א, ה"ו; ירושל' יומא, פ"ז, ה"ג; בבלי זבחים, דף פח ע"ב; ס' המנהגים (טירנא), חודש אייר. **שבעוותינו אין בית המקדש.** ע"פ שמו"ר פר' לא, סי' י, 'עוונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי'; שה"ר פר' ח, סי' י; מדת"נ פר' בראשית, סי' כג. **אין בהמ"ק קיים אין לנו אלא... ותפלותינו.** ע"פ מדת"נ (וורשא), פר' ויצלח, סי' ט; מדת"ה מז' ה, סי' ז. **אלא תעניותינו.** רא"ו פסז"ו (לקח טוב), שמ' פר' טז, סי' כט, ד"ה שבו אים תחתיו, וכ"ה במש"ט. **ותפלותינו.** רא"ו מדת"נ (וורשא), פר' ויצלח, סי' ט; מדת"ה מז' ה, סי' ז. **שיהיה חלבי ודמי.** ע"פ ש"ב א, כב; אה"מ, מעשיס, עמ' 354, ד"ה מגלפך. **שנתמעט בתעניתי.** ע"פ בבלי ברכות, דף לב ע"ב, 'גדולה וכו' זה בגופו'; אה"מ, גדול וגדולה, עמ' 78, פר' שני. **כאילו הקרבתי לפניך קרבן.** רא"ו בבלי ברכות, דף טו ע"א. **ותרצני.** ע"פ בר' לג, י; דב' לג, יא; דה"א כט, יח; מד"ז איכ' (בובר), פר' א, סי' כג; אה"מ, ה' בחכמה, עמ' 105, 'מיד מתרצה להן הקב"ה'.

ח"נ והערות

בתענית היחיד במנחה וכו'. כה"נ בכ"י כ"ה, דף 177א, מח' בולוניא ושד"ל, ח"א, דף כט ע"ב. במח' רמ"ו לא מופיע. **אֱלֹהַי בִּזְמַן.** בגמ' שלפנינו ובאשכנז: 'רבון העולמים גלוי לפניך בזמן'. **עכשיו שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ אֵין.** בכ"י כ"ה: 'עכשיו שאין' וללא תיבת 'שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ'. **אֵין לָנוּ אֶלָּא וכו' אֲבוֹתַי.** כל זה איננו בכ"י כ"ה. **שֶׁיִּהְיֶה חלבי.** בכ"י כ"ה: 'יהא חלבי'. בבבלי שלפנינו: 'שיהא חלבי'. **שֶׁנִּתְמַעֵט בְּתַעֲנִיתִי.** בכ"י כ"ה: 'שנתמעטתי בתעניתי'. בבבלי שלפנינו ללא תיבת 'בְּתַעֲנִיתִי'. בהגהות אשרי: 'שנתמעטו בקרבי'. **כאלו הִקְרַבְתִּי.** בכ"י כ"ה ובבבלי שלפנינו: 'כאלו הקרבתיו'. בהגהות אשרי: 'כאלו הקרבתים'.

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

בעשי"ת אומרים:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מִמֶּנּוּ (כָּל־)גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת (וְרָעוֹת):
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֵצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲצוֹר (נ"א: מְנַע) מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זְכוֹר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק שְׁטַר חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זַכְּיוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ וְחוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְלֹא־לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים
וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

נַפִּילַת אַפַּיִם

אין אומרים תחנון במנחה בימים שאין אומרים תחנון בשחרית (ראה עמ' 85) וכן לא במנחה שלפני הימים ההם, חוץ ממנחה שלפני ערב ר"ה וערב יוה"כ. אין נפילת אפים בלילה, בין השמשות ובמקום שאין ס"ת יאמר התחינה בלא נפילת אפים.

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ· רַחֵם עָלֵינוּ (וְהוֹשִׁיעֵנוּ):

לְדָוִד· אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא: אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה·
אַל־יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ· יֵבֹשׁוּ

מקורות ומקבילות

נפילת אפים. הוזכר בברכות, דף לד ע"ב; תענית, דף ט ע"ב; מגילה דף כב ע"ב; ב"מ דף נט ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' פה; סדו' רס"ג עמ' כד ועמ' כו; טור או"ח, סוף סי' רלד; רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ל; סת"ר סי' ה, ענין נפילת אפים. **לא במנחה שלפני הימים ההם.** רא"ו רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הע"ו. **נפילת אפים בלילה.** סרע"ג ח"א סוף סי' נג; ס' המנהיג עמ' קכ; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל. רא"ו רמב"ם, הל' תפילה, פ"ה, הע"ו. **כשאין ס"ת יאמר התחנה.** ספ"ר, הל' תפילה סי' שכד, וסד"ר סי' עב, ע"פ יהו' ז, ו. **רחוס וחנון.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' כד, עמ' כו ועמ' מא.

הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: דְּרָכֶיךָ יְהוָה הוֹדִיעֵנִי. אָרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי:
הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי. אוֹתְךָ קִוִּיתִי
כָּל־הַיּוֹם: זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ. כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: חַטֹּאות
נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר. כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה. לְמַעַן טוּבְךָ
יְהוָה: טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה. עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: יַדְרֵךְ
עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד
וֶאֱמֶת. לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי
כִּי רַב־הוּא: מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה. יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר: נַפְשׁוֹ
בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ: סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ
לְהוֹדִיעָם: עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָה. כִּי הוּא־יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי:
פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי. כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי: צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ.
מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי: רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאותָי:
רְאֵה־אֹיְבַי כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי.
אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ: תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי. כִּי קִוִּיתִיךָ: פְּדֵה
אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל. מִכֹּל צָרוֹתָיו:

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה. כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר־רַחֲמֶיךָ
יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ. כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת
רִאשֹׁנִים. מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ. כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: חָנֵּנוּ יְהוָה
חָנֵּנוּ. כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ.
זָכוֹר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ.
וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

מקורות ומקבילות

ואנחנו לא נדע וכו'. דה"ב כ, יב; סרע"ג ח"ח, סי' פה; סדו' רס"ג עמ' כד ועמ' כו; עור זו"ת, סוף סי' רלד. רלו רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש.

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

רק לאחר מנחה גדולה יש אומרים 'עלינו לשבח' (לעיל עמ' 121) ולאחריו קדיש יתום. לאחר מנחה אם יש בבה"כ אדם החייב באמירת קדיש, אומרים כאן מזמור של יום (לעיל עמ' 116 ואילך) או מזמור ס"ז (כמנהג ק"ק רומה) כדלקמן ואחריו קדיש יתום.

בבית האבל, במקום המזמורים הנ"ל, אומרים מזמור מ"ט (לקמן עמ' 602) ולאחריו קדיש יתום, השכבה וקדיש.

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ· יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ· בְּכָל־גּוֹיִם

מקורות ומקבילות

קדיש. מחכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ל, סי' פה; סדו' רס"ג עמ' מא; טור לו"ח, סוף סי' רלד. **מזמור של יום.** רלו מח' כמנהג ק"ק רומה, ויטיליה במ"ז, סוף ח"ב (הערות). **למנצח בנגינות.** תה'

ח"נ והערות

לאחר וכו' אם יש בבה"כ אדם וכו'. במח' רמ"ו ובולוניא הנחייה זו איננה ומובאת כאן ע"פ מח' שד"ל, ח"א, דף כו ע"ב.

יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים· כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ· יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

בבית הכנסת בחנוכה מדליקים הנרות לפני תפילת ערבית, לקמן עמ' 395.

ה"נ והערות

סיום תפילת מנחה. בכ"י כ"ה כלל לא מופיע 'עלינו לשבח', גם לא לאחר שחרית או ערבית, אלא רק באמצע ברכות מוסף של ר"ה. לפי מח' רמ"ו ובולוניא אומרים 'עלינו לשבח' לאחר שחרית וערבית, ולא לאחר תפילת מנחה הסמוכה לערבית. וכן משמע מלשון הטור, או"ח, סוף סי' רלד, שכתב: 'ואנחנו לא נדע וכו', ואומר ק"ש, ונפטרין לבתיהם לשלום', עכ"ל. אמנם במח' רמ"ו, אחרי מנחה של ערב יוה"כ בהנחיה כתוב לומר 'עלינו'. אולם במח' בולוניא והלאה לא מופיעה הוראה זו. במח' שד"ל ח"א, סוף מנחה, כתב בהנחיה: "ואומר קדיש שלם ושיר של הלוים", ומשמע, שהנחייה מתייחסת למנחה קטנה דווקא. אלא שהרב מ"ע הרטום, בחוברת המנהג, הרחיב את משמעות ההנחיה הנ"ל, וכתב: "אין אומרים 'עלינו לשבח' גם כשמפסיקים בין מנחה לערבית", והרוב נוהג היום שלא לומר 'עלינו לשבח' אחרי מנחה, בין קטנה ובין גדולה. **בחנוכה מדליקים וכו'.** עפ"י פי' קד"א לענין חנוכה.

מקורות ומקבילות

סז, ח־ח; מ' בשוע' נח ע"פ כאר"ו. ראו ספר פרע"ח, שער קה"ת, פ"ו. **בגיהכ"י בחנוכה מדליקים הנרות.** ראו שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה; סה"ת סי' יז; גאה"ל או"ח, סי' תרעא, ס"ק ד.

סדר ערבית ליומי חול

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ הִנֵּה־בָרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה׃ הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת׃ שְׂאוּ־יָדְכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן׃ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ׃ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ יְהוָה צְבָאוֹת׃ אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃ יְהוָה הוֹשִׁיעָה׃ הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃ בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד׃ לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי׃ תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים׃ שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ׃ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח׃ מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ׃ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃ יוֹמָם יְצַוֶּה יְהוָה חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירָה עִמִּי׃ תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃ וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהוָה׃ מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃ וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם׃ יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם׃ כִּי־חָסוּ בוֹ׃ חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם׃ כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהוָה׃

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית׃ וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ׃ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ יְהוָה הוֹשִׁיעָה׃ הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

מקורות ומקבילות

תפילת ערבית. מסמ׳ ברכות פ״ד, מ״ח; ירוש׳ ברכות פ״ד, ה״ח; בבלי ברכות, דף כו ע״ב; מדת״נ (וורשא), פר׳ חיי שרה, סי׳ ה; ב״ר פר׳ סח, סי׳ ט; פסר״ב, הוספה ח, ריש פ״ב; מש״ט בר׳, פר׳ ויחי, פר׳ יט, סי׳ לה; ילקו״ש תו׳, רמז קיז; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף כז ע״ב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״א, אות א; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ מח; סה״ת סי׳ ו. **שיר המעלות הנה ברכו את־ה׳.** תה׳ קלד, א־ג; מח׳ רומניא, דף יט ע״ב; שה״ג ריש ברכות (דפ׳ ויגלגא), דף ב ע״א, אות ד. ראו בבלי מנחות, דף קי ע״א; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות ג. **טעם של מזמור זה.** כנה״ג, הגהות הטור, סי׳ רל״ז. **ה׳ לבאות עמנו.** תה׳ מו, יב; ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״א. **ה׳ הושיעה.** תה׳ כ, י. **בשלום יחדיו.** תה׳ ד, ט. **תודיעני אורח חיים.** תה׳ טז, יא. **מי יתן מציון.** תה׳ יד, ז. ראו פסר״ב פי׳ מא, ד״ה תקעו, ׳לפיכך הקב״ה אומר׳ וכו׳. **יומם יצוה ה׳.** תה׳ מב, ט. **ותשועת לדיקים.** תה׳ לז, לט־מ. **חזקו ויאמץ.** תה׳ לא, כה. **והוא רחום יכפר וכו׳.** תה׳ עח, לח; סרע״ג ח״א, סי׳ לא; סדו׳ רס״ג עמ׳ כו; סרש״י סי׳ תכה, שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ מט, וסת״ר סי׳ ט, ענין תפילת ערבית, בשם ר׳ אליעזר הגדול; טור או״ח, ריש סי׳ רלז; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות ג; סה״ת סי׳ ו; מח׳ רומניא, דף יט ע״ב. ראו מדת״נ פר׳ פינחס, סי׳ יב. **ה׳ הושיעה.** תה׳ כ, י.

ה״נ והערות

שיר המעלות והפסוקים שלאחריו. לא מופיעים בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ הקדומים, סרע״ג, שבה״ל, סת״ר וסה״ת. מופיעים במח׳ שד״ל והובנסו ע״פ הנחייתו של הרב מ״ע הרשום. במח׳ רומניא מופיע רק שיר המעלות, אבל לא הפסוקים שלאחריו. **ולא־יעיר כל־חמתו.** בכ״י כ״ה נוסף: ׳וציבור מוסיפין יי הושיעה׳ וכו׳. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל נוסף: ׳והציבור עונים אחריו ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת׳. אך בסיד׳ המאוחרים נשמט וכהיום לא נהוג לומר פסוק זה. וראו בספר המנהיג, דיני תפילה, עמ׳ קיח.

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

הקהל אומר ואחריו החזן:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים· וּבְחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים· וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים· וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים· וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ· בּוֹרֵא יוֹמָם וָלָיְלָה· גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר· הַמַּעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה· הַמַּבְדִּיל בֵּין־יוֹם וּבֵין־לָיְלָה· יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ· וּשְׁמוֹ חַי

ח"נ והערות

ברכו את־יי המברך. בב"י כ"ה נוסף: 'לעולם ועד'! אבל לא בשחרית. **וּבְחָכְמָה פּוֹתֵחַ.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר ומח' רומניא: 'בְּחָכְמָה פותח'. **וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה וכו' וּמְסַדֵּר אֶת.** בסדו' רס"ג: 'בתבונה מסדר' וכל השאר אינו מופיע. **בּוֹרֵא יוֹמָם וָלָיְלָה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר ומח' רומניא. **גּוֹלֵל אוֹר.** בסדו' רס"ג: 'וגולל אור'. **הַמַּעֲבִיר יוֹם.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'מעביר יום'. **הַמַּבְדִּיל בֵּין.** כה"נ גם במח' רומניא. בסרע"ג סדו' רס"ג: 'ומבדיל בין'. **וּבֵין־לָיְלָה.** בסדו' רס"ג: 'ולילה'. **וּשְׁמוֹ חַי וקים.** כה"נ בסחב"ר, מח' רמ"ו, בין בחול ובין בשבת. במח' בולוניא ורומניא, תפילות חול ושבת ובמח' שד"ל בשבת: 'ושמו אֵל חי וקים'. במח' שד"ל בחול: 'ושמו (אֵל) חי וקים'. בסרע"ג ללא תיבת 'וּשְׁמוֹ'. בסדו' רס"ג: 'קדוש ישראל' וחותם הברכה.

מקורות ומקבילות

החזן אומר ברכו. סרע"ג ח"ל, סי' לח; בסדו' רס"ג עמ' מח, כתב, שהחזן פותח ב'ברכו' וללא כל ההוספות הבאות כאן למעלה. **ברכו את ה' המבורך.** מח' רומניא, דף יט ע"ב. **הקהל אומר ברוך ה'.** סרע"ג ח"ל, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' מח. **ברכה רשאונה של ק"ש.** מצ' ברכות פ"ח, מ"ד; ירוש' ברכות, פ"ח ה"ה [דף ט ע"ח]; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"ח, אות י. רלו מדת"ה מז' ו, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' מח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **טוסח הברכה.** ע"פ סרע"ג ח"ל, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' כו; רמב"ם, סד"ת; מח' רומניא, דף יט, סוף ע"ב. **אשר בדברו.** ע"פ תה' לג, ו. **מעריב ערבים.** ע"פ בבלי ברכות, דף יב ע"ח; מדת"כ פר' חאת הברכה, סי' ז; מדת"ה מז' לו, סי' ח. **ובחכמה.** ע"פ מס' ג, יט. במח' רומניא: 'בְּחָכְמָה פותח' וכן 'בְּתְבוּנָה', 'מַחֲלִיף', 'מְסַדֵּר', כולם ללא ו'. **פותח שעריס.** ע"פ תה' עח, כג; ספי"ו ה, לג; מכדר"י בשלח, מס' דויסע, פר' ג, סוף ד"ה ובבוקר היתה; מדת"כ פר' בשלח, סי' כח. **ובתבונה.** ע"פ ירמ' י, יב; תה' קלו, ה; מס' ג, יט; ספי"ו ב, ו. **משנה עתיס.** ע"פ ספרי דב' פי' שו, אות ב, ד"ה ד"ח, 'רוח לפונית שהיא עושה את הרקיע נקיה כזהב', ע"ש. **משנה עתיס ומחליף את הזמניס.** ע"פ דני' ב, כח; מד"ח (בובר), שמ', פר' משפטים, פכ"ב, סי' כד; אה"מ, מעשה בר', עמ' 318. **ומסדר את הכוכביס.** ע"פ בב"ס מג, ר"יח. **במשמרותיהס.** דה"ב לח, יח. **ברקיע כרצונו.** ע"פ בר' ח, יד; תה' קנ, כח; בב"ס מג, ר"יח; אג"י ח, סו; ספי"ו יב, יט-כ. **בורא יומס ולילה.** כ"ה בסרע"ג, סדו' רס"ג, מוב"ר ומח' פרס, דף ג ע"ח. ע"פ בר' ח, ג-ה; דב"ר (ווילנא), פר' י, סי' ב, 'ברא הקב"ה את עולמו יום שיהא יום ולילה שיהא לילה'. **גולל אור וכו' מפני אור.** מדת"ה מז' לו, סי' ב; מע"ה, מעשי בר', פר' יב ד"ה והנה בהיות. **מזכיר מידת יום ולילה.** בבלי ברכות, דף יא ע"ב; פסקי ריא"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"ח, אות יד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' יג; סת"ר סי' ד. **המעביר יום.** כ"ה במוב"ר, מח' רומניא ופרס, דף ג ע"ח. בסרע"ג: 'מַעֲבִיר יום'. **המבדיל בין יום ובין לילה.** ע"פ בר' ח, ד-ה; ספי"ו ב, עז-יח; כ"ה גם במח' רומניא. **ה' צבאות שמו.** ישע' מז, ד; ירמ' י, עז. **ושמו חי וקייס תמיד.** כה"נ במח' פרס, דף ג ע"ב. במח' רומניא, דף כ ע"ח, 'ושמו אל חי וקיים תמיד'. ע"פ מדת"ג פר' ואתחנן, סי' ו; תדא"ר פר' ד, ד"ה לא מצה בלבד. **חי וקייס תמיד.** ע"פ דב' לב, מ; דני' ו, כז; יב, ז; ספ"ע ח, ח; מכדר"י פר' בשלח, מס' דויסע, פר' ח, ד"ה ויאמר אס שמוע; ירוש' סנהדרין פ"ו, ה"י; בבלי ברכות, דף כח ע"ב.

וְקַיָּם תָּמִיד הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים׃

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהַבְתָּ׃ תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ׃ עַל־כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ תִּן־בְּלִבֵּנוּ׃ לָשִׂיחַ בְּחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ׃ וְנִשְׂמַח וְנַעֲלֹז בְּדִבְרֵי (תַלְמוּד) תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ (וְחֻקּוֹתֶיךָ) לְעוֹלָם וָעֶד׃ כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה׃ וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסֵר מִמֶּנּוּ עַד־נֶצַח נְצָחִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אוֹהֵב אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃

מקורות ומקבילות

ימלוך עליו. ע״פ ס״ח יב, יב. **ימלוך עליו לע״ו.** מדת״כ פר׳ ויצא, סי׳ ל, ע״פ זכ׳ יד, ט; ילקו״ש מ״ח, רמז ריד, ד״ה בתרו לכם. **בא״י המעריב ערבים.** מדת״כ (ורשא), פר׳ חאת הברכה, סי׳ ז; מדת״ה מז׳ לו, סי׳ ח; אה״מ עמ׳ 127; רש״י תה׳ סה, ט. **ברכה שניה של ק״ש.** מסמ׳ ברכות פ״ח, מ״ד; ירוש׳ ברכות, פ״ח ה״ה [דף ט ע״א]; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ח ה״א, אות י. ראו מדת״ה מז׳ ו (יב, ח); סדו׳ רס״ג עמ׳ מא; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ח; סת״ר סי׳ ח, ענין מאה ברכות. **נוסח הברכה.** ע״פ סרע״ג ח״ח, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ כו; רמב״ם, סד״ת; מח׳ רומניא, דף כ ע״ח. **אהבת עולם.** ע״פ מ״ח י, ט; ירמ׳ לא, ב; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף יח ע״ב; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ יד. **בית ישראל.** שמ׳ טז, לא; יחו׳ כא, מג. **עמך אהבת.** ע״פ דב׳ ז, ו״ח; הוש׳ ג, ח; מלא׳ ח, ב; ספרי דב׳, פי׳ כד, ד״ה בשלאת ה׳; שמו״ר פר׳ לב, סי׳ ב. **תורה ומצוות.** ע״פ סמק״ח ב, כח; בבלי מכות [פ״ג מט״ז], דף כג ע״ב; דב״ר פר׳ ז, סי׳ טו; שה״ר פר׳ ב, סי׳ ח [ד]. **תורה ומצוות חוקים.** ע״פ נחמ׳ ט, יג־יד; ילקו״ש תו׳, רמז שסב, ד״ה ויקרא את. **חוקים ומשפטים אותנו למדת.** ע״פ דב׳ ד, ה; ד, יד; ו, א; בבלי מדרים, דף לז ע״ח; אגב״ר (בובר), פר׳ שה, ד״ה בשנת, ׳...מסר הקב״ה ישראל למשה ולמד אותן הכל׳. **בשכבנו וקומנו.** ע״פ דב׳ ו, ז; יח, יט; אגח״ס ח, קס. **תן בלבנו וכו׳.** במח׳ פרס, דף ג ע״ב, נוסח דומה; מח׳ רומניא, דף כ ע״ח. **לשיח בחוקי.** ע״פ יחו׳ ח, ה; תה׳ קיט, כג; מדת״ה (בובר) מז׳ קיט, סי׳ מב, ׳לא עסקתי בספרים אחרים אלא בה׳!׳. **בחוקי רצונך.** ע״פ בבלי ברכות, דף יז ע״ח. **ונשמח ונעלוז בדברי תורתך.** ע״פ שה״ר פר׳ ח, סי׳ ג; פדר״ך פי׳ כב, סי׳ ב; ילקו״ש תו׳, סוף רמז תשפב; מח׳ רומניא. **ובמצותיך לעולם ועד.** ע״פ תה׳ קיט, לא. ראו מדת״ה, מז׳ קיט, סי׳ מב; אה״מ, תה׳, עמ׳ 575. **ובמצותיך (וחוקותיך) לעולם וכו׳ ואהבתך.** ע״פ בב״ס יט, יח, ׳כי תחילת חכמה שמור מצוותיו, והיא אהובה מאת יי׳. **כי הם חיינו ואורך ימינו.** ע״פ דב׳ ל, כ; בבלי ברכות, דף סא ע״ב; שבת דף יג ע״ח; מדת״נ פר׳ בהעלותך, סי׳ כה. **ובהם נהגה יומם ולילה.** ע״פ יחו׳ ח, ח; תה׳ ח, ב; בבלי ע״ז, דף יח ע״ב; מדת״נ (ורשא), פר׳ נח, סי׳ ג. **ואהבתך.** ע״פ מ״ח י, ט; מלא׳ ח, ב; הוש׳ ג, ח. **אל תסר ממנו.** כ״ה גם במח׳ רומניא. **עד נצח נצחים.** ע״פ ירמ׳ לא, ב; כ״ה במח׳ רומניא; במח׳ פרס, דף ג ע״ב, ׳לנצח נצחים׳. **אוהב את עמו ישראל.** ע״פ ס״ז פר׳ יב, פ״ח, ׳ישראל ניכרין באהבתם מכל האומות לפני המקום׳; מתע״ד פ״ח, פי״ח, ׳...כך כנסת ישראל לפי שאהבה הקב״ה כאהבת נעוריס׳ וכו׳; שמו״ר פר׳ יח, סי׳ ה, ׳בא וראה אהבתו של הקב״ה על ישראל׳ וכו׳. ראו מד״ז (בובר), שה״ש, פר׳ ח, סי׳ ח, ׳ע׳ שמות לישראל; סרע״ג ח״ח, סי׳ לח; מח׳ רומניא.

ח״נ והערות

הוא ימלך. כה״נ גם במח׳ רומניא. בסרע״ג ללא תיבת ׳הוא׳. **בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ.** בסדו׳ רס״ג: ׳עמך ישראל׳. בסחב״ר: ׳את ישראל עמך׳. **תורה וּמִצְוֹת.** בב״י כ״ה: ׳תורה מצות׳. **עַל־כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסדו׳ רס״ג ללא שמות הקודש. **תֵּן־בְּלִבֵּנוּ.** תיבות אלו אינן בסרע״ג וסדו׳ רס״ג. בב״י כ״ה: ׳ותן בלבנו׳. **לָשִׂיחַ בְּחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ.** בסרע״ג: ׳נשיח בחקיך׳. בסדו׳ רס״ג: ׳נשיח בחקי רצונך׳. במח׳ רמ״ו ובולוניא, ליל יוה״כ: ׳לְהָשִׂיחַ בחקי רצונך׳. **וְנִשְׂמַח וְנַעֲלֹז.** בסדו׳ רס״ג: ׳נשמח ונעלוז׳. בסרע״ג וסחב״ר ללא תיבת ׳וְנַעֲלֹז׳. **תַּלְמוּד.** כה״נ בסדו׳ רס״ג, מח׳ שד״ל ורומניא על אתר ובמח׳ רמ״ו ובולוניא בליל יוה״כ. תיבה זו איננה בסרע״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא על אתר. **וּבְמִצְוֹתֶיךָ.** תיבה זו איננה בסדו׳ רס״ג. **וְחֻקּוֹתֶיךָ.** תיבה זו איננה בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. במח׳ שד״ל באה בסוגריים. **אַל־תָּסֵר.** בסרע״ג וסדו׳ רס״ג: ׳לא תסור׳. **עַד־נֶצַח.** בסדו׳ רס״ג: ׳כי היא עטרת ראשנו לנצח׳. **אוהב אֶת־עַמּוֹ.** בכ״י כ״ה, סחב״ר ובאשכנז ללא תיבת ׳אֶת׳. **עמו ישראל.** בסדו׳ רס״ג נוסף: ׳אמן׳.

הקורא ק״ש יכוון לקיים מצות עשה מהתורה ולקבל עליו עול מלכות שמים, ויקרא בנחת ובנעימה. צריך לפרש האותיות בפיו ובשפתיו וצריך ליתן רווח בין הדבקים כגון ״על לבבך״, ״על לבבכם״. וצריך להשמיע לאזניו מה שיוצא מפיו שיהיו פיו ולבו שווים בכוונה. אם לא כיוון לבו בפסוק ראשון לא יצא אפילו בדיעבד. צריך להאריך בדלי״ת של ״אחד״, וצריך להתיז בזיין של ״תזכרו״ ושל ״וזכרתם״. אין הש״ץ צריך להנמיך את קולו בפסוקי התוכחה.

המתפלל יחיד אומר: אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ· בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה· אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם· עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם· לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ· וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ· וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם· וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ· וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם· וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:

מקורות ומקבילות

קריאת שמע של ערבית. מסי׳ ברכות פ״א, מ״א; ירוש׳ ברכות פ״א, ה״א; בבלי ברכות, דף ג ע״א, דב׳ ו, ז; מדת״ה מז׳ ו, סי׳ א (יב, א); סרע״ג ח״א, סי׳ לא; סדו׳ רס״ג עמ׳ כו ועמ׳ מא; מש״ט בר׳, פר׳ ויחא, פר׳ יט, סוף סי׳ לה; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ מח וסי׳ ג; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״א, אות א; ס׳ התימוך, מצוה תכ. **פרשה שניה של ק״ש.** סדו׳ רס״ג עמ׳ כו.

וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם· עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם· כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם· וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם· וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי· וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם· אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים· אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: הציבור אומר: **אֱמֶת:**

החזן חוזר ואומר: **יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת:**

וְאֶמּוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ· כִּי הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין

מקורות ומקבילות

פרשה שלישית דק"ש. סדו' רס"ג עמ' כו. **פרשת לילית בלילה.** מסמ' ברכות פ"ח, מ"ה ורע"ב, ע"פ דב' טז, ג; ירוש' ברכות פ"ח, ה"ו [דף יח ע"ח]; אור"ח ח"ח, הל' ק"ש, אות ח; רמב"ם, הל' ק"ש, פ"ח, ה"ג. **מזכירין יציאת מצרים בלילה.** מסמ' ברכות פ"ח, מ"ה; ירוש' ברכות פ"ח, ה"ו [דף יח ע"ח]; בבלי ברכות, דף יב ע"ב; מש"ט שמ', פר' יג, סי' ג; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"ב, אות ח; שה"ג עמ"ס ברכות, דף יח ע"ב, אות ח. ראו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב, ד"ה מתני'. **אמת ואמונה.** ראו מדת"ה מז' ו (יב, ח); בבלי ברכות, דף יב ע"ח, ורש"י ד"ה שנאמר, ע"פ תה' לג, ג; פסקי רי"ד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ג; סת"ר סי' ט, ענין תפילת ערבית; מח' רומניא, דף כ ע"ח. **ברכה ראשונה לאחר ק"ש.** מסמ' ברכות פ"ח, מ"ד; ירוש' ברכות, פ"ח ה"ה [דף ט ע"ח]; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"ח, אות י. ראו מדת"ה מז' ו (יב, ח); סרע"ג ח"ב, סי' לו; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **ברכה מרובה.** ירוש' ברכות, פ"ח ה"ה [דף ט ע"ח]; בבלי ברכות, דף יח ע"ח ורש"י ד"ה אחת מרובה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"ח, אות יח. **טוסח הברכה.** סרע"ג ח"ח, סי' לח; סדו' רס"ג עמ' כז; רמב"ם, סד"ת; מח' רומניא, דף כ ע"ח. ראו רש"י עמ"ס ברכות, דף יב ע"ח, ד"ה כל מי, 'כמו שתקנוה'. **ואמונה כל זאת.** ע"פ תה' קיט, פו. **הוא ה' אלהינו.** ירמ' יד, כב; תה' קה, ז; ספ"ב ג, ו. **ואין זולתו.** ע"פ ש"ב ז, כב; ישע' מה, ה; מה, יד; דה"א יז, כ; אג"י ח, ג; בא"ס לו, ד; ספ"ב ג, לד.

ח"ג והערות

אֱמֶת וכו' וְאֶמּוּנָה. כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא וסרע"ג, בחול ובשבת, תיבת 'אֱמֶת' באה צמודה לתיבת 'וְאֶמּוּנָה' וללא שאר תוספות. בסדו' רס"ג, עמ' כז, כתב: 'ומצרפים אמת עם אלהיכם בהברה אחת' והנוסח: 'אמת אמונה'. **כל־זאת וְקַיָּם.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וכ"י כ"ה: 'כל־זאת קיים'. **כִּי הוּא.** תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **וְאֵין זוּלָתוֹ.** בסדו' רס"ג: 'ואנחנו ישראל עמו'. בסחב"ר: 'ואנחנו עמו'.

זוּלָתוֹ׃ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים׃ הַגּוֹאֲלֵנוּ מַלְכֵּנוּ מִכַּף כָּל־עָרִיצִים׃ הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ׃ הַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ׃ הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ׃ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל־כָּל־שׂוֹנְאֵינוּ׃ (הָאֵל) הָעוֹשֶׂה לָנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה׃ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי־חָם׃ הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם׃ וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם׃ הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין־גִּזְרֵי יַם־סוּף׃ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע׃ וְרָאוּ

ח"נ והערות

וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ. בסרע"ג נוסף: 'אמת מלכנו ואפס זולתו'. בסדו' רס"ג וסחב"ר הנוסח: 'אמת מלכנו ואין זולתו'. **הַגּוֹאֲלֵנוּ מַלְכֵּנוּ.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וכ"י כ"ה ללא תיבת 'מַלְכֵּנוּ'. בסחב"ר: 'מלכנו הגואלינו'. **כל־עָרִיצִים.** כה"נ בסרע"ג, סדו' רס"ג, כ"י כ"ה, ומח' שד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'כל־הָעֲרִיצִים'. במח' בולוניא: 'כל־עֲרִיצִים'. **עַל־בָּמוֹת.** בכ"י כ"ה: 'על־במותי'. **הָאֵל הָעוֹשֶׂה.** בכ"י כ"ה: 'והעושה'. תיבת 'הָאֵל' איננה בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. כה"נ במח' רומניא, סדו' קאמריני והרד"פ. **נִסִּים וּנְקָמָה.** כה"נ בסחב"ר, מח' בולוניא ושד"ל. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא: 'נסים נְקָמָה', ללא ו'. בסדו' רס"ג: 'נקמה' וללא תיבת 'נִסִּים'. **אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים.** כה"נ גם בסדו' רס"ג ואשכנז. בכ"י כ"ה: 'באותות ובמופתים'. במח' רומניא: 'בְּאוֹתוֹת ומופתים'. בסרע"ג: 'ואותות ומופתים'. **יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ.** בסדו' רס"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת: 'עַמּוֹ'. בסרע"ג ומח' רומניא: 'עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל'. **לְחֵרוּת עוֹלָם.** בסדו' רס"ג ללא תיבת 'עוֹלָם'. **הַמַּעֲבִיר בָּנָיו.** בסדו' רס"ג: 'המעביר את בניו'. **אֶת־רוֹדְפֵיהֶם.** תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע.** במח' רמ"ו: 'בתהומות טְבָעוּ'. בסדו' רס"ג ומח' רומניא: 'בתהומות טִבְּעֵי'.

מקורות ומקבילות

ומחנו ישראל עמו. ע"פ שמ' ג, י; בנ"ס מה, יח; נב, טו; ספי"ו טו, לד; ספ"ב ד, ח. **הפודנו מיד.** ע"פ ירמ' לא, י; תה' לד, כג; סמק"א ד, יא; סח"ס טז, ח. **הפודנו מיד מלכיס.** ע"פ דב' ז, ח; ס"א י, יח; מ"ב יט, לב-לה. **הגואלנו מלכנו.** ע"פ יסע' מד, ו; מז, ד; מד"א (בובר), שמ' פר' כז, סי' א. **מכף כל עריליס.** ע"פ ירמ' טו, כא; ספ"ב ד, יז. **האל הנפרע וכו'.** ע"פ דב' לב, מג; יסע' לד, ח; ירמ' נא, לו; יחז' כה, יג. **הנפרע לנו מצרינו.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב. **מצרינו.** ע"פ יהו' ה, יג; תה' מד, ו. **המשלם גמול לכל אויבי.** ע"פ יסע' לה, ד; נט, יח; סו, ו; ירמ' נא, ו; מס"ו פר' יד, ה"ב; בבלי מגילה, דף כא ע"ב; מדת"נ (וורשא), פר' ואתחנן, סי' יג; מח' רומניא. **אויבי נפשנו.** ע"פ ירמ' יב, ז; תה' ז, ו. **השם נפשנו בחיים.** תה' סו, ט. **המדריכנו על במות אויבינו.** ע"פ דב' לג, כט; ספ"ב ד, כא; ספרי דב', סוף פי' שנו; פדר"א פר' מט. **וירם קרננו.** ע"פ תה' עה, ו; פע, יח; קמח, יד; בנ"ס מז, ה. **על כל שונאינו.** ע"פ תה' מד, ח; ספי"ה יג, יא. **העושה לנו נסים.** ע"פ מכדר"י בשלח, מס' דויהי, פר' ה, ד"ה ויסר, 'מי שעשה להם נסים' וכו'; אד"נ מוסח א, פל"ג, ד"ה כנגד עשרה; בבלי פסחים, דף קיז ע"ב. ראו שמו"ר פר' יט, סי' ח, 'הודיעהו נסים שעשו לכם במצרים כשהקשה פרעה'. **ונקמה בפרעה.** ע"פ שמ' ו, ח; יא, ח; יח, ח. **אותות ומופתים וכו'.** ע"פ דב' ד, לד; תה' קה, כז; נחמ' ט, י; ספי"ו מח, ה; ספ"ב ב, יא; סח"ס י, טז. **המכה בעברתו.** ע"פ יסע' יד, ו; תה' עח, מט. **כל בכורי מצריס.** ע"פ שמ' יב, כט; תה' עח, נא; ספי"ו מח, ח. **יציאת מצריס באמת ואמונה.** ע"פ פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף יב ע"ב; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריח. **ויוצא ישראל עמו מתוכם.** ע"פ דב' ו, כא; ירמ' לב, כא; תה' קלו, יא; ספ"ב ב, יא; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריח. **לחרות.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' אבות פ"ו, מ"ב; בבלי עירובין, דף נד ע"א; ספרא פר' בהר, פר' ב, פ"ב, סי' ב; מדת"נ (וורשא), פר' נח, סי' טו. **לחרות עולם.** ע"פ דב' ז, ח; בבלי מגילה, דף יד ע"א, 'הללו עבדי ה', ולא עבדי פרעה'. **המעביר בניו.** ע"פ תה' קלו, יד; נחמ' ט, יא; ספי"ו מח, יח; סח"ס י, יח. **גזרי יס סוף.** ע"פ תה' קלו, יג. **את רודפיהם.** ע"פ שמ' יד, ח-ט; יהו' כד, ו; נחמ' ט, יא; ספי"ו מח, טז-יח. **ואת שונאיהם בתהומות טבע.** ע"פ שמ' טו, ד-ה; תה' קו, יז-יא; סח"ס י, יט. **ורחו בניס את גבורתו.** ע"פ שמ' יד, לא; תה' קו, ח; סרע"ג; מח' רומניא, דף כ, תחילת ע"ב.

בָּנִים אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃ שַׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ׃ וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ
עֲלֵיהֶם׃ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה
וְאָמְרוּ כֻּלָּם׃ מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה׃ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ׃
נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ׃ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי
מֹשֶׁה׃ זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ וְנֶאֱמַר׃
כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה׃ גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם׃ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים
(טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם׃ וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ׃

מקורות ומקבילות

שבחו והודו לשמו. ע״פ שמ׳ טו, ח, ותר״ח; תי״ו; תי״ר; תה׳ קו, יג; סח״ם י, כ. **ומלכותו ברצון קבלו עליהם.** מד״ח (בובר), פר׳ כי תשא, פל״ב, סי׳ יח; מכדר״י פר׳ יתרו, מס׳ דבחודש, פ״ו, ד״ה לא יהיה; ספרא, פר׳ אחרי מות, פר׳ ט, פי״ג, סי׳ ג; שמו״ר פר׳ מב, סי׳ ח. **משה ובני״ וכו׳ שירה.** ע״פ שמ׳ טו, ח; תה׳ קו, יב; מכדר״י בשלח, מס׳ דויהי, סוף פר׳ ו; ירוש׳ סוטה פ״ה, ה״ד; בבלי סוטה, דף כז ע״ח. **מי כמכה באלים ה׳ וכו׳.** שמ׳ טו, יח; סרע״ג ח״ח, סי׳ לח; מח׳ רומניא, דף כ ע״ב. ראו רש״י עמ״ס ברכות, דף יד ע״ב, ד״ה ושרגו לך. **מלכותך ראו בניך.** ע״פ מכדר״י פר׳ בשלח, מס׳ דשירה, פר׳ ג, ד״ה זה אלי; מכיל׳ דרשב״י פט״ו, פ״ב; ילקו״ש תו׳, רמז רמד, ד״ה עזי וזמרת. **בניך.** מתע״ד פר׳ יד, פ״ח, ׳נקראו בניס לשם שבח׳. **בוקע יס.** ע״פ ישע׳ סג, יב; תה׳ עח, יג; נחמ׳ ט, יח. **זה אלי ענו ואמרו.** ע״פ תוספתא סוטה פ״ו, ה״ג. **ה׳ ימלוך.** שמ׳ טו, יח. **כי פדה ה׳.** ירמ׳ לא, י. **גאל ישראל.** ע״פ ישע׳ מא, יד; מג, ח; בנ״ש נב, ה; בבלי פסחים, דף קיח ע״ב; ר״ח; פסקי רי״ד; מדת״ה מז׳ ו (יב, ח); שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ נח. **סומך גאולה לתפלה בערבית.** ע״פ בבלי ברכות, דף ד ע״ב; פסקי רי״ד; בה״ג סי׳ ח, הל׳ ברכות, פ״ח, עמ׳ לג, ד״ה ת״ר; ילקו״ש תו׳, פר׳ ואתחנן, רמז תתמב; טו״ת הרי״ד סי׳ קנז; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ מח וסי׳ נב; סת״ר סי׳ ט; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״ח, אות ו; שה״ג עמ״ס ברכות, דף יח ע״ב, אות ח. **׳השכיבנו׳ ו׳ירחו עיינינו׳** - בגאולה אריכתא דמיא. ע״פ בבלי ברכות, דף ד ע״ב ותוספות ד״ה דאמר ר״י; מרדכי עמ״ס ברכות, פרק מאימתי, רמז ה; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ נב; סת״ר סוף סי׳ ט; רבינו יונה עמ״ס ברכות, דף ב ע״ב, ד״ה ואע״ג וד״ה ויש לשאול. **ברכה שניה לאחר ק״ש.** משמ׳ ברכות פ״ח, מ״ד; ירוש׳ ברכות, פ״א ה״ה [דף ט ע״ח]; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״ח, אות י. ראו מדת״ה מז׳ ו (יב, ח); שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ ח; סת״ר סי׳ ח, ענין מאה ברכות, סי׳ ט ענין תפילת ערבית. **ברכה קלרה.** ירוש׳ ברכות, פ״א ה״ה [דף ט ע״ח]; בבלי ברכות, דף יא ע״א ורש״י ד״ה אחת אריוכה; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״א ה״ח, אות יח. **השכיבנו ה״א לשלום וכו׳.** בבלי ברכות, דף ד ע״ב, ׳תקינו רבנן השכיבנו׳; סרע״ג ח״ח, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ כז; רמב״ם, סד״ת; סת״ר סי׳ ט, ד״ה על אמת ואמונה; רבינו יונה עמ״ס ברכות, דף ב ע״ב, ד״ה ואע״ג; מח׳ רומניא, דף כ ע״ב. ראו רש״י עמ״ס ברכות, דף יד ע״ב, ד״ה ושרגו לך. **השכיבנו... לשלום.** ע״פ תה׳ ד, ט. **והעמידנו מלכנו.** ע״פ שמ׳ ט, טז; ישע׳ לג, כב; מדת״ה מז׳ סז, סי׳ ח, ׳מהדשינו ומעמידנו בכל בוקר׳. **לחיים ולשלום.** ע״פ מלא׳ ב, ה. **ופרוש עלינו סוכת שלומך.** ע״פ ישע׳ לג, כג; בתמ״ד (ווירטהיימר) ח״ב, מד׳ אלפ״א בית״א, עמ׳ תמת,

ח״נ והערות

שבחו והודו. בסדרו רס״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ורומניא תיבת ׳שבחו׳ לא מופיעה. **ומלכותו ברצון.** בכ״י כ״ה: ׳מלכותו ברצון׳. **משה ובני ישראל לך.** תיבות אלו אינן בסדרו רס״ג. **ענו שירה.** בסדרו רס״ג: ׳וענו שירה׳. **בשמחה רבה.** בכ״י כ״ה: ׳בשמחה רבא׳. **מלכותך וכו׳ אלי ענו.** בסדרו רס״ג: ׳לך עושה פלא פיארו פדויים לשמך על שפת הים יחד כלם בקול אחד הודו והמליכו׳. בסחב״ר: ׳מפי עוללים ויונקים שירה שמעתה ועל הים כולם יחד הודו והמליכו׳. **בוקע ים.** בכ״י כ״ה: ׳הבוקע ים׳. **ברכת השכיבנו.** לתולדות נוסחה של ברכה זו, ראו שמעון פוגל ואורי ארליך, תרביץ, פד, א–ב (תשע״ו), עמ׳ 77–101. בסחב״ר מופיע בנוסח אחר וגירסה עיקרית: ׳שכבה בחסדך׳ וכו׳. **והעמידנו מלכנו.** בסדרו רס״ג ללא תיבת ׳מלכנו׳. **טובים. מהרה. והסר.** תיבות אלו אינן בסרע״ג, סדרו רס״ג, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. במח׳ שד״ל תיבות אלו באות בסוגריים. בסחב״ר רק תיבת ׳טובים׳ איננה. **ופרוש עלינו.** כן הוא בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא (על אתר) ושד״ל. במח׳ רמ״ו ובולוניא, סדר קשע״ה ובערבית לליל שבת, ׳ופרוס עלינו׳, וכ״ה

וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ· וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ· וְהוֹשִׁיעֵנוּ (מְהֵרָה) לְמַעַן שְׁמֶךָ· וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב· דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וַאֲנָחָה· וּשְׁבֹר (וְהָסֵר) שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ· וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד· אָמֵן:

אומרים בלחש:

בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם· הַלְלוּ־יָהּ: בָּרוּךְ יְהוָה

ח"נ והערות

במח' רומניא על אתר. בסדו' רס"ג ללא תיבות אלו. **סכת שְׁלוֹמֶךָ.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'סכת שְׁלוֹמְךָ'. בסדו' רס"ג ללא תיבות אלו. **וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה.** בסרע"ג: 'ותקננו לעצה טובה'. בסחב"ר ומח' רומניא: 'ותקננו בעצה שֶׁהִיא טובה'. בכ"י כ"ה: 'תקננו עצה שהיא טובה'. בסדו' רס"ג מכאן ועד חתימת הברכה בנוסח שונה. **וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ.** כה"נ בסחב"ר. בכ"י כ"ה ללא תיבות אלו. במח' רומניא: 'וְתוֹשִׁיעֵנוּ למען שמך'. **ויגון ואנחה.** בסחב"ר נוסף: 'והשמד'. **וּשְׁבֹר (וְהָסֵר) שָׂטָן.** בסדו' רס"ג: 'ושבור את השטן'. בסחב"ר: 'והסר שטן'. **מעתה ועד־עולם.** בסחב"ר נוסף: 'כי שומרינו ומצילינו אתה'. **שומר עמו.** בסדו' רס"ג: 'שומר את עמו'. **חותם ב'אָמֵן'.** איננו מופיע בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה. **אומרים בלחש ברכה שלישית לאחר ק"ש.** הנחיה זו איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, אלא במח' שד"ל. בסחב"ר ההנחיה: 'ואומר הקהל והיא'. אמירת הברכה בלחש הוא מנהג שהיה מקובל בספרד לפני הגירוש, כמובא בס' רבינו יונה על הרי"ף (ברכות, דף א ע"ב) וע"י ר' ישראל אלנקאוה, בס' מנורת המאור (פ"ב, ערבית, עמ' 176), ככל הנראה בדומה לתפילת העמידה הנאמרת בלחש. כהיום נהוג לומר רק את הברכה בסוף בקול רם, מבחינת פשרה בין המנהג הקדום למנהג הספרדי. **יִמְלֹךְ יְיָ וכו'.** פסוק זה אינו בסדו' רס"ג וסחב"ר. בסדו' רס"ג מדלג לפס' 'ירא כל העם'.

מקורות ומקבילות

ע"פ עמו' ט, יא. **סוכת שלומך והגן בעדנו.** כה"נ מח' רומניא, ערבית לחול, דף כ ע"ב. בערבית לשבת, דף כד ע"א, בתיבות 'סוכת שלומך' מסתיימת הברכה. **והגן בעדנו.** ע"פ תה' ג, ד. **ותקנו בעצה טובה מלפניך.** ע"פ ירמ' לב, יט, ותה' עז, ז. **והושיענו למען שמך.** ע"פ ירמ' יד, ז; תה' קו, ח; דני' ט, יט; ספ"ב ב, יד; סרע"ג. **והושיענו מהרה.** ע"פ ישע' מח, ח; תה' לא, ג. **והסר מעלינו אויב.** ע"פ דב' לג, כז; לפ' ג, טו; תה' ח, ג. **דבר וחרב ורעב.** ע"פ מ"א ח, לז; יחז' יד, כא; לוי"ה, יהודה, כג, ג. **ויגון ואנחה.** ע"פ ישע' לה, י; תה' לא, יא; בבלי סנהדרין, דף מז ע"א; מח' רומניא. **ושבור שטן.** סרע"ג ח"א, סי' לא. במח' רומניא: 'וְהַשְׁבֵּת שטן'. **מלפנינו ומאחרינו.** ראו דב"ר פר' יא, סי' י, 'פגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו ורץ אחריו'. **ושמור צאתנו ובואנו וכו'.** ע"פ תה' קכא, ח. ראו גם דב' כח, ו; בבלי ע"ז, דף יא ע"א; דב"ר פר' ז, סי' ה. **שומר עמו.** ע"פ דב' לג, יא; מדת"נ פר' בלק, סי' כב; בנ"ס נב, ג. ראו ירוש' מע"ש פ"ה, ה"ה; בבלי סוטה, דף מח ע"א. **שומר עמו ישראל לעד.** ע"פ תה' קכא, ד; מדת"ה מז' ו (יב, א); שבה"ל, ענין תפילה, סי' נא; סת"ר סי' ט, ענין תפילת ערבית. ראו רמב"ם, סד"ת. **חותם ב'אמן'.** רש"י עמ"ס ברכות, דף מה ע"ב, ד"ה כי היכי; פסקי רי"ד; רא"ש ברכות, פ"ז, סי' י, בשם ר"ח וה"ג; רמב"ם, הל' ברכות, פ"א, הט"ז; מח' רומניא. ראו שה"ג עמ"ס ברכות, דף לג ע"ב, אות ב. **ברכה שלישית לאחר ק"ש.** כ' בתשו' רג"ג, או"ח סי' עב וכן בסרע"ג ח"א, סי' לב דרבנן בתראי תיקונה; סדו' רס"ג עמ' קכד ומופיע גם בשבת(!), עמ' קיא; תוספות עמ"ס ברכות, דף ד ע"ב, ד"ה דאמר ר"י; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ג ע"א, אות א. **טוסח ברכה ג'.** סרע"ג ח"א, סי' לא; בסדו' רס"ג, עמ' כז, מופיע בסדר שונה ובשינויים; במח' רומניא, דף כ ע"ב, מתחילת ברכה זו עד אחרי 'ברוך ה' בקומנו' הנוסח זהה, אבל באמצע נלא הפסוק 'כי גדול אתה' וכו'. **פסוקי שבחו של הקב"ה.** סרע"ג ח"א, סי' לא, וח"ב סי' לו; ע"פ סדו' רס"ג עמ' כז; שבה"ל, ענין תפילה, סי' נב, וסת"ר סי' ט, ענין תפילת ערבית, בשם ראשי ישיבות שבבבל. ראו רמב"ם, סד"ת. **ברוך ה' לעולם.** תה' פט, נג. ראו ילקו"ש תו', רמז א. **ימלוך ה' לעולם.** תה' קמו, י. **ברוך ה' מציון.** תה' קלה, כא. **ברוך ה' אלהים.** תה' עב, יח־יט.

אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל· עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם· וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ· אָמֵן וְאָמֵן: יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם· יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל· כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ· יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ· בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם· לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ· לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: כָּל־גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת· אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ· נוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם· לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְהוָה בַּיּוֹם· בָּרוּךְ יְהוָה בַּלַּיְלָה· בָּרוּךְ יְהוָה בְּשָׁכְבֵנוּ· בָּרוּךְ יְהוָה בְּקוּמֵנוּ: כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חַי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי· פָּדִיתָ אוֹתִי יְהוָה· אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם·

מקורות ומקבילות

יהי כבוד ה׳. תה׳ קד, לא. **כי לא יטוש ה׳.** ש״א יב, כב. ראו רש״י עמ״ס ברכות, דף לא ע״א, ד״ה אלא מתוך; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ה ה״א, אות א. **וירא כל העם.** מ״א יח, לט; ראו רמב״ם, סד״ת; סדו׳ רס״ג. **והיה ה׳ למלך.** זכ׳ יד, ט. **יהי חסדך ה׳.** תה׳ לג, כב. **הושיענו ה׳.** תה׳ קו, מז; פסר״ב פי׳ מא, ד״ה תקעו, יא״ר הומא וכו׳ ואחת בערב׳. **כל גויים אשר עשית.** תה׳ פו, ט־י. **ואנחנו עמך.** תה׳ עט, יג. **משכח הקב״ה על הזממים.** ע״פ בא״ס לט, כא, ׳אמרו ליי כי טוביס כל מעביו, ולכל דבריו עת ומועד׳; לט, מ״מב; ילקו״ש תה׳, רמז תמא, ׳כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו׳. **ברוך ה׳ ביום.** ע״פ תה׳ סח, כ; בבלי ברכות, דף מ ע״א; ב״ר פר׳ ו, סי׳ ב; שמו״ר פר׳ כה, סי׳ ט. **ברוך ה׳ בלילה.** ע״פ תה׳ מב, ט; דה״א כג, ה; מדת״ה מז׳ יח, סי׳ א, ׳עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה׳. ראו יפע׳ כו, ט. **ברוך ה׳ בשכבנו.** ע״פ תה׳ ד, ט; קמט, ה; בבלי ברכות, דף ה ע״א. **ברוך ה׳ בקומנו.** ע״פ תה׳ ה, ד; נט, יז; דה״א כג, ל. **בידך נפשות.** ע״פ ש״א כה, כט; סח״ס ג, א; ספרי דב׳, פי׳ שדמ, ד״ה ד״א אף חובב; מדת״ל פר׳ חאת הברכה, סי׳ ז; אה״מ, משה, סוף עמ׳ 382. **בידך נפשות החייס והמתיס.** ע״פ דב״ר פר׳ יא, סי׳ י. **החייס והמתיס.** ע״פ רות ב, כ. **אשר בידו נפש.** איו׳ יב, י; מח׳ רומניא. **בידך אפקיד רוחי.** תה׳ לא, ו; מח׳ רומניא. **אלהינו שבשמיס.** ע״פ דב ד, לט; תה׳ קטו, ג; מח׳ רומניא. לשון זה מצוי הרבה בקרב חז״ל, כמו: משנ׳ סנהדרין פ״ז, מ״י; ירוש׳ סנהדרין פ״ז, הי״ב; מתע״ד פי״ג, פ״ז; תדא״ר, פר׳ כא, ד״ה כשהיו.

ח״נ והערות

את־כל הארץ. במח׳ רמ״ו, בולוניא, שד״ל ורומניא: ׳את כל־הארץ׳. וראו מש״ב לעיל בזמירות, ד״ה את־כל הארץ. **אֶת־עמו בעבור.** במח׳ רמ״ו ובולוניא ללא תיבת ׳אֶת׳. **הוֹשִׁיעֵנוּ ה״א וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם.** בסחב״ר: ׳הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים׳, פסוק מדה״א טז, לה. **וקבצנו מן־הגוים.** בכ״י כ״ה: ׳וקבצנו והצילנו מן הגוים׳. **כִּי בידך.** כה״נ באשכנז ומח׳ שד״ל. במח׳ רמ״ו ובולוניא תיבת ׳כִּי׳ לא מופיעה. בסחב״ר וכ״י כ״ה כל הפסוק איננו. במח׳ רומניא במקום תיבות ׳כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים׳, מופיע: ׳הָאֱלֹהִים אשר בידו׳ וכו׳. **אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וכו׳.** בסחב״ר: ׳האלקים אשר בידו׳ וכו׳. בכ״י כ״ה כל הפסוק אינו מופיע.

יָחִיד שִׁמְךָ וְקַיָּם זִכְרָךָ וּמַלְכוּתְךָ תָּמִיד. הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: ע"כ בלחש. תְּהִלָּה נַבִּיעַ לָרוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת. לָאֵל הַמְּפוֹאָר בְּמַקְהֵלוֹת קְדוֹשִׁים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מֶלֶךְ אֵל חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

ח"נ והערות

יָחִיד שמך. בסחב"ר ומח' רומניא: 'יַחֵד שמך'. **וְקַיָּם זִכְרָךָ וּמַלְכוּתְךָ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בסרע"ג וכ"י כ"ה: 'וקיים מלכותך' וללא תיבת 'זִכְרָךָ'. בסחב"ר: 'וזכרך וקים מלכותך'. במח' רמ"ו: 'וקיים זִכְרָךָ ומלכותך'. במח' רומניא: 'זִכְרָךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלְךָ וְקַיָּם מַלְכוּתְךָ'. **וּמַלְכוּתְךָ תָּמִיד.** בסחב"ר ללא תיבת 'תָּמִיד'. במח' שד"ל הנקודה באה לפני תיבת 'תָּמִיד', אבל במח' רמ"ו ובולוניא איננה. ועיין באבודרהם, סדר תפלת ערבית ובמאמר מרדכי, או"ח סי' רלו, ס"ק ה. במח' רומניא: 'וְקַיָּם מַלְכוּתְךָ תמיד'. **הוּא יִמְלֹךְ.** תיבות אלו אינן מופיעות בסחב"ר. **תְּהִלָּה נַבִּיעַ וכו' בְּמַקְהֵלוֹת קְדוֹשִׁים.** בסחב"ר: 'יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך \ באמת אומר לציון מלך אלהיך \ יי מלך \ יי מלך \ יי ימלך לעולם ועד \ כי המלכות שלך היא לעולם ולעולמי עולמים תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה', השוו סרע"ג ח"א, סי' צא. **בא"י מֶלֶךְ וכו' וְקַיָּם לָנֶצַח.** בסדו' רס"ג נוסף: 'משובח שמו תמיד ימלוך לעולם ועד אמן'. בסחב"ר: 'בא"י מלך משובח ומפואר חי וקיים ושמך תמיד עלינו לעולם ועד' ודומה לזה נמצא בסרע"ג.

מקורות ומקבילות

יחיד שמך. ע"פ דב' ו, ד; לב, לט; ישע' מו, ט; תה' קמח, יג; אגא"ס ח, קלב, 'הוא יחיד'. **וקייס זכרך.** ע"פ תה' ו, ה-ו; קב, יג. **ומלכותך תמיד.** ע"פ תה' קמה, יג; ספ"י קדה"י ח, יח, ו. **הוא ימלוך עלינו לע"ו.** ע"פ שמ' טו, יח; יחז' כ, לג. במח' רומניא: 'ואתה תמלוך עלינו לע"ו'. **תהלה נביע.** ע"פ ישע' מב, י-יב; תה' לג, ח; בנ"ס יז, כב; לט, ז. **תהלה נביע לרוכב ערבות.** ע"פ תה' סח, ה. **המפואר במקהלות.** ע"פ תה' סח, כז; בנ"ס לט, יד. **במקהלות קדושים.** ע"פ תה' פט, ו. **בא"י מלך אל.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' לו; סדו' רס"ג עמ' כח; שבה"ל, עניין תפילה, סי' נד; סת"ר סי' ט, עניין תפילת ערבית. **מלך אל חי.** ע"פ ירמ' י, י; ירוש' ברכות פ"ח, ה"ה; שמו"ר פר' ה, סי' יד; מדת"ג בא, סי' יט. **לעד וקייס לנצח.** ע"פ שמ' טו, יח; ספ"ט ח, ח; מתע"ד פ"ג, פכ"ג; פסז"ו, פר' בראשית, פ"ב, סי' ד; אה"מ, הילכות, עמ' 111. **קדיש.** מחבר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ח, סי' לב; סדו' רס"ג עמ' מא; שבה"ל, עניין תפילה, סי' נד. ובסי' ח, בשס תצו' הראב"ד סי' קלג; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ב ע"ב, אות ג.

עֲמִידָה לְעַרְבִית שֶׁל יְמֵי הַחוֹל

בראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'; בחנוכה ופורים מכריזים: 'על הנסים'.

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים· וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֵל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

מקורות ומקבילות

בר"ח החזן מכריז וכו'. ע"פ רא"ש ר"ה ח"ג, הל' תעניית, סי' תתמד, ד"ה גרסינן; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קט; סת"ר סי' לב, ענין תפילת וכו'; סה"ת סי' טו; שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' רלג; מהרי"ל (מנהגים), הל' ר"ח, אות ג; שו"ע או"ח, סי' רלו, ס"ב. **בחנוכה... מכריזים וכו'.** ע"פ אבודרהם, תנוכה, 'ומכריח ש"ץ לקהל לומר' וכו'; מג"א או"ח, סי' רלו, ס"ק א. **ופורים מכריזים וכו'.** ע"פ אבודרהם, ריש פוריס; מג"א או"ח, סי' רלו, ס"ק א. **שמו"ע.** סדו' רס"ג עמ' מא; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות, סי' ה ענין התפילה.

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים·
זוֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· לְחַיִּים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ· וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת· וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה· וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה וּבִינָה וְהַשְׂכֵּל· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ· וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ· וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ· וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ· מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ· כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ· וּגְאָלֵנוּ מַלְכֵּנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ· כִּי (אֵל) גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

רְפָאֵנוּ יְהוָה (אֱלֹהֵינוּ) וְנֵרָפֵא· הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה· כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה· וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ (וּלְכָל־תַּחֲלוּאֵינוּ)· כִּי אֵל רוֹפֵא רַחֲמָן וְנֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְאֶת־כָּל־
מִינֵי תְבוּאָתָהּ· וְתֵן טַל (בחורף מוסיפים: וּמָטָר) לִבְרָכָה
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ· וְתֵן בְּרָכָה·
רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ· וּבָרֵךְ אֶת־שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים
הַטּוֹבוֹת הַמְבוֹרָכוֹת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ· וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ· (וְקַבְּצֵנוּ
יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ)· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה·
מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה· וְתִמְלֹךְ
עָלֵינוּ אַתָּה (מְהֵרָה) לְבַדְּךָ (בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים)·
בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:

נוסח מחזור רמ"ו ובולוניא:

וְלַמַּלְשִׁינִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה· וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ· וְכָל־אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ· וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

נוסח בלתי מצונזר וכ"י כ"ה:

וְלַמְּשֻׁמָּדִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה· וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ· וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ· וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

ה"נ והערות

בחורף מוסיפים 'וּמָטָר'. בא"י מתחילים לומר 'טַל וּמָטָר' מליל ז' מר־חשון ועד מנחה של ערב פסח, ע"פ שו"ע או"ח, סי' קיד, ס"א.

עַל־הַחֲסִידִים וְעַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעַל־פְּלֵיטַת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· יֶהֱמוּ (נָא) רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת· וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם· לְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ מֶלֶךְ עוֹלָמִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב· וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּנִין עוֹלָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

בליל תשעה באב אומרים:

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ· וְעַל־הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה וְהַשּׁוֹמֵמָה· הַנְּתוּנָה בְּיַד זָרִים· הָרְמוּסָה בְּכַף עָרִיצִים· וַיִּבְלְעוּהָ לִגְיוֹנוֹת· וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים וּלְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתָּה וּלְזֶרַע יַעֲקֹב יְרֻשָּׁה הוֹרַשְׁתָּה· נָעֲרָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵעֲפָרָהּ· וַהֲקִיצָהּ מֵאֶרֶץ דִּוְיָהּ· נְטֵה עָלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם· וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם· כִּי בָאֵשׁ הִצַּתָּהּ· וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ· כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְנַחֵם צִיּוֹן עִירוֹ וַאֲבֵלֵי עַמּוֹ וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם:

וממשיכים את־צמח.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ בִּמְהֵרָה תַצְמִיחַ· וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ· כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

מקורות ומקבילות

גליל ט׳ נאב אומריס. סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; אור״ח ח״ח, סד״ת ע״ב, אות עז, בשם ר׳ שמואל מאיוורא; סה״ת סי׳ ג, רא״ו רא״ש תעניות, פ״ד, סוף סי׳ לד; אור״ז ח״ח, הל׳ שעורה, סי׳ קלט בשם הגאונים.

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ· וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְאֶת־תְּחִנָּתֵנוּ· כִּי אָב מָלֵא רַחֲמִים רַבִּים אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם· וְלֹא נָשׁוּב רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

בליל ט' באב היחיד הצם אומר:

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ· כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ· וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ· וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקְּשָׁתֵנוּ· הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה· כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר· וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה· עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע· כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה· וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא· יַגִּיעַ· יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה· וְיִשָּׁמַע· וְיִפָּקֵד· וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה· לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בחוה"מ של פסח:	בחוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה·	**חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה·**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה·**

מקורות ומקבילות

בליל ט' נחב. ע"פ בבלי שבת, דף כד ע"א. רא"ו סדו' רס"ג עמ' שיז; כ"י כ"ה, דף 376; פסקי ריא"ז תענית, פ"א ה"א, אות יט; שבה"ל, סדר תענית, סי' רעז, בשם רבינו גסיס; סת"ר סי' סב, בשם ר"ת הר"א; שה"ג עמ"ס תענית, דף ד ע"ב. **יע"ו בערבית של ר"ת.** בבלי ברכות, דף ל ע"ב; שבת, דף כד ע"א; סרע"ג ח"ב, סי' מד; סדו' רס"ג עמ' קכח; שבה"ל, עניו ר"ת, סי' קעא; סת"ר סי' לב, עניו תפילת וכו'; סה"ת סי' טו.

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ. הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ. לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

בחנוכה ובפורים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ. בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו. כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים

בפורים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה. כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע. וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים. מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד. בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים

המשך לחנוכה:

בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לפורים:

הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ·
כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה·
מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם·

וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים· בְּרָכָה וְשָׁלוֹם· פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה· חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ· אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם· (אָמֵן):

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי· נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע· וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה· וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי· וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:
הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 159.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

בפורים אומרים 'חצי קדיש' (ובק"ק רומה במוצ"ש בפורים דפרזים 'קדיש תתקבל'), וקוראים כאן את המגילה. סדר הברכות תמצא לקמן עמ' 449.

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

בבית האבל אומרים כאן מזמור מ"ט (לקמן עמ' 602) ולאחריו קדיש יתום.

החזן אומר בקול רם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל· לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאָרֶץ· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת

מקורות ומקבילות

בפוריס... וקוראים... המגילה. ע"פ מס"ו פר' יד, הל' טו"ח. **קדיש.** מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סדו' רס"ג עמ' מא; סבה"ל, עיין תפילה, סי' ח, בסס תשו' הרא"ד סי' קנג. **עלינו לשבח בערבית.** תשב"ץ קטן סי' רנג. במח' רומניא, דף כב ע"א, לא הקטע 'על כן נקוה' וכו'.

הָאֲרָצוֹת· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם· וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם· שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאָנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא· (שֶׁהוּא) נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ· וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים· הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ· וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת· אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ·
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן·
לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי· וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ·
לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל·
כִּי לְךָ תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ· תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן· לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ· וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֹל
מַלְכוּתֶךָ· וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי הַמַּלְכוּת
שֶׁלְּךָ הִיא· וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ·
יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְכָתוּב· שְׁמַ**ע** יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יְהוָה אֶחָ**ד**:

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ
בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב·
וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַ**בָּא** מְבָרַ**ךְ**· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

ח"נ והערות

קדיש יתום וברכו. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל אין הוראה לומר 'קדיש וברכו' לאחר עלינו.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

הקהל עונה ואחריו החזן:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואומרים פסוקים אלו:

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ· אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו· לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלַיְלָה· לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· אֵין עוֹד:

מקורות ומקבילות

החזן אומר. מס״ו פר׳ י, ה״ו. רמו גמה״ל מו״ח, סי׳ קלג, ס״ק ל; מח׳ רומניא, דף כב ע״ל. **הקהל עונה ברוך ה׳.** ספרי דב׳, פ׳ שו, ד״ה כי שם. **יהי ה״א עמנו וכו׳.** מח׳ רומניא, דף כב ע״ל.

ה״נ והערות

ואומרים יהי ה״א עמנו. כ״כ במח׳ רמ״ו, בולוניא, רומניא ושד״ל. במח׳ רומניא בסיום פסוקי ״יהי ה״א עמנו׳ וכו׳ אומר ״קדיש תתקבל״.

סֵדֶר סְפִירַת הָעֹמֶר

מליל שני של פסח לאחר שהתפללו ואמרו קדיש, עומדים ומברכים על ספירת העומר וסופרים.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־סְפִירַת הָעֹמֶר:

1 הַיּוֹם לָעֹמֶר יוֹם אֶחָד:

2 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁנֵי יָמִים:

3 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשָׁה יָמִים:

4 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעָה יָמִים:

5 הַיּוֹם לָעֹמֶר חֲמִשָּׁה יָמִים:

6 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁשָּׁה יָמִים:

7 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד:

8 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְיוֹם אֶחָד:

9 הַיּוֹם לָעֹמֶר תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁנֵי יָמִים:

10 הַיּוֹם לָעֹמֶר עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁלֹשָׁה יָמִים:

ח"נ והערות

הַיּוֹם לָעֹמֶר יוֹם אֶחָד. נוסח מיוחד זה שונה משאר המנהגים, אמנם נמצא כבר בשבה"ל, הל' חוש"מ, סי' רלד; סת"ר סי' נ, ד"ה כל הלילה; סה"ת סי' כה; כ"י כ"ה, דף 58א; מח' רומניא, דף קמח ע"א. בסחב"ר: 'שיש בעומר יום אחד'.

מקורות ומקבילות

ספירת העומר. ירוס' מגילה פ"ז, ה"ז; בבלי מנחות, דף סה ע"ב, ודף סו ע"ח; טור או"ח, סי' תפט; רמב"ם, הל' תמידין, פ"ז, הכ"ב; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד, וסדר עלרת, סי' רלו; סת"ר סי' נ; מח' רומניא, דף קמז ע"ב. במח' פרס, דף עג ע"ב, נמצא רק הברכה, הרחמן, ואמירת הימים ולא תוספת מז'. **מליל שני.** סדו' רס"ג עמ' קנד; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד; סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר; סה"ת סי' כה. רא"ו ספה"ח סי' מד. **לאחר שהתפללו.** סדו' רס"ג עמ' קנד; רא"ו סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר, ד"ה ומאחר שעיקר; מח' רומניא, דף קמח ע"א. **עומדים.** מתע"ד טז, ט, ע"פ דב' טז, ט; מד"א דב' טז, ט; תשוה"ג, שע"ת, סי' פט; רא"ש עמ"ס פסחים פ"י, סוף סי' מא; רמב"ם, הל' תמידין, פ"ז, הכ"ג; שבה"ל סי' קלח וסי' רלד; סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר; סה"ת סי' כה; ס' החינוך פר' אמור, מצוה שו, ד"ה ומצוה מן המובחר; מח' רומניא, דף קמח ע"א; גאה"ל או"ח, סי' תפט, ס"ק ב. **מברכים.** מתע"ד פע"ז, פ"ע; מד"א דב' טז, ט; סדו' רס"ג עמ' קנד; חזקוני ויק' כג, טז; רא"ש עמ"ס פסחים פ"י, סוף סי' מא; פסקי ריא"ז פסחים פ"א ה"א אות כד; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד; סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר; סה"ת סי' כה. **על ספירת העומר.** סדו' רס"ג עמ' קנד; ספר האורה ח"א סי' לא; רמב"ם, הל' תמידין, פ"ז, הכ"ה; פסקי ריא"ז פסחים, פ"א ה"א, אות כד; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד; סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר; סה"ת סי' כה; מח' רומניא, דף קמח ע"א. **ומזו על ספירת העומר.** ע"פ ויק' כג, טו-טז; דב' טז, ט; ירושלמי מגילה, פ"ב, ה"ז; בבלי מנחות, דף סה ע"ב ודף סו ע"א. **אין מברכים 'זמן'.** שבה"ל, הל' חוש"מ, סי' רלה; סת"ר סי' נ, ד"ה כל הלילה; מח' רומניא, דף קמח ע"א. **מונה ימים.** ע"פ בבלי מנחות, דף סו ע"א; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' קנד; בה"ג, סי' יב, הל' עלרת, עמ' קפה; ילק"ש תורה רמז תתפ; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 228; רא"ש עמ"ס פסחים פ"י, רים סי' מ; רמב"ם, הל' תמידין, פ"ז, הכ"ב; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד; סת"ר סי' נ; סה"ת סי' כה; מל"ה, ליוס מתן תורה, ד"ה ורבותינו. **לעומר.** בלמ"ד ולא בבי"ת. רא"ו אור"ח, ח"א הל' ספירת העומר, אות ב; ריטב"א עמ"ס מגילה, דף כא ע"א; שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד; ר' ירוחם, תולדות אדם וחוה, נתיב ה, ח"ד, דף מה; מהג"ב סי' רפט, סק"ח, בשם רוב הפוסקים; מח' רומניא, דף קמח ע"א. **עד י' לומר ימים.** סה"ת סי' כה. **מונה ג"כ שבועות.** ע"פ בבלי ר"ה, דף ה ע"א; סדו' רס"ג עמ' קנד; בה"ג, סי' יב, הל' עלרת, עמ' קפה; ילק"ש תורה רמז תתפ; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 228; רא"ש עמ"ס פסחים פ"י, סי' מ; פסקי רי"ד מנחות דף סו ע"א; רמב"ם, הל' תמידין, פ"ז, הכ"ב; שבה"ל, הל' חוש"מ, סי' רלד; סת"ר

11 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַחַד עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְאַרְבָּעָה יָמִים:

12 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה
יָמִים:

13 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְשִׁשָּׁה יָמִים:

14 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת:

15 הַיּוֹם לָעֹמֶר חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד:

16 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁשָּׁה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים:

17 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה
יָמִים:

18 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה
יָמִים:

19 הַיּוֹם לָעֹמֶר תִּשְׁעָה עָשָׂר יוֹם
שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה
יָמִים:

20 הַיּוֹם לָעֹמֶר עֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם
שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים:

21 הַיּוֹם לָעֹמֶר אֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם
שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת:

22 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים יוֹם
שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם
אֶחָד:

23 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי
יָמִים:

24 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת
וּשְׁלֹשָׁה יָמִים:

25 הַיּוֹם לָעֹמֶר חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת
וְאַרְבָּעָה יָמִים:

26 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם
שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה
יָמִים:

27 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת
וְשִׁשָּׁה יָמִים:

28 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת:

29 הַיּוֹם לָעֹמֶר תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת
וְיוֹם אֶחָד:

מקורות ומקבילות

סי׳ נ, ענין ספירת העומר; מח׳ רומניא, דף קמז ע״ב. **מי״ז לומר יוס׳ ולא ימים.** שבה״ל, הל׳ חוש״מ, סי׳ רלד; סה״ת סי׳ כה. **שני שבועות.** ע״פ שבה״ל, הל׳ חוש״מ, סי׳ רלד.

30 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים

31 הַיּוֹם לָעֹמֶר אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים:

32 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים:

33 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים:

34 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים:

35 הַיּוֹם לָעֹמֶר חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת:

36 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד:

37 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים:

38 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁמוֹנָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים:

39 הַיּוֹם לָעֹמֶר תִּשְׁעָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים:

40 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים:

41 הַיּוֹם לָעֹמֶר אֶחָד וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים:

42 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁנַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת:

43 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד:

44 הַיּוֹם לָעֹמֶר אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים:

45 הַיּוֹם לָעֹמֶר חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים:

46 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים:

47 הַיּוֹם לָעֹמֶר שִׁבְעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים:

48 הַיּוֹם לָעֹמֶר שְׁמוֹנָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים:

49 הַיּוֹם לָעֹמֶר תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת (תְּמִימִים):

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתִּשֵּׁב עֲבוֹדַת בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ לִמְקוֹמָהּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ· יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ· בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים· כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ· יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

מקורות ומקבילות

תשעה וארבעים. ע"פ סדו' רס"ג עמ' קנד. **תמימים.** כך גרס בסדו' רס"ג עמ' קנד, אמנם בלשון ארמי. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מס' ח, לה; סחב"ר; פס"ט סי' כ; תוס' מגילה, דף כ ע"ב, ד"ה כל; שבה"ל, הל' חוש"מ, סי' רלד; סת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר; סה"ת סי' כה. **במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.** מח' רומניא, דף קמח ע"א. **למנצח בנגינות מזמור וכו'.** תה' סז, א-ח; מ' בשוא נח ע"פ כאר"ו; אבודרהם שיר של יום, ד"ה ויש מקומות; עקידת יצחק ויק', שער סז, פ"ד; שעה"כ, דרושי פסח, דרוש יא; פרע"ח, שער ספירת העומר, פ"ו. ופ"ז; מצות חסידים, דפ' אמסטרדם, מ' תקכד, דף קפח ע"א, ודף קצא ע"ב. **אלהים יחננו ויברכנו וכו'.** מח' רומניא, דף קמח ע"א ועיי"ש עוד. ולאו אבודרהם שיר של יום, ד"ה ויש מקומות.

ה"נ והערות

תְּמִימִים. לא מופיע במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל וכאן בסדו' הרד"פ. **יה"ר מלפניך וכו'.** הנוסח כאן שונה הוא במקצת ממה שמופיע בסוף העמידה ושינוי זה נמצא ג"כ בכ"י כ"ה, דף 58א, שבה"ל, סדר פסח, סי' רלד וסת"ר סי' נ, ענין ספירת העומר. **שֶׁתִּשֵּׁב עֲבוֹדַת.** בסחב"ר: 'שתשיב עבוד'. **וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ.** בסחב"ר וכ"י כ"ה תיבות אלו אינן מופיעות וכאן מסתיים סדר ספירת העומר. **למנצח בנגינות מזמור שיר.** מז' זה נמצא במח' רמ"ו ובולוניא ומוזכר בשד"ל, אבל איננו בכ"י כ"ה. במח' רומניא, דף קמח ע"א, פסוק זה איננו ושאר המז' נמצא.

קריאת שמע על המיטה

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם· וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם· וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ·
וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ· וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ· וְהוֹשִׁיעֵנוּ (מְהֵרָה)
לְמַעַן שְׁמֶךָ· וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב· דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וַאֲנָחָה·
וּשְׁבֹר (וְהָסֵר) שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ· וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מי שהתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים יקרא את כל שלש הפרשיות של ק"ש (לעיל עמ' 147 ואילך).

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ· בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־
מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה· אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

מקורות ומקבילות

קר"ש על המיטה. ירוש' ברכות פ"א, ה"א [דף ו ע"א]; בבלי ברכות, דף ד ע"ב ודף ה ע"א, ע"פ תה' ד, ה, ורש"י ד"ה אמרו, ע"פ דב' ו, ו"ז; פסקי רי"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' לד; סמגע"ו סי' סד; סה"ת סי' ז. **השכיבנו ה' אלהינו לשלום.** טור או"ח, סי' רלט; תשב"ץ קטן סי' רס; סמגע"ו סי' סד; סה"ת סי' ז. **הוסף.** סרע"ג ח"א, סי' לא; ע"פ סדו' רס"ג עמ' כז; רמב"ם, סד"ת. **ערבית לפני צאה"כ.** סרע"ג ח"א, סי' לא; תשוה"ג החדשות, סי' קח; רש"י עמ"ס ברכות, דף ב ע"א, ד"ה עד סוף; טור או"ח, סי' רסז; מג"א או"ח, סי' רלה, סק"ב. ראו תוספות עמ"ס ברכות, דף ב ע"א, ד"ה מאימתי; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מח. **קריאת שמע.** ירוש' ברכות פ"א, ה"א, 'אין קורין אותה בביה"כ' וכו'; בבלי ברכות, דף ד ע"ב, ודף ס ע"ב; בה"ג סי' א, הלי' ברכות, פ"א, עמ' לד, ד"ה אמר ריב"ל; סרע"ג ח"א, סי' לד; סמגע"ו סי' סד; סה"ת סי' ז. **פרשה ראשונה.** בבלי ברכות, דף ס ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' לד; סדו' רס"ג עמ' פז; רש"י עמ"ס ברכות, דף ב ע"א, ד"ה עד סוף; תוספות עמ"ס ברכות, דף ב ע"א, ד"ה מאימתי; טור או"ח, סי' רלט; מהו"ו סי' עז; תשב"ץ קטן סי' רס; סה"ת סי' ז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות ד; ממ' רומניא, דף כב ע"א.

הַיּוֹם׃ עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם׃ בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן׃ בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי׃ אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה׃ צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה׃ מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ׃ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ׃ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי׃ עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ׃ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ׃ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ׃ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ׃ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃ יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה׃ אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן׃ יִגְעַר יְהוָה בָּךְ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בָּךְ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלִַם׃ הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃

מקורות ומקבילות

שיר של פגעים. בבלי שבועות, דף טו ע"ב. ורש"י ד"ה שיר, וד"ה פגעים; פסקי רי"ד; קונט' הרלויות לריא"ז; סרע"ג ח"א, סי' לו; סה"ת סי' ז. רא"ו מה' רומניא, דף כב, סוף ע"א. **יושב בסתר עליון וכו'.** תה' לא, א-טז; טור או"ח, סי' רלט; מהו"ו סי' עז; ע"פ סמנט"ו סי' סד. **ויאמר ה' וכו'.** זכ' ג, ב; סרע"ג ח"א, סי' לה; טור או"ח, סי' רלט; מהו"ו סי' עז; תשב"ץ קטן סי' רס. **יברכך ה' וכו'.** במ' ו, כד-כו; סרע"ג ח"א, סי' לה; טור או"ח, סי' רלט; מהו"ו סי' עז; תשב"ץ קטן סי' רס.

ח"נ והערות

שיר של פגעים. מנהגינו להתחיל מ"יושב בסתר עליון", ולא מוסיפים לומר לפניו "ויהי נועם", וכן הוכיח המט"מ, עמוד העבודה, ק"ש שעל המיטה, סי' שצא, מהגמ' בשבועות, דף טו ע"ב: "ואומר יושב בסתר עליון" וכו'.

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת׃ אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים׃ מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי
מֵעִם יְהוָה׃ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ׃
אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן׃ שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה
שֹׁמְרֶךָ׃ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ
בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע׃ יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה
יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ׃ מִגִּבֹּרֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה׃ אִישׁ חַרְבּוֹ
עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃

מִפַּחְדָּה שֶׁל־גֵּיהִנֹּם שֶׁהִיא דוֹמָה לַלַּיְלָה׃

בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי׃ פָּדִיתָ אוֹתִי יְהוָה׃ אֵל אֱמֶת׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ הַמַּפִּיל חֶבְלֵי שֵׁנָה
עַל־הָעַיִן וּמַשְׁקִיעַ שְׁנַת תַּרְדֵּמָה וְהַמֵּאִיר לְאִישׁוֹן
בַּת־עַיִן׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ׃ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי׃

ה"נ והערות

דומה לַלַּיְלָה. במח' רמ"ו ובולוניא: 'דומה לְלַיְלָה'. במח' שד"ל: 'דומה לְלַיְלָה' וכאן כמח' הרב מ"ע הרטום. **חֶבְלֵי שנה.** בסדו' רס"ג: 'כבלי שנה'. **על־הָעַיִן.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'על עיני'. בסחב"ר: 'על העינים'. **שְׁנַת תַּרְדֵּמָה.** בסדו' רס"ג: 'שנת התרדמה'. בסחב"ר ללא תיבת 'שְׁנַת'. **וְהַמֵּאִיר לְאִישׁוֹן.** בסרע"ג: 'על עפעפי ומנוחה על אישון'. בסדו' רס"ג: 'ומאיר לאישון'. בסחב"ר: 'על העפעפים ומנוחה לאישון'. **בת־עַיִן.** בסרע"ג נוסף: 'ושמרני כאישון בת עין'. **וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי.** לא מופיע בסרע"ג וסדו' רס"ג. בסרע"ג מופיע עם הוספה.

מקורות ומקבילות

מז' תשמ' עיני אל ההריס. תה' קכא, א־ח; סה"ת סי' ז. **ה' ישמרך.** סרע"ג ח"א, סי' לה; טור או"ח, סי' רלט; מחו"ו סי' עז. **הנה מטתו וכו'.** שה"ש ג, ז־ח; מחו"ו סי' עז; אבודרהם. **מפחדה של גיהנם וכו' לילה.** בבלי יבמות, דף קט ע"ב; סנהדרין, דף ז ע"ב; במדב"ר פר' יא, סי' ג; שה"ר פר' ג, סי' ג; אה"מ, עמ' 273, פי"ג. **בידך אפקיד רוחי.** תה' לא, ו; בבלי ברכות, דף ה ע"א; פסקי רי"ד; בה"ג סי' א, הלי' ברכות, פ"א, עמ' לד, ד"ה אמר ריב"ל; סרע"ג ח"א, סי' לה; טור או"ח, סי' רלט; מחו"ו סי' עז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות ד; מח' פרס, דף יב ע"ב. **ברכת המפיל.** תשב"ץ קטן סי' רס; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות. **נוסח המפיל.** ע"פ בבלי ברכות, דף ס ע"ב; פסקי רי"ד; בה"ג סי' א, הלי' ברכות, פ"ט, עמ' פט; סרע"ג ח"א, סי' לה; סדו' רס"ג עמ' פז; טור או"ח, סי' רלט; מחו"ו סי' עז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג אות טו; סה"ת סי' ז. במח' רומניא, דף כב, סוף ע"א, בשינויים; מח' פרס, דף יב ע"ב, המוסח דומה. **ברכת המפיל קמוך לשינה.** תוספות הרא"ש עמ"ס ברכות, דף מו ע"ב; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ב; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ס ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות טו. **על העין.** ע"פ תה' יז, ח. **ומשקיע שנת.** ע"פ תי"ו, בר' טו, יב. **שנת תרדמה.** ע"פ איו' ד, יג; לג, טו. **והמאיר לאישון.** ע"פ תה' ג, ו; יג, ד. **לאישון בת עין.** ע"פ דב' לב, י; תה' יז, ח. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מש' ח, לה.

שֶׁתַּרְגִּילֵנִי לִדְבַר מִצְוָה וְאַל־תַּרְגִּילֵנִי לִדְבַר עֲבֵרָה וָעָוֹן· וְהַשְׁלֵט בִּי יֵצֶר טוֹב וְאַל־תַּשְׁלֵט בִּי יֵצֶר רַע· וְאַל־יְבַהֲלוּנִי חֲלוֹמוֹת רָעִים וְהִרְהוּרִים רָעִים· וְהַשְׁכִּיבֵנִי בְּמִטָּתִי לְשָׁלוֹם· וְהַעֲמִידֵנִי מִתּוֹכָה לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם· וְהָאֵירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמֵּאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ:

אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה· הֵקִיצוֹתִי· כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי: אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחַד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ: נַפְשִׁי לַאדֹנָי· מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר:

מקורות ומקבילות

שתרגילני לדבר מצוה. ע"פ תה' קיט, מד. **יצר רע.** ע"פ בר' ח, כא; בבלי סוכה, דף נב ע"א; ספרי דב', פר' עקב, סוף פי' מה; ב"ר פר' נח, פר' לד, סי' י; מדת"נ (וורשא), פר' בראשית, סי' ז. **ואל יבהלוני חלומות.** ע"פ דני' ד, טז; בב"ס מ, ו; בבלי סנהדרין, דף קג ע"א, 'שלא יבעתוך' וכו'. **חלומות רעים.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב ואילך; מד"ז קה', פר' ה, פ"ו. ראו בבלי ברכות, דף יד ע"א, 'הלן ז' ימים בלא תלוס' וכו'; מדת"נ פר' נשא, סי' טז. **והרהוריס רעים.** ע"פ בבלי ברכות, דף נה ע"ב, 'ולא הרהוריס רעים'; ב"ב, דף קסד, סוף ע"ב; מדת"נ פר' אמור, סי' כג; תדא"ז פר' טז, ד"ה ועוד ד"א אמר רשב"י. **והשכיבני במטתי לשלום.** ע"פ ויק' כו, ו; תה' ד, ט. **והעמידני מתוכה.** ע"פ תה' ל, ד"ה. **לחיים ולשלום.** ע"פ מש' ג, ב. **והאירה עיני פן אישן המות.** ע"פ תה' יג, ד; עזר' ט, ח. **המאיר לשולם כלו.** ע"פ איו' כה, ג; ויק"ר פר' לא, סי' ו וסי' ט. **בכבודו.** ע"פ יחז' מג, ב; ילקו"ש מ"א, תחילת רמז קפב. ראו מדת"נ פר' בהעלותך, סי' י, 'גדול אורו של הקב"ה' וכו'. **פסוקים לאחר ברכת המפיל.** ראו ספ"ר, הל' תפילה, סי' שכז, '...עד דהוה שקע מגו שנתיה'; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ז, הל' א-ב. **אני שכבתי וכו'.** תה' ג, ו; מא' פרש, דף יב ע"ב. **אם תשכב וכו'.** מש' ג, כד. **נפשי לה' וכו'.** תה' קל, ו.

ח"נ והערות

שֶׁתַּרְגִּילֵנִי לדבר. בסרע"ג: 'ותרגילני לדבר'. **עברה וָעָוֹן.** בסרע"ג וסחב"ר ללא תיבת וָעָוֹן. בסרע"ג מופיע עם הוספה. **וְהַשְׁלֵט בִּי.** בסרע"ג ומח' רומניא: 'וישלוט בי'. בסחב"ר: 'ותשלט בי'. **ואל־תַּשְׁלֵט.** בסרע"ג ומח' רומניא: 'ואל ישלוט'. **יצר רַע.** בסרע"ג וסחב"ר: 'יצר הרע'. בסרע"ג מופיע עם הוספה. **וְאַל־יְבַהֲלוּנִי חֲלוֹמוֹת רָעִים.** בסחב"ר מכאן ועד לחתימת הברכה הנוסח שונה ובתוספות. כנוסחאותינו נמצא בגמ' בבלי ופוסקים, בדוגמת: בבלי ברכות, דף ס ע"ב; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"א, סי' צה; סדו' רס"ג עמ' פז; בה"ג סי' א, הל' ברכות, פ"ט, עמ' פט; סרש"י סי' תכט; רא"ש ברכות פ"ט, סי' כג; טור או"ח סי' רלט; אור"ח, ח"א דין ק"ש, אות א; רמב"ם, הל' תפילה, פ"ז, ה"א; פסקי ריא"ז. **וְהִרְהוּרִים.** ה"א הראשונה בחיריק, וה"א האחרונה בשורוק, כך נמצא במח' וכך מנהגנו, ולא וְהִרְהוֹרִים'. וכ' בלו"א, סי' קב, שזה לשון חכמים שבו יסדו את תפלותם. ושורש תיבה זו בארמית. **וְהָאֵירָה עֵינַי.** בסרע"ג: 'והאר עיני'. **לָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ.** בסדו' רס"ג: 'לכל העולם כולו מכבודו'.

סדר הטבת חלום

הרואה חלום שלבו דואג עליו, מביא שלשה בני אדם ומטיבים לו את חלומו ומבקשים עליו רחמים כסדר הזה:

החולם אומר שבעה פעמים:

חֶלְמָא טָבָא חֲזָאי· המטיבין עונין על כל פעם ופעם: חֶלְמָא טָבָא חֲזֵיתָ· טָבָא הוּא טָבָא הֲוֵי וְטָבָא לֶהֱוֵי· וְרַחֲמָנָא טָבָא לִשְׁוֵיהּ טָבָא דִּיהֵי טָבָא וִיהֵי טָבָא:

ואחר כך אומרים יחד החולם והמטיבים:

שִׁבְעָא בְּשִׁבְעָא זִמְנִין גְּזַרְנָא עֲלוֹהִי מִן־שְׁמַיָּא לִגְזִיר עֲלוֹהִי דִּיהֵי טָבָא וִיהֵי טָבָא:

הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי· פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: וְלֹא־אֶדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי לְשִׁמְעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה· כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו· וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם:

פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי· כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: וּפְדוּיֵי

ח"נ והערות

טבא חֲזָאי. במח' רומניא: 'טבא חזיתי'. **חֶלְמָא טבא חֲזֵיתָ.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'חלמא טבא חָזֵית'. במח' שד"ל: 'חלמא טבא חֲזֵית'. במח' רומניא ללא תיבות אלו. **טָבָא הֲוֵי.** תיבות אלו אינן במח' רומניא. **וְלֹא־אֶבָה וכו'.** במח' רומניא פסוק זה בא לאחר פסוק 'אז תשמח' וכו'. **כִּי־בְרַבִּים.** במח' רמ"ו: 'כִּי־בָרַבִּים'.

מקורות ומקבילות

סדר הטבת חלום. מח' רומניא, דף תג ע"ב. רלו מדת"כ פר' נשא, סי' טז; כ"י כ"ה, דף 65א. **הרואה חלום וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף נה ע"ב; פסקי רי"ד; טור לו"ח, רים סי' רכ; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ח, לות ח; מח' רומניא, דף תג ע"ב. רלו שבה"ל, סדר תענית, סי' רעח. **שלשה בני אדם ומטיבים.** ע"פ מח' רומניא. **החולם אומר ז"פ.** ילקו"ש תו', רמז תתקלג; תוס' עמ"ס ברכות, דף נה ע"ב, ד"ה שבע זימנין; ספ"ר, הל' תענית, סי' ריב; רא"ם עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' רכ; טור לו"ח, רים סי' רכ. **חלמא טבא חזאי וכו'.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב; פסקי רי"ד; ילקו"ש תו', רמז תתקלג; ספ"ר, הל' תענית, סי' ריב; רא"ם עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; טור לו"ח, רים סי' רכ; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ח, לות ח; במח' רומניא בשינויים. **טבא הוא וכו'.** נמצא גם במח' רומניא. **שבעא בשבעא זמנין גזרנא.** ע"פ ילקו"ש ש"א, רמז קיח; ספ"ר, הל' תענית, סי' ריב; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; טור לו"ח, סי' רכ; ר' ירוחם, תולדות אדם וחוה, נתיב יג, ח"ב, דף קד. **שלשה הפוכות.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב, אמנם הסדר בגמ' אחרת; פסקי רי"ד; ילקו"ש ש"א, רמז קיח; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; מהו"ו סי' עט; מח' רומניא. **הפכת מספדי למחול וכו'.** תה' ל, יב. **ולא אבה ה' וכו'.** דב' כג, ו. **אז תשמח וכו'.** ירמ' לא, יב. **שלשה פדויות.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב; פסקי רי"ד; ילקו"ש ש"א, רמז קיח; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; מהו"ו סי' עט; מח' רומניא. **פדה בשלום נפשי וכו'.** תה' נה, יט. **ופדויי ה' ישבון וכו'.** ישע' לה, י.

יְהוָה יִשָּׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם· שָׂשׂוֹן
וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן
יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל· חָלִילָה
חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה
הַיּוֹם הַזֶּה· וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת:

בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם· שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה
וּרְפָאתִיו: וְרוּחַ לָבָשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים·
לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי
עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ· וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד: וַאֲמַרְתֶּם
כֹּה לְחַי· וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם:

לְךָ אֶכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וְשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ· כִּי כְבָר רָצָה
הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: וּתְשׁוּבָה וּצְדָקָה וּתְפִלָּה וְתַעֲנִית
מְעַכְּבִין אֶת־הַפֻּרְעָנוּת· וְשָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

מקורות ומקבילות

ויאמר העם אל שאול וכו'. ס"א יד, מה. **שלשה שלומות.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב; פסקי רי"ד; ילקו"ש ש"א, רמז קיח; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; מחו"ר סי' עט; מח' רומניא. **בורא ניב שפתיים וכו'.** ישע' מז, יט. **ורוח לבשה וכו'.** דה"א יב, יט. **ואמרתם כה לחי וכו'.** ש"א כה, ו. **לך אכול בשמחה וכו'.** קה' ט, ז; מח' רומניא, דף תמ, תחילת ע"א. **ותשובה ולדקה ותפילה.** ירוש' תענית, פ"ב, ה"א; סנהדרין פ"י, ה"ב; ב"ר פ' מד, סי' יב; מדת"נ נח, סי' יג; מד"ז (בובר) קה' פר' ה, סי' ו ופר' ז סי' יד; מש"א פ' טו, סוף עמ' 287; אה"מ, ישועה, עמ' 248; ילקו"ש קה', רמז תתקעא; מש"ט בר', פ' לך לך, פר' טו, סי' כא; ר"ח עמ"ס תענית, דף טז ע"א. **ותשובה... ותפילה.** ע"פ ש"ב יב, יג, 'חטאתי לה' ...העביר חטאתך לא תמות'; הושע יד, ב-ג; דה"ב ז, יד, 'ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם'; מש' טו, ח. **ותשובה... מעכבין את הפורענות.** ע"פ בבלי יומא, דף פו ע"ב, 'תשובת המוחלטין מעכבת הפורענות'. **ולדקה.** ע"פ דני' ד, כד; מיכ' ו, ו-ח; מש' י, ב; יא, ד; כא, ג; ויק"ר פר' כז, סי' א, 'כובשת את הפורעניות שלא תבא לעולם'; מד"ז, שה"ש (בובר), פר' א, סי' טו, ע"פ מש' יח, טז. **ותענית.** ע"פ עזר' ח, כג; בבלי ברכות, דף ו ע"ב, 'אגרא דתעניתא, לדקתא'; ברכות, דף יז ע"א, 'ועכשיו יבנתי בתעית' וכו'; בר' רבה (אלבק), פר' מד, סי' ה. **ושלום עליו ועל כל ישראל.** ע"פ תה' קכה, ה; קכח, ו.

ח"נ והערות

צִיּוֹן ברנה וְשִׂמְחַת. במח' רמ"ו: 'לְצִיּוֹן ברנה שִׂמְחַת' וכ"ה בפסר"ב, סוף פי' לז. **עשה הישועה.** במח' רמ"ו: 'עשה אֶת־הישועה'. **את־יוֹנָתָן.** במח' רמ"ו: 'את־יְהוֹנָתָן'. **את־עֲמָשַׂי.** במח' רמ"ו: 'את־עֲמָשָׂאי'. לך דָוִיד... ויקבלם דָּוִיד. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'לך דָוִד... ויקבלם דָּוִד'. **וְאַתָּה שלום.** כה"נ במח' שד"ל ובפסו' שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'אַתָּה שלום', ללא ו' וראו בפי' רי"ד עה"פ. **וְכל אשר־לך.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו ושד"ל: 'וְכל־אשר־לך'. **לך אֶכל בְּשִׂמְחָה.** במח' בולוניא ורומניא: 'לך בְּשִׂמְחָה אֶכל'. לפני פסוק זה במח' רומניא נוסף: 'ויאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם יושרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר \ וכתוב'. **רצה הָאֱלֹהִים.** במח' רמ"ו: 'רצה אֱלֹהִים', ללא ה' וכ"ה במדת"נ פר' שלח, סי' כז, ומהדו' וורשא, סי' יד.

סדר
תפילות
לשבת קודש

סדר עירובין

סדר עירובי בתים וחצרות

בחצר שדרים בה דיירים אחדים ואין עירוב כולל לעיר, אסור להוציא ולהכניס עד שיעשה עירוב חצרות. יְזַכֶּה את העירוב ע"י אחר לכל הדיירים ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִצְוַת עֵרוּב:

ואחר כך יאמר:

בְּדֵן יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לְאַפּוּקֵי וּלְעַיּוּלֵי מִבֵּית פְּלוּנִי לְבֵית פְּלוּנִי וּמִבֵּית פְּלוּנִי לְבֵית פְּלוּנִי· מֵעִלִּית לְתַחְתִּית וּמִתַּחְתִּית לְעִלִּית· וּמִן־הֶחָצֵר לַבָּתִּים וּמִן־הַבָּתִּים לֶחָצֵר· וּמִכָּל־הַבָּתִּים שֶׁנָּתְנוּ בְּעֵרוּב מִזֶּה לָזֶה לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל:

וכל זמן שהעירוב קיים אין צריכים לעשות עוד עירוב אחר, אלא שנהגו לערב מפסח לפסח, כדי שלא תשתכח תורת עירוב. ואם אבד או נאכל העירוב מבעוד יום, אסורים להכניס ולהוציא עד שיערבו. אבל אם אבד או נאכל משחשיכה מותרים לאותה שבת ולשבת אחרת צריכים לערב.

ה"נ והערות

שָׁרֵא לָנָא. בסחב"ר: 'לן שרי למובולי'. **לְאַפּוּקֵי וּלְעַיּוּלֵי.** בסחב"ר: 'ולאפוקי ולעיולי ולטלטולי' והשוו שם עם עוד ש"נ. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'לְאַפּוּקֵי וּלְעָיּוּלֵי'. במח' רומניא: 'לטלטולי ולאעולי'. **מִבֵּית פְּלוּנִי לְבֵית פְּלוּנִי וּמִבֵּית פְּלוּנִי לְבֵית פְּלוּנִי.** במח' רומניא: 'מבתים לחצר ומחצר לבתים'. **לְתַחְתִּית וּמִתַּחְתִּית לעלית.** במח' בולוניא: 'לְתַתִּית וּמִתַּתִּית לעלית'. **ומן־החצר לַבָּתִּים.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'ומן־החצר לְבָתִּים'. במח' רומניא: 'לנא ולכל דדיירין בהאי דרתא' ובזה מסתיים הנוסח. **שנתנו בְּעֵרוּב.** במח' בולוניא: 'שנתנו בָּעֵרוּב'.

מקורות ומקבילות

עירובין. בבלי שבת, דף יד ע"ב; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף יד ע"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס עירובין, פ"ב ה"ב, אות' יט־כא. **עירובי בתים.** שבה"ל, עניין שבת, סי' קב. **עירובי חצרות.** שבה"ל, עניין שבת, סי' צט; סה"ת סי' י; מח' רומניא, דף תמא ע"ח. **חצר שדריס.** סה"ת סי' י. **יְזַכֶּה אֶת הָעֵרוּב.** סהא"ק עניין עירובי חצירות; שבה"ל, עניין שבת, סי' צט; סת"ר סי' יח, תיקון העירוב; סה"ת סי' י. **נוסח ברכת 'על מצות עירוב' של בתים וחצירות.** סרע"ג ח"ב, סי' קמד; פסז"ו שמ', פר' נז, סי' ה; מש"ט שמ', פר' נז, סי' י, ד"ה מתני' בעה"ב; הלק"ל, הל' עירובין, אות י; סהא"ק עניין עירובי חצירות; רמב"ם, הל' עירובין, פ"א, הע"ז; עור או"ח, סי' שלה; שבה"ל, עניין שבת, סי' צט; סת"ר סי' יח, ריש תיקון העירוב; סה"ת סי' י, סדר העירוב; מח' רומניא, דף תמא ע"ח. **ולוגו על מצות ערוב.** ע"פ בבלי שבת, דף יד ע"ב, ורש"י ד"ה עירובין; בבלי עירובין, דף כא ע"ב. **נוסח בדין וכו' לאפוקי ולעיולי.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' קמד; פסז"ו שמ', פ' נז, סי' ה; מש"ט שמ', פר' בשלח, פע"ז; הלק"ל, הל' עירובין, אות י; סהא"ק עניין עירובי חצירות; טור או"ח, סי' שלה; שבה"ל, עניין שבת, סי' צט, וסי' קב; סת"ר סי' יח, תיקון העירוב; סה"ת סי' י; מח' רומניא, דף תמא ע"ח, בביאוריס. **דיני עירוב ואם אבד או נאכל.** שו"ע או"ח, סי' שסח.

סדר עירובי תחומין

אסור לצאת בשבת ויו"ט מחוץ לעיר יותר מאלפים אמה, ואם יצטרך לצאת עוד עד אלפים אמה נוספות יניח הערוב בע"ש או בערב יו"ט לפני חשכה ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִצְוַת עֵרוּב:

ואחר כך יאמר:

בְּזֶה הָעֵרוּב יִהְיֶה מֻתָּר לִי לֵילֵךְ מִמָּקוֹם זֶה אַלְפַּיִם אַמָּה לְכָל־רוּחַ בְּשַׁבָּת (בְּיוֹם טוֹב או **בְּיוֹם כִּפּוּרִים) זֶה:**

סדר עירובי תבשילין

יום טוב שחל להיות בערב שבת, מביא מערב יו"ט ככר לחם ובשר או לחם ודג וביצה, בין צלוים בין מבושלין, ונותנין ביד אחר ואומר לו זכה בערוב זה, חלק מתנה לכל בני עירי ומברך:

מקורות ומקבילות

עירובי תחומין. בבלי עירובין, דף נא ע"א; פסקי רי"ד; שדר"א פר' בשלח, ס' מה; טור או"ח, סי' שלו; ריבב"ן ופסקי רי"ד עמ"ס שבת, דף לד ע"א; פסקי ריא"ז עירובין, פ"א ה"ג, אות א; שבה"ל, עניין שבת, סי' לז. **אסור ללאת בשבת.** ירוש' עירובין פ"ד, ה"א; מכדר"י בשלח, מס' דויסע, פ"ה; בבלי עירובין, דף נא ע"א, ע"פ שמ' עז, כט; פסקי רי"ד; ולקו"ש מש', רמז תתקס; שדר"א פר' בשלח, ס' מה; שבה"ל, עניין שבת, סי' לז; סת"ר סי' יא, עניין ערובין. **ויברך 'על מצות עירוב', עבור עירובי תחומין.** המנהיג, הל' עירובי תבשילין, עמ' תקט; קומ"ק עמ"ס ברכות, דף לה ע"א, ד"ה על הסוכה, בשם ר"י ב"ר יקר; רמב"ם הל' עירובין, פ"ו הל' כד; טור או"ח, סי' תטו; אבודרהם, עירובי תחומין. **בזה העירוב.** ע"פ טור או"ח, סי' תט; אור"ח ח"א, דין עירובי תחומין, אות עד; חיי"א ח"ב, כלל עז, ס"ט. **עירובי תבשילין.** ב"ר פר' לה, סי' ג; מדת"כ פר' לך לך, סי' א; ירוש' בילה פ"ב, ה"א; בבלי פסחים, דף מו ע"ב; ר"ת; מש"ט פר' בשלח, פר' עז, סי' ה, 'יזכני בורא' וכו'; רמב"ם, הל' יו"ט, פ"ו, ה"א; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו וסדר עלרת, סי' רמהרו; סת"ר סי' עו, עניין עירובי תבשילין; פסקי רי"ד עמ"ס בילה, דף עו ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות א; כ"י כ"ה, דף 344; מח' רומניא, דף תמא ע"א. **יו"ט שחל להיות בערב שבת.** בבלי בילה, דף עו ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קמד; הלק"ל, הל' יו"ט, סי' יא; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, עניין עירובי תבשילין; סה"ת סי' כו; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות א; כ"י כ"ה, דף 344; מח' רומניא. **פת ותבשיל.** ראו ירוש' בילה, פ"ב, ה"א [דף י ע"א]; בבלי בילה, דף עז ע"א. ע"פ הל' יו"ט, ד"ה וכשם שאין; הלק"ל, הל' יו"ט, סי' יא; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, ד"ה וחהו סדר; כ"י כ"ה, דף 344; מח' רומניא. **ככר לחם.** סהא"ק כלל עירובי תבשילין; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, וחהו סדר העירוב; כ"י כ"ה, דף 344. **תבשיל אחד.** ע"פ תוספתא בילה (ליברמן), פ"ב ה"ב; ירוש' בילה, פ"ב, ה"א [דף י ע"א]; בבלי בילה, דף עז ע"א; ר"ת; סרע"ג ח"ב, סי' קמד; ספה"מ סי' ב; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות ד; שה"ג עמ"ס בילה, דף י ע"א, ד"ה שאם הולרך. ראו שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו. **בין צלויס בין מבושלין.** ע"פ בבלי בילה, דף עז ע"ב; פסקי רי"ד; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, ד"ה וחהו סדר; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות ג. **ונותנין ביד אחר... זכה בעירוב זה.** ע"פ בבלי עירובין, דף פ ע"א; רי"ף; פסקי ותוס' רי"ד; רמב"ם, הל' יו"ט, פ"ו, ה"ו; טור או"ח, סי' תקכז; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, ד"ה והמערב; כ"י כ"ה, דף 344; מח' רומניא. **ומברך על וכו'.** פסז"ו שמ', פר' עז, סי' כג; סהא"ק כלל עירובי תבשילין; הלק"ל, הל' יו"ט, סי' יא; ספ"ר, הל' עירובין, סי' קלח; מחו"ו סי' רפד; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רמו; סת"ר סי' עו, וחהו סדר העירוב; סה"ת סי' כו; כ"י

ה"נ והערות

סדר עירובי תחומין. לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא וכן במהד' אחרות, והסדר כאן עפ"י מח' הרב מ"ע הרטום, ח"א. וראו מה שהשיג הראב"ד על הרמב"ם הל' עירובין, פ"ו, הל' כד.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִצְוַת עֵרוּב:

ואחר כך יאמר:

בְּדֵן (עֵרוּבָא) **יְהֵא שָׁרֵי לָנָא לְבַשּׁוּלֵי וּלְאַפּוּיֵי וּלְטַמּוֹנֵי וּלְאַדְלוֹקֵי שְׁרָגָא· וּלְמֶעְבַּד כָּל־מַה־דְּצָרִיךְ לָנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבַּתָּא· לָנָא וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל דִּסְמִיכִין עַל־עֵרוּבָא הָדֵן:**

ונוטל את העירוב ומצניעו במקום שיהא משתמר יפה, שאם העירוב נאכל או נאבד עד שלא אפה ובשל לצורך השבת, הרי זה כאילו לא ערב ואסור לו לאפות ולבשל מיו"ט לשבת. ונהוג לאכול עירוב התבשילין בסעודה שלישית בשבת.

ח"נ והערות

עַל־מִצְוַת עֵרוּב. במח' רומניא: 'על מצות ערובי תבשילין'. בשבה"ל, סדר עצרת, סי' רמו, בשם בעל הדברות ובסה"ע עשה"ד, הל' יו"ט, דף קמז טור ב: 'להניח עירובי[ן] תבשילין'. ראו קוש"ק עמ"ס ביצה, דף ו ע"א, ד"ה כשעושין, בשם מעשה הגאונים. **עֵרוּבָא.** תיבה זו איננה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל. **יהא שָׁרֵי.** במח' רמ"ו: 'יהא שָׁרֵי'. **לְבַשּׁוּלֵי וּלְאַפּוּיֵי וּלְטַמּוֹנֵי.** בכ"י כ"ה: 'לבשולי ולטמוני ולאפויי'. במח' רומניא: 'לאפויי ולבשולי ולאטמוני'. **וּלְאַדְלוֹקֵי שְׁרָגָא.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא. בכ"י כ"ה תיבות אלו אינן. במח' רמ"ו: 'מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבַּתָּא' וגירסא זו צריכה עיון, שהרי נמצאת בשורה הבאה. במח' שד"ל: 'ולאדלוקי שְׁרָגָא'. **כָּל־מַה־דְּצָרִיךְ לָנָא.** במח' רומניא: 'לנא כל צרכנא'. **מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבַּתָּא.** בכ"י כ"ה תיבות אלו באות לפני 'ולמעבד כל מה' וכו'. **ולכל־יִשְׂרָאֵל.** במח' רומניא ללא תיבת 'יִשְׂרָאֵל'. **דִּסְמִיכִין עַל־עֵרוּבָא הָדֵן.** בכ"י כ"ה: 'הדרים במדינה זו'. במח' רומניא: 'דסמיכין עלנא'.

מקורות ומקבילות

כ"ה, דף 344; מח' רומניא. **טוסח 'על מצות ערוב' של עירובי תבשילין.** סרע"ג ח"ב, סי' קמה; פסז"ו סמ', פע"ז, סי' ה; הלק"ל, הל' יו"ט, סי' יח; ס' מדב"מ, סדר פסח, ד"ה נהגו; טור או"ח סי' תקכז; שבה"ל, סדר עצרת, סי' רמו; סת"ר סי' מו, ד"ה וחסו; סה"ת סי' כו, וחסו מספט העירוב. **טוסח נדין וכו' לבשולי ולאפויי.** סרע"ג ח"ב, סי' קמה; פסז"ו סמ', פ' עז, סי' כג; ע"פ סהא"ק כלל עירובי תבשילין; ספ"ר, הל' עירובין, סי' קלח; ממו"ו סי' רפד; או"ז, ח"ב, הל' יו"ט, סי' שמז, בשם הירושלמי; שבה"ל, סדר עצרת, סי' רמו; סת"ר סי' מו, וחסו סדר העירוב; סה"ת סי' כו; מח' רומניא, דף תמא ע"א. ראו הלק"ל, הל' יו"ט, סי' יח. **ולטמוני.** פסקי ריקאנטי, סי' קמה, בשם הגאונים.

סדר הדלקת נרות לשבת וליום טוב

אשה הנוהגת להתפלל בכל יום תפילת המנחה, תתפלל קודם הדלקת הנרות. אם האיש שעדיין לא התפלל מנחה מדליק את הנרות, יכול להדליק בתנאי שלא מקבל עליו שבת או יו"ט.

מבעוד יום מברכים ומדליקים:

לשבת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל־שַׁבָּת:

ליום טוב:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל־יוֹם טוֹב (ביום טוב שחל בשבת: **שֶׁל־שַׁבָּת וְיוֹם טוֹב):**

מקורות ומקבילות

הדלקת נרות שבת. משנ' שבת פ"ב, מ"ו; בבלי שבת, דף כה ע"ב ורש"י ד"ה חובה; ר"ח; פסקי רי"ד; שדר"ח, פר' תצוה ב' סד, ופר' בהעלותך ב' קכב; סרע"ג ח"ב, סי' ח; מש"ט שמ', פר' בשלח, פט"ז; תשו' רנ"ג, או"ח סי' סו; סהח"ק ענין הדלקת הנר; רמב"ם, הל' שבת, פ"ה, ה"ח; פסקי ריח"ז שבת, פ"ב ה"ח אות ו; שבה"ל, ענין שבת, סי' נח, וסי' נט; סת"ר סי' יב, ענין הדלקת הנר; סה"ת סי' יח. **מנהגו יום.** בבלי שבת, דף לה ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' קט; סהח"ק ענין הדלקת הנר; שבה"ל, ענין שבת, סי' נט, וסי' סב; סת"ר סי' יב, ענין הדלקת הנר; סה"ת סי' יח, ענין הדלקת הנר. וראו ב"ר פר' י, סי' ט. **מברכים.** סרע"ג ח"ב, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' קט; תשו' רנ"ג, או"ח סי' סו; רמ"ח, או"ח סי' סו, ע"פ גמ' בבלי שבת, דף כג ע"ח; מרדכי עמ"ס שבת, רימ סי' רעג בשם הירושלמי; סהח"ק ענין הדלקת הנר; תוס' עמ"ס שבת, דף כה ע"ב, ד"ה חובה; רח"ם שבת פ"ב, סי' יח; שבה"ל, ענין שבת, סי' נט; סת"ר סי' יב, ענין הדלקת הנר; סה"ת סי' יח, ענין הדלקת הנר; שה"ג עמ"ס שבת, דף יח ע"ב. **מברכים ומדליקים.** כ"ה במח' רמ"ו, בולגריא ושד"ל. ראו רמ"ח, או"ח סי' רסג, ס"ה. **טוסח ברכת להדליק נר של שבת.** סרע"ג ח"ב, סי' ח; סדו' רס"ג עמ' קט; תשו' רנ"ג, או"ח סי' סו; עור או"ח, סי' רסג; מחו"ו סי' קב; ראבי"ה ח"ח, עמ"ס שבת, סי' קצט; רמב"ם, הל' שבת, פ"ה, ה"ח; שבה"ל, ענין שבת, סי' נט; סהח"ק ענין הדלקת הנר; סת"ר סי' יב, ענין הדלקת הנר; סה"ת סי' יח, ענין הדלקת הנר; מח' רומניח, דף כב ע"ב. **ואנו להדליק נר של שבת.** ע"פ מנ' שבת, פ"ב, מ"ו; בבלי שבת, דף כה ע"ב; ר"ח; תוספות ד"ה הדלקת נר וד"ה חובה; ריבב"ן; פסקי רי"ד; ס"ח (מרגליות), סי' אלף קמ. **טוסח ברכת להדליק נר של יו"ט.** מרדכי עמ"ס שבת, רימ סי' רעג, וראבי"ה ח"ג, הל' יו"ט, סי' קצט, בשם הירושלמי פ' הרואה; או"ז ח"ב, הל' ע"ב, סי' יח, ראבי"ה ח"ג, הל' יו"ט, סי' תשיב, והגהות מיימוניות הל' שבת, פ"ה ה"ח אות ח, בשם הירושלמי פ' המביא כדי; סהח"ק ענין הדלקת הנר; הגהות אשרי עמ"ס ביצה, פ"ד, סי' ז; לק"י ח"ח, עמ' מט, ענין ג.

ח"נ והערות

הדלקת נרות ליום טוב. לא נמצא במח' רמ"ו ובולגריא, והובנס ע"פ מח' הרב מ"ע הרטום. **להדליק נר של יו"ט.** מנהגנו שאין הנשים מברכות 'שהחיינו' לאחר ההדלקה, אלא יוצאות ידי חובתן בקידוש והש"י ח"א, סי' קז, וכן הרעק"א, או"ח סי' רסג, ס"ה, כתבו: "יש מקומות שהנשים נוהגות לברך 'זמן' בהדלקת נר יום טוב ואין לזה יסוד. מיהו, אין למחות בהן בחזקת היד".

סדר קבלת שבת

כשחל יום טוב בערב שבת אין אומרים 'במה מדליקין'.

בַּמָּה מַדְלִיקִין וּבַמָּה אֵין מַדְלִיקִין. אֵין מַדְלִיקִין לֹא בְּלֶכֶשׁ. וְלֹא בְּחֹסֶן. וְלֹא בְּכָלָךְ. לֹא בִּפְתִילַת הָאִידָן. וְלֹא בִּפְתִילַת הַמִּדְבָּר. וְלֹא בִּירוֹקָה שֶׁעַל פְּנֵי הַמַּיִם. לֹא בְּזֶפֶת. וְלֹא בְּשַׁעֲוָה. וְלֹא בְּשֶׁמֶן קִיק. וְלֹא בְּשֶׁמֶן שְׁרֵפָה. וְלֹא בְּאַלְיָה. וְלֹא בְּחֵלֶב. נַחוּם הַמָּדִי אוֹמֵר. מַדְלִיקִין בְּחֵלֶב מְבֻשָּׁל. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים. אֶחָד מְבֻשָּׁל וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ מְבֻשָּׁל אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ:

אֵין מַדְלִיקִין בְּשֶׁמֶן שְׁרֵפָה בְּיוֹם טוֹב. רִבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר. אֵין מַדְלִיקִין בְּעִטְּרָן מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וַחֲכָמִים מַתִּירִין

ח"נ והערות

במה מדליקין. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל פרק 'במה מדליקין' מופיע לאחר ערבית לפני 'עלינו', בשינויי נוסח. גם בשבה"ל, ענין שבת, סי' סה, ובסת"ר סי' יג, ענין ערבית של לילי שבת, מופיע לאמרו אחר ערבית, וכ"ה מנהג הקדום באשכנז ובטור או"ח, סי' רע. וכתב השו"ע או"ח, סי' רע, ס"א, 'והספרדים אומרים אותו קודם תפלת ערבית והוא הנכון', וכך נוהגים היום וכ"ה במח' רומניא. נוסח הפנים של המשנה הושווה עם המח' הקדומים וכתב יד קאופמן (בודפשט, האקדמיה ההונגרית למדעים, A50). **מַדְלִיקִין.** בכ"י קאופמן: 'מַדְלִיקִים', וכן בשמנים הבאים. **אֵין מַדְלִיקִין אֵין מַדְלִיקִין.** בסחב"ר מופיע רק פעם אחת. **בְּלֶכֶשׁ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י קאופמן: 'בַּלֶּכֶשׁ'. במח' רמ"ו ורומניא: 'בַּלֶּכֶשׁ'. **בְּחֹסֶן.** במח' רמ"ו ובכ"י קאופמן: 'בַּחֹסֶן'. **בְּכָלָךְ.** במח' רמ"ו, רומניא ובכ"י קאופמן: 'בַּכָּלָךְ'. **לֹא בִּפְתִילַת.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ורומניא: 'וְלֹא בִּפְתִילַת'. **הָאִידָן.** בסחב"ר וכ"י קאופמן: 'הָעִידָן'. **וְלֹא בִּפְתִילַת הַמִּדְבָּר.** בסחב"ר: 'לֹא בִּפְתִילַת הַמִּדְבָּר'. **בִּירוֹקָה.** כה"נ במח' בולוניא, רומניא ושד"ל. בכ"י קאופמן: 'בִּירוּקָה'. במח' רמ"ו: 'בְּירוּקָה' (לכאורה הב' צ"ל בחיריק). **שעל פני הַמַּיִם.** במח' רמ"ו ורומניא: 'שעל פני הַמָּיִם'. **וְלֹא בְּשַׁעֲוָה.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' בולוניא: 'לֹא בְּשַׁעֲוָה', ללא ו'. **וְלֹא בשמן.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'לֹא בשמן'. **וְלֹא באליה.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'לֹא באליה', ללא ו'. **בְּחֵלֶב.** במח' רמ"ו ובכ"י קאופמן: 'בַּחֵלֶב'. **נַחוּם.** כה"נ במח' רמ"ו ובנביא שלפנינו. במח' בולוניא, רומניא ושד"ל: 'נָחוּם'. **נחום המדי וכו'.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא הנוסח: 'נחום המדי אומר אין מדליקין בחלב מבושל', וכ"ה בכ"י קאופמן, מש"ט שמ', פר' טז, פ"ב ור"ש משנץ עמ"ס ע"ז, דף ז ע"ב, ד"ה איכא. **בְּשֶׁמֶן שְׁרֵפָה.** בכ"י קאופמן: 'שֶׁמֶן שְׁרֵיפָה'. **רִבִּי.** במח' רמ"ו: 'רְבִּי'. במח' בולוניא: 'רַבִּי, רְבִּי'. הניקוד בחיריק מוכח מהגמ' בבלי, שבת דף קטו ע"א, 'רבן גמליאל בריבי', ופי' רש"י, לא שהיה בנו של רבי, אלא אדם גדול קרי **בריבי**, עכ"ד. וראו לו"א ח"א, סי' נ. על המסורות השונות באיטליה בענין ניקוד רבי, ראו: מיכאל ריזיק, 'מסורות לשון חכמים באיטליה', עמ' 311–314. **בְּעִטְּרָן.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'בְּעִטְּרָן'. בכ"י קאופמן ומח' רומניא: 'בְּעִיטְּרָן', וכן לקמן.

מקורות ומקבילות

קבלת שבת. סדו' יעב"ץ ח"ח, דף שלז ע"ח, בשם הרמ"ק; ס' יוסף אומץ, סי' תקפח. **כשחל יו"ט בערב שבת.** טור או"ח, סי' עו; רא"ו סת"ר סוף סי' יג, ענין ערבית של לילי שבת; סה"ת סי' יב; ב"ח או"ח סי' עו; הרש"ר ומדק"ח עמ' תפה. **במה מדליקין וכו'.** משמ' שבת פ"ב, מ"ח; סרע"ג ח"ב, סי' יח; טור או"ח, סי' עו; שבה"ל, ענין שבת, סי' סה; סת"ר סי' יג, ענין ערבית של לילי שבת; מח' רומניא, דף כב ע"ב. **אמירתו קודם ערבית.** טו"ע או"ח, סי' עו, ס"ח; מח' רומניא. ורא"ו מו"ק סי' עו. **אין מדליקין בשמן וכו'.** משמ' שבת פ"ב, מ"ב. **בשמן שרפה ביו"ט.** בבלי שבת, דף כד ע"ב, ע"פ במ' כח, י, שמ' יב, טז, ויק' כג, כד.

בְּכָל־הַשְּׁמָנִים· בְּשֶׁמֶן שֶׁמְשְׁמִין· בְּשֶׁמֶן אֶגוֹזִים· בְּשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת· בְּשֶׁמֶן דָּגִים· בְּשֶׁמֶן פַּקּוּעוֹת· בְּעִטְרָן וּבְנֵפֶט· רִבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר· אֵין מַדְלִיקִין אֶלָּא בְּשֶׁמֶן זַיִת בִּלְבַד:

כָּל־הַיּוֹצֵא מִן־הָעֵץ אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ אֶלָּא פִּשְׁתָּן· וְכָל־הַיּוֹצֵא מִן־הָעֵץ אֵינוֹ מִטַּמֵּא טֻמְאַת אֹהָלִים אֶלָּא פִּשְׁתָּן· פְּתִילַת הַבֶּגֶד שֶׁקִּפְּלָהּ וְלֹא הִבְהֲבָהּ· רִבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר· טְמֵאָה הִיא וְאֵין מַדְלִיקִין בָּהּ· רִבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר· טְהוֹרָה הִיא וּמַדְלִיקִין בָּהּ:

לֹא יִקֹּב אָדָם שְׁפוֹפֶרֶת שֶׁל־בֵּיצָה וִימַלְּאֶנָּה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה עַל־פִּי הַנֵּר בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא מְנַטֶּפֶת· וַאֲפִלּוּ הִיא שֶׁל־חֶרֶס· וְרִבִּי יְהוּדָה מַתִּיר· אֲבָל אִם חִבְּרָהּ הַיּוֹצֵר מִתְּחִלָּה מֻתָּר· מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּלִי אֶחָד· לֹא יְמַלֵּא אָדָם קְעָרָה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה בְּצַד הַנֵּר וְיִתֵּן רֹאשׁ הַפְּתִילָה בְּתוֹכָהּ בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא שׁוֹאֶבֶת· וְרִבִּי יְהוּדָה מַתִּיר:

מקורות ומקבילות

כל היוצא מן העץ וכו'. מס' שבת פ"ב, מ"ג. **לא יקוב אדם שפופרת וכו'.** מס' שבת פ"ב, מ"ד.

ח"נ והערות

בכל־הַשְּׁמָנִים. בכ"י כ"ה: 'בכל השמנין'. **בְּשֶׁמֶן שמשמין.** כה"נ במח' רומניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ובכ"י קאופמן: 'שֶׁמֶן שמשמין', וכ"ה בעוד ג' פעמים 'שמן' הנמצא במשנה זו. **שֶׁמְשְׁמִין.** בכ"י קאופמן: 'שַׁמְשְׁמִין'. **אֶגוֹזִים.** כה"נ במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'אֱגוֹזִים'. **בְּשֶׁמֶן פַּקּוּעוֹת.** במח' רמ"ו: 'בשמן פְּקוּעוֹת'. בכ"י כ"ה ומח' בולוניא: 'שֶׁמֶן פקועות'. **אֵינוֹ מִטַּמֵּא.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'אין מטמא'. במח' רמ"ו: 'אינו מְטַמֵּא'. **ולֹא הִבְהֲבָהּ.** בסחב"ר: 'ולא הובהבה'. **טמאה הִיא וְאֵין.** בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'הִיא'. בכ"י קאופמן: 'טמאה ו[ו]אין'. **רִבִּי עֲקִיבָא.** בסחב"ר: 'רבי עקיבה'. בכ"י כ"ה: 'רבי עקיבה'. **טהורה הִיא.** בסחב"ר, כ"י כ"ה וכ"י קאופמן ללא תיבת 'הִיא'. **שֶׁל־בֵּיצָה.** בכ"י כ"ה: 'שלביצה' וכן הוא בפסקי רי"ד עמ"ס שבת, דף כט ע"ב, פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"ב, אות א וכן נראה מסחב"ר. **שֶׁתְּהֵא מנטפת.** בסחב"ר: 'שהיא מנטפת'. **וַאֲפִלּוּ הִיא.** בכ"י כ"ה: 'אפילו היא'. **שֶׁל־חֶרֶס.** בסחב"ר: 'שלחרש'. בפסקי ריא"ז וכ"י כ"ה: 'שלחרס'. **וְרִבִּי יהודה.** בכ"י כ"ה: 'רבי יהודה' וכן בסמוך. במח' רומניא: 'וְרִבִּי יהודה' וכן בסמוך. **אֲבָל אִם חברה.** בכ"י כ"ה: 'ואם חברה'. במח' רמ"ו, רומניא ובכ"י קאופמן תיבת 'אֲבָל' איננה. **היוצר מתחלה מתר.** בכ"י כ"ה: 'היוצר מתחילה מתחילה מותר'. **כְּלִי אחד.** במח' רמ"ו: 'כֵּלי אחד'. **לֹא ימלא.** בסחב"ר: 'ולא ימלא'. **קְעָרָה שמן.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. בסחב"ר: 'את היערה של שמן'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא וכ"י קאופמן: 'אֶת־הַקְּעָרָה שמן'. **ויתננה בְּצַד הנר.** בכ"י כ"ה: 'ויתננה על פי הנר' וכ"ה במשניות דפוס ווילנא; מש"ט שמ', פר' בשלח פט"ז, ד"ה מתני' לא יקוב; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז. **בִּשְׁבִיל שתהא שואבת.** בכ"י כ"ה ומש"ט: 'כדי שתהא שואבת'.

הַמְכַבֶּה אֶת־הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְיָרֵא מִפְּנֵי גוֹיִם· מִפְּנֵי לִסְטִים· מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה· וְאִם בִּשְׁבִיל הַחוֹלֶה שֶׁיִּישַׁן· פָּטוּר· כֹּחָס עַל־הַנֵּר· כֹּחָס עַל־הַשֶּׁמֶן· כֹּחָס עַל־הַפְּתִילָה· חַיָּב· רִבִּי יוֹסֵי פּוֹטֵר בְּכֶלֶן חוּץ מִן־הַפְּתִילָה· מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה פֶּחָם:

עַל־שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בְּשָׁעַת לִדְתָּן· עַל־שֶׁאֵינָן זְהִירוֹת בְּנִדָּה· וּבְחַלָּה וּבְהַדְלָקַת הַנֵּר:

שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם־חֲשֵׁכָה· עִשַּׂרְתֶּן· עֵרַבְתֶּן· הַדְלִיקוּ אֶת־הַנֵּר· סָפֵק חֲשֵׁכָה סָפֵק אֵינָהּ חֲשֵׁכָה· אֵין־מְעַשְּׂרִין אֶת־הַוַּדַּאי· וְאֵין־מַטְבִּילִין אֶת־הַכֵּלִים· וְאֵין־מַדְלִיקִין אֶת־הַנֵּרוֹת· אֲבָל מְעַשְּׂרִין אֶת־הַדְּמַאי· וּמְעָרְבִין וְטוֹמְנִין אֶת־הַחַמִּין:

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רִבִּי חֲנִינָא· תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם· שֶׁנֶּאֱמַר· וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב

ח"נ והערות

שהוא מִתְיָרֵא. במח' רמ"ו: 'שהוא יָרֵא'. **מפני רוח.** בסחב"ר: 'או מפני רוח'. **וְאִם בשביל.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, רומניא ושד"ל. בכ"י קאופמן: 'אם בשביל', ללא ו'. במח' בולוניא: 'או בשביל'. **כֹּחָס על־הנר.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו, רומניא ושד"ל: 'כָּחֵס' וכן בכולם. **רִבִּי יוסי.** בסחב"ר: 'ורבי יוסי'. **פוטר בְּכֶלֶן.** בכ"י כ"ה: 'פוטר בכולם'. **מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה.** בסחב"ר: 'מפני שעושה'. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'מִפְּנֵי'. במח' רמ"ו ובכ"י קאופמן: 'מפני שֶׁהִיא עושה'. **פֶּחָם.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'פֵּחָם'. בסחב"ר, כ"י כ"ה וכ"י קאופמן: 'פֵּיחָם'. **נָשִׁים מתות.** בסחב"ר, כ"י כ"ה וכ"י קאופמן: 'הַנָּשִׁים מתות'. **מתות בְּשָׁעַת.** במח' רמ"ו, רומניא וכ"י קאופמן: 'מתות בְּשַׁעַת'. **לִדְתָּן.** במח' בולוניא: 'לַדָתָן'. **בְּנִדָּה וּבְחַלָּה.** בסחב"ר: 'בנידה בחלה'. בכ"י קאופמן ומח' רומניא: 'בְּנִדָּה וּבַחַלָּה'. **עִשַּׂרְתֶּן עֵרַבְתֶּן.** במח' רמ"ו: 'עִשַּׂרְתֵּן עֵרַבְתֵּן'. במח' בולוניא ושד"ל: 'עִשַּׂרְתֶּן עֵרַבְתֶּן'. **סָפֵק אֵינָהּ חשכה.** בסחב"ר: 'וספק אין חשכה'. בכ"י כ"ה: 'וספק אינו חשכה'. בכ"י קאופמן: 'ספק לֹא חשכה'. **אֶת־הַדְּמַאי.** בסחב"ר: 'את הדמי'. **רבי חֲנִינָא.** בסחב"ר: 'רבי חנינה'. **מַרְבִּים שלום.** בסחב"ר: 'מרבין שלום'.

מקורות ומקבילות

המכבה את הנר וכו'. מסמ' שבת פ"ב, מ"ה. **על שלש עברות וכו'.** מסמ' שבת פ"ב, מ"ו. **נדה.** ע"פ ויק' יח, יט. **ובחלה.** ע"פ במ' טו, כ; בבלי שירודין, דף פג ע"ל. **ובהדלקת הנר.** ראו בבלי שבת, דף כה ע"ב, ורש"י ד"ה חובה; תוס' ד"ה הדלקת נר; ס' חסידים, סי' תט, ע"פ בר' ב, ג, ואיו' ג, ה. **שלשה דברים צריך אדם וכו'.** מסמ' שבת פ"ב, מ"ז. **צריך אדם לומר וכו'.** בבלי שבת, דף לד ע"ל, ע"פ איו' ה, כד. **את החמין.** סרע"ג ח"ב, סי' יא. **אמר ר"ל וכו'.** אד"נ סוף פ' מח; ירוש' ברכות סוף פ"ט; בבלי ברכות, דף סד ע"ל; סרע"ג ח"ב, סי' יא; רמב"ם, סד"ת, נוסח הקדיש; מח' רומניא, דף כג ע"ל.

שָׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל־תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בֹּנָיִךְ· יְהֵי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ·
שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי· אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ:
לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ·
שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל: (שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל:
יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן· יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:)

קדיש דרבנן:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ
בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב·
וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן
בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־רַבָּנָן· וְעַל־תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל־(כָּל־)תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן
(דְּיָתְבִין) דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא (קַדִּישְׁתָּא) דִּי בְּאַתְרָא הָדֵן וְדִי
בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר· יְהֵא (לָנָא וּ)לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא וְחִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין
(וְחַיֵּי אֲרִיכֵי) וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין מִן־קֳדָם מָרֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל·
וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

מקורות ומקבילות

קדיש דרבנן. ע״פ סרע״ג ח״ב, סי׳ יח.

ח״נ והערות

שַׁלְוָה בארמנותיך. במח׳ רמ״ו: ׳שַׁלְוָה בארמנותיך׳, וכ״ה בספר מל״ה, פר׳ פנחס. **לְמַעַן בֵּית־יְיָ וכו׳.** פסוק זה לא מופיע בכ״י כ״ה. **שָׁלוֹם רָב וכו׳ עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם.** פסוקים אלו באו במח׳ שד״ל בסוגריים ואינם בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. קדיש דרבנן לאחר ׳במה מדליקין׳. לפי סרע״ג ומח׳ בולוניא אומרים אחרי משנת ׳במה מדליקין׳, ׳אמר רבי אלעזר׳ וקדיש דרבנן. במח׳ רמ״ו הובא כיש אומרים. לפי סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רומניא ושד״ל אומרים קדיש ללא תתקבל.

מִזְמוֹר לְדָוִד· הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים· הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז:
הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ· הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:
קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם· אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים· יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים:
קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ· קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר
יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל· לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ
בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר·
יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת·
וּבְהֵיכָלוֹ· כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ
לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן· יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בק"ק רומה מוסיפים תפילת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא· בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ· תַּתִּיר צְרוּרָה: קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ· שַׂגְּבֵנוּ
טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: נָא גִבּוֹר· דּוֹרְשֵׁי יִחוּדֶךָ· כְּבָבַת שָׁמְרֵם:
בָּרְכֵם· טַהֲרֵם· רַחֲמֵם· צִדְקָתְךָ תָּמִיד גְּמְלֵם: חֲסִין קָדוֹשׁ· בְּרֹב
טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: יָחִיד גֵּאֶה· לְעַמְּךָ פְּנֵה· זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: שַׁוְעָתֵנוּ
קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ· יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ח"נ והערות

מזמור לדוד וכו'. כמובן נוסח קבלת שבת איננה במח' רמ"ו ובולוניא, אלא החזן מתחיל ב'ברכו'. מופיע במח' שד"ל ללא 'מזמור לדוד'. לפי מח' רומניא לאחר הקדיש ממשיכים 'ברוך ה' אשר נתן' וכו'. **בק"ק רומה מוסיפים תפילת רנב"ה.** תפילה זו אינה מופיעה במח' הקדומים.

מקורות ומקבילות

מזמור לדוד. תה' כט, א־יא; ראו בגלי ברכות, דף כט ע"א; סדו' יעב"ץ ח"א, דף שמ ע"א, בשם אביו החכ"צ. **אנא בכח.** תשוה"ג החדשות, עמנואל, סי' קטו, כא; ראשית חכמה, פ"ז, אות פו; ראו בגלי קידושין, דף עא ע"א; שו"ת הרשב"א ח"א, סי' רכ. **בכח גדולת ימיך.** ע"פ שמ' טו, ו. **תתיר.** לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: משנ' יבמות פט"ו, מ"ג; תוספתא שביעית פ"א, ה"ה; בבלי שבת, דף קא ע"א. **צרורה.** ע"פ ש"א כה, כט. **קבל רנת.** ע"פ תה' יח, א. **עמך.** ע"פ שמ' ג, י. **שגבנו.** ע"פ תה' מו, ח. **טהרנו.** ע"פ יחז' לו, כה. **גבור.** ע"פ דב' ז, כא. **טורף.** ע"פ הש' ו, א. **דורשי יחודך.** ע"פ בבלי ברכות, דף ו ע"א; ראו סד"ר, סי' מא, עמ' רפ. **כבבת שמרם.** ע"פ זכ' ב, יב; תה' יז, ח; שמו"ר פר' ל, סי' טו. **ברכם.** ע"פ במ' כד, א; תה' כח, ט. **טהרם.** ע"פ משנ' יומא פ"ח, מ"ט. **רחמם.** ע"פ ישע' מט, י. **לדקתך.** ע"פ תה' ה, ט; שופ' ה, יא. **תמיד גמלם.** ע"פ ישע' סג, ז. **חסין.** ע"פ תה' פט, ט. **חסין קדוש.** ע"פ דני' ז, כב. **קדוש.** ע"פ ויק' יט, ב. **ברוב טובך.** ע"פ תה' לא, כ. **נהל עדתך.** ע"פ שמ' טו, יג. **עדתך.** ע"פ תה' עד, ב. **יחיד גאה.** ע"פ שמ' טו, א, ורש"י. **לעמך פנה.** ע"פ תה' כה, טז; קב, יח; ויק"ר פר' ל, סי' ג. **זוכרי קדושתך.** ע"פ ויק' כב, ב. **שועתנו.** ע"פ תה' קיט, קמז. **שועתנו קבל.** ע"פ שמו"ר פר' כא, סי' ד, 'ומקבל תפלתן'; דב"ר פר' ב, סי' יב, 'לף שערי תפלה אינן נעולים לעולם'. **ושמע צעקתנו.** ע"פ שמ' כב, כב. **יודע תעלומות.** תה' מד, כב; איכ"ר פר' א, סי' מה. **ברוך שם.** אמירתו הוא ע"פ סדה"י, ד"ה ואחר קריאת. הנוסח לקוח מתוספתא פסחים פ"ג, הי"ט; בבלי פסחים, דף נו ע"א.

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה· פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה· פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד· הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד·
יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד· לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה:

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה· כִּי־הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה·
מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה· סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה:

מִקְּדַשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה· קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה·
רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא· וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה:

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי· לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי·
עַל־יַד בֶּן־יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי· קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְּאָלָהּ:

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי· כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי·
עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי· כְּבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ נִגְלָה:

מקורות ומקבילות

לכה דודי. ע"פ בבלי שבת, דף קיט ע"א; אמירתו ע"פ ס' תקוני שבת, דף ז ע"א. בסדה"י, סדר קבלת שבת, הובא פיוט 'לכה דודי', אמנם בנוסח שונה. **דודי** - ישראל. בבלי מנחות, דף נג ע"ב, ע"פ ירמ' יב, ז. **לקראת כלה.** ע"פ בבלי ב"ק, דף לב, ריש ע"ב. **כלה.** ע"פ ב"ר פר' יא, סי' ח, '...אל"ל הקדוש ברוך הוא כנסת ישראל היא בן זוגך'; ילקו"ש תו', פר' בראשית, רמז טז. **שמור.** דב' ה, יב; ע"פ בבלי שבועות, דף כ ע"ב. **וזכור.** ע"פ שמ' כ, ח. **בדבור אחד.** מכדר"י יתרו, מס' דבחודש, פר' ז, ד"ה זכור ושמור; ירוש' מדריש פ"ג, ה"ב; בבלי שבועות, דף כ ע"ב. **השמיענו.** ע"פ שמ' כ, א; שופ' יג, כג. **אל המיוחד.** ע"פ דב"ר פר' ב, סי' לא, 'אחד ומיוחד בעולם'; פסז"ו בר', סוף הקדמה, '...הקב"ה יחיד ומיוחד'; מס"ט בר', פר' ושלח, פר' לה, סי' ז. **ה' אחד ושמו אחד.** זכ' יד, ט. **לשם ולתפארת ולתהלה.** ע"פ דב' כו, יט; ירמ' לג, ט. **לקראת שבת.** ע"פ בבלי שבת, דף קיט ע"א; ב"ק, דף לב ע"ב. **לכו ונלכה.** ש"א ט, ט; ישע' ב, ה. **כי היא מקור הברכה.** ע"פ ישע' נח, יג-יד; ירוש' ברכות, פ"ב, ה"ז, 'זו ברכת שבת', ע"פ מש' י, כב; בבלי שבת, דף קיט ע"א, 'עשיריס... ושבשאר ארצות במה הן זוכין? אמר לו: בשביל שמכבדין את השבת'; ב"ר פר' יא, סי' א; ויק"ר פר' לד, סי טז; ילקו"ש ישע', רמז תלו, ד"ה וקראת לשבת. **הברכה.** ע"פ שמ' כ, יא. **מראש מקדם נסוכה.** ע"פ מש' ח, כג. **סוף מעשה במחשבה תחלה.** ע"פ בבלי ברכות, דף סא ע"א. **מקדש מלך.** ע"פ עמו' ז, יג. **עיר מלוכה.** ע"פ תה' מח, ג. **קומי צאי.** ע"פ בר' לא, יג; ישע' מח, כ; ירמ' נ, ח; שה"ש ג, ב. **מתוך ההפכה.** בר' יט, כטו; ירמ' נא, מה. **רב לך שבת.** ע"פ דב' א, ו. **בעמק הבכא.** תה' פד, ז. **והוא יחמול עליך.** ע"פ ירמ' טו, ה; מלא' ג, ח. **חמלה.** ע"פ יחז' טז, ה. רשו מחמ"ג, אות ח, ד"ה חס; סה"ש לרד"ק, אות ח, ערך חמל. **התנערי מעפר קומי.** ישע' נב, ב. **לבשי בגדי תפארתך עמי.** ע"פ ישע' נב, א. **על יד בן ישי.** ע"פ ישע' יא, א; ירמ' כג, ה; לג, טו; פסז"ו (לקח טוב), בר', פר' מט, סי' ח. **בן ישי בית הלחמי.** ע"פ ש"א טז, יח. **קרבה אל נפשי גאלה.** תה' סט, יט. **התעוררי התעוררי.** ישע' נא, יז; ספ"ב ה, ז. **כי בא אורך וכו'.** ע"פ ישע' ס, א. **עורי עורי שיר דברי.** ע"פ שופ' ה, יב. **כבוד ה'.** ע"פ שמ' טז, י; דב' ה, כ; ישע' ד, ב. **כבוד ה' עליך נגלה.** ע"פ ישע' ס, א. **עליך נגלה.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: מכדר"י יתרו, מס' דבחודש, פר' יא, ד"ה בכל המקום; ספרי במ', פר' נשא, פי' לט, ד"ה כה תברכו; ב"ר פר' מז, סי' י. **נגלה.** ע"פ ישע' מ, ה.

ה"נ והערות

לכה דודי. פזמון לר' שלמה אלקבץ הלוי. סי' 'שלמה הלוי'.

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא־תִכָּלְמִי· מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי·
בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי· וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ:

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שׁוֹסַיִךְ· וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ·
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ· כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה:

יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי· וְאֶת־יְהוָה תַּעֲרִיצִי·
עַל־יַד אִישׁ בֶּן־פַּרְצִי· וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה:

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ· גַּם בְּשִׂמְחָה (בְּרִנָּה) וּבְצָהֳלָה·
תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה· בּוֹאִי כַלָּה· בּוֹאִי כַלָּה:

לפי מנהג ק"ק רומה מוסיפים:

תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה· בּוֹאִי כַלָּה שַׁבָּת מַלְכְּתָא·
לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה· פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:
בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· בְּיוֹם־שַׁבַּת קֹדֶשׁ:

הכל אומרים:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר

ח"נ והערות

בָּרוּךְ יְיָ וכו' קֹדֶשׁ. כה"נ במח' רומניא, אבל איננו במח' שד"ל. **בְּיוֹם־שַׁבַּת קֹדֶשׁ.** במח' רומניא: 'בְּיוֹם הַשַּׁבָּת'. **מזמור שיר ליום השבת.** מז' זה ומז' יי מלך' אינן במח' רמ"ו ובולוניא, אבל מופיעים במח' רומניא ושד"ל.

מקורות ומקבילות

לא תבושי. ע"פ ישע' נד, ד; לפ' ג, יח. **ולא תכלמי.** ע"פ ישע' מה, יז; נד, ד. **מה תשתוחחי ומה תהמי.** ע"פ תה' מב, יב; מג, ה. **כך יחסו וכו'.** ע"פ ישע' יד, לב; סה"ס יב, ב. **עניי עמי.** ישע' י, ב; ספ"ט א, ח. **ונבנתה עיר על תלה.** ירמ' ל, יח; לא, לז. **והיו למשסה שוסיך.** ע"פ ירמ' ל, טז; מיכ' ז, תדיר; תדא"ז (אים שלום), פר' כא, 'באותה שעה פתחה גיהנם פיה' וכו'. **ורחקו כל מבלעיך.** ע"פ ישע' מט, יט. **ישיש עליך.** ישע' סב, ה; לפ' ג, יז; פדר"ך נספח ו, ד"ה מהו שוש, 'ועתיד לשמוח עמה'; מדת"נ (וורשא), סוף פר' ויצלח. **כמשוש חתן על כלה.** ע"פ ישע' סב, ה. **ימין ושמאול תפרצי.** ישע' נד, ג; ויק"ר (מרגליות), פר' י סוף סי' ט. **ואת ה' תעריצי.** ע"פ ישע' כט, כג. **כן פרצי.** ע"פ רות ד, יח-כב. ראו בבלי יבמות, דף עו ע"ב, 'אי מפרץ אתי, מלכא דוי'; רב"ה פר' ד, סי' ט. **פרצי.** ע"פ בר' לח, כט. **ונשמחה ונגילה.** ע"פ ישע' כה, ט; תה' קיח, כד; סה"ס א, ד. **בואי בשלום.** ע"פ מ"א כב, כז. **עטרת בעלה.** משׁ' יב, ד. **בשמחה ובצהלה.** ע"פ אס' ח, טו. **תוך אמוני.** אה"מ, ריב"ז, עמ' 217, ד"ה הכתב. **אמוני עם סגולה.** ע"פ ש"ב כ, יט. **עם סגולה.** ע"פ דב' ז, ו. **בואי כלה.** ע"פ בבלי שבת, דף קיט ע"א; רי"ף; ר"ח בב"ק, דף לב, ריש ע"ב; רא"ש עמ"ס שבת, פט"ז, סי' ה; חזקוני דב' פ"ה, פי"ב. **שבת מלכתא.** בבלי שבת, דף קיט ע"א; רי"ף; רי"ד; רא"ש עמ"ס שבת פט"ז, סי' ה; רמב"ם, הל' שבת, פ"ל, ה"ב. **ברוך ה' אשר נתן.** מ"א ח, נו; מח' רומניא, דף כג ע"א. **מזמור שיר ליום השבת וכו'.** תה' לב, א-טז; רמב"ם, תפו' פאר הדור, סי' קטז; מח' רומניא; מח' פרס, דף ב ע"א. ראו בבלי סנהדרין, דף קא ע"א, ע"פ מש' טו, כג; מס' כלה פ"א, ה"ד; מס"ו פר' יח ה"ב.

חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל· עֲלֵי הִגָּיוֹן
בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ· בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ
מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה· מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע
וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ
כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן· לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה:
כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה· כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ· יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי· בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי·
בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים· תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח· כְּאֶרֶז
בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה· בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:
עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה· דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה·
צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה בוֹ:

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר· אַף־תִּכּוֹן
תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז· מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה· נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם· יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם· אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה:
עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד· לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ· יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

אם במשך השבוע נולד בקהילה בן זכר,
אומרים אחד משני הפזמונים הבאים או שניהם:

מַשְׂכִּיל מִכְתָּם שִׁירוּ רֵעִים· לִכְבוֹד אִישׁ תָּם וּתְמִים דֵּעִים·
גַּם אִמְרוּ מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים· יֶלֶד הַגְּמוּל לִשְׁמוֹנָה·

מקורות ומקבילות

ה׳ מלך וכו׳. תה׳ נג, ח־ה; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף ב ע״ח. **משכיל מכתם שירו וכו׳.** פדר״א פר׳ כח, ׳חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזכה להמול את בנו׳; ילקו״ש תו׳, רמז פח. **שירו.** ע״פ ישע׳ מב, י. **רעים.** ע״פ תה׳ קכב, ח; שה״ש ה, א; במדב״ר פר׳ יג, סי׳ ב, ׳אלו ישראל; דב״ר פר׳ ג, סי׳ יח. **איש תם.** בר׳ כה, כז; מק״ט, אד״נ נוסח א, פר׳ ב, ׳...יצא מהול, שנאמר ויעקב איש תם׳. **ותמים דעים.** ע״פ איו׳ לז, טז. **גם אמרו.** ע״פ בר׳ לח, כב. **מה טוב.** תה׳ קלג, א. **ילד הגמול לשמונה.** ע״פ ויק׳ יב, ג; משנ׳ שבת פי״ט, מ״ה;

ח״נ והערות

משכיל מכתם שירו רעים. פזמון מאת ר׳ מרדכי לאטים מרומה, ע״פ המנהג שנהוג כיום ברומה

אָשִׁיר הַיּוֹם לִבְרִית מִילָה· זִמְרָה שִׁגָּיוֹן וּתְהִלָּה·
תּוֹדוֹת אַקְרִיב כִּדְמוּת עוֹלָה· וּכְמוֹ תוֹרִים וּבְנֵי־יוֹנָה:

יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵנוּ וְשַׁלְוָה בְּיִשְׂרָאֵל·

בְּסִמָּן טוֹב בֵּן בָּא לָנוּ בְּיָמָיו יָבוֹא גוֹאֵל·
הַיָּלֹד יְהִי רַעֲנָן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן·
וּבַתּוֹרָה יִתְבּוֹנָן· יְאַלֵּף דָּת לְכָל־שׁוֹאֵל: בְּסִמָּן וכו׳

סדר תפילת ערבית של שבת

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

הקהל אומר ואחריו החזן:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ח״נ והערות

ובירושלים כאשר נולד תינוק ואומרים אותם בשבת שלפני הברית ואיננו במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל. ראו: יהודה נילו פאווצ׳ילו, ׳מנהגים ושירים מיוחדים לקהילת רומי׳, ידע עם, יב (תשכ״ד), עמ׳ 37. **יהי שלום בחילנו.** פזמון מאת ר׳ טוביה, כמנהג פירנצה וליוורנו, בהשפעת המנהג הספרדי ואיננו במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל. נמצא גם במח׳ רומניא כפיוט לברית מילה, עם הוספות ושינויים. **ושלוה בְּיִשְׂרָאֵל.** במח׳ רומניא: ׳ושלוה בְּקְהָלֵנוּ׳. **בְּסִמָּן טוֹב.** במח׳ רומניא: ׳בְּמַזַּל טוֹב׳. **יאלף דת לכל־שואל.** במח׳ רומניא נוספו עוד ארבעה בתים. **תפילת ערבית של שבת.** בסחב״ר מבואר: ׳אין אומ׳ והוא רחום ופותח שליח ציבור ברכו׳. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳החזן מתחיל בנועם ברכו׳ וכו׳. בכ״י כ״ה, לפני ברכו בא הפסוק ׳והוא רחום׳ וכו׳, אבל לא הפסוק ׳״י הושיעה׳ וכו׳ והשוו סרע״ג ח״ב, סי׳ ג. במח׳ רומניא החזן מתחיל מפסוק ׳״י הושיעה׳ וכו׳ ויש מתחילין ׳ברכו׳.

מקורות ומקבילות

מדת״כ (וורשא), פר׳ תצוה, סי׳ ח. **אשיר היום לברית מילה.** ע״פ מדת״כ (וורשא), פר׳ חיי שרה, סימן ז, ׳כשמל בנו... משמח אותו היום, הוי אומר והוספתי על כל תהלתך׳. **זמרה.** ישע׳ נא, ג; תה׳ לח, ה. **שגיון.** תה׳ ז, ח. **ותהלה.** ישע׳ סא, יא; תה׳ מ, ד. **תודות אקריב וכו׳.** ע״פ תה׳ נו, יג; ק, ד; פדר״א פר׳ כח, ׳כל אים שמגים בנו למילה, כאילו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח׳; ילקו״ש תו׳, רמז פא. **תוריס וכני יונה.** ע״פ ויק׳ ה, יד. **יהי שלוס בחילנו ושלוה.** ע״פ תה׳ קכב, ז; מח׳ רומניא, דף תמא ע״ב. **ושלוה בישראל.** ע״פ ישע׳ ל, טו; אגד״ר פר׳ לו, סי׳ א; מדת״ה מז׳ ד, סי׳ יא. **בסימן טוב.** לשון חז״ל בהרבה מקומות, כמו: מכדר״י יתרו, מס׳ דבחודש, פר׳ ט, ד״ה ויאמר משה; מתע״ד פי״א, פט״ו; מס״ו פר׳ יט, ה״י; בבלי שבת, דף פט ע״א. **בן בא לנו.** ע״פ ישע׳ ט, ה. **בימיו יבוא גואל.** ע״פ מס״ו פר׳ יג, הל׳ יב. ראו בבלי סוטה, דף מח ע״ב. **הילד יהי.** ע״פ שופ׳ יג, ה. **יהי רענן.** ע״פ תה׳ צב, טו. **בצל שדי יתלונן.** תה׳ לא, א. **ובתורה יתבונן.** ע״פ יהו׳ א, ח; תה׳ א, ב. לשון חכמיס בהרבה מקומות, כמו: ירוש׳ סנהדרין פ״ו, ה״ו, ׳לעיין בתורייתא׳; ויק״ר פר׳ לד, סי׳ טז. **יתבונן.** ע״פ ישע׳ יד, טז; תה׳ קז, מג. **יאלף.** ע״פ איו׳ טו, ה. **דת לכל שואל.** ע״פ עמו׳ ח, יא־יב; בבלי שבת, דף קיד ע״א, ׳...כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה׳.

תפילת ערבית של שבת. סרע״ג ח״ב, סי׳ ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ קי. ראו בבלי ברכות, דף כז ע״א, ׳רב מגלי של שבת בערב׳ וכו׳. **החזן אומר.** סרע״ג ח״ב, סי׳ ג.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בִּלָּה מַעֲשָׂיו בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי· וַיִּקְרָאֵהוּ שַׁבַּת־קֹדֶשׁ· מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב· וּנְתָנוֹ מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בּוֹרֵא יוֹמָם וָלָיְלָה· גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר· הַמַּעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה· הַמַּבְדִּיל בֵּין־יוֹם וּבֵין־לָיְלָה· יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ· וּשְׁמוֹ חַי וְקַיָּם תָּמִיד הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהַבְתָּ· תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ· עַל־כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ תֵּן־בְּלִבֵּנוּ· לָשִׂיחַ בְּחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְנִשְׂמַח וְנַעֲלֹז בְּדִבְרֵי (תַלְמוּד) תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ (וְחֻקּוֹתֶיךָ) לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה· וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִר מִמֶּנּוּ עַד־נֶצַח נְצָחִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אוֹהֵב אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הקורא ק״ש יכוון לקיים מצות עשה מהתורה ולקבל עליו עול מלכות שמים, ויקרא בנחת ובנעימה. צריך לפרש האותיות בפיו ובשפתיו וצריך ליתן רווח בין הדבקים כגון ״על לבבך״, ״על לבבכם״. וצריך להשמיע לאזניו מה שיוצא

מקורות ומקבילות

ברכה רא״שונה של ק״ש. מסמ׳ ברכות פ״א, מ״ד; רא״ו מדת״ה מז׳ ו (יב, א); שבה״ל, עניַן תפילה, סי׳ א; סת״ר סי׳ א, ענין מאה ברכות. **ברכת אשר כלה מעשיו.** ע״פ סדו׳ רס״ג עמ׳ קי; שבה״ל, סדר יו״כ, סי׳ שיח; ס׳ מספרות הגאוניס, י-ס תרל״ג, עמ׳ 75; בשו״ת הרמב״ם סי׳ רס, כתב שזה מנהג בבל, סוריה וארצות אדום. הוזכר בסת״ר סי׳ פ, ד״ה בערב יוה״כ. **כלה מעשיו ביום הז׳.** ע״פ בר׳ ב, ב; ספי״ו ב, ב; ספ״י קדה״י א, א, א. **ביום השביעי.** ע״פ ויק״ר פר׳ כט, סי׳ יא; פדר״ך פי׳ כג, ד״ה כל השביעי׳ הביבין; מדת״ה מז׳ ט, סי׳ יא. **ויקרא״הו.** ע״פ שמ׳ לה, ב; ויק׳ כג, ג; נחמ׳ ט, יד. **שבת קדש.** שמ׳ טז, כג; ספי״ו ב, ב; ב, לא; בבלי ביצה, דף יז ע״א, ״שבת מקדשא וקיימא״. **מערב ועד ערב.** ע״פ ויק׳ כג, לב; מסמ׳ חולין פ״ה, מ״ה; בבלי פסחים, דף קו ע״א. **ונתנו מנוחה וכו׳.** ע״פ שמ׳ כג, יב; דב׳ ה, יד; מ״א ח, נו; ירמ׳ יח, כא-כב; מסמ׳ תענית פ״ד, מ״ג; מדת״נ (וורשא), פר׳ וירא, סי׳ א; מדת״ה מז׳ כט, סי׳ ב; פדר״א פר׳ יט. **מנוחה לעמו ישראל.** ע״פ שמ׳ לא, יז; בבלי סנהדרין, דף מח ע״ב, ״מכרי שבת חייב מיתה״. **בקדשתו.** ע״פ שמ׳ לא, יג; יבמ׳ מח, יג; נחמ׳ ט, יד. **בורא יומם.** מח׳ פרס, דף ג ע״א. **גולל אור וכו׳ מפני אור.** בבלי ברכות, דף יא ע״ב; מדת״ה מז׳ לו, סי׳ ב. **המעביר יום.** מח׳ פרס, דף ג ע״א. **המבדיל בין יום ובין לילה.** ע״פ בר׳ א, ד-ה. **ה׳ צבאות.** יבמ׳ מז, ד. **ושמו חי וקייס תמיד.** מח׳ פרס, דף ג ע״ב. **חי וקייס תמיד.** ע״פ דני׳ ו, כז. **ימלוך עלינו לע״ו.** מדת״נ פר׳ ויבלח, סי׳ ל, ע״פ זכ׳ יד, ט; ילקו״ש מ״א, רמז ריד, ד״ה בחרו לכם. **בא״י המעריב ערבים.** מדת״נ (וורשא), פר׳ חאת הברכה, סי׳ ז; אה״מ עמ׳ 127; רש״י תה׳ סה, ט.

ח״נ והערות

שבת קֹדֶשׁ. בסדו׳ רס״ג: ״עונג שבת קדשו״. **וְעַד ערב.** בסדו׳ רס״ג ומח׳ בולוניא: ״עַד ערב״ ללא ו׳. **וּנְתָנוֹ מנוחה.** בסדו׳ רס״ג: ״התקין מנוחה״. **בִּקְדֻשָּׁתוֹ.** בסדו׳ רס״ג: ״ברצונו״ וללא תיבות ״בּוֹרֵא יוֹמָם וָלָיְלָה״. **הַמַּעֲבִיר יום וכו׳.** מכאן ועד חתימת הברכה איננו בסדו׳ רס״ג. **יומם ולילה.** בסחב״ר כאן מופיע נוסח מיוחד לשבת ובשינויים מהפנים, עד חתימת הברכה. **אוהב את עמו ישראל.** בסיום ברכה זו צויין במח׳ רמ״ו ״אמן״, מה שלא הוזכר בתפילות חול.

מפיו שיהיו פיו ולבו שווים בכוונה. אם לא כיוון לבו בפסוק ראשון לא יצא אפילו בדיעבד. צריך להאריך בדלי״ת של ׳אחד׳, וצריך להתיז בזיין של ׳תזכרו׳ ושל ׳וזכרתם׳. אין הש״ץ צריך להנמיך את קולו בפסוקי התוכחה.

המתפלל יחיד אומר: אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ· בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה· אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם· עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם· לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ· וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ· וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם· וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ· וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם· וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם· עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם· כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם· וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם· וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי· וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם· אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים· אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: הציבור אומר: **אֱמֶת:**

החזן חוזר ואומר: **יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת:**

וְאֱמוּנָה בַּשְּׁבִיעִי קַיַּמְתָּ גְּזֵרָתְךָ דִּבַּרְתָּ· הִקְשַׁבְנוּ וְשָׁמַעְנוּ זָכוֹר· חָמַדְתָּ טְהוֹרִים יִרָשׁוּהָ· כְּתוּבָה הִיא לְרֹאשׁ אַרְבָּעָה· מֵעֵת נִתְּנָה· שָׂמַח־בָּהּ לֵב יְשֻׁרוּן· עֵדָה פָּדִיתָ· צְדָקָה קָנִיתָ· רוֹמֵמְתָּ שַׁבָּת תָּמִיד· בֵּינְךָ וּבֵינֵינוּ אוֹת הִיא לְעוֹלָם·

מקורות ומקבילות

ואמונה בשביעי וכו'. סדו' רס"ג עמ' קי. רלו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' ה; ס' מספרות הגאונים, י-ס תרל"ג, עמ' 75. **בשביעי קימת.** ע"פ שמ' טז, כו-כז; ירוש' ר"ה, פ"ח, ה"ג, 'ומקיימה וכו', שמימרתו מצותיה של תורה תחילה'. **גזרת.** ע"פ דני' ד, יד; רב"ה פר' ג, סי' ב, 'ועדיין לא נתבטלה גזירתו עד השתא'; קה"ר פר' ט, סי' ג. **דברת.** ע"פ שמ' כ, יט; דב' ד, לג; נחמ' ט, יג; ספי"ו נ, ח. **ושמענו.** ע"פ דב' ד, לג; ה, כ-כג; בבלי קידושין, דף כב ע"ב; פדר"א פר' מ; ויק"ר פר' ח סי' יח. **זכור.** שמ' כ, ח; בבלי בילה, דף טו ע"ב; שמו"ר פר' יט, סי' ז. **חמדת טהוריס יירשוה.** ע"פ בבלי שבת, דף י ע"ב, 'הגותן מתנה' וכו'; פסז"ו פר' בשלח, פע"ז, סי' כט; ילקו"ש תו', רמז שן, ד"ה ואת בגדי. **טהוריס.** מד"א (בובר), פר' תזריע פר' יג, סי' ב, 'ישראל נקראו טהוריס', ע"פ יט"ע סב, יב. **יירשוה.** ע"פ שמ' לא, יז; ספי"ו ב, נב; בבלי בילה, דף טז ע"א. **כתובה היא לראש ארבעה.** רביעי לעשרת הדברות, שמ' כ, ח. **מעת נתנה שמח בה.** ע"פ ספרי דב', פר' ראה, פי' טו, סי' כג; פסז"ו פר' תבא, דף מז ע"ב, 'יהא אדם שמח לשמוע דברי תורה כאילו ביום שקיבלו אבותינו מהר סיני'; ויק"ר פר' טז, סי' ד, 'דברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני'; אה"מ, עשרת הדברות, עמ' 453, 'קבלו את התורה בשמחה'. **שמח בה.** פדר"א פר' מה, '...שבת שמחים כשמחת החג, שזכו לשמוע קולו של הב"ה'. **ישורון** - ישראל. ע"פ דב' לב, טו; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ג [דף לד ע"א]. אחד מע' שמות שנקראו ישראל: מד"ז שה"ש (בובר), פר' א, סי' ח. **עדה פדית.** ע"פ דב' ט, כו; כא, ח; ש"ב ז, כג; נחמ' א, י; דה"א יז, כא. **לדקה קנית.** ע"פ שמ' טו, טז; ישע' א, כז; מד, יד. **רוממת שבת.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' כ, יא; ישע' נח, יג; ב"ר פר' יא, סי' ה, 'רלה הקב"ה לכבדה'; ילקו"ש תו', פר' בראשית, רמז טז. **שבת תמיד.** ע"פ שמ' לא, טז; מכדר"י פר' כי תשא, מס' דשבתא, פר' א, 'שאין השבת בעלה מישראל לעולם'; אסת"ר פר' ז, סי' יא; ילקו"ש תו', פר' כי תשא, רמז שלא, ד"ה שבת ימיס. **כיון וביינו וכו'.** ע"פ שמ' לא, יח; ספי"ו ב, ל-לה; בבלי סנהדרין, דף נח ע"ב, 'וכרי שבשת' וכו'. **אות היא וכו וכשביעי נחת.** ע"פ

ח"נ והערות

ואמונה בשביעי. מיוסד ע"ס א"ב. בסדו' רס"ג: 'אמונתך בשביעי'. כבר בבבלי, ברכות דף יד ע"ב, מצאנו נוסח שונה ל'אמת ואמונה', 'דאמר הכי מודים אנחנו' וכו'. בסחב"ר נראה שפותח בנוסח הרגיל שמופיע בימות החול ורק לקראת הסוף משנה את הנוסח. **וְשָׁמַעְנוּ זָכוֹר.** בכ"י כ"ה: 'שמענו זכור'. במח' רמ"ו: 'ושמענו זָכוֹר'. **מֵעֵת נִתְּנָה.** בסדו' רס"ג: 'משעת נתינתה'. **בָּהּ לֵב ישרון.** בכ"י כ"ה: 'בלב ישרון'. **וּבֵינֵינוּ וכו' כי־שֵׁשֶׁת.** בסדו' רס"ג: 'לבינינו כי בששת' וללא תיבות 'אות הִיא לְעוֹלָם'.

כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עוֹלָמְךָ תִּקַּנְתָּ· וּבַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ· לְמַעַן שֶׁתַּנִּיחַ לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ שִׁבְּחוּ וְזִמְּרוּ בָּרוּךְ הוּא· מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם· מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה· מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ· נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא· שׁוֹמְרֵי שְׁבִיעִי רָאוּ גְבוּרוֹתֶיךָ עַל־הַיָּם· יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: תָּחִישׁ יְשׁוּעָה לְשׁוֹמְרֵי עֲנָוָה· תִּפְדֶּה לְצֹאנֶךָ· וְאַל־יִהְיוּ עוֹד לְבִזָּה· כַּכָּתוּב· וְהוֹשַׁעְתִּי לְצֹאנִי וְלֹא־תִהְיֶינָה עוֹד לָבֵז· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם· וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם· וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ· וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ· וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ· וְהוֹשִׁיעֵנוּ (מְהֵרָה) לְמַעַן שְׁמֶךָ· וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב· דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וַאֲנָחָה·

ח"נ והערות

תִּקַּנְתָּ. בסדו' רס"ג: 'תכנת'. **לְמַעַן שֶׁתַּנִּיחַ.** בה"נ במח' רמ"ו. במח' בולוניא ושד"ל: 'לְמַעַן שֶׁתְּנִיחַ'. **יִשְׂרָאֵל. וכו' עָנוּ שִׁירָה.** בסדו' רס"ג בא בשינויים. **וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'לִכְבוֹד שִׁמְךָ', ללא וי"ו. **וְאָמְרוּ כֻלָּם.** בסדו' רס"ג: 'אמרו כלם', אבל בחול כבפנים. **גְּבוּרוֹתֶיךָ.** בסדו' רס"ג: 'את גבורתך'. **עוֹד לָבֵז.** כה"נ במח' שד"ל. במח' בולוניא: 'עוד לָבֶז'. **השכיבנו ה"א לשלום וכו'.** בסחב"ר, עד חתימת הברכה, בא בנוסח שונה עבור ש"ק.

מקורות ומקבילות

שמ' לא, יח. **כי ששת ימים וכו'.** ע"פ שמ' כ, יא; ספי"ו ב, ב; ב"ר פר' סח, סי' ד; מדת"נ פר' בראסית, סי' א. **עולמך תקנת.** ע"פ בר' א, לא; מש' ג, יט; קה"ר פר' ז, סי' יג; ויק"ר (מרגליות), פר' יא, סי' א; מדת"נ פר' שמיני, סי' ג. **ונשביעי נחת.** ע"פ מכדר"י יתרו, מס' דבחדש, פר' ז, ד"ה כי ששת; דב"ר (ליברמן), פר' דברים, סי' יח. **למען שתניח לעמך ישראל.** ע"פ מ"א ח, נו; בבלי ברכות, דף מט ע"א; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' א; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **ולכבוד שמך שבחו.** ע"פ מכדר"י בשלח, מס' דויסי, פר' א, 'ישראל מרוממים ומשבחים ועותמים שיר שבח' וכו'; מכדר"י בשלח, מס' דויסי, סוף פר' ב; אד"נ נוסח א, פר' כז, 'כנסת ישראל היתה משבחת' וכו'; מג"ת, הסכוליון, 'כל תשועה ותשועה וכו' בהללו ובשבח', ע"פ עזר' ג, יא. **שבחו וזמרו.** ע"פ שמ' טו, א, ותר"א; תי"ו; תי"ר; מדת"ה מז' לב, סי' י; שה"ר פר' ח, סי' יב. **ברוך הוא.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' אבות פ"ב, מ"ט; תוספתא פאה (ליברמן), פ"א, ה"ד; ירושל' מכות פ"ג, הי"ג; מדת"ה מז' קא, סי' א. **משה ובני' וכו' שירה.** ע"פ שמ' טו, א. **מי כמכה.** שמ' טו, יא; ראו רס"י עמ"ס ברכות, דף יד ע"ב, ד"ה ושרנו לך. **שומרי שביעי וכו'.** סדו' רס"ג עמ' קי. **ראו גבורותיך על היס.** ע"פ שמ' יד, ל-לא; תה' קו, ח-יא; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ד, '...נגלה על היס כגבור' וכו'; מדת"נ פר' יתרו, סי'' טז. **והמליכו ואמרו.** ע"פ מדת"נ פר' כי תשא, סוף סי' ד; ויק"ר פר' ב, סי' ד; שה"ר פר' ו, סי' ה. **ה' ימלוך וכו'.** שמ' טו, יח. **תחיש ישועה.** ע"פ ישע' ס, כב; ספ"י, נגד אפיון, ב, טז; אה"מ, עשרת הדברות, עמ' 457. **לשומרי ענוגה.** ע"פ ישע' נח, יג; ויק"ר פר' ג, סי' א, '...נגאלין אלא בזכות שבת'; מדת"נ פר' ראה, סי' ח. **תפדה לצאנך.** ע"פ ירמ' לא, י; תה' כה, כב; קל, ח; בבלי כתובות, דף ח ע"ב. **לצאנך** - ליסראל. ע"פ יחז' לד, לא; מתע"ד פי"ד, פ"א; ב"ר פר' עה, סי' ו. **והושעתי לצאני.** יחז' לד, כב. **השכיבנו ה"א לשלום וכו'.** סדו' רס"ג עמ' כז; בסדו' רס"ג עמ' קיא הנוסח דומה במקצת ושונה עבור שבת; רש"י עמ"ס ברכות, דף יד ע"ב, ד"ה ושרנו לך; רמב"ם, סד"ת; מח' רומניא, דף כד ע"א. **והגן בעדנו וכו'.** מכאן ועד חתימת הברכה אינו במח' רומניא בתפילות של שבת.

וּשְׁבֹר (וְהָסֵר) שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. פּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְרוּשָׁלָיִם. (אָמֵן):

ואומרים בעמידה:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת. לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם. כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

ופרוש עלינו וכו'. עור או"ח, סי' רסז, בשם ירושלמי והגאונים; סרע"ג ח"ב, סי' ג; סד"ר סי' פב; מהר"ו סי' קא; מח' רומניא, דף כד ע"א. **פורש סוכת שלום.** מדת"ה מז' ו (יב, א); ירוש' ברכות פ"ד, ה"ה [דף לה ע"ב]; ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' ג; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' נא וסי' סה; סת"ר סי' ט, עניַן תפילה ערבית, סי' יג עניַן ערבית של ליל שבת; סה"ת סוף סי' כג. רא"ו תשו' רל"ג, או"ח, סי' קמב. **שלום עלינו ועל כל עמו.** ע"פ תה' כט, יא. **שלום... ועל ירושלים.** ע"פ תה' קכב, ו. **ועל ירושלים.** במח' רומניא מוסף: 'עִיר הַקֹּדֶשׁ'. **ואומרים**

ה"נ והערות

ופרוש. בשי"ן, כ"ה במח' שד"ל, וכן בחתימה. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'וּפְרוֹס', בסמ"ך וכן בחתימה. **ופרוש עלינו סכת שלומך.** איננו בכ"י כ"ה, סרע"ג וסדו' רס"ג. **פורש סכת.** היום נהוג לומר 'הַפּוֹרֵשׂ' בה"א, עפ"י הזוהר (בראשית, דף מח ע"א, ועוד), וטוב לומר בלא ה"א, שכ"ה בירושלמי ברכות, פ"ד, ה"ה; מדת"ה, מז' ו, סי' א; סחב"ר; שבה"ל, עניַן שבת, סי' סה; תניא רבתי סי' ט; מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. **ועל־כָּל־עמו.** בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'כָּל'. **ירושלים (אָמֵן).** תיבת 'אָמֵן' איננה בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל בא ללא סוגריים. במח' רומניא: 'ירושלים עִיר הַקֹּדֶשׁ'. בסדו' רס"ג בא לאחר ברכת 'יראו עינינו'. **ואומרים בעמידה.** הוראה זו איננה בנוב"ר ולא במח' רומניא.

עֲמִידָה לְעַרְבִית שֶׁל שַׁבָּת

בר"ח מכריז החזן: "ראש חודש"; בחנוכה ופורים שושן מכריז החזן: "על הנסים".

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים· וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֱל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

מקורות ומקבילות

בעמידה. טור או"ח, סי' רסח; הרש"ר ומדק"א עמ' תפה. **ושמרו בני־ישראל את השבת וכו'.** שמ' לא, טז־יח; סרע"ג ח"ב, סי' ד; סדו' רס"ג עמ' קיא; טור או"ח, סי' רסז; שבה"ל, ענין שבת, סי' סה; סת"ר סי' יג, ענין ערבית של ליל שבת; סה"ת סוף סי' כג; מח' רומניא; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ב ע"ב, אות ד. **קדיש.** מחזר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"א, סי' פה, ח"ב סי' ד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ת, בשם תשו' הרא"ד סי' קצג; מח' רומניא. **עמידה לערבית של שבת.** סרע"ג ח"ב, סי' ה; סדו' רס"ג עמ' קיא; טור או"ח, סי' רסח; שבה"ל, ענין שבת, סי' סה; סת"ר סי' יג, ענין ערבית של ליל שבת. **ז' ברכות של שבת.** ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ג [דף לג ע"ב]; בבלי ברכות, דף כט ע"א ותוספות הרא"ש, ד"ה כנגד שבעה; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ד ה"ג, אות ה; סת"ר סי' יג, ד"ה ומתפללין. **ביטלו תביעת ערכיס בשבת.** ע"פ ירוש' שבת, פע"ו, ה"ג, 'אסור לתבוע ערכיו בשבת'; ילקו"ש תה', רמז תשע ורמז תתמג; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכח.

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים·
זְכוֹר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· מֵמֶּת וּמְחַיֶּה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

וּמֵאַהֲבָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָהַבְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וּמֵחֶמְלָתְךָ מַלְכֵּנוּ שֶׁחָמַלְתָּ עַל־בְּנֵי־בְרִיתֶךָ· נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה· לִגְדֻלָּה וְלִגְבוּרָה וְלִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְלַעֲבוֹדָה וּלְהוֹדָאָה· וְלֶתֶת לָנוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מֵאִתְּךָ:

יש נוהגים לומר במקום 'ומאהבתך', אתה קדשת:

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ· תַּכְלִית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ· וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל־הַיָּמִים· וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים· וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ· כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג· עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי· כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ· וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ· חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ· זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

מקורות ומקבילות

ניטלו חוכן הדעת בשבת. ירוש' ברכות פ"ד, ה"ד; מד"ש פר' ה, סי' טו; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכח. **קדושת היום.** רמב"ם, סד"ת, סוף נוסח הקדיש; שבה"ל, ענין שבת, סי' סה; סת"ר סי' ח, ענין מלה ברכות, סי' יג, ענין ערבית של ליל שבת. **ומאהבתך ה"א שאהבת וכו'.** רבי לדוק היה מתפלל תפילה קצרה בלילי שבתות,

ח"נ והערות

ומאהבתך ה"א שאהבת. כה"נ גם בסדר חיבור ברכות, אבל ללא שמות הקודש. עיינו: נ' וידר, 'התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב', א, עמ' 316–322. בתוספתא ברכות (פ"ג, הי"ח) הנמצא בש"ס דפוס וילנא מופיעות רק התיבות 'ומאהבתך ה' אלהינו'. והחזון יחזקאל הביא מכתב יד ערפורט את תוספת

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ· קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ· שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ· שַׂמְּחֵנוּ

ח"נ והערות

הנוסח: "שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלקינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה", וכן הגיה 'אור הגנוז', הנדפס בש"ס וילנא, אות יב. **ומחמלתך מַלְכֵּנוּ.** בסחב"ר ללא תיבת 'מַלְכֵּנוּ'. **השביעי הַגָּדוֹל.** כה"נ גם בסרע"ג וסדו' רס"ג. בסחב"ר: 'השביעי הזה'. בכ"י כ"ה: 'השביעי השבת הגדול'. **וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה.** תיבות אלו אינן מופיעות בסחב"ר. **לְגָדְלָה וְלִגְבוּרָה וכו' וּלְהוֹדָאָה.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'לִמְנוּחָה וְלִגְדֻלָּה וְלִקְדֻשָּׁה וְלַעֲבוֹדָה וּלְהוֹדָאָה'. בסרע"ג: 'באהבה לגדולה ולגבורה לקדושה ולמנוחה לעבודה ולהודאה לאות ולברית ולתפארת'. בסדו' רס"ג: 'לאהבה למנוחה לעבודה להודאה'. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'לקדושה [1]למנוחה לעבודה ולהודאה' וללא תיבות 'לגדלה ולגבורה'. **וְלֵתֶת לנו בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מֵאִתְּךָ.** כה"נ גם בסרע"ג. בסדו' רס"ג: 'לתת לנו מאתך חיים וחסד'. **יש נוהגים לומר וכו' אתה קדשת וכו' ויכולו וכו'.** כה"נ במח' שד"ל, אבל איננו בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר: 'ויש שמתחילין ויכולו אחרי האל הקדוש כשמתפלל בלחש ואומ' ויכו"לו כו"לו עד אשר ברא אלהים לעשות ומאהבתך כולו עד מקדש השבת'. **אתה קדשת.** כתב השבה"ל, ענין שבת, סי' סו: 'יש מקומות שנהגו לומר בתפלת לחש אתה קדשת, ויש בה ויכולו, ומנהגינו לומר ומאהבתך כדאיתא בתוספתא דברכות (מהד' ליברמן, פ"ג, ה"ז)'. **ויכולו.** הקשה הקד"א על אתר, הלא צריכים לומר 'ויכולו' ע"פ בבלי, שבת דף קיט, ב, א"כ לנוסח הלועזים שאומרים רק 'ומאהבתך' היכן ה'ויכולו', ותירץ שסומכים על שאומרים 'ויכולו' עם הש"ץ. ובאמת משבה"ל ענין שבת, סי' סו, ומהתניא סי' יג, ענין ערבית של לילי שבת, מוכח שלקיום דברי הבבלי אומרים 'ויכולו' לפני ברכת מעין שבע, מפני שהביאו להלכה את דברי הבבלי לומר ויכולו, אבל כתבו ש'מנהגנו לומר ומאהבתך', והוסיפו להורות שמנהגינו לומר ויכולו עם ברכה מעין שבע. וראו בפירושי סידור התפילה לרוקח עמ' תעה: 'יש בני אדם טועים וסוברים שיש לומר ויכולו בתפלה, והבל יפצה פיהם, כי אין להוסיף, אלא אחר תפלה אומר ויכלו'. וגם בראי"ש, מס' שבת פט"ז סי' ה, כתב: 'ראיתי בסדר תפלות הקדמונים שאין אומרים ויכולו'. **ישמחו במלכותך וכו'.** כל הקטע איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל. מופיע בסדו' הרמ"מ, קאמריני והרד"פ. בסחב"ר: 'וקדשינו במצוותיך'. **קַדְּשֵׁנוּ במצותיך.** 'שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ. תיבות אלו אינן בסחב"ר, אבל נמצאות במוסף של שבת. **שַׂמְּחֵנוּ בישועתך.** כה"נ גם בכ"י כ"ה על

מקורות ומקבילות

תוספתא (ליברמן), ברכות פ"ג, ה"ז; רא"ה ח"א סי' קנו, בשם הירושלמי; סרע"ג ח"ב, סי' ה ובסי' ח, בשם רב משה גאון; סדו' רס"ג עמ' קיא, בשם המסורת; העתיס סי' קלח; ס' המנהיג, הל' שבת, עמ' קנז; שבה"ל, ענין שבת, סי' סו; סת"ר סי' יג, ענין ערבית של לילי שבת. **שאהבת את.** ע"פ דב' ז, ח; מ"א י, ט; הוש' יא, א; מלא' א, ב; דה"ב ט, ח. **ישראל עמך.** ע"פ דב' כא, ח; ש"ב ז, כג; דה"א יז, כא. **ומחמלתך מלכנו.** ע"פ ספי"ו ב, ל-לא. **שחמלת על וכו'.** ע"פ ישע' סג, ח-ט; מלא' ג, יז; אגב"ר פר' עב, סי' א. **בני בריתך.** ע"פ בר' יז, ז-יא; שמ' כד, ח; לד, כז; ספי"ו טו, לב-לד. **נתת לנו וכו' יום השביעי.** ע"פ שמ' טז, כט; לא, יב-יז; ספי"ו ב, נב-נה; סע"ר סוף פר' ה. **השביעי הגדול.** ע"פ מתע"ד פר' ה, פ' יד; מכר"א פר' כ, סוף עמ' 365. **והקדוש הזה.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' טז, כג; כ, ח; ישע' נח, יג. **לגדולה ולגבורה.** ע"פ ספי"ו ב, כח. **ולקדושה.** ע"פ ירמ' יז, כב; נחמ' יג, כב; ספי"ו ב, ל-לא. **ולמנוחה.** ע"פ מ"א ח, טו; ירמ' יז, כא-כב. **ולעבודה.** ע"פ ישע' נח, יג; ירוש' שבת, פר' טו, ה"ג [דף עח ע"א], 'לא ניתנו שבתות' וכו'. ולאו במדב"ר פר' ג, סי' ח, 'ובירר לו אחד מהם' וכו'. **ולהודאה.** ע"פ תה' לב, א-ב; פסר"ב סוף פי' מו, 'אמרה לו השבת אני ואתה נקלס' וכו'. **ולתת לנו ברכה.** ע"פ שמ' טז, כט; בבלי שבת, דף קיח ע"ב. **ושלוס.** ע"פ בבלי שבת, דף יב ע"ב. **אתה קדשת את יום השביעי.** ע"פ בר' ב, ג; טור או"ח, סי' רסח; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף כד ע"ב. **וברכתו מכל וכו' הזמנים.** ע"פ בר' ב, ג; מל"ה פר' יתרו, ד"ה וכן ממלא. **ויכלו וכו'.** בר' ב, א-ג. **ישמחו במלכותך.** ע"פ תה' קמט, ב. **שומרי שבת.** ע"פ שמ' לא, טז. **וקוראי עונג.** ע"פ ישע' נח, יג. **מקדשי שביעי.** ע"פ ירמ' יז, כב; נחמ' יג, כב. **כולם ישבעו ויתענגו מטובך.** ע"פ נחמ' ט, כה. **וקדשתו.** ע"פ בר' ב, ג. **חמדת ימים.** ס' כלבו סי' לז ואבודרהם, בשם תי"ר, בר' ב, ב (לפנינו ליתא). **זכר למעשה בראשית.** שמו"ר פר' יט, סי' ז, ע"פ שמ' כ, ח. **או"א רצה במנוחתינו וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' ה; סדו' רס"ג עמ' קיב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף כד ע"ב. **רצה.** ע"פ תה' מ, יד; קה' ט, ז. **במנוחתנו.** ע"פ שמ' לא, טו ורש"י; ספ"י, מלה"י ב, יט, ב. **קדשנו במצותיך.** ע"פ שמ' יט, ה-ו; לא, יג; ויק' כ, כה-כו. **ותן חלקנו בתורתך.** משנ' אבות פ"ה, מ"כ; ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ב; אד"נ נוס' ב, פ' מח, ד"ה עשרה חלקיס; אסת"ר פר' א, סוף סי' יז; פסז"ו קה', פ"ב, סי' י. **שבענו מטובך.** ע"פ תה' סה, ה; נחמ' ט, כה. **שמחנו בישועתך.** ע"פ ישע' כה, ט; תה' קו, ד-ה; מש"ט שמ', פר' יז, פס' טו, 'שמחה לישראל,

בִּישׁוּעָתֶךָ׃ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת׃ וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ׃ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה׃ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׃ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

בראש חודש ובשבת חול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ יַעֲלֶה וְיָבֹא׃ יַגִּיעַ׃ יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה׃ וְיִשָּׁמַע׃ וְיִפָּקֵד׃ וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ׃ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ׃ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ׃ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה׃ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

מקורות ומקבילות

שמחה לפניו'; מדת"ה מז' ט, סי' יד. **וטהר לבנו.** ע"פ תה' נא, יב; ספי"ו ח, כח. **לעבדך באמת.** ע"פ יהו' כד, יד; ש"א יב, כד. **והנחילנו וכו' באהבה וברצון.** ע"פ מדת"ה מז' לב, סי' ב, '...שהיה לו כלי חמדה וכו' להנחילו אלא לישראל'; פדר"א פר' יט. **שבת קדשך.** נחמ' ט, יד. **וישמחו בך.** ע"פ ספרי במ', פר' בהעלותך, פי' עז; סרע"ג ח"ב, סי' ה; סד"ר סי' לד; שבה"ל, ענין שבת, סוף סי' פב, בשם י"א, ע"פ הספרי במ' פ' עז; שו"ת מהרי"ל החדשות סי' לד. **ישראל מקדשי שמך.** ע"פ יחז' כ, יב. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג; ספי"ו ב, יט-כא; בבלי פסחים, דף קח ע"ב. **ברכת עבודה.** סרע"ג ח"ב, סי' ה; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **יע"ו בערבית של שבת ור"ח.** בבלי ברכות, דף ל ע"ב; בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' מד, וסי' מז; סדו' רס"ג עמ' קכח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעא; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות כג; סת"ר סי' לב, ענין תפילת וכו', וסי' לד; סה"ת סי' טו. **יע"ו בערבית של שבת חוה"מ.** ע"פ בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' רנד; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות כג. **אמירתו בברכת עבודה.** ע"פ בבלי עירובין, דף מ ע"ב; בילה, דף יז ע"א; ר"ח, ד"ה ת"ר שבת; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות כג. ראו תוספתא ברכות פ"ג, הל' יא. **לא מזכיריס שבת ב'יעלה ויבוא'.** ע"פ תשוה"ג החדשות, עמעאל (אופק), סי' קעג; סרס"י סי' תקלה-ו בשם הגאונים; מרדכי עמ"ס שבת, רמז רפא; רא"ש עמ"ס שבת פ"ב, סי' טז; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעח; סת"ר סי' לד, ד"ה ר"ח.

ח"נ והערות

אתר, אבל בחזרת הש"ץ ומח' נירנברג: 'ושמחנו בישועתך'. במח' רומניא: יְשַׂמֵּח אֶת־נַפְשֵׁנוּ בישועתך'. בסרע"ג: 'ושמח לבנו בישועתך'. בסדו' רס"ג ובמח' רומניא בחזרת הש"ץ: יְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בישועתך'. בסחב"ר תיבות אלו אינן מופיעות, אבל נמצאות במוסף של שבת. **לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת.** במח' נירנברג: 'לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת'. **וישמחו בך כל ישראל.** זהו נוסח הקדום, ראו ע' פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ־ישראליים בתקופת הגניזה, עמ' 27. ובס' שבה"ל, ענין שבת, סוף סי' פב, שביאר מנהגנו ע"פ הספרי, במ', פ' עז, ששבת הוא ג"כ יום שמחתכם וא"כ בודאי ששייך לומר 'וישמחו בך'. ובירושלמי, מגילה פ"א, ה"ד, כתוב ששבת הוא יום שמחה, דר' זעירה הקשה לר' אבהו, שיעשו סעודת פורים בשבת, ואמר לו ששבת בלא"ה יום שמחה הוא. ובתורת חיים עמ"ס חולין, דף כו ע"ב, ג"כ ביאר את מנהגנו, אמנם בדרך אחרת. בסדו' רס"ג איננו, אלא עוברים לחתימה. **כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שמך.** בסרע"ג: 'כל ישראל אוהבי שמך'. בסחב"ר: 'ישראל אוהבי שמך'. בכ"י כ"ה: 'כל אוהבי שמך' וללא תיבת 'יִשְׂרָאֵל', וכן להלן בברכת מעין שבע. במח' נירנברג: 'יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי אֶת־שְׁמֶךָ' וללא תיבת 'כָּל'. במח' רומניא: 'כל ישראל הַמְקַדְּשִׁים אֶת־שמך'.

בראש חודש:	בשבת חוה"מ של פסח:	בשבת חוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃	**חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה׃**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה׃**

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה׃ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים׃ בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים׃ וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז׃
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן׃

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ׃ שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃
עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ׃ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת׃ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם׃ הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ׃ הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ׃ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ׃ לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ׃

בחנוכה ובפורים דמוקפים אומרים:
עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ׃ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃

בחנוכה:	בפורים דמוקפים:
בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו׃ כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ׃ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ	**בִּימֵי** מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע׃ וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים׃ מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד׃

מקורות ומקבילות
ברכת הודאה. סרע"ג ח"ב, סי' ה.

המשך לחנוכה:

הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכֵשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לפורים דמוקפים:

בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכֵשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ· כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה· מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר

פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. תּוֹרַת חַיִּים. אַהֲבָה וָחֶסֶד. צְדָקָה. בְּרָכָה. יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב יִהְיֶה בְעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים. בְּרָכָה וְשָׁלוֹם. פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה. חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ. אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. (אָמֵן):

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע. וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה. וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי. שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה. תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי. שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה. שַׁעֲרֵי חָכְמָה. שַׁעֲרֵי בִינָה. שַׁעֲרֵי דֵעָה. שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה. שַׁעֲרֵי חַיִּים. חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן. יַעֲשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה. בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 199.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי. וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

החזן והקהל אומרים בעמידה:

(יוֹם הַשִּׁשִּׁי):

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ· כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

החזן אומר ברכת מעין שבע:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה (בְּרַחֲמָיו) שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

החזן והקהל אומרים יחד:

מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ· מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ· (בשבת תשובה: הַמֶּלֶךְ) הָאֵל הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ· הַמַּנִּיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת

מקורות ומקבילות

החזן והקהל אומריס. סדו׳ רס״ג עמ׳ קיד. ראו טור או״ח, סי׳ רסח. **בעמידה.** ס׳ כלבו סי׳ לה, בשם המדרש; שבה״ל, עניו שבת, סי׳ סו; סת״ר סי׳ יג, עניו ערבית של ליל שבת; סה״ת סי׳ יב. **יום הששי.** בר׳ א, לא. **ויכולו השמים והארץ וכו׳.** בר׳ ב, א־ג; בבלי שבת, דף קיט ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ ו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קיד; שבה״ל, עניו שבת, סי׳ סה; סת״ר סי׳ יג, עניו ערבית של ליל שבת; סה״ת סי׳ יב; מח׳ רומניא, דף כה ע״א. **החזן אומר ברכת מעין שבע.** בבלי שבת, דף כד ע״ב; פסקי ריי״ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ ו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קיג; טור או״ח, סי׳ רסח; פסקי ריא״ז שבת, פ״ב ה״א, אות כא; שבה״ל, עניו שבת, סי׳ סה־סו; סת״ר סי׳ יג, עניו ערבית של ליל שבת. **מוסף הברכה.** סרע״ג ח״ב, סי׳ ו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קיד; תשו׳ רג״ג או״ח סי׳ עד; סד״ר סי׳ פה; מחו״ו סי׳ קה; רמב״ם, הל׳ תפילה, פ״ט, ה״י; מח׳ רומניא, דף כה ע״א. **אין מזכיר יו״ט.** ע״פ בבלי שבת, דף כד ע״ב וריובב״ן; פסקי ריי״ד; ר״ח; שדר״א פר׳ ויצא, שאילתא כו, ד״ה ברם לריך שבת ור״ח; בה״ג סי׳ ט, הל׳ תענוכה, עמ׳ קנת, ד״ה שבת ור״ח; סרע״ג ח״ב, סי׳ לה; פסקי ריא״ז עמ״ס שבת, פ״ב ה״א, אות כט; שבה״ל, עניו שבת, סי׳ פ; סת״ר סי׳ מט, ד״ה בשני ימים. **בא״י.** מכדר״י מס׳ דפסחא, פר׳ טז. **הזכרת אכות.** בתמ״ד (ווריטהיימר) ח״ב, מד׳ מנין, סי׳ ג, ע״פ שמ׳ לב, יג, ומ״א יח, לו. שמ׳ ג, ו; שמו״ר פר׳ טו, סי׳ ו; בבלי פסחים, דף קיז ע״ב. **האל הגדול.** דב׳ י, יח; בבלי ברכות, דף לג ע״ב. **אל עליון.** בר׳ יד, כ. **קונה ברחמיו שמים.** סדו׳ רס״ג; מח׳ פרס, דף י ע״ב. **קונה שמים וארץ.** בר׳ יד, יט; ספ״ו ז, מט; ספ״י, קדה״י א, ז, א; בבלי פסחים, דף פז ע״ב; ב״ר פר׳ מג, סי׳ ז. **הקהל אומריס.** ראו סה״ת סי׳ יב. **מגן אכות בדברו.** ע״פ בר׳ טו, א, כו, ג, כח, טו. **מחיה מתיס במאמרו.** ע״פ יחז׳ לז, יג; בבלי כתובות, דף ח ע״ב. **בשבת תשובה.** ע״פ בבלי ברכות, דף יב ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ קנז; שבה״ל, סדר ר״ה, סי׳ שה. **האל הקדוש.** ע״פ ישע׳ ה, טז; הוש׳ יא, ט; תה׳ עח, מא. **שאין כמוהו.** ע״פ ש״א ב, ב; תה׳ פט, ז. **המניח לעמו וכו׳ שבת.** ע״פ דב׳ ה, יד;

ח״נ והערות

יוֹם הַשִּׁשִּׁי. תיבות אלו אינן בכ״י כ״ה, מח׳ הקדומים, שד״ל, סרע״ג וסדו׳ רס״ג. מופיע בסדו׳ הרמ״מ, קאמריני והרד״פ. **וְכָל־צבאם.** בכ״י כ״ה: ׳בכל־צבאם׳. **קנה בְּרַחֲמָיו.** כה״נ בסדו׳ רס״ג. תיבת ׳בְּרַחֲמָיו׳ איננה בסרע״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ הקדומים, אשכנז, רומניא ושד״ל. הוכנס בהשפעת המנהג הספרדי וסדו׳ הרד״פ, וכך נהוג היום בק״ק רומה. **בשבת תשובה ׳הַמֶּלֶךְ׳.** כה״נ בסחב״ר ומח׳ שד״ל. וראו שו״ע, או״ח סי׳ תקפב, ס״ג והשע״ת שם, ס״ק ג. **לעמו בְּיוֹם שַׁבַּת.** כה״נ בסחב״ר, מח׳ בולוניא ושד״ל. בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, מח׳ רמ״ו ורומניא: ׳לעמו בְּשַׁבַּת׳. בכ״י כ״ה: ׳לעמו שבת׳.

קָדְשׁוֹ· כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם· לְפָנָיו נַעֲבוֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד·
וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת· אֵל הַהוֹדָאוֹת·
אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ הַשְּׁבִיעִי· הַמַּנִּיחַ בִּקְדֻשָּׁה
לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג· זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

החזן מסיים לבד:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ· קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ· שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ· שַׂמְּחֵנוּ
בִּישׁוּעָתֶךָ· וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת· וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ· וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי
שְׁמֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

ה"נ והערות

כי בם. בסחב"ר: 'כי בה'. **ביראה ופחד ונודה.** בכ"י כ"ה: 'ביראה ובפחד נודה'. **בכל־יום תמיד.** בסדו' רס"ג: 'כי הוא משים שלום'. **מעין הברכות.** בסדו' רס"ג: 'מעון הברכות'. **אל ההודאות.** בסרע"ג: 'ורוב ההודאות'. בסחב"ר: 'לאל ההודאות'. בסדו' רס"ג תיבות אלו אינן מופיעות. **אדון השלום.** בסרע"ג: 'לאדון השלום'. בסדו' רס"ג: 'ואדון השלום'. **מקדש השבת ומברך השביעי.** כה"נ במח' שד"ל. בסרע"ג, סחב"ר ואשכנז: 'מקדש השבת ומברך שביעי'. בסדו' רס"ג: 'מברך השבת ומקדש שביעי'. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'מקדש השבת מְבָרֵךְ שְׁבִיעִי', ללא וי"ו וה"א. במח' בולוניא: 'מקדש השבת מְבָרֵךְ הַשְּׁבִיעִי'. במח' רומניא: 'מְבָרֵךְ הַשְּׁבִיעִי מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת'. **המניח בקדשה.** בסרע"ג: 'ומניח בקדושה'. בסדו' רס"ג: 'ורצה והניח בקדשה'. במח' רומניא: 'המניח בִּקְדֻשָּׁתוֹ'. **מְדֻשְּׁנֵי ענג.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'מְדַשְּׁנֵי עונג' וכן נראה מסדו' רס"ג וסחב"ר. **מקדש השבת.** לפי סחב"ר, עמ' 98 ממשיך: 'יהי שם, ברכו וקדיש' ובעמ' 100 נוסף: ושבין ואומרין פרק במה מדליקין שהוא מענייני שבת.

מקורות ומקבילות

מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' ח, 'והשבת נתנה לישראל... ולמנוחה'. **כי בם רצה.** ע"פ דב' ז, ח. **להניח להם.** ע"פ בבלי שבת, דף י ע"ב, 'מתנה טובה יש לי בבית גמי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל; בבלי סנהדרין, דף נח ע"ב, 'ונכרי שעשה תייב מיתה'. **נעבוד בירא׳ה ופחד.** ע"פ תה' ב, יא; ירוש' ברכות, פ"ה, ה"א; מדת"נ פר' נח, סוף סי' כח. **ונודה לשמו.** ע"פ תה' מד, ט; קמ, יד. **בכל יום תמיד מעין הברכות.** בבלי ברכות, דף מ ע"א וסוכה דף מו ע"א, ע"פ תה' סח, כ. **אל ההודאות.** ע"פ דני' ב, כג; בבלי ברכות, דף נט ע"ב. **אדון השלום.** ע"פ ישע' מה, ז; איו' כה, ב. **מקדש השבת ומברך השביעי.** ע"פ בר' ב, ג; ספי"ו ב, יט־כא. **המניח בקדושה.** ע"פ שמ' טז, כג; כ, ח; לא, יג־טו; ויק' כג, ג; ישע' נח, יג. **מדשני ענג.** ע"פ ישע' נה, ב. **זכר למעשה בראשית.** ע"פ שמ' כ, יא; לא, יז. **החזן מסיים לבד.** רא"ו סה"ת סי' יב. **אור"א רלה במנוחתינו וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' ה, וסי' ו; סדו' רס"ג עמ' קיב ועמ' קיד; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות המלעיות; מח' רומניא. **בא"י מקדש השבת.** סרע"ג ח"ב, סי' ו. **קדיש.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' ו.

יְהֵא שְׁמֵה רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵה דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

החזן אומר בקול רם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל· לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאָרֶץ· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם· וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם· שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאָנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא· (שֶׁהוּא) נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ· וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים· הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ· וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת· אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ· לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן·

לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי׃ וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ׃ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ׃ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ כִּי לְךָ תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ׃ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ׃ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יָקָר יִתֵּנוּ׃ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֹל מַלְכוּתֶךָ׃ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד׃ כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא׃ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ וְכָתוּב׃ שְׁמַ**ע** יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָ**ד**׃

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הוּא בְרַחֲמָיו׃ יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ אָמֵן׃

יש אומרים 'ברכו', ומנהגנו שלא לאמרו בשבת.

מט"ז ניסן עד ערב שבועות סופרים כאן את העומר (לעיל עמ' 165 ואילך).

מקורות ומקבילות

יש אומרים ברכו. מה' רומניה, דף כה ע"ב, אבל לאחר 'יגדל'.

פיוט לר׳ דניאל בן יהודה דיין:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח· נִמְצָא וְאֵין־עֵת אֶל־מְצִיאוּתוֹ:
אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ· נֶעְלָם וְגַם אֵין־סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ:
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף· לֹא־נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ:
קַדְּמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא· רִאשׁוֹן וְאֵין־רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ:
הִנּוֹ אָדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר· יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:
שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נָתְנוֹ אֶל־ אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ:
לֹא־קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד· נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ:
תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל· עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ:

מקורות ומקבילות

שירת יגדל כלול שבח. מח׳ רומניא, דף כה ע״א, בשם ים אומריס; ס׳ חמדת ימים, שבת, פ״ו, אות מח. רעיון שירת יחוד ה׳ לאחר ערבית, נמצא גם במח׳ פרס, דף יא ע״א. **יגדל אלהים.** תה׳ ע, ה. **אלהים חי.** מ״ב יט, ד. **וישתבח.** ע״פ שמו״ר פר׳ טו, סי׳ כ; פסז״ו שמ׳, פר׳ ואתחנן, פ״ט סי׳ לה. **נמצא.** ע״פ תה׳ מו, ב; מדת״ה מז׳ מו, סי׳ א, ׳נמצא לנו׳. **מציאותו.** ע״פ אה״מ, גדול וגדולה, עמ׳ 79. **אחד.** דב׳ ד, ו; זכ׳ יד, ט; ב״ר פר׳, ג, סי׳ ח; מדת״ה מז׳ קג, סי׳ ד; ילקו״ש תה׳, רמז תתמז. **ואין יחיד כיחודו.** ע״פ דב׳ לב, לט; מ״ב יט, יט; ישע׳ מה, ה; תה׳ יח, לב. **נעלם.** ע״פ שמ׳ לג, כ; בבלי ברכות, דף י ע״א; מדת״נ (וורשא), פר׳ חיי שרה, סי׳ ג; ויק״ר פר׳ ד, סי׳ ח; מדת״ה מז׳ קג, סי׳ ד. **וגם אין סוף לאחדותו.** אה״מ, ריב״ז, עמ׳ 214, ׳...באחדות אלקינו העולה כח׳. **אין לו דמות הגוף ואינו גוף.** ע״פ דב׳ ד, טו; ישע׳ מ, כה; אה״מ, אברהם אבינו, עמ׳ 4. **לא נערוך אליו קדושתו.** ע״פ שמ׳ טו, יא; ש״א ב, ב; ישע׳ מ, יח. **קדמון לכל דבר אשר נברא.** ע״פ ישע׳ מא, ד; תה׳ ג, ב. רא״ו ב״ר פר׳ נח, פר׳ לח, סי׳ ז; פסז״ו בר׳, פר׳ לך לך, פי״ג, סי׳ יא. **ראשון ואין ראשית לראשיתו.** ע״פ ישע׳ מד, ו; מח, יב. **אדון עולם לכל נוצר.** ע״פ ישע׳ מג, י; ירמ׳ י, טז; ילקו״ש תו׳, רמז שלו. **יורה גדולתו.** ע״פ תה׳ קמה, ג. **גדולתו ומלכותו.** ע״פ תדא״ז, פר׳ טו, ד״ה אמר; ילקו״ש תו׳, רמז תתקמ, ד״ה אמר תניא. **ומלכותו.** תה׳ קג, יט. **נבואתו נתנו** פסו׳ רבים מורים על הנבואה, נבואה ראשונה, בר׳ ב, טז; נבואה אחרונה, מלא׳ ג. **סגולתו.** ע״פ שמ׳ יט, ה. **ותפארתו.** ע״פ ישע׳ מו, יג. **לא קם כישראל וכו׳ נביא.** ע״פ דב׳ לד, י; ספרי דב׳, פי׳ שמ, י; בבלי ר״ה, דף כא ע״ב; במדב״ר פר׳ יד, סי׳ כ; רמב״ם, הל׳ יסודי התורה, פ״ז, ה״ו. **נביא.** לשון ׳ניב שפתיים׳, ישע׳ מז, יט. מח׳ הדרת קודש. **ומביט את תמונתו.** ע״פ שמ׳ לג, יא; במ׳ יב, ח; בבלי ברכות, דף ז ע״א; מדת״נ (וורשא), פר׳ בראשית, סי׳ א; ויק״ר פר׳ ח, סי׳ יד. **תורת אמת.** ע״פ מלא׳ ב, ו; תה׳ קיט, קמב; לשון זה שגור בפי חכמים לרוב, כמו: בבלי ב״מ, דף עה ע״ב; ספרא, פר׳ שמיני, פר׳ א, לח; מס״ו פר׳ יג, ה״ו; שמו״ר פר׳ ל, סי׳ יב. **נתן לעמו אל.** ע״פ נחמ׳ ט, יג; מתע״ד לג, ב, ד״ה אם דת; ספרי דב׳, פר׳ האזינו, פי׳ שו, ד״ה דבר אחר; ספרא, פר׳ בחוקותי, פר׳ ב, ח, יב; מס״ו פר׳ יג, ה״ו. רא״ו מסי׳ סנהדרין פ״י, מ״א; ירוש׳ פאה, פ״א, ה״א; בבלי ע״ז, דף יח ע״א. **על יד נביאו.** ע״פ במ׳ טז, כח; עזר׳ ז, ו; נחמ׳ ט, יד. רא״ו ספרי דב׳, פר׳ עקב, פי׳ שה, ד״ה בשנה אחת; מכדר״י בשלח, מס׳ דשירה, פר׳ א, ד״ה אז ישיר; מתע״ד פט״ז, פי״ח. **נאמן ביתו.** ע״פ במ׳ יב, ז.

ה״נ והערות

פיוט לר״ד בן יהודה דיין. בדבר מחברו, רבו ההשערות. אמנם שד״ל כתב, במבוא למכב״ר, עמ׳ 44, כבפנים. כנראה המחבר חי בתחילת האלף הששי. **יגדל אלהים חי.** פיוט לר׳ דניאל בן יהודה דיין, מיוסד על י״ג עקרי האמונה, שקבע הרמב״ם, סנהדרין, הקדמה לפרק חלק. על הפיוט ראו: חנה כשר ואורי מלמד, ׳הורתו ולידתו של הפיוט יגדל אלהים חי׳, בתוך אורי ארליך (עורך), ׳התפילה בישראל, היבטים חדשים׳, באר־שבע, אוניברסיטת בן־גוריון, תשע״ו, עמ׳ 155־183. **ואין יָחִיד.** במח׳ רומניא: ׳ואין יחוד׳. **וְגַם אֵין־סוֹף.** במח׳ רמ״ו, בולוניא, שד״ל ורומניא: ׳וְאֵין־סוֹף׳. **לְכָל־נוֹצָר.** במח׳ בולוניא: ׳כל נוצר׳. במח׳ רומניא: ׳וְכָל־נוֹצָר׳. **נָתְנוֹ אֶל־אַנְשֵׁי.** כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳נְתָנָהּ אֵל לְאַנְשֵׁי׳. במח׳ רומניא: ׳נְתָנָהּ אל אנשי׳.

לֹא־יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא־יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ:
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ· מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ:
גּוֹמֵל לְאִישׁ חָסִיד כְּמִפְעָלוֹ· נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ:
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ· לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ:
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב חַסְדּוֹ· בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:
(אֵלֶּה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הֵם עִקָּרִים· יְסוֹד תּוֹרַת מֹשֶׁה וּנְבוּאָתוֹ:)

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ· בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא:
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל· אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל· לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא:
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה· וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה:
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי· לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה:
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית· וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה:
וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי· וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה:

ח"נ והערות

לאיש חָסִיד. כה"ג במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'לְאִישׁ חֶסֶד'. **נוֹתֵן לרשע רָע.** כה"ג בסדו' קאמריני והרד"פ. במח' רמ"ו ובולוניא: 'יִתֵּן לרשע רַע'. במח' שד"ל ורומניא: 'יִתֵּן לרשע רָע'. **לקץ יָמִין.** כה"ג במח' רומניא דפוס קושטא. במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא דפוס ויניציאה: 'לקץ יָמִים'. **אֵלֶּה שְׁלֹשׁ וכו' וּנְבוּאָתוֹ.** בית זה איננו במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, הוכנס ע"פ מח' שד"ל, כנראה בהשפעת המנהג הספרדי.

מקורות ומקבילות

לא יחליף האל ולא ימיר. ע"פ לשון ויק' כז, י; דב' יג, א. ראו פה"מ לרמב"ם, סנהדרין פ"י, מ"א, ד"ה ויסוד התשיעי; ס' העיקרים, מאמר א, פ"ג, ד"ה ונשאל האשורה. **ולא ימיר דתו לעולמים.** ע"פ במ' טו, כג, 'מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם'; תה' קיט, קנב; ספ"י, נגד אפיון, ב, לח, 'הנה תשאר לנו תורתנו לגלח גלחים'. **לעולמים לזולתו.** ע"פ ישע' מב, ח; מח, יא. **צופה ויודע סתרינו.** פסו' רביס מוריס על ענין זה, כמו: בר' ו, ה; דב' כט, כח; לב, יט; ירמ' לב, יט; עמו' ד, יג; דני' ב, כב; פהר"ב פ' א, סי' ג. **מביט לסוף דבר בקדמותו.** ע"פ ישע' מו, י; משנ' אבות פ"ג, מט"ו; מדת"נ פר' שלח, סי' טז; במדב"ר פ' טז, סי' טז; פסר"ב, פי' מד, ד"ה דבר אחר שובה; ילקו"ש תו', רמז תשמג, ד"ה למקום ההוא. **גומל לאיש חסד כמפעלו.** ע"פ ירמ' לב, יט; מש' יב, יד; מדת"נ (וורשא), פר' נשא, סי' ל; מדת"ה מז' קיט, סי' ח; אה"מ, תה', עמ' 571; ילקו"ש תו', רמז תשטו, ד"ה ולזבח. **נותן לרשע רע כרשעתו.** ע"פ שמ' לב, לג; ישע' ג, יא; תה' ז, יז; מכדר"י בשלח, מס' דויהי, פר' ו; מדת"נ (וורשא), פר' נשא, סי' ל; פסז"ו שמ', פר' בשלח, פי"ד, סי' כו; ילקו"ש תו', רמז רלו, ד"ה ויאמר ה'. **ישלח... משיחנו.** פסו' רביס מוריס על ענין זה, כמו: במ' כד, יט; ש"ב כג, א; מלא' ג, כג. כן מקומות רביס בחז"ל דברו ע"ז, כמו: בבלי סוכה, דף נב ע"א; מדת"נ פר' תולדות, סי' טז; שמו"ר פר' טו, סי' א; סע"ר, פ' יח; ילקו"ש תו', סוף רמז מא. ראו רס"י סנהדרין, דף ל ע"א, ד"ה ה"ג האומר. **לקץ ימין.** ע"פ בר' מט, א, תי"ו ומפרשיס; דני' יב, יג. **לפדות מחכי קץ ישועתו.** ע"פ תנך' ב, ג; דני' יב, יב; בבלי סנהדרין, דף מז ע"ב; ילקו"ש תנך, רמז תקסב, ד"ה על משמרתי. **מתים יחיה אל.** ע"פ דב' לב, לט; ישע' כו, יט; תה' קנז, ט; דני' יב, ב - יג; ספרי דב', פר' האזינו, פי' שכט, ד"ה דבר אחר; מתע"ד פר' לב, סי' ב; מכיל' דרשב"י פט"ז, פ"א; אה"מ, משיח, עמ' 391. ראו ירוש' פאה פ"א, ה"א. **ברוך חסדו.** ע"פ תה' קו, מה; איכ' ג, לב. **עדי עד.** ישע' כו, ד; תה' פג, יח. **שם תהלתו.** ע"פ תה' קב, כב. **אלה י"ג הם עקריס.** ע"פ פה"מ לרמב"ם, סנהדרין, הקדמה לפרק י. **תורת משה.** לשון זה נמצא בפסו' רביס, כמו: יהו' ח, לא; מלא' ג, כב; דה"ב כג, יח. **ונבואתו.** ספרי דב', פר' וזאת הברכה, פי' שמ, סי' י.

וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי· מָנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא:
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי· בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה:
וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי· יְהוָה לִי וְלֹא אִירָא:

ואומרים בנחת:

בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר· לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ· אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו· לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלַיְלָה· לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· אֵין עוֹד:

מקורות ומקבילות

ברוך ה' אשר נתן. מ"ס ח, מו; רמ"ו מח' פרס, דף יג ע"ס.
יהי ה' אלהינו עמנו. מ"ס ח, מ"ס.

ח"נ והערות

ברוך ה' וכו'. המנהג לומר את הפסוק הזה לאחר העמידה, הוא מנהג ארץ־ישראל קדום. בשבת עד היום נהוג בנוסח חלב (מח' חלב, דף קי). על המנהג ראו: עזרא פליישר, 'תפילה ומנהגי תפילה ארץ־ישראליים בתקופת הגניזה', ירושלים, מאגנס, תשמ"ח, עמ' 39, 45; הנ"ל, 'תפילות הקבע בישראל בהתהוותן ובהתגבשותן', ירושלים, מאגנס, תשע"ב, כרך א, עמ' 270. במנהג בני רומה הפסוק נדחה לסוף התפילה. קטע זה איננו בכ"י כ"ה. במח' רמ"ו ובולוניא פסוק זה מופיע לאחר קדיש יתום ולפני 'גדל'. **כְּכֹל אשר וכו' מִכֹּל דברו.** כ"ה בכארצ"ו. במח' רמ"ו ושד"ל: 'כְּכָל־אשר וכו' מִכָּל־דברו'. במח' בולוניא: 'כְּכֹל־אשר וכו' מִכָּל־דברו'.

סֵדֶר קִידּוּשׁ לֵיל שַׁבָּת

ממלאים כוס של יין ומקבלו המקדש בשתי ידיו ואוחז בימינו ומנעים קולו ואומר:

(יוֹם הַשִּׁשִּׁי):

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ
אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

סַבְרִי מָרָנָן (הקהל עונה: לְחַיִּים):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְרָצָה בָנוּ וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ
זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כִּי יוֹם שַׁבָּת תְּחִלַּת מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ

ח"נ והערות

יום הששי. תיבות אלו אינן במח' הקדומים וטעם לאמירתו הוא ע"פ הרמ"א וסדה"י, מפני ששם הוי"ה נרמז בר"ת. מופיע בסדו' הרמ"מ, קאמריני והרד"פ ללא סוגריים. **סַבְרִי מָרָנָן וכו' לְחַיִּים.** איננו מופיע במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **פרי הַגָּפֶן.** הגימ"ל בסגול, הגם שבא בהפסק, כ"ה בנוב"ר וגם במח' רומניא (דף כו ע"ב ועוד). **וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ.** בסדו' רס"ג, סחב"ר ומש"ט: 'שבת קדשו'. **וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר ללא תיבת 'וּבְרָצוֹן'. **כִּי יוֹם שַׁבָּת.** איננו מופיע בסרע"ג וסחב"ר. בסדו' רס"ג: 'היא'. במש"ט: 'כי הוא יום'. **תְּחִלַּת מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ.** בסרע"ג ומש"ט: 'תחלה למקראי קדש'. בסדו' רס"ג: 'תחלת באהבה

מקורות ומקבילות

קידוש ליל שבת. מכדר"י יתרו, מס' דבחדש, פר' ז, 'ליל' מנין?', ע"פ שמ' לא, יד; בבלי פסחים, דף קו ע"א; סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; מש"ט שמ', פר' טז; מח' רומניא, דף כה ע"ב. **סברי מרנן.** ע"פ מדת"נ (ווירשא), פר' פקודי, סי' ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ; סת"ר סי' כד; רמ"א או"ח, סי' קעד, ס"ח; ב"ח או"ח, סי' קעד, סק"ט. **הקהל עונה.** דע"ז ויק' י, ט, ע"פ בבלי שבת, דף סז ע"ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ; סת"ר סי' כד. **בפה"ג.** סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; מש"ט שמ', פר' טז; תסו' רג"ג, או"ח סי' עו. **ברכת 'אשר קדשנו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; סחב"ר עמ' **104**; מש"ט שמ', פר' טז; תסו' רג"ג, או"ח סי' עו; מח' רומניא, דף כה ע"ב. **ושבת קדשו.** ע"פ שמ' טז, כג; ויק' כג, ג; ישע' נח, יג; נחמ' ט, יד. **בלהבה וברצון הנחילנו.** ע"פ מדת"ה מז' לב, סי' ב, '...שהיה לו כלי חמדה וכו' להנחילו' וכו'; פדר"א פר' יט. **זכרון למעשה בראשית.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' לא, יז; מדת"ה מז' לב, סי' ב, 'אמר הקב"ה השבת הזה' וכו'; פדר"א פר' יט. **כי יום שבת.** רלו רש"י בבלי ברכות, דף מו ע"א ד"ה כדתניא. **תחלת מקראי קדש.** על סדר המועדות בויק'

בר' א, לא; רמ"א או"ח סי' רעא, ס"י; סדה"י, סדר קידוש ליל שבת. **ויכלו השמים והארץ וכו'.** בר' ב, א-ג; סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; מש"ט שמ', פר' טז; מח' רומניא, דף כה ע"ב. **סברי מרנן.** ע"פ מדת"נ (ווירשא), פר' פקודי, סי' ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ; סת"ר סי' כד; רמ"א או"ח, סי' קעד, ס"ח; ב"ח או"ח, סי' קעד, סק"ט. **הקהל עונה.** דע"ז ויק' י, ט, ע"פ בבלי שבת, דף סז ע"ב; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ; סת"ר סי' כד. **בפה"ג.** סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; מש"ט שמ', פר' טז; תסו' רג"ג, או"ח סי' עו; מח' רומניא, דף כה ע"ב. **ברכת 'אשר קדשנו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' יב; סדו' רס"ג עמ' קטו; סחב"ר עמ' **104**; מש"ט שמ', פר' טז; תסו' רג"ג, או"ח סי' עו; מח' רומניא, דף כה ע"ב. **ושבת קדשו.** ע"פ שמ' טז, כג; ויק' כג, ג; ישע' נח, יג; נחמ' ט, יד. **בלהבה וברצון הנחילנו.** ע"פ מדת"ה מז' לב, סי' ב, '...שהיה לו כלי חמדה וכו' להנחילו' וכו'; פדר"א פר' יט. **זכרון למעשה בראשית.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' לא, יז; מדת"ה מז' לב, סי' ב, 'אמר הקב"ה השבת הזה' וכו'; פדר"א פר' יט. **כי יום שבת.** רלו רש"י בבלי ברכות, דף מו ע"א ד"ה כדתניא. **תחלת מקראי קדש.** על סדר המועדות בויק'

זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם· כִּי־בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים· וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחַלְתָּנוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בשבת חוה"מ סוכות מוסיפים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:

שותים את היין.

לפי מנהג ק"ק רומה מוסיפים:

בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· בְּיוֹם־שַׁבַּת קֹדֶשׁ:

מקורות ומקבילות

פר' כג; גמ' פר' כח, פ"ט ואילך. רא"ו רמב"ן דב', ה, טו; עקידת יצחק, שמ', שער נה, ד"ה העקר הראשון. **הזכרת יצי"מ.** בבלי פסחים, דף קיח ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד. רא"ו שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפו, מש"כ בשם אחיו ר' בנימין. **כי בנו בחרת.** ע"פ דב' ז, ו; ישע' יד, א; מד, א; מט, ז; ספי"ו טו, לד. **ואותנו קדשת.** ע"פ ויק' כ, כד-כו; כב, לב; ירמ' ב, ג; ספי"ו ב, יט; שמו"ר פר' טו, סי' כד, 'שהקב"ה קדש את ישראל'. **מכל העמים.** ע"פ שמ' יט, ה; ספי"ו טז, כה. **ושבת קדשך.** נחמ' ט, יד. **ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו.** ע"פ בבלי שבת, דף י ע"ב, 'מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם'. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג; ספי"ו ב, יט-כא; בבלי פסחים, דף קיח ע"ב. **בסוכות מוסיפים ומוסף ברכת לישב.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"ט; ירוש' ברכות, פ"ט, ה"ג; בבלי פסחים, דף ז ע"ב; פסקי רי"ד; בבלי סוכה, דף מו ע"א; ר"ח; סרע"ג ח"ב, סי' קלד; סדו' רס"ג עמ' רלד; הקל"ל, הל' סוכה, סי' א; מחו"ו סי' שמ; רמב"ם, הל' שופר פ"ו, הי"ב; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שמז וסי' שמו; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ב ה"ד, אות ג; סה"ת סי' מב. **ואותו לישב בסוכה.** ויק' כג, מב; דב' טז, יג; נחמ' ח, יד-יח; ספי"ו טז, כט-ל; ספ"י מלה"י א, ג, ב; ירושלמי סוכה, פ"ב, ה"י; בבלי סוכה, דף לז, ריש ע"א. **שותים את היין.** ע"פ בבלי פסחים, דף קז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' יג; סדו' רס"ג עמ' קטז; פסקי ריא"ז עמ"ס פסחים, פ"י ה"א, אות ל; שבה"ל, ענין שבת, סי' עג; סת"ר סי' יד, ענין קידוש היום; סה"ת סי' יג. **ברוך ה' אשר וכו'.** מ"א ח, נו.

ה"ג והערות

מקרא קדש'. בסחב"ר אינו מופיע כאן אלא לקמן, ראו לקמן הערה ד"ה 'ליציאת מצרים'. **ליציאת מצרים.** בסחב"ר נוסף: 'תחילה למקראי קודש'. **וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'אותנו קידשתה'. **וְשַׁבַּת קדשך.** בסדו' רס"ג: 'שבתות קדשך'. בסחב"ר: 'שבת קדשך'. **וּבְרָצוֹן.** בסדו' רס"ג: 'ורצון'. **בשבת חוה"מ סוכות מוסיפים.** איננו במח' הקדומים על אתר והוכנס ע"פ קידוש של חג הסוכות. **שותים את היין וכו' ברוך יי וכו'.** איננו במח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר: 'שותה ומטעים לבני ביתו לאשתו ולבניו'.

תפילת שחרית של שבת

מתחילים להתפלל בסדר השכמת הבוקר וברכות השחר עד לאחר קדיש דרבנן שלפני תחילת הזמירות (לעיל עמ' 27).

זמירות

בשבת תשובה יש אומרים: יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

עומדים ואומרים: **יְהוָה** מָלָךְ· יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

עפ"י מנהג ק"ק רומה נוהגים לחזור פעמיים על פסוק זה.

יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם· יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו· בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְּמַלְכָּם: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ: בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל· עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם· וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ· אָמֵן וְאָמֵן:

ח"נ והערות

בשבת תשובה יש אומרים וכו'. נהוג לאמרו לאחרונה עפ"י מנהג ק"ק רומה ואיננו במח' הקדומים ושד"ל. **נפלאות לבדו.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו על אתר: 'נפלאות גְדוֹלוֹת לבדו'. במח' רמ"ו שחרית של חול כבפנים. וראו מש"כ לעיל בזמירות, ד"ה נפלאות לבדו. **את־כל הארץ.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'את כָּל־הארץ'. וראו מש"כ לעיל בזמירות, ד"ה את־כל הארץ.

מקורות ומקבילות

תפילת שחרית של שבת. שה"ר פר' ח, סי' יא 'וביום השבת משכימים ובאים לבית הכנסת' וכו'. רא"ו מרדכי, מס' שבת, רמז שלח, מה שמעט ר"י בר' יהודה בעיר רומא, מפי רב האי גאון. **זמירות.** ע"פ בבלי ברכות, דף לב ע"א, 'לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל'; לדעת תשוה"ג החדשות, סי' לח, הזמירות הם מדאורייתא; סמע"ו סי' לח; סת"ר סי' עו, ענין שחרית של שבת. הוספת מזמורים לשבת, רא"ו או"ז ח"ב הל' שבת, סי' מב, בשם המדרש. **עומדים ואומרים.** סחב"ר עמ' **104**; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו וסת"ר סי' עו, ענין שחרית של שבת ע"פ מד' כונן (אה"מ עמ' **260**). **ה' מלך וכו' לעולם ועד.** סחב"ר עמ' **104**; כ"י כ"ה, דף 22א; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו; סת"ר סי' עו, ענין שחרית של שבת; מנהג מרבלייאה, תפילה לימות החול, עמ' **97**, ד"ה ובשבת מוסיף. **יהי כבוד ה'.** תה' קד, לא; מס"ו פר' יח, ה"א; סחב"ר עמ' **104**; מח' רומניא, דף כט ע"א.

בק"ק רומה מדלגים על מזמור זה:

מִזְמוֹר לְתוֹדָה׃ הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה׃ בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃
דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים׃ הוּא־עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ׃
עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃ בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה׃
חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה׃ הוֹדוּ־לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃
כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

מקורות ומקבילות

מזמור לתודה וכו'. תה' ק, א־ה; ויק"ר פר' ט, סי' ז; סחנ"ר עמ' **104**. ראו בבלי שבועות, דף טו ע"ב, וברש"י ד"ה ת"ר. **אמירתו בשבת ולא נחול.** שבה"ל, עניין שבת, סי' עו והביא בשם אחיו רבנ"א טעם לדבר זה; סת"ר סי' טו, עניין שחרית של שבת; מנהג מרשלייאה, תפילה לימות החול, עמ' **97**, ד"ה ובשבת מוסיף. ראו ספ"ר, בסוף הקדמה לכל' ברכות. **הודו לה' כי טוב וכו'.** תה' קלו, א־כו; סחנ"ר עמ' **104**; מח' רומניא, דף כט ע"א. ראו בבלי פסחים, דף קיח ע"א.

ה"נ והערות

מִזְמוֹר לְתוֹדָה. בסדו' הרד"פ כתב יש אומרים בשבת ויו"ט ובהערה: לא אומרים מערב פסח עד סוף הפסח. **עָשָׂנוּ.** בב"י כ"ה: 'עשאנו' והשוו שה"ר פר' א, סי' יא. **וְלוֹ אנחנו.** בב"י כ"ה: 'ולא אנחנו' וראו מנ"ש עה"פ: 'איכא נסחא וכו' דכתיב בהו ולא באלף' ועיי"ש עוד.

וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וְנֹעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְּיַם־סוּף׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ׃ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃
שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ׃ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃
הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ׃ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃
דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ׃ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃
זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה׃ מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃
זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ׃ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃
הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃
זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃
אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק׃

ח"נ והערות

נחלה לישראל עַבְדּוֹ. בכ"י כ"ה: 'נחלה לישראל עמו'.
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כל"ח. בכ"י כ"ה הפסוק מופיע פעמיים:

מקורות ומקבילות

הודו לה' קרא בשמו וכו'. דה"ח טז, ח-לו; סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ; סחצ"ר עמ' **104**; ממ' רומניא, דף כט ע"ח.

וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק· לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:
לֵאמֹר· לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן· חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם:
בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר· כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ:
וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר:
לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים:
אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ:
שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ· בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ:
סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ· בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו:
כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים:
כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים· וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה:
הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו· עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ:
הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים· הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז:
הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ· שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו·
הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ·
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ
וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ·
יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר·
מִלִּפְנֵי יְהוָה· כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיהוָה
כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ· הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ·
וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם· לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ·
לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל·
מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם· וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן
וְהַלֵּל לַיהוָה:

מקורות ומקבילות

והלל לה'. סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ.

ח"נ והערות

אתן ארץ. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'אתן אֶת־ארץ' והשוו לעיל שחרית של חול, ד"ה אתן ארץ. **ובאו לפניו.** בכ"י כ"ה: 'בואו לפניו', אבל בשחרית של חול כבפנים.

לפי מנהג ק"ק רומה אין אומרים:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה
יְחַוֶּה־דָּעַת: אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל־
הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם:
וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה
הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ:
תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת
פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת
עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת
צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת
צוּפִים: גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת
מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי
אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן
לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ביו"ט והושענא רבה מוסיפים:

יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ: אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב
צָרָיו: הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֶל הָאָרֶץ: הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ
מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ
כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים
הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים: שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה
לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה: כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד

ח"נ והערות

ביו"ט והושענא רבה מוסיפים. הוראה זו ומזמור "יי מלך תגל הארץ" אינם בכ"י כ"ה. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל ההוראה באה רק ליו"ט ולא ליום ערבה.

מקורות ומקבילות

למנצח מזמור לדוד וכו'. תה' יט, לד־טו; סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ; סחב"ר עמ' 104. **ה' מלך תגל הארץ.** תה' צז, לד־יב. ראו סה"ת סוף סי' כג, סדר חובת ד' כוסות.

נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים: אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ רָע. שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו. מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים. יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב. אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים. מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו. קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ. קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם. שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם. אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם: רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ. כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית. וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ. וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ. כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי. חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים. עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ. אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם. בָּרוּךְ אֱלֹהִים: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ. מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ. מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת. אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהוָה הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם. הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד.

מקורות ומקבילות

ה׳ **מלך ירגזו עמים.** תה׳ צט, א־ט; מוזכר בסה״ת סי׳ לד. ה׳ **אהבי.** תה׳ ח, יג; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ. ה׳ **נעלית עמנו.** תה׳ מו, יב; ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ח; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ. ה׳ **נעלית אשרי אדם.** תה׳ פד, יג; ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ח; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ. ה׳ **הפיר עצת גויים וכו׳.** תה׳ לג, י־יא; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ.

ח״נ והערות

ועז מלך משפט אהב וכו׳. פסוק זה איננו בכ״י כ״ה, אבל נמצא בשחרית של חול. **צבאות אשרי.** בכ״י כ״ה: ״צבאות עמנו אשרי״, כנראה בטעות, אבל בחול כבפנים.

מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: קַוֵּה אֶל־יְהוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ׃
וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה: אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה׃ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ׃ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ׃ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו׃ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ׃
הַלְלוּ־יָהּ: מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה׃ בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב: עֲשֵׂה־עִמִּי
אוֹת לְטוֹבָה׃ וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי
וְנִחַמְתָּנִי: וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם׃ בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם: וַיִּזְכֹּר לָהֶם
בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו: וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים׃ לִפְנֵי כָּל־
שֹׁוֵיהֶם: הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם׃ לְהוֹדוֹת
לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ׃ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן׃
כִּי־עֵת לְחָנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה׃
כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם׃ וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד:
וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא׃ הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ׃ זֶה יְהוָה
קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ: בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם׃ אָמֵן
וְאָמֵן: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם׃ יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה:
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם׃ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה׃ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה: שֶׁעֹמְדִים
בְּבֵית יְהוָה׃ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּ־יָהּ

ח"נ והערות

קַוֵּה אֶל־יְיָ. בכ"י כ"ה שאר הפסוק איננו, אבל נמצא בשחרית של חול. **הָשֵׁב גמול.** בכ"י כ"ה, על אתר ובשיר של יום: 'והשב גמול', אבל בזמירות, שחרית של חול, כבפנים. **כי־מָלַךְ.** בכ"י כ"ה: 'כי מלאך', אבל בזמירות לחול כבפנים. **הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ.** תיבות אלו נשמטו בכ"י כ"ה.

מקורות ומקבילות

קוה אל ה'. תה' כז, יד. **אתה תקום וכו' וחפרה הלבנה וכו' ואמר ביום וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **ברוך ה' לעולם.** תה' פט, מג; סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. רלו רמב"ם, סד"ת. **ברוך ה' אלהי ישראל.** תה' קו, מח; סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **הללו את שם ה' וכו'.** תה' קלה, א־כא; סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ; מח' רומניא, דף כט ע"א. **הלל הגדול.** רמב"ם, סד"ת.

כִּי־טוֹב יְהוָה׃ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ׃
יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ
מִכָּל־אֱלֹהִים׃ כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה׃ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃
בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ בְּרָקִים
לַמָּטָר עָשָׂה׃ מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם׃
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם׃
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ שֶׁהִכָּה גוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃
וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה׃ נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃
יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנָחָם׃
עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב׃ מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ׃
עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ׃ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ
בְּפִיהֶם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם׃ כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ
אֶת־יְהוָה׃ יִרְאֵי יְהוָה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן׃ שֹׁכֵן
יְרוּשָׁלִָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

עומדים ואומרים:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם׃ בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה׃ בָּרוּךְ גּוֹזֵר
וּמְקַיֵּם׃ בָּרוּךְ אֵל חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח׃ בָּרוּךְ עוֹשֶׂה
בְרֵאשִׁית׃ בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הָאָרֶץ׃ בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הַבְּרִיּוֹת׃
בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו׃ בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל׃ בָּרוּךְ
הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ הָאֵל

מקורות ומקבילות

ברוך שאמר וכו׳. סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״ו מ; מח׳ רומניא, דף כט ע״ב.

ח״נ והערות

עד־בהמה. כ״ה במקרא שלפנינו, מח׳ שד״ל ורומניא. בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ״עד־בהמה׳ וכ״ה בספר מל״ה, פר׳ אמור, ד״ה לפיכך צריך. **ולא יַאֲזִינוּ.** בכ״י כ״ה: ״ולא ישמעו״. **בָּרְכוּ אֶת־יְיָ.** תיבות אלו נשמטו בכ״י כ״ה כנראה בטעות.

הַמֶּלֶךְ הַמְהֻלָּל. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר בְּפִי עַמּוֹ וּבִלְשׁוֹן כָּל־חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלְלְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְשַׁבְּחֲךָ וּנְרוֹמֲמְךָ וּנְגַדֶּלְךָ וְנַמְלִיכְךָ. וְנַזְכִּיר אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ יָחִיד חַי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת (נ״א: בַּתִּשְׁבָּחוֹת):

ע״כ עומדים.

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל. עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ. בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה. מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן. לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה. כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ. יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי. בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי. בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים. תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח. כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה. בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה. דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה. צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה בוֹ:

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ. לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר. אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז. מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת

ח״נ והערות

הגיון בְּכִנּוֹר. בכ״י כ״ה: ׳הגיון וכנור׳ והשוו ילקו״ש תה׳, רמז תתמג, ד״ה טוב להודות. **לֹא ידע... לֹא־יבין.** בכ״י כ״ה: ׳ולא ידע... ולא יבין׳. **בחצרות אלהינו.** בכ״י כ״ה: ׳בחצרות בית אלהינו׳ והשוו מדת״ה מז׳ עב, סי׳ ה וסי׳ יב. **עַוְלָתָה.** זהו הקרי, והכתיב ׳עלתה׳.

מקורות ומקבילות

מזמור שיר ליום השבת וכו׳. תה׳ צב, א־טז; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ; סדו׳ רס״ג עמ׳ קיח; סחב״ר עמ׳ **104**; מח׳ רומניא, דף כט, סוף ע״ב. מיקוס המזמור קודם המזמוריס - רמב״ם, סד״ת; מח׳ פרס, דף יט ע״ב. **ה׳ מָלָךְ גאות לבש וכו׳.** תה׳ צג, א־ה; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ; סחב״ר סי׳ יא, אמנס

יְהוָה׃ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם׃ יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ מִקֹּלוֹת מַיִם
רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם׃ אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ
מְאֹד׃ לְבֵיתְךָ נָאְוָה־קֹדֶשׁ׃ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃

יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם׃ יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה
מְבֹרָךְ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ׃
מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה׃ רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה׃ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃
יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃ יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם הֵכִין
כִּסְאוֹ׃ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ
וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ יְהוָה מָלָךְ׃ יְהוָה מָלָךְ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד׃ יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד׃ אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃ יְהוָה
הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם׃ הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃ עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָר׃
דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ
וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃ עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד׃ מַחְשְׁבוֹת
לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי׃ הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ כִּי־בָחַר
יְהוָה בְּצִיּוֹן׃ אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ׃ יִשְׂרָאֵל
לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ׃ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ כִּי לֹא־
יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן
וְלֹא־יַשְׁחִית׃ וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ׃ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ (יְהוָה
הוֹשִׁיעָה׃ הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃) אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ׃
הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃

מקורות ומקבילות

מיקומו לעיל מיד לאחר ברוך ה׳ אלהים אלהי ישראל, בתחילת הזמירות; מח׳ רומניא, דף כט, סוף ע״ב. **ארך ימים אשביעהו וכו׳.** תה׳ לא, עז; סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ. **פסוקים לפני המזמורים.** סדו׳ רס״ג, עמ׳ לג ועמ׳ קיט. **יהי כבוד ה׳.** ע״פ סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ. **ה׳ שמך לעולם.** סרע״ג ח״ב, סי׳ כ, כ״י מ.

ח״נ והערות

ארך ימים אשביעהו וכו׳. כה״ג בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא, סרע״ג, סדו׳ הרמ״מ, קאמריני (בסוגריים) והרד״פ. במח׳ שד״ל איננו.

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ· עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד· אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה· אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו· לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו· וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי· וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ־יָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה: אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי· אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים· בְּבֶן־אָדָם

ח"נ והערות

וֶעֱזוּז. בכ"י כ"ה: 'ועיזוז', אבל בשחרית של חול 'ועזוז'. **וְאֶת־שׁוּעָתָם.** בכ"י כ"ה: 'את שועתם', אבל בזמירות של חול כבפנים.

מקורות ומקבילות

אשרי. ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **אשרי העם וכו'.** מח' רומניא, דף כט ע"ח. **תהלה לדוד וכו'.** מח' רומניא, דף כט ע"ח.

שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֹׁב לְאַדְמָתוֹ. בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ. שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו: עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם. הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים. נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים. יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִים: יְהוָה פֹּקֵחַ עִוְרִים. יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים. יְהוָה אֹהֵב צַדִּיקִים: יְהוָה שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים. יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד. וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם. אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר. הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי־נָעִים נָאוָה תְּהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם יְהוָה. נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ. לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה. מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ: עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה. זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים. הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר. הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ. לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ. לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו. אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַם אֶת־יְהוָה. הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ. בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם. חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ. עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצֶּמֶר. כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְּפִתִּים. לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם. יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָו

ח"נ והערות

הרים חציר. בכ"י כ"ה נוסף: 'לפני קרתו מי יעמוד', כנראה בטעות, אבל בחול כבפנים. ירושלם אֶת־יי. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'את', אבל בחול כבפנים.

לְיַעֲקֹב· חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי·
וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם· הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו· הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו: הַלְלוּהוּ
שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ· הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם
וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה· כִּי הוּא צִוָּה
וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם· חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ
אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ· תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג
וְקִיטוֹר· רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת· עֵץ פְּרִי
וְכָל־אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה· רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי־אֶרֶץ
וְכָל־לְאֻמִּים· שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת·
זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה· כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ·
הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו·
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ· תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים:
יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו· בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל· בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ·
יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד· יְרַנְּנוּ עַל־
מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת
נְקָמָה בַגּוֹיִם· תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים
וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב· הָדָר
הוּא לְכָל־חֲסִידָיו· הַלְלוּ־יָהּ:

ה"נ והערות

יְהַלְלוּ את. בכ"י כ"ה: 'יהלל את', אבל בחול כבפנים. **לכל־חֲסִידָיו.** בכ"י כ"ה: 'לכל חסידי', אבל בחול כבפנים.
וְחֶרֶב פיפיות. בכ"י כ"ה: 'חרב פיפיות', אבל בחול כבפנים והשוו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ה ע"א.

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ· הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו· הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר· הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל· הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע· הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ· הַלְלוּ־יָהּ: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ· הַלְלוּ־יָהּ:

בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן:

עומדים (עד סוף שירת הים) ואומרים:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְהוָה לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל· וַיֹּאמֶר דָּוִיד· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם: לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה· וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה־הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ· אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם· הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ· הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם· וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים:

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם· וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִיְּמִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל

מקורות ומקבילות

כל הנשמה תהלל יה. ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **ברוך ה' לעולם.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **ימלך ה' לעולם.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **ויברך דוד וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כ, כ"י מ. **ומהלליס לשם תפארתך.** סחב"ר עמ' 104.

ח"נ והערות

אֶת־יְיָ לעיני כל הקהל. תיבות "אֶת־יְיָ" נשמטו בב"י כ"ה, אבל בחול כבפנים.

מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה· וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר· אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה· סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה· זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ· אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה· יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם· וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ· יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַכֹּחַ· יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ· תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעְרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים· קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל· תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם· צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ· נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ· נֵהַלְתָּ בְעֻזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן· חִיל

מקורות ומקבילות

שירת הים. סחד"ר עמ' **104**; מח' רומניא, דף כט, סוף ע"ב.

אָחֹז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד. נָמֹגוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה
וָפַחַד. בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן. עַד־
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה. מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ
יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

יְהוָה מָלָךְ. יְהוָה מָלָךְ. יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וֹמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן
לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה
יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד
וּשְׁמוֹ אֶחָד:

כָּל־בְּרוּאֵי מַעְלָה וּמַטָּה.

יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד. יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת שְׁבִילָךְ. וְכָל־מֵבִין יְסוֹדָם יְסַפְּרוּ
אֶת־גָּדְלָךְ. וּמֵהֶם יַכִּירוּ כִּי הַכֹּל שֶׁלָּךְ. וְאַתָּה הָאֵל (הַמֶּלֶךְ)
הַמְיֻחָד. יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד. יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

לְבָבוֹת בְּחָשְׁבָם עוֹלָם בָּנוּי. יִמְצָאוּ כָּל־אִישׁ בִּלְתְּךָ שָׁנוּי.
בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל הַכֹּל מָנוּי. כֻּלָּם נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד.
יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד. יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

מקורות ומקבילות

ביום ההוא יהיה וכו'. סהב"ר עמ' 104. **כל ברואי מעלה ומטה.** במח' רומניא, דף לה ע"ח, נאמר לאחר מוסף.

ח"נ והערות

כָּל־בְּרוּאֵי וכו'. במח' רמ"ו ובולוניא לא מופיע לומר פיוט זה בשבת וממשיכים "יהי חסדך" עי עלינו. במח' שד"ל יש הוראה לאמרו וכך נהוג היום.

מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף יֵשׁ־לְךָ סִמָּן· מִזְּרָח וּמַעֲרָב צָפוֹן וְתֵימָן·
שַׂחַק וְתֵבֵל לְךָ עֵד נֶאֱמָן· מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד·
יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

הַכֹּל מִמְּךָ נִזְבַּד זָבוֹד· אַתָּה תַעֲמֹד וְהֵם יֹאבְדוּ אָבוֹד·
לָכֵן כָּל־יְצוּר לְךָ יִתֵּן כָּבוֹד· כִּי מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף הֲלוֹא אָב
אֶחָד· יְעִידוּן יַגִּידוּן כֻּלָּם כְּאֶחָד· יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר· שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יְהוָה אֶחָד:

יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: מַלְכוּתְךָ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים· וּמֶמְשַׁלְתְּךָ מַלְכֵנוּ
בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר· שֶׁאַתָּה הוּא אַדִּיר בִּקְדֻשָּׁה וּלְךָ נָאֶה הַמְּלוּכָה·
הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

לְדָוִד· בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ· וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלֶךְ:
אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת· תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי:
בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי· יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי
וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי· וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי
הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ· וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא
וַיהוָה שָׁמֵעַ· וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה· אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר

ה"נ והערות

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב וכו' אֶחָד. איננו במח' רמ"ו ובולוניא בתפילת שבת ואולי בגלל שאין אומרים פיוט 'כל ברואי מעלה'. **כאשר יחלנו לך.** במח' רמ"ו נוסף פסוק: 'הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ', אבל איננו בשחרית של חול. **ומכל־צָרוֹתָיו.** בכ"י כ"ה: 'ומכל צרותם' וראו תוספתא מגילה (ליברמן), פ"ג הל' מא, 'נכתב ליחיד מכנין אותו לרבים' ושה"ג עמ"ס ברכות, דף כג ע"א, אות א.

מקורות ומקבילות

מלכותך ה"א מלכות וכו'. מח' רומניא, דף ל ע"א, אמנם בא לאחר יפתכה. **לדוד בשנותו וכו'.** תה' לד, א־כג. ראו סה"ת סי' לז, סדר ר"ה; מח' רומניא, דף כז ע"א.

יֶחֱסֶה־בּוֹ׃ יְרֵאוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו׃ כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃
כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ׃ וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃ לְכוּ־
בָנִים שִׁמְעוּ־לִי׃ יִרְאַת יְהוָה אֲלַמֶּדְכֶם׃ מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים׃
אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר
מִרְמָה׃ סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב׃ בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃ עֵינֵי יְהוָה
אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע׃ לְהַכְרִית
מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ׃ וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב
יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק
וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה׃ שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו׃ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא
נִשְׁבָּרָה׃ תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ פֹּדֶה יְהוָה
נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ׃

ח"נ והערות
יראו. האל"ף נעלמת במבטא.

ועומד החזן ואומר בקול ובנעימה:

נשמת

כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ· מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה הוּא אֵל· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ· פּוֹדֶה וּמַצִּיל מְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה· אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה:

ביו"ט ובהו"ר מוסיפים:

אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים· אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת· אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת· הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת (נ"א: הַתִּשְׁבָּחוֹת)· הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ

ח"נ והערות

זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ. כה"נ במח' רומניא. בסחב"ר נוסף: 'תמיד'. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ'. **אַתָּה הוּא אֵל.** כה"נ גם בסדו' רס"ג וסחב"ר. בסרע"ג ומח' רומניא: 'אַתָּה אֵל'. **אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ אלא אתה.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא: 'אלא אתה' וללא תיבות 'אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ'. בכ"י כ"ה: 'אין אין (פעמיים!) לנו אלא אתה' וללא תיבת 'מֶלֶךְ'. **אלא אַתָּה.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'אלא אַתָּה'.

מקורות ומקבילות

ועומד החזן ואומר. ע"פ סרע"ג ח"ב, סוף סי' כ. **בקול ובנעימה.** רס"י עמ"ס ברכות, דף ו ע"א, ד"ה במקום רעה ועמ"ס תענית, דף טז ע"א, ד"ה נעימה. **ברכת השיר.** מוחכר במסכ' פסחים פ"י, מ"ז וראו רע"ב; בבלי פסחים, דף קיח ע"א, ותוס' ד"ה ר' יוחנן; בפי' תר"י, ברכות דף כד ע"א (דפי הריי"ף), כ' שהוא מנהג הגאונים. במח' רומניא, דף כט ע"א, מופיע ברכת השיר בקלרה ובשיטיי מוסח עם חתימה, ולאחר 'ברוך שאמר' אומריס נשמת. **מוסח נשמת.** סרע"ג ח"ב, סי' כא; סדו' רס"ג עמ' קיט; סחב"ר עמ' **104**; רמב"ם סד"ת; מח' רומניא, דף ל ע"א; מח' פרס, מדף כד ע"א, בנוסח דומה, עם הוספות בסופו. **נשמת כל חי.** ע"פ תה' קנ, ו. ראו אה"מ, מד' ר' עקיבא, עמ' **408**, '...לא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה וחמרה', ע"פ תה' לו, ו. **תברך את שמך.** ע"פ תה' קנ, א; בב"ס לט, מב. **ורוח כל בשר.** ע"פ איו' יב, י. **תפאר.** ע"פ ישע' ס, יב-יג. **ותרומם.** ע"פ תה' לד, ד; דני' יא, לו. **זכרך מלכנו.** ע"פ תה' קלה, יג. **מן העולם וכו' אתה הוא אל.** ע"פ תה' ל, ב. ראו מדת"ה מז' קו, סי' ט. **ומבלעדיך אין לנו.** ע"פ ישע' מה, כא. **מלך גואל עוזר.** ע"פ ישע' מא, יד; מח' רומניא. **ומושיע.** ע"פ ש"ב כב, ג; תה' ז, יא. **פודה.** ירמ' לא, י; תה' לד, כג. **ומציל.** ע"פ שמ' יח, ח; שופ' ח, לד; תה' לה, י. **מפרנס.** ע"פ מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ד; בבלי ע"ז, דף ג ע"ב; מדת"ה מז' קלו, סי' ח. **ומרחם.** ע"פ ישע' מט, י, טו; מד, יג; תה' קטז, ה. **בכל עת.** ע"פ נחמ' ט, כח. **צרה וצוקה.** ישע' ל, ו. **אין לנו מלך אא"א.** בבלי תענית, דף כה ע"ב. **ביו"ט ובהו"ר מוסיפים.** במח' רומניא נאמר: 'יש אומריס'. **אלהי הראשונים.** ע"פ ישע' מד, ו. סדו' רס"ג עמ' קיט, מדלג על קטע זה בשבת, וכן במח' פרס, דף כד ע"ב. **המהלל ברב התשבחות.** ע"פ אה"מ, מד' ויושע, עמ' **153**, ד"ה וברוח. **המנהג עולמו בחסד.** ע"פ תה' קו, א; פת"ת, פר' אחרי, עמ' **56**.

המשך ליו"ט ולהו"ר:

בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים· וַיהוָה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· הַמְּעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים:

וּלְךָ (לְבַדְּךָ) אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַיָּם· וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו· וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ· וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ (נ"א: וְכַיָּרֵחַ)· וְיָדֵינוּ פְּרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם· וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת· אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לָךְ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· וּלְבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ עַל־אַחַת מֵאֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת (פְּעָמִים) הַטּוֹבוֹת (נִסִּים וְנִפְלָאוֹת) שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ

מקורות ומקבילות

וברייותיו ברחמים. ע"פ בנ"ס טז, טז; מדת"נ פר' ואתחנן, סי' ו, '...עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים' וכו'. **וה' לא ינום וכו'.** ע"פ תה' קכא, ד. **סומך נופלים.** ע"פ תה' קמה, יד; בנ"ס לד, ח. **ולך אמתנו מודים.** ע"פ דה"א כט, יג; בבלי סוכה, דף מה ע"ב. בסדו' רס"ג עמ' קיט מכאן ממשיך בשבת. **אילו פינו מלא שירה.** החכר בבבלי ברכות, דף נט ע"ב; תענית, דף ו ע"ב; תדא"ר פר' כט, ד"ה בית ישראל. **ולשוננו רנה.** תה' קכו, ב. **כהמון גליו.** ע"פ ירמ' נא, מב. **ושפתותינו שבח.** ע"פ תה' סג, ד. **ועינינו מאירות.** ע"פ מש' כט, יג. **כשמש וירח.** ע"פ תה' קמח, ג; סדו' רס"ג; כ"י כ"ה; מח' רומניא. רא"ו בבבלי ברכות, דף נח ע"א, 'והתפארת' וכו'. **וידינו פרושות.** ע"פ מ"א ח, נד. **כנשרי שמים.** ע"פ מש' ל, יט. **ורגלינו קלות כאילות.** ע"פ ש"ב כב, לד. **אין אנו מספיקין.** לשון חכמים, כמו: בבבלי ברכות, דף נט ע"ב; שבת, דף יג ע"ב; פסז"ו, פר' במדבר, דף פא ע"א. **להודות לך.** תה' קיט, סב. **ולברך את שמך.** ע"פ תה' לו, ב; ק, ד. **על אחת מאלף.** ע"פ פהר"ב פ' כח, סי' ב. **שעשית עמנו ועם אבותינו.** ע"פ מכדר"י בשלח, מד' דשירה, סוף פר' ג.

ה"נ והערות

והמקיץ נרדמים. בסחב"ר, כ"י ומח' רמ"ו: 'והמקיץ רדומים'. כן הנוסח גם במח' ויטרי (דפ' ישן) ומח' חלב, דף ק ע"א. וראו סדו' מהרש"ם ובמילואים ובסדו' עבו"י. **סומך נופלים ורופא חולים.** בסחב"ר: 'מחיה מתים פוקח עורים וזוקף כפופים'. **ולך לבדך.** כה"נ בסרע"ג וסחב"ר. תיבת 'לבדך' איננה בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל היא בסוגריים. **אנחנו מודים.** בכ"י כ"ה: 'אנחנו מודים אנחנו'! אבל בליל הסדר, דף 51ב, כבפנים. **ולשוננו רנה.** בסחב"ר ללא תיבת 'רנה'. **ושפתותינו שבח.** תיבת 'שבח' איננה בסדו' רס"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה. בכ"י כ"ה נוסף בגליון ובליל הסדר כבפנים. **ועינינו מאירות.** בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' בולוניא, על אתר ובליל הסדר ללא תיבת 'מאירות'. **וכיירח.** זו הגירסה לפי נוסח הספרדים וכך מופיע בסדו' הרד"פ. **וידינו פרושות.** בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' בולוניא, על אתר ובליל הסדר, ללא תיבת 'פרושות'. **ורגלינו קלות.** בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' בולוניא, על אתר ובליל הסדר, ללא תיבת 'קלות'. **כאיילות.** במח' בולוניא, על אתר ובליל הסדר: 'כאילות'. **מספיקין.** בסחב"ר: 'מספיקים'. **ולברך את־שמך.** כה"נ גם במח' רומניא. במח' רס"ד־רס"ה ואשכנז: 'ולברך את־שמך'. **ורבי רבבות.** כה"נ באשכנז, מח' רומניא וסדו' הרד"פ. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'ורבי רבבות'. **פעמים הטובות.** זוהי גירסת סרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, מח' רומניא, ספרדים וכך מופיע במח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, תיבת 'פעמים' איננה. **נסים ונפלאות.** מופיע במח' שד"ל בסוגריים וזוהי גירסת הספרדים. תיבות אלו אינן בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, סרע"ג, אשכנז ומח' רומניא. בסדו' רס"ג: 'נסין וגבורות'.

וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ· בָּרָעָב זַנְתָּנוּ· וּבַשָּׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ· מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ· וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ· וּמֵחֳלָאִים רָעִים וְרַבִּים דִּלִּיתָנוּ: וְעַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא־עֲזָבוּנוּ· אַל־יַעַזְבוּנוּ רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· לָכֵן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ· וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ· וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ· הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה· וְכָל־לָשׁוֹן בְּךָ תִשָּׁבַע· וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע· וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה· וְכָל־הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ·

ח"נ והערות

ממצרים גאלתנו. בסחב"ר נוסף: ״י אלקינו״. **ומבית עבדים.** בסדו׳ רס"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה, על אתר ובליל הסדר: ׳מבית עבדים׳. **פדיתנו.** בסחב"ר נוסף: ׳מלכינו׳. **בָּרָעָב זנתנו. בכ"י כ"ה, על אתר ובליל הסדר: ׳ורעב זנתנו׳. וּבַשָּׂבָע כלכלתנו.** כה"נ במח׳ רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, על אתר ובליל הסדר ומח׳ רס"ד-רס"ה: ׳ובשובע כלכלתנו׳. בסדו׳ רס"ג: ׳ובשבע גדול כלכלתנו׳. באשכנז ומח׳ רומניא: ׳וּבְשָׂבָע כלכלתנו׳. **מֵחֶרֶב הצלתנו.** בסחב"ר: ׳ומחרב הצלתנו׳. **וּמִדֶּבֶר מלטתנו.** בסדו׳ רס"ג וכ"י כ"ה: ׳מדבר מלטתנו׳, אבל בליל הסדר כבפנים. **וּמֵחֳלָאִים רעים וְרַבִּים.** בסדו׳ רס"ג, כ"י כ"ה על אתר ובליל הסדר ומח׳ רומניא: ׳מֵחֳלָאִים רעים רַבִּים׳. בסחב"ר: ׳ומחלים רעים רבים׳. **דִּלִּיתָנוּ.** בסדו׳ רס"ג: ׳רפיתנו מלכנו׳. בסחב"ר: ׳דיליתינו׳. במח׳ רומניא: ׳רְפָאתָנוּ׳. **וְעַד־הֵנָּה.** בסחב"ר ומח׳ רמ"ו: ׳עַד־הֵנָּה׳ ללא וי"ו. **וְלֹא־עזבונו אַל־יַעַזְבוּנוּ רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: ׳ולא עזבונו חסדיך׳, אבל בליל הסדר כבפנים. בסרע"ג: ׳ה׳ אלהינו ולא עזבונו חסדיך׳. בסדו׳ רס"ג: ״י אלהינו ולא עזבנו׳. **לָכֵן אברים.** בסרע"ג וסחב"ר: ׳על כן אברים׳. בסדו׳ רס"ג: ׳עכשיו איברים׳. **שנפחת בְּאַפֵּינוּ.** בסחב"ר: ׳שנפחתה בנו׳. **הן הֵם.** בסחב"ר: ׳הן הן׳. **וישבחו אֶת־שִׁמְךָ.** כה"נ במח׳ בולוניא ושד"ל. בסחב"ר ומח׳ רומניא: ׳וישבחו לְשִׁמְךָ׳. במח׳ רמ"ו: ׳וישבחו את־שְׁמָךְ׳. **יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסחב"ר: ׳מלכנו׳. **לְךָ יודה.** כה"נ במח׳ רומניא וסדו׳ הרמ"מ, קאמריני והרד"פ. במח׳ רמ"ו, בולוניא ושד"ל: ׳לְךָ יודה׳. **בְּךָ תשבע.** כה"נ בסדו׳ הרמ"מ והרד"פ. בסחב"ר, כ"י כ"ה ואשכנז: ׳לך תשבע׳. במח׳ רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: ׳בְּךָ תשבע׳. בסרע"ג: ׳לך תשבח׳. בסדו׳ רס"ג: ׳לך ישבח׳. **לְךָ תכרע.** כה"נ במח׳ שד"ל ורומניא. במח׳ רמ"ו ובולוניא: ׳לְךָ תכרע׳. **וכל־הַלְּבָבוֹת.** כה"נ גם בסרע"ג. בסדו׳ רס"ג וסחב"ר: ׳וכל לבבות׳.

מקורות ומקבילות

ממצריס גאלתנו וכו׳. ע"פ שמ׳ כ, ב; מיכ׳ ו, ד; ירושלמי ברכות, פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; בבלי ברכות, דף יד ע"ב. **ממצריס... פדיתנו.** ע"פ ש"ב ז, כג. **ומבית עבדיס.** ע"פ נחמ׳ א, י. **ברעב זנתנו.** ע"פ נחמ׳ ט, טו. **ובשבע כלכלתנו.** ע"פ מדת"נ פר׳ ויחא, סי׳ לה. **מחרב הצלתנו.** ע"פ תה׳ כב, כא; ירוש׳ ברכות, פ"ט, ה"א, אבל הקב"ה הציל׳ וכו׳; בבלי ברכות, דף י ע"א, אפילו תרב תהה מונחת׳ וכו׳. **ומדבר מלטתנו.** ע"פ שמ׳ ט, ג-ז; תה׳ לא, ג. **ומחלאיס רעיס.** ע"פ דב׳ כח, נט; מק"ט מס׳ גריס, פר׳ א, ה"א. **דליתנו.** ע"פ תה׳ ל, ב. **ועד הנה עזרונו.** ע"פ ש"א ז, יב. **עזרונו רחמיך.** ע"פ נחמ׳ ט, כח. **ולא עזבונו.** ע"פ עזר׳ ט, ט. **אל יעזבונו.** ע"פ מ"א ח, מ. **רחמיך וחסדיך ה׳.** ע"פ תה׳ כה, ו; מ, יב. **לכן אברים.** ע"פ ויק"ר פר׳ ל, סי׳ יד; בר׳ רבה (אלבק), פר׳ ולא, רמ"ח איברים שיש בי למאיס לך׳. **שפלגת.** ע"פ איו׳ לא, כה. **ורוח ונשמה שנפחת באפינו.** ע"פ בר׳ ב, ז; איו׳ כז, ג. **ולשון וכו׳.** ע"פ תה׳ נא, טז. **יודו.** ע"פ תה׳ קז, ח; קמה, י. **ויברכו.** ע"פ נחמ׳ ט, ה; דה"א כט, כ. **וישבחו.** ע"פ תה׳ קמה, ד. **פה לך יודה.** ע"פ תה׳ נא, יח. **וכל לשון בך תשבע.** ע"פ ישע׳ מה, כג; בבלי מה, דף ל ע"ב; מדת"ה מז׳ ק, סי׳ א. **בך תשבע.** ע"פ דב׳ ו, יג; י, כ. **וכל ברך לך תכרע.** ע"פ ישע׳ מה, כג; תה׳ כב, ל. **קומה.** ע"פ ישע׳ י, לג; יחז׳ לא, י; אה"מ, ר׳ עקיבא, עמ׳ 427, ׳שהן מהלכין בקומה זקופה מפני גאותן׳. **לפניך תשתחוה.** ע"פ ישע׳ כז, יג; סו, כג; אסת"ר פר׳ ח, סי׳ ז, ׳כי אתה משפיל גאיס׳. **וכל הלבבות ייראוך.** ע"פ דב׳ ה, כו; מ"א ח, לט-מ; דה"ב ו, לד-לא; תה׳ פו, יא.

וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ׃ כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר׃ כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה׃ יְהוָה מִי כָמוֹךָ׃

ביו"ט ובהו"ר מוסיפים:

מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ׃ וּמִי יַעֲרֹךְ־לָךְ וּמִי־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא׃ אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת עֻזֶּךָ׃ הַגָּדוֹל וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ הַגִּבּוֹר לָנֶצַח נוֹרְאוֹתֶיךָ׃ נְהַלְלְךָ וּנְשַׁבֶּחְךָ וּנְבָרֶךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ׃ וְדָוִד עַבְדְּךָ אָמַר לְפָנֶיךָ׃ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ׃

מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ וְכָתוּב׃ רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה׃ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃

בְּפִי (כָּל־) יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם׃
וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ׃
וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ׃
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל׃

מקורות ומקבילות

וכל קרב. ע"פ תה' קג, ח. **יזמרו לשמך.** ע"פ תה' סו, ד. **כל עצמותי תאמרנה וכו'.** תה' לה, י. **מי ידמה לך וכו'.** ע"פ תה' פט, ז; בסדו' רס"ג עמ' קכ מדלג על קטע זה בסבת, וכן במח' פרס, דף כה ע"ח. **ומי ישוה לך.** ע"פ ישע' מ, כה; שמו"ר פר' מח, סי' ב. **ומי יערוך לך.** ע"פ תה' פט, ז. **ומי יעשה כמעשיך וכגבורתיך.** ע"פ דב' ג, כד. **האל הגדול וכו'.** דב' י, יז. **אל עליון וכו'.** בר' יד, כב. **האל בתעצומות עזך.** ע"פ תה' סח, לו. **הגדול ולכבוד שמך.** ע"פ תה' קלח, ה. **לנצח נורא'ותיך.** ע"פ תה' קמה, ד"ו. **נהללך.** ע"פ ספ"ב ג, ו; ספי"ו ב, ג. **ונשבחך.** ע"פ דב"ר (ליברמן), פר' עקב, ד"ה ושמרתם ועשיתם, 'בני, מודה ומשבח להקב"ה וכו'. **ונברך.** ע"פ תה' לה, ו; קטו, יח. **ודוד עבדך.** ע"פ ס"ב ז, ה; תה' קלב, י. **ברכי נפשי את ה'.** תה' קג, א. **מציל עני מחזק וכו'.** תה' לה, י. **רננו לדיקים וכו'.** תה' לג, א. **נפי ישרים**

ח"נ והערות

כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר. כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'כְּדָבָר שנאמר', כנראה בשביל שלא לעשותו כ"ף הידיעה, שהרי דוד אמרו על עצמו. בסדו' רס"ג ומח' רומניא תיבות אלו אינן. בסחב"ר: 'כדבר שכתוב'. **כָּל עַצְמוֹתַי.** תיבת 'כָּל', בקמץ גדול וללא מקף, עפ"י המסורה, מנחת שי בשם רד"ק. בסדו' רס"ג: 'גם כל העצמות'. **וְכִגְבוּרֹתֶךָ.** כ"ה בפסו' שלפנינו וכ"כ המנ"ש עה"פ. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'וְכִגְבוּרוֹתֶיךָ', מלא י'. **וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'ולכבוד שִׁמְךָ'. במח' נירנברג: 'בִּכְבוֹד שִׁמְךָ'. **לָנֶצַח נוֹרְאוֹתֶיךָ.** במח' נירנברג: 'בַּנֶּצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ'. **מחזק מִמֶּנּוּ.** בכ"י כ"ה: 'מחזק ממני'. **לַיְשָׁרִים.** במח' נירנברג: 'וְלַיְשָׁרִים'. **בפי ישרים וכו'.** ר"ת "צחק, רבקה". ראו מחו"ו סי' קסא; אבודרהם, שחרית של שבת, ד"ה ואלו פינו; לבוש או"ח, סי' תקפד, ס"א. **(כָּל־)ישרים.** כה"נ במח' שד"ל. תיבת 'כָּל' איננה בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ורומניא. **ישרים תִּתְרוֹמָם.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל וי"א בסחב"ר. בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ואשכנז: 'ישרים תִּתְהַלָּל'. **צדיקים תִּתְבָּרַךְ.** בסחב"ר: 'צדיקים תתפאר', אבל י"א בסחב"ר כבפנים. **ובלשון חסידים.**

וּבְמַקְהֲלוֹת (נ״א: וּבְמִקְהֲלוֹת) רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· יִתְפָּאַר שִׁמְךָ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר· שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· לְהוֹדוֹת· לְהַלֵּל· לְשַׁבֵּחַ· לְפָאֵר· לְרוֹמֵם· לְהַדֵּר וּלְקַדֵּשׁ· עַל־כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת (וי״א: וְתִשְׁבָּחוֹת) שֶׁאָמַר דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ· (וּבְכֵן):

עומדים (עד סוף הקדיש) ואומרים:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· כִּי לְךָ נָאֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שִׁיר וּשְׁבָחָה· הַלֵּל וְזִמְרָה· עֹז וּמֶמְשָׁלָה· נֶצַח· גְּדֻלָּה

ח״נ והערות

כה״נ בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, סחב״ר, מח׳ רומניא, וכן היום המנהג. בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל: ׳ובלשון כָּל־חסידים׳. **חסידים תִּתְקַדֵּשׁ.** בסדו׳ רס״ג: ׳חסידים תשתבח׳. בסחב״ר: ׳חסידים תתרומם׳. בכ״י כ״ה: ׳חסידים יתקדש׳. **וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל.** בכ״י כ״ה: ׳ובקרב קדושים תתרומם׳ ובא לפני פיסקה ׳ובדברי צדיקים תתברך׳. **קדושים תִּתְהַלָּל.** בסדו׳ רס״ג: ׳קדושים תתקדש׳. בסחב״ר: ׳קדושים תשתבח׳. במח׳ רמ״ו: ׳קדושים תִּתְרוֹמָם׳. **וּבְמַקְהֲלוֹת.** במח׳ רומניא: ׳בְּמַקְהֲלוֹת׳. כתב שכה״ג, או״ח סי׳ רפא, הגהות טור, אות ה, ״המון העם קורין במ״ם בפתח והה״א בצירי וכן נדפס בסדו׳. והמדקדקים אומרים ׳ובמִקְהֲלוֹת׳, המ״ם בחיר״ק והה״א בשב״א פת״ח״. והא״ר הביא דברי שכה״ג. **רִבְבוֹת עַמְּךָ.** בסחב״ר: ׳ובריבבות עמך׳. **בית ישראל.** בסחב״ר נוסף: ׳ברנה׳. **וְזִכְרְךָ מלכנו.** במח׳ רמ״ו: ׳וְזִכְרְךָ מלכנו׳. **כל־הַיְצוּרִים מִלְּפָנֶיךָ.** בסרע״ג וסחב״ר: ׳כל היצורים לפניך׳. במח׳ רומניא: ׳כל־הַנּוֹצָרִים הַבָּאִים לְפָנֶיךָ׳. **לְהַלֵּל לשבח לְפָאֵר.** בכ״י כ״ה ליל הסדר: ׳ולהלל לשבח ולפאר׳, אבל על אתר כבפנים. **לְהַדֵּר וּלְקַדֵּשׁ.** בסרע״ג ללא תיבת ׳לְהַדֵּר׳. בסחב״ר: ׳ולהדר׳ וללא תיבת ׳וּלְקַדֵּשׁ׳. בכ״י כ״ה על אתר ובליל הסדר: ׳ולהדר ולקדש׳. במח׳ רומניא: ׳לְגַדֵּל ולקדש׳. **שֶׁאָמַר דוד.** כה״נ גם בסרע״ג וסחב״ר. בכ״י כ״ה על אתר ובליל הסדר ובאשכנז ללא תיבת ׳שֶׁאָמַר׳. במח׳ רומניא: ׳שאמר לְפָנֶיךָ דוד׳. וראו בבלי פסחים, דף קיז ע״א: ׳כל שירות ותושבחות שאמר דוד׳. **וּבְכֵן.** לא נמצא בסדו׳ רס״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל. כה״נ בסרע״ג, מח׳ רומניא, מנהג הספרדים ובסדו׳ קאמריני והרד״פ (בסוגריים) ע״פ האבודרהם, שחרית של שבת, ד״ה ואלו פינו, ספר שער הכוונות, ענין תפילת שחרית, ירושלים תרס״ב, סוף דף של. **יִשְׁתַּבַּח.** במח׳ רומניא: ׳יִתְרוֹמַם וְיִשְׁתַּבַּח׳.

מקורות ומקבילות

תרומס וכו׳. כן הסדר בסרע״ג ח״ב, סי׳ כח; אשכנז ביוה״כ; מח׳ רומניא, דף ל ע״א. **ישריס.** ע״פ תה׳ לג, ח. **תתרומס.** ע״פ ישע׳ כה, ח; תה׳ ל, ב; בנ״ס כ, כז. **ובדברי לדיקים.** ע״פ דב״ר (ליברמן), פר׳ וחאת הברכה, ׳הלדיקים מברכין על כל דבר ודבר׳; מדת״ג פר׳ וחאת הברכה, סי׳ ז. **תתברך.** ע״פ תה׳ טז, ז; לד, ב. **ובלשון חסידיס.** ע״פ תה׳ ל, ה. **תתקדש.** ע״פ ישע׳ ח, יג. **ובקרב קדושיס תתהלל.** ע״פ תה׳ פט, ח. **ובמקהלות רבבות וכו׳.** ע״פ תה׳ סח, כז; בסדו׳ רס״ג עמ׳ קכ מובא נוסח דומה במקלתו לכאן. **רבבות עמך.** ע״פ במ׳ י, לו. **עמך בית ישראל.** ע״פ יחז׳ לד, ל. **יתפאר שמך.** ע״פ ישע׳ מד, כג; פסז״ו שמ״, פר׳ ד, סי׳ כז. **וזכרך מלכנו בכל דור ודור.** ע״פ תה׳ קב, יג; קלה, יג. **שכן חובת כל היצוריס וכו׳.** ע״פ מכ׳ פסחיס, פ״י, מ״ה; אה״מ, הילכות, פ׳ כו, סי׳ ו. **כל היצוריס.** ע״פ ישע׳ מג, כח. רמו מדת״ה מז׳ ה, סוף סי׳ י. **להודות להלל.** ע״פ דה״א טז, ד; מכ׳ פסחיס פ״י, מ״ה. **להלל.** ע״פ עזר׳ ג, י. **לשבח.** ע״פ תה׳ קמה, ד; דני׳ ב, כג. **לפאר.** ישע׳ ס, יג; עזר׳ ז, כז. **לרומס.** עזר׳ ט, ט. **להדר.** ע״פ ישע׳ לה, ב; תה׳ קמה, ה. **על כל דברי שירות.** סרס״י סי׳ יח; שבה״ל, עניַן תפילה, סי׳ ח. **דוד בן ישי.** ע״פ ש״א יח, נח; ש״ב כג, ב. **עבדך.** ע״פ ש״ב ג, יח; ז, ה; מ״ב ח, יט. **משיחך.** ע״פ ש״ב ב, ד; תה׳ פט, כא; דה״ב ו, מב.

וּגְבוּרָה· תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת· קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת (וי"א: בַּתִּשְׁבָּחוֹת)· אֵל הַהוֹדָאוֹת· אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת· הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה· מֶלֶךְ· אֵל· חַי הָעוֹלָמִים· אָמֵן:

החזן אומר בנועם:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יִתְבָּרַךְ שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא· לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

כאן מוסיפים את פיוטי היוצרות לשבת וראש חודש (עמ' 364), לשבתות חנוכה, פורים ושבתות מיוחדות (עמ' 375 ואילך).

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

הקהל אומר והחזן אחריו:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

מקורות ומקבילות

קדיש. מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; שבה"ל, עיין תפילה, סי' ח, בשם תפו' הרלב"ד סי' קלג; מח' רומניא, דף ל ע"ב. ראו רש"י עמ"ס מגילה, דף כג ע"ב, ד"ה אין פורסין. **החזן אומר וכו' הקהל אומר וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' כא.

ח"נ והערות

שמה רַבָּא. במח' רמ"ו: 'שמה רַבָּה', אבל בשאר המקומות שבמח' בבפנים. **וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.** כה"נ גם בסחב"ר רק שנוסף לאחריהם תיבת 'הוא'. **שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.** כה"נ גם בסחב"ר **בריך הוא יִתְבָּרַךְ.** בסחב"ר ומח' רמ"ו נשמטה תיבת 'יִתְבָּרַךְ'. בסחב"ר **וְיִשְׁתַּבַּח.** במח' רמ"ו: 'יִשְׁתַּבַּח', ללא ו', אמנם נמצא בשחרית לחול.

וכ"י כ"ה ויש המשמיטין תוספת זו. מדלג וממשיך 'לעילא לעילא' וכו'.

יום טוב החל בחול אומרים היוצר של חול בעמ' 51. ואילו בק"ק רומה אומרים היוצר של שבת כדלהלן, ללא הקטע 'לאל אשר שבת מכל המעשים'.

ואומר החזן והצבור לוחשין עמו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ· עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל· אוֹר עוֹלָם אוֹצַר חַיִּים· אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל אָמַר וַיְהִי· הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ· וְהַכֹּל יֹאמְרוּ· אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה· הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶלָה יוֹצֵר הַכֹּל· הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל־יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח· וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ· וּמוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ· וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ· וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים· הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ· הַמְחַדֵּשׁ טוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד· מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית· מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה· כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ· מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ· הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז· הַמְהֻלָּל· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם· אֱלֹהֵי עוֹלָם· בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ· צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ· מָגֵן יִשְׁעֵנוּ·

ה"נ והערות

אור עולם וכו' אָמַר וַיְהִי. פיסקה זו איננה בסרע"ג וסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא, אך היא נמצאת במח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ושד"ל. **אוֹצַר חיים אורות.** במח' נירנברג: 'בְּאוֹצַר חיים אור'. **וְהַכֹּל ישבחוך.** בכ"י כ"ה: 'הכל ישבחוך'. **הפותח בְּכָל־יום.** במח' בולוניא: 'הפותח בְּכֹל יום', ראו פסר"ב פי' ו, '...נעשה נעול'. **ובוֹקֵעַ.** במח' רומניא: 'ופוֹתֵחַ'. **ומאיר לָעוֹלָם.** כה"נ במח' רומניא וסדו' הרד"פ, וכן נראה נכון, ראו סדו' רש"ס, עמ' 326. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'ומאיר לְעוֹלָם'. **ולדרים עליה.** בסחב"ר נוסף: 'ברחמים'. **הַמְחַדֵּשׁ טוּבוֹ.** כה"נ במח' רומניא, סדו' קאמריני והרד"פ. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'וְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ'. בסחב"ר: 'ובטובו מחדש'. **מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ וכו'.** פסוק זה איננו בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה. **וְהַמְפֹאָר והמתנשא.** בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'המפואר והמתנשא'.

מקורות ומקבילות

ברכת יוצר לשבת. סחב"ר עמ' **104** ועמ' **108**; מח' רומניא, דף ל ע"ב. **אור עולם וכו'.** ע"פ ישע' ס, יט־כ; ב"ר פר' נט, סי' ה; שמו"ר פר' נ, סי' ח, 'נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק' וכו'; מדת"כ פר' בהעלותך, סי' ה. **אומר חיים.** ע"פ ב"ח כה, כט; ספרי פר' פינחס, פי' קלט, ד"ה יפקוד; פדר"א פ' מב; ילקו"ש תו', רמז תשעו. **אורות מאופל.** ע"פ בר' א, ג ורשב"ש. **אמר ויהי.** ע"פ במ' כג, יט; תה' לג, ט; בר"ס לט, כח. **הכל יודוך וכו'.** ע"פ תה' קמה, י; סרע"ג ח"ב, סי' כב; ס' העתים סי' קעב; מחו"ו סי' קסא; מח' רומניא, דף ל ע"ב. **והכל ישבחוך.** ע"פ תה' קח, א. **והכל יאמרו.** ע"פ תה' קמה, כא. **אין קדוש כה'.** ש"א ב, ב. **הכל ירוממוך סלה.** ע"פ תה' לד, ד. **יוצר הכל.** ירמ' י, טז; נא, יט; בר"ס מג, לה; נב, ד; סח"ש ז, כא. **פותח שערי מזרח.** רא"ה מה"מ, מעשה בראשית, עמ' **318**, ד"ה למעלה מן. **ומאיר לעולם כולו.** ע"פ בבלי ברכות, דף ס ע"ב; ספרי, פר' האזינו, פי' שו, ד"ה ד"א האזינו; אה"מ, הלל, עמ' **127**. **וליושביו.** ע"פ ישע' יח, ג. **שברא במידת רחמים.** ע"פ אד"נ, הוספה ב לנוסח א, פ"ד, ד"ה רשב"א; ילקו"ש תו', רמז רמג; בתמ"ד (ווירטהיימר), ח"ב, מד' אותיות דר"ע, נ"א, ד"ה אהיה, עמ' שסד; אה"מ, משה, עמ' **368**. ראו ב"ר פר' יב, סי' טו. **מה רבו מעשיך וכו'.** תה' קד, כד; כ"ה במח' רומניא, דף ל ע"ב.

מִשְׁגָּב בַּעֲדֵנוּ· אֵין עֲרוּךְ לָךְ וְאֵין זוּלָתָךְ· אֶפֶס בִּלְתָּךְ וְאֵין דּוֹמֶה לָךְ· אֵין עֲרוּךְ לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתָךְ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא· אֶפֶס בִּלְתָּךְ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לָךְ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל־כָּל־הַמַּעֲשִׂים· בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־נְשָׁמָה· גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל־חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה· זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים מָלֵא כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל· כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיָּם בְּכָל־הָעוֹלָם· שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם שָׂשִׂים בְּבוֹאָם·

מקורות ומקבילות

אין ערוך לך. ע"פ ישע' מ, יח; תה' מ, ו; מדת"כ (וורשא), פר' תולדות, סי' ח; מדת"כ מז' קלו, סי' ב. **ואין זולתך.** ע"פ ש"ב ז, כב; דה"א יז, כ; ברא"ס רבתי, פר' בראשית, עמ' 29. **אפס בלתך.** ע"פ ישע' מה, יד. **ואין דומה לך.** ע"פ תה' פט, ז. **ואין זולתך מלכנו לחיי העוה"ב.** מש"ט שמ', פר' יח, סי' טז, 'שלא תהא אלהות זולתי' וכו'. **אפס בלתך גואלנו.** ע"פ ישע' מז, ד. **אל אדון.** ע"פ תה' ח, ב; קלה, ה; קמז, ה; סרע"ג ח"ב, סי' כב. **אדון על כל המעשים.** תוספתא סוטה, פ"ז, הי"ב; בבלי חגיגה, דף ג ע"ב; ילקו"ש קה', רמז תתקפט. **ברוך הוא ומברך.** ע"פ דני' ב, יט-כ; תדא"ר פר' יח, ד"א במלך שלמה. **בפי כל נשמה.** ע"פ תה' קנ, ו. **גדלו.** ע"פ מלא' א, יא. **וטובו.** ע"פ הוש' ג, ה; מק"ט, אד"נ מסת א, פר' לב, 'והרא"ה לסס טובו'. **מלא עולם.** ע"פ ירמ' כג, כד. **דעת ותבונה.** ע"פ מש' ב, ו. **המתגאה על חיות הקדש.** רא"ו בבלי חגיגה, דף יג ע"ב; מדת"כ מז' קנ, סי' טח. **ונהדר בכבוד על המרכבה.** בבלי חגיגה, דף יג ע"ב, 'עומד אחורי המרכבה וקושר כתריס לקונו'. **חסד ורחמים מלא כבודו.** רא"ו אד"נ מסת א, פל"ז, ד"ה שבעה מידות. **טובים מאורות.** ע"פ בר' א, יח. **שברא אלהינו.** ע"פ בר' א, טז; תה' קלו, ז. **יצרם בדעה בביה ובהשכל.** ע"פ ירמ' י, יב; תה' קד, כד; מש' ג, יט-כ; מדת"כ (וורשא), פר' ויקהל, סי' ה, 'בג' דברים אלו ברא הקב"ה עולמו'; במדב"ר פר' יח, סי' כב. **כח וגבורה נתן בהם.** ע"פ תה' יט, יד; ר"ז. **להיות מושלים.** ע"פ בר' א, יח; תה' יט, ז; קלו, ח-ט. **מלאים זיו.** רא"ו תד"א, פר' הירידות (אם שלום), פר' ג, ד"ה דרש רבי בנאה; אה"מ, מטטרון, עמ' 286, 'כל מיני זיו מאורות שבעולם'. **ומפיקים נגה.** ע"פ חבק' ג, יא. **שמחים בצאתם.** ע"פ תה' יט, ו; ספרי דב', פר' האזינו, פי' שו; מתע"ד פר' לב, סי' א, ד"ה ד"א האזינו.

ח"נ והערות

אין עֲרוּךְ לָךְ. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז, מח' רס"ד־רס"ה ורומניא: 'אין כערכך'. **וְאֵין דומה.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'ומי דומה' וכן בסמוך. **אין עֲרוּךְ לָךְ.** כה"נ במח' בולוניא, רומניא ושד"ל. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רס"ד־רס"ה ואשכנז: 'אין כערכך'. במח' רמ"ו: 'אין ערוך אֵלֶיךָ'. **לִימוֹת המשיח.** בכ"י כ"ה: 'מימות המשיח'. במח' רומניא: 'בימות המשיח'. **לִתְחִיַּת המתים.** במח' רומניא: 'בְּתְחִיַּת המתים'. **אל אדון.** מיוסד ע"ס א"ב. וראו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' ה'ו. **ברוך הוא ומברך.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא. בכ"י כ"ה, אשכנז ומח' רומניא ללא תיבת 'הוא', במח' שד"ל בא בסוגריים. **סֹבְבִים אותו.** בגליון סחב"ר ומח' רומניא: 'סובבות אותו'. וראו בהערות על פירושי סד"ר, סי' צא, עמוד תקכא, הערה 4. **חיות הַקֹּדֶשׁ.** בכ"י כ"ה: 'חיות הקדוש'. **וְנֶהְדָּר בכבוד.** בסרע"ג: 'ונאדר בכבוד'. סחב"ר: 'נהדר בכבוד'. **מָלֵא כבודו.** בסרע"ג וסחב"ר: 'לפני כבודו'. **מאורות שֶׁבָּרָא.** במח' רומניא ושד"ל: 'מאורות שֶׁבְּרָאָם'. **יצרם בְּדַעָה.** כה"נ גם במח' רומניא. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, אשכנז ונ"א במח' שד"ל: 'יצרם בְּדַעַת'. **נתן בָּהֶם.** בכ"י כ"ה: 'נתן האל'. במח' רומניא: 'נתן לָהֶם'. **וּמְפִיקִים נגה.** במח' רומניא: 'מְפִיקִים נגה'. **שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם.** בכ"י כ"ה: 'שמחים בבואם'. **שָׂשִׂים בְּבוֹאָם.** כה"נ גם במח' רומניא.

עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ· קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח־אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים־לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה· שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

(לְ)אֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים· וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ· תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה· עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת· זֶה שִׁיר וְשֶׁבַח לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי· שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ· וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת· לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ לָאֵל כָּל־יְצוּרָיו· וְשֶׁבַח

ח"נ והערות

בסרע"ג ואשכנז: 'ששים בבואם'. בכ"י כ"ה: 'ששים בצאתם'. **נוֹתְנִים לשמו.** בגליון סחב"ר: 'יתנו לשמו'. **וְהִתְקִין צורת הַלְּבָנָה.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, אשכנז ומח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'והתקין צורת לְבָנָה'. במח' רומניא: 'וְהֵכִין צורת הַלְּבָנָה'. **שֶׁבַח נוֹתְנִים־לו.** בסרע"ג וסחב"ר: 'שבח יתנו לו'. בגליון סחב"ר: 'שבחות נותנים לו'. בכ"י כ"ה: 'יתנו לו' וללא תיבת 'שֶׁבַח'. **תפארת וּגְדֻלָּה.** במח' רומניא: 'תפארת גְּדֻלָּה'. **וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הקדש.** כה"נ באשכנז ומח' שד"ל. בסרע"ג וסחב"ר: 'עם אופני הקדש'. בכ"י כ"ה: 'עם אופני קדש'. במח' רמ"ו: 'וְחַיּוֹת וְאוֹפַנֵּי הקדש'. רס"ד־רס"ה, בולוניא ורומניא: 'וְחַיּוֹת עֵם אוֹפַנֵּי הקדש'. **לָאֵל אשר.** כה"נ בסרע"ג, מח' רומניא, חלב, נוסח הספרדים וסדו' הרד"פ. במח' נירנברג: 'לְאֵל אשר'. בסדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'אֵל אשר'. **מכל־הַמַּעֲשִׂים.** במח' נירנברג: 'מכל מַעֲשָׂיו'. **וּבַיּוֹם השביעי.** כה"נ בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' שד"ל. בסרע"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ורומניא: 'בַּיּוֹם השביעי', ללא וי"ו. **נִתְעַלָּה.** כן נמצא בגמ' בבלי ר"ה, דף לא ע"א, בגרסת הב"ח, אות ג, וראו זה גם בדקדוקי סופרים שכן הוא נוסח הכ"י. **עֹנֶג קָרָא.** כה"נ גם בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא. בסדו' רס"ג ומח' נירנברג: 'ועונג קרא'. בכ"י כ"ה: 'ענג קראת'. **זה שִׁיר וְשֶׁבַח.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' נירנברג: 'זה שבח' וללא תיבת 'שִׁיר'. במח' רומניא: 'זה שיר שֶׁבַח'. **שֶׁבָּת אֵל.** במח' רומניא: 'שבת אל עליון'. **מכל־מְלַאכְתּוֹ.** בסחב"ר: 'מכל מלאתו'. **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי.** בכ"י כ"ה: 'וביום השביעי'. במח' נירנברג: 'וְיוֹם שְׁבִיעִי'. במח' רומניא: 'בַּיּוֹם השביעי'. **מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר.** בגליון סחב"ר: 'משובח באומר'. **לְיוֹם הַשַּׁבָּת.** בסחב"ר נוסף: 'טוב להודות ליי'. **וְשֶׁבַח.** בסחב"ר: 'שבח'.

מקורות ומקבילות

עושים בלימה רצון קוניהם. רלו מדת"ה מז' יט, סי' יח. **פאר וכבוד נותנים לשמו.** ע"פ תה' יט, ב; בנ"ס מג, ה. **צהלה ורנה.** ע"פ ישע' מד, ח. **קרא לשמש.** ע"פ בר' ח, ה. **ויזרח אור.** ע"פ ב"ר פר' ו, סי' ח; פדר"ך פי' ה, סי' ח; ילקו"ש תו', רמז מ, ד"ה ויאמר אלהים. רלו דע"ז, בר' ח, כא; פירוש הרא"ש עה"ת, בר' ח, טז; טור או"ח, סי' רפא; מבוא למכב"ר מאת מד"ל, עמ' ה. **שבח נותנים לו.** אה"מ, כתפוח בעלי היער, עמ' 262. **לבנה מרוס.** ישע' כד, כא. **תפארת וגדולה.** ע"פ דה"א כט, יא; ת"מ ח, יז; לוו"ה, לוי, ג ד. **שרפים ואופנים וחיות הקדש.** בבלי ר"ה, דף כד ע"ב. **(ל)אל אשר שבת מכל המעשים.** ע"פ בר' ב, ב; סרע"ג ח"ב, סי' כב; סדו' רס"ג עמ' קכא; מח' נירנברג; מח' רומניא, דף ל ע"ב. **וביום השביעי... וישב על כסא כבודו.** בתמ"ד (ווערטהיימר) ח"א, סידור רבא דבראשית רבא, סי' טז, עמ' שסט; מד' הגעלס, בר', דף כט ע"ב. **נתעלה.** ע"פ תה' מז, ט. **וישב על כסא כבודו.** ע"פ תה' מז, ט. **תפארת עטה וכו'.** אה"מ, מעשה בראשית ומעשה מרכבה, עמ' 315, 'עוז ותפארת נגד ויגפם'. **ליום המנוחה.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' תמיד פ"ז, מ"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב; שה"ר פר' ד, סי' ג. **עונג קרא ליום השבת.** ע"פ ישע' נח, יג; בבלי שבת, דף קיח ע"ב; מדת"כ (ווערשא), פר' כי תצא, סי' ז, ע"פ שמ' כ, ח. **זה שיר ושבח ליום השביעי.** אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 409, 'כיון שראה אה"ר את השבת פתח את פיו בשבחו של הקב"ה ואמר' וכו'. **שבו שבת אל מכל מלאכתו.** ע"פ בר' ב, ג. **מזמור שיר.** תה' לב, ח. **יפארו לאל כל יצוריו.** ע"פ ישע' מג, כא; מדת"ה מז' ה, סי' י; מדמ"ש (בובר), פר' יד, סי' כח.

(יָקָר) וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לְמֶלֶךְ שֶׁנָּתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ:

שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ· וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת· וְעַל־כָּל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ· וְהַמְּאוֹרוֹת אֲשֶׁר יָצַרְתָּ· הֵמָּה יְפָאֲרוּךָ סֶלָה:

תִּתְבָּרַךְ (לָנֶצַח) צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ· בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים· יִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר שִׁמְךָ (לָעַד) מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים· וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל· דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם· כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· כֻּלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם· וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· (בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה) וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַקְדִּישִׁים (וּמַעֲרִיצִים וּמַמְלִיכִים) אֶת־שֵׁם הָאֵל· הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· קָדוֹשׁ הוּא· וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה· וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה· לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ· בְּשָׂפָה בְרוּרָה בִּנְעִימָה וּבִקְדֻשָּׁה· כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים

מקורות ומקבילות

יקר וגדולה. מס׳ ו, ג. **למלך.** ע״פ ישע׳ ו, ה; ירמ׳ מו, ח. **שנתן מנוחה לעמו ישראל.** ע״פ מ״א ח, נו. **ביום שבת קדש.** ע״פ שמ׳ לא, טו; ישע׳ נח, יג. **שמך ה״א יתקדש.** סרע״ג ח״ב, סי׳ כב; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכא; מח׳ רומניא, דף ל, סוף ע״ב. **וזכרך מלכנו.** ע״פ תה׳ קלה, יג. **בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.** דב׳ ד, לט. **שבח מעשי ידיך.** ע״פ תה׳ לג, ה. **והמאורות אשר יצרת.** ע״פ בר׳ א, טז. **המה יפארוך.** ע״פ תה׳ יט, ב. **תתברך וכו׳.** סרע״ג ח״ב, סי׳ כב; מח׳ רומניא, דף לא ע״א.

ח״נ והערות

יָקָר. כה״נ במח׳ נירנברג, רומניא, שד״ל ונוסח הספרדים. תיבה זו איננה בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא. **שֶׁנָּתַן מנוחה.** כה״נ גם בסחב״ר. בסרע״ג: ׳מנחיל מנוחה׳. בסדו׳ רס״ג: ׳שהנחיל מנוחה׳. בכ״י כ״ה: ׳שיצר מנוחה׳. במח׳ נירנברג: ׳יוצר כֹּל הַמַּנְחִיל מנוחה׳. **וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר.** כה״נ במח׳ שד״ל ורומניא. בסרע״ג וסחב״ר: ׳וזכרך יתפאר מלכנו׳. בסדו׳ רס״ג: ׳וזכרך מלכנו לנצח יתפאר׳. בכ״י כ״ה: ׳וזכרך יתפאר שמך מלכינו׳. במח׳ נירנברג: ׳זִכְרְךָ מלכנו יתפאר׳. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳וְזִכְרְךָ מלכנו יתפאר׳. **הארץ מתחת.** בסחב״ר נוסף: ׳תתברך מושיענו׳. **מַעֲשֵׂי ידיך.** בנוב״ר, מח׳ נירנברג ורומניא: ׳מַעֲשֶׂה ידיך׳ והשוו לעיל תחילת זמירות. **וְהַמְּאוֹרוֹת אשר יָצַרְתָּ.** בסרע״ג: ׳ומאורות אשר יצרת׳. במח׳ רומניא: ׳והמאורות אשר עָשִׂיתָ׳. **הֵמָּה יפארוך.** בסרע״ג ללא תיבת ׳הֵמָּה׳. בסחב״ר: ׳הם יפארוך׳. במח׳ רומניא: ׳גַּם הֵם יפארוך׳.

בְּיִרְאָה׃ קָדֹוש קָדֹוש׃ קָדֹוש׃ יְהוָה צְבָאֹות׃ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וְהָאופַנִּים וְחַיּות הַקֹּדֶש כֻּלָּם בְּרַעַש גָּדול׃ מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמָּתָם׃ מְשַׁבְּחִים וְאומְרִים׃ בָּרוּךְ כְּבוד־יְהוָה מִמְּקומו׃

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימות יִתֵּנו׃ לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם לָעַד זְמִירות יֹאמֵרו וְתִשְׁבָּחות (נ״א: וְתִשְׁבָּחות) יַשְׁמִיעו׃ כִּי הוּא לְבַדו (מָרום וְקָדוש)׃ פועֵל גְּבורות׃ עֹשֶׂה חֲדָשות׃ בַּעַל מִלְחָמות׃ זורֵעַ צְדָקות׃ נורָא תְהִלֹּת׃ בורֵא רְפואות׃ מַצְמִיחַ יְשועות׃ אֲדון הַנִּפְלָאות׃ הַמְחַדֵּש טובו בְּכָל־יום תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ כָּאָמור׃ לְעֹשֵׂה אורִים גְּדֹלִים׃ כִּי לְעולָם חַסְדו׃ וּבְחַסְדו נָתָנָם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ יוצֵר הַמְּאורות׃

אַהֲבַת עולָם אֲהַבְתָּנו יְהוָה אֱלֹהֵינו׃ חֶמְלָה גְדולָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינו׃ אָבִינו מַלְכֵּנו׃ בַּעֲבור אֲבותֵינו שֶׁבָּטְחו בָךְ׃ וַתְּלַמְּדֵם לַעֲשות חֻקֵּי חַיִּים׃ כֵּן תְּחָנֵּנו וּתְלַמְּדֵנו׃ אָבִינו אָב הָרַחֲמָן׃ הַמְרַחֵם׃ רַחֵם נָא עָלֵינו׃ וְתֵן בְּלִבֵּנו (בינה) לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל וְלִשְׁמוֹעַ׃ לִלְמוד וּלְלַמֵּד׃ לִשְׁמור וְלַעֲשות וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוד תורָתֶךָ בְּאַהֲבָה׃ וְהָאֵירָה עֵינֵינו בְּתורָתֶךָ׃ וְדַבֵּק לִבֵּנו בְּמִצְותֶיךָ׃ וְיַחֵד לְבָבֵנו לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ׃ כִּי־שֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדול בָּאֱמֶת נִקְרָא עָלֵינו׃ עָשִׂיתָ עִמָּנו (חֶסֶד) בַּעֲבור כְּבוד שִׁמְךָ׃ הָאֵל הַגָּדול׃ הַגִּבור וְהַנורָא׃ מְהֵרָה בְאַהֲבָה תָּרִים קַרְנֵנו וְתִמְלֹךְ עָלֵינו וְהושִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ כִּי־בְךָ בָטַחְנו לֹא נֵבוש׃ וּבְשִׁמְךָ הַגָּדול חָסִינו׃ לֹא־נִכָּלֵם וְלֹא־נִכָּשֵׁל לָעַד וּלְעולְמֵי עַד׃ כִּי־אָבִינו וֵאלֹהֵינו אָתָּה׃ וְרַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל־יַעַזְבונו נֶצַח סֶלָה וָעֶד׃ וְנָגִילָה וְנִשְׂמְחָה

מקורות ומקבילות

קק״ק. יסע׳ ו, ג; סרע״ג ח״ב, סי׳ כב.

בִּישׁוּעָתֶךָ׃ (מַהֵר) וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ׃ כִּי־אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה׃ וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן׃ וְקֵרַבְתָּנוּ (מַלְכֵּנוּ) לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת׃ לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בֶּאֱמֶת וּבְאַהֲבָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה׃

הקורא ק״ש יכוון לקיים מצות עשה מהתורה ולקבל עליו עול מלכות שמים, ויקרא בנחת ובנעימה. צריך לפרש האותיות בפיו ובשפתיו וצריך ליתן רווח בין הדבקים כגון ״על לבבך״, ״על לבבכם״. וצריך להשמיע לאזניו מה שיוצא מפיו שיהיו פיו ולבו שווים בכוונה. אם לא כיוון לבו בפסוק ראשון לא יצא אפילו בדיעבד. צריך להאריך בדלי״ת של ״אחד״, וצריך להתיז בזיין של ״תזכרו״ ושל ״וזכרתם״. אין הש״ץ צריך להנמיך את קולו בפסוקי התוכחה.

המתפלל יחיד אומר: אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם׃ בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ׃ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ׃ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם׃ וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם

ח״נ והערות

בעמו ישראל באהבה. בסיום ברכה זו צויין במח׳ רמ״ו ובולוניא ״אמן״, מה שלא הוזכר בתפילות חול.

וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־
יְבוּלָהּ· וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן
לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם·
וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:
וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם· בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם· עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם· כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם·
וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם· וְלֹא־תָתוּרוּ
אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן
תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי· וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם· אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת
לָכֶם לֵאלֹהִים· אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: הציבור אומר: **אֱמֶת:**

החזן חוזר ואומר: **יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת:**

וְיַצִּיב· וָנָכוֹן· וְקַיָּם· וְיָשָׁר· וְנֶאֱמָן· וְאָהוּב· וְחָבִיב· וְנֶחְמָד· וְנָעִים·
וְנוֹרָא· וְאַדִּיר· וּמְתֻקָּן· וּמְקֻבָּל· וְטוֹב· וְיָפֶה· הַדָּבָר
הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד· אֱמֶת הוּא אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ· צוּר
יַעֲקֹב· מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם· וּשְׁמוֹ קַיָּם· וְכִסְאוֹ נָכוֹן·
וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת (נ"א: קַיָּמֶת)· וּדְבָרָיו חַיִּים וְקַיָּמִים
וְנֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים· עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ·
עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ· וְעַל־כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ·

עַל־הָרִאשׁוֹנִים וְעַל־הָאַחֲרוֹנִים· דָּבָר טוֹב וְקַיָּם· אֱמֶת וֶאֱמוּנָה· חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ· גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֶת־אֲבוֹתֵינוּ· צוּרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ· פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ· וְאֵין אֱלֹהִים עוֹד זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם· מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ (לָהֶם וְ)לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר· בָּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ· וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ: (אֱמֶת) אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע אֶל־מִצְוֹתֶיךָ· וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל־לִבּוֹ· אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ· וּמֶלֶךְ גָּדוֹל וְגִבּוֹר לָרִיב אֶת־רִיבָם· אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין־לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ· (אֱמֶת) בְּמִצְרַיִם נִגְלֵיתָ· כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ· בְּכוֹרְךָ (יִשְׂרָאֵל) גָּאָלְתָּ· יַם־סוּף בָּקַעְתָּ· זֵדִים טִבַּעְתָּ· יָם לְיַבָּשָׁה שַׁמְתָּ· וִידִידִים עָבְרוּ· וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם· אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: וְעַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים לָאֵל· וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת (נ״א: וְתִשְׁבָּחוֹת)· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת· לַמֶּלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא· חַי וְקַיָּם· גָּדוֹל וְנוֹרָא· מַשְׁפִּיל גֵּאִים· מַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים· מוֹצִיא אֲסִירִים· וּפוֹדֶה עֲנָוִים· וְעוֹזֵר דַּלִּים· וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו· תְּהִלָּה (נ״א: תְּהִלּוֹת) לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא· מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם· מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה· מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ· נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא· שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ (הַגָּדוֹל) עַל־שְׂפַת הַיָּם· יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בִּגְלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים· וְתָבִיא גְאֻלָּה לִבְנֵי בְנֵיהֶם· כִּי־מֵעוֹלָם אַתָּה גּוֹאֵל· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

עֲמִידָה לְשַׁחֲרִית שֶׁל שַׁבָּת

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים· וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֱל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים· זוֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· מֵמִית וּמְחַיֶּה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

מקורות ומקבילות

עמידה לשחרית של שבת. סרע"ג ח"ב, סוף סי' כב; טור או"ח, סי' רפח.

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לָךְ הַמְּוֻגִּי מַעְלָה עִם־קְבוּצֵי מַטָּה· יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ· כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ· וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר· קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ· קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ· כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ· אֱלֹהֵינוּ· כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל־הַר סִינַי· שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ· וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת· וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת· לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם·

מקורות ומקבילות

הטפה. סרע"ג ח"ב, סי' כב; סדו' רס"ג עמ' קיב; סד"ר סי' נג, עמ' תקכט; טור או"ח, סי' רפא; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות המצעיות; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו וסת"ר סי' עו, ענין שחרית של שבת, בשם ר' נתן ב"ר מכיר; מח' רומניא, דף לב ע"ב. **ישמח משה.** מדת"כ פר' מטות, סי' ו, ע"פ תה' מח, יא; ילקו"ש תה', רמז תשעו. **כי עבד נאמן.** ע"פ במ' יב, ז; ס"ז (הורוביץ), במ' פר' יב, פ"ו. **כליל תפארת בראשו.** ע"פ שמ' לד, כט־לה; מתד"נ (ווטא), פר' כי תשא, סי' לז; פסר"ב פי' י, ד"ה ד"א כי תשא; ילקו"ש תו', רמז תו, ד"ה ויהי ברדת. **בעמדו לפניך על הר סיני.** שמו"ר פר' מז, סי' ו; מדת"נ פר' כי תשא, סי' כ, לדעת ר' ברכיה ור"י. **שני לוחות אבנים.** ע"פ שמ' לב, טו; דב' ה, יט. רא"ו שמו"ר פר' מז, סי' ו, ומשה אוחז בטפחיים וכו' ומשה נעלם וכו'. **הוריד בידו.** ע"פ בר' מג, כב; שמ' לב, טו. **שמירת שבת.** ע"פ דב' ה, יב. **ושמרו בני"י וכו'.** שמ' לא, טז־יח; סרע"ג ח"ב, סי' כב; סדו' רס"ג עמ' קיב;

ח"נ והערות

קראת לו. במח' רומניא: 'קראת אותו'. **נתתָ בְּעָמְדוֹ.** בסדו' רס"ג: 'נתתה בעמידתו'. **שְׁנֵי לוחות.** כה"נ גם בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. במח' נירנברג ושד"ל: 'ושְׁנֵי לוחות'. **הוריד בְּיָדוֹ.** במח' רומניא: 'הוריד לָנוּ בְּיָדָיו'. **וכתוב בָּהֶם.** בסרע"ג, כ"י כ"ה ומח' נירנברג: 'וכתוב בָּהֶן'. בסחב"ר: 'וכתוב בהם חוק'. במח' רומניא: 'וכתוב בָּהֶן חֹק'. **אות הִוא.** בסחב"ר: 'אות היא'.

כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃

וְלֹא נְתַתּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת׃ וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי אֱלִילִים׃ וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים׃ כִּי לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה׃ לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחַרְתָּ׃ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי׃ כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ׃ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ׃ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ׃ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ׃ שַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ׃ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת׃ וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ׃ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת׃

ה"נ והערות

וְלֹא נתתו. בסחב"ר: 'לא נתתו'. **מלכנו לעובדי.** בכ"י כ"ה: 'מלכנו מלכנו לעובדי', כנראה בטעות, שהרי 'מלכנו' הראשון בסוף השורה והשני בתחילת השורה. **לעובדי אֱלִילִים.** נוסח מצונזר, צ"ל: 'לעובדי פְּסִילִים' וכ"ה בסחב"ר. **וגם במנוחתו.** בכ"י כ"ה: 'וגם במנוחתו מלכינו'. **כי לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל.** בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' נירנברג: 'כי לישראל עמך'. **לְזֶרַע יעקב.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, אשכנז וסדו' הרד"פ. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, ושד"ל, הרמ"מ וקאמריני: 'וְלְזֶרַע יעקב'. **אֲשֶׁר בם.** תיבת 'אֲשֶׁר' אינה מופיעה בסחב"ר. **יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ.** בסחב"ר: 'יתענגו וישבעו'.

מקורות ומקבילות

רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף לב ע"א. **שבת ויכפש.** סרע"ג ח"ב, סי' כב. **ולא נתתו ה"א לגויי וכו'.** ע"פ שמ' לא, ח, 'בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'; בבלי סנהדרין, דף מח, סוף ע"ב; שמו"ר פר' כה, סי' יא; סרע"ג ח"ב, סי' כב; שבה"ל, עניין שבת, סי' עו; סת"ר סי' טו, עניין שחרית של שבת. בסדו' רס"ג כל בקטע איננו ובמח' רומניא מדלג עד ל'חמדת ימים'. **לגויי הארצות.** ע"פ בר' י, ה; דה"ב לב, יג. **ולא הנחלתו מלכנו וכו'.** ע"פ פדר"א פר' יט, 'ולא רצה להנחילו אלא לבנו' וכו'. **לעובדי אלילים.** ע"פ תה' מז, ז. לסון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: מכדר"י מס' דכספא, פר' כ, ד"ה שור אויבך; מתע"ד, מכילתא, סי' ח; מדת"ג (וורשא), פר' ויצב, סי' ו. **ערליס.** שופ' יד, ג. **לעמך ישראל נתתו.** ע"פ שמו"ר פר' כה, סי' יא; מדת"ה (בו"ט), מז' לב, סי' ב; פדר"א פר' יט. **נתתו באהבה.** ע"פ בבלי ברכות, דף מט ע"א. **לזרע יעקב.** ע"פ

ישע' מא, ח. **אשר בם בחרת.** ע"פ דב' ז, ו. **כלם ישבעו ויתענגו מטובך.** ע"פ נחמ' ט, כה. **וכשביעי רצית בו.** סרע"ג ח"ב, סי' לג; סד"ר סי' לג; מחו"ו סי' קג; שבה"ל, עניין שבת, סי' עו. **וקדשתו.** ע"פ בר' ב, ג. **חמדת ימים.** אה"מ, עשרת הדברות, עמ' 455, ד"ה דבור רביעי; בעה"ט, בר' ב, ב, בשם תרגום ירושלמי; שבה"ל, עניין שבת, סי' עו; סת"ר סוף סי' טו, עניין שחרית של שבת; מח' רומניא, דף לב ע"א. **זכר למעשה בראשית.** שמו"ר פר' יט, סי' ז, ע"פ שמ' כ, ח. **אז"א רצה במנוחתינו.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' כב; סדו' רס"ג עמ' קיב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף לב ע"א. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג; בבלי פסחים, דף קח ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' כב; סדו' רס"ג עמ' קיב.

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה. וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובשבת חול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא. יַגִּיעַ. יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה. וְיִשָּׁמַע. וְיִפָּקֵד. וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה. לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בשבת חוה"מ של פסח:	בשבת חוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה.	**חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה.**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה.**

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל

מקורות ומקבילות

יע"ו בשחרית של שבת ור"ת. תוספתא ברכות פ"ג, הל' יא; בבלי ברכות, דף ל ע"ב; בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' קכח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעא; סת"ר סי' לב, ענין תפילת וכו', וסי' לד; סס"ת סי' טו. **יע"ו בשחרית של שבת חוה"מ.** תוספתא ברכות פ"ג, הל' יא; בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' רנד; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות כג; סת"ר סי' נג ענין הקריאות. **ברכת הודאה.** סרע"ג ח"ב, סי' כב; סת"ר סי' ז, ענין מאה ברכות.

עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

המשך ׳מודים דרבנן׳:

וְהַקָּדוֹשׁ· עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ· כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם· עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ· (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת):

עד כאן.

בחנוכה ובפורים דמוקפים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ

בפורים דמוקפים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ גַּם· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לחנוכה:
אֶת־הֵיכָלֶךָ. וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ. וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ.
וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס.
כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בָּעֵת הַזֹּאת. וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ
הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ.
כַּלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה.
מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. כָּל־הַחַיִּים
יוֹדוּךָ סֶלָה. וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן, החזן אומר ׳או"א׳, והציבור עונה אחרי כל פסוק "כן יהי רצון":
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה
עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם
קְדוֹשֶׁיךָ. כָּאָמוּר. יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ:
יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם. טוֹבָה וּבְרָכָה. (חַיִּים). חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים. עָלֵינוּ
וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר
פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. תּוֹרַת חַיִּים.
אַהֲבָה וָחֶסֶד. צְדָקָה. בְּרָכָה. יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.

וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים· בְּרָכָה וְשָׁלוֹם· פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה· חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ· אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם· (אָמֵן):

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי· נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע· וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה· וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי· וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 247.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' על הזכרת השם, ו'אמן' אחר כל ברכה.

בראש חודש, שבת חוה"מ ובחנוכה אומרים את ההלל, לקמן עמ' 347.

בשבת תשובה אחרי חזרת הש"ץ אומרים:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מִמֶּנּוּ (כָּל־)גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת (וְרָעוֹת):
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֵצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲצוֹר (נ"א: מְנַע) מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זְכוֹר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק שְׁטַר חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

מקורות ומקבילות

גר"ח אומרים את ההלל. כ"י כ"ה, דף 333. **נחטוכה.** הלק"ל, הל' חנוכה סי' ג. **בשבת תשובה אומרים.** שבה"ל, סדר ר"ה, סי' שה והל' שמחות, סי' כב; סת"ר סי' עז, עיין הכפר תקיעה.

ח"נ והערות

בשבת תשובה אומרים. בשבת מדלגים על 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך'. במח' רמ"ו ובולוניא לא כתוב שמדלגים וכך משמע בספר שבה"ל ובסת"ר. אולם בספר התדיר בסדר ר"ה כתוב, שאין אומרים 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך', וכך גם במח' ק"ק בני רומה וויניציאה שפ"ו (מודפס בהערת שוליים), וכן במח' שד"ל, ח"ב, דף ל"ח ע"ב (מנהג וויניציאה), ובחוברת המנהג של הרב מ"ע הרטום. עי' גם בשו"ע או"ח, סי' תקפ"ד, ס"א וברמ"א שם. וראו מ"ש הרש"ר ומדק"א, עמ' תצב.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכִיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בָּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ וְחוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְלֹא־לְמַעַנֵּנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

קדיש. סרע"ג ח"ב, סי' כג.

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

הוצאת ספר תורה

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה· קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ:

קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָם: יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם· יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: יְהוָה הָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ· יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

וי"א כנוסח ק"ק רומה:

קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ· אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ· אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: ומוציאין ספר התורה ואומרים: בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בָּרוּךְ הוּא: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו: אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת· תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי· יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

ח"נ והערות

פסוקים להוצאת ס"ת. בכ"י כ"ה לא הוזכר לומר פסוקים, אלא כתוב: 'ומוציאין ספר וקורין'. במח' רמ"ו ובולוניא

הפטרות ומזמורים להוצאת ספר תורה

פר׳	הפטרה	מזמור
בראשית	ישעיה מב, א-כא	צב
נח	ישעיה נד, א-נה, ה	כט
לך־לך	ישעיה מ, כה-מא, יז	קי או טו
וירא	מלכים ב ד, א-לז	יא
חיי שרה	מלכים א א, א-לד	מה
תולדת	מלאכי א, א-ב, ז	לו
ויצא	הושע יא, ז-יב, יד	ג
וישלח	עובדיה	כז
וישב	עמוס ב, ו-ג, ח	מ או ל
מקץ	מלכים א ג, טו-ד, א	ל או מ
ויגש	יחזקאל לז, טו-כח	מח
ויחי	מלכים א ב, א-יב	מא
שמות	ירמיה א, א-ב, ג	צט
וארא	יחזקאל כח, כד-כט, כא	מו
בא	ישעיה יח, ז-יט, כה	עז
בשלח	שופטים ד, ד-ה, ג	סו
יתרו	ישעיה ו, א-ז, ו; ט, ה-ו	יט
משפטים	ירמיה לד, ח-לה, יא	עב
תרומה	מלכים א ה, כו-ו, יג	כו
תצוה	יחזקאל מג, י-כז	סה
כי־תשא	מלכים א יח, כ-לט	עה או פד
ויקהל	מלכים א ז, יג-כו	סא
פקודי	מלכים א ז, מ-נא	קלג
ויקרא	ישעיה מג, כא-מד, ו	נ
צו	ירמיה ז, כא-כח; י, ו-ז	צא
שמיני	שמואל ב ו, א-ז, ג	קכח
תזריע	מלכים ב ד, מב-ה, יט	קכא
מצרע	מלכים ב ז, א-כ; יג, כג	קכ
אחרי־מות	יחזקאל כב, א-טז	יב
קדשים	יחזקאל כ, א-כ	טו
אמר	יחזקאל מד, טו-לא	מב
בהר סיני	ירמיה טז, יט-יז, יד	קיב
בחקתי	יחזקאל לד, א-טו	פה
במדבר	הושע ב, א-כב	סח או קמז
נשא	שופטים יג, ב-כה	סז או סח
בהעלתך	זכריה ב, יד-ד, ז	כא
שלח־לך	יהושע ב, א-כד	סד
קרח	שמואל א יא, יד-יב, כב	ה
חקת	שופטים יא, א-לג	נח
בלק	מיכה ה, ד-ו, ח	עא
פינחס	מלכים א יח, מו-יט, כא	טז
מטות	יהושע יג, טו-לג	קיא
מסעי	יהושע יט, נא-כא, ג	מט
דברים	ישעיה א, א-כז	קלז

ה״נ והערות

נוסח שונה ומורחב של פסוקים. במח׳ רומניא באו פסוקים שונים ופיוט ׳מי כמוך אומר ומקים׳. **מזמורים להוצאת ס״ת.** אינן בכ״י כ״ה. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל מוזכר בפירוש לומר מזמורי תהילים בעת הוצאת ס״ת, אולם ללא רשימה של פרקי תהילים. ראו: סדר מזמורים להוצאת ספר תורה וסדר הפטרות כמנהג בני רומה כפי הנהוג בירושלים עיה״ק, ערוך ע״י הלל מ. סרמוניטה ואנג׳לו מ. פיאטלי, ירושלים, תשפ״א.

מקורות ומקבילות

הוצאת ס״ת. סרע״ג ח״ב, סי׳ כד; או״ז ח״ב, הל׳ שבת, סי׳ מב, אות יא. **ה׳ שמך לעולם.** תה׳ קלה, יג; מס״ו פר׳ יד, ה״ה; או״ז ח״ב, הל׳ שבת, סי׳ מב, אות יא. **ה׳ חפץ למען צדקו.** ישע׳ מב, כא; מס״ו פר׳ יד, ה״ד. **קומה ה׳ למנוחתך.** תה׳ קלב, ח״י. **ברוך המקום שנתן תורה.** ראו מתע״ד פל״א, פי״ד. **אשרי העם.** תה׳ קמד, טו. **אברכה את ה׳.** תה׳ לד, ב״ד. **רשימת ההפטרות.** רמב״ם, סד״ת, המפטיר בגביא; סת״ר, נספחים, סי׳ ה, סדר ההפטרות; כ״י כ״ה, דף 150א; סוף מח׳ רמ״ו וכולוניא; ביאור חדש מספיק, סד״ת. ממעשה דר״א, בבלי מגילה, דף כה ע״ב, משמע שהיה חפציות ברשימת ההפטרות.

פר׳	הפטרה	מזמור
ואתחנן	ישעיה מ, א-טז	צ
עקב	ישעיה מט, יד-נא, ג	עה או פה
ראה	ישעיה נד, יא-נה, ה	צז
שפטים	שמואל א ח, א-כב	יז
כי תצא	שמואל א יז, א-לז	לב
כי תבא	יהושע ח, ל-לה, כז	מג
נצבים	יהושע כד, א-יח	מז או פא
וילך	ישעיה נה, ו-נו, ח	מז או נא
האזינו	יחזקאל יז, כב-יח, לב	נא או עו
וזאת הברכה	יהושע א, א-יח	יב
שבת וראש חודש	ישעיה סו, א-כד	קד
מחר חודש	שמואל א כ, יח-מב	-
שבת שובה	הושע יד, ב-י; מיכה ז, יח-כ	נא
שבת חוהמ״ס	יחזקאל לח, א-כג	עו

פר׳	הפטרה	מזמור
שבת חנוכה א׳	זכריה ב, יד-ד, ז	ל
שבת חנוכה ב׳	מלכים א ז, מ-נא	ל
שבת שקלים	מלכים ב יב, א-יז	-
שבת זכור	שמואל א טו, א-לד	ז
שבת פרה	יחזקאל לו, טז-לח	-
שבת החדש	יחזקאל מה, יח-מו, יא	-
שבת הגדול	מלאכי ג, ד-כד	קה
שבת חוהמ״פ	יחזקאל לז, א-יד	קיד
יום העצמאות	ישעיה י, לב-יב, ו	קכו
ט׳ באב (שחרית)	ירמיה ח, יג-טו, כג	קלז
ט׳ באב (מנחה)	הושע יד, ב-י	קכו
צום (מנחה)	ישעיה נה, ו-נו, ח	כ
שבת חתונה	ישעיה סא, ט-סב, ט (אחר הפטרת השבוע)	מה
שבת מילה	-	קכח

ואומרים את המזמורים הבאים בהוצאת ס״ת בימים שאין בהם הפטרה: בשני וחמישי מזמור קכא; במנחה של שבת מזמור קיא; בר״ח מזמור ח; בשחרית של צום מזמור קב; בשחרית של צום אסתר מזמור כב; בחנוכה מזמור ל; בפורים מזמור ז; ביום ירושלים מזמור קכב; כשיש מילה בימים אלו בצמוד לתפילה, נוהגים להוסיף אחר המזמור הרגיל מזמור קכח. כאשר יש שתי פרשיות מחוברות, קוראים את ההפטרה של הפרשה השנייה ואת המזמור של הראשונה.

המזמור של פרשת השבוע נדחה בפני מזמור לשבת מיוחדת (פרט לשבת חתונה ולשבת מילה, המזמור המיוחד נקרא בתוספת). כשבשבת מסוימת יש שני מזמורים מיוחדים, קוראים את שניהם, לפי הכלל של "תדיר קודם", בשבת לפני מועד קוראים את מזמור המועד.

רשימת המזמורים היא לפי מה שנוהגים לקרוא בירושלים כיום והיא מבוססת על מנהג קדום שהיה נהוג בק״ק איטאלייאני (הלועזים). הרשימה לקוחה מנספח לספר תהלים, מנטובה, שנת תק״ד.

מקורות ומקבילות

שבת חתונה מפטיריס בישעיה. ע״פ ספר העיתים סי׳ קפה; מנהגי דק״ק ווריימשא, ח״ב, סי׳ רלה. ראו ראבי״ה ח״ב, מס׳ מגילה, סי׳ תקמז; או״ז ח״ב, הל׳ קריאת אורבע פרשיות, סי׳ שפט; מרדכי עמ״ס מגילה, רמז תתלא; העתים סי׳ קפה; ספ״ר הל׳ אירוסין ונישואין, סי׳ שנה, בשם מעשה גאונים; כ״י כ״ה, דף 139א; רמ״א או״ח, סי׳ קמד, ס״ב; סי׳ תכח, ס״ח.

ח״נ והערות

רשימת מזמורי תהלים. אמנם יש רשימות קדומות יותר בדפוס, כגון בסוף ׳חומש עם תרגום ורש״י, מגילות והפטרות׳ ויניציאה ת״ב, ותהלים עם פי׳ רד״ק, אמשטרדם תמ״א. הרשימות בדרך כלל אינן תואמות ויש כאלה שלחלק מן השבתות אומרים פסוקים מנביאים

כאשר יש הפטרה מיוחדת לשבת שאינה הפטרת פרשת השבוע, ההפטרה הרגילה נדחית, פרט לשבת דברים ולשבת ראה. בשבת חנוכה, בשבת שקלים, בשבת החודש וכן בשבת ראה שהן גם ראש חודש או ערב ראש חודש, הפטרת שבת וראש חודש או מחר חודש נדחית, ונוהגים להוסיף את הפסוקים הראשונים או האחרונים, מאותן ההפטרות. בירושלים, כאשר חל פורים־שושן בשבת, קוראים אותה הפטרה כמו בשבת זכור.

גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו· קָדוֹשׁ הוּא:
רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ· כִּי־קָדוֹשׁ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ:
(כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:) אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ· גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ· קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ:

וְתִגָּלֶה (וְתֵרָאֶה) מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ מְהֵרָה· וְיָחוֹן וִירַחֵם פְּלֵיטָתֵנוּ
וּפְלֵיטַת כָּל־עַמּוֹ (בֵּית) יִשְׂרָאֵל· וְיִתְּנֵנוּ (תָּמִיד) לְחֵן
וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן וְאִמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן· הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל
לֵאלֹהֵינוּ· וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה:

מגביהים את ספר התורה ואומרים:

וְזֹאת הַתּוֹרָה· אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: תּוֹרָה
צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה· מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם· חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:

בשבת בראשית קוראים כאן את רשות לחתן בראשית (עמ' 390).

ח"נ והערות

וכתובים במקום מז'. הרשימה הקדומה ביותר שראינו בכתב יד נמצאת בתחילת כתב יד מספרד, המאה הט"ו הנמצא בספריה הלאומית בפריז, כתב יד מספר 1314 (במכון לתצלומי כתב יד סרט F 34248). ברשימה לרוב הפרשות ניתן לבחור בין שנים או שלשה מז' שונים. בין כתבי יד האיטלקים יש לציין במיוחד כתב יד ביה"ל בניו־יורק, מכון לתצלומי כתבי יד סרט F 39696 הכולל רשימת המז' שסידר ר' בנימין שאול מהאדומים חזן בק"ק פיראר שפעל בין השנים ש"ל־ש"נ בערך.

מקורות ומקבילות

גדלו לה'. מחו"ו סוף סי' קסד; מו"ז ח"ב, הל' שבת, סי' מב, אות יא. **רוממו וכו' להדום רגליו.** תה' צט, ה; מחו"ו סוף סי' קסד; מח' רומניא, דף לב ע"ב. **רוממו וכו' להר קדשו.** תה' צט, ט; מחו"ו סוף סי' קסד. **גדול אדוננו.** רמו מס"ו פר' יד, ה"ז. **הכל הבו גודל.** ע"פ מס"ו פר' יד, ה"ה; מחו"ו סי' לג.

כֹּהֲנִים קְרַב· יַעֲמֹד הַכֹּהֵן (או: אֵין כָּאן כֹּהֵן יַעֲמוֹד הַלֵּוִי או: יִשְׂרָאֵל)

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ· עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב· מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד· מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת· צָדְקוּ יַחְדָּו: הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ· אִמְרַת־יְהוָה צְרוּפָה· מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן· יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

העולה לתורה פותח ומביט במקום שצריך לקרוא, מכסה את האותיות ומברך בקול רם:

יְהוָה עִמָּכֶם· (הקהל עונה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה):

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

(הקהל עונה: בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד):

העולה חוזר ואומר: בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בסיום הקריאה העולה יגלול את התורה ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת· וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

מקורות ומקבילות

ברוך שנתן תורה. מהו"ו סי' קסה. **ה' עז לעמו.** תה' כט, יא; מס"ו פר' יד, ה"ד. **קריאת התורה לשבת.** משנ' מגילה פ"ד, מ"ב; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו. רלו מש"ע בר', פר' ל, סי' יג. **בשבת קורין ז' גברי.** ע"פ משנ' מגילה פ"ד, מ"ב; רע"ב; מס"ו פר' י, ה"ה; ספה"מ סי' לא; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; שבה"ל, עין שבת, סי' עז, בשם תשובות הגאונים; סת"ר סי' עז, ד"ה בתשובת; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ד, אות ט; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה.

בִּרְכַּת הַגּוֹמֵל

יברך בקול רם כדי שישמע הקהל ולכל הפחות עשרה אנשים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַגּוֹמֵל לַחַיָּבִים טוֹבוֹת· שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוּב:

לאחר עניית 'אָמֵן' הקהל עונה:

מִי שֶׁגְּמָלָךְ כָּל־טוּב· הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוּב לָעַד סֶלָה· יוֹדֶה לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:

לאחר שסיים העולה האחרון את ברכותיו שלפני קריאת המפטיר, הקורא אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מי שברך לעולה לתורה:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כְּבוֹד רִבִּי... שֶׁמִּתְנַדֵּב... לִמְנוּחַת נֶפֶשׁ... וְלִמְנוּחַת נֶפֶשׁ כָּל־קְרוֹבָיו שֶׁמֵּתוּ וְכָל־שְׁאָר שִׁבְטֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· לְחַיֵּי... וּלְחַיֵּי כָּל־בְּנֵי בֵיתוֹ וּלְחַיֵּי כָּל־קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו וּלְחַיֵּי כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה· וּבִשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· וְיִשְׁלַח בְּרָכָה רְוָחָה

ה"נ והערות

מי שברך. בכ"י כ"ה מכאן עד 'תהילה לדוד' איננו. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, מכאן עד 'ברכות ההפטרה' איננו.

מקורות ומקבילות

לאחר שסיים העולה וכו'. ע"פ מס"ו פר' כא, ה"ה; תוספות עמ"ס מגילה, דף כג ע"א, ד"ה כיון; טור או"ח, סוף סי' קמט; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; שבה"ל, עין שבת, סי' עט;

וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂי יָדָיו. וִיבָרְכֵהוּ (בשבת חוה"מ: וִיזַכֵּהוּ לַעֲלוֹת לָרֶגֶל) (בשבת תשובה: וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה) עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שברך להולדת הבת:

יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה. הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעֵנִי אֶת־קוֹלֵךְ. כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה: (לבת ראשונה מוסיפים: אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַּמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הֵיא לְיוֹלַדְתָּהּ. רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ. מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ:) וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ. אֲחֹתֵנוּ. אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה. וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֶת שַׁעַר שֹׂנְאָיו: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אִמּוֹתֵינוּ שָׂרָה וְרִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וּמִרְיָם הַנְּבִיאָה וַאֲבִיגַיִל וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַּת־אֲבִיחַיִל. הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הַיַּלְדָּה הַנְּעִימָה הַזֹּאת וְיִקָּרֵא שְׁמָהּ בְּיִשְׂרָאֵל... בְּמַזָּל־טוֹב וּבְשָׁעַת בְּרָכָה. וִיגַדְּלָהּ בִּבְרִיאוּת שָׁלוֹם וּמְנוּחָה. וִיזַכֶּה לְאָבִיהָ וּלְאִמָּהּ לִרְאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ וּבְחֻפָּתָהּ. בְּבָנִים זְכָרִים. עֹשֶׁר וְכָבוֹד. דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שברך לבנים ערב גיוסם (בנוסח הקבוץ הדתי):

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הַבָּחוּר... הַיּוֹצֵא לְהָגֵן עַל־אַרְצֵנוּ וְעָרֵי אֱלֹהֵינוּ בַּעֲבוּר שֶׁעָלָה לִכְבוֹד

מקורות ומקבילות

סת"ר סי' ז, עין קדישא דסידרא, סי' טז עין קריאת ס"ת. **יונתי בחגוי הסלע וכו'.** סה"ש ב, יד. **אחת היא יונתי וכו'.** שה"ש ו, ט. **ויברכו את רבקה וכו'.** בר' כד, ס. **יברכך ה' וכו'.** במ' ו, כד-כו. **שרה רבקה רחל ולאה.** אד"נ, מוסח א, פר' לז, ד"ה בשבעה דבריס; בבלי מזיר, דף כג ע"ב; מדת"כ (ווכשא), פר' ויראא, סי' ח. **ומריס הנביאה.** ע"פ שמ' טו, כ; בבלי מגילה, דף יד ע"א. **ואביגיל.** בבלי מגילה, דף יד ע"א, ע"פ ש"א כה, כ. **ואסתר המלכה.** ע"פ אס' ט, כט; בבלי מגילה, דף יד ע"ב, ע"פ אס' ה, א. **ויקרא שמה בישראל.** ע"פ רות ד, יד. **במזל טוב.** ע"פ תי"ו בר' ל, יא. **שלוס ומנוחה.** ע"פ ישע' לב, יח. **לראות בשמחתה.** ע"פ תה' קו, ה. **בבנים זכרים.** ראו בבלי שבועות, דף יח ע"ב; נדה, דף ט ע"ב. **עושר וכבוד.** מש' ג, טז. **דשנים ורעננים ינובון בשיבה.** ע"פ תה' נב, טו. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י. **שברך אבותינו אי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט. **את הבחור.** ע"פ ש"א כד, ב. **היוצא להגן על ארצנו.** ע"פ במ' י, ט; לב, כ-כג; יהו' ד, יג. **ועדי אלהינו.** ע"פ ש"ב י, יב. **לכבוד המקום.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: מכדר"י בשלח, מס' דויהי, פר' א, ד"ה ויאסור; בבלי קידושין, דף ל ע"ב; ילקו"ש תו', רמז רלז.

הַמָּקוֹם׃ לִכְבוֹד הַתּוֹרָה וְלִכְבוֹד הַשַּׁבָּת׃ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְחַזְּקֵהוּ וִיאַמְּצֵהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ מִכָּל־רָע׃ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה׃ יוֹצִיאֵהוּ לְשָׁלוֹם וִישִׁיבֵהוּ לְשָׁלוֹם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו׃ עִם כָּל־אֶחָיו חַיָּלֵי צְבָא הַהַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן׃

אם במשך השבוע נולד בקהילה בן זכר,
אומרים אחד משני הפזמונים הבאים או שניהם:

מַשְׂכִּיל מִכְתָּם שִׁירוּ רֵעִים׃ לִכְבוֹד אִישׁ תָּם וּתְמִים דֵּעִים׃
גַּם אִמְרוּ מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים׃ יֶלֶד הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה׃
אָשִׁיר הַיּוֹם לִבְרִית מִילָה׃ זִמְרָה שִׂגָּיוֹן וּתְהִלָּה׃
תּוֹדוֹת אַקְרִיב כִּדְמוּת עוֹלָה׃ וּכְמוֹ תוֹרִים וּבְנֵי־יוֹנָה׃

יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵנוּ וְשַׁלְוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃

בְּסִמָּן טוֹב בֵּן בָּא לָנוּ בְּיָמָיו יָבוֹא גוֹאֵל׃
הַיֶּלֶד יְהִי רַעֲנָן׃ בְּצֵל שַׁדַּי יִתְרוֹנָן׃
וּבַתּוֹרָה יִתְבּוֹנָן׃ יְאַלֵּף דָּת לְכָל־שׁוֹאֵל׃ בְּסִמָּן וכו׳

לפני קריאת ההפטרה, בזמן שמלבישים את ספר התורה אומרים:

אָב הָרַחֲמָן יָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וְיוֹצִיאֵנוּ מִצָּרָה לִרְוָחָה וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה בְּקָרוֹב׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃
אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֶךָ לְדוֹר וָדוֹר׃ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה׃

ה"נ והערות

אב הרחמן ישיב את שבות עמו ישראל. נוסח זה איננו במח' הקדומים והוא עפ"י הרב מ"ע הרטום, המנהג האיטלקי בירושלים, עמ' 15, מח' הרטום, ח"א, עמ' 456.

מקורות ומקבילות

ולכבוד השבת. בבלי שבת, דף קיח ע"ב; אה"מ, עשרת הדברות, עמ' 455; ילקו"ש ישע', רמז תלו, ד"ה וקראת. **הקב"ה יחזקהו ויאמצהו.** ע"פ דב' לא, ו; יהו' י, כה. **וישמרהו מכל רע.** ע"פ תה' קכא, ז. **לרה ולוקה.** ע"פ מש' ו, כז. **יוציאהו לשלום.** תוספתא ברכות (ליברמן), פר' ו, הל' טז; רלו בבלי מו"ק, דף כט ע"א. **וישיבהו לשלום.** ע"פ בר' כח, כא. **וישלח וכו' במעשה ידיו.** ע"פ ישע' סה, כא־כב. **עם כל אחיו חילי.** ע"פ במ' כד, יח; דב' ג, יח; יהו' ו, יד. **אב הרחמן.** ע"פ תה' קג, יג. **ישיב את שבות עמו ישראל.** ע"פ ירמ' ל, ג; תה' יד, ז. **ויוציאנו מצרה לרוחה.** ע"פ מש' יב, יג; אה"מ, מעשיות, עמ' 347, 'ויוציאך מצרה לרוחה'. **ומאפלה לאורה.** ע"פ ישע' ט, א; מדת"ר מז' כב, סי' טו. **אתה ה' לעולם וכו'.** איכ' ה, יט־כא.

חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: הוֹשִׁיעֵנוּ מוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי לְךָ עֵינֵינוּ וּלְכָה לִישׁוּעָתֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ· וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

המפטיר, לאחר שיגמור הגולל לגלול את סה"ת, קודם קריאת ההפטרה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים· וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם· הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה· בְּמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ· וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק:

קוראים את ההפטרה.

אחרי קריאת ההפטרה המפטיר אומר:

גְּאָלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ· קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת· הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה·

מקורות ומקבילות

כי לך עינינו. ע"פ תה' לח, טז; דה"ב כ, יב. **ולכה לישועתנו.** ע"פ ישע' לג, ב; יוג' ב, י; תה' פ, ג. **הושיעה את עמך וכו'.** תה' כח, ט. **ברכות הפטרה.** רא"ו בבלי פסחים, דף קח ע"ב ופסקי רי"ד; תוס' רי"ד ופסקי רי"ד, סוכה, דף מד ע"ב; טור או"ח, סי' רפד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד. **לאחר שיגמור הגולל.** בבלי סוטה, דף לט ע"ב; שבה"ל, ענין שבת, סי' פ; סת"ר סי' טז, ענין קריאת ס"ת. **לגלול את סה"ת.** ע"פ מס"ו הוספה ב, פר' ב, ה"י. **קודם קריאת ההפטרה מברך.** מצ' מגילה פ"ד, מ"ב; מס"ו פר' י, ה"ה; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סדו' רס"ג עמ' שסז; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב.

ז' ברכות. ע"פ מס"ו פר' יג, הל' טו; אבודרהם, שחרית של שבת, ד"ה ברוך אתה ה'. **נוסח הברכה.** מס"ו פר' יג, ה"ז; סרע"ג ח"ב, סי' לב. ע"פ סדו' רס"ג עמ' שסז; סד"ר סי' לז; מחו"ו סי' קסו; רמב"ם, סד"ת, המפטיר בנביא; מח' רומניא, דף לג ע"ב. **אשר בחר בנביאים וכו'.** עור או"ח, סי' רפד; האגודה עמ"ס סופרים, פר' יב; רשב"א ושיטמ"ק, עמ"ס ברכות, דף יא ע"ב; ס' כלבו סי' כ. **בנביאים טובים.** רא"ו מד"א שמ', פר' ב, סי' ב, 'טוב לנביאות'; שה"ר פר' א, סי' ג, 'הביאו לי ערבים טובים וכו' ונביאינו ערבין לנו'. **ורצה בדבריהם הנאמרים באמת.** ע"פ ירמ' כח, ט. **הבוחר בתורה.** ע"פ אד"נ, נוסח א, פ"ג, ד"ה מעשה בחסיד; ירוש' נדרים פ"ה, ה"ד; דב"ר פר' יא, סי' ו. **במשה עבדו.** ע"פ במ' יב, ז; תה' קה, כו; אד"נ, נוסח ב, פ"א. **וביסראל עמו.** ע"פ דב' ז, ו. **האמת והצדק.** כ"ה גם במס"ו; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סחב"ר; מח' רומניא; סדו' רס"ס ח"א, עמ' 369. **קורמים את ההפטרה.** ע"פ מצ' מגילה פ"ד, מ"ב; מס"ו פר' י, ה"ה; סרע"ג ח"ב, סי' לב; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, ד"ד ה"ד, אות ט; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב. **הפטרה.** מצ' מגילה פ"ד, מ"ב; בבלי מגילה, דף כג, סוף ע"א; מס"ו פר' יג, הל' טו; ספה"מ סי' לח, 'מתקנת עזרא הוא'; טור או"ח, סי' רפד; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו. רא"ו מס"ו פר' יג, הל' טו. **גאלנו ה' צבאות וכו'.** ישע' מז, ד; סחב"ר; מח' רומניא, דף לג ע"ב. **אחרי קריאת ההפטרה מברך.** ע"פ מצ' מגילה פ"ד, מ"ב; מס"ו פר' י, ה"ה ופר' יג, ה"ח; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב. **ברכת צור כל העולמים.** מס"ו פר' יג, ה"ח. ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' לב; בסדו' רס"ג עמ' שסז מובא בקיצור; סד"ר סי' לז; מחו"ו סי' קסו; רמב"ם, סד"ת,

ח"נ והערות

ברכות ההפטרה. בסדו' רס"ג נוסח הברכה שלפניה: 'בא"י אמ"ה הבוחר בישראל ובנביאי הצדק'. **בנביאים טובים.** במח' רומניא: 'בנביאים הַטּוֹבִים'. **ברכות שלאחר ההפטרה.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל נוסח ברכות ההפטרה שונה במקצת. היום נהוג לומר כבפנים וכמו שמופיע במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 456. **צור כָּל־הָעוֹלָמִים.** תיבות אלו אינן בסרע"ג וסדו' רס"ג. בסדו' רס"ג נוסח הברכה מופיעה בקצרה.

הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק· נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ· וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל (מֶלֶךְ) נֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵית חַיֵּינוּ· וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ· וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבוֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֶׁב זָר וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ

ח"נ והערות

הַמְדַבֵּר ומקים. בסרע"ג: 'מדבר ומקים'. **כִּי כָל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק.** בסרע"ג: 'כי כל דבריו האמת והצדק'. בסחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'שֶׁכָּל־דְּבָרָיו נֶאֱמָרִים בֶּאֱמֶת'. במח' שד"ל: 'שֶׁכָּל־דְּבָרָיו נֶאֱמָרִים בֶּאֱמֶת (וָצֶדֶק)'. **נֶאֱמָן אתה.** כה"נ בסחב"ר. בסרע"ג, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'וְנֶאֱמָן אתה'. **אחד מִדְּבָרֶיךָ.** כה"נ בסרע"ג ואשכנז. בסחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'אחד מִכָּל־דְּבָרֶיךָ'. **אָחוֹר.** תיבה זו איננה בסחב"ר. **רֵיקָם.** תיבה זו איננה סרע"ג. **מֶלֶךְ.** כה"נ במח' רומניא ובמח' שד"ל בסוגריים, אבל איננו בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא. **נאמן אתה, בא"י האל הנאמן וכו'.** כה"נ במח', וכך היא הגי' במס"ו ומח' רומניא. **וְלַעֲלוּבַת נפש.** כה"נ במח' שד"ל בסוגריים. בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'וְלַעֲגוּמַת נפש'. **תּוֹשִׁיעַ.** כאן ישנם שינויי הצנזורה. במס' סופרים, סרע"ג, סדו' רס"ג, עמ' שסז, סחב"ר, רמב"ם, מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'תִּנְקוֹם נָקָם'. **בִּמְהֵרָה בימינו.** בסדו' רס"ג ומח' רומניא: 'מְהֵרָה בימינו'. בסדו' רס"ג נוסף: 'ותשכון בה לעולם ועד'. **מְשַׂמֵּחַ ציון בבניה.** כ"ה במח' שד"ל בסוגריים. במס"ג, סחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'מְנַחֵם ציון בבניה'. בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'בונה ירושלם'. **שַׂמְּחֵנוּ יְיָ וכו'.** בסרע"ג עד החתימה מופיע נוסח קצר: 'את צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך' ובדומה לזה בסדו' רס"ג.

מקורות ומקבילות

המפטיר בנביא; מח' רומניא, דף לג ע"ב. **לור כל עולמיס.** ע"פ יסע' כו, ד. **לדיק בכל הדורות.** ע"פ תה' קיט, קמב; ב"ר פר' מט, סי' ט, 'לדיקו של עולם'. **המלך הנאמן.** דב' ז, ט. **האומר ועושה.** ע"פ במ' כג, יט; מדת"כ פר' ויקא, סי' לו. **המדבר ומקייס.** ע"פ יסע' מ, ח; איו' כג, יג. **כל דבריו אמת ולדק.** ע"פ תה' קיט, קס. **נאמן אתה.** ע"פ דב' ז, ט; יסע' מט, ז; מס"ו פר' יג, ה"י. ראו טור או"ח, סי' רפד; תוס' עמ"ס ברכות, דף מו ע"ב, ד"ה והטוב. **אתה הוא ה' אלהיו.** ירמ' יד, כב; ע"פ תה' קה, ז. **ונאמניס דבריך.** ע"פ תה' קיא, ז. **ודבר אחד וכו' ריקס.** ע"פ במ' כג, יט; יסע' נה, יא. **כי אל.** דב' ד, לא. **מלך נאמן אתה.** ע"פ ירמ' י, י. **האל הנאמן.** ע"פ דב' ז, ט. **בכל דבריו.** ע"פ במ' כג, יט. **רחם על ציון.** ע"פ תה' קב, יד; מס"ו פר' יג, הי"א, נוסח דומה רק שפותח וחותם בנחמה; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סדו' רס"ג עמ' שסז; סד"ר סי' לז; מחו"ו סי' קסו; רמב"ם, סד"ת, המפטיר בנביא; מח' רומניא. **בית חייו.** ע"פ יסע' לא, כ. **ולעלובת נפש תושיע.** ע"פ ש"ב כב, כח. **במהרה בימינו.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' תענית פ"ד, מ"ח; ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ב; בבלי ברכות, דף מד ע"א; במדב"ר פר' יח, סי' כג. **משמח ציון בבניה.** ע"פ יואל ב, כג; תה' קמט, ב; פדר"ך, נספחים ה, ד"ה קול לופיך. ראו מדת"כ פר' פקודי, סוף סי' ח. **שמחנו ה' אלהינו.** ע"פ יסע' כה, ט; מס"ו פר' יג, הי"ב, נוסח דומה עם שימויים; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סד"ר סי' לז; מחו"ו סי' קסו; מח' רומניא. **באליהו הנביא עבדך.** ע"פ יסע' נב, ז. הלשון ע"פ מ"א יח, לו; מ"ב ט, לו. **ובמלכות בית דוד משיחך.** ע"פ ש"ב כב, נא. **ויגל לבנו.** ע"פ זכ' י, ז; תה' יג, ו. **על כסאו לא ישב זר.** ע"פ ירמ' לג, יז-כא. **ולא ינחלו אחריס את כבודו.** ע"פ מ"א ב, לג; יסע' מ, ו; תה' פט, ה. **כי בשם קדשך נשבעת לו.** ע"פ תה' פט, לו; קלב, יא, יז-יח.

וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. כה"נ במח' רומניא. בסחב"ר: 'ובבן דוד משיחך'. במח' רמ"ו: 'וּבֶן־דָּוִד בֶּן־יִשַׁי משיחך'. במח' בולוניא ושד"ל: 'וּבֶן־דָּוִד בֶּן־יִשַׁי משיחך'. **בִּמְהֵרָה יבוא.** במח' רומניא: 'מְהֵרָה יבוא'.

נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

תְּפִלָּה לְשָׁלוֹם הַמְּדִינָה

אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ. בָּרֵךְ אֶת־מְדִינַת יִשְׂרָאֵל. רֵאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתֵנוּ. הָגֵן עָלֶיהָ בְּאֶבְרַת

מקורות ומקבילות

שלא יכבה נרו לעו"ו. ע"פ ש"ב כא, יז; מדת"ה מז' יח, סוף סי' כה. **מגן דוד.** ע"פ ש"ב כב, ג; בבלי פסחים, דף קיח ע"ב, ע"פ ש"ב ז, טו; מדת"ה מז' יח, סוף סי' כה; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סדו' רס"ג עמ' ססז; רמב"ם, סד"ת, המפטיר בגביא. **על התורה ועל העבודה.** מס"ו פר' יג, הל' יג ופר' יד, ה"י; סרע"ג ח"ב, סי' לב; סד"ר סי' לז; מחו"ו סי' קסו; רמב"ם, סד"ת, המפטיר בגביא; מח' רומניא. **ועל הנביאים.** ע"פ הוש' יב, יא. **ועל יום השבת... שנתת.** ע"פ שמ' טז, כט; כ, יריא; ספי"ו ג, ט. **לקדושה.** ע"פ שמ' כ, ח; ספי"ו ג, ט; מדת"ג (ורשא), פר' וירא, סי' ח, 'והשבת נתנה לישראל לקדושה'. **למנוחה.** ע"פ שמ' כג, יב; ספי"ו ג, ט-י; בבלי ברכות, דף מט ע"א, 'שבתות למנוחה'. **לכבוד.** ע"פ ישע' נח, יג; בבלי שבת, דף קיג, סוף ע"א; מש"ט שמ', פר' בשלח, פר' טז; ילקו"ש ישע', רמז תלו. **לכבוד ולתפארת.** שמ' כח, ב. **על הכל וכו'.** ע"פ מדת"ה מז' קמה, סי' ח. **אנו מודים לך.** ע"פ דה"א כט, יג. **ומברכים אותך.** ע"פ תה' לו, ב; ק, ד. **יתברך שמך.** ע"פ ישע' סה, טז; תה' סג, ה; קיג, ב; נ"ס לט, מב. **בפי כל חי.** ע"פ נ"ס יז, כב. **תמיד לעולם ועד.** ע"פ תה' קמב, א. לשון הכתוב תה' קיט, מד. **בא"י מקדש השבת.** מס"ו פר' יג, הל' יד. ראו בבלי פסחים, דף קיח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' ססז. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג. **תפילה לשלום המדינה.** ע"פ ירמ' כט, ז; מכ' אבות פ"ג, מ"ב; בבלי ע"ז, דף ד ע"א. **אבינו.** ע"פ ישע' סג, טז; דה"א כט, י. **אבינו שבשמים.** לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: מכ' סוטה פ"ט, מט"ו; ירוש' תענית פ"ב, ה"ח; ויק"ר (מרגליות), פר' אמור, פר' לב, סי' ח. **צור ישראל וגואלו.** ע"פ ישע' מד, ו. **ברך את מדינת.** ע"פ תרגום כתובים, מש' יח, יח. **למיחת גאלתנו.** ראו זכ' ו, יב; שמו"ר פר' ח, סי' לה, 'ושערך למח, הגיע הקץ של גאולה'. **הגן עליה.** ע"פ מ"ב יט, לד; ישע' לז, לה. **באברת.** ע"פ דב' לב, יא.

ה"נ והערות

מגן דָּוִד. בסחב"ר: 'מגן דויד'. **ברכת על־התורה וכו'.** לפי כ"י כ"ה, דף 34א, מזכירים ר"ח בברכה 'ועל יום ראש החודש הזה' וגם בחתימה 'מקדש השבת וישראל וראשי חדשים' וכה"נ בסרע"ג ח"ב, סי' לב וסי' מז כ"י א. **עַל־הַתּוֹרָה וכו'.** בסדו' רס"ג עד החתימה מופיע נוסח קצר: 'הנח לנו כי אתה אבינו ומלוך עלינו מהרה כי אתה מלכינו'. **וְעַל־הַנְּבִיאִים.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת.** בסחב"ר: 'ועל יום המנוח'. **לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד.** בסחב"ר: 'לקדושה למנוחה לחיים לכבוד'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לִמְנוּחָה וְלִקְדֻשָּׁה לְחַיִּים וּלְכָבוֹד'. במח' רומניא: 'לִמְנוּחָה לִקְדֻשָּׁה לְכָבוֹד'. במח' שד"ל: 'לקדשה ולמנוחה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לכבוד'. **אוֹתְךָ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.** כה"נ במח' שד"ל. במס"ו, מח' רמ"ו ובולוניא: 'אֶת־שִׁמְךָ, תָּמִיד אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ'. בסחב"ר: 'את שם קדשך' ועובר לחתימה. במח' רומניא: 'את שֵׁם קָדְשֶׁךָ, תמיד אלהי ישענו'. **מקדש השבת.** בסחב"ר ממשיך 'אחינו ישראל'. **תפילה לשלום המדינה.** במובן תפילה זו ו'מי שברך לחיילי צה"ל' אינם במח' העתיקים, וחוברו ע"י הרבנות הראשית לישראל.

חַסְדֶּךָ וּפְרוֹשׂ עָלֶיהָ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ׃ וּשְׁלַח אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ לְרָאשֶׁיהָ שָׂרֶיהָ וְיוֹעֲצֶיהָ וְתַקְּנֵם בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ׃ חַזֵּק אֶת־יְדֵי מָגְנֵי אֶרֶץ קָדְשֵׁנוּ׃ וְהַנְחִילֵם אֱלֹהֵינוּ יְשׁוּעָה וַעֲטֶרֶת נִצָּחוֹן תְּעַטְּרֵם׃ וְנָתַתָּ שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וְשִׂמְחַת עוֹלָם לְיוֹשְׁבֶיהָ׃ וְאֶת־אַחֵינוּ כָּל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ פְּקָד־נָא בְּכָל־אַרְצוֹת פְּזוּרֵיהֶם׃ וְתוֹלִיכֵם מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְלִירוּשָׁלַיִם מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם׃ מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וְהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ׃ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ וְלִשְׁמוֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תוֹרָתֶךָ׃ הוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל־כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ׃ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ (נ"א: מָלָךְ) וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ אָמֵן סֶלָה׃

מי שברך לחיילי צה"ל:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב׃ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־חַיָּלֵי צְבָא הַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל׃ הָעוֹמְדִים עַל־מִשְׁמַר אַרְצֵנוּ וְעָרֵי אֱלֹהֵינוּ׃ מִגְּבוּל הַלְּבָנוֹן וְעַד־מִדְבַּר מִצְרַיִם וּמִן־הַיָּם הַגָּדוֹל

מקורות ומקבילות

ופרוש עליה סוכת שלומך. ע"פ ישע' ד, ה־ו. **ושלח אורך ואמתך.** ע"פ תה' מג, ג. **לראשיה שריה.** ע"פ שמ' יח, כה. **ויועציה.** ע"פ ישע' א, כו. **ותקנם בעצה טובה מלפניך.** ע"פ ירמ' לב, יט ותה' עז, ז. **חזק את ידי.** ע"פ ישע' לב, ג; מב, ו. **מגני ארץ.** ע"פ תה' מז, י. **ארץ קדשנו.** ע"פ זכ' ב, טז; משנ' כלים פ"א, מ"ו; ירוש' שקלים פ"ד, ה"א; במדב"ר פר' ז, סי' ח. **והנחילם.** ע"פ ישע' מט, ח; מש' ח, כא. **והנחילם אלהינו ישועה.** ע"פ ישע' יב, ב־ג; ס, יח; תה' קיח, כא. **ועטרת נצחון.** ע"פ ישע' סג, ג. **תעטרם.** ע"פ תה' ה, יג; ח, ו. **ונתת שלום בארץ.** ע"פ ויק' כו, ו. **ושמחת עולם ליושביה.** ע"פ ישע' לה, י. **ואת אחינו וכו' פזוריהם.** ע"פ דב' ל, ג־ד; ישע' מג, ה־ו. **אחינו כל בית ישראל.** ע"פ ויק' י, ו. **פקד נא.** ע"פ ש"א יד, ח. **ארצות פזוריהם.** ע"פ ירמ' ג, יח; אס' ג, ח. **ותוליכם מהרה קוממיות.** ע"פ ויק' כו, יג. **לציון עירך.** ע"פ ישע' כד, כג; נב, ז; ירמ' ח, יט; מיכ' ד, ז; תה' קמו, י. **ולירושלים משכן.** ע"פ עזר' ז, טו. **משכן שמך.** תה' עד, ז. **ככתוב בתורת משה.** ע"פ יהו' ח, לא; מ"א ב, ג; דני' ט, יג. **משה עבדך.** מ"א ח, נג. **אם יהיה נדחך.** דב' ל, ד־ה. **ויחד לבבנו וכו' את שמך.** ע"פ תה' פו, יא. **לאהבה ולירא את שמך.** ע"פ דב' י, יב. **ולשמור וכו' תורתך.** ע"פ יהו' א, ח. **הופע.** ע"פ תה' נ, ב; פ, ב; איו' י, ג. **בהדר גאון.** ע"פ ישע' ב, י. **גאון עזך.** ע"פ תה' כא, יד; פט, יא. **כל יושבי תבל ארצך.** ע"פ ישע' יח, ג. **כל אשר נשמה.** ע"פ בר' ז, כב. **נשמה באפו.** ישע' ב, כב. **ה' אלהי ישראל.** שמ' ה, א; יהו' ז, יג; תה' מא, יד. **ה' וכו' מלך.** ע"פ ישע' מד, ו; תה' נ, א; דה"א טז, לא. **ומלכותו בכל משלה.** תה' קג, יט. **שברך אבותינו אי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט. **על משמר ארצו.** רא"ו ירוש' תלה, פ"ב, ה"א [דף יא ע"ב], 'כיון שנכנסו ישראל מתחייבי'. **ארצו.** ע"פ מיכ' ה, ד. **וערי אלהינו.** ע"פ ש"ב י, יב; דה"א יט, יג. **מגבול הלבנון ועד מדבר מצריים.** ע"פ דב' יא, כד ורשב"ם; יהו' א, ד. **ומן הים**

עַד־לְבֹא הָעֲרָבָה׃ בַּיַּבָּשָׁה בָּאֲוִיר וּבַיָּם׃ יִתֵּן יְהוָה אֶת־אוֹיְבֵינוּ הַקָּמִים עָלֵינוּ נִגָּפִים לִפְנֵיהֶם׃ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵם וְיַצִּילֵם מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה׃ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ יַדְבֵּר שׁוֹנְאֵינוּ תַּחְתֵּיהֶם וְיַעַטְרֵם בְּכֶתֶר יְשׁוּעָה וּבַעֲטֶרֶת נִצָּחוֹן׃ וְיִקַּיֵּם בָּהֶם הַכָּתוּב׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם׃ לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

מי שברך לקהל:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב׃ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה׃ וְאֶת־כָּל־קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ׃ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם (וּבְנוֹתֵיהֶם) וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם׃ וּמִי שֶׁתִּקְּנוּ בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה וְהַבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל׃ וְהַנּוֹתְנִים שֶׁמֶן לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּמְזוֹנוֹת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים׃ וְהָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת׃ וְהָעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּרָם

מקורות ומקבילות

הגדול. ע"פ במ' לד, ו; יהו' א, ד. **עד לבא הערבה.** ע"פ במ' לד, ח; מ"ב יד, כה; דה"א יג, ה. **ביבשה... וביים.** ראו סמק"א ח, לב. **יתן ה' וכו' לפניהם.** ע"פ דב' כח, ז. **ישמרם וילילם.** ע"פ תה' לד, כ-כא. **לרע ומוקה.** מש' א, כז. **ומכל נגע ומחלה.** ע"פ מ"א ח, לז. **וישלח וכו' במעשה ידיהם.** ע"פ ישע' סה, כא-כב. **ידבר שונאינו תחתיהם.** ע"פ תה' מז, ד. **ויעטרם.** ע"פ ישע' סב, ג; תה' כא, ד. **בכתר ישועה.** ע"פ ישע' נט, יז; מיכ' ה, ד. **ובעטרת נצחון.** ב"ב יב, ב; יחז' טז, יב. **כי ה' אלהיכם ההולך וכו'.** דב' כ, ד. **מי שברך לקהל.** ע"פ מ"א ח, יד; מהו"ו סי' קנ; ראו שבה"ל, ענין שבת, סי' פא; מחכר בסת"ר סי' טז, ענין קריאת ס"ת. **שברך אבותינו אי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט. **הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם.** ע"פ ירמ' יד, טז. **וכל אשר להם.** ע"פ בר' מו, לב. **ומי שתקנו וכו'.** ראו עזר' א, ה-ו; ב, סח; ז, טו-טז; דה"א, כט ז-ט. **כנסיות לתפלה.** ראו בבלי ברכות, דף ו ע"א, ע"פ מ"א ח, כח. **והבאים בתוכם להתפלל.** ע"פ בבלי ברכות, דף ח ע"א, '...ומתפלל עם הצבור, מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם'; אוצ"ר פר' ג, סי' ג; מדמ"ם (בובר), פר' טו, סי' כט. **שמן למאור.** ע"פ שמ' כה, ו. ראו במדב"ר פר' טו, סי' ו; מדת"נ פר' בהעלותך, סי' ו. **ויין לקידוש ולהבדלה.** ראו בבלי פסחים, דף קיג ע"א, 'מאי היא? דמסייר מקידושא לאבדלתא'. **ומזונות לאורחים.** ע"פ ישע' נח, ז; ויק"ר פר' לד, סי' יא; מדת"ה מז, מא, סי' ד (מא, ב). **ולדקה לעניים.** ע"פ תוספתא פאה (ליברמן), פ"ד, הי"ט; ירוש' פאה פ"א, ה"א; בבלי שבת, דף קנ ע"א, 'פוסקים לדקה לעניים בשבת'; ב"ר פר' לג, סי' ג. **והעוסקים בתורה.** משנ' אבות פ"ג, מ"ב, ע"פ איכ' ג, כח; ירוש' תעניית פ"ד, ה"ב; בבלי ברכות, דף ה ע"א; ב"ר פר' סו, סי' א. **העוסקים בצרכי צבור, בגמ"ת.** שבה"ל, ענין שבת, סי' פא; סת"ר סוף סי' טז, ענין קריאת ס"ת. **והעוסקים בצרכי צבורם בשם שמים.** ע"פ משנ' אבות פ"ב, מ"ב; תדא"ר (איש שלום), פר' יח, ד"ה בקשו רחמים; ילקו"ש תו', רמז תשעו, ד"ה ויודבר משה אל ה'. ראו ירוש' ברכות, פ"ה, ה"א [דף לז ע"א].

ח"נ והערות

מי שברך לקהל. במח' רומניא הנוסח בא בקצרה ובשינויים. **אֲבוֹתֵינוּ אי"ו.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'אי"ו אֲבוֹתֵינוּ'. במח' רומניא: 'אֶת־אבותינו אי"ו'. **שמן לַמָּאוֹר.** במח' בולוניא: 'שמן לְמָאוֹר'. **בתורה וּבַמִּצְוֹת.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו תיבת 'וּבַמִּצְוֹת' איננה.

לְשֵׁם שָׁמַיִם וּבֶאֱמוּנָה· הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם· וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם וִירַפֵּא לְכָל־גּוּפוֹתָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה· רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם· עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם· וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ (אִמּוֹתֵינוּ) שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה· הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל שֶׁעוֹשֶׂה מְעִיל אוֹ מִטְפַּחַת לִכְבוֹד הַתּוֹרָה· וְהַמְתַקֶּנֶת נֵר לִכְבוֹד הַתּוֹרָה· הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָהּ· וְיִתֵּן לָהּ גְּמוּלָהּ הַטּוֹב· וְנֹאמַר אָמֵן:

תפילה לחולה נוסח מילאנו:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· הוּא יְבָרֵךְ וְיִרְפָּא אֶת־הַחוֹלֶה... בַּעֲבוּר (שֶׁהִצְבּוּר מִתְפַּלֵּל לִרְפוּאָתוֹ הַשְּׁלֵמָה) וְנוֹדֵר... בִּשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְרַחֵם עָלָיו· וִיבָרְכֵהוּ· וְיִרְפָּאֵהוּ· וִיחַזְּקֵהוּ· וִיחַיֵּהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· וְיִשְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־אֵבָרָיו וְגִידָיו· וּלְכָל־גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ· וְיָנוּחוּ עָלָיו כָּל־הַבְּרָכוֹת· וִיבַטֵּל מֵעָלָיו כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וָרָעוֹת· וִימַלֵּא כָּל־מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ לְטוֹבָה· וַיַּצְמִיחַ לוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

בשבת שלפני עשרה בטבת אומרים 'השכבה לנספי השואה', לקמן בעמ' 605.

ה"נ והערות

תפילה לחולה נוסח מילאנו. חוברה ע"י הרב צבי בן רפאל פרידנטל ז"ל.

מקורות ומקבילות

(בובר), פר' ח, סי' ח. **ויסלח לכל עונם.** ע"פ ירמ' לג, ח. **וירפא לכל גופותם.** ע"פ מש' ד, כב. **וישלח ברכה.** ע"פ מלא' ג, י; תה' קכח, ב. **ברכה... בכל מעשה ידיהם.** ע"פ דב' כח, ח. **רווחה.** ע"פ שמ' ח, יא. **והצלחה.** ראו סה"ש לרד"ק, אות ל, ערך גלח. **שברך אמותינו.** בבלי מיר, דף כג ע"ב, ע"פ שופ' ה, כד; סנהדרין, דף קה ע"ב. **שרה רבקה רחל ולאה.** אד"נ, נוסח ח, פל"ז, ד"ה בשבעה דבריס; בבלי מיר, דף כג ע"ב; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' ח. **יברך את כל בית ישראל.** ראו בבלי כתובות, דף ב ע"א, 'שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל'. **שעושה מעיל או מטפחת וכו' והמתקנת נר לכבוד התורה.** ראו שבה"ל, עניין שבת, סי' פא; ב"י או"ח, סי' רפד, אות ז. **מעיל.** ע"פ שמ' כח, ד. **מעיל... לכבוד התורה.** ראו ספ"ר, הל' אירוסין ונישואין, סוף סי' שנה. **מטפחת.** ע"פ רות ג, טו; בבלי מגילה, דף לב ע"א. **נר לכבוד התורה.** ע"פ שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שעא; ס' קושיות, אות לג. **הקב"ה ישלם שכרה.** ע"פ רות ב, יב. **גמולה הטוב.** ע"פ ש"א כד, יז; מש' לא, יב. **תפילה לחולה.** ראו פסקי ריא"ז עמ"ס ר"ה, פ"א ה"ב, אות ד; לק"י ח"ב, עמ' פב, עניין ג. **שברך אבותינו מי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט. **ברה ורוקה.** ע"פ מש' א, כז. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י.

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים לְטוֹבָה אֶת־נֶפֶשׁ...

לאיש (לאנשים):

שֶׁהָלַךְ (שֶׁהָלְכוּ) לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא· עִם־נֶפֶשׁ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· אֲשֶׁר הֵם חַיִּים בְּגַן־עֵדֶן· הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָכִין לוֹ (לָהֶם) מְנוּחָה אֲשֶׁר יִיטַב לוֹ (לָהֶם)· וְתִהְיֶה נַפְשׁוֹ צְרוּרָה (וְתִהְיֶינָה נַפְשׁוֹתֵיהֶם צְרוּרוֹת) בִּצְרוֹר הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד· וּלְעֵת תְּחִיַּת הַמֵּתִים יָקִיץ וִירַנֵּן (יָקִיצוּ וִירַנְּנוּ)

לאשה (לנשים):

שֶׁהָלְכָה (שֶׁהָלְכוּ) לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא· עִם־נֶפֶשׁ שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה· אֲשֶׁר הֵן חַיּוֹת בְּגַן־עֵדֶן· הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָכִין לָהּ (לָהֵן) מְנוּחָה אֲשֶׁר יִיטַב לָהּ (לָהֵן)· וְתִהְיֶה נַפְשָׁהּ צְרוּרָה (וְתִהְיֶינָה נַפְשׁוֹתֵיהֶן צְרוּרוֹת) בִּצְרוֹר הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד· וּלְעֵת תְּחִיַּת הַמֵּתִים תָּקִיץ וּתְרַנֵּן (תָּקִיצְנָה וּתְרַנֵּנָה)

עִם־יֶתֶר שִׂכְוֵי עָפָר· כְּדִכְתִיב יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן· הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר· וּלְכֻלָּנוּ יִתֵּן יְהוָה שָׂכָר טוֹב וְחַיִּים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה· וַיְצַמֵּיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים לְטוֹבָה אֶת־נֶפֶשׁ כָּל־שִׁכְבֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· עִם נֶפֶשׁ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲבוֹתֵינוּ· (וְעִם־נֶפֶשׁ שָׂרָה· רִבְקָה· רָחֵל וְלֵאָה)· וַאֲשֶׁר הִנִּיחוּ לְנַפְשׁוֹתָם זְכִירָה בְּהֶקְדֵּשׁ· יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּגַן־עֵדֶן· וְנֹאמַר אָמֵן:

מקורות ומקבילות

הזכרת נשמות. רלו מדת"כ (ווכסא), פר' המזיגו, סי' ח; ספרי דב' פר' שופטים, פ' רי; פסר"ב, פ"כ, פ' מתן תורה; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 118; מחו"ו סי' קל; שבה"ל, טעין שבת, סי' פח. ורלו מס"כ בשס הר"ם כ"ן; שבה"ל, טעין ר"ח, סי' קפ; סת"ר סי' עז, טעין קריאת ס"ת, וסי' לד טעין שבת ור"ח. **יזכור אלהים לטובה.** ע"פ נחמ' ה, יט. **חייס בגן עדן.** רלו שה"ם (ווילנא), פר' ח, סי' יב. **בצרור החיים הנצחיים.** בר' ג, כב; ש"א כה, כט;

ח"נ והערות

הזכרת נשמות. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל מופיע רק הנוסח הכללי.

בשבת לפני כל ראש חדש (פרט לחודש תשרי) מכריזים ואומרים:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ הוּא יַעֲשֶׂה עִמָּנוּ· וְיַקְבֵּץ אוֹתָנוּ (מְהֵרָה) מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנֹאמַר אָמֵן:

לפני ר"ח אב מתחילים כאן:

כָּךְ גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ הַמְּכֻבָּדִים· שֶׁנַּכְרִיז בִּפְנֵי הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה· שֶׁיִּהְיוּ יוֹדְעִים גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים שֶׁיֵּשׁ לָנוּ רֹאשׁ חֹדֶשׁ... יוֹם... [וְיוֹם...] בְּחֶשְׁבּוֹן רַבּוֹתֵינוּ יוֹם... הָרַחֲמָן יְשַׂמֵּחַ אוֹתָנוּ· וְיַקְבֵּץ אוֹתָנוּ (מְהֵרָה) מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲנוּסֵי יִשְׂרָאֵל (וַאֲסִירֵי יִשְׂרָאֵל)· הַנְّתוּנִים בְּצָרָה וּבְשִׁבְיָה· הַמָּקוֹם (בְּרַחֲמָיו) יְרַחֵם וְיָחוֹן אוֹתָם

ה"נ והערות

אותנו מְהֵרָה. כה"נ בסדו' הרד"פ. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל תיבת 'מְהֵרָה' איננה וכן בסמוך. **לפני ר"ח אב.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל כתוב שגם בראש חודש תמוז מדלגים על 'מי שעשה נסים' ומתחילים 'כך גזרו', וכ"כ בספר התדיר, סי' יג וכך מנהג ק"ק מילאנו יע"א. אולם הרב מ"ע הרטום, בחוברת המנהג, כתב שחודש תמוז הוא כשאר החודשים וכך נהוג בק"ק רומה. וראו מ"ש הרש"ר ומדק"א עמ' תפו.

מקורות ומקבילות

ישע' לח, יח. **תחת כסא הכבוד.** רלו מדת"נ (וורשא), פר' חלת הברכה, סי' ו, ע"פ קה' ג, כא; אד"נ פ' יב, ד"ה באותה שעה, ע"פ ש"א כה, כט; תדא"ר פר' ד, ד"ה לא משה בלבד; בבלי שבת, דף קיב ע"ב; מתע"ד פל"ד, פ"ה; מד"ז קה' (בובר), פר' ג, סי' כא. **שרה רבקה רחל ולאה.** אד"נ, נוסח א, פל"ז, ד"ה בשבעה דברים; בבלי מיר, דף כג ע"ב; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' יז. **יהיו מתיך.** ישע' כו, יט. **שכר טוב.** ע"פ קה' ד, ט. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י. **יזכור אלהים לטובה.** ע"פ נחמ' ה, יט; סת"ר סוף סי' נח. רלו שבה"ל, עניין שבת, סי' פא, וסדר עצרת, סי' רלט. **אח נפש.** ע"פ בר' ט, ה. **בשבת לפני ר"ח מכריזים.** או"ז ח"ב, הל' ר"ח, סוף סי' תנב; ספי"ר סי' רנט (דפ' יתן, סי' קנ); שבה"ל, עניין הל' ר"ח, סי' קט, בשם אחיו רבב"א; סה"ת סי' יג, סי' טו; הרש"ר ומדק"א עמ' תפו. **פרט לחודש תשרי.** מג"א או"ח סי' תיח, סק"א, ע"פ תה' פא, ד. **מי שעשה נסים וכו'.** ע"פ סרע"ג (בסדו' ראל"פ) ח"ב, סי' מו; או"ז ח"ב, הל' ר"ח, סוף סי' תנב; מחו"ו סי' קנ. **שעשה נסים לאבותינו.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ט, רים ה"א; בבלי ברכות, דף נ ע"א. **הוא יעשה עמנו.** ע"פ מג"ת, הסכוליון, 'כך יעשה לנו נסיס בזמן הזה'; אה"מ, תנוכה, עמ' 191, 'מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נסיס ונפלאות'. **ויקבץ אותנו וכו'.** ע"פ מדת"ה מז' ו, סי' ב. **מארבע כנפות הארץ.** ישע' יא, יב. **לפני ר"ח אב.** רלו מרדכי עמ"ס מועד קטן, הל' ט"ב, רמז תתקלד, מס"כ בשם תוס' דשבת; כלבו סי' לז; מח' רומניא, דף קלו ע"א; מג"א או"ח סי' תיח, סק"א. **כך גזרו רבותינו וכו'.** רלו מח' רומניא, דף לד ע"א; עלי תמר, עירובין, פ"ג, ה"ט. **גזרו רבותינו.** ספי"ר סי' רנט (דפוס יתן, סי' קנ), 'תקנוה ראשונים להגיד' וכו'. **רבותינו המכובדים.** ע"פ ש"א ב, ל; משנ' אבות, פ"ד, מ"ו; מדת"נ (וורשא), פר' בראשית, סי' א, 'אשרי מכבדי בעלי תורה'. **שנכריז בפני הקהל.** ע"פ סה"ת סי' יג. **יודעים גדולים וקטנים.** ע"פ ירמ' לא, לג. **שיש לנו ר"ח.** שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קסח. **שמות החודשים וסדריהם.** ירוש' ר"ה, פ"א, ה"ב [דף ו ע"א]; תשמ"א ג, ז; בבלי פסחים, דף לד ע"ב וב"מ, דף קו ע"ב; ריעב"א עמ"ס ר"ה, דף ג ע"א, ד"ה חדש; ספר הקושיות לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג, אות פח; ורלו ס' התשבי שורש אב. **בחשבון רבותינו.** ע"פ פסז"ו בר' פר' יז, סי' יג, 'לכך תקנו' וכו'; תשוה"ג, מוסאפיה (ליק), סי' א, החשבון ממשה רבינו; ר"ח עמ"ס שבת, דף קטו ע"א, 'הלכה למשה מסיני שלא לקבוע' וכו' ומס' סוכה, דף מד ע"ב; ר"ח עמ"ס פסחים, דף מח ע"ב, 'מכאן תשובה' וכו'; ספר הזכות לרמב"ן, עמ"ס גיטין, דף יח ע"א, 'הלא' וכו' שתיקן סדר העיבור וכו' וקדש חדשים'; ס' העבור, המאמר השלישי, שער השביעי; ס' החיוך, פר' בא, מאורה ד, ד"ה ואם תשאל. רלו בבלי שבת, דף עה ע"א, ע"פ דב' ד, ו; רמב"ם הל' קידוש החודש, פ"ה, הל' ב-ג. **הרחמן ישמח אותנו.** ע"פ ישע' נה, יב; פדר"ק, נספח ו, ד"ה מהו שום. **מארבע כנפות הארץ.** ישע' יא, יב. **אחינו ישראל וכו'.** ע"פ סרע"ג א"ח, סי' ק; מח' רומניא, דף לג ע"ב.

(וְאוֹתָנוּ) בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל· וְיוֹשִׁיעֵם וְיוֹשִׁיעֵנוּ· וְיוֹצִיאֵם וְיוֹצִיאֵנוּ מִצָּרָה לִרְוָחָה· וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה (בְּקָרוֹב)· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: כִּי־לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי· אַתָּה תַּעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ· הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: (מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:)

בשבת זכור עוברים לעמ' 436. בשבת הגדול עוברים לעמ' 473.

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ· עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד· אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וָעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה· אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מקורות ומקבילות

יהי חסדך ה' וכו'. תה' לג, כב; מח' רומניא, דף לג ע"ב. **אשרי יושבי ביתך וכו'.** מחו"ו סוף סי' קג; מח' רומניא, דף לג ע"ב. **תהלה לדוד.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ז, וענין ר"ח סי' קפ; סת"ר סי' ב, ענין הזמירות וסי' לד, ענין שבת ור"ח.

ח"נ והערות

יהי חסדך ה'. במח' רמ"ו ובולוניא, שחרית של שבת, מופיעים שלשת הפסוקים הראשונים בלבד וכאן כמח' שד"ל. **מגננו ראה וכו' יעננו ביום קראנו.** כה"נ במח' שד"ל. בק"ק רומה ומילאנו אומרים 'מגננו ראה' וכו', עד 'ביום קראנו'. **אשרי יושבי ביתך וכו'.** במח' רמ"ו ובולוניא בגוף הטקסט לא מופיע לומר 'אשרי ותהלה לדוד', אולם בכ"י כ"ה, דף 227ב, נאמר: 'ואומר תהילה ומחזיר ספר תורה למקומו'. בפי' קד"א על אתר כתוב: 'ואומר תהלה לדוד ומחזירין ספר תורה למקומו ומתחיל ש"ץ תפילת מוסף'.

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: **סוֹמֵךְ** יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו· לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו· וְאֶת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי· וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· הַלְלוּ־יָהּ:

מחזירים את ספר תורה לארון הקודש ואומר החזן והציבור יחד עמו:

בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת· זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה· כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ· הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו· לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ· הַלְלוּ־יָהּ: מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ: וּבְנֻחָה יֹאמַר· שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ· אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם· תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה· חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים· לְכֻלָּנוּ חַיִּים· כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים:

סדר מוסף של שבת וראש חודש לקמן עמ' 366.

ה"נ והערות

מחזירים את ס"ת וכו' ואומר החזן והציבור וכו' בחורים וכו'. כל זה איננו במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, אלא נאמר: ומחזירין ס"ת לארון ואומר החזן קדיש עד לעילא ומתפללין תפלת מוסף בלחש, אמנם בכ"י כ"ה נאמר: ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר יהללו את שם יי כו' וקדיש.

מקורות ומקבילות

מחזיריס את ס"ת וכו'. ע"פ מס"ו פר' כא, ה"ה; מחו"ו סוף סי' קנ. **יהללו את שם ה' וכו'.** כ"י כ"ה, דף 327ב; מחו"ו סוף סי' קנ. **ובנחה יאמר וכו'.** אור"ח, ח"א, סדר תפלת שבת, אות ט; מח' רומניא, דף לג ע"ב.

סדר מוסף של שבת

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֲמִידָה לְמוּסַף שֶׁל שַׁבָּת

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי אַבְרָהָם.
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא.
אֵל עֶלְיוֹן. גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי
אָבוֹת. וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים.
וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֵל חָי:

מקורות ומקבילות

קדיש. ע"פ מס"ו פר' כח, ה"ה; מתו"ו סוף סי' קנ; מח' רומגיל, דף לד ע"ח. **יהא שמה רבא מברך.** רמו מס"ו פר' כח, ה"ה.
עמידה למוסף. מכ' ברכות פ"ד, מ"ח; סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיב; מתו"ו סוף סי' קנ; ס' החיוך, מלוה תלג.

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה׃ מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל׃ | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד׃ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים׃ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים׃ מַתִּיר אֲסוּרִים׃ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר׃ מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ׃ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה׃

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים׃
זְכוֹר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים׃ מֵמִית וּמְחַיֶּה׃

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְחַיֶּה הַמֵּתִים׃

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ (יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים) הַמְּוֻנִּי מַעֲלָה עִם־(עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל) קְבוּצֵי מַטָּה׃ יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ׃ כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר׃ קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת׃ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ חזן: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם׃ מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ׃ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ חזן: מִמְּקוֹמוֹ (הוּא) יָפֵן (בְּרַחֲמָיו)

ח"נ והערות

יתנו לָךְ. כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' רומניא ושד"ל: "יתנו לָךְ". **יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים. עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל.** תיבות אלו אינן בסרע"ג, סחב"ר ומח' הקדומים, אך נמצאות במח' רומניא ובשד"ל בסוגריים. הוכנסו בהשפעת מנהג הספרדים, על מנת להתאים את הנוסח עבור החזנים הנוהגים לומר את הקדושה כמנהג של ק"ק פירנצה. **לָךְ ישלשו.** במח' רמ"ו: "לָךְ ישלשו". **הוּא יָפֵן בְּרַחֲמָיו.** תיבות "הוא, בְּרַחֲמָיו", אינן במח' רמ"ו ובולוניא. כה"נ במח' שד"ל והוכנסה בהשפעת מנהג הספרדים. בסחב"ר: "הוא יפן ברחמים".

מקורות ומקבילות

כתר. סרע"ג ח"ב, סי' לג; ר"ח עמ"ס חגיגה, דף יג ע"ב; מחו"ו סי' קלב; רח' בתשוה"ג התדשות, סי' ל; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' יג; במח' רומניא, דף לד ע"ב, בא בטיוויס ובנוסח מקולר יותר. **כבודו מלא שולם.** ע"פ תה' עב, יט; שמו"ר פר' ג, סי' ו, ע"פ ירמ' כג, כד; מדת"ה מז' סב, סי' ג; ילקו"ש תה', רמז תתפט. **קו"ח ברוך.** תוספתא ברכות פ"ה, ה"ט. **ברוך כבוד ה'.** יחז' ג, יב.

לְעַמּוֹ· הַמְיַחֲדִים אֶת־שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר תָּמִיד בְּכָל־יוֹם· פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים· שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ· הוּא אָבִינוּ· הוּא מַלְכֵּנוּ· הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ· הוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָל־חַי· לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: קו"ח: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

תִּקַּנְתָּ שַׁבָּת· רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ· צִוִּיתָ פְּרוּשֶׁיהָ עַם־סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ· מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ·

מקורות ומקבילות

המיחדים את שמו ערב ובוקר תמיד. בתמ"ד ח"א, חלוס מרדכי, ד"ה בבטו אלהנא; ילקו"ש תה', רמז תתסב, ומש', רמז תתקנג. **תמיד בכל יום.** ע"פ פדר"א פ' ד; מדת"נ (וורשא), פר' ויצלח, סי' ב; שה"ש (ווילנא), פר' ב, סי' טז; איכ"ר פר' א, סי' מב. **פעמים באהבה.** סרע"ג ח"ב, סי' מה; סת"ר סי' מט, ענין סדר ימים ראשונים של פסח. **שמע ישראל.** דב' ו, ד; סרע"ג ח"א, סי' מז; או"ז ח"ב, הל' שבת, סי' נ; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מה, וסת"ר, סוף סי' מט, בשם תשו' הגאונים. **אחד הוא אלהינו.** ע"פ דב' ד, לה; ש"ב ז, כב; מ"א ח, ס; יבע' מד, ו. **הוא אבינו.** ע"פ יבע' סג, טז; סד, ז; דה"א כט, י. **הוא מלכנו.** ע"פ יבע' לג, כב; תה' פט, יט. **הוא מושיענו.** ע"פ ש"א יד, לט; יבע' מג, ג, יא; ירמ' יד, ח; הוש' יג, ד. **הוא ישמיענו.** ע"פ יבע' נב, ז. **ברחמיו.** ע"פ יבע' סג, ז. **שנית.** יבע' יא, יא. **לעיני כל חי.** ע"פ יבע' נב, י. **להיות לכם לאלהים.** במ' טו, מא; סרע"ג ח"ב, סי' לג; תשו' רע"ג, או"ח סי' לג; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מה. **ימלוך ה' לעולם.** תה' קמו, י. **ברכת קדושה - לדור ודור.** בבלי מגילה, דף יח ע"ב; בתמ"ד (וורטהיימר) ח"ב, מד' מנין, סי' ו; סרע"ג ח"ב, סי' לג; סת"ר סי' א, ענין מאה ברכות. **קדושת היום.** רמב"ם, סד"ת, סוף נוסח הקדיש. **הנוסח.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיב; עור או"ח, סי' רפו; שבה"ל, ענין שבת, סי' פב; סת"ר סי' יז, ענין תפילת מוסף; ממ' רומניא, דף לד ע"ב. **תקנת.** קה' יב, ט. **רצית קרבנותיה.** דע"ז, במ' כח, ט. **צויתה פרושיה.** ע"פ במ' כח, ב וכו'. **עם סדורי נסכיה.** ע"פ במ' כח, ז. **מענגיה לעולם.** ע"פ יבע' מח, יג-יד; שבה"ל, ענין שבת, סי' פב

ה"ג והערות

לְעַמּוֹ הַמְיַחֲדִים אֶת. בסחב"ר: 'יחון עם המיחדים'. בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים. בסחב"ר: 'שמע באהבה אומרים'. אחד הוא אלהינו. במח' בולוניא ללא תיבת 'הוא'. וּבְדִבְרֵי קדשך. בסחב"ר: 'אלקיכם אני פצתי צרור המור קבצינו יחד ייחודך לגמור דברת פיך מלך יחיד שמור כבדברי קודשך'. תִּקַּנְתָּ שבת. כה"ג בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, רומניא, פרס, דף לו ע"א וחלב, דף קטז ע"ב. במח' בולוניא, נירנברג ושד"ל: 'תִּקַּנְתָּ' בכ"ף, ובפי' קד"א: "תכנת. הוא לשון ותכן לבנים תתנו וכו' (שמ' ה, יח). לכן אנו אומ' תכנת שבת, שכשברא העולם מנה כל ימי בראשית והשביעי שכלה בו מלאכתו הוא נקרא שבת ולא זולתו מהימים". ובנימוקים לרבי אליהו בחור, אות ת, כתב, שהוא לשון חכמינו ז"ל, שכל לשון תקון כתיב בקו"ף, ולא נמצא בדבריהם לשון תקון בכ"ף לעולם. תחילת קטע זה מיוסד ע"ס תשר"ק, ראו שבה"ל, ענין שבת, סי' פב ובסת"ר, סי' יז, בשם רש"י. וראו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' ה, ועמ' יח.

טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבֵי דְבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחֲרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ (צִוּוּיֵי פְעָלֶיהָ כָּרָאוּי). וַתְּצַוֵּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתַּעֲלֵנוּ לְאַרְצֵנוּ. וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן. וּמוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמָה שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת. שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ. עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

ה"נ והערות

חיים זָכוּ. בסרע"ג: 'חיים זכר למו'. בסדו' רס"ג: 'חיים זבדימו'. בסחב"ר: 'חיים זכרונימו'. **הָאוֹהֲבֵי דבריה.** כה"נ גם במח' רומניא. ראו רש"י, ברכות דף יב ע"ב, ד"ה המלך המשפט, שביאר את ענין תוספת הה"א, ובפירושו של ר' ישעיה די טראני, ש"ב י, ז. בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר: 'האוהבים דבריה'. **נצטוו עָלֶיהָ.** במח' רומניא, סדו' קאמריני והרד"פ ללא תיבת 'עָלֶיהָ'. **צִוּוּיֵי פְעָלֶיהָ כָּרָאוּי.** כה"נ במח' רומניא דפ' ויניציאה, סדו' קאמריני והרד"פ, וכך נהוג היום לומר בק"ק רומה ומילאנו בהשפעה של הספרדים. במח' רומניא דפ' קושטא מופיע ללא תיבת 'כָּרָאוּי'. בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, נירנברג ושד"ל תיבות אלו אינן. **להקריב בָּהּ.** בסחב"ר ללא תיבת 'בָּהּ'. **קרבן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי.** בסדו' רס"ג: 'קרבן מוספין ונסכין כראוי לו'. **וּבְכֵן יהי.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' נירנברג ללא תיבת 'וּבְכֵן'. במח' רומניא: 'שֶׁכֵּן יהי'. **שתעלנו לארצנו.** בסרע"ג ומח' נירנברג: 'שתעלנו בְּשִׂמְחָה לארצנו', במח' שד"ל נוסף בסוגריים. **ושם נעשה.** בסחב"ר נוסף: 'ונקריב'. **אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ.** בסדו' רס"ג: 'קרבן חובתנו' ומכאן ואילך הנוסח בכללותו בא בקצרה. **תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן.** כן נמצא בסרע"ג ח"ב, סי' לג; ספ"ר, הל' חוה"מ, סי' שו; מח' נירנברג; מח' רומניא; רמב"ם, סד"ת, נוסח הברכות האמצעיות; אבודרהם, שחרית של שבת. וראו מחו"ו סי' שמט; ריטב"א עמ"ס ר"ה, דף לב ע"א, ד"ה אלא ודאי. **ומוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת.** בסרע"ג: 'את מוסף יום המנוח'. בסדו' רס"ג תיבות אלו אינן. בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'ומוסף יום הַמְּנוּחָ'. במח' נירנברג: 'אֶת־מוּסַף יום השבת'. ראו עקידת יצחק, שמ', שער נה, 'והכוונה אל הכנוי הזה' וכו'. **כְּמָה שכתבת.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח'

מקורות ומקבילות

וסת"ר סי' ח, עניַן תפילת מוסף, ע"פ מד' פדר"ך פי' י, סי' ב. **ככוד ינחלו.** ע"פ ש"ל ב, ה; בבלי שבת, דף קיח ע"ל. רלו מתע"ד פר' ה, סוף סי' טו. **טוטעמיה חייס.** מל"ה פר' יתרו, ד"ה וחה העניַן. רלו מחו"ו סי' קלא; שבה"ל, עניַן שבת, סי' פב; יוסף אומץ ח"ל, דיני ערב שבת, סי' תקעו. **האוהבי דבריה.** ע"פ מש' ג, ד-ו; מחו"ו סי' קלא. **מסיני נצטוו עליה.** שמ' כ, ח. **ותצוה וכו' להקריב.** ע"פ במ' כח, ט-י. **וכן יה"ר מלפניך ה' וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות. **שתעלנו לארצנו.** ע"פ דב' ח, ח; ספרי דב', פר' שופטים, סוף פי' קנב; בבלי קידושין, דף סט ע"ל. **ותטענו.** עמו' ט, טו. **בגבולנו.** ע"פ ישע' ס, יח; ירמ' לא, טז. **נעשה לפניך וכו' תמידין וכו' ומוסף.** רלו ירומ' ברכות, פ"ד, ה"ו [דף לו ע"ל]. **כמה שכתבת.** ע"פ מ"ל ח, ג. **משה עבדך.** מ"ל ח, ג. **פסוקי מוספין.** קודן גאונים, חמדה גנוזה, אות ק; שבה"ל, עניַן שבת, סי' פב; סת"ר סי' ח, עניַן תפילת מוסף. **וביום השבת וכו'.** במ' כח, ט-י;

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג· עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי· כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ· וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ· חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ· זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ· קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ· שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ· שַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ· וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת· וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ· וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה· וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ· וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר· יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל

מקורות ומקבילות

סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיב; מח' רומניא, דף לד ע"ב. **ישמחו במלכותך וכו'.** ע"פ תה' קמט, ב; סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיב; שבה"ל, ענין שבת, סי' פב בשם הר"ח כ"ץ, ע"פ במ' י, יז; סת"ר סי' יח ענין תפילת מוסף. **שומרי שבת.** ע"פ שמ' לא, טז. **וקורא עונג.** ע"פ ישע' נח, יג. **מקדשי שביעי.** ע"פ ירמ' יח, כב; נחמ' יג, כב. **כלם ישבעו ויתענגו מטובך.** ע"פ נחמ' ט, כה. **ובשביעי רצית בו.** סרע"ג ח"ב, סי' כב; סד"ר סי' לג; מחו"ו סי' קג; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו. **וקדשתו.** ע"פ בר' ב, ג. **חמדת ימים.** ס' כלבו סי' לז ומבודרסם, בשם תי"ר, בר' ב, ג (לפנינו ליתא). **זו"ל רצה במנוחתינו וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' לג; סדו' רס"ג עמ' קיג; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף לד ע"ב. **מקדש השבת.** סדו' רס"ג עמ' קיג. **ברכת הודאה.** סרע"ג ח"ב, סי' לג.

ח"נ והערות

רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בסרע"ג, סדו' רס"ג, מח' נירנברג, רומניא וסדו' הרד"פ: 'כְּמוֹ שכתבת'. **בְּמַלְכוּתְךָ.** במח' נירנברג: 'בְּמַלְכוּתְךָ'. **שומרי שבת.** בסדו' רס"ג: 'כל שומרי שבת'. **יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ.** בסחב"ר: "יתענגו וישבעו".

עַמֶּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

המשך ׳מודים דרבנן׳:

וְהַקָּדוֹשׁ· עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ· כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם· עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ· (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת):

עד כאן.

בחנוכה ובפורים דמוקפים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתָךְ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי

בפורים דמוקפים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־

מקורות ומקבילות

במוסף של שבת החל בחנוכה אומרים. תוספתא ברכות פ״ג, ה״ו; ירוש׳ ברכות פ״ד, ה״א [דף לא ע״ב]; בבלי שבת, דף כד ע״א; ר״ח; בה״ג סי׳ ט, הל׳ תענית, עמ׳ קנח, ד״ה שבת ור״ח; שדר״א פר׳ וישלח, שפילתא כו, ד״ה ברס לריך שבת ור״ח; מש״ט פר׳ בשלח, ״ל״ל על הנסים במוסף״; סרע״ג ח״ב, סי׳ סב; סדו׳ רס״ג עמ׳ רעו; ר״ח עמ״ס יומא, דף פח ע״ב; שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קעח וענין תענית, סי׳ קפז; פסקי ריא״ז עמ״ס שבת, פ״ב ה״א, אות כה; סה״ת סי׳ יח.

המשך לחנוכה:

תּוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה. וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ. וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ.
וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה. וְכֵשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס. כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת. וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

המשך לפורים דמוקפים:

הָעֵץ: וְכֵשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס. כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת. וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כלם׳ וכו׳

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ.
כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה.
מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה. וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן, החזן אומר ׳או"א׳, והציבור עונה אחרי כל פסוק "כן יהי רצון":

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ. כָּאָמוּר. יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים· בְּרָכָה וְשָׁלוֹם· פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה· חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ· אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם· (אָמֵן):

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:
אֱלֹהַי· נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע· וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה· וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי· וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁכָּל־הַקְּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:
הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 275.

כולם אומרים:
יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.
שֶׁתִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

בחנוכה אומרים כאן 'עושה שלום' (עמ' **421**).

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל. קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ· אֵין כַּאדוֹנֵינוּ· אֵין כְּמַלְכֵּנוּ· אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ· מִי כַאדוֹנֵינוּ· מִי כְמַלְכֵּנוּ· מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ· נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ· נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ· נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ· בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ· בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ· בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ· אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ· אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ· אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: (אַתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ· אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן· כִּי־עֵת לְחֹנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד:)

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ (אֶת־)קְטֹרֶת הַסַּמִּים· פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת· הַצָּרִי וְהַצִּפֹּרֶן· הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה· מֹר וּקְצִיעָה· שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם· מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה· הַקֹּשְׁט שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה· וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין· יֵין קַפְּרִיסִין סְאִין תְּלָת וְקַבִּין תְּלָתָא· וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְּרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוָּרִין עַתִּיק· מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע· מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא· רִבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהִיא· אִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ· אִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

ה"נ והערות

אַתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ אַתָּה תָקוּם וכו' מוֹעֵד. בה"נ במח' שד"ל בסוגריים, אבל איננו בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ומח' הקדומים וכנראה הוכנס בהשפעת מנהג הספרדים. במח' רומניא מופיע ללא תיבות: 'אַתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ'.

מקורות ומקבילות

קדיש. סרע"ג ח"ב, סי' לג; סת"ר סי' לד, עניין שבת ור"ח; מח' רומניא, דף לה ע"א. **אין כאלהינו וכו'.** ע"פ שמ' ח, ו; עור או"ח, סי' קלג; שבה"ל, עניין תפילה, סי' א וסת"ר סי' א, עניין מאה ברכות בשם רש"י; שבה"ל, עניין שבת, סי' פג; סת"ר סי' ח, עניין תפילת מוסף וסי' לד, עניין שבת ור"ח. **הטוסח.** סרע"ג ח"א, סי' סה; רמב"ם, סד"ת, טוסח הקדיש; מח' רומניא, דף לה ע"א. **אין כאדוננו.** ע"פ תה' קלה, ה; קמז, ה. **אין כמלכנו.** ע"פ ישע' לג, כא־כב; ירמ' י, ו־ז. **אין כמושיענו.** ע"פ ישע' מג, יא; מה, כא. **מי כאלהינו וכו'.** ע"פ דב' ג, כד; אה"מ, היכלות, עמ' 111, ד"ה בשם. רלו פהר"ב פ' ה, סי' ב. **מי כמלכנו.** ע"פ מלא' א, יד; תה' כד, תי. **מי כמושיענו.** ע"פ ישע' מג, יא; הוש' יג, ד. **נודה לאלהינו.** ע"פ תה' מד, ט. **נודה לאדוננו.** ע"פ תה' עט, יג. **נודה למלכנו.** ע"פ תה' מז, ז; ירוש' תענית, פ"א, ה"ג, 'חייבין להודות לשמך מלכנו'. **נודה למושיענו.** ע"פ תה' סח, כ־כא. **ברוך אלהינו.** ע"פ תה' סו, יט; סח, כז; דני' ב, יט. **ברוך אדוננו.** ע"פ תה' סח, כ. **ברוך מלכנו.** רלו ב"ר פר' ט, סי' י. **ברוך מושיענו.** ע"פ סמק"א ד, ל. **אתה הוא אלהינו.** ע"פ ירמ' ג, כב; דה"ב יד, י. **אתה הוא אדוננו.** ע"פ תה' טז, ב. **אתה הוא מלכנו.** ע"פ ישע' לג, כב; תה' פט, יט. **אתה הוא מושיענו.** ע"פ ש"א יד, לט; ישע' מג, ג, יא; ירמ' יד, ח; הוש' יג, ד; מדת"ה מז' קיט, סי' ח. **אתה תושיענו.** ע"פ ש"ב כב, כח; סח"ש יד, ד. **אתה תקום תרחם וכו'.** תה' קב, יד; אה"מ, מעשיות, עמ' 337, 'ופתאום יבוא וכו' ככתוב' וכו'.

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יַיִן קַפְּרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. בְּשַׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל. עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ. בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה. מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן. לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה. כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ. יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי. בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי. בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים. תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח. כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה. בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה. דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה. צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה בוֹ:

מקורות ומקבילות

בשבת היו אומרים. ע"פ בבלי ר"ה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ב. **מזמור שיר ליום השבת.** תה' צב, א־טז; ספרא בחוקותי, פר' א, פ"ב, אות א, 'למשבית מזיקים מן העולם משביתן שלא יזיקו'; מדת"ה מז' צב, סי' א, 'מזמור כפול'; מד"ז קה', פר' א, סי' ב, 'התחיל סודר עליה מזמור' וכו'; רלו שבה"ל, ענין שבת, סי' פג. **טוב להודות לה'.** רלו פסר"ב (אים שלום), פי' מו, תוספתא, ד"ה זה היום תחלת.

ה"נ והערות

מזמור שיר ליום השבת. בסרע"ג, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא המז' איננו בשלמותו וכאן הוכנס עפ"י סדו' הרמ"מ, קאמריני, הרד"פ והרב מ"ע הרטום, חוברת המנהג, עמ' 15.

ויש אומרים וכן המנהג המקורי לומר את הפסוק 'מזמור שיר ליום השבת' ואח"כ:

מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת שֶׁהִיא מְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רִבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר. וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל־תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בֹּנָיִךְ. יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ. שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי. אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ. שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל: (שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:)

קדיש דרבנן:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

ח"נ והערות

המנהג המקורי לומר וכו'. מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, ח"א, דף כה ע"ב. **שיר לעתיד.** בסרע"ג ללא תיבת 'שיר'. **שֶׁהִיא מְנוּחָה.** בסרע"ג: 'ומנוחה'. בסחב"ר, כ"י כ"ה וכ"י קאופמן ללא תיבת 'שֶׁהִיא'. **לְחַיֵּי העולמים.** כה"נ במח' שד"ל. בסד"ר סי' קא: 'לחי עולמים'. במח' רמ"ו: 'לְחַיֵּי העולמים'. במח' בולוניא וכ"י קאופמן: 'לְחַיֵּי העולמים'. **קדיש דרבנן.** בסחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 130, כתב 'ואומ' קדיש ואין אומ' תתקבל צלותהון אלא מדלגין ואומרין יהא שלמא רבא'.

מקורות ומקבילות

מזמור שיר לעתיד וכו'. ע"פ מס' תמיד פ"ז, מ"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב; סרע"ג ח"ל, סי' סה. **שכולו שבת וכו'.** ע"פ פדר"ל פר' יח, 'ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים'; פדר"ל פר' יט. רלו שבה"ל, ענין שבת, סי' פג; סת"ר סי' יז, ענין תפילת מוסף. **אמר ר"ל אמר ר"ח וכו'.** סרע"ג ח"ל, סי' סה; מח' רומניא, דף לה ע"ל. **קדיש.** מחבר במס"ו פר' י, ה"ו; סת"ר סי' יז ענין תפילת מוסף; מח' רומניא, דף לה ע"ל. **קדיש דרבנן.** שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, בשם תשו' הרא"ש ד סי' קלג.

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־רַבָּנָן· וְעַל־תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל־(כָּל־)תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן (דְּיָתְבִין) דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא (קַדִּשְׁתָּא) דִּי בְּאַתְרָא הָדֵן וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר· יְהֵא (לֶנָא וּ)לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא וְחִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין (וְחַיֵּי אֲרִיכֵי) וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין מִן־קֳדָם מָרֵה שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

החזן אומר בקול רם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל· לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם· וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם· שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאָנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא· (שֶׁהוּא) נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ· וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים· הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ· וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת· אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ· לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן· לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי· וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ· לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל· כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ· תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן· לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יָקָר יִתֵּנוּ· וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֹל מַלְכוּתֶךָ·

וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא.
וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ. יְהוָה יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד: וְכָתוּב. שְׁמַ**ע** יִשְׂרָאֵל. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָ**ד**:

קדיש יתום:

יִתְ**גַּדַּל** וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ
בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב.
וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַ־בָּא מְבָרַ־ךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְ**בָּרַךְ** וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְ**עֵלָּא** לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן
בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְ**הֵא** שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל.
וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹ**שֶׂה** שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

יש אומרים 'ברכו', ומנהגנו שלא לאמרו בשבת.

פיוט לר' דניאל בן יהודה דיין:

יִגְ**דַּל** אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין־עֵת אֶל־מְצִיאוּתוֹ:
אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין־סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ:
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא־נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ:
קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין־רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ:
הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:
שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נָתַנוֹ אֶל־ אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ:

מקורות ומקבילות

יגדל לאחר מוסף של שבת. כ"ה גם במח' רומניא, דף לה ע"ח.

לֹא־קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד׃ נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ׃
תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל׃ עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ׃
לֹא־יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא־יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ׃
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ׃ מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ׃
גּוֹמֵל לְאִישׁ חָסִיד כְּמִפְעָלוֹ׃ נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ׃
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ׃ לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ׃
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב חַסְדּוֹ׃ בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ׃
(אֵלֶּה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הֵם עִקָּרִים׃ יְסוֹד תּוֹרַת מֹשֶׁה וּנְבוּאָתוֹ׃)

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ׃ בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא׃
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל׃ אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא׃
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל׃ לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נוֹרָא׃
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה׃ וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה׃
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי׃ לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה׃
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית׃ וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה׃
וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי׃ וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה׃
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי׃ מָנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא׃
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי׃ בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה׃
וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי׃ יְהוָה לִי וְלֹא אִירָא׃

ואומרים בנחת:

בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֵּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃

ח"נ והערות

אֲדוֹן עוֹלָם. במח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל אין הוראה לומר ׳אדון עולם בשחרית של שבת׳.

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ׃ אַל־יַעַזְבֵנוּ
וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו׃ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו
וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃ וְיִהְיוּ
דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יוֹמָם וָלָיְלָה׃ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ׃ כִּי יְהוָה הוּא
הָאֱלֹהִים׃ אֵין עוֹד׃

סדר קידוש ליום שבת

יאמר בקול רם:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת׃ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם׃ כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃

סַבְרִי מָרָנָן׃ (הקהל עונה: לְחַיִּים)׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן׃

בשבת חוה"מ סוכות מוסיפים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה׃

שותים את היין.

מקורות ומקבילות

קידוש ליום שבת. מכדר"י יתרו, מס' דבחדש, פר' ז, 'קדושה ליוס'; בבלי פסחים, דף קו ע"ח; סמגע"ו סי' לט; רמב"ם, הל' שבת, פכ"ט, ה"י; שבה"ל, ענין שבת, סי' פד. **פסוקים לקידוש.** ס' כלבו, סי' לט; ס' המנהגים (טירנא), הגהות מנהגים, מנהג של שבת, אות ל; מח' רומניא, דף לה ע"ב. **ושמרו בני־י את השבת וכו'.** שמ' לא, טז־יח; סמגע"ו סי' לט; מח' רומניא, דף לה ע"ב. **זכור את וכו'.** שמ' כ, ח. **שמור את וכו'.** דב' ה, יב. **על־כן ברך וכו'.** שמ' כ, יא. **ברכת קידוש.** בה"ג סי' ב, הל' קידוש, עמ' לב, ד"ה ומיתייבינן; שדר"א פר' כי תצא, שחילתא סה; סת"ר סי' ח, ענין מאה ברכות. **בפה"ג.** בבלי פסחים, דף קו ע"ח; ר"ח; פסקי רי"ד; סמגע"ו סי' לט; שבה"ל, ענין שבת, סי' פד; סת"ר סי' יח, ענין סעודת שבת; סה"ת סי' יג; מח' רומניא, דף לה ע"ב. **בסוכות מוסיפים.** **ומוסף ברכת לישב.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"ט; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי פסחים, דף ז ע"ב; פסקי רי"ד; סוכה דף מו ע"ח; ר"ח; סרע"ג ח"ב, סי' קלד; סדו' רס"ג עמ' רלד; הקל"ל, הל' סוכה, סי' ח; מחו"ר סי' עמ; רמב"ם, הל' שופר פ"ו, הי"ב; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שלז, וסי' שמו; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ב ה"ד, אות ג; סה"ת סי' מב.

ח"נ והערות

קידוש ליום שבת. במח' הקדומים כתוב, מקדשים על היין קדושא רבא. ואם יש לו יין אסור לטעום כלום עד שיקדש, ואם אין לו יין, אינו מעכב ובוצע על שתי כיכרות. **ושמרו וכו' זכור וכו'.** הפסוקים הנאמרים לפני הקידוש אינם במח' הקדומים, חוץ מברכת 'בפה"ג' וכן מדינא דגמ' פסחים, דף קו ע"א, מברך 'בפה"ג' ודיו. לפי המנהג מקדימים לברכה פסוקים מן התורה המדברים בקדושת היום, אשר מופיעים בסדו' הרד"פ. בסחב"ר כתוב: 'והולכין איש לביתו וקובעין סעודתם, ומברכין בתחילה קידושא רבא והוא בורא פרי הגפן'.

סדר מנחה של שבת

תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֶפְצְךָ
בְּיוֹם קָדְשִׁי. וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג
לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד. וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת
דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר:
אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ. וְהַאֲכַלְתִּיךָ
נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ. כִּי פִי יְהוָה דִּבֵּר:

מַה־נָּאוּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר
טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה. אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ:
גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִַם. הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ.
צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא. עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת:
הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי. וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ
הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַתֶּם חֲפֵצִים
הִנֵּה־בָא. אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה
הַנָּבִיא. לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת
עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה

ה"נ והערות

פסוקי נחמה. בסחב"ר כתוב: 'במנחה הולכין לבית הכנסת ויושבין ואומרין פסוקים שלנחמה'. **לִקְדוֹשׁ יי.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רס"ד־רס"ה: 'וְלִקְדוֹשׁ יי', השוו דב"ר (ליברמן), פר' עקב, סי' א; תדא"ר (איש שלום), פר' כד, ד"ה ד"א זכור; מל"ה, פר' קדושים, ד"ה המשל בזה. וראו במנ"ש עה"פ. **עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ.** בסחב"ר: 'על במותי הארץ'. **וּפִתְאֹם יָבוֹא.** בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'פִּתְאֹם יבוא'. והשוו פסז"ו בר', פר' מט, סי' ז; מש"ט בר', פר' מט, סי' כז, ד"ה ד"א עד כי. **אֵלִיָּה הַנָּבִיא.** כה"נ בפסוק שלפנינו, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' בולוניא, שד"ל ורומניא דפוס קושטא. במח' רמ"ו ורומניא דפוס ויניציאה: 'אֵלִיָּהוּ הנביא'. והשוו מתע"ד פר' יא, פי"ג; מדת"נ פר' משפטים, סי' יב; פדר"א פ' לט. **יוֹם יְיָ הַגָּדוֹל.** במח' רומניא ללא שם הוי"ה.

מקורות ומקבילות

מנחה של שבת. סרע"ג ח"ב, סי' לד; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ; סה"ת סוף סי' יג; מח' רומניא, דף לו ע"ח. **פסוקי נחמה.** שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת. **אם תשיב וכו'.** ישע' נח, יג־יד; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' לד, ענין שבת ור"ח; מח' רומניא, דף לו ע"ח. **מה נאוו וכו'.** ישע' נב, ז; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; מח' רומניא. **גילי מאד וכו'.** זכ' ט, ט. **הנני שלח מלאכי וכו'.** מלא' ג, א. **הנה אנכי שולח לכם וכו'.** מלא' ג, כג־כד. **הנה ימים באים וכו'.** ירמ' כג, הי־ו.

וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק· וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה בָּאָרֶץ: בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח·
וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוּ יְהוָה צִדְקֵנוּ: וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם· וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ
הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם· וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם
לְעוֹלָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם·
וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:
וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים· וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם:
וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל· בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי
בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית· לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ· יְהוָה
צְבָאוֹת: נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה· לִבִּי וּבְשָׂרִי
יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי: גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה
אֶפְרֹחֶיהָ· אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת· מַלְכִּי וֵאלֹהָי: אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ·
עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ· מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם: עֹבְרֵי
בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ· גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה: יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל·
יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי· הַאֲזִינָה
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי טוֹב־יוֹם
בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף· בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהָי· מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע: כִּי
שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים· חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה· לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים
בְּתָמִים: יְהוָה צְבָאוֹת· אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:

מקורות ומקבילות

וישבו על הארץ וכו'. יחז' לז, כה-כח.

ח"נ והערות

וַהֲקִמֹתִי לדוד. בסחב"ר: 'הקימותי לדוד'. **וְעָשָׂה משפט.** בסחב"ר: 'עשה משפט'. **אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב.** תיבות אלו נשמטו בהעתקת סחב"ר. **הֵמָּה ובניהם.** בכ"י כ"ה: 'הם ובניהם'. **בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם.** בסחב"ר: 'שלום וברית עולם'. **בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי.** בסחב"ר: 'בהיות משכני'. בכ"י כ"ה נשמטו תיבות אלו. **למנצח על הגתית.** לפי סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא ממשיכים ב'אשרי', וכך מופיע מפורש בסת"ר, סי' כ, ענין מנחת שבת. גם בשבה"ל ענין שבת, סי' קכו, לא מוזכר. נוסח זה מופיע ממח' שד"ל ואילך.

בק"ק רומה מוסיפים:
וּנְשַׁלְּמָה פָּרִים שְׂפָתֵינוּ· בִּמְקוֹם קָרְבַּן תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם· אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי· תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה· בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד· הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד· בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם· כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה· אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ (אֶת־)קְטֹרֶת הַסַּמִּים· פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת· הַצָּרִי וְהַצִּפֹּרֶן· הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה· מֹר וּקְצִיעָה· שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם· מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה· הַקּוֹשְׁט שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה· וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין· יַיִן קַפְּרִיסִין סְאִין תְּלָת וְקַבִּין תְּלָתָא· וְאִם אֵין לוֹ יַיִן קַפְּרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוָּרִין עַתִּיק· מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע· מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא· רִבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהִיא· אִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ· אִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר· הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף· בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה· יַיִן קַפְּרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה· וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ· אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם· כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ח"נ והערות
וּנְשַׁלְּמָה פָּרִים שְׂפָתֵינוּ וכו'. איננו במח' שד"ל וכאן כסדו' הרד"פ.

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ· עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד· אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה· אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּֽמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו· לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו· וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי· וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם· הַלְלוּ־יָהּ:

עומד החזן ואומר:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב· נְאֻם יְהוָה: וַאֲנִי זֹאת

מקורות ומקבילות

אשרי יושבי ביתך וכו'. תה' פד, ה; סרע"ג ח"ב, סי' לד; תוס' עמ"ס ברכות, דף לב ע"ב, ד"ה קודם; מח' רומניא, דף לו ע"א. **אשרי וגא' גליון.** רא"ו גאה"ל לו"ח, סי' קלב. **אשרי העם.** תה' קמד, טו. **תהלה לדוד וכו'.** תה' קמה, א־כא; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ז וענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' ב, ענין הזמירות, סי' כ, ענין מנחת שבת וסי' לד, ענין שבת ור"ח. **עומד החזן ואומר.** כ"ה גם במח' רומניא, דף לו ע"א. **וגא' לציון וכו'.** ישע' נט, כ־כא; סרע"ג ח"ב, סי' לד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד

בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה· רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ· לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וְאַתָּה קָדוֹשׁ· יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: בקול: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר· קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: בלחש: וּמְקַבְּלִין דֵּן מִן דֵּן וְאָמְרִין· קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ· קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ· קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא· יְהוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: ע"כ. בקול: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל· בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: בלחש: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא· וּשְׁמָעִית בַּתְרַאי קָל זְיַע שַׁגִּיא· דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין· בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוָה מֵאַתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: ע"כ. בקול: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בלחש: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ (קָאִים) לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח· וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם· אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם· יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת· אִשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: (יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:) ע"כ בלחש.

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ· וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים· וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ· הָרַחֲמָן יִפְתַּח

מקורות ומקבילות

ועניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת וסי' לד, עניין שבת ור"ח; גאה"ל או"ח, סי' קלב; ממ' רומניא, דף לו ע"ת.

לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וְיִטַּע אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ בְּלִבֵּנוּ. וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ. וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ. וּלְעָבְדוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ יְשׁוּעַת שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לִזְכוּת וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

וַאֲנִי תְּפִלָּתִי־לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן. אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ. עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת. אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ. קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ:

מקורות ומקבילות

קדיש. מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת. **ואני תפלתי לך ה' וכו'.** תה' סט, יד; מרדכי עמ"ס פסחים, תוספת מערבי פסחים, רמז תריח, ד"ס רבנן דבי ר"ח; טור או"ח, סי' רלג, בשם המדרש; מחו"ו סי' קלו; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו, בשם רש"י; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת וסי' לד, עניין שבת ור"ת; סה"ת סי' יג; מח' רומניא, דף לו ע"ב. רלו אגב"ר פר' עז, סי' ח. **כי גדול וכו'.** תה' פו, י. **אחד אלהינו.** ע"פ דב' ו, ד; מס"ו פר' יד, ה"ה; סרע"ג ח"ח, סי' לט. **גדול אדוננו.** תה' קמז, ה; ע"פ דב' י, יז; ב"ב ז, כב. **קדוש ונורא שמו.** ע"פ תה' קיא, ט; לט, ג.

ח"נ והערות

וַאֲנִי תְּפִלָּתִי־לְךָ וכו'. בסחב"ר כתוב שיש לומר פסוק זה פעמיים.

סדר הוצאת ספר תורה

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה· קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ
וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן
חַסְדֶּךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם: יְהוָה שִׁמְךָ
לְעוֹלָם· יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ· יַגְדִּיל
תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

בק"ק רומה אומרים מזמור זה אחרי קריאת התורה ולפני 'בחורים וגם בתולות' וכו'.

הַלְלוּ יָהּ

אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב· בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה:
גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה· דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם:
הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ· וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו· חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה:
טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו· יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ:
כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ· לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם:
מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט· נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו:
סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם· עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר:
פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ· צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ·
קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ: רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה·
שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם· תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:

ח"נ והערות

ויהי בנסע וכו'. מכאן ועד "יה"ר לפני אבינו שבשמים' איננו במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא. במח' שד"ל נוסף מז' 'אודה את ה' בכל לבב'. בכ"י כ"ה מכאן ועד תפילת לחש איננו, אך כתוב: 'מוציאין ס"ת וקורין ג' בני אדם ואין אומרים קדיש אחר קריאתה וגוללין ס"ת ומחזיר אותו למקומו ואומר קדיש עד לעילא ומתפללין בלחש'. **בק"ק רומה אומרים.** ראו: מח' שד"ל ח"א, דף מח ע"א, המביא את שני המנהגים.

מקורות ומקבילות

הוצאת ספר תורה. סת"ר סי' לד, עטין שבת ור"ח. **מזמור זה אחרי קס"ת.** רא"ו לקוטי מהרי"ח, סדר תפלת מנחה בשבת, דף עג ע"ב, ד"ה והנה במנחה, ע"פ בגלי שבת, דף כד ע"א, 'מפטיר בנביא במנחה בשבת', ורש"י ד"ה המפטיר, מש"כ בשם תשובות הגאונים, ותוס' ד"ה שאומלא שבת; שו"ת פעולת צדיק, ח"ב, סימן רז. **הללו יה אודה ה' בכל לבב.** תה' קיא, א'-י. במח' רומניא, דף מ ע"א, המז' בא בסיום תפילת מנחה.

גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו. קָדוֹשׁ הוּא:
רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ. כִּי־קָדוֹשׁ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ:
(כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:) אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ. גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ. קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ:

וְתִגָּלֶה (וְתֵרָאֶה) מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ מְהֵרָה. וְיָחוֹן וִירַחֵם פְּלֵיטָתֵנוּ
וּפְלֵיטַת כָּל־עַמּוֹ (בֵּית) יִשְׂרָאֵל. וְיִתְּנֵנוּ (תָּמִיד) לְחֵן
וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן וְאִמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן. הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל
לֵאלֹהֵינוּ. וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה:

מגביהים את ספר התורה ואומרים:

וְזֹאת הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: תּוֹרָה
צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה. מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם. חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם:

כֹּהֵן קְרַב. יַעֲמֹד הַכֹּהֵן (או: אֵין כָּאן כֹּהֵן יַעֲמוֹד הַלֵּוִי או: יִשְׂרָאֵל)
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ. תּוֹרַת יְהוָה
תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ. עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי
יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב. מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת
יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד. מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת. צָדְקוּ יַחְדָּו:
הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ. אִמְרַת־יְהוָה צְרוּפָה. מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים
בּוֹ: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: עֵץ־חַיִּים הִיא
לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ
שְׁנוֹת חַיִּים: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

מקורות ומקבילות

ברוך שנתן תורה. מהו"ו סי' קסה.

העולה לתורה פותח ומביט במקום שצריך לקרוא, מכסה את האותיות ומברך בקול רם:

יְהוָה עִמָּכֶם׃ (הקהל עונה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה):

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

(הקהל עונה: בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד):

העולה חוזר ואומר: בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בסיום הקריאה העולה יגלול את התורה ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת׃ וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בִּרְכַּת הַגּוֹמֵל

יברך בקול רם כדי שישמע הקהל ולכל הפחות עשרה אנשים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ הַגּוֹמֵל לַחַיָּבִים טוֹבוֹת׃ שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוּב:

לאחר עניית 'אָמֵן' הקהל עונה:

מִי שֶׁגְּמָלָךְ כָּל־טוּב׃ הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוּב לָעַד סֶלָה׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:

מי שברך לעולה לתורה:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב׃ הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כְּבוֹד רִבִּי... שֶׁמִּתְנַדֵּב... לִמְנוּחַת נֶפֶשׁ... וְלִמְנוּחַת נֶפֶשׁ כָּל־קְרוֹבָיו שֶׁמֵּתוּ

מקורות ומקבילות

קריאת התורה למנהג של שבת. מסב׳ מגילה פ״ג, מ״ו; בבלי ב״ק, דף פב ע״א; מס״ו פר׳ י, הל׳ ב־ג ופר׳ יא ה״ו; ר״ה עמ״ס מגילה, דף ד ע״ב; פסקי רי״ד עמ״ס מגילה, דף לא ע״א; רע״ב עמ״ס מגילה, פ״א, מ״א, ד״ה אלא. **במנהג של שבת קורין ג׳ גברי.** ע״פ ספה״ש, הל׳ תפילה, שער ו, ד״ה כמה.

וְכָל־שְׁאָר שִׁבְטֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· לְחַיֵּי... וּלְחַיֵּי כָּל־בְּנֵי בֵיתוֹ וּלְחַיֵּי כָּל־קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו וּלְחַיֵּי כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה· וּבִשְׂכַר זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· וְיִשְׁלַח בְּרָכָה רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂי יָדָיו· וִיבָרְכֵהוּ (בשבת תשובה: וְיִכְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה) עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶחָיו· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְכוֹנֵן אֶת־בֵּית חַיֵּינוּ· וּלְהָשִׁיב שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכוֹ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְרַחֵם עַל־פְּלֵיטָתֵנוּ· וְלַעֲצֹר אֶת־הַמַּגֵּפָה וְהַמַּשְׁחִית מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל בָּתֵּינוּ· וּמֵעַל כָּל־עֲדַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְקַיֵּם לָנוּ אֶת־כָּל־חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל· הֵם וּבְנֵיהֶם (וּנְשֵׁיהֶם) וְתַלְמִידֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם· שֶׁבְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן לִפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת (יְשׁוּעוֹת) וְנֶחָמוֹת· מְהֵרָה מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲנוּסֵי יִשְׂרָאֵל (וַאֲסִירֵי יִשְׂרָאֵל)· הַנְּתוּנִים בְּצָרָה וּבְשִׁבְיָה· הַמָּקוֹם (בְּרַחֲמָיו) יְרַחֵם וְיָחוֹן אוֹתָם (וְאוֹתָנוּ) בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל· וְיוֹשִׁיעֵם וְיוֹשִׁיעֵנוּ· וְיוֹצִיאֵם וְיוֹצִיאֵנוּ מִצָּרָה לִרְוָחָה· וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה (בְּקָרוֹב)· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: כִּי־לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי· אַתָּה תַּעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ· הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: (מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:)

מקורות ומקבילות

יס"ל. מס' רומניא, דף לו ע"ב.

מחזירים את ספר התורה ואומרים:

בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלֹת· זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה·
כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ· הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם
קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו· לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ· הַלְלוּ־
יָהּ: מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ: וּבְנֻחָה יֹאמַר· שׁוּבָה
יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ· אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי
מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם· תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים
הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־
נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה· חַדֵּשׁ יָמֵינוּ
כְּקֶדֶם: תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים· לְכֻלָּנוּ חַיִּים· כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים:

בשבת תשובה יש מוסיפים: הַקְשִׁיבָהוּ לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי·
כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ
מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

ח"נ והערות

בשבת תשובה יש מוסיפים 'הקשיבה' וכו'. איננו בנוב"ר ומח' רומניא, וכאן כסדרו הרד"פ.

מקורות ומקבילות

הקשיבה לקול שועי וכו'. תה' ה, ג. **קדיש.** מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ב, סי' לד; מח' רומניא, דף לו ע"ב.

עֲמִידָה לְמִנְחָה שֶׁל שַׁבָּת

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים· וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֱל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים· זוֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· מֵמִית וּמְחַיֶּה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

מקורות ומקבילות

עמידה למנחה של שבת. סרע"ג ח"ב, סי' לד; סת"ר סי' לד, ענין שבת וכ"ח; מח' רומניא, דף לו ע"ב.

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ הַמּוֹנִי מַעֲלָה עִם־קְבוּצֵי מַטָּה· יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ· כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ· וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר· קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ· קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד· וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ: תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה· מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתַתָּ· אַבְרָהָם יָגֵל· יִצְחָק יְרַנֵּן· יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ· מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה· מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה· מְנוּחַת שָׁלוֹם

ה"נ והערות

וְשִׁמְךָ אחד. כה"נ במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'וּשְׁמָךָ אחד'. **וּמִי כעמך.** בסחב"ר: 'מי כעמך'. **תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'עטרת תהלה תפארת ישועה'. **לְעַמְּךָ נתת.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'לְעַמְּךָ נתת'. **מְנוּחַת אֱמֶת וכו'** הַשְׁקֵט וָבֶטַח. בסחב"ר: 'מנוחת שלום של השקט ובטח מנוחת אמת ורצון'.

מקורות ומקבילות

טוסח הברכה. סרע"ג ח"ב, סי' לד; סדו' רס"ג עמ' קיג; סחב"ר; רמב"ם, סד"ת, טוסח ברכות האמצעיות; ממ' רומניא, דף לו ע"ב; ממ' פרס, דף לט ע"ב. **אתה אחד.** ע"פ דב' ו, ד; תפו' רנ"ג או"ח סי' עג; מחו"ו סי' קלט; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת; מל"ה, פר' יתרו, ד"ה וזה העניין. **וממך אחד.** ע"פ זכ' יד, ט. **ומי כעמך וכו'.** דה"א יז, כא; ס"ב ז, כג; בבלי ברכות, דף ו ע"א. **תפארת גדולה.** שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו, ע"פ ישע' מד, יג. **ועטרת ישועה.** שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו, ע"פ מש' יב, ד. **מנוחה וקדושה.** ולא"ה יוס', כ"ה גס בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. רלו שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, ד"ה בתפלת המנחה. **לעמך נתת.** ע"פ שמ' טז, כט. **הזכרת האבות.** רלו שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו. **אברהם יגל.** ע"פ לוו"ה, לוי, יח, יד; ב"ר פר' סג, סי' א; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת. **יצחק ירנן.** שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו. **יעקב ובניו.** ע"פ ב"ר פר' עט, סי' ו; דב"ר פר' א, סי' כא; בבלי סנהדרין, דף נח ע"ב; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת. **מנוחת אהבה ונדבה.** סדו' רס"ג עמ' קיג. **מנוחת אמת ואמונה.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף סה ע"ב, סבעיון יוכיח וכו'; ורלו מדת"נ פר' בשלח, סי' כד. **מנוחת שלום.** ע"פ ילקו"ש בר', רמז עז.

הַשְׁקֵט וָבֶטַח· מְנוּחָה שֶׁלֵּמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ· יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ· כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם· וּלְמֹשֶׁה עַבְדְּךָ מִסִּינַי אָמַרְתָּ· פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ· קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ· שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ· שַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ· וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת· וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ· וְיִשְׂמְחוּ בְךָ כָּל־יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה· וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

בראש חודש ובשבת חול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא· יַגִּיעַ· יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה· וְיִשָּׁמַע· וְיִפָּקֵד· וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה· לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

מקורות ומקבילות

השקט ובטח. ירמ' לב, יח. ולא תיבת 'ושלוה', כ"ה גם במח' רומניא; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת. **שאתה רוצה בה.** רא"ו ילקו"ש תו', רמז טז, 'שהקב"ה חפץ בכבודו של שבת'. **ולמשה עבדך וכו' והנחתי לך.** ע"פ מ"א ח, נג; בסרע"ג ח"ב, סי' לד, סדו' רס"ג עמ' קיג ומח' פרס, דף לט ע"א קטע זה בא לאחר 'ובניו ינוחו בו'; סדו' רשב"נ פ"ב, עמ' לה; שבה"ל ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת. **פני ילכו.** שמ' לג, יד. **אור"ח רלה במטותיטו וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' לד; סדו' רס"ג עמ' קיג; תשו' רנ"ג, או"ח, סי' עד; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף לו ע"ב. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג; בבלי פסחים, דף קיז ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קיג. **יע"ו במנחה של שבת ור"ח.** תוספתא ברכות פ"ג, הל' יא; בבלי בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' מד וסי' מז; סדו' רס"ג עמ' קכח; סת"ר סי' לב, ענין תפילת וכו', וסי' לד. **יע"ו במנחה של שבת חוה"מ.** תוספתא ברכות פ"ג, הל' יא; בבלי בילה, דף יז ע"א; ר"ח; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' רנד; פסקי ריא"ז עמ"ס בילה, פ"ב ה"א, אות כג; סת"ר סי' נג ענין הקריאות.

ח"נ והערות

יַכִּירוּ בניך. בסחב"ר: 'ויכירו בניך'. **בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ.** במח' רומניא: 'וְיֵדְעוּ כָּל־בָּנֶיךָ'. **וּלְמֹשֶׁה עַבְדְּךָ וכו' וַהֲנִחֹתִי לָךְ.** כל זה אינו בסחב"ר, אלא מופיע נוסח שונה: 'ויקדישו את שמך כרצונך הנח לנו ואל תהא [צרה] ויגון ביום מנוחתינו'. **מִסִּינַי אמרת.** במ"ס, כ"ה גם בשבה"ל, סי' קכו וסדו' רשב"נ. בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' פרס: 'בסיני אמרת'.

בראש חודש:	בשבת חוה"מ של פסח:	בשבת חוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃	**חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה׃**	**חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה׃**

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה׃ וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים׃ בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים׃ וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן׃

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ׃ שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ׃ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת׃ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם׃ הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ׃ הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ׃ לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ׃

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר׃ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית׃ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ׃ עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ׃ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם׃ עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ׃ (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת): עד כאן.

בחנוכה ובפורים דמוקפים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ׃ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

בפורים דמוקפים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ· כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה· מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת׃

שִׂים שָׁלוֹם׃ טוֹבָה וּבְרָכָה׃ (חַיִּים)׃ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים׃ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ תּוֹרַת חַיִּים׃ אַהֲבָה וָחֶסֶד׃ צְדָקָה׃ בְּרָכָה׃ יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם׃ וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ׃

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים׃ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם׃ פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה׃ חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ׃ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל׃ לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם׃ (אָמֵן)׃

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי׃ וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ׃ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי׃ נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע׃ וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי׃ וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי׃ שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה׃ תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם׃ וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי׃ שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה׃ שַׁעֲרֵי חָכְמָה׃ שַׁעֲרֵי בִינָה׃ שַׁעֲרֵי דֵעָה׃ שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה׃ שַׁעֲרֵי חַיִּים׃ חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ׃

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן׃ יַעֲשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃ בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 302.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ·
שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

בשבת תשובה אחרי חזרת הש"ץ אומרים:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מִמֶּנּוּ (כָּל־)גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת (וְרָעוֹת):
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֵצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲצוֹר (נ"א: מְנַע) מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ:

מקורות ומקבילות

בשבת תשובה אומרים. הרש"ר ומקד"ל, עמ' תלג-ד. **אבינו מלכנו ואח"כ לו"ן.** אור"ח ח"ל, סד"ת מוסף ר"ה, אות יח; שכה"ג, או"ח סי' תרכב, סק"ל; הרש"ר ומקד"ל, עמ' תלג-ד.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק שְׁטַר חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחוֹל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכִיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כְּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה וְכַפָּרָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ וְחוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְלֹא־לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל· הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וַחֲסָדֶיךָ הַגְּדוֹלִים וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

משמיטים את הפסוקים הבאים מי"ב בתשרי עד סוף החודש, בערב חנוכה, כל שמונת ימי חנוכה, בט"ו בשבט, בי"ג, י"ד וט"ו באדר ובאדר שני, כל חודש ניסן, בי"ג, בי"ז ובכ"ז באייר, מראשית סיון עד י"ב בו, בח', בט' ובט"ו באב, בערבי ראשי חודשים ובראשי חודשים. כן משמיטים אותם אם נוכח חתן בששת הימים אחרי חתונתו (הרב מ"ע הרטום), ואין אומרים אותם בבית האבל:

מקורות ומקבילות

משמיטים וכו'. ע"פ שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו. ולאו הרס"ר ומדק"ל עמ' תפו. **חטוכה.** כ"י כ"ה, דף 335; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת. **ט"ו בשבט.** סה"ת סי' יג. **ערב ר"ח.** שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו וענין ר"ח סי' קפא בשם רביעו משולם; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת, וסי' לד ענין שבת ור"ח; סה"ת סי' יג יש מוהגין. **ובראשי חודשים.** כ"י כ"ה, דף 334; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכו, וענין ר"ח סי' קפא; סת"ר סי' כ, ענין מנחת שבת, וסי' לד ענין שבת ור"ח; סה"ת סי' יג. **אין אומרים בבית האבל.** סה"ת סי' לד; כ"י כ"ה, דף 3144.

צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם· אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת· אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ:
צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה· אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ יְהוָה:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

מקורות ומקבילות

פסוקי לדוק הדין. שבה"ל, עניין שבת, סי' קכו, בשם פדר"ך פר' ט, סי' ח. סרע"ג ח"ב, סי' לד; סדו' רס"ג עמ' קכב; סת"ר סי' כ, עניין מנחת שבת; סה"ת סי' יג; מח' רומניא, דף לז ע"ח. **לדקתך לדק וכו'.** תה' קיט, קמב. במח' רומניא בא לאחרון בסדר ג' פסוקים הללו. **ולדקתך אלהים וכו'.** תה' עא, יט; מח' רומניא. **לדקתך כהררי אל וכו'.** תה' לו, ז. במח' רומניא בא הראשון בסדר. **קדיש.** סרע"ג ח"ב, סי' לד.

ח"נ והערות

צו"צ. סדר הפסוקים כמנהגנו, מופיע בטור או"ח, סי' רצב ובסחב"ר. בסרע"ג ח"ב, סי' לד, הסדר הוא שונה, וכן במח' פרס, דף לט ע"ב. וראו שבה"ל ענין שבת סי' קכו. **מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם.** בסחב"ר: 'ומשפטיך תהום'. **תּוֹשִׁיעַ.** התי"ו ברפה כנמצא בכארצ"ו. וראו מנ"ש, תה' לו, ז. **החזן אומר קדיש לאחר צו"צ.** בסרע"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה בזה מסתיימת תפילת מנחה לשבת. בסדו' רס"ג נראה שתפילת

אם יש בביה"כ אדם החייב באמירת קדיש, אומרים מזמור שיר ליום השבת (לעיל עמ' 280) וקדיש יתום (לעיל עמ' 283).

ואומרים בנחת:

בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר. לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ. אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו. לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלַיְלָה. לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ. כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים. אֵין עוֹד:

אַלְפָּא בֵיתָא

אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דֶרֶךְ. הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה: אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו. בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ: אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה. בִּדְרָכָיו הָלָכוּ: אַתָּה צִוִּיתָה פִּקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: אָז לֹא־אֵבוֹשׁ. בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֹתֶיךָ: אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב. בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר. אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד:

בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ. לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ: בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ. אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֹתֶיךָ: בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ. לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי. כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ: בְּדֶרֶךְ עֵדְוֹתֶיךָ שַׂשְׂתִּי. כְּעַל כָּל־הוֹן: בְּפִקּוּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אָרְחֹתֶיךָ: בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע. לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ:

ח"נ והערות

המנחה מסתיימת עוד לפני פסוקי צו"צ, כי כתוב ורבים ממנו קוראים **אחרי** תפילת מנחה בשבת את שלשת הפסוקים האלה. **אם יש בביה"כ אדם וכו'.** לא נמצא במח' הקדומים. במח' שד"ל מובא בהנחייה בתוך סוגריים. **אלפא ביתא, מז' קיט.** במח' הקדומים מופיע לומר מז' קיט אחרי מנחה של שבת, אולם היום לא נוהגים לאומרו וכן איננו בכ"י כ"ה.

מקורות ומקבילות

אלפא ביתא ושאר מזמורים. סמנע"ו סי' מא; בסדה"י כתב בהקדמוניס נהגו כן. **אשרי תמימי דרך.** תה' קיט, א-קעו, לות ח. **במה יזכה נער.** לות ב.

גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ׃ גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה׃ נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃ גֵּר אָנֹכִי
בָּאָרֶץ׃ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ׃ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה׃ אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃
גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים׃ הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֹתֶיךָ׃ גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז׃ כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ גַּם
יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ׃ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃ גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃

דָּ׳ בְּקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי׃ חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃ דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ
הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃ דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה׃ קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ׃ דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר
הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃ דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָּחָרְתִּי׃ מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃ דָּבַקְתִּי בְּעֵדְוֹתֶיךָ׃
יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃ דֶּרֶךְ־מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ׃ כִּי תַרְחִיב לִבִּי׃

הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃
הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ׃ כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי׃ הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֹתֶיךָ וְאַל אֶל־בֶּצַע׃
הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת שָׁוְא׃ בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי׃ הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ׃ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃ הַעֲבֵר
חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי׃ כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ טוֹבִים׃ הִנֵּה תָאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ׃ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃

וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה׃ תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃ וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר׃ כִּי־בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃
וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד׃ כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃ וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ
תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ וְאֶתְהַלְּכָה בֶרְחָבָה׃ כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד
מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃ וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי׃ וְאֶשָּׂא־כַפַּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר
אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְּחֻקֶּיךָ׃

זְכֹר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ׃ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי׃ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי׃ כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ זֵדִים
הֵלִיצֻנִי עַד־מְאֹד׃ מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם׳ יְהוָה וָאֶתְנָחֵם׃
זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים׃ עֹזְבֵי תוֹרָתֶךָ׃ זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי׃ זָכַרְתִּי
בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה תוֹרָתֶךָ׃ זֹאת הָיְתָה־לִּי׃ כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

חֶ׳ לְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃ חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב׃ חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ׃ חִשַּׁבְתִּי
דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃ חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי׃ לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ׃
חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי׃ תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ׃ עַל מִשְׁפְּטֵי
צִדְקֶךָ׃ חָבֵר אֲנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִקֻּדֶיךָ׃ חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ
חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃

טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ׃ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ׃ טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי׃ כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ
הֶאֱמָנְתִּי׃ טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי׃ טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב
לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים׃ אֲנִי בְּכָל־לֵבוֹ אֶצֹּר פִּקּוּדֶיךָ׃ טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם׃
אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃ טוֹב־לִי כִּי־עֻנֵּיתִי׃ לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ׃ טוֹב־לִי תּוֹרַת־פִּיךָ׃
מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף׃

מקורות ומקבילות

גמול על עבדך. לות ג. **דבקה לעפר נפשי.** לות ד. **הורני ה׳.** לות ה. **ויבואוני חסדך ה׳.** לות ו. **זכור דבר לעבדך.** לות ז. **חלקי ה׳ אמרתי.** לות ח. **טוב עשית עם עבדיך.** לות ט.

יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי· הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה מִצְוֹתֶיךָ: יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ· כִּי לִדְבָרְךָ
יִחָלְתִּי: יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה עִנִּיתָנִי: יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי·
כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ: יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה· כִּי־תֹורָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי: יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר
עִוְּתוּנִי· אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ: יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵי עֵדֹתֶיךָ: יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ·
לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ:

כִּלְּתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי· לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי: כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ· לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי:
כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטֹור· חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: כַּמָּה יְמֵי־עַבְדֶּךָ· מָתַי תַּעֲשֶׂה
בְּרֹדְפַי מִשְׁפָּט: כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת· אֲשֶׁר לֹא כְתֹורָתֶךָ: כָּל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמוּנָה· שֶׁקֶר
רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי: כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ: כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה
עֵדוּת פִּיךָ:

לְעוֹלָם יְהוָה· דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם: לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ· כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד:
לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיֹּום· כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ: לוּלֵי תֹורָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי· אָז אָבַדְתִּי
בְעָנְיִי: לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ· כִּי בָם חִיִּיתָנִי: לְךָ־אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי· כִּי פִקּוּדֶיךָ
דָרָשְׁתִּי: לִי קִוּו רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי· עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן: לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ· רְחָבָה
מִצְוָתְךָ מְאֹד:

מָה־אָהַבְתִּי תֹורָתֶךָ· כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי: מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֹתֶךָ· כִּי לְעוֹלָם
הִיא־לִי: מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי· כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי: מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן· כִּי
פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי: מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלָאתִי רַגְלָי· לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ: מִמִּשְׁפָּטֶיךָ
לֹא־סָרְתִּי· כִּי־אַתָּה הֹורֵתָנִי: מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי: מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן·
עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי כָּל־אֹרַח שָׁקֶר:

נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי: נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה· לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: נֶעֱנֵיתִי
עַד־מְאֹד· יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ: נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי: נַפְשִׁי
בְכַפִּי תָמִיד וְתֹורָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי: נָחַלְתִּי
עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם· כִּי־שְׂשׂון לִבִּי הֵמָּה: נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂות חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב:

סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתֹורָתְךָ אָהָבְתִּי: סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה· לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי: סוּרוּ־מִמֶּנִּי
מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֹת אֱלֹהָי: סְמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי
מִשִּׂבְרִי: סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד: סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ· כִּי־שֶׁקֶר
תַּרְמִיתָם: סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ· לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ: סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי
וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי:

מקורות ומקבילות

ידיך עשוני ויכוננוני. לות י. **כלתה לתשועתך נפשי.** לות כ. **נשלם ס׳ דברך.** לות ל. **מה אהבתי תורתך.** לות מ. **נר לרגלי דברך.** לות נ. **סעפים שנאתי.** לות ס.

עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק· בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי: עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב· אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים:
עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ: עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְּחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ
לַמְּדֵנִי: עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ: עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה· הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ: עַל־כֵּן
אָהַבְתִּי מִצְוֹתֶיךָ· מִזָּהָב וּמִפָּז: עַל־כֵּן כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי· כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי:

פְּלָאוֹת עֵדְוֹתֶיךָ· עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי: פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים: פִּי־פָעַרְתִּי
וָאֶשְׁאָפָה· כִּי לְמִצְוֹתֶיךָ יָאֵבְתִּי: פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי· כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:
פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן: פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ:
פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ: פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי· עַל לֹא־שָׁמְרוּ תּוֹרָתֶךָ:

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ: צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד: צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי·
כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי: צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ: צָעִיר אָנֹכִי
וְנִבְזֶה· פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי·
מִצְוֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי: צֶדֶק עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה:

קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה: קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ:
קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה· לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי: קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת· לָשִׂיחַ
בְּאִמְרָתֶךָ: קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ· יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי: קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה· מִתּוֹרָתְךָ
רָחֲקוּ: קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמֶת: קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ· כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם:

רְאֵה־עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי· כִּי־תוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי· לְאִמְרָתְךָ חַיֵּנִי:
רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה· כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ: רַחֲמֶיךָ רַבִּים יְהוָה· כְּמִשְׁפָּטֶיךָ
חַיֵּנִי: רַבִּים רֹדְפַי וְצָרָי· מֵעֵדְוֹתֶיךָ לֹא נָטִיתִי: רָאִיתִי בְגֹדִים וָאֶתְקוֹטָטָה· אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ
לֹא שָׁמָרוּ: רְאֵה כִּי־פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי· יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי: רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם
כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ:

שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ· כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:
שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וַאֲתַעֵבָה· תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי: שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ· עַל מִשְׁפְּטֵי
צִדְקֶךָ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ
עָשִׂיתִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד: שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ· כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ:

תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה· כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי: תָּבוֹא תְחִנָּתִי לְפָנֶיךָ· כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי:
תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה· כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ· כִּי כָל־מִצְוֹתֶיךָ
צֶדֶק: תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי· כִּי פִקּוּדֶיךָ בָּחָרְתִּי: תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי:
תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ· וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעְזְרֻנִי: תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ· כִּי מִצְוֹתֶיךָ
לֹא שָׁכָחְתִּי:

מקורות ומקבילות

עשיתי משפט וצדק. לוח ע. **פלאות עדותיך.** לוח פ. **צדיק אתה ה׳.** לוח צ. **קרא בכל לב.** לוח ק. **ראה עניי וחלצני.** לוח ר. **שריס רדפוני חנם.** לוח ש. **תקרב רנתי לפניך.** לוח ת.

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי׃ קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃ יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר׃
מִלְּשׁוֹן רְמִיָּה׃ מַה־יִּתֶּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה׃ חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים׃ עִם
גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ אוֹיָה־לִּי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ׃ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי׃
עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר׃ הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת׃ אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים׃ מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה׃ עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ׃ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן׃
שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה שֹׁמְרֶךָ׃ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ
בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע׃ יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ׃ מֵעַתָּה
וְעַד־עוֹלָם׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד׃ שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי׃ בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ׃
בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם׃ יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה׃ כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ
שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל׃ לְהוֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט׃
כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם׃ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ׃ שַׁלְוָה
בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי׃ אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ אֲבַקְשָׁה
טוֹב לָךְ׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינָי׃ הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד
אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ׃ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃
חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ׃ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ׃ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים׃ הַבּוּז
לִגְאֵי יוֹנִים׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד׃ לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ׃ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה
לָנוּ׃ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ׃ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ׃
נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ בָּרוּךְ יְהוָה׃ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ
טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יֹקְשִׁים׃ הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃
עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה׃ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ הַבֹּטְחִים בַּיהוָה׃ כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ יְרוּשָׁלִַם הָרִים
סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל
גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים׃ לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יָדֵיהֶם׃ הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים

ח"נ והערות

שיר המעלות. במח' הקדומים מופיע לומר חמשה עשר מזמורי 'שיר המעלות' (קב־קלד) ויחידים נוהגים לאומרם אחרי מנחה של שבת.

מקורות ומקבילות

שיר המעלות. רמ"ח או"ח, סי' רנב, ס"ב. ממלא גם במח' רומניא, דף לח ע"א, כחלק מהקדמה לתפילת ערבית של מוצ"ש. **אל ה' בצרתה לי.** תה' קכ, א־ז. **אשא עיני אל ההרים.** תה' קכא, א־ח. **שמחתי באומרים לי.** תה' קכב, א־ט. **אליך נשאתי את עיני.** תה' קכג, א־ד. **לולי ה' שהיה לנו.** תה' קכד, א־ח. **הבוטחים בה'.** תה' קכה, א־ה.

וְלֵישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם: וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן. שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן. הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם. הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ. כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע. בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה. נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה. אִם־יְהוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ. אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר: שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים. כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא: הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים. שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן: כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר. כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם. לֹא־יֵבֹשׁוּ. כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה. הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל. אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ. בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים. סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן. וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ. שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְּעוּרַי. יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְּעוּרָי. גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי: עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים. הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנִיתָם: יְהוָה צַדִּיק. קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים: יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר. כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן: יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת. שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ: שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר: וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם. בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי. תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת. לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ. אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה. לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי. מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה. כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְּדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל. מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד. יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינָי. וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי: אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי. כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ. כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה. מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד. אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה. נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב: אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי. אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי: אִם־אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינָי.

מקורות ומקבילות

בשוב ה'. תה' קכו, א־ו. **אם ה' לא יבנה.** תה' קכז, א־ה. **אשרי כל ירא ה'.** תה' קכח, א־ו. **רבת צרורני מנעורי.** תה' קכט, א־ח. **ממעמקים קראתיך ה'.** תה' קל, א־ח. **ה' לא גבה לבי.** תה' קלא, א־ג. **זכור ה' לדוד.** תה' קלב, א־יח.

לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה: עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה· מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב: הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְּאֶפְרָתָה· מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר: נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו· נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו: קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ· אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ· אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: נִשְׁבַּע־יְהוָה לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה· מִפְּרִי בִטְנְךָ· אָשִׁית לְכִסֵּא־לֶךָ: אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם· גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לֶךָ: כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן· אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ: זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד· פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ: צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ· אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם: וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּיש יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ: שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד· עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: אוֹיְבָיו אַלְבִּיש בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד· הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים· שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד: כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן· שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו: כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן· כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה· חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת· הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה· הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים· אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתָּחִוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל· וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹש עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַּלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ· בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף· לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ· וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ· עֲלֻמֵּנוּ לְמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ· כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְּמוֹ־הֶגֶה: יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָם עָמָל וָאָוֶן· כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ· שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָּעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

ח"נ והערות

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה. במח' הקדומים מופיע לומר מזמור צ' אחרי מנחה של שבת ויחידים נוהגים לאומרו.

מקורות ומקבילות

הנה מה טוב. תה' קלג, א־ג. **הנה ברכו את ה'.** תה' קלד, א־ג. **תפלה למשה וכו'.** תה' ג, א־ח. במח' רומזיא, דף לט סוף ע"א, מדליגים על מז' אלו וממשיכים ב'והוא רחום'.

מזמורים לפני ערבית למוצאי שבת

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר· אַף־תִּכּוֹן
תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז· מֵעוֹלָם אָתָּה:
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה· נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם· יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם:
מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם· אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה:
עֵדֹתֶיךָ נֶאֱמְנוּ מְאֹד· לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ· יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ· מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב: עָרֶב
וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה· וַיִּשְׁמַע קוֹלִי: בָּרוּךְ
אֱלֹהִים· אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת· אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים· מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי
מֵעִם יְהוָה· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ·
אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה
שֹׁמְרֶךָ· יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ
בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע· יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה
יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

לְדָוִד בָּרוּךְ יְהוָה צוּרִי· הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְּרָב· אֶצְבְּעוֹתַי
לַמִּלְחָמָה: חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי לִי· מָגִנִּי
וּבוֹ חָסִיתִי· הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי: יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ·
בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ: אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה· יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר: יְהוָה
הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד· גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם·

מקורות ומקבילות

ערבית למוצ"ש. סדו' רס"ג עמ' קכג; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכט; סת"ר סי' כח, עניין ערבית של מוצ"ש. **ה' מלך וכו'.** תה' צג, לד-ה. **תכון תפלתי קטרת וכו'.** תה' קמא, ב. **ערב ובקר וצהריים וכו'.** תה' נה, יח. **ברוך אלהים וכו'.** תה' סו, כ. **שיר למעלות אשא עיני וכו'.** תה' קכא, לד-ח. **לדוד ברוך ה' צורי וכו'.** תה' קמד, לד-טו.

ה"נ והערות

מזמורים לפני ערבית למוצ"ש. כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. בכ"י כ"ה כתוב: 'ובמוצ"ש בתפילת ערבית, עומד החזן ואומר והוא רחום וכו' הכל כסדר החול'.

שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם: שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם· פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים· מִיַּד בְּנֵי נֵכָר: אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ· בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ: הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים· הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה: פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר· אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם· בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת· מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל: מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל זַן· צֹאנֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ: אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים· אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת· וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְּהוָה אֱלֹהָיו:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ· יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ· בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים· כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ· יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

לפי ק"ק רומה מוסיפים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת· הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה· הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

ח"נ והערות

ויירא אותו כל אפסי ארץ. לפי מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל ממשיכים בתפילת ערבית יהוא רחום' ולא הוספת פסוקים דלהלן.

מקורות ומקבילות

למנצח בנגינות מזמור וכו'. תה' סז, א-ה; מ' בשוא נה ע"פ כאר"ל. ראו רמ"א או"ח, סי' תקנט, ס"ב. **אלהים יחננו ויברכנו וכו'.** במד' רומניא, דף לח ע"א, בשם ים מוהגין'.

יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ· מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת·
אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־
קָרְאֵנוּ: בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן· כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד· לָבֶטַח
תּוֹשִׁיבֵנִי: תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים· שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ· נְעִמוֹת בִּימִינְךָ
נֶצַח: מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל· בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ· יָגֵל
יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל: יוֹמָם יְצַוֶּה יְהוָה חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירָה עִמִּי·
תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי: וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיהוָה· מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: וַיַּעְזְרֵם
יְהוָה וַיְפַלְּטֵם· יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם· כִּי־חָסוּ בוֹ: חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ
לְבַבְכֶם· כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהוָה:

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ·
וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ
בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

החזן אומר: **בָּרְכוּ** אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ:

הקהל אומר ואחריו החזן: **בָּרוּךְ** יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב
עֲרָבִים· וּבְחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים· וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים·
וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים· וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם
בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ· בּוֹרֵא יוֹמָם וָלַיְלָה· גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ
מִפְּנֵי־אוֹר· הַמַּעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לַיְלָה· הַמַּבְדִּיל בֵּין־יוֹם וּבֵין־
לַיְלָה· יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ· וּשְׁמוֹ חַי וְקַיָּם תָּמִיד הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

מקורות ומקבילות

והוא רחום. תה׳ עח, לח; סרע״ג ח״ב, סי׳ לו. **החזן אומר ברכו וכו׳ והקהל עונין ברוך.** סרע״ג ח״ב, סי׳ לו. **ברכה ראשונה של ק״ש.** מצו׳ ברכות פ״ח, מ״ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ לו. בסדו׳ רס״ג, דף קכג, נוסח ברכות ק״ש בלו בהתאמה לענין מוצאי שבת.

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהַבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל־כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ תִּן־בְּלִבֵּנוּ. לָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְנִשְׂמַח וְנַעֲלֹז בְּדִבְרֵי (תַּלְמוּד) תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ (וְחֻקּוֹתֶיךָ) לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה. וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסֵר מִמֶּנּוּ עַד־נֶצַח נְצָחִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אוֹהֵב אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הקורא ק״ש יכוון לקיים מצות עשה מהתורה ולקבל עליו עול מלכות שמים, ויקרא בנחת ובנעימה. צריך לפרש האותיות בפיו ובשפתיו וצריך ליתן רווח בין הדבקים כגון ׳על לבבך׳, ׳על לבבכם׳. וצריך להשמיע לאזניו מה שיוצא מפיו שיהיו פיו ולבו שווים בכוונה. אם לא כיוון לבו בפסוק ראשון לא יצא אפילו בדיעבד. צריך להאריך בדל״ת של ׳אחד׳, וצריך להתיז בזיין של ׳תזכרו׳ ושל ׳וזכרתם׳. אין הש״ץ צריך להנמיך את קולו בפסוקי התוכחה.

המתפלל יחיד אומר: אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אומרים בלחש: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם. בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם. לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ. וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם. וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה

בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ. וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם. וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם. בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם. עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם. כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם. וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי. וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים. אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: הציבור אומר: **אֱמֶת:**

החזן חוזר ואומר: **יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת:**

וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ. כִּי הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ. וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ. הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים. הַגּוֹאֲלֵנוּ מִלְּכֵנוּ מִכַּף כָּל־עָרִיצִים. הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. הַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ. וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל־כָּל־שׂוֹנְאֵינוּ. (הָאֵל) הָעוֹשֶׂה לָנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה. אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי־חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי

מִצְרַיִם׃ וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם׃ הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין־גִּזְרֵי יַם־סוּף׃ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע׃ וְרָאוּ בָנִים אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ׃ וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם׃ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם׃ מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה׃ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ׃ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ׃ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה׃ זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ וְנֶאֱמַר׃ כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם׃ וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם׃ וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ׃ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ׃ וְהוֹשִׁיעֵנוּ (מְהֵרָה) לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב׃ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וַאֲנָחָה׃ וּשְׁבֹר (וְהָסֵר) שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ׃ וּשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד׃ אָמֵן׃

אומרים בלחש:

בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם׃ אָמֵן וְאָמֵן׃ יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם׃ אָמֵן וְאָמֵן׃ בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם׃ וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל הָאָרֶץ׃ אָמֵן וְאָמֵן׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם׃ יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל׃ כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ׃ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ

אֶחָד: יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם· לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ· לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: כָּל־גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת· אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ· נוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם· לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְהוָה בַּיּוֹם· בָּרוּךְ יְהוָה בַּלַּיְלָה· בָּרוּךְ יְהוָה בְּשָׁכְבֵנוּ· בָּרוּךְ יְהוָה בְּקוּמֵנוּ: כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חַי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי· פָּדִיתָ אוֹתִי יְהוָה· אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם· יָחִיד שִׁמְךָ וְקַיָּם זִכְרְךָ וּמַלְכוּתְךָ תָּמִיד· הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: ע"כ בלחש. תְּהִלָּה נַבִּיעַ לָרוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת· לָאֵל הַמְּפוֹאָר בְּמַקְהֲלוֹת קְדוֹשִׁים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מֶלֶךְ אֵל חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֲמִידָה לְעַרְבִית שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת

בראש חודש מכריזים: "ראש חודש"; בחנוכה ופורים דפרזים מכריזים: "על הנסים".

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם·
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא·
אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי
אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשי"ת מוסיפים: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים· מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים·
וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים· לְמַעַנְךָ אֵל חָי:

מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי
עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה
וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מוסיפים: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים·
זוֹכֵר יְצוּרֶיךָ בְּרַחֲמִים· לְחַיִּים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל. כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת. וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה:

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ בֵּין־קֹדֶשׁ לְחוֹל. בֵּין־אוֹר לְחֹשֶׁךְ. בֵּין־יִשְׂרָאֵל לַגּוֹיִם. בֵּין־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. וְכַשֵּׁם שֶׁהִבְדַּלְתָּנוּ מִגּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וּמִמִּשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. כֵּן תְּטַהֲרֵנוּ וּתְנַקֵּנוּ מִכָּל־חֵטְא וָעָוֹן. וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה וּבִינָה וְהַשְׂכֵּל. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ. וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ

מקורות ומקבילות

הבדלה במו"ש ויו"ט. מש"ט שמ', פר' יב, סי' כ, ד"ה מזגו; ס' המצוות לרמב"ם, מצות עשה קנה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"ג, אות א; שבה"ל, ענין שבת, סי' קל; סת"ר סי' כא, ד"ה מצוה; ס' החינוך פר' יתרו, מצוה לא. **הבדלה ב'חונן הדעת.** משנ' ברכות פ"ה, מ"ב; תוספתא ברכות פ"ג, ה"ט; ירוש' ברכות פ"ה, ה"ב [דף לח ע"א]; סרע"ג ח"ב, סי' לו; סדו' רס"ג עמ' קכד; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לג ע"א; שבה"ל, ענין שבת, סי' קכט; סת"ר סי' כא, ענין ערבית של מוצ"ש; סה"ת סוף סי' יג. **טוסח אתה הבדלת.** סרע"ג ח"ב, סי' לו; בסחב"ר נמצא בשינויים קצרים; סדו' רס"ג עמ' קכד; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; במח' רומניא, דף כא ע"א, הנוסח דומה עם שינויים והוספות קצרות. **סדר הבדלות.** ע"פ בבלי פסחים, דף קד ע"א; ילקו"ש תו', רמז תקל, ד"ה אמר ר"א; פסקי רי"ד חולין, מהדו"ב, דף כו ע"ב, ד"ה א"ר זירא; פסקי ריא"ז פסחים, פ"י ה"א, אות כה; שו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' יח, ד"ה ובמוצ"ש. **הבדלת בין קודש לחול.** ע"פ ויק' י, יז; יחז' מב, כ; מד, כג; ספי"ו ו, מז; בבלי פסחים, דף קג, סוף ע"ב. **בין אור לחשך.** ע"פ בר' א, ד; ספי"ו ב, טז-יח; במדב"ר פר' יח, סי' ז; מדת"נ פר' קורח, סי' ו. **בין ישראל לגויים.** ע"פ ויק' כ, כד; כ, כו; מ"א ח, נג; ספי"ו ב, ל-לב; במדב"ר פר' י, סי' א; אסת"ר פר' ז, סי' יא; סרע"ג; מח' רומניא. **בין יום השביעי לששת.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' לא, יג-יח; ספי"ו ב, כח-לא. **לששת ימי המעשה.** ע"פ שמ' לא, טו; יחז' מו, א; ספי"ו ב, כח. **שהבדלתנו מגויי הארצות.** ע"פ ויק' כ, כד; מ"א ח, נג; יחז' כ, לב-לד. **וממשפחות האדמה.** ע"פ עמו' ג, ב; תדא"ר (אים שלום), פר' טז, ד"ה מעשה באחדס; אה"מ, יתברך, עמ' 251. **כן תטהרנו ותנקנו וכו'.** ע"פ יחז' לו, כה-כט; מדת"נ פר' מצורע, סי' ט; סרע"ג ח"ב, סי' לו; אור"ח ח"א, סד"ת מוצ"ש, אות ג. **מכל חטא ועון.** ע"פ תה' פה, ג; משנ' יומא פ"ח, מ"ט; פסר"ב, סוף פי' יד.

ח"נ והערות

בין ישראל לגוים. כה"נ בסחב"ר (ללא ניקוד) ומח' רמ"ו. בסדו' רס"ג ללא תיבות אלו. במח' רס"ד-רס"ה ובולוניא: 'בין ישראל לְגוֹיִם'. במח' רומניא: 'בין ישראל לַגּוֹיִם'. במח' שד"ל: 'בין ישראל לָעַמִּים'. **בֵּין־יום השביעי.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'בין יום השביעי'. **וְכַשֵּׁם שהבדלתנו.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר: 'כשם שהבדלתנו'. **שהבדלתנו מִגּוֹיֵי.** בסדו' רס"ג: 'שהבדלתנו ייי אלהינו מכל משפחות'. בסחב"ר: 'שהבדלתנו יי אלהינו מגויי'. במח' רומניא: 'שהבדלתנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִכָּל־גּוֹיֵי'. **כן תְּטַהֲרֵנוּ וּתְנַקֵּנוּ.** בסדו' רס"ג: 'כן שמרנו והצילנו'. בסחב"ר ללא תיבת 'וּתְנַקֵּנוּ'. במח' רומניא: 'כן תַּבְדִּילֵנוּ וּתְטַהֲרֵנוּ'. **מכל־חֵטְא ועון.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'מכל־חֵט ועון'. במח' רומניא נוסף: 'פֶּשַׁע וְאַשְׁמָה'.

לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ. מְחָל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ. כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ. וּגְאָלֵנוּ מַלְכֵּנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי (אֵל) גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

רְפָאֵנוּ יְהוָה (אֱלֹהֵינוּ) וְנֵרָפֵא. הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה. כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה. וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ (וּלְכָל־תַּחֲלוּאֵינוּ). כִּי אֵל רוֹפֵא רַחֲמָן וְנֶאֱמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ. וְתֵן טַל (בחורף מוסיפים: וּמָטָר) לִבְרָכָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבַּע אֶת־הָעוֹלָם מִבִּרְכוֹתֶיךָ. וְתֵן בְּרָכָה. רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וּבָרֵךְ אֶת־שְׁנוֹתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת הַמְבוֹרָכוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ. וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ. (וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ). בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה. וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה (מְהֵרָה) לְבַדְּךָ (בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים). בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

בעשי"ת: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:

נוסח מחזור רמ"ו ובולוניא:

וְלַמַּלְשִׁינִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה. וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

נוסח בלתי מצונזר וכ"י כ"ה:

וְלַמְּשֻׁמָּדִים בַּל־תְּהִי תִקְוָה. וְכָל־הַמִּינִים כֶּלָּם כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אוֹיְבֶיי עַמְּךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וְתַכְנִיעַ אוֹתָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל־הַחֲסִידִים וְעַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעַל־פְּלֵיטַת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. יֶהֱמוּ (נָא) רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת. וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם. לְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ בָטָחְנוּ מֶלֶךְ עוֹלָמִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב. וּבְנֵה אוֹתָהּ בִּנְיַן עוֹלָם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

בליל תשעה באב אומרים:

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וְעַל־הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֻבָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הַנְּתוּנָה בְּיַד זָרִים. הָרְמוּסָה בְּכַף עָרִיצִים. וַיִּבְלָעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים וּלְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתָּה וּלְזֶרַע יַעֲקֹב יְרֻשָּׁה הוֹרַשְׁתָּה. נְעָרָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵעֲפָרָה. וַהֲקִיצָה מֵאֶרֶץ דִּוְיָה. נְטֵה עָלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם. וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם. כִּי בָאֵשׁ הִצַּתָּה. וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת

אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְנַחֵם צִיּוֹן עִירוֹ וַאֲבֵלֵי עַמּוֹ וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלָיִם:

וממשיכים את־צמח.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ בּוֹנֶה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ בִּמְהֵרָה תַצְמִיחַ׃ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ׃ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ׃ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְאֶת־תְּחִנָּתֵנוּ׃ כִּי אֵב מָלֵא רַחֲמִים רַבִּים אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם׃ וְלֹא נָשׁוּב רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

בליל ט׳ באב היחיד הצם אומר:

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ׃ כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ׃ וְאַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ מִשְּׁמוֹעַ תְּפִלָּתֵנוּ׃ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִבַּקָּשָׁתֵנוּ׃ הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ׃ טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַעֲנֶה׃ כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר׃ וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה׃ עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ כִּי אַתָּה פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה׃ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׃ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא· יַגִּיעַ· יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה· וְיִשָּׁמַע· וְיִפָּקֵד· וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ (לִפְלֵיטָה) לְטוֹבָה· לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בחוה"מ של פסח:	בחוה"מ של סוכות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה·	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה·	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה·

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה· וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה· וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים· בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים· וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ· כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ· וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

בחנוכה ובפורים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

בפורים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה· כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע· וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים· מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד· בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ· וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ· וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ· וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וממשיך 'על כלם' וכו'

בעשי"ת מוסיפים: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וּכְבוֹשׁ אֶת־כַּעֲסֶךָ· כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב (וּשְׁבִי) וּמַשְׁחִית וּמַגֵּפָה וְכָל־מַחֲלָה· מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת:

בעשי"ת מוסיפים: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת מוסיפים: בְּסֵפֶר חַיִּים· בְּרָכָה וְשָׁלוֹם· פַּרְנָסָה טוֹבָה וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה· חֵן וָחֶסֶד נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ· אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל· לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם· (אָמֵן):

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי· נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע· וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה· וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי· וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 327.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

אם במשך השבוע חל יו"ט אומרים כאן קדיש שלם, וממשיכים 'ויתן לך', לקמן עמ' 332.

בפורים דפרזים עוברים לעמ' 449.

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

בליל ט' באב מדלגים פסוקי תהלים אלו:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

ה"נ והערות

בליל ט' באב. אין אומרים 'ויהי נועם' ע"פ שבלי הלקט, שבולת רס"ז, תניא רבתי סי' נט, ספר התדיר סי' לא, כ"י כ"ה, דף 78א וכן כתב הבית יוסף והשו"ע, או"ח סי' תקנט, ס"ב. בבית האבל אין אומרים 'ויהי נועם', כך כתב הרב מ"ע הרטום במחזורו ח"א, עמ' 1490, ע"פ אבודרהם הל' ברכמ"ז לאבל, אלא יאמר מ'אורך ימים אשביעהו' וכו'. אולם ראו: שבלי הלקט, הלכות שמחות, סי' כב, סת"ר סי' סח, לפיהם אומרים בבית האבל 'ויהי נועם' 'ויתן לך'. **ומַעֲשֵׂה ידינו.** בכ"י כ"ה: 'מעשה ידינו'.

מקורות ומקבילות

אם במשך השבוע וכו'. סרע"ג ח"ב, סי' לו; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכט וסי' קלט; סת"ר סי' כח, עניין ערבית של מו"ש; סה"ת סי' יג. **קדיש.** מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ב, סי' לו; שבה"ל, עניין שבת, סי' קכט; סת"ר סי' כח, עניין ערבית של מו"ש. **בליל ט' באב וכו'.** ע"פ שבה"ל, סדר תענית, סי' רסז; סה"ת סי' לח. **ויהי נעם וכו'.** תה' ל, יח; שדר"ח, בר' שאילתא ח, ד"ה ברס; סרע"ג ח"ב, סי' לו; סדו' רס"ג

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי
וּמְצוּדָתִי· אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ
מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה· צִנָּה
וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה· מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר
בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ· מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה
מִימִינֶךָ· אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים
תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי· עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה
אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ·
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ· פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ:
עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ· תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק
וַאֲפַלְּטֵהוּ· אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי
בְצָרָה· אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ
בִּישׁוּעָתִי: אֹרֶךְ יָמִים וכו׳· ע״כ מדלגים בליל ט׳ באב.

וְאַתָּה קָדוֹשׁ· יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: בקול: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה
וְאָמַר· קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת· מְלֹא
כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: בלחש: וּמְקַבְּלִין דֵּן מִן דֵּן וְאָמְרִין· קַדִּישׁ

מקורות ומקבילות

עמ׳ קכו; סמנט״ו סי׳ מג; טור או״ח, ריש סי׳ רלה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש; סה״ת סי׳ יג; גאה״ל או״ח, סי׳ רלה, ס״ק ח; מח׳ רומניא, דף לט ע״ב; מח׳ פרס, דף מד ע״ב. **יושב בסתר עליון וכו׳.** תה׳ לא, ח־יט; סרע״ג ח״ב, סי׳ לו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכו; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש; מח׳ רומניא, דף לט ע״ב. **סיום המזמור.** סדו׳ רס״ג עמ׳ קכו; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש. **כופלים פסוק אורך.** כך גרסה מסרע״ג ח״ב, סי׳ לו. ע״פ סחב״ר; טור או״ח, ריש סי׳ רלה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש; הרס״ר ומדק״א עמ׳ תפו. **ואתה קדוש וכו׳.** תה׳ כב, ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ לו; טור או״ח, ריש סי׳ רלה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש, ע״פ מד׳ מדת״נ; גאה״ל או״ח, סי׳ רלה, ס״ק ח; מח׳ רומניא, דף לט ע״ב.

ח״נ והערות

יִתְלוֹנָן. בכ״י כ״ה: ׳אתלונן׳. **מִפַּח יָקוּשׁ.** בכ״י כ״ה: ׳מפח ויקוש׳. **יָסֵךְ לָךְ.** בכ״י כ״ה: ״יסוך לך״. **וּרְבָבָה מִימִינֶךָ.** בכ״י כ״ה: ׳ורבבם מימינך׳. **רַק בְּעֵינֶיךָ.** בכ״י כ״ה: ׳ורק בעיניך׳. **כְּפִיר וְתַנִּין.** בסחב״ר: ׳כפיר ותנים׳. **אֲשַׂגְּבֵהוּ.** בכ״י כ״ה: ׳ואשגבהו׳ והשוו קוש״ק עמ״ס שבת, דף סז, סוף ע״א, בשם ספר הבתים; מגדל דוד ספר מצוה, אזהרות, סוף מצות לא תעשה לה. **אֹרֶךְ יָמִים וכו׳.** בסחב״ר וכ״י כ״ה הביאו את הפסוק פעמיים. במח׳ רמ״ו ובולוניא נאמר: ׳ואומר החזן פעם אחרת אורך ימים אשביעהו וכו׳ ומאריך בנעימתו ועונין אחריו ואתה קדוש׳ וכו׳, משמע שרק החזן כופל פסוק ׳אורך ימים׳, אולם במח׳ שד״ל כתוב: ׳ועונין אחריו גם כן אורך ימים׳ וכו׳ וראו בסרע״ג ח״ב, סוף סי׳ לו. במח׳ רומניא אין כלל הוראה לכפול פסוק זה.

בִּשְׁמֵי מָרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ· קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ· קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא· יְהוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָּל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: ע"כ. בקול: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל· בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: בלחש: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא· וּשְׁמָעִית בַּתְרַאי קָל זְיַע שַׁגִּיא· דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין· בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוָה מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: ע"כ. בקול: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בלחש: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ (קָאִים) לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח· וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם· אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם· יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ· מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת· אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: (יְהוָה הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:) ע"כ בלחש.

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ· וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים· וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ· הָרַחֲמָן יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וְיִטַּע אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ בְּלִבֵּנוּ· וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ· וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ· וּלְעָבְדוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֵפֵצָה· לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ יְשׁוּעַת שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה· לִזְכוּת וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל. קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

בחנוכה בבית הכנסת מדליקים כאן את הנרות.

בליל ט׳ באב אין אומרים ׳ויתן לך׳ וכו׳ וממשיכים ב׳עלינו לשבח׳:

וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ. וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ

מקורות ומקבילות

קדיש. סרע״ג ח״ב, סי׳ לו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכז; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש; מח׳ רומניא, דף לט ע״ב. **עושה שלום.** סדו׳ רס״ג עמ׳ קכז. **פסוקי ברכות ומחמות.** טור לו״ח, סוף סי׳ רלה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כח, ענין ערבית של מוצ״ש. במח׳ רומניא, דף לט ע״ב, פותח בפסוק ׳לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום׳. **ויתן לך וכו׳.** בר׳ כז, כח־כט; ממו״ו סי׳ רח; סמגט״ו סי׳ מג; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קכט; מח׳ רומניא, דף לט ע״ב.

ח״נ והערות

בליל ט׳ באב אין אומרים ׳ויתן לך׳. כך לפי ס׳ התדיר סי׳ לא וכ״ה ברמ״א או״ח, סי׳ תקנט ס״ב, בשם הכלבו. ובבית האבל, כתב הרב מ״ע הרטום במחזורו ח״א, עמ׳ 1490, ע״פ בגדי ישע וגשר החיים, שאין אומרים ׳ויתן לך׳, אולם ראו המקורות שבהערה ד״ה ׳בליל ט׳ באב׳. **ויתן לך וכו׳.** בסחב״ר כתוב: ׳ויושב החזן ואומרין פסוקים שלניחומים ושלברכות׳, גם נוסף פסוק:

לְאֻמִּים הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ׃ אֹרְרֶיךָ אָרוּר
וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וַיַּפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ׃ וְהָיִיתָ
לִקְהַל עַמִּים׃ וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתְּךָ׃
לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ הַמַּלְאָךְ
הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע׃ יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי
וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ מֵאֵל
אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת
תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ
עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם׃ תִּהְיֶיךָן לְרֹאשׁ יוֹסֵף
וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם
אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ בָּרוּךְ אַתָּה
בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה
בְּצֵאתֶךָ׃ יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ׃
בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ יְצַו
יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ וּבֵרַכְךָ
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ יִפְתַּח יְהוָה־לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ
הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־

ה"נ והערות

'לכן אמור הנני נותן לכם את בריתי שלום'. **ולזרעך אתך**. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'אתך'. **ואת שדי**. בכ"י כ"ה: 'ואל שד"י ובגליון תוקן כבפנים, והשוו פסז"ו שמ', פר' ו, סי' ג. **תהיין לראש**. כה"נ במח' בולוניא. בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ושד"ל: 'תהיינה לראש'. והשוו מש"ט בר' פר' מט, סי' כו-כז. **וברוך אתה בשדה**. בכ"י כ"ה: 'ברוך אתה בשדה' והשוו תדא"ז (איש שלום), פר' טז, ד"ה יש שנושא; ספ"ה, עמ' קנה, ד"ה אמור להם. **וברוך אתה בצאתך**. בכ"י כ"ה: 'ברוך אתה בצאתך' והשוו תדא"ז (איש שלום), פר' טז, ד"ה יש שנושא. **ובכל משלח**. כ"ה במקרא שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'ובכל-משלח'. **לתת מטר**. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לתת את-מטר'. והשוו פסר"ב פי' מב, ד"ה ד"א וה' פקד.

מקורות ומקבילות

ומל שדי וכו'. בר' כח, ג-ד; מח' רומניא. **המלאך הגואל אתי וכו'**. בר' מח, טז; מח' רומניא. **מאל אביך ויעזרך וכו'**. בר' מט, כה-כו; מח' רומניא. **ה' אלהיכם הרבה אתכם וכו'**. דב' ל, י-יא; מח' רומניא. **ברוך אתה בעיר וכו'**. דב' כח, ג; מח' רומניא. **ברוך אתה בבואך וכו'**. דב' כח, ו-ח. **יפתח ה' לך וכו'**. דב' כח, יב.

מַעֲשֵׂה יָדֶךָ׃ וְהִלְוִיתָ גוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ אַשְׁרֶיךָ
יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב
גַּאֲוָתֶךָ׃ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃

וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם׃
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃ וְאָמַר בַּיּוֹם
הַהוּא׃ הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ׃ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד׃
כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן׃
מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא׃ הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ
בִשְׁמוֹ׃ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃ הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ זַמְּרוּ
יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה׃ מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ׃ צַהֲלִי וְרֹנִּי
יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן׃ כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע
בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים׃ לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי
עַד׃ כִּי כָל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ
בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בֵּית יַעֲקֹב׃ לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר
יְהוָה׃ וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם
כֹּה לְחַי׃ וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃

מקורות ומקבילות

אשריך ישראל וכו'. דב' לג, כט; מתו"ו סי' רא; מח' רומניא. **ופדויי ה' ישובון וכו'.** יסע' נא, יא; מח' רומניא, דף לט ע"ב. **ואמר ביום ההוא וכו'.** יסע' כה, ט; מח' רומניא. **הנה אל ישועתי וכו'.** יסע' יב, ב-ו; מח' רומניא, דף מ ע"א. **ישראל נושע בה' וכו'.** יסע' מה, יז; מח' רומניא. **כי כל העמים וכו'.** מיכ' ד, ה; מח' רומניא. **בית יעקב וכו'.** יסע' ב, ה; מח' רומניא; מח' פרס, דף מח ע"ב. **ויהי דוד וכו'.** ש"א יח, יד; סרע"ג ח"ב, סי' לח; מח' רומניא; מח' פרס, דף מח ע"ב. **ואמרתם כה לחי וכו'.** ש"א כה, ו; מח' רומניא; מח' פרס, דף

ח"נ והערות

ואתה לא תִלְוֶה. בכ"י כ"ה: 'ואתה לא מלווה', כנראה בניקוד: 'מַלְוֶה'. **וְשִׂמְחַת עולם.** בכ"י כ"ה: 'בשמחת עולם' והשוו מוסף לשלש רגלים, ד"ה ובכן יהי רצון מלפניך. **וְנָסוּ יגון.** כ"ה בישע' לה, י. בכ"י כ"ה ומח' רומניא: 'עָסוּ יגון', כנראה שבחרו להעתיק את הפסוק מישע' נא, יא. **וזמרת יה יְיָ.** במח' רמ"ו ורומניא ללא שם הוי"ה והשוו אה"מ, ויושע, עמ' 150. **מים בְּשָׂשׂוֹן.** בכ"י כ"ה: 'מים לששון'. וראו בבלי סוכה, דף מח ע"ב, 'אי הוה כתיב לששון'. **לְעוֹלָם ועד.** כן הוא בפסוק שלפנינו, כ"י כ"ה ומח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'עוֹלָם ועד'. והשוו אה"מ, הלל, עמ' 131, ד"ה לא לנו. **לְכָל־דרכו.** כן הוא בפסוק שלפנינו, מח' בולוניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ורומניא: 'בְּכָל־דרכו'. והשוו ויק"ר (מרגליות), פר' שמיני, פר' יא; אה"מ, מעשיות, עמ' 328, וראו מנ"ש עה"פ. **וְאַתָּה שלום.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'אַתָּה שלום', ללא ו'. **וְכל אשר־לך.** כ"ה בפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'וְכָל־אשר־לך'.

הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי׃ וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ
הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַתֶּם חֲפֵצִים
הִנֵּה־בָא׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה
הַנָּבִיא׃ לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ׃ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ
תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ חַיִּים
כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ כִּי־בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן׃ הֶהָרִים
וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת׃ אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים׃ מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי
מֵעִם יְהוָה׃ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ׃
אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן׃ שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה
שֹׁמְרֶךָ׃ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ
בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע׃ יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה
יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן׃ יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ תּוֹרַת יְהוָה
תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ׃ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃
פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב׃ מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת

ח"נ והערות

דרך **לְפָנָי וּפִתְאֹם.** בסחב"ר: 'דרך לפני פתאם'. בכ"י כ"ה: 'דרך לפניו פתאום'. במח' רומניא: 'דרך לפני פתאום'. **עֶזְרִי מֵעִם.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'עֶזְרִי'. **אַל־יָנוּם.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'ואל ינום' והשוו קוש"ק עמ"ס ברכות, דף יב ע"א, ד"ה ויש אומרים, '...פסוק שלם הוא בתלים' וכו'; קוש"ק עמ"ס בכורות, דף מט ע"א, ד"ה סדר פדיון. **יומם הַשֶּׁמֶשׁ.** בכ"י כ"ה: 'יומם בשמש'. **לֹא־יַכֶּכָּה.** בסחב"ר: 'לא יכך'. **עמו בשלום.** בכ"י כ"ה: 'עמו ישראל בשלום' והשוו מכדר"י פר' יתרו, מס' דבחדש, פר' א, ד"ה ויחנו במדבר. **תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה וכו'.** בסחב"ר כאן מסתיימת תפילת ערבית למוצ"ש וכך כתוב: 'ואחרי כן הולכים לבתיהם והרגיל אומר פיוטים' וכו'. **מִצְוַת יי.** בכ"י כ"ה: 'מצוות יי' וראו מג"א או"ח, סי' כה, ס"ק ט וט"ז ס"ק ו.

מקורות ומקבילות

מט ע"ח. **הנני שלח מלאכי וכו'.** מלח' ג, ח; מח' רומניא. **הנה אנכי שלח וכו'.** מלח' ג, כג. פסוק זה איננו במח' רומניא. **אחרי ה' אלהיכם תלכו וכו'.** דב' יג, ה; מח' רומניא. **ואתם הדבקים בה' וכו'.** דב' ד, ד; מח' רומניא. **כי בשמחה תצאו וכו'.** יבע' נה, יב; מח' רומניא. **שיר למעלות אשא עיני וכו'.** תה' קכא, א-ח; סרע"ג ח"ב, סי' לח; מח' רומניא, דף מ ע"ח; מח' פרס, דף מה ע"ב. **ה' עז לעמו יתן וכו'.** תה' כט, יא. לפי מח' רומניא, דף מ ע"ח, אומריס 'עליו לסבח במקום פסוקים אלו ולאחמ"כ 'יה"ר ברחמיס מלפניך' וכו'. **תורת ה' תמימה וכו'.** תה' יט, ח-ט.

עֵינָיִם: יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד· מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת· צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב· וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם· בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין· מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ· אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם· וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי: צוּרִי בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְגֹאֲלִי בָּעוֹלָם הַבָּא: וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם· אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ· תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק: טוֹב־לִי כִּי־עֲנִיתִי· לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ: טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ· מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף: בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם· הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ יָהּ

הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ· הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ:
הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו· הַלְלוּהוּ כְּרֹב גָּדְלוֹ:
הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר· הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:
הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל· הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב:
הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע· הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ· הַלְלוּ־יָהּ:

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רִבִּי חֲנִינָא· תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם· שֶׁנֶּאֱמַר· וְכָל־

מקורות ומקבילות

צורי בעולם הזה וכו' הכא. ע"פ מדת"ה מז' יט, סי' יז; ילקו"ש תה', רמז תרעח. **ואני אגיד לעולם וכו'.** תה' עה, י"ח. **טוב לי וכו'.** תה' קיט, עא־עב. **ברוך ה' לעולם.** תה' פט, נג. **ימלך ה' לעולם.** תה' קמו, י. **ברוך ה' מציון.** תה' קלה, כא. **הללו יה הללו את בקדשו וכו'.** תה' קנ, א־ו.

ח"נ והערות

ונקיתי מפשע רב. בכ"י כ"ה נוסף: 'שגיאות מי יבין'. **צורי בָּעוֹלָם.** בכ"י כ"ה: 'צורי לעולם'. **וגאלי בָּעוֹלָם.** כה"נ במח' שד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'וגאלי לְעוֹלָם'. **יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם.** כה"נ כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. **בתף ומָחוֹל.** בכ"י כ"ה על אתר: 'בתף ובמחול', אבל בזמירות של שחרית, הן של חול והן של שבת, כבפנים. **אמר** ר"א **אמר** ר"ח **וכו'.** קטע זה נמצא במח' בולוניא ושד"ל, אבל איננו בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו, ובמקומו קטע אחר

בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנַיִךְ: אַל־תִּקְרֵי בָּנַיִךְ אֶלָּא בּוֹנַיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ׃ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי׃ אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ׃ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל: (שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן׃ יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:)

קדיש דרבנן:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן:

עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־רַבָּנָן׃ וְעַל־תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל־(כָּל־)תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן (דְּיָתְבִין) דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא (קַדִּישְׁתָּא) דִּי בְּאַתְרָא הָדֵן וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר׃ יְהֵא (לָנָא וּ)לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא וְחִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין (וְחַיֵּי אֲרִיכֵי) וּמְזוֹנֵי רְוִיחִין מִן־קֳדָם מָרֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הוּא בְרַחֲמָיו׃ יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ אָמֵן:

ה"נ והערות

החותם "יתהלל\תתהלל מלך וכו', בא"י מלך מהולל בתשבחות' (ברכת השיר). ובספר שבה"ל, ענין שבת, סי' קכט, מובא בשם הרב אביגדור כהן צדק שאין ראוי לחתום כן. ועיין גם קובץ מחקרים על מח' כמנהג בני רומא, עמ' טז. **רבי חֲנִינָא.** במח' בולוניא: 'רבי חֲנִינָה'. **קדיש דרבנן.** לפי כ"י כ"ה אומרים קדיש בלא תתקבל, הולכים לבתיהם ומבדילים על הכוס. לפי מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל אין אומרים כאן קדיש, אלא ממשיכים ב'עלינו לשבח' ואומרים קדיש בלא תתקבל.

החזן אומר בקול רם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל· לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם· וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם· שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאָנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא· (שֶׁהוּא) נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ· וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים· הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ וְאֵין זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ· וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת· אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ· לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן· לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי· וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ· לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל· כִּי לְךָ תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ· תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן· לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יָקָר יִתֵּנוּ· וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֹל מַלְכוּתֶךָ· וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא· וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְכָתוּב· שְׁמַ**ע** יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָ**ד**:

קדיש יתום:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב· וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

עלינו לשבח. מנהג מרבלייאה, תפלת שבת, עמ' 109; מח' רומניא, דף מ ע"ח, מיד לאחר 'שיר המעלות'.

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הוּא בְרַחֲמָיו׃ יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ אָמֵן׃

החזן אומר:

בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

הקהל עונה ואחריו החזן:

בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

ואומרים פסוקים אלו:

יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ׃ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו׃ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃ וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה׃ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ׃ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ אֵין עוֹד׃

בימי ספירת העומר, כאן סופרים ספירת העומר, לעיל עמ' 165 ואילך.

ח"נ והערות

החזן אומר 'בָּרְכוּ'. בנוב"ר אין הוראה לומר כאן 'ברכו', אבל ישנה במח' רומניא וכן סדו' הרד"פ.

מקורות ומקבילות

החזן אומר. מח' רומניא, דף מ ע"ח. **כאן סופרים ספירת העומר.** רא"ו הרש"ר ומדק"ח עמ' תפט; תק יוסף, או"ח סי' תפט, ס"ק כ"ח.

סדר הבדלה על הכוס

יש אומרים:

זָכוֹר לְטוֹב· שָׁבוּעַ טוֹב· בְּסִמָּן טוֹב:

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

אִישׁ אֲשֶׁר קִנֵּא לְשֵׁם הָאֵל· אִישׁ בְּשַׂר שָׁלוֹם עַל־יַד יְקוּתִיאֵל· אִישׁ גָּשׁ וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל·

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

אִישׁ דּוֹרוֹת שְׁנֵים־עָשָׂר רָאוּ עֵינָיו· אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שֵׂעָר בְּסִמָּנָיו· אִישׁ וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו·

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

אִישׁ תִּשְׁבִּי עַל־שְׁמוֹ נִקְרָא· תַּצְלִיחֵנוּ עַל־יָדוֹ בַּתּוֹרָה· תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה· תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה·

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה פָנָיו בַּחֲלוֹם· אַשְׁרֵי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁלוֹם· וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם· יְהוָֹה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם·

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

מקורות ומקבילות

הבדלה על הכוס. פדר״א פר׳ כ; ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ב; בבלי ברכות, דף לג ע״א, פסחים, דף קב ע״ב ודף קיג ע״א; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סמגע״ו סי׳ מג; שבה״ל, ענין שבת סוף סי׳ קכט; עור או״ח, סי׳ רלו; שהא״ק ענין הבדלה; סת״ר סי׳ כא, ענין ערבית של מוצ״ש; סה״ת סוף סי׳ יג. **יש אומריס.** מח׳ רומיא, דף מ, סוף ע״ב. ראו שבה״ל, ענין שבת, סוף סי׳ קכט; סת״ר סי׳ כא, ענין ערבית של מוצ״ש. **זכור לטוב.** ע״פ מש׳ י, ז; בבלי יומא, דף לח ע״ב, ״מנא הא מילתא״ וכו׳; ב״ר פר׳ מט, סי׳ א. **שבוע טוב.** ראו מח׳ פרס, דף מט ע״א. **אליהו הנביא.** מ״א יח, לו. ראו עור או״ח, סוף סי׳ רלה; מחו״ו סי׳ רג, בביאור; רמ״א או״ח, סי׳ רלה, סוף ס״א. **ג׳ פעמיס.** ע״פ אבודרהם, סדר מוצ״ש, ד״ה אליהו. ראו אה״מ, מצות, עמ׳ 391, ד״ה התות השמיני. **אליה הנביא.** מלא׳ ג, כג. **במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד.** בבלי סנהדרין, דף לח ע״א, ע״פ ישע׳ ס, כב; ילקו״ש ישע׳, רמז תקג, ד״ה אני ה׳. לשון חכמים הוא בהרבה מקומות, כמו: בבלי סוכה, דף נב ע״א; מס״ו פר׳ יג, הל׳ יב; פסז״ו איכ׳, פ״ה, סי׳ כב. ראו מס״ו פר׳ יט, ה״ז. **משיח בן דוד.** ע״פ ש״א כב, נא; כג, א; ישע׳ יא, א. **אשר קנא לשם.** ע״פ מ״א יט, י. **בושר שלום ע״י.** במ׳ כה, יב. **יקותיאל.** ויק״ר פר׳ א, סי׳ ג; ילקו״ש דה״א, רמז תתרעד, ד״ה ואשתו היהודיה. **ויכפר על בני.** במ׳ כה, יג. **איש דורות שניס עשר ראו עיניו.** באבודרהם, סדר מוצאי שבת, מנה אותם. **איש הנקרא בעל שיער.** ע״פ מ״ב א, ח. **איש ואזור עור.** ע״פ מ״ב א, ח. **איש תשבי.** ע״פ מ״א יז, א. **תשמיענו מפיו בשורה טובה.** ע״פ ישע׳ נב, ז. **תוציאנו מאפלה לאורה.** ע״פ ישע׳ טו, א. **ה׳ יברך.** תה׳ כט, יא.

ח״נ והערות

זכור לטוב. פיוט זה איננו בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל, והוא מיוסד ע״ס אל״ף בי״ת. הפיוט מופיע בסדו׳ הרד״פ בחלקו, כיום נוהגים לומר את הבתים הראשונים והאחרונים בלבד, השוו מח׳ ויטרי סי׳ רג. פיוט דומה ביסודו עם הוספות רבות, נמצא במח׳ פרס, סוף דף מז, ע״א ואילך.

כַּכָּתוּב: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא· לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם:

הכל אומרים:

לַיְהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן וִיקָר· (כֵּן תִּהְיֶה־לָּנוּ)· בְּשִׂמְחָה נוֹעַדְנוּ בַּבַּיִת (בְּבֵית הַכְּנֶסֶת הַקָּדוֹשׁ) הַזֶּה· וּבְכָל־מָקוֹם שֶׁנִּהְיֶה שָׁם· יְהִי־אַדִּיר בְּעֶזְרֵנוּ· סִמָּן טוֹב בְּבֵיתֵנוּ· מַזָּל טוֹב בְּגוֹרָלֵנוּ· יְבָרְכֵנוּ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר כֹּל· בְּפִרְיָה וְרִבְיָה· בְּעוֹשֶׁר· בִּבְרִיאוּת· בִּנְכָסִים וּבְרוֹב כֹּל· בַּכֹּל יְשַׂמְּחֵנוּ אֲדוֹן מָעֻזֵּנוּ· וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל יַדְרִיכֵנוּ:

כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא· אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא: אָנָּא יְהוָה· עֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: הוּא יִשְׁלַח (לָנוּ) בְּרָכָה· רְוָחָה· וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ· וְנֹאמַר אָמֵן:

ח"נ והערות

ליהודים היתה וכו'. נוסח פסוקי הבדלה הינו כמח' בולוניא ושד"ל. בסחב"ר אומרים את הפסוק הראשון ומדלגים ל'כוס ישועות אשא'. בכ"י כ"ה מתחילים ב'כוס ישועות אשא'. במח' רמ"ו סדר הפסוקים שונה. **היתה אורה.** כן הוא בסחב"ר, מח' רמ"ו ובמקרא שלפנינו. במח' בולוניא, שד"ל, הרמ"מ וקאמריני: 'היתה וְתִהְיֶה אורה'. **כֵּן תִּהְיֶה־לָּנוּ.** תיבות אלו אינן במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל, הרמ"מ וקאמריני. וכאן בסדו' הרד"פ. במח' רמ"ו ממשיכים עם 'כוס ישועות אשא'. **בְּבֵית הַכְּנֶסֶת הַקָּדוֹשׁ.** תוספת זו איננה במח' בולוניא, שד"ל, הרמ"מ וסדו' הרד"פ, וכאן כסדו' קאמריני. **בפריה וְרִבְיָה.** כה"נ במח' שד"ל. במח' בולוניא: 'בפריה בְּרִבְיָה'. **בִּבְרִיאוּת בִּנְכָסִים.** כה"נ במח' שד"ל. במח' בולוניא: 'וּבִנְכָסִים' וללא תיבת 'בִּבְרִיאוּת'. **כוס ישועות אשא וכו'.** מכאן מתחילים את הבדלה לפי כ"י כ"ה. **יי אקרא.** בסחב"ר נוסף: 'שאו ידיכם קודש וברכו יי'. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף כאן: 'נשא\אשא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישענו', ע"פ תה' כד, ה, אבל איננו בסחב"ר, מח' רומניא ושד"ל. **אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ וכו' וְנֹאמַר אָמֵן.** בסחב"ר הנוסח: 'באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו \ בך צרינו ננגח ובשמך נבוס קמינו'. **לָנוּ.** תיבה זו איננה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, וכאן כסדו' הרמ"מ והרד"פ. **רְוָחָה.** תיבה זו איננה בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. **ונאמר אמן.** במח' רמ"ו נוסף: 'אֵלִיָּהוּ

מקורות ומקבילות

הנה אנכי שלח וכו'. מלא' ג, כג-כד. **פסוקי ברכה ושמחה.** ע"פ סי' רס"ו ומחו"ו סוף סי' רג; סה"ת סי' יד. **ליהודים היתה אורה וכו'.** אס' ח, טז. **כן תהיה לנו.** ע"פ דב' ו, כה. **בשמחה נועדנו בבית.** ע"פ דב' יב, ז. **בבית הכנסת הקדוש.** רא"ו בבלי ברכות, דף ו ע"א, 'הקב"ה מצוי בבהכ"נ'. **ובכל מקום שנהיה שם.** ע"פ שמ' כ, כא; דב' יא, כד. **יהי אדיר בעזרנו.** ע"פ דה"ב יד, י. **אדיר.** יפע' לג, כא; תה' צג, ד; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ז, 'הקב"ה נקרא אדיר'. **מזל טוב.** רא"ו מח' פרס, דף מט ע"א. **יברכנו.** ע"פ תה' סז, ב. **יוצרנו.** יפע' סד, ז. **יוצר כל.** ע"פ יפע' מה, ז; ירמ' י, טז. **בפריה ורביה.** ע"פ בר' לה, יא. **בעושר.** ע"פ תה' קיב, ג; משל' כב, ד. **בנכסים.** ע"פ קה' ה, יח. **וברוב כל.** ע"פ דב' ג, ז; כח, מז. **בכל ישמחנו.** ע"פ קה' יא, ח. **אדון מעזנו.** ע"פ ש"ב כב, לג; ירמ' טז, יט. **ובטובו הגדול.** ע"פ נחמ' ט, כה. **ידריכנו.** ע"פ תה' קז, ז. **כוס ישועות אשא וכו'.** תה' קטז, יג; מח' רומניא, דף מ ע"ב ודף מא ע"א. **אנא ה' וכו'.** תה' קיח, כה; סחב"ר; מח' רומניא. **ענו ביום קראנו.** ע"פ תה' כ, י. **בכל מעשה ידינו.** ע"פ דב' טז, טו.

סְבְרִי מָרָנָן· (הקהל עונה: לְחַיִּים):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עֲצֵי (עִשְׂבֵי
או: מִינֵי) בְשָׂמִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם·
בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ
לְחוֹל· בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ· בֵּין יִשְׂרָאֵל לָגוֹיִם· בֵּין יוֹם
הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּבְדִּיל בֵּין
קֹדֶשׁ לְחוֹל:

מקורות ומקבילות

סדר ברכות. יין, בשמיס גר, הבדלה - סימן ביתי יבי״ה בה, זכ׳ ח, טז, שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קל. **ברכת היין.** סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סה״ת סי׳ יד. **נפה״ג.** בגלי פסחים, דף קג ע״ח; סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סת״ר סי׳ כח, סדר הבדלה; מח׳ רומניא, דף מא ע״ח. **ברכת בשמיס.** בגלי פסחים, דף קג ע״ח; סהא״ק ענין הבדלה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קל; סת״ר סי׳ כח, סדר הבדלה; סה״ת סי׳ יד. רלו גאה״ל או״ח, סי׳ רלז, ס״ק ח. **בורא עצי בשמיס.** פסקי רי״ד עמ״ס פסחים, דף נד ע״ח; סת״ר סי׳ כח, ד״ה מברך תחלה; מח׳ רומניא. **בורא מיני בשמיס.** ע״פ שלה״ה, שער האותיות, אות הקו״ף, קדושת האכילה (ב), אות שג; מג״א או״ח, ריש סי׳ רלז; א״ר או״ח, סי׳ רלז, ס״ק ח. **מריח בשמיס.** ע״פ מדת״ה מז׳ לה, סי׳ ב. **ברכת מר.** סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סה״ת סי׳ יד. **מאורי האש.** פדר״א פר׳ כ; בגלי פסחים, דף קג ע״ח; ב״ר פר׳ יח, סי׳ ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סהא״ק ענין הבדלה; סת״ר סי׳ כח, סדר הבדלה; מח׳ רומניא. **מאורי.** ע״פ בגלי ברכות, דף נב ע״ב; פסקי רי״ד; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ח ה״א, אות ח; רע״ב עמ״ס ברכות, פ״ח, מ״ה, ד״ה מאורי. **אור הבדלה.** ע״פ מדת״ה מז׳ לה, סי׳ ב; פסקי ריא״ז עמ״ס פסחים, פ״י ה״א, אות כה. **ברכת המבדיל.** פדר״א פר׳ כ; ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ב; מזכר בבגלי ברכות, דף לג ע״ח. ע״פ פסחים, דף קג ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ קל; סת״ר סי׳ כח, סדר הבדלה; סה״ת סי׳ יד; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף מו ע״ב, מוסח זהה, אמנם לפני החתימה יש הוספה. **שלשה הבדלות.** ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ב; סהא״ק ענין הבדלה; סת״ר סי׳ כח, סדר הבדלה. **המבדיל בין קדש.** ע״פ ויק׳ י, י; יחז׳ כב, כו; בגלי פסחים, דף קג ע״ב. **בין אור לחשך.** ע״פ בר׳ א, ד. **בין ישראל לגויים.** ע״פ ויק׳ כ, כו. **בין יום השביעי לששת.** ע״פ בר׳ ב, ג; שמ׳ לח, יג־יח. **לששת ימי המעשה.** ע״פ יחז׳ מו, א.

ח״נ והערות

הַנָּבִיא אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ הוּא וּמָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד׳. **סְבְרִי מָרָנָן.** כה״נ בסדו׳ הרד״פ. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳סִבְרוּ מוֹרַי׳. בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רומניא ושד״ל ללא תיבות אלו. **הקהל עונה לְחַיִּים.** איננו בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ הקדומים, רומניא ושד״ל, וכאן כסדו׳ הרד״פ. **בורא עֲצֵי בְשָׂמִים.** כה״נ בסחב״ר, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. במח׳ שד״ל כבפנים. **בין ישראל לָגוֹיִם.** כך הוא הנוסח הישן, ונוסח זה נמצא גם בסרע״ג ח״ב, סי׳ לח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכה; סהא״ק, ענין הבדלה; סחב״ר; כ״י כ״ה; רמב״ם, הל׳ שבת, פכ״ט, ה״ג; מח׳ רומניא; מח׳ פרס, דף מו ע״ב; פסקי רי״ד פסחים, דף קג, סוף ע״ב; פסקי ריא״ז פסחים, פ״י, ה״א, אות כה; שבה״ל, סדר פסח, סי׳ ריח. הנוסח המצונזר המקובל היום לומר הוא ׳לְעַמִּים׳. **בֵּין יום השביעי.** בסדו׳ רס״ג וכ״י כ״ה: ׳ובין יום השביעי׳. **לששת ימי המעשה.** בסחב״ר נוסף: ׳וכתוב והייתם קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי׳. **המבדיל בין קדש לחול.** ובזה נשלם עניין שבת בכ״י כ״ה ומתחיל עניין ר״ח. במח׳ רומניא נוסף פסוק ׳ויאמר אם שמוע תשמע וכו׳ יי רפאך׳.

שותים את היין ויש מוסיפים:

וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה: כֵּן נִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב· בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה:
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא· אֵלִיָּה הַנָּבִיא· בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד:

במוצאי שבת חנוכה, בבית מדליקים את הנרות לאחר ההבדלה.

סדר ברכת הלבנה

הרואה את הלבנה בחידושה יעמוד, יישר את רגליו ויברך. וטוב לברכה במוצ"ש:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים· וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם· חוֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת־תַּפְקִידָם· שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן

ה"נ והערות

שותים את היין. בסחב"ר כתוב: 'ושות"ין כו"לם'. **וְנֹחַ מָצָא חֵן וכו' עִם־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד.** כה"נ במח' שד"ל, אבל איננו בסחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר מופיע כאן נוסח 'או"א החל עלינו' וכו'. **אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וכו'.** במח' רמ"ו נמצא לעיל, לפני ברכת היין ובשינויים. **במוצ"ש חנוכה.** עפ"י פי' קד"א לענין חנוכה. **חוק וּזְמַן.** במח' בולוניא ורומניא דפוס קושטא: 'חוק וזֶמֶן'. **שלא ישנו.** כה"נ גם בסרע"ג. בסדו' רס"ג: 'כדי שלא ישנו'. **רצון קוֹנֵיהֶם.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא וגם בסרע"ג ח"ב, סי' מח, שבה"ל, הל' ר"ח, סי' קסז, ספר

מקורות ומקבילות

שותים את היין. ע"פ סרע"ג ח"ב, סוף סי' לח; סדו' רס"ג עמ' קכה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ח ה"א, אות ב; שה"ג עמ"ס ברכות, דף לט ע"א, סוף אות א. **ומח מלא וכו'.** בר' ו, ח; כף החיים (פלאג'י), סי' לב, אות כ. **חן ושכל טוב וכו'.** מש' ג, ד. **ויזרע יצחק וכו'.** בר' כו, יב; כף החיים (פלאג'י), סי' לב, אות נ. **אליהו הנביא.** מ"א יח, לו. **אליה הנביא.** מלא' ג, כג. **במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף לח ע"א, ע"פ ישע' ס, כב; ילקו"ש ישע', רמז תקג, ד"ה אני ה'. לשון חכמים הוא בהרבה מקומות, כמו: בבלי סוכה, דף נב ע"א; מס"ו פר' יג, הל' יב; פסז"ו איכ', פ"ה, סי' כב. **מדליקים את הנרות לאחר ההבדלה.** ע"פ תמיס דעיס לרא"ד, סי' קעד; אבודרהם, חנוכה, ד"ה ומה שנהגו; ספר נר מצוה, ח"ב, עניני חנוכה, ד"ה והדלקת; מטה משה, עמוד

העבודה ימי החנוכה, סי' תתקלב. **ברוח פיו כל צבאם.** ע"ק א ומשנ"ב ס"ק ג. **ברכת הלבנה.** בבלי סנהדרין, דף מב ע"א; מס"ו פר' יט, ה"י; פדר"ך פי' כא, סי' א, ע"פ ישע' כד, טו; פסר"ב פי' מג, ד"ה יומדנו רבינו; ילקו"ש ישע', רמז תכה, ד"ה והיה; פסקי ריי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"ב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סת"ר סי' לא; מח' רומניא, דף מז ע"א. **הרואה את הלבנה.** רשו בבלי סנהדרין, דף מב ע"א; מש"ט שמ', פר' יב, סי' א, ד"ה תנו; סרע"ג ח"ב, סי' מח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סה"ת סי' טו; פסקי ריקאנטי סי' פו. **יעמוד.** בבלי סנהדרין, דף מב ע"א; פסקי רי"ד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סה"ת סי' טו. **יישר את רגליו.** מס"ו פר' יט, ה"י; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סת"ר סי' לא. **במוצ"ש.** מס"ו פר' יט, ה"י; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סת"ר סי' לא, ד"ה כל המברך; סה"ת סי' טו; שו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' עח; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כא ע"א, אות ו; מח' רומניא, דף מז ע"א. **טוסח הברכה.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף מב ע"א; מס"ו פר' יט, ה"י; מש"ט שמ', פר' יב, סי' כ, ד"ה תנו רבי; סרע"ג ח"ב, סי' מח; סדו' רס"ג עמ' לא; פסקי ריי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"ב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סת"ר סי' לא, ענין ברכת הלבנה; סה"ת סי' טו; מח' רומניא, דף מז ע"א. **אשר במאמרו וכו'.** ע"פ תה' לג, ו; אבות פ"ה, מ"א; מתע"ד פר' לב, סי' מ; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז, בשם אחיו רבב"א. **חוק וזמן.** ע"פ ירמ' ה, כב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; תה' קמח, ו. **שלא ישנו את תפקידם.** ע"פ ירמ' לא, לה-לו. **ששים ושמחים.** ע"פ תה' יט, ו. **ששים ושמחים לעשות וכו'.** תיבות אלו אינן במס"ו, אבל יש גם בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. **לעשות רצון קוניהם.** ע"פ בב"ס לט, לח.

קוֹנֵיהֶם· פֹּעֲלוֹ אֱמֶת וּפְעֻלָּתָם צֶדֶק· וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן· שֶׁאַף הֵם עֲתִידִין לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ· וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל־כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָא· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים:

ואומרים ג׳ פעמים:

בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ· בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ· בָּרוּךְ קוֹנֵךְ· בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ:

מרקדים ואומרים ג׳ פעמים:

כַּשֵּׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִגַּע בָּךְ· כֵּן יִהְיוּ שׂוֹנְאַי כְּנֶגְדִּי· לֹא יוּכְלוּ לִגַּע בִּי:

מקורות ומקבילות

פעלו אמת ופעלתם צדק. פסקי רי״ד ברכות, דף ל ע״ב; שבה״ל, עניין ר״ח, סי׳ קסז. **לעמוסי בטן.** ע״פ ישע׳ מו, ג. **עתידין להתחדש כמותה.** ע״פ תה׳ קג, ה; מש״ט שמ״, פר׳ יב, סי׳ כ, וכשם שהחדש מתחדש וכו׳. **על כל מה שברא.** ע״פ ישע׳ מג, ז. **מחדש חדשים.** ירוש׳ ברכות פ״ט, ה״ב [דף סה ע״ח]; בבלי סנהדרין, דף מב ע״ח; שמו״ר פר׳ טו, סי׳ כד; שבה״ל, עניין ר״ח, סי׳ קסז ע״פ שמ׳ יב, ב; סת״ר סי׳ לח, בשם ס״ח. ראו מס״ו פר׳ יט, ה״י. **ומומריס ג״פ.** ע״פ מס״ו פר׳ יט, ה״י. **ברוך וכו׳.** ע״פ ישע׳ מג, ח; מס״ו פר׳ יט, ה״י; שבה״ל, עניין ר״ח, סי׳ קסז; סת״ר סי׳ לח; סה״ת סי׳ טו; מח׳ רומניא, דף מז ע״ב. **עושך.** ע״פ דב׳ לב, ו; ישע׳ מד, ב. **קונך.** ע״פ דב׳ לב, ו. **מרקדים ומומריס כשם שאני רוקד.** ע״פ מס״ו פר׳ יט, ה״י; שבה״ל, עניין ר״ח, סי׳ קסז; סת״ר סי׳ לח; מח׳ רומניא, דף מז ע״ב. **כשם שאני רוקד.** ראו גאה״ל או״ח, סי׳ תכו, ס״ק ד.

ה״נ והערות

התדיר, סימן טו, סת״ר, סי׳ לא, מח׳ פרס, דף קח ע״א. בסדו׳ רס״ג: ׳רצון בוראם׳. בסחב״ר: ׳רצון קונם׳. במח׳ רומניא ושד״ל: ׳רצון קוֹנָם׳. **פֹּעֲלוֹ אמת.** כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. במס״ו, סרע״ג ומח׳ רומניא: ׳פוֹעֲלֵי אמת׳. בסדו׳ רס״ג וקד״א: ׳פועל אמת׳. בסחב״ר: ׳פעלו צדק ואמונה׳. במח׳ רס״ד־רס״ה: ׳פָּעֲלוֹ אמת׳. **וּפְעֻלָּתָם צֶדֶק.** כ״ה ברוב נוב״ר, פסקי רי״ד ברכות, דף ל ע״ב, שבה״ל, הל׳ ר״ח, סי׳ קסז. וכתב המעשה רוקח על הרמב״ם, הל׳ ברכות, פ״י הט״ז, שכך היתה הגרסה בגמרא שלפניו. במס״ו ומח׳ רומניא: ׳שֶׁפָּעוּלָתָם בָּאֱמֶת׳. בסרע״ג: ׳שפעולתם אמת׳. בסדו׳ רס״ג: ׳שפעולתו אמת׳. בסחב״ר תיבות אלו אינן. **וְלַלְּבָנָה אמר.** בסדו׳ רס״ג ומח׳ רומניא: ׳לְלְבָנָה אמר׳. **שתתחדש עֲטֶרֶת.** בסחב״ר ללא תיבת ׳עֲטֶרֶת׳. במס״ו: ׳שתתחדש באור יקר ועטרת׳. **שֶׁאַף הֵם.** כה״נ במח׳ בולוניא, שבה״ל, הל׳ ר״ח, סי׳ קסז וספר התדיר, סי׳ טו. במח׳ שד״ל בסוגריים. במס״ו וסחב״ר: ׳שהם׳. בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, מח׳ רמ״ו ורומניא: ׳שֶׁהֵן׳. **עֲתִידִין.** בסחב״ר: ׳עתידים׳. **וּלְפָאֵר ליוצרם.** בסחב״ר: ׳לפאר ולהלל ליוצרם׳. **עַל־כָּל־מַה־שברא.** כה״נ בסחב״ר, מח׳ בולוניא, שד״ל ורומניא. במס״ו: ׳על כבוד מלכותו׳. בסרע״ג: ׳על כבוד מלכותו׳. בסדו׳ רס״ג: ׳על כל אשר ברא׳. במח׳ רמ״ו: ׳עַל־מַה־שברא׳, וללא תיבת ׳כָּל׳. במח׳ רומניא: ׳עַל־כָּבוֹד מַלְכוּתוֹ על־כל־מה־שברא׳. **מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים.** כה״נ גם בסרע״ג. במס״ו: ׳מקדש ישראל וראשי חדשים׳. בסדו׳ רס״ג: ׳מחדש ראשי חדשים׳. **יוצרך וכו׳.** ר״ת יעקב, טור או״ח סוף סי׳ תכו. **כַּשֵּׁם שאני.** כה״נ במח׳ בולוניא, רומניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳כְּשֵׁם שאני׳. **רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ.** כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳רוקד כְּנֶגְדְּךָ׳. במח׳ רומניא: ׳מְרַקֵּד׳ וללא תיבת ׳כְּנֶגְדְּךָ׳. **כֵּן יִהְיוּ שׂוֹנְאַי כְּנֶגְדִּי.** כה״נ במח׳ רמ״ו. במח׳ בולוניא: ׳כן אם יהיו שונאי כנגדי׳. במח׳ שד״ל: ׳כַּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל־אוֹיְבַי׳. במח׳ רומניא: ׳כַּךְ אם יָרְקְדוּ אוֹיְבַי לְהַגִּיעֲנִי׳. **לֹא יוּכְלוּ לִגַּע בִּי.** כה״נ במח׳ בולוניא. במח׳ רמ״ו: ׳לֹא יוכלו לגע בי׳. במח׳ שד״ל: ׳לִגַּע בִּי לְרָעָה׳. במח׳ רומניא: ׳לֹא יַגִּיעוּ בִּי׳.

ואומרים ג׳ פעמים:

תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד· בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן· כָּאָבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל:

ויש מוסיפים:

לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי:

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ· הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו· הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר· הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל· הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב: הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי־שָׁמַע· הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ· הַלְלוּ־יָהּ:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת· אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים· מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ· אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שֹׁמְרֶךָ· יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע· יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם· דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם· דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם:

ה״נ והערות

ויש מוסיפים. מכאן ואילך עד ׳סוף הקדיש׳ לא נמצא במח׳ רמ״ו ובולוניא. נדפס ע״פ מח׳ שד״ל. במח׳ רומניא נדפס רק חלק ממנו. **דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם.** במח׳ רומניא ושד״ל מופיע רק פעם אחת.

מקורות ומקבילות

ואומר ג״פ תפול וכו׳. ע״פ מס״ו פר׳ יט, ה״י; מח׳ רומניא. **תפול עליהם אימתה ופחד.** ע״פ שמ׳ טו, טז; מס״ו פר׳ יט, ה״י; שבה״ל, עין ר״ח, סי׳ קסז; סת״ר סי׳ לח. **אמירתו למפרע.** מס״ו פר׳ יט, ה״י; סד״ר סי׳ קח; מחו״ו סוף סי׳ רב; עור או״ח, סי׳ תכו; מח׳ רומניא. **לב טהור וכו׳.** תה׳ נא, יב. **הללו אל בקדשו וכו׳.** תה׳ קנ, א־ו; של״ה, שער האותיות, אות ק׳, קדושה, סי׳ לט; מח׳ רומניא, דף מז ע״ב. **שיר למעלות אשא עיני אל ההרים.** תה׳ קכא, א־ח; מג״א או״ח, סי׳ תכו, סק״י. אינגו במח׳ רומניא. **דוד מלך ישראל חי וקיים.** ע״פ ש״ב ה, ג; בבלי ר״ה, דף כה ע״א ורש״י ד״ה דוד; ר׳ בחיי בר׳, לח, ל; רמ״א או״ח, סי׳ תכו, סוף ס״ב; מח׳ רומניא, דף מז ע״ב.

הכל אומרים:

תָּנָא דְּבֵי רִבִּי יִשְׁמָעֵאל. אִלְמָלֵא לֹא זָכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. פַּעַם אַחַת בַּחֹדֶשׁ דַּיָּם. אָמַר אַבַּיֵי הִלְכָּךְ נִימְרִינְהוּ מֵעוֹמֶד:

אומרים קדיש דרבנן, לעיל עמ' 337.

ואומרים זה לזה: שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם: ועונים: עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם ג"פ.

שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

סֵדֶר נְטִילַת לוּלָב

בימי הסוכות שלא חלים בשבת לפני נטילת הלולב מברכים מעומד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־נְטִילַת לוּלָב:

לאחר הברכה ינענע את הלולב, ואוחזו בידו כל שעת אמירת ההלל, עד לאחר קדיש.

בפעם הראשונה שנוטל את הלולב, מוסיף ברכת שהחיינו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

מקורות ומקבילות

תנא דבי ר"י. בבלי סנהדרין, דף מב ע"א; סרע"ג ח"ב, סי' מח. **ואומריס שלוס עליכס.** ע"פ מס"ו פר' יט, ה"י; טור או"ח, סוף סי' תכו; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סח"ר סי' לא; רא"ו סה"ת סי' עו. **שלוס עליכס.** רא"ו בבלי ברכות, דף ו, סוף ע"ב. ע"פ שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז; סה"ת סי' עו. **עליכס שלוס.** בבלי ברכות, דף ו ע"ב. **ג"פ.** מס"ו פר' יט, ה"י; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קסז. **שלוס עליו.** סה"ת סי' עו. **נטילת לולב.** ע"פ מדת"ס מז' יז, סי' ה; ר"ח סוכה, דף מז ע"א; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שעא; סה"ת סי' מד; כ"י כ"ה, דף 119ב; מח' רומניא, דף תב ע"ב. **בימי הסוכות שלא חליס בשבת.** ירוש' סוכה פ"ג, ה"ד; סרע"ג ח"ב, סי' קלד; סדו' רס"ג עמ' רלז; ספה"ח סי' נא; שבה"ל, סדר חג הסוכות סי' שסג; כ"י כ"ה, דף 119ב; מח' רומניא, דף תב ע"ב. **מברכיס מעומד.** ע"פ מעשה רוקח סי' קכב; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שסו; סח"ר סי' פה. **בא"י וכו' על נטילת לולב.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"י; ירוש' סוכה, פ"ג, ה"ד [דף יד ע"א]; בבלי סוכה, דף מו ע"א; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' קלד; סדו' רס"ג עמ' רלז; סהא"ק ענין לולב וענין אימתי זמן; פסקי ריא"ז סוכה, פ"ג ה"ו, אות ט; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שסו

ח"נ והערות

תָּנָא דְּבֵי ר"י וכו'. קטע זה לא מופיע במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל. מופיע בפי' קד"א על אתר. **אומרים קדיש דרבנן.** במח' רמ"ו ובולוניא ההוראה לומר קדיש, איננה. במח' רומניא ושד"ל מופיע לומר קדיש, אבל אינם מפרטים איזה סוג של קדיש יש לומר. במח' רומניא כאן מסתיימת ברכת הלבנה. **שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם.** במח' רמ"ו ושד"ל, 'שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם' מופיע ג"פ וללא 'עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם'. במח' בולוניא 'שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם' מופיע פעמיים וללא 'עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם' וכאן בסדו' קאמריני והרד"פ בשינויים מזעריים. **לאחר הברכה ינענע את הלולב.** ראו שו"ע או"ח, סי' תרנא, סע' ח-ט, וכך גם כתב הרב מ"ע הרטום בחוברת המנהג וכתב גם כיצד הם סדר הנענועים. **והגיענו לַזְּמַן הזה.** במח' רמ"ו (בחנוכה וגם בפסח): 'לִזְמַן', הלמ"ד בחיריק,

סדר הלל

בראש חודש (פרט לראש חודש טבת), בחול המועד של פסח וביו"ט האחרון של פסח מברכים. יש הנוהגים לברך בראש חודש גם ביחידות ויש נוהגים לברך רק בציבור:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרֹא אֶת־הַהַלֵּל:

ח"נ והערות

וכ"כ המג"א, או"ח, ריש סי' תרעו, בשם הרש"ל ומט"מ, עמוד העבודה, ימי חנוכה, סי' תתקפ. במח' בולוניא, בחנוכה נקוד בפתח, ואילו בקידוש לליל פסח נקוד בחיריק. ודעת לק"י, או"ח ח"א, עמ' קלא, ענין ד, שיש לומר תמיד בפתח. **יש הנוהגים לברך וכו'.** בסחב"ר, כ"י שכטר עמ' 151, כתוב: 'ואין חובה על היחיד לברך לקרא את ההלל, אלא רשות רצה מברך, רצה קורא בלא ברכה'. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל כתוב שמברכים גם ביחידות בין בתחילה ובין בסוף וכ"כ בשבה"ל, סי' קעד, וכן כתב ברמ"א, או"ח סי' תכב, ס"ב. ובתניא רבתי, סי' לב, הביא את שתי הדעות ונראה מדבריו שמצדד שהיחיד לא יברך, היות והוא מנהג בעלמא. ובספר התדיר, סי' טו, כתב: וקורין את ההלל בדילוג ומברכין עליו לקרוא את ההלל, והיחיד המתפלל בר"ח קורא את ההלל בדילוג ואינו מברך עליו וי"א שצריך לברך עליו ואין כך מנהגנו. בסדו' הרמ"מ כתב שהיחיד

מקורות ומקבילות

וסי' שעא; סת"ר סי' פה וסי' פז; סה"ת סי' מג; כ"י כ"ה, דף 3119; מח' רומניא, דף תב ע"ב. **ולוטו על נטילת לולב.** ע"פ ויק' כג, מ, תר"א, תי"ר ותי"ו; מכ' סוכה, פ"ג, מי"ב; ירושלמי ר"ה, פ"ד, ה"ג [דף יט ע"א]; בבלי סוכה, דף מא ע"א; סרס"י סי' שב. ראו במדב"ר פר' יד, סי' ד, 'ושאר כל הימים' וכו'; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ג ה"ו, אות ט. **מברכים רק על הלולב.** ע"פ בבלי סוכה, דף לז ע"ב; בה"ג סי' טו, הל' לולב, עמ' רב, ד"ה אמר רבה; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ג ה"ו, אות ט; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שסו. **לאחר הברכה יענענו את הלולב.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' רלז, 'אין ברכה אלא בשעת נטילתו'; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שעא. **ולוחזו בידו וכו'.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' רלה ועמ' רלז; ר"ח עמ"ס סוכה, דף מא ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ג ה"ו, אות יא; כ"י כ"ה, דף 3119. ראו שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שסח. **נפעם הראשונה שטוטל את הלולב וכו'.** ראו ירוש' סוכה פ"ג, ה"ד; סדו' רס"ג עמ' רלז; שהא"ק ענין איימתי זמן; פסקי ריא"ז סוכה, פ"ג ה"ו, אות י; שבה"ל, סדר חג הסוכות, סי' שסו וסי' שעא; סת"ר סי' פז; סה"ת סי' מג; כ"י כ"ה, דף 3119. **ברכת שהחיינו על נטילת לולב.** ע"פ ירוש' סוכה, פ"ג, ה"ד [דף יד ע"א]; סדו' רס"ג עמ' רלז. **וטפח ברכת שהחיינו.** ירוש' סוכה פ"ג, ה"ד; בבלי ברכות, כגון דף לז ע"ב ובעוד מקומות; תוספתא ברכות, פ"ו, ה"י; מש"ט שמ', פר' נא, פר' יג, סי' טח; סרע"ג ח"ב, סי' עה; סדו' רס"ג עמ' רלז; פסקי רי"ד עמ"ס פסחים, דף ז ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות ז; שבה"ל, ענין תענוכה, סי' קפה. גרסת הסדר"א דב', פר' וחאת הברכה, ס' קעא, 'אשר החיינו'. **שהחיינו וקיימנו.** ע"פ ש"א ב, ה; הוש' ו, ב; ב"ר פר' עה, סי' א; שמו"ר פר' כה, סי' ח, 'מקיש וכו' והולילאן הקב"ה בקומה זקופה'. **והגיענו.** ע"פ שה"ש ב, יב ורש"י. **והגיענו לזמן הזה.** ע"פ בבלי חולין, דף לב ע"א, 'הגיע זמנן של ישראל' וכו'; פסר"ב פי' טו, 'הגיע זמנה של שירה'; שה"ר פר' ב, סי' יב. **הלל.** בבלי תענית, דף כח ע"ב וערכין, דף י עמ' א-ב; שהא"ק ענין הלל. ראו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעב בשם הגאונים. **קודם קריאת ההלל מברך.** ראו בבלי סוכה, דף לט ע"א; פסקי רי"ד; מש"ו פר' כ, ה"ז; ר"ח עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; שהא"ק ענין הלל; מש"ט בר', פר' לך לך, פר' יז, סי' יד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד; רע"ב עמ"ס סוכה, פ"ג, מי"א, ד"ה לברך אחריו. **גם בימים שאין גומריס הלל מברך.** ע"פ ר"ח בתוספות עמ"ס ברכות, דף יד ע"א, ד"ה ימיס; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף יד ע"א, ד"ה בעא; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד, בשם הר"א כ"ז; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ז ע"ב, אות ה. ראו פסקי ריא"ז עמ"ס תענית, פ"ד ה"א, אות ה. **בר"ח מברך.** סרע"ג ח"ב, סי' מה; תוס' רי"ד ופסקי רי"ד עמ"ס סוכה, דף מד ע"ב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד, בשם הר"א כ"ז; סת"ר סי' לב, ענין ההלל; סה"ת סי' טו. **בחוה"מ של פסח וכו'.** ע"פ שבה"ל, סדר פסח, סי' ריט; סת"ר סי' מט, ענין סדר ימים ראשונים של פסח; כ"י כ"ה, דף 655א. **וביו"ט האחרון של פסח.** ראו שבה"ל, סדר פסח, סי' ריט; סת"ר סי' מט, ענין סדר ימים ראשונים של פסח; סה"ת סוף סי' כג. **מהגיס לברך בר"ח גם ביחידות.** ר"ת בתוס' עמ"ס ברכות, דף יד ע"א, ד"ה ימיס; מרדכי עמ"ס שבת, רמז רפו; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ב, סי' ה; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד, בשם הר"א כ"ז, שלא כדעת מדת"ה מז' קיג, סי' ג; סת"ר סי' לב; סה"מ (עירנא), מנהג של כל השנה, ד"ה הלל; כ"י כ"ה, דף 334; שה"ג עמ"ס ברכות, דף ז ע"ב, אות ה ועמ"ס שבת, דף יא ע"ב, אות א; כן המנהג הקדוש לברך, כמו שמופיע בפוסקי איטליה. ראו רמ"א או"ח, סי' תכב, ס"ב. **ויש מהגיס לברך רק בציבור.** ע"פ סדו' הרמ"מ והרד"פ. לדעת השע"ע או"ח, סי' תכב, ס"ב, בר"ח אין לברך גם בציבור. **אקב"ו לקרא את ההלל.** סרע"ג ח"ב, סי' מה. ע"פ סדו' רס"ג עמ' קנג; תוס' רי"ד ופסקי רי"ד עמ"ס סוכה, דף מד ע"ב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד; שה"ג עמ"ס שבת, דף יא ע"ב, אות א; מח' רומניא, דף מב ע"א. **ולוטו לקרא את ההלל.** ע"פ בבלי ברכות, דף יד ע"א; תענית, דף כח ע"ב; בה"ג (מהדורת הילדסהיימר), מנין העשין, עשה קג-קכא. **הַלֵּל.** ע"פ ישע' סב, ט; ירמ' כ, יג; לא, ו; יואל' ב, כו; תה' כב, כג.

בכל חג הסוכות, בחנוכה, ביו"ט ראשון של פסח ובשבועות מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִגְמוֹר אֶת־הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ

הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה· הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ· מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה· עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַיהוָה אֱלֹהֵינוּ· הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת· בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל· מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים· עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת· אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה· הַלְלוּ־יָהּ:

מקורות ומקבילות

בכל חג הסוכות. סרע"ג ח"ב, סי' קלח; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רלט; סת"ר סי' מד, ד"ה ובשני; כ"י כ"ה, דף 119ב ודף 130ב; מח' רומניא, דף מט ע"ב, דף תב ע"ב ודף תיד ע"א. ראו מס"ו פר' כ, ה"ז. **בחנוכה.** מג"ת, הסכוליון, 'לגמר בהם את ההלל'; בבלי שבת, דף כא ע"ב, ורש"י ד"ה ה"ג ועשאוס; פסקי רי"ד; מש"ט פר' בשלח, דף כא ע"ב, 'ולגמור בהן את ההלל'; סרע"ג ח"ב, סי' שא; סדו' רס"ג עמ' רנו; ספה"מ סי' שא; שבה"ל, ענין תעוכה, סי' קפח וסדר עלרת, סי' רלט; סת"ר סוף סי' לו, ענין תפילה וסי' מד, ד"ה ובשני; סה"ת סי' ח. ראו מס"ו פר' כ, ה"ה והל' ז. **ביו"ט ר' של פסח.** סרע"ג ח"ב, סי' פח; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריט וסדר עלרת, סי' רלט; סת"ר סי' מט, ענין סדר ימיס ראשוניס וסי' מד, ד"ה ובשני; סה"ת סוף סי' כג; כ"י כ"ה, דף 55א; מח' רומניא, דף קכג ע"ב. ראו מס"ו פר' כ, ה"ז. **ובשבועות.** ע"פ שבה"ל, סדר עלרת, סי' רלט; סת"ר סי' מד, ד"ה ובשני. **נוסח ברכת לגמור את ההלל:** סרע"ג ח"ב, סי' שא; סדו' רס"ג עמ' קנג; רמב"ם, הל' ברכות, פי"א, הי"ב; ס' הכחרי, מאמר ג, אות לט; פסקי ריא"ז פסחים, פ"א ה"א, אות כד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד; שה"ג עמ"ס שבת, דף יא ע"ב, אות א; מח' רומניא, דף מח ע"ב; מח' פרס, דף סט ע"ב. **אמירת הלל שלם.** ירוס' סוכה פ"ד, ה"ה; בבלי ערכין, דף י ע"א; תענית, דף כח ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד; מס"ו פר' כ, ה"ז; סדר"א, פר' ובשלח, שאילתא כו, ד"ה דמיחייבין; סרע"ג ח"ב, סי' שא; הלק"ל, הל' תעוכה, סי' ג; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעד; כ"י כ"ה, דף 55א. **אמירת הלל בדילוג.** בבלי תענית, דף כח ע"ב, ורש"י ד"ה דמדלגי; סרע"ג ח"ב, סי' מה; רמב"ם, הל' מגילה, פ"ג, ה"ז; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריט; ריגב"ן עמ"ס שבת, דף כד ע"ב; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף יד ע"א, ד"ה בעא; כ"י כ"ה, דף 55א. ראו שה"ג עמ"ס ברכות, דף ז ע"ב, אות ה. **הללו יה הללו עבדי ה' וכו'.** תה' קיג, א-ט; מס"ו פר' כ, ה"ז; מח' רומניא, דף מג ע"א.

ה"ג והערות

לא מברך עליו ובסדו' הרד"פ כתב, שבציבור לפני ההלל מברכין והיחיד לא יברך עליו, לא בתחילה ולא בסוף ולגבי ציבור בסוף ההלל ישמע מפי הש"ץ וישתוק ויענה אמן. וראו: שו"ע או"ח, סי' תכב ס"ב, שכך כתב בדעה הראשונה. **לִגְמוֹר את־ההלל.** כך מופיע במח' רמ"ו (סוכות), בולוניא (בהנחייה של ר"ח), שד"ל ח"א, דף נו ע"ב, שבה"ל, סי' קעד, תניא רבתי, סי' מט וספר התדיר עניין חנובה, סי' יז.

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם· בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ· יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס· הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים· גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס· הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים· גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ· מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם· חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:

בכל חג הסוכות, בחנוכה, ביו"ט ראשון של פסח ובשבועות מוסיפים:

לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ· כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד· עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם· אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם· כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב· מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ· עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ· אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן· רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ· לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כָּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם· כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה· עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה· עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה· עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ· יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל· יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה· הַקְּטַנִּים עִם־

ה"נ והערות

עַל־אמתך. כ"ה במקרא שלפנינו, מח' רומניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: וְעַל אמתך'. והשוו בבלי פסחים, דף קיח ע"א, שמו"ר פר' ט, סי' א. וראו מנ"ש עה"פ. **לֹא־יהגו.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: וְלֹא יהגו'. והשוו איכ"ר פר' א, סי' נ ותדא"ז (איש שלום), פר' כה, ד"ה תתן אמת. **כֹּל אשר בטח.** כ"ה במקרא שלפנינו, במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'כָּל־אשר בטח'. **ישראל בטח.** בכ"י כ"ה: 'בית ישראל בטח'. **יִרְאֵי יְיָ וכו' וּמָגִנָּם הוא.** פסוק זה נשמט מכ"י כ"ה, כנראה בטעות. **אֶת־בית ישראל.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'אֶת'.

מקורות ומקבילות

נגאלת ישראל ממצריים וכו'. תה' קיד, א־ח; מס"ו פר' כ, ה"ז; מח' רומניא, דף מב ע"א. **בכל חג הסוכות.** ירוש' סוכה פ"ה, ה"א; בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; סהא"ק עניין הלל; שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קעד; סת"ר סי' פז עניין סדר ימיס; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **בחנוכה.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; הלק"ל, הל' חנוכה סי' ג; סהא"ק עניין הלל; מס"ט שמ', פר' בשלח, פר' טז; פסקי רי"ד, שבת, דף כא ע"ב; שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קעד ועניין חנוכה, סי' קפח; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **ביו"ט ג' של פסח.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; ילקו"ש תו', אמור רמז תרנד; סהא"ק עניין הלל; שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קעד; סה"ת סוף סי' כג; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **בשבועות.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; סהא"ק עניין הלל; שבה"ל, עניין ר"ח, סי' קעד; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **לא לנו ה' וכו'.** תה' קטו, א־יא; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **ה' זכרנו יברך.** תה' קטו, יב־יח; מח' רומניא, דף מב ע"א.

הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם׃ עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם
לַיהוָה׃ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן
לִבְנֵי־אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָל־יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ
נְבָרֵךְ יָהּ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

בכל חג הסוכות, בחנוכה, ביו"ט ראשון של פסח ובשבועות מוסיפים:

אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהוָה׃ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי
אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי׃ צָרָה
וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא׃ אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְהוָה
וְצַדִּיק׃ וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאִים יְהוָה׃ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃
שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי׃ כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת׃
אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה׃ אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה׃ בְּאַרְצוֹת
הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר׃ אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי׃
כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃

מָה־אָשִׁיב לַיהוָה׃ כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא
וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם׃
נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה
יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ׃ אֲנִי־עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ׃ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃

מקורות ומקבילות

בכל חג הסוכות. ירוש' סוכה פ"ה, ה"ח; בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; סהת"ק עניו הלל; שבה"ל, עניו ר"ח, סי' קעד; סת"ר סי' פז עניו סדר ימיס; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **בחנוכה.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; הלק"ל, הל' חנוכה סי' ג; סהת"ק עניו הלל; מש"ט שמ', פר' בשלח, פר' טז; פסקי רי"ד, שבת, דף כא ע"ב; שבה"ל, עניו ר"ח, סי' קעד ועניו חנוכה, סי' קפח; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **ביו"ט ר' של פסח.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; ילקו"ש תו', אמור רמז תרנד; סהת"ק עניו הלל; שבה"ל, עניו ר"ח, סי' קעד; סה"ת סוף סי' כג; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **בשבועות.** בבלי תענית, דף כח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קנג; סהת"ק עניו הלל; שבה"ל, עניו ר"ח, סי' קעד; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **אהבתי כי ישמע ה' וכו'.** תה' קטז, אריא; מש"ו פר' כ, ה"ז; מח' רומניא, דף מט ע"א. **מה אשיב לה' וכו'.** תה' קטז, יב-יט; מח' רומניא, דף מב ע"א.

ח"נ והערות

נתן לבני־אָדָם. בב"י כ"ה: 'נתן לבני האדם'. השוו פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף לה ע"א, ד"ה ת"ר. **יְהַלְלוּ־יָהּ וכו'** הַלְלוּ־יָהּ. בב"י כ"ה: 'יה הללו יה' ובגליון הושלם רק 'ואנחנו נברך וכו' ועד עולם הללו יה'. **וּמְצָרֵי שאול.** בב"י כ"ה: 'מצרי שאול'. **מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי.** בב"י כ"ה: 'מדמעה ואת רגלי'. במח' רמ"ו ורומניא דפוס קושטא: 'מִדִּמְעָה את־רגלי'. **אָנָּה יי.** כ"ה במקרא שלפנינו ובסדו' רס"ג וראו מנ"ש עה"פ. בב"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'אָנָּא יי' והשוו מד"א בראשית, פר' לב, סי' ו; אה"מ, הלל, עמ' 135.

לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם·
נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה· בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלִָם·
הַלְלוּ־יָהּ:

הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם· שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ
חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם· הַלְלוּ־יָהּ:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ· עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא·
מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי:
טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה· מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה· מִבְּטֹחַ
בִּנְדִיבִים: כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי· בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי
גַם־סְבָבוּנִי· בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ
קוֹצִים· בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי:
עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ· וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי
צַדִּיקִים· יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה· יְמִין יְהוָה
עֹשָׂה חָיִל: לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי
יָהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק· אָבֹא־בָם אוֹדֶה
יָהּ: זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה· צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

ח"נ והערות

בַּמֶּרְחָב יָהּ. כתב המנ"ש, תהלים קיח, ה: 'בספרי דידן, תרתין מלין והה"א במפיק', וכדבריו כ"ה גם ב'כארצ"ו', גם בילקו"ש תה', רמז תתעה, מוכח שבא בשתי תיבות, עיי"ש. **דַּחֹה.** כ"ה ב'כארצ"ו' ובדפוסי ויניציאה ובמסורה קטנה נמסר עליו 'ליתא'. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'דָּחֹה'. **דחיתני לִנְפֹּל.** בכ"י כ"ה: 'דחיתני לסבול'. **יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל** (השני). נשמט מכ"י כ"ה.

מקורות ומקבילות

הללו את ה' וכו'. תה' קיח, א־ב; מס"ו פר' כ, ה"ז; מח' רומניא, דף מג ע"א. **הודו לה' כי טוב וכו'.** תה' קיח, א־ד; מס"ו פר' כ, ה"ז; מח' רומניא, דף מג, סוף ע"א. **מן המצר קראתי וכו'.** תה' קיח, ה־כ; מח' רומניא, דף מג ע"ב.

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: (אודך):
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: (אבן):
מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: (מאת):
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: (זה):

אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: (ברוך):
אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים
עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: (אל):
אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: (אלי):
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (הודו):

יְהַלְלוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה אֶת־שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְזַמֵּר

מקורות ומקבילות

אודך כי עניתני וכו'. תה' קיח, כא־כט. **כפילות הפסוקים מ'אודך'.** מס' סוכה פ"ג, מי"ח ורלו רע"ב; בבלי סוכה, דף לט ע"א; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' מה; סהא"ק ענין הלל; מרדכי סוכה, רמז תשנה; טור או"ח, סי' תכב; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ד ה"ב, אות ה. **הליכור עוים אנא ה'.** סרע"ג ח"ב, סי' מה; סדו' רס"ג, תחילת עמ' קמח; פסקי ריא"ז עמ"ס סוכה, פ"ד ה"ב, אות ד. **כפילות הפסוקים מ'ברוך הבא'.** רס"י ורשב"ם עמ"ס פסחים, דף קיט ע"ב, ד"ה כופל. רא"ו בבלי סוכה, דף לח ע"ב, 'הוא אומר ברוך הבא והן אומריס בשם יי'; סה"ע עשה"ד, הלכות הלל, דף לד טור א; מאירי עמ"ס סוכה, דף לח ע"א, ד"ה מקום שנהגו. **ברכה לאחר**

ח"נ והערות

כפילות הפסוקים מ'אודך'. כ"ה במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. איננה בסדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' רומניא. אמנם לקמן בכ"י כ"ה, דף 51א, בהגדה של פסח הפסוקים הוכפלו, אבל רק מפסוק 'אבן מאסו' וראו בסדו' רס"ג, תחילת עמ' קמח. **אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא.** בכ"י כ"ה ומח' רומניא אין הוראה לחזור על פסוק זה. **הצליחה נָּא.** נו"ן דגושה לפי כתר ארם צובא. **בְּשֵׁם יְיָ... מִבֵּית יְיָ.** בכ"י כ"ה ללא שם הוי"ה, כנראה בטעות. **כפילות הפסוקים מ'ברוך הבא'.** כ"ה במח' שד"ל, אבל איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. וכתב בסה"ע עשה"ד, הלכות הלל, דף צד טור א, 'ומנהגנו לפשוט ברוך הבא מאנא ולמטה ולכפול מאודך עד ברוך הבא, וכ"כ רבינו אבן גיאות, כך קבלנו מראשונים חכמים ואנשי מעשה שר' לא היה כופל אלא עד הצליחה נא וכו', וקי"ל הלכה כר' מחבירו'. ובבית הבחירה למאירי עמ"ס סוכה, דף לח ע"א, כתב: 'אין אנו כופלין מברוך הבא ולמטה'. ובטור או"ח, סי' תכב פסק, 'עיקר קריאתו תלויה במנהג, הלכך כל מקום ומקום לפי מנהגו'. בקד"א על אתר, כתב: '...ולפיכך אנו גומ' אותה בכפילה עד סוף הפרשה', וראו שם שמביא טעם אחר לכפילות פסוקים אלו. וראו בסדו' הרמ"מ את מנהג ביהכ"נ במנטובה שביום שמדלגים כופלים עד 'ברוך הבא' וביום שגומרים כופלים עד הסוף. **עַד־קַרְנוֹת.** בכ"י כ"ה: 'על קרנות'. והשוו איסור והיתר לרש"י, סי' לג. **יהללוך יי.** בסחב"ר נוסף:

כִּי־מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתֻּשְׁבָּחוֹת (נ"א: בַּתִּשְׁבָּחוֹת)׃ (אָמֵן):

בימות החול החזן אומר קדיש שלם ועוברים לעמ' 100. ובשבת עוברים לעמ' 252.

בימות החנוכה החזן אומר חצי קדיש, חוץ מר"ח טבת וכן בשבת, שאומר החזן קדיש שלם. ובר"ח עוברים לעמ' 100, ובשבת עוברים לעמ' 252.

סֵדֶר קְרִיאַת הַתּוֹרָה לְר"ח

מזמור לראש חודש: "ה' אדונינו" (לעיל עמ' 101).

כהן **וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם׃ אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי׃**

ח"נ והערות

'אלהינו'. **כל־מעשיך.** יש סדו' הנוסף בהם 'על כל מעשיך', ואין זה מנהגנו. וכך הוא גם בסרע"ג ח"ב, סי' מה; סדו' רס"ג עמ' קמח; מש"ט (בובר), שמ' פר' בא, פ' יב; רמב"ם, הל' מגילה, פ"ג, ה"י. **וחסידיך יְבָרְכוּ אֶת־שְׁמֶךָ.** בסחב"ר: 'וחסידיך וצדיקים עושי רצונך' ונוסף: 'כולם עמך ישראל יודו ויברכו את שמך'. בכ"י כ"ה: 'וחסידיך יברכוך', ע"פ תה' קמה, י ולא תיבות 'אֶת־שְׁמֶךָ'. **לְהוֹדוֹת וְנָעִים לְשִׁמְךָ לְזַמֵּר כִּי.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר: 'להודות ונעים שמך לזמר' ולא תיבת 'כִּי'. בכ"י כ"ה: 'ונעים ולזמר' ולא תיבות 'לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ... כִּי'. במח' שד"ל: 'להודות וּלְשִׁמְךָ נָעִים לְזַמֵּר כי', וקרוב לנוסח זה ברמב"ם, הל' מגילה, פ"ג, ה"י. **אָמֵן.** כה"נ במח' שד"ל וכן פסק השו"ע, או"ח סי' רטו, ס"א. בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, לא בא 'אָמֵן' בסיום הלל, וכ"כ הטור, או"ח סי' נד בשם אביו הרא"ש, כלל ד, סי' יב. גם הרמ"א, או"ח, סי' רטו, ס"א, כתב ומנהג פשוט במדינות אלו שאין עונים אמן. **קה"ת לר"ח.** יש מחלוקת על סדר ההפסקות עבור העולים לתורה בר"ח, והעומד בראשם ה"ה הרמב"ן עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב, ד"ה הנה, שחולק באריכות על מנהגנו. אמנם הפנים הוא כמנהג הגאונים. אמנם הרמב"ן כותב: 'אין ליגע במה שהונהג על פי הגאונים ז"ל וכ"ש בזה'. וראו: שו"ע או"ח, סי' תכג ס"ב, משנ"ב וביאור הלכה שם, המביא דעות שונות.

מקורות ומקבילות

הלל. מסמ' סוכה פ"ג, מי"ח; בבלי פסחים, דף קיח ע"ח. **טפח יהללוך ה' וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' פד, כ"י מ; סדו' רס"ג עמ' קמח; רמב"ם, הל' מגילה, פ"ג, ה"י. מזוכר במס"ט שמ', פר' בא, פר' יב; פסקי ריא"ז עמ"ס פסחים, פ"י ה"ג, אות טו; רע"ב פסחים פ"י, מ"ז, ד"ה ברכת השיר. בסרע"ג ח"ב, סי' מה וסי' פד כי"י זא ומח' רומניא, דף מב ע"ב ודף מט ע"ב נוסח שונה. **יהללוך ה' כל מעשיך.** ע"פ תה' סו, ג; קלט, יד; קמה, י. **וחסידיך יברכו את שמך.** ע"פ תה' סג, ה; קמה, י. **כי לך טוב להודות.** ע"פ ירמ' לג, יא; תה' לב, ב; סח"ם עז, כח; מדת"ה מז' קיח, סי' ה. **ולשמך נעים לזמר.** ע"פ תה' קלה, ג. **כי משולם וכו' אתה אל.** ע"פ תה' ל, ב. **בא"י מלך מהלל בתושבחות.** סרע"ג ח"ב, סי' מה וסי' פד; מס"ט שמ', פר' בא, פר' יב; רשב"ם עמ"ס פסחים, דף קיח ע"א, ד"ה יהללוך, ע"פ הגמ'. בסדו' רס"ג עמ' קמח ועמ' קנד, נוסח התחימה שונה. **חותם ב'אמן'.** רא"ם ברכות, פ"ז, סי' י, בשם ר"ת וה"ג; רמב"ם, הל' ברכות, פ"א, הט"ז. **קדיש.** סרע"ג ח"ב, סי' מה; סדו' רס"ג עמ' קנד. **קדיש שלם בר"ח.** סחב"ר, כ"י שבטר, עמ' 151; טור או"ח, ריש סי' תכג; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סוף סי' לב, ענין ההלל; מח' רומניא, דף מב ע"ב. **בחטוכה החזן אומר ח"ק.** שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; סת"ר סי' לז ענין קריאת ימי חנוכה. **קריאת התורה לר"ח.** מסמ' מגילה פ"ד, מ"ב; בבלי מגילה, דף כא ע"ב ודף לא ע"א; פסקי רי"ד; מס"ו פר' י, ה"ד ופר' יז, ה"ה וה"ח; סרע"ג ח"ב, סי' מו; סדו' רס"ג עמ' שסא; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סי' לב, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' עז; מח' רומניא, דף מב ע"ב. **קורין ד' גברי לר"ח.** ע"פ מסמ' מגילה פ"ד, מ"ב; מס"ו פר' י, ה"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ד, אות ט; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; מח' רומניא, דף מב ע"ב; ספה"ם, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה. **כהן - וידבר וכו'.** מס"ו פר' ח, ה"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג ה"ב, אות ח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סי' לב, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' עז; הרש"ר ומדק"א עמ' תפז. **וידבר ה' אל משה וכו'.** במ' כח, א־טו.

תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: לוי וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה· בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: שלישי עֹלַת תָּמִיד· הָעֲשִׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד· בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם· כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה· אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: פ

בשבת קוראים למפטיר מכאן:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת· שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ· עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ רביעי

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה· פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָّמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָّמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן

מקורות ומקבילות

לוי - ואמרת. פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כב ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג ה"ב, אות ח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' עז; הרש"ר ומדק"א עמ' תפז. **שלישי - עולת.** מס"ו פר' יז, ה"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג ה"ב, אות ח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' עז; הרש"ר ומדק"א עמ' תפז; מח' רומניא, דף מב ע"ב. **בשבת קוראים וכו'.** ע"פ מס"ו פר' יז, ה"ב; סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' שסט; כ"י כ"ה, דף 333; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה מקום שמפסיקין. רא"ו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעט; הרש"ר ומדק"א עמ' תפז-ח. **אין מדלגיס ובויום השבת.** ר"ן (על הרי"ף) מס' מגילה, דף יב ע"ב, ד"ה ליקרו תרי; לבוש או"ח, סי' תכג, ס"ב; מח' רומניא, דף מב ע"ב. **רביעי - וברא"שי.** מס"ו פר' יז, ה"ח; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג ה"ב, אות ח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעה; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' עז; הרש"ר ומדק"א עמ' תפז; מח' רומניא, דף מב ע"ב. **וברא"שי חדשיכם.** בבלי מגילה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יז, ה"ה.

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן׃ זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה׃ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

בחנוכה קוראים לרביעי בנשיא היום, לקמן עמ' 401.

ואחר שקראו בתורה אומר החזן חצי קדיש, וגוללין את ספר התורה, אומרים אשרי, בחורים וגם בתולות, ובא לציון וכו' ואומר החזן חצי קדיש ומתפללים מוסף בלחש.

מוּסַף לְרֹאשׁ חוֹדֶשׁ

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

מקורות ומקבילות

סוף עניין ר"ת. סרע"ג ח"ב, סי' מו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' טז. **בחנוכה קורמים לרביעי.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ו [דף לב ע"ב]; מס"ו פר' כ, ה"טו; כ"י כ"ה, דף 335ב; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קן; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **אחר שקרמו וכו' חלי קדיש.** סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סה"ת סי' טז. **אשרי.** סרע"ג ח"ב, סי' מו. רמו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעו; מח' רומניא, דף מג ע"א. **בחוריס וגם בתולות.** רמו סרע"ג ח"ב, סי' מו. **ובא לציון וכו', קדיש ומוסף.** סרע"ג ח"ב, סי' מו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת; סת"ר סי' לג; מח' רומניא, דף מג ע"א. **קדיש.** מוזכר במס"ו פר' י, ה"ו; סרע"ג ח"ב, סי' מו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת.

עֲמִידָה לְמוּסַף שֶׁל ר״ח

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· אֱלֹהֵי אַבְרָהָם· אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב· הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת· וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה· מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ·

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל· | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם·

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד· מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים· סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים· מַתִּיר אֲסוּרִים· וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר· מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ· מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ הַמּוֹנֵי מַעְלָה עִם־קְבוּצֵי מַטָּה· יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ· כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ· וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר·

מקורות ומקבילות

עמידה למוסף. מכר בתוספתא ברכות פ״ג, ה״י; בבלי ברכות, דף ל ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ מו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכט; ס׳ החיונך, מצוה תלג; שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קעו; סת״ר סי׳ לג, ענין קריאת ס״ת; סה״ת סי׳ עז, בשם ליקוטים ישנים; מח׳ רומגיא, דף מג ע״א. **ה׳ שפתי תפתח.** מח׳ רומגיא, דף מג ע״א. **כתר יתנו לך.** בית יוסף או״ח, סי׳ תכג, ס״ק ג; מח׳ רומגיא, דף מג ע״א.

קו"ח: קָדֹוש קָדֹוש קָדֹוש יְהוָה צְבָאֹות· מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ· קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר· קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם· אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר· הַלְלוּ־יָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַמְלִיךְ לָאֵל· כִּי־הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא־יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי־אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמָּךְ נָתַתָּ· זְמַן כַּפָּרָה לְכָל־תּוֹלְדוֹתָם· בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן· שְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם· זִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ· תְּשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׁוֹנֵא· מִזְּבַח חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין· וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו· וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בָרָצוֹן· וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ· וְשִׁירֵי דָוִד (עַבְדֶּךָ) הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶךָ· הָאֲמוּרִים לִפְנֵי לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ·

ח"נ והערות

ראשי חדשים לעמך. ר"ת רחל, שהיא תיקנה מוסף לר"ח, ספר התדיר, סוף סימן טז, בשם ליקוטים ישנים. **וְעוֹלַת ראש.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא: 'עוֹלַת ראש'. **וּשְׂעִירֵי עִזִּים.** בסרע"ג וכ"י כ"ה: 'שעירי עזים'. בסדו' רס"ג ומח' רומניא: 'שְׂעִיר עִזִּים', כנאמר בבמ' כח, טו 'וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד'. **וְשִׁירֵי דוד.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'שירי דויד'. בכ"י כ"ה: 'ובשירי דוד'. במח' רומניא מדלגים על תיבות אלו עד 'לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ'. **דוד עַבְדֶּךָ.** כה"נ בסרע"ג ומח' שד"ל. בסדו' רס"ג, סחב"ר, שבה"ל, סת"ר, מח' רמ"ו ובולוניא ללא תיבת 'עַבְדֶּךָ'. בכ"י כ"ה נראה שהיתה ונמחקה. **הַנִּשְׁמָעִים בעירך.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר: 'נשמע בעירך'. **הָאֲמוּרִים לפני.** בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר: 'הנאמרים לפני'. **לִפְנֵי מזבחך.** בכ"י כ"ה: 'על גבי מזבחך'.

מקורות ומקבילות

קדושת היום. תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ג, ה"י. **טוסח הברכה.** סרע"ג ח"ב, סי' מו; סדו' רס"ג עמ' קכט; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; מח' רומניא, דף מג ע"א. **ראשי חדשים.** ע"פ במ' יב, ב; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קטו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת. **לעמך נתת.** ע"פ במ' י, י; כח, יא. רלו נחמ' ט, יג. **זמן כפרה.** ע"פ במ' כח, יא-טו. רלו מסמ' שבועות, פ"א, מ"ד. **זבחי רצון.** ע"פ במ' כח, לח. **שעירי חטאת.** ע"פ במ' כח, טו. **לכפר בעדם.** ע"פ בבלי שבועות, דף ט ע"א. רלו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קטו. **זכרון לכולם יהיו.** ע"פ במ' י, י; סרע"ג; סדו' רס"ג; מח' רומניא. **תְּשׁוּעַת נפשם.** ע"פ במ' י, ט-י. ואין לאדם ולומר 'יִתְּשׁוּעַת נִפְשָׁם'. וכמהגנו כ"ה גם בסרע"ג ח"ב, סי' מו; סדו' רס"ג עמ' קכט; ספורנו במ', כח, יא; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קטו; מל"ה, פר' שמיני, ד"ה והוא שאמר; מח' רומניא. **מזבח חדש וכו' ועולת ר"ח.** ע"פ יחז' מה, יח, ורלו מפרשים שם. **ועולת ר"ח.** ע"פ במ' כח, יא-יב. **ושעירי עזים.** ע"פ במ' כח, טו. **ובעבודת בית המקדש.** ע"פ מק"ט, אד"ג נוסח ה, פר' ד, ד"ה על העבודה; במדב"ר פר' יב, סי' יב, 'אל נוח קדשך זו עבודת' וכו'. **נשמח כולנו.** ע"פ משמ' תענית, פ"ד, מ"ח, 'ויום שמחת לבו, זה בנין בית המקדש'; ירוש' פסחים, פ"י, ה"ה, 'ששים בעבודתך'. **וְשִׁירֵי דוד.** ע"פ פסר"ב פי' ב, ד"ה מזמור שיר חנוכת. ואין לומר 'ובשירי דוד', כן נמצא בסרע"ג ח"ב, סי' מו; סד"ר, סי' קיח; מחו"ו סי' רלב; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות האמצעיות; אבודרהם, סדר ר"ח; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קטו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת ומוסף. וכ' בגו"א, סי' שם, 'תוספת הבי"ת, שבוש עוש הוא, ונגד כל הספרים אשר מעולם', עכ"ד. **האמוריס לפני מזבחך.**

מִזְבָּחֶךָ׃ אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם׃ וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר׃
אָז יָשִׂישׂוּ עַמֶּךָ וַעֲדָתֶךָ׃ בַּעֲשׂוֹתָם קָרְבָּנָם עַל־גַּבֵּי מִזְבָּחֶךָ׃

וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ שֶׁתַּעֲלֵנוּ
לְאַרְצֵנוּ׃ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ׃ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־
קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ׃ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן׃ וּמוּסַף
יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת
רְצוֹנֶךָ׃ כְּמָה שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ׃ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ
מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר׃

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה׃ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר
שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד׃ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃

מקורות ומקבילות

ע"פ דס"ב כנ, כז. **אהבת עולם.** ע"פ מ"ל י, טו; ירמ' לא, ב. **תביא להם.** שמו"ר פר' מט, סי' ל, ע"פ שה"ש ח, ז. **וברית אבות.** ע"פ ויק' כו, מה; ספרי במ', פר' נשא, פי' מ; ירוש' תענית, פ"ל, ה"ל [דף ג ע"ל]. **לבניס תזכור.** ע"פ דב' ד, לא. **אז ישישו עמך וכו'.** סדו' רס"ג עמ' קכט; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת. בסרע"ג ומח' רומניא אינו. **אז ישישו עמך.** אה"מ, מעשיות, עמ' 337, 'ויעיטו וישמחו כולם שמחת עולם'. **ועדתך** - ישראל. ע"פ תה' עד, ב. **בעשותם קרבנם וכו'.** ע"פ שמו"ר פר' לו, סי' ל, '...והיה מקריב וכו', אין שמחה גדולה מזו; קה"ר פר' ז, סי' יד, ד"ה רבי אחא, 'תהא שמח ומשמח להקב"ה בקרבנות'. **וכן יהי רצון.** שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מש' ח, לה; סדו' רס"ג עמ' קכט. **שתעלנו לארצנו.** ע"פ שמ' ג, ח; ירמ' מז, טו; כג, ח; בבלי קידושין, דף סט ע"ל וע"ב; סנהדרין, דף פז ע"ל. **ותטענו בגבולנו.** ע"פ ירמ' כד, ו; עמו' ט, טו. **ושם נעשה לפניך וכו'.** סרע"ג ח"ב, סי' מו; מח' רומניא, דף מג ע"ל. **תמידין כסדרן.** ע"פ במ' כח, ב. **תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן.** כולן בנו"ן. כן הוא גם בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. **ומוספין כהלכתן.** ויק' פר' כג; במ' פר' כט. **ומוסף יום ר"ח.** במ' כח, יא-טו. **נעשה ונקריב.** ע"פ ויק' ט, ז; ב"ר (אלבק), פר' וירא, פר' מט, 'בוא וקרב, בוא ועשה מלחמתינו, בוא ועשה קרבן שליבור'. **ונקריב לפניך.** ע"פ ויק' ג, ה; בבלי ברכות, דף כג ע"ל, 'הבא קרבן לפני'. **כמצות רצונך.** ע"פ תה' מ, ט; קמג, י. **כמה שכתבת.** ע"פ מ"ל ח, גא. **מפי כבודך כאמור.** רא"ו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעז, 'כיון שאמר' וכו', ע"פ בבלי ר"ה, דף לה ע"ל. בסדו' רס"ג תיבות אלו אינן. **פסוקי מוספין.** שבה"ל, ענין שבת, סי' פב; סת"ר סי' יח ענין תפילת מוסף. **וברא"שי חדשיכם וכו'.** במ' כח, יא; סרע"ג ח"ב, סי' מו; סדו' רס"ג עמ' קכט.

ה"נ והערות

לַבָּנִים תזכור. הלמ"ד בפתח המורה על הידיעה, לבנים המיוחדים שנבחרו להיות לו לעם. במח' רומניא: 'לְבָנִים תזכור'. **ישישו עַמֶּךָ.** בסחב"ר: 'ישישו בניך ועמך'. **בַּעֲשׂוֹתָם קרבנם.** בסחב"ר: 'בהקריבם קרבנם'. **ה' או"א.** ראו סת"ר, סי' לג, ענין קריאת ס"ת ומוסף. **ושם נעשה.** בסחב"ר נוסף: 'ונקריב'. **קָרְבְּנוֹת חובותינו.** בסדו' רס"ג: 'קרבן חובתנו'. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'קרבן חובותינו'. והשוו שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעו, 'קרבנות חובותינו או קרבן חובותינו, ושניהם נכונים' וכו' וכ"ה בסת"ר סי' לד, ד"ה ראשי חדשים. **תמידין כְּסִדְרָן.** כ"ה במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'תמידין כַּסִּדְרָן'. **ומוּסָפִין כהלכתן.** בסחב"ר: 'מוספין כהילכתן'. **ומוּסַף יום.** בסרע"ג: 'את מוסף יום'. בסדו' רס"ג: 'את מוספי יום'. בסחב"ר: 'מוסף יום'. במח' רומניא ללא תיבת 'יום'. **לפניך בְּאַהֲבָה.** בסחב"ר ללא תיבת 'בְּאַהֲבָה'. **כְּמָה שכתבת.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל וכ"ה בשבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפ וסת"ר סי' לד. בסרע"ג, סדו' רס"ג, מח' רומניא, סדו' הרמ"מ, קאמריני והרד"פ: 'כְּמוֹ שכתבת'. **בני שנה שִׁבְעָה תמימם.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'שִׁבְעָה', אבל לקמן במוסף של שבת ור"ח נמצאת. ואולי תיבה זו נשמטה מהסופר מכיון שהשורה מסתיימת ב'בני שנה' ומתחלת ב'תמימים'.

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדָבָר׃ שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרוֹנִים לַפָּר׃ וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים לָאָיִל׃ וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ׃ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ׃ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר׃ וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה׃ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה׃ לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה׃ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה׃ לִסְלִיחַת חֵטְא וְלִמְחִילַת עָוֹן׃ לִגְמִילוּת חֶסֶד וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה׃ כִּי בְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת׃ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה׃ וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׃ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל

ח״נ והערות

שְׁלֹשָׁה עשרונים. בכ״י כ״ה: ׳שלשה עשרונים׳, אבל לקמן במוסף של שבת ור״ח כבפנים. **וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ.** בסדו׳ רס״ג: ׳יין כנסוכו׳. בסחב״ר: ׳יין כנסכו׳. **וְשָׂעִיר לכפר.** בסחב״ר: ׳שעיר לכפר׳. **ושני תְמִידִין.** במח׳ בולוניא: ׳ושני תָמִידִים׳. **את־החדש.** בסדו׳ רס״ג וסחב״ר: ׳את יום ראש החדש׳. **לְשָׂשׂוֹן ולשמחה.** בסחב״ר: ׳ולששון ולשמחה׳. **לִסְלִיחַת חֵטְא וְלִמְחִילַת.** בה״נ ברוב נוב״ר ומח׳ רומניא. בסרע״ג: ׳למחילת חטא ולסליחת׳. בסדו׳ רס״ג: ׳לסליחות חטא ולמחילות׳. בסחב״ר: ׳למחילת חט וסליחת׳. בכ״י כ״ה: ׳לסליחת חט ולמחילת׳. **לִגְמִילוּת חֶסֶד וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה.** בסרע״ג: ׳ולכפרת פשע׳. בסחב״ר: ׳לכפרת פשע׳. במח׳ רומניא: ׳וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה וְלִגְמִילוּת חֶסֶד׳. **מכל־הָאֻמּוֹת.** בה״נ גם בסדו׳ רס״ג. בסרע״ג, סחב״ר ומח׳ רומניא: ׳מכל־הָעַמִּים׳.

מקורות ומקבילות

וממתתם ונסכיהם וכו׳. סרע״ג; סדו׳ רס״ג; מח׳ רומניא. **כמדובר.** במ׳ כח, יב־יד. **אור״ל חדש עלינו וכו׳.** סרע״ג ח״ב, סי׳ מו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכט; סת״ר סי׳ לג; מח׳ רומניא, דף מג ע״ב, נוסח דומה ובשינויים. **חדש עלינו וכו׳.** ע״פ איכ׳ ה, כא. מענין תפילת רב, בברכות, דף טז ע״ב. **לטובה ולברכה.** ע״פ תה׳ כא, ד; קכח, ה. **לששון ולשמחה.** ע״פ שמ׳ טו, ב; ישע׳ לה, י; תה׳ נא, ט; אס׳ ח, טז. **לישועה.** ע״פ שמ׳ טו, ב; ישע׳ יב, ב; תה׳ קיח, יד. **ולנחמה.** ע״פ ישע׳ מ, א; מט, יג; סא, ב; סו, יג. **לפרנסה ולכלכלה.** ע״פ תדא״ר פר׳ יד, ׳ומכלכל ומפרנס את כל העולם כולו׳. **לסליחת חטא.** ע״פ מ״א ח, לד; ירמ׳ לא, לג; לג, ח. **ולמחילת עון.** ע״פ במ׳ יד, יט־כ; ש״ב יב, יג. **לגמילות חסד ולתלמוד תורה.** במח׳ רומניא: ׳וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה וְלִגְמִילוּת חֲסָדִים׳. רא״ו ירוש׳ תענית, פ״ד, ה״ב, ׳כל מי שהוא עוסק בתורה ובגמ״ח, זכה ליסב בצילו של הקב״ה׳; בבלי סנהדרין, דף לא ע״ב; ע״ז, דף יז ע״ב. **כי בישראל עמך וכו׳.** כ״ה גם בסרע״ג; סדו׳ רס״ג; מח׳ רומניא. **בישראל עמך.** ע״פ דב׳ כא, ח; ש״ב ז, כג; דה״א יז, כא. **בחרת מכל האמות.** ע״פ דב׳ ז, ו. **וחוקי ראשי חדשים להם קבעת.** ע״פ ספרי דב׳, פר׳ האזינו, פי׳ שו, ׳אלו הן מלות שניתנו להם... וקביעות חדשים׳; שמו״ר פר׳ טו, סי׳ יא, ׳משבחר הקב״ה בעולמו, קבע בו ראשי חדשים׳. **מקדש ישראל.** ע״פ יחז׳ לז, כח. **מקדש ישראל וראשי חדשים.** ירוש׳ ברכות פ״ט, ה״ב; בבלי ברכות, דף מט ע״א; סרע״ג ח״ב, סי׳ מו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קכט; שבה״ל, ענין ר״ח, סוף סי׳ קעו; סת״ר סי׳ לג. רא״ו מס״ו פר׳ יט, ה״ז. **ברכת עבודה.** שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קעו; סת״ר סי׳ לג, ענין קריאת ס״ת.

עַמֶּךָ. וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מודים אֲנַחְנוּ לָךְ. שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ. הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ. לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מודים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ. עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ. (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת): עד כאן.

בחנוכה אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּרוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ. בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו. כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ.

מקורות ומקבילות

ברכת הודאה. סרע"ג ח"ב, סי' מו; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קעו; סת"ר סי' לג, ענין קריאת ס"ת. **בחנוכה ומוסף אומרים.** ירוס' ברכות, פ"ד, ה"ח [דף לח ע"ב]; בבלי שבת, דף כד ע"ח; ר"ח; בה"ג סי' ט, הל' חנוכה, עמ' קמח, ד"ה שבת ור"ח; שדר"ח פר' ויצלח, שאילתא כו, ד"ה ברס לריך שבת ור"ח; מש"ט פר' בשלח, 'ל"ל על הנסים במוסף'; סרע"ג ח"ב, סי' סב; סדו' רס"ג עמ' רנו; ר"ח עמ"ס יומא, דף פח ע"ב; הלק"ל, הל' חנוכה סי' ג; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפז; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"א, אות כה; סת"ר סי' לו, ענין תפילה.

וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם· וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בְּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן, החזן אומר 'או"א', והציבור עונה אחרי כל פסוק "כן יהי רצון":

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ· כָּאָמוּר· יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם·

מקורות ומקבילות

ברכת כהנים. מחו"ו סי' רלב; שבה"ל, עניין ר"ת, סי' קעו; סת"ר סי' לג, עניין קריאת ס"ת. רלו במדב"ר פר' יג, סי' ו. **הכהנים נושאים כפיהם.** סרע"ג ח"ב, סי' מו.

וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ וּ)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם. (אָמֵן):

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי. וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע. וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה. וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִּדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי. וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי. שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה. תְּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי. שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה. שַׁעֲרֵי חָכְמָה. שַׁעֲרֵי בִינָה. שַׁעֲרֵי דֵעָה. שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה. שַׁעֲרֵי חַיִּים. חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן. יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה. בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 360.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי. וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתִּבָּנֶה בֵית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ. לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא. שִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל. קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא. וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא בְרַחֲמָיו. יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל. אָמֵן:

ואומרים פטום הקטורת (לעיל עמ' 115 ואילך ולפי מנהג ק"ק רומה מוסיפים 'אין כאלהינו' לעיל 279), שיר של יום, 'אמר רבי אלעזר', קדיש דרבנן, עלינו לשבח וקדיש יתום.

בראש חודש אלול תוקעים תשר"ת בשופר.

ח"נ והערות

בראש חודש אלול תוקעים תשר"ת. עיין מש"כ לעיל בהערה בסוף שחרית, ד"ה בר"ח אלול ובמקורות שם.

יוֹצֵר שֶׁל שַׁבָּת וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ

תִּאַמְּתָ אוֹר בַּקֹּדֶשׁ· בְּיוֹם שַׁבָּת וְחֹדֶשׁ:
אוֹרוֹת גְּדוֹלִים שְׁנַיִם· אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם· בְּרָאתָם לְאוֹתוֹת·
בָּם לְחַדֵּשׁ אוֹתוֹת· גְּבוּל יָמִים
וְלֵילוֹת· גָּרַלְתָּם בְּגוֹרָלוֹת: תאמת

דָּבְקוּ אוֹר לְאוֹר· דָּפְקוּ יַחַד לֵאוֹר· הַחֹדֶשׁ וְשַׁבָּת· הֲנָחָה
לְהוֹגֵי מְשִׁיבַת· וְאוֹרוֹ כְּמִשְׁנַיִם· וְטוֹב לָעֵינַיִם: תאמת

זֹאת הַמְּנוּחָה· זֶה עֹנֶג לַהֲנָחָה· חִדּוּשׁ אוֹר מִקֹּדֶשׁ· חֲזוֹת
שִׁבְעָתַיִם יְחֻדָּשׁ· טְהוֹר נִגַּהּ· טוֹב אוֹר חָדָשׁ יַגִּיהַּ: תאמת

מקורות ומקבילות

יוצרות. תוספתא עמ"ס ברכות, דף לד ע"א, ד"ה אל יפלל, בשם ר"ח ורב האי גאון; שבה"ל, עניין תפילה, סי' כח, בשם הגאונים. ראו אה"מ, שמעון כיפא, עמ' 559, '...חבר כמה פיוטים ויוצרות וקרובן ואופנים וזולתות'. **תאמת אור בקודש.** סחב"ר, כ"י שבטר, עמ' 157. ראו במבוא למכב"ר, מאת שד"ל, סוף עמ' יח. **תאמת.** ע"פ שמ' לו, כט; שה"ש ז, ד. **אור** - שבת. ע"פ ב"ר פר' יא, סי' ב, 'ברכו באור וכו' ברכו במאורות'; רב"ה (לרנר), פר' ח, סי' ג; ילקו"ש תה', רמז תתפח. **בקודש** - ר"ח. ע"פ משנ' ר"ה פ"ב, מ"ז; ירוש' ר"ה, פ"ב, ה"ה [דף יג ע"א]; בבלי ר"ה, דף כד ע"א. **ביום שבת וחדש.** ע"פ ישע' א, יג; יחז' מו, א. ראו פדר"א, פר' ג, 'ואלו שניים, שני עולמות, העה"ז והעה"ב'. **אורות גדולים שניים.** ע"פ בר' א, טז; בבלי חולין, דף ס ע"ב; פדר"ך פי' כא, סי' א; פדר"א פר' ה. **אשר בשמים.** בר' א, יד-טו; פסר"ב פי' מו, תוספתא, ד"ה זה היום תחלת. **ברלתם לאותות.** בר' א, יד; תה' קד, יט; בבלי סוכה, דף כט ע"א, 'כל זמן שמאורות' וכו'; ב"ר פר' ו, סוף סי' א; ילקו"ש תו', פר' בראשית, רמז ח, ד"ה והיו לאותות. **בם לחדש אותות.** ע"פ בבלי שבת, דף עה ע"א, 'זה חישוב תקופות'; עירובין, דף נו ע"א; ב"ר פר' ו, סי' א; שמו"ר פר' טו, סי' ב. ראו מדת"ג פר' וירא, סי' לז. **גבול ימים ולילות.** ע"פ בר' א, יד; פדר"א, פר' ו, 'אין אור הלבנה מושל באור החמה וכו', ולא ישיגו גבול רעהו' וכו'. **אור לאור** - שמש וירח נקראו אור. ע"פ ישע' ס, יט; ירמ' לא, לד. **דפקו.** ע"פ שה"ש ה, ב. **לאור.** ע"פ איו' לג, ל. **החודש ושבת.** ע"פ ישע' סו, כג. ראו בבלי ר"ה, דף טז ע"ב; פסר"ב פי' א, 'עתידים לחיות עוליס' וכו'. **החודש... הנחה.** מרדכי עמ"ס פסחים, רמז תריא, 'ר"ח וכו' דנשמות אין חוזרין לדינם', בשם הפסיקתא; קד"א על אתר, ע"פ ישע' סו, כג. ראו מדת"ה מז' כ, סי' ה; סמק"א י, לד. **ושבת הנחה.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף סה ע"ב, 'שאין מעלה עשן בשבת', ורש"י ד"ה קברו; ילקו"ש איו', רמז תתקו; בעה"ט שמ' לא, יז, ד"ה ויגפש; מרדכי עמ"ס פסחים, רמז תריא; סידו' רש"י סימן רח. **להוגי.** ע"פ יהו' א, ח; מא"ג, פר' ג, סי' ט, 'בשביל התורה שהוגין בה' וכו'; מדת"נ (וורשא), פר' נח, סי' ג. **משיבת.** ע"פ תה' יט, ח; ספרי דב', פי' מח; מדת"ה מז' כג, סי' ה. **ואורו כמשנים.** ע"פ במ' כח, ט-יא; פדר"א פר' ג, 'מקריבין בכל שבת כבשים שנים ועולת ר"ח פרים שנים וכו'. **וטוב לעיניים.** קה' יא, ז. **זאת המנוחה זה עונג להנחה.** ע"פ ישע' כח, יב; נח, יג; תה' קלב, יד; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' א, 'והשבת נתנה ליסראל לקדושה לעונג ולמנוחה'; מדת"ה מז' כט, סי' ב. **חדוש אור מקדש.** במדב"ר פר' טו, סי' ב, ע"פ מ"א ו, ד; פדר"א פר' ג, 'עתיד לעלות ולהתחדש וכו', בשבתות ובחדשים'; ילקו"ש יחז', רמז שפג, ד"ה ובשנת עש; שמו"ר פר' ג, סי' ה. **חזות שבעתים יחדש.** ע"פ ישע' ל, כו; פדר"א פר' ג, 'הב"ה מחדש אותם ומוסיף

ח"נ והערות

תִּאַמְּתָ אוֹר בַּקֹּדֶשׁ וכו'. יוצר אגונימי קדום, מיוסד עפ"י א"ב כפול. בסחב"ר משלב את היוצר בתוך הקדושה של חזרת הש"ץ לשחרית. בכ"י כ"ה שורה זו מופיעה כרפריין בין בית לבית ואיננה באה בהקדמה לפיוט. **בראתם לְאוֹתוֹת.** במח' שד"ל: 'בראתם להודות', 'לְאוֹתוֹת' בא בסוגריים. **גָּרַלְתָּם בגורלות.** בה"נ במח' רס"ד-רס"ה, בולוניא ושד"ל. בכ"י כ"ה, סחב"ר ומח' רמ"ו: 'גְּדַלְתָּם בגורלות'. **אור לְאוֹר.** בה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י וולמדונה 10, דף 53א ומח' רמ"ו: 'אור לְאוֹר'. **זה עֹנֶג.** בה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'זה חודש'. במח' שד"ל: 'זה הָעֹנֶג'. **לַהֲנָחָה.** בסחב"ר: 'והנחה'. **חֲזוֹת שבעתים.** בה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'חֲזוּת שבעתים'.

יִשְׁעָךְ אוֹרֵנוּ· יְחַדֵּשׁ זְבוּל מַרְאֵנוּ· כִּמְאוֹר פָּנֶיךָ· כְּאוֹר אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ· לְאוֹר עוֹלָם· לְהָאִיר יְשֻׁלָּם: תאמת

מַה־יָּפוּ וְנָעֲמוּ· מְאוֹרוֹת שֶׁנִּתְאָמוּ· גְּגִיהַת חֹדֶשׁ וְנַחַת· נוֹהֲגִים כְּאַחַת· שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן· שָׁגוּ בְּלִי אָסוֹן: תאמת

עָשָׂה יָרֵחַ· עֹנֶג וְחֹדֶשׁ זוֹרֵחַ· פֶּלֶס לַמּוֹעֵד· פְּקֻדַּת מוֹעֲדִים לְהָעֵד· צָעַד חֳדָשִׁים וְשַׁבָּתוֹת· צִיגַת יָמִים וְשָׁנִים וְעִתּוֹת:

תאמת

קִדְּשׁוּ אוֹרָה· קְרָאוּ לְהָאִירָה· רֵעוּת בְּחֵשֶׁק· רוֹעֲעוּ בְּנֶשֶׁק· שְׁנַיִם יַחַד· שֶׁטּוֹבִים מִן־הָאֶחָד:

תְּאַמְּתָ אוֹר בַּקֹּדֶשׁ· בְּיוֹם שַׁבָּת וְחֹדֶשׁ:

ה"נ והערות

שָׁגוּ בלי אסון. כה"נ בסחב"ר, מח' רמ"ו ובולוניא. בכ"י כ"ה: 'סגו בלי אסון'. במח' שד"ל: 'שָׁגוּ בלי אסון'. **פֶּלֶס למועד.** בסחב"ר: 'פלח למועד'. **ביום שבת וחדש.** בכ"י כ"ה בסיום יוצר זה, באה זולת 'אתה המאזין עתירה' וכו' לפני 'עזרת אבותינו', שאיננה נאמרת היום.

מקורות ומקבילות

טהור טוגה. ע"פ חבק' ג, ד ותי"ו. **טוב לור חדש יגיה.** ע"פ ישע' ס, יט; בבלי חגיגה, דף יב ע"א, 'גמו לגדיקים לע"ל', ע"פ בר' א, ד; ב"ר פר' יא, סי' ב; מדת"ה מז' ז, סי' ב. ראו שה"ר פר' ב, סי' ו; מדת"נ פר' תלוה, סי' ו. **ישעך לורנו.** ע"פ תה' כז, א; מכדר"י פר' בשלח, מס' דויהי, פר' ד, ד"ה ויבא בין; שמו"ר פר' יד, סי' ג; מדת"נ פר' בא, סי' טו. **יחדש זבול מרלנו.** מדת"נ פר' בראשית, סי' יח, 'לע"ל הקב"ה מחזיקן, זיו פניו' וכו', ע"פ ישע' סא, ט; פדר"ך פי' ה סי' יד, 'ויתפרסס לורו של יעקב'; פסר"ב פי' טו. **זבול** - בית המקדש, לדעת קד"א. **כמלור פניך.** ע"פ ישע' ס, א; תה' ד, ז; פ, כ; פט, טז; ספ"ב ד, כ. **כלור לשר לפניך.** בר' רבתי עמ' 15, 'אלו מקדש ראשון ושני' וכו'; במדב"ר פר' יא, סי' ה, 'יתן לך מן מאור השכינה', ע"פ ישע' ס, א ותה' לו, י; מד"א (בובר), במ' פר' ו, סי' כה. **לאור עולם.** ישע' ס, יט-כ; שמו"ר פר' טו, סי' כא. **להאיר ישלם.** ע"פ בבלי חגיגה, דף יב ע"א, 'גמו לגדיקים'. **מה יפו ונעמו.** שה"ש ד, י; ז, ז; שה"ש ו, י. **גגיהת** - מאור. ע"פ ישע' נט, ט. **ונחת** - שבת. ע"פ ויק"ר פר' ג, סי' א, 'מלא כף נחת זה יום השבת'; קה"ר פר' ד, סי' ו; ב"ר פר' יא, סי' ב, 'ברכו במאורות'. **מהגים... שמחה.** שבת - ע"פ ספרי במ', פר' בהעלותך, פי' עז; בתמ"ד ת"א, מד' ירושלמי על אס', ד"ה ליהודים היתה. ר"ח - ע"פ הוש' ב, יג; בתמ"ד ת"ב, מד' איו' ג, ז. **שמחה וששון וכו'.** ע"פ ישע' לה, י; אה"מ, תמורה, פ"ג, 'אינן נגאלים אלא בשמחה וברנה'. **שגו.** ע"פ שמ' יד, ט. **בלי אסון.** ע"פ ישע' כה, ח; סה, יט; שמו"ר פר' טו, סי' כא, 'לא אנחה לא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחים'; מדת"ה מז' קמז, סי' ג. **עשה ירח.** תה' קד, יט; ירמ' לא, לד; בנ"ס מג, ו. **ענג וחדש זורח.** ע"פ מדת"נ פר' נח, סי' א, '...זהיריס בגר שבת, אף אני מאיר לכם'; אה"מ, משה, עמ' 357, '...והירח בעת זריחתם'. **פלס למועד.** ע"פ תה' קד, יט; בנ"ס מג, ז; מס"ו פר' יט, ה"ז; ב"ר פר' ו, סי' א; פדר"ך פי' ה, סי' א; מדת"ה מז' קד, סי' טז. **פקודת מועדים להעד.** ע"פ משנ' ר"ה, פ"א, מ"ו; פ"ג, מ"א; בבלי בילה, דף ה ע"א. **לעד חדשים.** ע"פ תוספתא סוכה (ליברמן), פ"ב, ה"ו, 'ישראל מונין ללבנה'; בבלי סוכה, דף כט ע"א. **ליגת ימים ושנים ועתות.** ע"פ בר' א, יד; בנ"ס מג, ו; ספרי דב', פר' האזינו, פי' שו, ד"ה ד"א ע"ם שניתנה; בבלי חולין, דף ס ע"ב. **קדשו לורה.** כתב קד"א, 'לין מקדשין את החודש בלילה', תוספתא סנהדרין (לוקרמאנדל), פ"ב, הי"ד; בבלי ר"ה, דף כה ע"ב. **קרלו להאירה.** ע"פ משנ' ר"ה, פ"ב, ב-ג, 'משיאין משואות' וכו'; ירוש' ר"ה, פ"ב, א-ב; פדר"ך פי' כא, סי' א; מה"ג במ' ח, ב, 'זה הוא שאמר הכתוב' וכו'. **רעות בחשק.** ספרי דב', פר' האזינו, פי' שו, '...שמח לעשות לו רצוני', ע"פ תה' יט, ו; בבלי סנהדרין, דף מב ע"א, 'שניים ושמחים לעשות רצון קונם'. **רועעו** - לי' תרועת שמחה רש"י ישע' עז, י; תה' סה, יד. **בנשק.** ע"פ תה' פה, יא. **שניים יחד.** ע"פ ש"א יא, יא. **שטוביים מן האחד.** ע"פ קה' ד, ט.

מוסף לשבת וראש חודש

החזן אומר:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עֲמִידָה לְמוּסַף שַׁבָּת שֶׁל ר״ח

יכוון פניו כנגד מקום המקדש כאשר רגליו זו אצל זו, יעמוד ולא ישען ויכוף ראשו מעט, צריך לכוון בכל הברכות, ולפחות בברכה הראשונה.

בחזרה החזן אומר בלחש:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם׃ אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא׃ אֵל עֶלְיוֹן׃ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה אֶת־הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת׃ וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה׃ מֶלֶךְ גּוֹאֵל עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְהוָה׃ מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃

מקורות ומקבילות

עמידה למוסף שבת ר״ח. בבלי עירובין, דף מ ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ מז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קלו; ס׳ התיעוך, מלוה תלג; שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קפ; סת״ר סי׳ לד, ענין שבת ור״ח.

בקיץ: מוֹרִיד הַטַּל׃ | בחורף: מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד׃ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים׃ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים׃ מַתִּיר אֲסוּרִים׃ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר׃ מִי־כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ׃ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ לָנוּ יְשׁוּעָה׃

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃

החזן והקהל אומרים בחזרה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ (יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים) הַמּוֹנִי מַעְלָה עִם־(עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל) קְבוּצֵי מַטָּה׃ יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ׃ כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יַד נְבִיאֶךָ׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר׃ קו"ח: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת׃ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ חזן: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם׃ מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ׃ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ קו"ח: בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ חזן: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן (בְּרַחֲמָיו) לְעַמּוֹ׃ הַמְיַחֲדִים אֶת־שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר תָּמִיד בְּכָל־יוֹם׃ פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים׃ שְׁמַ**ע** יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶ**חָ**ד׃ אֶחָד (הוּא) אֱלֹהֵינוּ׃ הוּא אָבִינוּ׃ הוּא מַלְכֵּנוּ׃ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ׃ הוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָל־חַי׃ לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ קו"ח: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ חזן: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר׃ קו"ח: יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם׃ אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר׃ הַלְלוּ־יָהּ׃

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ׃ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ׃ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד׃ כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ׃

מקורות ומקבילות

קדושה. רלו פדר"ל פר' ד; גס במח' רומניא, דף מו ע"ב, נמצא העוסק התורה. **ברכת קדושה.** סרע"ג ח"ב, סי' מז; שבה"ל, עין ר"ת, סי' קפ; סת"ר סי' לד, עין שבת וכ"ת.

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם· כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי·
בָּחַרְתָּ בָּנוּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת· וְרָצִיתָ בָּנוּ
מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת· וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת
לִמְנוּחָה· וְאֶת־יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה· יוֹם רָצוֹן לְכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ·
לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ:

אֲבָל מִשֶּׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· חָרְבָה
עִירֵנוּ וְשָׁמֵם מִקְדָּשֵׁנוּ· וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֶטַל כָּבוֹד מִבֵּית
חַיֵּינוּ· וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתְךָ· בַּבַּיִת
הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו· מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה
בְּמִקְדָּשֶׁךָ:

מקורות ומקבילות

קדושת היום. תוספתא ברכות פ״ג, הל׳ יח; בבלי עירובין, דף מ ע״ב ור״ח; בילה, דף יז ע״א ופסקי רי״ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ מז; סת״ר סי׳ לד, ענין שבת ור״ח; ס׳ השולחן, הל׳ תפילה, שער ח, ד״ה במוסף מתחיל. **נוסח הברכה.** סרע״ג ח״ב, סי׳ מז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קלג; סחב״ר, כ״י שכטר, עמ׳ 158; סד״ר סי׳ קיט; רמב״ם, סד״ת, נוסח ברכות המלעיות; מחו״ו סי׳ רלג; מח׳ רומניא, דף מו, סוף ע״ב; במח׳ פרס, דף נו ע״ב, הנוסח בחלקו דומה. **אתה ילרת וכו׳.** ע״פ ישע׳ מג, ז; תה׳ עד, יז; מק״ט, אד״נ נוסח ח, פר׳ מא, ד״ה כל מה שברא; שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קפ; סת״ר סי׳ לד, ענין שבת ור״ח. **עולמך מקדש.** ע״פ מש׳ ח, כג. **כלית מלאכתך ביום הז׳.** ע״פ בר׳ ב, ב; ספי״ו ב, ח. **בחרת בנו.** ע״פ דב׳ ז, ו. **מכל האמות.** ע״פ ויק׳ כ, כו. **ורלית בנו.** ע״פ ז, ז; תה׳ קמט, ד. **מכל הלשונות.** ע״פ זכ׳ ח, כג; תדא״ר (איש שלום), פר׳ יח, ד״ה בוא וראה; תדא״ז (איש שלום), פר׳ ח, ד״ה פעם אחת; פדר״א פר׳ כט, ׳משבעים לשונות שברא׳ וכו׳. **ותתן לנו ה׳א.** מח׳ פרס, דף נו ע״ב, הנוסח דומה. **באהבה שבתות.** תיבת ׳באהבה׳ ממלאת גם בסרע״ג ומח׳ נירנברג, אבל איננה בסדו׳ רס״ג ומח׳ רומניא. **יום רצון לכפר בעדנו.** כ״ה גם בסרע״ג וסדו׳ רס״ג. במח׳ נירנברג: ׳לְכַפָּרָה׳. במח׳ רומניא נלמא תיבות ׳יום רָצוֹן׳. **למען נחדל.** ע״פ ישע׳ א, טז; בג״ס כא, ח. **מעשק ידינו.** ע״פ ויק׳ ה, כא־כג; ישע׳ ל, יב; ירמ׳ כא, יב; הוש׳ יב, ח; קה׳ ד, א; בג״ס יא, יא; אד״נ נוסח ח, פר׳ יב, ד״ה כסם שאין. **אבל משחטאנו וכו׳.** ע״פ סרע״ג ח״ב, סי׳ מז וסדו׳ רס״ג עמ׳ קלג; מח׳ רומניא, דף מז ע״א. במח׳ פרס, דף מז ע״א, הנוסח בחלקו דומה. **משחטאנו לפניך.** ע״פ ויק׳ כו, לא; מ״ב כה, ט־יא; ירמ׳ מד, ב־ו; דה״ב לו, יט־כ. **ושמם מקדשנו.** ע״פ מ״ב כה, ט; דני׳ ט, יז; דה״ב לו, יח־יט. **וגלה יקרנו.** ע״פ איכ׳ א, ו. תיבות אלו אינן במח׳ רומניא. **ונטל כבוד.** ע״פ ש״א ד, כא־כב; ישע׳ י, טז. **מבית חיינו.** ע״פ ישע׳ לח, כ; איכ״ר פר׳ ה, סי׳ יז, ׳מבית חיינו ומבית מקדשנו׳. **בבית בחירתך.** ע״פ דה״ב ז, טז. **בבית הגדול.** ע״פ חג׳ ב, ט. **בבית... והקדוש.** ע״פ ישע׳ סד, י; דה״א כח, י. **שנקרא שמך עליו.** ע״פ דני׳ ט, יח. **מפני היד שנשתלחה במקדשך.** ע״פ תה׳ עד, ז.

ה״נ והערות

כלית מְלַאכְתְּךָ. במח׳ נירנברג: ׳כלית מְלַאכְתְּךָ׳. **מכל־הָאֻמּוֹת.** בסחב״ר ומח׳ רומניא: ׳מכל־הָעַמִּים׳. במח׳ נירנברג נוסף: ׳אָהֵבְתָּ אוֹתָנוּ׳. **וְאֶת־יוֹם ראש החדש הַזֶּה.** כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, סחב״ר, כ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו: ׳וְיוֹם ראש החדש הזה׳ וללא תיבת ׳אֶת׳. במח׳ נירנברג ורומניא: ׳וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׳. **לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ.** בסחב״ר איננו, אבל נמצא גם במח׳ רומניא, דף מז ע״א. בשאר המנהגים מופיע רק בנעילת יוה״כ, בנוסח הווידוי. **אֲבָל מִשֶּׁחָטָאנוּ.** כה״נ גם במח׳ רומניא. בסרע״ג ומח׳ נירנברג: ׳וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ׳. בסדו׳ רס״ג: ׳ומפני שחטאנו׳. **יְיָ וכו׳ אֲבוֹתֵינוּ.** תיבות אלו אינן במח׳ נירנברג ורומניא. בסרע״ג וסדו׳ רס״ג: ׳אנחנו ואבותינו׳. **וְשָׁמֵם מקדשנו.** כה״נ במח׳ רומניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳וְשָׁמַם מקדשנו׳. במח׳ נירנברג: ׳וְשָׁמַם בֵּית מקדשנו׳. **ואין אנו יְכוֹלִין.** כה״נ בסרע״ג, סדו׳ רס״ג, כ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא, רומניא, נירנברג ושד״ל. בסחב״ר ומחו״ו: ׳ואין אנו יְכוֹלִים׳. **לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ וכו׳ שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ.** בסחב״ר: ׳להקריב לפניך קרבן לכפר על כל עוונותינו׳. **מפני היד שנשתלחה.** כ׳ שד״ל,

וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתַּעֲלֵנוּ לְאַרְצֵנוּ· וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ· וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ· תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן· וּמוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּמוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה· נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ· כְּמָה שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ· עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת· שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ· עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה· פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד· כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר· שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר· וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל· וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ· וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ· וְשָׂעִיר לְכַפֵּר· וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

ה"נ והערות

במבוא למכב"ר, עמ' יט, שהוא מבנין 'נתפעל' השגור בלשון חכמים, ויש לו גם שלשה עדים בתנ"ך: 'ונכפר להם הדם', דב', כא, ח; 'ונוסרו כל הנשים', יחז' כג, מח; 'ואשת מדינים נשתוה', מש' כז, טו. **ובכן יהי.** כה"נ גם בסרע"ג ומח' רומניא. בסדו' רס"ג ומח' נירנברג ללא תיבת 'ובכן'. **שתעלנו לארצנו.** כה"נ גם בסדו' רס"ג ומח' רומניא. בסרע"ג ומח' נירנברג: 'שתעלנו בְּשִׂמְחָה לארצנו'. **ושם נעשה.** בסחב"ר נוסף: 'ונקריב'. **את־קָרְבְּנוֹת חובותינו.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'את קרבן חובותינו'. **תְּמִידִין כְּסִדְרָן.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, נירנברג ורומניא: 'תמידין כַּסִּדְרָן'. במח' בולוניא: 'תְּמִידִים כַּסִּדְרָן'. והשוו לעיל הערות למוסף של שבת, ד"ה 'תמידין כסדרן'. **ומוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה ומוּסַף יוֹם.** בסרע"ג ומח' רומניא: 'ומוּסְפֵי שַׁבָּת'. בסדו' רס"ג: 'את מוספי יום השבת הזה'. בסחב"ר: 'ומוסף יום המנוח הזה ומוסף יום'. במח' נירנברג: 'אֶת־מוּסְפֵי יוֹם הַמָּנוּחַ הַזֶּה וְיוֹם'. **כָּמָה שכתבת.** כה"נ בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. והשוו: שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפ וסת"ר סי' לד. בסרע"ג, סדו' רס"ג, מח' נירנברג ורומניא: 'כְּמוֹ שכתבת'. **התמיד ונסכה.** בסרע"ג נוסף: 'הזכרנו לפניך מוסף שבת ונזכיר לפניך מוסף ר"ח כאמור'. בסדו' רס"ג נוסף: 'זה קרבן שבת קרבן ראש החדש נאמר'. בסחב"ר נוסף: 'זה קרבן שבת וקרבן יום ראש חדש הזה נאמר'. **תְּמִידִין כהלכתן.** כה"נ גם בסדו' רס"ג ומח' רומניא. בסחב"ר: 'תמידים כהלכתן'.

מקורות ומקבילות

וכן יה"ר מלפניך וכו'. סרע"ג ח"ב, סי' מז; מח' רומניא, דף מז ע"א; מח' פרס, דף מז ע"א. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מס' ת, לה; סדו' רס"ג עמ' קל. **ומוסף יום השבת הזה וכו'.** רא"ו רס"י עמ"ס עירובין, דף מ ע"ב, ד"ה קדושת היום. **פסוקי מוספין.** שבה"ל, ענין שבת, סי' פב; סת"ר סי' יז ענין תפילת מוסף. **וביום השבת וכו'.** במ' כח, ט-י; סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' קל; מח' רומניא, דף מז ע"א. **וברא"שי חדשיכם וכו'.** במ' כח, יא; סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' קל; מח' רומניא, דף מז ע"א.

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג· עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי· כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ· וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ· חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ· זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה· לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה· לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה· לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה· לִסְלִיחַת חֵטְא וְלִמְחִילַת עָוֹן· לִגְמִילוּת חֶסֶד וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה· כִּי בְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת· וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְאֶל־תְּפִלָּתָם שְׁעֵה· וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וְלִירוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בְּרַחֲמִים כְּמֵאָז· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמַּחֲזִיר בְּרַחֲמָיו שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מקורות ומקבילות

ישמחו במלכותך וכו'. ע"פ תה' קמט, ב; סדו' רס"ג עמ' קל; מח' פרס, דף מז ע"א. בסרע"ג ח"ב, סי' מז, קטע זה בא לאחר 'ותקע ר"ה לחס קבעת'. במח' רומניא, כל הקטע חיננו. **שומרי שבת.** ע"פ שמ' לא, טז. **וקורא עונג.** ע"פ ישע' נח, יג. **מקדשי שביעי.** ע"פ ירמ' יח, כב; נחמ' יג, כב. **כולם ישבעו ויתענגו מטובך.** ע"פ נחמ' ט, כה. **ובשביעי רצית בו.** סרע"ג ח"ב, סי' לג; סד"ר סי' לג; מחו"ו סי' קג; שבה"ל, ענין שבת, סי' עו. **וקדשתו.** ע"פ בר' ב, ג. **חמדת ימים.** ס' כלבו סי' מז ואבודרהם, בשם תי"ר, בר' ב, ב (לפניו ליתא). **זכר למעשה בראשית.** שמו"ר פר' בא, פר' יט, סי' ז, ע"פ שמ' כ, ח. **אור"א חדש עליו וכו'.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' מז; סדו' רס"ג, עמ' קל; מח' רומניא, דף מז ע"א, עם הוספות וחיוויס. **מקדש השבת וישראל ור"ח.** בבלי פסחים, דף קח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' קלא.

ח"נ והערות

יִשְׂמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ וכו'. קטע זה אינו בסרע"ג וסחב"ר, אבל ישנו בסדו' רס"ג עם שינויים. **את־החדש.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'את יום ראש החודש'. **לטובה וְלִבְרָכָה.** בכ"י ב"ה ומח' רומניא: 'לטובה לִבְרָכָה'. **לפרנסה ולכלכלה.** בסרע"ג נוסף לפני: 'לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם' ובמח' נירנברג נוסף אחרי. **לסליחת חֵטְא וְלִמְחִילַת עָוֹן.** בה"נ גם במח' רומניא. בכ"י כ"ה: 'לסליחת חט' ותיבות 'וְלִמְחִילַת עָוֹן' באות לאחר 'ולגמילות חסד'. בסרע"ג, סחב"ר ומח' נירנברג: 'לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן'. **לִגְמִילוּת חֶסֶד וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה.** תיבות אלו אינן בסרע"ג ומח' נירנברג. בסחב"ר: 'ולכפרת פשע'. בכ"י כ"ה: 'ולגמילות חסד ולמחילת עון' וללא תיבות: 'וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה'. במח' רומניא: 'וּלְכַפָּרַת פֶּשַׁע וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה וְלִגְמִילוּת חֲסָדִים'. **בחרת מכל־הָאֻמּוֹת.** בסחב"ר: 'בחרתה מכל העמים'. **וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חדשים.** בה"נ בסרע"ג, מח' רמ"ו ושד"ל. בסחב"ר: 'וחוקי ראש חדשים'. בכ"י כ"ה, מח' בולוניא ורומניא: 'וְחֻקֵּי שַׁבָּתוֹת וְרָאשֵׁי חדשים'. במח' נירנברג: 'וְשַׁבָּתוֹת לָהֶם הִנְחַלְתָּ וחקי ראשי חדשים'.

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· שֶׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ· וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת· עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ· הַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ וּמֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ· לֹא־הִכְלַמְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא־עֲזַבְתָּנוּ וְלֹא־הִסְתַּרְתָּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ:

בחזרה כשהחזן אומר 'מודים' חייבים כל הציבור לשוח עמו ואומרים 'מודים דרבנן':

מוֹדִים כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר· יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ· עַל־שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ· כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְחָנֵּנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ· וְנָשׁוּב לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם· עַל שֶׁאֲנוּ מוֹדִים לָךְ· (בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת): עד כאן.

בחנוכה אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ· בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו· כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ· וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם· רַבְתָּ אֶת־רִיבָם· דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם· נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם· מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים· וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים· וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים· וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים· וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ· וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם·

מקורות ומקבילות

ברכת הודאה. סרע"ג ח"ב, סי' מז; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפ; סת"ר סי' לד, ענין שבת ור"ח. **במוסף של שבת ור"ח שבחנוכה אומרים.** סדו' רס"ג עמ' רנו.

וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בָּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

עַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· כָּל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה· וִיהַלְלוּ לְשִׁמְךָ הַטּוֹב בֶּאֱמֶת· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בארץ ישראל הכהנים נושאים כפיהם בחזרה. ואם אין כהן, החזן אומר 'או"א', והציבור עונה אחרי כל פסוק "כן יהי רצון":

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ· כָּאָמוּר· יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם· טוֹבָה וּבְרָכָה· (חַיִּים)· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים· עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· תּוֹרַת חַיִּים· אַהֲבָה וָחֶסֶד· צְדָקָה· בְּרָכָה· יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ (לְבָרְכֵנוּ ו)לְבָרֵךְ אֶת־כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל תָּמִיד בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם· (אָמֵן):

מקורות ומקבילות

ברכת כהנים. סרע"ג ח"ב, סי' מז; שבה"ל, ענין כ"ח, סי' קפ; סת"ר סי' לד, ענין שבת וכ"ח.

בחזרה החזן אומר פסוק זה בלחש:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

ויש נוהגים להוסיף:

אֱלֹהַי· נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע· וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה· וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וּלְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי· וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁכָּל־הַקָּמִים עָלַי לְרָעָה· תָּפֵר עֲצָתָם וּתְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁתִּפְתַּח לִי שַׁעֲרֵי תוֹרָה· שַׁעֲרֵי חָכְמָה· שַׁעֲרֵי בִינָה· שַׁעֲרֵי דֵעָה· שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה· שַׁעֲרֵי חַיִּים· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:

הָרַחֲמָן· יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 371.

כולם אומרים:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי· וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ· יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

פוסע שלש פסיעות לאחוריו בכריעה אחת וחוזר לשמאלו, ואחר כך לימינו ואומר:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· (אָמֵן):

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ):

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע החזן לקדושה. בחזרת הש"ץ הקהל צריך לעמוד ולכוין לכל הברכות ולענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אחרי 'ברוך אתה יי', ו'אמן' אחר כל ברכה.

ועוברים לעמ' 278.

סדר
יוצרות ופיוטים
לכל השנה,
תפילות לחנוכה, פורים,
יום העצמאות ועוד

נצב

לשבת לפני ראש השנה

אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיעַ עִם עָנִי וְאֶבְיוֹן׃ וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן׃ בְּטֶרֶם יָבֹא יוֹם עֶבְרָה׃ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה׃ גּוּשׁוּ נָא עֲדַת אֱמוּנַי׃ וְדִרְשׁוּ בְּכָל־הֲמוֹנַי׃ לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה׃ דִּרְשׁוּהוּ בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם׃ שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ יֹאמַר קָדוֹשׁ׃

הֵן קָרְבוּ יְמֵי תְשׁוּבָה׃ עֵת לַעֲזֹב רֶשַׁע וּמְשׁוּבָה׃ הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה׃ וַעֲתָה שׁוּבוּ מֵחֶטְא וּמֵעֲבֵרָה׃ וְהָבִיאוּ בְיָדְכֶם תְּשׁוּרָה׃ זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה׃ זֶה עֵת אֱלֹהִים בְּרָאוֹ׃ לָשׁוּב בּוֹ כָּל־אִישׁ מֵחֶטְאוֹ׃ דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ׃

ח"נ והערות

יוצר לשבת לפני ר"ה. מיוסד עפ"י א"ב ועל שם המחבר רבי יוסף בן מתתיה ואיננו במנהגים אחרים. במח' רמ"ו חלוקת הבתים היא של שני הבתים הראשונים בני ארבעה פסוקים כל אחד ואח"כ שאר הבתים בני שלשה פסוקים כל אחד. החלוקה של הבתים המבואת כאן הינה לפי כ"י וולמדונה 10, דף 237 ומח' בולוניא, דהיינו בית ראשון ואחרון של ארבעה פסוקים והשאר של שלשה. בכ"י, בסוף כל בית נוספה המילה 'קדוש'.

מקורות ומקבילות

אקרא לאלהים עליון. תה' מ, ג. **להושיע עם עני.** ע"פ ס"ב כב, כח. **עם עני ואביון.** ע"פ ישע' מא, יז; ב"ר פר' עא, סי' א; מדת"ה מז' ה, סי' ו (ה, ב). **ופדויי ה' וכו'.** ישע' לה, י. **בטרם יבא.** ע"פ לפ' ב, ב. **יום עברה.** לפ' א, טו. **הגדול והנורא.** יואל' ג, ד; מלא' ג, כג. **נחפשה דרכינו ונחקורה.** איכ' ג, מ. **גושו נא.** ע"פ בר' מה, ד. **עדת אמוני.** ע"פ ס"ב כ, יט; מדת"ה מז' לא, סי' ח (לא, כב), 'אמוניס... אלו ישראל'. **ודרשו בכל המוני.** ע"פ עמו' ה, ד. **לכו ונשובה אל ה'.** הוש' ו, א. **דרשוהו בכל לבבכם.** ע"פ דב' ד, כט; ס"א ז, ג; תה' קיט, י. **וקרעו לבבכם.** יואל' ב, יג. **שובו אלי.** מלא' ג, ז. **יאמר קדוש.** ישע' מ, כה. **הן קרבו ימי.** ע"פ דב' לא, יד. **קרבו ימי תשובה.** בבלי ר"ה, דף יח ע"א, 'אלו י' ימים שבין ר"ה ליום"כ', ע"פ ישע' נה, ו. **לעזוב רשע.** ע"פ ישע' נה, ז. **ומשובה.** ע"פ ירמ' ג, יב. **השיבנו ה' אליך ונשובה.** איכ' ה, כא. **שובו מחטא.** ע"פ יחז' לג, יד. **מחטא ומעבירה.** לשון חכמים הוא בהרבה מקומות, כמו: בבלי ברכות, דף מו ע"א, 'חטא ועבירה'; מס' דרך ארץ, פרק היוצא, הל' יח; מדת"נ (ורשא), פר' בשלח, סי' כה. **והביאו בידכם תשורה.** ע"פ ס"א ט, ז. **זבחי אלהים וכו'.** תה' נא, יט. **דרשו ה'.** ישע' נה, ו.

חַלּוּ פְנֵי־אֵל לָרֹב· טֶרֶם יִפְנֶה הַיּוֹם לַעֲרֹב· קְרָאֻהוּ בְּהִיוֹתוֹ
קָרוֹב: טַהֲרוּ לְבַבְכֶם וְתִנָּצְלוּ מִמּוּעָקָה· וְהַרְבּוּ חֶסֶד וְהַעֲנָקָה·
שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה: יָחִישׁ הָאֵל גְּאֻלַּתְכֶם· אִם־שׁוּב
תָּשׁוּבוּ בְּכָל־לְבַבְכֶם· וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם:

כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעֵינוּ· וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצוּלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתֵינוּ·
שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: לָמָּה תַסְתִּיר פָּנֶיךָ וּכְבוֹדֶךָ· לַמִּתְוַדִּים
וּבָאִים עָדֶיךָ· שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ: מָרַדְנוּ בְּכָל־בְּרִיתְךָ וְחֹק·
חִין עָרַכְנוּ נָא אַל־תִּרְחַק· לָמָּה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק:

נָמַתִּי לְבָנַי אֲנִי אֵל קוֹנֶה· אִם יָסִירוּ מִלִּבָּם לֵב הַזּוֹנֶה·
טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה: סָלַחְתִּי לְמוֹדֶה וְעוֹזֵב וְלֹא־יְכַסֶּה·
פְּשָׁעָיו וְחַטֹּאָיו אֲנִי נוֹשֵׂא· לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה: עַתָּה
תִּתְרַחֲקוּ מִכָּל־פְּשָׁעִים· וְלִדְבָרַי הֱיוּ נִשְׁמָעִים· שׁוּבוּ שׁוּבוּ
מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים:

מקורות ומקבילות

חלו פני אל. מלא׳ ח, ט. **טרם יפנה היום.** ע״פ לפ׳ ב, ב. **יפנה היום.** ע״פ שופ׳ יט, ט. **היום לערוב.** ע״פ שופ׳ יט, ט. **קראוהו בהיותו קרוב.** ישע׳ נה, ו. **טהרו לבבכם.** ע״פ דב׳ י, טז; ירמ׳ ד, ד; יואל ב, יג. **ותנצלו ממועקה.** ע״פ קה״ר פר׳ ז, סי׳ יד, ״ראה איך לעשות תשובה, שתגלל מדינה של גיהנם״. **ממועקה.** ע״פ תה׳ סו, יח. **והרבו חסד.** ע״פ הוש׳ ו, ו; משׁ כא, כא; תוספתא פאה (ליברמן), פ״ד, הי״ט. **והענקה.** ע״פ דב׳ טו, יד. ראו מדת״נ פר׳ ראה, סי׳ י. **שמרו משפט.** ישע׳ נו, א. **יחיש האל גאולתכם.** ע״פ ישע׳ ס, כב; ב״ר פר׳ סה, סי׳ יב; שה״ר פר׳ ב, סי׳ טז, ״ממהר גאולתכם״. **יחיש וכו׳ אם שוב.** ע״פ ירוש׳ תענית פ״א, ה״א; בבלי סנהדרין, דף לח ע״א; מדת״נ פר׳ בחוקותי, סי׳ ה. **אם שוב תשובו.** ע״פ יהו׳ כג, יב. **אם שוב תשובו בכל לבבכם.** ע״פ ירוש׳ תענית פ״ב, ה״א, ״אריב״ל, אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעין בגדיכם״; מדת״ה מז׳ מה, סי׳ ג. **ולכן יחכה ה׳ לחננכם.** ישע׳ ל, יח. **כרוב רחמיך מחה פשעינו.** ע״פ תה׳ נא, ג. **מחה פשעינו.** ע״פ ישע׳ מג, כה. **ותשליך וכו׳ כל חטאתינו.** ע״פ מיכ׳ ז, יט. **שובנו אלהי ישענו.** פה, ה. **למה פניך תסתיר.** ע״פ תה׳ מד, כה; איו׳ יג, כד. **וכבודך.** ע״פ תה׳ סג, ג. **למתודים.** ע״פ נחמ׳ ט, ג. **ובאים עדיך.** ע״פ תה׳ סה, ג. **שוב למען עבדיך.** ישע׳ סג, יח. **מרדנו בכל בריתך וחוק.** ע״פ דני׳ ט, ה. **חין ערכנו.** ע״פ איו׳ מא, ד. **נא אל תרחוק.** ע״פ תה׳ לה, ב; סו, כ. **למה ה׳ תעמוד ברחוק.** תה׳ י, א. **נמתי** - שחתי. לשון תכמיס הוא, כגון: תוספתא פסחים פ״א, ה״י; בבלי יבמות, דף קטו ע״א. **נמתי לבני אני אל קומה.** ע״פ ישע׳ מה, ז. **אני אל קומה.** ע״פ ויק׳ כה, מה; ירוש׳ קידושין פ״א, ה״ב; בבלי קידושין, דף כב ע״ב. **אל קומה.** ע״פ בר׳ יד, יט. **יסירו מלבם לב הזונה.** ע״פ יחז׳ ו, ט. **הזונה.** ע״פ ישע׳ א, כא; ירמ׳ ג, ג. **טרם יקראו ואני אענה.** ישע׳ סה, כד. **סלחתי למודה ועוזב ולא יכסה.** ע״פ משׁ כח, יג; בבלי יומא, דף פו ע״ב; שה״ר פר׳ ו, סי׳ יא. **פשעיו וחטאיו אני אנשא.** ע״פ שמ׳ לד, ז; מיכ׳ ז, יח; מכיל׳ דרשב״י פכ״ג, פכ״א; שמו״ר פר׳ לב, סי׳ ד. **למעני למעני אעשה.** ישע׳ מח, יא. **תתרחקו מכל פשעים.** ע״פ ישע׳ נה, ז; יחז׳ לג, יא; בבלי תענית, דף טז ע״א, ״אדם שיש בידו עבירה, ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה? וכו׳; פסר״ב פי׳ מד, ד״ה ילמדנו רבינו. **ולדברי היו נשמעים.** ע״פ דב׳ כז, י; יהו׳ ג, ט; ש״א טו, כב. **שובו שובו מדרכיכם הרעים.** יחז׳ לג, יא.

ח״נ והערות

חלו פני. בכ״י: ״חלו נא פני״. **קרוב.** במח׳ רמ״ו נוספה תיבת: ״קדוש״. **וְתִנָּצְלוּ ממועקה.** בכ״י: ״והנצלו ממועקה״. **יחיש האל.** בכ״י: ״יחיש יהוה״. **וַתַשְׁלִיךְ במצולות.** בכ״י: ״תשליך במצולות״. **נָא אל־תרחק.** בכ״י ללא תיבת ״נא״.

פָּקַדְתָּ חַטֹּאתֵינוּ דֶּר מְעוֹנִים· בָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתַחֲנוּנִים· אֵל־
תִּזְכֹּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים: צַדִּיק אַתָּה יְהוָה תְּחַנֵּנוּ אַל־
תִּבְזֶה· חִישׁ נָא גְּאָלָתֵנוּ כִּדְבַר כָּל־חוֹזֶה· סְלַח־נָא לַעֲוֹן הָעָם
הַזֶּה: קָרֵב נָא גְּאֻלָּה וְיֵשַׁע· יְכַפְּרוּ חַטֹּאתֵינוּ וְאַל־נָמוּת בְּרֶשַׁע·
נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע:

רַחֲמַי נִכְמְרוּ עֲלֵיכֶם· וְהִקְשַׁבְתִּי לְכָל־פְּלוּלֵיכֶם· אֶרְפָּא
מְשׁוּבוֹתֵיכֶם: שׁוּבוּ אֵלַי בְּנֶפֶשׁ בָּרָה· סְלִיחָה תְּבַקְּשׁוּ
וְכַפָּרָה· טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה: תִּירְאוּ מִיּוֹם הַדִּין כִּי־
הִנֵּה· פּוֹדֶה וּמוֹשִׁיעַ לָכֶם בְּרַחֲמִים יִפְנֶה· אָז תִּקְרְאוּ וַיהוָה
יַעֲנֶה: דִּרְשׁוּהוּ בְּכָל־לְבַבְכֶם· וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם·
שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם· יֹאמַר קָדוֹשׁ:

ה"נ והערות

תְּחַנֵּנוּ אל־תבזה. בכ"י: 'תְּפַלָּתֵנוּ אל־תבזה'. **מיום הַדִּין.** בכ"י: 'מיום דין'. **אז תִּקְרְאוּ.** בכ"י ומח' רמ"ז: 'אז תִּקְרָא' וכמו שנמצא בפסוק. **יאמר קָדוֹשׁ.** בכ"י ללא תיבת 'קָדוֹשׁ'.

מקורות ומקבילות

פקדת חטאתינו. ע"פ שמ' לב, לד; בבלי סנהדרין, דף קב ע"א; ילקו"ש תו', רמז שלג, ד"ה ואם אין. **דר מעונים.** ע"פ דב' לג, כז; ישע' לג, עז; איו' עז, יט. **באנו לפניך בתחנונים.** ע"פ ירמ' לא, ח. **לפניך בתחנונים.** ע"פ דני' ט, יח; דה"ב ו, כד. **אל תזכר לנו וכו'.** תה' עט, ח; שמו"ר פר' לא, סי' א. **צדיק אתה ה'.** ע"פ ירמ' יב, א; תה' קיט, קלז; מתע"ד פר' יא, סי' כב. **תחננו אל תבזה.** ע"פ תה' נא, יט; קב, יח. **חיש נא גאלתנו.** ע"פ ישע' ס, כב. **גאלתנו כדבר כל חוזה.** ע"פ בבלי ברכות, דף לד ע"ב, 'כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח...'; ילקו"ש תו', רמז תתלח. **כל חוזה.** ע"פ מ"ב ח, יג. **סלח נא לעוון העם הזה.** במ' יד, יט. **קרב נא גאולה וישע.** ע"פ אה"מ, דניאל, עמ' 102, 'להחיש להם גאולה פדות וישע'. **קרב... וישע.** ע"פ ישע' נא, ה; תה' פה, י. **גאולה.** ע"פ בר' מח, טז; ישע' לה, ט; תה' סט, יט. **וישע.** ע"פ חבק' ג, יג; תה' יז, ז. **יכפרו חטאתינו.** ע"פ שמ' לד, ז; ישע' ד, ד; תה' עט, ט. **יכפרו חטאתינו ואל נמות ברשע.** ע"פ תדא"ז (אים שלום), פר' ט, ד"ה אם תאמר; פסר"ב רים פי' מד, שובה ישראל. **ואל נמות ברשע.** ע"פ יחז' יח, כג; לג, יא. **נשא עון ועובר על פשע.** מיכ' ז, יח. **רחמי נכמרו עליכם.** ע"פ בר' מג, ל; דב' ל, ג; ישע' ל, יח; ירמ' לא, יט. **והקשבתי לכל פלוליכם.** ע"פ תה' סו, יט; ירוש' ברכות פ"ט, ה"א; דב"ר פר' ב, סי' י. **פלוליכם** - תפילותיכם. ע"פ ספרי דב', פר' ואתחנן, פי' כו, 'עשרה לשונות נקראת תפלה... נקראת פלול'; ילקו"ש תו', רמז תתיא. **ארפא משובותיכם.** ע"פ הוש' יד, ה. **שובו אלי.** ע"פ זכ' א, ג. **שובו אלי בנפש ברה.** ע"פ מ"א ח, מח; יואל' ב, יב-יג; דה"ב ו, לח. **ברה** - ברור ונקי. מלודת ליון תה' יט, ט. **סליחה תבקשו.** ע"פ מ"א ח, ג; דני' ט, יט. **סליחה תבקשו וכפרה.** ע"פ אה"מ, לעולם, עמ' 271, 'יחזור לפני הקב"ה בתשובה שלימה ויבקש סליחה וכפרה מאחו'. **טוב ה' למעוז וכו'.** נחו' א, ז. **תיראו מיום הדין.** ע"פ תה' קיט, קכ; בבלי ר"ה, דף לב ע"ב, 'מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו; פסז"ו בר', פכ"ב, סי' יג. ראו ירוש' ר"ה פ"א, ה"ג, '...אבל ישראל אינן כן, אלא וכו'; טור או"ח, סוף סי' תקפא. **יום הדין כי הנה.** ע"פ מכי' ר"ה פ"א, מ"ב; מדת"ג (וורשא), פר' האזינו, סי' ד; מדת"ה מז' ח, סי' ה. **פודה.** ע"פ ירמ' לא, י; תה' כה, כב. **ומושיע לכם.** ע"פ ש"א י, יט; יד, לט; ישע' מג, ג; מה, כא; ירמ' יד, ח. **ברחמים יפנה.** ע"פ דב' ל, ג; ישע' ל, יח. **אז תקראו וה' יענה.** ע"פ ישע' נח, ט.

יוצר לשבת תשובה

אֵלַי שׁוּבָה אֲיַמֶּתִי· חֶלְקִי וְנַחֲלָתִי· וְהִתְחַזְּקִי בְּהֶגְיוֹן תּוֹרָתִי:
בָּחַרְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־עַם· לִהְיוֹת לִי לְעָם· וְהִנְחַלְתִּי לָכֶם דָּת מְנֻעָם: גִּלִּיתִי לָכֶם יְדִידַי· וְהֶרְאֵיתִי לָכֶם סוֹדַי· סַהֲדַי וּמְעִידַי: שׁוּבוּ אֵלַי כֻּלְּכֶם· וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם· וְאֵטִיבָה אַחֲרִיתְכֶם יֹאמַר קָדוֹשׁ:

דֶּרֶךְ רָעָה עִזְּבוּ· וּלְפָנַי קִרְבוּ· וְאֵלַי שׁוּבוּ: הֲלֹא בְעָוֹנְכֶם רִשְׁעֵיכֶם· אֶפְרֹשׂ יָדִי עֲלֵיכֶם· וַאֲקַבֵּל תְּשׁוּבוֹתֵיכֶם: וְאִם תִּתְוַדּוּ עֲוֹנוֹתֵיכֶם· וְתַעַזְבוּ רִשְׁעֵיכֶם· לֹא־אֶזְכֹּר חַטֹּאתֵיכֶם:

זְהַרְתִּי עַל־יְדֵי חוֹזֶה· לְהָבִין עַם זֶה· כִּי תְשׁוּבָה לֹא־אָבְזֶה: חֶסֶד וֶאֱמֶת תִּבְעוּ· וְאַל־נָא תַּרְשִׁיעוּ· וּבְנֹעַם תְּשָׁעֲשָׁעוּ: טוֹב וּזְכוּת אֶהָבוּ· וּמַיִם חַיִּים תִּשְׁאָבוּ· וְלִמְקַבֵּל תְּשׁוּבָה קַוּוּ:

מקורות ומקבילות

יוצר לשבת תשובה. סה"ת סוף סי' לז. **אלי שובה.** ע"פ מלא' ג, ז. **איומתי.** ע"פ סה"ם ו, ד ומלודת דוד. **חלקי.** ע"פ דב' לב, ט; תה' טז, ה; עג, כו; קמב, ו; איכ' ג, כד. **ונחלתי.** ע"פ דב' ט, כט; ישע' יט, כה; יואל ד, ב; מכדר"י מס' דשירה, פר' י; מד"ז סה"ם (בובר), פר' א, סי' א. **והתחזקי בהגיון תורתי.** ע"פ ירום' ברכות פ"ט, ה"ה; בבלי ברכות, דף לב ע"ב, '...לריכין חזוק וכו' תורה'; ילקו"ם יהושע, רמז ה. **בהגיון.** ע"פ תה' א, ב ורש"י. **בהגיון תורתי.** ע"פ יחו' א, ח. **בחרתי אתכם מכל עם.** ע"פ דב' ז, ז; ישע' מא, ח; בבלי חולין, דף פט ע"א; מת"כ (בובר), פר' עקב, סי' ד. **להיות לי לעם.** ירמ' יג, יא. **והנחלתי לכם דת.** ע"פ שמ' כד, יב; דב' ד, ח; יחו' א, ז; מ"ב יח, יג, לד-לה; מש' ד, ב; משל' אבות פ"א, מ"א; פסז"ו במ', דף קמא ע"א. **דת מונעם.** ע"פ מש' ג, יח; ירום' עירובין פ"ג, ה"ב; בבלי סוכה, דף לב ע"א. **גיליתי לכם... סודי.** ע"פ אסתר רבה (ויגלא), פר' ב, סי' ד, 'חדרי תורה גלה לכם הקב"ה'. ראו משל אבות פ"ו, מ"א; ירום' ע"ז פ"ב, סוף ה"ז. **ידידי.** אד"ל מוסח' ב, פר' מג, 'ישראל נקראו ידידים', ע"פ ישע' ה, א; בבלי מגחות, דף נג ע"ב. **סהדי ומעידי.** ע"פ ישע' מג, י; מד, ח; מכדר"י יתרו, מס' דבחודש, פר' ח, ד"ה כולד נתנו; ספרי דב', פר' חאת הברכה, סוף פי' שמו; בבלי תענית, דף יא ע"א. **שובו אלי וכו' אליכם.** ע"פ מלא' ג, ז. **ואטיבה אחריתכם.** ע"פ דב' ח, טז; איו' ח, ז; ספרי דב', פר' ראה, פי' נג; בבלי קידושין, דף מ ע"ב; מדת"נ פר' עקב, סי' ה. **יאמר קדוש.** ישע' מ, כה. **דרך רעה עזבו.** ע"פ ישע' נה, ז; ירמ' יח, יא. **ולפני קרבו.** ע"פ ישע' נח, ב; תה' עג, כח. **ואלי שובו.** ע"פ זכ' א, ג. **הלא בעוונכם רשעיכם.** ע"פ ישע' נה, ז. **אפרוש ידי עליכם.** ע"פ יחז' טז, ח. **ואקבל תשובותיכם.** ע"פ ספרי במ', פר' פינחס, פי' קלו, 'אמר לכם המקום, עשו תשובה ואני אקבל'; מדת"נ פר' נח, סי' כח; דב"ר (ליברמן), סוף פר' האזינו. **תתודו עוונותיכם.** ע"פ ויק' כו, מ. **ותעזבו רשעיכם.** ע"פ ישע' נה, ז; יחז' יח, כג. **לא אזכור חטאתיכם.** ע"פ ישע' מג, כה; ירמ' לא, לג; מדת"נ פר' שמיני, סי' ו. **זהרתי** - החהרתי. כמו יחז' ג, יח-כא. **זהרתי על ידי חוזה.** ע"פ מ"ב יח, יג; ירמ' ז, כה; פדר"א פר' מג, 'אלא הקב"ה ביד עבדיו הנביאים להגיד על ישראל'. **חוזה.** ע"פ אד"נ נוסח' א, פ' לד, 'עשרה שמות נקרא נביא וכו', חוזה'; אה"מ, חופת אליהו, עמ' 177. **להבין.** ע"פ שמ' ד, יד. **עם זה.** ע"פ שמ' טו, יג. **כי תשובה לא אבזה.** ע"פ מדת"ה מז' יח, סי' ג, 'העושה תשובה מעבירה שבידו, הקב"ה מוסיף לו כבוד, וקורא לו שם תביב' וכו'; ילקו"ם תה', סוף רמז תרעא. ראו משל' ב"מ פ"ד, מ"י, 'לא יאמר לו זכור מעשיך'; ירום' ב"מ פ"ד, ה"ז. **לא אבזה.** ע"פ תה' כב, כה. **חסד ואמת תבעו.** ע"פ מש'

ח"נ והערות

יוצר לשבת תשובה. יוצר לרבי יוסף בן מתתיה, מיוסד עפ"י א"ב. ראו במבוא למכב"ר, מאת שד"ל, עמ' כז. **והנחלתי לָכֶם.** בכ"י וולמדונה 10, דף 256ב–257א ואתר האקדמיה: 'והנחלתי אֶתְכֶם'. **בעזבכם רִשְׁעֵיכֶם.** בכ"י: 'בעזבכם פִּשְׁעֵיכֶם'. **לא אזכר חַטֹּאתֵיכֶם.** בכ"י, מח' רמ"ו ואתר האקדמיה: 'לא אזכר עֲוֹנוֹתֵיכֶם'. **להבין עַם זה.** באתר האקדמיה: 'להבין לעם זה'.

יַעֲצוּ עֵצוֹת טוֹבוֹת· וְרַחֲקוּ מִמְּרִיבוֹת· וְאֶפְתַּח לָכֶם אֲרֻבּוֹת:
כָּל־בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה· יֻנְצְרוּ בְטוֹבָה· לְאַחֲרִיתָם תְּהִי תִקְוָה:
לִנְשׁוּאִים מֵרֶחֶם· הִבְטִיחַ וְרִחַם· וּמוֹדֶה וְעוֹזֵב יֻרְחַם:

מָתַי עַם לְרוֹמְמֵהוּ· וְכָל־טוּב לְסַיְּמֵהוּ· וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ:
נַמְתִּי לְכָל־פּוֹשְׁעִים· וּלְכָל־מַרְשִׁיעִים· שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים: סוּרוּ מֵרֶשַׁע כֻּלְּכֶם· וְהֵיטִיבוּ מַעֲלֵלֵיכֶם· שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם:

עֲמְדוּ אֵלַי בְּפִלּוּלֵיכֶם· וְהַשְׁלִיכוּ פִּשְׁעֵיכֶם· וְלֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם: פֻּצִּתִי בְמַחֲנַי· לִקְהַל הֲמוֹנַי· כִּי־חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה:
צִוּוּי דְּבָרַי לְעוֹלָם· וּתְחִנָּה אַסְכִּית מֵאוֹלָם· לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם:

קִרְבוּ אֵלַי קְרוֹבִים· בְּשַׁעַר בַּת־רַבִּים· שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים:

ה"נ והערות

תְּהִי תקוה. במח' רמ"ו: 'יְהִי תקוה'. באתר האקדמיה: 'תהא תקוה'. בכ"י: 'תהיה תקוה'. **לנשואים מֵרֶחֶם.** במח' רמ"ו: 'לנשואים מֵרֶחַם'.

מקורות ומקבילות

תה' מה, ח. רלו ב"ר פר' לט, סי' ו. **ומיס חייס.** ירמ' ב, יג. **ומיס חייס.** ע"פ ישע' יב, ג; ירוש' סוכה פ"ה, ה"ח; רב"ה פר' ד, סי' יב. **ולמקבל תשובה.** ע"פ אד"נ מוסח"ל, פי"ב, 'עשה תשובה הקב"ה מקבלהו'; ירוש' פאה פ"ח, ה"ח; בבלי ע"ז, דף יז ע"ח, '...בעלי תשובה שמקבלין אותן'; ב"ר פר' לח, סי' ט. **קוו.** ע"פ איכ' ג, כה; הוש' יב, ז; תה' כז, יד. **יעלו עלות טובות.** רלו ויק' יט, יד ורש"י; ספרא קדושים, פר' ב, סוף פ"ג, אות יד; ילקו"ש תו', רמז תרט. **ורחקו ממריבות.** ע"פ תה' לד, טו; משנ' אבות פ"ח, מי"ב; פסחים פ"ד, מ"ח; ספרי במ', פר' נשא, פי' מב, 'גדול השלום ושנואה מחלוקת גדול'; מש' דרך ארץ פ"ז, הל' לז. **ואפתח לכם ארובות.** ע"פ מלא' ג, י; משנ' וירוש' פאה, פ"ח, מ"ח; בבלי שבת, דף קכז ע"ח; מדת"נ (וורשא), פר' יתרו, סי' יד. רלו ב"ר פר' כו, סי' ז, 'קשה היא המחלוקת כדור המבול'; מדת"נ פר' קרח, סי' ו. **בעלי תשובה יונצרו בטובה.** ע"פ בבלי ברכות, דף לד ע"ב, 'כל העביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה'; שמו"ר פר' יט, סי' ד; קה"ר פר' ח, סי' ו; מד"ח (בובר), פר' במדבר, פ"ב, ס"ג. **לאחריתם תהי תקוה.** ע"פ ירמ' כט, יא. **לנשואים מרחם.** ע"פ ישע' מו, ג; מדת"נ פר' במדבר, סי' כג; במדב"ר פר' ד, סי' ב. **הבטיח ורחם.** רלו פסז"ו איכ', פ"ג, סי' כב. **ומודה ועוזב ירוחם.** מש' כח, יג; בבלי יומא, דף פו ע"ב; מדת"נ פר' ויצב, סי' יא. **מתי עם.** ע"פ דב' ז, ז. **לרוממהו.** ע"פ ישע' כה, א; תה' לט, ה; מדת"ה מז' קמה, סי' א. רלו ירוש' ברכות פ"ט, ה"ח. **ויצוב אל ה' ירחמהו.** ישע' נה, ז; מדת"ה מז' לח, סי' ב; אה"מ, יונה, עמ' 222. **נמתי** - אמרתי. לשון הכמים בהרבה מקומות, כמו: תוספתא פסחים פ"ח, ה"י; ירוש' יבמות פי"ב, ה"ח; בבלי יבמות, דף קטו ע"א. **לכל פושעים.** ע"פ יחז' יח, ל-לא. **ולכל מרשיעים.** ע"פ יחז' יח, כז; לג, יב. **שובו מדרכיכם הרעים.** ע"פ יחז' לג, יא; זכ' ל, ד. **סורו מרשע כולכם.** ע"פ ישע' נה, ז; יחז' יח, כח. **והיטיבו מעלליכם.** ע"פ ישע' א, טז; ירמ' ז, ג; כו, יג. **שובו אלי ואשובה אליכם.** מלא' ג, ז; איכ"ר פר' ה, סי' כח; מדת"נ פר' ויחל, סי' טז; מד"ש פר' ז, סי' ז. **עמדו אלי בפילוליכם.** רלו ס"ח ב, כה; בבלי יומא, דף פז ע"ח. **והשליכו פשעיכם.** ע"פ יחז' יח, לא. **ולא אפיל פני בכם.** ע"פ ירמ' ג, יב; פדר"ך (מגדלניס), פי' כד סי' טז; דב"ר פר' ב, סי' כד. **פצתי** - כמו 'פציתי פי', שופ' יא, לה. רלו מחמ"נ אות פ, ערך פץ, המחלקה הראשונה. **במחני.** ע"פ שמ' יד, יט. **לקהל המוני.** ע"פ ש"ב ו, יט; מ"ב ז, יג. **כי חסיד אני נאם ה'.** ירמ' ג, יב; מתע"ד פר' עקב, פר' יא, פכ"ב; מדת"נ (וורשא), פר' קדושים, סי' ה. **ליווי דברי לעולם.** ע"פ ישע' מ, ח; תה' קיט, פט. **ותחינה אסכית מאולם.** ע"פ ש"ב כב, ז; תה' יח, ז. **אסכית** - אשמע. ע"פ דב' כז, ט. רלו מש"כ הרד"ק בספה"ש, אות ס, ערך סכת, ודברי ר"י. **לא אטור לעולם.** ירמ' ג, יב. **קרבו אלי.** ע"פ ישע' מח, טז. **קרובים.** ע"פ דב' ד, ז; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ח; בבלי יבמות, דף מט ע"ב. **בשער בת רבים.** ע"פ שה"ש ז, ה. **שובו בנים שובבים.** ירמ' ג, כב.

ג, ג. **תבעו.** לשון הכמים הוא, כגון: משנ' ב"מ פ"ט, מי"ב; ירוש' גיטין פ"ו, ה"ח; בבלי יומא, דף יח ע"ב. **ואל נא תרשיעו.** ע"פ איו' י, ב; קה' ז, ח. **ובמועט תשעשעו.** ע"פ תה' לד, יט. **טוב... אהבו.** ע"פ עמו' ה, טו. **וזכות אהבו.** ע"פ לפ' ב, ג;

רָצִיתִי אֶתְכֶם· וְהִצְלַלְתִּי חַטֹּאתֵיכֶם· וְאֶרְפָּא מְשׁוּבוֹתֵיכֶם:
שַׁוְעָתֵנוּ בָּטוּב הַצְלַח· וְעֵזֶר מִקֹּדֶשׁ שְׁלַח· כִּי־אַתָּה יְהוָה טוֹב
וְסַלָּח: תְּקַיֵּם חֲזוֹן נְבִיאֶיךָ· כִּי־אַתָּה מִתְאַוֶּה תְּאֵבֶיךָ· וְרַב־חֶסֶד
לְכָל־קֹרְאֶיךָ· (קָדוֹשׁ):

יוֹצֵר לְשַׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי סֻכּוֹת

שׁוּלַמִּית הַנִּבְחֶרֶת מֵעַמִּים· יָצָאת מִבֵּית־דִּין כִּתְמִימִים·
בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים:
נִתְרַצֵּית בְּשׁוּבֵךְ לִפְנֵי־אֵל· לְהַחֲלִיצֵךְ בְּמִצְוֹתָיו הוֹאֵל· כָּל־
הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל: הַעְתִּירוּ בִּלְשׁוֹנוֹת רַבּוֹת· הִתְאַזְּרוּ לְקַיֵּם
חֻקּוֹת· כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת: בְּשִׂפְתוֹתֵיכֶם תְּשַׁלְּמוּ
פָרִים· וּבִנְעִימוֹת הַרְבּוּ אֲמָרִים· בִּפְרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים:
עֵץ עָבוֹת וְעַרְבֵי נַחַל בָּרְכוּהוּ· וּבְתוֹךְ קָהָל קַדְּשׁוּהוּ·
וּבִגְבוּרוֹתָיו הַלְּלוּהוּ· קָדוֹשׁ:

מקורות ומקבילות

רציתי אתכם. ע"פ יחז' מג, כז; מלא' א, ג. **והצלתי חטאתיכם.** ע"פ מיכ' ז, יט. **וארפא משובותיכם.** ע"פ ירמ' ג, כב; הוש' יד, ה; בבלי יומא, דף פו ע"א; תדא"ז (אים שלום), פר' כב. **שועתנו** - אחד משמות שנקרא התפילה. ע"פ מדת"נ פר' ואתחנן, סי' ג. **בטוב הצלח.** ע"פ בר' כד, מב; נחמ' א, יא. **הצלח.** ע"פ בר' לט, כג; תה' קיח, כה. **ועזר מקודש שלח.** ע"פ תה' כ, ג; מדת"נ פר' קדושים, סי' ט. **כי אתה ה' טוב וסלח.** ע"פ ירמ' ג, כב-כג; תה' פו, ה; מדת"ה מז' פו, סי' ב. **תקיים חזון.** ע"פ ב"ר פר' פב, סי' ב, '...כל הנביאים מתנבאים עליה וכו' שיקויים דברי נביאיו'. **חזון נביאיך.** ע"פ יחז' ז, כו; הוש' יב, יא. **כי אתה מתאוה.** ע"פ בבלי יבמות, דף סד ע"א; ב"ר פר' מה, סי' ד. **תאביך.** ע"פ ישע' כו, ט; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ח, 'אבל הקב"ה אינו כן, אדם תאב... נותן לו'; מדת"ה מז' קכז, סי' ג. **ורב חסד לכל קוראיך.** תה' פו, ה. **שולמית.** שה"ש ז, א; ב"ר פר' סא, סי' ב; שה"ר פר' ז, סי' א. **הנבחרת מעמים.** ע"פ דב' ז, ו; יד, ב; במדב"ר פר' ג, סי' ב; קה"ר פר' ג, סי' טו. **יצאת מבית דין כתמימים.** ע"פ מדת"נ פר' אמור, סי' ל, 'הקב"ה מוחל להם את הכל; ילקו"ש תו', רמז תרנא. **בסוכות תשבו ז' ימים.** ויק' כג, מב. **נתרצית בשובך.** תוספות עמ"ס יומא, דף פז ע"ב, ד"ה והאמר רב, ע"פ המדרש. **לפני אל.** ע"פ איו' טו, ד. **להחליצך.** ע"פ במ' לא, ג. **במצותיו הואל.** ע"פ תה' קיב, א; בבלי ע"ז, דף יט ע"א. **הואל.** ע"פ שופ' יט, ו. **כל האזרח בישראל.** ויק' כג, מב. **העתירו.** ע"פ בר' כה, כא; שמ' ח, ד. **התאזרו.** ע"פ ישע' ח, ט. **לקיים חוקות.** ע"פ ויק' יח, ד; דב' ו, ג; במדב"ר פר' ט, סי' ז. **כל האזרח וכו' ישבו בסוכות.** ויק' כג, מב; בבלי סוכה, דף כח ע"א; שמו"ר פר' טו, סי' כג. **בשפתותיכם תשלמו פרים.** ע"פ הוש' יד, ג; בבלי יומא, דף פו ע"ב. **ובנעימות הרבו.** ע"פ תה' לה, ב. **אמרים.** ע"פ מש' כב, כא. **בפרי עץ הדר וכו'.** ע"פ ויק' כג, מ. **עץ עבות וערבי נחל.** ויק' כג, מ; ויק"ר פר' ל, סי' ט. **ובתוך קהל קדשוהו.** ע"פ תה' פט, ו. **ובגבורותיו הללוהו.** ע"פ תה' קנ, ב.

ה"נ והערות

שולמית הנבחרת מעמים. מיוסד על שם המחבר רבי שלמה חזן' בראשי הבתים. יוצר זה אינו מופיע במח' רמ"ו ובולוניא ונדפס לראשונה במח' וינציאה שמ"ז, דף רסח-רסט. הפיוט בנוי משבעה בתים כל אחד בין ארבעה פסוקים וכל בית מסתיים בציטוט מפסוק.

לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרֶיךָ· קִבַּלְנוּ לְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ· אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה
כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ: צִוִּיתָ לַנִּשְׁמֶרֶת כְּאִישׁוֹן· וְהִרְבֵּיתָ כְּנַחַל פִּישׁוֹן·
וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן: רִאשׁוֹן קָרָאתָ לְאוֹת· לְאִישׁ
יְדֻבַּר נִכְבָּדוֹת· רִאשׁוֹן לְחֶשְׁבּוֹן הַמִּצְוֹת: עִסְקוּ בְּמִצְוֹת קוֹנְכֶם·
וּלְקַחְתֶּם לָכֶם מִשֶּׁלָּכֶם· וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה בִּגְבוּרָה· הִצַּלְתָּ עַמְּךָ בְּיוֹם צָרָה· בְּתוֹךְ
עֲנָנֶיךָ אֵל נוֹרָא: נִהַגְתָּ עַמְּךָ בַּמִּדְבָּר· וּבְלֶחֶם קְלוֹקֵל כִּמְדֻבָּר·
כִּלְכַּלְתָּם בְּלִי שֶׁבֶר בָּר: רִחַמְתָּ עֲדַת מִי־מָנָה· וַיְהִי לָהֶם
לְמָנָה· בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה: אֶת־הַמָּן אָכְלָה הַדְּבָרֶיךָ
אוֹהֶבֶת· וּמִצְוֹתֶיךָ קוֹשֶׁבֶת· עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת:

הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ· וְנִשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ· וְתֵן חֶלְקֵנוּ
בְּתוֹרָתֶךָ: הַצִּילָה אֲשֶׁר בִּדְמוּת· צַלְמְךָ בַּגּוֹלָה לֹא־תָמוּת·
וּנְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ בִּשְׁלֵמוּת: לְעַם אֲשֶׁר גְּרוֹנָם נִחַר· קִצְפְּךָ

ח"נ והערות

לַנִּשְׁמֶרֶת כְּאִישׁוֹן וְהִרְבֵּיתָ. במח' שמ"ז: 'לַנִּשְׁמֶרֶת כַּאִישׁוֹן וְהִרְבֵּיתָ'.

מקורות ומקבילות

לעולם ה' דבריך. ע"פ תה' קיט, פט. **קבלנו לקיים מצוותיך.** ע"פ שמ' כד, ז; בבלי שבת, דף פח ע"א. **אין קדוש כה' וכו'.** ש"א ב, ב. **צויתה.** ע"פ דב' ה, כח; נחמ' א, ז. **לנשמרת כאישון.** ע"פ דב' לב, י; זכ' ב, יב; ספרי דב', פר' האזינו, פי' שיג. **והרבית כנחל.** משנ' מכות פ"ג, מע"ז, ע"פ ישע' מב, כא; ירוש' מכות פ"ג, הי"ג. **כנחל פישון.** בר' ב, יא. **ולקחתם לכם ביום הראשון.** ויק' כג, מ. **לאיש ידובר נכבדות.** ע"פ תה' פז, ג. **ראשון לחשבון המצוות.** ע"פ מדת"כ (ווילנא), פר' אמור, סי' כב; ילקו"ש ויקרא, רמז תרנא. **עסקו במצוות קונכם.** ע"פ דב"ר פר' ז, סי' ט, 'בני, עסקו בתורה ובמצות'. **קונכם.** ע"פ דב' לב, ו. **ולקחתם לכם משלכם.** ירוש' סוכה פ"ג, ה"א; בבלי סוכה, דף כז ע"ב; ויק"ר (מרגליות), פר' ל, סי' ו. **ושמחתם לפני ה' אלהיכם.** ויק' כג, מ. **מאין כמוך ה' בגבורה.** ע"פ ירמ' י, ו. **הצלת עמך.** ע"פ שמ' ה, כג; שמו"ר (שנאן), פר' ה, ד"ה מהו והלל. **הצלת עמך ביום צרה.** ע"פ ירמ' טז, יט; תה' ל, ז; תה' כ, ב. **ביום צרה.** ע"פ ירמ' טז, יט. **בתוך עננך... נהגת עמך.** ע"פ שמ' יג, כא; במ' יד, יד. **אל נורא.** ע"פ שמ' לד, י; דב' ז, כא. **נהגת עמך במדבר.** ע"פ ישע' סג, יד; במדב"ר פר' ח, סי' ב. **ובלחם קלוקל כמדובר.** ע"פ במ' כא, ה; ספרי במ', פר' בהעלותך, ריש פי' פח; מדת"כ פר' שלח, הוספה, סי' ג. **כלכלתם בלי שבר בר.** ע"פ דב' ב, ז; ספרי במ', פר' בהעלותך, פי' פט, ד"ה לו דכו; מדת"כ (ווילנא), פר' חוקת, סי' יב. **שבר בר.** ע"פ בר' מב, ג. **רחמת עדת וכו'.** ע"פ שמ' לג, יט. **עדת מי מנה.** ע"פ במ' כג, י. **ויהי להם למנה.** ע"פ שמ' כט, כו. **במדבר ארבעים שנה.** במ' יד, לג; עמו' ב, י. **את המן אכלה.** ע"פ שמ' טז, לה. **הדבריך אוהבת.** ראו בבלי שבת, דף פח ע"א, 'בשעה שהקדימו ישראל' וכו'. **ומצוותיך קושבת.** ע"פ שמ' טו, כו; ישע' מח, יח. **עד בואם וכו'.** שמ' טז, לה. **הורני ה' דרך חוקיך.** תה' קיט, לג; שמו"ר פר' יט, סי' ב; ב"ר, פר' בראשית, עמ' 20. **ונשתעשע במצוותיך.** ע"פ תה' קיט, מז; מדת"כ מז' קיט, סי' לח. ראו בבלי שבת, דף פט ע"א, 'אתה משתעשע בה בכל יום'. **ותן חלקנו בתורתך.** משנ' אבות פ"ה, מ"כ; ירוש' ברכות פ"ד, ה"ב; אד"נ מוס' ב, פ' מח, ד"ה עשרה חלקים; אסת"ר פר' ח, סוף סי' יז; פסז"ו קה', פ"ב, סי' י. **הצילה.** ע"פ תה' כב, כא; אס' ד, יד. **אשר בדמות צלמך.** ע"פ בר' ח, כו-כז; משנ' אבות פ"ג, מי"ד; בבלי יבמות, דף סג ע"ב; ב"ר פר' ח, סי' יא, 'הריני בורא אותו בצלם ובדמות'; אגב"ר (בובר), פר' יא, 'עולר בצלם ובדמות'. **בגולה לא תמות.** ע"פ איכ"ר פר' ח, סי' מב, 'אם אני מגלה אותן בתקופות עבת הרי הן לוקין בגלה ומתין, אלא הריני מגלה אותן וכו', אין אחד מהם נחוק'. **ונקיים מצוותיך בשלמות.** ע"פ ש"ב כב, כג; תה' יח, כג. **לעם אשר.** ע"פ ש"ב יח, כט. **גרונם נחר.** ע"פ תה' סט, ד. **קצפך כנגדם.** ראו מדת"כ (ווילנא), פר' כי

כְּנֶגְדָּם אַל־יֵחַר· וּבַמְּרֵעִים תִּתְחַר: סֹב דְּמֵה לִצְבִי· וְשַׂמְּחֵנוּ בִּבְשׂוֹרַת תִּשְׁבִּי· אֶת־אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא:

חָנֵּנוּ בִּזְכוּת דְּגָלִים· וְחָלַם יוֹרְדִים וְעוֹלִים· זַכֵּנוּ לִשְׁלֹשׁ רְגָלִים: רְצֵנוּ אֵל אֱמוּנָה· זַכֵּה נִמְשֶׁלֶת לְיוֹנָה· לִשְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: זְכֹר הִבְטַחְתָּ לְעַמֶּךָ· אִם־מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ· מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: יָדַעְתָּ אֶת־פּוּרְצָיו· כִּי רַבּוּ לוֹחֲצָיו· קַיֵּם אֲקַבֵּץ לְנִקְבָּצָיו:

זָכְרֵנוּ יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ· וַעֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· יֶהֱמוּ נָא יְהוָה רַחֲמֶיךָ: עַל־גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה· נָתוּן לְמִרְמָס וְלִמְשִׁסָּה· בִּזְכוּת צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה: רְעֵה עַמְּךָ בְּשִׁבְטֶךָ· וְתִטְעֵם בְּנַחֲלָתֶךָ· בִּזְכוּת מֹשֶׁה נֶאֱמַן בֵּיתֶךָ: נַחֲמֵנוּ נֶחָמוֹת כִּפְלַיִם· וְקַבֵּץ יְהוּדָה וְאֶפְרַיִם· תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם:

מקורות ומקבילות

תמא, סי׳ כ. **קלפך כנגדם אל יחר.** ע״פ תה׳ לח, ב. **אל יחר.** ע״פ שופ׳ ו, לט. **ובמרעים תתחר.** ע״פ תה׳ לז, א; מס׳ כד, יט. **סב דמה לצבי.** ע״פ שה״ש ב, יז; שה״ר פר׳ ב, סי׳ טז, ׳סוב וכו׳, סוף שאני מהפך לכם ממדת הדין למדת רחמים וממהר בגאולתכם׳. **ושמחנו.** ע״פ תה׳ ל, טו. **בבשורת תשבי.** ע״פ ישע׳ נב, ז; מס״ו פר׳ יג, הל׳ יב. **את אליהו הנביא.** ע״פ מלא׳ ג, כג. **חננו בזכות דגלים.** ע״פ מדת״כ (ווירשא), פר׳ במדבר, סי׳ יד; תוספתא מעשר שני (ליברמן), פ״ה, הל׳ כ״ט, ע״פ חבק׳ ג, ט; ב״ר פר׳ יב, סי׳ ב. **וחלם** - יעקב חלם. ע״פ בר׳ כח, י״ב. **וחלם עוליס ויורדיס.** ע״פ בר׳ כח, יב; בבלי חולין, דף לח ע״ב; ספרי במ׳, פר׳ קורח, פי׳ קיט, ד״ה אני חלקך; ב״ר פר׳ סח, סי׳ יב. **זכנו לשלש רגליס.** ראו סדע״א, מדא״ג פר׳ ג, ׳לתסרי זכות הרגלים׳; פסז״ו אס׳, פר׳ ג, סי׳ ז. **לשלש רגליס.** שמ׳ כג, יד. **רצנו אל.** ע״פ יחז׳ מג, כז. **אל אמונה.** דב׳ לב, ד. **זכה... ליונה.** ראו מדת״ה מז׳ קיח, סי׳ ב, ׳כיון שחג הסוכות בא וכו׳, ויודעין שישראל זוכין בדין׳. **נמשלת ליונה.** בבלי סנהדרין, דף לה ע״א; מדת״נ פר׳ תצוה, סי׳ א; מדת״ה מז׳ סח, סי׳ ח; ילקו״ש תו׳, רמז שעה. **לשלש פעמים בשנה.** ע״פ שמ׳ כג, יז. **זכור הבטחת לעמך.** ע״פ אה״מ, מד׳ מסיח, עמ׳ 395. **אם מקצה השמים יהיה נדחך.** ע״פ דב׳ ל, ד; נחמ׳ א, ט; במדב״ר פר׳ כג, סי׳ יד; מדת״נ פר׳ מסעי, סי׳ י. **משם יקבצך ה׳ אלהיך.** ע״פ דב׳ ל, ד; ע״פ ישע׳ יא, יב. **ידעת את פורליו.** ע״פ שמ׳ ג, ז. **כי רבו לוחציו.** ע״פ תה׳ כה, יט; איכ׳ א, כב. **קייס.** ע״פ במ׳ כג, יט; מדת״נ פר׳ וירא, סי׳ לו, ׳הקב״ה אומר ועושה, גחר ומקיים׳. **אקבץ לנקבציו.** ע״פ ישע׳ נו, ח; פסז״ו אס׳, סוף הקדמה. **זכרנו ה׳ ברצון עמך.** ע״פ תה׳ קו, ד. לשון רביס - ראו בבלי ר״ה, דף לב ע״ב. **ועשה למען שמך.** ע״פ ירמ׳ יד, ז; דני׳ ט, יט; מתע״ד פכ״ו, פט״ו; מדת״ה מז׳ כב, סי׳ יח. **יהמו נא ה׳ רחמיך.** ע״פ ירמ׳ לא, יט. **על גוי.** ע״פ ירמ׳ יח, ט. **גוי קו קו ומבוסה.** ישע׳ יח, ב. **נתון למרמס.** ע״פ ישע׳ כח, יח; יחז׳ לד, יט. **ולמשסה.** מ״ב כא, יד; ישע׳ מב, כד; בראשית רבתי, פר׳ בראשית, עמ׳ 40, ד״ה לא גלו שבט. **בזכות צדקת וכו׳** - זה משה רבינו. ע״פ משנ׳ אבות פ״ה, מי״ח; ירוש׳ סוטה פ״א, ה״י; בבלי סוטה, דף יג ע״ב. ראו שמו״ר פר׳ טו, סי׳ ג, ׳דיין ליסראל שיגאלו בזכות משה ואהרן׳. **צדקת ה׳ עשה.** דב׳ לג, כא. **רעה עמך בשבטך.** מיכ׳ ז, יד; אגב״ר (בובר), סוף פר׳ יא. **ותטעם בנחלתך.** ע״פ שמ׳ טו, יז; מדת״ה (בובר) מז׳ מג, סוף סי׳ א, ׳כך לעת״ל יבואו על הר קדשך ואל משכנותיך; פדר״א סוף פר׳ מא. **בזכות משה.** ראו בתמ״ד, ח״ב, מד׳ אלפא ביתא, ׳בזכות משה מנחיל הקב״ה׳. **משה נאמן ביתך.** ע״פ במ׳ יב, יז, ז; ב״ר פר׳ א סי׳ יא; מדת״נ (ווירשא), פר׳ פקודי, סי׳ ה. **נחמנו נחמות כפליס.** ע״פ פדר״ך (מנדלבויס), פי׳ טז, סי׳ ו; מדת״נ פר׳ דבריס, סי׳ א; ילקו״ש ירמיהו, רמז שיב. **וקבץ יהודה ואפריס.** ע״פ ישע׳ יא, יב. **ואפריס** - וישראל. ע״פ ישע׳ ז, ב ורש״י; אגד״ר (בובר), פר׳ ה, סי׳ ג, ׳כל ישראל נקראו על שמו של אפריס, ע״פ ירמ׳ לא, ח; ב״ר פר׳ פב, סי׳ י, ע״פ ירמ׳ לא, יט; ויק״ר פר׳ ב, סי׳ א. **תבנה חומות ירושליס.** תה׳ נא, כ; מדת״נ (ווירשא), פר׳ נשא, סי׳ טו.

ה״נ והערות

יהיה נִדַּחֲךָ. במח׳ שמ״ז: ״יהיה נִדַּחֲךָ״.

נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם· זָכַרְתִּי מֵישָׁרִים פָּעֳלָם· בִּזְכוּתָם תִּשְׁמֹר
קְהָלָם: לְמַעַן חַסְדְּךָ יֵרְשׁוּ אָרֶץ· וְיִזְכּוּ כְּזֶרַח וּפֶרֶץ· לְשֵׁם
וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ: תִּטְעֵם בְּהַר נַחֲלָתֶךָ· וְשָׁם יְקַיְּמוּ
מִצְוֹתֶיךָ· שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ: שָׁם בְּבֵיתְךָ קוֹלֵי אָרִים·
הַקְרֵב עַל־מִזְבַּחֲךָ חֵלֶב כָּרִים· בִּפְרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים:
עֵץ עָבוֹת וְעַרְבֵי נַחַל בָּרְכוּהוּ· וּבְתוֹךְ קָהָל קַדְּשׁוּהוּ·
וּבִגְבוּרוֹתָיו הַלְלוּהוּ· קָדוֹשׁ:

יוֹצֵר לְשַׁבָּת בְּרֵאשִׁית

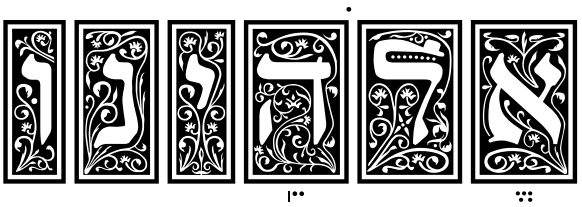

אֱלֹהִים אֱמֶת· וְתוֹרָתוֹ אֱמוּנָה וֶאֱמֶת·

ח"נ והערות

נחלתי עדותיך. הדל"ת נעה והוי"ו חולם. ראו מנ"ש על הפסוק. **יוצר לשבת בראשית.** יוצר מיוסד עפ"י א"ב ועל שם המחבר רבי 'בנימן', המחבר הוא ר' בנימן ב"ר זרח. וראו במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' יט. נמצא גם במנהג אשכנז, ביוצר לשבת ור"ח, מח' הדרת קדש, ויניציאה, שנט, דף סה ע"א; 'השיר והשבח', לפי מנהג קהילות אשכנז, מאת משה יהודה רוזנווסר, ירושלים, מכון מורשת אשכנז, תשע"ה, עמ' 65–81. כ"י הספרייה הבריטית Or. 13525, דפים 96ב–98ב. **ותורתו אֱמוּנָה וֶאֱמֶת.** במחה"ק: 'ותורתו אֱמוּנַת אֱמֶת'.

מקורות ומקבילות

נחלתי עדותיך לעולם. תה' קיט, קיא. **זכרתי מישרים פעלם.** ע"פ שה"ר פר' ח, סי' ד, ד"ה מישרים אהבוך. **בזכותם תשמור.** ע"פ מתע"ד פי"ג, פי"ח, 'הכל בזכות אבותיך'. **קהלם** - ישראל. ע"פ שמ' יב, ו. **למען חסדך יירשו ארץ.** ע"פ תה' מד, ד. **ויזכו כזרח ופרץ.** ע"פ רות ד, יב; בבלי יבמות, דף עו ע"ב; רב"ה פר' ד, סי' עו; מד"ש פר' כב, סי' ח. **לשם ולתהלה בכל עמי הארץ.** לפ' ג, כ; אה"מ, מד' רשב"י, עמ' 555. **תטעם בהר נחלתך.** ע"פ שמ' טו, יז. **ושם יקיימו מצוותיך.** ראו ספרי דב' פר' עקב, פי' מג, 'אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל, היו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים'; רש"י דב', יא, יח; רמב"ן ויק' יח, כה. **שלום רב לאוהבי תורתך.** תה' קיט, קסה; במדב"ר פר' יא, סי' ז; מדת"ה מז' קיט, סי' עז. **שם בביתך קולי אריס.** ע"פ דה"א כג, ד. **קולי אריס.** ע"פ ישע' מ, ט. **הקרב על מזבחך.** ע"פ ויק' א, יב. **חלב כרים.** דב' לב, יד. **יוצר לשבת בראשית.** מח' שד"ל, דף סג ע"ב; שו"ת שיח ילחק, סי' רלא, ד"ה והנה מנהג. **אלהיו אלהים אמת.** ע"פ ירמ' י, י; ב"ר פר' א, סי' ז; ויק"ר פר' ו, סי' ו; מדת"נ פר' חוקת, סי' ה; רש"י דה"א עז, כז; מהרי"ל (מנהגים), הל' ר"ה, סי' ז. **ותורתו אמונה.** ע"פ תה' יט, ח; קיט, קלח; מדת"ה מז' קיט, סי' סט, 'אמונה זו תורה וכו', שבה ברא הקב"ה את עולמו וכה נשבע'. **ותורתו... אמת.** ע"פ תה' קיט, קמב; בבלי ב"ב, דף עד ע"א; מס"ו פר' יג, ה"ו; ויק"ר פר' ח, סי' א, '...אמרה לו, רבי, אמת היא תורתכם'.

אָמְנָם רֹאשׁ דְּבָרוֹ אֱמֶת· וְסוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל־הָאֱמֶת· וּמַעֲמִיד יְסוֹד הָעוֹלָם עַל־הַדִּין וְעַל־הַשָּׁלוֹם וְעַל־הָאֱמֶת:

בֶּן מִקַּדְמֵי קֶדֶם עַל־עֲצַת תּוּשִׁיָּה· הָיְתָה כְתוּבָה עַל־זְרוֹעוֹ הַנְּטוּיָה· כִּי לֹא נִבְרָא טַס זָהָב וְלֹא־עוֹר בְּהֵמָה וְחַיָּה:

גָּלַל אֹפֶל וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי בְּקִיעַת הָאוֹר· כְּשֶׁר כִּי נִתְעַלָּה עַל־גֵּיהַּ וּמָאוֹר· גְּנָזוֹ וְהֶאֱסִימוֹ לְעוֹסְקִים בְּתוֹרַת־אוֹר:

דּוֹק וְחֶלֶד צִוָּה כְּמֶלֶךְ עַל־עֲבָדָיו· וְנִבְרְאוּ בְּבַת־אַחַת כְּהֶכְרֵעַ נָשִׂיא וְתַלְמִידָיו· וְרַאֲיָה לַדָּבָר קֹרֶא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו:

מקורות ומקבילות

אמנם - אמת. סה"ם לרד"ק, אות א, ערך אמן. וכאן הפייטן שיצה ל'אמנם', מפני צורך החריזה. **ראש דברו אמת.** ע"פ תה' קיט, קס; ב"ר פר' א, סי' ז. **וסופו מוכיח על האמת.** ע"פ בבלי קידושין, דף לא ע"א, 'מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת'; ילקו"ש תה', רים רמז תתפז. **ומעמיד יסוד העולם וכו'.** משנ' אבות פ"א, מי"ח, ע"פ זכ' ח, טז; ירוש' תענית פ"ד, ה"ב; דב"ר פר' ה, סי' א. **על הדין ועל השלום.** ראו ירוש' סנהדרין פ"א, ה"א; בבלי סנהדרין, דף ו ע"ב. **ועל האמת.** ראו אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 428, ד"ה ד"א מהו אל"ף. **בן** - מלשון ביטה. ע"פ מחמ"נ, אות ב, ערך בן, המחלקה התמיסית. **בן מקדמי קדם וכו'.** ע"פ ב"ר פר' א, סי' א; מדת"נ פר' בראשית, סי' ה; מדת"ה מז' קיט, סי' סט. **מקדמי קדם.** ע"פ ספרי דב', פר' עקב, פי' לז, 'תורה לפי שהביאה מכל נברא קודם לכל', ע"פ משל' ח, כב; ב"ר (אלבק), פר' בראשית, פר' א. ראו בבלי שבת, דף פח ע"ב. **תושיה** - תורה. ע"פ מס' כלה רבתי, פ"ה, ה"ב. **היתה כתובה על זרועו וכו'.** ע"פ מדת"נ (ורשא), פר' וילך, סי' ב, 'והלא קודם שנברא וכו', היתה כתובה על זרועו של הקב"ה'; ס' גימטריאות, עניינים שונים, סי' קפב. **זרועו הנטויה.** ע"פ דב' יא, ב. **כי לא נברא וכו'.** כנאמר בבר' א, ב, 'והארץ היתה תהו ובהו', ורש"י. **לא... זהב.** ראו מס"ו פר' א, ה"ח; בבלי שבת, דף קג ע"ב. **טס זהב.** ראו במדב"ר פר' יב, סי' ד, ע"פ תה' יט, יא; שמו"ר פר' לד, סי' ב, 'כתר תורה זה הארון, דכתיב בו זר זהב'. לשון חכמים, כמו: בבלי שבת, דף ס ע"א; ב"ר פר' ד, סי' ד. **עור בהמה וחיה** - שהם כשרים לכתיבת ס"ת. ע"פ ירוש' מגילה פ"א, ה"ט; מס"ו פר' א, ה"א. **גלל** - עניינו סיבוב, ע"פ בר' כט, ג; תה' לה, כג. סה"ם לרד"ק, אות ג, ערך גלל. **גלל אופל וחושך.** ע"פ בבלי ברכות, דף יא ע"ב; מדת"ה מז' לו, סי' ב. **וחושך מפני בקיעת האור.** ע"פ בר' א, ב-ג; מדת"נ (ורשא), פר' ויקהל, סי' ו, 'ר"י אומר, החשך ברא הקב"ה תחלה ואח"כ ברא את העולם'; ב"ר, פר' בראשית, עמ' 10, ד"ה בשעה שברא הב"ה. **בקיעת האור.** ע"פ מדת"ה מז' כז, סי' א, 'ברא אור גדול וכו', והבהיק בו את עולמו'. **כשר** - מלשון הצטה. ע"פ במ' כג, ט, קד"א. **כי נתעלה על.** ע"פ אד"נ, נוסח א, פר' א, ד"ה כילד נברא, 'נתעלה ויצב במרומיו של עולם'. **גיה** - מלשון נוגה. ע"פ מלודת ציון, ס"ב כב, כט. **גיה ומאור.** ע"פ בר' א, יד-יח. **גנזו והאסימו.** ע"פ ב"ר פר' ג, סי' ו, 'נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לע"ל'; ילקו"ש תו', רמז ה. **והאסימו** - מלשון אוצר. ע"פ דב' כח, ח, ורשב"ם. **בתורת אור.** ע"פ משל' ו, כג; שמו"ר פר' א, סי' טז; במדב"ר פר' יד, סי' י. **דוק.** ע"פ ישע' מ, כב; מהו"ר סי' תעח. **וחלד.** ע"פ תה' מט, ב. **צוה כמלך על עבדיו** - ר"ל, בדבור ציוה על המיס להבראות. ע"פ תה' לג, ו. מח' הדרת קדש. **ונברא בבת אחת.** בבלי חגיגה, דף יב ע"א, '...וחכמים אומרים: זה וזה (המיס והארץ), כאחת נבראו', ע"פ ישע' מח, יג; תדא"ר (איש שלום), פר' כט, ד"ה הרי הוא אומר. **כהכרע נשיא ותלמידיו.** ראו פדר"א פר' יח, 'שרתה שכינה ביניהם והסכימו אלו עם אלו'. **ורמיה לדבר** - מדברי רים לקים. בבלי חגיגה, דף יב ע"א. **קורא אני אליהם יעמדו יחדו.** ישע' מח, יג.

ח"נ והערות

הָיְתָה כתובה עַל־זְרוֹעוֹ. במחה"ק: 'הֶהָיְתָה כתובה בִּזְרוֹעוֹ'. **כי לא נִבְרָא.** במחה"ק: 'כי לא נִבְרֵאת'. **וְחֹשֶׁךְ מפני.** בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'חֹשֶׁךְ מפני'. **בְּקִיעַת האור.** במחה"ק: 'פְּקִיעַת האור'. **כְּשֶׁר כי נתעלה.** בכ"י: 'כְּשֹׁר כי נתעלה'. **על־גיה.** במחה"ק: 'על־כָּל־גיה'. **בְּתוֹרַת אור.** כה"נ במח' שד"ל ומחה"ק. במח' רמ"ו: 'בַּתּוֹרָה אור'. בכ"י ובולוניא: 'בְּתוֹרָה אור'. **כְּהֶכְרֵעַ נשיא.** במח' רמ"ו: 'בְּהֶכְרַע נשיא'. במחה"ק: 'כְּהֶכְרֵיעַ נשיא'. **נשיא וְתַלְמִידָיו.** במח' רמ"ו ומחה"ק: 'נשיא בְּתַלְמִידָיו'. בכ"י: 'נשיא בְּתַלְמוּדָיו'. **וְרַאֲיָה לדבר.** בכ"י: 'וּרְאָיָה לדבר'.

הִתְרַחֲבוּ לְאֵין דַּי רְקִיעֵי הוֹד דִּירָתוֹ· קָשְׁבוּ דַּיֵּיכֶם וְרָהוּ
עַל־אִמְרָתוֹ· עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפֵפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ:

וְאָז פִּלֵּג וְהֶחֱצָה שְׁעוּלִים הַמְּדוּדִים· וּמַחֲצִיתָם הִשִּׁיא וְעֵלָה
לְכִבּוּדִים· וְהֵם לְמַיִם טְהוֹרִים אֲשֶׁר לִזָּרֵק עֲתִידִים:

זֹד יִתְרָם וְצָוַח כְּבוֹדִי לִכְלִמָּה עַד־מָה· אֶעֱלֶה עַל־בָּמְתֵי עָב
וְלַעֲמִיתִי אֶדַּמֶּה· וַתְּלַהֲטֵהוּ אֵשׁ אוֹכֶלֶת וְנִכְבַּשׁ וְהוּא הַהוֹמָה:

חִדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה בַּעֲצֵי פְרִי וּדְשָׁאִים· וְגָזַר עַל־הָעֵץ לְמִינֵהוּ וְלֹא
עַל־הַדְּשָׁאִים· וְנָשְׂאוּ בְעַצְמָם קַל־וָחֹמֶר וְיָצְאוּ מִינֵי דְשָׁאִים:

טָבַע שְׁנֵי אוֹרִים בִּדְמוּת וּדְיוֹקֶן הִשְׁוָה· וְתַבְנִית יְצִיר כַּפַּיִם
לָמוֹ תִּקֵּן וְשִׁוָּה· צֵאת בְּחַלּוֹן אֶחָד לָמוֹ פִּקֵּד וְצִוָּה:

יִסַּר הַסַּהַר וְנִתְמַעֵט לְשָׁעָתוֹ· כִּי־הִטִּיחַ כְּלַפָּיו וְלֹא־בֶן אֱמוּנַת
עִתּוֹ· נִחֲמוֹ בְּתַנְחוּמֵי קְטָן וְלֹא־נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ:

ח"נ והערות

עַל־אִמְרָתוֹ. במחה"ק: 'עַל־אֲמִירָתוֹ'. **וּמַחֲצִיתָם הִשִּׁיא.** במחה"ק: 'מַחֲצִיתָם הִשִּׁיא'. **וְעֵלָה לְכִבּוּדִים.** במח' רמ"ו: 'וְעֵלֶה לְכָבוֹדִים'. במחה"ק: 'וְעֵלָם לִכְבוּדִים'. **וְהֵם לְמַיִם טְהוֹרִים.** במחה"ק: 'הֵם הַמַּיִם הַטְּהוֹרִים'. **לִכְלִמָּה עַד־מָה.** במח' בולוניא ומחה"ק: 'לִכְלִמָּה עַל־מָה'. **וְהוּא הַהוֹמָה.** במחה"ק: 'הוּא הַהוּמָה'. **וְנִשְׂאוּ בְעַצְמָם.** במחה"ק: 'וְנִשְׂאוּ בְעַצְמָן'. **טָבַע שְׁנֵי.** כה"נ במח' שד"ל וכצ"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'שָׁבַע שְׁנֵי' וצ"ע. **שְׁנֵי אוֹרִים בִּדְמוּת.** במחה"ק: 'שְׁנֵי מְאוֹרוֹת בְּחֵג'. **וְתַבְנִית יְצִיר.** במחה"ק: 'וּבְתַבְנִית יְצִיר'. **צֵאת בְּחַלּוֹן.** במחה"ק: 'וְצֵאת בְּחַלּוֹן'. **פִּקֵּד וְצִוָּה.** במחה"ק: 'פִּקֵּד וְצִוָּה'. **וְנִתְמַעֵט לְשָׁעָתוֹ.** במח' שד"ל ומחה"ק: 'וְנִתְמַעֵט לְשַׁעְתּוֹ'. **נִחֲמוֹ בְּתַנְחוּמֵי.** במח' שד"ל ומחה"ק: 'וְנִחֲמוֹ בְּתַנְחוּמֵי'.

מקורות ומקבילות

הִתְרַחֲבוּ לְאֵין דַּי רְקִיעֵי. ע"פ בבלי חגיגה, דף יב ע"א, 'בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך'; ילקו"ש איוב, רמז תתקיג, ד"ה מאחז פני כסא. **לְאֵין דַּי רְקִיעֵי.** ע"פ מ"א ח, כז. **רְקִיעֵי הוֹד דִּירָתוֹ.** ע"פ ישע' לג, טז; תה' קטו, טז. **וְרָהוּ** - פחדו. ע"פ סה"ש לרד"ק, אות ר, ערך רהה, ע"פ ישע' מד, ח, ורלו רש"י על אתר. **עַמּוּדֵי שָׁמַיִם וכו'.** איו' כו, יא. **וְאָז פִּלֵּג וְהֶחֱצָה.** ע"פ בר' א, ו-ז. **שְׁעוּלִים הַמְּדוּדִים.** ע"פ ישע' מ, יב. **וּמַחֲצִיתָם הִשִּׁיא וְעֵלָה לִכְבוּדִים.** רלו ס' סודי רזיי, ח"א, אות מ, 'ומאותם המים יטהר את עמו'. **וְהֵם לְמַיִם טְהוֹרִים וכו'.** ע"פ יחז' לו, כה. **אֲשֶׁר לִזָּרֵק עֲתִידִים.** ע"פ מתד"נ (בובר), פר' מלורע, סוף סי' ח. **יִתְרָם וְלוּחַ כְּבוֹדִי לִכְלִמָּה.** ע"פ ב"ר פר' ה, סי' ד, 'פירשו המים התחתונים מן העליונים אלא בכיה'; ילקו"ש תה', רמז תתמח. **כְּבוֹדִי לִכְלִמָּה עַד מָה.** ע"פ תה' ד, ג. **אֶעֱלֶה עַל בָּמְתֵי וכו' אֶדַּמֶּה.** ע"פ ישע' יד, יד; מדת"ה מז' לג, סי' ה, 'עתגאו המים ועלו לכסות הארץ כבתחלה'. **וַתְּלַהֲטֵהוּ.** ישע' מב, כה. **אֵשׁ אוֹכֶלֶת.** ע"פ ירמ' יז, כז. **וְנִכְבַּשׁ.** ע"פ מדת"ה מז' לג, סי' ה, '...הקב"ה וכבשן תחת כפות רגליו'. **וְהוּא הַהוֹמָה.** ע"פ ישע' יז, יב. **חִדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה.** ע"פ תה' קד, ל. **בַּעֲצֵי פְרִי וּדְשָׁאִים וְגָזַר עַל הָעֵץ לְמִינֵהוּ.** ע"פ בר' א, יא. **וְנָשְׂאוּ בְעַצְמָם קַ"וָ וכו'.** ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"א; ילקו"ש תו', רמז ת, ד"ה כל הימים. **וְיָצְאוּ מִינֵי דְשָׁאִים.** ע"פ בר' א, יב. **טָבַע שְׁנֵי אוֹרִים וכו' הִשְׁוָה.** ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"ב, ע"פ בר' א, טז; פדר"א פר' ה, 'שוין בגובהן ובתארן ובאורן'. **לְאֵת בְּחַלּוֹן אֶחָד לָמוֹ.** רלו פדר"א פר' ה. **פִּקֵּד וְצִוָּה.** ע"פ בנ"ס מו, יד. **יִסַּר.** ע"פ מ"א יב, יא. **הַסַּהַר.** סה"ש ז, ג. **וְנִתְמַעֵט לְשָׁעָתוֹ וכו'.** ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"ב; מד"א (בובר), פר' בראשית, פ"א, סי' טז; ילקו"ש תו', רמז ת, ד"ה כל הימים. **כִּי הִטִּיחַ כְּלַפָּיו וכו'.** ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"ב, 'אמרה ירח לפני הקב"ה'. רלו פדר"א פר' ה, 'זה אומ' לזה אני גדול ממך' וכו'. **הִטִּיחַ כְּלַפָּיו.** רלו בבלי ברכות, דף לא ע"ב, 'הטיחה דברים כלפי מעלה'. **וְלֹא בֶן.** ע"פ ישע' כז, יא; מש' ל, ב. **אֱמוּנַת עִתּוֹ.** ע"פ ישע' לג, ו. **נִחֲמוֹ בְּתַנְחוּמֵי קְטָן.** ע"פ ב"ר פר' ו, סי' ד; מד"א (בובר), פר' בראשית, פ"א, סי' טז; ילקו"ש תו', רמז ט, ד"ה ואת הכוכבים. **וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ.** ע"פ מד"א (בובר), פר' בראשית, פ"א, סי' טז.

כְּפֶר עֲלֵי קֹדֶשׁ לָכֵן מַקְרִיבִים הֲמוֹנַי· בְּכָל־רָאשֵׁי חֳדָשִׁים
בְּחָרוּת בְּעִנְיָנַי· שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה:

לְמֹדִים מֵהֶם פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנִּים· זְמַנִּים וְקִצִּים חֳדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים·
וְהָיוּ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים:

מַחֲזוֹר הַלְּבָנָה אוֹתִיּוֹת מוֹדִיעוֹת· בְּשֵׁשׁ הָרִאשׁוֹנוֹת סְפִירוֹתֶיהָ
יְדוּעוֹת· בְּהוֹסִיפְךָ שְׁבִיעִית לַחֲמָה מַגִּיעוֹת:

נוֹתָרוֹת שְׁתַּיִם מִשִּׁיטָה הָרִאשׁוֹנָה· וּמִשְּׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית אַרְבַּע
בָּאֱמוּנָה· וְזַיִן וְעַיִן וְנוּן פְּשׁוּטָה מַכְרִיעוֹת לְכֻלָּנָה:

סָחֵי יָם הִשְׁרִיץ שְׁבַע מֵאוֹת מִינֵי טְהוֹרִים· וְכֹשֶׁר עָפִים לְאֵין־
חֵקֶר וּמִסְפָּרִים· וְעוֹפוֹת שְׁקָצִים אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים:

עֵן תּוֹצִיא אֲדָמָה חַיָּה וּבְהֵמָה· וְשֶׁקֶץ וָרֶמֶשׂ וְשֶׁרֶץ לְהַעֲצִימָה·
וְרִחֵשׁ יַבְחוּשִׁין וְכֻלָּם לְצֹרֶךְ הֵמָּה:

מקורות ומקבילות

כפר עלי קדש לכן מקריבים. ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"ב, ע"פ במ' כח, טו; ב"ר פר' ו, סי' ג; מד"א (בובר), פר' בראשית, פ"א, סי' טז. **מקריבים.** ע"פ במ' כח, יא-טו. **המוני.** ע"פ ש"ב ו, יט; מ"ב ז, יג. **בכל ראשי חדשים.** ע"פ במ' כח, יא. **בחרות.** ע"פ שמ' לב, טז. **שעיר עזים אחד.** ע"פ במ' כח, טו. **למדים מהם וכו'.** ע"פ בבלי חולין, דף ס ע"ב, 'לימנו בך ישראל ימים ושנים'; ב"ר פר' ו, סי' א; מדת"נ (וורשא), פר' בחקותי, סי' א, 'אתה לישראל'. **פרחי שושנים.** ע"פ מ"א ז, כו; הה"ב ד, ה. ראו פת"ת, עמ' 227, 'פרחי שבטי שושנה ו לבאות עדרי מי מנה'. **זמנים וקיצים.** ע"פ אה"מ, ר' ישמעאל, עמ' 250. **חדשים גם ישנים.** סה"ש ז, יד. **והיו לאותות ולמועדים וכו'.** בר' א, יד; בס"ס לג, תרט; מג, י. **מחזור הלבנה וכו'.** ע"פ פדר"א פר' ה. **נותרות שתים וכו'.** ע"פ פדר"א פר' ו ופר' ז. **סחי יס השרץ.** ע"פ פדר"א פר' ח, 'השרץ מן המים כל מין' וכו'; אה"מ, אליעזר, עמ' 34, ד"ה בחמישי השרץ. **שבע מאות וכו' לאין חקר.** ע"פ ירוש' תענית, פ"ד, ה"ה, 'שבע מאות מיני דגים טהורים וכו' ולעוף אין מספר'; פדר"ך פי' יג, סי' י. **וכשר עפיס לאין חקר.** ע"פ ישע' מ, כח; מש' כה, ג; בבלי חולין, דף סג ע"ב, '...עופות טהורין מרובין על הטמאין' וכו'. **עפיס.** ע"פ בר' א, כ; ישע' לא, ה. **ועופות שקצים.** ע"פ ויק' יא, כ. **ארבעה ועשרים.** ע"פ בבלי חולין, דף סא ע"ב, 'עשרים וארבעה עופות טמאים הוו'; דף סג ע"א. **תוציא אדמה חיה ובהמה.** ע"פ פדר"א פר' י, 'הוציא מן האדמה כל בהמות' וכו'. **ושקץ ורמש.** ע"פ ויק' יא, מד-מו. **ושרץ להעצימה.** ע"פ בר' ח, יז. **יבחושין.** תוספתא תרומות (ליברמן), פ"ז, הל' יא. **וכלם לצרך המה.** ע"פ תה' קד, כד; ירוש' ברכות, פ"ט, ה"ב, 'לצורך גברא'.

ה"נ והערות

מַקְרִיבִים הֲמוֹנַי. במחה"ק: 'מַקְרִיבִין הֲמוֹנִי'. **בְּחָרוּת בְּעִנְיָנַי.** במחה"ק: 'בְּדַת עִנְיָנִי'. **סְפִירוֹתֶיהָ יְדוּעוֹת.** במחה"ק: 'סְפוּרוֹתֶיהָ יְדוּעוֹת'. **מִשִּׁיטָה הָרִאשׁוֹנָה.** במחה"ק: 'מִשִּׁיטָה רִאשׁוֹנָה'. **וּשְׁלִישִׁית אַרְבַּע.** כה"נ בכ"י ומח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'לִשְׁלִישִׁית אַרְבַּע'. במחה"ק: 'לִשְׁלִישִׁית אַרְבָּעָה'. **מַכְרִיעוֹת לְכֻלָּנָה.** כה"נ במח' שד"ל ומחה"ק. בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'מַכְרִיעוֹת לְכֻלְּהֶנָּה'. בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'שְׁבַע מאות'. כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא וכל המקומות שבמקרא. במח' שד"ל ומחה"ק: 'שֶׁבַע מאות'. **לאין־חקר וּמִסְפָּרִים.** במחה"ק: 'לאין־חקר מִסְפָּרִים'. **עֵן תּוֹצִיא.** במחה"ק: 'עֵץ תּוֹצִיא'. **תּוֹצִיא אדמה.** כה"נ במח' שד"ל ומחה"ק. בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'תּוֹצָא אדמה'. **וְשֶׁקֶץ ורמש וְשֶׁרֶץ לְהַעֲצִימָה וְרִחֵשׁ.** במחה"ק: 'שֶׁקֶץ ורמש לְהַשְׁרִיש וּלְהַעֲצִימָה וְרִחֶשָׁה'.

פּוֹזֵז וּמְכַרְכֵּר לְכַמָּה שָׁנִים קְבוּעוֹת· שָׁאַל לָמָּה נִבְרְאוּ שׁוֹטֶה וּטְוָיוֹת וְצִרְעוֹת· הֶשִׁיבוּהוּ תִּצְטָרֵךְ־לָמוֹ לְיוֹם בְּרִיחָה לִתְשׁוּעוֹת:

צִוּוּי כָּל־פֹּעַל כְּגֶמֶר וְשִׁכְלֵל· נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ מִלֵּל· רְקָמוֹ וְהִנְשִׁימוֹ וְעֵזֶר־לוֹ כִּלֵּל:

קַלָּה נִצְטַוָּה וְהִטֶּהוּ לֵב הוּתַל· וְדָנוֹ בְּדִין סַנְהֶדְרִין כְּגֶבֶר נֶעֱקָשׁ וְנִפְתָּל· לְקַיֵּם עָלָיו וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל:

רָשַׁם אַזְכָּרוֹת בְּשֶׁלּוֹ שִׁבְעִים וְאֶחָד בַּפָּרָשָׁה· מִבְּרֵאשִׁית וְעַד־נוֹצַר וּמִשֶּׁנּוֹצַר עַד־גְּרִישָׁה· כְּנֶגֶד סַנְהֶדְרִין בַּעֲלֵי חֲקִירָה וּדְרִישָׁה:

שְׁנַיִם חָטְאוּ וְנִתְחַיְּבוּ בַתּוֹרָה· וְנָחָשׁ עִמָּם לְלֹא־טָעַן כַּשּׁוּרָה· בִּמְקוֹם רַב וְתַלְמִיד הָרַב רָאוּי לְמוֹרָא:

ח"נ והערות

פּוֹזֵז ומכרכר. במח' בולוניא: 'מְפַזֵּז ומכרכר'. ראו מ"ש במבוא למכב"ר מאת שד"ל, עמ' יט. **לְכַמָּה שנים.** בכ"י, מח' רמ"ו ושד"ל: 'לְכַמָּה שנים'. **נִבְרְאוּ שׁוֹטֶה וטְוָיוֹת וצרעות הֶשִׁיבוּהוּ.** במחה"ק: 'נִבְרָאוּ שׁוֹטִים וְטָוָיוֹת וצרעות הֶשִׁיבוּ'. **צִוּוּי כָּל־פֹּעַל.** במחה"ק: 'צווי פוֹעֵל' וללא תיבת 'כָּל'. **רְקָמוֹ והנשימו.** במחה"ק: 'גִּבְּלוֹ והנשימו'. **קַלָּה נִצְטַוָּה.** במחה"ק: 'קלה נִצְטַוָּה'. **וְעִם־עִקֵּשׁ.** במחה"ק: 'עִם־עִקֵּשׁ', ללא ו'. **ואחד בַּפָּרָשָׁה.** במחה"ק: 'ואחד בְּפָרָשָׁה'. **עִמָּם לְלֹא.** במח' שד"ל ומחה"ק: 'עמם שֶׁלֹּא'. **טָעַן כשורה.** כ"ה במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ומחה"ק, אבל לכאורה צ"ל עם פתח: 'טַעַן כשורה'. **ראוי לְמוֹרָא.** כה"נ במח' רמ"ו. במח' בולוניא, שד"ל ומחה"ק: 'ראוי לַמּוֹרָא'.

מקורות ומקבילות

פוזז ומכרכר - דוד המלך. ע"פ ש"ב ו, יד-טז. **שאל למה נברא וכו'.** מדת"ה מז' לד, סי' ח; ילקו"ש ש"ח, רמז קלח; אה"מ, אלפא ביתא דבן סירא, עמ' 47. **שוטה.** בבלי חגיגה, דף ג ע"ב, 'איזהו שוטה?'. **תצטרך למו.** ע"פ מש' יג, יג ורש"י. ראו מדת"ה מז' לג, סי' ח, חייך שתצטרך . **ליום בריחה.** ע"פ ש"א כא, יח. **לתשועות.** ע"פ ש"א כב, א; תה' לח, כג. **כל פעל.** ע"פ תה' עז, יג; קמג, ה; מש' טז, ד. **כגמר.** ע"פ בר' ב, א-ב. **ושכלל.** ע"פ עזר' ד, יב. **נעשה אדם בצלמנו מלל.** ע"פ בר' א, כו. **רקמו והנשימו.** ע"פ בר' ב, ז. **ועזר לו כלל.** ע"פ בר' ב, כב; בבלי יבמות, דף סג ע"א; ב"ר פר' ח, סי' ג; מד"א פר' בראשית, פ"ב, סי' יח. **קלה נצטוה.** ע"פ מס' שמחות, ס' חיבוטי הקבר, פ"א, ה"ח; ב"ר פר' פז, סי' ה. **והטהו לב הותל.** ע"פ ישע' מד, כ. **ודנו בדין וכו'.** ראו פסר"ב פי' מ, '...דנת את אדם הראשון ברחמיס'; קטעי מדרשים, גניזה (מאן), עמ' לא, 'לעמוד [ל]דין' וכו'. **בדין סנהדרין.** ע"פ ב"ר פר' כ, סי' ד, 'מגיד שנידון בסנהדרין שלימה'. ראו בר' רבתי עמ' 199, '...נמלך בסנהדרין של מעלה; שמו"ר פר' ל, סי' יח, 'סנהדרין יושבת במרום לפני האלהים'. **כנגד נעקש ונפתל.** ע"פ דב' לב, ה. **לקייס עליו.** ע"פ דני' ו, ח. **ועם עקש תתפתל.** תה' יח, כז. **רשם אזכרות בשלו וכו' כנגד סנהדרין.** ע"פ ב"ר פר' כ, סי' ד, 'מתחלת הספר ועד כאן שבעים ואחד אזכרות' וכו'. **מבראשית ועד נוצר.** בר' א, א-כו. **ומשנוצר.** בר' א, כו-כז. **עד גרישה.** בר' ג, כב-כד. **בעלי חקירה ודרישה.** ירוש' סנהדרין, פ"ד, ה"ט, 'לבדוק אתכם בדריסה ובחקירה'. **שניים חטאו.** ע"פ בר' ג, ו. **ונתחייבו בתורה.** בר' ג, טז-יט; בבלי שבת, דף נה ע"א, ע"פ יחז' יח, כ. ראו ירוש' מכות, פ"ב, ה"ו, 'שאלו לגבואה חוטא מהו' וכו'. **ונחש עמם.** ע"פ בר' ג, יג. **ללא טען כשורה.** תוספתא סנהדרין (לוקרמאנדל), פ"ז, ה"ב, 'ואין פותחין לו לחובה חוץ מן המסית'; מדת"נ פר' תזריע, סי' יא, '...לא הסית עמו, אלא מיד נתן לו איפופסין'. **במקום רב וכו' ראוי למורא.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף כט ע"א; מדת"נ (ווכסלא), פר' תוקת, סי' י; מד"א (בובר), פר' בראשית, פ"ג, סי' יב. **הרב ראוי למורא.** ע"פ מלא' א, ו; מש' אבות, פ"א, מ"ג.

תָּר שְׁבִיעִי עֲלֵי יְצִיר כִּי־נִתַּן לִמְהוּמָה· עָמַד כְּגִבּוֹר לְהָגֵן כַּחוֹמָה· וְחִנֵּן פְּנֵי מוֹחֵל וְשֹׁכֵךְ אַף וְחֵמָה:

בְּכֵן נָפַשׁ בּוֹ יוֹצֵר מְכוֹן פְּרוּסִים· נִחֲלוּ לְעַמּוֹ אֲשֶׁר בְּצִלּוֹ חוֹסִים· הַמְשַׁבְּחִים לְבוֹ שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים:

רִשּׁוּת לַחֲתַן בְּרֵאשִׁית

מֵרְשׁוּת הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא· וּמֵרְשׁוּת מִפְּנִינִים וּמִפָּז יְקָרָה· וּמֵרְשׁוּת רָאשֵׁי סַנְהֶדְרִין הַקְּדוֹשָׁה וְהַבְּחוּרָה· וּמֵרְשׁוּת רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת וְאַלּוּפֵי תוֹרָה· וּמֵרְשׁוּת זִקְנֵי יָפָה וּבָרָה· וּמֵרְשׁוּת זְקֵנִים וּנְעָרִים יוֹשְׁבֵי שׁוּרָה· אֶפְתַּח

מקורות ומקבילות

תר שביעי וכו' ושכך אף וחמה. ע"פ פדר"א פר' יח, 'בא יום השבת ונעשה סיגור לאדם הראשון' וכו'; ילקו"ש תה' רמז תתמג, ד"ה אמר רב קטינא. **עלי יציר.** ע"פ מתע"ד פר' ג, סי' כג, '...מלפני הקב"ה, צריך להתחנן ולהשתטח לפניו'. **יציר.** ע"פ בר' ב, ח; ב"ר פר' כד, סי' ה, 'יציר כפי'. **כי נתן למהומה.** ע"פ דב' כח, כ; יחז' ז, ז. **עמד כגבור.** ע"פ מדת"ה מז' יח, סי' כה, 'ועמד כגבור'. **להגן כחומה.** ע"פ יומ' ז, ג; ד, ט. **וחנן פני.** ע"פ מלא' א, ט; דני' ט, ג. **פני מוחל.** רמו ירוש' יומא פ"ז, ה"א [דף לז ע"א]; תדא"ר פר' א, ד"ה ד"א ימיס. **מוחל.** מק"ט, אד"נ נוסח ב, פר' לח, 'אילו עשו ישראל תשובה לפני הייתי מוחל להם'. **ושכך אף וחמה.** ע"פ דב' ט, יח-יט. **בכן נפש בו יוצר.** ע"פ בר' ב, ב-ג; שמ' לא, יח. **יוצר** - הקב"ה. ע"פ ישע' מה, ז; ירמ' י, יב-טז. **מכון** - שמיס. ע"פ מ"א ח, לט. **מכון פרוסים.** ע"פ ישע' מד, כד; לא, יג; ירמ' י, יב; תה' קד, ב; איו' ט, ח. **נחלו לעמו.** ע"פ שמ' לא, ח, 'ביני ובין בני ישראל'; בבלי סנהדרין, דף נח ע"ב, 'וכרי שבת חייב מיתה'. **אשר בצלו חוסים.** ע"פ תה' מ, ב; קבא, ה. **המשבחים.** ע"פ מק"ט, אד"נ נוסח ב, פר' מד, 'השבח שאתה משבחים לפני' וכו'. **לבו שבת מכל המעשים.** ע"פ בר' ב, ג; שמ' לא, יז. **רשות לחתן בראשית.** ע"פ מחו"ו סי' תטו; סת"ר סי' פח; מח' רומניא, דף תכט ע"ב. **חתן בראשית.** שו"ת מהרי"ק סי' ט. **האל הגדול וכו'.** דב' י, יח. **מפנינים ומפז יקרה.** ע"פ תה' יט, יא; מש' ג, טו; תוספתא הוריות (לוקרמאנדל), פ"ב, ה"ז; ירוש' שבת, פי"ב, ה"ג [דף סט ע"ב]; בבלי הוריות, דף יג ע"א. **ראשי סנהדרין.** ע"פ במ' יא, עז-יח; דב' יז, ח-יג; משנ' סנהדרין, פ"א, מ"ו. **הקדושה.** ע"פ משנ' קידושין, פ"ד, מ"ה; מדת"נ פר' כי תשא, סי' א, 'סנהדרין של ישראל נתונה באמצע ביהמ"ק'. **והבחורה.** ע"פ בבלי מנחות, דף סה ע"א, 'אין מושיבים בסנהדרין אלא' וכו'. **ומרשות ראשי ישיבות.** ע"פ מד"א (בובר), בר' פר' מט, פ"י, 'אלו ראשי ישיבות שבארץ ישראל'; אה"מ, גן עדן; גיהנס, עמ' 87, 'אלל ראשי ישיבות אשר בס'. **ואלופי תורה.** בבלי ברכות, דף יז ע"א, ע"פ תה' קמד, יד; במדב"ר פר' יח, סי' יח. **זקני יפה.** ע"פ מד"ז שה"ש (בובר), פר' ד, פ"א; ילקו"ש שה"ש, רמז תתקפח. **יפה וברה.** ע"פ שה"ש ו, י. **זקנים ונעריה.** ע"פ תה' קמח, יב. **אפתח פי.** ע"פ תה' עח, ב; דני' י, טז.

ה"נ והערות

עָמַד כגבור להגן כַּחוֹמָה. במחה"ק: 'עָמַד כגבור להגן בַּחוֹמָה'. **פני מוחל.** במחה"ק: 'מוּל פני מוחל'. **אַף וחמה.** במחה"ק: 'כַּעַס וחמה'. **יוֹצֵר מכון.** במחה"ק: 'יוֹשֵׁב מכון'. **נִחֲלוּ לעמו.** במח' שד"ל ומחה"ק: 'וְנִחֲלוּ לעמו'. **הַמְשַׁבְּחִים לְבוֹ שבת.** במחה"ק: 'מְשַׁבְּחִים לִשְׁמוֹ כִּי בוֹ שבת'. **רשות לחתן בראשית.** במח' הקדומים, נוסח זה בא עבור 'חתן תורה'. נמצא גם במנהג אשכנז, גולדשמידט, סוכות, עמ' 442; מנהג רומניא, דף תכט ע"ב. במח' נירנברג נוסח זה הוא עבור 'חתן תורה', עם התאמה לסיום התורה ולחתן בראשית בא נוסח שונה. **מִפְּנִינִים וּמִפָּז.** באשכנז: 'מִפָּז וּמִפְּנִינִים'. **רָאשֵׁי סנהדרין.** במח' אשכנז ורומניא ללא תיבת 'רָאשֵׁי'. **הקדושה וְהַבְּחוּרָה.** במחה"ק: 'הקדושה וְהַטְּהוֹרָה'. במח' רומניא: 'הקדושה וְהַבְּחִירָה'. **וּמֵרְשׁוּת זִקְנֵי יָפָה וּבָרָה.** תיבות אלו אינן במח' אשכנז ורומניא. **אֶפְתַּח פִּי בְּשִׁיר.** במח' נירנברג: 'אֶפְתָּחָה פִּי בְּשִׁירָה'. במחה"ק: 'אֶפְתַּח פִּי בְּשִׁירָה'.

פִּי בְּשִׁיר וּבְזִמְרָה· לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְדָר בִּנְהוֹרָא· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ לְיִרְאָתוֹ הַטְּהוֹרָה· וְהִגִּיעָנוּ לִשְׂמֵחַ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה· הַמְשַׂמֵּחַת לֵב וְעֵינַיִם מְאִירָה· הַנּוֹתֶנֶת חַיִּים עֹשֶׁר וְתִפְאָרָה· הַמְאַשֶּׁרֶת הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה· הַמַּאֲרֶכֶת יָמִים וּמוֹסֶפֶת גְּבוּרָה· לְאוֹהֲבֶיהָ לְשׁוֹמְרֶיהָ בְּצִוּוּי וְאַזְהָרָה· לְעוֹסְקֶיהָ לְנוֹצְרֶיהָ בְּאַהֲב וּמוֹרָא· שֶׁכֵּן יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי הַגְּבוּרָה· לָתֵת חַיִּים חֵן וְחֶסֶד וַעֲטָרָה· לְרַבִּי פב"פ הַנִּבְחָר לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה· לְאַמְּצוֹ לְבָרְכוֹ לְגַדְּלוֹ בְּתַלְמוּד תּוֹרָה· לְדָרְשׁוֹ לְחַיִּים לְהַדְּרוֹ

ח"נ והערות

להודות ולהלל. כ"ה בנוב"ר ומח' נירנברג. במח' רומניא וגולד': 'להודות לְהַלֵּל', ללא ו'. **לְיִרְאָתוֹ הטהורה.** במח' אשכנז ורומניא: 'בְּיִרְאָתוֹ הטהורה'. **בשמחת תורה.** במח' נירנברג נוסף: 'וְצִוָּנוּ לִשְׁמוֹר מִצְוֹת בָּרָה'. **חַיִּים עֹשֶׁר.** במח' נירנברג: 'חַיִּים וְעֹשֶׁר'. במחה"ק: 'עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים'. בגולד': 'חַיִּים וְעֹשֶׁר וְכָבוֹד'. **הַמְאַשֶּׁרֶת וכו' וְהַיְשָׁרָה.** תיבות אלו אינן במחה"ק. **הוֹלְכִים.** במח' רומניא: 'לַהוֹלְכִים'. **בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה.** במח' נירנברג: 'בדרך טוֹבָה'. בגולד': 'בְּדֶרֶךְ הטובה'. **הַמַּאֲרֶכֶת ימים.** במח' נירנברג: 'וְהַמְאָרֶכֶת ימים'. **לְשׁוֹמְרֶיהָ בצווי.** באשכנז: 'וּלְשׁוֹמְרֶיהָ בצווי'. **לְעוֹסְקֶיהָ.** במח' רמ"ו: 'לְעוֹשְׂקֶיהָ'. **לְנוֹצְרֶיהָ באהב ומורא שֶׁכֵּן.** באשכנז: 'וּלְנוֹצְרֶיהָ באהב וּבְמוֹרָא וּבְכֵן'. במח' רומניא: 'בְּאַהֲבָה וּבְמוֹרָא וּבְכֵן' וללא תיבת 'לְנוֹצְרֶיהָ'. **חַיִּים חֵן וְחֶסֶד וַעֲטָרָה לְרַבִּי.** במח' נירנברג: 'חֵן וְחֶסֶד וְגֵזֶר וַעֲטָרָה עַל' וללא תיבות: 'חַיִּים, לְרַבִּי'. בגולד': 'חֵן וְחֶסֶד וְחַיִּים וְגֵזֶר וַעֲטָרָה לְר'. **לְרַבִּי... הַנִּבְחָר לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה.** תיבות אלו אינן במח' רמ"ו. **הנבחר.** במח' רומניא: 'הֶחָתָן הנבחר'. **לְהַתְחִיל התורה.** במח' בולוניא, נירנברג ורומניא: 'לְהַשְׂלִים התורה'. במח' רומניא נוסף: 'יַחַד עִם חֲכָמֵי חֲבוּרָה'. **לאמצו לְבָרְכוֹ וכו'.** מיוסד ע"ס א"ב. במח' רומניא: 'לאמצו וּלְבָרְכוֹ'. **לדרשו לְחַיִּים.** במח' נירנברג ורומניא ללא תיבת 'לְחַיִּים'.

מקורות ומקבילות

בשיר ובזמרה. ע"פ שופ' ה, ג; תה' כח, יד; דה"א טז, ט; ספ"ט יב, א, ב; בנ"ס לב, ד. **להודות ולהלל.** ע"פ דה"א טז, ד; עזר' ג, יא; נחמ' יב, כד; בנ"ס גא, יב. **לדר בנהורא.** ע"פ דני' ב, כב; ויק"ר פר' לא, סי' ח; במדב"ר פר' טו, סי' ח. **שהחיינו וקימנו.** ע"פ ש"א ב, ח; הוש' ו, ב; ב"ר פר' עה, סי' א; שמו"ר פר' כה, סי' ח, 'מקוס וכו' והוליאן הקב"ה בקומה זקופה'. **לירא'תו הטהורה.** ע"פ תה' יט, י; שמו"ר פר' ל, סי' יד; ספ"י, מגד אפיון ב, מא. **בשמחת תורה.** ע"פ ספה"ח סי' מח; סרש"י סי' שח. **המשמחת לב.** ע"פ תה' יט, ט; תוספתא ברכות (ליברמן), פר' ו, הל' כד, 'התורה תביבה על כל ישראל והכל שמחין בה'; בבלי יומא, דף עב, עמ' ב; ויק"ר פר' טז, סי' ד. **ועיניים מאירה.** ע"פ תה' יט, ט; ויק"ר (מרגליות), פר' יב, סי' ג; מדת"ה מז' קיט, סי' סא; מדמ"ש פר' טו, פ"ל. **הנותנת חיים.** ע"פ משנ' אבות, פ"ב, מ"ז; פ"ו, מ"ז, ע"פ משנ' ד, כב; בבלי עירובין, דף נד ע"א; פסר"ב פי' כג, 'אמר ליה בזכות תורה'. **חיים עושר ותפארה.** ע"פ משנ' כב, ד; משנ' אבות, פ"ו, מ"ח. **המאשרת.** ע"פ משנ' ג, יח. **הולכים בדרך הטובה.** ע"פ מ"א ח, לו; תה' כה, ח; סח"ש ד, ט; בבלי יומא, דף עב, עמ' ב, 'זכה, נעשית לו סם חיים'. **בדרך הטובה והישרה.** ש"א יב, כג; ע"פ משנ' ב, כ. **המאריכת ימים.** ע"פ ספרי דב', פי' שלו, ד"ה ובדבר הזה; בבלי מגילה, דף כז ע"ב, 'לא קדמני אדם לבית המדרש'; ילקו"ש תו', רמז תתקמח. **לאוהביה.** ע"פ ויק"ר פר' כב, סי' א. **לשומריה.** ע"פ דב' יז, יט; ל, י. **בציווי ואזהרה.** ראו ספרי במ', פי' א, 'אין ציווי בכל מקום אלא אזהרה'. **לעוסקיה.** ע"פ משנ' אבות, פ"ו, מ"א; בבלי ברכות, דף ה ע"א; שמו"ר פר' ח, סי' ב. **לנוצריה.** ע"פ תה' קיט, ב; משנ' כח, ז. **באהב.** אד"נ נוסח א, פר' כח, 'אין לך אהבה כאהבה של תורה'; מס"ו פר' טז, ה"ד. **ומורא.** ע"פ משנ' אבות, פ"ו, מ"ה; מדת"נ ברכות, דף כב ע"א, בלימה וכו'. **יה"ר מלפני הגבורה.** ע"פ משנ' ח, לה. **לתת חיים.** ע"פ משנ' אבות, פ"ב, מ"ז; מדמ"ש פר' ח, פל"ה. **חן וחסד.** ע"פ בר' לט, כא; אס' ב, יז; מדת"נ פר' וירא, סי' ד, 'תחלתה חסד, וסופה חסד ואמצעיתה חסד'; אה"מ, רבינו הקדוש, עמ' 505, '...הקב"ה נותן חן וחסד עליהם' וכו'. ראו בבלי סוכה, דף מט ע"ב. **ועטרה.** ע"פ ירוש' תענית, פ"ד, סוף ה"ז [דף כו ע"ב]; ויק"ר פר' יב, סי' ג. **הנבחר.** ע"פ משנ' טז, טז. **להתחיל התורה.** ראו מדת"נ (ורש"א), פר' האזינו, סי' ג.

לְוַעֲדוֹ בַּחֲבוּרָה. לְזַכּוֹתוֹ לְחַיּוֹתוֹ לְטַכְּסוֹ בְּטֶכֶס אוֹרָה. לְיַשְּׁרוֹ לְכַלְּלוֹ לְלַמְּדוֹ לֶקַח וּסְבָרָה. לְמַלְּטוֹ לְנַשְּׂאוֹ לְסַעֲדוֹ בְּסַעַד יָקָרָה. לְעַדְּנוֹ לְפַרְנְסוֹ לְצַדְּקוֹ בְּעַם נִבְרָא. לְקָרְבוֹ לְרַחֲמוֹ לְשָׁמְרוֹ מִכָּל־צָרָה. לְתָמְכוֹ לְתַקְּפוֹ לְתַמְּמוֹ בְּרוּחַ נִשְׁבָּרָה. וּבִשְׂכַר־זֶה יִזְכֶּה מֵאֵל נוֹרָא. לִרְאוֹת בְּבָנִים וּבִבְנֵי בָנִים עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. וּמְקַיְּמֵי מִצְוֹת בְּתוֹךְ אֹם שְׁחוֹרָה. וְיִזְכֶּה לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת בֵּית־הַבְּחִירָה. כִּנְבוּאַת יְשַׁעְיָה מָלֵא רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה. שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ מְהֵרָה. שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ תְּמוּר אֵבֶל וְצָרָה. עֲמוֹד עֲמוֹד עֲמוֹד רִבִּי פב"פ חֲתַן בְּרֵאשִׁית. (עֲמוֹד אַתָּה וְשׁוּשְׁבִינֶיךָ. יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ). מֵרְשׁוּת כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְהַתְּחֵל הַתּוֹרָה:

מקורות ומקבילות

לקח. מס' ד, ב. **נעם נברא.** ע"פ תה' קב, יט. **ברוח נשברה.** ע"פ תה' נא, יט. **מאֹל מורא.** ע"פ דב' ז, כא; תה' סח, לו; נחמ' ט, לב. **לראות בנים.** ע"פ תה' קכז, ג; בבלי מה, דף עא, עמ' א. **ובבני בנים.** ע"פ תה' קג, יז; קכח, ו; מש' יז, ו. **עוסקים בתורה.** ע"פ אה"מ, עשרת הדברות, עמ' 456, 'אמריכם שזכיתם לבנים שעוסקים בתורה'. **אוס שחורה.** ע"פ שה"ש א, ה; שמו"ר פר' כג, סי' י; מד"א (בובר), שמ' פר' כו, פ"ז. **בשמחת בית הבחירה.** ע"פ ישע' נו, ז; פדר"ך סוף פי' י; מדת"כ פר' ראה, סי' יז; ילקו"ש תו', רמז תתלז, ד"ה ובא הלוי. **ישעיה מלא רוח וכו'.** ע"פ בר"ס מח, כב; ירוש' סנהדרין, פ"י, ה"ב [דף נא ע"ב], 'ישעיהו שהיה שקול כמשה'. **רוח עלה וגבורה.** ישע' יא, ב. **שמחו את ירושלים וכו'.** ישע' סו, י; ע"פ יואל ב, כג; לפ' ג, יד. **שישו אותה משוש.** ישע' סו, י. **תמור אבל וצרה.** ע"פ תוספתא ב"ב (ליברמן), פ"ב, הל' יז; בבלי תענית, דף ל ע"ב, 'כל המתאבל על ירושלים זוכה' וכו'. **עמוד רבי.** ע"פ יחז' ב, א. רא"ו בבלי מגילה, דף כא ע"א, 'אלא מעומד'. **יברכך ה' וישמרך.** במ' ו, כד־כו. **ברוך אתה בבואך וכו'.** דב' כח, ו.

ה"נ והערות

לועדו בַּחֲבוּרָה. במח' רומניא: 'לועדו בְּוַעַד חֲבוּרָה'. **בסעד יָקָרָה.** במח' אשכנז ורומניא: 'בסעד בְּרוּרָה'. **לְעַדְּנוֹ לפרנסו.** במח' רומניא: 'לְעָזְרוֹ לפרנסו'. **לְקָרְבוֹ לרחמו.** במח' רומניא: 'לְקַיְּמוֹ לרחמו'. **מכל־צָרָה.** בגולד': 'מכל־צוּקָה וְצָרָה'. **לְתָמְכוֹ לְתַקְּפוֹ לְתַמְּמוֹ.** במח' רומניא: 'לְתַקְּפוֹ לְתוֹמְכוֹ' וללא תיבת 'לְתַמְּמוֹ'. בגולד': 'לְתַקְּפוֹ לְתָמְכוֹ לְתוֹמְמוֹ'. **בְּרוּחַ נִשְׁבָּרָה.** בגולד' נוסף: 'עַמֹּד עַמֹּד עַמֹּד ר' פב"פ חֲתַן הַתּוֹרָה \ וְתַן כָּבוֹד לְאֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא'. **ובשכר־זֶה יִזְכֶּה.** במח' רומניא: 'ובשכר זאת נִזְכֶּה'. בגולד': 'ובשכר־זה תִּזְכֶּה'. **לראות בְּבָנִים.** במח' אשכנז ורומניא: 'לראות בָּנִים'. **וּבִבְנֵי בנים.** כה"נ במח' רמ"ו. במח' בולוניא, אשכנז ורומניא: 'וּבְנֵי בנים'. **בְּתוֹךְ אֹם שְׁחוֹרָה וְיִזְכֶּה.** במח' רומניא: 'אוֹם נָאוָה וּשְׁחוֹרָה וְנִזְכֶּה', וללא תיבת 'בְּתוֹךְ'. בגולד': 'בתוך עַם יָפָה וּבָרָה \ וְתִזְכֶּה'. **בֵּית הבחירה.** במח' רמ"ו ללא תיבת 'בֵּית'. בגולד' נוסף: 'וּפְנֵיךָ לְהָאִיר בִּצְדָקָה בְּאִסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה'. **כִּנְבוּאַת יְשַׁעְיָה.** בגולד' ומח' רומניא: 'כְּנִבָּא יְשַׁעְיָהוּ'. **יְשַׁעְיָה מלא רוּחַ.** במח' נירנברג: 'יְשַׁעְיָהוּ מלא' וללא תיבת 'רוּחַ'. **עֵצָה וגבורה.** במח' רומניא: 'עצה חָכְמָה וגבורה'. **תמור אֵבֶל וצרה.** במח' נירנברג: 'תמור אֶבְלָה וצרה', ונוסף: 'יְנַחֵל אֶתְכֶם עַל מֵי מְנוּחוֹת עֲבוּרָה'. בגולד': 'כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים בְּאֶבְלָה וְצָרָה'. **עֲמוֹד עֲמוֹד עֲמוֹד רִבִּי.** במח' נירנברג: 'עמוד עמוד עמוד' וללא תיבת 'רִבִּי'. במח' רומניא תיבת 'עֲמוֹד', מופיעה רק פעמיים. **חֲתַן בְּרֵאשִׁית.** במח' רמ"ו: 'חֲתַן הַתּוֹרָה'. במח' בולוניא: 'חָתָן הַתּוֹרָה'. במח' נירנברג: 'חָתָן תּוֹרָה'. במח' רומניא: 'חַתְנָא וְהַשְּׁלֵם הַתּוֹרָה' ובזה מסתיים הפיוט במח' רומניא. **עֲמוֹד**

פִּיּוּטִים לְחַתָּן בְּרֵאשִׁית

בַּת בְּרוּרָה׃ נָאוָה וּשְׁחוֹרָה׃ הַאֲזִינִי וְשִׁמְעִי תּוֹרָה׃
עוּרָה נוֹרָא׃ הִתְעוֹרְרָה מְהֵרָה׃

אָדוֹן יָרַד׃ בְּיוֹם הַמּוֹרַד׃ כָּל־הָעוֹלָם הֶחֱרַד׃ עורה׃
לְדַבֵּר לֶעָנָו׃ מִמְּעוֹנָיו׃ אָז הֶקְרַן עוֹר פָּנָיו׃ עורה׃
עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים׃ בְּעַד כְּמֵהִים׃ בִּמְקוֹם גְּבֹהִים׃ עורה׃
זֵר הִנְזִירָם׃ לְהַכְתִּירָם׃ בְּיַד־מֹשֶׁה בֶּן־עַמְרָם׃ עורה׃
רָעַם לְהַרְעִים׃ בְּקוֹל הַנָּעִים׃ לְעוֹשִׂים וְשׁוֹמְעִים׃ עורה׃

אֶתְכֶם אַזְבִּיד׃ נֵזֶר וְרָבִיד׃ בְּיַד־מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד׃
עוּרָה נוֹרָא׃ הִתְעוֹרְרָה מְהֵרָה׃

ה"נ והערות

אַתָּה וכו' בְּצֵאתֶךָ. נדפס ע"פ מח' שד"ל ואיננו במח' רמ"ו, בולוניא ואשכנז. **וְהַתְחֵל התורה.** במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג: וְהַשְׁלֵם התורה'. **פיוטים לחתן בראשית.** שני הפיוטים דלהלן מופיעים במח' רמ"ו ובולוניא כפיוטים לחתן תורה והוכנסו כאן ע"פ מח' שד"ל, ח"א, דף סד ע"א. **בת ברורה.** מיוסד על שם המחבר 'אלעזר'. במח' רמ"ו ובולוניא רהיטים אלו מופיעים לפני קריאת התורה של שמחת תורה בלבד. הרב מ"ע הרטום כתב שאין לומר פיוטים אלו, אך בשנים האחרונות נהגו לאמרם ע"פ מנהג ק"ק רומה. **אתכם אזביד.** במח' רמ"ו ובולוניא כתוב שזהו רהיט אחר, מיוסד על שם המחבר 'אליה'. במח' שד"ל שני הרהיטים 'בת ברורה' ו'אתכם אזביד' מופיעים מחוברים יחד ברהיט אחד.

מקורות ומקבילות

בת. ע"פ לפ' ג, יד; שמו"ר פר' נב, סי' ה, 'בתחלה קרא ליסראל בת', ע"פ תה' מה, יא; מדת"נ פר' פקודי, סי' ח. **ברורה** - עין בחירה. ע"פ מל"ל דה"א ט, כב; דב"ר פר' ב, סי' לד, 'ישראל ברורו להן הקב"ה', ע"פ איכ' ג, כד; מדת"ה מז' כח, סי' א. **נאוה ושחורה.** ע"פ שה"ש א, ה; שמו"ר פר' כג, סי' י; מד"א (בובר), שמ' פר' כו, סי' ז. **האזיני ושמעי תורה.** ע"פ משׁ כח, ט; דב"ר פר' ד, סי' ב; פר' י, סי' א, ע"פ ישע' נה, ג; מדמ"ש פר' ה, פ"א. **עורה עורה התעוררה מהרה.** ע"פ תה' מד, כד; ירוש' מעשר שני, פ"ה, ה"ה [דף לג ע"ב]; בבלי סוטה, דף מח ע"א. **אדון.** בבלי ברכות, דף ז ע"ב, 'בא אברהם וקראו אדון'. **אדון ירד.** ע"פ שמ' יט, יח-כ; נחמ' ט, יג. **כל העולם החרד.** ע"פ מכילתא דרשב"י (אפשטין-מלמד), שמ' פר' יט, פט"ז; בבלי שבועות, דף לט ע"א, 'כל העולם כולו מזעזע'; שמו"ר פר' כט, סי' ט. **לדבר לענו.** ע"פ שמ' יט, ט; יט, כה; במ' יב, ג-ח. ראו אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 421, ד"ה לד"י. **ממעוניו.** ע"פ שמ' כ, יט; מכדר"י יתרו, מס' דבחדש, פר' ד, ד"ה ויבד ה' על הר ופר' ט, ד"ה כי מן השמים. **אז הקרן.** ע"פ שמו"ר פר' מז, סי' ו, 'ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל וכו'; מדת"נ פר' כי תשא, סי' כ. **הקרן עור פניו.** ע"פ שמ' לד, כט-לה. **עלה אל האלהים.** ע"פ שמ' יט, ג; כד, א-ב; כד, יב-יח; ספרי"ו א, א-ב. **בעד כמהים.** ע"פ תה' סג, ב; בבלי שבת, דף לג ע"ב, 'חזי כמה חביבין מצות על ישראל'; ב"ר פר' סט, סי' א. **זר הנזירם להכתירם.** ע"פ בבלי שבת, דף פח ע"א, '...לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתריס'; מד"ז שה"ש (בובר), פר' א, פ"ד, ד"ה ד"א הביאני המלך. **ביד משה.** ראו בבלי שבת, דף פח ע"א, 'וכולן זכה משה ונטלן'. **משה בן עמרם.** ע"פ שמ' ו, כ. **רעם להרעים.** ע"פ ישע' סו, יד-טז; יואל' ב, ה; ב, יא; מיכ' ו, א-ב. **בקול הנעים.** ראו רש"י עמ"ס ברכות, דף ו ע"א, ד"ה במקום רמה ועמ"ס תענית, דף טז ע"א, ד"ה נעימה. **לעושים ושומעים.** ע"פ דב"ר פר' ד, סי' ה. **אתכם אזביד.** ע"פ דב' לב, יב; מתע"ד פר' לב, פ"ט, 'אין חלקי אלא ישראל'; מדת"נ (ורשא), פר' נח, סי' ג. **אזביד** - חלק. ע"פ בר' ל, כ ותר"א. **נזר ורביד.** ע"פ יחז' טז, יא-יב; שה"ר פר' ד, סי' ב; מדת"נ פר' תרומה, סי' ד; ילקו"ש תו', רמז שסג, ד"ה ויקחו לי תרומה. **משיח בן דוד.** ע"פ ישע' יא, א ואילך.

לְחַדֵּשׁ תּוֹרָה׃ וּבְרִית הֲדוּרָה׃ בְּבִנְיַן בֵּית־הַבְּחִירָה׃ עורה:
יוֹם יוֹם בְּעוֹמְסֵי׃ אֶעֱמוֹס לַעֲמוּסֵי׃ כָּל־טוֹבוֹת מְשׂוֹשַׂי׃ עורה:
הֱיוֹת שְׂמֵחִים׃ בְּלֵב מְשַׂמְּחִים׃ תּוֹרַת מֹשֶׁה שׂוֹחֲחִים׃ עורה:

מברך ברכה לפני הקריאה וקורא החתן בראשית עד 'ויכולו השמים' וכאשר מסיים יאמר החזן שלש פעמים:

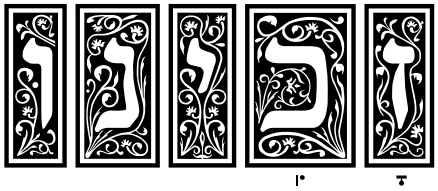

לְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם וְנִזְכֶּה לְהַשְׁלִים וּלְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם:
זָכִינוּ לְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם וְנִזְכֶּה לְהַשְׁלִים וּלְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם:
חָזָק זָכִינוּ לְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם וְנִזְכֶּה לְהַשְׁלִים וּלְהַתְחִיל לְשָׁלוֹם:

ומברך חתן בראשית הקורא בתורה ברכה שלאחר הקריאה.

ואומרים לחתן בראשית:

חֲזוֹר אַתָּה וְשׁוּשְׁבִינֶיךָ׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃
בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃

מקורות ומקבילות

לחדש תורה. ע"פ ישע' נח, ד; ויק"ר פר' יג, סי' ג, 'חדוש תורה מאתי תצא'; ילקו"ש תו', סוף רמז תקלה. **וברית הדורה וכו' הבחירה.** איכ"ר, פתיח' סי' כג, 'עד שברית בית המקדש קיימת', ע"פ דה"ב ז, טז. **בבנין בית.** ע"פ משנ' תענית, פ"ד, מ"ח; ירוש' תענית, פ"ד, סוף ה"ז. **בית הבחירה** - בית המקדש. לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: משנ' משנר שני פ"ה, מי"ב; תוספתא פאה (ליברמן), פ"ד, ה"ז; בבלי מיר, דף כה ע"א. **יום יום בעומסי.** ע"פ תה' סח, כ. **אעמוס לעמוסי וכו'.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף ק ע"א, 'עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו'; שמו"ר פר' כה, סי' ט; ילקו"ש תו', רמז תתמז. **כל טובות.** ע"פ ישע' סד, ג; בבלי ברכות, דף לד ע"ב; בר' רבתי עמ' 130, ד"ה והכשבים הפריד; דב"ר (ליברמן), פר' עקב, ד"ה מעשה בר' אבהו. **משושי.** ע"פ ישע' סב, ה; סה, יח. **היות שמחים.** ע"פ תה' קכו, ג; משנ' פסחים, פ"י, מ"ו; ירוש' פסחים, פ"י, ה"ה, 'שמחים בבנין עירך שנים וכו'. **בלב משמחים.** ע"פ לפ' ג, יד; זכ' י, ז. **תורת משה שוחחים.** ע"פ יהו' א, ח; בבלי ע"ז, דף יט ע"ב; מדת"נ (וורשא), פר' כי תבוא, סי' ד, 'לא היתה התורה ניתנה ליתן ליסראל בעוה"ז וכו'. **וקורא החתן בראשית.** שו"ת מהרי"ק סי' ט. **זכינו להתחיל.** רא"ו מדת"ה מז' מט, סי' א, '...זכינו, על שעסקנו בתורה'. **להתחיל לשלוש.** רא"ו מק"ט, מס' דרכ"א, פר' שלוש, ה"ד, 'גדול הוא השלוש שכל מצות שבתורה' וכו'. **יברכך ה' וישמרך.** במ' ו, כד-כו. **ברוך אתה בבואך.** דב' כח, ו.

ה"נ והערות

ואומרים לחתן בראשית. לפי מנהג ק"ק רומה ואינו במח' הקדומים.

סדר הדלקת נרות חנוכה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל־חֲנֻכָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בליל ראשון אומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

לאחר שהדליק הנר הראשון יאמר:

הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אֲנוּ מַדְלִיקִין· עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת

ה"נ והערות

נֵר שֶׁל־חֲנֻכָּה. כה"נ גם בסרע"ג, מש"ט, הלק"צ, מח' רומניא ופרס, דף צח ע"ב. בסדו' רס"ג: 'נר חנוכה'. בב"י כ"ה ופסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"א, אות טז: 'נר שלחנוכה' וכן הוא בפסקי רי"ד עמ"ס שבת, דף כב ע"א ודף כג ע"א, והשוו פסקי רי"ד עמ"ס סוכה, דף מו ע"א. **שעשה נִסִּים.** בסדו' רס"ג: 'שעשה נִסִּין'. **בַּיָּמִים הָהֵם.** תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **בַּזְּמַן הזה.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל וכן הוא בכ"י כ"ה אמנם ללא ניקוד. במח' רמ"ו, מחו"ו, שבה"ל וסת"ר: 'וּבַזְּמַן הזה'. במח' רומניא: 'וּבַזְּמַן הזה'. **הנרות הללו וכו'.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל כל הקטע איננו. נדפס בסדו' 'קול תפלה קול תחנה' (איטאליאני), ויניציאה תקפ"ה, בשינויי נוסח.

מקורות ומקבילות

הדלקת נרות חנוכה. מס"ו פר' כ, ה"ח; סדו' רס"ג עמ' רנד; מס"ט עמ' פר' בבלא, פר' טז; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ח; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **חנוכה.** סמק"ח פר' ד, נב־נח; סמק"ב (תרגוס ילחק פרנקל), פר' י, ח־יח; מג"ת, המגילה, 'בעברין וחמסה ביה חנכתא תמניא יומין'; בבלי שבת, דף כא ע"ב. **לקב"ו להדליק נר וכו'.** ירוס' סוכה, פ"ג, ה"ד [דף יד ע"ח]; מס"ו פר' כ, ה"ד; בבלי שבת, דף כג ע"ח; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' סג; סדו' רס"ג עמ' רנה; מס"ט עמ' פר' בבלא, פר' טז; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ח; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; סהא"ק ענין הדלקת הנר; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"ח, אות טז; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה; סה"ת סי' יז; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **ולומו להדליק.** רא"ו בבלי שבת, דף כג ע"ח, סוכה, דף מו ע"ח; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה. **שעשה נסים וכו'.** מס"ו פר' כ, ה"ד; סרע"ג ח"ב, סי' סג; סדו' רס"ג עמ' רנה; מס"ט עמ' פר' בבלא, פר' טז; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ח; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"ח, אות טז; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה; סה"ת סי' יז; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **בזמן הזה** - נלמ"ו וי"ו: ס' התרומה, הל' שבת, סי' רכח, ד"ה ח"ר זירח; מהרי"ל (מנהגים), הל' חנוכה, אות ג; לק"י או"ח ח"ח, עמ' קנח, ענין ה; שו"ת מהרש"ל סי' סד; פרי חדש, או"ח סי' תרעו, ס"ח. עס וי"ו 'ובזמן הזה': מחו"ו סי' רלו; ס' העייר הל' חנוכה, סי' ד, ד"ה המדליק; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; סת"ר סי' לה, ד"ה המדליק; לבוש או"ח, סי' תרפב, ס"ב; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **גליל ח'.** בבלי שבת, דף כג ע"ח; מס"ו פר' כ, ה"ד; סרע"ג ח"ב, סי' סג; סדו' רס"ג עמ' רנה; מס"ט עמ' פר' בבלא, פר' טז; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ח; סהא"ק ענין אימתי זמן; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"ח, אות טז; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה; סה"ת סי' יז. **שהחיינו וקיימנו וכו'.** מס"ו פר' כ, ה"ד; סרע"ג ח"ב, סי' סג; סדו' רס"ג עמ' רנה; מס"ט עמ' פר' בבלא, פר' טז; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ח; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפה; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"ב ה"ח, אות טז; סת"ר סי' לה, ענין הדלקת נר חנוכה; סה"ת סי' יז; מח' רומניא, דף מח ע"ב. **עוסק הנרות הללו.** מס"ו פר' כ, ה"ד, בשמוייס ובא בין ברכה ראשונה לשניה; רא"ש עמ"ס שבת, פ"ב, סי' ח; עור או"ח, סוף סי' תרעו, בשם מס"ו ומהר"ס מרוטנבורג. **הנרות הללו אנו מדליקין.** פסר"ב פי' ב, '...מדליק נרות בחנוכה' וכו'. **על הנסים.** ע"פ מדת"נ פר' בבלא, סי' יג, 'הנסים לדורות שעשה הקב"ה עם ישראל'. **ועל הגבורות.** ע"פ ישע' כח, ו. **ועל התשועות.** ע"פ ישע' מה, יז; ירמ' ג, כג.

וְעַל־הַנִּפְלָאוֹת· שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה· עַל־יְדֵי כֹּהֲנֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים· וְכָל־שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ קֹדֶשׁ הֵם· וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם· אֶלָּא לִרְאוֹתָם בִּלְבָד· כְּדֵי לְהוֹדוֹת לִשְׁמֶךָ (נ"א: לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל)· עַל־נִסֶּיךָ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְעַל־יְשׁוּעָתֶךָ:

ואומר זה המזמור:

מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי
וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְהוָה אֱלֹהָי· שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ
וַתִּרְפָּאֵנִי: יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי· חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר:
זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים
בִּרְצוֹנוֹ· בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי·
בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז· הִסְתַּרְתָּ
פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן:
מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת· הֲיוֹדְךָ עָפָר· הַיַּגִּיד אֲמִתֶּךָ:
שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנִי· יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל
לִי· פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם·
יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

יש נוהגים לשיר פיוט זה:

מָעוֹז צוּר יְשׁוּעָתִי· לְךָ נָאֶה לְשַׁבֵּחַ· תִּכּוֹן בֵּית תְּפִלָּתִי· וְשָׁם תּוֹדָה נְזַבֵּחַ·
לְעֵת תָּכִין מַטְבֵּחַ מִצָּר הַמְנַבֵּחַ· אָז אֶגְמֹר· בְּשִׁיר מִזְמוֹר· חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

מקורות ומקבילות

ועל הנפלאות. ע"פ שופ' ו, יג; תה' ט, ג; עב, יח. **שעשית לאבותינו.** ע"פ תה' עח, יב. **כהניך הקדושים.** ע"פ ויק' כא, ח. **להודות לשמך.** ע"פ תה' קמב, ח; אה"מ, הלל, עמ' 131, 'ולנו תעשה נסים למען שמך הגדול'. **ועל נפלאותיך.** ע"פ תה' ט, ב. **ועל ישועתך.** ע"פ תה' כ, ו. **מזמור שיר חנכת הבית וכו'.** תה' ל, א־יג; מח' רומניא, דף מח ע"א; מח' פרס, דף לט ע"ב. ראו סדר"א בעניני תוכה, ע"פ כת"י, הרב מסה חייס לייטער, עמ' כה. **פיוט מעוז צור.** כתב הלקט יוסר, או"ח עמ' קנב, שרבו התה"ד היה מנגנו. **מעוז צור ישועתי.** ע"פ תה' לא, ג. **לך נאה לשבח.** ע"פ ישע' כה, א; אגד"ר (בובר), פ' פ, סי' א. **תכון בית תפלתי.** ע"פ ישע' נו, ז. **תכון... תפלתי.** ע"פ תה' קמא, ב. **ושם תודה נזבח** ע"פ ויק' כב, כט; יונ' ב, י. **תכין מטבח.** ע"פ ישע' יד, כא. **המנבח.** ע"פ ישע' נו, י. **בשיר מזמור חנוכת.** ע"פ תה' ל, א. **חנוכת המזבח.** במ' ז, י.

ה"נ והערות

מזמור שיר חנכת הבית וכו'. כל המזמור לא מופיע בכ"י כ"ה. במח' רומניא מז' זה נאמר בערב לפני ערבית וכן בשחרית. **יש נוהגים לשיר מעוז צור.** פיוט זה אינו בנוסחאות כמנהג בני רומה ורומניא. הוכנס לאחרונה עפ"י מנהג אשכנז. סימן 'מרדכי חזק', ושמו חתום בראשי הבתים.

רָעוֹת שָׁבְעָה נַפְשִׁי· בְּיָגוֹן כֹּחִי כָּלָה· חַיַּי מֵרָרוּ בְּקֹשִׁי· בְּשִׁעְבּוּד מַלְכוּת עֶגְלָה· וּבְיָדוֹ הַגְּדוֹלָה· הוֹצִיא אֶת־הַסְּגֻלָּה· חֵיל פַּרְעֹה· וְכָל־זַרְעוֹ· יָרְדוּ כְּאֶבֶן מְצוּלָה:

דְּבִיר קָדְשׁוֹ הֱבִיאָנִי· וְגַם שָׁם לֹא שָׁקַטְתִּי· וּבָא נוֹגֵשׁ וְהִגְלָנִי· כִּי־זָרִים עָבַדְתִּי· וְיֵין רַעַל מָסַכְתִּי· כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי· קֵץ בָּבֶל· זֶרֶבָּבֶל· לְקֵץ שִׁבְעִים נוֹשָׁעְתִּי:

כְּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בִּקֵּשׁ· אֲגָגִי בֶּן־הַמְּדָתָא· וְנִהְיָתָה לוֹ לְמוֹקֵשׁ· וְגַאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה· רֹאשׁ יְמִינִי נִשֵּׂאתָ· וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מָחִיתָ· רֹב בָּנָיו· וְקִנְיָנָיו· עַל־הָעֵץ תָּלִיתָ:

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי· אֲזַי בִּימֵי חַשְׁמַנִּים· וּפָרְצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלַי· וְטִמְּאוּ כָּל־הַשְּׁמָנִים· וּמִנּוֹתַר קַנְקַנִּים· נַעֲשָׂה נֵס לַשּׁוֹשַׁנִּים· בְּנֵי בִינָה· יְמֵי שְׁמוֹנָה· קָבְעוּ שִׁיר וּרְנָנִים:

חֲשׁוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ· וְקָרֵב קֵץ הַיְשׁוּעָה· נָקוֹם נִקְמַת עֲבָדֶיךָ מֵאֻמָּה הָרְשָׁעָה· כִּי־אָרְכָה הַשָּׁעָה· וְאֵין־קֵץ לִימֵי הָרָעָה· דְּחֵה אַדְמוֹן בְּצֵל צַלְמוֹן· הָקֵם רוֹעִים שִׁבְעָה:

ה"נ והערות

חֲשׁוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. בסדרו ישנים לא נמצא בית זה ויש הטוענים שבית זה היה, והושמט מחמת הצנזורה. ראו מושגים תלמודיים, מעוז צור. וראו באוצר המדרשים, יהודית, עמ' 206. **נקמת עבדיך.** במנהג אשכנז: 'נקמת דַּם־עבדיך'.

מקורות ומקבילות

רעות שבעה נפשי. ע"פ תה' פח, ד. **ביגון כחי כלה.** ע"פ תה' לח, יח. **חיי מררו בקושי.** ע"פ שמ' ו, יד. **בשעבוד מלכות עגלה.** ע"פ שמ' ו, יח-יד. **מלכות עגלה** - זה מלריס. ע"פ ירמ' מו, כ. **וביד הגדולה.** ע"פ שמ' יד, לח. **הוציא את הסגולה.** ע"פ שמ' יב, מא-מב; יג, טז. **הסגולה** - עם ישראל. ע"פ שמ' יט, ה; דב' ז, ו; תה' קלה, ד. **חיל פרעה.** שמ' יד, כח. **ירדו כאבן מצולה.** ע"פ שמ' טו, ה. **דביר קדשו.** ע"פ מ"א ח, ו; תה' כח, ב. **קדשו הביאני.** ע"פ תה' עח, נד. **לא שקטתי.** ע"פ איו' ג, כו. **ובא נוגש.** ע"פ מ"ב כה, א. **נוגש.** ע"פ ישע' ט, ג; יד, ב; דני' יא, כ. **והגלני כי זריס עבדתי.** ע"פ מ"ב יז, ט-יח. **כי זריס עבדתי.** ע"פ מ"ב ח, ז-כג; ירמ' כב, ט; תוספתא מנחות (לוקרמאנדל), פר' יג, הכ"ב; כלה רבתי, פ"ה, ה"א. **זריס** - ע"ז. ע"פ דב' לב, טז. **ויין רעל.** ע"פ תה' ס, ה. **מסכתי** - מזגתי. ע"פ תה' קב, י ורש"י; מש' ט, ה; סה"ש, אות מ, ערך מסך. **כמעט שעברתי.** סה"ש ג, ד. **קץ בבל זרובבל.** ע"פ חג' א, א-ב. **לקץ שבעים נושעתי.** ע"פ ירמ' כט, י; זכ' א, יב-יז; דני' ט, ב; בבלי מגילה, דף יא ע"ב. **כרות קומת ברוש.** ע"פ מ"ב יט, כג. **ברוש.** ע"פ בבלי מגילה, דף י ע"ב, 'ברוש - זה מרדכי'. **בקש.** ע"פ אס' ג, ו. **אגגי בן המדתא.** ע"פ אס' ג, א. **והיתה לו למוקש.** ע"פ שמ' י, ז; אסת"ר, פר' י, סי' ב; מדת"ה מז' ז, סי' יב (ז, טז). **וגאותו נשבתה.** ע"פ ישע' כה, יא. **ראש ימיני נשאת.** ע"פ אס' ח, טו; ט, ד. **ימני.** ע"פ אס' ב, ה. **ואויב שמו מחית.** ע"פ תה' ט, ו. **רוב בניו וקנייניו.** ע"פ אס' ט, ה, יא. **על העץ תלית.** ע"פ אס' ט, כה. **יוונים נקבצו וכו' חשמנים.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב; מג"ת ד"ה בכ"ה בכסלו. **ופרצו חומות.** מסע' מדות פ"ב, מ"ג. **מגדלי** - כיומי לביהמ"ק. ע"פ ישע' ה, ב ותי"ו. **וטמאו כל השמנים.** בבלי שבת, דף כא ע"ב. **שושנים** - אלו ישראל. ע"פ שה"ש ב, ב. **בני בינה.** ע"פ במדב"ר פר' יד, סי' ד, 'כך הס דברי חכמים, דריס ביומ' וכו'. **ימי שמונה קבעו שיר ורננים.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב. **שיר ורננים.** ע"פ תה' כ, ו; נט, ח. **חשוף זרוע קדשך.** ע"פ ישע' נב, י. **וקרב קץ הישועה.** ע"פ ישע' נו, א; דני' יב, ו; במו"ר פר' ל, סי' כד; ילקו"ש תה', רמז תתע, 'אמרו קרוב הוא'. **נקום נקמת דם עבדיך.** ע"פ דב' לב, מג; תה' עט, י; מדת"ה מז' קמע, סי' ו. **מאמה הרשעה** - רומי. רש"י עמ"ס שבת, דף עו ע"א, ד"ה המלכות. **ואין קץ לימי.** ע"פ קה' ד, ח. **לימי הרעה.** ע"פ תה' מט, ו; קה' יב, א. **דחה.** ע"פ תה' לה, ה; מש' יד, לב. **אדמון** - כיומי לעשו. ע"פ בר' כה, כה; ב"ר פר' עה, סי' ד; מדת"נ פר' ויצא, סי' ד. **בצל צלמון** - גיהנם. ע"פ בבלי עירובין, דף יט ע"א, 'שבעה שמות יש לגיהנם, וכו' וצלמות', ע"פ תה' קז, י. **הקם רועים שבעה.** ע"פ מיכ' ה, ד; בבלי סוכה, דף נב ע"ב; מתע"ד פר' לג, סי' ה;

סדר קריאת התורה בחנוכה

מזמור לחנוכה: 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד' (לעיל עמ' 396).

ביום הראשון קוראים:

כהן **וַיְדַבֵּר** יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אָמוֹר לָהֶם: ס יְבָרֶכְךָ יְהוָה
וְיִשְׁמְרֶךָ: ס יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו
אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

לפני מנהג בני רומה מתחילים כאן:

ס וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי
בֵית אֲבֹתָם. הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים:
וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלַת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר
עֶגְלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי
הַמִּשְׁכָּן: לוי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ
לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ

מקורות ומקבילות

במדב"ר פר' יד, סי' ח; שה"ר פר' ח, סי' ג. **קריאת התורה לחנוכה.** ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז [דף כו ע"ב]; בבלי מגילה, דף לא ע"א; פסקי רי"ד; מס"ו פר' כ, ה"ח; סדו' רס"ג עמ' שעג; כ"י כ"ה, דף 335; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו; שה"ג עמ"ס מגילה, דף יא ע"א, אות ד; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **קורין ג' גברי.** ע"פ שדר"א בר', שאילתא כו; בה"ג סי' כד, הל' גרכי ציבור, עמ' רסה; הלק"ל, הל' חנוכה, אות ו; כ"י כ"ה, דף 335; מח' רומניא, דף מט ע"ב; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה. **וידבר ה' וכו' כה תברכו וכו'.** במ' ו, כב-כז; מס"ו פר' יח, ה"ה; סדו' רס"ג עמ' שעג; שה"ג עמ"ס מגילה, דף יא ע"א, אות ד; מח' רומניא, דף מט ע"ב. **ויהי ביום כלות משה וכו'.** במ' ז, א-יח; משנ' מגילה פ"ג, מ"ו; מס"ו פר' יז, ה"ב ופר' כ, הל' ח-ט; סרע"ג ח"ב, סי' סב; הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ו; כ"י כ"ה, דף 335; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ד; שה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; סת"ר סי' לז, דפס רש"י; שה"ג עמ"ס מגילה, דף יא ע"א, אות ד. **לפני המשכן.** הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ו. **לוי קורא ויאמר ה' וכו'.** הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ו; כ"י כ"ה, דף 335; שה"ל, ענין

ה"ג והערות

קריאה ליום א' של חנוכה. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, תחילת הקריאה היא מ'ויהי ביום כלות משה', כמובא במשנה, מגילה פ"ג, מ"ו; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; פסקי ריא"ז מגילה, פ"ד ה"ה, אות א. וכן פסק הרמ"א, או"ח סי' תרפד, ס"א, וכן נמצא להדיא בספר התדיר, סי' יז. ובפי' קד"א כתב: "ויש מתחילין מפר' כה תברכו את בני ישראל וקורא משם עד וביום הראשון עם כהן, ולוי וישראל קורא ביום הראשון, והטעם שמתחילין בברכת כהנים מפני שנעשה הנס ע"י חשמונאי ובניו שהיו כהנים", וכן כתב הטור והשו"ע על אתר. הנוסח והחלוקה המופיעים כאן הם לפי מח' שד"ל וכן נהוג היום.

פרשת הנשיאים. בבלי מגילה, דף לא ע"א; מס"ו פר' יח, ה"ה; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; בבס רש"י; סת"ר סי' לז, ד"ה לאחר; שה"ג עמ"ס מגילה, דף יא ע"א, אות ד.

כְּפִי עֲבֹדָתוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם
אֶל־הַלְוִיִּם: אֵת׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת׀ אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי
גֵרְשׁוֹן׃ כְּפִי עֲבֹדָתָם: וְאֵת׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת׀ שְׁמֹנַת הַבָּקָר
נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי׃ כְּפִי׀ עֲבֹדָתָם בְּיַד׀ אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן:
וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן׃ כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ׀ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ:
וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ
הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃
נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד׀ לַיּוֹם יַקְרִיבוּ׀ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת
הַמִּזְבֵּחַ: ס ישראל וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ׃
נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד׀ כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ׃ שְׁנֵיהֶם׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה׀ עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה׃ זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב:

ביום השני קוראים:

כהן בַּיּוֹם׀ הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ נָשִׂיא יִשָּׂשכָר: הִקְרַב
אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד׀ כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ שְׁנֵיהֶם׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

מקורות ומקבילות

תנוכה, סי׳ קפט; סת״ר סי׳ לז, זהו סדר הקריאות; סה״ת סי׳ יח. **ישראל קורא ויהי המקריב וכו׳.** הלק״ל, הל׳ תנוכה, סי׳ ו; כ״י כ״ה, דף 335; שבה״ל, ענין חנוכה, סי׳ קפט; סת״ר סי׳ לז, זהו סדר הקריאות; סה״ת סי׳ יח; שה״ג עמ״ס מגילה, דף יא ע״א, תוס׳ ד; מח׳ רומגיא, דף מט ע״ב. **ויהי המקריב ביום הראשון.** מס״ו פר׳ כ, ה״ת. **בן עמינדב.** הלק״ל, הל׳ תנוכה, סי׳ ו. **אין לקרות י׳ פסוקים בחנוכה.** ע״פ מס״ו פר׳ כ, ה״ת. **ביום השני.** במ׳ ז, יתרכג; מס״ו פר׳ כ, ה״ת; הלק״ל, הל׳ תנוכה, סי׳ ו; כ״י כ״ה, דף 335; שבה״ל, ענין חנוכה, סי׳ קפט; סת״ר סי׳ לז, זהו סדר הקריאות; סה״ת סי׳ יח.

לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר:

ישראל חוזר מ"ביום השני" עד "קרבן נתנאל בן צוער" וכן על זה הסדר בשאר ימים.

ביום השלישי קוראים:

כהן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן: אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:
לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן:

ביום הרביעי קוראים:

כהן בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן: אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:

מקורות ומקבילות

לוי קורא ג' פסוקים. הלק"ל, הל' חנוכה, סי' ו; ממ' רומניא, דף מט ע"ב. **ביום השלישי.** במ' ז, כד-כט; מס"ו פר' כ, ה"ח; כ"י כ"ה, דף 335; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; סת"ר סי' לז, זהו סדר הקריאות; סה"ת סי' ח. **ביום הרביעי.** במ' ז, לג-לה; מס"ו פר' כ, ה"ח; כ"י כ"ה, דף 335; שבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט; סה"ת סי' ח.

ה"נ והערות

ישראל חוזר וכו' בשאר הימים. סדר זה הוא לפי מח' רומניא, פי' קד"א וכך נוהגים היום. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו והנוסח של מח' בולוניא וכן בהנחיה במח' שד"ל הסדר הוא שונה וכן כתב הרמ"א או"ח סי' תרפד, ס"א (בפי' קד"א מביא את המנהג של הסדר המופיע במח' רמ"ו ובולוניא, 'כיש נוהגים'). בשבה"ל, ענין חנוכה, סי' קפט כתב, 'ושלישי קורא בנשיא שלאחריו' וכ"ה בפסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות א.

לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן
אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר:

ביום החמישי קוראים:

כהן בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן: שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:
לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי:

ביום הששי קוראים:

כהן בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד: אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:
לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל:

מקורות ומקבילות

ביום החמישי. במ׳ ז, לו־מא; מס״ו פר׳ כ, ה״ח; כ״ו כ״ה, דף 335; סה״ת סי׳ יח. **ביום הששי.** במ׳ ז, מב־מח; מס״ו פר׳ כ, ה״ח; כ״ו כ״ה, דף 335; סה״ת סי׳ יח.

ביום השביעי קוראים:

כהן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם· אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:

קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ· שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה· זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:

ביום השמיני קוראים:

כהן בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה· גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר:

קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ· שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לוי פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה· זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: פ

ישראל בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן· אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: קָרְבָּנוֹ

קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ· שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד

מקורות ומקבילות

ביום השביעי. במ׳ ז, מח־נג; מס״ו פר׳ כ, ה״ח; כ״י כ״ה, דף 335. **ביום השמיני.** במ׳ ז, מד־פט; מס״ו פר׳ כ, ה״ח; סדו׳ רס״ג עמ׳ שעג; הלק״ל, הל׳ תמוכה, סי׳ ו; כ״י כ״ה, דף 335; פסקי ריא״ז עמ״ס מגילה, פ״ד ה״ה, אות א; שבה״ל, ענין תמוכה, סי׳ קפט; סת״ר סי׳ לז, זהו סדר הקריאות; סה״ת סי׳ יז; שה״ג עמ״ס מגילה, דף יא ע״א, אות ד; מת׳ רוממיא, דף מט ע״ב. **ביום התשיעי.** ראו הלק״ל, הל׳ תמוכה, סי׳ ו.

בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעוֹנִי: פ

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן: אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: פ

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר: פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל
בֶּן־עָכְרָן: פ

בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי: אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים

אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה: זֶה קָרְבַּן אַחֲרֹן
בֶּן־עֵינָן: פ
וְזֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל:
קְעָרֹת כֶּסֶף שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנַיִם עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים
הַמִּזְרָק הָאֶחָד: כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ: כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה
הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה: כָּל־הַבָּקָר
לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם: וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת: וְכֹל
בְּקַר זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים
עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים: זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ: וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ
וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן
הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו: פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו:
בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת:
וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ: כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ
עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא: כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה: עוברים לעמ' 106 ואומרים חצי קדיש וכו'.

מקורות ומקבילות

סוף הפרשה. הלק"ל, הל' תעוכה, סי' ו; כ"י כ"ה, דף 335; שבה"ל, עניין תעוכה, סי' קפט; מח' רוממיא, דף מט ע"ב. **וידבר ה' וכו' דבר אל אהרן וכו'.** במ' ח, א-ד; כ"י כ"ה, דף 335. **פרשת הנרות.** כתב השבה"ל, עניין תעוכה, סי' קפט, 'מנהג יפה הוא'; סת"ר סי' לז, ד"ה יום רלשון; מנהג מרבליאה, כסלו, עמ' **146**; במח' רוממיא, דף מט ע"ב, כתב 'יש נוהגין'. **כן עשה את המנורה.** רלו מס"ו פר' ח, ה"ב ופר' כ, ה"ח; סדו' רס"ג עמ' שעג; סה"ע עשה"ד הל' תעוכה, דף קיח ע"ב; שבה"ל, עניין

יוצר לשבת ראשונה או יחידה של חנוכה

אוֹדְךָ כִּי אָנַפְתָּ וַתָּשׁוּב· אָזְנְךָ דִּשִּׁיתָ שַׁוְעִי לִקְשֹׁב·
אֵיבְתִּי כְּקַשׁ כְּעַלְעֶלֶת לִנְשֹׁב:

אָבִינָה וְאֶזְכְּרָה יְמֵי קֶדֶם· אֲשֶׁר קְרָאוּנִי מִנִּכְתַּם אָדֶם· אוֹתוֹתָם
אַגִּידָה וְלֹא אֵרָדֵם: אָשִׂיחָה צָרוֹת וְנִקְמַת אַנְטִיּוֹכָס· אִבַּח
חֲסִידַי וּמְשִׂיחַי נָכַס· אֱוִילֵי עַמִּי כְּהִקְרִיצוּנִי לְהַרְכָּס:

יָוָן וְעֵד סוּסֵי פְלָדוֹת· בָּמוֹ רוֹכְבִים שְׁנוּסֵי לַפִּידוֹת· מוֹפֵת
הַרְאוֹת בְּעִיר נִכְבָּדוֹת· קָדוֹשׁ:

בָּאוּ אָכֵן פְּרִיצִים לְלַשֵּׁן· בָּחֲרִי אַף הַמֶּלֶךְ לְעַשֵּׁן· בְּעַד לְהַכְרִית
שְׁרוּצֵי גֹשֶׁן: בָּעֲרָה חֲמָתוֹ וַיֵּתָא בְפֶתַע· בִּלָּה בְשָׂרִי וְחַיָּתִי
שִׁתַּע· בַּיְעָרִים חֻבֵּיתִי כַּבְּהֵמוֹת לְהָתַע: בְּכַלּוֹתוֹ לְהַשְׁמִיד

ה"נ והערות

אודך כי אנפת ותשוב. יוצר מיוסד על סדר א"ב, ובכל בית ט' פעמים, ועל שם המחבר רבי יוסף ב"ר שלמה' מקַרקשונה. נהוג גם בנוסח אשכנז ורש"י הזכירו בפי' ליחז' כא, יח, ד"ה לא יהיה. ראו גם: משה חיים לייטער, 'פירוש מהר"ם מרוטנבורג ליוצר 'אודך כי אנפת' ופירוש לא נודע למי, 'ירושתנו' ח"א (תשס"ז), עמ' ג-כה; 'השיר והשבח', לפי מנהג קהילות אשכנז, מאת משה יהודה רוזנווסר, ירושלים, מכון מורשת אשכנז, תשע"ה, עמ' 131–149. **כְּעַלְעֶלֶת לנשב.** במח' אשכנזים: 'בְּעַלְעֶלֶת לנשב'. **מִנִּכְתַּם אדם.** במח' אשכנזים: 'בְּנִכְתַּם אדם'. במח' נירנברג: 'בְּנִכְתַּם אדם'. **אוֹתוֹתָם אגידה.** במח' נירנברג: 'אוֹדוֹתָם אגידה'. **אַנְטִיּוֹכָס.** במח' נירנברג: 'אַנְטִיּוֹכָס'. **ביערים חֻבֵּיתִי.** במח' נירנברג: 'ביערים חֻבָּאֵתִי'.

מקורות ומקבילות

חנוכה, סי' קפט; סת"ר סי' לז, זהו סדר הקריאות, כתב דיש מהגין; סה"ת סי' ח. **יולר לשבת חנוכה.** מזוכר בכס"י, יחז' כח, יח. **אודך כי אנפת ותשוב.** ע"פ ישע' יב, ח; בבלי מה, דף לח ע"ח; מדת"נ פר' בראשית, סי' כה. **אזנך דשית שועי לקשב.** ע"פ תה' ה, ג. **אויבתי.** ע"פ מיכ' ז, י. **כקש.** ע"פ עוב' א, יח; במדב"ר פר' ח, סי' ד, שאין להקב"ה הגייה מהס'. **כעלעלת** - לשון סערה. ע"פ תי"ו ישע' מא, טז. **לנשב.** ע"פ ישע' מ, ז. **אזכרה.** ע"פ תה' עג, יז; דני' ט, ב. **ואזכרה ימי קדם.** ע"פ תה' קמג, ה. **ימי קדם.** ע"פ מ"ב יט, כה; תה' מד, ב; איכ' א, ז. **אשר קראוני.** ע"פ בר' מט, א. **מנכתם אדם.** ע"פ ירומ' תעית, פ"ד, ה"ה, 'אין כל דור ודור שאין בו אוקי אחת מחטא של עגל'. **אותותם אגידה.** ע"פ תה' מ, ו. **ולא ארדם.** ע"פ מש' ו, ד. **אשיחה.** ע"פ תה' נה, יח; איו' ז, יא. **צרות... אנטיוכס.** ע"פ ספ"י, מלה"י ז, ז, ח. **אבח חסידי.** ע"פ תה' עט, ב. **ומשיחי נכס.** ע"פ תה' עח, סד; עזר' ט, ז. **נכס.** תר"א ויק' ה, טו. **אוילי עמי.** ע"פ ירמ' ד, כב; מש' י, יד; איכ"ר פתיחתות סי' יד. **כהקריצוני.** ע"פ מש' ו, יג; י, י; דב"ר (ליברמן), פר' דבריס, סי' כא. **להרכס.** ע"פ בבלי כתובות, דף מז ע"ח. **פלדות כמו רוכביס.** ע"פ נחו' ב, ד. **שנוסי.** ע"פ מ"א יח, מו. **לפידות.** שופ' ד, ד. **מופת הראות.** ע"פ ס' יוסיפון פר' יח. **בעיר נכבדות.** ע"פ תה' פז, ג. **כאו אכן פריצים.** ע"פ יחז' ז, כב; בבלי קידושין, דף עא עמ' א, 'מסרבו הפריצים'. **ללשן... לעשן בעד להכרית.** ע"פ ירמ' ט, ז; מדת"ס מז' נח, סי' ב, 'כיון שאומרים דבר של מלכיות וכו' כתן היולא מהקצת הולך ומכה וממית'; אה"מ, היכלות, עמ' 125, 'כאשר האדם מלשן לחבירו וכו' ולהרוג במלכיות ההיא'. **בחרי אף.** ע"פ דב' כט, יט; איכ' ב, ג. **אף המלך.** ע"פ אס' ז, ז. **לעשן.** ע"פ תה' סח, ג; פ, ה; קב, ד. **בעד להכרית.** ע"פ ירמ' ט, כ; יחז' יד, כא; תה' לד, ח. **שרוצי גשן.** ע"פ בר' מז, כז. **בערה חמתו.** ע"פ אס' א, יב. **ויתא בפתע.** ע"פ ישע' ל, יג; תנק' ב, ז; מש' ו, טו. **בלה בשרי.** איכ' ג, ד. **וחיתי.** ע"פ תה' קמג, ג. **שתע.** ע"פ ישע' מא, י; ב"ר פר' מד, סי' ג, 'לא תשע'. **ביערים.** ע"פ יחז' לד, כה. **חביתי.** ע"פ ישע' ב, יט; סמק"ב פר' ו, סי' יב. **כבהמות להתע.** ע"פ ישע' יט, יג-יד; ירמ' ג, ו. **בכלותו להשמיד.** ע"פ ישע' יד, ח; ירמ'

עַם וְלִרְפֹּס· בִּאֵר לְשַׂר צְבָאוֹ פִּילִיפּוֹס· בְּרִית לְהַעֲבִירִי
וּפִסְלוֹ לִתְפֹּס:

גָּזַר מִי בַחֲזִיר יְפַגֵּל· גַּם מוֹשֵׁךְ עָרְלָה לְעַגֵּל· גְּוִיָּתָם לְהַשְׁלִיךְ
וְהַמְמָאֵן מִלְּסַגֵּל: גּוֹאֲלֵי בְּפַת־בַּגּוֹ וּבָאֵלִיל חִיָּה· גָּבְרוּ בְתֻמָּם
שָׁת לִשְׁאִיָּה· גָּדַע וְכִלָּה נוֹצְרֵי תוּשִׁיָּה: גְּבִירוֹת שְׁתַּיִם בְּנֵיהֶן
מָלוּ· גָּלַל כֵּן בִּשְׁדֵיהֶן נִתְּלוּ· גּוּרִים וְאִמּוֹתָם מִמִּגְדָּל הִפִּילוּ:

דִּמּוּ לְטַנֵּף בְּזִבְחֵיהֶם אֶלְעָזָר· דָּתוֹ שָׁמַר וְעוֹז נֶאֱזַר· דָּח וַיִּבָז
דִּבְרֵי הָאַכְזָר: דִּבֵּר דָּאַגְתִּי עַל־נַפְשֶׁךָ· דָּרֹשׁ אֶדְרֹשׁ מִבְּשַׂר
קָדְשֶׁךָ· דֹּם כְּמוֹ הֶאֱמַנְתִּי וַאֲנַטְשֶׁךָ: דְּלֵף בֶּן־תִּשְׁעִים אָנֹכִי·
דְּחֹל אֱלֹהַי בְּמִרְמָה תַּמְלִיכִי· דְּבָרֶיךָ כַּלֵּה זְנַחְתִּים מִלְּהָפְכִי:

מקורות ומקבילות

ט, כ־כא; אס׳ ג, ו; ס׳ יוסיפון פר׳ יח. **עס** - ישראל. ע״פ דב׳ ז, ו. **ולרפוס.** ע״פ דני׳ ז, ז. **לשר צבאו.** ע״פ שופ׳ ד, ב. **ברית להעבירי.** ע״פ יהו׳ כג, טז; ישע׳ כד, ה; הוש׳ ו, ז. **גזר.** ע״פ בבלי שבת, דף קלׇ ע״א; ס׳ יוסיפון פר׳ יח. **מי בחזיר יפגל.** ע״פ ישע׳ סה, ד. **גם מושך ערלה.** ראו סמק״א א, טו; ספ״י קדס״י יב, ה, א; ירוש׳ פאה, פ״א, ה״א [דף ה ע״א]. **גויתם להשליך.** ע״פ תה׳ עט, ב; איכ׳ ב, א. **והממאן.** ע״פ שמ׳ ז, יד. **גואלי בפת בגו.** ע״פ דני׳ א, ח. **וכאליל חיה.** ע״פ ישע׳ ב, ח. **גברו.** ע״פ ב״ב א, כג; משנ׳ אבות, פ״ה, מ״כ. **בתמם.** ע״פ דב׳ יח, יג; יהו׳ כד, יד. **שת** - נתן. ע״פ תר״א, בר׳ ד, כה. **לשאיה.** ע״פ ישע׳ ו, יא; כד, יב. **גדע.** ע״פ ישע׳ מה, ב; איכ׳ ב, ג. **וכלה.** ע״פ ישע׳ י, כג. **נוצרי.** ע״פ מש׳ כז, יח. ראו בבלי עירובין, דף נד, סוף ע״א. **תושיה.** בבלי סנהדרין, דף כו ע״ב. **גבירות שתים וכו׳ בשדיהן נתלו.** ע״פ סמק״ב פר׳ ו, סי׳ יא; ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ממלאו ב׳ נשים אשר מלו וכו׳ ויתלו את היולדות ההן בדדיהן׳. **ממגדל הפילו.** ראו בבלי גיטין, דף מ ע״ב, ׳אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה׳. **דמו לטנף בזבחיהם אלעזר וכו׳.** סיפור אלעזר הזקן מבואר בסמק״ב פר׳ ו, כא־לא; ס׳ יוסיפון פר׳ יט. **לטנף בזבחיהם.** ע״פ ויק׳ יז, ז; יחז׳ כ, כז־לט; תה׳ קו, לה־לט; ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ויביאו את אלעזר הכהן לפני פוליפוס וכו׳. **דתו שמר.** ע״פ דב׳ ה, א. **דתו שמר ועז נאזר.** ראו מגילת תענית, ׳אדמה אותך לפנחס בן אלעזר, אשר קנא וכו׳; ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ויאמר, תלולה לו להפר את מצות׳ וכו׳. **ועז נאזר.** ע״פ תה׳ סה, ז. **דח ויבז דברי האכזר.** ע״פ ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳וילעג על דברי פוליפוס וכו׳ ויהפך לו לאכזר׳. **ויבז דברי.** מל׳ במ׳ טו, לא; ש״ב יב, ט. **דבר דאגתי וכו׳.** ע״פ ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ויאמר אליו פוליפוס וכו׳ הלא אים חכם וכו׳. **דאגתי על נפשך.** ע״פ מש׳ יב, י. **על נפשך.** ע״פ משנ׳ ברכות, פ״ט, מ״ה, ׳אפילו הוא נוטל את נפשך׳. **דרש אדרש.** ע״פ בר׳ ט, ה; ויק׳ י, טז. **מבשר קדשך.** ע״פ ירמ׳ יא, טו ורש״י ד״ה ובשר. **דם** - סתוק. ע״פ יחז׳ כד, יז. **כמו האמנתי ואנטשך.** ע״פ ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳יוקח נא מעט בשר וכו׳ ויאמרו מזבחי הלאם וכו׳ ולא תמות׳. **ואנטשך.** ע״פ שופ׳ ו, יג; ישע׳ ב, ו. **דלף בן תשעים אנכי.** ע״פ ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ויאמר לו וכו׳ בן ל׳ שנה׳. **דחל אלהי.** ע״פ דני׳ ו, כז; ס׳ יוסיפון פר׳ יח, ׳ותדבק נפשי מאז לירא את ה׳ וכו׳ כל הימים באמונה׳. **במרמה תמליכי.** ע״פ נפ׳ א, טו; דני׳ ח, כה. **דבריך כלה.** ע״פ בר׳ יח, לג. **זנחתים.** ע״פ זכ׳ י, ו. **מלהפכי.** ע״פ בר׳ יט, כא.

ח״נ והערות

פִּילִיפּוֹס. במח׳ נירנברג: ׳פּוֹלִיפּוֹס׳. **וּפִסְלוֹ לִתְפֹּס.** בכ״י: ׳ופסלו לתפש׳. **גְּוִיָּתָם לְהַשְׁלִיךְ.** במח׳ נירנברג: ׳גְּוִיָּתוֹ לְהַשְׁאִיר׳. **גּוֹאֲלֵי בְּפַת.** במח׳ נירנברג: ׳גּוֹאֲלוּ בפת׳. **תּוּשִׁיָּה.** במח׳ נירנברג: ׳תּוֹשִׁיָּה׳. **דִּבְרֵי הָאַכְזָר.** כה״נ במח׳ רמ״ו ובולוניא. במח׳ שד״ל: ׳לְדִבְרֵי האכזר׳. במח׳ נירנברג: ׳דִּבְרֵי אַכְזָר׳. **דִּבֵּר דָּאַגְתִּי.** במח׳ נירנברג: ׳דִּבֵּב דָּאַבְתִּי׳. **דָּרֹשׁ אדרש.** כה״נ במח׳ רמ״ו, בולוניא ונירנברג. במח׳ שד״ל: ׳דָּרֹשׁ אדרש׳. **כְּמוֹ הֶאֱמַנְתִּי.** כה״נ במח׳ בולוניא. במח׳ רמ״ו ושד״ל: ׳כי האמנתי׳. במח׳ נירנברג: ׳כמו הֶאֱמַנְתָּנִי׳. **דְּלֵף בן.** כה״נ במח׳ רמ״ו, נירנברג ושד״ל. במח׳ בולוניא: ׳דְּלַף בן׳. **תשעים אנכי.** במח׳ נירנברג: ׳תשעים שָׁנָה אנכי׳. **תַּמְלִיכִי.** כה״נ במח׳ בולוניא ונירנברג. במח׳ רמ״ו ושד״ל: ׳הַמְלִיכִי׳.

הַלָּזֶה יֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ· הַיָּשִׁישׁ בְּשׁוּרָם נֶהֱרַג בְּעֶרְכּוֹ· הַבָּחוּר יוֹסִיף אֹמֶץ בִּרְכּוֹ: הַעַל אֵלֶּה לֹא תִפְקֹד· הַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר בַּחֲרוֹנְךָ לִיקוֹד· הָרֹאשׁ וְהָרֶגֶל וְהַזָּקֵן וְהַקְּדֻקֹד: הַבֵּט וּזְכֹר אֶת־כָּל־הַתְּלָאָה· הַהִשִּׂיגָה עֲדַת צוֹלֵעָה וְנֶהֱלָאָה· הַלְּעוֹלְמִים תִּזְנַח בְּרַבַּת חֶלְאָה:

וְאַבִּיעָה עוֹד מִקְרֵה שִׁבְעָה· וַתִּיקִים וְאַחִים תְּמִימֵי דֵעָה· וְקָלָם בָּאֵשׁ בַּשָּׁוְא נִתְעָה: וְעַל לֹא־אָכְלוּ מִזִּבְחוֹ· וַיִּדְבְּקוּ בְּעוֹשָׂה תֵבֵל בְּכֹחוֹ· וְשִׁסְּפָם נָבָל בְּאַכְזָרִיּוּת רוּחוֹ: וּמַחֲבַת נְחֹשֶׁת בָּאוּר רִתַּח· וַיְפַשֵּׁח הָרִאשׁוֹן נֶתַח נֶתַח· וְעוֹר רֹאשׁוֹ חָשַׁף בְּתוֹתָח: זְמִזֵּם לְהַחֲרִיג שֵׁשֶׁת אֶחָיו· זֵד יָהִיר בְּעֶבְרַת טוּחָיו· זִבְחָם

ח"נ והערות

הַיָּשִׁישׁ בְּשׁוּרָם וכו' אֹמֶץ בִּרְכּוֹ. במח' נירנברג: 'הַבָּחוּר יוֹסִיף אֹמֶץ בִּרְכּוֹ הַיָּשִׁישׁ בְּשׁוּרוֹ נֶהֱרַג כָּעֶרְכּוֹ'. **הַצָּפִיר.** כ"ה בנוב"ר ובמקרא שלפנינו. במח' נירנברג: 'הַצָּפִיר'. **בַּחֲרוֹנְךָ לִיקוֹד.** במח' נירנברג: 'בַּחֲרוֹנְךָ לִיקוֹד'. **וְהָרֶגֶל והזקן.** במח' נירנברג: 'הָרֶגֶל והזקן'. **זמזם לְהַחֲרִיג.** אצל רוזנווסר: 'זמזם לַהֲרֹג'. **יהיר בְּעֶבְרַת.** במח' נירנברג: 'יהיר בְּעֶבְרוֹת'. **זִבְחָם כַּכֶּבֶשׁ.** במח' נירנברג: 'זִבְחָם כַּכֶּבֶשׁ'.

מקורות ומקבילות

הַלָּזֶה. ע"פ ישע' נח, ה. **יֹאחֵז לְדִיק דַּרְכּוֹ.** ע"פ איו' יח, ט; ס' יוסיפון פר' יח, 'כי אהבתיך' וכו'; בבלי ברכות, דף סא ע"ב, 'אמרו מלה"ש לפני הקב"ה, זו תורה' וכו'. **הַיָּשִׁישׁ בְּשׁוּרָם נֶהֱרַג... הַבָּחוּר.** ע"פ דה"ב לו, יח. **נֶהֱרַג בְּעֶרְכּוֹ.** ע"פ ס' יוסיפון פר' יח, 'ויומת וכו' ויקן את תלקו בעולמו'. **בְּעֶרְכּוֹ.** ע"פ מ"ב כג, לה. **הַבָּחוּר יוֹסִיף.** ע"פ דה"ב יג, ג; ס' יוסיפון פר' יח, 'וכח לעמו ובחוריו'. **יוֹסִיף אֹמֶץ.** איו' יח, ט. **הַעַל אֵלֶּה לֹא תִפְקֹד.** ע"פ ירמ' ה, ט. **הַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר.** ע"פ דני' ח, כא. **הַצָּפִיר.** ילקו"ש דני', רמז תתרסו. **וְהַשָּׂעִיר.** ילקו"ש תו', רמז תקטו. **בַּחֲרוֹנְךָ לִיקוֹד.** ע"פ תה' ב, ה. **הָרֹאשׁ וְהָרֶגֶל וְהַזָּקֵן.** ישע' ז, כ. רמז בבלי סנהדרין, דף לה ע"ב. **וְהַקְּדֻקֹד.** ע"פ ירמ' ב, טז. **הַבֵּט.** ע"פ ישע' סג, טו; סד, ח; תה' פ, טו. **וּזְכֹר אֶת כָּל הַתְּלָאָה.** ע"פ נחמ' ט, לב. **הַהִשִּׂיגָה.** ע"פ דב' כח, טו; תה' מ, יג; איכ' א, ג. **עֲדַת.** ע"פ שמ' יב, ג. **לוֹעֵעָה וְהֶלְאָה.** ע"פ מיכ' ד, ז. **הַלְּעוֹלְמִים תִּזְנַח.** ע"פ תה' עז, ח. **בְּרַבַּת חֶלְאָה.** ע"פ מיכ' ז, ד-ט; פסז"ו שה"ש, פר' ב, סי' ה, 'ישראל חוליס בגלות וכו' בייסורין. רמו בבלי סוטה, דף יב ע"א, 'אלא בתחילה חלאה' וכו'. **וְאַבִּיעָה עוֹד.** ע"פ תה' עח, ב; מש' א, כג. **מִקְרֵה שִׁבְעָה וכו'.** סיפור תנה ושבעת בניה מבואר באריכות בסמק"ב פר' ז; ס' יוסיפון פר' יט; בבלי גיטין, דף מ ע"ב. באיכ"ר פר' א, סי' ג, שמה 'מריס בת נחתום'. **וַתִּיקִים.** רמו ספרי דב', פי' יג, 'אגסים ותיקים וכשריס'. **וְאַחִים.** ע"פ תה' קלג, א. **תְּמִימֵי דֵעָה.** ע"פ איו' לו, ד; לז, יז. **וְקָלָם בָּאֵשׁ.** ע"פ ירמ' כט, כב; סמק"ב פר' ז, סי' ג; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויטימה על האש' וכו'. **בַּשָּׁוְא נִתְעָה.** ע"פ איו' לו, לא; סמק"ב פר' ז, סי' ב; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויבבר וכו' דבריס רביס לפתותו להפר' וכו'; בבלי סנהדרין, דף סג ע"ב, '...בע"ז שאין בה ממש' וכו'. **וְעַל לֹא אָכְלוּ מִזִּבְחוֹ.** ע"פ שמ' לד, טו; סמק"ב פר' ז, סי' א וסי' ח. **וַיִּדְבְּקוּ בְּעוֹשֵׂה תֵבֵל.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' ב-מז; ס' יוסיפון פר' יט, '...נקבל את המות על ה' ועל תורתו' וכו'. **בְּעוֹשֵׂה תֵבֵל בְּכֹחוֹ.** ע"פ ירמ' י, יב; נא, טו; נא, טו. **וְשִׁסְּפָם.** ע"פ ש"א טו, לג; סמק"ב פר' ז, סי' ד; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויאמר לכרות את וכו' כל איברייו' וכו'. **נָבָל.** ע"פ דב' לב, כא; ש"א כה, כה; תה' לט, ט. **בְּאַכְזָרִיּוּת רוּחוֹ.** ע"פ מש' כז, ד; סמק"ב פר' ז, סי' ד-ה ואילך; ס' יוסיפון פר' יט. **וּמַחֲבַת נְחֹשֶׁת בָּאוּר.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' ג; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויצו להביא מחבת ברזל וכו' ויטימה על האש'. **רִתַּח.** ע"פ איו' מא, כג. **וַיְפַשֵּׁח.** ע"פ איכ' ג, יא. **וַיְפַשֵּׁח הָרִאשׁוֹן וכו'.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' ג-ז; ס' יוסיפון פר' יט. **נֶתַח נֶתַח.** ע"פ יחז' כד, ו. **וְעוֹר רֹאשׁוֹ חָשַׁף בְּתוֹתָח.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' ה, 'ויהי כי היה מושחת מלאים מראהו, וילו לתיתו בקלחת לגלותו חי'; ס' יוסיפון פר' יט, 'ולפשוט עור ראשו ולתתם וכו' על האש'. **חָשַׁף.** ע"פ בר' ל, לז. **בְּתוֹתָח.** ע"פ איו' מא, כא. **זִמְזֵם.** ע"פ איכ' ב, יז. **זִמְזֵם לְהַחֲרִיג שֵׁשֶׁת אֶחָיו.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' ז-מו; ס' יוסיפון פר' יט. **לְהַחֲרִיג.** ע"פ תה' יח, מו. **זֵד יָהִיר.** ע"פ מש' כא, כד; בבלי ב"ב, דף י ע"ב. **בְּעֶבְרַת.** ע"פ ישע' ט, יח; סמק"ב פר' ז, סי' ג, 'ויתאלף בו המלך'; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויקלוף מאד'. **טוּחָיו.** ע"פ איו' לח, לו. **זִבְחָם כַּכֶּבֶשׁ**

כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף בְּחָחָיו: זָמַם אֲפַתֶּה הַשְּׁבִיעִי קְטַנָּם· זָהָב אַעֲשִׁירְךָ אֵלָיו נָם· זִמַּנְתִּיךָ לִי לְמִשְׁנֶה קוֹנָם: זֹרַז הָעֶלֶם טוֹב לְבַחֵר· זָעַק הָרְגֵנִי לָמָּה תְאַחֵר· זָנַחְתִּי לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְאֵל אַחֵר:

חַם וַיִּחַר מוֹשֵׁל רָשָׁע· חִזֵּק מַכּוֹתָיו בְּלִי פֶשַׁע· חֶסֶן הַיֶּלֶד וּלְסָבְלָם שֶׁעֲשַׁע: חָזְתָה הוֹרָתָם מִשְׁפְּטֵי בָנֶיהָ· חָמְטָה נַפְשָׁהּ עֲלֵי נִינֶיהָ· חָלְתָה וַתֵּשֶׁב רוּחָהּ לְקוֹנֶיהָ: חֲמָסִי אִם־גָּבַר לַעֲכֹר· חֲסִידִים אֵלּוּ וַהֲרִיגָתָם זְכֹר· חֹן כְּרוּיֵי בְּלֶתֶךָ וְכוֹר:

טָפַשׁ עוֹד מָדוֹן מְגָרָה· טִפְטוּפִי אֲשֶׁר לֹא יַמְרֶה· טִמּוֹסוֹ יָנֶי הַחַי יִקָּרֵא: טִכֵּס זוֹכֵר שְׁמוֹ יְהוּדִי· טָבוּחַ וְקָרוּץ כְּמוֹ גְדִי·

מקורות ומקבילות

אלוף. ע"פ ירמ' יח, יט; תה' מד, כג. **זמם.** ע"פ דב' יט, יט; תה' לו, יב. **אפתה.** ע"פ דב' יג, ז. **אפתה השביעי קטנם.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' כז ואילך; ס' יוסיפון פר' יט. **זהב אעשירך וכו' למשנה קונם.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' כז-כח; ס' יוסיפון פר' יט, 'אני נשבע לך וכו' רבה מאד'. **לי למשנה.** ע"פ ב"א כג, ח. **קונם.** מצ' נדריס פ"א, מ"ב. **זרז העלם וכו'.** סמק"ב פר' ז, סי' לה; ס' יוסיפון פר' יט. הלשון ע"פ בבלי סוטה, דף יב ע"ב, 'בזריזות כעלמה'; ירוש' מגילה פ"ב, ה"ד [דף כ ע"ב]; שמו"ר פר' א, סי' כה. **טוב לבחר.** ע"פ ישע' ז, טו. **זעק הרגני וכו'.** ע"פ יחז' ט, ח; יא, יג; יואל' א, ידרטו; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויען הנער ויאמר למה תאחרני ללכת' וכו'. **למה תאחר.** ע"פ בר' כד, נו; סמק"ב פר' ז, סי' לו. **להשתחות לאל אחר.** ע"פ שמ' לד, יד. **חס.** ע"פ דב' יט, ו ותו"ר. **ויחר מושל.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' מו; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויקלוף המלך מאד על אסר' וכו'. **מושל רשע.** ע"פ מש' כח, טו; כט, ב. **חזק מכותיו.** ע"פ ישע' ל, כו; סמק"ב פר' ז, סי' מו; ס' יוסיפון פר' יט, 'ויוסף ע"ז מכות גמרלות ואכזריות' וכו'. **בלי פשע.** ע"פ איו' לג, ט; לד, ו. **חסן הילד.** ע"פ מש' טו, ו; סמק"ב פר' ז, סי' כט וסי' לה; ס' יוסיפון פר' יט, 'עוד היא מדברת וכו' ויען הנער' וכו'. **חוסן... ולסבלם.** ע"פ בר' מט, טו. **הילד.** ע"פ ישע' ח, יח. **ולסבלם.** ע"פ ישע' נג, ד; ס' יוסיפון פר' יט, '...נסבול מכאובי משפטיך' וכו'. **שעשע.** ע"פ ישע' יא, ח. ראו ספ"י, מלה"י ב, ח, י, 'ובשמחה השלימו את משמותיהם לאלהים, כי הוא יסיבן להם [לקן הימין]'. **חזתה הורתם משפטי בניה.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' כג; ס' יוסיפון פר' יט, 'הנה אמם וכו' עמדה על' וכו'. **הורתם.** ע"פ הוש' ב, ז. **חמטה.** ע"פ תרגום תה' עח, לא. **ניניה.** ע"פ בר' כא, כג ותר"א. **חלתה.** ע"פ תה' פח, א ורש"י ד"ה על מחלת. **ותשב רוחה לקוניה.** ע"פ קה' יב, ז; ס' יוסיפון סוף פר' יט, '...אסוף נשמתי אליך וכי יצאה נפשה וכו' ותצא רוחה'; בבלי גיטין, דף מ ע"ב, '...נפלה ומתה'. בסמק"ב פר' ז, סי' מו, 'גם את אם הבנים המיתו לאחרונה'. **חמסי.** ע"פ בר' טז, ה. **גבר לעכר.** ע"פ יהו' ז, כה. **חסידים אלו והריגתם זכר.** ע"פ סמק"ב פר' ז, סי' מח ופר' ח, סי' ג-ד; במדב"ר פר' ד, סי' ח, 'הרי כמה וכו' חסידים הרג'. **חן.** ע"פ שמ' לג, יט. **כרויי בלתך וכור.** ע"פ הוש' ג, ב; בבלי חולין, דף לב ע"א; פדר"ר פי' יב, סי' ד. **טפש עוד מדון וכו'.** הגזירה על מסורת ישראל מבואר בסמק"ב פר' ו; ס' יוסיפון פר' כ. **טפש.** ע"פ תה' קיט, ע. **מדון מגרה.** ע"פ מש' טו, יח; כח, כה. **טפטופי** - דברי. ע"פ דב' לב, ב. **אשר לא ימרה.** ע"פ שמ' כג, כא. **טמוסו.** ע"פ תוספתא ב"ק (ליברמן), פר' ט, הל' לא, 'בטמוס של שטרות'. **יוני החי.** ע"פ ס' יוסיפון פר' כ, 'ויזכור שמו יוני חייהו'. **טכס.** ראו מתע"ד פר' לג, סי' ב, 'לא נתתיה בטכס'. **זוכר שמו יהודי.** ע"פ סמק"ב פר' ו סי' ו, 'ולא קם עוד רוח בגוים לאמור כי מזרע היהודים הוא'; ס' יוסיפון פר' כ, 'מחה תמחה את זכר ישראל וכו' ואשר יזכור' וכו'. **טבוח וקרוץ.** ע"פ סמק"ב פר' ו סי' ט, 'ואם מאן ימאן, מות יומת'; ס' יוסיפון פר' כ, 'ואשר יזכור שמו יהודי הרגהו'. **וקרוץ** - ישחט. ע"פ מצ' יומא, פ"ג, מ"ד, ורע"ב ד"ה קרלו.

ח"נ והערות

טוב לבחר. במח' נירנברג: 'הטוב לבחר'. **ולסבלם שעשע.** במח' נירנברג: 'לסובלם שעשע'. **עֲלֵי נִינֶיהָ חָלְתָה.** במח' נירנברג: 'על-נינה חלפה'. **גבר לַעֲכֹר.** בה"נ במח' רמ"ו, נירנברג ושד"ל. במח' בולוניא: 'גבר לעבר'. **חֹן כרויי.** בה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י, מח' רמ"ו ונירנברג: 'חנון כרויי' ובה"נ שהיה לפני המהר"ם מרוטנבורג. בהרבה מח' אשכנזים: 'חנן'. **טִמּוֹסוֹ יוני.** כ"ה בנוב"ר. במח' נירנברג: 'טמוסו יוני'. בהרבה מח' אשכנז: 'טמוסי יוני'.

טָרִיָּה וּבִקְּרֶת לְהַכְבִּיד בְּשֶׁלְדִּי: טְהַר טְבִילַת מִקְוֶה הֶחְדִּיל·
טָסוּ קְדוֹשִׁים מִנְּשֵׁיהֶם לְהַבְדִּיל· טָרְחָם סָקַרְתָּ גַּם לְהַגְדִּיל:

יָחִיד וְנִשָּׂא שׁוֹכֵן שָׁמַיִם· יִמֵּן לְכֻלָּם מִקְוָאוֹת מַיִם· יַעַן חֲסִידָיו
מְיַחֲדָיו פַּעֲמַיִם: יָסַף יָדוֹ לְתָעֵב הָמוֹן· יְדִידוּת בַּיִת לְאִישׁ
בִּזְמֹן· יִשְׁכָּבֶנָּה אָז תְּחִלָּה הַהֶגְמוֹן: יָתֵד זֹאת נִתְקָעָה לְגֹדֶשׁ·
יָרְחִים אַרְבָּעִים וְאַרְבָּעָה חֹדֶשׁ· יְהוּדָה הִסִּיעָה כֹּהֵן הַקֹּדֶשׁ:

כְּנִתְמַלָּא סֵפֶק וְשַׁדַּי חָנַן· כְּנָסָה לְחַשְׁמוֹנַאי בַּת־יוֹחָנָן· כִּנְסוּם
בְּמִשְׁתָּה בְּחֻפָּה לְהִתְלוֹנָן: כָּל־עֲדִיָּה פָּחֲחָה הַכַּלָּה· כּוֹס מָזֹגָה

ח"נ והערות

טְבִילַת מקוה. במח' נירנברג: 'טְבִילוֹת מקוה'. **מִקְוָאוֹת מים.** בנוב"ר ומח' נירנברג: 'מִקְוָאוֹת מים'. **מְיַחֲדָיו פעמים.** במח' נירנברג: 'מְיַחֲדָיו פעמים'. **יְדִידוּת בית.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג. במח' שד"ל: 'יְדִידוֹת בית'. **לְאִישׁ בִּזְמֹן.** במח' נירנברג: 'לְאִישׁ בִּזְמוֹן'. **כְּנִתְמַלָּא ספק.** כ"ה בנוב"ר ומח' נירנברג. בהרבה מח' אשכנזים: 'כְּנִתְמַלֵּא ספק'. **וְשַׁדַּי חנן.** במח' נירנברג: 'שַׁדַּי חנן', ללא ו'. **כְּנָסָה לְחַשְׁמוֹנַאי.** במח' נירנברג: 'כְּנַס לְחַשְׁמוֹנַי'. **בת־יוחנן.** כנראה שמה היתה 'חנה'. ראה ביוצר הבא, ד"ה 'סכלתנית היתה'. **כנסום בְּמִשְׁתָּה בְּחֻפָּה לְהִתְלוֹנָן.** במח' נירנברג: 'כנסום לַחֻפָּה בְּמִשְׁתָּה לְהִתְרוֹנָן'.

מקורות ומקבילות

טריה. ע"פ ישע' ח, ו. **ובקרת.** ע"פ ויק' יט, כ ורש"י ד"ה בקרת. **להכביד.** ע"פ מ"ח יב, יד. **בשלדי.** ע"פ בבלי מו"ק, דף כה ע"ח. **טהר טבילת וכו'.** גם טבילת המקוה מבואר באה"מ, חגוכה, עמ' 189; מחכר בקארה בבעה"ט בר' כו, כב. ראו בבלי יומא, דף עז ע"ב, 'מעין היולא מבית קה"ק' וכו'. **טבילת מקוה החדיל.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 189, 'כל מי שאשתו הולכת לטבילה ידקר בחרב'. **טסו קדושים.** ע"פ בבלי שבת, דף פו ע"ח, 'ישראל קדושים הן ואין משמשין' וכו'. **מנשיהם להבדיל.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 189, 'מנעו עצמם מלשמש'. **להבדיל.** ע"פ שמו"ר פר' לד, סי' ח, 'אין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו' וכו'. **טרחם סקרת גם להגדיל.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 189, 'אמר להם הקב"ה וכו', אני אטהר אתכם ופתח לכל אחד וכו'. **סקרת.** ע"פ בבלי ר"ה, דף יח ע"ח. **יחיד.** ע"פ דב' ו, ד; לב, לט; ישע' מו, ט; תה' קמה, יג; מגא"ס ח, קלב, 'הוא יחיד'. **שוכן שמים.** ע"פ ישע' לג, טז. **יתן לכלם מקואות מים.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 189, 'ופתח לכל אחד וכו' מעיין בתוך ביתו והיו נשיהם עובלות' וכו'. **מיחדיו פעמים.** ע"פ ב"ר פר' כ, סי' ז; מדת"ה מז' קד, סי' י. **סיפור חנה. המרד ונלחמו.** מבואר באה"מ, חגוכה, עמ' 189 ואילך; שדר"ח בעניני חגוכה, ע"פ כת"י, הרב משה חיים לייטער, ישורון חלק יט, אולם תשס"ז, עמ' כח-לו. מחכר בקארה במג"ת, הסכוליון, ד"ה שבעה עשר באלול. **יסף ידו.** ע"פ ישע' יח, יח. **נתעב המון.** ע"פ ישע' מט, ז; עמ' טו, יד. **ידידות בית.** ע"פ ירמ' יב, ז. **לאיש בזמן.** ראו פדר"ך פי' ה, '...מאחרש אשה ומולדה וכו' ומולדה מיד'. **ישכבנה אז תחילה ההגמון.** ע"פ בבלי שבת, דף כג ע"א ורש"י ד"ה היו באותו הנס; כתובות, דף ג ע"ב; מג"ת, הסכוליון, ד"ה שבעה עשר באלול; אה"מ, חגוכה, עמ' 189, '...בלילה הראשון מחופתה אלא אצל ההגמון' וכו'. **ישכבנה.** ע"פ דב' כח, ל. **יתד זאת נתקעה.** ע"פ ישע' כב, כג. **ירחים ארבעים וארבעה.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 190, '...ונהגו בדבר הזה שלש שנים וחמושה חדשים'. **ירחים... חדש.** ע"פ מ"א ו, לח. **יהודה הסיעה.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 192, '...כיון ששמע יהודה וחבריו כך' וכו'. **כהן הקדש.** ע"פ שמ' כח, מא; כט, א. **כנתמלא ספק.** ע"פ בר' טו, טז; פסז"ו בר', פר' טו, סי' טז, ע"פ איו' כ, כב. **ושדי חנן.** ע"פ בר' מג, יד. **כנסה לחשמונאי.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 192, 'כיון שראו להוליכה אצל אותו ההגמון'. **בת יוחנן.** ראו מג"ת, הסכוליון, ד"ה שבעה עשר באלול. **כנסום במשתה בחפה.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 190. **להתלונן.** ע"פ תה' לא, ח. **כל עדיה פחחה הכלה.** ע"פ אה"מ, חגוכה, עמ' 190, 'וקרעה פורפירון שלה וכו' כשהיא מגולה; שדר"ח כת"י, עמ' לו, 'עמדה ופשטה בגדי תכשיטיה וכו' ולבשה סמרטוטין'. **עדיה.** ע"פ ירמ' ב, לב. **פחחה.** ע"פ משנ' מגילה פ"ד, מ"ו. **כוס מזגה לקרואי הלולא.** ע"פ שדר"ח כת"י, עמ' לו, 'נעלה כוס וקיתון של יין וכו' משקה' וכו'.

לִקְרוּאֵי הַלּוּלָא· כָּבְשׁוּ עֵינֵיהֶם מֵהַבִּיט צְלָהּ: כָּבַד שֶׁצֶף הָאַח לְעֶמָּהּ· כַּבִּירִים קְרוּאִים פֹּה לְהַטְעִימָהּ· כְּנֶגְדָּם אֵיךְ עָמַדְתִּ כִּקְדֵשָׁה עֲרֻמָּה:

לָמוֹ הֵשִׁיבָה נָוַת יָפֵה־פִיָּה· לִי אֵיךְ תְּיַסְּרוּנִי בִּרְמִיָּה· לְעָרֵל וְטָמֵא תַּשְׁכִּיבוּנִי עֲרִיָּה: לָבְשָׁה רוּחַ אָז יְהוּדָה· לִבּוֹ מָלְאוֹ גְּבוּרָה עֲנוּדָה· לָחַשׁ וַיְקַנֵּא קִנְאָה כְּבֵדָה: לִקֵּט הֶדֶס וְכָל־מִינֵי בְשָׂמִים· לְהָגִיל כְּמוֹ בְגִיל וְהַנּוּמִים· לְהַתְעוֹת לְעַוָּל חֶקּוֹ מַשְׁלִימִים:

מֻרְחוֹק בְּשָׁקְפָם מְזַמְּרִים וּמְחַנְּגִים· מִלֵּל אֵלּוּ הַשָּׂרִים

מקורות ומקבילות

כבשו עייניהם. ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 190, '...נתביישו ונתנו פניהם בקרקע וקרעו'. **עיניהם מהביט.** ע"פ במ' טו, לט. **צלה.** ע"פ הוש' ד, יג. **כבד שצף האח לעמה.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'מיד נתמלא יהודה ואחיו חימה עליה' וכו'. **שצף.** ע"פ ישע' נד, ח. **כבירים.** ע"פ ישע' יח, יב; איו' לד, כד; אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'נתקבלו כל גדולי ישראל' וכו'. **קרואים.** ע"פ ש"א ט, יג. **כנגדם איך עמדת כקדשה ערמה.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'שהעיזה פניה להיות ערומה בפני כל העם הזה'. **כקדשה.** ע"פ בר' לח, כא; דב' כג, יח. **ערומה.** ע"פ הוש' ב, ה. **למו השיבה.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'אמרה להם, שמעוני' וכו'. **נות יפה פיה.** ע"פ ירמ' מו, כ; איו' ח, ו. **לי איך תיסרוני ברמיה.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'ומה אם בשביל וכו' בלי שום עבירה' וכו'. **לערל וטמא תשכיבוני.** ע"פ ישע' נב, א; מג"ת, הסכוליון, ד"ה שבעה עשר באלול; אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'למסרני ביד ערל להתעולל בי'. **תשכיבוני.** ע"פ ישע' יג, טז; זכ' יד, ב. **עריה.** ע"פ יחז' טז, כב. **לבשה רוח אז יהודה.** ע"פ דה"א יב, יט; אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'באותה שעה נתקנאו אחיה וכו'; עמ' 192, 'כיון שמע יהודה והבירו כך, נועלו יחדיו' וכו'; שדר"א כח"י, עמ' לא. **לבו מלאו.** ע"פ שמ' לה, לה. **מלאו גבורה.** ע"פ ישע' יא, ג; תה' סה, ז. **ענודה.** ע"פ איו' לא, לו. **לחש.** ע"פ ישע' ג, ג. **ויקנא קנאה.** ע"פ במ' כה, יג; מג"ת, הסכוליון, ד"ה שבעה עשר באלול. **קנאה כבדה.** ע"פ זכ' א, יד; ח, ב. **לקט הדס.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'ועשו חופה של הדס'; שדר"א כח"י, עמ' לא. ראו רש"י עמ"ס כתובות, דף יז ע"ב, ד"ה תגורא, 'כמין חופה של הדס עגולה'. **וכל מיני בשמים.** ע"פ שה"ש ד, י; שדר"א כח"י, עמ' לא. **להגיל כמו בגיל.** ע"פ תה' מה, טז; בבלי כתובות, דף יז ע"א, '...היה נועל בד של הדס ומרקד לפני הכלה'; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, '...מזמרים ומרקדים עד שבאו לבית ההגמון'. **והנומים.** ע"פ בבלי כתובות, דף יז ע"ב, 'מאי הינומא?'. **להתעות.** ע"פ ישע' יט, יד. **לעול.** ע"פ תה' עא, ד. **חקו משלימים.** ע"פ ירמ' נא, ו. **מרחוק בשקפם.** ע"פ שופ' ה, כח; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'כיון שמע ההגמון' וכו'; שדר"א כח"י, עמ' לא; ועשו חופות וכו' עד ביתו' וכו'. **מזמרים.** ע"פ ישע' נא, ג; ירמ' ז, לד. **ומחנגים.** ע"פ בבלי גיטין, דף מז ע"א, 'הלולי וחגגי'. **מלל.** ע"פ בר' כא, ז; דני' ו, כב; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'אמר לשרי ועבדיו'; שדר"א כח"י, עמ' לא. **אלו השרים ומנהיגים.** ע"פ ישע' ג, ב-ג; אה"מ, תנוכה, עמ' 190, 'בת כהן גדול ואין בכל ישראל גדול מאביו'; עמ' 192, 'ראו אותם שהם מגדולי ישראל וכו' ראויים הם לכבוד גדול'; שדר"א כח"י, עמ' לה, 'שהיה אביה קרוב למלכות' ובעמ' לז, 'הללו גדולי ישראל'.

ה"נ והערות

לקרואי הַלּוּלָא. בה"נ במח' בולוניא. בב"י, מח' רמ"ו ונירנברג: 'לקרואי הַלּוּלָא'. בהרבה מח' אשכנזים: 'לקרואי הַלּוּלָה'. במח' שד"ל: 'לקרואי הִלּוּלָה'. **כבשו עֵינֵיהֶם.** במח' נירנברג: 'כבשו פְּנֵיהֶם'. **פה לְהַטְעִימָהּ.** במח' נירנברג: 'פה לְהַנְעִימָהּ'. **עֲרֻמָּה.** במח' נירנברג: 'עֲרוּמָה'. **יָפֵה־פִיָּה.** בה"נ במח' בולוניא, ע"פ ירמ' מו, כ. בב"י, מח' רמ"ו ונירנברג: 'יְפֵיפִיָּה', תיבה אחת. במח' שד"ל: 'יָפֶה פִיָּה', ללא מקף. **לי אֵיךְ.** בה"נ במח' נירנברג ושד"ל. בב"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'לי הֵיךְ'. **תַּשְׁכִּיבוּנִי עֲרִיָּה.** במח' נירנברג: 'תַּשְׁגִּילוּנִי עֲרִיָּה'. **לְהָגִיל כמו.** במח' נירנברג: 'לְהָכִין כמו'. **בגיל וְהַנּוּמִים.** בה"נ בקד"א. בב"י, מח' רמ"ו ובולוניא: 'בגיל אֲנוּמִים'. בהרבה מח' אשכנזים: 'בגיל וְהַנּוּמִים'. במח' נירנברג: 'בגיל וְהִנּוּמִים'. במח' שד"ל: 'בגיל הִנּוּמִים', ללא ו'. **להתעות לְעַוָּל חֶקּוֹ.** במח' נירנברג: 'להתעות עַוָּל בְּחֶקּוֹ'. **מזמרים וּמְחַנְּגִים.** בה"נ במח' רמ"ו ונירנברג. במח' בולוניא: 'מזמרים וְחוֹגְגִים'. במח' שד"ל: 'מזמרים וּמְחַנְּגִים'. **אֵלּוּ השרים וּמַנְהִיגִים.** במח' נירנברג: 'אֵלֶּה השרים הַמַּנְהִיגִים'.

וּמַנְהִיגִים· מֵעַתָּה נִכְנָסוּ בְּנִמּוֹסֵי עֲרוּגִים: מְשָׁרְתָיו וּמַחֲנֵהוּ חִוּצָה הֵנִיס· מַתִּתְיָה וְאֶחָיו פְּנִימָה הִכְנִיס· מַכְּבֵי יְהוּדָה גְּבוּרָה הִשְׁנִיס: מְמֹאֶסֶת עֵץ הִדְקִיר הַמְּזַנֶּה· מֵעַכּוֹ לִגְמֵרִים רָדַף הַמַּחֲנֶה· מְחָצָם וְכִלָּם וַיֶּגֶד לְאוֹלִיפֶּירְנֶה:

נָסַע וַיֶּאֱסֹף הֲמוֹנוֹ לְהַקְמִיל· נָח קָרוֹב מִצִּיּוֹן מִיל· נָע לְבָבִי כְּיַעַר וּכְכַרְמִיל: נָדְבוּ עַם לָשׁוּב לִמְחוֹלָלָם· נֶאֱנָחִים בְּצוֹם וּבְכִי כֻּלָּם: נֶחֱמָדִים מִפָּז הָגוּ בְּפִלּוּלָם: גִּבָּא לַמֶּלֶךְ הֶגְמוֹנוֹ

ח"נ והערות

מעתה נִכְנָסוּ. במח' נירנברג: 'מעתה יִכָּנְסוּ'. **מַתִּתְיָה ואחיו.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'מַתִּתְיָהוּ ואחיו'. במח' נירנברג: 'מַתִּתְיָהוּ ואחיו'. **מַכְּבֵי יהודה.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' אשכנזים: 'מַכַּבֵּי יהודה'. במח' שד"ל: 'מַכְּבִי יהודה'. **עֵץ הדקיר.** במח' נירנברג: 'כֹּל עֵץ הדקיר'. **מעכו לִגְמֵרִים.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'מעכו לִגְמָרִים' וצ"ע. במח' נירנברג: 'מעכו לְגִמְרִים'. **לְאוֹלִיפֶּירְנָה.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'לְאַלִּיפוֹרְנָה'. במח' שד"ל: 'לְאֶלִיפֶּרְנָה'. במח' נירנברג ואה"מ: 'לְאַלִּיפוֹרְנִי'. **נח קָרוֹב.** במח' נירנברג: 'נח בְּקָרוֹב'. **כיער וּכְכַרְמִיל.** במח' נירנברג: 'כיער וְכַרְמִיל'. **נדבו עַם.** במח' נירנברג: 'נדבו הָעָם'. **בצום וּבְכִי.** במח' נירנברג: 'בצום וּבִבְכִי'. **נֶחֱמָדִים מפז.** כה"נ במח' בולוניא, נירנברג, במקרא שלפנינו וכצ"ל. בכ"י, מח' רמ"ו ושד"ל: 'נֶחְמָדִים מפז'. **הָגוּ בְּפִלּוּלָם.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'הָגוּ בפלולם'. במח' נירנברג: 'הָגוּ בְּפִלְפּוּלָם'. **הגמונו אַכְיוֹר.** בספי"ה ה, ז, 'אחיור, ראש צבא בני עמון'. במח' נירנברג: 'הגמונו אַכְּיוֹר'. בשדר"א כת"י: 'הגמון אחד ושמו עטור' וראו בהערה 84.

מקורות ומקבילות

מעתה נכנסו. ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לז, 'והן נכנסין'. **כמוסי.** ע"פ תר"א ויק' יח, לז; שדר"א כת"י, עמ' לז, 'בדין [כ"י נ"י: בדת] שלי'. **ערוגיס.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ב, ה"ח, 'לערוגת הבושם, אילו ישראל'. **משרתיו ומחנהו וכו' פנימה הכניס.** ע"פ אה"מ, תוכחה, עמ' 192, 'יוה להוליא חוץ שריו ועבדיו, וגכנס יהודה וחבירו עם אחותו אלל ההגמון'; שדר"א כת"י, עמ' לז. **חולה הניס.** ע"פ בר' לט, יב־יג; ספי"ו לט, ט. **מתתיה ואחיו.** ע"פ סמק"א יד, כט. **מכבי יהודה.** ע"פ סמק"א ב, ד; ב, סה; סמק"א ג, א. ראו שדר"א כת"י, עמ' לז. **גבורה השניס.** ע"פ מ"א יח, מו; סמק"א ג, א. **ממאסת עץ.** ע"פ יחז' כא, טו. **ממאסת עץ הדקיר המזנה.** מזוכר ברש"י, יחז' כא, יח. **הדקיר המזנה.** ע"פ במ' כה, ח; אה"מ, תוכחה, עמ' 192, 'התכו ראשו' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' לז, 'שלף וכו' הרבו והסיר את ראשו'. **מעכו לגמריס.** אה"מ, תוכחה, עמ' 192, 'דרסו היוניס עד גמירא, חוץ מעיקר המלכות'; שדר"א כת"י, עמ' לז. **עכו** - בצד הלפוני. שופ' א, לא. **גמריס** - בצד המזרחי. רמב"ן, במ' לב, לח, 'ובית גמרה שקראו גמריס'. **רדף המחנה.** ע"פ שופ' ד, טז; שדר"א כת"י, עמ' לז, 'וילאו יהודה וחבירו ורדפו אחריהם'. **מחצם וכלם.** ע"פ ש"ב כב, לט; אה"מ, תוכחה, עמ 192, '...הרגו שריו ועבדיו ודרסו היוניס'; שדר"א כת"י, עמ' לז, 'והרגו מהן תילי תילים'. **ויגד לאוליפירנה.** ע"פ אה"מ, תוכחה, עמ' 192; שדר"א כת"י, עמ' לז. **גִּבּוֹרָה יְהוּדִית וּתְשׁוּעַת עַמָּהּ.** מבואר בספי"ה פר' ד־טז; אה"מ, תוכחה, עמ' 192 ואילך; אה"מ, יהודית, עמ' 204 ואילך; שדר"א בעניני חנוכה, ע"פ כת"י, הרב מסה חייס לייטער, ישורון חלק יט, אלול תשס"ז, עמ' לז־מה. **נסע.** ע"פ ספי"ה ז, א־ג. **ויאסף המונו.** ע"פ שופ' ד, ז; חבק' ב, ה; ספי"ה ז, ב, 'ק"ע אלף איש רגלי, ופרשים שנים עשר אלף, מלבד ערב עד אין מספר'; באה"מ, יהודית, עמ' 205, 'ויקבץ ק"ך אלפים שולפי חרב ול"ב אלף בעלי חניס'. **נח קרוב מליון מיל.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לז והערה 83. באה"מ, תוכחה, עמ' 192, 'בא לפני ירושלם והביא אותה במצור'; באה"מ, יהודית, עמ' 205, 'מלא סילוני המים אשר חוץ לעיר' וכו'. **נע לבבי.** ע"פ ישע' ז, ב; מכילתא דרשב"י, שמ' פר' כ, סי' עו, 'אין לשון ניעה אלא טירוף'; ספי"ה ז, ד; אה"מ, תוכחה, עמ' 192, 'ונפחדו מאד היהודים'; אה"מ, יהודית, עמ' 205, 'רעדה אחזתם שם חיל כיולדה'; שדר"א כת"י, עמ' לז. **כיער וככרמיל.** ע"פ ישע' כט, יז. **נדבו עם.** ע"פ תה' מז, י ורש"י; ספי"ה ו, כה־כח; ז, כא; אה"מ, יהודית, עמ' 205, 'ויהי כשמעם וכו' כל שרי צבאות ישראל'. **לשוב.** ע"פ ירמ' ג, א; זכ' א, ג; אה"מ, יהודית, עמ' 205, 'חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו'; שדר"א כת"י, ריש עמ' לח. **למחוללם.** ע"פ דב' לב, יח. **נאנחים.** ע"פ יחז' ט, ד; איכ' א, ד. **בצום ובכי כלם.** ע"פ יואל' ב, יב; אס' ד, ג; ספי"ה ד, יב־יח; מדה"ה מז' ל, סי' ו; אה"מ, יהודית, עמ' 205, '...בבכי ובצעקה גדולה ומרה', 'ויעלו ספר על ראשם ויצעקו' וכו' 'לעקו לעקה גדולה ומרה ויבכו בכי גדול' וכו'. **נחמדים מפז.** ע"פ תה' יט, יא. **הגו בפלולם.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לח, 'והיו עוסקין בתורה יומם ולילה'. **נגא למלך.** ספי"ה ו, ו; ז, יא; אה"מ, תוכחה, עמ' 193, 'אחד מתכמיו שהיה רואה ומחה בכוכבים והיה אומר רואה אני' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'והיה יודע איסטרולוגיאה'. **נגא וכו' מכיור.** ראו ספי"ה ה, ז־כב.

אַכְיוֹר· נָדִיב וְיוֹעֵץ דּוֹכוֹס וְאַפִּיפְיוֹר· נָצְרוּ חֻקָּם וְיַצִּיתוּךְ בַּכִּיוֹר:

סוֹטֵן כְּהֶאֱזִין עָלָיו הִגְעִיר· סָח לְהוֹכִיעוֹ כְּבוֹדוֹ לְהַכְעִיר· סָמוּךְ מְבוֹא שַׁעַר הָעִיר: סָעַף מָחָר הַקִּרְיָה כְּאַגְחִיל· סְיָפֵי בְּרֹאשׁ זֶה אַתְחִיל· סָנֶגְרוֹן מְשַׂנְאַי עֲבוּר הִשְׁחִיל: סִכְּכַתְנִי בַּלַּיְלָה הַהוּא יְהוּדִית· סוֹדָה בָּרוּךְ וְטַעֲמָה עִדִּית· סוֹחֲרָה לְעַמָּה וּלְיָוָן לַפִּידִית:

עִיר וְיוֹשְׁבֶיהָ בְּכִשֶּׁר בַּחֲזוֹתָה· עָלְצָה וַתּוֹלֶךְ עִמָּהּ שִׁפְחָתָהּ· עַל־יְהוָה הִשְׁלִיכָה יַהֲבָתָהּ: עָמְדָה בְּרֹאשׁ מַחֲנוֹת הָאוֹיֵב·

מקורות ומקבילות

נדיב ויועץ. ע"פ ישע' לב, ח. **דוכוס ואפיפיור.** ראו מתע"ד פר' לב, סי' ט, '...מלך וכו' הכל נכנסין עמו, הפרכין דוכסין' וכו'; בבלי ע"ז, דף יח ע"א. **נצרו חקם.** ע"פ ספי"ה ה, כב; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'רואה אני שישראל מחריס בתשובה'; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'עכשיו ישראל מחירין במצות'. **ויציתוך בכיור.** ע"פ זכ' יב, ו; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'ואי אתה יכול להס'; אה"מ, יהודית, עמ' 205; שדר"א כת"י, עמ' לח; מדת"ה מז' קיח, סי' יג. **סוטן.** ע"פ ש"א כט, ד; תה' עא, יג. **כהאזין עליו.** ע"פ איו' לד, ב; לד, טז; ספי"ה ו, ה; אה"מ, יהודית, עמ' 205. **הגעיר.** ע"פ בר' לז, י; ישע' יח, יג; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'נתמלא המלך חמה עליו'; אה"מ, יהודית, עמ' 205; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'מיד כעס המלך'. ראו ספי"ה ו, א־ה. **סח.** ספי"ה ו, ה־טו. **להוקיעו.** ע"פ במ' כה, ד; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, '...להלות אותו על העץ'; שדר"א כת"י, עמ' לח. **כבודו להכעיר.** ע"פ ספי"ה ו, טז־יט; אה"מ, יהודית, עמ' 205, 'ויעו לייסר וכו' בספרים גדולים וכו' לאסרו בנחשתים' וכו'. **סמוך מבוא שער העיר.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'אלא ירושלם'; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'כנגד שערי ירושלם'. בה"מ, יהודית, עמ' 205, 'להוליכו אל מחנה העברים לירושלם'. **סעף.** ע"פ תה' קיט, קיג. **מחר הקריה וכו' זה אתחיל.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'מחר כשתפול ירושלם בידינו נהרוג אותו'; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'כשתפול ירושלם בידי, נהרג זה בתחלה'. **הקריה.** ע"פ ישע' א, כח. **כאגחיל.** ע"פ ישע' מז, יד; יחז' י, ב. **סיפי** - חרבי. ע"פ משנ' שבת, פ"ו, מ"ד. **בראש זה אתחיל.** ראו ספי"ה ו, יא־יב. **סנגרון משנאי עבור.** ע"פ אה"מ, יהודית, עמ' 205, 'ככה יעשה לאים על אשר דיבר טוב על ישראל וכו', כי דיבר טוב על ישראל וכו'; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'בשביל שלמדתי עליכם זכות'. **סכבתני.** ע"פ איו' י, יא; לוי"ה, נפתלי, ח, ד; ספי"ה ח, לה. **בלילה ההוא יהודית.** ע"פ בר' כו, כד; ספי"ה ח, לג; אה"מ, יהודית, עמ' 206, 'ואלא אני ושפחתי עמי בלילה'. **סודה ברוך.** ע"פ ספי"ה ח, לד. **ברוך וטעמה.** ראו אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'ברוך טעמך'; מש' לא, יח ורא"ש. **וטעמה עדית.** ע"פ ספי"ה ח, יא־כט. **סוחרה לעמה.** ע"פ מש' לא, יד; ספי"ה ח, יד־לה. **לעמה.** ע"פ תי"ו, ישע' מד, כג. **וליון לפידית.** ע"פ שופ' טו, ה. **עיר ויושביה.** ע"פ ירמ' ח, טז; מו, ח. **עיר ויושביה בכשר.** ע"פ ספי"ה ח, יח־כ; אה"מ, יהודית, עמ' 206, 'ועתה לכו וגשובה אל ה' וכו' ויאמרו אליה וכו' לדק' וכו'. **בחזותה.** ע"פ דני' ד, ח. **עלצה.** ע"פ ספי"ה י, ב־ד; אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'ותרחן את גופה וכו' בעיני כל רואיה'; שדר"א כת"י, עמ' לח. **ותולך עמה שפחתה.** ע"פ ספי"ה י, ה; אה"מ, תנוכה, עמ' 192; אה"מ, יהודית, עמ' 206, 'ואלא אני ושפחתי עמי בלילה'; עמ' 207. **על ה' השליכה יהבתה.** ע"פ תה' נה, כג; ספי"ה ח, יב־יח; ט, א־יד; אה"מ, יהודית, עמ' 206,; שדר"א כת"י, עמ' לח, 'מובטחת אני בהקב"ה שע"י יושעו ישראל'. **עמדה בראש מחנות וכו'.** ע"פ שדר"א כת"י,

ח"נ והערות

דוכוס ואפיפיור. במח' רמ"ו: 'דוכוס ואפיפיור'. במח' בולוניא: 'דוכוס ואפיפיור'. במח' שד"ל: 'דוכוס ואַרְפַּרְכְיוֹר'. במח' נירנברג: 'דוכוס ואפפיור'. **ויציתוך בכיור.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו ושד"ל: 'ויציתוך בכיור'. במח' נירנברג: 'ויציתוך כביור'. **סוטן כהאזין.** בכ"י: 'שוטה כהאזין'. **כבודו להכעיר.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג. במח' שד"ל: 'כבודו להבעיר'. **סיפי בראש.** במח' נירנברג: 'סייפי בראש'. **סנגרון משנאי.** כה"נ במח' שד"ל וכצ"ל. במח' רמ"ו: 'סנגרון משנאי'. במח' בולוניא: 'סנגרון משנאי'. במח' נירנברג: 'סניגרון משנאי'. **עבור השחיל.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'עבור השחיל'. במח' אשכנזים: 'תמור השחיל'. **סכבתני בלילה ההוא.** במח' נירנברג: 'סכבתני בלילה היא'. **בכשר בחזותה.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' נירנברג: 'בכשר חזותה'. במח' שד"ל: 'בכשר בחזותה'. **עלצה ותולך.** במח' נירנברג: 'עלתה ותולך'.

עֲלִיצוֹתָיו לַהֲפֹךְ וְחֵילוֹ לְדַיֵּב· עַל־רֹאשׁוֹ גְּמוּלוֹ לְחַיֵּב: עֲדֵי יָפְיָה הִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ· עַלְמָה כָמוֹהָ אֵין בַּפֶּלֶךְ· עָרְבָה עָלָיו וְלַהֲבִיאָה הִלֵּךְ:

פָּץ מַה־דַּרְכֵּךְ הַשְׁמִיעֵנִי· פָּצָה מִמִּשְׁפַּחַת נְבִיאִים אָנִי· פּוֹתְרִים עָלֶיךָ מַלְכִּי וּקְצִינִי: פֶּתַע פִּתְאוֹם כְּעֵת מָחָר· פָּגוֹזֶיךָ יִתְּצוּ הָעִיר בְּפַחַד· פָּסַעְתִּי לְבַשְׂרֶךָ אַל־תְּאַחַר: פּוּרָה בְדַרְכֶּךָ בְּמוֹ חֲמָתֶךָ· פְּקֹד וּזְכֹר אֶת־אֲמָתֶךָ· פִּרְחֵי מִשְׁפַּחְתִּי יְשָׁרְתוּךָ בְּבֵיתֶךָ:

צִפְצֵף כָּל־שְׁאֵלָתֵךְ אֲמַלֵּא· צִבְיוֹנִי אִם־תַּעֲשִׂי מִלְּכָלֶה· צֶאֱצָאֵי בֵית אָבִיךָ אַעֲלֶה: צָרְחָה לוֹ אֵינֶנִּי טְהוֹרָה· צַו לְהַעֲבִיר קוֹל

ה"נ והערות

עליצותיו לַהֲפֹךְ וְחֵילוֹ. במח' נירנברג: 'עליצותיו לְהָפֵיג וַחֲיָלָיו'. **עֲדֵי יָפְיָה.** כצ"ל וכ"ה במקרא שלפנינו. במח' רמ"ו ובולוניא: 'עֲדֵי יוֹפְיָה'. במח' שד"ל: 'עֲדֵי יוֹפְיָה'. במח' נירנברג: 'עֲדֵי יוֹפְיָה'. **כָמוֹהָ אֵין בַּפֶּלֶךְ.** במח' נירנברג: 'שֶׁאֵין כָּמוֹהָ בַּפֶּלֶךְ'. **וְלַהֲבִיאָה הִלֵּךְ.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא: 'וּלְהָבִיאָה הִלֵּךְ'. במח' נירנברג: 'וּלְהָבִיאָה הִלֵּךְ'. **פָּצָה.** אצל רוזנווסר: 'פְּצָתָה'. **העיר בְּפַחַד.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'העיר בְּפֶחָר'. במח' נירנברג: 'העיר כְּפֶחָר', ע"פ דני' ב, מא. **פסעתי לְבַשְׂרֶךָ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: 'פסעתי לְבַשָּׂרֶךָ'. **אַל־תאחר.** במח' נירנברג: 'לְבַל־תאחר'. **אביך אַעֲלֶה.** כה"נ במח' בולוניא ובדומה לזה במח' שד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: 'אביך אֶעֱלֶה'.

מקורות ומקבילות

עמ' לט, '...הגיעה אלל מחנה היוונים'. **מחנות האויב.** ע"פ דב' כג, י; ספי"ה י, יא. **עליותיו.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' מא, 'ומרוב שמחה' וכו'. **להפך.** ע"פ דה"א יט, ג. **לדיב.** ע"פ ירמ' לא, יא; תה' פח, י. **על ראשו גמולו.** ע"פ יואל ד, ד; במדב"ר פ' יד, סי' א. **גמולו לחיב.** ע"פ אה"מ, יהודית, עמ' 206, 'ולגר הגורר הרע וכו' יפול במכמוריו' וכו'. **עדי.** ס"ב א, כה; יסע' מט, יח. **עדי יפיה.** ע"פ ספי"ה י, יט-כג; אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'הביטו על תואר ויפיה' וכו'. **יפיה.** מס' ו, כה; אס' א, יא. **הגידו למלך.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לט, 'הלכו ואמרו' וכו'. ראו ספי"ה י, יח. **עלמה.** ע"פ בר' כד, מג. **עלמה כמוה אין בפלך.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לט, 'נערה יפה מירושלים אין כיופיה בעולם' וכו'. ראו ספי"ה י, יד; י, יט; י, כג. **נפלך.** ע"פ נחמ' ג, ט. **ערבה עליו.** ע"פ ירמ' לא, כה; תה' קד, לד. **ולהביאה הלך.** ע"פ אס' א, יא; שדר"א כת"י, עמ' לט, 'אמר להם: הביאו אותה לפני'. **פץ.** ע"פ יסע' י, יד; תה' כב, יד. **פץ מה דרכך.** ע"פ ספי"ה יא, ג; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'ויאמר לה מה תבקשי'; שדר"א כת"י, עמ' לט, 'המיעיני'. ע"פ שה"ש ב, יד. **המשמיעיני.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 192; שדר"א כת"י, עמ' לט-מ. **פותריס עליך.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'שמעתי שהיו מתנבאים' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' מ והערה 101. ראו אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'כל זה נאמר לי במראות האלהים'. **מלכי וקציני.** ע"פ מס' ו, ז. **פתע פתאום.** ע"פ במ' ו, ט; יסע' כט, ה; ל, יג. **כעת מחר.** ע"פ שמ' ט, יח; מ"א יט, ב; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'מחר תפול ירושלם ביד'. **פגוזיך יתצו.** ע"פ יחז' כו, ט, תי"ו ורש"י; ס' הערוך, ערך פגז. **יתצו העיר.** ע"פ שופ' ט, מה; יחז' כו, ע-יב. **העיר בפחד.** ע"פ דה"ב יד, יג. **פסעתי לבשרך.** ע"פ ספי"ה יא, יח; אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'ותאמר לו יהודית... שולחתי להגיד לך כל זה'; שדר"א כת"י, עמ' מ, 'עכשיו באתי'. **אל תאחר.** ע"פ תה' מ, יח. **פורה בדרכך במו חמתך.** ע"פ יסע' סג, ג. ראו אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'חרות אף ה' עליהם'. **פקד וזכר.** ע"פ ירמ' טו, טו; תה' קו, ד. **את אמתך.** ע"פ ש"א א, יא; כה, לא. **פרחי משפחתי.** ע"פ משנ' יומא, פ"א, מ"ז. ראו שדר"א כת"י, עמ' מ-מא, '...אמה לכל בית אבי ולכל משפחתי'. **משפחתי ישרתוך.** ע"פ במ' ח, ג; יח, ב. **ישרתוך בביתך.** ע"פ בר' לט, ד. **צפלף.** ע"פ יסע' ח, יט; לח, יד. **כל שאלתך אמלא.** ע"פ תה' כ, ו. ראו אה"מ, יהודית, עמ' 207, 'את תהיה האשה במלכות' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' מא, '...אתן לך עד חצי מלכותי'. **צביוני** - רצוני. ע"פ בבלי כתובות, דף קיא ע"א, 'אדם שצביוני בה'; ב"ר פר' יב, סי' טז, 'היא עשתה לצביוני'. **אם תעשי.** ע"פ בר' ל, לא; שדר"א כת"י, עמ' מא, 'אמר לה: אם רצונך שתיעשאי לי' וכו'. **לאלאי בית אביך אעלה.** ע"פ יסע' כב, כד. ראו שדר"א כת"י, עמ' מא, 'אתן לה המלך אמנה'. **אעלה.** ע"פ שמ' ג, ח; יסע' יד, יג. **צרחה.** ע"פ דב' כב, כז; מ"ב ד, א; לפ' א, י. **איני טהורה.** ע"פ ויק' יח, יט; שדר"א כת"י, עמ' מא, 'עכשיו אני בנדתי'. ראו רמב"ן, בר' לא, לה, ד"ה והנכון בעיני. **צו להעביר קול.** ע"פ שמ' לו, ו; יחו' א, יא; אה"מ, תנוכה, עמ' 193, 'תעביר כרוז בכל המחנה'; שדר"א כת"י, עמ' מא,

וּגְזֵרָה· צוּרוֹ מֵהַגִּיעַ בְּעַלְמָה הַמִּטַּהֲרָה: צָהֹל כַּסּוּס מְזוּיָּן וְכִרְכַּר·
צְבָאָיו לְמִשְׁתֵּה שְׁמָנִים הִשְׁכַּר· צַוָּארוֹ לָצוּד שָׁתָה וַיִּשְׁכַּר:

קִפַּחְתּוֹ אָז שְׁנַת תַּרְדֵּמָה· קְרוּאָיו נָמוּ הַנַּעֲרָה לְפַגְּמָה· קָדְקָדוֹ
הִשְׁכִּיב וּכְיָשֵׁן נִדְמָה: קָמוּ חִישׁ וּפָנוּ לְדַרְכָּם· קָלוּ רֶגֶל מֵעַל
מַלְכָּם· כִּדְּמוּ וַיָּרוּצוּ לְאָהֳלֵי סֻכָּם: קְרוּאָה יִרְאַת יְהוָה
וּמַשְׂכֶּלֶת· קָצְצָה גֻלְגַּלְתּוֹ כְּרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת· קָחֲתוּ וֶהֱבִיאָתוּ
לְהֵיטִיב תּוֹחֶלֶת:

רָאוּהוּ וְלֹא הֶאֱמִינוּ לָהּ· רָצוּ לְאִישׁ בְּקִצְפּוֹ תָּלָה· רָחַשׁ הוּא
רֹאשׁוֹ בְּאָלָה: רֶמֶשׁ הַהוּא גָּדְלוּ שְׂמָחוֹת· רָחֲקוּ וַיָּנוּסוּ יָגוֹן

מקורות ומקבילות

יֹאוּר וּיעבירו כרוז בכל המחנה׳. **צורו** - בצורות. ע״פ במ׳ יג, כח. **מהגיע בעלמה.** ע״פ שמ׳ יט, טו; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳מי שירחה שתי נשים וכו׳ ולטבול׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מח. **המטהרה.** ע״פ יחז׳ כב, כד; ספי״ה יב, ז. **צהל כסוס.** ע״פ ירמ׳ ח, טז; ספי״ה יב, טז; אה״מ, יהודית, עמ׳ 207, ׳ותבער בו אש החשק והתאוה אליה׳ וכו׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מח, ׳ומרוב שמחה׳. ראו משנ׳ סוטה, פ״ח, מ״ח, ׳אל ירך לבבכם מפני להלת סוסים׳. **כסוס מזוין.** ע״פ ירמ׳ ה, ח. **וכרכר.** ע״פ שב״ב ו, יד; מחמ״נ, אות כ, ערך כר, ד״ה הבלשי מפזז. **לבחיו למשתה וכו׳.** ע״פ ספי״ה יב, י; אה״מ, יהודית, עמ׳ 207, ׳ויעש המלך משתה גדול לכל שריו׳ וכו׳; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193; שדר״ח כת״י, עמ׳ מא־מב, ׳עשה סעודה גדולה, וזימן׳ וכו׳. **למשתה שמנים.** ע״פ יבע׳ כה, ו. **השכר.** ע״פ הוש׳ ז, ה ותי״ו. **צוארו.** ע״פ איו׳ לט, יט. **שתה וישכר.** ע״פ ספי״ה יב, כ; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳שתו ונשכרו׳; אה״מ, יהודית, עמ׳ 207, ׳ויאתה יין הרבה מאד מאשר שתה כל ימי חייו׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב, ׳נשתכר המלך יותר מכולם׳. **קפחתו.** ראו במדב״ר פר׳ ד, סי׳ כ, ׳והיתה מקפחתו בדברים׳. **שנת תרדמה.** ע״פ בר״ח כו, יב; איו׳ ד, יג; ספי״ה יג, ח־ב; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב, ׳נפלה עליו תרדמה ונעשה כמת׳. **קרואיו.** ע״פ לפ׳ ח, ז. **קרואיו נמו הנערה לפגמה.** ע״פ שדר״ח כת״י, עמ׳ מב, ׳אמרו זה לזה וכו׳ הנערה׳ והערה 113. **נמו** - מלי עֶלֶס. ע״פ במ׳ כד, ג. **הנערה לפגמה.** ע״פ משנ׳ כתובות, פ״ד, מ״ח. **קדקדו.** ע״פ תה׳ סח, כב. **השכיב וכישן נדמה.** בספי״ה יג, ב, ׳נופל על משכבו׳; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳והמלך ישב בחיקה וישן׳; אה״מ, יהודית, עמ׳ 207, ׳ישן כמת׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב. **קמו חיש וכו׳.** ע״פ ספי״ה יג, ח; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳הלכו כל אחד ואחד לאוהליו׳; אה״מ, יהודית, עמ׳ 207; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב. **ופנו לדרכם.** ע״פ יבע׳ נו, יא. **קלו רגל.** ע״פ שב״ב ב, יח; עמו׳ ב, טו. **מעל מלכם.** ע״פ שופ׳ ג, יט; ספי״ה יג, ד־ד. **וירוצו.** ע״פ יבע׳ נט, ז. **לאהלי סכם.** ע״פ תה׳ כז, ה; ספי״ה יג, ח; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳הלכו כל אחד ואחד לאוהליו׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב. **קרואה ירלת ה׳.** משל׳ לא, ל. **ומשכלת.** ע״פ משל׳ יט, יד. **קצצה גלגלתו.** ע״פ ספי״ה יג, ח; בבלי שבת, דף כג ע״א, ורש״י ד״ה היו באותו הגס; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳נעלה סייף שלו וחתכה ראשו׳; אה״מ, יהודית, עמ׳ 208; שדר״ח כת״י, עמ׳ מב. **כראש שבלת.** ע״פ איו׳ כד, כד; ספי״ה יג, ז, ׳ותקמוץ מעליות ראשו׳ וכו׳; אה״מ, יהודית, עמ׳ 208, ׳ותפסה אותו בשערי ראשו׳ וכו׳. **קחתו והביאתו וכו׳.** ע״פ ספי״ה יג, ע־עט; אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193; אה״מ, יהודית, עמ׳ 208; שדר״ח כת״י, עמ׳ מג. **להיטיב תוחלת.** ע״פ משל׳ י, כח. **ראוהו ולא האמינו לה.** ע״פ אה״מ, תנוכה, עמ׳ 193, ׳אמרו לה לא דייך שזנית׳ וכו׳; שדר״ח כת״י, עמ׳ מג. **רצו לאיש בקצפו תלה.** ע״פ שדר״ח כת״י, עמ׳ מג, ׳עד שהרגו את הראש וכו׳ שהיה אסור מגד שערי ירושלם׳. **רחש.** ע״פ תה׳ מה, ב. **רחש הוא ראשו באלה.** ע״פ שדר״ח כת״י, עמ׳ מג, ׳אמר להם, בודאי ראשו של מלך׳. ראו ספי״ה יד,

ח״נ והערות

צורו מֵהַגִּיעַ. בה״נ במח׳ רמ״ו ושד״ל. במח׳ בולוניא: ״צורו מַהַגִּיעַ״. במח׳ נירנברג: ״צורו מהגיע״. **בעלמה הַמִּטַּהֲרָה.** בב״י ומח׳ אשכנז: ״בעלמה הַמַּטָּהֲרָה״. **צהל כַּסּוּס.** כ״ה בנוב״ר, כ״י ומח׳ אשכנז. נ״א: ״צהל כָּסוּס״. **מְזוּיָּן וְכִרְכַּר.** בה״נ במח׳ רמ״ו ובדומה לזה במח׳ שד״ל. במח׳ בולוניא: ״מְיוּזָּן וְכִרְכָּר״. במח׳ נירנברג: ״מְיוּזָּן וּמְכוּרְכָּר״. **לְמִשְׁתֵּה שמנים הִשְׁכַּר.** במח׳ נירנברג: ״בְּמִשְׁתֵּה שמנים הִשְׁכָּר״. **הנערה לְפַגְּמָה.** במח׳ נירנברג: ״הנערה לְפוּגְמָה״. **קצצה גֻלְגַּלְתּוֹ.** בה״נ במח׳ רמ״ו. במח׳ נירנברג ושד״ל: ״קצצה גֻלְגָּלְתּוֹ״ וכן נראה ממח׳ בולוניא. **וֶהֱבִיאָתוּ להיטיב.** במח׳ נירנברג: ״וְהֲבִיאָתוּ להיטיב״. במח׳ בולוניא: ״וְהַבִּיאָתוּ להיטיב״ ובדומה לזה במח׳ רמ״ו. במח׳ שד״ל: ״וְהֲבִיאָתוּ להיטיב״. **רֹאשׁוֹ באלה.** במח׳ נירנברג: ״רֹאשׁוֹ באלה״.

וַאֲנָחוֹת· רוֹדֵף וּמִתְנַקֵּם כְּהֶרֶף לִמְחוֹת: רָקְדוּ וְחָדוּ כָּל־הַלַּיְלָה·
רֶגֶן הִגְעִימוּ לְנוֹרָא עֲלִילָה· רָחֲפָם וּפִקְדָם בְּפֶסַח וְחֶמְלָה:
שֶׁחַר כְּהִקְרִין וְהַבֹּקֶר אוֹר· שָׁאֲגוּ לְקוֹל אַדִּיר וְנָאוֹר· שְׁמַע
יִשְׂרָאֵל יְהוָה לְבָאֹר: שׁוֹדְדִים בְּשָׁמְעָם הֲמוּלַת הֶהָמוֹן· שָׁחוּ
לְהַקִּיץ הַמֶּלֶךְ וְלִכְמֹן· שֶׁזָּפוּהוּ מֵת מֶשְׁכָּב בְּאַרְמוֹן: שְׁאוֹנָם
נִכְנַע וַתִּבְרַח רוּחָם· שָׁחֲחוּ וְחָגְרוּ בְּפַחַד אֶבְחָם· שׁוֹבֵיהֶם
רְדָפוּם וְהִכּוּם לְפַלְחָם:
תְּמוּם וַהֲרֻגוּם תְּלֵי תְלִים· תּוֹדוֹת וָשִׁיר סִיְּגוּ סְגוּלִים· תְּקֶף

ח"נ והערות

כְּהֶרֶף לִמחוֹת. כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'בְּהֶרֶף למחות'. במח' נירנברג: 'כַּהֶרֶף למחות'. **שאגו לְקוֹל אַדִּיר.** במח' נירנברג: 'שאגו בְּקוֹל חָזָק'. **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ.** באה"מ ושדר"א כת"י הפסוק בא במלואו. **בְּשָׁמְעָם המולת הֶהָמוֹן שָׁחוּ.** במח' נירנברג: 'כְּשׁוּמְעָם המולת הָמוֹן שָׁקְדוּ'. **שָׁחֲחוּ וחגרו.** במח' נירנברג: 'שָׁקְדוּ וחגרו'. **בפחד אֶבְחָם.** כה"נ במח' רמ"ו, נירנברג ושד"ל. במח' בולוניא: 'בפחד אִבְחָם'. **והכום לְפַלְחָם.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: 'והכום לְפָלְחָם' וכן נראה במח' בולוניא. **תְּלֵי תְלִים.** כ"ה גם בשדר"א כת"י, עמ' מה, הערה 132, מכתי"ר וכתי"א.

מקורות ומקבילות

ה"י; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'ויקרא אל המלך' וכו'. **רמזו גאלה.** ע"פ ס"ב יח, ט. **רמס** - לילה. ע"פ תה' קד, כ. **רמס ההוא.** ע"פ שמ' יב, מב. **גדלו שמחות.** ע"פ ישע' ט, ב; ספי"ה יג, יב־יח; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'ויאספו כלם מגדול וכו' בשמחה ובשיריס ובהלל' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' מג. **רחקו.** ע"פ ישע' מט, יט. **ויטוסו יגון ואנחות.** ע"פ ישע' לה, י; נא, יא. **רודף.** ע"פ שמ' טו, ט. **ומתנקם.** ע"פ תה' ח, ג. **כהרף.** בגלי ברכות, דף ב ע"ב, 'כהרף עין'. **למחות.** ע"פ בר' ז, ד. **רקדו.** ע"פ דה"א טו, כט. **וחדו.** ע"פ ישע' סו, י ותי"ו. **כל הלילה.** רמו אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'את שוגאנו ועוכר ישראל בלילה הזה... כל הרשעים בלילה הזה... והיה כאשר יזרח השמש'. **רגן הגעימו.** ע"פ ספי"ה יג, יז; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'בהלל ובתודות לה', והדליקו נרות'; שדר"א כת"י, עמ' מג, 'נתנו שבח להקב"ה'. רמו ספי"ה עז, א־יח. **לנורא עלילה.** ע"פ תה' סו, ה. **רחפם.** ע"פ דב' לב, יא. **ופקדם.** ע"פ שמ' ד, לא; תה' קו, ד. **בפסח וחמלה.** ע"פ ישע' לא, ה ומחמ"ג, אות פ, ערך פסח, ד"ה השני. **שחר כהקרין.** ע"פ בר' יט, טו; ישע' נח, ח; ספי"ה יד, ב; יד, יא; אה"מ, יהודית, עמ' 208; שדר"א כת"י, עמ' מג, 'כיון שעלה עמוד השחר'. **והבקר אור.** ע"פ בר' מד, ג; ש"ב כג, ד. רמו סח"ש עז, כח, 'ולברכך עם אור הבקר'. **שאגו לקול.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 193, 'ילאו והרימו קול'; אה"מ, יהודית, עמ' 204. רמו אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'וילאו ויתקעו וירישו תרועה גדולה'. **אדיר ונאור.** ע"פ תה' עו, ה. **שמע ישראל ה'.** דב' ו, ד; אה"מ, תעוכה, עמ' 193; אה"מ, יהודית, עמ' 204; שדר"א כת"י, עמ' מג. **בשמעם המולת ההמון.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 193, 'כיון שבמעו יוניס כך'; שדר"א כת"י, עמ' מד ובהערה 127. **שחו להקיץ המלך.** ע"פ אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'אמרו וכו' לכו ועורו את המלך'. **ולכמון.** בגלי ב"ב, דף עח ע"א, 'כומני... מרכבתא דנשר'. **שזפוהו מת.** ע"פ איו' כ, ט; אה"מ, תעוכה, עמ' 193; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'מתגולל בדמו ורמשו'. **משכב באַרמון.** ע"פ ספי"ה יד, טו; שדר"א כת"י, עמ' מה, 'מצאו אותו מכוסה בלא רמש'. **שאונם נכנע.** ע"פ ישע' יז, יב־יג; כה, ה; ספי"ה יד, טז־יט; אה"מ, תעוכה, עמ' 193, 'נפל עליהם אימה ופחד' וכו'; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'ותהי לעקה גדולה וכו' יצאה מהם כל עלה'. **ותברח רוחם.** ע"פ שופ' ח, ג; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'נפלה עליהם אימה תשכה גדולה'; שדר"א כת"י, עמ' מה, 'בתוותה שעה רפו ידיהם ולא עלרו כח'. **שחחו.** ע"פ איו' ט, יג; ספי"ה טו, ב. **וחגרו... אבחם.** ע"פ ש"א כה, יג. **אבחם.** ע"פ יחז' כח, כ. **שוביהם.** ע"פ ישע' יד, ב. **רדפוס והכוס לפלחם.** ע"פ ספי"ה טו, ג־ז; אה"מ, תעוכה, עמ' 193; אה"מ, יהודית, עמ' 208-209; שדר"א כת"י, עמ' מה. **לפלחם.** ע"פ מ"ב ד, לט ורש"י; תה' קמא, ז; מש' ז, כג; איו' טז, יג. **תמוס והרגוס.** ע"פ דב' ב, טו; יהו' ח, כד; ירמ' כד, י; ספי"ה טו, ד־ה; אה"מ, תעוכה, עמ' 193; אה"מ, יהודית, עמ' 209; שדר"א כת"י, עמ' מה. **תלי תלים.** ע"פ בבלי עירובין, דף כא, סוף ע"ב; שדר"א כת"י, עמ' מה, הערה 132. **תודות ושיר.** ע"פ נחמ' יב, כז. רמו ספי"ה עז, א־יח. **סיגו סגולים.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב, 'לשנה אחרת קבעוס' וכו'; אה"מ, תעוכה, עמ' 192, 'על הלולתם ועם האסיך ההוא קבלו וקיימו' וכו'. **סגוליס.** ע"פ שמ' יט, ה. **תקף הנס.** ע"פ אס' ט, כט ורש"י.

הַנֵּס קָבְעוּ מַשְׂכִּילִים: תִּחֲמוּ הַלֵּל לִגְמֹר שְׁמוֹנָה· תֹּכֶן גֵּרוֹת לְהַעֲלוֹת בִּרְנָנָה· תָּמִיד בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: תֹּאֲמוּ הַיּוֹם שַׁבָּת וַחֲנֻכָּה· תְּפֹאַר בְּעִנְיָנָם בַּעֲנֻגָּה וְרַכָּה· תְּעִידְךָ נֶצַח לְךָ הַמְּלוּכָה: יְחִידֶיךָ וִידִידֶיךָ סֶלָה פְּקָדוּךָ· בַּל נִדְמֵיתָ שִׂגְּבוּךָ לִבְדוּךָ· מִשְׁבִּי הַדְרִירִים וְהַכֹּל יוֹדוּךָ· קָדוֹשׁ:

יוֹצֵר לְשַׁבַּת שֵׁנִיָּה שֶׁל חֲנוּכָּה

אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי־יָהּ· וְאֶתֵּן לוֹ הוֹדָיָה· מִמַּעֲשֶׂה שֶׁהָיָה· בִּימֵי מַתַּתְיָה: בִּהְיוֹתִי בְזוּיָה· שְׁבוּרָה וּדְחוּיָה· מִתּוֹךְ דְּאֵב וּדְוָיָה· הוֹצִיאִי לִרְוָיָה:

מקורות ומקבילות

קבעו משכילים. מתע"ד פר' לג, סי' ב, 'ברכות שקבעו חכמים'; ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ג, 'כבר קבעו חכמים'; בבלי מגילה, דף ז ע"א, '...לחכמים, קבעוני'. **משכילים.** ע"פ דני' יב, ג; בבלי ב"ב, דף ח ע"ב. **תחמו הלל.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב, 'קבעוס ועשאוס ימיס טוביס בהלל והודאה'. **הלל לגמור שמונה.** ע"פ בבלי ערכין, דף י ע"א; מס"ו פר' כ, ה"ז; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'את שמונת ימי תנוכה בהלל ובהודאה'. **תֹּכן** - מספר. ע"פ שמ' ה, ח; מ"ב יב, יב. **גרות להעלות.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב. **ברנה.** ע"פ נחמ' יב, מז, 'לַעֲשֹׂת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה'; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'בשמחה וכו' והדליקו גרות'; אה"מ, עשרת המלכים, עמ' 463, 'מדליקין גרות, ושמחה' וכו'. **תמיד בכל שנה ושנה.** ע"פ אס' ט, כא; ט, כז-כח; אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'תנוכה וכו' בכל שנה ושנה וחכרס לא יסוף מזרעס'. **תאמו.** ע"פ שמ' לו, כט; שה"ש ז, ד. **שבת וחנכה.** רא"ו ירוש' תענית, פ"ד, ה"א, 'שבת שחלה להיות בתנוכה'; אה"מ, מעשה בראשית ומעשה מרכבה, עמ' 315, 'עשה הקב"ה [את השבת] תנוכה של שמיס וארץ'. **תפאר.** ע"פ ישע' מד, כג; ירוש' סוכה, פ"ה, ה"ד, 'חביב הוא קילוסן של ישראל יותר מכל'. **בענינם.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף קא ע"א, ע"פ מש' טו, כג; מס' כלה פ"א, ה"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב. **בענוגה ורכה.** ע"פ דב' כח, נו. **תעידך.** מדת"ה מז' קיח, סי' ו, 'ומי מעיד בהקב"ה? ישראל'; אה"מ, ישועה, עמ' 247. **נצח.** ע"פ מ"א טו, כט. **לך המלוכה.** ע"פ דה"א כט, יא. **יחידיך** - ישראל. במדב"ר פר' ג, סי' ו, ע"פ מ"ב ז, כג. **וידידיך.** ע"פ תה' ס, ז; ב"ר פר' לג, סי' ג. **סלה פקדוך.** ע"פ ישע' סב, ו, 'קָמֵיד לָא יֶחֱשׁוּ'; תה' עב, טו; ספרי דב', פי' שמג, 'ישראל מתפללים בכל יום'. **פקדוך.** ישע' כו, טז. **בל נדמית.** ע"פ ישע' מ, יח; מ, כה; מו, ה; תה' פט, ז. **שגבוך.** ע"פ ישע' ב, יא; תה' מו, ח. **לבדוך.** ע"פ מ"ב יט, טו; ישע' לז, טז; תה' פג, יט; נחמ' ט, ו. **משבי הדרירים.** ע"פ ישע' מט, כה. **הדרירים.** ע"פ ישע' סא, א. **והכל יודוך.** ע"פ תה' קמה, י. **אזכור מעלי יה.** תה' עז, יב; בב"ס מד, יח. **ואתן לו הודיה.** ע"פ ירמ' לג, יא; תה' קז, א; קמב, ה; דני' ב, כג; בב"ס מז, ח; ב"ר פר' עא, סי' ה. **ממעשה שהיה.** ע"פ מ"א ז, ח. **בימי מתתיה.** ע"פ סמק"א ב, א; יד, כט; בבלי מגילה, דף יא ע"א; מס"ו פר' כ, ה"ו. **בהיותי בזויה.** ע"פ תה' כב, ז; מדת"ה מז' כב, סי' כ; מד"ז שה"ש (נובר), א, ה, ד"ה ד"א שחורה; סמק"א א, כא-כח; סמק"א ב, ריג; סמק"א ד, טו. רא"ו ישע' מב, כד. **שבורה ודחויה.** ע"פ תה' קמז, ג; סמק"א א, כה-לט; סמק"א ב, זיא. **מתוך דאב ודויה.** ע"פ סמק"א ב, יגיד. **הוציאי לרויה.** ע"פ תה' סו, יב; סמק"א ד, כגיכו.

ה"נ והערות

תֹּאֲמוּ היום. כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: 'תוֹאֲמוּ היום'. **היום שבת.** במח' נירנברג נוסף: 'רֹאשׁ חֹדֶשׁ' ועליו סימן. כנראה להורות שיש להוסיף זה בשבת שחל בר"ח. **תפאר בְּעִנְיָנָם בַּעֲנֻגָּה.** במח' נירנברג: 'תפאר מַעְנְיָנָם לַעֲנֻגָּה'. **תְּעִידְךָ נצח לְךָ הַמְּלוּכָה.** במח' נירנברג: 'תְּעִידְךָ נצח יָחִיד בַּמְּלוּכָה'. **בל נִדְמֵיתָ.** כה"נ במח' בולוניא ונירנברג. בב"י, מח' רמ"ו ושד"ל: 'בל נִדְמֵיתָה'. **אזכור מעללי.** יוצר מיוסד על סדר א"ב ועל שם המחבר רבי 'משה חזק'. נמצא גם במח' רומניא, דף נב ע"ב-נג ע"א. **מִמַּעֲשֶׂה.** במח' רומניא: 'בְּמַעֲשֶׂה'. **בימי מַתַּתְיָה.** במח' רומניא: 'בימי מַתַּתְיָא'. **שְׁבוּרָה וּדְחוּיָה מִתּוֹךְ דְּאֵב וּדְוָיָה הוֹצִיאִי.** במח' רומניא: 'שְׁבוּיָה וּדְחוּיָה \ מִבֵּית אָבוֹת דְּחוּיָה \ הוֹצִיאָנִי'. **מתוך דְּאֵב.** במח' רמ"ו: 'מתוך דַּאֵב'. **לִרְוָיָה.** במח' רומניא: 'לִרְוָיָה'. בב"י ומח' רמ"ו: 'לַרְוָיָה', וצ"ע. במח' בולוניא ושד"ל: 'לָרְוָיָה'.

גָּבַר וְעָלָה· אַלֶּכְסַנְדְּרוֹס בִּגְדֻלָּה· בְּמַלְכוּת יָוָן בִּתְחִלָּה· הִיא הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה: דְּמָה לְעוּר בַּאֲפֵלָה· וּכְלֹא הָיָה לוֹ בֵּן לְהַנְחִילָה· וְחִלֵּק מַלְכוּת וּמֶמְשָׁלָה· לְאַרְבָּעָה בְּנֵי עֲוִלָּה:

הֵם הָיוּ לִסְגֻלָּה· קוֹץ וְדַרְדַּר וַחֲרוּלָה· וְגָזְרוּ בְּחֵמָה וְכָלָה· תּוֹרַת מֹשֶׁה לְגַעֲלָה: וְהֶגְיוֹן דָּת לְבַטְּלָה· עִם נִדּוּת לְקַלְקְלָה· וְשַׁבָּתוֹת לְחַלְּלָה· וּבָנִים שֶׁלֹּא לְמַהֲלָה:

זֹהֲמָה וַחֲזִיר וּנְבֵלָה· בְּכֹחַ אוֹתָם לְהַאֲכִילָה· בְּרִיחֵי בָתִּים לְנַטְּלָה· וְאִם לֹא אוֹתָם לְקַטְּלָה: חָרוֹת בְּקַרְנֵי שְׁוָרִים תְּחִלָּה· בָּאֵל בְּלִי הֱיוֹת לָמוֹ נַחֲלָה· וְעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֶהָלָה· וּמָכְרוּ מִשּׁוֹר וְעַד־עֶגְלָה:

ה"נ והערות

בְּמַלְכוּת יון. במח' רומניא: 'מִמַּלְכוּת יון'. **בִּתְחִלָּה.** כה"נ במח' בולוניא, רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'בַּתְּחִלָּה'. **דְּמָה לְעוּר.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י ומח' רמ"ו: 'דוּמָם לְעוּר'. במח' רומניא: 'דְּמָה לְאַבְּדָנִי'. **וּכְלֹא הָיָה לוֹ בֵּן.** במח' רומניא: 'וּבֵן לֹא הָיָה לוֹ'. **וְחִלֵּק מלכות.** בכ"י ומח' רומניא: 'חִלֵּק מלכות'. **בחמה וְכָלָה.** במח' רומניא: 'בחמה לְכָלָה'. **עִם נִדּוּת לְקַלְקְלָה וְשַׁבָּתוֹת לְחַלְּלָה.** במח' רומניא: 'וְשַׁבָּתוֹת לְחַלְּלָה וְעִם נִדּוּת לְקַלְקְלָה'. **שלא לְמַהֲלָה.** במח' רומניא: 'שלא לְמוּלָה'. **זֹהֲמָה וַחֲזִיר.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'זהמה וְחֲזִיר'. במח' רומניא: 'זוֹהֲמַת חֲזִיר'. **בְּכֹחַ אותם.** במח' רומניא: 'בְּכֹרַח אותם'. **בתים לְנַטְּלָה.** במח' רומניא: 'בתים לְבַטְּלָה'. **אותם לְקַטְּלָה.** במח' רומניא: 'אותם לִקְטוֹלָה'. **חָרוֹת בקרני.** במח' רומניא: 'חֲרוּתֵי בקרני'. **שורים תְּחִלָּה.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'שורים תְּהִלָּה'. במח' רומניא: 'שורים תְּחֻלָּה'. **בָּאֵל בְּלִי הֱיוֹת.** במח' רומניא דפ' קושטא: 'בְּלִי הֱיוֹת בָּאֵל'.

מקורות ומקבילות

גבר ועלה. ע"פ דס"ל ה, ב. **גבר ועלה אלכסנדרוס בגדולה.** ע"פ סמק"ל ל, לד; אה"מ, תנוכה, עמ' 189, לד-ג. **במלכות יון.** ע"פ דני' יא, ב; סמק"ל ל, ל. **היא הקרן הגדולה.** דני' ח, ח; ח, כא; מדת"ר מז' כב, סי' ה. **לשור באפלה.** ע"פ דב' כח, כט. **וכלא היה לו בן להנחילה.** ע"פ במ' כז, ג-ד. **וחלק מלכות וממשלה.** ע"פ סמק"ל ל, רט. **בני עולה.** ס"ב ג, לד. **הם היו וכו'.** ע"פ סמק"ל ל, י ואילך. **לסגולה** - לישראל. ע"פ שמ' יט, ה; במדב"ר פר' יד, סי' י. **קוץ ודרדר.** בר' ג, יח; פדר"ל פר' לט, שמשלו כקוצים וכו'. **וחרולה.** ע"פ איו' ל, ז; מש' כד, לא; סמק"ל ל, לו, ויהי למארב לבית המקדש ולשטן רע לישראל תמיד'. **וגזרו בחמה וכלה.** ע"פ יחז' יג, יג; סמק"ל ל, סד. **תורת משה.** יהו' ח, לא. **לגעלה.** ע"פ ויק' כו, לו; סמק"ל ל, טו, 'וספרי התורה אשר מלאו ברפו באש בקורעם'. **והגיון דת לבטלה.** ע"פ סמק"ל ל, מא-נב. **עם נדות לקלקלה.** אה"מ, תנוכה, עמ' 192, 'וגזרו עליהם שיהיו בועלין בשיהן נדות'. **ושבתות לחללה.** ע"פ נחמ' יג, יח; סמק"ל ל, מג-מה; אה"מ, תנוכה, עמ' 189, יא. **ובנים שלא למהלה.** ע"פ סמק"ל ל, מה; ל, ס-סא. **זהמה וחזיר ונבלה.** ע"פ סמק"ל ל, מז-מח. **וחזיר ונבלה.** ע"פ פדר"ך נספח ג, '...כבשר ונבלות ובשר חזיר'. **בכח אותם להאכילה.** ע"פ סמק"ל ל, מח-נב. **בריחי בתים וכו'.** ראו אה"מ, תנוכה, עמ' 189; עמ' 192, 'כל מי שים לו בריח בתוך ביתו' וכו'. **ואם לא אותם לקטלה.** ע"פ סמק"ל ל, נ. **חרות בקרני שורים וכו'.** ירוש' תענית, פ"ב, ה"ב, 'אמרו להן, כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלהי ישראל'; אה"מ, תנוכה, עמ' 189 ועמ' 192. **באל בלי היות וכו'.** ס"ז (הורוביץ), במ', פר' יב, סי' יב, '...אלא שכינה הכתוב'; רש"י הוש' ג, ה. **למו נחלה.** ע"פ דב' ט, כו; לב, ט. **ועמדו וכו' ומכרו משור וכו'.** אה"מ, תנוכה, עמ' 189 ועמ' 192, 'הלכו ישראל ומכרו שוריהם'. **בבהלה.** ע"פ ויק' כו, טז. **משור ועד עגלה.** ע"פ ש"א טו, ג.

טְמֵאַת בְּעִילָה· גָּזְרוּ עַל־כָּל־כַּלָּה· כְּשֶׁתִּנָּשֵׂא לְבַעְלָהּ· תִּבָּעֵל לְהֶגְמוֹן תְּחִלָּה: יָעֲצוּ חַכְמֵי עֶגְלָה· לְהַטְחִין בְּמַגְרוֹסוֹת אֲכִילָה· רֶמֶז שֶׁשָּׁם בִּרְכַּת הַלּוּלָא· וְנַעֲשָׂה נֵס וְאַחַת מֵהֶנָּה לֹא נִפְסֶלָה:

כְּמוֹ־כֵן עָשׂוּ בְחָכְמָה· בַּגֵּרוֹת לְהַסְמִין בָּתֵּי אֵימָה· מִצְוַת מִילָה לְקַיְּמָה· בְּצִוּוּי תּוֹרָה תְּמִימָה: לָחֵץ יוֹנָה תַּמָּה· כְּשֶׁר שׁוֹכֵן רוּמָה· לָבַשׁ בִּגְדֵי נְקָמָה· בְּצָרִים לְהִלָּחֲמָה:

מַתַּתְיָה וְחַשְׁמוּנִים· אָז חָבְּרוּ בְּחִתּוּנִים· וּכְשֶׁהִרְגִּישׁוּ יְוָנִים·

מקורות ומקבילות

טמאת בעילה. ע"פ דב' כד, ד; יחז' יח, יא; לג, כו. **גזרו על כל וכו' להגמון תחלה.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189 ועמ' 192, 'עוד גזרו, בכל מי שנושא אשה תבעל להגמון תחלה' וכו'. **כשתנשא לבעלה.** ע"פ דב' כד, ה. **תבעל להגמון תחלה.** ע"פ מס' ל, כג ואלשיך, 'היא יון'; ירוש' כתובות, פ"א, ה"ה, 'גזרו שיהא איסטרטיוס בועל תחילה'; בבלי כתובות, דף ג ע"ב, 'תיבעל להגמון תחלה'. **יעצו חכמי עגלה.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לב-לג, 'כשראו חכמי ישראל וכו' עמדו והתקינו שני סימנין' וכו'. ראו שבה"ל, הל' מילה סי' ז ובהערת שלמה בתבער. **חכמי עגלה.** ע"פ מש' סנהדרין פ"ד, מ"ג; ירוש' סנהדרין, פ"א, ה"ד [דף ח ע"ב]; בבלי חולין, דף ה ע"א. **להטחין במגרוסות אכילה וכו'.** ע"פ ירמ' כה, י; ירוש' כתובות, פ"א, ה"ה, 'מה סימן היה להן? קול מגרוס בעיר' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' לג, 'מי שהוא רולה לכנוס את אשתו, היו טוחנין במגרוסות' וכו'; תוספות עמ"ס סנהדרין, דף לב ע"ב, ד"ה קול רחיים. ראו שת"ר סי' לו, 'ואע"ג דבתלמודא וכו' י"ל דהתם תני איפכא'. **ברכת הלולא.** ראו בבלי כתובות, דף ח ע"א ורש"י ד"ה מחמת הלולא; רש"י עמ"ס עירובין, דף נד ע"א, ד"ה כהלולא דמי. **ונעשה נס.** אה"מ, תוכה, עמ' 189, 'אשר עשה עמהם נס'; שדר"א כת"י, עמ' לד. **ואחת מהנה לא נפסלה.** ע"פ ישע' לד, טז; תה' לד, כא; שדר"א כת"י, עמ' לד. **עשו בחכמה.** ע"פ יהו' ט, ד. **בגרות להסמין וכו' מילה לקיימה.** בבלי סנהדרין, דף לב ע"ב, 'שבוע הבן שבוע הבן, אור הנר בברור חיל, מצתה שם מצתה שם' ורש"י; שדר"א כת"י, עמ' לג, 'שמי שנולד לו בן זכר, שיהא מדליק נרות' וכו'. **להסמין.** ע"פ ישע' כח, כה. **בתי אימה.** שמו"ר פר' טו, סי' ו, 'איומה כמגנלות, שדימה הקב"ה את ישראל' וכו'; שדר"א כת"י, עמ' לג, '...היו נכנסין בחשאי ומברכין' וכו'. **מצות מילה לקיימה.** ע"פ מדת"ה מז' יג, סי' ג, 'מצות שנתת לי בסיני אני מקייס בנפשי, מילה אני עושה'. **בצווי תורה.** ע"פ בר' יח, יי"ד; בבלי קידושין, דף כט ע"א. **תורה תמימה.** ע"פ תה' יט, ח; מדת"ה מז' קיט, סי' א. **לחץ.** ע"פ תה' מב, ו; מד, כה; איו' לו, טו; סמק"א ל, סד. **יונה תמה.** ע"פ שה"ש ה, ב; ו, ט; במדב"ר פר' ט, סי' יד; מדת"כ פר' במדבר, סי' כג. **שוכן רומה.** ע"פ ישע' לג, ה. **לבש בגדי נקמה.** ע"פ ישע' נט, יח. **בצרים להלחמה.** ע"פ ישע' נט; יח; סג, ג; זכ' יד, ג; אה"מ, תוכה, עמ' 192, '...רואים הנסים ואומרים ה' ילחם לנו'; שדר"א כת"י, עמ' כט. **מתתיה וחשמונים וכו' בחתונים.** אה"מ, תוכה, עמ' 190, '...בת מתתיהו כהן גדול שנפלת לבן חשמונאי ואלעזר היה שמו'; עמ' 193. **חברו בחתונים.** ע"פ פדר"ך פי' א, 'ביום חתונתו, חיתונים היו'. **וכשהרגישו יוונים.** ע"פ שדר"א כת"י, עמ' לה, '...כיון שהרגיש המלך' וכו'.

ח"נ והערות

טמאת בְּעִילָה. במח' רומניא: 'טמאת עור בְּבְתוּלָה'. **כשתנשא לְבַעְלָהּ.** כה"נ במח' שד"ל וכצ"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'כשתנשא לְבַעֲלָהּ'. במח' בולוניא: 'כשתנשא לְבַעֲלָהּ'. **תבעל לְהֶגְמוֹן.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'תבעל לְהַגְמוֹן'. במח' רומניא: 'תבעל לְהַגְמוֹן'. **יעצו חכמי.** במח' רומניא: 'יעצו חכמי גֹּרֶן', ע"פ משנ' סנהדרין פ"ד, מ"ג. **לְהַטְחִין בְּמַגְרוֹסוֹת.** במח' רומניא: 'לְהַטְמִין בְּמַגְרֵפוֹת'. **אֲכִילָה.** במח' בולוניא: 'אֲכִילָה'. **רמז שֶׁשָּׁם.** במח' רומניא: 'רמז שֶׁבֵּעַ'. **בִּרְכַּת הַלּוּלָא.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'ברכת הַלּוּלָא'. במח' שד"ל: 'ברכת הִלּוּלָא'. במח' רומניא: 'בְּרָכוֹת הִלּוּלָה'. השוו ליוצר הקודם 'אודך כי אנפת', ד"ה 'בנתמלא ספק', הערה 'לקרואי הלולא'. **בַּגֵּרוֹת לְהַסְמִין.** במח' רומניא: 'לְהַזְמִין בְּגֵרוֹת'. **בְּצִוּוּי תורה.** במח' רומניא: 'כְּצִוּוּי תורה'. **מַתַּתְיָה.** כה"נ במח' רומניא. במח' רמ"ו: 'מָתַתְיָה'. במח' בולוניא ושד"ל: 'מַתִּתְיָה'. השוו ליוצר הקודם 'אודך כי אנפת', ד"ה 'מרחוק בשקפם', הערה 'מתתיה ואחיו'. **וְחַשְׁמוּנִים.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'וְחַשְׁמֹנִים'. **חֻבְּרוּ בחתונים.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא. בכ"י, מח' רמ"ו ושד"ל: 'חִבְּרוּ בחתונים'.

וְהִנֵּה הֶגְמוֹן עִם כָּל־הַמּוֹנִים: נֶגֶד בֵּיתָם חוֹנִים· כַּלָּה לְטַמְּאוֹת בִּזְנוּנִים· וּבֵית־דִּין יוֹשְׁבִים אֲנוּנִים· נוֹשְׂאִים בַּדָּבָר וְנוֹתְנִים:

סָכִלְתָּנִית הָיְתָה וַחֲכָמָה· נַעֲרָה וְחַנָּה שְׁמָהּ· קָרְעָה לָהּ בִּגְדֵי רִקְמָה· וְעָמְדָה־לָּהּ עֶרְמָה: עֵינֵיהֶם כָּבְשׁוּ לַאֲדָמָה· וְהִיא קוֹלָהּ הֵרִימָה· לְעֶרֶל תִּמְסְרוּנִי בְּזִמָּה· וְלָכֶם אַחַי בֹּשֶׁת לָמָּה:

פֵּץ מַתַּתְיָה לְחַשְׁמוֹנָאִי· אַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה· וַאֲנִי וְשִׁבְעָה בָנַי· כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי אֱמוּנַי: צָרַי לְאַבֵּד וּמוֹנַי· גִּדְגֹּל בְּשֵׁם יְהוָה· וּמִיַּד אֶלְעָזָר הִתִּיז רֹאשׁ הַזָּנָאִי· שֶׁהוּא עָרוּם וְקַנָּאִי:

קָמוּ בִדְבָרִים· יְהוּדָה מַכְבִּי וּשְׁאָר גִּבּוֹרִים· כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים·

ה"נ והערות

וְהִנֵּה הֶגְמוֹן. כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'והנה הַגְּמוֹן'. במח' רומניא: 'הִנֵּה הַהֶגְמוֹן'. **עִם כָּל־הַמּוֹנִים.** במח' רומניא ללא תיבת 'כָּל'. **כַּלָּה לְטַמְּאוֹת.** במח' רומניא: 'כלה לְטַמְּאָה'. **וּבֵית־דִּין וכו' נוֹשְׂאִים בַּדָּבָר וְנוֹתְנִים.** סמח' רומניא: עָסְנְהֶדְרִין וכו' עוֹמְדִים בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים'. **סָכִלְתָּנִית.** בכ"י: 'סוּכְלְתָּנֶת'. במח' רומניא: 'סוֹכְלְתָּנֶת'. **נַעֲרָה וחנה.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא ורומניא: 'נְעָרָה וחנה'. **קרעה לָהּ בגדי.** בכ"י ומח' רומניא ללא תיבת 'לָהּ'. **ועמדה־לָּהּ.** במח' רומניא ללא תיבת 'לָהּ'. **בשת לָמָּה.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'בשת וְלָמָּה'. במח' רומניא: 'בשת וּכְלִמָּה'. **פֵּץ מַתַּתְיָה.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'פץ מַתִּתְיָה'. במח' רומניא: 'פץ מַתִּתְיָא'. **לְחַשְׁמוֹנָאִי.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'לְחַשְׁמוֹנָאִי'. **כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי.** במח' רומניא: 'כְּמִסְפָּר שבטי'. **וּמִיד אֶלְעָזָר הִתִּיז.** במח' רומניא: 'ומיד הִתִּיז אֶלְעָזָר'. **עָרוּם וקנאי.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'אָרוּם וקנאי'. במח' רומניא דפ' קושטא: 'אָרוּם וקנאי'. **קָמוּ בִדְבָרִים יהודה מַכְבִּי.** במח' רומניא: 'קמו בִּדְבוֹרִים יהודה' וללא תיבת 'מַכְבִּי'.

מקורות ומקבילות

וכית דין יושבים. באה"מ, תעוכה, עמ' 190, 'ותקבלו כל גדולי ישראל; בשדר"ל כת"י, עמ' לה, 'כל זקני ישראל יושבין על הסולחן'. **עוסקים בדבר ונותנים.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף י ע"ב, 'עוסקין ועותנין בדבר'. **סכלתנית** - נבוכה. ע"פ תי"ו, ישע' כט, יד. **וחכמה.** ראו אה"מ, תעוכה, עמ' 190, 'עמדה תגה וכו' ועזרם ה' ולא הכלימם'; שדר"ל כת"י, עמ' לה־לו, 'הרהרה בדעתה ואמרה וכו' ביד הערל לטמא אותי'. **וחנה שמה.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 190 ועמ' 193; שדר"ל כת"י, עמ' כו. **קרעה לה בגדי וכו' ערומה.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 190, 'וקרעה פורפירון שלה וכו' כשהיא מגולה'. **עיניהם כבשו לאדמה.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 190, '...נתביישו ונתנו פנייהם בקרקע וקרעו'. **והיא קולה הרימה.** ע"פ שדר"ל כת"י, עמ' לו, 'מיד הרימה וכו' בבכייה גדולה'. **לערל תמסרוני בזמה.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 190, 'למסרני ביד ערל להתעולל בי'; שדר"ל כת"י, עמ' לו. **ולכם אחי בשת למה.** שדר"ל כת"י, עמ' לו, 'למה אתם מתביישין ממני... ואיעכם מתביישין מהשם יתעלה'. **פן מתתיה לחשמונאי.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 191, 'הרה לו למתתיהו כ"ג ול"ל לחשמונאי'. **אתם כהני ה'.** ע"פ ישע' סא, ו. **ואני ושבעה בני.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 191; שדר"ל כת"י, עמ' כז. **כמספר שבטי אמוני.** ע"פ יהו' ד, ה; מ"ל יח, לא; אה"מ, תעוכה, עמ' 191, '...ואתה ושלשה בניס הם י"ב שבטי יה עדות ליסראל'; שדר"ל כת"י, עמ' כז. **צרי לאבד.** ע"פ זכ' ט, יג־טז. **ומוני.** ע"פ מש' כג, לה. **גדגל בשם ה'.** ע"פ תה' כ, ז; אה"מ, תעוכה, עמ' 191, 'מובטח אני בהקב"ה שיעשה' וכו'; שדר"ל כת"י, עמ' כז. **ומיד אלעזר התיז ראש הזנאי.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 193, 'מיד הריס אלעזר הסייף והרג אותו היוני'; שדר"ל כת"י, עמ' כז. **אלעזר.** שדר"ל כת"י, עמ' כו. **שהוא ערום וקנאי.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 189, אות נה. **קמו בדברים יהודה מכבי וכו'.** ע"פ אה"מ, תעוכה, עמ' 192, '...יהודה וחבריו כך, נועלו יחדיו' וכו'; שדר"ל כת"י, עמ' לז. **יהודה מכבי.** ע"פ סמק"ב ב, כ; ג, ח. **כאיש אחד חברים.** שופ' כ, יא; סמק"ל ג, ב. ראו בבלי חגיגה, דף כו ע"ל.

מַחֲנֵה יָוָנִים מְפַגְּרִים: רוֹצְצִים וּמְשַׁבְּרִים· מִשְׁנֵים־עָשָׂר עֲבָרִים·
זֶה־מַכֶּה וְזֶה־מַחֲרִים· וּרְדָפוּם מֵעַכּוֹ וְעַד־נִמְרִים:

שָׁאַל אַנְטִיּוֹכַס אֵיכָכָה· סִיעָתוֹ רְכֻּכָה· וּכְשָׁמְעוֹ כָּכָה· חֲמָתוֹ
לֹא־שָׁכָכָה: תִּרְגֵּל פִּילָיו לִשְׁרֹכָה· וְקַשְׁתוֹתָיו לִדְרֹכָה· כְּלֵי
קְרָב לַעֲרֹכָה· וּבְחֹזֶק עַם לִפְרֹכָה:

מִצְּבָא הֲמוֹן נוֹא· גֶּבֶר חֵיל הֲמוֹנוֹ· וַיִּלְבַּשׁ שִׁרְיוֹנוֹ· וְעָלָה
עַל־פִּיל בִּגְאוֹנוֹ: שָׁאַג יְהוּדָה בְּעִנְיָנוֹ· וְאֶלְעָזָר יָרָה חֵץ שִׁנּוּנוֹ·
וַיַּךְ פִּיל בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ· וְנָפַל וְנִשְׁבַּר הוּא וַאֲדוֹנוֹ:

הִתְחַנַּן מֶלֶךְ בְּבִכְיָה· הִתְפַּלְּלוּ עָלַי לִתְחִיָּה· וְאֶבְנֶה לוֹ בֵּית
בָּפָז וּטְרַרְקִיָּא· וְלֹא־אָבוּ לוֹ מְפִיקֵי תוּשִׁיָּה: חֵילוֹ אָבְדוּ כְּלֹא

מקורות ומקבילות

רוצצים. ע"פ תה' עד, יד. **ומשברים.** ע"פ ב"ב כב, ה. **זה מכה וזה מחרים.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 192, 'תתכו ראבו וכזזו כל' וכו'. **מכה.** ע"פ יבע' יד, ו. **ורדפום מעכו ועד נמרים.** ע"פ בדר"א כת"י, עמ' לז. **שאל אנטיוכס וכו'.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 191, 'האס בגוי הזה' וכו'. **סיעתו רككה.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189, סי' מא־מב. **וכשמעו ككה חמתו לא שككה.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189, אות כט ועמ' 191. **תרגל פיליו לשרכה.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189, סי' מר־מז. ראו סמק"א ג, לד. **וקשתותיו לדרכה.** ע"פ יבע' ה, כח. **כלי קרב.** ע"פ קה' ט, יח. **לערכה.** ע"פ דה"א יב, לט. **ובחזק עם.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189, מר־מז; בדר"א כת"י, עמ' כז, 'בביס רבוא ראבי גייסות בלו עמו' וכו'. ראו סמק"א ג, לד. **המון נוא.** ע"פ יחז' ל, טו. **גבר חיל המונו.** ע"פ איו' כא, ז; אה"מ, תוכה, עמ' 189, סי' מת. **וילבש שריונו.** ע"פ ב"א ח, לח. **בגאונו.** ע"פ יבע' טז, ו; ירמ' מח, כט. **שאג יהודה בעניו.** ע"פ סמק"א ג, ב־ג. **ואלעזר ירה וכו' הוא ואדונו.** ע"פ ספ"י מלה"י א, א, ה; אה"מ, תוכה, עמ' 189, סי' סב. **ירה חץ.** ע"פ ב"א כ, לו. **חץ שנונו.** ע"פ יבע' ה, כח. **בשרירי בטנו.** איו' מ, טז. ראו בבלי ב"ב, קף עד ע"ב. **ונפל ונשבר.** ע"פ יבע' ח, טו. **מלך בבכיה.** ע"פ ב"ב יג, לו. **התפללו עלי.** ע"פ ב"א יב, יט; ירמ' מב, ג; דה"ב ל, יח. **לתחיה.** ע"פ מ"א יג, ו; מ"ב ח, י. **ואבנה לו בית.** ע"פ ב"ב ז, כז; מ"א ח, כ. **בפז.** ע"פ שה"ש ה, טו. **וטרקיא.** ס' הערוך, אות ט, ערך טרקיא, 'בלשון יוני ורומי מין אבן טובה הבאה מארץ טרקי'. **ולא אבו לו.** ע"פ שופ' יט, כה. **מפיקי.** ע"פ מדמ"ש פר' ח, סי' לה. **תושיה** - תורה. ע"פ כל"ר פר' ה ה"ב, ד"ה והנין; פדר"א פר' ג. **חילו אבדו כלא היה.** ע"פ אה"מ, תוכה, עמ' 189, סי' סא־סד ועמ' 192.

ה"נ והערות

מַחֲנֵה יוונים. במח' רומניא: 'בְּמַחֲנֵה יונים'. **ועד נִמְרִים.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'ועד נְמֵרִים'. במח' רומניא: 'ועד נְמֶרִים'. **שָׁאַל אַנְטִיּוֹכַס.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'שאל אַנְטִיּוֹכַס'. במח' שד"ל: 'שאל אַנְטִיּוֹבַס'. במח' רומניא: 'צָעַק אַנְטִיּוֹכוֹס'. **סִיעָתוֹ רְכֻּכָה וכשמעו כָּכָה.** במח' רומניא: 'כָּכָה סִיעָתוֹ לֹא רְכֻּכָה \ וכשמעו כָּכָה וְכָכָה'. **תרגל פִּילָיו וכו' עַם לִפְרֹכָה.** במח' רומניא: 'תרגל פִּיל לַעֲרוֹכָה \ וּכְלֵי קְרָב לְחָרְכָה \ וְקַשְׁתוֹתָיו לְדָרְכָה \ בְּחֹזֶק יָד לְפָרְכָה'. **הֲמוֹן נוא.** במח' רומניא: 'אָמוֹן נוא', ע"פ ירמ' מו, כה; נחו' ג, ח. **וַיִּלְבַּשׁ שריונו.** במח' רומניא: 'וְלָבַשׁ שריונו'. **חֵץ שִׁנּוּנוֹ ויך פִּיל.** במח' רומניא: 'חֵץ שִׁנּוּנוֹ ויך אֶת־הַפִּיל'. **בִּשְׁרִירֵי בטנו.** בכ"י ומח' רומניא דפ' ויניציאה: 'בִּשְׁרִיר בטנו'. במח' רומניא דפ' קושטא: 'בִּשְׁרִיד בטנו'. **הִתְחַנַּן.** במח' רמ"ו: 'הִתְחַנֵּן'. **מלך בְּבִכְיָה.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'מלך בִּבְכִיָּה'. **בָּפָז וּטְרַרְקִיָּא.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'בָּפַז וטרקיא'. במח' רומניא: 'בָּפַז וְטַרַרְקִיָּא'. **לוֹ מְפִיקֵי תושיה.** במח' רומניא: 'חֲכָמֵי תושיה'. בכ"י ללא תיבת 'מְפִיקֵי'. **חילו אָבְדוּ.** במח' רומניא: 'חילו אֵבְדוּ'.

הָיָה· וְהוּרַד שְׁאוֹל תַּחְתִּיָּה· וּבַת־קוֹל כָּרְזָה וְאָמְרָה נָצְחוּ טָלַיָּא· דַּאֲגָחוּ קְרָבָא בְּאַנְטוֹכְיָא:

זְמַן יְצִיאַת דְּבִים· מֵאֶחָד בְּאָב לְהַכְחִיד מַרְבִּים· וּבְחַג אָסִיף כֻּלּוֹ כָּל־אוֹיְבִים· וּבַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים בְּכִסְלֵו לְבֵיתָם שָׁבִים: קְרִיאַת הַלֵּל שְׁמוֹנָה נוֹבְבִים· כִּי־מִטְּבִיעַת לוּבִים· לֹא־הָיְתָה כָזֹאת לַחֲבִיבִים· וְעַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים:

עֹושֶׂה שָׁלֹום לְשַׁבָּת וְחַנּוּכָּה

יִתְּנוּ צִדְקוֹת יָהּ בַּיהוָה חוֹסִים· חֲנֻכָּה כַּמִּשְׁפָּט עֵת לִהְיוֹת עוֹשִׂים· קוּמוּ חֲזוּ תָקְפוֹ כָּבוֹד לוֹ נָשִׂים· קָדוֹשׁ כִּי־עָשָׂה פֶּלֶא וְרוֹב־נִסִּים: יתנו

ה"נ והערות

והורד שאול. במח' רומניא: 'והורד לשאול'. **כָּרְזָה וְאָמְרָה.** בכ"י: 'כַּרְזָא' וללא תיבת 'וְאָמְרָה'. במח' רומניא: 'מַכְרֶזֶת'. **נָצְחוּ טָלַיָּא דַּאֲגָחוּ.** במח' רומניא: 'נָצֶחוּ טָלְיָא דְּאַגֶּחוּ'. **בְּאָב לְהַכְחִיד מַרְבִּים.** במח' רומניא: 'בָּאָב הָיוּ מַחֲרִיבִים'. **מַרְבִּים.** בכ"י ומח' רמ"ו: 'מָרְבִּים'. **ובחג אָסִיף כֻּלּוֹ.** במח' רומניא: 'ובחג הָאָסִיף כֻּלּוֹ'. **לביתם שבים.** במח' רומניא: 'לביתם הָיוּ שבים'. **שְׁמוֹנָה נובבים.** במח' רומניא ללא תיבת 'שְׁמוֹנָה'. **מטביעת לוּבִים.** במח' רומניא: 'מטביעת לוּבִים'. **עושה שלום לשבת וחנוכה.** פיוט מיוסד על שם המחבר רבי 'יצחק בן שמואל' ואיננו במנהגים אחרים. כתב שד"ל, במבוא למכב"ר, סוף עמ' 46, שהוא ג"כ על סדר 'אח"ס בט"ע גי"ף', ועיי"ש עוד מ"ש. **יִתְּנוּ צדקות.** במח' רמ"ו: 'יִתְּנוּ צדקות'. **כַּמִּשְׁפָּט עת.** במח' רמ"ו: 'כְּמִשְׁפָּט עת'. **חזו תָקְפוֹ.** במח' רמ"ו: 'חזו תָקְפוֹ'.

מקורות ומקבילות

והורד שאול. ע"פ במ' טז, ל; אה"מ, תנוכה, עמ' 189, '...כל מקום אשר היה בא שמה מורדים בו וקורין אותו הבורות'. **שאול תחתיה.** ע"פ תה' פו, יג. **ובת קול.** בבלי יומא, דף ט ע"ב, '...ועדיין היו משתמשין בבת קול'. **ובת קול וכו' נלחו טליא וכו'.** תוספתא סוטה פר' יג, ה"ה; בבלי סוטה, דף לג ע"א; שה"ר פר' ח, סי' ג; אה"מ, תנוכה, עמ' 190 ועמ' 192; שדר"א כת"י, עמ' לז. **טליא** - ישראל. ע"פ יש"ע מ, יא. **יליאת דביס.** ע"פ אה"מ, תנוכה, עמ' 189, 'מדוביס הם ממהריס'. **להכחיד מרביס.** ע"פ סמק"א ג, ב-יא. **וכחג אסיף.** ע"פ שמ' כג, טז; לד, כב; ויק' כג, לט; בבלי ר"ה, דף יג ע"א. **כלו כל אויביס.** ע"פ ש"ב כב, לח-לט; תה' לז, כ; ספי"ה טו, ד-ה; סמק"א ג, ח-יא. **וכחמשה ועשריס בכסלו.** ראו סמק"א ד, גב; אה"מ, תנוכה, עמ' 189, סי' עג. **לביתם שביס.** ע"פ מ"א כב, יח; ירמ' ל, יח. **קריאת הלל שמונה.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב, ורש"י ד"ה ועשאוס; אה"מ, תנוכה, עמ' 192. ראו שדר"א כת"י, עמ' כד. **נובביס** - דובריס. ע"פ זכ' ט, יז ומל"ל. **מטביעת לוביס.** ע"פ שמ' יד, כז; טו, ד. **לוביס.** ע"פ נחו' ג, ט. **לא היתה כזאת.** ע"פ ש"א ד, ז. **לחביביס.** ע"פ משל אבות, פ"ג, מי"ד, 'חביבין ישראל'; שמו"ר פר' כז, סי' ט. **ועל זאת שבחו.** מק"ט, מס"ו פר' יד, ה"ב, 'כן צריך ליתן שבח והודייה על' וכו'. **אהוביס.** ע"פ דב' ז, ח; כג, ו. **יתנו לדקות יה.** ע"פ שופ' ה, יא. **בה' חוסיס.** ע"פ ש"ב כב, לא. **חנוכה וכו' עושיס.** ע"פ בבלי שבת, דף כא ע"ב, 'קבעום ועשאום'; אה"מ, תנוכה, עמ' 189, סי' עג-עד ועמ' 192. **כמשפט עת.** ע"פ קה' ח, ו. **להיות עושיס.** אס' ט, כח. **קומו חזו.** ע"פ תה' מו, ט. **תקפו.** ע"פ דני' ב, לז ורש"י. **כבוד לו נשיס.** ע"פ יהו' ז, יט; תה' סו, ג; בבלי שבת, דף כג ע"א ורש"י ד"ה היו באותו הנס; ריבב"ן. **עשה פלא.** תה' עח, יב. **ורוב נסיס.** דב"ר (ליברמן), פר' דבריס, סי' כה, 'אתה הוא שעשית להם כל אותן הנסיס וכו' להודות לך'.

אָגֵילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדּוֹ כִּי־גָבַר· חִבֵּל עַל עַמִּי מַטֵּה רְשָׁעִים שִׁבַּר· סִפַּח קָדְקֹד זָר בְּתוֹכָם כִּי־עָבַר· בְּלַע אַבִּירִים כִּקְדָחַ אֵשׁ הֵמָּסִים: קומו

בַּמָּה אֲקַדְּמֶנּוּ אִכַּף לְאֵל מָרוֹם· טְבֹחַ מַשְׁטִימַי אַךְ הֶעֱרִים עָרוֹם· עוֹד הִשְׁקִיט מַשְׁקִיט אֶרֶץ מִדְּרוֹם· נַפְשִׁי מֵאָדָם רַע מִכַּף אִישׁ חֲמָסִים: קומו

גְּבוּרוֹתָיו לְהַגִּיד אַךְ לֹא־לִשְׁכֹּחַ· יָדוֹ לֹא־קָצְרָה בְּקוּמוֹ לְוִכּוּחַ· פְּדוּת עַמּוֹ לַעֲזֹר בֵּין רַב וּלְאֵין כֹּחַ· שָׁם חַלָּשׁ יֹאמַר כְּגִבּוֹרִים בּוֹסִים: קומו

דִּוֹחוּ יַד יָבִין הָיָה לְצוּר־מָעוֹז· כַּף אֶשֶׁת הַקֵּינִי רֹאשׁ הַשָּׂר לִרְעוֹז· צִדְקוֹ כִּי־הוֹשִׁיעַ אֶת־זְרוֹעַ לֹא־עוֹז· מַעֲמַד וְאֵין מַפְנֶה כִּי הֵמָּה נָסִים: קומו

הוֹלֵל אָח נִפְשָׁע בְּקוּמוֹ לִרְכַּב· לָצוּר בְּנֵי מִגְדּוֹל לְבַל תִּתּוֹם שְׁכַב· קָטְפָתוֹ אַחַת בְּפֶלַח הָרְכַב· וַיְצָאוּ לָרְוָיָה מִבֶּטֶן עֲמוּסִים: קומו

מקורות ומקבילות

אגילה ואשמחה. ע"פ תה' לא, ח. **בחסדו כי גבר.** ע"פ תה' קח, ב. **חבל על.** ע"פ ישע' י, כז. **מטה רשעים שבר.** ע"פ תה' לז, ח. **ספח קדקד.** ע"פ ישע' ג, יז; תה' סח, כב. **זר בתוכם כי עבר.** ע"פ איו' עו, יט. **בלע אבירים.** ע"פ ישע' לד, י"ז. **כקדח אש המסים.** ישע' סד, ח. **במה אקדמנו אכף** לאל מרום. ע"פ מיכ' ו, ו. **טבח משטימי.** ע"פ ישע' לד, ב. **אך הערים ערום.** ע"פ ש"א כג, כב. **עוד השקיט.** ע"פ ישע' ז, ד. **משקיט ארץ מדרום.** ע"פ איו' לז, יח. **מאדם רע מכף איש חמסים.** ע"פ תה' קמ, ב. **גבורותיו להגיד.** ע"פ תה' קו, ח. **אך לא לשכח.** ע"פ תה' עח, ז. **ידו לא קצרה.** ע"פ ישע' נט, א. **בקומו לוכוח.** ע"פ מיכ' ו, ב. **פדות עמו.** ע"פ שמ' ח, יט; תה' קיא, ט. **לעזר בין רב ולאין כח.** ע"פ דה"ב יד, י. **חלש יאמר.** ע"פ יואל ד, י. **כגבוריים בוסיס.** ע"פ זכ' י, ה. **דוחו.** ע"פ תה' לו, יג. **יד יבין.** ע"פ שופ' ד, ב. **היה לצור מעוז.** ע"פ תה' לא, ג. **כף אשת הקיני.** ע"פ שופ' ד, יח; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'וכשלפה את החרב תפסה' וכו'. **ראש השר לרעוז.** ע"פ בר' מ, יט; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'הכתה פעמים על לוחרו והתכה את ראשו'. **לדקו כי.** ע"פ תה' ג, ו. **הושיע את זרוע לא עוז.** ע"פ איו' כו, ב. **מעמד ואין מפנה.** ע"פ תה' סט, ג. **כי המה נסים.** ע"פ נחו' ב, ט; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'ויברחו כולם וכו' ויעוסו' וכו'. **הולל.** אה"מ, יהודית, עמ' 206, 'הבוטחים וכו' המתהללים'. **אח נפשע.** ע"פ מש' יח, יט. **קטפתו אחת בפלח הרכב.** ע"פ שופ' ט, נג; ש"ב יא, כא; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'וכשלפה את החרב' וכו'. **ויצאו לרויה.** ע"פ תה' סו, יב. **מבטן עמוסים.** ע"פ ישע' מו, ג.

ה"נ והערות

כגבורים בוסים. במח' רמ"ו: 'כגבורים כוסים'. **כי־הושיע.** כה"נ במח' בולוניא. במח' רמ"ו ושד"ל: 'כי־הושע'. **מעמד ואין.** כה"נ במח' רמ"ו. במח' בולוניא: 'מעמד ואין'. במח' בולוניא: 'מעמד ואין'. **בפלח הרכב.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'הרכב'. במח' שד"ל: 'בפלח הרכב'.

וְקַשׁ כִּי הִקְשׁוּ בְּנֵי אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ· מָגֵן גִּבּוֹרִים יַד בַּת־הַיָּשִׁישׁ· רֹאשׁוֹ הֵסִירָה בְּמִיץ עֲנְבֵי אָשִׁישׁ· אֲזַי כְּבִמְצוּלָה עוֹמֵד בֵּין־הַהֲדַסִּים: קומו

זִמְרָה וְקוֹל תּוֹדָה וְנֵבֶל וְכִנּוֹרוֹת· שְׁמוֹנַת יְמֵי־חֲנֻכָּה הֵיטִיבוּ גֵרוֹת· תָּקַף קוֹל שִׂמְחָה כְּמוֹ קוֹל צִנּוֹרוֹת· לְמִשְׁתֵּה מַמְתַּקִּים וּבַרְבּוּרִים אֲבוּסִים: קומו

שְׁמוּטִים אֶשְׁתּוֹלְלוּ מִצּוּק מִתְּלָאוֹת· חֶפְצֵימוֹ יִצְלַח וְגַם יָגִילוּן עַל־זֹאת· בְּרִית כִּימֵי עוֹלָם יִרְאוּ נִפְלָאוֹת· הוֹד לִשְׁמוֹ יִשָּׂאוּן וּבִרְכָתוֹ נָשִׂים: קומו

הפטרת שבת ראשונה של חנוכה

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַת־צִיּוֹן· כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה: וְנִלְוּוּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת

ח"נ והערות

אזי כְּבִמְצוּלָה. במח' רמ"ו: 'אזי כִּמְצוּלָה'. **וקש.** ע"פ יומ' ב, ה. **כי הקשו.** ע"פ ירמ' יט, טו. **בני אלישה ותרשיש.** ע"פ בר' י, ד; דה"א א, ז. **מגן גבוריס.** ש"ב א, כח. **יד בת הישיש.** ע"פ

מקורות ומקבילות

אה"מ, יהודית, עמ' 206, ד"ה ויהי כשמוע. **ראשו הסירה.** ע"פ מ"ב ו, לב; בבלי שבת, דף כג ע"א, ורש"י ד"ה היו באותו הנס; ריבב"ן; אה"מ, יהודית, עמ' 208, ד"ה ויהי אחרי. **במין ענבי אשים.** ע"פ הוש' ג, א; אה"מ, יהודית, עמ' 207, '...גם את המלך השקתה וכו' ויפתה יין' וכו'. **כבמצולה עומד בין ההדסים.** ע"פ זכ' א, ח. **זמרה וקול תודה.** ע"פ ישע' נא, ג; אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'יצאו לקראתה בשמחה ובשירים ובהלל ובתודות'. **ונבל וכנורות.** ע"פ ש"ב ו, ה; תה' לג, ב; אה"מ, יהודית, עמ' 209, 'ויעלו במלאתים ובנבלים'. **שמונת ימי חנוכה היטיבו גרות.** ע"פ אה"מ, חנוכה, עמ' 189, סי' סז-סח, עמ' 192 ועמ' 193. **תקף קול שמחה.** ע"פ אה"מ, יהודית, עמ' 208, 'בשמחה ובשירים' ועמ' 209, '...כל עדת ישראל בשיר ושמחים'. **כמו קול צנורות.** ע"פ תה' מב, ח. ראו בבלי ברכות, דף ג ע"ב, 'ממשיכין יין בצנורות לפני' וכו'; פדר"א פר' ד, 'משמיעין את קול צנורותיהן' וכו'. **למשתה ממתקים.** ע"פ נחמ' ח, י; אה"מ, חנוכה, עמ' 189, סי' סט וסי' עג. **וברבוריס אבוסים.** מ"א ה, ג. **שמוטים.** ע"פ מ"ב ט, לג; אה"מ, חנוכה, עמ' 191, 'אשר נס אל' וכו'. **אשתוללו מצוק.** ע"פ דב' לא, יז. **מצוק מתלאות.** ע"פ סמק"א י, טו; במדב"ר פר' י, סי' ב, 'יולא מדעתו מרוב התלאות' וכו'; אה"מ, חנוכה, עמ' 191, 'פליטי חרב מוכים ומעוניים'. **חפצימו יצלח.** ע"פ ישע' נג, י. **וגם יגילון על זאת.** ע"פ תה' פט, יז; אה"מ, חנוכה, עמ' 189, סי' סע-עב. **בריית כימי עולם.** ע"פ יחז' טז, ס; אה"מ, חנוכה, עמ' 189, 'ויקויס בנו מקרא שכתוב' וכו'. **יראו נפלאות.** ע"פ מיכ' ז, טו; אה"מ, חנוכה, עמ' 189, 'הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות'; שדר"א כת"י, עמ' מה, 'מי שעשה נסים וכו' ונפלאות'. **הוד לשמו ישאון.** ע"פ דה"א כט, יא. **וברכתו נשים.** ע"פ תה' סג, ה; קמה, ב; בנ"ס לט, מב. **הפטרת שבת א' של חנוכה.** בבלי מגילה, דף לא ע"א; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ומפטירין בשבת. **רני ושמחי וכו'.** זכ' ב, יד-יח; סרע"ג מ"ב, סי' סב; סדו' רס"ג עמ' שעג; הלק"ל, והיגת ההפסקות, סי' ח; כ"י כ"ה, דף 335ב; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ב; סת"ר סי' לז, זהו סדר הקריאות, ובנספחים, סי' ה, סדר ההפטרות; סה"ת סי' ח. **הפטרת גרות של זכריה.** ע"פ בבלי מגילה, דף לא ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ב.

שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ: וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִַם: הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה. כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ: פ

וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן. יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלִַם. הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ: וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ: וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר. הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו. וַיֹּאמֶר אֵלָיו. רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֹנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת: וָאֹמַר. יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ. וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים. וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד: וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת. אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי. וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה. כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח: כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם. הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד: בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ. אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תְּאֵנָה: וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה

מקורות ומקבילות

וירא אתי יהושע. זכ׳ ג, א־ט. **וישב המלאך.** זכ׳ ד, א־ז. **ויאמר אלי מה אתה וכו׳.** רא״ו מס׳ רומניא, דף נד ע״ב.

וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַגֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ׃
אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר׃ מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה׃ וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר׃ זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר׃
לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה
הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר׃ וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה׃
תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃ פ ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

הפטרת שבת שניה של חנוכה

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת׃ וַיְכַל
חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ
הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם׃ וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת
הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת
לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת׃ שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת
אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת
עָשָׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרֵה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד
וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים
וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ

מקורות ומקבילות

חן חן לה. סה"ת סי' יז; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ומפטירין בשבת. **הפטרת שבת ב' של חנוכה.** בבלי מגילה, דף לא ע"א; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ומפטירין בשבת. **ויעש חירום וכו'.** מ"א ז, מ"ל; סרע"ג ח"ב, סי' סב; הלק"ל, מהגת ההפסקות, סי' ע; כ"י כ"ה, דף 335; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה אות ב; סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר ההפטרות; סה"ת סי' יח. רא"ו מת' רומניא, דף מה ע"א. **הפטרת גרות של שלמה.** ע"פ בבלי מגילה, דף לא ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ב; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ומפטירין בשבת.

בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה׃ בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־
הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד׃ לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ
שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה׃ אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב
וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ
מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת
וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת
וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתֹות לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ
הַקָּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃ פ
וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְّלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה
וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב
וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ פ

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

יוֹצֵר לְשַׁבַּת שְׁקָלִים

אֶל הַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹלָּן לְרֹאשׁ׃ בָּחַר בְּדַלַּת רֹאשׁ׃ כְּבִכּוּרָה
בִּתְאֵנָה בְּרֹאשׁ׃ בִּיטָה
אוֹתָהּ דְּרֹשׁ׃ מִכָּל־אֹם חוֹטֵא לִפְרֹשׁ׃ לְנַשְּׂאָהּ עַל־כָּל־רֹאשׁ׃
גּוֹעֲלָהּ תָּשִׁית לִמְנוֹד רֹאשׁ׃ וְהִיא תָּרוּם רֹאשׁ׃ לְכִסֵּא כָבוֹד

מקורות ומקבילות

ותשלם כל־המלאכה. מס"ו פר' כ, ה"ח. **אל המתנשא לכל לראש.** ע"פ דה"א כט, יא; בבלי ב"ב, דף לא ע"ב. **בחר בְּדַלַּת.** ע"פ דב' ז, ז; שמו"ר פר' לא, סי' יג; מדת"ג פר' עקב, סי' ד. **בדלת ראש.** ע"פ שה"ש ז, ו. **כבכורה בתאנה בראש.** ע"פ הוש' ט, י; ב"ר פר' מו, סי' א. **ביטה.** ע"פ ישע' סד, ח; תה' יג, ד; איכ' א, יא. **אותה דרוש.** ע"פ ישע' סב, יב. **מכל אם.** ע"פ שמ' יט, ה; דב' ז, ו. **חוטא לפרוש.** ע"פ עמו' ג, ב. **לנשאה על כל ראש.** ע"פ תה' כח, ט; איס' ט, ג. **גועלה.** ע"פ ויק' כו, ל; ירמ' יד, יט; יחז' טז, ה. **תשית למנוד ראש.** ע"פ תה' מד, טו. **והיא תרוס ראש.** ע"פ תה' קי, ז. **לכסא כבוד מרחש.** ע"פ ירמ' יז, יב.

ה"נ והערות

יוצר לשבת שקלים. יוצר מיוסד עפ"י א"ב ומיוחס לרבי אלעזר בירבי קליר, הנהוג גם במנהג אשכנז. ראו: עבודת ישראל, עמ' 647–648, שד"ל, מבוא למכב"ר, עמ' כ ועזרא פליישר, היוצרות, עמ' 92. **הַמִּתְנַשֵּׂא לכל.** במח' נירנברג: 'מִתְנַשֵּׂא לכל'. **בְּדַלַּת ראש.** במח' נירנברג: 'בְּאוֹם דַּלַּת ראש'. **ביטה אוֹתָהּ.** במח' נירנברג: 'ביטה וְאוֹתָהּ'. **חוֹטֵא לפרש.** במח' נירנברג ללא תיבת 'חוֹטֵא'. **והיא תָרוּם.** כ"ה בנוב"ר. בפי' קד"א ואשכנז: 'והיא תָרִים'. **לְכִסֵּא כבוד.** במח' נירנברג: 'בְּכִסֵּא כבוד'.

מֵרֹאשׁ: כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי· עַתָּה יַעֲבֹר בְּרֹאשִׁי· וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְשִׁי· קָדוֹשׁ:

דִּבֶּר בְּזֶה סֵפֶר· וְקִיֵּם בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר· לִמְשׁוּלֵי אֵפֶר: הֱיוֹתָם נוֹתְנִים כֹּפֶר· בְּלִי דֹּפִי וְחֵפֶר· בְּעַד עֲוֹנָם לְכַפֵּר: וְצִדְקָתָם לִכְתֹּב בַּסֵּפֶר· בְּזִכְרוֹן הַסֵּפֶר· לִמְנוֹתָם עִם נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר:

זֶה אֵלִי נָם לַאֲבִי חוֹזֶה· וְהֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ בַּמַּחֲזֶה· וְנָם הַכֹּל יִתְּנוּ כָזֶה: חֲסָדָם יוּשַׁת בָּזֶה· וְאֶחָד מֵהֶם אַל־יִתְבַּזֶּה· וְצוֹרְרָם יֵרָזֶה: טוֹבוֹת יוּטָבוּ עַל־זֶה· וּשְׁכִינָה יִזְכּוּ לַחֲזֶה· וְגוֹי זֶה לְגוֹיִם רַבִּים יַזֶּה:

יָחִיד שׁוֹכֵן רוּמָה· הִתְנָה בְתוֹרָה תְּמִימָה· לְיוֹנָה שֶׁהִיא תַמָּה: כָּל־הָעוֹבֵר בַּיָּמָה· יִשְׁקְלוּ שֶׁקֶל בְּלִי מְהוּמָה· מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה: לְטוֹבָתָם בְּלִי לְעַלְמָה· וְתִהְיֶה לָהֶם כַּחוֹמָה· תּוֹלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה:

ה"נ והערות

וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְשִׁי. כ"ה בנוב"ר ואשכנז. בפי' קד"א כתב שצ"ל: 'וְיִדְרְשֵׁנִי בְּבַקְשִׁי'. **לִמְשׁוּלֵי אֵפֶר.** במח' נירנברג: 'למשולי עָפָר וָאֵפֶר'. **לִכְתֹּב בַּסֵּפֶר.** במח' נירנברג: 'תִּכְתֹּב בספר'. **נָם אנכי.** במח' שד"ל: 'נָאם אנכי'. **נָם לאבי וכו' וְנָם.** במח' שד"ל: 'נָאם לאבי וכו' וְנָאם'. **וגוי זֶה לגוים.** במח' נירנברג ללא תיבת 'זֶה'. **לַהם כַּחוֹמָה.** במח' נירנברג: 'להם כַּחוּמָה'.

מקורות ומקבילות

כבודי ומריס ראשי. תה' ג, ד. **וידרשי ויבקשי.** ע"פ יעב' סה, ח; ירמ' כט, יג; בג"ס ו, כז. **דבר בזה ספר.** ע"פ מ"ב כב, יג; דה"ב לד, לח. **באמרי שפר.** ע"פ בר' מט, כח. **למשולי אפר.** ע"פ איו' יג, יב; פדר"ך פי' ג, סי' ב. **היותם נותנים כופר.** ע"פ שמ' ל, יב. **וחפר.** ע"פ יעב' ח, כט; תה' לד, ו. **בעד עונם לכפר.** ע"פ שמ' ל, טו־יז; תה' עט, ט; דני' ט, כד. **וצדקתם לכתוב בספר.** ע"פ יעב' ד, ג; תה' סט, כט. **בזכרון הספר.** ע"פ מלא' ג, טז. **למנותם עם נם וכו'.** בבלי סוטה, דף יח ע"א, 'בשכר שאמר א"א ואנכי עפר ואפר, זכו בניו' וכו'; בבלי חולין, דף פט ע"א. **אנכי עפר ואפר.** ע"פ בר' יח, כז; ירומ' תענית פ"ב, ה"א, 'כדי להזכיר זכותו של אברהם'. **זה אֵלַי.** ע"פ שמ' טו, ב. **לאחי חוזה** - משה. ע"פ ספרי במ', פר' פינחס פי'קלד, ד"ה ויאמר ה'; מתע"ד פר' לג, סי' א. רא"ו רש"י, דב' לד, ז, 'אלו הנביאים שנקראים אבות'. **והראהו כמין מטבע אש במחזה.** ע"פ ירומ' שקליס פ"א, ה"ד; מדת"נ פר' כי תשא, סי' ז; במדב"ר פר' יב, סי' ג; פסר"ב פי' טז, ד"ה עולת תמיד; מדת"ה מז' לא, סי' א. **וגם הכל יתנו כזה.** ע"פ שמ' ל, יג ופרש"י. **חסדם יושת.** ע"פ ירמ' ב, ב. **יושת בזה.** ע"פ שמ' ל, טז. **אל תבזה.** ע"פ תה' לא, יט. **וצוררם ירזה.** ע"פ שמ' כג, כב; יעב' יא, יג. **ושכינה יזכו לחזה.** ע"פ יעב' ל, כ; בבלי ברכות, דף ח ע"א; במדב"ר פר' כ, סי' כ. **וגוי זה.** ע"פ ירמ' ז, כח. **לגויים רבים יזה.** ע"פ יעב' נב, טו. **יחיד.** ע"פ דב' ו, ד; לב, לט; יעב' מו, ט; תה' קמח, יג; אגא"ס א, קלב, 'הוא יחיד'. **שוכן רומה.** ע"פ יעב' לג, ה. **התנה בתורה.** שמו"ר פר' ב, סי' ב, 'לשמור התורה והתנה עמהם'; מדת"נ פר' תולדות, סי' א. **בתורה תמימה.** ע"פ תה' יט, ח. **ליונה שהיא תמה.** ע"פ שה"ש ה, ב; שמו"ר פר' כא, סי' ה, 'אבל אגל הקב"ה כיונה תמה'. **כל העובר.** ע"פ שמ' ל, יג. **ישקלו שקל.** ע"פ בר' כג, טו־יז. **בלי מהומה.** ע"פ מש' טו, יז. **מחצית השקל תרומה.** שמ' ל, יג. **ותהיה להם כחומה.** ע"פ שמ' יד, כב; בבלי מגילה, דף יג ע"ב; מס"ו פר' כא, ה"ב. **תולה ארץ על בלימה.** ע"פ איו' כו, ז. רא"ו רא"ו בתמ"ד ח"ב, מד' אלפא ביתא, ד"ה ל"ה, 'שבעה עמודי צדקה ותלה כל העולם'.

מִבֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ יִתְנַדְּבוּ בַּחֲנִינָה׃ פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה׃ נְשִׂיאִים
וְדַכִּים בְּמַשְׁעֲנָה׃ כֻּלָּם יוּשְׁוּ בִּנְתִינָה׃ בְּלִי עוֹד לְהִתְמַתְּנָה׃
סֶלָה יַסְכִּית תְּחִנָּה׃ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־עוֹנָה׃ וְיִתְקַיְּמוּ בִּרְנָנָה׃

עַל־נַפְשׁוֹתֵיכֶם יְכַפֵּרוּ׃ וְחַטֹּאתֵיכֶם יוּפָרוּ׃ וּבְחֵלֶק טוֹב יִסָּפֵרוּ׃
פְּאֵרָם הַכֹּל יְסַפֵּרוּ׃ וְשֶׁבַח יִתְּנוּ וְיִגְמְרוּ׃ וְהוֹדָיָה לְצוּר
יְשׁוּרֵרוּ׃ צוֹרְרֵיהֶם יְמְעֵטוּ וְיוּסָרוּ׃ וְעַל־צָוָארָם יְגְבָּרוּ׃ וּבְשֹׂבַע
שְׂמָחוֹת יְחֻבָּרוּ׃

קְהָלָם לְהִתְחַזֵּק בִּתְעוּדָה׃ בְּלִי עוֹד לְמַעֲדָה׃ בְּהַקְרִיבָם זֶה
לַעֲבוֹדָה׃ רָם עִמָּם יִתְוָעֲדָה׃ בְּאַהֲבָה וּבְחֶמְדָה׃ בִּישִׁיבָה
וּבַעֲמִידָה׃ שְׂמָם בַּחַיִּים יַתְמִידָה׃ בְּכָל־כְּלוּל חֶמְדָה׃ לַזָּר בְּלִי
לַעֲבֹדָה׃ תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן׃ לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן׃ לְכִפּוּר וְתָרוֹן׃
לִפְנֵי מָרוֹם וְקָדוֹשׁ׃

קְרִיאָה לְפַרְשַׁת שְׁקָלִים

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם

מקורות ומקבילות

מבן עשריס שנה. שמ׳ ל, יד. **יתנדבו.** ע״פ שמ׳ ל, יג; דה״א כט, ו. **בחנינה.** ע״פ ירמ׳ טז, יג. **שוכן מעונה.** ע״פ ישע׳ לג, ה. **משענה.** דב׳ לג, כז. **כולם יושוו בנתינה.** ע״פ שמ׳ ל, טו; מד״א פר׳ כי תשא, פ״ל, סי׳ טו. **בלי עוד להתמתנה.** היפך ספרי במ׳, פר׳ נשא, פי׳ מה, ׳הן אתנו משלימים׳. **סלה יסכית תחינה.** ע״פ תה׳ נה, כ; פד, ט. **בכל עת.** ע״פ תה׳ סב, ט. **על נפשותיכם יכפרו.** ע״פ שמ׳ ל, טז. **ועל אותרס יגברו.** ע״פ יהו׳ י, כד. **ובשובע שמחות.** תה׳ טז, יא. **בלי עוד למעדה.** ע״פ תה׳ כו, א. **תמיד תהיה לזכרון.** ע״פ שמ׳ כח, כט. **לחבצלת השרון.** ע״פ שה״ש ב, א. **לכפור.** ע״פ שמ׳ ל, טו. **מרום וקדוש.** ישע׳ מז, טו. **פרשת שקלים.** משנ׳ מגילה פ״ג, מ״ד; תוספתא מגילה פ״ג, ה״א; סרע״ג ח״ב, סי׳ עה; סדו׳ רס״ג עמ׳ שעד; הלק״ל, נהגות ההפסקות, סי׳ יז; כ״י כ״ה, דף 336ב; שבה״ל, עניין פוריס, סי׳ קנג; סת״ר סי׳ לח, הל׳ ארבע

ה״נ והערות

כלם יושוו. באשכנז וכ״י: ׳כלם יִשְׁוו׳. **על־נַפְשׁוֹתֵיכֶם יְכַפֵּרוּ וְחַטֹּאתֵיכֶם.** במח׳ נירנברג: ׳על־נַפְשׁוֹתֵיהֶם יְכַפְּרוּ וְחַטֹּאתֵיהֶם׳. **טוב יִסָּפֵרוּ.** כה״נ באשכנז וכ״ב בפי׳ קד״א. בכ״י ומח׳ רמ״ו: ׳טוב יְזָכְרוּ׳. ובמח׳ בולוניא: ׳טוב תִּזָּכְרוּ׳. **וְשֶׁבַח יִתְּנוּ.** במח׳ נירנברג: ׳שֶׁבַח יִתְּנוּ׳. **ימעטו וְיוּסָרוּ וְעַל־צַוָּארָם.** במח׳ נירנברג: ׳ימעטו וְיִחְסְרוּ עַל־צַוָּארֵיהֶם׳. **עִמָּם יִתְוָעֲדָה.** כה״נ בכ״י, מח׳ רמ״ו ובולוניא. במח׳ נירנברג: ׳עמם הִתְוַעֲדָה׳. במח׳ שד״ל: ׳עמם הִוָּעֲדָה׳. **באהבה וּבְחֶמְדָה.** כה״נ במח׳ נירנברג ושד״ל. בכ״י, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳באהבה וּבְחֶמְדָה׳. **בחיים יַתְמִידָה.** כה״נ בכ״י, מח׳ רמ״ו ובולוניא. במח׳ נירנברג ושד״ל: ׳בחיים הַתְמִידָה׳. **בְּכָל־כלול.** במח׳ נירנברג: ׳בְּכֹל כלול׳. **בלי לַעֲבֹדָה.** כה״נ בכ״י, מח׳ רמ״ו ובולוניא. במח׳ שד״ל: ׳בלי לְעָבְדָה׳ ובדומה לזה במח׳ נירנברג. **לְכִפּוּר ותרון.** במח׳ נירנברג: ׳בְּכִפּוּר ותרון׳.

וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִּים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל
מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִּים מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה׃ יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה
וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל׃ לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה
לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

הפטרת פרשת שקלים

בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ פ

בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה
מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו׃ אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ רַק
הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ׃ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ וַיֹּאמֶר
יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־יְהוָה
כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ׃ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה
עַל לֵב־אִישׁ לְהָבִיא בֵית יְהוָה׃ יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ
מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא
שָׁם בֶּדֶק׃ פ

מקורות ומקבילות

פרשיות; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ג, אות ח. **וידבר ה' וכו' כי תשא וכו'.** שמ' ל, יא-טז; בבלי מגילה, דף כט ע"ב; כ"י כ"ה, דף 336ב; סת"ר סי' לח ואלו הן סדר; מח' רומניא, דף סז ע"א. **בן שבע שנים וכו'.** מ"ב יב, א-יז; תוספתא מגילה פ"ג, ה"א; בבלי מגילה, דף כט ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' עה; הלק"ל, נהיגת ההפסקות, סי' י; או"ז ח"ב, הל' קריאת ארבע פרשיות, סי' שפט; טור או"ח, סי' תרפה; כ"י כ"ה, דף 336; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלג; סת"ר סי' לח ואלו הן סדר, ובנספחים, סי' ה, סדר ההפטרות. ראו שבה"ל, ענין תעוכה, סי' קן, מש"כ בשם הגאונים.

וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ׃ לֹא־חִזְּקוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן
וְלַכֹּהֲנִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃
וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃
וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים׃ לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק
אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר
בְּדַלְתּוֹ׃ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ מִיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה
וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־
יְהוָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן׃ וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ
וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצְרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃
וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמְּפֻקָּדִים
בֵּית יְהוָה׃ וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרְשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃
וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק
אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ אַךְ
לֹא יֵעָשֶׂה בֵית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת
כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כֶסֶף׃ מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ כִּי־
לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא יְחַשְּׁבוּ
אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה׃ כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת
לֹא יוּבָא בֵית יְהוָה׃ לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃ פ

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

מקורות ומקבילות

כסף אשם. הלק"ג, והיגת הפסקות, סי' י; ספה"ם, הל' תפילה, טעה ו, ד"ה ר"ח אחר. **לכהניס יהיו.** סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר הפעורות.

ה"ג והערות

מִיָּמִין. זהו הקרי, והכתיב 'בימין'. **יְדֵי.** זהו הקרי, והכתיב 'יד'. **הַמְּפֻקָּדִים.** זהו הקרי, והכתיב 'הפקדים'.

יוצר לשבת זכור

זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה· וְיִהְיֶה לָבַז וְלִמְשִׁסָּה· וְגִזְעוֹ יֵעָקֵר בִּכְעִיסָה: בִּיטָה וְחֶטְאוֹ אַל־תִּשָּׂא· כִּי־קְהָלָךְ עִסָּה· בְּכָל־צָרָה וּדְרִיסָה:

גַּם בָּךְ לֹא־חָסָה· וּבְעַזּוּת הִדְלִיל עֲמוּסָה· בְּתוֹךְ אֶבֶן מַעֲמָסָה: אַתָּה זוֹכֵר נִשְׁכָּחִים· זְכֹר אֹם לְךָ מְשַׁבְּחִים· וּקְדֻשָּׁה לְפָנֶיךָ מְפַצְּחִים· קָדוֹשׁ:

זְכֹר דִּבּוּרוֹ עָתָק בְּכָל־עֶרֶךְ· לַחֲמוּקֵי יָרֵךְ· לְדָרוּרֵי מִפֶּרֶךְ: הִקְדִּימָם וְיָצָא לַדֶּרֶךְ· לְזַנֵּב כָּל־בֶּרֶךְ· לָדוּשׁ בְּגֵאוּת וּלְהַדְרֵךְ: וּכְבוֹדָךְ צֶץ מֵחֶרֶךְ· בְּכָל־רֹחַב וְאֹרֶךְ· עַמְּךָ בְּטוּבָה לְהַאֲרֵךְ:

זְכֹר זְמוֹרָה שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה· וַאֲהוּבֶיךָ אָץ לְחַלְחָלָה· עֲשׂוֹתָם כִּמְעִי מַפָּלָה: חֲזַק לְשִׁיתָם כָּלָה· וּתְקוּמָתָם

ה"נ והערות

יוצר לשבת זכור. יוצר מיוסד עפ"י א"ב ומיוחס לרבי אלעזר ברבי קיליר, הנהוג גם במנהג אשכנז. ראו: עבודת ישראל, עמ' 663, עזרא פליישר, היוצרות, עמ' 92. **וַיְהִיֶה לבז.** במח' נירנברג: ׳יִהִי לבז׳. **ביטה.** במח' נירנברג: ׳ביטה אל׳. **לָךְ משבחים וקדשה לְפָנֶיךָ מְפַצְּחִים.** במח' נירנברג: ׳לָךְ משבחים וקדשה לָךְ מַפְּצִיחִים׳. **זְכֹר דִּבּוּרוֹ.** במח' נירנברג: ׳זְכוֹר דִּבֵּר׳. **לַחֲמוּקֵי ירך לְדָרוּרֵי.** במח' נירנברג: ׳עַל־חֲמוּקֵי ירך וְלַדְּרוּרֵי׳. **הִקְדִּימָם ויצא לַדֶּרֶךְ.** במח' נירנברג: ׳הִקְדִּים ויצא בְּדֶרֶךְ׳. **עַמְּךָ בְּטוּבָה להארך.** במח' נירנברג: ׳עַמְּךָ בְּטוּבְךָ להארך׳. **אץ לְחַלְחָלָה.** במח' נירנברג: ׳אץ לְחַלְחָלָה׳. **חֲזַק לְשִׁיתָם.** במח' נירנברג: ׳חֲזַק לְשִׁיתָם׳. **וּתְקוּמָתָם להפילה.** במח' נירנברג: ׳אוֹתָם להפילה׳.

מקורות ומקבילות

זכור את אשר עשה. דב' כה, יח. **ויהיה לבז ולמשסה.** ע"פ מ"ב כא, יד. **וגזעו יעקר.** ע"פ תה' מ, יב־יג; מד"א בר' פר' לו, סי' מג. **בכעיסה.** ע"פ דב' לב, נח. **ביטה.** ע"פ איכ' ג, סג; ה, ח. **וחטאו אל תשא.** ע"פ ש"א טו, יח; דב"ר פר' ב, סי' כ, ׳ותבואת רשע לחטאת זה עמלק׳. **כי קהלך עסה.** ע"פ דב' כה, יח; מכדר"י פר' בשלח, מס' דעמלק, פר' ח, ׳שהיה עמלק נכנס תחת כנפי ענן וגונב נפשות מישראל והורגן׳. **בכל צרה.** ע"פ דה"ב טו, ו. **גם כך לא חסה.** ע"פ דב' כה, יח; ילקו"ש שופ', רמז תת, ׳ולא ירא אלהים זה עמלק׳. **ובעזות הדליל.** ע"פ פדר"ך פי' ג, סי' יח, ׳היו מחתכין מילותיהן של ישראל ומזרקין אותן כלפי למעלן ואומרים׳ וכו׳; מדת"ל פר' כי תצא, סי' יד. **עמוסה.** ע"פ ישע' מו, ג; במדב"ר פר' טו, סי' לג. **אבן מעמסה.** זכ' יב, ג. **אתה זוכר נשכחים.** ע"פ מש' תענית פ"ב, מ"ד; ירוש' תענית פ"ב, ה"ה. **אם לך משבחים.** ע"פ מכדר"י פר' בשלח, מס' דויהי, פר' ח, ׳אבל ישראל מרוממים ומשבחים וכו׳; ב"ר פר' מה, סי' ז. **וקדושה לפניך מפצחים.** ע"פ אה"מ, היכלות, עמ' 114, ׳בשעה שישראל אומרים לפניו קק"ק׳. **לחמוקי ירך.** ע"פ שה"ש ז, ב. **לדרורי** - חפשי. ע"פ ויק' כה, י; ישע' סא, ח. **לדרורי מפרך.** ע"פ ויק' יט, לו; יהו' כד, ה. **מפרך.** ע"פ שמ' ח, יג; בבלי סוטה, דף יא, ריש ע"ב; מדת"ל פר' בהעלותך, סי' כג. **לזנב כל ברך.** ע"פ דב' כה, יח. **לן מחרך.** ע"פ שה"ש ב, ט.

לְהַפִּילָה· בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה: טוֹב שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה· הִפַּלְתּוֹ בְּבֶהָלָה· וְעוֹד אַחֲרִיתוֹ לְקַלְקָלָה:

זְכֹר יָהִיר וְרָשָׁע· כִּי לִמְאֹד פָּשַׁע· וְהֵצִיק בֵּן מְשֻׁעֲשָׁע: כָּבֵד בְּחֵטְא וּבְרֶשַׁע· וְאָזְנָיו הִכְבִּיד וְעֵינָיו הֵשַׁע· וּלְיִרְאָתְךָ לֹא־שָׁע: לְמַעֲנְךָ צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ· חֲשֹׁךְ לַנּוֹשָׁעִים יֶשַׁע· נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע:

זְכֹר מִלּוּלוֹ לְמוּלְךָ· וּמָאַס בְּפָעֳלְךָ· בִּבְחוּרֵי קְהָלְךָ: נָא זְכֹר יוֹם זְבוּלְךָ· יְשֻׁלַּם לוֹ מִשֶּׁלְּךָ· גְּמוּל רַע מֵחֵילְךָ: סַעֲרֵהוּ בְּקֶצֶף גְּדֻלְּךָ· וְכָל־פֶּה יְהַלְּלְךָ· עַל־פֶּלֶא מִפְּעָלְךָ:

זְכֹר עַמְּךָ וַעֲדָתֶךָ· אֲשֶׁר הֵם אֲהֻבָתֶךָ· וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתֶךָ: פְּנֵה נָא בִּתְהִלָּתֶךָ· וְרַחֵם עַל־עֲדָתֶךָ· הוֹגֵי בְּשַׁעֲשׁוּעַ דָּתֶךָ: צַהֲלֵם בְּגַאֲוָתֶךָ· וְתִטְעֵם בְּקִרְיָתֶךָ· וְשָׁם תְּצַמְּצֵם שְׁכִינָתֶךָ:

זְכֹר קִרְיַת־חָנָה· וְעָפָר מִי־מָנָה· הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל־פִּנָּה: רוֹמְמָה וְחוֹנְנָהּ· כִּי־בָאָה עוֹנָהּ· וְעֵת־לְחָנְנָהּ: שַׁכַּח שֵׁם עֲדִינָה·

מקורות ומקבילות

שומע תפלה. תה׳ סה, ג. **יהיר ורשע.** ע״פ תי״ו, חנק׳ ב, ה. **כן משועשע.** ע״פ ירמ׳ לא, יט. **ואזניו הכביד ועיניו השע.** ע״פ ישע׳ ו, י. **לדיק ומושיע.** ישע׳ מה, כא. **טשא עוון ועובר על פשע.** מיכ׳ ז, יח. **וכל פה יהללך.** ע״פ תה׳ קמה, כא. **זכור עמך ועדתך.** ע״פ תה׳ עד, ב. **אשר הם אהבתך.** ע״פ דב׳ ז, ח; מ״א י, ט; ירמ׳ לא, ב. **ומקויים לישועתך.** ע״פ בר׳ מט, יח. **ותטעם בקריתך.** ע״פ שמ׳ טו, יח; תה׳ מד, ג; פ, ט. **ושם תצמצם שכינתך.** ע״פ מדת״כ (וורשא), פר׳ ויקהל, סי׳ ז, ״בתוך האהרון שעשה בצלאל נמצם שכינתו״. **קרית חנה.** ישע׳ כט, א. **ועפר מי מנה.** ע״פ במ׳ כג, י. **המפזרת בכל פנה.** ע״פ אס׳ ג, ח; פדר״א פר׳ מט. **רוממה וחוננה.** ע״פ תה׳ ט, יד. **כי באה עונה.** ע״פ ישע׳ מ, ב. **ועת לחננה.** ע״פ תה׳ קב, יד. **עדינה.** ישע׳ מז, ח.

ח״נ והערות

וְעוֹד אַחֲרִיתוֹ. במח׳ נירנברג: ״אַחֲרִיתוֹ״. **יהיר וְרָשָׁע.** במח׳ נירנברג: ״היר רָשָׁע״. **כבד בְּחֵטְא וּבְרֶשַׁע.** במח׳ נירנברג: ״כבד חֵטְא וְרֶשַׁע״. במח׳ רמ״ו ובולוניא תיבת ״בְּחֵט״ ללא א״. **וּלְיִרְאָתְךָ לֹא־שָׁע.** במח׳ נירנברג: ״וּלְיִרְאָתְךָ לא־שע״. **צדיק ומוֹשִׁיעַ.** במח׳ נירנברג: ״צדיק וְנוֹשָׁע״. **חֲשֹׁךְ לַנּוֹשָׁעִים.** במח׳ בולוניא: ״חֲשֹׁךְה לְנוֹשָׁעִים״. במח׳ נירנברג: ״חיש לְנוֹשָׁעִים״. **נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר.** במח׳ נירנברג: ״עוֹבר״ וללא תיבות: ״נֹשֵׂא עָוֹן״. **בִּבְחוּרֵי קְהָלְךָ.** במח׳ נירנברג: ״לִבְחוּרֵי קהלך״. **יְשֻׁלַּם לוֹ.** במח׳ נירנברג: ״וְיְשֻׁלַּם לוֹ״. **בְּקֶצֶף גְּדֻלְּךָ.** במח׳ נירנברג: ״בְּשֶׁצֶף עֶלְּךָ״. **עמך וַעֲדָתֶךָ.** במח׳ נירנברג: ״עמך וְנַחֲלָתֶךָ״. **פנה נָא.** במח׳ נירנברג ללא תיבת ״נָא״. **הוֹגֵי בשעשוע.** כה״נ בכ״י, מח׳ רמ״ו, בולוניא ונירנברג. באשכנז ומח׳ שד״ל: ״הַהוֹגִים בשעשוע״. **צהלם בְּגַאֲוָתֶךָ.** כה״נ בכ״י, מח׳ רמ״ו, בולוניא ושד״ל. באשכנז, נירנברג ופי׳ קד״א: ״צהלם בְּיִרְאָתְךָ״. **וְעָפָר מי־מנה.** במח׳ נירנברג: ״וַעֲדַת מי־מנה״. **וְחוֹנְנָהּ כִּי־בָאָה עונה.** במח׳ נירנברג: ״בַּחֲנִינָה כִּי־נָגְעָה עונה״.

מִכָּל־צַד וּמִכָּל־פִּנָּה׃ וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ שׁוֹבֵב־נָא׃ תִּזְכֹּר עַתָּה בְּרַחֲמִים׃ וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים׃ וְתוֹשִׁיעַ מְעוּטֵי עַמִּים׃ קָדוֹשׁ׃

קְרִיאָה לְפָרָשַׁת זָכוֹר

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק׃ בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃
אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ
וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ לֹא
תִּשְׁכָּח׃ פ

הַפְטָרַת פָּרָשַׁת זָכוֹר

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל׃ אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֲךָ
לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְעַתָּה
שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ ס כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל׃ אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ
בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו׃ וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל

ח"נ והערות

לבעליה שובב. במח' נירנברג: 'לבעליה הָשֵׁב'. **תִּזְכֹּר עתה.** במח' נירנברג: 'תִּפְקוֹד עתה'. **הפטרת זכור וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וכו'.** כ"ה במח' רמ"ו ובולוניא, וכך גם מופיע בסוף מח' רמ"ו ובולוניא, ברשימת ההפטרות. בתוספתא מס' מגילה פ"ג ה"ב, כתוב: 'ומפטירין כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק'; בסרע"ג ח"ב סי' עה כתוב: 'ומפטירין בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק'; בספר שבה"ל, ענין פורים, סי' קצג כתוב: 'ומפטירין כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק', וכן בסת"ר סי' לח כתוב: 'ההפטרה בשמואל, פקדתי את אשר עשה עמלק', וכן בב"י כ"ה ומח' רמ"ו כתוב מפורש שמפטיר ב'פקדתי'.

מקורות ומקבילות

מעוטי עמיס. ע"פ דב' ז, ז. **פרשת זכור.** מס' מגילה פ"ג, מ"ד; סדו' רס"ג עמ' שעד; כ"י כ"ה, דף 336; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קצג; סת"ר סי' לח, הל' תרבע פרשיות; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ג, אות ח. **זכור את אשר עשה וכו'.** דב' כה, יז-יט; תוספתא מגילה פ"ג, ה"ב; סרע"ג ח"ב, סי' עה; כ"י כ"ה, דף 336; סת"ר סי' לח ואלו הן סדר; מח' רומניא, דף עג ע"ב. **סוף הסדרא.** ספה"ס, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר. **ויאמר שמואל אל שאול וכו'.** ש"א טו, א-לד; סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר ההפטרות. **כה אמר ה' וכו'.** תוספתא מגילה פ"ג, ה"ב; סרע"ג ח"ב, סי' עה; כ"י כ"ה, דף 336; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קצג; סת"ר סי' לח, ואלו הן סדר; מח' רומניא, דף עג ע"ב.

וְעַד־יוֹנֵק· מִשּׁוּר וְעַד־שֶׁה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר: ס וַיִּשְׁמַע
שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי· וַעֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה: וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק· וַיָּרֶב
בַּנָּחַל: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי· לְכוּ סֻרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי
פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ· וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם· וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־
עֲמָלֵק· מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־
אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: וַיַּחְמֹל
שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגַג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים
וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם· וְכָל־הַמְּלָאכָה
נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ: פ
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־
שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים· וַיִּחַר
לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה: וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת
שָׁאוּל בַּבֹּקֶר· וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה
וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל: וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל· וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל· בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי
אֶת־דְּבַר יְהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל· וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי
וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל· מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם
אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ· וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ: פ
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל· הֶרֶף וְאַגִּידָה לְךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה· וַיֹּאמֶר לוֹ דַּבֵּר: ס וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל·

ח"נ והערות
וַיֹּאמֶר. זהו הקרי, והכתיב ויאמרו.

הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה׃
וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדֶרֶךְ׃ וַיֹּאמֶר
לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בּוֹ עַד כַּלּוֹתָם
אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה׃ וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל׃
אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה׃
וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם
מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם׃ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
בַּגִּלְגָּל׃ ס וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל׃ הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים
כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה׃ הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב
אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצֵר׃ יַעַן מָאַסְתָּ
אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ ס וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
אֶל־שְׁמוּאֵל׃ חָטָאתִי׃ כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ׃ כִּי
יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי׃
וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא
אָשׁוּב עִמָּךְ׃ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת
מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ס וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת׃
וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ ס וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל׃
קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם׃ וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ
הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ ס וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר
וְלֹא יִנָּחֵם׃ כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי׃ עַתָּה
כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל׃ וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל

מקורות ומקבילות

מחלב חיליס. במד׳ רומניא, דף עד ע״ח, כאן מסתיימת ההפטרה.

לַיהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל׃ הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג
מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת׃ וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר
מַר־הַמָּוֶת׃ ס וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל׃ כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים
חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ׃ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגַג לִפְנֵי
יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ ס וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃
וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

פִּיּוּט לְשַׁבַּת זָכוֹר

מִי כָמוֹךָ׃ וְאֵין כָּמוֹךָ׃ מִי דוֹמֶה לָּךְ׃ וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ׃
אָדוֹן חַסְדְּךָ בַּל־יֶחְדָּל׃ אֲמִתְּךָ לְעִיר מִבְצַר־עֹז וּמִגְדָּל׃
כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל׃ וּמַחְסֶה לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ׃ בִּימֵי
חָרְפִּי מִקַּדְמֹנַי׃ בִּי דִבֶּר רוּחַ יְהוָה׃ וְהַיּוֹם אִם־גֵּרְשׁוּנִי עֲוֹנַי׃
דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ׃ גְּמָלֻנִי מֵאָז טוֹבוֹת׃ גְּלוּיוֹת לִכְלָיוֹת וְלִלְבָבוֹת׃

מקורות ומקבילות

גבעת שאול. סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר ההפטרות; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר. **מי כמוך.** ע"פ שמ' טו, יא. **ואין כמוך.** ש"ב ז, כב; מ"א ח, כג; תה' פו, ח. **מי דומה לך.** ע"פ ישע' מו, כה. **ואין דומה לך.** ע"פ תה' פט, ז. **אדון חסדך.** ע"פ תה' סב, יג; פו, ה. **כל יחדל** - לא יפסיק. ע"פ דב' טו, יא; מש' י, יט. **אמתך.** ע"פ תה' כה, ה. **לעיר מבצר.** ע"פ ירמ' א, יח; תה' מג, ג. **עז ומגדל.** ע"פ תה' סא, ד. **כי היית מעוז וכו' בצר לו.** ע"פ ישע' כה, ד. **בימי חרפי.** איו' כט, ד. **מקדמני.** ע"פ ישע' מא, טו; תה' עז, ו. **בי דבר רוח ה'.** ע"פ ש"ב כג, ב. **והיום אם גרשוני.** ע"פ ש"א כו, יט; הוש' ג, ד. **גרשוני עוני.** ע"פ בר' ד, יג; בבלי ב"ב, דף יב ע"ב, 'מיום שחרב בית המקדש, ניטלה שבועה' וכו'. **דודי לי ואני לו.** שה"ש ב, טז; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ג, 'ויסראל אומרים להם אין לכם חלק בו אלא דודי לי' וכו'. **גמלני מאז טובות.** ע"פ ישע' סג, ז; תה' קטז, זית; קטז, יב; מש"ט שמ', פר' יב, סי' כ, 'גמולות טובות שגמל הקב"ה עמנו' וכו'. **גלויות לכליות ולבבות.** ע"פ ירמ' כ, יב.

ח"נ והערות

פיוט לשבת זכור. מיוסד עפ"י א"ב ועל שם המחבר 'אני יהודה הלוי הקטן ברבי שמואל הלוי, א"ב, אני יהודה'. מופיע במח' הקדומים לפני 'אשרי' שאחר קה"ת של שבת. יש נוהגים לומר רק את תחילת הפיוט וסופו. נמצא גם במח' רומניא (דף ע ע"ב) ובמח' הספרדים. במח' שד"ל מופיע בשתי גירסאות שונות (לפי מסורות הספרדים והאיטאלייאנים). על הפיוט ראו: שד"ל, בתולת בת יהודה, פראג, 1840, עמ' 23 ואילך. מהדורה ביקורתית נדפסה בס' שירי הקדש לרבי יהודה הלוי, בעריכת דב ירדן, ח"א, ירושלים, תשל"ח, עמ' 261 ואילך. **מִי כָמוֹךָ וכו'.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא וירדן, פתיחה זו לא מופיעה והפיוט פותח 'אדון חסדך'. **לְעִיר מִבְצַר־עֹז.** במח' רומניא: 'לְעַד עז' וללא תיבת 'מִבְצַר'. אצל ירדן ללא תיבת 'לְעִיר'. **וּמַחְסֶה לאביון.** במח' רומניא: 'מַחְסֶה לאביון'. אצל ירדן: 'מָעוֹז לאביון'. **גלויות לְכָלָיוֹת וְלִלְבָבוֹת.** ראו בשבב"י דף 23. במח' רומניא: 'גלויות לְכָלָיוֹת וּלְבָבוֹת'. אצל ירדן: 'גלויות יְדוּעוֹת לַלְּבָבוֹת'.

גַּם אִם־יִהְיוּ הַצָּרוֹת מְרֻבּוֹת· אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ: דְּמֵי מִתְקוֹמְמִים אַזֶּה· דִּגְלֵי אָרִים כִּדְבַר כָּל־חוֹזֶה· הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה· קִוִּינוּ לוֹ: הַיּוֹם אַבִּיעָה חִידוֹת· וּמֵאָז מִנִּי־קֶדֶם עֲתִידוֹת· נִפְלָא בָם הַמֵּבִין צְפוּנֵי סוֹדוֹת· יוֹצְרֵי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ:

וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ· לְמֶלֶךְ הוּקַם עָל כִּבְרוֹשׁ· נִשָּׂא וָרָם עַל־כָּל־קָצִין וָרֹאשׁ· וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ: זִמֵּן בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְמַלְכוּתוֹ· לְהַרְאוֹת לְכָל־עֲבָדָיו תְּכוּנָתוֹ· כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מֻתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ: וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ: חֵלֶק לְכָל־בְּנֵי־שׁוּשָׁן נָתַן· וְהִקְדִּישׁ קְרוּאָיו כְּחָתָן· בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתָן· אֹוָה לְמוֹשָׁב לוֹ: טָעַם עֲשׂוֹת רְצוֹן כָּל־אִישׁ וְיִצְרוֹ· וְאֵין־אוֹנֵס לְאִישׁ יַיִן עֶבְרוֹ· וְלָתֵת לַשּׁוֹאֵל דֵּי מַחְסֹרוֹ· אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ: יַחַד אֶסְפוּ כָּל־הַנִּדְרָשִׁים· גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים· וּלְמִשְׁתֵּה הַנָּשִׁים כָּאֲנָשִׁים· שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: כְּטוֹב

ח"נ והערות

הצרות מְרֻבּוֹת. אצל ירדן: 'הצרות קְרוֹבוֹת'. **דמי מִתְקוֹמְמִים.** במח' רומניא וירדן: 'דמי מִתְקוֹמְמַי'. **דִּגְלֵי ארים כִּדְבַר.** במח' רומניא: 'דְּגָלֵי ארים בִּדְבַר'. אצל ירדן: 'דִּגְלֵי ארים בִּדְבַר'. **וּמֵאָז מִנִּי.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'מֵאָז וּמִנִּי'. במח' רומניא וירדן: 'הָיוּ מִנִּי'. **נִפְלָא בם.** במח' רומניא: 'נִגְלָה בם'. **לְמֶלֶךְ הוקם.** במח' רומניא וירדן: 'מֶלֶךְ הוקם'. **לְכָל־עֲבָדָיו תכונתו.** במח' רומניא: 'לַכֹּל תכונתו' וללא תיבת 'עֲבָדָיו'. **כִּי אַבְנֵי־נזר.** במח' רומניא וירדן: 'וְאַבְנֵי נזר' וללא תיבת 'כִּי'. **יין עֶבְרוֹ.** במח' רומניא וירדן: 'יין עֶבְרוֹ'. **ולתת לַשּׁוֹאֵל.** אצל ירדן: 'ולתת לְכָל־שׁוֹאֵל'. **וּלְמִשְׁתֵּה הנשים.** במח' רומניא וירדן: 'וּמִשְׁתֵּה הנשים'.

מקורות ומקבילות

גם אם יהיו. רמו בבלי שבת, דף יח ע"א, 'אם יהיו כל הימים דיו' וכו'. **הצרות רבות.** ע"פ דב' לא, יז; תה' עח, כ; בבלי סנהדרין, דף לח ע"א, 'אם רמיות דור שצרות רבות' וכו'. **אשרי כל חוכי לו.** ישע' ל, יח; דני' יב, יג; ספ"ט יג, א; בבלי סנהדרין, דף לח ע"א, ע"פ ישע' נט, יט-כ. **דמי מתקוממים אזה.** ע"פ ישע' סג, ג-ו. **מתקוממים.** ע"פ תה' יז, ז. **דגלי ארים כדבר כל חוזה.** ישע' מט, כב. **חוזה.** ע"פ ישע' ב, א; ירוש' סנהדרין, פ"י, ה"ב, '...ישעיהו שהיה שקול כמשה'. **הנה אלהינו וכו'.** ישע' כה, ט. **אביעה חידות.** ע"פ תה' עח, ב. **ומאז.** ע"פ ישע' מד, ח. **מני קדם עתידות.** ע"פ ישע' מו, י; תה' עח, ב. **המבין לפוני סודות.** ע"פ ירמ' יז, י; עמו' ד, יג; תה' מד, כב. **יוצרי מבטן לעבד לו.** ישע' מט, ה. **ויהי בימי אחשורוש.** אס' א, א. **למלך הוקם.** ע"פ בבלי מגילה, דף יא ע"א, 'שמלך מעצמו' ורש"י; דף יב ע"ב, 'בר אהורייריה דאחש' ורש"י ד"ה אהורייריה. רמו סדע"א, מא"ג פר' א, 'דע שאני בת בתו של' וכו'. **על כברוש.** ע"פ יחז' לא, ח. **נשא ורם על כל.** ע"פ ישע' ב, יב; אס' א, ד. **קצין וראש.** ע"פ שופ' יא, יא. רמו בבלי מגילה, דף יא ע"א, 'אחיו של ראש' וכו'. **וה' הניח.** ש"ב ז, א. **זִמֵּן.** ע"פ אסת"ר פר' ז, סי' יג, 'בסעודתו... הזמין אתכם' וכו'. **בשנת שלש למלכותו.** ע"פ אס' א, ג-ה. **להראות לכל.** ע"פ אס' א, ד. **כי אבני נזר וכו'.** זכ' ט, טז. **ועפרות זהב.** איו' כח, ו. **חלק לכל בני שושן.** ע"פ אס' א, ה; סדע"א, מפ"א נוסח ב, פר' א, 'אעשה משתה לבני מקומי'. **והקדיש קרואיו.** ע"פ לפ' א, ז. **בחצר גנת ביתן.** אס' א, ה. **אוה למושב לו.** תה' קלב, יג. **טעם עשות רצון וכו'.** ע"פ אס' א, ח. **רצון כל איש וילרו.** ע"פ אסת"ר פר' ז, סי' יג, '...הטמד להם זומות וכו' ויעשו כרצונם; פדר"א פר' מח, 'כל עם שהיה מאכלו בטומאה וכו' וכל עם שהיה מאכלו בטהרה וכו'. **נאיש יין עברו.** ע"פ אסת"ר פר' ב, סי' יג. **די מחסרו וכו'.** דב' טו, ח. **יחד אספו כל הנדרשים.** ע"פ סדע"א, מא"ג פר' א, 'באו לפניו מאה ועשרים ושבעה' וכו'. **גם ושתי המלכה וכו'.** אס' א, ט. **ולמשתה הנשים כאנשים.** אסת"ר פר' ג, סי' ד, 'לא די לך וכו' אף לסעודת נשים'. **שבעת ימים יספרו לו.** ע"פ יחז' מד, כו; אס' א, י. **כטוב**

לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן· אָמַר לְהָבִיא אֶת־יְפַת הָעַיִן· וַתְּמָאֵן בִּדְבָרוֹ לֵאמֹר אַיִן· הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ: לַקְרוֹבִים אֵלָיו הַיּוֹשְׁבִים עֲלֵי כַן· שָׁאַל וַיַּעֲצֵהוּ מְמוּכָן· הוּא הָמָן לְפֶרְעָנוּת הוּכָן· לִבּוֹ יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ: מוֹעֲצוֹתָיו כַּדַּת נְתוּנוֹת· הָיוּ לְעַמִּי רְפוּאוֹת צְפוּנוֹת· כִּי־לוּלֵי אִגְּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת· פְּלִיטָה לֹא־הָיְתָה לוֹ: נוֹעַץ לִקְרֹא בְּכָל־הַמּוֹנָיו· לְהָבִיא כָּל־יְפַת־תֹּאַר לְפָנָיו· וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינָיו· מָהֵר יִמְהָרֶנָּה לוֹ:

סִנְסַן לִיָּאִיר הֵאִיר וְזָרַח· יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: טֶרֶם מַכָּה צִיץ רְפוּאָה פָּרַח· כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ: עִמּוֹ נֶאֱמְנָה הֲדַסָּה תַּמָּה· הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ בָּרָה כַּחַמָּה· וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ· לְקָחָהּ מָרְדְּכַי לוֹ: פֻּגְעָה חֵן וַתֵּלֶךְ וַהֲלוֹם· וַתִּלָּקַח

מקורות ומקבילות

לב המלך וכו'. אס' ה, יז-יח. **להביא את יפת העין.** ע"פ אס' ה, יח; סדע"ה, מא"ג פר' ה, 'הללו אומריס מדיות נאות והללו' וכו'. **יפת העין.** ע"פ בר' כט, יח. **ותמאן בדברו.** ע"פ אס' ה, יב. **העזה פניה.** ע"פ מש' כה, כט; סדע"ה, מא"ג פר' ה, 'שלחה לו, אי טפש' וכו'. **לקרוביס אליו וכו'.** ע"פ אס' ה, יד; סדע"ה, מפ"א נוסח ב, פר' ה, ד"ה והקרוב אליו וד"ה שבעת. **שאל.** ע"פ אס' ה, טו. **ויעצהו ממוכן.** ע"פ אס' ה, טז; סדע"ה, מא"ג פר' ה, סי' טז. **המן לפרענות הוכן.** בבלי מגילה, דף יב ע"ב; פסז"ו אסתר, פר' ה, סי' טז; ילקו"ש אסתר, רמז תתרנא. **לבו יקבץ און לו.** תה' מא, ז. **מועצותיו כדת נתונות.** ע"פ אס' ג, יד-טו. **היו לעמי רפואות צפונות.** בבלי מגילה, דף יג ע"ב, 'אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ ברא להם רפואה תחילה', ע"פ הוש' ז, א. **כי לולי.** ע"פ ש"א כה, לד. **אגרות הראשונות.** ע"פ אס' ה, כב. **פליטה לא היתה לו.** יוא' ב, ג; בבלי מגילה, דף יב ע"ב, 'אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן' וכו'. **נועץ לקרא בכל המוניו.** ע"פ אס' ג, ב. **להביא כל יפת תאר לפניו.** ע"פ אס' ב, ג. **והנערה אשר תיטב בעיניו.** ע"פ אס' ב, ד. **מהר ימהרנה לו.** שמ' כב, טו; סדע"ה, מפ"א נוסח ב, פר' ב, סי' ג, 'כמה ערחות נתן זה בעולם' וכו'. **סנסן.** ע"פ שה"ש ז, ט. **ליאיר.** ע"פ אס' ב, ה; פדר"א פר' מט, 'שהיה מאיר פניס בהלכה'; סדע"ה, מפ"א נוסח ב, פר' ב, ד"ה ד"א ושמו מרדכי. **האיר וזרח.** רא"ו פדר"א פר' מט, 'שהיתה תפלתו נכנסת לפני הב"ה' וכו'. **ישיש כגבור לרוץ ארח.** תה' יט, ו. **טרם מכה לץ רפואה פרח.** ע"פ בבלי מגילה, דף יג ע"ב; פסז"ו פר' שמות, פ"ג, סי' ה; אה"מ, אלפא ביתא, עמ' 47; מש"ט פר' שמות, פר' ג, סי' א; ילקו"ש אסתר, רמז תתרנג. **כי הפלה וכו'.** תה' ד, ד. **עמו נאמנה הדסה.** ע"פ אס' ב, ז; בבלי מגילה, דף י ע"ב; סנהדרין, דף לג ע"ב. **הדסה תמה.** ע"פ סדע"ה, מפ"א נוסח ב, פר' ב, 'כך היו מעשיה טובים' וכו'. **היא אסתר בת דדו.** אס' ב, ז. **ברה כחמה.** שה"ש ו, י. **ובמות אביה וכו'.** אס' ב, ז. **פגעה חן ותלך.** ע"פ אס' ב, ט; סדע"ה, מא"ג פר' ב, ד"ה ותהי, 'נשאת חן טעונה חן'. **ותלקח אל בית המלך.** ע"פ אס' ב, ח.

ה"נ והערות

את־יפת. במח' רומניא: 'את־ושתי יפת'. אצל ירדן: 'לְפָנָיו את־יפת'. **וַתֹּאמַר לו.** במח' רומניא וירדן: 'וַתֹּאמֶר לו'. **וַיַּעֲצֵהוּ ממוכן.** אצל ירדן: 'וַיַּעֲצֵהוּ ממוכן'. **לְפֶרְעָנוּת הוּכָן.** במח' רומניא: 'לַפּוּרְעָנוּת מוּכָן'. אצל ירדן: 'לְפֶרְעָנוּת מוּכָן'. **רְפוּאוֹת צְפוּנוֹת.** במח' רומניא: 'רְצוּפוֹת צפונות'. **כי לולי.** במח' רמ"ו וירדן: 'כי לולא'. במח' רומניא: 'שֶׁאִלּוּלֵי' וללא תיבת 'כִּי'. **אִגְּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת.** אצל ירדן: 'אִגְּרוֹת רִאשׁוֹנוֹת'. **פליטה לא.** במח' רומניא וירדן: 'גַּם פליטה לא'. **בְּכָל־המוניו.** במח' רומניא וירדן: 'לְכָל־המוניו'. **סִנְסַן ליאיר.** אצל ירדן: 'סִנְסַן ליאיר'. **כי הִפְלָה.** כ"ה בפסוק שלפנינו, במח' שד"ל ואצל ירדן. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'כי הִפְלָא'. והשוו פדר"ך פי' יח, סי' א. **ותלך וַהֲלוֹם.** במח' רומניא: 'ותלך וַתֲהֲלוֹם'. **ותלקח אל בֵּית.** במח' רומניא: 'ותלקח אֶסְתֵּר אל' וללא תיבת

אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ גִּזְרַת יַהֲלֹם· וּמָרְדְּכַי צִוָּה לְכִי לְשָׁלוֹם· כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ:

צֶדֶק לָבְשָׁה בְּמֶמְשַׁלְתָּהּ· לֹא־הִגִּידָה עַמָּהּ וּמוֹלַדְתָּהּ· וְהַמֶּלֶךְ אֲהֵבָהּ וַיֶּרֶב תִּפְאַרְתָּהּ· כִּי מֵיְהוָה הָיְתָה לוֹ: קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב צְרוֹר הַמֹּרוֹ· מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הַקְּבוּעִים לִשְׁמֹר· וְהִנָּם חוֹשְׁבִים עַל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר· הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ: רָצָה הָאֶחָד לִשְׁמֹר כִּפְלַיִם· מִשְׁמַרְתּוֹ וּמִשְׁמֶרֶת חֲבֵרוֹ שְׁתֵּי יָדַיִם· וְהַשֵּׁנִי סַם בְּסֵפֶל הַמַּיִם· שָׂם שָׂם לוֹ: רָחֲשָׁה אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁפֶר· בְּשֵׁם מָרְדְּכַי וְנִכְתַּב בַּסֵּפֶר· לְהִנָּשֵׂא בְּאַחֲרִית צְבִי עֹפֶר· כִּי־בוֹל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ: שְׁנֵיהֶם נִתְלוּ עַל־הָעֵץ· כִּי־נִשְׁמַע

ה"נ והערות

׳בֵּית׳. אצל ירדן: ׳ותלקח אֶסְתֵּר אל־בֵּית׳. **ומרדכי צוה.** במח׳ רומניא: ׳ומרדכי צוה עָלֶיהָ׳. אצל ירדן: ׳ומרדכי צוה לָהּ׳. **לבשה בְּמֶמְשַׁלְתָּהּ.** במח׳ רומניא: ׳לבשה בְּמַלְכוּתָהּ׳. אצל ירדן: ׳לבשה בְּמַמְלַכְתָּהּ׳. **והנם חוֹשְׁבִים.** במח׳ רומניא: ׳והנם יוֹעֲצִים׳. **רצה האחד לשמר וכו׳ רחשה אסתר למלך.** במח׳ רומניא בא רק בית אחד עבור האות ר׳ ובנוסח שונה: ׳רְעוּת חָשְׁבוּ הַשְּׁנָיִם \ אֲנִי אֶשְׁמוֹר מִשְׁמַרְתִּי וּמִשְׁמַרְתְּךָ כִּפְלַיִם \ וְהַשֵּׁנִי לְהַטִּיל בְּסֵפֶל מַיִם \ שם שם לו׳. כתב בשבב״י, דף 23: ״בדיואן אין לא זה ולא זה, אלא בית אחר משונה משניהם וזה הוא: רוע מחשבותם למרדכי הגיע \ וסודם לאסתר הביע \ ותבא אל המלך אותו להודיע \ וישאל המלך לאשה ותאמר לו׳״. אצל ירדן בא רק הבית השני – ׳רחשה אסתר למלך׳ וכו׳ – עבור האות ר׳. **למלך בְּשֵׁפֶר.** אצל ירדן: ׳למלך בְּאִמְרֵי שֵׁפֶר׳. **לְהִנָּשֵׂא בְּאַחֲרִית.** אצל ירדן: ׳בִּבְקֹשׁ וְנִמְצָא לִפְנֵי׳. **כִּי־נִשְׁמַע לשונם.** במח׳ רומניא: ׳כִּי־שָׁמַע יְמִינִי לשונם׳. אצל ירדן: ׳כִּי־שָׁמַע מָרְדְּכַי לשונם׳.

מקורות ומקבילות

גזרת יהלם. ע״פ איכ׳ ד, ז. **ומרדכי צוה.** ע״פ אס׳ ב, י. **לכי לשלום.** ס״א א, יח. **כי הוא אדניך והשתחוי לו .** תה׳ מה, יב. **לדק לבשה בממשלתה.** ע״פ מדת״נ (וורשא), פר׳ בשלח, סי׳ כח, ׳אפשר לגדקת וכו׳ על ישראל, שעתידין להגאל על ידיה׳. **לא הגידה עמה ומולדתה.** ע״פ אס׳ ב, י; סדע״א, מפ״א נוסח ב, פר׳ ב, ד״ה לא הגידה; תשמ״א ב, י. **והמלך אהבה.** ע״פ אס׳ ב, יז; בבלי מגילה, דף יג ע״א, ׳ביקש לטעום טעם׳ וכו׳. **ויקר תפארתה.** ע״פ אס׳ ב, יז; תשמ״א ב, יח. **כי מה׳ היתה לו.** מ״א ב, טו. **קשב רב קשב.** ע״פ ישע׳ כא, ז ורש״י; בבלי מגילה, דף ז ע״א, ׳...ברוח הקודש נאמרה, שנאמר ויודע הדבר למרדכי; סדע״א, מפ״א נוסח ב, פר׳ ב, ׳וי״א ברוח הקודש נאמר לו׳; תשמ״א ב, כב. **צרור המר.** שה״ש א, יג. **מסריסי המלך.** ע״פ אס׳ ב, כא. **הקבועים לשמר.** ע״פ אסת״ר פר׳ ו, סי׳ יג, ׳קלפון וכו׳ מעביר שניס ומשיב אחד, מעביר שני קלסריקין שהן שומרי הסף׳ וכו׳; סדע״א, מפ״א נוסח ב, פר׳ ב, ׳כיון שהעבירן המלך׳ וכו׳. **והנם חושבים על המלך.** ע״פ אס׳ ב, כא. **הבה נתחכמה לו.** שמ׳ א, י. **רצה האחד וכו׳ שתי ידים והשני וכו׳.** בבלי מגילה, דף יג ע״ב, ׳והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה?׳ וכו׳. **סם בספל המים.** ע״פ שופ׳ ו, לח; בבלי מגילה, דף יג ע״ב, ׳בא וגטיל אותם בספל כדי שימותו׳; תשמ״א ב, כא. **שם שם לו.** שמ׳ טו, כה. **רחשה.** ע״פ תה׳ מה, ב ורש״י. **אסתר למלך וכו׳ בשם מרדכי.** ע״פ אס׳ ב, כב; פדר״א פר׳ מט, ׳מכאן אמרו כל׳ וכו׳. **בשפר.** ע״פ בר׳ מט, כא ורשב״ם. **וכתב בספר.** ע״פ אס׳ ב, כג. רמו אסת״ר פר׳ ו, סי׳ יד. **להנשא באחרית וכו׳.** ע״פ בבלי מגילה, דף יג ע״ב, ׳[מאי אחר]? אמר רבא׳ וכו׳. **לצבי עפר.** ע״פ שה״ש ב, ט; מדת״ה מז׳ כט, סי׳ ב, ׳...שיולדו מושיעים לישראל, שנמשלו לאיילות, דכתיב דומה דודי לצבי או לעופר׳; רמו שה״ר פר׳ ח, סי׳ יב. **כי בול ישאו לו.** איו׳ מ, כ. רמו פדר״א פר׳ י, ׳הן נאמתן מאליהן, כאילו לא נגע בם׳. **שניהם נתלו על העץ.** ע״פ אס׳ ב, כג; פדר״א פר׳ מט, ׳ונתלו שניהם על עץ אחד׳ וכו׳. **כי נשמע לשונם בהונם.** ע״פ פדר״א פר׳ מט, ׳ושמע שני סריסי המלך מדברים בלשון׳ וכו׳; סדע״א, מפ״א נוסח ב, פר׳ ב, ד״ה בימים ההם.

לְשׁוֹנָם בְּהִוָּעֵץ· נַשְׁקָה לַמֶּלֶךְ סַם־הַמָּוֶת רוֹעֵץ· אוּלַי יִפְתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ: תְּשׁוּעָתָה זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן· נִכְתְּבָה עַל־סֵפֶר הַזִּכָּרוֹן· לֶתֶת לוֹ מִן־הַמֶּלֶךְ יִתְרוֹן· כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ:

אַחַר כָּל־אֵלֶּה הַדְּבָרִים· אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן הֵרִים· וַיְנַשְּׂאֵהוּ מֵעַל־כָּל־הַשָּׂרִים· וְתוֹעֲפֹת הָרִים לוֹ: נִמְנַע מָרְדְּכַי מִסְּגֹד לָרָשָׁע· נִין עֲמָלֵק אֲשֶׁר מִקֶּדֶם פָּשַׁע· וְזֶה הוֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע· לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ: יוֹם כָּרְעוּ לוֹ כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ· וּמָרְדְּכַי בְּתָמוֹ הוֹלֵךְ· בִּקֵּשׁ לְחַרְחֵר רִיב עַל עַם דַּל וְהֵלֶךְ· עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹא־לוֹ: יָעַץ תַּחְבּוּלוֹת לְשִׂכִּים בְּצִדּוֹ· וַיֵּבֶז בְּעֵינָיו בִּגְאוֹן חֶמְדּוֹ· לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדְּכַי לְבַדּוֹ· בָּז לְדָבָר יֶחֱבָל לוֹ: הִרְבָּה כֶסֶף וְזָהָב לִבְלִי־חֹק·

מקורות ומקבילות

נשקה למלך סם המות. ע"פ פדר"א פר' מט. בסדע"א, מפ"א מוסח ב, פר' ב, 'נטמין נחש בקיתון המלך'. **למלך... רועץ.** ע"פ שופ' י, ח; תוספתא סנהדרין (לוקרמאנדל), פ"ד, ה"ז, 'וכשחטאו נהפכה להן לרועץ'. **אולי יפתה ונוכלה לו.** ירמ' כ, י; פדר"א פר' מט, 'אמרו לו אדונגו המלך וכו' ולמה' וכו'. **תשועתה זאת לדור אחרון.** ע"פ תה' מח, יד; ויק"ר פר' ל, סי' ג, 'תכתב זאת לדור אחרון, זה דורו של מרדכי, שהיו נטויין למיתה. ועם נברא יהלל יה, שברא ברייה חדשה'. **נכתבה על ספר הזכרון.** ע"פ אס' ב, כג; פדר"א פר' מט, 'היו כותבין לפניו ומניחים באחמתה של מלך' וכו'. **לתת לו מן המלך.** ע"פ אס' ב, ט. **כי פעל אדם ישלם לו.** איו' לד, יא; אסת"ר פר' ו, סי' יד, 'ספרו של ב"ו כך' וכו'. **אחר כל אלה וכו'.** ע"פ אס' ג, א; פדר"א פר' מט; אסת"ר פר' ז, סי' ד; סדע"א, מא"ג פר' ג, ד"ה ד"א אחר הדברים. **את המן הריס.** אסת"ר פר' ז, סי' א; סדע"א, מא"ג פר' ג, 'לא נתגדל המן אלא לרעתו'. **וינשאהו מעל כל השרים.** ע"פ בר' מ, יג; אס' ג, א; שזר' א, ד. **ותועפת הריס לו.** תה' לה, ד. **נמנע מרדכי מסגד.** ע"פ אס' ג, ב; פדר"א פר' מט, 'ראה מרדכי ולא קבל להשתחוות לע"ז'; סדע"א, מפ"א מוסח ב, פר' ג, ד"ה ומרדכי לא יכרע; תשמ"א ג, ב. **מסגד לרשע.** ע"פ בבלי מגילה, דף י ע"ב, '...המן הרשע שעשה עלמו ע"ז'; תשמ"א ג, ג, 'לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא'; ו, א, ד"ה ביה בלילא וכו' דמרדכי לדיקא. **נין עמלק.** ע"פ במדב"ר פר' יד, סי' א; אסת"ר פר' ז, סי' יג; פסר"ב פי' יב; ילקו"ש יפע', רמז תסו. **אשר מקדם פשע.** שמ' יז, ח; פדר"ך פי' ג, סי' א, '...יוצא ממעי אמו תחת מעורין שלה שלא תלד'; מדת"כ פר' כי תצא, סי' ד. **וזה הוסיף על חטאתו פשע.** ע"פ איו' לד, לז. **לא יאבה ה' סלח לו.** דב' כט, יט. **יום כרעו.** ראו סדע"א, מפ"א מוסח ב, פר' ג, 'לאמודים היו בניה של רחל להיות מדברים עמהם יום יום'. **כרעו לו כל עבדי המלך.** ע"פ אס' ג, ב; אסת"ר פר' ז, סי' ו. **ומרדכי בתמו הולך.** ע"פ מש' כ, ז. **בקש לחרחר וכו'.** פדר"א פר' מט, 'עכשו אומר למלך ויאבדם מן העולם' וכו'. **לחרחר ריב.** מש' כו, כא. **על עם דל.** ע"פ לפ' ג, יב; מש' כח, טו; בבלי מגילה, דף יא ע"א, 'על עם דל, אלו ישראל'. **עבר מתעבר על ריב לא לו.** מש' כו, יז. **יעץ תחבולות.** ע"פ מש' כ, יח. **לשכים בצדו.** ע"פ במ' לג, נה. **ויבז בעיניו.** אס' ג, ו. **בגאון חמדו.** ע"פ יחז' כד, כא. **לשלח יד במרדכי לבדו.** אס' ג, ו. **בז לדבר יחבל לו.** מש' יג, יג; אסת"ר פר' ז, סי' י. **הרבה כסף וזהב.** ע"פ אס' ג, ט; פדר"א פר' מט, 'אס על המלך טוב קח החלי מממוני' וכו'; סדע"א, מא"ג פר' ג, 'על כל אד ואד יהיבנא לך' וכו'. **לבלי חק.** ישע' ה, יד.

ה"נ והערות

תְּשׁוּעָתָה זֹאת. במח' רומניא: 'תְּשׁוּעָה זֹאת'. אצל ירדן: 'תְּשׁוּעָה זֹאת צָפוּנָה'. **נכתבה עַל־סֵפֶר.** במח' רומניא: 'נכתבה בְּסֵפֶר' ולא תיבת 'עַל'. **לֶתֶת לוֹ מִן.** אצל ירדן: 'לִהְיוֹת לוֹ מִן'. **מִן־הַמֶּלֶךְ יִתְרוֹן.** במח' רומניא: 'המלך תַּגְמוּל וְיִתְרוֹן' וללא תיבת 'מִן'. אצל ירדן: 'מִן־המלך תַּגְמוּל וְיִתְרוֹן'. **וינשאהו מֵעַל.** כה"נ במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'וינשאהו עַל'. **הָרִים לוֹ.** במח' רומניא: 'הֵרִים לוֹ'. **נִין עמלק.** במח' רומניא: 'לְנִין עמלק'. **אשר מִקֶּדֶם פשע.** אצל ירדן: 'אשר מִבֶּטֶן פשע', ע"פ ישע' מח, ח. **דל וְהֵלֶךְ.** כה"נ במח' רמ"ו, רומניא ושד"ל. במח' בולוניא וירדן: 'דל וְחֵלֶךְ'. **עבר מִתְעַבֵּר.** כה"נ במח' בולוניא ובפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו ורומניא: 'עבר וּמִתְעַבֵּר'. **לְשִׂכִּים בצדו.** במח' רומניא: 'כְּצָנִנִים בצדו'. אצל ירדן: 'כְּשִׂכִּים בצדו'.

וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ זֶה עֵת לִשְׂחֹק· וַיָּבֵא עֵצוֹת לְמֵרָחוֹק· לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹא־לוֹ: וַיַּפֵּל פּוּר וְיָדוֹ בְּגוֹרָל הָדָה· וַיַּרְא כִּי־בַאֲדָר מֵת מֹשֶׁה אֲבִי הַתְּעוּדָה· וְלֹא־יָדַע כִּי־הוּא עֵת לֵידָה· חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ: דֹּב אֹרֵב יָעֲצוּהוּ רַעְיוֹנָיו· וַיִּשְׁאַל שְׁאֵלָה מֵאֲדוֹנָיו· וְגַם הוּא שְׁנֵי אַרְיֵה שְׁנָיו· וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ: הֵן עַם אָחוֹר נָזוֹרוּ· דָּתֵיהֶם שׁוֹנוֹת וְדָת הַמֶּלֶךְ לֹא־יִשְׁמֹרוּ· רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ· קָמָה אֵין־לוֹ: הֵכַנְתִּי כֶסֶף לְבֵית גְּנָזֶיךָ יַעַל· לְאַבֵּד זֶה הַגּוֹי הַנִּגְעָל· כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ: לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ אֹסֶף· עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכְּרֵי כֶסֶף· וְנֶפֶשׁ אַכָּה כָּל־בֵּית יוֹסֵף· פַּעַם אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ: וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ יְהִי־לְךָ כִּנְיָנֶךָ· וְזֹאת טַבַּעְתִּי עַל־יַד יְמִינֶךָ· וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ:

ח"נ והערות

עצות לְמֵרָחוֹק. במח' רומניא: 'עצות מֵרָחוֹק לְבֹא'. אצל ירדן: 'עצות מֵרָחוֹק'. **מֹשֶׁה אבי.** אצל ירדן ללא תיבת 'מֹשֶׁה'. **ולֹא־יָדַע כי־הוּא.** במח' רומניא וירדן: 'ולֹא־זָכַר כי־הִיא'. **עת לֵידָה.** אצל ירדן: 'עת הַלֵּדָה'. **יָעֲצוּהוּ רעיוניו.** כה"נ במח' רמ"ו ושד"ל. במח' בולוניא, רומניא וירדן: 'יָעֲצוּהוּ רעיוניו'. **שאלה מֵאֲדוֹנָיו.** במח' רומניא: 'שאלה מֵעַם אֲדוֹנָיו'. **דָּתֵיהֶם שונות.** במח' רומניא: 'זְדָתֵיהֶם שונות'. **וְדָת הַמֶּלֶךְ לֹא־יִשְׁמֹרוּ.** במח' רומניא: 'זְדָתָךְ בְּלִי ישמורו'. אצל ירדן: 'זְדָתָךְ בַּל יִנָּצֹרוּ'. **הֵכַנְתִּי כסף לְבֵית גְּנָזֶיךָ.** במח' רומניא וירדן: 'הֵכִינוֹתִי כסף לִגְנָזֶיךָ'. **כִּכְּרֵי כסף.** במח' רומניא: 'כִּכַּר כסף'. **כָּל־בית יוסף.** אצל ירדן: 'לְכָל־בית יוסף'. **על־יַד ימינך.** במח' רומניא: 'הוֹיָה על ימינך'.

מקורות ומקבילות

ויאמר בלבו. ע"פ אס' ו, ו. **עת לשחק.** קה' ג, ד. **ויבא עצות וכו'.** ע"פ אסת"ר פר' ז, סי' כג, 'אחרוים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל' וכו'. **עצות למרחוק.** ע"פ ישע' כה, א. **לרשת משכנות לא לו.** חבק' א, ו. **ויפל פור וכו'.** ע"פ אס' ג, ז. **וידו בגורל הדה.** אסת"ר פר' ז, סי' יא; פדר"א פר' מט, '...הפיל גורלות על המזלות'; סדע"א, מא"ג פר' ג, 'כשאמר המן להפיל גורלות'. **וירא כי באדר מת משה.** בבלי מגילה, דף יג ע"ב; תענית, דף ט ע"א; אסת"ר פר' ז, סי' יא. **משה אבי התעודה.** ע"פ מק"ט, אד"ג נוסח א, פר' א, 'משה רבינו וכו' אב לנביאים'. **התעודה** - נבואה. רא"ו רא"ב ע, ישע' ח, כ. **ולא ידע כי הוא עת לידה.** בבלי מגילה, דף יג ע"ב, 'ולא היה יודע וכו' ובשעה באדר נולד'; אסת"ר פר' ז, סי' יא. **חבלי יולדה יבאו לו.** הוש' יג, יג. **דב ארב.** איכ' ג, י. **יעצוהו רעיוניו.** ע"פ תה' סב, ה; אסת"ר פר' ז, סי' יג, 'כל שעתא ושעתא ומיעלו עצות רעות על ישראל'. **וישאל שאלה מאדוניו.** ע"פ אס' ג, ח-ט; אסת"ר פר' ז, סי' יג. **שני אריה וכו' לניא לו.** ע"פ יואל א, ו. רא"ו אסת"ר פר' ז, סי' כ, 'אחשורוש שונא את ישראל יותר' וכו'. **אריה שניו.** מדת"ה מז' כב, סי' כה, 'מה אריה גוהר על טרפו ומפספסו, כך אחשורוש גוהר עלי ומפספסני'. **הן עם אחור נזורו.** ע"פ ישע' א, ד; אסת"ר פר' ז, סי' יג, 'ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם' וכו'. **דתיהם שונות וכו'.** ע"פ אס' ג, ח; בבלי מגילה, דף יג ע"ב. **רוח יזרעו וכו' קמה אין לו.** הוש' ח, ז. **הכנתי הכסף לבית גנזיך יעל.** ע"פ אס' ג, ט. **זה הגוי הנגעל.** ע"פ ירמ' לא, לו; אסת"ר פר' ז, סי' י, ע"פ תה' קיח, כב. **כל הברכים וכו'.** ע"פ מ"א יט, יח; אס' ג, ה-ו. **להביא אל גנזי וכו' ככרי כסף.** ע"פ אס' ג, ט. **ונפש אכה.** ע"פ ויק' כד, יז; דב' יט, יא. **כל בית יוסף.** ע"פ עוב' א, יח; מדת"ה מז' כ, סי' ג, '...נקראו ישראל על שם יוסף'. **פעם אחת ולא אשנה לו.** ש"א כו, ח. **ויאמר לו וכו' לך קניך.** ע"פ אס' ג, יא; בבלי מגילה, דף יד ע"א, 'משל דאחשורוש והמן' וכו'. **וזאת טבעתי.** ע"פ אס' ג, י. **על יד ימיך.** ע"פ תה' קכא, ה. **והעם לעשות וכו' בעיניך.** אס' ג, יא; סדע"א, מפ"א נוסח ב, פר' ג, ד"ה והעם לעשות בו.

וּבָא עַד־קִצּוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ׃ יָצָא וְסוֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ נִקְרָאוּ׃ וַיִּכְתְּבוּ
כְּל־אֲשֶׁר קָרָאוּ׃ וְאֶל כָּל־עַם וָעָם רָצִים יָצָאוּ׃ שָׂרֵי הָרֶכֶב
אֲשֶׁר־לוֹ׃ הָיָה דְבָרוֹ נָחוּץ לֵאמֹר׃ כֶּרֶם חֶמֶד בְּיוֹם־אֶחָד לִזְמֹר׃
בִּשְׁלִשָׁה־עָשָׂר בַּאֲדָר הָחֵל וְגָמֹר׃ לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃

קָרַע מָרְדְּכַי בְּגָדָיו לִפְנֵי אֵל׃ וַיִּצְעַק זְעָקָה גְדוֹלָה וּמָרָה
עַל־גּוֹלַת אֲרִיאֵל׃ הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל׃ אִם־יוֹרֵשׁ אֵין
לוֹ׃ טָרוֹף טֹרַף שְׁאָר הֲמוֹנַי׃ מִי־נָתַן לִמְשִׁסָּה יַעֲקֹב לְמוֹנַי׃
וְיִשְׂרָאֵל לְבִזָּזִים הֲלוֹא יְהוָה׃ זוּ חָטָאנוּ לוֹ׃ נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר
הִגִּידוּהָ דָבָר׃ שָׁמַעְנוּ צְעָקָה כַּיְּעֵנִים בַּמִּדְבָּר׃ וּמָרְדְּכַי בִּלְבוּשׁ
שַׂק עָבַר׃ לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ בְּגָדִים שָׁלְחָה לְהַלְבִּישׁוֹ׃
וְלֹא־קִבֵּל מִמְּרִירוּת נַפְשׁוֹ׃ וַתִּשְׁלַח הֲתָךְ לְחָקְרוֹ וּלְדָרְשׁוֹ׃
לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ רוּחוֹ הוֹצִיא אֵלָיו וְחִוָּה׃ וּפָרָשַׁת הַכֶּסֶף
לְפָנָיו שִׁוָּה׃ וְהַפַּתְשֶׁגֶן שָׁלַח וְאֶל־אֶסְתֵּר צִוָּה׃ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ

מקורות ומקבילות

וכלה עד קצו וכו׳. דני׳ יח, מה. **וסופרי המלך וכו׳.** ע״פ אס׳ ג, יב. **ויכתבו כל אשר קראו.** סדע״ל, מא״ג פר׳ ג, ד״ה ויקראו סופרי. **ואל כל עם ועם רציס יצאו.** ע״פ אס׳ ג, יג־טו. **שרי הרכב אשר לו.** מ״א כב, לא. **דברו נחוץ.** ע״פ ש״א כא, ט. **כרם חמד.** ע״פ עמו׳ ה, יח. **ביום אחד לזמר וכו׳ בגדר.** ע״פ אס׳ ג, יג־יד; פדר״א פר׳ מט. סדע״ל, מא״ג פר׳ ג, ׳הסחיתו והסמידו לא תסחירו מהם פליטה׳. **לא אוסיף עוד עבור לו.** עמ׳ ז, ח. **קרע מרדכי וכו׳ זעקה גדולה.** ע״פ אס׳ ד, א; תסמ״ל ד, א, ד״ה וכד חזא מרדכי. **מרדכי... לפני אל וכו׳.** פדר״א פר׳ מט, ׳קרע את בגדיו וכו׳ והיה לועק ובוכה ואומ׳ לפני הב״ה׳ וכו׳; סדע״ל, מפ״א מוסח ב, פר׳ ד, ד״ה ויזעק זעקה. **זעקה גדולה וכו׳ אריאל.** ע״פ תסמ״ל ד, א, ׳הבל עליכון בני ישראל׳ וכו׳. **על גולת אריאל.** ע״פ עוב׳ א, כ. **אריאל.** פסר״ב (אים שלום), פי׳ כז, ׳ישראל שנקראו אריאל׳. **הבנים וכו׳ יורש אין לו.** ירמ׳ מט, א. **טרף טרף.** בר׳ לז, לג. **שאר המוני.** ע״פ יחז׳ לב, כ. **מי נתן וכו׳ חטאנו לו.** ע״פ ישע׳ מב, כד. ראו בר׳ רבתי עמ׳ 40, ׳לא גלתה ירושלים אלא׳ וכו׳. **נערות אסתר הגידוה דבר.** ע״פ אס׳ ד, ד. ראו אסת״ר פר׳ ח, סי׳ ג; סדע״ל, מא״ג פר׳ ד, ד״ה ותבאנה נערות. **שמענו צעקה.** ע״פ שמ׳ כב, כב; ירמ׳ מח, ה; תה׳ לד, יח. **כיענים במדבר.** ע״פ איכ׳ ד, ג. ראו בתמ״ד ח״א, חלוס מרדכי, ׳ומרדכי וכו׳ רעש גדול וצעקה וקול בהלה׳ וכו׳. **ומרדכי בלבוש שק עבר.** ע״פ אס׳ ד, א; פדר״א פר׳ מט, ׳לבש שק ואפר ולא ברחוב העיר׳. **לא ידענו וכו׳.** שמ׳ לב, א. **בגדים שלחה להלבישו ולא קבל.** ע״פ אס׳ ד, ד; ילקו״ש אס׳, רמז תתרמו, ד״ה ותתחלל המלכה; סדע״ל, מפ״א מוסח ב, פר׳ ד, ד״ה ותשלח בגדים. **ממרירות נפשו.** ע״פ ש״א א, י; תרמ״א אס׳ ד, א. **ותשלח התך לחקרו ולדרשו.** ע״פ אס׳ ד, ה. **לדעה מה יעשה לו.** שמ׳ ג, ד. **וחוה.** ע״פ איו׳ לב, י. **ופרשת הכסף לפניו שוה.** ע״פ אס׳ ד, ז. **והפתשגן שלח וכו׳ להתחנן לו.** ע״פ אס׳ ד, ח.

ח״נ והערות

ויכתבו כָּל־. במח׳ רומניא: ׳ויכתבו כְּכָל־׳. אצל ירדן: ׳ויכתבו כְּכֹל׳. **אשר קָרָאוּ.** אצל ירדן: ׳אשר הוֹרָאוּ׳. **ואל כָּל־עם.** במח׳ רומניא ללא תיבת ׳כָּל׳. **נחוץ לֵאמֹר.** במח׳ רומניא: ׳נחוץ לִשְׁמוֹר׳. **כרם חֶמֶד.** במח׳ שד״ל וירדן: ׳כרם חֶמֶר׳. **בשלשה־עשר בַּאֲדָר.** במח׳ רומניא וירדן ללא תיבת ׳בַּאֲדָר׳. **הָחֵל וגמר.** במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳הַחֵל וגמר׳. **וַיִּצְעַק זְעָקָה.** במח׳ רמ״ו ורומניא: ׳ויצעק צְעָקָה׳. במח׳ בולוניא: ׳וַיִּזְעַק זעקה׳. אצל ירדן: ׳ויצעק מַר׳. **גְדוֹלָה וּמָרָה.** תיבות אלו אינן במח׳ רומניא וירדן. **נַעֲרוֹת אסתר.** במח׳ רומניא: ׳נְעָרוֹת אסתר׳. **שָׁמַעְנוּ צְעָקָה.** במח׳ רומניא: ׳שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ׳. **ותשלח הֲתָךְ.** במח׳ רומניא וירדן: ׳ותשלח לַהֲתָךְ׳. **אֵלָיו וחוה.** אצל ירדן: ׳לַהֲתָךְ וחוה׳. **וְהַפַּתְשֶׁגֶן שלח.** במח׳ רומניא: ׳וּפַתְשֶׁגֶן שלח׳. **שלח וְאֶל־אסתר.** אצל ירדן: ׳שלח וְעַל־אסתר׳.

לְהִתְחַנֵּן־לוֹ: בִּתְשׁוּבָה אָמְרָה לַהֲשִׁיבוֹ· כִּי בֶן־מָוֶת אֲשֶׁר לֹא־
יִקָּרֵא וְיָבֹא· לְבַד אִם־יוֹשִׁיט הַמֶּלֶךְ שַׁרְבִּיט זְהָבוֹ· בִּקְרַב־אִישׁ
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ: יַקִּיר בְּשָׁמְעוֹ דִּבְרֵי הֲדַסָּה· זָעַק אֲהָהּ כִּי
אֵין־מְנוּסָה· זֶעֶף יְהוָה אֶשָּׂא· כִּי־חָטָאנוּ־לוֹ: שָׁלַח אֵלֶיהָ עוֹד
אַל־תְּדַמִּי· לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־לְאֻמִּי· כִּי־אַתְּ תֹּאבְדִי
וְאוּלַי עַמִּי· אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ: מִמָּקוֹם אַחֵר יִשְׁלַח
שְׁלוֹמָיו· עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו· עַל־כֵּן
אוֹחִיל לוֹ: וַתַּעֲנֵהוּ לֵךְ כְּנוֹס חוֹכֵי פִּדְיוֹם· וְצוּמוּ עָלַי שְׁלֹשֶׁת
יָמִים לַיְלָה וָיוֹם· וּבַקְּשׁוּ רַחֲמִים מֵאֵל אָיֹם· וְאַל־תִּתְּנוּ דָמִי לוֹ:
אֵל נִדְרָשׁ לְכָל־לֵב יִדְרְשֶׁנּוּ· נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עַל־עַם יִקְרָאֶנּוּ·
וַיֹּאמֶר עוֹד זָכוֹר אֶזְכָּרֶנּוּ· עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ:

לָבְשָׁה חֵן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתֵּלֶךְ· וַתִּיקַר מְאֹד בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ·
וַיִּבֶן בְּעֵינָיו כָּל־אֲשֶׁר הוּא מוֹלֵךְ· וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר

ח"נ והערות

בִּתְשׁוּבָה אמרה. אצל ירדן: 'בִּתְשׁוּבָתָהּ אמרה'. **כי בן־מות.** אצל ירדן: 'דַּע כי בן־מות'. **יקרא וְיָבֹא.** במח' רומניא: 'יקרא לָבֹא'. **אִם־יוֹשִׁיט.** במח' רומניא וירדן: 'מֵאֲשֶׁר יושיט לו'. **שרביט זהבו.** אצל ירדן: 'אֶת־שרביט זהבו'. **יקיר בְּשָׁמְעוֹ.** במח' רומניא וירדן: 'יקיר בְּשָׁמְעוֹ'. **זָעַק אֲהָהּ.** כה"נ במח' שד"ל ואצל ירדן. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'צָעַק אהה'. **כִּי־חָטָאנוּ־לוֹ.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו, רומניא וירדן: 'כִּי־חָטָאתִי־לוֹ', וכ"ה בפסוק שלפנינו. **שלח אֵלֶיהָ עוֹד.** אצל ירדן: 'שלח לָהּ לֵאמֹר'. **את תֹּאבְדִי.** אצל ירדן: 'את תֹּאבֵדִי'. **וְאוּלַי עַמִּי.** אצל ירדן: 'וְאוּלָם עמי'. **חוכי פדיום.** אצל ירדן: 'כָּל־חוכי פדיום'. **וּבַקְּשׁוּ רַחֲמִים מֵאֵל אָיֹם.** אצל ירדן: 'וְרַחֲמִים בַּקְּשׁוּ מֵאֵל נוֹרָא וְאָיֹם'. **לְכָל־לֵב.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל ואצל ירדן. במח' רמ"ו ורומניא: 'בְּכָל־לב'. **נִכְמְרוּ רחמיו.** במח' רומניא: 'יִכְמְרוּ רחמיו'. **עוֹד זכור.** במח' רומניא ללא תיבת 'עוֹד'. **ותיקר מְאֹד.** במח' רומניא: 'ותיקר עוֹד'. אצל ירדן: 'ותיקר עַד מאד'. **בְּעֵינָיו כָּל.** במח' רומניא: 'בעיניו בְּכָל'. אצל ירדן: 'בְּכָל' וללא תיבת 'בְּעֵינָיו'. **וְאֶת־כל־אשר.** במח' רומניא ואצל ירדן: 'וְעַל־כל־אשר'.

מקורות ומקבילות

בתשובה אמרה להשיבו. ע"פ אס' ד, י. **כי בן מות.** ע"פ ס"א כ, לא; ס"ב יב, ה. **מות אשר וכו' שרביט זהבו.** ע"פ אס' ד, יא. **בקרב איש להשתחות לו.** ס"א טו, ה. **יקיר** - מרדכי. ע"פ אס' ו, ג; ו, יא. **הדסה** - אסתר. אס' ב, ז; בבלי מגילה, דף י ע"ב. **זעק אהה.** ע"פ מ"ב ו, ה. **כי אין מנוסה.** ע"פ תה' קמב, ה. **זעף ה' אשא.** ע"פ מיכ' ז, ט. **כי חטאנו לו.** ירוש' תענית פ"ב, ה"ז, ע"פ ירמ' ב, לה; מד"ש פר' יג, א; ילקו"ש ש"א, רמז קג, ד"ה ויספכו. **שלח אליה וכו' מכל לאמי.** ע"פ אס' ד, יג. **כי את תאבדי ואולי עמי.** ע"פ אס' ד, יד. **אחרי נמכר גאלה תהיה לו.** ויק' כה, מח. **ממקום אחר ישלח שלומיו.** ע"פ אס' ד, יד; אסת"ר פר' ח, סי' ו. **עושה שלום במרומיו.** איו' כה, ב. **כי לא כלו רחמיו.** איכ' ג, כב. **על כן אוחיל לו.** איכ' ג, כד. **ותענהו.** ע"פ אס' ד, טו. **לך כנוס.** ע"פ אס' ד, טז. **חוכי פדיום.** ע"פ יסע' ל, יח; סה"ר פר' א, סי' ב, יסראל המתכיס ליסועת הקב"ה בכל יום. **וצמו עלי וכו' לילה ויום.** ע"פ אס' ד, טז; אסת"ר פר' ח, סי' ז, שלשת ימים אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן; פדר"א פר' מט. **ובקשו רחמים מאל איום.** ע"פ תרמ"א ותמ"א ד, טז. **ואל תתנו דמי לו.** יסע' סב, ז. **אל נדרש.** ע"פ דה"ב טו, ב. **לכל לב ידרשנו.** ע"פ תה' קיט, ב. **נכמרו רחמיו על עם יקראנו.** ע"פ סדע"א, מא"ג פר' ה, באותה שעה נתגלגלו רחמים של הקב"ה וכו'. **עוד זכור וכו' מעי לו.** ע"פ ירמ' לא, יט. **לבשה חן ביום השלישי ותלך.** ע"פ אס' ה, א-ב; אסת"ר פר' ט, סי' א. **ותיקר מאד בעיני המלך.** ע"פ אס' ה, ב. **ויכן בעיניו.** ע"פ אס' ג, ו. **ואת כל אשר יש לו.** ע"פ בר' לט, ה.

יֵשׁ־לוֹ: הַיָּפָה בַּנָּשִׁים נֶטַע נַעֲמָן· מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ כִּי־הַכֹּל מְזֻמָּן·
וַתֹּאמֶר יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן· אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ:
לְמָחָר קְרָאתָם לְסוֹד נִכְמָס· וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַהוּא נָעֳלָס· וְהוּא
בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס· וְרִזְנִים מִשְׂחָק לוֹ: וַיָּבֵא אֹהֲבָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ·
וַיְסַפֵּר לָהֶם כְּבוֹדוֹ וּמֶמְשַׁלְתּוֹ· וּגְזֵרָה אָמְרָה לְעָמָתוֹ· הוֹי
הַמַּרְבֶּה לֹא־לוֹ: יַעֲצוּהוּ עֲשׂוֹת עֵץ גָּבְהָּה חֲמִשִּׁים· לִתְלוֹת עָלָיו
קְדֶשׁ קָדָשִׁים· וּלְהָכִינוֹ מִכָּל־חָרָשִׁים· חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ:

אֱלֹהִים עֵדֶר צֹאנוֹ בִּבְקַר· וַתְּדַד שְׁנַת הַמֶּלֶךְ עַד־יְהִי חוֹקֵר·
בְּסֵפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת וְהָיָה בְקָר· וַיֵּדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־
לוֹ: בְּמָצְאוֹ דְּבַר מָרְדְּכַי מְפֹרָשׁ· מַה־נַּעֲשָׂה יָקָר וּגְדוּלָּה דָּרַשׁ·
וַיֹּאמְרוּ כִּי לֹא פֹרַשׁ· מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ: גְּלָה אֹזֶן הָמָן בִּדְבָרוֹ·
מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ חָפַצְתִּי בִיקָרוֹ· וַיֹּאמֶר וַיִּנָּקֵשׁ בְּמַאֲמָרוֹ·

מקורות ומקבילות

היפה בנשים. שה״ש ה, ח; אסת״ר פר׳ ט, סי׳ ח, ׳ויתן לה חן לפני המלך ויוסף יופי על יפיה והדר על הדרה׳. **נטע נעמן.** ע״פ ישע׳ יח, י. **מה שאלתך.** ע״פ אס׳ ה, ו. **ותאמר.** ע״פ אס׳ ה, ז. **יבוא המלך והמן.** אס׳ ה, ח. **אל המשתה אשר עשיתי לו.** אס׳ ה, ד. **למחר קראתם.** ע״פ אס׳ ה, יב. **לסוד נכמס.** ע״פ דב׳ לב, לד. **ויצא ביום ההוא.** ע״פ אס׳ ה, ט. **נעלס.** ע״פ איו׳ לט, יג. **והוא במלכים וכו׳ משחק לו.** חבק׳ ח, י. **ויבא אהביו וזרש אשתו.** ע״פ אס׳ ה, י; סדע״ח, מפ״ח מוסח ב, פר׳ ה, ד״ה ויבא את אהביו. **ויספר להם כבודו וממשלתו.** ע״פ אס׳ ה, יא ותרמ״ח. **וגזרה אמרה לעמתו.** ע״פ אס׳ ה, יד. **הוי המרבה לא לו.** חבק׳ ב, ו. **יעצוהו.** אסת״ר פר׳ ט, סי׳ ב, ׳היו לו שס״ה בעלי עלה כמנין ימות החמה׳; סדע״ח, מא״ג פר׳ ה; סדע״ח, מפ״ח מוסח ב, פר׳ ה, ד״ה וכל זה אינגו. **עשות עץ.** ע״פ אס׳ ה, יד; תרמ״ח ותשמ״ח; אסת״ר פר׳ ט, סי׳ ב, ׳...דלא אסכתינן חד מן עמוי דאשתזיב מניה׳. **גבה חמשים לתלות עליו.** ע״פ אס׳ ה, יד. **ולהכינו מכל חרשים.** ע״פ ילקו״ש אס׳, רמז תתרנו, ד״ה יעשו עץ גבוה חמשים. ראו אסת״ר פר׳ ט, סי׳ ב, ׳אמרו חכמים, בשעה שבא להכינו קרא הקב״ה לכל עני׳ וכו׳. **חרש חכם יבקש לו.** ישע׳ מ, כ. **אלהים עדר צאנו בקר.** ע״פ יחז׳ לד, יב. **ותדד שנת המלך.** ע״פ אס׳ ו, ח; אסת״ר פר׳ י, סי׳ ח. **יהי חוקר בספר הזכרונות.** ע״פ אס׳ ו, א־ב; פדר״א פר׳ מט, ׳לראות ולידע מה שעברו עליו׳ וכו׳; סדע״ח, מפ״ח מוסח ב, פר׳ ו, ׳...התחיל אומר מי עשה לי טובה, שלא עשיתי לו׳ וכו׳. **והיה בקר וכו׳ את אשר לו.** ע״פ במ׳ טז, ה. **במלאו דבר מרדכי.** ע״פ אס׳ ו, ב. **מפרש.** פדר״א פר׳ מט, ׳והכתובין הם נקראים לפני המלך מאליהם׳; סדע״ח, מא״ג פר׳ ו, ד״ה ויאמר להביא. **מה נעשה יקר וגדולה דרש.** ע״פ אס׳ ו, ג. **ויאמרו.** אס׳ ו, ג. **כי לא פרש מה יעשה לו.** במ׳ טו, לד. **גלה אזן המן בדברו.** ע״פ ש״א כב, ח; פדר״א פר׳ מט, ׳אמ׳ לו המלך, אני רואה לגדל ולרומם לאים אחד שנתן אלי החיות, מה לעשות לו׳. **מה לעשות באיש חפצתי ביקרו.** ע״פ אס׳ ו, ו. **ויאמר וינקש במאמרו.** ע״פ מש׳ יב, יג; יח, ז. **וינקש.** ע״פ תה׳ לח, יג.

ה״נ והערות

לסוד נכמס. במח׳ רומניא: ׳לסוד נמלס׳. **ויצא ביום.** במח׳ רומניא, שד״ל וירדן: ׳ויצא המן ביום׳. **ההוא נעלס.** במח׳ רומניא וירדן: ׳ההוא שמח ונעלס׳. **במלכים יתקלס.** במח׳ רומניא: ׳במלכים נתקלס׳. **ויבא אהביו.** במח׳ רמ״ו: ׳ויבא את־אהביו׳, וכ״ה בפסוק שלפנינו. **כבודו וממשלתו.** במח׳ רומניא: ׳כבוד עשרו וממשלתו׳. **אמרה לעמתו.** אצל ירדן: ׳עומדת לעמתו׳. **עשות עץ גבה.** במח׳ רומניא: ׳אוהביו עשות עץ׳ וללא תיבת ׳גבה׳. **ולהכינו מכל.** אצל ירדן: ׳ולהכינו כחפצו מכל׳. **דבר מרדכי.** אצל ירדן: ׳את־דבר מרדכי׳. **ויאמרו כי לא.** במח׳ רומניא: ׳ויאמר כי לא׳. **חפצתי ביקרו ויאמר.** במח׳ רומניא וירדן: ׳אשר המלך חפץ ביקרו \ ויען׳.

פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ: דִּבֶּר לַעֲדוּתוֹ בַּעֲדֵי מְלָכִים· וְלָתֵת לְפָנָיו
אֶחָד מֵהַנְּסִיכִים· בְּמַחֲשָׁבָיו הוֹלֵךְ חֲשֵׁכִים· וְאֵין נֹגַהּ לוֹ: הֶשִׁיבוֹ
הַמֶּלֶךְ כֵּן דִּבַּרְתָּ· לֵךְ וַעֲשֵׂה כֵן לְמָרְדְּכַי כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ· כֵּן
מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה חָרָצְתָּ· כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לוֹ:

וַיָּשָׁב מָרְדְּכַי אֶל־מִשְׁמַרְתּוֹ· וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ· וַיִּוָּעֲדוּ
אוֹהֲבָיו וְכָל־חֲבוּרָתוֹ· לָבוֹא לָנוּד־לוֹ: זֶרַע יְשׁוּרוּן זִכְרוּ
נְבוֹנָיו· אִם־יֵשׁ מָרְדְּכַי מִבָּנָיו· אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו
לֹא־תוּכַל לוֹ: חֲכָמָיו עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ· וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ
הִבְהִילוּהוּ לַהֲקִימוֹ· וְלֹא־יָדַע כִּי־בָא יוֹמוֹ· יְהוָה יִשְׂחַק־לוֹ: טֶרֶם
כְּלוֹת מִשְׁתֵּה הַיַּיִן· אָמַר הַמֶּלֶךְ אֶל־יִפַּת הָעַיִן· שַׁאֲלִי יִתַּן־לָךְ
כִּי־הַכֹּל נֶגְדֵּךְ כָּאַיִן· וַתֵּבֶךְ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ: יִנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי·
וְעַמִּי אֲדֹנִי בְּבַקָּשָׁתִי· כִּי־נִמְכַּרְנוּ לַצָּר לְהַכְרִיתִי· תַּאֲוַת לִבּוֹ

ח"נ והערות

וְלָתֵת לפניו. במח' רומניא וירדן: יְוָלְלֶכֶת לפניו'. **במחשביו.** אצל ירדן: יְלִבּוֹ במחשביו'. **לֵךְ וַעֲשֵׂה כֵן למרדכי.** במח' רומניא: 'עֲשֵׂה כֵן למרדכי הַיְּהוּדִי' וללא תיבת 'לֵךְ'. אצל ירדן: 'עֲשֵׂה למרדכי הַיְּהוּדִי'. **כַּאֲשֶׁר אמרת.** אצל ירדן: 'כְּכֹל אֲשֶׁר אמרת'. **וְכָל־חֲבוּרָתוֹ.** אצל ירדן: 'וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ'. **זִכְרוּ נבוניו.** במח' רומניא: 'דִּבְּרוּ נבוניו'. אצל ירדן: 'זְכָרוּ נבוניו'. **מרדכי מבניו.** במח' רומניא וירדן: 'מרדכי אֶחָד מבניו'. **הִבְהִילוּהוּ להקימו.** במח' רומניא: 'הִגִּיעוּ וַיַּבְהִילוּ להקימו'. **ולא־יָדַע כִּי־בָא.** אצל ירדן: 'ולא־רָאָה כִּי־יָבוֹא'. **יְהוָה ישחק לו.** כה"נ במח' רמ"ו, שד"ל וירדן. במח' בולוניא ורומניא: 'יַיהוָה ישחק לו'. בפסוק שלפנינו: 'אֲדֹנָי ישחק לו' וראה באב"ע ב' עה"פ. **אֶל־יִפַּת.** במח' רומניא: 'לְאֶסְתֵּר יִפַּת'. **שַׁאֲלִי יִתַּן־לָךְ.** במח' רומניא: 'מַה־שֶּׁאַלְתֵּךְ'. אצל ירדן: 'שַׁאֲלִי' וללא תיבות 'יִתַּן־לָךְ'. **נֶגְדֵּךְ כָּאַיִן.** אצל ירדן: 'לְנֶגְדֵּךְ כָּאַיִן'. **ועמי אדני.** במח' רומניא וירדן: 'ועמי אדני הַמֶּלֶךְ'. **לַצָּר להכריתי.** במח' רומניא וירדן: 'לְצוֹרֵר להכריתי'.

מקורות ומקבילות

פי כסיל מחתה לו. מש' יח, ז; אסת"ר פר' ז, סי' יב. **דבר לעדותו וכו'.** ע"פ אס' ו, ז-ט. **לעדותו בעדי.** ע"פ אס' ו, ח. **בעדי מלכים.** ע"פ ירמ' ד, לז; אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 417, 'ובעדי מרגליות של מלכים'. **ולתת לפניו וכו'.** ע"פ אס' ו, ט. **הולך חשכים ואין נגה לו.** ע"פ ישע' ג, י. ראו מה"ג שמ', פר' י, סי' כא, 'המן הרשע לא הופרה עליו אלא בחשך'. **השיבו המלך וכו' כאשר אמרת.** ע"פ אס' ו, י. **כן משפטיך אתה חרצת.** מ"א כ, מ. **כמשפט הזה יעשה לו.** שמ' כא, לא. **ויאבד מרדכי אל משמרתו.** ע"פ אס' ו, יב; אסת"ר פר' י, סי' ו. ראו פדר"א פר' מט, 'ויאבד לו במובאב כבודו על שער המלך'. **והמן נדחף אל ביתו.** אס' ו, יב. **ויועדו אוהביו וכל חבורתו.** פדר"א פר' מט, 'אמרה לו זרש אשתו וכל אסטרוגולין שלו'. **לבוא לנוד לו.** ע"פ איו' ב, יא. **זרע ישורון.** ע"פ דב' לב, טו; ישע' מד, ב; אס' ו, יג; ירומ' ברכות, פ"ד, ה"ג [דף לד ע"א]. **זכרו נבוניו אם יש וכו'.** ע"פ סדע"א, מפ"א טוסח ב, פר' ו, 'אמרו לו אוהביו, כשאמרנו לך בראשונה' וכו'. **אשר החלות וכו' לא תוכל לו.** ע"פ אס' ו, יג; פדר"א פר' מט, 'שמעת מה עשו לפרעה במצרים' וכו'. **חכמיו עודם וכו' הבהילוהו להקימו.** ע"פ אס' ו, יד; אסת"ר פר' י, סי' ח; סדע"א, מפ"א טוסח ב, פר' ו, ד"ה עודם מדברים עמו. **ולא ידע.** ע"פ תה' לז, יג. **כי בא וכו' ישחק לו.** ע"פ תה' לז, יג. **טרם כלות.** ע"פ בר' כד, טו. **משתה היין.** ע"פ אס' ז, א-ז. **אמר המלך.** ע"פ אס' ז, ב. **אל יפת העין.** ע"פ בר' כט, יח. **שאלי יתן לך.** ע"פ אס' ז, ב. **כי הכל נגדך כאין.** ע"פ ישע' מ, יח. **ותבך ותתחנן לו.** אס' ח, ג. **ינתן לי וכו' אדני בבקשתי.** ע"פ אס' ז, ג; פדר"א פר' מט, 'אמרה לו, אדני המלך איני שואלת (ממני) [ממך] אלא' וכו'. **כי נמכרנו לצר להכריתי.** ע"פ אס' ז, ד. **לצר.** ע"פ אס' ז, ו. **תאבת לבו נתתה לו.** תה' כא, ג.

נָתַתָּה לוֹ: כִּי מַה־חֶפְצִי אַחַר זֶה הַצַּעַר· וּכְלֵי הַקְּרָב שׁוֹת שָׂתוּ הַשַּׁעַר· הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר· וְטֶרֶף אֵין לוֹ: לָה אָמַר מִי הוּא מִכָּל־אֲנָשַׁי· וְאֵי זֶה הוּא בְּכָל־מִגְרָשַׁי· אֲוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ: מִהֵרָה לַעֲנוֹתוֹ הָמָן הָרָע· פְּרִעָנוּת בְּגוֹי צַדִּיק פָּרַע· אוֹי לְרָשָׁע רָע· כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לוֹ: נִתְמַלֵּא חֵמָה וַיָּקָם עַל־גַּנּוֹ· וּבְשׁוּבוֹ רָאָהוּ נוֹפֵל עַל־כַּנּוֹ· יְגַלֶּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ· וְאֶרֶץ מִתְקוֹמֶמָה לוֹ: סָרִיס אֶחָד גִּלָּה חֶרְפָּתוֹ· הִנֵּה עֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה לְמָרְדְּכַי בְּבֵיתוֹ· וַיְצַו הַמֶּלֶךְ לִתְלוֹתוֹ· עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ:

עָמְדָה אֶסְתֵּר לְבַקֵּשׁ עַל־עַמָּהּ· לְהָשִׁיב סִפְרֵי הָאַף וְהַחֵמָה· כִּי־נִחַם יְהוָה עַל־מַכָּה הָעֲצוּמָה· וָשֶׁב וְרָפָא לוֹ: פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לִהְיוֹת הַיְּהוּדִים· לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֵיהֶם עֲתִידִים· וַיִּפֹּל פַּחַד מָרְדְּכַי עַל־הַמּוֹרְדִים· וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ: צָוָה מָרְדְּכַי

מקורות ומקבילות

כי מה חפצי. ע"פ איו' כא, כח. **וכלי הקרב.** ע"פ קה' ט, יח. **שות שתו השער.** ע"פ ישע' כב, ז. **הישאג אריה וכו' אין לו.** עמ' ג, ד. **לה אמר וכו'.** ע"פ אס' ז, ה. **מכל אנשי.** ע"פ עוב' א, ז. **או מי מנושי וכו' אתכם לו.** ישע' נ, א. **לענותו המן הרע.** ע"פ אס' ז, ו. **אוי לרשע וכו' יעשה לו.** ישע' ג, יא. **נתמלא חמה וכו'.** ע"פ אס' ז, ז; אסת"ר פר' י, סי' ט. **וכשובו ראהו וכו'.** ע"פ אס' ז, ח. **יגלו שמים וכו' מתקוממה לו.** איו' כ, כז. **סריס אחד וכו'.** ע"פ אס' ז, ט; פדר"א פר' מט, 'באותה שעה וכו' נדמה לחרבונא', וכו'; סדע"ל, מפ"א נוסח ב, פר' ו, ד"ה ויאמר חרבונה. **גלה חרפתו.** ע"פ יחז' טז, מז. **הנה עץ.** ראו פדר"א פר' מט, 'אמ' לו אדני המלך, יש עץ בביתו של המן מצית קדשי הקדשים'. **אשר עשה למרדכי וכו'.** ע"פ אס' ז, ט. **ויצו המלך לתלותו.** ע"פ אס' ז, ט-י; פדר"א פר' מט, 'מיד צוה המלך לתלותו'. **על העץ אשר הכין לו.** אס' ו, ד; אסת"ר פר' י, סי' ט. **עמדה אסתר.** ע"פ אס' ח, ד. **לבקש על עמה.** ע"פ אס' ח, ג-ו. **להשיב ספרי.** ע"פ אס' ח, ה. **האף והחמה.** ע"פ דב' ט, יט. **כי נחם ה'.** ע"פ ישע' מט, יג. **על מכה העצומה.** ע"פ ישע' ל, כו. **ושב ורפא לו.** ישע' ו, י. **פתשגן הכתב וכו' מאויביהם עתידים.** ע"פ אס' ח, יג. **ויפל פחד וכו'.** ע"פ אס' ט, ג. **ושלום היה לו.** מ"א ה, ד. **צוה מרדכי.** ע"פ אס' ח, ט.

ה"נ והערות

נָתַתָּה לוֹ. כ"ה בפסוק שלפנינו ואצל ירדן. בנוב"ר ומח' רומניא: 'נָתַתָּ לוֹ'. **מי הוא מכל.** במח' רומניא וירדן: 'מי הוא זֶה מכל'. **ואי זה הוא.** כה"נ במח' שד"ל וירדן. במח' רמ"ו, בלוניא ורומניא: 'ואי זֶהוּ'. **בְּכָל־מגרשי.** במח' רומניא וירדן: 'מִכָּל־מגרשי'. **מהרה לַעֲנוֹתוֹ.** במח' רומניא וירדן: 'מהרה לַעֲנוֹת'. **המן הרע.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל וירדן: 'המן זֶה הרע'. **פרענות בְּגוֹי.** במח' רומניא: 'פרענות לְגוֹי'. אצל ירדן: 'אֲשֶׁר פְּרָעוֹת בגוי'. **יַעֲשֶׂה לוֹ.** במח' רומניא: 'יָשִׁיב לוֹ', ע"פ משׁ' יב, יד. **נִתְמַלֵּא חמה.** אצל ירדן: 'נִמְלָא חמה'. **וַיָּקָם עַל־גַּנּוֹ.** כ"ה במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל, אבל לכאורה צ"ל: 'ויקם אֶל־גנו'. אצל ירדן: 'וְקָם אֶל־גנו'. **גלה חֶרְפָּתוֹ.** במח' רומניא: 'גלה חֲטָאתוֹ'. אצל ירדן: 'גלה חַטָּאתוֹ'. **הִנֵּה עֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה למרדכי.** במח' רומניא: 'הנה הָעֵץ אֲשֶׁר הֵכִין למרדכי עָשָׂהוּ'. אצל ירדן: 'הֵן עֵץ עָשָׂה למרדכי' וללא תיבת 'אֲשֶׁר'. **מכה הָעֲצוּמָה.** במח' רומניא וירדן: 'מכה עֲצוּמָה'. **לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֵיהֶם.** אצל ירדן: 'לְהֵרֹג בְּשׂוֹנְאֵיהֶם'. **וַיִּפֹּל פחד.** במח' רומניא וירדן: 'כִּי־נָפַל פחד'.

בְּעַם לֹא־אַלְמָן· מוֹשִׁיעַ וָרָב נָגִיד וְנֶאֱמָן· וְהָפְקַד עַל־בֵּית הָמָן· וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ: קִדַּשְׁתִּי לְצוֹרְרַי מִזְּבֵחַ· כִּי־הֵכִין לְבָנָיו מַטְבֵּחַ· בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם הַמְרַצֵּחַ· וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלִדִים לוֹ: רִצַּצְתִּי פַּרְשַׁנְדָּתָא דַלְפוֹן וְאַסְפָּתָא· פּוֹרָתָא אֲדַלְיָא וַאֲרִידָתָא· פַּרְמַשְׁתָּא אֲרִיסַי אֲרִידַי וַיְזָתָא· וְגַם־פְּלִיטָה לֹא־הָיְתָה לוֹ: שׁוֹלַלְתִּי שׁוֹלְלַי וְאָרִיעַ רֵיעַ· כִּי־עָלָה מִשְׁאוֹל עָנִי וְגוֹוֵעַ· יְמַלֵּט עָנִי מְשַׁוֵּעַ· וְיָתוֹם וְלֹא־עֹזֵר לוֹ: תִּכָּתֵב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן· לִבְנֵי אֻמּוּנִים לְזִכָּרוֹן· וְכָל־הַמַּזְכִּיר אוֹתָהּ יָרוֹן· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ:

אֻכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ· וִימֵי הַפּוּרִים בְּשִׂמְחָה זִכְרוּ· וְעִם שִׂמְחַתְכֶם הָעֲנִיִּים לְטוֹבָה זִכְרוּ· וְשִׁלְחוּ מָנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ: נִסִּי אֵל מֵאָז נְשָׂאוּנִי· וְנִבְכֵי־יָם הֶעֱבִירוּנִי· כִּלְיוֹתַי יִסְּרוּנִי· דּוֹם לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ: יוֹם צֵאת פַּרְעֹה אַחֲרֵי·

ה"נ והערות

בְּעַם לֹא־אַלְמָן. במח' רומניא: 'עַל־עַם לוֹ אלמן'. אצל ירדן: 'עַל־עַם לֹא־אלמן'. **וָרָב נָגִיד.** במח' רומניא: 'רַב וְנָגִיד'. אצל ירדן: 'וָרָב וְנָגִיד'. **וְהָפְקַד עַל בֵּית.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל וירדן. במח' רמ"ו ורומניא: 'וְהוּפְקַד על בית'. **קִדַּשְׁתִּי לְצוֹרְרַי.** אצל ירדן: 'קדשתי לְצוֹרְרַי'. **כִּי־הֵכִין לבניו.** אצל ירדן: 'וְאֵכִין לבניו'. **וְאַסְפָּתָא.** במח' רומניא וירדן: 'אַסְפָּתָא'. **וַאֲרִידָתָא.** במח' רומניא וירדן: 'אֲרִידָתָא'. **וְגַם־פְּלִיטָה.** במח' רומניא: 'וְכָל־פליטה'. אצל ירדן: 'וְגַם קְבוּרָה'. **עָנִי וְגוֹוֵעַ.** במח' רומניא וירדן: 'אֶבְיוֹן גּוֹעֵ'. **יְמַלֵּט עָנִי.** אצל ירדן: 'יְמַלֵּט עני'. **וְלֹא־עֹזֵר.** כה"נ במח' שד"ל, ירדן ובפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'וְאֵין עוזר'. **לִבְנֵי אֻמּוּנִים.** במח' רומניא וירדן: 'לְבְנֵי בָנִים'. **בשמחה זִכְרוּ.** במח' רומניא: 'בשמחה שָׁמוֹרוּ'. אצל ירדן: 'בשמחה שִׁמְרוּ'. **הָעֲנִיִּים לְטוֹבָה זִכְרוּ.** במח' רומניא: 'העניים זְכוֹרוּ'. אצל ירדן: 'הָאֶבְיוֹנִים זכרו'. ובשני הגיר' ללא תיבת 'לְטוֹבָה'. **מֵאז נְשָׂאוּנִי.** במח' רומניא: 'מאז מְצָאוּנִי'. **וְנִבְכֵי־יָם.** במח' רומניא וירדן: 'וּבְנִבְכֵי הַיָּם'. **כִּלְיוֹתַי יִסְּרוּנִי.** אצל ירדן: 'וְלָכֵן כליותי יסרוני'.

מקורות ומקבילות

בעם לא אלמן. ע"פ ירמ' נא, ה. **מושיע ורב.** ע"פ ישע' יט, כ. **נגיד.** ע"פ ס"א ט, טז. **ונאמן.** ע"פ דמ' יב, ז; ס"א ג, כ. **והפקד על בית המן.** ע"פ אס' ח, ב. **ועל כל אשר יש לו.** בר' לט, ה. **קדשתי לצוררי.** ע"פ ישע' לד, ו; צפ' א, ז. **לצוררי מזבח.** סדע"א, מא"ג פר' ג, 'המן שיען לבטל בנין בית המקדש'. **כי הכין וכו' בעון אביהם.** ע"פ ישע' יד, כא. **אביהם המרצח.** ע"פ מ"ב ו, לב. **ואלה שמות הילדים לו.** ס"ב ה, יד. **פרשנדתא וכו'.** אס' ט, ז. **וגם פליטה לא היתה לו.** יואל' ב, ג. **כי עלה משאול.** ע"פ תה' פו, יג; מש' טו, כד; כג, יד. **עני וגווע.** ע"פ תה' פח, טז. **ימלט עני וכו' ולא עזר לו.** ע"פ איו' כט, יב. **תכתב זאת לדור אחרון.** תה' קב, יט; ויק"ר פר' ל, סי' ג, 'זה דורו של מרדכי שהיו נטויין למיתה'. **לבני אמוניים.** ע"פ מדת"ה מז' לא, סי' ח, 'אלו ישראל'. **לזכרון.** ע"פ שמ' יז, יד; זכ' ו, יד. **וכל המזכיר.** ע"פ ישע' סב, ו. **המזכיר אותה ירון.** ע"פ ישע' כד, יד. **אשרי העם שככה לו.** תה' קמד, טו. **אכלו רעים שתו ושכרו.** שה"ש ה, א; מד"ז שה"ש, פר' ה, סי' א, 'אלו הן אוהבי המקום'. **וימי הפוריים.** ע"פ אס' ט, כח. **בשמחה זכרו.** ע"פ אס' ט, יז-יט. **העניים לטובה זכרו.** ע"פ אס' ט, כב; נחמ' ה, יט. **ושלחו מנות לאין נכון לו.** נחמ' ח, י. **נסי אל מאז נשאוני.** ע"פ ב"ר פר' ו, סי' ב. **ונבכי יס העבירוני.** ע"פ איו' לח, טז. **כליותי יסרוני.** ע"פ תה' טז, ז. **דום לה' והתחולל לו.** תה' לז, ז. **יום צאת פרעה אחרי.** ע"פ שמ' יד, ח.

לִרְדֹּף כְּאַרְיֵה עֲדָרַי׃ נִצְּבוּ מֵי מִשְׁבָּרַי וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃
יָצָא אַחֲרֵי עַם קְדוֹשׁוֹ׃ וַיְצַו צוּר עָנָן לְהַפְרִישׁוֹ׃ לִהְיוֹת צֵל
עַל־רֹאשׁוֹ׃ מֵרָעָתוֹ לְהַצִּיל לוֹ׃ הֶעֱבִירוֹ בַיַּבָּשָׁה וְצָרָיו הֶחֱרִיד׃
וּבֵינוֹ וּבֵין מְרַדְּפָיו הִפְרִיד׃ וּלְתַחְתִּית מְצוּלָה הוֹרִיד׃ חֹקְקֵי
בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ וּבְשׁוּב הַיָּם לְאֵיתָנוֹ׃ נִטְבַּע פַּרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנוֹ׃
כִּי־הִכְבִּיד מַרְכְּבוֹת גְּאוֹנוֹ׃ וַיִּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ׃ דַּהֲרוֹת
אַבִּירִים בְּעִמְקֵי־יָם צָלְלוּ׃ וּפְנוֹת בֹּקֶר בַּמַּיִם נָפְלוּ׃ וְדוֹרְשֵׁי
יְהוָה יְהַלְּלוּ׃ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ׃ הֶרְאָנוּ יָדוֹ הַנִּפְלָאָה׃
עַל־שְׂפַת יָם נוֹרָאָה׃ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה׃ בִּזְמִרוֹת
נָרִיעַ לוֹ׃ וַיָּשִׁירוּ עַם אֱמוּנַי׃ שִׁיר לְשׁוֹכֵן מְעוֹנַי׃ וּפַרְעֹה
וְחֵילוֹ מְשַׂנְאֵי יְהוָה׃ הֵמָּה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ׃ דְּגָלִים עָבְרוּ בַיַّבָּשָׁה׃
הָיָה לָהֶם כְּבוֹד נַעֲרָץ בִּקְדֻשָּׁה׃ וְאָמְרוּ בְּשִׁירָה חֲדָשָׁה׃

מקורות ומקבילות

לרדף כאריה. ע״פ תה׳ ז, ב. **כאריה עדרי.** ע״פ מיכ׳ ה, ז. **נצבו מי משברי.** ע״פ שמ׳ טו, ח; יונ׳ ב, ד; תה׳ מב, ח. **ויתגעשו כי חרה לו.** ס״ב כב, ח. **יצא אחרי עם.** ע״פ שמ׳ יד, חי. **עם קדושו.** ע״פ שמ׳ יט, ו. **ויצו צור ענן להפרישו.** ע״פ שמ׳ יד, יט. **להיות צל על ראשו.** יונ׳ ד, ו; ע״פ יומ׳ סוכה, פ״א, ה״ה, ׳עניוס מלמעלה היו׳. **מרעתו להציל לו.** ע״פ יונ׳ ד, ו; מדת״ג (ורשא), פר׳ תרומה, סי׳ ט, ׳עניוס שיהו מגיניס עליכס׳. **העבירו ביבשה.** ע״פ שמ׳ יד, כב. **ואריו החריד.** ע״פ שמ׳ יד, כד־כה; שופ׳ ח, יב; יחז׳ ל, ט. **ובינו ובין מרדפיו הפריד.** ע״פ שמ׳ יד, כ. **ולתחתית מצולה הוריד.** ע״פ שמ׳ טו, ה. **חוקקי בסלע משכן לו.** ישע׳ כב, טז. **ובשוב היס לאיתנו.** ע״פ שמ׳ יד, כז. **נטבע פרעה וכל המונו.** ע״פ שמ׳ יד, כח. **כי הכביד מרכבות.** ע״פ שמ׳ טו, ד. **מרכבות גאונו.** ע״פ ישע׳ כב, יח. **וירא כי לא יכל לו.** בר׳ לב, כו. **דהרות אבירים.** ע״פ שופ׳ ה, כב. **בעמקי יס צללו.** ע״פ שמ׳ טו, י. **ופנות בוקר במים נפלו.** ע״פ שמ׳ יד, כז. **ודורשי ה׳ יהללו.** ע״פ שמ׳ טו, א־כא; תה׳ כב, כז. **בנבל עשור זמרו לו.** תה׳ לג, ב. **הראנו ידו.** ע״פ דב׳ ג, כד; שופ׳ יג, כג. **הנפלאה.** ע״פ שמ׳ טו, יא. **על שפת יס.** ע״פ שמ׳ יד, ל. **נורא.** ע״פ שמ׳ טו, יא. **אשירה לה׳ כי גאה גאה.** שמ׳ טו, א. **בזמירות נריע לו.** תה׳ לה, ב. **וישירו.** שמ׳ טו, א. **עם אמוני.** ע״פ ס״ב כ, יט. **לשוכן מעוני.** ע״פ ישע׳ לג, ה, ודב׳ לג, כז. **ופרעה וחילו.** ע״פ שמ׳ טו, ד. **משנאי ה׳ המה יכחשו לו.** ע״פ תה׳ פא, טז. **דגלים עברו ביבשה.** ע״פ שמ׳ יד, כט. **היה להם כבוד.** ע״פ יחז׳ לט, יג. **נערץ בקדושה.** ע״פ תה׳ פט, ח. **בשירה חדשה.** ע״פ תה׳ מ, ד. לשון נקבה, ראו מכדר״י מס׳ דשירה, פר׳ א; תוס׳ עמ״ס

ה״נ והערות

לִרְדֹּף כאריה. במח׳ רומניא וירדן: ׳לִטְרוֹף כאריה׳. נצבו מֵי. במח׳ רומניא וירדן: ׳נצבו כַּחוֹמָה מֵימֵי׳. יצא אחרי. במח׳ רומניא וירדן: ״יצא צַר אחרי״. וַיְצַו צור עָנָן. אצל ירדן: ׳וַיִּשְׁלַח צור עֲנָנוֹ׳. מֵרָעָתוֹ להציל. במח׳ רומניא: ׳מִמַּעַל להציל׳. אצל ירדן ללא תיבת ׳מֵרָעָתוֹ׳. הֶעֱבִירוֹ ביבשה. במח׳ רומניא דפ׳ ויניציאה: ׳הֶעֱבִירוֹ ביבשה״. וּבֵינוֹ ובין מְרַדְּפָיו. במח׳ רומניא: ׳בֵּינוֹ ובין אוֹיְבָיו׳. אצל ירדן: ׳בֵּינוֹ ובין רוֹדְפָיו׳. וּלְתַחְתִּית מצולה. במח׳ רומניא: ׳וּבְעֻמְקֵי מצולה״. אצל ירדן: ׳וּלְתַחְתִּיוֹת מצולה אוֹתָם׳. נִטְבַּע פרעה. במח׳ רומניא: ׳נִיעַר פרעה״. כִּי־הִכְבִּיד מרכבות. במח׳ רומניא: ׳וַיְסַר מרכבות׳. אצל ירדן: ׳כִּי־הַיָּם הכביד מרכבות׳. בְּעִמְקֵי־יָם צָלְלוּ וּפְנוֹת בֹּקֶר בַּמַּיִם נָפְלוּ. במח׳ רומניא: ׳בְּאַדִּירִים נָפְלוּ \ וְכָעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים צָלְלוּ׳. אצל ירדן: ׳בְּאַדִּירִים נָפְלוּ \ וּכְעוֹפֶרֶת בְּמַיִם רַבִּים צָלְלוּ׳. ״״ יְהַלְּלוּ. במח׳ רומניא: ״דוה שְׁמוֹ הַלְלוּ״. אצל ירדן: ״״ שְׁמוֹ יהללו״. על־שפת יָם. אצל ירדן: ׳על־שפת הַיָּם׳. אָשִׁירָה לייי. במח׳ רומניא: ״שִׁירוּ לייי״, ע״פ שמ׳ טו, כא. בזמירות נריע לו. כאן מסתיים הפיוט במח׳ רומניא. וישירו עם אמוני וכו׳. בית זה המסתיים ב״המה יכחשו לו׳ איננו אצל ירדן. ראו בשבב״י, דף 23. הָיָה לָהֶם כְּבוֹד נַעֲרָץ וכו׳. אצל ירדן: ׳לְפָנֵיהֶם אֵל

בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: הִנֵּה נַפְשִׁי חֻפְּצָה· בְּדַת אֵל וּמְאֹד עָלְצָה·
לָשֵׂאת מָשָׁל וּמְלִיצָה· חִידוֹת לוֹ:

סֵדֶר פּוּרִים

בלילה, לאחר שהחזן אמר חצי קדיש, ובק"ק רומה במוצ"ש בפורים דפרזים לאחר קדיש תתקבל, הקורא את המגילה מברך לפניה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בלילה אומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ח"נ והערות

נֵעָרֵץ בִּקְדֻשָּׁה \ אָז שׁוֹרְרוּ שִׁירָה חֲדָשָׁה \ מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה׳ ובזה מסתיים הפיוט. **מברך לפניה.** בסחב"ר, כ"י שכטר, עמ׳ 166, כתוב: ׳וגומרין תפילתן ומביאין נדבה למגבת פורים, ואחרי קריאת המגילה מחלקין המעות שלנדבה לעניי העיר לצורך סעודת פורים׳. מנהג מיוחד זה, אולי נוסד בשביל שאנשים לא ישמטו עצמם מלתת מעות לעניים, שהרי כולם רעבים וצמאים וממתינים לקרות את המגילה, וכך יביאו צדקה במהירות לגבאים. **בַּזְּמַן הַזֶּה.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח׳ רומניא ושד"ל. במח׳ רמ"ו: ׳וּבַזְּמַן הַזֶּה׳. במח׳ בולוניא: ׳וּבַזְּמַן הַזֶּה׳. **שֶׁהֶחֱיָנוּ.** בכ"י כ"ה: ׳שעשה שהחיינו׳ כנראה בטעות, שהרי בדיוק שורה מעליו היא ברכת ׳שעשה׳.

מקורות ומקבילות

פסחים, דף קטז ע"ב, ד"ה וגאמר. **הנה נפשי.** ע"פ יחז׳ ד, יד. **נפשי חפצה.** ע"פ דה"ל כח, טו; פת"ת פר׳ ויצא, עמ׳ 290. **בדת אל.** ע"פ דני׳ ו, ו. **ומאד עלצה.** ע"פ ש"א ב, א; תה׳ ט, ג. **לשאת משל וכו׳.** ע"פ חבק׳ ב, ו; מש׳ א, ו. **חידות לו.** ע"פ תה׳ מט, ה; עה, ב. **בלילה מברך ג׳ ברכות.** תוס׳ עמ"ס מגילה, דף ד ע"א, ד"ה פסק; סה"ת סי׳ יח. ראו הלק"ל, הל׳ פוריס, סי׳ ד. **במול"ש... קדיש שלם.** ע"פ שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קצט, בשם רש"י. **מברך לפניה.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי׳ סח; הלק"ל, הל׳ פוריס, סי׳ ג. **ברכת על־מקרא מגילה.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב; פסקי רי"ד; מס"ו פר׳ יד, ה"א; סרע"ג ח"ב, סי׳ סח; סדו׳ רס"ג עמ׳ רנו; הלק"ל, הל׳ פוריס, סי׳ ג; שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קלח; סת"ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה; מח׳ רומניא, דף פב ע"א. **ולומו על מקרא מגלה.** ע"פ אס׳ ט, כח; ירוש׳ מגילה, פ"א, ה"א [דף א ע"ב]; בבלי מגילה, דף ב ע"ב; דף ד ע"א. **ברכת שעשה נסים.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי׳ סח; סדו׳ רס"ג עמ׳ רנו; פסקי רי"ד; הלק"ל, הל׳ פוריס, סי׳ ג; שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קלח; סת"ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה; מח׳ רומניא, דף פב ע"א. **שעשה נסים לאבותינו.** ע"פ אס׳ ו, א; ז, ט־י; ח, זיח; ט, א־י; ט, כב. **בימים ההם.** ע"פ אס׳ ו, איא; ח, יא־יח; ט, א־ב; ט, יג־יט; ט, כב; ט, לא. **בזמן הזה.** ע"פ אס׳ ח, יב־יג; ט, א־יא; ט, יג־יט; ט, כא־כב; ט, כז־כח. **בלילה מברך שהחייינו.** ע"פ כ"י כ"ה, דף 337ב; סהא"ק ענין אימתי זמן; שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קלח; סת"ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי׳ יח; רע"ב עמ"ס מגילה, פ"ד מ"א, ד"ה מקום. **שהחיינו וקיימנו.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב; מק"ט, מס"ו פר׳ יד, ה"ב; סרע"ג ח"ב, סי׳ סח; סדו׳ רס"ג עמ׳ רנו; הלק"ל, הל׳ פוריס, סי׳ ג; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קלח; סהא"ק ענין אימתי זמן; סת"ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה; מח׳ רומניא, דף פב ע"א.

וקורא את המגילה, בין בלילה ובין ביום מברך לאחריה בציבור:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הָאֵל הָרָב אֶת־רִיבֵנוּ· וְהַדָּן אֶת־דִּינֵנוּ וְהַנּוֹקֵם אֶת־נִקְמָתֵנוּ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם· הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

אָרוּר הָמָן אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְאַבְּדִי· בָּרוּךְ מָרְדְּכַי הַיְּהוּדִי· אֲרוּרָה זֶרֶשׁ אֶשֶׁת מַפְחִידִי· בְּרוּכָה אֶסְתֵּר בַּעֲדִי:

מקורות ומקבילות

וקורא את המגילה. ע"פ בבלי מגילה, דף ד ע"א ורא"ו רס"י ד"ס חמרך; ר"ת; פסקי רי"ד; מס"ו פר' יד, הל' ערית ופר' כא, ה"ז; מדת"ס מז' כב, סי' יח; סדו' רס"ג, עמ' רנו; מח' רומניא, דף פב ע"א. **בין בלילה ובין ביום וכו'.** שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלח; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג ה"א, אות ד; סת"ר סי' מ, ד"ס הכלל; כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל, וכך כתב מ"ע הרב הרעוס בחוברת המעהג. **מברך לאחריה.** סדו' רס"ג עמ' רנו; הלק"ל, הל' פוריס סי' ג; בבלי מגילה, דף כא ע"ב; ר"ת; פסקי רי"ד ד"ס פיס'; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה. **מברך... בליבור.** ע"פ אור"ח א"א, הל' מגילה אות ז; ס' כלבו סי' מה, ד"ה השומע, מקרא בשם הירושלמי; דרכי משה (האחרון), או"ח סי' תרלב, אות ב; ב"י או"ח, סי' תרלב, סוף אות א; הרב מ"ע הרעוס, חוברת המעהג, עמ' 18. **טוסח ברכת האל הרב.** ע"פ בבלי מגילה, דף כא ע"ב; ר"ח; מס"ו פר' יד, ה"ב, טוסח דומה ובלשון מוכח; סרע"ג א"ב, סי' סט; סדו' רס"ג עמ' רמ; פסקי רי"ד עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ג, ה"א, אות ד; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלח; מח' רומניא, דף פה ע"ב. **הָאֵל הרב.** מנהגנו לומר תיבת 'האל', וכן הנוסח במס' סופרים פי"ד, ה"ב; פסר"ב פ' יג, ד"ה ילמדנו רבינו; סדו' רס"ג; סתב"ר; ר"ח עמ"ס מגילה, דף כא ע"ב; פסקי רי"ד שם; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלח; כ"י כ"ה, דף 337ב; מח' נירנברג. בסרע"ג ומח' רומניא איננו ורא"ו שה"ג עמ"ס מגילה, דף יב ע"א, אות ד. **האל הרב את ריבנו.** ע"פ ירמ' נא, לו; אה"מ, תנוכה, עמ' 192; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח. **והדן את דינו.** ע"פ בבלי ע"ז, דף ד ע"א. **והנוקם את נקמתנו.** ע"פ ירמ' נא, לו; אה"מ, תנוכה, עמ' 192. **והמשלם גמול לכל אויבי.** ע"פ ישע' סו, ו; ירמ' נא, ו; תו"ו דב' ז, י; מדת"כ (וורשא), פר' ואתחנן, סוף סי' יג; אה"מ, תנוכה, עמ' 192. **אויבי נפשנו.** ע"פ ש"א כה, כט; ירמ' מד, לו; תה' ז, ו. **והנפרע לנו מצרינו.** מדת"כ (וורשא), פר' בשלח, סי' יג, '...הקב"ה נפרע מן' וכו'; תדא"ר ריש פר' יא. **הנפרע לעמו ישראל וכו'.** בבלי מגילה, דף כא ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' סט, בשם ר' משה גאון; הלק"ל, הל' פוריס סי' ג; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלח; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח. **מכל צריהם.** ע"פ תה' קו, יא; נחמ' ט, כז; סה"ש יא, ג-ה. **האל המושיע.** ע"פ ש"א י, יט; יד, לט; ישע' מה, טו; מה, כא; סה"ש טז, ז; אה"מ, תנוכה, עמ' 192. **ארור המן וכו'.** ע"פ ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז [דף כז ע"א]; מס"ו פר' יד, ה"ג; ב"ר פר' מט, סי' א; סדו'

ה"ג והערות

וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. כן הנוסח במח', וכן נמצא בספ"ר, הל' פורים, סי' רלז. אמנם בגמ', סרע"ג, סדו' רס"ג, כ"י כ"ה, מח' נירנברג, רומניא ורוב הפוסקים הנוסח הוא הפוך: 'וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ'. אולם בספר המנהגים (טירנא), הל' פורים, כתב כמנהגנו, שיש לומר 'והנפרע לנו מצרינו' סמוך לחתימה, בכדי שיהיה מעין החתימה, ואף שברוב הספרים כתוב איפכא, ע"כ תוכן דבריו, והובא דבריו גם בדמש"ה, או"ח, סי' תרצב, סק"ג. בסחב"ר הנוסח: 'והגואלינו והמושיענו מכף כל עריצים'. **הנפרע.** בסחב"ר ומח' נירנברג: 'הָאֵל הנפרע'. **לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.** כה"נ גם בסרע"ג ומח' רומניא. בסדו' רס"ג וכ"י כ"ה: 'לישראל' וללא תיבת 'לְעַמּוֹ'. בסחב"ר: 'להם לישראל'. **מִכָּל־צָרֵיהֶם.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'מכל אויביהם'. **הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ.** בסחב"ר: 'האל עוזר ומושיע'. במח' נירנברג: 'וְהַמּוֹשִׁיעַ'. בהלק"צ, הל' פורים, סי' ג: 'והאל המושיע' וראו סרע"ג ח"ב, סי' סט, 'ומרינהו לתרוייהו' וכו'. **סיום ברכה לאחריה בבוקר.** בכ"י כ"ה, דף 38א, נאמר: 'ואחר כך אומר אשר הניא עצת גוים' וכל הפיוט ע"ס א"ב נמצא בכ"י הנ"ל. ובשבלי הלקט, ענין פורים, סי' ר, כתב: 'יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא וכו' אלא מנהג טוב' וכן הוא בסת"ר סי' מ. בכ"י כ"ה, דף 38ב, מופיע עוד פיוט 'אהללך אדון אזמרך איום', ע"ס א"ב, ללא אות ז', וכל א"ב בא לפחות שבע פעמים, חוץ מאות ש' שבאה רק פעמיים ואות ת' שבאה ג' פעמים. בכ"י הנ"ל, דף 39ב, בא מי כמוכה דפורים, 'אדון חסדך בל יחדל'. **אָרוּר הָמָן וכו'.** נמצא גם במנהג אשכנז, רומניא וספרד, בשינויים.

בָּרוּךְ בָּרוּךְ בָּרוּךְ יְהוָה׃ בָּרוּךְ בָּרוּךְ בָּרוּךְ מָרְדְּכַי׃ בְּרוּכָה בְּרוּכָה בְּרוּכָה אֶסְתֵּר׃ בְּרוּכִים בְּרוּכִים בְּרוּכִים כָּל־יִשְׂרָאֵל (וְגַם חַרְבוֹנָה זָכוּר לְטוֹב)׃ אָרוּר אָרוּר אָרוּר הָמָן׃ אֲרוּרָה אֲרוּרָה אֲרוּרָה זֶרֶשׁ׃

כַּאֲשֶׁר פָּרַעְתָּ מִן־הָרִאשׁוֹנִים׃ כֵּן־תִּפְרַע וְתַכְחִיד אַחֲרוֹנִים׃ אָמֵן׃

פַּזְמוֹן

קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יָרַנְּנוּ אֶל אֵל׃ כִּי־מָקוֹם תְּהִלָּה׃ הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל׃

ה"נ והערות

בָּרוּךְ בָּרוּךְ בָּרוּךְ ה' וכו'. כה"נ גם בסחב"ר. בכ"י כ"ה מדלגים על ד' תיבות הראשונות ומתחילים 'ברוך וכו' מרדכי'. פיוט הנמצא גם במח' רומניא, דף פה ע"ב, בשינויים ובסדר שונה במקצת. **בָּרוּךְ וכו' מָרְדְּכַי.** תיבת 'ברוך' מופיעה בסחב"ר רק פעמיים וכן בהמשך בשאר השמות, כולם מופיעים רק פעמיים. **בְּרוּכִים וכו' כָּל־יִשְׂרָאֵל.** אינו מופיע בסחב"ר. **וְגַם חַרְבוֹנָה זָכוּר לְטוֹב.** משפט זה לא מופיע בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל וכאן כסדו הרד"פ. **ארורה זרש.** בסחב"ר נוסף: 'משום שנאמ' זיכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב'. **כַּאֲשֶׁר פָּרַעְתָּ וכו'.** היום לא נוהגים לומר משפט זה, כנראה מחמת הצנזורה וכן אינו מופיע בסחב"ר. **אַחֲרוֹנִים אָמֵן.** בכ"י כ"ה: 'את האחרונים' וללא תיבת 'אָמֵן'. במח' בולוניא: 'הָאַחֲרוֹנִים אמן'. **קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יָרַנְּנוּ.** פיוט מאת רבי אברהם אבן עזרא, מיוסד על שם המחבר 'אברם' ואיננו בכ"י כ"ה. פיוט זה נאמר גם בקהילות הספרדים ומופיע במח' מנהג רומניא (דף סח ע"א, תפילות לשבת זכור). מהדורה ביקורתית פורסמה בספר 'שירי-הקודש של אברהם אבן עזרא', יוצאים לאור על-פי כתבי-יד ודפוסים בצירוף חילופי-נוסח וביאורים בידי ישראל לוין, כרך א, ירושלים, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ח, עמ' 241–244. **ירננו אֶל אֵל.** כ"ה בנוב"ר ובמחו"ו. במח' רומניא ואצל לוין: 'ירננו לָאֵל'. **הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל.** במח' רמ"ו צויין: 'קוראי' ובמח' רומניא צויין: 'כי מקום', להורות על רפריין בין בית לבית.

מקורות ומקבילות

רס"ג עמ' רמז; שבה"ל, ענין פוריס, סי' ה; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; מל"ה, פר' זכור, ד"ה והגביא ירמיה. **אשר נקם לאבדי.** ע"פ אס' ג, ו; ב"ר פר' מב, סי' ג, 'המן ביקש לעקור הגפן כלה'. **מרדכי היהודי.** ע"פ אס' ב, ה; ג, ד; ה, יג. **אשת מפחידי.** ראו בבלי מגילה, דף יד ע"א, 'גדולה הסרת טבעת' וכו'. **אסתר בעדי.** אה"מ, אס', עמ' 63, 'דברי אליו בעבורו'. **ברוך ברוך ברוך.** ע"פ במ' כד, י. **ברוך ה'.** ע"פ במ' יח, י; תה' כח, ו. **קילוס לגדיקים.** ע"פ מס"ו פר' יד ה"ג; מחו"ו סי' תקכז, פר' יד. **ברוך וכו' מרדכי, ברוכה וכו' אסתר.** ע"פ מס"ו פר' יד, ה"ג; שבה"ל, ענין פוריס, סי' ה; מל"ה, פר' זכור, ד"ה והגביא ירמיה. **ברוכים וכו' כל ישראל.** ע"פ במ' כב, יב; מס"ו פר' יד, ה"ג; פדר"א פר' ח, 'הם ברוכים וטובים ומתוקים'. **מרבונה זכור לטוב.** ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז [דף כז ע"א]; ב"ר פר' מט, סי' א; מל"ה, פר' זכור, ד"ה והגביא ירמיה. **זכור לטוב.** ע"פ מש' י, ז. **ארור וכו'.** ראו בבלי סנהדרין, דף נב ע"א, 'אומרין: ארור שזו וכו'. **ארור וכו' המן.** ע"פ ירוש' מגילה, פ"ג, ה"ז, 'לריך לאמר ארור המן'; מס"ו פר' יד, ה"ג; ב"ר פר' מט, סי' א. **ארורה וכו' זרש.** אסת"ר, פר' י, סי' ט, ע"פ מש' י, ז; תוספות עמ"ס מגילה, דף ז ע"ב, ד"ה דלא ידע, בשם הירושלמי; רא"ש, מגילה, פ"א, סי' ה; שבה"ל, ענין פוריס, סי' ה. **כאשר פרעת וכו'.** ע"פ אסת"ר פר' ז, סי' ג, 'מי שפרע מן הראשונים' וכו'; פדר"ך פי' ז, סי' יא; סדע"א, מא"ג פר' ג, ד"ה ויעש את כשאו; ילקו"ש אס', רמז תתרכד. **מן הראשונים.** כמו בר' ו, יג ועוד. **כן תפרע.** ע"פ מק"ט, אד"כ נוסח א, פר' יג, 'אבל באחרונה כשפרע הקב"ה משונאיהם וכו'. **ותכחיד אחרונים.** ע"פ יבע' סג, א; איכ' ג, סו; בבלי מכות, דף יב ע"א, 'שלש טעיות עתיד' וכו'. **קורא מגילה.** ע"פ מסי' מגילה פ"א, מ"א; בבלי מגילה, דף ג ע"א, 'ובאין לשמוע מקרא מגילה'; מחו"ו סי' רנד. **ירננו אל.** תה' פד, ג; מדת"כ (וורשא), פר' וזאת הברכה, סוף סי' ז. **כי מקום תהלה.** ע"פ בבלי מגילה, דף יד ע"א, 'קרייתא זו הלילא'; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"א, הל' ב, אות ה; שבה"ל, ענין פוריס, סימן ר. **היתה לישראל.** יבע' יא, טז; מדת"ה מז' קט, סי' א.

אַחֲרֵי בְלֹתִי׃ וַאֲנִי בְעִיר בָּבֶל׃ נִמְשְׁלָה עֲדָתִי׃ כָּאָנִי בְלִי חוֹבֵל׃
בָּא זְמַן פְּדוּתִי׃ עַל־יְדֵי זְרֻבָּבֶל׃ נִבְדְּלָה קְהִלָּה׃ מֵעָוִיל
וּמִתְגָּאֵל׃ וַתְּהִי סְגֻלָּה׃ עִם־שְׁתִיל שְׁאַלְתִּיאֵל׃
קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יְרַנְּנוּ אֶל אֵל׃ כִּי־מְקוֹם תְּהִלָּה׃ הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל׃

בָּא דְבַר אֲגָגִי׃ הֶחֱזִיק בְּפוּר יָדוֹ׃ בַּאֲדָר לְהָרְגִי׃ נֶהְפַּךְ
לְהַשְׁמִידוֹ׃ אֶתְנָה הֵגִיגִי׃ בּוֹ וְאֶזְכְּרָה אֵידוֹ׃ וֶאֱמֶת נְקָלָה׃ זֹאת
לְאֵל וְכֵן יוֹאֵל׃ לַעֲשׂוֹת וְכָלָה׃ אַדְבְּאֵל וּמַגְדִּיאֵל׃
קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יְרַנְּנוּ אֶל אֵל׃ כִּי־מְקוֹם תְּהִלָּה׃ הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל׃

רוֹעֲצִים כְּעָשָׁן׃ נִמְשְׁלוּ בְּתוֹךְ כִּבְשָׁן׃ בֶּן־אֲגַג בְּכוּשָׁן׃ קָם וְשָׁב
כְּבֶן־בָּשָׁן׃ מָרְדְּכַי בְּשׁוּשָׁן׃ מָר־דְּרוֹר עֲלֵי שׁוּשָׁן׃ כֵּן שְׁנַת
גְּאֻלָּה׃ אֵל יְצַו לְדַל שׁוּאֵל׃ עַד לְבֵית־תְּפִלָּה׃ יַעֲלוּ לְהַהַרְאֵל׃
קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יְרַנְּנוּ אֶל אֵל׃ כִּי־מְקוֹם תְּהִלָּה׃ הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל׃

מקורות ומקבילות

אחרי בלותי. בר׳ יח, יב. **ואני בעיר בבל.** ע״פ מ״ב כד, יד־טז; ירמ׳ כד, ח; נב, כו־לו; דה״ב לו, כ. **עדתי.** ע״פ שמ׳ יב, ג; תה׳ עד, ב. **כאני בלי חובל.** ע״פ בבלי ב״ב, דף לח ע״ב, ׳ואזי לה לספינה שאבד קברינטא׳. **חובל.** ע״פ יחז׳ כז, כח. **בא זמן פדותי.** ע״פ ירמ׳ כט, י; תה׳ קכו, ח; עזר׳ ח, ח־ג; דני׳ ט, ב; בבלי מגילה, דף יח ע״ב. **ע״י זרובבל.** ע״פ חג׳ ח, ח־ב; עזר׳ ב, ב. **נבדלה.** ע״פ עזר׳ ו, כא; נחמ׳ ט, ב; י, כט. רלו מדת״נ (וורשא), פר׳ ויצב, סי׳ ב, ׳ומחרימין ומשמתין ומנדין׳ וכו׳; ילקו״ש מ״ב, רמז רלד, ד״ה מה נשתנה. **קהלה.** ע״פ דב׳ לג, ד. **מעויל.** ע״פ נפ׳ ג, יג; איו׳ טז, יח. **ומתגאל.** ע״פ דני׳ ח, ח; נחמ׳ ט, ב. **ותהי סגולה.** ע״פ שמ׳ יט, ה; דב׳ ז, ו; עזר׳ ה, ח־ה. **שתיל.** ע״פ תה׳ קכח, ג; ויק״ר פר׳ י, סי׳ ה, ׳שממנו הושתלה מלכות בית דוד׳; שה״ר פר׳ ח, סי׳ ב. **שאלתיאל.** ע״פ חג׳ א, ח; ב, כג; עזר׳ ג, ב-ח. **בא דבר אגגי.** ע״פ אס׳ ג, ח; ג, ד־יא. **החזיק בפור ידו.** ע״פ אס׳ ג, ז; ט, כד; אסת״ר פר׳ ז, סי׳ יא; פדר״א פר׳ מט. **באדר להרגי.** ע״פ אס׳ ג, יג; בבלי מגילה, דף יג ע״ב; אסת״ר פר׳ ז, סי׳ יא. **נהפך להשמידו.** ע״פ אס׳ ז, ט; ט, א־ב. **הגיגי** - הגיון לבי.

ה״נ והערות

נבדלה קהלה מעויל. במח׳ רומניא: ׳נבהלה קהלה מעול׳. **נהפך להשמידו.** אצל לוין: ׳נהפך להשמידו׳. במחו״ו: ׳נהפוך להשמידו׳. **ואמת נקלה.** אצל לוין: ׳ואמת נקלה׳. **לעשות וכלה.** במח׳ רומניא: ׳לעשות לכלה׳. אצל לוין: ׳לעשות וכלה׳. **בן־אגג בכושן.** במחו״ו ואצל לוין: ׳בן־אגג בכושן׳ וכן נראה ממח׳ רומניא. **בבן־בשן.** במח׳ רומניא: ׳בבן־בשן׳. **מרדכי בשושן.** ה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ בולוניא, רומניא ואצל לוין: ׳מרדכי בשושן, וכ״ה בבארצ״ו ובתנכי״ם המדוייקים. **עלי שושן.** כ״ה בנוב״ר ואצל לוין וכ״ה במ״א ז, כב. במח׳ רומניא: ׳עלי שושן׳. **אל יצו.** במחו״ו: ׳כן אל יצו׳. במח׳ רומניא: ׳חיש פדה׳. **לדל שואל.** כה״נ במח׳ בולוניא, שד״ל וג״א במחו״ו. במח׳ רמ״ו, נוסח עיקרי במחו״ו, רומניא ואצל לוין: ׳לעם שואל׳. **יעלו לההראל.** כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳יעלם

ע״פ תה׳ ה, ב ומלבי״ם; נט, ד. **ואזכרה אידו.** ע״פ תה׳ קלז, ז; מש׳ ו, טו; מדת״ר מז׳ קכא, סי׳ ג. **ואמת נקלה.** ע״פ מ״ב ג, יח; אס׳ ט, ב. **וכן יואל.** ע״פ שמ׳ ב, כא; שופ׳ יט, ו; איו׳ ו, ט. **לעשות וכלה.** ע״פ מ״ב יג, יז; ירמ׳ י, כה; ל, יא; תה׳ נט, יד. **אדבאל.** בר׳ כה, יג; ספ״י, קדה״י א, יב, ד. **ומגדיאל.** בר׳ לו, מג; דה״א א, נד. **רועליס.** ע״פ שמ׳ טו, ו; שופ׳ י, ח. **כעשן.** ע״פ ש״ב כב, ט; יעט׳ ט, יז. **נמשלו בתוך כבשן.** ע״פ יעט׳ מ, כ־כא; תה׳ יא, ו. **בן אגג.** ע״פ אס׳ ג, א. **בכושן.** ע״פ שופ׳ ג, ח. **ושב כבן בשן.** ע״פ במ׳ כא, לד־לה; דב׳ ג, ג; תה׳ קלו, כ; במדב״ר פר׳ יט, סי׳ לב; מדת״נ פר׳ תקת, סי׳ נב. **מרדכי בשושן.** ע״פ אס׳ ב, ה; פדר״א פר׳ מט. **מר דרור.** שמ׳ ל, כג; בבלי חולין, דף קלט ע״ב; פדר״א פר׳ מט, ׳...תפלתו וכו׳ כריח מר דרור׳. **עלי שושן** - על ישראל. ע״פ שה״ש ב, ב; מדת״נ (וורשא), פר׳ חיי שרה, סי׳ ג, ׳כיון שאמרו

מַעֲשִׂים וְנִסִּים׃ שִׁית בְּךָ לְעֵד נֶאֱמָן׃ גַּם בְּחִכְּךָ שִׂים׃ צוּף דְּבַשׁ דְּבַר הָמָן׃ לֵךְ שְׁתֵה עֲסִיסִים׃ אַחֲרֵי אֱכוֹל מִשְׁמָן׃ אֵל זְכוֹר תְּחִלָּה׃ גַּם שָׁנָה בְּמִיכָאֵל׃ תַּחֲזוֹר חֲלִילָה׃ קֵץ פְּדוּת וּבָא גוֹאֵל׃

קוֹרְאֵי מְגִלָּה הֵם יְרַנְּנוּ אֶל אֵל׃ כִּי־מְקוֹם תְּהִלָּה׃ הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל׃

פורים דפרזים שחל במוצאי שבת אומרים:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ׃ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ׃ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן׃ בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי׃ אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה׃ צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה׃ מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ׃ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ׃ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַּבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים

ה"נ והערות

להההראל׳. במחו"ו: ׳יעלה להר אל׳. במח׳ רומניא: ׳יַעֲלֶה לְהַהַר אֵל׳. אצל לוין: ׳יַעֲלֶה לְהַרְרֵי אֵל׳. **שִׁית בך לעד.** במחו"ו: ׳שית לך (בך) לעד׳. במח׳ רומניא: ׳שַׁת בך לעד׳. **צוף דְּבַשׁ.** כה"נ במח׳ בולוניא ושד"ל. במח׳ רמ"ו, מחו"ו, רומניא ואצל לוין: ׳צוף וּמָן׳. **אכול מִשְׁמָן.** אצל לוין: ׳אכול מַשְׁמָן׳. **אֵל זְכוֹר תְּחִלָּה.** במחו"ו נוסף: ׳(בגילה) \ אל זכור׳. **גם שָׁנָה בְּמִיכָאֵל.** במחו"ו: ׳(גם שנה בימי) [ואומר ומי] כאל׳. במח׳ רומניא: ׳גם שָׁנִי במיכאל׳. **תַּחֲזוֹר חלילה.** במח׳ רומניא ואצל לוין: ׳לַחֲזוֹר חלילה׳. **קֵץ פדות.** במחו"ו: ׳כוס פדות׳.

מקורות ומקבילות

וכו׳; מדת"ה מז׳ פ, סי׳ ח. **כן שנת גאולה.** ע"פ מדת"נ פר׳ בהר, סוף סי׳ ד. **אל יגו.** ע"פ דב׳ כח, ה; תה׳ מב, ט. **לדל שואל.** ע"פ ישע׳ נמ, ח; זכ׳ י, ח; תה׳ כד, ו; בנ"ס ד, ד. **עד לכית תפלה.** ע"פ ישע׳ נו, ז; סמק"ח ז, לז; ירוש׳ ברכות, פ"ד, ה"ה [דף לה, סוף ע"ח]. אחד מע׳ שמות של ירושלים - מד"ז שה"ש (בובר), ח, ח. **יעלו.** ע"פ מ"ח ה, מח. **להרלאל.** ע"פ יחז׳ מג, טו; תה׳ לו, ז. **מעזיס ונסיס.** ע"פ שמ׳ לד, י; דב׳ יח, ג; יח, ז; יהו׳ כד, לח. **שית בך.** ע"פ דב׳ לח, כו. **לעד נאמן.** ע"פ ישע׳ ח, ב; תה׳ לג, ה. **צוף דבש.** מש׳ טז, כד. ע"פ תה׳ יט, יא. **דבר המן.** ע"פ שמ׳ טז, לח; בבלי יומא, דף עה ע"ח; שמו"ר פר׳ ח, סי׳ ה; מדת"נ פר׳ שמות, סי׳ כב. **לך שתה.** ע"פ קה׳ ט, ז; אס׳ ט, יט; בבלי מגילה, דף ז ע"ב, ׳לבסומי בפוריא׳. **עסיסים.** ע"פ יואל׳ ח, ה ורש"י; שה"ש

ח, ב. **אחרי אכול וכו׳.** רא"ו רמב"ם, הל׳ מגילה וחנוכה, פ"ב, הע"ו. **אכול משמן.** ע"פ נחמ׳ ח, י; בבלי פסחים, דף סח ע"ב, ׳הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכס׳; בבלי מגילה, דף ז ע"ב. **אֵל זכור.** ע"פ מ"ב כ, ג; ירמ׳ יד, כא. **זכור תחלה.** ע"פ תה׳ עד, ב; ב"ר פר׳ ח, סי׳ ד; מדת"נ פר׳ נח, סי׳ יט, ׳היו עד שלא נברא העולם׳. **גם שנה.** ע"פ מ"ח יח, לד; ישע׳ נו, ה; ירמ׳ טז, טו. **במיכאל.** ע"פ דני׳ י, יג; יב, ח. **תחזור חלילה.** ע"פ ישע׳ נב, ח; תה׳ יד, ז; פ, טו. מלש׳ משל׳ סוכה, פ"ה, מ"ו. **קץ פדות.** ע"פ תנק׳ ב, ג; דני׳ יב, ד-ו. **ובא גואל.** ע"פ ישע׳ נט, כ; בבלי סנהדרין, דף לח ע"ח. **במולם אומריס ויהי נועם.** כ"י כ"ה, דף 38ח; ספ"ר הל׳ פוריס, סי׳ רמ; שבה"ל, ענין פוריס, סי׳ קלט, בשם רבינו שלמה; סת"ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי׳ יח. **ויהי נעם ה׳.** תה׳ ל, ח. **יושב בסתר וכו׳.** תה׳ לח, א-טז.

תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי׃ עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ לֹא־תְאֻנֶּה
אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ׃
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ׃ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃
עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ׃ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק
וַאֲפַלְּטֵהוּ׃ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃ יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי
בְצָרָה׃ אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ
בִּישׁוּעָתִי׃ עד כאן.

וכשחל פורים ביום חול מתחילים כאן:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב׃ נְאֻם יְהוָה׃ וַאֲנִי זֹאת
בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה׃ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ׃ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע
זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ ויש המתחילים מכאן: וְאַתָּה
קָדוֹשׁ׃ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃ בקול: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר׃
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת׃ מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃
בלחש: וּמְקַבְּלִין דֵּן מִן דֵּן וְאָמְרִין׃ קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה
בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ׃ קַדִּישׁ עַל־אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ׃ קַדִּישׁ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ׃ ע"כ.
בקול: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃ בָּרוּךְ
כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ בלחש: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא׃ וּשְׁמָעִית בַּתְרַאי
קָל זְיַע שַׁגִּיא׃ דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין׃ בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהוָה מֵאַתַר

מקורות ומקבילות

מרך ימיס. כ"י כ"ה, דף 38א. **כשחל פוריס בחול.** שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלט; וסי' ר'. **ובא לציון וכו'.** ישע' נט, כ-כא; סרע"ג ח"ב, סי' עא; כ"י כ"ה, דף 38א; שבה"ל, ענין פוריס, סי' קלט; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח; גאה"ל לר"ח, סי' תרלג, ס"ק א, בשם רע"ג ומגהג איטאליאני. **ואני זאת בריתי.** כ"י כ"ה, דף 38א. **ואתה קדוש וכו'.** תה' כב, ד; כ"י כ"ה, דף 38א; שבה"ל, ענין תפילה, סי' מד. **וקרא זה אל זה.** ישע' ו, ג; כ"י כ"ה, דף 38א.

ה"נ והערות

ובא לציון גואל וכו'. במח' הקדומים ובמח' שד"ל מופיע לומר 'ובא לציון' וכן גם בסרע"ג, אולם הטור, או"ח סי' תרצג, הביא דעת הי"א שמתחילים ב'אתה קדוש' וכן נהוג בק"ק רומה וכך גם כתב הרב מ"ע הרשום בחוברת המנהג.

בֵּית שְׁכִינָתֵהּ: ע"כ. בקול: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: בלחש: יְהוָה מַלְכוּתֵהּ (קָאִים) לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית. וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ. וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח. וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם. אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם. יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ. מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת. אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: (יְהוָה הוֹשִׁיעָה. הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:) ע"כ בלחש.

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים. וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ. הָרַחֲמָן יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וְיִטַּע אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ בְּלִבֵּנוּ. וְיָשִׂים בְּלִבֵּנוּ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ. וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ. וּלְעָבְדוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֵפֵצָה. לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ יְשׁוּעַת שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לִזְכוּת וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

החזן אומר (ובק"ק רומה במוצ"ש של פורים דפרזים אומרים קדיש ללא תתקבל):

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב. וְאִמְרוּ אָמֵן:

מקורות ומקבילות

במוצ"ש של פורים. רלו ספ"ר הל' פוריס, סי' רמ; שו"ת מהרי"ל סי' נו, אות ב. **קדיש.** סה"ת סי' יח.

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ· לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא·
יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:
לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא· שִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא· וְאִמְרוּ אָמֵן:
תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· קָדָם אֲבוּהוֹן
דְּבִשְׁמַיָּא· וְאִמְרוּ אָמֵן:
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל· וְאִמְרוּ אָמֵן:
עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא בְרַחֲמָיו· יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל· אָמֵן:

וגומרים כשאר הלילות (במוצ"ש בפורים דפרזים ממשיכים ב'ויתן לך' לעיל עמ' 332).

סדר קריאת התורה לפורים

מזמור לפורים: 'שגיון לדוד', לעיל עמ' 102.

כהן וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק·
מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ
יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק· וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן
וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: לוי וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר

מקורות ומקבילות

תתקבל. רא"ו מג"א או"ח, סי' תרלג, הקדמה ופרמ"ג ד"ה כתב במנהגים. **במו"ש אומרים ויתן לך.** תשב"ץ קטן סי' קעד; שו"ת מהרי"ל סי' מו, אות ב; סה"ת סי' יח. **קריאת התורה לפורים.** ירוש' מגילה פ"ג, ה"ז [דף כו ע"ב]; בבלי מגילה, דף לא ע"א; פסקי רי"ד; מס"ו פר' יז, ה"ה; כ"י כ"ה, דף 38א; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו; מח' רומניא, דף פח ע"א. **קורין ג' גברי.** ע"פ ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה. **ויבא עמלק.** שמ' יז, חיוג; משנ' מגילה פ"ג, מ"ו; מס"ו מס"ו פר' יח, ה"ה ופר' יט, ה"י ופר' כא, ה"ה; סרע"ג ח"ב, סי' עג; כ"י כ"ה, דף 38א; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ג; שבה"ל, ענין פורים, סי' ר; סת"ר סי' מ, ענין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח. **לוי והיה כאשר יריס משה.** ע"פ מס"ו פר' כא, ה"ה.

יִשְׂרָאֵל· וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים
וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ· וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו
מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֹשׁ
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב: פ
ישראל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה· כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים
בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ· כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם:
וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה נִסִּי: וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס
יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק· מִדֹּר דֹּר:

לאחר סיום קריאת התורה, בחול ממשיכים לעיל עמ' 106 ובשבת עוברים לעמ' 256.

יוֹצֵר לְשַׁבָּת וּפוּרִים

צָרֵי טֶבַח הֵכִינוּ — וַיֹּאמְרוּ זֹאת קִוִּינוּ·
לוּלֵי צוּר בּוֹ חָסִינוּ — אֲשֶׁר בַּחֲסָדָיו נִפְלִינוּ·
כִּמְעָט· כִּסְדֹם הָיִינוּ — לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ:

ח"נ והערות

לאחר סיום קרה"ת וכו'. בסה"ת, סי' יט, כתב שאחרי 'אשרי' מחזירים את סה"ת לארון הקודש ואח"כ קוראים את המגילה וכך נהוג היום, אולם במח' רמ"ו, בולוניא ועד מח' ק"ק בני רומה, ח"א, ויניציאה, ת"ע, כתוב שמחזירים את סה"ת לארון הקודש, גומרים 'אשרי' (ופה ויניציאה נוהגים לומר אשרי קודם חזרת סה"ת) ואח"כ קוראים את המגילה. בספ"ר, הל' פורים, סי' רלט, כתוב שמחזיר את התורה, קורא את המגילה ואח"כ אומר תהלה לדוד. **צרי טבח הכינו.** מיוסד על שם המחבר רבי "יהודה הלוי". יוצר זה אינו מופיע במחזורים, היות וי"ד באדר אף פעם לא חל בשבת, אולם בירושלים, פורים שושן יכול לחול בשבת (פורים משולש), לכן התקין הרב מ"ע הרטום, בעצת אביו הרב א"ש הרטום, לומר יוצר זה כאשר פורים שושן חל בשבת, וראו 'המנהג האיטלקי' מהדו' ב', עמ' 18, וכן במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 753, הערה 136. מהדורה של פיוט זה פורסמה בספר 'שירי הקדש לרבי יהודה הלוי', מאת דב ירדן, ח"א, עמ' 300.

מקורות ומקבילות

ישראל ויאמר ה' אל משה. ע"פ מס"ו פר' כח, ה"ה. **סוף הפרשה.** ירוס' תענית פ"ד, ה"ג; סרע"ג ח"ב, סי' עג; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה אות ג; סת"ר סי' מ, עניין קריאת המגילה; סה"ת סי' יח; ספה"ם, הל' תפילה, שער ו, ד"ה בפורים. **אין כופלין פסוק אחרון.** ע"פ כ"י כ"ה, דף 38א, 'לפי שהוא סדרו שליוס'; שבה"ל, עניין פוריס, סי' ר, 'כ"ה סידרו של יוס', ע"פ הירושלמי; מח' רוממיא, דף פח ע"א; רמ"א או"ח, סי' תרלג, ס"ד. **לאחר סיוס קרה"ת ממשיכים.** ע"פ שבה"ל, עניין פוריס, סי' ר; סת"ר סי' מ, ד"ה בפוריס מתפללים; סה"ת, סוף סי' יט. **צרי טבח הכינו.** ע"פ בר' מג, טז; ישע' יד, כא. **ויאמרו זאת קוינו.** ע"פ איכ' ב, טז. **לולי צור.** ע"פ ישע' א, טו; תה' לד, יז; קכד, א-ב. **צור בו חסינו.** ע"פ דב' לב, לז. **אשר בחסדיו נפלינו.** ע"פ שמ' לג, טז. **כמעט כסדום היינו.** ישע' א, ט.

יוֹם צָמַח סִלּוֹן מַמְאִיר צָמַח כְּנֶגְדּוֹ בֶּן־יָאִיר·
הָיְתָה סִבָּה לִי לְהַשְׁאִיר פְּלֵיטָה וַאֲפֵלָה לְהָאִיר·
וְלָכֵן שִׁמְךָ בְּשִׁיר נַפְאִיר וּלְךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ:

דָּרַךְ כּוֹכָב אִישׁ יְמִינִי בּוֹ אִמַּצְתָּ יַד יְמִינִי·
הוּסַר סִרְפַּד מֵהֲמוֹנִי וְעָלְתָה הַדַּסָּה תּוֹךְ שָׁרוֹנִי·
הוֹמִים אָז לִשְׁבֹּר גְּאוֹנִי לִשְׁמוּעָתִי הֶאֱמִינוּ:

לִי הִדְרֵשׁ צוּר בְּצָעֲקִי וְאֵזוֹר שִׂמְחָה שִׂים שַׂקִּי·
וְהַעֲלֵה לְהַרְאוֹת אוֹר צִדְקִי אֶת־כּוֹכְבֵי נֶשֶׁף חִשְׁקִי·
יוֹם יִמָּלֵא בְךָ שִׁפְקִי אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ:

יוֹצֵר לְשַׁבַּת פַּרָה

אֹם אֲשֶׁר־בָּךְ דְּבוּקָה· חָפַצְתָּ וְרָצִיתָ לְצַדְּקָה· לְהַגְחִילָה מִדֶּבֶשׁ מְתוּקָה: בֵּאוּר אֶרֶבָּה וַעֲמֻקָּה· לָהֶם בְּאַהַב לַחֲשׁוּקָה· כִּרְבִיד בְּצָוָאר לְהֵחָבְקָה: גַּם הִיא בִּמְאֹד מְחֻזָּקָה·

מקורות ומקבילות

סילון ממאיר. יחז׳ כח, כד. **בן יאיר.** ע״פ אס׳ ב, ה. **היתה סיבה לי.** ע״פ מ״ל יב, טו. **להשאיר פליטה.** ע״פ עזר׳ ט, ח. **ואפלה להאיר.** ע״פ ת׳ קה, לט; מדת״נ פר׳ נצביס, סי׳ ד. **שמך בשיר.** ע״פ תה׳ סח, ה. **ולך אלהים הודינו.** ע״פ תה׳ עה, ב. **דרך כוכב.** ע״פ במ׳ כד, יז; אס׳ ב, כא; ו, ב־יג. **איש ימיני.** ע״פ אס׳ ב, ה. **בו אמצת.** ע״פ ישע׳ מא, י; תה׳ פט, כב. **יד ימיני.** ע״פ תה׳ עג, כד. **הוסר סרפד.** ע״פ ישע׳ נה, יג. **הדסה.** אס׳ ב, ז. **שרוני.** ע״פ דב׳ לב, טו; שה״ש ב, א. **הומים אז לשבור.** ע״פ ישע׳ יז, יב. **גאוני.** ע״פ ויק׳ כו, יט. **לשמועתי האמינו.** ע״פ ישע׳ נג, א. **לי הדרש.** ע״פ יחז׳ יד, ג; לו, לז; מדת״נ (וורשא), פר׳ וירא, סי׳ יג. **צור בצעקי.** ע״פ שופ׳ י, יב; ישע׳ יט, כ; תה׳ ט, יג; לד, יח. **ואזור שמחה שים שקי.** ע״פ תה׳ ל, יב. **אור לדקי.** ע״פ איו׳ ג, ט. **כוכבי נשף.** ע״פ איו׳ ל, ד. **ימלא בך שפקי.** ע״פ איו׳ כ, כב. **אז ימלא שחוק פינו.** תה׳ קכו, ב; מכדר״י בשלח, מס׳ דשירה, תחילת פר׳ א; איכ״ר פר׳ א, סי׳ ז; אה״מ, יעקב אבינו, עמ׳ 235, אות יב. **אשר בך דבוקה.** ע״פ דב׳ יא, כב; תה׳ סג, ט. **חפצת ורצית לצדקה.** ע״פ ישע׳ מב, כא; משנ׳ מכות, פ״ג, מש׳ טז. **להגחילה.** ע״פ במדב״ר פר׳ יז, סי׳ ה, ׳להגחילם לישראל׳. **מדבש מתוקה.** ע״פ תה׳ יט, יא; ספרי פר׳ עקב, פי׳ מה, סי׳ כב; מתנ״ד פי״א, פב״ב; מתד״נ (בובר), פר׳ עקב סי׳ ב; שמו״ר פר׳ מז, סי׳ ז. **באור ארבה.** ע״פ איו׳ יא, ט; ב״ר פר׳ י, סי׳ ה; מתד״נ (וורשא), פר׳ בראשית, סי׳ א; פדר״ך פי׳ יב, סי׳ כ; מדת״ה מז׳ יח, סי׳ כא. **ועמוקה.** ע״פ משנת ר״א, פר׳ ז, עמ׳ 132. ראו פסז״ו (לקח טוב), שה״ש פר׳ ב, סי׳ א, ׳שושנה בעמקה של תורה׳. **להם באהב לחשוקה.** ע״פ דב׳ י, טו. **כריביד בצואר.** ע״פ בר׳ מא, מב. **להחבקה.** ראו בבלי כתובות, דף קג ע״ב, ׳...עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו׳. **במאד מחזקה.** ע״פ יהו׳ א, ז.

ה״נ והערות

תוך שָׁרוֹנִי. אצל ירדן: ׳תוך שָׁרוֹנִי׳. **יוצר לשבת פרה.** יוצר מיוסד ע״ס א״ב ומיוחס לרבי אלעזר בירבי קליר, הנהוג גם באשכנז. ראו: סדו׳ עבו״י עמ׳ 690 ומח׳ נירנברג, מבוא למכב״ר, מאת שד״ל, עמ׳ כא ועזרא פליישר, היוצרות, עמ׳ 92. **לָהֶם באהב.** במח׳ נירנברג: ׳בָּהֶם באהב׳. **לַחֲשׁוּקָה.** במח׳ נירנברג וסדו׳ עבו״י: ׳לָחֲשָׁקָה׳. נ״א: ׳לַחֲשָׁקָה׳. **בְּצָוָאר לְהֵחָבְקָה.** במח׳ נירנברג: ׳לַצָּוָאר לְחַבְּקָה׳.

בְּתֹקֶף וּבִתְנַאי נֶחְקָקָה· מֵעַמּוֹ בְּלִי לְסַלְקָהּ: אַשְׁרֵי מִי־זֹאת·
בְּהִתְחַזְּקָם בְּתוֹרָה זֹאת· בְּפִתְחֵי מְזוּזוֹת· קָדוֹשׁ:

דָּרַשׁ בְּעַד נוֹטֵרָה· וְנָאַם לְהָבִיא פָּרָה· בַּעֲדָם עֲבוּר לְכַפָּרָה:
הֲלֹא כְּחָטְאוּ בְּבֶן־פָּרָה· חָרַת עֲלֵיהֶם גְּזֵרָה· וְהִנָּם בַּאֲמִירַת
סוֹרֵרָה: וְזֶה הַמְקַבֵּל עֲתִירָה· חָשַׁךְ מֵהֶם עֶבְרָה· וְכָל־צוּקָה וְצָרָה:

זִכְרוֹן פָּרָה אֲדֻמָּה· בְּפִי יוֹנָה תַּמָּה· לָעַד בְּלִי לְעַלְּמָה: חֶסֶד
דָּת תְּמִימָה· יַעֲטוּ בָהּ לְהִתְרוֹמְמָה· פְּנֵי יוֹצֵר נְשָׁמָה: טוֹעֲמֶיהָ
בְּטוּב נְעִימָה· בְּלִי הֱיוֹת לְשַׁמָּה· וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה: זֹאת חֻקַּת
הַתּוֹרָה· עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה· בָּהּ לְהַקְדִּישׁ לְנוֹרָא וְקָדוֹשׁ:

יְקָרָה וְהַרְבֵּה תְּמִימָה· וּמִכָּל־מוּם שְׁלֵמָה· בִּנְקִיּוּת וּבְטָהֳרָה
מְסֻיָּמָה: כְּתָב חָקוּק רְשׁוּמָה· לְשַׁמֵּחַ נֶפֶשׁ עֲגוּמָה· לְמַעְלָה
לִזְקוֹף וּלְרוֹמְמָה: לְטַהֵר חֵטְא וְאַשְׁמָה· וְלִמְחֹל עֲוֹן זְעוּמָה·
עוֹד בְּלִי לְהַאֲשִׁימָה:

ח"נ והערות

וְנָאַם לְהָבִיא. כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג: יָנָם להביא'. **עבור לְכַפָּרָה.** בסדו' עבו"י: 'עבור לְכַפָּרָה'. במח' שד"ל: 'עבור לְכַפָּרָה'. **כחטאו בְּבֶן־פָּרָה.** כה"נ בפי' קד"א, אשכנז, מח' נירנברג ושד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'כחטאו בְּפָרָה'. בכ"י: 'בְּפָרָה'. **חָרַת עליהם.** במח' נירנברג: 'חָרַתָּה עליהם'. **והנם בַּאֲמִירַת.** במח' נירנברג: 'והנם בַּאֲמִירָה'. **וְכָל־צוקה.** במח' נירנברג: 'בְּכָל־צוקה'. **פְּנֵי יוצר.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג. בפי' קד"א, אשכנז ומח' שד"ל: 'לְפָנֵי יוצר'. **בְּטוּב נעימה.** במח' נירנברג: 'בַּטּוּב נעימה'. **ערוכה ושמורה.** באשכנז: 'ערוכה בַּכֹּל ושמורה'. **וְהַרְבֵּה תמימה.** בסדו' עבו"י: 'וְהַרְבָּה תמימה'. **וּמִכָּל־מוּם.** במח' נירנברג: 'מִכֹּל מוּם'. **לְשַׁמֵּחַ נפש.** במח' נירנברג: 'לְשַׁמַּח נפש'. **חֵטְא וְאַשְׁמָה.** כה"נ במח' שד"ל ואשכנז, וכן נראה נכון. במח' רמ"ו: 'חֵט אַשְׁמָה'. במח' בולוניא: 'חֵטְא אַשְׁמָה'.

מקורות ומקבילות

ונתנאי נחקקה. בבלי שבת, דף פח ע"א; ע"ז, דף ג ע"א, 'מלמד שהתנה הקב"ה' וכו'. **מעמו בלי לסלקה.** ע"פ יהו' א, ז. **אשרי וכו' בתורה זאת.** ע"פ בבלי ברכות, דף יז ע"א, 'אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה' וכו'; מנחות, דף יח ע"א, 'אשריכם תלמידי חכמים' וכו'. **בפתחי מזוזות.** ע"פ מש' ח, לד; דב"ר פר' ז, סי' ב. **נוטרה.** שה"ש א, ו. **ונאם להביא פרה.** במ' יט, ב. **בעבד עבור לכפרה.** ע"פ במדב"ר פר' יט, סי' ח; פדר"ך פי' ד, סי' ח; מדת"נ פר' חוקת, סי' כו; מד"א (בובר), פי"ט, סי' ב; ילקו"ש תו', רמז תשמט. **כחטאו בבן פרה.** ע"פ שמ' לב, א-ד. **חרת עליהם גזרה.** ע"פ במ' יט, ב. **והנם באמירת סוררה.** ע"פ הוש' ד, טז. **עתירה** - אחד מן י' לשונות שנקראת תפלה. ספרי דב', פר' ואתחנן, פי' כו. **עברה וכל צוקה וצרה.** ע"פ נה' א, טו. **פרה אדומה.** במ' יט, ב. **יומה תמה.** ע"פ שה"ש ה, ב. **יעטו בה.** ע"פ ש"א כה, יד. **להתרוממה.** ע"פ דה"ב יח, ו. **יוצר נשמה.** ע"פ ישע' מב, ה; בבלי ברכות, דף ס ע"ב; מד"א (בובר), פר' שמות, פ"ה, סי' א. **טועמיה בטוב נעימה.** ע"פ תה' לד, ט. **בלי היות לשמה.** ע"פ מ"ב כב, יט. **והארץ הנשמה.** יחז' לו, לד. **זאת חקת התורה.** במ' יט, ב. **ערוכה ושמורה.** ע"פ ש"ב כג, ה. **לנורא וקדוש.** ע"פ תה' לט, ג; קיא, ט. **יקרה והרבה.** ע"פ מש' ג, טו. **תמימה.** תה' יט, ח. **ומכל מוס שלמה.** בבלי ב"ב, דף קנז, רים ע"א. **בנקיות ובטהרה.** ע"פ בבלי ע"ז, דף כ ע"ב. **כתב חקוק רשומה.** ע"פ בר' רבתי, עמ' 3. **לשמח נפש.** ע"פ תה' פו, ד. **נפש עגומה.** ע"פ איו' ל, כה. **למעלה.** ע"פ מש' טו, כד. **לטהר חטא ואשמה.** ע"פ במ' ה, ו; בבלי ברכות, דף יז ע"א.

מְטַהֶרֶת גּוֹי אֶחָד· לְרַצּוֹת לְשֵׁם הַמְיֻחָד· אֲשֶׁר בְּכָל־פֶּה נִתְיַחַד:
נַפְשָׁם תֻּחְשַׁךְ מִפַּחַד· וְהֶגְיוֹנָם בַּל יִתְפַּחַד· בְּהִתְנַפְּלָם בְּלֵב אֶחָד: שׂוֹנְאֵיהֶם יוּדְשׁוּ כְּאֶחָד· בְּפַחַת וָפַחַד· בְּעָבְדָם לְצוּר שְׁכֶם אֶחָד:

עַל־יַד כֹּהֵן נְתִינָתָה· וְלִכְבוֹדוֹ מַתְּנָתָה· וּבְדִקְדּוּק כָּל־פִּנָּתָה:
פְּעֻלָּתָה וּקְרֻבָתָה· הוּא יַקְרִיב אוֹתָהּ· וְהוּא יוֹצִיא אוֹתָהּ:
צוּפִים הַכֹּל טוֹבָתָה· וּמְתַנִּים אֶת־בִּרְכָתָהּ· כָּל־קְהַל רַעְיָתָהּ:
קְדוֹשָׁה וְלֹא־פְסוּלָה· בְּלֹא מוּם וְעַוְלָה· כְּקָרְבָּן כָּלִיל וְעוֹלָה:
רָם אוֹתָהּ עֵלָה· בְּחֵפֶץ וְלֹא־בִגְעִילָה· קְהָלוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה:
שׁוֹמְרֶיהָ יְנְצֻרוּ מֵחַלְחָלָה· וּמִכָּל־נֶגַע וּמִכָּל־מַחֲלָה· בְּשׁוֹרְרָם שִׁיר וּתְהִלָּה: תֻּפָּן בְּכֶלֶם בְּרוּרִים· אֲשֶׁר שְׁמָךְ מַזְכִּירִים· וּזְרֹק עֲלֵימוֹ מַיִם טְהוֹרִים· קָדוֹשׁ:

קְרִיאָה לְפָרָשַׁת פָּרָה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר· דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ

מקורות ומקבילות

מטהרת. סה"ר פר' ח, סי' ג; תדא"ר פר' יח, ד"ה דא שפכי. **גוי אחד.** ס"ב ז, כג. **לרצות.** ע"פ תה' עז, ח. **לשם המיחד.** רשו שמו"ר פר' לב, סי' ב, 'כדי שיהא שמי מיוחד עליכם'. **אשר בכל פה נתיחד.** ע"פ ב"ר פר' כ, ס' ז, 'ומיחדים שמו בכל יום'. **נפשם תחשך מפחד.** ע"פ תה' קיט, קכ. **בהתנפלם.** ע"פ דב' יז, כה. **בלב אחד.** בבלי סוכה, דף מה ע"ב, 'אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים'. **שונאיהם.** ע"פ אס' יז, ה. **יודשו.** ע"פ ישע' כח, כז. **בפחת ופחד.** ע"פ ישע' כד, יח. **בעבדם לצור שכם אחד.** ע"פ לפ' ג, יז. **בלא מום ועולה.** ע"פ במ' יט, ב. **כקרבן כליל ועולה.** ע"פ תה' נא, כא. **רם.** ישע' ו, א. **קהלו בה להועילה.** ע"פ ישע' מא, יח. **שומריה.** ע"פ דב' יח, יט; יהו' כב, ה. **יצלרו מחלחלה.** ע"פ בבלי סוטה, דף כא ע"א, 'מגנא ומצלא'. **ומכל נגע ומכל מחלה.** ע"פ מ"א ח, לז. **בשוררם שיר ותהלה.** ע"פ נחמ' יב, מו. **בכולם ברוריים.** ע"פ דה"א ט, כב. **אשר שמך מזכיריים.** ע"פ ישע' סב, ו. **וזרק עלימו מים טהוריים.** ע"פ יחז' לו, כה. **פרשת פרה.** משנ' מגילה פ"ג, מ"ד; תוספתא מגילה פ"ג, ה"ג; סרע"ג ח"ב, סי' עה; סדו' רס"ג עמ' שעד; כ"י

ה"ג והערות

לְשֵׁם המיחד. במח' נירנברג: 'שֵׁם המיחד'. **פה נִתְיַחַד.** באשכנז: 'פה מִתְיַחַד'. **בל יִתְפַּחַד בְּהִתְנַפְּלָם.** באשכנז: 'בל יִתְכַּחַד בְּהִתְפַּלְּלָם'. **שׂוֹנְאֵיהֶם יוּדְשׁוּ.** כ"ה במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג, אבל יותר נכון כנמצא בסדו' עבו"י: 'שונאיהם יוּדְשׁוּ'. במח' שד"ל: 'שׂוֹנְאֵי יְהוָה יודשו'. **בפחת ופחד.** באשכנז: 'בפחת וָפַח ופחד'. **וּבְדִקְדּוּק כָּל־פנתה.** באשכנז: 'דִּקְדֵּק בְּכָל־פנתה'. **פְּעֻלָּתָה וּקְרֻבָתָה.** בסדו' עבו"י: 'פעלתה וְהַקְרָבָתָה'. במח' נירנברג: 'פּוֹעֲלָה וְהַקְרָבָתָה'. **בְּלֹא מום.** באשכנז: 'בְּלִי מום'. **שומריה יְנְצֻרוּ.** כ"ה במח' רמ"ו, בולוניא ונירנברג, אבל יותר נכון כנמצא בסדו' עבו"י: 'שומריה יְנָצְרוּ'. **וּמִכָּל־מַחֲלָה.** באשכנז: 'וּמַחֲלָה' וללא תיבת 'מִכָּל'.

אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה
עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן׃ וְהוֹצִיא אֹתָהּ
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ׃ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע
פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו׃ אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־
דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי
תוֹלָעַת׃ וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן
וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ וְטָמֵא הַכֹּהֵן
עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ
בַּמָּיִם׃ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה
וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר׃ וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה
אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם׃ וְטָמֵא שִׁבְעַת
יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר׃
וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃
כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן
יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל׃ כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת
בְּאֹהֶל׃ כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת
יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָּתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו׃ טָמֵא הוּא׃
וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חָרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם

מקורות ומקבילות

כ״ה, דף 336; שבה״ל, עניין פוריס, סי׳ קלג; סת״ר סי׳ לח, הל׳ ארבע פרשיות; פסקי ריא״ז עמ״ס מגילה, פ״ד ה״ג, אות ח. **וידבר ה׳ וכו׳ זאת חקת התורה וכו׳.** במ׳ יט, א־כב; כ״י כ״ה, דף 336; ספר המנהגים (הילדיק), מנהגי חודש אדר, מנהגי פוריס, ד״ה כ״ח אדר; סת״ר סי׳ לח, ואלו הן סדר; ספה״ש, הל׳ תפילה, שער ו, ד״ה כ״ח אדר; מת׳ רומניא, דף לד ע״ח.

אָדָם אוֹ בְקָבֶר. יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי: וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזֶּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר: וְהִזֶּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטָּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב: וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל. כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא: וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב: פ

הפטרת פרשת פרה

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם. בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם. כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנַי: וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ. וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ: וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת. כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים: וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי. בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ: וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי. אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה: פ

מקורות ומקבילות

תטמא עד הערב. מנהג מרסלייאה, אדר, סוף עמ' 152; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר; ספר המנהגים (הילדיק), מנהגי חודש אדר, מנהגי פוריס, ד"ה ר"ח אדר; מח' רומניא, דף לד ע"א. **הפטרת פרשת פרה.** בבלי מגילה, דף ל ע"א; תוספתא מגילה פ"ג, ה"ג; סרע"ג ח"ב, סי' עה; כ"י כ"ה, דף 336; שבה"ל, עין פוריס, סי' קצג; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה פ"ד, ה"ג, אות ג; סת"ר סי' לח, ואלו הן סדר. **ויהי דבר ה' וכו' בן אדם וכו'.** יחז' לו, עזרלח; מנהג מרסלייאה, אדר, סוף עמ' 152; כ"י כ"ה, דף 336; סת"ר סי' לח ואלו הן סדר, ובנספחים, סי' ה, סדר ההפטרות; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר.

לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֹא לְמַעַנְכֶם
אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל· כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם: וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָֹה נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם: וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם
וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם:
וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם· מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם
וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ
חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי
לָכֶם לֵב בָּשָׂר: וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר־
בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם: וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים:
וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי
אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב: וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת
הַשָּׂדֶה· לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם: וּזְכַרְתֶּם
אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים· וּנְקֹטֹתֶם
בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם: לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה יְוָדַע לָכֶם· בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל: ס כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם
מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחָרְבוֹת: וְהָאָרֶץ
הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד· תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָל־עוֹבֵר:
וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלָּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחְרֵבוֹת

מקורות ומקבילות

וזרקתי עליכם מים טהוריס. ע"פ בבלי מגילה, דף ל ע"ב; ר"ת; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סו' עה; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ג, אות ג; מל"ה פר' פרה, ד"ה והוא שאמר; רע"ב עמ"ס מגילה פ"ג, מ"ד, ד"ה לכסדרן; מת' רומניא, דף לד ע"א.

וְהַנְּשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ: וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה· אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי: ס כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוֹה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם· אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם: כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה: פ

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

יוֹצֵר לְשַׁבַּת הַחֹדֶשׁ

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ· אַצְתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ· וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ· וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ· אֵל נַעֲרָץ בַּקֹּדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְחַדֵּשׁ· וְצוּרֵיהֶם פִּתְאוֹם לְהָדֵשׁ· וְכָל־פֶּה יְרוֹמֵם וִיקַדֵּשׁ: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם· בְּכָל־מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם· נַחֲלָה בְּכָל־קְהַלְכֶם· קָדוֹשׁ:

דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל־חֳדָשִׁים· וְדֹנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים· לִהְיוֹת בּוֹ מַקְדִּישִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשְּׁלִישִׁים· לְאֶפְרָתִים מֻגְלָשִׁים· לִמְנוֹת בּוֹ עַד־שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קְדֵשִׁים· וְתַחְמֹל עַל־צֹאן

מקורות ומקבילות

אני ה' דברתי ועשיתי. סי' מדב"מ, סוף סדר תנוכה; מנהג מרסלייאה, אדר, סוף עמ' 152; ספה"ם, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר. **וידעו כי אני ה'.** סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר ההפטרות. במה' רומניא, דף לד ע"ב, ממשיך 'היתה עלי יד ה' וכו' עשה אל עצמו'. **אלת** - לשון אמהר. ע"פ ירמ' יז, טז וכש"י. **ואתה אותם מקדש.** ע"פ ויק' כ, ח. **אל נערץ.** ע"פ תה' פט, ח. **להדש** - לשון דש. ע"פ דה"א כא, כ. **החודש הזה.** שמ' יב, ב. **בכל מושבותיכם.** ויק' כג, כא. **דרשתו מכל חדשים.** ע"פ שמ' יב, ב; בבלי ר"ה, דף ז ע"א. **לקדושים.** דה"ב לה, ג. **לשלישים.** ע"פ שמ' יד, ז ורלו רש"י ורשב"ם; דה"א יא, יא. **לאפרתים** - לישראל. ע"פ פדר"א פר' מד, 'נקרא שמו אפרתי'. **מוגלשים.** ע"פ שה"ש ד, א ומד"ז; ילקו"ש שה"ש, רמז תתקפח, ד"ה שערך כעדר. **למנות בו עד שלשים.** רלו תוספתא ר"ה פ"ב, ה"א; רמב"ם, הל' קידוש החודש, פ"א, ה"ג. **עד שלשים** - ניסן לעולם מלא. ע"פ מה' גירונדרג. **ותחמול על צאן קדשים.** ע"פ יחז' לו, לח.

ה"נ והערות

יוצר לשבת החודש. מיוסד עפ"י א"ב ומיוחס לרבי אלעזר בירבי קיליר. יוצר הנהוג גם באשכנז. וראו: סדו' עבו"י, עמ' 697, עזרא פליישר, היוצרות, עמ' 92. **עַתָּה תחדש.** מח' נירנברג: 'אַתָּה תחדש'. **לִהְיוֹת בּוֹ מַקְדִּישִׁים.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'הֱיוֹת בּוֹ מקדישים'. באשכנז: 'הֱיוֹת בּוֹ מָקְדָּשִׁים'.

קָדֹשִׁים· בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים· הִזְכַּרְתָּ לִמְבֹרָכִים· לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים:

חוֹנֵן דַּלִּים וְדַכִּים· חָמַלְתָּ עַל־נְמוּכִים· אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַעֲרִיכִים· וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים· בְּרֹאשׁ יָרֵחַ מַמְלִיכִים: יְקֻבְּצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים· בְּיוֹפִי תֹאַר מִכְלוֹלִים· וְשָׁם תִּשְׁמַע פְּלוּלִים: כְּבוֹד שְׁמָךְ מְעַלִּים· וּבְשִׂיחַ תַּחַן מִתְפַּלְּלִים· בְּחֶשְׁבּוֹן רֹאשׁ רְגָלִים:

לְפָנֶיךָ יִהְיוּ מְסֻגָּלִים· כָּל־גִּזְעֵי דְגָלִים· מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְּלִים: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשִׂים· עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת וְנִסִּים· לְבָנִים אֲהוּבִים וַעֲמוּסִים: גֻּצְּלוּ מִיַּד פַּתְרוֹסִים· אֲשֶׁר אוֹתָם מְעַשִּׂים· וְהֶעֱמָסוּ הֱיוֹת שָׂשִׂים: שׁוֹנְאֵיהֶם בַּיָּם דּוֹרְסִים· וְכַגַּת רָאשֵׁימוֹ רוֹפְסִים· כִּי בְגוֹחָם הָיוּ חוֹסִים:

עוֹלְיֵי בִשְׂמָחוֹת· יָשִׂישׂוּ בְּרֶב־הַצְּלָחוֹת· וְיִתְמַלְּטוּ מִכָּל־אֲנָחוֹת: פּוֹדֶה אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת· הַמַּעֲלֶה מִכָּל־שְׁבָחוֹת· יַטֶּה אֹזֶן לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֵיהֶם יַפִּיל בַּשּׁוּחוֹת· וְנַפְשׁוֹתָם יִהְיוּ שָׂחוֹת· בְּכָל־רַע מוּכָחוֹת:

ח"נ והערות

בְּיוֹפִי תאר. בסדו' עבו"י: 'בִּיפִי תאר'. **מִכְלוֹלִים.** באשכנז: 'מַכְלוּלִים'. **וּבְשִׂיחַ תַּחַן.** באשכנז: 'בְּשִׁיר וּבְתַחַן'. **יִהְיוּ מסגלים.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: 'יְהוּ מסגלים'. **כָּל־גזעי.** במח' נירנברג ושד"ל: 'בְּכָל־גזעי'. **עוֹשֶׂה נפלאות.** באשכנז: 'לְעוֹשֶׂה נפלאות'. **מיד פַּתְרוֹסִים.** באשכנז: 'מיד פַּתְרוּסִים'. **וְהֶעֱמָסוּ היות.** במח' נירנברג: 'וְהֶעֱמָתוּ היות'. בסדו' עבו"י: 'וְהֶעָמָתוּ היות'. **מִכָּל־שבחות.** באשכנז: 'בְּכָל־שבחות'. **יִהְיוּ שחות.** באשכנז: 'תִּהְיֶינָה שחות'. **בְּכָל־רע.** במח' נירנברג: 'וְכָל־רע'.

כב, י. **עולי בשמחות.** ע"פ ס"ח ב, ח; תה' ט, ג; מש' כח, יב. עז, כב. **ונפשותם יהיו שחות.** ע"פ ישע' נח, כג; איו' לג, כב.

מקורות ומקבילות

בבית קודש הקדשים. דה"ב ג, ח. **זכרון שבועת.** ע"פ שמ' לב, יג. **ברוכים** - אבות, מח' נירנברג. ע"פ מדת"נ פר' בלק, סי' ט, 'ברכות שנתברכו אבות'; ילקו"ש תו', רמז תשסה, ד"ה ויקס בלעם. **למברכים** - ישראל. ע"פ במדב"ר פר' יח, סי' ח, 'אני אברך את עמי'. **להושיעם מיד.** ע"פ שמ' יב, כז; יח, ט-י. **מיד מפריכים.** ע"פ שמ' ח, יג-יד; ג, ח. **חונן דלים.** מש' כח, ח. **אשר אחריך משוכים.** ע"פ שה"ש א, ד. **לב שופכים.** ע"פ איכ' ב, יט. **פילולים** - אחד מי' לשונות של תפילה. ע"פ ספרי דב' פי' כו, ד"ה ד"א ואתחנן; דב"ר פר' ב, סי' א. **גזעי.** ע"פ ישע' יח, א. **מה גדלו מעשים.** ע"פ תה' לב, ו. **עושה נפלאות.** תה' עב, יח. **לבנים אהובים.** ע"פ הוש' יא, א. **ועמוסים.** ע"פ ישע' מו, ג. **פתרוסים.** בר' י, יד. **רופסים** - דורסים. ע"פ דני' ז, ז. **בגוחם.** ע"פ תה' יז, יד. **ויתמלטו מכל אנחות.** ע"פ ישע' לה, י. **אלהי הרוחות.** במ'

קָדוֹשׁ חוֹשֵׁק עֲדָרִים· זָכַר בְּרִית אַבִּירִים· אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ
בְרוּרִים: רָצָה בְּבָנִים מֻבְחָרִים· מִכָּל־צַד וַעֲבָרִים·
לְפָנָיו הֱיוֹת שְׁמוּרִים: שָׁקַד עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמּוּרִים· מְקַטֵּל
לְמַעֲנָם בְּכוֹרִים· וְהוֹצִיאָם בִּפְדוּת מֻדְרָרִים: תֻּפָּן בַּאֲנִי יְשֵׁנָה·
וְתַצִּילֶהָ מֵעֲדִינָה· בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה· קָדוֹשׁ:

קְרִיאָה לְפָרָשַׁת הַחֹדֶשׁ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר:
הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים· רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם
לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת:
וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־
בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת· אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל־הַשֶּׂה: שֶׂה
תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם· מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ:
וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ
אֹתוֹ כָּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם
וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף· עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ
אֹתוֹ בָּהֶם: וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה· צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת
עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם·

מקורות ומקבילות

רלה בכנים מובחרים. ע"פ דב' י, טו. **שקד עליהם בליל שמוריס.** ע"פ שמ' יב, מב. **מקטל למענם בכוריס.** ע"פ שמ' יב, כט. **והוליאם בפדות.** ע"פ שמ' יב, לז. **מודרריס** - לשון חירות ודרור, מת' גירנברג. ע"פ ויק' כה, י. **בראשון לחדשי השנה.** ע"פ שמ' יב, ב. **פרשת החודש.** תוספתא מגילה פ"ג, ה"ג; סרע"ג ח"ב, סי' עה; סדו' רס"ג עמ' שעד; כ"י כ"ה, דף 336; שבה"ל, עניין פוריס, סי' קלג; סת"ר סי' לח, הל' אדרבע פרשיות; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ג, אות ח. **ויאמר ה' וכו' החדש הזה לכם וכו'.** שמ' יב, א-כ; משנ' מגילה פ"ג, מ"ד; סדו' רס"ג עמ' שעג ועמ' שעד; כ"י כ"ה, דף 336ב; סת"ר סי' לח, הל' אדרבע פרשיות; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר;

ח"נ והערות

חוֹשֵׁק עדרים זָכַר. באשכנז: "קִבֵּץ עדרים \ וְזֵכוּר". **מִכָּל־צַד.** באשכנז: "בְּכָל־צד". **היות שְׁמוּרִים.** כה"נ בכ"י וולמדונה 10, מח' בולוניא ונ"א בשד"ל. במח' רמ"ו: "היות מְשֻׁמָּרִים". באשכנז ונוסח עיקרי בשד"ל: "היות מְשֻׁמָּרִים". **מְקַטֵּל למענם.** באשכנז: "וְקָטַל למענם". **תֻּפָּן באני.** כה"נ בכ"י ומח' רמ"ו. במח' בולוניא, שד"ל ואשכנז: "תֻּפָּן באני". **וְתַצִּילֶהָ מעדינה.** כה"נ בכ"י, מח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ונירנברג: "וְתַצִּילֶה מעדינה". בסדו' עבו"י: "וְתַצִּילֶנָּה מעדינה".

כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ
עַד־בֹּקֶר וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ וְכָכָה תֹּאכְלוּ
אֹתוֹ׃ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֵּלְכֶם בְּיָדְכֶם׃
וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם
בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה׃ וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ וְהָיָה
הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־
הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם׃ וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג
לַיהוָה׃ לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תָּחָגֻּהוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם׃ כִּי כָל־אֹכֵל
חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יוֹם
הַשְּׁבִעִי׃ וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל
לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ בָּרִאשֹׁן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת׃ עַד יוֹם הָאֶחָד
וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם׃
כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל
בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ׃ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ

ח"נ והערות

שְׂאֹר מבתיכם. ש' של תיבת 'שאר' רפויה, ע"פ עדות מאורות נתן.

מקורות ומקבילות

מח' רומניא, דף לט ע"ב. **ככל מושבתיכם תאכלו מצות.** ס' מדב"מ, סדר תנוכה, ד"ה וכן בפרסיות; ממהג מרסלייאה, אדר, עמ' 153; ספה"ב, הל' תפילה, שער ו, ד"ה ר"ח אדר; מח' רומניא, דף לט ע"ב.

הפטרת פרשת החודש

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־
בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה
לַמִּזְבֵּחַ׃ וְעַל־מְזוּזֹת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה
בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי׃ וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפֶּסַח׃ חָג שְׁבֻעוֹת
יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד
כָּל־עַם הָאָרֶץ׃ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה
לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת
הַיָּמִים׃ וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה
לָאַיִל יַעֲשֶׂה׃ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָּאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים׃ כַּחַטָּאת כָּעֹלָה
וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ ס כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃
שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי
הַמַּעֲשֶׂה׃ וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא
דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים
אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא׃
וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר
הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים׃ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב
הַנָּשִׂיא לַיהוָה׃ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃

מקורות ומקבילות

הפטרת פרשת החודש. תוספתא מגילה פ״ג, ה״ג; כ״י כ״ה, דף 336; שבה״ל, ענין פוריס, סי׳ קלג; סת״ר סי׳ לח וגלו הן סדר. במ״ר רומניא, דף סז ע״ב, היא הפטרת פר׳ שקלים. **כה אמר ה׳ בראשון באחד לחדש וכו׳.** יחז׳ מה, יח־כה; סדו׳ רס״ג עמ׳ שעג; כ״י כ״ה, דף 336; פסקי רי״ד עמ״ס מגילה, דף ל, סוף ע״ב; סת״ר סי׳ לח, וגלו הן סדר, ובנספחים, סי׳ ה, סדר ההפטרות; פסקי ריא״ז עמ״ס מגילה פ״ד, ה״ג, אות ג; ספה״ש, הל׳ תפילה, שער ו, ד״ה ר״ח אדר. רמו שבה״ל, ענין תנוכה, סי׳ קז, מש״כ בשם הגאונים. **בראשון בארבעה עשר יום לחדש.** מה׳ רומניא, דף לט ע״ב. **כה אמר וכו׳ שער החלר.** יחז׳ מו, לא־יא.

וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ· וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: ס וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימֶם· וְשִׁשָּׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ: וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ· וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא· דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא: וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים· הַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה· לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בּוֹ כִּי נֹכְחוֹ יֵצֵא: וְהַנָּשִׂיא· בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ: וּבֶחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים· תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ· וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: פ

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

יוֹצֵר לְשַׁבַּת הַגָּדוֹל

אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת· אוֹתָם סִרְסֵר נוֹרָא תְּהִלּוֹת·
בְּעֵת פָּקְדֵנִי לְהוֹצִיאִי מִסִּבְלוֹת· בִּזְמַן הַתּוֹר הִשְׁמִיעַ קוֹלוֹת: יָדוֹ שָׁלַח מִן־הַחוֹר· הִקְרִיבֵנִי לְעָם וּבְחָרַנִי בָּחוֹר:
וְסִכְּכַנִי בְּאֶבְרָתוֹ בְּאֶרֶץ שִׁיחוֹר· דָּמַי כְּנִתְבּוֹסַסְתִּי הֶחֱיַנִי בִּמְחוֹר· הָמוּ מֵעַי גְּדֻלָּתוֹ מִלְּאָחוֹר· קָדוֹשׁ:

גַּל לַחֲצִי לִפְנֵי עֻזִּי· גִּלָּה כְּבוֹדוֹ בַּסְּנֶה לְחוֹזִי· דִּבֵּר בְּקָדְשׁוֹ לְחַדִּי וּלְהַעֲלִיזִי· דַּכּוֹת פּוּרְכִי מִמִּשְׁמַן מַרְזִי: הִרְצָה לְפָנָיו

ח"נ והערות

יֵצֵא. זהו הקרי, והכתיב "יצאו". **יוצר לשבת הגדול.** לר' יהודה בר מנחם. יוצר מיוסד על שם המחבר 'אני יהודה, א"ב כפול' ובסופו חתום שוב "יהודה". **לפני עֻזִּי.** במח' רמ"ו: 'לפני עוזי'.

מקורות ומקבילות

ושמן הין לאיפה. סת"ר, נספחים, סי' ה, סדר ההפטרות. במח' רומניא, דף ק ע"ח, ממשיך עם עוד שני פסוקים. **שבת הגדול.** שבה"ל, סדר פסח, סי' רה. ורלו מש"כ בשם ר' יצחק יוסקוגטו; סת"ר סי' מב. **מי חומה.** שה"ש ח, י. **מורא תהלות.** שמ' טו, יא. **להוליאי מסבלות.** ע"פ שמ' ו, ו. **בזמן התור.** ע"פ שה"ש ב, יב. **ידו שלח.** ע"פ שה"ש ה, ד. **הקריבני לעם.** ע"פ שמ' יט, ו. **וסككני.** ע"פ תה' לא, ד. **שיחור.** דה"א יג, ה. **דמי כנתבוססתי.** ע"פ יחז' טז, ו. **המו מעי.** ירמ' לא, טו. **גלה כבודו.** ע"פ שמ' ג, ב. **דבר בקדשו.** ע"פ תה' ס, ח.

כָּל־הַמִּשְׁלָח· הֵשִׁיבוֹ שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח· וַיִּפְצַר־בּוֹ בְּזֹאת לְהִשְׁתַּלַּח· וַיֵּלֶךְ הוּא וְנִבְחַר לְמִפְלָח:

זִקְנֵי כָבוֹד אֻסְּפוּ קְבֻצוּ· זֶה צִוָּם לָמוֹ פֻּצוּ· חֻבְּרוּ לֵילֵךְ לְמִמֶּנּוּ נִלְחָצוּ· חֻבְּאוּ וְנִשְׁמְטוּ וְהָאַחִים רָצוּ: טְחֹן עֲנִיָּיו מַה־לָּךְ· טְרַח עַל מֵעֲלֵיהֶם הַשְׁלַךְ· יָמִים שְׁלֹשָׁה יֵלְכוּ מַהֲלָךְ· יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק לִמְחוֹלְלָךְ:

כָּעַס רָשָׁע וְשִׂנְיוֹ חָרַק· כֶּאֱוִיל עָנָה וְנֶאֱצוֹת שָׁרַק· לַמָּס חֶסֶד וְיִרְאָה פָּרַק· לֹא־יָדַעְתִּי שׁוֹלֵחַ בָּרָק: מָעַן לְנוֹאָל עָלָה וְעָנָה· מַה־תְּחַשֵּׁב וּתְבַקֵּשׁ תּוֹאֲנָה· נָאוּמְךָ לָמוֹ מִטּוּבְךָ לְהִתְדַּשְׁנָה· נָהְפַּכְתָּ עַתָּה לְרוֹשׁ וְלַעֲנָה:

שַׂגִּיא כֹּחַ עָנְיָם רוֹאֶה· סִרְסָרַנִי לֵךְ לְהָנִיחַ הַנִּלְאֶה· עֹרֶף אִם־תִּקְשֶׁה תִּשָּׂאֶה· עִירְךָ וְאַרְצְךָ וְכָל־הַנִּרְאֶה: פֶּן־תֵּצֵא כָּאֵשׁ חֵמָה· פֶּקֹד וְהַחֲרֵם יוֹשְׁבֵי מִצְרַיְמָה· צִבְאוֹת קְדוֹשִׁים לְשׁוֹכֵן רוּמָה· צָאֵם מֵעִמָּךְ וְיָחֹגוּ בְּאֵימָה:

קָשַׁח לֵב לְהַחְפִּיש רְצוּצִים· קָמְטוּ בְּמַעַשׂ פָּעֳלָם רוֹעֲצִים· רָבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה צָצִים· רָם נָתָנִי וְאוֹיְבֵי קָצִים: שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יָהּ עֵדוּת· שְׁלֵמִים וּכְשֵׁרִים לַיהוָה לְהוֹדוֹת· תּוֹלְדוֹתָם נִתְיַחֲסוּ וְהִרְבֵּיתָ פְּדוּת· תְּמַכְתָּם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר עֵדוּת:

מקורות ומקבילות

השיבו. שמ׳ ד, יג. **וילך הוא.** ע״פ שמ׳ ד, כט. **זקני כבוד.** ע״פ שמ׳ ד, כט. **חבאו ונשמטו.** ע״פ מדת״נ פר׳ שמות, סי׳ כא; שמו״ר פר׳ ה, סי׳ יד. **ימים שלשה.** ע״פ שמ׳ ה, ג. **יזבחו.** דב׳ לג, ט. **כעס רשע ושניו חרק.** ע״פ תה׳ קיב, י. **לא ידעתי.** ע״פ שמ׳ ה, ב. **ותבקש תואנה.** ע״פ שופ׳ יד, ד. **לרוש ולענה.** ע״פ דב׳ כט, יח. **שגיא כח.** ע״פ איו׳ לז, כג. **עניים רומה.** ע״פ שמ׳ ד, לא. **עורף אם.** ע״פ שמ׳ ז, ג. **לשוכן רומה.** ע״פ ישע׳ לג, ה. **אמם מעמך ויחוגו באימה.** ע״פ שמ׳ ה, א. **להחפיש רצוצים.** ע״פ ישע׳ נח, ו. **רבבה כצמח.** יחז׳ טז, ז. **רם נתני ואויבי קצים.** ע״פ שמ׳ א, יב. **שבטי ישראל וכו׳.** ע״פ תה׳ קכב, ד. **שלמים וכשרים.** ע״פ משר״א פר׳ יח, עמ׳ 330. **לה׳ להודות.** ע״פ תה׳ לג, ב. **והרביתי פדות.** ע״פ תה׳ קל, ז.

ח״נ והערות

אֻסְּפוּ קְבֻצוּ. במח׳ רמ״ו: ׳אֻסְּפוּ קְבֻצוּ׳ ונראה שצ״ל: ׳אספו קֻבֻּצוּ׳, להתאים את ה׳ריין׳ של הפיוט. **נָאוּמְךָ לָמוֹ.** כה״נ במח׳ שד״ל. בכ״י, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳נוּמְךָ לָמוֹ׳.

יָדוֹ שָׁלַח מִן־הַחוֹר׃ הִקְרִיבֵנִי לְעָם וּבְחָרַנִי בָחוֹר׃
וְסִכְּכַנִי בְּאֶבְרָתוֹ בְּאֶרֶץ שִׁיחוֹר׃ דָּמַי כְּנִתְבּוֹסַסְתִּי הֶחֱיַנִי
בִּמְחוֹר׃ הָמוּ מֵעַי גְּדֶלָתוֹ מִלְּאָחוֹר׃ קָדוֹשׁ׃

הַפְטָרַת שַׁבַּת הַגָּדוֹל

וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים
קַדְמֹנִיּוֹת׃ וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי
עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר׃ וּבְעֹשְׁקֵי
שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי׃ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי׃ וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃
לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה
אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ הֲיִקְבַּע אָדָם
אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעְנוּךָ׃ הַמַּעֲשֵׂר
וְהַתְּרוּמָה׃ בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים׃ הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃
הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי
וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת
אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ וְגָעַרְתִּי
לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל
לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם׃
כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ פ

ח"נ והערות

הפטרת שבת הגדול. לפי מנהג בני רומה מפטירים בהפטרה הרגילה של השבת ולא ב'ערבה ליי' וכ"ה במנהג רומניא. כנראה החל מן המאה הי"ח נהגו להפטיר בהפטרת 'ערבה לה' מנחת' בהשפעת המנהג הספרדי והאשכנזי. וראו מח' איטלייאני, וניציאה, תקל"ב (זמפטירין וערבה לה') וכ"ה במח' שד"ל, ח"א, דף צ ע"ב, וכך גם כתב הרב מ"ע הרטום ברשימת ההפטרות שבמחזורו ח"א.

מקורות ומקבילות

ידו שלח. ע"פ שה"ש ה, ד. **הקריבני לעם.** ע"פ שמ' יט, ו. **וסككני.** ע"פ תה' לא, ד. **שיחור.** דה"ל יג, ה. **דמי כנתבוססתי.** ע"פ יחז' טז, ו. **המו מעי.** ירמ' לא, ט. **הפטרת שבת הגדול.** רא"ו או"ז ח"ב, הל' קריאת ד' פרשיות, סי' שלג; הפרדס סי' כה; מנהגי מהרי"ל הל' אדר, סי' ז, ד"ה מעשה פעם. **וערבה לה' מנחת יהודה.** מלא' ג, ד-כד.

חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ:
אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עָבַד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי
הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת: וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים
זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ: אָז נִדְבְּרוּ
יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר
זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ: וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר
יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ: וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק
לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ: פ

כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה
קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב
לָהֶם שֹׁרֶשׁ וָעָנָף: וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא
בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק: וַעֲסוֹתֶם רְשָׁעִים
כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: פ

זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה
הַנָּבִיא לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־
אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־
הָאָרֶץ חֵרֶם:

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא
לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:

ואומרים 'גואלנו' וכו', לעיל עמ' 260.

מקורות ומקבילות

הנה אנכי שולח וכו'. מלא' ג, כג; יוסף אומץ, ח"ב פרק התורה, אות ח. כלו דרשות ר"י אבן שועיב, פר' ואתחנן, ד"ה ומה שסיים; שיטמ"ק עמ"ס ברכות, דף לא ע"א, ד"ה שסיימו דבריהם.

הכרזת פסח

כָּךְ גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ סַנְהֶדְרִין גְּאוֹנֵי עוֹלָם· בְּבֵית־מִקְדָּשׁ שֵׁנִי כְּנִבְנָה וְנִשְׁלַם· וְאָז נִרְאָה כִּסֵּא אֵשׁ בְּשֶׁלֶם· וְעָלָיו מַלְכוּ שֶׁל־עוֹלָם· מִסְתַּלְסֵל וְעוֹמֵד בֵּין הָאוּלָם· וְקִבְּלוּ כֶּתֶר וְתָפְשׂוּ חוֹתָם נֶעֱלָם· וּמִנּוּ וְתִקְּנוּ תַּקָּנַת עוֹלָם· וְנִתַּן בְּיַד רִבִּי אֱלִיעֶזֶר גָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם· וְהִתְקִין לֹא בְדַ״ז פּוּר וְלֹא בַדּ״וֹ פֶּסַח וְלֹא גְהַ״ז עֲצֶרֶת וְלֹא אַדּ״וֹ רֹאשׁ־הַשָּׁנָה וְלֹא אַגּ״וֹ יוֹם־כִּפּוּר לְעוֹלָם· וּבִרְשׁוּתָם יֶשׁ־לָנוּ חַג־הַמַּצּוֹת הַזֶּה (יום פלוני) בְּעַם עוֹלָם· יְשַׂמְּחֵנוּ בוֹ אֱלֹהֵי עוֹלָם:

ח״נ והערות

הכרזת פסח. לר׳ בנימין ברבי שמואל. בסחב״ר כתוב: ׳רשות דרבי בנימן׳. במח׳ רומניא, דף קז ע״ב, נמצא נוסח מקוצר ובשינויים, הנאמר לאחר תפילת מנחה. ראו: ׳זכרון לאברהם אליהו׳, פטרבורג, תרס״ט, עמ׳ 457.

סַנְהֶדְרִין גְּאוֹנֵי עוֹלָם. במח׳ רומניא: ׳אַנְשֵׁי הַכְּנֶסֶת הַבָּאִים לְהִתְפַּלֵּל וּלְהִתְקַדֵּשׁ׳ ומכאן ועד ״יש לנו חג״ איננו בנוסחאותם. **בבית־מִקְדָּשׁ.** בסחב״ר: ׳בבית המקדש׳.

וְאָז נִרְאָה. בסחב״ר: ׳אז מאז׳. **אש בְּשֶׁלֶם.** בסחב״ר: ׳אש בשלם׳. **ומנו וְתִקְּנוּ.** בסחב״ר: ׳ומנו תיקנו׳. **וְנִתַּן בְּיַד.** בסחב״ר: ׳ניתן ביד׳. **בד״ו פסח.** בסחב״ר נוסף: ׳לעולם׳. **רֹאשׁ־הַשָּׁנָה.** בסחב״ר: ׳ראש שנת עולם׳. **וְלֹא אַגּ״וֹ יוֹם־כִּפּוּר לְעוֹלָם.** תיבות אלו אינן מופיעות בסחב״ר. **המצות הַזֶּה וכו׳ עוֹלָם.** במח׳ רומניא: ׳המצות יום פְּלוֹנִי וְיוֹם פְּלוֹנִי כְּחֶשְׁבּוֹן רַבּוֹתֵינוּ׳. **בְּעַם עולם.** בסחב״ר: ׳בחשבון עם עולם׳. **יְשַׂמְּחֵנוּ בו.** בסחב״ר: ׳ושמחינו בו׳.

מקורות ומקבילות

כך גזרו רבותינו וכו׳. סחב״ר. **גזרו רבותינו.** ע״פ מדת״ה מ׳ ד, סי׳ ד, ׳מה שהסנהדרין של מטה גוזרין׳ וכו׳; בר׳ רבתי, סוף עמ׳ 199. **רבותינו סנהדרין.** בבלי ברכות, דף יט ע״ב, ע״פ דב׳ יח, יא; מד״ש פר׳ יד, סי׳ ז; פסר״ב פי׳ י, ד״ה כי תצא. **גאוני עולם.** ע״פ יבע׳ ס, טו. **בבית מקדש שני כבנוה ונשלם.** ע״פ עזר׳ ג, ר״יא; שה״ש פר׳ א, סי׳ ג, ע״פ תה׳ קלב, יד. ראו פהר״ב פר׳ כח, סי׳ ה. **נראה כסא.** ע״פ פהר״ב פר׳ לב, סי׳ א. **כסא אש.** ע״פ דב״ר פר׳ יא, סי׳ י; אה״מ, ר׳ עקיבא, עמ׳ 413, ד״ה ו״ו. **בשלם** - בירושלים. ע״פ בר׳ יד, יח; תה׳ עו, ג; תוספתא ברכות (ווילנא), פר׳ א, הל׳ טז; מדת״ה מז׳ עו, סי׳ ג, ׳ומהו ירושלים? ירא״ה ושלם׳. **מלכו של עולם וכו׳.** פהר״ב פ׳ לב, סי׳ א. לשון חכמים בהרבה מקוממות: בבלי מגילה, דף טו ע״ב; במדב״ר פר׳ ט, סי׳ כד. **מסתלסל ועומד בין האולם.** ע״פ פהר״ב פר׳ לא, סי׳ ה ופר׳ לב, סי׳ א; אה״מ, היכלות, עמ׳ 122. **וקבלו כתר ותפשו חותם.** ע״פ פהר״ב פר׳ לב, סי׳ ב; אה״מ, היכלות, עמ׳ 122. **חותם נעלם.** ע״פ ירמ׳ כג, יח; איו׳ כח, כ-כא; ויק״ר פר׳ ג, סי׳ ז. ראו אה״מ, ר׳ עקיבא, סוף עמוד 413, ׳ובזמן שאדם משתמש בהם׳ וכו׳; פהר״ב פר׳ מ, סי׳ ה. **ותקנו תקנת עולם.** ראו מתע״ד פר׳ שופטים יח, יא, ׳אפילו בגזרות ותקנות׳ וכו׳; מה״ג דב׳, יח, יא, ד״ה ועל המשפט. **רבי אליעזר גדול שבכולם.** ע״פ מסג׳ סוטה, פ״ט, מט״ו; אבות, פ״ב, מ״ח. **לא בד״ז פור.** ליקה״פ מרש״י, דף לה ע״א, ד״ה לעולם, ע״פ בר׳ ל, כ; פסקי רי״ד עמ״ס מגילה, דף ל ע״א ושבת, דף קיג ע״א; פסקי ריא״ז עמ״ס ר״ה, פ״א ה״ג, אות ח. ראו ירוש׳ מגילה, פ״א ה״ב [דף ג ע״א]. **לא בד״ז פור ולא בד״ו פסח, לא גה״ז עצרת ולא אד״ו רא״ש.** ע״פ פסז״ו ויק׳, דף סב ע״ב; טור או״ח, סי׳ תכח; סת״ר סי׳ לח, ד״ה ומפסיקין; פסקי ריא״ז עמ״ס ר״ה, פ״א ה״ג, אות ח. **ולא בד״ו פסח.** מש״ט שמ׳, פר׳ יב, סי׳ כ, אות א; ליקה״פ מרש״י, דף לה ע״א, ד״ה לעולם, ע״פ שמ׳ יב, יז; פסקי רי״ד עמ״ס פסחים, דף נח ע״ב; הגהות יעב״ץ עמ״ס ר״ה, דף יט ע״ב, ד״ה תוס׳. **ולא גה״ז עצרת.** ליקה״פ מרש״י, דף לה ע״א, ד״ה לעולם, ע״פ שופ׳ ו, מ. **ולא אד״ו רא״ש.** מש״ט בר׳, פר׳ יח, סי׳ יד; ליקה״פ מרש״י, דף לה ע״א, ד״ה לעולם, ע״פ עזר׳ ח, יח; פסקי רי״ד עמ״ס שבת, דף קיג ע״א. **רא״ש השנה.** יחז׳ מ, א. ע״פ ויק׳ כג, כד. **ולא אג״ו יום כיפור.** ע״פ ליקה״פ מרש״י, דף לה ע״א, ד״ה לעולם, ע״פ תה׳ סא, ה; טור או״ח, סי׳ תכח; סת״ר סי׳ לח, ד״ה ומפסיקין. **יום כיפור.** ע״פ ויק׳ כג, כז. **וברשותם יש לנו וכו׳.** בבלי ר״ה, דף כה ע״א, ע״פ ויק׳ כג, ד; רי״א; פסקי רי״ד; מש״ט בר׳ פר׳ יז, סי׳ יד, ׳אלא בקידוש ב״ד׳ וכו׳; פת״ת פר׳ אמור, עמ׳ 92; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסא. **חג המצות.** שמ׳ כג, טו; ויק׳ כג, ו; ספי״ו מט, לב. **בעם עולם.** ע״פ ויק׳ כו, מד; יבע׳ ג, א; סו, כ-כב; ירמ׳ לא, לד-לו. **ישמחנו בו.** ע״פ בבלי פסחים, דף עא עמוד א ודף קט ע״א; תוספתא פסחים (ליברמן), פ״י ה״ד; סדע״א, מפ״א מוסח ב, פר׳ ג, סי׳ ח. ראו ילקו״ש תו׳, רמז תרנד. **אלהי עולם.** יבע׳ מ, כח; בג״ס לו, טז; ספ״ב

פִּיּוּט לְשַׁבַּת הַגָּדוֹל

אָז כְּגִלְגַּל שֶׁעְבוּד הוֹרִים· בְּכַבְלֵי עַם לוֹעֵז הֱיוֹת אֲסוּרִים·
גָּמְרוּ לְבַלְּעָם כְּדָבִים וּנְמֵרִים· דָּשׁוּם כְּהִדּוּשׁ
גֹּרֶן עֲמָרִים· הִשְׁלִיכוּ וְהֵטִילוּ לַיְּאוֹר זְכָרִים· וְחֹק בְּרִית מִילָה
מְפִירִים וּמְעַקְּרִים· זָעֲקוּ וְחִנְּנוּ לָאֵל מַשְׁפִּיל וּמֵרִים· חִנּוּנָם
הִקְשִׁיב מִשְּׁמֵי אֲוִירִים· טָס וַיֵּדָא וּבָא לְהוֹצִיא אֲסִירִים· יִדַּע
דְּבָרוֹ לְלֹא אִישׁ דְּבָרִים· כְּצִיר נֶאֱמָן הָלַךְ לְמֶלֶךְ מִצְרִים·
לְשַׁלַּח לְהַחְפִּישׁ רְצוּצִים וּשְׁבוּרִים· מָרַד וְסָרַב לְמוּלוֹ וְחָל
לְהַקְשׁוֹת אֲמָרִים· נָאֵם מִי־הוּא אֱלֹהֵי הָעִבְרִים· סַפֵּר לִי כֹּחוֹ
וְגָדְלוֹ בְּבֵרוּרִים· עַד כַּמָּה כְרָכִים כִּבֵּשׁ בְּכָל־עֲבָרִים· פְּקוּדָיו
וּצְבָאָיו בְּמָה מִתְגַּבְּרִים: צִיר הֱשִׁיבוֹ אֱלֹהֵינוּ אַדִּיר בָּאַדִּירִים·
קַשְׁתּוֹ אֵשׁ וְחִצָּיו שַׁלְהֶבֶת וְרָמְחוֹ לַפִּידִים בּוֹעֲרִים· רָאוּיִים
מַעֲשָׂיו וְנִפְלְאוֹתָיו וְשִׂיחוֹתָיו בְּרָקִים מְאִירִים· שְׁאוֹנוֹ מְשַׁבֵּר
סְלָעִים וּמְפָרֵק הָרִים· תָּקְפּוֹ וּתְהִלָּתוֹ רוּם וְתַחַת מְסַפְּרִים:

מקורות ומקבילות

ד, טז. **שעבוד הוריס.** ע"פ בר' טו, יג. **בכבלי.** בבלי שבת, דף פט ע"ב, ע"פ הוש' יא, ד. **עם לועז.** תה' קיד, א. **היות אסוריס.** ע"פ יסע' סא, א. **גמרו לבלעם וכו'.** רמב"ן, בר' טו, יד, ד"ה והטעם כמו שאמר. **כהדוש גרן עמריס.** ע"פ הוש' יג, ג. **השליכו והטילו ליאור זכריס.** ע"פ שמ' א, כב; פדר"א פ' מא; בבלי סוטה, דף יב ע"א; שמו"ר פר' א, סי' יח. **וחק ברית מילה וכו'.** רא"ו ב"ר פר' מו, סי' ו; שמו"ר פר' א, סי' ח. **זעקו וחננו לאל.** ע"פ שמ' ב, כג. **משפיל ומריס.** ע"פ ש"א ב, ז. **חנונם הקשיב.** ע"פ שמ' ב, כג. **טס וידא.** ע"פ ש"ב כב, יא; תה' קד, ג. **ובא להוציא.** ירוש' הוריות, פ"ג, ה"א, אלא הקב"ה בעצמו', ע"פ שמ' יב, יב. **להוציא אסיריס.** ע"פ תה' סח, ז. **ללא איש דבריס.** ע"פ שמ' ד, י. **כציר נאמן.** ע"פ מש' כה, יג. **הלך למלך מצריס.** שמ' ה, א. **לשלח להחפיש רצוציס.** ע"פ יסע' נח, ו. **מרד.** פדר"א פר' מב, '...מפרעה מלך מצריס שמרד בצור עליון'. **להקשות אמריס.** ע"פ שמ' ה, ב; יג, טו. **נאם מי הוא.** ע"פ שמ' ה, ב. **אלהי העבריס.** ע"פ שמ' ה, ג. **ספר לי כחו.** ע"פ שמ' ט, טז. **ציר.** ע"פ מש' כה, יג. **אלהינו אדיר באדיריס.** ע"פ ש"א ד, ח; תה' לג, ד. **קשתו אש וכו' ורמחו לפידים.** ע"פ מדת"כ (וירא), פר' ואירא, סי' ה; שמו"ר פר' ה, סי' יד; אה"מ, עקידא,

ח"נ והערות

פיוט לשבת הגדול. לרבי בנימין ברבי שמואל, מיוסד עפ"י א"ב, ועל שם המחבר 'בנימין'. נמצא גם במח' רומניא, דף קז ע"ב, סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 178. **הֱיוֹת אסורים.** במח' רומניא: 'לִהְיוֹת אסורים'. **דָּשׁוּם כְּהִדּוּשׁ גֹּרֶן עֲמָרִים.** בסחב"ר: 'דשים כהידוש גורן עמירים'. **הִשְׁלִיכוּ וְהִטִּילוּ.** בסחב"ר: 'והשליכו והטילו'. **מְפִירִים וּמְעַקְּרִים.** במח' רומניא: 'מְפָרִים ומעקרים'. **וחננו לָאֵל.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו ורומניא: 'וחננו לָאֵל'. **נָאֵם מִי.** כה"נ במח' שד"ל. בסחב"ר, כ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא: 'נָם מי'. **מִי־הוּא.** במח' רומניא: 'מי־הוא זֶה'. **כחו וְגָדְלוֹ.** בסחב"ר: 'כוחו וגבורתו'. **כמה כְרָכִים.** במח' רומניא: 'כמה כְּרַכִּים'. **צִיר הֱשִׁיבוֹ.** בסחב"ר: 'צור השיבו'. **אדיר בָּאַדִּירִים.** במח' רומניא: 'אדיר אַדִּירִים'. **וחציו שלהבת.** בסחב"ר נוסף: 'נורים'. **וְרָמְחוֹ לפידים.** בסחב"ר: 'רומחו לפידים'. **רָאוּיִים מַעֲשָׂיו וכו' בְּרָקִים מְאִירִים.** כל אינו מופיע בסחב"ר. **וְשִׂיחוֹתָיו בְּרָקִים מְאִירִים.** במח' רומניא: 'בְּרִנָּה מְסַפְּרִים'. **תָּקְפּוֹ**

בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב וְלֹא־רָחַק מִבַּעוּרִים· נִדְמָה לְעֶבֶד לֹא־יִוָּסֵר בִּדְבָרִים· יוֹצֵר נְגָעוֹ בִּנְגָעִים מְשֻׁגִּים וַעֲכוּרִים· מִמַּכַּת דָּם וְעַד מַכַּת בְּכוֹרִים· יָלְלוּ וְנָהֲמוּ וְהָמוּ גְּדוֹלִים וּצְעִירִים· נִכְנַע עָרְפָּם וְהוֹרַד גְּאוֹנָם לַעֲפָרִים· וְאָז שִׁלֻּחוּם וְלִוּוּם חָשִׁים וְנִמְהָרִים· עֲדוּיֵי כֶסֶף וְזָהָב וּפְנִינִים יְקָרִים· וְלִפְנֵי צֵאתָם הֻזְהֲרוּ בְּחִירִים· קָחַת צֹאן מִמִּכְלְאוֹת עֲדָרִים· וּלְאָכְלוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרוֹרִים· רַגְלַיִם נְעוּלוֹת וּמָתְנַיִם חֲגוּרִים וַאֲזוּרִים· וְנַעֲשָׂה לָמוֹ דְּמוּת כַּנְפֵי נְשָׁרִים· וְדָאוּ וְעָפוּ לְנַחֲלַת צְבִי מְהִירִים· וְאָכְלוּ שָׁם הַפֶּסַח בְּהִלּוּלִים וְשִׁירִים· כִּי חוּצָה לָאָרֶץ פְּסָחִים לֹא נִכְשָׁרִים· וּבוֹ בַלַּיְלָה שֶׁבוּ לְגֵיא כַּפְּתוֹרִים· לָכֵן יְמֵי הַפֶּסַח קְבוּעִים לְדוֹרֵי דוֹרִים· כְּחֹק מִצְוַת אֱלֹהֵינוּ וּכְהוֹרַאַת מוֹרִים:

מַה־טַּעַם בַּחֲרֹסֶת מַטְבִּילִים וְשׁוֹרִים· זֵכֶר לַעֲבוֹדַת טִיט אֲשֶׁר הָיוּ חוֹמְרִים: מַה־טַּעַם שְׁנֵי תַבְשִׁילִין

ח"נ והערות

וּתְהִלָּתוֹ. בסחב"ר: 'תוקף תהילתו'. במח' רומניא: 'תֹּקֶף גְּדֻלָּתוֹ'. **יָלְלוּ וְנָהֲמוּ.** בסחב"ר: 'נהמו וילללו'. **והורד גְּאוֹנָם.** בסחב"ר ללא תיבת 'גְּאוֹנָם'. **חגורים וַאֲזוּרִים.** בסחב"ר ומח' רומניא ללא תיבת 'וַאֲזוּרִים'. **וְדָאוּ וְעָפוּ.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'עָפוּ וְדָאוּ'. **וְאָכְלוּ שָׁם הַפֶּסַח בְּהִלּוּלִים וְשִׁירִים.** בסחב"ר משפט זה בא לאחר 'לֹא נִכְשָׁרִים'. **וּבוֹ בַלַּיְלָה שֶׁבוּ לְגֵיא כַּפְּתוֹרִים.** תיבות אלו אינן במח' רומניא. **לְדוֹרֵי דוֹרִים.** בסחב"ר: 'לדור דורים'. **כְּחֹק מצות.** בסחב"ר: 'בחוק מצות'. **מַה־טַּעַם.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'וּמַה־טַּעַם' וכ"ה בשבעת 'מַה־טַּעַם' דלהלן. **מַטְבִּילִים וְשׁוֹרִים.** כה"נ במח' שד"ל וכן נראה נכון. בסחב"ר: 'מטבלין ושירין'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'מְטַבְּלִים וְשׁוֹרִים'. במח' רומניא: 'מְטַבְּלִין וְשׁוֹרִין'. **זֵכֶר.** במח' רמ"ו, בולוניא, שד"ל ורומניא: 'זֵכֶר' וכן בהמשך הפיוט. אבל מכארצ"ו מוכח בחמשה נקודות ולא בששה, כבפנים. ראו לדגומא תה' קמה, ז. **הָיוּ חוֹמְרִים.** במח' רומניא: 'היו חוֹמְרִין'.

מקורות ומקבילות

עמ' 422. **רמוייס מעשיו ומפלאותיו.** ע"פ תה' קז, כא־כב. **שאומו משבר סלעים ומפרק הריס.** ע"פ מ"א יט, יא. **תקפו ותהלתו.** אה"מ, כונן, עמ' 258, '...ותהלתו של הקב"ה כחו ותקפו'. **מספריס.** ע"פ תה' עח, ד. **בכל זאת לא שב.** ע"פ ירמ' ג, י. **לעבד לא יוסר בדברים.** ע"פ מש' כט, יט. **יולר** - הקב"ה. ע"פ יש' מה, ז. **מכת בכוריס.** ע"פ בר' יב, יח. **ממכת דם.** שמ' ז, יט־כא. **ילדו.** ע"פ ירמ' כה, לו. **והמו.** ע"פ יש' נט, יא. **והורד גאונם לעפריס.** ע"פ יש' יד, יא. **שלחוס... חשיס וממהריס.** ע"פ שמ' יב, לג. **עדויי כסף וזהב.** ע"פ תה' קה, לז. **ופנינים יקריס.** ע"פ מש' ג, טו. **ולפני צאתם הזהרו.** שמ' יא, א־ג. **בחיריס.** ע"פ דה"א טז, יג. **קחת צאן.** ע"פ שמ' יב, ג. **ולאכלו על מצות ומרוריס.** ע"פ שמ' יב, ח. **רגליס נעולות ומתניס חגורות.** ע"פ שמ' יב, יא. **כנפי נשריס ודאו וכו' ובו בלילה שבו וכו'.** ע"פ תי"ו שמ' יט, ד; מש"ט שמ', פר' טו, סי' יג, 'נשאתיו בעוזך על כנפי נשרים בשעה קלה והבאתיו במצרים בלילי הפסח וכו' למקום בית המקדש וכו', ואכלנו שם הפסח, והחזרת לנו למצרים מיד'. **לנחלת צבי.** ע"פ ירמ' ג, יט. **בהילולים** - שבח והלל. ע"פ ויק' יט, כד ורש"י ד"ה יהיה. **חוץ לפסחים לא נכשריס.** ע"פ ספי"ו מט, לב. **כפתוריס.** הפייטן קורא למצריים 'כפתורים' וכן לקמן ד"ה ואחרי לאתם. ע"פ בר' י, יג־יד ואב"ע; מש"ט שמ', פר' בשלח, פר' יג, סי' יח, 'וכפתור בני בניו של מצרים הזקן היו'. **ימי הפסח קבועים לדורי דוריס.** ע"פ שמ' יב, יד; ספי"ו מט, לא. **כחוק מצות אלהיו.** ע"פ עזר' י, ג. **זכר לעבודת טיט.** בבלי פסחים, דף קטז ע"ב; מש"ט פר' בא, פר' יב.

בִּקְעָרָה סוֹדְרִים· זֵכֶר לְאַהֲרֹן וּמֹשֶׁה שְׁנֵי שְׁלוּחִים וְצִירִים:
מַה־טַּעַם שֶׁלְּחָן מִמְּקוֹמוֹ עוֹקְרִים· כְּדֵי שֶׁיִּשְׁאֲלוּ מַה־שּׁוּנָה לַיִל
זֶה נְעָרִים: מַה־טַּעַם בּוֹצֵעַ בִּפְרוּסַת כִּכָּרוֹת חֲרֵרִים· כִּי אֵין
כִּכָּר שְׁלֵמָה בִּכְלֵי עֲנִיִּים וַחֲסֵרִים: מַה־טַּעַם בְּהֲסִבָּה שׁוֹתִים
וְגוֹמְרִים· זֵכֶר לַעֲבָדִים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּנֵי חוֹרִים: מַה־טַּעַם בְּלֹא
בְּרָכָה אֲכִילַת מְרוֹרִים· זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ הֶחָרֵב בְּחֵטְא וּסְרָרִים:
מַה־טַּעַם כּוֹסוֹת אַרְבָּעָה שְׁעוּרִים· זֵכֶר לְאַרְבָּעָה גְּלִיּוֹת בְּנֵי
צִיּוֹן הַיְקָרִים: מַה־טַּעַם עַל כּוֹס חֲמִישִׁי הַלֵּל הַגָּדוֹל גּוֹמְרִים·
זֵכֶר לְכוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וְאָרִים:

וְאַחֲרֵי צֵאתָם רְדָפוּם כַּפְּתוֹרִים· בְּכָל־כְּלֵי זַיִן חֲגוּרִים
וַאֲזוּרִים· וְהִשִּׂיגוּם חוֹנִים עַל־שְׂפַת יַם מֻגָּרִים· וְנָשְׂאוּ
עַיִן וְצָעֲקוּ עֵדַת בְּחִירִים· לְגוֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים: לִגְזָרִים כְּנִקְרָע
וְנַעֲשָׂה נְתִיבָה· נִגְלָה עָלָיו בְּעַצְמוֹ חוֹצֵב לֶהָבָה· וּבָא אֶזְרָחִי

מקורות ומקבילות

זכר לעבדים. ע"פ שמו"ר פר' ג, סי' ה. **שנעשו בני חוריס.** ע"פ שמ' יב, נא; יג, טז; יד, ה; במ' כ, טז; דב' ה, טו. **בני ליון היקריס.** איכ' ד, ב. **לכוס ישועות אשא.** ע"פ תה' קטז, יג. **ואחרי לאתם רדפוס.** ע"פ שמ' יד, ט. **והשיגום חוניס.** ע"פ שמ' יד, ט. **וכשאו עין ולעקו.** ע"פ שמ' יד, י. **לגוזר יס סוף לגזריס.** תה' קלו, יג. **לגזריס כנקרע.** ע"פ שמ' יד, כא. **ונעשה נתיבה.** ע"פ שמ' יד, כד. **גגלה עליו בעצמו.** ע"פ שמ' יד, כה. **חולב להבה.** ע"פ תה' כט, ז. **ובא... ועמד וכו'.** ע"פ ב"ר פר' לב, סי' ב, 'רגליהם של אבות העמיד על הים'; ילקו"ש תה', רמז תתעג, ד"ה בלאת ישראל; אגב"ר פר' יח, סי' ח. **אזרחי** - אברהם אבינו. בבלי ב"ב, דף טו ע"ח, ע"פ תה' פט, ח ויעע' מא, ב; מדת"נ פר' חקת, סי' יג.

ח"נ והערות

בִּקְעָרָה סוֹדְרִים. במח' רומניא: 'בַּקְעָרָה סוֹדְרִין'. **שני שְׁלוּחִים.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י, מח' רמ"ו ורומניא: 'שני שְׁלוּחִים'. **וְצִירִים.** במח' רומניא: 'צִירִים', ללא ו'. **עוֹקְרִים.** במח' רומניא: 'עוֹקְרִין'. **כדי שישאלו.** בסחב"ר: 'זכר כדי שישאלו'. **מה־שּׁוּנָה.** בסחב"ר אינו מופיע. כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'מה־נִּשְׁתַּנָּה'. **לַיִל זֶה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **בִּפְרוּסַת כִּכָּרוֹת.** בסחב"ר: 'בכברות'. במח' רומניא: 'בִּפְרוֹסַת כברות'. **כי אין ככר.** בסחב"ר: 'זכר כי אין ככר'. **מַה־טַּעַם בְּהֲסִבָּה וכו'** בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים. במח' רומניא הסדר שונה. **בְּהֲסִבָּה שׁוֹתִים וְגוֹמְרִים.** במח' רומניא: 'בְּהַסִּיבָּה שׁוֹתִין וְגוֹמְרִין'. **בני חוֹרִים.** במח' רומניא: 'בני חוֹרִין'. **בלא בְּרָכָה.** כה"נ בסחב"ר, כ"י, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. וכנראה הכוונה ל'כורך' שלא מברכים עליו ועושים אותו כזכר. במח' שד"ל: 'בלא הֶסִבָּה'. **זכר לַמִּקְדָּשׁ.** במח' רומניא: 'זכר לְמִקְדָּשׁ'. **בְּחֵטְא וּסְרָרִים.** כה"נ במח' בולוניא. בסחב"ר: 'בחט ובסררים'. במח' רמ"ו ורומניא: 'בְּחֵט וּסְרָרִים'. במח' שד"ל: 'בְּחֵטְא וּמְרָרִים'. **כוֹסוֹת אַרְבָּעָה.** במח' רומניא: 'אַרְבַּע כוֹסוֹת'. **לְאַרְבָּעָה גליות.** בסחב"ר: 'לארבע גליות שגלו'. במח' רומניא: 'לְאַרְבַּע גליות'. **עַל כוֹס חֲמִישִׁי.** בסחב"ר ללא תיבת 'כוס'. במח' רומניא: 'בַּחֲמִישִׁי' וללא תיבות 'על כוס'. **הגדול גוֹמְרִים.** במח' רומניא: 'הגדול אוֹמְרִין'. **רְדָפוּם כפתורים.** בסחב"ר: 'רדפו כפתורים'. **והשיגום חוֹנִים.** בסחב"ר ללא תיבת 'חוֹנִים'. **שפת יַם.** בסחב"ר: 'שפת הים'. **וְצָעֲקוּ עדת.** במח' רומניא: 'וְזָעֲקוּ עדת'. **ונעשה נְתִיבָה.** בסחב"ר: 'ונעשה בתיבה'.

וְעָמַד פְּנֵי הַמֶּרְכָּבָה· וְנֶעֱקַד וְאִישׁ תָּם מִיָּמִין לְהִתְיַצְּבָה· וְאַרְבַּע אִמָּהוֹת מִשְּׁמֹאל לְקָרְבָה· וְאַחַר הַכִּסֵּא שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי תַאֲוָה: וְאִלְמָלֵא תוֹרָה קְרִיאָה וּכְתִיבָה· אֵי אֶפְשָׁר לְשׁוֹחֲחָה וּלְנוֹבְבָה· נֶגֶד אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶּלֶא· בְּקֶרֶץ בָּא בָהּ· וְקוֹל מִמָּרוֹם לְמֵי הַיָּם צִוָּה· הִזָּהֲרוּ וְהִשָּׁמְרוּ בְּצִמְחֵי רְבָבָה· לְבַל תַּזִּיקוּם בְּטִפָּה דַקָּה וְעָבָה· וְעָבְרוּ וְגָזוּ בְּתוֹךְ הַיָּם בֶּחָרָבָה· גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה· וְרוֹדְפֵיהֶם נִנְעָרוּ וְהֶשְׁכָּבוּ לְמַעֲצֵבָה· וְאָז יְדִידִים שִׂבְּחוּ וְרִנְּנוּ בְּאַהֲבָה וְחִבָּה· לַנַּעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה: רַבָּה תִּפְאֶרֶת הִרְבּוּ לְנִצָּב בַּעֲדָתוֹ· אֲשֶׁר גָּאַל וּפָדָה מִפֶּרֶךְ אֵימָתוֹ· וְשָׁפַךְ עַל־רוֹדֶיהָ אַפּוֹ וַחֲמָתוֹ· וּכְמוֹ כֵן עָתִיד לַחֲשׁוֹף זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ· וּלְכַנֵּס מֵאַרְבַּע צֹאן מַרְעִיתוֹ· וְלִבְנוֹת הֵיכַל קֹדֶשׁ עַל־רוּם מְכוֹנָתוֹ· וְיָקִיץ וְיעוֹרֵר יְשֵׁנֵי אַדְמָתוֹ· וְיוֹרִיד חֲנוּךְ בֶּן־יֶרֶד מִמְּעוֹן דִּירָתוֹ· וְיַעֲלֶה מִתּוֹךְ שְׁאוֹל קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ· וְיָעִידוּ יַחַד יִחוּד אֱלֹהוּתוֹ· וְאָז יְרוֹמֵם קֶרֶן עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ· וִיקַבְּלוּ כָּל־בָּאֵי עוֹלָם עֹל מַלְכוּתוֹ·

ה"נ והערות

וְאַרְבַּע אמהות. בסחב"ר: 'ארבע אמהות'. **קְרִיאָה וּכְתִיבָה.** בסחב"ר: 'נבואה ובתיבה'. **לשוחחה וּלְנוֹבְבָה.** בסחב"ר: 'לשוחחה לנובבה'. במח' רומניא: 'פֶּה לשוחחה'. **בקרץ בָּא בָהּ.** כה"נ במח' רס"ד־רס"ה, רומניא ושד"ל. בסחב"ר: 'בקרץ באבא'. במח' רמ"ו ללא תיבת 'בָהּ'. **ורודפיהם נִנְעָרוּ.** בסחב"ר: 'ורודפיהם נונערו'. **וְהֶשְׁכָּבוּ למעצבה.** בנוב"ר ומח' רומניא: 'וְהֶשְׁכָּבוּ למעצבה', הניקוד ע"פ יחז' לב, לב. **וְאָז יְדִידִים שִׂבְּחוּ.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'וְשִׂבְּחוּ' וללא תיבות 'וְאָז יְדִידִים'. **לַנַּעֲרָץ בסוד.** במח' רמ"ו: 'לְנַעֲרָץ בסוד'. במח' בולוניא, רומניא ושד"ל: 'לְנַעֲרָץ בסוד'. **רַבָּה תפארת.** כה"נ בסחב"ר, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. במח' שד"ל: 'רַבַּת תפארת'. **הִרְבּוּ לנצב.** בסחב"ר ללא תיבת 'הִרְבּוּ'. **וּכְמוֹ כֵן עתיד.** בסחב"ר: 'וכן עתיד'. **לַחֲשׁוֹף זרוע.** כצ"ל וכ"ה במח' שד"ל. במח' בולוניא ורומניא: 'לַחְשׁוֹף זרוע'. בסחב"ר: 'לחסוף זרוע'. **וּלְכַנֵּס מארבע.** בסחב"ר: 'לכנס מארבע'. **יחוד אֱלֹהוּתוֹ.** כצ"ל. במח' רמ"ו, בולוניא, רומניא ושד"ל: 'יחוד אֱלֹהוּתוֹ'.

מקורות ומקבילות

ועמד פני המרכבה. ע"פ מס"ט סמ', פר' בסלח, פר' יד, סי' לח, 'בלו ועמדו לפני הקב"ה'. **ונעקד** - יצחק אביו. ע"פ בר' כב, ט. **ואיש תם** - יעקב אביו. ע"פ בר' כה, כז; ב"ר פר' לב, סי' ב, 'עטל הקב"ה (כביכול) רגליו של אביו יעקב והעמידן על היס'; ילקו"ש תה', רמז תתיט. **נגד אבותם עשה פלא.** תה' עח, יב. **בצמחי רבבה.** ע"פ יחז' טז, ז; בבלי סוטה, דף יא ע"ב. **גם בחור גם בתולה.** דב' לב, כה. **ואז ידידים שבחו.** ע"פ שמ' טו, ח. **לנערץ בסוד.** ע"פ תה' פט, ח. **לנילב בעדתו.** ע"פ תה' פב, ח; בבלי ברכות, דף ו ע"ח; ב"ר פר' מח, סי' ז. **לחשוף זרוע תפארתו.** ע"פ ישע' נב, י. **ולכנס מארבע.** ע"פ ישע' יא, יב. **לאן מרועתו.** ע"פ ירמ' כג, ח. **ויקיץ ויעורר ישני אדמתו.** ע"פ דני' יב, ב. **ויעלה מתוך שאול.** מדת"ה מז' עא, סי' ד; בר' רבתי, פר' ברא־שית, עמ' 28; ילקו"ש ישע', רמז תנב. רא"ו מד"ז שה"ש (בובר), פר' ח, סי' ב. **קרח וכל־עדתו.** במ' טז, ו. **ירומם קרן עמו.** ע"פ תה' קמח, יד.

וְנֶחֱזֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּהִגָּלוֹתוֹ· וְנֹאמַר זֶה אֱלֹהֵינוּ וְזֶה־גְּבוּרָתוֹ· וְנָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:

וְתָחִישׁ מִשָּׁמַיִם· לִמְחוֹלַת מַחֲנַיִם· אִישׁ חַכְלִיל עֵינַיִם· וּלְבֶן־שִׁנַּיִם· וְשַׂכְלֵל מִשָּׁמַיִם· מְקוֹם שָׂם לֵב וְעֵינַיִם· בְּיָמֵינוּ וּבִימֵיכֶם וּבִימֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· וְנֹאמַר אָמֵן:

סֵדֶר לְיוֹם הַזִּכָּרוֹן

אחרי תפילת מנחה הסמוכה לערבית אומרים:

לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן· מִזְמוֹר לְדָוִד: אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי· אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ: אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָּךְ· אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן: בְּשׁוּב־אוֹיְבַי אָחוֹר· יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ: כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי· יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק: גָּעַרְתָּ גּוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע· שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד: הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח· וְעָרִים נָתַשְׁתָּ· אָבַד זִכְרָם הֵמָּה: וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב· כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ: וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק· יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים: וַיְהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ· מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ· כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה: זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן· הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר· לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: חָנֵּנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי

מקורות ומקבילות

ונחזהו עין בעין. ע"פ ישע' נב, ח. **ונאמר זה אלהינו וכו'.** ע"פ ישע' כה, ט. **ונגילה ונשמחה בישועתו.** ע"פ ישע' כה, ט, תה' קיח, כד. **למחולת מחניים.** ע"פ שה"ש ז, ח. **איש חכליל עיניים וכו'.** ע"פ בר' מט, יב. **ושכלל שמיים.** ע"פ ישע' סה, יז. **מקום שם לב ועיניים.** ע"פ מ"ח ט, ג. **למנצח על מות לבן.** תה' ט, ח־כא. רמו מס"ו פר' יח, הל' יח.

ח"נ והערות

זֶה אֱלֹהֵינוּ וְזֶה־גְּבוּרָתוֹ. בסחב"ר: 'הנה אלהינו והנה גאולתו'. במח' רומניא: 'הֵנָּה אֱלֹהֵינוּ וְהִנֵּה גבורתו'. **וְנָגִילָה ונשמחה.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'נָגִילָה ונשמחה'. **ונשמחה בישועתו.** במח' רומניא נוסף כאן: 'אֲנוּ וְכָל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן' וההמשך איננו. **חַכְלִיל עינים.** בסחב"ר: 'חכלילי עינים'. **מקום שָׂם לב.** במח' רמ"ו: 'מקום שָׂם לב', בשי"ן שמאלית. **וְנֹאמַר אָמֵן.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. **סדר ליום הזכרון.** סדר זה ע"פ חוברת המנהג שערך הרב מ"ע הרטום וכידוע איננו במח' הקדומים. **צעקת עֲנָוִים.** זהו הקרי, והכתיב 'צעקת עניים'.

מִשֹּׂנְאָי׃ מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת׃ לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ׃
בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן׃ אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃ טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ׃
בְּרֶשֶׁת־זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה׃ בְּפֹעַל
כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע׃ הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה׃ כָּל־גּוֹיִם
שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃ כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן׃ תִּקְוַת עֲנִיִּים תֹּאבַד
לָעַד׃ קוּמָה יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ׃ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ׃ שִׁיתָה
יְהוָה מוֹרָה לָהֶם׃ יֵדְעוּ גוֹיִם׃ אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶלָה׃

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ אֱלֹהִים בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ
סִפְּרוּ־לָנוּ׃ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִּימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ אַתָּה
יָדְךָ גוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם׃ תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃ כִּי לֹא
בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־הוֹשִׁיעָה לָמוֹ׃ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ
וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם׃ אַתָּה־הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים׃ צַוֵּה יְשׁוּעוֹת
יַעֲקֹב׃ בְּךָ צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ׃ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ׃ כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי
אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי׃ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ
הֵבִישׁוֹתָ׃ בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה׃
אַף־זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ׃ וְלֹא־תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר
מִנִּי־צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃ תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃
תִּמְכֹּר־עַמְּךָ בְּלֹא־הוֹן וְלֹא־רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנֵינוּ׃ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם׃
מְנוּד רֹאשׁ בַּלְּאֻמִּים׃ כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃
מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף׃ מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא
שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃ לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט
אֲשֻׁרֵינוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃ כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ

ח"נ והערות
תקות עֲנִיִּים. זהו הקרי, והכתיב 'תקות ענוים'.

מקורות ומקבילות
למנצח לבני קרח משכיל. תה' מד, פ-כז.

בְּצַלְמָוֶת: אִם־שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר:
הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקֹר־זֹאת· כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב: כִּי־עָלֶיךָ
הֹרַגְנוּ כָּל־הַיּוֹם· נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה: עוּרָה׀ לָּמָּה תִישַׁן
אֲדֹנָי· הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח: לָּמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר· תִּשְׁכַּח
עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ: כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ· דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ:
קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ:

ואומרים השכבה לחללי צה"ל, לקמן עמ' 494.

סדר ערבית ליום העצמאות

לפני תפילת ערבית אומרים במנגינה של יום טוב:

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה׀ שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה· הוֹשִׁיעָה־
לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ· לְעֵינֵי
הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ׀ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל·
רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַיהוָה
כָּל־הָאָרֶץ· פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר· בְּכִנּוֹר וְקוֹל
זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שוֹפָר· הָרִיעוּ לִפְנֵי׀ הַמֶּלֶךְ יְהוָה: יִרְעַם
הַיָּם וּמְלֹאוֹ· תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף· יַחַד הָרִים
יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ· יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק
וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי· כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי·
עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי· כְּבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ נִגְלָה:
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה· נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

מקורות ומקבילות

מזמור שירו לה'. תה' לח, ח־ט.
זה היום עשה ה'. תה' קיח, כד.

ה"נ והערות

סדר ערבית ליום העצמאות. סדר יום העצמאות נקבע על ידי הרב אליה שמואל הרטום, ד"ר גד בן־עמי צרפתי וד"ר שלמה אומברטו נכון בשנת 1955 ונדפס

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא־תִכָּלְמִי· מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי·
בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי· וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ:
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה· נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שׁוֹסַיִךְ· וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ·
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ· כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה:
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה· נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי· וְאֶת־יְהוָה תַּעֲרִיצִי·
עַל־יַד אִישׁ בֶּן־פַּרְצִי· וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה:
זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה· נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:

טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ
וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל· עֲלֵי הִגָּיוֹן
בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ· בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ
מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה· מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע
וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ
כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן· לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה:
כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה· כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ· יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי· בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי·
בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים· תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח· כְּאֶרֶז
בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה· בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ:
עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה· דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה·
צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה בוֹ:

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר· אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל
בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז· מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת

ח"נ והערות

במח' של הרב מ"ע הרטום, רומא, תש"ן, ח"א, עמ' 755–766.

מקורות ומקבילות

טוב להודות לה': תה' צב, ב–טז. **ה' מלך**. תה' צג, א–ה.

יְהוָה׃ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם׃ יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם׃ אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד׃ לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ׃ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

וממשיכים ב'והוא רחום' וכו' ותפילת ערבית (לעיל עמ' 144) במנגינה של יום טוב.

לפני העמידה יש נוהגים לומר את הפסוק: "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו", ויש נוהגים לומר "על הניסים" המיוחד ליום העצמאות שתיקן הרב מ"ע הרטום (לקמן עמ' 488).

אחרי קדיש תתקבל יש נוהגים לפתוח את ארון הקודש, והשליח ציבור אומר והקהל אחריו:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃

ז' פעמים: **יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃**

יְהוָה מֶלֶךְ׃ יְהוָה מָלָךְ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

שליח הציבור אומר:

וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם׃ עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת׃ וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תוקעים תשר"ת ואומרים:

מַה־נָּאוּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה׃ אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃

אַחֵינוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁמָעוּ׃ הַיּוֹם ... שָׁנִים מֵהַקָּמַת מְדִינָתֵנוּ וּתְחִלַּת גְּאֻלָּתֵנוּ׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי

מקורות ומקבילות

שמע ישראל. דב' ו, ד. **ה' הוא.** מ"ו יח, לט. **ה' מלך וכו' לעולם ועד.** מש"ו פר' יד, ה"ד. **ה' מֶלֶךְ.** תה' י, טז. **ה' מָלָךְ.** תה' נג, ח. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **וכי תבואו מלחמה.** במ' י, ט"י. **מה נאוו על ההריס.** ישע' נב, ז. **אחינו בית ישראל.** ע"פ ויק' י, ו. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מש' ח, לה.

אֲבוֹתֵינוּ· כַּשֵּׁם שֶׁזָּכִינוּ לְאַתְחַלְתָּא דִּגְאֻלָּה· כֵּן נִזְכֶּה לִשְׁמֹעַ קוֹל שׁוֹפָרוֹ שֶׁל־מָשִׁיחַ:

סוגרים את ארון הקודש.

וממשיכים עלינו לשבח וכו' וספירת העומר לעיל עמ' 162, ואומרים יגדל ואדון עולם, לעיל עמ' 207.

אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה· בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ· וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ· עִם כָּל־זֶה אֲחַכֶּה לוֹ בְּכָל־יוֹם שֶׁיָּבֹא:

סֵדֶר לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

אומרים זמירות ליום טוב עד נשמת וממשיכים בסדר תפילת חול מישתבח ואילך, אחרי חזרת הש"ץ נוהגים לומר הלל שלם, לעיל עמ' 348, רובם אינם מברכים לא לפני הלל ולא בסופו, אחריו אומרים חצי קדיש:

יש אומרים סדר יום העצמאות עפ"י מה שתיקן הרב מ"ע הרטום, אולם סדר זה לא התקבל כהחלטת הרבנות הראשית לישראל, וברוב מוחלט של בתי הכנסת לא נאמר, לכן עדיף לדלג עליו.

רְשׁוּת לְנִשְׁמַת לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעָה·
וּלְקִרְיָה נֶאֱמָנָה יְהוָה הוֹשִׁיעָה:

שַׁעֲרֵי רַחֲמֶיךָ רוּמָה אֵל פְּתָחָה·
מֵרָחוֹק תִּקְוָתֵנוּ יְהוָה שְׁלָחָה:

הָעִיר· יְהוָה שָׁמָּה· רַפֵּא שְׁבָרֶיהָ·
תִּתְקַע לָהּ בַּל־תִּסַּע עוֹד כָּל־יְתֵדוֹתֶיהָ:

ה"נ והערות

רשות לנשמת. לרמח"ל, ושמו חתום בראשי הבתים.

מקורות ומקבילות

לאתחלתא דגאולה. ע"פ בבלי מגילה, דף יז ע"ב. ראו סנהדרין, דף לח ע"ב, 'ייתי ולא איחמיניה'. **כן נזכה.** ראו בבלי ברכות, דף ט ע"ב, 'שאם יזכה' וכו' ורש"י. **שופרו של משיח.** ע"פ ישע' כז, יג. **מאמין באמונה שלמה.** ראו בתמ"ד ח"ל, פר' היכלות, פר' לו, 'ובעלי אמונה נאספין ומיד'. **שיתמהמה עכ"ז אחכה לו.** ע"פ חבק' ב, ג; בבלי סנהדרין, דף מז ע"ב, 'מקרא זה נוקב' וכו'. **מציון מכלל יופי.** ע"פ תה' נ, ב. **ולקריה נאמנה.** ע"פ ישע' ח, כו. **ה' הושיעה.** תה' כ, י. **העיר. ה' שמה.** ע"פ יחז' מח, לה. **רפא שבריה.** ע"פ תה' ס, ד.

חֶרְפַּת עַמְּךָ חוּשָׁה מֵאֶרֶץ הָסִירָה׃
עוֹד אֶת־הַבְּכוֹר בֶּן־הַשְּׁנוּאָה הַכִּירָה׃
יִשְׁלָיו אוֹד־בֶּיךָ עָלֶיךָ דָּרָגוּ׃
כַּמַּיִם אַחֲרֶיךָ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָגוּ׃
יָגִילוּן בְּךָ סֶלָּה בְּשִׁמְךָ יָרוּמוּ׃
בְּהוֹבִישְׁךָ כָּל־תְּהוֹמוֹת יְכַסְיוּמוּ׃
מֵהָרֵי בֶתֶר שׁוּבָה אֶל הַר בְּשָׂמֶיךָ׃
וְתַחַת חֲרַכֵּינוּ פְּתַח דְּלָתֶיךָ׃
בָּרֵךְ נָא אֶת־קְהִלַּת יַעֲקֹב אָהַבְתָּ׃
חַיִּים עַד־עוֹלָם צַו אֶל־כִּסֵּא יָשַׁבְתָּ׃

ואומרים 'נשמת' כמו ביו"ט, לעיל עמ' 229.

רִשּׁוּת לַקָּדִישׁ לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

יָהּ מַלְכִּי מִנְעָה מִבְּכִי׃ עֲנִיָּה סְעָרָה לֹא נֶחֱמָה׃ וְדַבֵּר עַל־לִבָּהּ וּגְעַל׃ אִישׁ הַשָּׂעִיר
וּבֶן־הָאָמָה׃ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ וְגַם חֵרְפוּ׃ עִקְּבוֹת מְשִׁיחַ שׁוֹכֵן רוּמָה׃
בְּרֹב אוֹנָם וּבִגְאוֹנָם׃ יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה׃
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא׃

מקורות ומקבילות

חרפת עמך. ע"פ יוח' ב, יח. **את הבכור בן השנואה.** ע"פ דב' כא, יז. **ישליו אוהביך.** ע"פ תה' קכב, ו. **עליך הורגו.** ע"פ תה' מד, כג. **כמים אחריך כאריה ישאגו.** ע"פ הוש' יא, י. **יגילון בך סלה בשמך ירומו.** ע"פ תה' פט, יח. **תהומות יכסיומו.** שמ' טו, ה. **מהרי בתר.** ע"פ שה"ש ב, יז. **אל הר בשמיך.** ע"פ שה"ש ח, יד. **ותחת חרכינו.** ע"פ שה"ש ב, ט. **פתח דלותיך.** ע"פ זכ' יא, ט. **קהלת יעקב.** דב' לג, ד. **חיים עד עולם.** ע"פ תה' קלג, ג. **כסא ישבת.** ע"פ תה' ט, ה. **מנעה מבכי.** ע"פ ירמ' לא, טו. **עניה סוערה.** ישע' נד, יא. **ודבר על לבה.** ע"פ הוש' ב, טז. **וגעל.** ע"פ ויק' כו, ל. **איש השעיר.** ע"פ בר' כז, יא. **ובן האמה.** ע"פ בר' כא, י. **אשר גדפו.** מ"ב יט, ו. **חרפו עקבות משיח.** ע"פ תה' פט, נב. **שוכן רומה.** ישע' לג, ה. **אונם.** תה' לד, כג. **וגאונם.** ע"פ לפ' ב, י. **יאמרו ידינו רמה.** דב' לב, כז. **יתגדל ויתקדש.**

ה"נ והערות

רשות לקדיש. לרבי יואב ב"ר בנימין מרומה. מיוסד על שם המחבר רבי יואב חזק אמן סלה'. פיוט זה לא נדפס במח' רמ"ו ובולוניא (כנראה בטעות, כי הוזכר שם בהפניות) ויצא לאור במח' ויניציאה שמ"ז, ח"ב, דף רעב, ע"ב–רעג ובמח' שד"ל (כנראה על פי מח' שמ"ז). כאן נדפס על פי כ"י ותיקן, Ross. 499, דף 154א וכ"י פארמה, מס' 2221, דף 174ב–175א. **אִישׁ הַשָּׂעִיר וּבֶן־הָאָמָה.** בכ"י אחרים: 'איש שָׂעִיר ובן האמה'. בדפוסים:

וְהוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃ וּבְנֵה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר שָׁמֵם׃ כִּי עַל־זֶה
בְּשָׂרִי רָזֶה׃ וְלִבִּי דָוֶה וְדוֹמֵם׃ וְאָז אוֹדְךָ וְלִכְבוֹדְךָ׃
אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ נָרוֹמֵם׃ הָשֵׁב שְׁבוּתִי׃ וּמַחֲלָתִי רְפָא נָא׃ וְאוֹתִי
קוֹמֵם׃ אַחֲלַי אָבִי אַל־יִמְשָׁלוּ־בִי זֵדִים וְדוֹבְרִים בִּמְזִמָּה׃
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא׃

אֲשֶׁר אַתָּה מְעַט קָצַפְתָּ׃ וְהֵמָּה לְרָעָה עָזְרוּ׃ טָמְנוּ לִי רֶשֶׁת
לְרַגְלִי׃ חִנָּם שִׁחֵת לְנַפְשִׁי חָפְרוּ׃ הַבֵּט שִׁבְתָּם וְקִימָתָם׃
כִּי אֶת־רוּחַ קָדְשְׁךָ מָרוּ׃ זְכֹר אָיֹם לָהֶם אֶת־יוֹם׃ הָאֹמְרִים
עָרוּ עָרוּ׃ כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם׃ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה׃
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא׃

בְּחַנְתַּנִי בְּחַרְתַּנִי׃ בְּכוּר עֹנִי בְּיַד זָרִים׃ כְּהוֹדַעְתָּ וְגָלִיתָ לְאָבִינוּ
בֵּין־הַבְּתָרִים׃ וּבְחָזְיוֹנָיו בָּחַר לְבָנָיו׃ בְּמִרְדָּם בּוֹא
שְׁעָרָיו נָכְרִים׃ וּלְהַגְלוֹתָם מֵאַדְמָתָם טֶרֶם יֵרְדוּ שְׁאוֹל

ה״נ והערות

אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה׳, ע״פ תה׳ נה, כד. **אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ.** בכ״י אחרים ׳את בית אל׳. ובדפוסים: אֶל־בֵּית־אֵל, ע״פ בר׳ לה, ג. **רפא נא.** תוקן עפ״י כ״י. בדפוסים: ׳רפא נא לִי׳. **וְהֵמָּה לְרָעָה.** תוקן על פי כ״י. בדפוסים: ׳וּלְרָעָה הֵם׳. **לְנַפְשִׁי חִפְרוּ.** כה״נ בכ״י. בדפוסים: ׳לְרַגְלִי חִפְרוּ׳. **כִּי אֶת־רוּחַ.** בכ״י: הֵמָּה רוּחַ. **בָּחַנְתַּנִי בָּחַרְתַּנִי.** בכ״י אחרים: ׳בְּחַנְתָּנוּ בְּחַרְתָּנוּ׳. בדפוסים: ׳בְּחַרְתַּנִי בְּחַנְתַּנִי׳. **בְּיַד זָרִים.** במח׳ שד״ל: ׳בְּיַד גֵּרִים׳, בצירי. במח׳ שמ״ז והרטום: ׳בְּיַד הַגֵּרִים׳, ע״פ תה׳ פג, ז. וכאן תוקן עפ״י כ״י. **וְגָלִיתָ לאבינו.** בדפוסים: וְהִשְׁמַעְתָּ לאבינו׳. **בָּחַר לבניו.** בדפוסים: ׳נִגְזַר לבניו׳. **בְּמִרְדָּם בוא.** בדפוסים: ׳זְמַן בוא׳. **טֶרֶם יֵרְדוּ שְׁאוֹל כְּכוֹפְרִים.** בדפוסים: ׳עַל־הַמְּרוֹתָם בְּיוֹצֵר מְאֵירִים׳, ע״פ בר׳ טו, טז.

מקורות ומקבילות

ע״פ יחז׳ לח, כג. **והותר בני תמותה.** ע״פ תה׳ עט, יא; בתמ״ד ח״ב, מד׳ אלפא ביתא, ד״ה ד״א בזכות. **ובנה את הר ציון.** ע״פ תה׳ קב, יח. **הר ציון אשר שמם.** ע״פ איכ׳ ה, יח. **כי על זה.** ע״פ איכ׳ ה, יח. **בשרי רזה.** ע״פ תה׳ קט, כד. **ולבי דוה.** ע״פ איכ׳ א, יג. **ודומם.** ע״פ איכ׳ ג, כו. **ואז אודך ולכבודך.** ע״פ ס״ב כב, ג. **את בית אלהינו נרומם.** ע״פ עזר׳ ט, ט. **השב שבותי.** ע״פ דב׳ ל, ג. **ומחלתי רפא.** ע״פ שמ׳ טו, כו. **רפא נא.** ע״פ במ׳ יב, יג. **ואותי קומם.** ע״פ ויק׳ כו, יג; יבע׳ נח, יד. **אחלי אבי.** ע״פ מ״ב ה, ג. **אל ימשלו בי.** תה׳ יט, יד. **ודוברים במזמה.** ע״פ ירמ׳ ט, ז; תה׳ קלט, כ. **אשר אתה וכו׳ הס עזרו.** ע״פ זכ׳ א, טו; שמו״ר פר׳ ל, סי׳ טו. **טמנו לי רשת וכו׳.** ע״פ תה׳ ט, טז; לה, ז. **הבט שבתם וקימתם.** ע״פ איכ׳ ג, סג. **את רוח קדשך.** ע״פ יבע׳ סג, י. **מרו.** ע״פ תה׳ ה, יא. **זכור איום וכו׳ ערו ערו.** ע״פ תה׳ קמ, ז. **כמעשה ידיהם.** תה׳ כח, ד. **על הגלותם גלות שלימה.** עמ׳ א, ו. **בחנתני.** ע״פ

דב׳ ח, ב־ה; ירמ׳ יח, י; תה׳ ז, י. **בחרתני.** ע״פ מדת״נ (וורשא), פר׳ וירא, סי׳ כב. **בחרתני בכור.** ע״פ דב׳ ז, ו־ח. **בכור עוני ביד.** ע״פ דב׳ ד, כ; יבע׳ מח, י. **ביד זרים.** ע״פ יחז׳ יא, ט. **כהודעת וגלית לאבינו.** בר׳ טו, יג. **וגלית.** ע״פ דה״א ח, כה. **בין הבתרים.** ראו בר׳ טו, יח. לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: אד״נ נוסח א, פל״ג; מכדר״י מס׳ דפסחא, פר׳ יד; מכיל׳ דרשב״י פ״ו, פכ״ב; סע״ר פ״א; ב״ר פר׳ לט, סי׳ ח. **ובחזיוניו.** בר׳ טו, יב. הלשון ע״פ יומ׳ ג, א; איו׳ ד, יג. **בחר לבניו.** ע״פ בר׳ טו, יג. **בוא שעריו נכרים.** ע״פ עובד׳ א, יא. **ולהגלותם מאדמתם.** ע״פ בר׳ טו, טז, ורש״י ד״ה כי לא שלם, ע״פ יבע׳ כז, ח. **ירדו שאול.** ע״פ תה׳ נה, טז.

כְּכוֹפְרִים· כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הָרְאָה· חֲשֻׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת וְאֵימָה:
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא:

חַזֵּק עַמְּךָ· וִיהִי נָעֳמֶךָ עָלַי· וְחַסְדְּךָ יְקַדְּמֵנִי· חִישׁ קִצָּם רְאֵה לַחֲצָם· פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי· זַרְעָם יִכּוֹן וְיִהְיֶה נָכוֹן· לְפָנֶיךָ וְתַצִּיבֵנִי· זְכֹר דָּבָר כִּמְדֻבָּר· עַל אֲשֶׁר יְחַלְּתָנִי· יִשְׁעֶךָ תְּמַהֵר עַמְּךָ תְּטַהֵר· מִכָּל־טֻמְאָה כְּהִבְטַחְתָּנִי· קוּמָה וְהָעִיר אֶת־שֵׁם הָעִיר· מִיּוֹם הֱיוֹת יְהוֹהוּ שָׁמָּה:
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא:

אָמֵן יְהוֹה יֵאָמֵן לְעֵינַי· דִּבְרֵי נְבִיאַי וְכָל־חוֹזֵינוּ· מְלָכִים יִרְאוּ וְיָבוֹאוּ· לְהִשְׁתַּחֲוּוֹת לְמַלְכֵּנוּ· רֹב נִפְלָאוֹת גַּם נוֹרָאוֹת· תֶּחֱזֶינָה עֵינֵינוּ· בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים וּבְחָזְיוֹן· זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה: יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא:

סֶלָה תִּשְׁכֹּן בְּתוֹכֵנוּ וְתִכּוֹן· בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ· לָעַד תְּקוֹמֵם וְגַם תְּרוֹמֵם· קֶרֶן לְדָוִד מְשִׁיחֵנוּ· הָעָם אֲשֶׁר

מקורות ומקבילות

כמראה אשר הראה. הלכות ע"פ במ' ח, ד. מדת"כ פר' פקודי, סי' ה, 'הראה לו הקב"ה התורה והקרבנות וגיהנם ומלכיות, תורה'. **חשכה גדולה.** ע"פ בר' טו, יב. **חזק עמך.** ע"פ ס"ב י, יב. **ויהי נעמך עלי.** ע"פ תה' ל, ח. **וחסדך יקדמני.** ע"פ תה' נט, יח. **חיש קיצם.** ע"פ ירוש' תענית פ"ח, ה"ח; בבלי סנהדרין, דף לח ע"ח, 'זכו אחישנה', ע"פ ישע' ס, כב. **ראה לחצם.** ע"פ שמ' ג, ט; מ"ב יג, ד. **פנה אלי וחנני.** תה' כה, טז. **זרעם יכון.** ע"פ תה' קב, כט. **ויהיה נכון.** ע"פ ס"ב ז, טז. **לפניך ותציבני.** ע"פ תה' מא, יג. **זכור דבר וכו' יחלתני.** ע"פ תה' קיט, מט. **ישעך.** ע"פ ס"ב כב, לו; ישע' יח, י. **תמהר.** ע"פ ישע' נח, ח; תה' לח, ג. **עמך תטהר.** ע"פ יחז' לו, כה - לג; מסגיות יומא, פ"ח, מ"ט; ירוש' יומא, פ"ח ה"ז; שמו"ר פר' ג, סי' יג; מתד"נ פר' מצורע, סי' יז. **תטהר מכל טומאה כהבטחתני.** ע"פ יחז' לו, כה. **קומה והעיר.** ע"פ שופ' יח, ט; ישע' ב, ב-ג; מיכ' ד, ח-ב. **שם העיר וכו' ה' שמה.** ע"פ יחז' מח, לה. **אמן ה'.** ירמ' יא, ה. **יאמן לעיני.** ע"פ מ"א ח, כו. **דברי נביאי וכל חוזינו.** ע"פ מ"ב יח, יג. **מלכים ירצו ויבואו להתשחות.** ע"פ ישע' מט, ז. **להשתחות למלכנו.** ע"פ זכ' יד, טז. **רוב נפלאות.** ע"פ תה' מ, ו; מדת"ה מז' קו, סי' א. **רוב נפלאות גם נורא'ות.** ע"פ תה' קו, כב; קלט, יד; מדת"נ (וורשא), פר' שמיני, סי' יב. **גם נורא'ות.** ע"פ דב' י, כא; ש"ב ז, כג; תה' קמה, ו. **תחזינה עינינו.** ע"פ מיכ' ד, יא. **בשובך לציון ברחמים.** ע"פ ישע' נב, ח וזכ' א, טז; מדת"ה מז' עב, סי' א. **ובחזיון.** ע"פ יואל ג, א; במדב"ר פר' טו, סי' כה; מדת"נ פר' מקץ, סי' ד. **זרע ברוכי ה' המה.** ישע' סה, כג. **סלה תשכון בתוכנו.** ע"פ ירמ' לג, טז. **ותכון.** ע"פ תה' לג, א. **בית קדשינו ותפארתנו.** ישע' סד, י. **תקומם.** ע"פ ישע' מד, כו. **וגם תרומם.** ע"פ עזר' ט, ט. **קרן לדוד משחיטו.** תה' קלב, יח.

ח"נ והערות

כַּמַּרְאֶה אשר. בדפוסים: 'בַּמַּרְאֶה אשר'. **אשר הָרְאָה.** במח' שד"ל: 'אשר הֶרְאָה', ה"א בסגול. **וחסדך יְקַדְּמֵנִי.** במח' שד"ל: 'וחסדך יְקַדְּמֵנִי'. **חִישׁ קִצָּם.** בדפוסים: 'הַחִישׁ קִצָּם'. **יִשְׁעֶךָ תְּמַהֵר עַמְּךָ תְּטַהֵר.** בכ"י: 'קָרֵב מַהֵר עַדְתָּךְ וְטַהֵר'. **וְכָל־חוזינו.** בכ"י: 'כָּל־חוזינו'. **רֹב נִפְלָאוֹת גַּם נוֹרָאוֹת.** בכ"י: 'עֲבוּאוֹת נוֹרָאוֹת'. **בְּרַחֲמִים וּבְחָזְיוֹן.** כה"נ בכ"י פארמה, מס' 2221. בכ"י ותיקן הנ"ל: 'בְּרַחֲמִים וּבְצִבְיוֹן'. בדפוסים: 'יְוָדַע בְּחָזְיוֹן'. **זֶרַע ברוכי יי.** כ"ה בפסוק שלפנינו ובכ"י. בדפוסים: 'כִּי ברוכי יי'.

בָּחַרְתָּ תְּאַשֵּׁר· מִכָּל־גּוֹיִם כִּבְשַׂרְתָּנוּ· אֵל אֵלִי יְהוָה חֵילִי· וּשְׁמוֹ לְמִשְׂגָּב לִי וְחוֹמָה: יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא:

יוֹצֵר לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

רְאוּ טוֹבוֹת יָהּ גְּמָלָנוּ· חֵרוּת נָתַן לָנוּ· וְגַם עַצְמָאוּת זְבָדָנוּ· אַחֲרֵי הִשָּׁמֵד רִבְבוֹת בָּנֶיךָ· פָּקַדְתָּ אֶת־נַחֲלָתֶךָ· הַמְצַפִּים לִגְאֻלָּתֶךָ· בְּהִקָּבֵץ נְצִיגֵי הָעַמִּים· עוֹרַרְתָּ אוֹתָם בְּרַחֲמִים· לְהַקְצִיב מְדִינָה לִבְנֵי רְחוּמִים· עַל־זֹאת שָׂמַח עַמֶּךָ· וְהִלְּלוּ אֶת־שְׁמֶךָ· כִּי פָנִיתָ אֲלֵיהֶם מִמְּרוֹמֵי שֶׁמֶיךָ· קָדוֹשׁ:

אָז רָגְזוּ שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל· וַיֹּאמְרוּ אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל· לְכוּ וְנַכְחִיד מֵאַרְצוֹ אֶת־עַם הָאֵל· שָׂרְפוּ אֶת־בָּתֵּינוּ וְאֶת־מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ· אָרְבוּ לָנוּ וְהֵשַׁמּוּ אֶת־אָרְחוֹתֵינוּ· וְשָׁפְכוּ כַּמַּיִם אֶת־דַּם בָּנֵינוּ· הִפְּלֶתָה פַּחַד עַל־עַרְבִים· וְנִצָּחוֹן הִנְחַלְתָּ לָאֲהוּבִים· וְהִנָּם בְּאַרְצָם בְּחֵרוּת יוֹשְׁבִים:

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה שָׁלוֹם· וַיַּעֲנוּ בְנֵי הָאָמָה לֹא נָבוֹא עַד־הֲלוֹם· וְנִלָּחֵם בָּכֶם לְעֵילוֹם· הֶרֶג וְהֶרֶס הִרְבּוּ בִּגְבוּלֵנוּ· אַךְ נָפֹל לֹא נָפְלָה רוּחֵנוּ· כִּי חָזְקָה וּבָטַחְנוּ בֵּאלֹהֵינוּ· מִצְרַיִם עַמּוֹן וַאֲרָם חָבְרוּ לְהַשְׁמִידֵנוּ· וְעַל־כֻּלָּם הִגְבִּיר יְהוָה אֶת־יָדֵנוּ· בִּזְכוּת לִכּוּדֵנוּ וְאִחוּדֵנוּ:

ח"נ והערות

מִכָּל־גּוֹיִם. בדפוסים: 'לְעֵין הַכֹּל'. **וְחוֹמָה.** בכ"י: 'לַחוֹמָה'. **יוצר ליום העצמאות.** לרבי מ"ע הרטום ב"ר אליה שמואל ז"ל. נכתב לזכר אחיו 'ראובן' הי"ד שנפל במלחמת השחרור ושמו חתום בראשי הבתים.

מקורות ומקבילות

הטעם אשר בחרת. ע"פ מ"א ג, ח. **תאשר.** ע"פ דב' לג, כט. **מכל גויס כבשרתנו.** ע"פ שמ' יט, ה; דב' ז, ו"ח. **אל אלי.** ע"פ תה' כב, ב. **ה' חילי.** ע"פ חבק' ג, יט. **למשגב לי.** ע"פ תה' נט, יח. **וחומה.** שמו"ר פר' מ, סי' ד, '...אני חומה לכם וכן לע"ל כביכול ציון, אני נעשה לה חומה'. **יתגדל.** ע"פ יחז' לח, כג. **ראו טובות.** ע"פ תה' קו, ה. **יה גמלנו.** ע"פ יפע' סג, ז. **נתן לנו.** ע"פ דב' ב, כט. **זבדנו.** ע"פ בר' ל, כ. **אחרי השמד רבבות בניך.** ע"פ ירמ' ג, יד; לפ' ג, יב; זכ' יג, ח־ט. **השמד.** ע"פ דב' כח, כ. **פקדת.** ע"פ תה' קו, ד. **את נחלתך.** ע"פ תה' כח, ט. **המצפים לגאולתך.** מד"ז סה"ם, פר' ב, סי' ד, 'כך ישראל מצפים לגאולה'. **ויעמדו אדום וישמעאל.** ע"פ תה' פג, ז. **לכו ונכחיד מגוי.** ע"פ תה' פג, ז. **ארבו לנו.** איכ' ד, יט. **ושפכו כמים את דם.** ע"פ תה' עט, ג.

בְּרַחֲמֶיךָ נָתַתָּ אַרְצְךָ לִגְאוּלִים. עַל־כָּל־יְרוּשָׁלַיִם הֵם מוֹשְׁלִים.
וְהִרְחַקְתָּ מֵעָרֶיךָ מִכְשׁוֹלִים. בַּיּוֹם בּוֹ הָחְזַר לְעַמְּךָ
הָדָר. הוּא חֲמִשָּׁה לְחֹדֶשׁ אִיָּר. בּוֹ נִקְבַּע כִּי שִׁמְךָ בָּעֲדָה
יֶאֱדָר. נוֹסִיף וּנְתַנֶּה גְּבוּרוֹתֶיךָ. נִשְׁמַח עַל־גְּאֻלַּת עֲדָתֶךָ. וְנִזְכֹּר
אֶת־חַלְלֵי אֻמָּתֶךָ:

נָתוֹן תִּתֵּן שָׁלוֹם בְּכָל־גְּבוּלֵנוּ. תָּשֵׁב אֵלָיו אֶת־כָּל־נִדָּחֵינוּ. וְתִטָּעֵם
בְּכָל־רַחֲבֵי אַרְצֵנוּ. הוֹשֵׁב יְהוּדָה וְאֶפְרַיִם. מִנְּהַר פְּרָת
וְעַד־נַחַל מִצְרַיִם. וְהֵיטִיבָה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם. הַחֲזִירֵנוּ כֻּלָּנוּ
בִּתְשׁוּבָה. בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית שְׁכִינָתְךָ הוֹשִׁיבָה. וְשוֹפְטֵינוּ
כְּבָרִאשׁוֹנָה הָשִׁיבָה. אָז נִבְנֶה בְשִׂמְחָה אֶת־נָוֶךָ. וְנַעֲלֶה קָרְבָּנוֹת
עַל־מִזְבְּחֶךָ וּנְקַדֵּשׁ בָּרַבִּים אֶת־שִׁמְךָ. קָדוֹשׁ:

עַל הַנִּסִּים לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַנִּפְלָאוֹת וְעַל־
הַפְּדוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ. כְּשֶׁנָּתַתָּ בְּלֵב מַלְכֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם
וְשָׂרֵיהֶן לְהַחֲלִיט עַל־הֲקָמַת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל וְהִפַּחְתָּ בְּלֵב אַנְשֵׁי
עַמְּךָ רוּחַ גְּבוּרָה וְתוּשִׁיָּה. וְתָמַכְתָּ בְּיָדָם לְהָקִים אֶת־מְדִינָתֵינוּ.
וְחִזַּקְתָּ אֶת־יְדֵי בָנֶיךָ עַל־בְּנֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל. שֶׁעָמְדוּ עָלֵינוּ
לְהַחֲזִירֵנוּ תַּחַת שִׁעְבּוּדָם וְלִגְזֹל מִמֶּנּוּ אֶת־פְּרִי עֲמָלֵנוּ וּלְגָרְשֵׁנוּ
מֵאַרְצֵנוּ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצַת אוֹיְבֵינוּ
וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחְשְׁבוֹתָם. מָסַרְתָּ חֲמוּשִׁים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים
בְּיַד מְעַטִּים. קִיַּמְתָּ בָּנוּ אֶת־דִּבְרֵי תּוֹרָתֶךָ. וְרָדַפְתָּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה

מקורות ומקבילות

נתון תתן. דב׳ טו, י. **שלום בכל גבולינו.** ע״פ ויק׳ כו, ו. **תשב אליו את כל נדחינו.** ע״פ דב׳ ל, ד; נחמ׳ א, ט. **מנהר פרת ועד נחל מצריים.** ע״פ מ״ב כד, ז. **והיטיבה חומות ירושלים.** ע״פ תה׳ נא, כ. **ושופטינו כבראשונה.** ע״פ ישע׳ א, כו. **ונעלה קרבנות על מזבחך.** ע״פ תה׳ נא, כא. **ורדפו מכם חמשה**

ה״נ והערות

על הניסים ליום העצמאות. תפילה זו נתחברה ע״י הרב מ״ע הרטום ז״ל.

מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ. וַהֲסִירוֹתָ אֶת־חֶרְפַּת הַשִּׁעְבּוּד מִבְּנֵי עַמְּךָ הַיּוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ. וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ נֵס. כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בָּעֵת הַזֹּאת וּבָעָתִיד. וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

סֵדֶר קְרִיאָה לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

כהן **וְהָיָה** כִּי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחַמְךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם. מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ. וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ. לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה. עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדָפוּךָ: וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטוֹבָה. כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ: כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר

מקורות ומקבילות

מאה וכו'. ויק' כו, ח. **והסירות וכו' מבני עמך.** ע"פ ישע' כה, ח; יחז' לו, ל. **היושבים בארץ הקדש.** ע"פ מ"ב יט, לא; עוב' א, יח; זכ' ח, ג־ה. **והיה כי יבואו עליך.** דב' ל, א־כ.

הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס לוי כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא רְחֹקָה הִוא׃ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא׃ לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא׃ לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד׃ בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס ישראל רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב׃ וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו׃ וְחָיִיתָ וָרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע׃ וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה׃ וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ

מברכים לפני ההפטרה, ואחריה עד 'מגן דוד' ואח"כ אומר 'על התורה' ללא שם בחתימה.

עַל הַתּוֹרָה לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַחֵרוּת וְעַל־הַתְּחָלַת הַגְּאֻלָּה׃ שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׂשׂוֹן

וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת׃ עַל־הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ׃ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֵל עַמּוֹ׃

עד כאן ההוספות עפ"י הסדר של הרב מ"ע הרטום, שעדיף לדלג עליהם.

סֵדֶר הַפְּטָרָה לְיוֹם הָעַצְמָאוּת

מנהג כולם לקרוא בנביא, וללא ברכות:

עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד׃ יְנַפֵּף יָדוֹ הַר בַּת־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ פ

הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֹּארָה בְּמַעֲרָצָה׃ וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף סְבָכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃ ס

וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה׃ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה׃ וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ׃ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו׃ וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ׃ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פֶּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ לֹא יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי׃ כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ ס

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא׃

ח"נ והערות

בת־. זהו הקרי, והכתיב 'בית'.

מקורות ומקבילות

עוד היום בנב לעמד וכו'. יסע' י, לב־לד. **ויצא חוטר מגזע.** יסע' יא, א־ט.

שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד: פ

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ· אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם: וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל· וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ· אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם: וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם· אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם: וְהֶחֱרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ· וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים: וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר· כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי· יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי: הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד· כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן· מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא· הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ· הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו· הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה· מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וְרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן· כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: ס

גְּאָלָנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ· קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

תְּפִלָּה לְשָׁלוֹם הַמְּדִינָה

אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם· צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ· בָּרֵךְ אֶת־מְדִינַת

מקורות ומקבילות
ואמרת ביום ההוא. ישע' יב, א־ו.

יִשְׂרָאֵל· רֵאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתֵנוּ· הָגֵן עָלֶיהָ בְּאֶבְרַת חַסְדֶּךָ וּפְרוֹשׂ עָלֶיהָ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ· וּשְׁלַח אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ לְרָאשֶׁיהָ שָׂרֶיהָ וְיוֹעֲצֶיהָ וְתַקְּנֵם בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ· חַזֵּק אֶת־יְדֵי מָגְנֵי אֶרֶץ קָדְשֵׁנוּ· וְהַנְחִילֵם אֱלֹהֵינוּ יְשׁוּעָה וַעֲטֶרֶת נְצָחוֹן תְּעַטְּרֵם· וְנָתַתָּ שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וְשִׂמְחַת עוֹלָם לְיוֹשְׁבֶיהָ· וְאֶת־אַחֵינוּ כָּל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל· פְּקָד־נָא בְּכָל־אַרְצוֹת פְּזוּרֵיהֶם· וְתוֹלִיכֵם מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְלִירוּשָׁלַיִם מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם· מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ· וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: וְיַחֵד לְבָבְנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ וְלִשְׁמוֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תוֹרָתֶךָ· הוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל־כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ· וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ (נ״א: מָלָךְ) וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה· אָמֵן סֶלָה:

מי שברך לחיילי צה״ל:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· הוּא יְבָרֵךְ אֶת־חַיָּלֵי צְבָא הַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל· הָעוֹמְדִים עַל־מִשְׁמַר אַרְצֵנוּ וְעָרֵי אֱלֹהֵינוּ· מִגְּבוּל הַלְּבָנוֹן וְעַד־מִדְבַּר מִצְרַיִם וּמִן־הַיָּם הַגָּדוֹל עַד־לְבוֹא הָעֲרָבָה· בַּיַּבָּשָׁה בָּאֲוִיר וּבַיָּם· יִתֵּן יְהוָה אֶת־אוֹיְבֵינוּ הַקָּמִים עָלֵינוּ נִגָּפִים לִפְנֵיהֶם· הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵם וְיַצִּילֵם מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה וּמִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה· וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם· יַדְבֵּר שׁוֹנְאֵינוּ תַּחְתֵּיהֶם וִיעַטְּרֵם בְּכֶתֶר יְשׁוּעָה וּבַעֲטֶרֶת נְצָחוֹן· וִיקַיֵּם בָּהֶם הַכָּתוּב· כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם· לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם· וְנֹאמַר אָמֵן:

השכבה לחללי צה"ל:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים לְטוֹבָה אֶת־נֶפֶשׁ... וְאֶת־נֶפֶשׁ כָּל־חַיְלֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱרוּ לַמָּוֶת נַפְשָׁם לְמַגֵּר אֶת־הָאוֹיֵב הַמִּתְנַפֵּל עָלֵינוּ וַאֲשֶׁר נָפְלוּ חֲלָלִים בְּמִלְחַמְתָּם נֶגֶד הַצָּר הַצּוֹרֵר אֲשֶׁר הִתְקוֹמֵם לִגְזֹל מִמֶּנּוּ אֶת־אַרְצֵנוּ וְאֶת־פְּרִי עֲמָלֵנוּ וּלְכַלּוֹתֵינוּ מֵעַל־אַדְמָתֵנוּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַמְצִיא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה לְנִשְׁמוֹתֵיהֶם וּלְנִשְׁמוֹת כָּל־הַנִּרְצָחִים בִּידֵי הָאוֹיֵב הָאַכְזָרִי. בְּגַן־עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתָם בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים. וְיָנוּחוּ בְשָׁלוֹם עַל־מִשְׁכָּבָם וְיַעַמְדוּ לְגוֹרָלָם לְקֵץ הַיָּמִין. וּבִזְכוּתָם יָשׁוּבוּ בָנִים לִגְבוּלָם. נַחֲמֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאָבְלֵנוּ הַכָּבֵד עַל־הַנֶּהֱרָגִים וְהַנִּרְצָחִים. וּבְנָחֳמַת צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם נְנֻחַם כֻּלָּנוּ. וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בַּהֲקָמַת מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל הַשְּׁלֵמָה וּבְשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן וּבְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְקַיֵּם בְּיָמֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי נְבִיאֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה: כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים: אָמֵן. כֵּן יְהִי רָצוֹן:

וממשיכים ב'אשרי' (לעיל עמ' 110), עד סוף התפילה.

ביום ירושלים לאחר חזרת הש"ץ אומרים הלל שלם (לעיל עמ' 348) וממשיכים את התפילה כרגיל, ללא אמירת תחנון וכשיש קריאת התורה אומרים מזמור קכ"ב.

יוֹצֵר לְשַׁבַּת שֶׁלְּפָנֵי שְׁבוּעוֹת

אֱמוּנַת עִתִּים אֶצְלוֹ אָמוֹן. שְׁלָחֶיהָ מְשׁוּלִים לְפַרְדֵּס רִמּוֹן. גֶּרֶד וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן. מַתָּנָה נְתוּנָה מִמִּדְבַּר יְשִׁימוֹן:

מקורות ומקבילות

הסכנה לחלי לה"ל. רמו מקורות לקמן ב'סדר הזכרת נשמות'. **אצלו אמון.** מש' ח, ל; אד"נ מוסח ח, פר'לא, ד"ה רבי אלישזר; ב"ר פר' ח, סי' ח; מדת"נ פר' בראשית, סי' ה. **משולים**

ה"נ והערות

יוצר לשבת שלפני שבועות. מיוסד עפ"י א"ב ועל שם המחבר רבי 'אברהם', הלא הוא רבי אברהם בן יחיאל, ובכל סוף בית שזור פסוק מתחילת ס' משלי.

אָז בְּשִׂמְחָתָהּ רֶכֶב הַקֹּדֶשׁ· מֵרִבְבוֹתַיִם קִדֵּשׁ·
אַלְפֵי שִׂנְאָן לְהִתְקַדֵּשׁ· אֲדֹנָי בָּם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ:

בַּת־מֶלֶךְ פְּנִימָה· כְּבֻדָּה בִּהְיוֹתָהּ· בִּכְנִיסָתָהּ לַחֻפָּה· רָצוּ הַכֹּל לִרְאוֹתָהּ· מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ הִלְּלוּ אוֹתָהּ· כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסָּחַר־כֶּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ:

גַּם עַל־כָּל־מַחֲמַדִּים חֲמוּדָה וַאֲהוּבָה· מְאֻשֶּׁרֶת בָּנִים וְלִמְלָכִים תְּאוּבָה· בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים וּמִנְּדִיבִים שְׁאוּבָה· יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ:

דְּמֻיָּה לְהַשְׁוּוֹת הַמַּעֲמִיק לְמַאֲבוֹד· דַּדֶּיהָ יְרַוּוּ לְוַיַּת חֵן וְכָבוֹד· מַשְׁלֶמֶת שָׁלוֹם לְכָל־עָמֵל וְיַעֲבֹד· אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ· בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד:

הָעֵת אָב לִבְנוֹ יְרֻשָּׁתָהּ הִקְנָה· שְׁמַע בְּנִי מוּסָרָהּ תּוֹכַחַת חַיִּים קוֹנָה· אַל־תֵּט־יָמִין וּשְׂמֹאול וְאַל־תָּנוּד מִקִּנָּהּ· סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ· תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה:

ה"נ והערות

פיוט זה נמצא גם במח' קורפו, כ"י שוקן 13488 (אוסף דוד סופר, לונדון), דפ' 141–143. **מרבבותים קִדֵּשׁ.** בכ"י קורפו: 'מרבבותים קֹדֶשׁ'. וכנראה זה טעות, שהרי אמנם בסוף הפיוט כבפנים. **אֲדֹנָי בם.** כ"ה בפסוק שלפנינו. בנוב"ר ובכ"י קורפו: "יְ בם", בשם הוי"ה וכ"ה בפדר"ך פי' יב, סי' כב. **פְּנִימָה כְּבֻדָּה בהיותה.** בכ"י קורפו: 'כְּבֻדָּה פְּנִימָה בהיותה'. **בכניסתה לַחֻפָּה.** במח' רמ"ו: 'בכניסתה לְחֻפָּה'. **חֲמוּדָה ואהובה.** בכ"י קורפו: 'נאוה ואהובה'. **וְלִמְלָכִים תאובה.** בכ"י קורפו: 'וְלִמְלָכִים תאובה'. **וכל־חֲפָצִים.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא וכ"י קורפו. וראו תוספתא הוריות (צוקרמאנדל), פ"ב, ה"ז. במח' שד"ל: 'וכל־חֲפָצֶיךָ', כהמשך לפסוק במש' ג, טו. **חן וְכָבוֹד מַשְׁלֶמֶת שלום.** בכ"י קורפו: 'חן לִזְבוֹד מְשַׁלֶּשֶׁת שלום'. **לְכָל־עמל.** כה"נ במח' בולוניא. בכ"י וולמדונה 10: 'לְבָה יַעֲמוֹל'. במח' רמ"ו: 'לְבָה עמל'. בכ"י קורפו: 'לִבָּה עֲמַל'. **בִּשְׂמֹאולָהּ.** כה"נ במח' בולוניא, שד"ל, כ"י קורפו ובפסוק שלפנינו. במח' רמ"ו: 'וּבִשְׂמֹאלָהּ' וראו תי"ו עה"פ. בכ"י וולמדונה 10: 'וּבִשְׂמֹלָהּ'. **לבנו יְרֻשָּׁתָהּ.** בכ"י קורפו: 'לבנו יְרֻשָּׁתָהּ יְרֻשָּׁתָהּ', פעמיים. **תּוֹכַחַת חיים.** בכ"י קורפו: 'תוכחות חיים'. **מִקִּנָּהּ.** בכ"י קורפו: 'מִן קִנָּהּ'.

מקורות ומקבילות

לפרדס רמון. ע"פ סה"ם ד, יג ומד"ז. **ערד.** סה"ם ד, יד. **מתנה נתונה ממדבר.** ע"פ במ' כא, יח. **ממדבר ישימון.** ע"פ בגלי עירובין, דף מד ע"א, 'מסיס אדם עצמו במדבר'; ילקו"ש תו', רמז תצסד. **רכב הקודש וכו' סיני בקודש.** ע"פ תה' סח, יח. **בת מלך וכו'.** ע"פ תה' מה, יד. **מה יפית ומה נעמת.** סה"ם ז, ז. **הללו אותה.** ע"פ בר' יב, טו. **כי טוב סחרה וכו'.** מש' ג, יד. **באר חפרוה.** במ' כא, יח. **יקרה היא מפנינים.** מש' ג, טו. **וכל חפצים לא ישוו בה.** ע"פ מש' ח, יא. **דדיה ירוו.** ע"פ מש' ה, יט. **לויית חן.** מש' א, ט. **אורך ימים בימינה וכו'.** מש' ג, טז; בבלי שבת, דף סג ע"א; מדת"ה מז' ה, סי' ב; ילקו"ש ירמ', סוף רמז רפד. **שמע בני מוסרה.** ע"פ מש' א, ח. **אל תט ימין ושמאול.** מש' ד, כז. **סלסלה ותרוממך וכו'.** מש' ד, ח; מתע"ד פר' האזינו, לב, ב; בבלי ברכות, דף מח ע"א.

וְשָׁדֶיהָ כְּמִגְדָּלוֹת וְחוֹמָה בְּצָרוֹתֶיךָ׃ מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים תָּעוֹז בְּקוֹרוֹתֶיךָ׃ אֲמָרֶיהָ אִמְרֵי־נֹעַם יְהִי מִדַּבְּרוֹתֶיךָ׃ כֵּיוָן לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃

זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־כְּלֵי מַחֲמַדָּם׃ זָלִים יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ לְפִי הַדְרַת הוֹדָם׃ בָּהּ תָּשִׂים נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר וְהַדָּם׃ וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב׃ בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם׃

חָמֶד אַבְנֵי חֵפֶץ נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ קִנְיָנָם לְרֶגַע כְּמַרְאֵה הַחֲלוֹם׃ קִנְיָנָהּ נֶצַח בָּהּ תָּלֵט וְתִגְלֹם׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃

טַעֲמָהּ כִּי־תִטְעַם יַחֲפְרוּ מְצָרֶיךָ׃ הַחֲזֵק בְּמוּסָרָהּ וְיִכָּלְמוּ צָרֶיךָ׃ וְתוֹשִׁיבְךָ לָבֶטַח אֶל־עִיר מִבְצָרֶךָ׃ אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמָרֶךָ׃ אֶהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָ׃

יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיהָ תַּחְמֹד וְתִתְאַשַּׁר׃ מַעְגָּלָהּ תִּדְרֹךְ כִּי־טוֹב וְיָשָׁר׃ מִצְוֹתֶיהָ לִנְצֹר עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ תִּקְשָׁר׃ עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃

כִּי־נָעִים לְשָׁמְרָהּ בְּסוֹד מְזִמּוֹתֶיךָ׃ סִלְסוּלָהּ וְחִבּוּקָהּ כָּבוֹד מְרוֹמְמוּתֶךָ׃ מִקּוֹל מְחַצְּצִים לְהַשְׁמִיעַ בְּנֶחָמוֹתֶיךָ׃ רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ׃

מקורות ומקבילות

ושדיה כמגדלות וחומה. ע"פ סה"ש ח, י. **מעשרה שליטים.** ע"פ קה' ז, יט. **אמריה אמרי טעם.** ע"פ תה' קמח, ו. **כי לוית חן וכו'.** מש' ג, ט; מדת"נ (וורשא), פר' יתרו, סי' ח. **וכל כלי מחמדם.** ע"פ דה"ב לו, יט. **מצא חן ושכל טוב וכו'.** מש' ג, ד. **אבני חפץ.** ע"פ יסע' מד, יב. **נופך ספיר ויהלום.** שמ' כח, יח. **דרכיה דרכי נועם וכו'.** מש' ג, יח. **החזק במוסרה.** ע"פ מש' ד, יג. **עיר מבצרך.** ע"פ במ' לב, יח. **אל תעזביה ותשמרך.** מש' ד, ו. **ידידות משכנותיה.** ע"פ תה' פד, ב. **מצותיה לנצור על גרגרותיך תקשר.** ע"פ מש' ג, ג. **עץ חיים היא וכו'.** מש' ג, יח. **מקול מחצצים.** שופ' ה, יא. **רפאות תהי לשרך וכו'.** מש' ג, ח.

ה"ג והערות

וְשָׁדֶיהָ כְּמִגְדָּלוֹת. בכ"י קורפו: 'וְשָׁרֶיהָ מִגְדָּלוֹת', ללא כ'. **מֵעֲשָׂרָה שליטים.** בכ"י קורפו: 'מֵעֲשָׂרָה שליטים'. **תעז בְּקוֹרוֹתֶיךָ.** בכ"י קורפו: 'תעז בְּקַרְיוֹתֶיךָ'. **יְהִי מדברותיך.** כה"נ במח' שד"ל. בכ"י וולמדונה 10, מח' רמ"ו ובולוניא: 'יְהוּ מדברותיך'. בכ"י קורפו: 'יִהְיוּ מדברותיך'. **חן הֵם.** בכ"י קורפו: 'חן הֵן'. **מַחֲמַדָּם.** בכ"י קורפו: 'מַחְמַדָּם'. **תשים נֶפֶשׁ.** בכ"י קורפו: 'תשים הַנֶּפֶשׁ'. **קִנְיָנָהּ נצח בה תָּלֵט.** בכ"י קורפו: 'וּקְנִיָנָהּ נצח בה תִּלֵּט'. **אֶל־עִיר מבצרך.** בכ"י קורפו: 'בְּעִיר מבצרך'. **תחמד וְתִתְאַשַּׁר.** בכ"י קורפו: 'תחמד וְתִתְאָשַׁר'. **להשמיע בְּנֶחָמוֹתֶיךָ.** בכ"י קורפו:

לֶאֱטֹם אָזְנֶיךָ מִקַּחַת שִׁמְצָה· לָדַעַת וּלְהָבִין אִמְרֵי מָשָׁל
וּמְלִיצָה· לִבְךָ תִּתֵּן בְּמוֹבָא וּבְמוֹצָא· אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה
וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא:

מוּסַר הַיִּרְאָה מַעְגָּלָה תַּדְרֵךְ· דֶּרֶךְ חַטָּאִים תָּסוּר וְתַסְרֵךְ·
מִסּוֹדָם תִּרְחַק לְמַעַן תִּתְבָּרֵךְ· מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה
צַדִּיקִים יְבָרֵךְ:

נִפְלָאִים מִמְּךָ עֲלוּמִים וְלֹא גְּלוּיִים· חַדְרֵי חֲדָרִים סְתוּרִים
וַחֲבוּיִים· עֲבוּרָם תַּעֲבֹר אִיֵּי אִיִּים· שְׁמַע בְּנִי וָקַח אֲמָרַי וְיִרְבּוּ
לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים:

סְמוּכִים לָעַד בְּכָל־פִּנּוֹתֶיךָ· כְּנֶטַע מַסְמֵר תָּקְעֵם בְּבִינָתֶךָ·
מִשּׁוֹאַת רְשָׁעִים יִנָּצְרוּ מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ· אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפָּחֵד
וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ:

עַל־מִשְׁמָר תַּעֲמֹד וְתִתְיַצֵּב בַּמִּצְפֶּה· חֶמְדָּתָם תַּחְמֹד מִשֹּׁהַם
וְיָשְׁפֶּה· מִכֶּסֶף מְזֻקָּק וּמִזָּהָב מְיֻפֶּה· כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם
וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא:

פְּלָאִים וְנִפְלָאִים אִמְרֵי הַדַּעַת· עֲמֻקִּים מִשְּׁאוֹל לְהָבִין וְלָדַעַת·

ח"נ והערות

׳להשמיע בְּנַהֲמוֹתֶיךָ׳. **ולהבין אִמְרֵי.** בכ"י קורפו ללא תיבת ׳אִמְרֵי׳. **וְדַעַת אֱלֹהִים.** כה"נ במח׳ שד"ל, כ"י קורפו ובפסוק שלפנינו. בכ"י וולמדונה 10, מח׳ רמ"ו ובולוניא: ׳וְדַעַת קְדוֹשִׁים׳, וכ"ה בירושלמי (וויניציה), מס׳ ברכות, פ"ד, ה"ד; מה"ג פר׳ אמור, כא, א, ד"א משפטי. **דֶּרֶךְ חטאים.** בכ"י קורפו: ׳מִדֶּרֶךְ חטאים׳. **סְתוּרִים וחבויים.** בכ"י קורפו: ׳סְתוּמִים וחבויים׳. **אִיֵּי איים.** בכ"י קורפו: ׳בְּאִיֵּי איים׳. **יִנָּצְרוּ משכנותיך.** בכ"י קורפו: ״יצרו משכנותיך׳. **וְתִתְיַצֵּב במצפה.** כה"נ בכ"י וולמדונה 10, מח׳ רמ"ו, בולוניא וכ"י קורפו. במח׳ שד"ל: ׳וְהִתְיַצֵּב במצפה׳. **חמדתם תַּחְמֹד.** בכ"י קורפו: ׳חמדתם תִּתְאַוֶּה׳. **עֲמֻקִּים משאול.** בכ"י קורפו: ׳עֲמוּקָה משאול׳, כמו שנמצא באיו׳ שלפנינו.

מקורות ומקבילות

לדעת ולהבין אמרי. ע"פ מס׳ ח, ב. **אמרי משל ומליצה.** ע"פ מס׳ ח, ו. **לבך תתן.** ע"פ יחז׳ כח, ב. **במובא ובמוצא.** ע"פ ב"ב ג, כה. **אז תבין יראת ה׳ וכו׳.** מס׳ ב, ה. **דרך חטאים.** תה׳ א, א. **מארת ה׳ בבית רשע וכו׳.** מס׳ ג, לג. **שמע בני וקח וכו׳.** מס׳ ד, י. **סמוכים לעד.** תה׳ קיח, ח. **משואת רשעים.** ע"פ מס׳ ג, כה. **אם תשכב לא תפחד וכו׳.** מס׳ ג, כד. **משוסס ויספה.** ע"פ שמ׳ כח, כ. **מכסף מזוקק.** ע"פ תה׳ יב, ז. **כי חיים הם למוצאיהם וכו׳.** מס׳ ד, כב. **פלאים ונפלאים וכו׳.** ע"פ ירוש׳ חגיגה, פ"ב, ה"א [דף י ע"א]. **עמוקים משאול.** ע"פ איו׳ יא, ח.

נִרְאִים נִפְתָּלִים וּלְנֶחְסָרִים מִדַּעַת· כְּלָם נְכֹחִים לַמֵּבִין וְיִשָּׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת:

צָרוּפָה לִמְאֹד לִשְׁמֹר הַבִּינָה· יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית חָכְמָה וּתְבוּנָה· כָּבוֹד יִנְחַל הַמַּשְׂכִּיל לְהִתְבּוֹנְנָה· תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה:

קִנְיָן תִּבְחַר לְעֵינַיִם מַגִּיהִים· שְׂנֹאת דֶּרֶךְ מִזֵּדִים וּמִתְגָּאִים· סוּר וְאַל־תֵּחַד בִּקְהַל יְהִירִים וְגֵאִים· טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָוִים· מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים:

רֵאשִׁית חָכְמָה נְתִיבוֹתֶיךָ תְּיַשֵּׁר· צֶדֶק וּמִשְׁפָּט תָּכִין וּתְיַשֵּׁר· אָרְחוֹת חָכְמָה הֲבִינוֹתֶיךָ לְיַשֵּׁר· בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרִיתֶיךָ· הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר:

שַׁחַר וְאִישׁוֹן הִשָּׁמֵר מִמּוֹקֵשׁ· אַחֲרֵי לֹא־יוֹעִיל פֶּן־תִּנָּקֵשׁ· שְׁמֹר אֲמָרַי וֶחְיֵה וְאַל־תִּתְעַקֵּשׁ· בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי· אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ:

תּוֹחֶלֶת לְהוֹגֶיהָ וּלְשׁוֹמְרֶיהָ סִבְרָה· תְּעָלָה וּרְטִיָּה מִפֶּצַע וְחַבּוּרָה· תּוּר מֵהִשְׁתָּרֵר כִּי־אִם בִּי לְהִתְגַּבְּרָה· לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה· אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה:

אָז בְּשִׂמְחָתָה רֶכֶב הַקֹּדֶשׁ· מֵרִבְבוֹתַיִם קִדֵּשׁ·
אַלְפֵי שִׁנְאָן לְהִתְקַדֵּשׁ· אֲדֹנָי בָּם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ:

מקורות ומקבילות

נפתלים. לעו׳ ה, יג. **כולם נכוחים למבין וכו׳.** מש׳ ח, ט. **יראת ה׳ ראשית חכמה.** ע״פ תה׳ קיא, י. **כבוד ינחל.** ע״פ ש״א ב, ח; מש׳ ג, לה. **תחלת חכמה יראת ה׳ וכו׳.** מש׳ ט, י. **טוב שפל רוח וכו׳.** מש׳ טז, יט. **ראשית חכמה נתיבותיך תישר.** ע״פ מש׳ ד, ז. **בדרך חכמה הוריתיך וכו׳.** מש׳ ד, יא. **שמור אמרי.** מש׳ ז, א. **בצדק כל אמרי פי וכו׳.** מש׳ ח, ח. **תעלה ורטיה וכו׳.** ע״פ בבלי קידושין, דף ל ע״ב. **מפצע וחבורה.** ע״פ ישע׳ א, ו. **לי עצה ותושיה וכו׳.** מש׳ ח, יד; מדת״נ (וורשא), פר׳ בראשית, סי׳ א.

ה״נ והערות

ולְנֶחְסָרִים מדעת. כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. בכ״י וולמדונה 10 ומח׳ רמ״ו: ׳לְנֶחְסָרִים מדעת׳. בכ״י קורפו: ׳לְנֶחְסָרִים מדעת׳. **סוּר וְאַל־תֵּחַד.** בכ״י קורפו: ׳סוד אַל־תְּאַחַר׳. **עֲנָוִים.** זהו הקרי, והכתיב ׳עניים׳. **נְתִיבוֹתֶיךָ תְּיַשֵּׁר.** בכ״י קורפו: ׳נְתִיבוֹתֶיהָ תְּאַשֵּׁר׳. **תכין וּתְיַשֵּׁר.** בכ״י קורפו: ׳תכין וְתִתְעַשֵּׁר׳. **ארחות חָכְמָה.** בכ״י קורפו: ׳ארחות חַיִּים׳.

יוֹצֵר לְשַׁבַּת נַחֲמוּ

אֶת־יוֹם פְּדוּתְכֶם· אָחִישׁ וְתֵרֶב גְּדֻלַּתְכֶם· נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי·
יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: בַּאֲשֶׁר לָקַת בְּעַוְלֶיהָ· בֶּם נֶחָמוֹת
אַכְפִּילָהָ· דִּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ: גִּיל וְשִׂישׂ
לְהַגְבִּר· גְּבוּל צְבִי הַמְדֻבָּר· קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר:

יִרְאוּ הוֹד אֱלֹהֵינוּ וַהֲדָרוֹ· הָעוֹשִׂים צִבְיוֹנוֹ וּמְצַפִּים פְּאֵרוֹ·
חִזְקוּ וְנִתְחַזֶּקֶה לַעֲשׂוֹת כְּמַאֲמָרוֹ· לְהַאֲמִירוֹ קָדוֹשׁ:

דּוֹרְשֵׁי יְהוָה וּמְבַקְשֵׁי פָנָיו וְתוֹרָתוֹ יִשְׁאָלוּ· דֶּרֶךְ וּמַסְלוּל
לִמְקוֹם הוֹרָאָה יָסֹלּוּ· כָּל־גֵּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ:
הַר הַקֹּדֶשׁ בֵּית מוֹשַׁב יְהוָה· הַיּוֹשֵׁב אֹהֶל קָרָא לְכָל־הֲמוֹנַי·
וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה: וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד גּוֹזֵר וְגוֹמֵר· וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת
שִׁיבַת שׁוֹמֵר· קוֹל אוֹמֵר:

זֶרַע אֱמֶת כֻּלּוֹ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב לְהָצִיץ· זָרִים יִדְמוּ כִּמְסוּכָה בְּלִי
לְהַחֲצִיץ· יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ: חֵיל צוֹבָאִים עַל־אֲרִיאֵל
וְעַל־עַמָּה לְכַלָּם· חִיל יֹאחֵזוּן וְיִמּוֹגוּ חֲלָלָם· וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם

ה"נ והערות

יוצר לשבת נחמו. לרבי יהודה בר מנחם, מיוסד עפ"י א"ב כפול, יהודה ובכל בית שזורים קטעי פסוקים מהפטרת נחמו על הסדר. **באשר לָקַת.** כה"נ בכ"י וולמדונה 10, מח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'באשר לָקְתָה'. **לעשות כְּמַאֲמָרוֹ.** במח' רמ"ו: 'לעשות בְּמַאֲמָרוֹ'. **דורשי יְיָ.** כה"נ בכ"י, במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'דּוֹרְשֵׁי תּוֹרָה'. **זָרִים ידמו.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'זֵדִים ידמו'. **עמה לְכַלָּם.** כה"נ בכ"י, מח' רמ"ו ובולוניא. במח' שד"ל: 'עמה לְכֻלָּם'.

מקורות ומקבילות

יוצר לשבת נחמו. סה"ת סוף סי' לא. **פדותכם.** ע"פ תה' קיח, ט. **אחיש.** ע"פ ישע' ס, כב. **ותרב גדולתכם.** ע"פ תה' עא, כא. **נחמו נחמו.** ישע' מ, א. **באשר לקת בעולה.** ע"פ ישע' מ, ב. **כם נחמות אכפילה.** ע"פ איכ"ר פר' א, סי' מז; פדר"ך פי' טז; ילקו"ש ישע', רמז תמה. **דברו על.** ישע' מ, ב. **גיל ושיש.** ע"פ ישע' סה, יח. **קול קורא.** ישע' מ, ג. **יראו הוד אלהינו והדרו.** ע"פ ישע' לה, ב; בבלי יומא, דף כא ע"ב; במדב"ר פר' יב, סי' ד. **העושים צביונו ומצפים פארו.** ע"פ בבלי מגילה, דף טו ע"ב, 'לעושין צביונו ולמצפין תפארתו'; ילקו"ש ישע', רמז תלו, סי' כח. **חזקו ונתחזקה.** ע"פ דה"א יט, יג. **לעשות כמאמרו.** ע"פ מדת"נ (ורשא), פר' לו, סי' יג, 'זרח לעשות דברי מאמרי'. **להאמירו קדוש.** ע"פ דב' כו, יח. **דורשי ה'.** ע"פ תה' ט, יא. **ומבקשי פניו.** ע"פ תה' כד, ו. **דרך ומסלול.** ע"פ ישע' לה, ח. **כל גיא.** ישע' מ, ד. **הר הקודש.** ירמ' לא, כג. **מושב ה'.** ע"פ תה' קלב, ג. **וגגלה כבוד.** ישע' מ, ה. **ולא יכנף.** ישע' ל, כ. **והיו עיניך.** ישע' ל, כ. **זרע אמת.** ע"פ ירמ' ב, כא. **מעיר כעשב להציץ.** ע"פ תה' עב, טז. **יבש חציר.** ישע' מ, ז. **חיל צובאים.** ע"פ ישע' כט, ז. **חיל יאחזון.** ע"פ ישע' יג, ח. **ודבר אלהינו.** ישע' מ, ח.

לְעוֹלָם: טוֹב וְיָשָׁר מוֹרֶה חַטָּאִים בַּדֶּרֶךְ בְּצִדּוֹ לְהֵחָסֶה בְּצִבְיוֹן· טוּבוֹ לְנַהֵר וְלוֹמַר זֶה אֵלִי יֶשַׁע עַמּוֹ עֶלְיוֹן· עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן:

יִשְׂמַח וְיַעֲלוֹ עַם בּוֹטֵחַ בּוֹ· יֶשַׁע וּגְדֻלָּה לַעֲשׂוֹת לִמְחֻטָּבוֹ· הִנֵּה יְהוָה אֱלֹהִים בְּחָזָק יָבֹא: כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן שְׁעִית כָּל־גּוֹעָה· כַּבִּיר יַרְבִּיץ עַמּוֹ שָׁם בְּטוּב מִרְעֶה· כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה: לְמִי שֶׁלִּבּוֹ נוֹקְפוֹ וְגָדוֹל בְּעֵינָיו אוֹסֵף עֲמוּסֵי מֵעַיִם· לְהוֹצִיא מִלִּבּוֹ יִדְרֹשׁ וְיָתוּר לְפָנָיו כִּבּוּץ נוֹחֲלֵי שְׁלוּלַת מַיִם· מֵי־מָדַד בְּשֶׁעֶלוֹ מַיִם:

מִכְתַּב נֶחָמוֹתַי שִׁחַרְתִּי כְּחֶזְיוֹן עֲדֵי נֶאֱמָנַי· מַאֲמָרָם מִפִּיו שָׁמְעוּ וְיִחֲלוּ כָּל־הֲמוֹנַי· מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ· יְהוָה: נָצַח בֶּטַח יִשְׂרָאֵל בְּחִירוֹ לְהוֹשִׁיעֵנוּ· נִגְלָה לְדוֹרֵשׁ טוּבוֹ יִשְׁעוֹ לְיַדְּעֵנוּ· וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנוּ: סוֹד יְהוָה לְיִרְאֵי שְׁמוֹ וְזִכְרֵהוּ· סוֹכֵר מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ· אֶת־מֵי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ:

עַם עָנִי מְרֻסָּק וּמְרֻפָּט· עֶלְיוֹן לִתְּנוֹ בְּצֶדֶק אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט· וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט: פִּקּוּדֵי יוֹם יוֹם מְשַׁעֲשַׁעַת· פֶּרַח לִנְצֹר וְלִשְׁמֹר בְּכָל־עֵת מוּדַעַת· וַיְלַמְּדֵהוּ דַּעַת: צִיּוֹן שַׁעֲרֵי צְדָקוֹת אוֹהֵב הָעוֹסֵק לְרוֹמְמָנוּ· צִבְיוֹנוֹ יְמַלֵּא וּמַטַּע קֹדֶשׁ יְפָאֲרֵנוּ· וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנוּ:

מקורות ומקבילות

טוב וישר מורה חטאים. ע"פ תה' כה, ח. **גלילו להחסה.** ע"פ ישע' מז, יג. **בלבון.** ראו בגלי מגילה דף טו ע"ב, 'לעושין לבנונו'. **טובו לנהר.** ע"פ ירמ' לא, יא. **על הר.** ישע' מ, ט.

עם כוטח. ע"פ תה' סב, ט. **הנה ה' וכו'.** ישע' לה, ב. **כבוד הלבנון.** ישע' לה, ג. **ירבין עמו.** ע"פ יחז' לד, יד. **כרועה עדרו.** ישע' מ, יא. **מי מדד.** ישע' מ, יב. **מכתב.** ראו דה"ב כא, יב. **נחמותי שחרתי.** ע"פ ישע' מ, א. **כחזיון עדי נאמני.** ע"פ ישע' ח, ב. **מי תכן.** ישע' מ, יג. **נצח בטח ישראל.** ע"פ ש"א טו, כט. **ישראל בחירו.** ע"פ ישע' מה, ד; דה"א טז, יג. **להושיעו.** ע"פ ישע' י, כ. **ואיש עצתו יודיעו.** ישע' מ, יג. **סוד ה'.** ע"פ תה' כה, יד. **סוקר מראשית אחרית.** ע"פ ישע' מו, י. **ושומר תורה אשרהו.** משל' כט, יח. **את מי יועץ ויביהו.** ישע' מ, יד. **ומרופט** - קרוע. ע"פ רש"י עמ"ס שבת, דף קמא ע"ב, ד"ה מרופט. **עליון לתנו.** ע"פ תה' פט, כח. **בצדק.** ע"פ ישע' מב, ו. **אלהי המשפט.** מלא' ב, ח. **וילמדהו.** מ, יד. **וילמדהו דעת.** ישע' מ, יד. **צדקות אוהב.** ע"פ תה' יא, ז. **ודרך תבונות.** ישע' מ, ד.

ח"נ והערות

חטאים בדרך. כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י: 'חטאים בדרך'. במח' רמ"ו: 'חטאים בדרך'.

קְדוֹשִׁים עוֹשֵׂי רְצוֹן נוֹטֶה כַּדֹּק שָׁמַיִם לְהַפְלִיא. קָמֵיהֶם כְּאַיִן נֶחְשָׁבוּ לִפְנֵי גוֹאֲלִי. הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי: רָעָתָם מִהֲרָה מְאֹד וְלֹא שָׁבוּ. רְפוּאָה לְמַכָּתָם אֵין עַל־כִּי נִתְעָבוּ. וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ: שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְמַלֵּט מִקְּטֹל. שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק דַּלִּים יָחִישׁ בִּיאָתוֹ עַמּוֹ לִנְטֹל. הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל:

תַּקִּיף שַׂגִּיא כֹּחַ לֹא מְצָאנוּךָ מִמָּרוֹם רוּחַ עָלֵינוּ הָעֵר. תָּאֵבְתָּ לְזַכּוֹתֵנוּ שְׁנֵי גְזֵרֵי עֵצִים עַל־מִזְבַּחֲךָ לְהַבְעֵר. וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר: יוֹם יוֹם מֵאַהֲבָה מְגֻלָּה. הַקְרָבַת שְׁנֵי תְמִידִין חָפַצְתָּ מִמֶּנִּי לְהַעֲלָה. וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה: וְצָרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת לְהַעֲבִיר מִלֵּב וְלִשְׁכֹּחַ. דִּין אֵשׁ וּמַיִם הָתֵם לְפָנֶיךָ כַּעֲשִׂיַּת מַרְקוֹחַ. וְקוֵי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ:

הָפֵחַ בַּחוּרֵי רֶשַׁע יָהוּ גְדוּרִים. מִבְטָחָם נָאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ בְּהִדּוּרִים. יַעֲלוּ אֶבֶר כַּנְּשָׁרִים: חָשִׁים קַיִּם חֻקֶּיךָ וְתוֹרָתְךָ יַעַלְעוּ. מַאֲוָיִם מַהֵר וּבִמְרְעֶה טוֹב יִרְעוּ. יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָּעוּ: חֵיל גּוֹיִם יֹאכְלוּ כָּעֵב יָעוּפוּ. קָהָל גָּדוֹל וְחֵיל רָב מִכָּל־קְצָוֹת יֵאָסֵפוּ. יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ:

יִרְאוּ הוֹד אֱלֹהֵינוּ וַהֲדָרוֹ. הָעוֹשִׂים צִבְיוֹנוֹ וּמְצַפִּים פְּאֵרוֹ. חִזְקוּ וְנִתְחַזְּקָה לַעֲשׂוֹת כְּמַאֲמָרוֹ. לְהַאֲמִירוֹ קָדוֹשׁ:

ה"נ והערות

קָמֵיהֶם כְּאַיִן. כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. בכ"י: 'קָמִים לָאֵין'. במח' רמ"ו: 'קָמִים כְּאַיִן'.

מקורות ומקבילות

גויס. ילק' מ, טו. **וכשחק מאזניס.** ילק' מ, טו. **שופט בצדק.** ע"פ ילק' יח, ד. **הן מיס.** ילק' מ, טו. **תקיף שגיא וכו'.** ע"פ איו' לז, כג. **ממרוס רוח עליו הער.** ע"פ ילק' לב, טו. **עליס על מזבחך להבער.** ע"פ ויק' ו, ה. **לבנון אין די בער.** ילק' מ, טז. **יוס יוס.** ע"פ ילק' נח, ב; מס' ח, לד. **מלהבה מגלה.** ע"פ מס' כז, ה. **הקרבת שני תמידין וכו'.** ע"פ שמ' כט, לח; במ' כח, ג. **וחיתו אין.** ילק' מ, טז. **וצרות הראשונות וכו'.** ע"פ ילק' סה, טז. **וקווי ה'.** ילק' מ, לא. **הפח בחורי.** ילק' מב, כב. **נאדר בקודש.** שמ' טו, יא. **יעלו אבר.** ילק' מ, לא. **ובמרעה טוב.** ע"פ יחז' לד, יד. **ירוצו ולא.** ילק' מ, לא. **חיל גויס.** ע"פ ילק' סא, ו. **קהל גדול.** ע"פ יחז' לח, טו. **מכל קצות יאספו.** ע"פ ילק' יא, יב. **ילכו ולא ייעפו.** ילק' מ, לא.

קדושים עושי רצונו. ע"פ תה' קג, כא. **נוטה כדק שמים.** ע"פ ילק' מ, כב. **קמיהם.** ע"פ דב' כח, ז. **כאין נחשבו.** ע"פ ילק' מ, יח. **לפני גואלי.** ע"פ תה' יט, טו; איו' יט, כה. **הן**

קְרִיאָה לְתַעֲנִית צִיבּוּר

כהן **וַיְחַל** מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו· וַיֹּאמֶר· לָמָּה יְהוָה יֶחֱרֶה
אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל
וּבְיָד חֲזָקָה: לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר· בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג
אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה· שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ
וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ: זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל
עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם· וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן
לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: וַיִּנָּחֶם יְהוָה· עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ: פ

לוי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים·
וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים· אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר· וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־
הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ
וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר· גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־
מוּל הָהָר הַהוּא: ישראל וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ
שָׁם· וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה: וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא· יְהוָה
יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן· אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד

מקורות ומקבילות

קריאה לתענית ציבור. ע"פ מס"ו פר' יז, ה"ה; כ"י כ"ה, דף 376; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה בפוריס; מח' רומניא, דף קלו ע"א. **קורין ג' גברי.** ע"פ ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה כמה. **כהן ד' פסוקים.** סדו' רס"ג עמ' שעגכ"ו כ"ה, דף 376. **ויחל משה וכו'.** שמ' לב, יא-יד; מס"ו פר' יז, ה"ה; סדו' רס"ג עמ' שעג, קריאה למנחה של תעניה; פסקי ריא"ז עמ"ס מגילה, פ"ד ה"ה, אות ה; סה"ת סי' לז; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה בפוריס; מח' רומניא, דף קלו ע"א. **לוי - פסל לך.** סדו' רס"ג עמ' שעג; כ"י כ"ה, דף 376; מח' רומניא, דף סא ע"א ודף קלו ע"א. **ויאמר ה' אל משה.** שמ' לד, א-י. **נוצר חסד.** ל' רבתי, ע"פ המסורה.

לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה׃ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ וַיְמַהֵר מֹשֶׁה׃ וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר׃ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ׃ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ וַיֹּאמֶר׃ הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם׃ וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃

הפטרת לתענית ציבור במנחה

אומרים ברכת ההפטרה לעיל עמ' 260 וקורא:

דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ׃ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו׃ וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי׃ נְאֻם יְהוָה׃ כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ׃ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶّלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ׃ וְנָתַן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם׃ כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן׃ הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה

מקורות ומקבילות

אשר אני עשה עמך. מח' רומניא, דף קלו ע"ח. **דרשו ה' בהמצאו וכו'.** יפע' נה, ריג; מס"ו פר' יז, ה"ה; רמ"א או"ח, סי' תקסו, ס"ח; ספה"ש, הל' תפילה, שער ו, ד"ה בפוריס. רא"ו מח' רומניא, דף סח, סוף ע"ח.

בְּרֹוש וְתַחַת הַסִּרְפָּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת: פ

כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת: אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע: ס וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ: פ

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפַצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי: וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת: ס וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי: וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים: נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוֹה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו:

ואומרים ברכות אחר ההפטרה, לעיל עמ' 260, עד 'מגן דוד'.

מקורות ומקבילות

כה אמר ה'. יפע' נו, ח־ח. **עוד אקבץ עליו לנקבציו.** ספה"ם, הל' תפילה, שער ו, ד"ה בפוריס.

ח"נ והערות

וְתַחַת. זהו הקרי, והכתיב 'תחת'.

סדר
ברכות

פרק

ברכות המצוות

לפני קביעת מזוזה מברכים (ובחנוכת הבית מוסיפים מזמור ל׳, לעיל עמ׳ 396):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְבֹּעַ מְזוּזָה:

לפני עשית מעקה מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה:

ההולך למוד את גרנו אומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ· שֶׁתִּשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ:

התחיל למוד את גרנו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַשּׁוֹלֵחַ בְּרָכָה בַּכְּרִי הַזֶּה: מדד ואחר כך בירך הרי זו ברכה לבטלה.

ח״נ והערות

ברכות המצוות. ברכות דלהלן המופיעות בקובץ ההלכות והמנהג הנ״ל במח׳ רמ״ו ובולוניא הינן: מזוזה, חלה, טבילת נדה, טבילת אדם (גר), טבילת כלים.

מקורות ומקבילות

ברכות המצוות - אינו חותם ב״ברוך״. ע״פ בבלי ברכות, דף מו ע״א ורש״י ד״ה כדתניא; הל״פ הל׳ ברכות, ד״ה ת״ר כלו; ר״ח עמ״ס פסחים, דף קד ע״ב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות כד. **לפני קביעת מזוזה.** ע״פ סהא״ק, סוף עניין מזוזה; כ״י כ״ה, דף 3146. **מזוזה.** ע״פ דב׳ ו, ט; בבלי שבת, דף לב ע״ב; מס׳ תפילין פר׳ א, הל׳ כא. **ברכת לקבוע מזוזה.** שדר״א דב׳, שאילתא קמה; סדו׳ רס״ג עמ׳ ק; הל״ק לרי״ף, הל׳ מזוזה, דף ה ע״א; הלק״ל, הל׳ סידור מזוזה, סי׳ י; פסקי ריא״ז הל׳ מזוזה וס״ת, אות א; סהא״ק סוף עניין מזוזה; סת״ר נספחים סי׳ טו; סה״ת סי׳ מח; כ״י כ״ה, דף 3146. ורא״ו ירוש׳ ברכות פ״ט, ה״ג. **ואנו לקבע מזוזה.** דב׳ ו, ט; יא, כ; מכל׳ מנחות, פ״ג, מ״ז; בבלי מנחות, דף לא ע״ב. **לעשות מעקה.** סה״ע הל׳ ציצית דף טו. **לעשות מעקה.** שדר״א דב׳ שאילתא קמה; סדו׳ רס״ג עמ׳ קא; רמב״ם, הל׳ ברכות פי״א, הי״ב; סה״ע הל׳ ציצית דף טו. **ואנו לעשות מעקה.** ע״פ דב׳ כב, ח; ספרי דב׳, פי׳ רכט, סי׳ ח; ירוש׳ ברכות, פ״ג, ה״ג [דף כה, סוף ע״א]; בבלי קידושין, דף לד ע״א. **ההולך למוד את גרנו וכו׳.** ע״פ בבלי תענית, דף ח ע״ב; סמ״ג, עשין, סי׳ כז; הגהגס למרחק; פסקי ריא״ז עמ״ס תענית, פ״א ה״ב, אות יח; כ״י כ״ה, דף 3137. רא״ו הגהות יעב״ץ עמ״ס יבמות, דף סג ע״א, ד״ה הני מברכן. **ברכה במעשה ידיו.** ע״פ דב׳ כח, ח; תה׳ ג, יח. **בא״י אמ״ה השולח ברכה.** ע״פ בבלי תענית, דף ח ע״ב, ורש״י ד״ה ברוך השולח.

לפני הפרשת תרומות ומעשרות מטבל ודאי מברכים (מפירות דמאי שהם פירות ספק שהופרשו מהן מעשרות, יפריש בלא ברכה):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת:

לפני פדיון מעשר שני ודאי מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־פִּדְיוֹן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי:

בשתי הברכות דלעיל נוהגים כדלקמן, לוקחים מן התוצרת מעט יותר מאחד למאה ואומרים:

יוֹתֵר מֵאֶחָד מִמֵּאָה שֶׁיֵּשׁ כָּאן הֲרֵי הוּא תְּרוּמָה גְּדוֹלָה בְּצַד צָפוֹנוֹ· אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁיֵּשׁ כָּאן וְעוֹד תִּשְׁעָה חֲלָקִים כְּמוֹתוֹ בְּצַד צָפוֹנָם שֶׁל־הַפֵּרוֹת הֲרֵי הוּא מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן· אוֹתוֹ אֶחָד מִמֵּאָה שֶׁעֲשִׂיתִיו מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן עָשׂוּי תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר· (בשנות מעשר שני **וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי**) (בשנות מעשר עני: **וּמַעֲשַׂר עָנִי**) בִּדְרוֹמָם· (בשנות מעשר שני **וּמְחֻלָּל הוּא וְחֻמְשׁוֹ עַל־פְּרוּטָה בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּיו לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעִי**)· אִם הוּא רְבָעִי יִהְיֶה מְחֻלָּל הוּא וְחֻמְשׁוֹ עַל־פְּרוּטָה בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּיו לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעִי·

המטבע לחילול מעשר שני ורבעי הוא מטבע שיש לו ערך ריאלי. וכל פעם שפודים צריך להמעיט מערכו בערך של פרוטה, שהיא כחלק הארבעים מערך גרם כסף צרוף, וצריך שיהיה מיוחד לפדיון מעשר שני ורבעי. מספר הפעמים שניתן לחלל על כל מטבע הוא כמספר ערך הפרוטות שיש בו. כשנתמלא המטבע שהקציב, יחללו כולו חוץ מפרוטה החמורה שבו על מטבע אחר שערכו לפחות שווה פרוטה, ויאמר:

מקורות ומקבילות

לפני הפרשת וכו' מברכים. תוספתא ברכות פ"ו, הי"ד; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; שו"ע יו"ד סי' שלא, סע"ח. **טוסח הברכה.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הי"ד; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; שו"ע יו"ד סי' שלא, סע"ח. **ולוו להפרים תרומות.** ע"פ במ' יח, ח ואילך; דב' יח, ד; משנ' מס' תרומות. **ולוו להפרים... מעשרות.** ע"פ במ' יח, כא-כד; משנ' מס' מעשרות. **לקב"ו על פדיון מעשר.** ירוש' דמאי פ"א, ה"ד; סהא"ק פדיון מעשר שני. **ולוו על פדיון מעשר שני.** ע"פ דב' יב, יז, יזריח; יד, כדרכו; משנ' מס' מעשר שני, פ"א. **טוסח הפרשת תרו"מ.** ע"פ משנ' דמאי פ"ה, מ"ב.

הַפְּרוּטָה הַחֲמוּרָה שֶׁל־מַעֲשֵׂר שֵׁנִי אוֹ רְבָעִי יִשָּׁאֵר מַעֲשֵׂר שֵׁנִי אוֹ רְבָעִי· וְהַמּוֹתָר – מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעִי – שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִהְיֶה מֻחָלָל הוּא וְחֻמְשׁוֹ עַל־מַטְבֵּעַ זֶה·

את המטבע האחר צריך לשחוק ואחר כך לזרוק אותו לרוח או לים. ביום האחרון של חול המועד של פסח (לכתחילה יש לבער בערב פסח) של השנים שלישית וששית למחזור שנות השמיטה שהם השנים של מעשר עני, יש לאבד את כל המטבעות לפדיון שיש בידו.

אותו חלק של התוצרת שנקבע כתרומה וכתרומת מעשר, יש לאבדה בצורה שאין בה ביזיון, ולמשל לקבור אותו. אחר שהופרש המעשר הראשון, אם אף לוי לא בא לתבוע אותו, מותר לבעלים לאכלו. המעשר השני מותר מיד באכילה אחרי שנפדה. המצב בקשר למעשר עני דומה למצב של מעשר ראשון. כל מי שאין בביתו אוכל לשנה אחת נחשב לעני ועל כן יכול הוא לקחת לעצמו את מעשר העני, מי שיש לו אוכל בבית לשנה שלמה חייב לתת את המעשר לעני.

כל הדברים הללו נאמרים לזמן הזה, כשאין בית המקדש, ולפי סברת רוב החכמים שדיני מעשרות ותרומות חלים רק מדרבנן.

לפני פדיון פירות רבעי ודאי מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־פִּדְיוֹן רְבָעִי:

אם פודים רבעי בלבד אומרים:

רְבָעִי זֶה יִהְיֶה מֻחָלָל הוּא וְחֻמְשׁוֹ עַל־פְּרוּטָה בַּמַּטְבֵּעַ שֶׁיִּחַדְתִּיו לְחִלּוּל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּרְבָעִי:

נוהגים במטבע כאמור לעיל בענין מעשר שני.

ה"נ והערות

לקחת לעצמו את מעשר העני. ראו רמב"ם, הל' מתנות עניים, פ"א, ה"ח; דרך אמונה ס"ק מה, ופ"ז, ה"ז ודרך אמונה ס"ק לז והי"י. **אוכל בבית לשנה שלמה.** ראו רמב"ם, הל' מתנות עניים, פ"ט, הי"ג.

מקורות ומקבילות

הפרוטה החמורה וכו'. ע"פ חזו"א דמאי, סי' טו, אות יב; דרך אמונה הל' תרומות, פ"ג, הל' כד, ס"ק רכה. **את המטבע האחר וכו'.** ע"פ שו"ע יו"ד, סי' רלד, ס"ו. **וכתרומת מעשר.** ראו רב"י עמ"ס סוכה, דף לה ע"ב, ד"ה הרי מכשירה. **כל מי שאין בביתו אוכל וכו'.** ראו מצ' פאה, פ"ח, מ"ח; טור יו"ד, הל' צדקה, סי' רנג, 'אבל האידנא' וכו' ושו"ע ס"ב; שו"ת שבט הלוי, ח"ב, סי' קכ, 'מיהו כתבתי וכו', והכל לפי המצב והתקופה'. **כשאין בית המקדש.** ע"פ שו"ע יו"ד, סי' רלד, ס"ו, 'והאידנא, שאין'. **אקב"ו על פדיון נטע.** סהא"ק פדיון נטע רבעי; טור יו"ד, סי' רלד. ע"פ רמב"ם, הל' מאכלות אסורות, פ"י, הי"ז; ס' כלבו סי' צב; שו"ע יו"ד סי' רלד, ס"ו. **ואומו על פדיון רבעי.** ע"פ מצ' מעשר שני, פ"ה, מצ' א-ט. **רבעי.** ע"פ ויק' יט, כד. **רבעי זה יהיה וכו'.** שו"ת מנחת יצחק, ח"ח, סי' פה; דרך אמונה הל' מעשר שני ונטע רבעי, פ"ה, ה"ה.

לפני הפרשת חלה מעיסה החייבת בהפרשה מברכים. ובספק שיעור המתחייב בהפרשת חלה, מפריש ללא ברכה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה:

האשה הטובלת לנידתה, אחרי שטבלה פעם אחת מברכת ותטבול שנית:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־הַטְּבִילָה:

גר המתגייר בפני בית דין אחר שטבל מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־הַטְּבִילָה:

לפני טבילת כלי או כלים רבים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־טְבִילַת כֶּלִי (כֵּלִים):

מקורות ומקבילות

ולזמן להפריש תרומה. ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הל' יד; ספר המנהגים (חילדיק), מנהגי חודש ניסן, ד"ה ואין לשין; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריב; סת"ר סי' מה, ד"ה מלאתי. **אחרי שטבלה מברכת.** סדו' רס"ג עמ' לד; הלק"ל, הל' שעור המקוה, סי' ד. **ברכת ולזמן על הטבילה.** סדו' רס"ג עמ' לד; הלק"ל, הל' שעור המקוה, סי' ד; סהמ"ק עניין טבילה; סה"ת סי' ג; כ"י כ"ה, דף 140מ. **ולזמן על הטבילה.** ע"פ ויק' טו, יח; בבלי שבת, דף סד ע"ב, ע"פ ויק' טו, לג; בבלי ע"ז, דף עה ע"ב, ע"פ במ' לא, כג. **גר המתגייר.** ע"פ מש"ט בר', פר' יח, סי' יד; הלק"ל, הל' שעור מקוה, סי' ח; סהמ"ק עניין טבילה. **אחר שטבל מברך.** סהמ"ק עניין טבילה; סה"ת סי' ג. **ברכת טבילה.** רלו שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפג וסדר יוה"כ, סי' צי. **ולזמן על הטבילה.** רלו סהמ"ק עניין טבילה; סה"ת סי' ג. **לפני טבילת כלי.** סרש"י סי' שסא; ספ"ר הל' איסור והיתר סי' תפא; כ"י כ"ה, דף 140מ. **ברכת 'על טבילת כלים'.** סרש"י סי' שסא; ספ"ר הל' איסור והיתר, סי' תפא; מהו"ו הל' פסח סי' י; טור יו"ד, סי' קכ; רא"ביה"ה מ"ב, פסחים סי' תסד; סה"ת סי' ג; כ"י כ"ה, דף 140מ. **ולזמן על טבילת כלים.** במ' לא, כא-כב; ירוש' ע"ז, פ"ה, הל' טו; בבלי ע"ז, דף עה ע"ב. **חילוק בין כלי יחיד לרבים.** טור יו"ד, סי' קכ. ורלו בית הבחירה למאירי עמ"ס ע"ז, דף עה ע"ב.

ח"נ והערות

וצונו להפריש תרומה. כך הנוסח בכ"י כ"ה, דף 44א, מח' רמ"ו, בולוניא ונוסח עיקרי בשד"ל המובא בדיני פסח, אולם ראו שו"ע יו"ד, סי' שכ"ח, ס"א; שערי צדק, שער מצות הארץ, פ"ד סי' לב; דרך אמונה ביכורים, פ"ה, הי"א; בירור הלכה קמא, יו"ד סי' שכ"ח, בענין הנוסח להפריש חלה או תרומה חלה או חלה מן העסה וכו', אמנם כתוב בשבה"ל, סדר פסח, סי' ריב: 'ולא יאמר להפריש חלה דלאו ברכה היא ופי' חלה היא עוגה וחררה, ואין בו שם הפרשה כלל וחלה תרימו תרומה כתיב והכי קאמר חלה אחת מן העוגות תרימו לשם תרומה ומיהו תרומה נקראת ותרומה שמה ואין לשנות' וכן הוא בסת"ר סי' מה, ד"ה מצאתי. ובאור"ח (בוכנר), סי' כ, כתב: 'ומברכין להפריש חלה או תרומה, ויש לצאת ידי שניהם'. במח' רומניא, דף קט ע"א: 'להפריש חלה מן העסה'. **על טְבִילַת כלים.** במח' רמ"ו ובולוניא: 'או על הַטְבָּלַת כלים'. וכן הוא בספר האורה ח"א סי' פג וח"ב סי' כג; ראבי"ה ח"ב, מס' פסחים סי' תסד, ד"ה ואחרי שפרשתי.

בְּרָכוֹת הַנֶּהֱנִין

לפני שאוכלים לחם מחמשת מיני דגן נוטלים ידים, ומברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־נְטִילַת יָדָיִם:

ואם אוכלים ירקות שמטבילים אותם במשקה, נוטלים ידים בלי לומר ברכה.

אחרי נטילת הידים ללחם מברכים ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ: ואוכלים כזית מן הלחם.

על תבשיל או מאפה מחמשת מיני דגן (חוץ מלחם) מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת:

על כל פירות העץ מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

על פירות האדמה (וירקות בכלל) מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

מקורות ומקבילות

ברכות הנהנין. ע"פ ספרא קדושים, פר' ג, סוף פ"ה, אות טו; ירוש' ברכות, פ"ו ה"א [דף מא ע"ב]; בבלי ברכות, דף לה ע"א, 'שיהנה מן העולם הזה' וכו'; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"א, אות א; מל"ה, ליוס מתן תורה, 'ולפיכך אמרו שאסור' וכו'; שה"ג עמ"ס ברכות, דף כד ע"ב, אות ג. **לפני שאוכלים לחם.** מסי' עדיות פ"ה, מ"ו; בבלי ברכות, דף יט ע"א; סרע"ג ח"א, סי' ע; סהא"ק ענין נטילת ידים; סה"ת סי' נג; כ"י כ"ה, דף 132א. **נוטלים ידים ומברכים.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"א, ה"א [דף ו ע"א], ע"פ תה' קלד, ב; סהא"ק ענין נטילת ידים; סת"ר סי' כב, בשם ה"ר מאיר. **אקב"ו על נטילת ידים.** סרע"ג ח"א, סי' ע; שבה"ל, סדר ברכות, סוף סי' קלו בשם רב האי; סת"ר סי' כב; סה"ת סי' נג; כ"י כ"ה, דף 132א. **ולומו על נטילת ידים.** ע"פ מסי' עדויות, פ"ה, מ"ו; ירוש' ברכות, פ"ח, ה"ב [דף נח ע"ב]; בבלי ברכות, דף מג ע"ב, ע"פ ויק' יא, מד; בבלי שבת, דף יד ע"ב; עירובין, דף כא ע"ב. **אם אוכלים ירקות.** בבלי חולין, דף קו ע"א; ראו סה"ת סוף סי' נג. **ברכת המוציא.** ע"פ מסי' ברכות פ"ו, מ"א; ירוש' ברכות, פ"ו ה"א [דף מא ע"א]; בבלי ברכות, דף כא ע"א; רש"י עמ"ס ברכות, דף לה ע"א, ד"ה חוץ מן; סרע"ג ח"א, סי' עה; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א, וסדר ברכות סי' קמא; סת"ר סי' כג; סה"ת סי' נד; כ"י כ"ה, דף 132א. **רבנן תיקנוה.** ע"פ רש"י עמ"ס ברכות, דף מז ע"א, ד"ה ואין מברכין, הברכה מדרבנן; תוספות ברכות, דף לה ע"א, ד"ה לפניו. **המוציא לחם.** מלעיל, ע"פ תה' קד, יד. **המוציא** - בה"א. ירוש' ברכות, פ"ו, ה"א [דף מג ע"ב], 'שלא לערב ראשי אותיות'; בבלי ברכות, דף לח ע"ב ותוספות ד"ה והלכתא המוציא; פסקי ריא"ד; ב"ר פר' טו, סי' ז; ספה"מ סי' סא. **כזית.** סרע"ג ח"א, סי' פא. **תבשיל או מאפה.** בבלי ברכות, דף מז ע"א; סדו' רס"ג עמ' פה; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קנט; סת"ר סי' כח; סה"ת סי' מז. **בורא מיני מזונות.** בבלי ברכות, דף לו ע"ב; סדו' רס"ג עמ' פה; סת"ר סי' כח; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף 3134. **על פירות העץ.** מסי' ברכות פ"ו, מ"א; ירוש' ברכות, פ"ו ה"א [דף מא ע"א]; סדו' רס"ג עמ' פד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קס; סת"ר סי' כע, ענין פירות האילן; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף 3134. **בורא פרי העץ.** מסי' ברכות פ"ו, מ"א; סדו' רס"ג עמ' פד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קס; סת"ר סי' כע, ענין פירות האילן; כ"י כ"ה, דף 3134. **על פירות האדמה.** ירוש' ברכות, פ"ו ה"א [דף מא ע"א]; סדו' רס"ג עמ' פד; סדו' רס"ג עמ' פד; סה"ת סי' מז. **בורא פרי האדמה.** מסי' ברכות פ"ו, מ"א; סדו' רס"ג עמ' פד; סת"ר סי' ל, ענין פירות האדמה.

על היין או מיץ ענבים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

על דבר שאין גידולו מן הארץ (בשר דגים ביצה גבינה וכדומה) וגם על כל המשקים חוץ מהיין מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ:

בִּרְכוֹת הָרֵיחַ

על ריח טוב שבעצים או בשיחים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

על ריח טוב שבעשבים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְשָׂמִים:

על תבלינים או בושם שאינו מן הצומח מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

על ריח טוב שבפירות מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב בְּפֵרוֹת:

מקורות ומקבילות

על היין. מסג׳ ברכות פ״ו, מ״ח; ירוש׳ ברכות, פ״ו ה״ח [דף מח ע״ח]; בבלי ברכות, דף לה ע״ב ורש״י ד״ה חוץ מן; סדו׳ רס״ג עמ׳ פו; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קס; סת״ר סי׳ כד עניין ברכת היין, סי׳ כט עניין פירות האילן; סה״ת סי׳ מד; כ״י כ״ה, דף 5135ח. **בורא פרי הגפן.** מסג׳ ברכות פ״ו, מ״ח; סדו׳ רס״ג עמ׳ פו; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קס; סת״ר סי׳ כד, עניין ברכת היין; כ״י כ״ה, דף 5135ח. **דבר שאין גידולו.** מסג׳ ברכות פ״ו, מ״ג; סדו׳ רס״ג עמ׳ פב; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסג; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז; כ״י כ״ה, דף 5135. **על המשקים.** סרע״ג ח״ח, סי׳ עג; שבה״ל, עניין תפילה, סי׳ ח, וסי׳ קסג; סת״ר סי׳ כט, עניין פירות האילן. **שהכל היה בדברו.** ירוש׳ ברכות פ״ו, ה״ח; בבלי ברכות, דף מ ע״ב; פסקי רי״ד; סרע״ג ח״ח, סי׳ עג; סדו׳ רס״ג עמ׳ פב; שבה״ל, עניין תפילה, סי׳ ח, וסי׳ קסג; כ״י כ״ה, דף 5135. **ברכות הריח.** בבלי ברכות, מג ע״ב ע״פ תה׳ קנ, ו; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה. **ריח טוב שבעליס.** שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז. **בורא עני בשמיס.** בבלי ברכות, דף מג ע״ח; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז; כ״י כ״ה, דף 5135. **ריח טוב שבעשביס.** שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז. **בורא עשבי בשמיס.** בבלי ברכות, דף מג ע״ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז; כ״י כ״ה, דף 5135. **בורא מיני בשמיס.** בבלי ברכות, דף מג ע״ח; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; כ״י כ״ה, דף 5135ב; טוש״ע או״ח, סי׳ רטז, סע׳ ב, ו, י ויג. **ריח טוב בפירות.** בבלי ברכות, דף מג ע״ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז; כ״י כ״ה, דף 5135. **הנותן ריח טוב.** בבלי ברכות, דף מג ע״ב; סדו׳ רס״ג עמ׳ לג. ע״פ שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קסד; סת״ר סי׳ ל, עניין פירות האדמה; סה״ת סי׳ מז; טו״ע או״ח, סי׳ רטז, ס״ב.

ח״ג והערות

ברכות הריח. אינן מופיעות בקובץ ההלכות במח׳ רמ״ו ובולוניא. **הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב.** בב״י כ״ה: ׳שנתן ריח טוב׳.

על ריח שמן אפרסמון מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא שֶׁמֶן עָרֵב:

מי שלובש בגד חדש או אוכל פרי חדש בשנה, או נכנס לבית חדש, או אירע לו מאורע משמח במיוחד, מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

בִּרְכוֹת הוֹדָאָה עַל הָרְאִיָּה וְהַשְּׁמִיעָה

הרואה ברקים או כוכבים מעופפים או כוכב שביט, וכן הרואה מדבריות או הרים או ימה, אחר שלא ראה אותם שלשים יום מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עוֹשֵׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

הרואה את ים האוקיינוס אחרי שלא ראה אותו שלשים יום מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל:

ה"נ והערות

ברכות הודאה על הראיה והשמיעה. רובם לא הובאו במח' רמ"ו ובולוניא. **מַעֲשֵׂה בראשית.** בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'מַעֲשֵׂה'. **שֶׁעָשָׂה אֶת־הים הגדול.** כ"ה הנוסחא במשנ', בגמ' ברכות ירוש' ובבלי, רי"ף, רא"ש, ספ"ר, רמב"ם, ראבי"ה, אור"ח, פסקי רי"ד ובה"ג. דלא כנוסח הטור והשו"ע, או"ח סי' רכח, 'עושה הים הגדול', וראו שאפילו המשנ"ב, סק"ג, דעתו נוטה כנוסחאתנו.

מקורות ומקבילות

ריח שמן אפרסמון. שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסד; סת"ר סי' ל, ענין פירות האדמה; כ"י כ"ה, דף 3135. **בורא שמן ערב.** בבלי ברכות, דף מג ע"א; סדו' רס"ג עמ' לג; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסד; סת"ר סי' ל, ענין פירות האדמה; כ"י כ"ה, דף 3135. **שמן ערב.** ראו ילקו"ש תו', רמז תקמז, ד"ה והתקדשתם. **פרי חדש בשמה.** סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. ראו שה"ג עמ"ס עירובין, דף י ע"ב, אות ד. **בית חדש.** בבלי ברכות, דף מד ע"א; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **מאורע משמח במיוחד.** ע"פ מסי' ברכות, פ"ט, מ"ב. **טוסח ברכת שהחיינו.** ירוש' סוכה פ"ג, ה"ד; בבלי ברכות, כגון דף לז ע"ב, ובעוד מקומות; תוספתא ברכות פ"ו, ה"י; מס"ט שמ', פר' בא, פר' יג, סי' עח; סרע"ג ח"ב, סי' עח; סדו' רס"ג עמ' רלו; פסקי רי"ד עמ"ס פסחים, דף ז ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות ז; שבה"ל, ענין תנוכה, סי' קפה; כ"י כ"ה, דף 137א. גרסת הסדר"א, דב' פר' חאת הברכה, ב' קעא, 'אשר החייני'. **הרואה ברקים.** ירוש' ברכות פ"ט, ה"ב; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף נט ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות ד. **הרואה מדבר, או הריס, או יס.** סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **ברכת עושה וכו'.** מסי' ברכות פ"ט, מ"ב; רע"ב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ב; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **עושה מעשה בראשית.** ע"פ בר' פר' א'ב; יסע' מה, ז. **הרואה את היס.** מסי' ברכות פ"ט, מ"ב; ראו סדו' רס"ג עמ' לא. **שעשה את היס.** מסי' ברכות פ"ט, מ"ב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ב; בבלי ברכות, דף מד ע"א; רי"ף עמ"ס ברכות, דף מב ע"ב; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' יג; ספ"ר הלי' ברכות, המשך סי' שמג; רמב"ם הלי' ברכות פ"י, הט"ו; ראבי"ה ח"א, ברכות סי' קמו; אור"ח ח"א הלי' ברכות אות טו; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף נח ע"ב; בה"ג סי' א, הלי' ברכות, פ"ט, עמ' פט. **שעשה את היס.** יוב' א, טו; תה' קד, כד-כה; לה, ה.

השומע רעם ורעידת אדמה מברך בכל יום. על הרעם אינו חוזר על הברכה באותו היום כל עוד לא התפזרו העננים ולא התקשרו שוב:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם:

הרואה את הקשת בענן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ:

הרואה אילנות מאכל פורחים בחודש ניסן מברך פעם אחת בשנה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבוֹת לֵהָנוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם:

הרואה בריות נאות מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ:

מקורות ומקבילות

השומע רעם. בבלי ברכות, דף נד ע"ב; סדו' רס"ג עמ' ל; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137ב. **ברכת שכוחו וגבורתו.** ע"פ בבלי ברכות, דף מד ע"ב; סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137ב. **מלא עולם.** ע"פ ירמ' כג, כד. **הרואה קשת.** בבלי ברכות, דף נט ע"ב; פסקי רי"ד; תוספתא ברכות פ"ו, ה"ה; סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137ב. **זוכר הברית.** ע"פ בר' ט, טו; בבלי ברכות, דף נט ע"ב; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' ל; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות ב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137ב; מח' רומניא, דף מז ע"ב. **הרואה אילונות וכו'. ונוסח הברכה.** בבלי ברכות, דף מג ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; בבלי ר"ה, דף יא ע"ב; ילקו"ס, מ"ב, רמז קפב; רא"ן ברכות, סוף סי' קלה; ספ"ר הל' ברכות, המשך סי' שמב; מחו"ו סי' תקכט; רא"י ר"ה ח"ב, מס' ברכות, סי' קכ; טור או"ח, סי' רכו; רמב"ם הל' ברכות פ"י, הי"ג; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו, ה"ה, אות ח; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 136ב; מח' פרס, דף קז ע"ב. **הרואה בריות טובות.** סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 136ב. **שככה לו בעולמו.** בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 136ב.

ח"נ והערות

שכחו וגבורתו. בסחב"ר וכ"י כ"ה ללא תיבת 'וגבורתו'. **ונאמן בבריתו.** כה"נ גם בפסקי ריא"ז. בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'נאמן בבריתו'. **וקים במאמרו.** לפי מח' רומניא חותמים: 'בא"י זוכר הַבְּרִית'. **הרואה אילנות וכו' בשנה.** בסחב"ר: 'היוצא בימי ניסן ובימי תשרי וראה אילנות מציצים מברך'. בכ"י כ"ה: 'הרואה אילנות מלבלבין מברך'. **נוסח ברכת האילנות.** ע"פ בבלי ברכות, דף מג ע"ב, טוש"ע סי' רכו, ס"א. בכ"י כ"ה בא בשינויים. **שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם.** כה"נ גם בסחב"ר. בכ"י כ"ה תיבות אלו אינן. **בעולמו כלום.** כ"ה הגיר' בגמ', וכן הנוסח בכל הפוסקים. **וּבָרָא בוֹ בריות.** בכ"י כ"ה: 'שברא בריות'. **בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת.** בסחב"ר תיבות אלו אינן. **ואילנות טובות.** בסחב"ר: 'אילנות טובות'. כ"ה נוסח הגמ', וכן בש"ס כת"י מינכן, עמ' 230. **לֵהָנוֹת בָּהֶם בני אדם.** כה"נ בפסקי ריא"ז, ברכות פ"ו ה"ה, אות ח; ספ"ר הל' ברכות, המשך סי' שמב; מחו"ו סי' תקכט; ראב"ן ברכות סי' קצה; או"ז ח"א, הל' סעודה, סי' קעט; ראבי"ה ח"א, ברכות סי' קכ; טור או"ח סי' רכו; רמב"ם, הל' ברכות, פ"י, הי"ג. בש"ס שלפנינו וכ"י כ"ה: 'להתנאות בהן בני אדם'. בסחב"ר: 'ליהנות מהן בני אדם'. בפסקי רי"ד ברכות, דף מג ע"ב: 'להתעדן בהן בני אדם'.

הרואה אדם או בריה אחרת משונה ביותר מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

השומע בשורה טובה (או על שינוי יין לפני התנאים המובאים בשו"ע או"ח סימן קע"ה) מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַטּוֹב וְהַמֵּיטִיב:

השומע בשורה רעה ר"ל והרואה בתי כנסיות בחורבנן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· דַּיַּן הָאֱמֶת:

הרואה בתי כנסיות בישובן אומר:

בָּרוּךְ (אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם)· מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה:

הרואה חכם גדול בתורה מחכמי ישראל מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו:

הרואה חכם מאומות העולם שחכם בחכמת העולם אומר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

הרואה מלך ישראל מברך:

בָּרוּךְ (אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם)· שֶׁחָלַק מִכְּבוֹדוֹ לִירֵאָיו:

ח"נ והערות

משנה הבריות. בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'משנה את הבריות'. **בא"י אמ"ה מציב גבול אלמנה.** עי' משנ"ב סי' רכד ס"ק יד. **שֶׁנָּתַן מחכמתו.** בסחב"ר: 'שחלק מחוכמתו'.

מקורות ומקבילות

הרואה אדם משוה. בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **משנה הבריות.** תוספתא ברכות פ"ו, ה"ג; בבלי ברכות, דף נח ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; סדו' רס"ג עמ' לב; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' יב; טור או"ח, סי' רכה; האגודה ברכות פ"ט סי' רא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט, ה"ב, אות ז; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 3136. **השומע בשורות טובות.** סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 137א. **שינוי יין.** סת"ר סי' כד עמ' ברכת היין; סה"ת סי' נד. **ברכת הטוב והמיטיב.** בבלי ברכות, דף נד ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר סי' כד עמ' ברכת היין, ובנספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 137א. **הטוב והמיטיב.** ע"פ תה' קיט, סח. **השומע בשורות רעות.** בבלי ברכות, דף נד ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **ברכת דיין האמת.** בבלי ברכות, דף נד ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב ועמ' לג; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **דיין האמת.** ע"פ ירמ' י, יז; תה' יט, יז; מש' כט, יד. **מציב גבול אלמנה.** ע"פ מש' טו, כה; בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **הרואה חכם מישראל.** בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **שחלק מחכמתו ליראיו.** ע"פ שמ' כח, ג; בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **הרואה חכם מאומות וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח. **שנתן מחכמתו לב"ו.** בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח. **הרואה מלך ישראל.** בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח. **שחלק מכבודו ליראיו.** ע"פ ש"א ח, ט-יז; תה' קמח, יד; בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדו' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח.

הרואה מלך מאומות העולם מברך:

בָּרוּךְ (אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם)· שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

הרואה מקום שנעשה בו נס לו או לאביו או לאמו או לרבו או לאבותיו או לאבותינו, מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה לִי (לְאָבִי \ לְאִמִּי \ לְרַבִּי \ לַאֲבוֹתַי \ לַאֲבוֹתֵינוּ) נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, כגון מעברות הים, מעברות הירדן, מעברות נחלי ארנן, אבן שישב עליה משה כשעשה מלחמה עם עמלק והדומה להן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

הרואה אשתו של לוט מברך שתי ברכות:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· דַּיַּן הָאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹכֵר הַצַּדִּיקִים:

מברך עליה 'דיין האמת' מפני שנעשתה נציב מלח, 'וזוכר הצדיקים' על לוט שניצל בזכות אברהם.

הרואה מקום שנעקר ממנו עבודה זרה בחוצה לארץ מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָקַר עֲבוֹדָה זָרָה מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה:

מקורות ומקבילות

הרואה מלך אומות. בבלי ברכות, דף נח ע"א; סדר' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח. **שנתן מכבודו לב"ו.** ע"פ מ"א ב, טו; דה"א כט, כג; בבלי ברכות, דף נח ע"א; שמו"ר פר' ח, סי' א, '...שהוא חולק כבוד ליראיו' וכו'; סדר' רס"ג עמ' לב; סה"ת סי' נח. **הרואה מקום שנעשה בו נס.** סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות. **לאבותיו.** מסג' ברכות פ"ט, מ"א. **שעשה וכו' נס במקום הזה.** ע"פ מסג' ברכות פ"ט, מ"א; ירוש' ברכות פ"ט, ה"א; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 136א. **הרואה מקום שנעשו בו נסים וכו'.** טוש"ע או"ח, סי' ריח, ס"א; כ"י כ"ה, דף 136א. **לאשתו של לוט.** רא"ו ספ"י, קדה"י א, יא, ד, 'ואנכי ראיתי עוד בעיני את נציב מלח ההוא הנצב שם עד היום הזה'. **זוכר הצדיקים.** ע"פ מש' י, ז; פסר"ב (אים שלום), פי' יב, 'הצדיקים כתב בהם זכרון' וכו'. **שנעשתה נציב מלח.** ע"פ בר' יט, כו; ב"ר פר' נא, סי' ה. **שעקר עבודה זרה וכו'.** ע"פ דב' יב, ב-ג; מ"א יג, ב; מ"ב כג, ד-טז.

ח"נ והערות

בא"י אמ"ה שנתן מכבודו לב"ו. עי' משנ"ב סי' רכ"ד, ס"ק יב, מה שכתב שם. **שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ.** בסחב"ר: 'שחלק מכבודו'. **הרואה מקום שנעשו בו נסים וכו'.** ברכה זו וכן ברכות הבאות נמצאות גם בכ"י כ"ה, דף 136.

הרואה מקום שנעקר ממנו עבודה זרה בארץ ישראל מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָקַר עֲבוֹדָה זָרָה מֵאַרְצֵנוּ:

הרואה את המרקוליס או שאר בתי עבודה זרה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁנָּתַן אֶרֶךְ אַפַּיִם לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ:

הרואה אוכלוסי ישראל שהם שישים ריבוא מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· חֲכַם הָרָזִים:

הרואה אוכלוסי אומות העולם אומר:

בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יֹולַדְתְּכֶם· הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה:

הרואה קברי אומות העולם אומר:

בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יֹולַדְתְּכֶם· הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ· לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ:

הרואה אדם יקר לו אחרי שנרפא ממחלה קשה אומר:

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מַלְכָּא דְּעָלְמָא דְּיַהֲבָךְ לָן וְלָא יַהֲבָךְ לְעַפְּרָא:

הרואה אדם יקר לו אחרי שלא שמע עליו כלום במשך שלשים יום אומר ברכת שהחיינו, ואחר י"ב חודש מברך:

בָּרוּךְ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

ה"ג והערות

שֶׁנָּתַן אֶרֶךְ. בסחב"ר: 'הנותן ארך'.

מקורות ומקבילות

אֶרֶךְ אַפַּיִם. ע"פ שמ' לד, ו; נחמ' ט, טז-יט. **חֹכֵם הָרָזִים.** ע"פ ירמ' יז, י; רש"י עמ"ס ברכות, דף נח ע"ח, ד"ה חכם. **בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד וכו'.** ירמ' ג, יב; תדא"ר (איס סלוס), פר' ח, 'על אותה שעה הוא אומר, בושה' וכו'. **מֵתִים בַּל יִחְיוּ וכו'.** יבע' כו, יד. **בְּרִיךְ רַחֲמָנָא.** ע"פ בבלי ברכות, דף נד ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט סי' ג; מהו"ו סי' תקכט. **הַרוֹאֶה אָדָם יָקָר.** ע"פ סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות. **לְאַחַר ל' יוֹם.** בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **שֶׁהֶחֱיָנוּ.** בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **לְאַחַר י"ב חוֹדֶשׁ.** בבלי ברכות, דף נח ע"ב; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח. **מְחַיֶּה הַמֵּתִים.** בבלי ברכות, דף נח ע"ב; פסקי רי"ד; בה"ג סי' ח, הל' ברכות פ"ט, עמ' פח; פסקי רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ט; רא"בי"ה ח"ח, ברכות סי' קמו; אור"ח ח"ח, הל' ברכות, אות מח; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סי' נח.

תְּפִלַּת הַבִּינֵנוּ

בשעת הדחק מתפלל אחר ג׳ ראשונות הביננו ואומר אחריה ג׳ אחרונות, וצריך לאומרה מעומד, ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמים ולא במוצ״ש ויו״ט.

הַבִּינֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָדַעַת אֶת־דְּרָכֶיךָ· וּמוֹל אֶת־לְבָבֵנוּ לְיִרְאָתֶךָ· סוֹלַח הֱיֵה לָנוּ וְנִהְיֶה גְאוּלִים· וְרַחֲקֵנוּ מִמַּכְאוֹב· וְדַשְּׁנֵנוּ בִּנְאוֹת אַרְצֶךָ· וְהַנְּפוּצִים מֵאַרְבַּע תְּקַבֵּץ· וְהַתּוֹעִים· בְּדַעְתְּךָ תִּשְׁפּוֹט· וְעַל־הָרְשָׁעִים תָּנִיף יָדֶךָ· וְיִשְׂמְחוּ צַדִּיקִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וּבְתִקּוּן הֵיכָלֶךָ· וּצְמִיחוּת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ· וַעֲרִיכוּת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ· טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַּעֲנֶה· כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר· וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה· עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: כִּי־אַתָּה הוּא הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה וְצוּקָה לְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

תְּפִלָּה בְּשַׁעַת הַסַּכָּנָה

ההולך במקום גדודי חיה וליסטים, אומר תפילה זו:

צָרְכֵי עַמְּךָ מְרֻבִּין וְדַעְתָּן קְצָרָה· יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה

מקורות ומקבילות

תפילת הביננו. ע״פ בבלי ברכות, דף ג ע״א ורש״י ד״ה תפלה; דף כט ע״א; פסקי רי״ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ קנב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ד; שה״ג עמ״ס ברכות, דף יט ע״ב, אות ב; רע״ב עמ״ס ברכות, פ״ד מ״ג, ד״ה שגורה. **בשעת הדחק.** ע״פ בבלי ברכות, דף ג ע״א ורש״י ד״ה תפלה; רי״ף; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ד; שו״ע או״ח, סי׳ קי, ס״א; סת״ר, נספחים, סי׳ ג, סדר ברכות; רע״ב עמ״ס ברכות, פ״ד, מ״ג, ד״ה שגורה; שה״ג עמ״ס ברכות, דף יט ע״ב, אות ב. **בימות הגשמים.** בבלי ברכות, דף כט ע״א; פסקי רי״ד, ד״ה אמ׳ רב נחמ׳; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ד; רע״ב עמ״ס ברכות, פ״ד, מ״ג, ד״ה שגורה; שה״ג עמ״ס ברכות, דף יט ע״ב, אות ב. **ולא נמול״ם ויו״ט.** ע״פ פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף כט ע״א, ד״ה אמ׳ רב נחמ׳; רע״ב עמ״ס ברכות, פ״ד, מ״ג, ד״ה שגורה. רא״ו פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ד; שה״ג עמ״ס ברכות, דף יט ע״ב, אות ב; גאה״ל או״ח, סי׳ קי, ס״ק א, מ״ש בשם הר״י גיאת והרשב״א. **נוסח הביננו.** ע״פ בבלי ברכות, דף כט ע״א; פסקי רי״ד; שה״ג סי׳ א, הל׳ ברכות, פ״ד, עמ׳ נא, ד״ה רבי יהושע; סרע״ג ח״ב, סי׳ קנב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ב; סת״ר, נספחים, סי׳ ג, סדר ברכות. **לדעת את דרכיך.** ע״פ תה׳ סז, ג. **ודשננו.** ע״פ תה׳ כג, ה. **בנאות.** תה׳ כג, ב. **והנפוצים.** ע״פ ישע׳ יא, יב. **תניף ידך.** ע״פ זכ׳ ב, יג. **וצמיחות קרן.** ע״פ תה׳ קלב, יז. **ועריכות נר וכו׳.** ע״פ תה׳ קלב, ז. **והיה טרם יקראו.** ישע׳ סה, כד. **גרה ופוקה.** ע״פ משנ׳ א, כז. **שומע תפילה.** תה׳ סה, ג. **תפילה בשעת הסכנה** - תפילה קצרה. ע״פ משנ׳ ברכות פ״ד, מ״ד; ירושל׳ ברכות, פ״ד ה״ד [דף לד ע״א]; בבלי ברכות, דף כח ע״ב ודף כט ע״ב; פסקי רי״ד; שה״ג סי׳ א, הל׳ ברכות, פ״ד עמ׳ נא, ד״ה תיר המהלך; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ד ה״ג, אות ג. **ההולך במקום וכו׳.** סרע״ג ח״ב, סי׳ קנב; ע״פ סת״ר, נספחים, סי׳ ג, סדר ברכות. **גרכי עמך וכו׳.** ע״פ תוספתא ברכות פ״ג, ה״ז; בבלי ברכות, דף כט ע״ב; פסקי רי״ד; סרע״ג ח״ב, סי׳ קנב; סת״ר, נספחים, סי׳ ג, סדר ברכות. **יה״ר מלפניך ה׳.** ע״פ משנ׳ ת, לה.

ח״נ והערות

תפילת הביננו. בראשונים מצאנו נוסחאות שונות. הנוסח כאן הוא מפסקי רי״ד ברכות, דף כט ע״א. **וְהַנְּפוּצִים.** בריי״ד שלפנינו: ׳והנפיצים׳. **תפילה בשעת הסכנה.** הנוסח הוא מפסקי רי״ד ברכות, דף כט ע״ב.

אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ וּלְכָל־גְּוִיָּה וּגְוִיָּה כְּדֵי מַחְסוֹרָהּ וְאָנוּ עִמָּהֶן. וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

סֵדֶר תְּפִלַּת הַדֶּרֶךְ

יש אומרים:

וַיִּסָּעוּ. וַיִּהְיוּ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב: לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם. פַּחְדְּכֶם וּמְוֹרָאֲכֶם יִתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם: עד כאן.

היוצא לדרך ששיעורה לפחות פרסה, לאחר שיצא מעיבורה של עיר, לכתחילה עומד ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי. שֶׁתּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנִי לְשָׁלוֹם (וְתַדְרִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַגִּיעֵנִי לִמְחוֹז חֶפְצִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם התכוון לשוב מיד: וְתַחֲזִירֵנִי לְשָׁלוֹם)

ח"נ והערות

סדר תפילת הדרך. הנוסח המובא כאן כולל הפסוקים, לפניה ולאחריה, לקוח ממח' הרב מ"ע הרטום ח"א, עמ' 1514 ואילך. **וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת וכו'.** פסוקים אלו אינן במח' רמ"ו. **נוסח תפילת הדרך.** בבבלי ברכות, הנוסח הוא כמנהגנו, ב'לשון יחיד', ע"פ סחב"ר, כ"י כ"ה, דף 137א ומח' רמ"ו ח"ב דף 154ב. בשו"ע או"ח סי' קי, ס"ד, כתב שצריך לאמרה בלשון רבים ע"פ דברי אביי בברכות, דף כט סוף ע"ב, אולם יש בזה דעות בין הראשונים וראו קצירת האומ"ר שבסוף לוח ארש, מאמר א' סי' ג, ד"ה וזו לשון. ובמקורות נמצא רשימה של חלק מהגדולים אשר כתבוהו בלשון יחיד. **וְתַצְעִידֵנִי לְשָׁלוֹם.** בסחב"ר: 'ותסמכיני לשלום'. **וְתַדְרִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וכו' לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם.** כה"נ במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1516, אבל איננו בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. בסחב"ר: 'ותצליחני בזה הדרך שאלך'.

מקורות ומקבילות

כדי מחסורה. ע"פ דב' טו, ח; מכ' כח, כז. **והטוב בעיניך עשה.** ע"פ שופ' י, טו; ש"א יד, לו. **שומע תפילה.** תה' סה, ג. **תפילת הדרך.** בבלי ברכות, דף כט ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קנא; חזקוני במ' י, לו, והדר זקניס ע"פ במ' י, לה; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"א; סה"ת סי' ד; כ"י כ"ה, דף 137א. **ויסעו.** בר' לה, ה. **לא יתיצב.** דב' יא, כה. **היוצא לדרך.** פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"א; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות. **לפחות פרסה.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' פט; סה"ת סי' ד, וסוף סי' נח, ובנספחים, סי' ג, סדר ברכות. **שומר ומומר.** סה"ת סי' ד, סוף סי' נח, ובנספחים, סי' ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 137א. **נוסח ברכת הדרך.** ע"פ בבלי ברכות, דף כט ע"ב; רי"ף; סרע"ג ח"ב, סי' קנא; מובא סדו' רס"ג עמ' פט בקיצור; ספ"ר הל' ברכות, המצך סי' שמח; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ד, סי' יח; רא"בי"ה ח"א, ברכות, סי' פו; או"ז ח"א הל' ק"ש, סי' מה; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף ל ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ד, ה"ג, אות ו; רבינו ירוחם, תולדות אדם וחוה, נתיב יג, ח"ב, דף קג; סת"ר, נספחים סי' ג; סה"ת סי' ד, ע"פ סוף סי' נח, ובנספחים, סי' ג, סדר ברכות. **לשון יחיד.** בבלי ברכות; רי"ף; פסקי רי"ד; סרע"ג; רא"ש; ספ"ר; רא"בי"ה; או"ז; פסקי ריא"ז; רבינו ירוחם; סת"ר. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מכ' ח, לה.

וְתַצִּילֵנִי מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ וּתְנֵנִי לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל־רוֹאַי׃ וְתַחֲזִירֵנִי לְבֵיתִי לְשָׁלוֹם׃ וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי׃ (כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה)׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה׃

בטיסה מוסיפים:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁתִּשְׁמְרֵנוּ מֵרוּחַ סוֹעָה מִסַּעַר וּמִצַּעַר׃ וְתוֹצִיא רוּחַ טוֹבָה מֵאוֹצְרוֹתֶיךָ לְהַנְהִיג אֶת־סְפִינַת הָאֲוִיר׃ וְחַזֵּק כָּל־מַנְהִיגֶיהָ שֶׁיִּנְהֲגוּ אוֹתָהּ כָּרָאוּי׃ וְהַגִּיעֵנוּ לִמְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּלִי שׁוּם פַּחַד׃ שְׁמָרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי׃ אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ׃ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ הַלְלוּ־יָהּ׃ עד כאן.

(**וְיַעֲקֹב** הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן׃ יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ **הַמַּלְאָךְ** הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים׃ וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי)׃

מקורות ומקבילות

ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך. ע"פ עזר' ח, לא. **שומע תפלה.** תה' סה, ג. **מרוח סועה מסער.** ע"פ תה' נה, ט. **שמרה נפשי.** תה' כה, כ. **ואנחנו נברך.** תה' קטו, יח. **ויעקב הלך.** בר' לב, ב־ג. **ה' עוז לעמו.** תה' כט, יא. **יברך ה'.** במ' ו, כד־כז. **המלאך הגואל.** בר' מח, טז. **לישועתך.** בר'

ח"נ והערות

וְתַצִּילֵנִי מכף. בסחב"ר: 'ותצילנו מכף'. **כָּל־אויב.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'כָּל'. **ואורב בַּדֶּרֶךְ.** בסחב"ר: 'ואורב על הדרך' ונוסף: 'ומשעה רעה ומפגע רע'. **וּתְנֵנִי לחן.** אינו מופיע בכ"י כ"ה. בסחב"ר: 'ותתניני לחן'. **וּלְחֶסֶד וכו' כָּל־רוֹאַי.** כל זה אינו בכ"י כ"ה, אבל ישנו בסחב"ר ומח' רמ"ו. **וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי.** אינו מופיע בסחב"ר. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'ותשמע קול תְּפִלָּתִי בְּשַׁוְעִי אֵלֶיךָ' ותיבת 'תַּחֲנוּנַי' איננה. **כִּי אֵל וכו' וְתַחֲנוּן אָתָּה.** כה"נ במח' הרב מ"ע הרטום, אבל אינו בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו. **בטיסה מוסיפים.** ע"פ מח' הרב מ"ע הרטום ח"א, עמ' 1514. **וְיַעֲקֹב הָלַךְ**

תְּפִלָּה בְּכְנִיסָתוֹ וּבִיצִיאָתוֹ מֵהַכָּרֵךְ

קודם שיכנס לכרך, יתפלל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לְכָרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם:

נכנס לשלום לכרך, יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהִכְנַסְתַּנִי לְכָרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם:

בקש לצאת מהכרך, יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתּוֹצִיאֵנִי מִכָּרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם:

יצא בשלום מהכרך, יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהוֹצֵאתַנִי

ח"נ והערות

לְדַרְכּוֹ וכו'. תוספת פסוקים לאחר תפילת הדרך אינם מופיעים במח' רמ"ו, אלא ילך לדרכו ויבטח באלהיו. **תפילה בכניסתו וביציאתו מהכרך.** כן הוא בכ"י כ"ה, דף 137א. בסחב"ר מופיע, עמ' 72, בשינויים. **וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי.** בסחב"ר: 'ואלקי אבותינו', אבל בכל הסמוכים כבפנים. אינו מופיע בכ"י כ"ה וכן בכל הסמוכים. **שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לכרך.** בסחב"ר: 'שתכניסי לכרך'. **זה לשלום.** בסחב"ר נוסף: 'ותתניני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיי ברוך אתה יי משים השלום'. **נכנס לשלום לכרך וכו'.** לפי סחב"ר אינו מודה על הכניסה, אלא מיד מתפלל על היציאה לשלום, נוסח הנמצא בסמוך. **שהכנסתני לְכָרֶךְ זֶה.** בכ"י כ"ה ללא תיבות 'לְכָרֶךְ זֶה'. **בקש לצאת מהכרך יאמר.** בכ"י כ"ה אינו אומר יה"ר מיוחד לפני היציאה, אלא לאחר 'מודה אני לפניך' של כניסה לכרך מוסיף: 'וכשם שהכנסתני לשלום \ כן יהי רצון מלפניך שתוציאני לשלום'. **שתוציאני מִכָּרֶךְ זֶה.** בסחב"ר ללא תיבות 'מִכָּרֶךְ זֶה'. **שהוצאתני מִכָּרֶךְ זֶה.** בסחב"ר ללא תיבות 'מִכָּרֶךְ זֶה'. בכ"י כ"ה: 'שהוצאתני מן הכרך הזה'.

מקורות ומקבילות

מט, יח. **הנה אנכי.** שמ' כג, כ. **תפילת הכרך.** מסמ' ברכות פ"ט, מ"ד; תוספתא ברכות פ"ו, הל' טז; ירושׁ' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"א; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות יא; כ"י כ"ה, דף 137א. ורא"ו מסנ"ב סימן רל, סק"ב. **הנכנס לכרך.** סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **יה"ר שתכניסני לכרך.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הל' טז; ירושׁ' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"א; סדו' רס"ג עמ' ל; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות יא; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מס' ת, לה. **נכנס לשלום.** סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **מודה וכו' שהכנסתני.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הל' טז; ירושׁ' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"א; סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות; סה"ת סוף סי' נח; כ"י כ"ה, דף 137א. **בקש לצאת.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' ל; סת"ר, נספחים, סי' ג, סדר ברכות. **יה"ר וכו' שתוציאני מכרך.** ע"פ ירושׁ' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"א; סדו' רס"ג עמ' ל; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג, אות יא. **יצא בשלום.** סדו' רס"ג עמ' ל; כ"י כ"ה, דף 137א. **מודה וכו' שהוצאתני.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הל' טז; ירושׁ' ברכות פ"ט, ה"ד; בבלי ברכות, דף ס ע"א; מובא בסדו' רס"ג עמ' ל בקיצור; כ"י כ"ה, דף 137א.

מִבָּרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם· וּכְשֵׁם שֶׁהוֹצֵאתַנִי מִבָּרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם· כֵּן תּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וְכֵן תַּצְעִידֵנִי לְשָׁלוֹם וְתִסְמְכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַצִּילֵנִי מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ· וּתְנֵנִי לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאַי· וְתַגִּיעֵנִי אֶל־מָחוֹז חֶפְצִי לְשָׁלוֹם· וְתַחֲזִירֵנִי לְבֵיתִי לְחַיִּים וּלְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם· וְתִשְׁמַע קוֹל תְּפִלָּתִי בְּשַׁוְעִי אֵלֶיךָ· וְתַעֲשֶׂה חֶפְצִי הַיּוֹם הַזֶּה· אָמֵן סֶלָה וָעֶד:

אם אין משתהה בכרך, רק שעובר דרך הכרך, יכלול הכל בשתי תפילות, כדלקמן:

קודם שיכנס לכרך, יתפלל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי· שֶׁתַּכְנִיסֵנִי וְתוֹצִיאֵנִי מִבָּרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם:

יצא לשלום מהכרך, יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי· שֶׁהִכְנַסְתַּנִי וְהוֹצֵאתַנִי מִבָּרֶךְ זֶה לְשָׁלוֹם:

בִּרְכַּת הַחַמָּה

הרואה חמה בתקופתה והוא מכ"ח שנה לכ"ח שנה מברך: (הפעם הבאה תהיה בשנת תשצ"ז בעהי"ת).

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

מקורות ומקבילות

ותשמע קול תפלתי כשועי אליך. ע"פ תה' כח, ב. **ותעשה חפצי.** ע"פ מ"ל ה, כג. **אם אין משתהה.** חיי"ל ח"ל כלל סד סי' ד. **הרואה חמה.** בבלי ברכות, דף נט ע"ב; פסקי רי"ד; ויק"ר פר' כג, סי' ח; ילקו"ש לאיוב, רמז תתקכב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג אות ג. **עושה מעשה בראשית.** ע"פ בבלי ברכות, דף נט ע"ב; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ג אות ג.

ח"נ והערות

וכשם שהוצאתני מִבָּרֶךְ וכו'. בכ"י כ"ה: 'וכשם שהוצאתני לשלום \ כן יהי רצון מלפניך שתיישר אורחותי ותצליח את דרכי' וכל שאר הנוסח אינו. **כֵּן תּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וכו'.** בסחב"ר: 'כן תחזירני לביתי לשלום' וכל שאר הנוסח אינו. **אם אין משתהה בכרך וכו'.** יה"ר **וכו' ומודה אני וכו'.** אינו מופיע בכ"י כ"ה. **מכרך זה לשלום.** בכ"י כ"ה, דף 137ב, מופיע תפילה לנכנס לבית המרחץ וברכה ביציאה, אשר לא נהוג היום לאמרה. כתב הב"ח או"ח, סי' רל, ס"ק ב, 'ואפשר דלא נתקן אלא בימיהם שהיו מבעירין האש מלמטה בחפירה ובני אדם רוחצין באמבטאות למעלה מן האש והיתה סכנה גדולה', עיי"ש עוד בדבריו.

סדר ברכת המזון

קודם שיברך ברכת המזון בימי החול אומרים מזמור של אותו יום כמו שכתוב בשחרית, ובשבת אומרים 'מזמור שיר ליום השבת' וכו', ובימים טובים אומרים המזמור של יו"ט כמו שכתוב כל אחד במקומו, ואחר כך אומרים 'למנצח בנגינות':

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה
וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד
בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ
בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־
נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי
שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי
יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ
יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־
יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים
כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן
לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה
מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן:
וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר:
אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ
יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת
בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם
יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים
יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ
וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים
מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם
סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים
יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה
יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:
יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ
כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

ח"נ והערות

קודם שיברך ברה"מ וכו' אומרים מזמור וכו'. כן הוא במח' שד"ל ח"א, דף צט ע"ב, אבל בכ"י כ"ה לא מופיע לומר מז' קודם ברכת המזון. במח' איטאלייני ח"א, דף קמז ע"ב: 'קודם שיברך ברכת המזון בימי החול, אומרים מז' של אותו יום וכו' ובשבת אומרים ותתפלל חנה וכו' וביו"ט אומרים המז' של יו"ט וכו' ואח"כ אומרים למנצח בנגינות'.

מקורות ומקבילות

ברכת המזון - מן התורה. ירוש' ברכות, פ"ג, הלכה ג [דף כה עמ' א-ב]; בבלי ברכות, דף מח ע"ב, ע"פ דב' ח, י; רש"י ברכות, דף נז ע"ב, ד"ה אבל מברכין לאחריה. הנוסח נמצא גם במח' רומניא, דף כה ע"ב. **מזמור שיר ליום השבת.** תה' צב, א-נז; סדה"י; סל"ה, שער האותיות, אות ק, קדושת האכילה, ס' קע. **למנצח בנגינות.** תה' סז, א-ח; מ' בשוא מה ע"פ כאר"ל; ס' משנת חסידים, מס' מול"ב, פ"ח, סי' ח; מטה יהודה, דפ' אופיבאך, שנת תפח, דף ה ע"א.

בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים· תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח· כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה· בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה· דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה· צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה בוֹ:

סדר זימון בשלשה:

אם המסובים שלשה יאמר המברך:

נְבָרֵךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונים המסובים: **בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

מי שלא אכל עמהם אומר:

בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וחוזר המברך: **בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

סדר זימון בעשרה:

ואם הם עשרה או יותר יאמר המברך:

נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונים המסובים: **בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

מי שלא אכל עמהם אומר:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ בָּרוּךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וחוזר המברך: **בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

מקורות ומקבילות

זימון בשלשה. מס׳ ברכות פ״ז, מ״ח, ובגלי דף מה ע״ח, ע״פ תה׳ לד, ד; שדר״ח שמ׳ שאילתא נא; סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קלט; סת״ר סי׳ כו עניין ברכת הזימון; סה״ת סי׳ מו; כ״י כ״ה, דף 133ח. רלו תוספתא ברכות פ״ו, ה״ח. **נברך שאכלנו.** בגלי ברכות, דף מט ע״ב; סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; מח׳ רומניא, דף כה ע״ב. **נברך ונא׳ ברכו.** ירוש׳ ברכות, פ״ז, ה״ג [דף נד ע״ב], ׳והמוקדמין תופסין לותו ע״כ׳; בגלי ברכות, דף מט ע״ב, ורש״י ד״ה אל יוציא; פסקי רי״ד ד״ה אמ׳ שמואל; שו״ת הרמ״ע מפאנו, סי׳ פד, ד״ה ומה שנהגו. **ועונין המסובין.** סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; מח׳ רומניא. **ברוך שאכלנו.** סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; מח׳ רומניא. **מי שלא אכל עמהם בשלשה.** בגלי ברכות, דף מה ע״ב, רש״י ד״ה בא ומלאן ותוס׳ ד״ה רב זביד; בה״ג סי׳ ח, הל׳ ברכות פ״ז, עמ׳ פה; רא״ש עמ״ס ברכות, פ״ז, סי׳ ט; או״ז ח״ח, הל׳ סעודה, סי׳ קפט; טור או״ח סי׳ קלח; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לג ע״ב, אות ח. רלו ירוש׳ ברכות, פ״ח, ה״ח [דף סח ע״ב]; סרע״ג ח״ח, סי׳ פח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קו; פסקי רי״ד עמ״ס ברכות, דף מה ע״ב, ד״ה אמ׳ רבא. **תמיד לעולם ועד.** ע״פ תה׳ קמב, ח. לשון הכתוב תה׳ קיט, מד. **והוזר המברך.** סרע״ג ח״ח, סי׳ עז. **זימון בעשרה.** מס׳ ברכות פ״ז, מ״ג; סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; סת״ר סי׳ כו עניין ברכת הזימון; סה״ת סוף סי׳ מו; כ״י כ״ה, דף 133ח. **נברך אלהינו.** ע״פ דה״א כט, י; בגלי ברכות, דף מט ע״ב; סרע״ג ח״ח, סי׳ עז; סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; סה״ת סוף סי׳ מו. **ועונין המסובין.** סדו׳ רס״ג עמ׳ קה; סה״ת סוף סי׳ מו. **מי שלא אכל עמהם בעשרה.** בגלי ברכות, דף מה ע״ב ותוס׳ ד״ה רב זביד; בה״ג סי׳ ח, הל׳ ברכות פ״ז, עמ׳ פה; סרע״ג ח״ח, סי׳ פח; רא״ש עמ״ס ברכות, פ״ז, סי׳ ט; או״ז ח״ח, הל׳ סעודה, סי׳ קפט; טור או״ח, סי׳ קלח; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לג ע״ב, אות ח.

ח״נ והערות

זימון. ללא אמירת ׳רבותי נברך׳ או ׳הב לן ונברך׳, כ״ה גם במח׳ רומניא, דף כה ע״ב; פרס, דף קט ע״א. **ובטובו חיינו.** כה״נ בסחב״ר, כ״י כ״ה וסדר זימון הנמצא בסוף מח׳ רמ״ו. במח׳ שד״ל, ח״א, דף צט ע״ב ורומניא: ׳ובטובו הגדול חיינו׳ וכן בסמוך. **סדר זימון בעשרה.** בכ״י כ״ה, דף 133א: ״נוטל המברך כוס שליין בידו ומקבל רשות משאר המסובין ואומר להם: ׳ברשותכם׳, או ׳ברשות רבותי׳ \ והן משיבין לו: ׳ברשות שמים׳ \ ומברך ואומר נברך אלהינו שאכלנו״ וכו׳, אבל במח׳ רמ״ו כבפנים.

סדר זימון לסעודת שבע ברכות:

המזמן אומר: **בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:**

נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ. שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

ועונים המסובים:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ. שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ. וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

מי שלא אכל עמהם אומר:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ:

המזמן חוזר:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ. שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ. וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

יחיד המברך:

בָּרוּךְ מַשְׂבִּיעַ לָרְעֵבִים. בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ:

ח"נ והערות

זימון לסעודת שבע ברכות. הנוסח מופיע בכ"י כ"ה, דף 138ב, מח' רמ"ו, דף 146ב, בולוניא וסדר ברכות כמנהג ק"ק איטאלייאני, ליוורנו, תקצ"ב, דף מ"ח, אך איננו במח' שד"ל. **בִּרְשׁוּת וכו' וְרַבּוֹתַי.** אינו מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **שֶׁאָכַלְנוּ משלו.** כה"נ בכ"י כ"ה. במח' רמ"ו ובולוניא ללא תיבות אלו. **יחיד המברך:** 'בָּרוּךְ מַשְׂבִּיעַ וכו' וּבָרוּךְ שְׁמוֹ'. כך מופיע במח' איטאלייאני, ח"א, דף קמח ע"כ, מח' שד"ל, ח"א, דף ק ע"א ובסדר ברכות כמנהג ק"ק איטאלייאני, ליוורנו, תקצ"ב, דף ז ע"ב, אך לא מופיע בסרע"ג ח"א, סי' עט, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו, דין סדר זימון (סוף המח'), אלא במפורש כתבו: "יחיד המברך לעצמו מתחיל ואומר בא"י אמ"ה הזן את העולם' וכו'. בסחב"ר: 'ברוך וברוך שמו הגדול ברוך זיכרו וברוכה מתנתו', אבל בחלק מהזימון.

מקורות ומקבילות

זימון לשבע ברכות. בבלי כתובות, דף ח ע"א, ורש"י ד"ה מברך; סדו' רס"ג עמ' קז; פסקי רי"ד; ריטב"א, ע"פ דב' כד, ה; עור אבה"ע, הל' קידושין, סי' סב; פסקי ריא"ז, כתובות פ"א ה"א, אות יג; ס' מל"ה, פר' תרומה, ד"ה ואל' הענין. **ברשות וכו' רבותי.** ע"פ שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמ בשם רב האי גאון. **שהשמחה במעונו.** בבלי כתובות, דף ח ע"א; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' קז; ספ"ר, הל' אירוסין, סי' שנב; רמב"ם הל' ברכות פ"ה, ה"ה; ס' מל"ה פר' תרומה, ד"ה ואל' הענין הזה. **שאכלנו** - נלא וי"ו. מהו"ו סי' תצג; רמב"ם, הל' ברכות, פ"ה, ה"ה; המגיה, הל' אירוסין, עמ' תקלח; רביו יהוחס, תולדות אדם וחוה, נתיב כב, ח"ב, דף קפו; אבודרהם; יש"ש עמ"ס כתובות, פ"א, סוף סי' יט; קש"ע סי' קמט, ס"א; ערה"ש, אבה"ע סי' סב, סל"ט. **שאכלנו משלו.** ע"פ תה' כד, א; בבלי ברכות, דף לה ע"א, '...קודם ברכה'; ב"ר פר' מג, סי' ז. **מי שלא אכל וכו' שהשמחה במעונו.** עטרת זקנים, בגליון הש"ע, סי' קלח, סק"א; משב"ב סי' קלח, סק"ו. **יחיד המברך אומר ברוך.** אור"ח ח"א, הל' ברכת המזון, אות יא; הטור או"ח, סי' קפז הזכיר מנהג זה. **ברוך המשביע לרעבים.** ע"פ סד"ר סי' קמז; מהו"ו, ריש סי' סא; אור"ח, ח"א, הל' ברה"מ, אות יא; ס' כלבו סי' כה, הל' ברה"מ. **משביע לרעבים.** ע"פ תה' קמה, טז; קמו, ז; ב"ר פר' כ, סי' טו; מדת"נ פר' אמור, סי' כ, 'ומאכיל רעבים'; מדת"נ (ורשא), פר' מקץ, סי' ו; בתמ"ד ח"א, שלום פסיקתות פר' א, 'יתברך שמו' וכו'. **לרעבים.** ע"פ ש"א ב, ה; תה' קז, ה; קז, לו; לו"ת. **ברוך הוא.** ע"פ בר' ט, כו; תה' סח, לו. **וברוך שמו.** ע"פ תה' עב, יט; משל' יומא, פ"ג מ"ח.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ·
בְּטוּב בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים כָּאָמוּר· נֹתֵן לֶחֶם
לְכָל־בָּשָׂר· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ· כִּי הוּא זָן וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל לַכֹּל·
וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו וּלְכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו אֲשֶׁר בָּרָא· בָּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה· הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

מקורות ומקבילות

נוסח ברכת המזון. סרע"ג ח"א, סי' עח, בסימוייס; בסדו' רס"ג עמ' קב מובא בקיצור; כ"י כ"ה, דף 133ב; מח' רומניא, דף כה ע"ב, בסימוייס; מח' שד"ל ח"א, דף ק ע"א. **ברכת הזן.** מכדר"י שמ' פ' עז; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; בבלי ברכות, דף מח ע"ב; פסקי רי"ד; מחו"ר סי' סד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' א, וסדר ברכות סי' קמז; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **נוסח ברכה ראשונה.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' עח; בסדו' רס"ג, עמ' קב, מובא בקיצור; סד"ר סי' קמז; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברה"מ. **הזן את העולם.** ע"פ מכדר"י פ' בשלח, מס' דשירה פר' ד; בבלי פסחים, דף קיח ע"א וע"ז, דף ג ע"ב; מש"ט שמ', פ' בשלח, פר' עז. **את העולם כולו.** ע"פ תה' קלו, כה. **בטוב.** ע"פ תה' סה, ה; איו' לו, יא; נחמ' ט, כה. **בחן ובחסד.** ע"פ אס' ב, יז; ספ"ט א, ח. **וברחמים.** ע"פ ישע' מט, י; תה' קמה, ט; בבלי ע"ז, דף ג ע"ב, 'ויושב על כסא רחמים' וכו'. **נתן לחם וכו'.** ע"פ תה' קלו, כה. **כי הוא זן.** ע"פ בבלי ע"ז, דף ג ע"ב. **זן ומפרנס... לכל.** ע"פ מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' ד; מדת"ה מז' קלו, סי' ת. **ומכלכל לכל.** ע"פ תדא"ר (איש שלום), פר' יד, ד"ה ישמור אדם; אה"מ, היכלות, עמ' 119-120; מש"ט בר', פר' ג, פס' כא. **ומכין מזון לכל בריותיו.** ע"פ תה' קלו, כה. ראו ספה"ח סי' כד. **ולכל מעשה ידיו.** ע"פ ישע' יט, כה; תה' ח, ז; איו' לד, יט; ספי"ו יב, יט; שמו"ר פר' מג, סי' ג. **אשר ברא.** בר' ב, ג; דב' ד, לב; אגא"ס א, קפ"ה; סח"ש יא, יז. **הזן את הכל.** ע"פ תה' קמה, יד; אד"ג, הוספה ב, פ"ז; ירוש' ברכות פ"א, ה"ה; במדב"ר פר' כג, סי' ז; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה.

ח"נ והערות

ברכת המזון בכוס. בשבה"ל, סדר ברכות, סי' קנו כתב: '...ש"מ ברכת המזון טעונה כוס וכו', ודווקא היכא דאית ליה חמרא, אבל היכא דלית ליה חמרא לא מעכב'. וכן הוא בתניא רבתי, סי' כז. בכ"י כ"ה, דף 133א: 'אם הן עשרה וכו' נוטל המברך כוס שליין בידו וכו', אבל אין זה מוכח שדוקא בעשרה יברך על כוס, יכול להיות שכוונתו גם על שלשה ואולי גם על יחיד. וראו שו"ע או"ח, סי' קפב, סע' א-ב. **נוסח ברכת המזון.** אינו מופיע במח' רמ"ו ובולוניא ונדפס כאן על פי כ"י כ"ה, דף 133ב, עם השוואות מול סחב"ר עמ' 64. ראו: יצחק ס"ן, 'נוסח ברכת המזון כמנהג בני רומא', בתוך 'קובץ מחקרים על מח' כמנהג בני רומא' בעריכת א"מ פיאטלי, ירושלים, מאגנס, תשע"ב, עמ' 161–170. **את־העולם כלו.** במח' שד"ל נוסף: 'בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל', אמנם איננו בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר וכ"י כ"ה. במח' רומניא נמצא לקמן. **בְּטוּב בְּחֵן וּבְחֶסֶד.** בסרע"ג: 'בטוב בחסד'. בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'בטוב בחן בחסד'. במח' רומניא ושד"ל: 'בְּטוּבוֹ בְּחֵן וּבְחֶסֶד'. **וּבְרַחֲמִים כָּאָמוּר.** בסחב"ר: 'וברחמים הוא'. במח' רומניא: 'וּבְרַחֲמָיו וּבַחֲסָדָיו הָרַבִּים כִּי הוּא'. במח' פרס: 'וברחמים רַבִּים'. **נֹתֵן לֶחֶם.** כן הוא בפסוק שלפנינו, בסרע"ג, סחב"ר, מח' רומניא, פרס ושד"ל. בכ"י כ"ה: 'ונתן לחם'. בסדו' רס"ג כל הפסוק איננו. **כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.** תיבות אלו אינן בסרע"ג. בסחב"ר נוסף: 'חסדו עמנו בטובו הגדול תמיד לא־חסר לנו ואל יחסר־לנו מזון לעולם ועד בעבור שמו הגדול'. במח' שד"ל נוסף: 'וּבְחַסְדּוֹ הַגָּדוֹל יִהְיֶה עִמָּנוּ', אמנם אינן בסרע"ג, סדו' רס"ג וכ"י כ"ה. וכתב בשבה"ל, סדר ברכות, סי' קנז, י"א שאין ראוי לומר 'עמנו', שלא למעט החסד מעל כל בריה. בסחב"ר נוסף: 'חסדו עמנו ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד בעבור שמו הגדול'. במח' רומניא: 'חַסְדּוֹ לָעַד יָהֵא עִמָּנוּ וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל יָמֵלֵא חֶסְרוֹנֵנוּ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל'. **כי הוא זן.** כה"נ בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה ובספרי אשכנז הישנים. במח' רומניא, פרס ושד"ל: 'כי הוא אֵל זָן'. וראו בשער המצות, ירושלים, תרסה, דף מו ע"א, מש"כ מהרח"ו בשם האר"י, באומרך כי הוא זן, צריך להגיה 'כי הוא אל זן'. **וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל לַכֹּל.** בסרע"ג, סחב"ר ומח' פרס ללא תיבת 'וּמְכַלְכֵּל'. במח' רומניא: 'מְרַחֵם וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל' וללא תיבת 'לַכֹּל'. במח' שד"ל: 'מְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל אֶת־הַכֹּל'. **וּמֵכִין מָזוֹן.** בסרע"ג: 'והתקין מזון'. בסחב"ר: 'ומתקין מזון'. במח' רומניא: 'ומכין מִחְיָה וּמָזוֹן'. **לכל־בְּרִיּוֹתָיו.** בסחב"ר: 'לכל בריה'. **וּלְכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו.** תיבות אלו אינן בסחב"ר. בסרע"ג מכאן ועד חתימת הברכה לא מופיע. **אשר ברא.** במח' שד"ל נוסף: 'כָּאָמוּר פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן', כנראה בהשפעת הספרדים.

נוֹדֶה לְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְפָאֶרְךָ מַלְכֵּנוּ וּנְשַׁבֶּחְךָ יוֹצְרֵנוּ וּנְהַדְּרָךְ מוֹשִׁיעֵנוּ וְנַמְלִיכְךָ מֶלֶךְ יָחִיד חַי הָעוֹלָמִים. כִּי־הִנְחַלְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה. (האישה אינה אומרת: **בְּרִית וְתוֹרָה**) **וְחַיִּים וּמָזוֹן. (וְעַל־שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים** (האישה אינה אומרת: **וְעַל־בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בְּבְשָׂרֵנוּ וְעַל־תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ) וְעַל־חֻקֶּיךָ רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל־חַיִּים**

ח"נ והערות

נודה לך. במח' רומניא ופרס: 'עַל־אַרְצֵנוּ וְעַל־נַחֲלָתֵנוּ נודה לך'. **וּנְפָאֶרְךָ מַלְכֵּנוּ וּנְשַׁבֶּחְךָ יוֹצְרֵנוּ וּנְהַדְּרָךְ מוֹשִׁיעֵנוּ.** איננו בסרע"ג, סדרו רס"ג ומח' פרס. בסחב"ר: 'ונשבחך מלכינו ונפארך יוצרינו ונהדרך גואלינו ונהללך מושיענו ונקדישך בוראינו'. במח' רומניא: 'נְפָאֶרְךָ מַלְכֵּנוּ נְהַדְּרָךְ מוֹשִׁיעֵנוּ'. **וְנַמְלִיכְךָ מֶלֶךְ.** כה"נ גם בסחב"ר. במח' שד"ל ורומניא: 'ונמליכך מַלְכֵּנוּ מלך'. בסרע"ג וסדרו רס"ג עד לאחר 'חַי הָעוֹלָמִים' לא מופיע. **כִּי־הִנְחַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** תיבות אלו אינן בסרע"ג. בסדרו רס"ג ללא שמות הקודש. בסחב"ר: 'שהינחלת לאבותינו'. במח' רומניא: 'שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ'. במח' פרס: 'כי הנחלתנו וְהִנְחַלְתָּ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ'. במח' שד"ל: 'עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ'. **ארץ חמדה.** בסרע"ג ומח' פרס: 'על ארץ חמדה'. **האשה א"א 'בְּרִית וְתוֹרָה'.** הוראה זו לא מופיעה בסחב"ר, כ"י כ"ה, מח' רומניא ופרס, אמנם כך הוא מנהגנו, כמו שמופיע במח' שד"ל. **וְעַל־שֶׁהוֹצֵאתָנוּ וכו' וּבְכָל־רֶגַע.** כה"נ בסחב"ר, מח' רומניא, פרס ושד"ל, אמנם כל זה איננו בסדרו רס"ג וכ"י כ"ה. בסרע"ג הנוסח בא בשינויים והשמטות. **שהוצאתנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסחב"ר, מח' רומניא ופרס ללא שמות הקודש. **ופדיתנו מַלְכֵּנוּ.** בסחב"ר, מח' רומניא ופרס ללא תיבת 'מַלְכֵּנוּ'. **ועל־תורתך.** במח' פרס נוסף: 'תּוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ'. **רְצוֹנְךָ.** במח' פרס: 'רְצוֹנְךָ'. **ועל־חיים ומָזוֹן.** בסחב"ר: 'ועל חיים וחן וחסד ורחמים ומזונות'. במח' רומניא: 'ועל חיים חֵן וָחֶסֶד ומזון'. במח' פרס: 'ועל־חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים'.

מקורות ומקבילות

ברכת המזן. מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; בבלי ברכות, דף מח ע"ב; פסקי רי"ד; מחו"ו סי' סד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ח, וסדר ברכות סי' קמז; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **טוסח ברכה שניה.** ע"פ סרע"ג ח"ח, סי' עח; בסדו' רס"ג עמ' קב מובא בקיצור; סד"ר סי' קמז; רמב"ם, סד"ת, טוסח ברה"מ. **איזה פותחת ב'ברוך'.** ע"פ טור או"ח, סי' קפז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"ח, אות יד. **טודה לך וכו'.** תה' עט, יג; בבלי ברכות, דף מט ע"א ורש"י ד"ה תחלה; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יד; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **ונפאר מלכנו ונשבח יוצרנו.** ע"פ פדר"א פר' י, 'התחיל משבח ומפאר ליוצרו'; פדר"א פר' נב; אה"מ, שעור קומה, עמ' 562, ד"ה אמר רבי ישמעאל. **והדרך מושיענו.** ע"פ תה' קמה, יב; דה"ב כ, כא. **ונמליכך.** ע"פ פדר"א פר' י, '...נמליך עליו למי שברא' וכו'. ראו מדת"נ (וורשא), פר' בלק, סי' יד, 'וממליכים להקב"ה'. **מלך יחיד.** ע"פ דב' לב, לט; מ"ב יט, יט; ישע' מה, ה; מו, ט; תה' קמח, יג; אגא"ס א, קלב, 'הוא יחיד'. **חי העולמים.** ע"פ דב' לב, מ. **כי הנחלתנו.** ע"פ יהו' יט, נא; ירמ' ג, יח; יב, יד. **ארץ חמדה.** שמ' ג, ח; ירמ' ג, יט; בבלי ברכות, דף מח ע"ב; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; שמ"ר פ' לב, סי' ב; במדב"ר פר' כג, סי' ז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **טובה ורחבה.** ע"פ ספי"ו יג, ו. **האשה א"א ברית ותורה.** ראו בבלי ברכות, דף מט ע"א; רמ"א או"ח, סי' קפז, ס"ג. **ל"ל ברית ותורה.** ירוש' ברכות פ"א, ה"ו [דף יא ע"ב]; בבלי ברכות, דף מח ע"ב; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; במדב"ר פר' כג, סי' ז; בה"ג סי' א, הל' ברכות פ"ז, עמ' פא; רש"י ד"ה לריך שחכור; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **וחייס ומזון.** ע"פ מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; במדב"ר פר' כג, סי' ז; פדר"א פר' יא, '...ומזונו ורפואתו וחייס לו ומנוח לו'. **שהוצאתנו ה"א מארץ מצרים.** נמצא לרוב במקרא, לדגומא: שמ' כ, ב; מיכ' ו, ד; דני' ט, טו; ספ"ב א, יט; ספי"ו מו, יב-יט. **ופדיתנו מלכנו מבית עבדים.** ע"פ דב' ז, ח; ש"ב ז, כג; מיכ' ו, ד; הס"א יח, כא. **האשה א"א ועל בריתך וכו'.** ראו בבלי ברכות, דף מט ע"א; מו"ק או"ח, סי' קפו. והמג"א סי' קפז, סק"ג, מהקן לייסב מנהג נשים האומרות. **בריתך שחתמת בבשרנו.** ע"פ בר' יח, יג; בב"ס מד, כ; ספי"ו טו, יג; בסרע"ג נוסח דומה. **תורתך שלמדתנו.** ע"פ ישע' מה, יז; תה' לד, יב; בבלי ברכות, דף יא ע"ב, 'המלמד תורה לעמו ישראל'; מדת"נ פר' שלח, סי' כו. **ועל חוקי רצונך שהודעתנו.** ע"פ שמ' יח, טז; יחז' כ, יא; נחמ' ט, יד. **חוקי רצונך.** ע"פ בבלי ברכות, דף יז ע"א.

וּמָזוֹן שֶׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה וּבְכָל־רֶגַע:)

בחנוכה ובפורים אומרים:

עַל־הַנִּסִּים וְעַל־הַגְּבוּרוֹת וְעַל־הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל־הַמִּלְחָמוֹת וְעַל־הַפֻּרְקָן וְעַל־הַפְּרוּת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם־אֲבוֹתֵינוּ. בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בחנוכה:

בִּימֵי מַתַּתְיָה בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו. כְּשֶׁעָמְדָה עֲלֵיהֶם מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה לְשַׁכְּחָם מִתּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בָּעוֹלָם. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל

בפורים:

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה. כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע. וּבִקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים. מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד. בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ. וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ. וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ נֵס. כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

מקורות ומקבילות

זן ומפרנס אותנו תמיד. מכדר״י בשלח, מס׳ דשירה, פר׳ ד, ׳זן ומפרנס לכל בלי העולם׳, ע״פ תה׳ קלו, כה; מדת״ה מז׳ קלו, סי׳ ח. **בכל יום ובכל עת וכו׳.** ע״פ תה׳ קמה, טו. **בחנוכה.** ירוש׳ ברכות פ״ז, ה״ה [דף יו ע״א]; בבלי שבת, דף כד ע״א ורש״י ד״ה בהודאה; ר״ח; ריבב״ן; מש״ט פר׳ בשלח, ׳ולהזכיר וכו׳ בברכת המזון׳; שדר״א פר׳ ויסע, שאילתא כו, ד״ה א״נ ברס לריך מהו; סדו׳ רס״ג עמ׳ קג; הלק״ל, הל׳ תענוכה, סי׳ ב; שבה״ל, ענין תענוכה, סי׳ קפז; סה״ת סי׳ יז. רלו מס״ו פר׳ כ, ה״ו. **בפוריס.** סרע״ג ח״ב, סי׳ עג; סדו׳ רס״ג עמ׳ קג, ועמ׳ רמ; הלק״ל, הל׳ פוריס סי׳ ב; שבה״ל, ענין פוריס, סי׳ ר; סת״ר סי׳ מ, ענין קריאת המגילה. רלו מס״ו פר׳ כ, ה״ו. **על הנסים.** סרע״ג ח״ב, סי׳ סב; שבה״ל, ענין תענוכה, סי׳ קלא; סת״ר סי׳ לו, ענין תפילה, וסי׳ מ ענין קריאת המגילה.

ח״נ והערות

שאתה זן ומפרנס. בסחב״ר ומח׳ רומניא: ׳שאתה חונן ומלוה׳. במח׳ פרס: ׳שאתה חונן׳. **אותנו תָּמִיד.** בסחב״ר, מח׳ רומניא ופרס ללא תיבת ׳תָּמִיד׳. **בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת.** תיבות אלו אינן במח׳ פרס. **וּבְכָל־שָׁעָה וּבְכָל־רֶגַע.** תיבות אלו אינן בסחב״ר. במח׳ רומניא: ׳בְּכָל־שָׁעָה וּבְכָל־זְמַן׳. במח׳ פרס: ׳בְּכָל־רֶגַע וּבְכָל־זְמַן׳.

המשך לחנוכה:

עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה· וְאַחַר כָּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ· וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ· וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ· וּקְבָעוּם שְׁמוֹנָה יָמִים בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה· וְכַשֵּׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נֵס· כֵּן עֲשֵׂה עִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּלֶא וְנִסִּים בָּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כל׳ וכו׳

המשך לפורים:

פֶּלֶא וְנִסִּים בָּעֵת הַזֹּאת· וְנוֹדֶה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה: וממשיך ׳על כל׳ וכו׳

עַל כֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים וּמְבָרְכִים אֶת־שְׁמֶךָ תִּתְבָּרַךְ שְׁמְךָ תָּמִיד אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ· וְהִנָּקֵם לָנוּ מִצָּרֵינוּ וְנוֹדֶה לְךָ עַל־נַחֲלַת אֲבוֹתֵינוּ וְעַל־מְזוֹנוֹת שֶׁחִנַּנְתָּנוּ (נ"א: שֶׁחָנַנְתָּנוּ)· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:

ח"נ והערות

עַל כֹּל. בסרע"ג, סדו' רס"ג, רש"י בברכות וסחב"ר: ׳ועל כולם׳. במח' רומניא ופרס: ׳וְעַל־הַכֹּל׳. במח' שד"ל: ׳עַל־הַכֹּל׳. **אנו מודים.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, סחב"ר, מח' רומניא, פרס ושד"ל נוסף: ׳לָךְ׳. **וּמְבָרְכִים אֶת־שְׁמֶךָ.** כה"ג גם במח' פרס. בסחב"ר: ׳ומברכים את שם קודשך תמיד אלהי ישענו׳. במח' רומניא: ׳וּמְבָרְכִין אֶת־שִׁמְךָ׳. בסדו' רס"ג נוסף: ׳לעולם ועד׳ ומדלג לחתימת הברכה. **תִּתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ.** תיבות אלו אינן במח' רומניא ושד"ל. בסרע"ג ומח' פרס: ׳יִתְבָּרַךְ שמך׳. במח' פרס נוסף: ׳בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד כָּאָמוּר וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ \ בא"י׳ וכו׳. בסחב"ר: ׳תתברך בפי כל חי ויתפאר שמך עלינו לעולם ועד׳ ומוסיף ׳כאמור ואכלת ושבעת וברכת את יי אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך וזכור לנו יי אלקינו את ברית אבותינו והנקמנו משונאינו ובישועתך תרום ותוגבה קרנינו והושיענו \ כל החיים יודוך סלה \ בא"י׳ וכו׳. **תָּמִיד אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וכו׳.** בסרע"ג: ׳תמיד עלינו לעולם ועד׳ ומדלג לחתימת הברכה. **לנו מצרינו.** במח' רומניא נוסף: ׳וּמִטּוּבְךָ תַּשְׂבִּיעַ אֶת־נַפְשֵׁנוּ׳. **ונודה לך.** במח' רומניא נוסף: ׳יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־נַחֲלָתֵנוּ׳. **וְעַל־מְזוֹנוֹת שֶׁחִנַּנְתָּנוּ.** במח' רומניא: ׳תּוֹשִׁיבֵנוּ וְתוֹשִׁיעֵנוּ וְתַנְחִילֵנוּ וְתַטְעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ׳. **שֶׁחָנַנְתָּנוּ.** כך נראה מכ"י כ"ה לנכון. במח' שד"ל: ׳שֶׁחָנַנְתָּנוּ׳, אולם כהיום נוהגים לומר בקמץ קטן ׳שֶׁחָנַנְתָּנוּ׳, אמנם ע"פ כללי הדקדוק, בצורה זו של ניקוד, החי"ת צ"ל בקמץ גדול. במח' רומניא ושד"ל נוסף: ׳כַּכָּתוּב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׳.

מקורות ומקבילות

על כל ה"א אנו וכו'. בבלי ברכות, דף מט ע"א ורס"י ד"ה תחלה וסוף; סת"ר סי' כז, עניין ברכת המזון; מדת"ה מז' עה, סי' א, ׳בין מטיב ובין מכה מודים אנחנו׳ וכו'. **אנו מודים.** ע"פ דב' ח, ה; תה' עה, ב; הס"א כט, יג. **ומברכים את שמך.** ע"פ דב' ח, י; תה' קיג, ב; איו' א, כא; דני' ב, כ; בנ"ס נב, סיוס; במדב"ר פר' א, סי' ד. **תתברך שמך.** ראו בנ"ס לא, לב, ׳טוב על לחם תברך שפה, עדות טובו נאמנה׳. **אלהי ישענו.** ע"פ שמ' טו, ב; ישע' כה, ט; לה, ד; תה' סה, ו; בנ"ס נא, א. **והנקם לנו מצרינו.** ע"פ ירמ' מו, י; אס' ח, יג; בנ"ס מו, ב; ספי"ה ח, לה. **ונודה לך.** ע"פ תה' עט, יג; ספי"ה ח, כה. **נחלת אבותינו.** ע"פ במ' לו, ח; יהו' יט, מא; ירמ' ג, יח; מש' יט, יד. ראו ישע' נח, יד; סמק"א טו, לד. **ועל מזונות.** ע"פ מכדר"י בא, מס' דפסחא, פר' טז, ׳...הן מברכין על המזון׳. **שחננתנו.** ראו בר' רבה (אלבק), פר' פב, ׳עזרתני, חננתני במתנות׳. **על הארץ ועל המזון.** בבלי ברכות, דף מט ע"א; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; במדב"ר פר' כג, סי' ז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יד; סת"ר סי' כז, עניין ברכת המזון.

בשבת פותחים בנחמה:

נַחֲמֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּצִיּוֹן עִירֶךָ בְּרִנָּה· וּלְשִׁכְלוּל בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ וְרַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וכו׳.

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל־מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· וְעַל־הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו וְעָלֵינוּ· רוֹעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ· הַרְוִיחֵנוּ הַרְוַח לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

מקורות ומקבילות

בשבת פותחים בנחמה. בבלי ברכות, דף מח ע״ב; רי״ף; פסקי רי״ד; סרע״ג ח״א, סי׳ עח; טור או״ח, סי׳ קפח; רמב״ם הל׳ ברכות פ״ב, ה״ה; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות יח; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ לד; סת״ר סי׳ יח, ענין סעודת שבת, וסי׳ לד ענין שבת ור״ה; סה״ת סי׳ יג. רא״ו סד״ר סי׳ קמז; או״ז ח״א, הל׳ סעודה, סי׳ קלט; אור״ח, ח״א, הל׳ ברה״מ, אות כ. **נוסח ברכת נחמנו.** סרע״ג ח״א, סי׳ עט; מה׳ רומניא, דף כה, סוף ע״ב. **נחמנו ה׳.** ע״פ ישע׳ מט, יג; סו, יג; זכ׳ א, יג; בב״ס מה, כד. **בציון עירך ברנה.** ע״פ ישע׳ לה, י; נא, יא; זכ׳ ח, ח. רא״ו בבלי שבת, דף פח ע״א, ע״פ ישע׳ לה, י. **ולשכלול בית מקדשך.** ע״פ עזר׳ ו, יד; במדב״ר פר׳ יז, סי׳ ב, ׳...בנה את ביהמ״ק ושכללו׳. רא״ו עזר׳ ד, יב. **ברכת נומה ירושליס.** בבלי ברכות, דף מח ע״ב; פסקי רי״ד; מדת״נ פר׳ מסעי, סי׳ ה; מחו״ו סי׳ סד; שבה״ל, ענין תפילה, סי׳ א וסדר ברכות, סי׳ קמז; סת״ר סי׳ כז, ענין ברכת המזון. **נוסח ברכה שלישית.** ע״פ סרע״ג ח״א, סי׳ עח; בסדו׳ רס״ג עמ׳ קב מובא בקיצור; סד״ר סי׳ קמז; רמב״ם, סד״ת, נוסח ברה״מ. **רחם ה׳ וכו׳.** מחו״ו סי׳ סג; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות טו; סת״ר סי׳ כז, ענין ברכת המזון. **ועל ישראל עמך.** ע״פ שמ׳ יט, ה; ויק׳ כו, יב; דה״א יז, כא; בבלי ברכות, דף מח ע״ב; פסקי רי״ד; טור או״ח, סי׳ קפח; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות טו; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קמז; סת״ר סי׳ כז, ד״ה סדר ברכת. **ירושליס עירך.** ע״פ מ״א יא, לב; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות טו. **ציון משכן.** ע״פ יואל ד, יז; תה׳ עד, ב. **משכן כבודך.** תה׳ כו, ח; ספי״ה ט, ה; סה״ם ט, ח. **מלכות בית דוד.** ירוש׳ ברכות, פ״א, ה״ו [דף יא ע״ב]; בבלי ברכות, דף מח ע״ב ורש״י ד״ה ומלכות; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות טו; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קמז בשם אחיו הרבב״א, ע״פ מד״ש פר׳ יג, סי׳ ד; סת״ר סי׳ כז, ענין ברכת המזון. **דוד משיחך.** ע״פ ש״ב כב, נא; תה׳ יח, נא. **ועל הבית הגדול.** ע״פ דה״ב ב, ד; בבלי ברכות, דף מח ע״ב; פסקי רי״ד; טור או״ח, סי׳ קפח; שבה״ל, סדר ברכות, סי׳ קמז; סת״ר סי׳ כז, ד״ה סדר ברכת. **והקדוש.** ע״פ מ״א ח, מג; ירמ׳ ז, י״ד; דה״ב ו, לג. **שנקרא שמך... ועלינו.** ע״פ אד״נ נוסח ב, פר׳ כה, ׳...למה נקרא שמו לבנין שהוא׳ וכו׳. **רועינו זוננו.** הזכרה בשבת: ירוש׳ שבת פר׳ טו, ה״ג [דף עח ע״ב]; ויק׳ פר׳ לד, סי׳ עז; תוס׳ עמ״ס ברכות, דף מח ע״ב, ד״ה מתחיל בנחמה; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ לד וסדר ברכות, סי׳ קמז; סת״ר סי׳ יח, ענין סעודת שבת. **זוננו.** לשון נקבה: או״ז ח״א, הל׳ סעודה, סי׳ קלט;

ח״נ והערות

בשבת אומרים ׳נַחֲמֵנוּ׳. בסחבר, כ״י שכטר, עמ׳ 153, כתוב: ׳בימים טובים ובשבתות ובכל יום שאומ׳ בו הלל אומ׳ נחמינו׳. **בשבת פותחים ברכה ג׳ בנחמה.** כן הוא בסרע״ג ח״א, סי׳ עט, סחב״ר עמ׳ 103, כ״י כ״ה, דף 134א, מח׳ רמ״ו בסופו, ׳דין סדר זימון׳ ומח׳ רומניא, דף כה ע״ב. ממח׳ איטלייאני ח״א, נראה שמוסיף נוסח ׳נחמנו׳ לפני ׳רצה׳, א״כ גם בשבת פותח כרגיל. **עירך בְּרִנָּה.** בסרע״ג וסחב״ר ללא תיבת ׳בְּרִנָּה׳. **וּלְשִׁכְלוּל בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ וְרַחֵם.** בסרע״ג ומח׳ רומניא: ׳וּבְשִׁכְלוּל בית מקדשך ורחם׳. בסחב״ר: ׳ושמחינו מלכינו בביניין בית בחירתך ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך במהרה תחזירם למקומם ויבוא אליהו ומשיח בן דויד במהרה בימינו וממשיך ׳רצה׳. במח׳ שד״ל: יְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיַן בֵּית בְּחִירָתְךָ וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מָשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה תַּחֲזִירֶנָּה לִמְקוֹמָהּ׳ וממשיך ׳רצה׳. **עָלֵינוּ.** תיבה זו איננה בסרע״ג. **וְעַל־יִשְׂרָאֵל.** בסרע״ג, סדו׳ רס״ג ומח׳ פרס: ׳עַל ישראל׳. בסחב״ר: ׳ועל כל ישראל׳. **וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ.** בסדו׳ רס״ג נוסף: ׳ועל היכלך ועל מעונך׳. תיבות אלו אינן במח׳ רומניא. **משכן כבודך.** במח׳ רומניא נוסף: ׳וְעַל מַלְכוּתְךָ׳. **וְעַל־מַלְכוּת וכו׳.** בסדו׳ רס״ג ומח׳ פרס הנוסח בא בשינויים. **וְעַל־הבית.** בכ״י כ״ה נוסח לשבת: ׳על הבית׳. **עליו וְעָלֵינוּ.** בסרע״ג וסדו׳ רס״ג ללא תיבת ׳וְעָלֵינוּ׳. **רוֹעֵנוּ זוּנֵנוּ.** כה״נ גם בסרע״ג וסחב״ר. במח׳ רומניא ושד״ל: ׳אָבִינוּ רָעֵנוּ זוּנֵנוּ׳. בסדו׳ רס״ג מדלג ל׳ובנה את ירושלים׳. **פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ.** בסרע״ג: ׳מפרנסנו מכלכלנו׳. במח׳ רומניא: ׳פרנסנו כַּלְכְּלֵנוּ׳. **הַרְוִיחֵנוּ.** תיבה זו איננה בסרע״ג. **הרוח**

מְהֵרָה מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ׃ וְאַל־תַּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם אֶלָּא לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה וְהָרְחָבָה׃ לֹא־נֵבוֹשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא־נִכָּלֵם לָעוֹלָם הַבָּא׃ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטַחְנוּ׃ וְיָבֹא אֵלִיָּהוּ וּמָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְיָבִיאוּ לָנוּ שְׂמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאָכַלְנוּ וְשָׁתִינוּ חָרְבַּן בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ לֹא־שָׁכַחְנוּ׃ אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ לָנֶצַח וְאַל־תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃

בשבת מוסיפים:

וּבְנֵה אֶת־יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃

ה"נ והערות

לנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ. בסרע"ג, סחב"ר, כ"י כ"ה בנוסח של שבת ומח' רומניא ללא שמות הקודש. **מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ.** בסרע"ג: 'מצרותינו'. **וְאַל־תַּצְרִיכֵנוּ וכו'.** בסרע"ג ללא שמות הקודש. במח' שד"ל: 'וְנָא אַל־תצריכנו' וכו'. במח' רומניא: 'ואל־נָא תַבְטִיחֵנוּ' וללא שמות הקודש. **לידי מתנת.** במח' רומניא: 'וְאַל־נָא תְּבִיאֵנוּ לידי מתנת'. במח' שד"ל: 'וְאַל־תְּבִיאֵנוּ לידי מתנת'. **בשר ודם.** בסרע"ג וסחב"ר נוסף: 'שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה'. במח' רומניא: 'לְפִי שֶׁמַּתָּנָתָם מְעוּטָה וְחֶרְפָּתָם מְרֻבָּה'. במח' שד"ל נוסף: 'אֶלָּא לִידֵי הַלְוָאַת אָדָם'. **אֶלָּא לְיָדְךָ וכו'.** בסרע"ג מכאן ועד חתימת הברכה הנוסח שונה. **המלאה וְהָרְחָבָה.** בסחב"ר נוסף: 'והנוראה'. במח' רומניא: 'הַטּוֹבָה הַמְּלֵאָה הָעֲשִׁירָה' ונוסף: 'הַשָּׂבְעָה הַפְּתוּחָה הָרְוָחָה'. במח' שד"ל: 'המלאה הָרְחָבָה' ונוסף: 'הַפְּתוּחָה וְהַשָּׂבְעָה וְהַטּוֹבָה אֲשֶׁר'. **לֹא־נֵבוֹשׁ וכו'.** בכ"י כ"ה נוסח לשבת: 'ולא נבוש'. במח' רומניא: 'שֶׁלֹּא נבוש'. בסחב"ר מכאן ועד 'לְאֹרֶךְ יָמִים' הנוסח שונה ובא בסדר אחר: 'כי בשם קודשך הגדול והנורא בטחנו \ לא נבוש ולא ניכלם לא בעוה"ז ולא לעוה"ב \ ואע"פ שאכלנו ושתינו חורבן ביתך לא שכחנו \ ואל תשכחינו יי אלקינו ואל תעזבינו מלכינו ואל תשיבינו גואלינו ואל תכלימנו בבקשתינו ואל תתינו בנפש אויבינו ואל תפר בריתך אתנו ויבוא אליהו הנביא ומשיח בן דויד במהרה בימינו'. **בָּעוֹלָם הַזֶּה.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה נוסח לשבת. **לָעוֹלָם הַבָּא.** במח' רומניא ושד"ל: 'לְחַיֵּי הָעוֹלָם הבא'. **קדשך הגדול.** במח' שד"ל נוסף: 'וְהַקָּדוֹשׁ'. **וְהַנּוֹרָא בָּטַחְנוּ.** במח' רומניא מכאן ועד 'לְאֹרֶךְ יָמִים' בא בש"נ. **ויבא אליהו.** במח' שד"ל נוסף: 'הַנָּבִיא'. **בן־דוד.** במח' שד"ל נוסף: 'עַבְדְּךָ'. **חרבן ביתך.** במח' שד"ל נוסף: 'הַבַּיִת'.

מקורות ומקבילות

אב"ע קהלת ה, ח; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **מכל צרותינו.** ע"פ ש"א כו, כד; תה' מד, ט. **ואל תצריכנו... לידי מתנת בשר ודם.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ד, ה"ב [דף לג ע"א]. **אלא לידך.** ב"ר פר' כ, סי' ט, ע"פ תה' קמה, טז; מדת"ה מז' פ, סי' ב. **המלאה והרחבה.** ע"פ תה' פא, יא. **לא נבוש.** ע"פ ישע' כט, כב; מט, כג; יואל' ב, כו-כז; תה' כב, ו; לז, יט; בנ"ס לב, כד. **לא נכוש... ולא נכלם.** ע"פ ישע' מה, יז; מד, ד. רא"ו שמו"ר פר' ל, סי' יט. **כי בשם... בטחנו.** ע"פ ישע' נ, י; תה' ט, יא; לג, כא. **בשם קדשך הגדול והקדוש.** ע"פ מלא' א, יד; תה' לט, ג; נחמ' ח, ה. **ויבוא אליהו.** ע"פ מלא' ג, כג; מק"ט, אד"נ טוסח ב, סוף פר' לא. **ומשיח בן דוד במהרה בימינו.** ע"פ בבלי סנהדרין, דף לח ע"א, ע"פ ישע' ס, כב; ילקו"ש ישע', רלז תקג, ד"ה אני ה'. לשון תכמיס הוא בהרבה מקומות, כמו: בבלי סוכה, דף נב ע"א; מס"ו פר' יג, הל' יב; פסז"ו איכ', פ"ה, סי' כב. **ויביאו לנו.** ע"פ ישע' נב, ז; נחו' ב, ח. **שמועה טובה.** מש' כה, כה. **שאכלנו ושתינו.** ע"פ ישע' כא, ה; סב, ט. רא"ו תוספתא סוטה (ליברמן), פר' טו, הל' יג. **חרבן ביתך... לא שכחנו.** רא"ו תוספתא תענית (ליברמן), פ"ג, הי"ד; בבלי תענית, דף ל ע"ב. **אל תשכחנו וכו' לאורך ימים.** ע"פ איכ' ה, כ. **ובנה את ירושלים וכו'.** ע"פ ישע' מד, כח; תה' קמז, ב; כ"י כ"ה, דף 3134.

רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה· כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא מִלְּפָנֶיךָ לִשְׁבּוֹת בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ· כִּרְצוֹנְךָ הָנַח לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַל־תְּהֵא צָרָה וְיָגוֹן וַאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ· כִּי אָמַר דָּוִיד· הֲיָיַח יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לְעַמּוֹ וַיִּשְׁכֹּן בִּירוּשָׁלַיִם עַד־לְעוֹלָם: וְנֶאֱמַר· שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד· עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה לְבַדְּךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ· וּתְנַחֲמֵנוּ בְּנֶחָמוֹת יְרוּשָׁלַיִם· כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:

מקורות ומקבילות

הזכרת רלה. ויק״ר פר׳ לד, סוף סי׳ טו, ע״פ ישע׳ נח, יא ותה׳ קמ, ג; בבלי ברכות, דף מח ע״ב; פסקי רי״ד; ילקו״ש ישע׳, רמז תלה; ס׳ הערוך, ערך חלן; ספ״ר, הל׳ סעודה, סי׳ שלח; פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות יח; שבה״ל, עניַן שבת, סי׳ לד; סת״ר סי׳ יח, סוף ענין סעודת שבת וסי׳ לד, ענין שבת ור״ח. ראו משמ׳ עירובין פ״ג, מ״ט. **טוסח רלה.** ע״פ סרע״ג ח״א, סי׳ עט; מובא בסדו׳ רס״ג עמ׳ קג, בקיצור ודומה בתחילתו; מחו״ר סי׳ פג; רמב״ם, הל׳ ברכות, פ״ב, ה״ה; סחב״ר; כ״י כ״ה, דף 3134; מח׳ רומניא, דף כו ע״א; מח׳ פרס, דף קי ע״ב. **בשבת ׳רלה׳, בר״ת, יו״ט וחוה״מ מוסיפים ׳יעלה ויבוא׳.** ע״פ תשוה״ג הרבני, סי׳ ו; שבה״ל, ענין ר״ח, סי׳ קעח; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לה ע״ב, אות ג. **יוס השביעי הגדול.** ע״פ שמ׳ טז, כג; כ, חיא; לא, יג־יח; נחמ׳ יג, יח־כב. **והקדוש הזה.** ע״פ בר׳ ב, ג. **כי יוס זה גדול.** ע״פ סדו׳ רס״ג עמ׳ קיג. **וקדוש הוא.** ע״פ בר׳ ב, ג. **לשבות בו.** ע״פ שמ׳ טז, כט־ל; כ, י; לא, יג־יד; מח׳ פרס. **ולנוח בו.** ע״פ שמ׳ כג, יב; מ״א ח, טו; מדת״נ (וורשא), פר׳ וירא, סי׳ ח, ׳השבת נתנה לישראל וכו׳ ולממונה׳ וכו׳. **באהבה.** ע״פ בבלי ברכות, דף מט ע״א. **כמצות רצונך.** ע״פ דב׳ ה, יב; תה׳ מ, טו; בש״ס ב, טז. **כרצונך.** ע״פ שמ׳ טז, כט; דב״ר (ליברמן), פר׳ עקב, ׳...שהיא תביבה עלי מכל המצוות׳ וכו׳. ראו תה׳ ל, ח; מש׳ ח, לה; בש״ס לו, טו. **הנח לנו.** ע״פ דה״ב יד, ו. ראו ס׳ מטה יהודה, דפ׳ אופיבאך, שנת תפא, דף יב ע״א. **צרה ויגון.** ע״פ תה׳ קטז, ג. **ויגון ואנחה.** ע״פ ישע׳ לה, י; ירמ׳ מה, ג; תה׳ לא, יא. **ביום מנוחתנו.** ע״פ מ״א ח, טו; ירמ׳ יח, כא־כב. **כי אמר דויד וכו׳.** דה״א כג, כה; סד״ר סי׳ קמז; מח׳ רומניא. **שם אצמיח קרן.** תה׳ קלב, יח. **ותמלוך עלינו אתה לבדך.** ע״פ ש״א יב, יב; ישע׳ מג, טו. **והושיענו למען שמך.** ע״פ תה׳ קט, כא; ספ״ב ב, יד. **ותנחמנו בנחמות ירושלים.** ע״פ ישע׳ סו, יג; ספ״ב ד, כה־כו. **בעל הישועות.** ע״פ ישע׳ יב, ב. **ובעל הנחמות.** ע״פ ישע׳ נא, יב; סו, יג.

ח״נ והערות

בְּמִצְוֹתֶיךָ. כה״נ גם בסרע״ג. בסדו׳ רס״ג, מח׳ רומניא, פרס ושד״ל: ׳בְּכָל־מִצְוֹתֶיךָ׳. במח׳ פרס: ׳חַזְּקֵנוּ וַאֲמְצֵנוּ בְּכָל־מִצְוֹתֶיךָ׳. **וּבְמִצְוַת.** בסדו׳ רס״ג ומח׳ רומניא: ׳וּמִצְוַת׳. **יום השביעי.** במח׳ רומניא, פרס ושד״ל נוסף: ׳הַשַּׁבָּת׳. **והקדוש הַזֶּה.** במח׳ פרס ללא תיבת ׳הַזֶּה׳ ונוסף: ׳שנקרא שמך עליו׳. **כִּי יוֹם זֶה.** בסדו׳ רס״ג, סחב״ר ומח׳ פרס ללא תיבת ׳זֶה׳. במח׳ רומניא ללא תיבות אלו. **וָקָדוֹשׁ הוּא מִלְּפָנֶיךָ.** תיבות אלו אינן במח׳ רומניא. **לִשְׁבּוֹת בּוֹ.** בסדו׳ רס״ג: ׳ונשבות בו׳. בסחב״ר ומח׳ רומניא: ׳נִשָּׁבוֹת בו׳. **וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה.** תיבות אלו אינן בסדו׳ רס״ג. בסחב״ר: ׳ונינוח בו׳ וללא תיבת ׳בְּאַהֲבָה׳. במח׳ רומניא: ׳וְנָנוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ באהבה׳. במח׳ פרס ללא תיבת ׳בְּאַהֲבָה׳ ונוסף: ׳וּלְהִתְעַנֵּג בּוֹ׳. **כמצות רְצוֹנֶךָ.** במח׳ רומניא ופרס: ׳כמצות חֵפֶץ רְצוֹנֶךָ׳. **כִּרְצוֹנְךָ.** תיבה זו איננה בסחב״ר ומח׳ רומניא. במח׳ פרס: ׳וְכִרְצוֹנְךָ׳. **הָנַח.** כן נמצא גם בסד״ר, סי׳ קמז; רמב״ם, הל׳ ברכות, פ״ב, ה״ה; מח׳ פרס, דף קי ע״ב. **הנח לנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ.** בסדו׳ רס״ג ללא שמות הקודש. בסחב״ר ומח׳ רומניא כל זה לא מופיע. **ואל־תהא.** בסדו׳ רס״ג: ׳ואל יהי׳. במח׳ רומניא: ׳ואל־תהא לָנוּ׳. במח׳ פרס: ׳אַל תְּהִי׳. במח׳ שד״ל: ׳ואל־תהא עָלֵינוּ׳. **צרה ויגון.** במח׳ רומניא: ׳כְּלוּם צרה ויגון׳. במח׳ שד״ל: ׳צרה וְרָעָב ויגון׳. **וַאֲנָחָה.** תיבה זו איננה בסדו׳ רס״ג וסחב״ר. **בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ.** לפי רס״ג ממשיך ׳ובנה את ירושלם בקרוב׳ ומדלג על שאר נוסח של שבת. **כי אמר דויד.** כן הוא בפסוק שלפנינו, סחב״ר ומח׳ שד״ל. בכ״י כ״ה ומח׳ רומניא: ׳כי כֹּה אמר דָּוִד׳, בהקדמה לפסוק. **עַד־לְעוֹלָם.** בלמ״ד. מסורה גדולה וקטנה עה״פ. **וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ.** במח׳ רומניא: ׳וְתוֹשִׁיעֵנוּ למען שְׁמֶךָ׳. **וּתְנַחֲמֵנוּ בְּנֶחָמוֹת יְרוּשָׁלַיִם.** תיבות אלו אינן במח׳ שד״ל. במח׳ רומניא ללא תיבות ׳בְּנֶחָמוֹת יְרוּשָׁלַיִם׳. בסחב״ר מוסיף: ׳והעלינו לתוכה ונחמינו בה ושמחינו בבניינה׳. **בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת**

בראש חודש, ביום טוב ובחוה"מ מוסיפים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא· יַגִּיעַ· יֵרָאֶה (נ"א: וְיֵרָאֶה) וְיֵרָצֶה· וְיִשָּׁמַע· וְיִפָּקֵד· וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה· לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן בְּיוֹם

בראש חודש:	בפסח:	בשבועות:
רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ	**חַג הַמַּצּוֹת**	**חַג הַשָּׁבוּעוֹת**

בראש השנה:	בסוכות:	בשמיני עצרת ושמחת תורה:	לאוכל ביוה"כ:
הַזִּכָּרוֹן	**חַג הַסֻּכּוֹת**	**שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת**	**הַכִּפּוּרִים**

הַזֶּה· זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בוֹ לְטוֹבָה· וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה· וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים· בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים· וְחוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ· כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

ה"נ והערות

וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת. בסחב"ר ומח' רומניא: 'בַּעַל הַנֶּחָמוֹת וּבַעַל הַיְשׁוּעוֹת'. במח' שד"ל נוסף: 'וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתוֹכָהּ וְנִרְאֶה בְּנֶחָמָתָהּ וּבְבִנְיָנָהּ'. **לִפְלֵיטָה.** בכל מקום שנמצא במקרא פותח תיבת 'לפליטה' בלמ"ד, הרי הוא מלא יו"ד. **שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא וקד"א, ד"ה ליל, שבה"ל, חג הסכות, סי' שעב; סת"ר סי' פח; פסקי רי"ד עמ"ס סוכה, דף מו ע"ב ודף מח ע"א. בסרע"ג ח"ב, סי' קמא, ר"ח סוכה, דף מו ע"ב ודף מז ע"ב, רא"ש במ', כח, ט, מח' רומניא, דף תג ע"ב ושד"ל: 'שמיני חג עֲצֶרֶת'. ברש"י סוכה, דף מו ע"ב, ד"ה ושמיני: 'השמיני חג עצרת'. **לאוכל ביוה"כ.** בשבה"ל, סדר יוה"כ, סי' שיב וסת"ר סי' פ, ענין דברים האסורים, כתבו בשם הר"א כ"ץ, שאין להזכיר מעין המאורע בברכת המזון והביאו המג"א באו"ח, סימן תריח, ס"י. וראו עוד בשבה"ל שהאריך שם.

מקורות ומקבילות

ברא"ש חודש. בבלי שבת, דף כד ע"א; פסקי רי"ד; בה"ג סי' ב, הל' קידוש עמ' ק, ד"ה ואע"ג; סרע"ג ח"ב, סי' מד; סדו' רס"ג עמ' קג; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפב; סה"ת סי' עז. מחכר במס"ו פר' יט, ה"ת. רא"ו תוספות עמ"ס ברכות, דף מט ע"ב, ד"ה אי; 'יש בהן הזכרה בברכת המזון', רש"י ורשב"ם ד"ה הזכרה; ר"ח; סרע"ג ח"א, סי' עט וח"ב, סי' קלג; סדו' רס"ג עמ' קג; שבה"ל, סדר עלרת, סי' רלח, ד"ה וביו"ט; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יח; סת"ר סי' נד, ענין עלרת, וסוף סי' עג. **או"ח יעלה ויבא.** בבלי ברכות, דף מח ע"ב, לענין מועדים ולר"ח ותוה"מ בבלי שבת, דף כד ע"א. **נוסח יע"ו.** סרע"ג ח"א, סי' עט; סדו' רס"ג עמ' קג בקיצור; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברכות התפילה; מחו"ו סי' לג; סת"ר סי' לד, ענין שבת ור"ח. **הזכרת ימים טובים בבה"מ.** ע"פ שבה"ל, סדר עלרת, סי' רלח. **חג שבועות.** שמ' לד, כב; דב' טז, י; ספי"ו ו, כד-לא. **הזכרון.** ע"פ ויק' כג, כד; ספי"ו ו, לה; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפה. **חג הסוכות.** ויק' כג, לד; זכ' יד, טז; ספי"ו טז, לג-לח; סמק"א י, כא. **בשמ"ע וש"ת.** רס"י עמ"ס סוכה, דף מו ע"ב, ד"ה ושמיני לברכה; רי"ף סוכה, דף כג ע"א; ר"ח סוכה, דף מו ע"א ודף מז ע"ב; רא"ש במדבר כח, ט; פסקי רי"ד, סוכה, דף מו ע"ב ודף מח ע"א; פסקי ריא"ז סוכה, פ"ד ה"א, אות ה. **לאוכל ביוה"כ.** הגהות מיימוניות הל' ברכות, פ"ב ה"ה, אות ב; טור או"ח, סימן תריח, בשם אביו הרא"ש; טו"ע ולבוש, או"ח סימן תריח, ס"י ושער הציון ס"ק כא. **הכיפורים.** ע"פ ויק' כג, כז; ספי"ו לד, כג-כה. **בו לטובה.** רא"ו שבה"ל, ענין תפילה, סי' כג.

בשבת חותמים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְנַחֵם עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן:

בחול חותמים:

וּבְנֵה אֶת־יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְהַעֲלֵנוּ בָהּ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתוֹכָהּ וְנִרְאֶה בְנֶחָמָתָהּ. כִּי אַתָּה הוּא בַעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן:

בְּחַיֵּינוּ וּבִמְהֵרָה בְיָמֵינוּ תִּבָּנֶה עִיר צִיּוֹן וְתִכּוֹן הָעֲבוֹדָה בִּירוּשָׁלַיִם:*)

*) ברכות לשוכח רצה או יעלה ויבוא (פרט ליו"כ), לפני שהתחיל את הברכה הבאה:

מי ששכח רצה בשבת יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה. לְאוֹת וְלִבְרִית. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

מקורות ומקבילות

ממחס עמו ישראל. בבלי ברכות, דף מח ע"ב; רי"ף; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יח; שבה"ל, ענין שבת, סי' לד; שה"ג עמ"ס ברכות, דף לה ע"ב, אות ד. **ובנה את ירושלים.** ע"פ תה' קמז, ב; בנ"ס נב, ז; מדת"ה מז' קכא, סי' ג; מח' פרס, דף קי ע"ב. **אמן.** רא"ו ירוש' ברכות פ"ה, ה"ד [דף מ ע"ב]; בבלי ברכות, דף מה ע"ב; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"א, סי' עח; סדו' רס"ג עמ' מג; רא"ש ברכות, פ"ז, סי' י, בשם ר"ת וה"ג; סד"ר סי' קמז; מחו"ו סי' פה; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות כב; סת"ר סי' כז, ענין ברכת המזון. **בחיינו ובמהרה בימינו וכו'.** מזוכר בהלק"ל, והיגת האבל, אות א. **ובמהרה בימינו.** רא"ו מס"ו פר' יג, הל' יא. **תבנה עיר.** ע"פ מש' אבות פ"ה, מ"כ. **ותכון העבודה.** דה"ב לה, י. **ברכות לשוכח רצה או יעו"י.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"ז, ה"ד [דף נה עמ' א־ב]; ומח' שד"ל. בסרע"ג: 'והעלנו לתוכה ושמחנו בה ונחמנו בציון עירך'. במח' פרס: 'והעלנו לְתוֹכָהּ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ כִּי מֻקְדָּם סֶלָה'. **בּוֹנֶה יְרוּשָׁלַיִם.** כה"נ גם בסרע"ג, סדו' רס"ג וסחב"ר. במח' רומניא: 'בונה עִירוֹ עִיר ירושלים'. במח' פרס: 'הַבּוֹנֶה בְרַחֲמָיו אֶת־הַכֹּל עִיר יְרוּשָׁלַיִם'. במח' שד"ל: 'בונה בְרַחֲמָיו בִּנְיַן ירושלים'. **אָמֵן.** במח' פרס: 'וְאִמְרוּ אָמֵן'. **בְּחַיֵּינוּ וּבִמְהֵרָה וכו'.** נוסח זה נמצא גם במח' רומניא, דף כו ע"א. **וּבִמְהֵרָה בימינו.** בסחב"ר, הלק"צ ומח' רומניא: 'בִּמְהֵרָה בימינו'. במח' שד"ל: 'בִּמְהֵרָה בימינו' ונוסף: 'יָבֹא גוֹאֵל וְיִגְאָלֵנוּ'. **תִּבָּנֶה עִיר.** בסחב"ר ללא תיבת 'עִיר'. במח' שד"ל: 'יִתְבַּנֶּה עִיר'. **וְתִכּוֹן הָעֲבוֹדָה בִּירוּשָׁלַיִם.** במח' רומניא: 'וְיִשְׁכְּלָל אַפִּרְיוֹן'.

ה"נ והערות

מְנַחֵם עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם. כה"נ גם במח' רומניא. במח' רמ"ו, לקט ההלכות שבסוף ח"ב, דין סדר זימון כתוב: 'ובשבת פותח בברכה שלישית בנחמה **ומסיים בנחמה**'. בסחב"ר ללא תיבת 'יִשְׂרָאֵל'. ועיין במשנ"ב, סי' קפח סק"י, שכך דעת הגר"א כהריי"ף, ובשער הציון אות ז' שם, עוד ראשונים שסוברים כן (רבינו חננאל, האור זרוע, האשכול, הריא"ז, והרוקח). ועי' ס"ץ, הנ"ל, עמ' 168 הערות 36/א 44/א. **ובנה אֶת־ירושלים.** בסחב"ר ללא תיבת 'אֶת'. **עִיר קָדְשֶׁךָ.** בסחב"ר: 'עִירך'. בסדו' רס"ג: 'בקרוב' ומדלג לחתימה. במח' פרס ללא תיבות אלו. במח' שד"ל: 'עִיר הַקֹּדֶשׁ'. **בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ.** במח' פרס: 'בְּקָרוֹב'. **וְהַעֲלֵנוּ בָהּ וכו' הַנֶּחָמוֹת.** מכאן ועד חתימת הברכה איננו בסחב"ר

מי ששכח יעלה ויבוא בראש חודש יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן: ואינו חותם.

מי ששכח רצה וגם יעלה ויבוא בראש חודש שחל בשבת יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה· לְאוֹת וְלִבְרִית· וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְזִכָּרוֹן· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

ח"נ והערות

ברכות לשוכח 'רצה או יעלה ויבוא'. עפ"י שו"ע, או"ח סי' קפ"ח, ובמשנ"ב שם. במח' רמ"ו ובולוניא (נשנועות אחרי קידוש של הלילה, במח' רמ"ו, דף 132א) מובא נוסח ברכה לשוכח ביו"ט: 'בא"י אמ"ה אשר נתן מועדים לשמחה לעמו ישראל לאות ולברית בא"י מקדש ישראל והזמנים', ובשבת אומר 'נחמנו' קודם. **אֲשֶׁר נָתַן שבתות.** במש"ט: 'שנתן שבתות'. **לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה.** בשדר"א, מש"ט, שבה"ל וסת"ר ללא תיבת 'בְּאַהֲבָה'. בסדו' רס"ג וסחב"ר ללא תיבות אלו. **לעמו ישראל לְזִכָּרוֹן ואינו חותם.** כן נראה משבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפב ומסת"ר סי' לד, ד"ה ובשבת ור"ח, וכ"כ מפורש בבאור הלכה, סי' קפח, ס"ז, ד"ה אומר ברוך. בסחב"ר חותם: 'בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים'. במח' רמ"ו, ח"א, דף 39א, בולוניא ושד"ל בא עם חתימה וכך הנוסח: 'לעמו ישראל לְאוֹת וְלִבְרִית. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ. מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים' וכ"כ בראבי"ה ח"א, מס' ברכות סי' קלא, בשם הירושלמי. במח' רמ"ו ובולוניא כתוב שאם נזכר לאחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר, לעומת מח' שד"ל, ח"א, דף ס ע"א, כתוב שאינו חוזר (כמו בשבה"ל והשו"ע על אתר).

מקורות ומקבילות

בבלי ברכות, דף מט, עמ' תכ; פסקי רי"ד; שדר"א פר' יתרו, שאילתא מד, ד"ה ברם לריך; מס"ט שמ', פר' טז; סדו' רס"ג עמ' קד; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 151; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; שבה"ל, ענין שבת, סי' לד, סדר פסח, סי' לד, סי' ריח וסי' ריט; סת"ר סי' יח, ד"ה וקעירות וסי' מח, ד"ה ומחגיס כוס ג. **לפני שהתחיל הברכה הנאה.** בבלי ברכות, דף מט ע"ב ורש"י ד"ה והדר לריאה; פסקי רי"ד; שדר"א שמ', שאילתא מד; שבה"ל, ענין שבת, סי' לד, סדר פסח, סי' ריח וסדר עלרת, סי' רלח; סת"ר סי' יח, ד"ה וקעירות וסי' מד, ד"ה ובערב חג. ראו שה"ג עמ"ס ברכות, דף לו ע"ב, אות ח. **שכח רצה בשבת.** בבלי ברכות, דף מט ע"א; פסקי רי"ד ד"ה יתיב ר' זירא; שדר"א פר' יתרו, שאילתא מד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; שבה"ל, ענין שבת, סי' לד; סת"ר סי' יח, ד"ה וקעירות. **טוסח ברכת 'אשר נתן שבתות למנוחה' וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף מט ע"א; פסקי רי"ד, ד"ה יתיב ר' זירא; שדר"א שמ' שאילתא מד; מס"ט שמ', פר' טז; סדו' רס"ג עמ' קד; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 151; שבה"ל, ענין שבת, סי' לד; סת"ר סוף סי' יח, ענין סעודת שבת; סה"ת סי' יג. **שבתות... לאות.** ע"פ שמ' לא, יג; לא, יז; ספי"ו ב, א; ב, יח-כא; ירוש' ברכות, פ"ב, ה"ג [דף יד ע"ב]; בבלי עירובין, דף לו ע"א, 'שהן גופן אות'; פסר"ב (אים שלוס), פי' טו, ד"ה עשה ירח. **שבתות... ולברית.** ע"פ שמ' לא, טז; פסר"ב (אים שלוס), פי' כג, 'זו ברית שבת'; מסר"א פר' כ, עמ' 369. **מקדש השבת.** ע"פ בר' ב, ג. **שכח יעו"י בר"ח.** בבלי ברכות, דף מט ע"א; סחב"ר, כ"י שכטר, עמ' 151; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפב. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל נמצא בסדר ר"ח, לאחר תפילת מוסף לר"ח של חול. **פתיחה לר"ח בשם ומלכות.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' קד; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; סת"ר סי' לד, ד"ה ובשבת ור"ח; באור הלכה סי' קפח, ס"ז, ד"ה אומר. **טוסח ברכת 'אשר נתן ר"ח'.** בבלי ברכות, דף מט ע"א; סדו' רס"ג עמ' קד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; שבה"ל, ענין ר"ח, סי' קפב; סת"ר סי' לד, ענין שבת ור"ח; סה"ת סי' עח. **ראשי חדשים וכו' לזכרון.** ע"פ במ' י, י. **לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם.** סדו' רס"ג עמ' קד; ראבי"ה ח"א, מס' ברכות, סי' קלא; רמב"ם, הלכות ברכות, פ"ב הל' יג; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מט ע"א, ד"ה יתיב ר' זירא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"א, אות יט; ס' הבתים, ברכות, שער ה, אות ו; שה"ג עמ"ס ברכות, דף לו ע"א, אות ח.

מי ששכח יעלה ויבוא ביום טוב יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· לְאוֹת וְלִבְרִית· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים: ובשבת אומר 'נחמנו' קודם.

מי ששכח רצה וגם יעלה ויבוא ביום טוב שחל בשבת יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה· לְאוֹת וְלִבְרִית· וּמוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

מי ששכח יעלה ויבוא בחול המועד יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן מוֹעֲדִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה· אֶת־יוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה: ואינו חותם.

מי ששכח רצה וגם יעלה ויבוא בשבת חול המועד יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה· וּמוֹעֲדִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

מי ששכח יעלה ויבוא בראש השנה יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל· אֶת־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: ואינו חותם.

מקורות ומקבילות

ששכח יעלה ויבוא ביו"ט. בבלי ברכות, דף מט ע"א; סדו' רס"ג עמ' קד; סת"ר סי' מד, מנין עלרת; סה"ת סי' כט; כ"י כ"ה, דף 650א, דף 119א ודף 3129ב. **טופח ברכת 'אשר נתן מועדים' וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף מט ע"א; סדו' רס"ג עמ' קד; מס"ט שמ', פר' טז; שבה"ל, סדר פסח, סי' ריח; סת"ר סי' מח, ד"ה ומחגיס; כ"י כ"ה, דף 650א, דף 119א ודף 3129ב. **מועדיס לשמחה.** ע"פ דב' טז, יד; ישע' ל, כט; בבלי מו"ק, דף ח ע"ב; פסחיס, דף קט ע"א. **מועדיס... לאות.** ירוס' ברכות, פ"ב, ה"ג [דף יד ע"ב], 'פרט לימיס טוביס... שכולן אות'; בבלי עירובין, דף לו ע"א. **מקדש ישראל.** ע"פ יחז' לז, כח. **מי ששכח יע"ר בר"ה וכו'.** שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפה, בשם אחיו ר' בנימין; מג"א סי' קפח, ס"ק ז. **הזכרון.** ע"פ ויק' כג, כד; ספי"ו ו, לה. **ואינו חותם.** ע"פ שבה"ל, סדר ר"ה, סוף סי' רפה.

ח"נ והערות

נוסח מי ששכח יעלה ויבוא ביו"ט. כן מובא בכ"י כ"ה, פסח, סוכות, ש"ע וש"ת ומח' רמ"ו (ח"א, דף 132א), אחרי הקידוש של ליל שבועות וכתוב שם: 'ואינו חוזר, ובשבת אומר נחמנו קודם', וכ"כ גם במח' בולוניא, אולם במח' שד"ל אין התייחסות כלל לנושא. **מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה.** בסדו' רס"ג: 'מועדי שמחה'. **לעמו ישראל לְאוֹת וְלִבְרִית.** בשדר"א: 'לעמו ישראל לאות כאשר דבר'. במש"ט: 'לעמו ישראל לשמחה ולזכרון כאשר דבר'. בסדו' רס"ג: 'לעמו ישראל לששון ולשמחה'. **לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ וכו' לְאוֹת וְלִבְרִית.** כ"ז אינו מופיע בסחב"ר. **וְמוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה.** בסחב"ר: 'ומועדים לעמו ישר' למנוחה ולשמחה'. **את יום הזכרון הזה.**

מי ששכח רצה וגם יעלה ויבוא בראש השנה שחל בשבת יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה לְאוֹת וְלִבְרִית· וְיָמִים טוֹבִים· אֶת־יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ גוֹאֲלֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּיטִיב לַכֹּל שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם· הוּא מֵיטִיב לָנוּ הוּא

ח"נ והערות

ואינו חותם. בסחב"ר כתוב: 'ובראש השנה חותם ויום הזכרון'. ולדעת המשנ"ב בסי' קפח, ס"ק יט, חותם 'בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון'. **בא"י אמ"ה.** במח' רומניא נוסף: 'תִּתְבָּרַךְ הָאֵל לָעַד'. במח' פרס נוסף: 'יִתְבָּרַךְ הָאֵל לָעַד'. במח' שד"ל נוסף: 'אֱלֹהֵי אַבְרָהָם'. **אבינו מלכנו.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'האל אבינו מלכנו'. במח' רומניא, פרס ושד"ל: 'אבינו מלכנו מְחַסֵּנוּ'. **אַדִּירֵנוּ גוֹאֲלֵנוּ.** בסרע"ג: 'גואלנו אדירנו יוצרנו אדון נשמתנו'. בסדו' רס"ג: 'בוראנו גואלנו'. בסחב"ר: 'אדירנו גואלנו יוצרנו'. במח' רומניא: 'אדירנו בּוֹרְאֵנוּ גואלנו'. במח' פרס: 'אדירנו אֲבִירֵנוּ יוֹצְרֵנוּ גוֹמְלֵנוּ גואלנו'. במח' שד"ל נוסף: 'אדירנו בּוֹרְאֵנוּ גואלנו יוֹצְרֵנוּ'. **קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב.** תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **רוֹעֵנוּ.** תיבה זו איננו בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. **רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל.** תיבות אלו אינן בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא. במח' שד"ל נוסף: 'רוֹעֶה נֶאֱמָן'. **הַמֶּלֶךְ.** בסחב"ר נוסף: 'החי'. במח' פרס: 'הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַחַי'. **והמיטיב לַכֹּל.** בסרע"ג, סדו' רס"ג, מח' רומניא ופרס ללא תיבת 'לַכֹּל'. **שֶׁבְּכָל.** בסדו' רס"ג: 'אשר בכל'. במח' פרס: 'אֵל אֲשֶׁר בְּכָל'. במח' שד"ל נוסף: 'אֵל שבכל'. **יום ויום.** במח' שד"ל נוסף: 'עִמָּנוּ'. **הוא מֵיטִיב לָנוּ.** בסרע"ג, סחב"ר ומח' רומניא: 'הוא מֵיטִיב עִמָּנוּ' ובמח' רומניא נוסף: 'הוא יֵיטִיב אַחֲרֵיתֵנוּ'. בסדו' רס"ג ומח' פרס: 'הוא מַרְבֶּה לְהֵיטִיב עִמָּנוּ'. במח' שד"ל: 'הוא הֵיטִיב לָנוּ הוא מֵיטִיב לָנוּ הוא יֵיטִיב עִמָּנוּ'. **הוּא גְמָלָנוּ.** בסרע"ג: 'והוא

מקורות ומקבילות

הזכרון. ע"פ ויק' כג, כד. **ברכת הטוב והמיטיב.** בכלי ברכות, דף מח ע"ב; פסקי רי"ד; מדת"נ פר' מסעי, סי' ה; מחו"ו סי' סד; שבה"ל, עניַן תפילה, סי' ח וסדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, עניַן ברכת המזון. **נוסח ברכה רביעית.** ע"פ סרע"ג ח"ח, סי' עח; בסדו' רס"ג, עמ' קב, מובא בקיצור; סד"ר סי' קמז; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברה"מ. **פותח בברוך ומיטו חותם בברוך.** ע"פ בכלי פסחים, דף קד ע"ב; ר"ה; רש"י ד"ה הטוב; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מו ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ז ה"ח, אות עז; סת"ר סי' כז, ד"ה והטוב. **בא"י אמ"ה וכו'.** רש"י עמ"ס ברכות, דף מט ע"ח, ד"ה לבר מדידה; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מט ע"ח, ד"ה גופה; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז. **הזכרת השם.** בכלי ברכות, דף מ ע"ב, 'כל ברכה שאין בה' וכו'; ברכות, דף מו ע"ח, 'וברכה הסמוכה לחברתה' וכו'; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, עניַן ברכת המזון. **מלך הטולס.** ע"פ בכלי ברכות, דף מט ע"ח, 'לריכה מלכות' ורש"י ד"ה מ"ד לריכה; פסקי רי"ד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, עניַן ברכת המזון. **אבינו מלכנו וכו'.** רש"י עמ"ס ברכות, דף מט ע"ח, ד"ה שתי מלכויות; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז; סת"ר סי' כז, ד"ה והטוב והמטיב. **אבינו.** ישע' סג, טז. **מלכנו.** ישע' לג, כב. **אדירנו.** ע"פ תה' ח, ב. **גואלנו.** ישע' מז, ד. **קדושנו.** ע"פ שמו"ר פר' טו, סי' כד, 'הקב"ה קדש את ישראל'. **קדוש יעקב.** ישע' כט, כג. **רועינו.** ע"פ ירמ' לא, ט; יחז' לד, יד. **רועה ישראל.** תה' פ, ב. **המלך הטוב והמיטיב.** ע"פ תה' קיט, סח. **הוא מיטיב לנו.** ע"פ סרע"ג ח"ח, סי' עח; סדו' רס"ג עמ' קג. **שלם גמולות.** תוס' עמ"ס פסחים, דף קד ע"ב, ד"ה הטוב; או"ז ח"ח, הל' סעודה, סי' קלט, בשם רבינו שמחה שמצא באגדה; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמז, וסת"ר סי' כז בשם הר' שמחה שמצא במדרש. **הוא גמלנו.** ע"פ ישע' סג, ז.

גְּמָלָנוּ הוּא גּוֹמֵל לָנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד· חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְכָל־טוּב:

(הָרַחֲמָן הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הָרַחֲמָן יִתְבָּרַךְ עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: הָרַחֲמָן יִשְׁתַּבַּח בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:)

הָרַחֲמָן יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים: הָרַחֲמָן יִתְפָּאַר לָנֶצַח נְצָחִים: הָרַחֲמָן יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת: הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מֵעֲנִיּוּת: הָרַחֲמָן יְפַרְנְסֵנוּ בְכָבוֹד:

מקורות ומקבילות

הוא גומל לנו. ע"פ ב"ר פר' נח, סי' ט, '...אומנותי גומל חסדים'; פדר"א פר' עז, ע"פ הוס' ו, ו. **הוא יגמלנו.** ע"פ ש"ב כב, כא; תה' יח, כא; קנז, ז. **לעד.** תה' כא, ז. **חן וחסד.** ע"פ תה' נא, ג; אס' ב, יח. **וחסד ורחמים.** ע"פ תה' קג, ד; מדת"ה מז' נא, סי' ב, 'עשה עמי חסד ורחם עלי'. **רוח.** אה"מ, חסר ויתר, עמ' 195, 'הקב"ה נותן להם ריוח'. **וכל טוב.** ע"פ דב' ו, יא; יעב' סג, ז. **הזכרת הרחמן בשבת.** או"ז ח"ב, הל' מול"ם סי' פט, ע"פ הירוש' שבת, פר' טו, ה"ג [דף עח ע"ב]; שבה"ל, עניין שבת, סי' לד; ריקאנטי סי' כט. **הרחמן.** ע"פ תה' קג, יג. לשון חכמים בהרבה מקומות, לדוגמא: תוספתא ב"ק (ליברמן), פר' ט, ה"ל; בבלי קידושין, דף פא ע"ב. **הרחמן הוא ימלוך עלינו.** סדו' רס"ג עמ' קג; מח' פרס, דף קיא ע"א; מדת"נ פר' ויצלח, סי' ל. ראו ש"א יב, יב. **ימלוך עלינו לעולם ועד.** ע"פ שמ' טו, יח; מיכ' ד, ה-ז; תה' מח, יד. **יתברך על כסא.** ע"פ יעב' סה, טז; אה"מ, היכלות, עמ' 109, 'שבח רם רמיס שעל כסא' וכו'. **כסא כבודו.** ע"פ ירמ' יד, כא; יז, יב; מק"ט, מס' דרכ"א, פר' המינין, הל' לא, 'ובכל אחד ואחד מברתיס' וכו'; סחב"ר. **ישתבח בשמים.** ע"פ תה' יט, ב; סרע"ג ח"א, סי' עח; מח' רומניא; מח' פרס, דף קיא ע"א. **ובארץ.** ע"פ תה' לו, אד; ספ"ב ב, לב; ג, ז. **ישתבח לדור דוריס.** ע"פ תה' קמה, ד; בנ"ס נב, ל; סרע"ג ח"א, סי' עח; רמב"ס, סד"ת, נוסח ברה"מ; מח' פרס, דף קיא ע"א, נוסח דומה. **לדור דוריס.** ע"פ שמ' ג, טו; תה' מה, יח; איכ' ה, יט. **יתפאר.** ע"פ יעב' י, טו; מד, כג. **יתפאר לנצח נצחים.** פסז"ו בר', פר' א, סי' כו, 'יתברך שמו לעד ולנצח נצחים'; סרע"ג ח"א, סי' עח; רמב"ס, סד"ת, נוסח ברה"מ. **יוליכנו קוממיות.** ע"פ ויק' כו, יג; מדת"נ פר' בראשית, סי' יח. **יצילנו מעניות.** סרע"ג ח"א, סי' עח; סד"ר סי' קמז, עמ' תשמב; או"ז ח"א, הל' סעודה, סי' קפט. ראו שמו"ר פר' לא, סי' יב. **מעניות.** בבלי ב"ב, דף קנז ע"א, 'קשה עניות' וכו'; שמו"ר פר' לא, סי' יב. **יפרנסנו בכבוד.** סרע"ג ח"א, סי' עח; רמב"ס, סד"ת, נוסח ברה"מ; מח' פרס, דף קיא ע"א. ראו ב"ר פר' כ, סי' ט; מדת"נ פר' תזריע, סי' ח.

ח"נ והערות

גומלנו. תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **הוא גומל לנו.** תיבות אלו אינן בסרע"ג וסדו' רס"ג. בסחב"ר: 'והוא עתיד לגומלנו'. במח' רומניא: 'הוא יִגְמְלֵנוּ'. במח' פרס ושד"ל: 'הוא גוֹמְלֵנוּ'. **הוא יגמלנו לָעַד.** בסדו' רס"ג וסחב"ר: 'והוא יגמלנו לעד'. במח' רומניא: 'הוא עָתִיד לְגָמְלֵנוּ לַעֲדֵי עַד'. במח' שד"ל: 'הוא יגמלנו בְּרַחֲמָיו לעד'. **חֵן וָחֶסֶד.** במח' רומניא: 'חַיִּים חֵן וחסד'. במח' פרס: 'לְחֵן לְחֶסֶד'. **רֶוַח וְרַחֲמִים.** בסרע"ג ללא תיבת 'רֶוַח'. בסדו' רס"ג, סחב"ר ומח' רומניא: 'ורוח ורחמים'. בסחב"ר נוסף: 'וברכה והצלחה'. במח' פרס: 'לְרֶוַח וּלְרַחֲמִים' ונוסף: 'הַמֶּלֶךְ הַסְּלָחָה'. במח' שד"ל ללא תיבת 'רֶוַח' ונוסף: 'בְּרָכָה רְוָחָה וְהַצְלָחָה וְחַיִּים וְשָׁלוֹם'. **וְכָל־טוּב.** במח' רומניא: 'וּבְכָל טוּב' ונוסף: 'נִתְבָּרַךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן נִשְׁבַּע בֵּאלֹהֵי אָמֵן'. במח' פרס: 'כָּל־טוּב'. במח' שד"ל נוסף: 'וּמִכָּל־טוּב אֵל־יַחְסְרֵנוּ אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן'. **הָרַחֲמָן הוּא יִמְלֹךְ וכו'.** שלשת הרחמנים הראשונים מופיעים במח' שד"ל, אבל אינם בכ"י כ"ה. בסחב"ר רק הראשון איננו. **הרחמן יתברך על־כסא.** בסחב"ר: 'הרחמן הוא יתברך' וכן בכל 'הרחמן' נוסף 'הוא'. **כסא כבודו.** בסחב"ר נוסף: 'הרחמן הוא יתברך על כסא מלכותו'. **לְדוֹר דורים.** כה"נ גם בסרע"ג. בסחב"ר ומח' שד"ל: 'לְדוֹרֵי דורים'. מכאן ואילך בסחב"ר בא שינויים הוסופות. **הרחמן יתפאר.** במח' שד"ל נוסף: 'בָּנוּ'. **לָנֶצַח נצחים.** כה"נ במח' שד"ל. **הרחמן יצילנו מעניות.** במח' שד"ל נוסף: 'הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מִמִּיתָה' וכו', עד 'יְסַלֵּק יֵצֶר הָרַע מִקִּרְבֵּנוּ'.

(הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה: הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מִכָּל־פֶּגַע רָע: הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מִדִּינָה שֶׁל־גֵּיהִנֹּם: הָרַחֲמָן יִשְׁבּוֹר עוֹל גּוֹיִם מֵעַל־צַוָּארֵנוּ: הָרַחֲמָן יֵיטִיב אַחֲרִיתֵנוּ מֵרֵאשִׁיתֵנוּ: הָרַחֲמָן יְסַלֵּק יֵצֶר הָרַע מִקִּרְבֵּנוּ: הָרַחֲמָן יִהְיֶה לָנוּ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ בְּכָל־מָקוֹם: הָרַחֲמָן יִשְׁמֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: הָרַחֲמָן יְבָרֵךְ אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן הַזֶּה וַאֲנַחְנוּ שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו: הָרַחֲמָן יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל כְּמוֹ שֶׁבֵּרַךְ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל. כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה. וְנֹאמַר אָמֵן: הָרַחֲמָן יִשְׁלַח לָנוּ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לְטוֹב. וִיבַשֶּׂר־לָנוּ בְּשֹׂרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: הָרַחֲמָן יְבָרֵךְ אֶת־מְדִינַת יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתֵנוּ. הָרַחֲמָן יְחַיֵּנוּ וְיַצִּילֵנוּ מִיָּמִים רָעִים: הָרַחֲמָן יְרַחֵם עַל־יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירוֹ וְעַל־צִיּוֹן הַר קָדְשׁוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִקְרָאתָ עָלֵינוּ: הָרַחֲמָן יִבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם בְּנוּת הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: הָרַחֲמָן יָשִׁיב לְתוֹכָהּ שִׁכְנָתָהּ וְיַעֲלֶה וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיִרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְכְרֵנוּ בוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: הָרַחֲמָן יִבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם. הָרַחֲמָן יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:)

ה"נ והערות

הָרַחֲמָן יַצִּילֵנוּ מִמִּיתָה וכו'. כל הרחמנים הללו מופיעים במח' שד"ל, כנראה בהשפעת המנהג הספרדי, אבל אינם בב"י כ"ה, אלא ממשיך 'הָרַחֲמָן יְשַׁיֵּם עָלֵינוּ בְּרָכָה' וכו'.

מקורות ומקבילות

יצילנו ממיתה משונה. ע"פ תה' לג, יט; בבלי תענית, דף יא ע"א; ב"ב, דף י, סוף ע"א; סרע"ג ח"א, סי' עח. **יצילנו מכל פגע רע.** מ"א ה, יח; בבלי ברכות, דף נח ע"ב. **יצילנו מדינה של גיהנם.** ע"פ בבלי שבת, דף קיח ע"א; מק"ט אד"נ נוסח א, פר' מא, ד"ה רבי יוסי; שמו"ר פר' לא, סי' ג; סרע"ג ח"א, סי' עח; סד"ר סי' קמז עמ' תשמב. **ישבור עול גויס וכו'.** ע"פ ויק' כו, יג; מח' פרס, דף קיא ע"א. **מעל צוארנו.** ע"פ ישע' י, כז; ירמ' ל, ח. **ייטיב אחריתנו מראשיתנו.** ע"פ דב' ח, טז; איו' ח, ז; קה' ז, ח. **יסלק יצר הרע מקרבנו.** רא"ו בבלי סוכה, דף נב ע"א, 'ושוחטו בפני הצדיקים' וכו'; מש"ט בר', פר' ויצא, פר' ל, פס' יג, 'שמסלקין יצה"ר בכח תפלתם'. **יהיה לנו עוזר.** ע"פ תה' י, יד; במח' פרס, דף קיא ע"א, מוסח דומה. **עוזר וסומך.** ע"פ תה' נד, ו; אה"מ, אסתר, עמ' 62, פר' יד, סי' יד. **בכל מקום.** רא"ו מס' טו, ג; סח"ש יט, כא. **ישמור צאתנו ובואנו וכו'.** ע"פ דב' כח, ו; תה' קכא, ח. **יברך את הבית.** ע"פ ש"ב ז, כט; יחז' מד, ל. **ואת השלחן הזה.** רא"ו תה' כג, ה; בבלי סנהדרין, דף לב ע"א, 'כל שאינו משייר פת על שלחנו' וכו'. **בשמו הגדול.** ע"פ ש"א יב, כב. **כמו שברך את אבותינו.** רא"ו בבלי ב"ב, דף טז, סוף ע"ב, 'ג' הטעימן הקב"ה בעוה"ז מעין העוה"ב' וכו'; סוטה, דף ה ע"א. **כמו שברך את... אברהם.** ע"פ בר' יב, ב-ג; כב, יח-יא; ישע' מא, ב. **יצחק.** ע"פ בר' כו, ג-ד; כו, כד. **ויעקב.** ע"פ בר' לה, י-יב; מו, ג. **בכל** - אברהם. ע"פ בר' כד, א; ב"ר פר' נט, סי' ה. **מכל** - יצחק. ע"פ בר' כז, לג. **כל** - יעקב. ע"פ בר' לג, יא. **כן יברך אותנו.** ע"פ תה' סז, ב; במדב"ר פר' יא, סי' ב, 'אין אנו צריכין אלא לברכותיך' וכו'. **כלנו.** ע"פ ישע' סד, ז-ח; מלא' ב, י. **יחד.** ע"פ תה' קלג, א. רא"ו בב"ר פר' לח, סי' ו, ע"פ הוש' ד, ח. **בברכה שלמה.** רא"ו בר' רבתי, עמ' 229, 'שברכן בברכה שלמה'; מש"ט בר', פר' ויחי, פר' מח, פ"כ. **ישלח לנו את אליהו.** ע"פ מלא' ג, כג; מח' פרס, דף קיא ע"א. **אליהו זכור לטוב.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' סוטה פ"ט, מט"ו; ירוש' תרומות פ"א, ה"ד; בבלי ברכות, דף ג ע"א; ב"ר פר' לג, סי' ג. **וילמדנו.** ע"פ ירוש' עירובין, פ"ה, ה"א, 'אליהו טירונין לגביהים'. **לקח טוב.** משנ' ד, ב. **ויפתח לנו את אוצרו הטוב.** ע"פ דב' כח, יב. **יטע תורתו ואהבתו.** מח' פרס, דף קיא ע"א. **לבלתי נחטא.** ע"פ שמ' כ, טז; יחז' ג, כא. **הרחמן יזכנו לימות.** ע"פ סרע"ג ח"א, סי' עח; רמב"ם, סד"ת, נוסח ברה"מ; רמב"ן בתורת האדם, שער הגמול, ד"ה ודבר פשוט. **לימות המשיח.** סד"ר, סי' קמז, עמ' תשמב ועמ' תשמג; מחו"ו סי' פג.

בסעודה שלאחר ברית מילה מוסיפים:

הָרַחֲמָן· יְבָרֵךְ פִּלּוּנִי הַנַּעַר הַזֶּה· וְאֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ· וְיִזְכֶּה לְחַנְּכוֹ וּלְחַכְּמוֹ· מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהֶלְאָה יֵרָצֶה דָמוֹ· וִיהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

הָרַחֲמָן· יְבָרֵךְ הַנַּעַר הַזֶּה· הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה (כשהברית שלא בזמנה: לִנְכוֹנָה)· וְיִהְיוּ יָדָיו אֱמוּנָה· וְיִזְכֶּה לִרְאוֹת פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה· שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:

הָרַחֲמָן· יְבָרֵךְ הַמּוֹהֵל הַמָּל בְּשַׂר עָרְלָה· אֲשֶׁר מָל וּפָרַע וּמָצַץ דְּמֵי הַמִּילָה· כִּי מִי־יָרֵא וְחָרֵד עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה· אִם־שָׁלֹשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ:

הָרַחֲמָן· יְבָרֵךְ בַּעֲלֵי בְרִית מִילָה· אֲשֶׁר שָׂשׂוּ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק בְּגִילָה· וְיִתְּנֵם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה· שׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי מַעְלָה:

הָרַחֲמָן· יִשְׁלַח לָנוּ מָשִׁיחוֹ תָמִים· בִּזְכוּת חֲתָנֵנוּ הַנִּמּוֹל בְּדָמִים· וִיקַבֵּץ מִתּוֹךְ לְאוּמִים· עַם מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים:

הָרַחֲמָן· אֲשֶׁר חָנַן הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ· הוּא יָגֵן עָלָיו מִמָּרוֹמוֹ· וּבְשָׁלוֹם יָבֹא אֶל־מְקוֹמוֹ· כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה לִשְׁמוֹ· וְיִקָּרֵא בְיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ:

מקורות ומקבילות

הרחמן לברית מילה. מחו"ו סי תקז; רלו בספר 'סוד הסס', ברלין ס' תע, דף כב. **יברך הנער.** ע"פ בר' מח, טז; שופ' יג, כד. **ויזכה לחנכו.** ע"פ מש' כב, ו. **ולחכמו.** ע"פ מש' י, ח; בבלי יומא, דף פו ע"ח, 'אשרי אביו' וכו'. **מיום השמיני והלאה.** ע"פ ויק' כב, כז. **ירצה דמו.** ע"פ ויק' ח, ד; שמו"ר פר' יט, סי' ה, 'והקב"ה עובר ועוטל כאו"ח' וכו'. **ויהי אלהיו עמו.** ע"פ עזר' ח, ג. **הנמול לשמונה.** ע"פ ויק' יב, ג; ספי"ו טו, יד. **כשהברית שלא בזמנה.** רלו שו"ת מהרי"ל דיסקין, ח"ב - קו"ח, סי' ה, אות קמח. **לנכונה.** ע"פ מ"ח ב, מו. **ויהיו ידיו אמונה.** ע"פ שמ' יז, יב. **שוכן מעונה.** ע"פ דב' לג, כז. **שלש פעמים בשנה.** שמ' לד, כד. **בשר ערלה.** ע"פ בר' יז, יח. **אשר מל.** ע"פ בר' יח, ריבה; לד, טו. **ופרע.** ע"פ משנ' שבת, פר' יט, מ"ו; ירוש' שבת, פר' יט, ה"ו [דף ל ע"ח]. **ומצץ.** בבלי שבת, דף קלג ע"ב, 'הא' אומנא דלא מיין, סכנה הוא'; שו"ע יו"ד, סי' רסד, ס"ג. **דמי המילה.** ע"פ יחז' טז, ו. **מי ירא וחרד.** שופ' ז, ג. **אם שלש אלה.** ע"פ שמ' כא, יא. **אשר ששו.** בבלי מגילה, דף טז ע"ב, 'ששון זו מילה', ע"פ תה' קיט, קסב. **לעשות לדק בגילה.** ע"פ בבלי שבת, דף קלז ע"ח, 'קיבלו עליהם בשמחה'. **ויתנם לשם ולתהלה.** ע"פ לפ' ג, כ. **שוכן בשמי מעלה.** ע"פ ישע' לג, טז. **ישלח לנו משיחו תמים וכו'.** ע"פ בר' רבתי, עמ' 78, 'עתידין ליגאל'; אגד"ר פר' יז, סי' ח, 'הקב"ה גואלן בזכות המילה'; ילקו"ש יחז', סוף רמז שמד. **חתנו הנמול.** ע"פ שמ' ד, כו. **ויקבץ מתוך לאומים.** ע"פ דב' ל, ד; ישע' יא, יב; ירמ' לא, ט. **עם מפוזר וכו'.** ע"פ אס' ג, ח. **הרחמן אשר חנן הילד.** ע"פ בר' לג, ה. **הוא יגן עליו.** ע"פ זכ' ט, טו. **ובשלום יבא.** ע"פ שמ' יח, כג. **כאפריים וכמנשה.** בר' מח, כ. **ויקרא בישראל שמו.** ע"פ רות ד, יד.

ח"נ והערות

בסעודה שלאחר ברית מילה מוסיפים. איננו מופיע בכ"י כ"ה. שם המחבר רבי 'אברהם כהן צדק', ושמו חתום בפיוט. הנוסח המובא כאן לקוח מסדר ברכות כמנהג ק"ק איטאלייאני, ליוורנו, תקצ"ב, דף נ"ב.

הָרַחֲמָן· הוּא פָּקוֹד יִפְקְדֵהוּ בְרַחֲמִים· לְהַכְנִיסוֹ בְּדַת חִכּוּמִים· יַעַבְדוּהוּ עַמִּים· וְיִשְׁתַּחֲווּ לוֹ לְאֻמִּים:

הָרַחֲמָן· רִבּוֹת שָׂנִים יְחַיֵּהוּ· וְצֶדֶק לְרַגְלָיו יִקְרָאֵהוּ· וּבְנֶחָמַת צִיּוֹן יַרְאֵהוּ· וְאֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם יְבָרְכֵהוּ:

הָרַחֲמָן· יְבָרֵךְ הַנַּעַר הַזֶּה הַנִּמּוֹל וְכָל־חֲבוּרָתוֹ· יִשְׂמַח אָבִיו וְתָגֵל יוֹלַדְתּוֹ· וְיִזְכּוּ הַמְּסוּבִּין בִּסְעוּדָתוֹ בְּנֵי בָנִים לְהַרְאוֹתוֹ· וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתוֹ:

הָרַחֲמָן· מְהֵרָה יִזְכֹּר זֹאת מִצְוָתוֹ בָּהּ יִפְדֶּה אֵיוּמָתוֹ· וְרַחוּם יְעוֹרֵר עַל־עֲדָתוֹ· קְהָלָיו יְקַבֵּץ בְּחֶמְלָתוֹ:

וממשיכים 'הרחמן ישים עלינו ברכה' וכו'.

בשבת: הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת מְנוּחָה לְחַי הָעוֹלָמִים:

בראש חדש: הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

ביום טוב: הָרַחֲמָן יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם:

בראש השנה: הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

בסוכות: הָרַחֲמָן הוּא יָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנּוֹפֶלֶת:

ח"נ והערות

הרחמנים לשבת, ר"ח ומועד. אינו מופיע בכ"י כ"ה וכאן כבמח' שד"ל. **הוא יַנְחִילֵנוּ עוֹלָם.** במח' רמ"ו: 'הוא ינחילנו יום'. **מְנוּחָה לְחַי הָעוֹלָמִים.** לא מופיע במח' רמ"ו. **הרחמן יגיענו למועדים.** ללא 'הוא', כך כתוב במח' שד"ל, אבל כל השאר עם 'הוא'.

סי' ג. **לחי העולמים.** ע"פ דב' לב, מ. **הרחמן לר"ת.** לק"י, ח"א, עמ' לט, ענין ב. **יגיענו למועדים ולרגלים וכו'.** ע"פ מסג' פסחים פ"י, מ"ו. **יקים את סוכת.** ע"פ עמו' ט, יא.

מקורות ומקבילות

הוא פקוד יפקוד. ע"פ בר' נ, כד. **יעבדוהו עמים וכו'.** ע"פ בר' כז, כט. **רבות שנים יחייהו.** ע"פ קה' ו, ג. **וצדק לרגליו יקראהו.** ע"פ יסע' מא, ב. **ואת עמו בשלום יברכהו.** ע"פ תה' כט, יא. **ישמח אביו ותגל יולדתו.** ע"פ מש' כג, כה. **בני בנים.** מש' יז, ו. **ויש תקוה לאחריתו.** ע"פ ירמ' לא, טז. **קהליו יקבץ בחמלתו.** ע"פ יסע' מ, יא. **שכולו שבת מנוחה.** ע"פ מסג' תמיד פ"ז, מ"ד; מס"ו פר' יח, ה"ב; שה"ר פר' ד, ב; ע"פ מסג' פסחים פ"י, מ"ו. **יקים את סוכת.** ע"פ עמו' ט, יא.

אם שכח לומר 'על הניסים' יאמר:
הָרַחֲמָן. יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה. בִּימֵי וכו' לעיל עמ' 528.

הָרַחֲמָן יָשִׂים עָלֵינוּ בְּרָכָה חַיִּים וְשָׁלוֹם:
מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

ואם יש בידו כוס של יין מברך:
סַבְּרִי מָרָנָן. (הקהל עונה: לְחַיִּים):
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

אורח מברך לבעל הבית ואומר:
הָרַחֲמָן יְבָרֵךְ אֶת־מוֹרִי בַעַל הַבַּיִת הַזֶּה. אוֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ. כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ.

מקורות ומקבילות

אם שכח לומר על הניסים. אור"ח ת"ת, הל' ברה"מ, אות מע; ס' כלבו סי' כה, ד"ה ברכת המזון; רמ"א או"ח, סי' תרפב, ס"ת; מט"מ, עמוד העבודה, ימי חנוכה, סי' תתקלה. **יעשה לנו.** ע"פ מג"ת ד"ה עטריס. **הרחמן ישים עלינו.** מח' רומניא בסיוויס. **ישים... ברכה.** ע"פ תה' כד, ה. **ישים... ושלום.** ע"פ במ' ו, כו. **עלינו ברכה.** ע"פ תה' ג, ח. **מגדול ישועות וכו'.** ס"ב כב, גא; מח' רומניא. **עושה שלום וכו'.** איו' כה, ב; סרע"ג ת"ת, סי' עח; סדו' רס"ג עמ' קג; סחב"ר. **יעשה שלום.** ע"פ יעב' כז, ה. **ואם יש בידו כוס וכו'.** ע"פ סחב"ר; כ"י כ"ה, דף 134ת. **בפה"ג.** בבלי פסחים, דף קג ע"ב; מס"ו פר' יט, ה"ח; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קגח; סת"ר סי' כז, עמ' ברכת המזון. **ברכה לבעה"ב.** בבלי ברכות, דף מו ע"ת; רי"ף; סדו' רס"ג עמ' קז; ספ"ר, הקדמה להל' ברכות, ס' המנהיג, סוף עמ' רכג, בשם התוספתא; סמ"ג, עשין, סי' כז, בשם הירושלמי; חזקוני דב' ח, י; מחו"ו סי' נג; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מה ע"ב; סה"ת סי' מד. **הרחמן יברך את מורי בעה"ב וכו'.** בסדו' רס"ג, עמ' קז, גא בסיוויס והוספות; מח' רומניא בסיוויס. **בעל הבית.** שמ' כב, ז. **אותו ואת אשתו.** ע"פ בר' יג, ת. **ואת בניו.** ע"פ בר' ט, ת. **ואת כל אשר לו.** ע"פ בר' כד, לו; לט, ה. **כמו שנתברכו אבותיו.** ע"פ ב"ר פר' לט, סי' יא; בר' רבתי

ח"נ והערות

אם שכח לומר וכו' הָרַחֲמָן וכו'. לא מופיע בכ"י כ"ה ומח' שד"ל. מסדו' רס"ג, עמ' קד, נראה שאין לומר הרחמן זה, שכתב 'אבל אם שכח להזכיר חנוכה ופורים בברכה השניה, אינו חוזר על שום דבר'. **הָרַחֲמָן יָשִׂים וכו'.** בסחב"ר מופיע לפני פסוק 'עושה שלום'. **ישים עלינו.** במח' שד"ל נוסף: 'בֵּינֵינוּ'. **חַיִּים וְשָׁלוֹם.** בסחב"ר: 'וחיים ושלום'. במח' שד"ל: 'וְחַיִּים וּרְפוּאָה וְשָׁלוֹם מִשְּׁמֶרֶת שָׁלוֹם'. **מִגְדּוֹל ישועות מלכו.** מה שכתב האבודרהם, ברה"מ, בשם רבותיו לחלק שבחול יאמר 'מַגְדִּיל' ואילו בשבת ויו"ט 'מִגְדּוֹל', לא מופיע במסורת האיטליינים, רמב"ם, סדר תפילות, נוסח ברה"מ ומח' רומניא. **הוא יעשה.** במח' שד"ל: 'הוא בְּרַחֲמָיו יעשה'. **שלום עַל.** במח' שד"ל: 'שלום עָלֵינוּ וְעַל'. **כל־ישראל.** במח' שד"ל נוסף: 'אָמֵן', מה שלא נמצא בסרע"ג, סדו' רס"ג וכ"י כ"ה. בסחב"ר נוסף: 'כפירים רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב \ אלקים יחונינו ויברכנו ויאר פניו אתנו סלה \ ליי הישועה על עמך ברכתך סלה'. **סַבְּרִי מָרָנָן וכו' לְחַיִּים.** כן הוא בסחב"ר, אבל איננו בכ"י כ"ה. במח' שד"ל: 'סַבְּרִי מוֹרַי וְרַבּוֹתַי ועונין לְחַיִּים'. **אורח מברך וכו'.** כן הוא בכ"י

אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב· בַּכֹּל מִכֹּל וָכֹל· כֵּן יְתָבְּרְכוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה· וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם· שֶׁלֹּא יֵבוֹשׁ מוֹרִי בַּעַל הַבַּיִת בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יִכָּלֵם לָעוֹלָם הַבָּא· וְיַצְלִיחַ מְאֹד בְּכָל־נְכָסָיו· וְיִהְיוּ נְכָסָיו וּנְכָסֵינוּ מֻצְלָחִין וּקְרוֹבִין לָעִיר· וְאַל־יִשְׁלוֹט שָׂטָן לֹא בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו וְלֹא בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ· וְאַל־יִזְדַּקֵּק לֹא לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ· דָּבָר רָע וְהִרְהוּר עֲבֵרָה וְעָוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מִמָּרוֹם יְלַמְּדוּ עָלָיו וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם· נִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה· וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ· וְנִמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב· בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

ואם נמצא מחוץ לעיר יאמר:

הָרַחֲמָן יַחְזִירֵנוּ לְבָתֵּינוּ לְשָׁלוֹם וּלְשִׂמְחָה:

ח"נ והערות

כ"ה, אבל במח' שד"ל איננו ובא ללא תוספת מיוחדת לכבוד הבעל הבית. **יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי וכו'.** כה"נ בכ"י כ"ה ובדומה לזה נמצא בסדו' רס"ג, עמ' קז ופסקי ריא"ז, ואינו מופיע במח' שד"ל. במחו"ו, סי' פג, מיקם את ברכת האורח לאחר הרחמן לבעל הבית, כבפנים וכן הוא באור"ח ח"א, הל' ברה"מ, אות נו. **וְאַל־יִזְדַּקֵּק.** כה"נ גם ברי"ף ובראב"ש ברכות, פ"ז, ס' יא. בפסקי רי"ד ופסקי ריא"ז: 'ואל יְזַדַּקֵּר'.

מקורות ומקבילות

עמ' 217, '...שבשבילם נתברך העולם'. **אברהם.** בר' כד, א; ישע' נא, ב. **יחד.** בר' כה, יח. **ויעקב.** בר' לה, ט. **בכל מכל כל.** רא"ו ב"ר פ' מג, סי' ח; בבלי סוטה, דף ה ע"א וב"ב, דף יז ע"א; ילקו"ש תו', רמז עד, ורמז קו. **כן יתברכו.** ע"פ תה' עב, יח. **יחד.** דב' לג, ה; תה' קלג, א. **בברכה שלמה.** רא"ו מס"ט בר', פר' ויחי, פר' מת, סי' כ. **ונאמר אמן.** מג"א, או"ח סי' קפט, סק"א. רא"ו מהדכי סוף מס' ברכות, רמז רח; תשב"ן קטן, סי' שטז. **נוסח יה"ר.** ע"פ בבלי ברכות, דף מו ע"א; רי"ף; סדו' רס"ג עמ' קז; מחו"ו סי' פג; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מה ע"ב; פסקי ריא"ז, ברכות, פ"ו ה"ה, אות ד. **אלהי השמים.** ע"פ בר' כד, ג; עזר' א, ב; נחמ' א, ד-ה. **שלא יבוש.** ע"פ ישע' כט, כב; מד"א בר', פר' כז, סי' יד, ומתפלל שלא יבוש'. **ולא יכלם.** ע"פ ירמ' כ, יא. **ויצליח מאד בכל נכסיו.** ע"פ יהו' כב, ה; קה' ה, יח; תר"א דב' לב, טו. **מוצלחין.** ע"פ תה' קיח, כה; עזר' ה, ח; ו, יד. **וקרובין לעיר.** בבלי ב"מ, דף קז ע"א, ע"פ דב' כח, ג. **ואל ישלוט שטן.** ע"פ מ"א ה, יח; זכ' ג, ב. **במעשה ידיו.** ע"פ איו' א, י. **במעשה ידינו.** ע"פ תה' ל, יז; בבלי תענית, דף ח ע"ב. **דבר רע.** ע"פ דב' כג, י; קה' ח, ה; בבלי ע"ז, דף כ ע"ב; מדת"נ פר' וירא, סי' יח. **והרהור עברה.** בבלי ב"ב, דף קסד ע"ב; מדת"נ פר' אמור, סי' כג. **מעתה ועד עולם.** ישע' ט, ו; תה' קיג, ב. **ממרום ילמדו וכו'.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' קז. **ילמדו עליו וכו'.** ע"פ איו' לג, כג; ירומ' קידושין, פ"א, ה"ט [דף כב ע"ב]; בבלי שבת, דף לב ע"א. **נשא ברכה וכו' ישענו.** ע"פ תה' כד, ה. **ונמצא חן וכו' ואדם.** ע"פ מש' ג, ד. **יחזירנו... לשלום ולשמחה.** ע"פ ישע' נה, יב; סמק"א י, סו.

בִּרְכַּת מְעֵין שָׁלֹשׁ

על מיני מזונות מחמשת מיני דגן, על יין או מיץ ענבים או פירות משבעת המינים אומרים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עַל־

אם אכל מזונות:
הַמִּחְיָה וְעַל־הַכַּלְכָּלָה

אם שתה יין, או מיץ ענבים:
הַגֶּפֶן וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן

אם אכל פירות משבעת המינים:
הָעֵץ וְעַל־פְּרִי הָעֵץ

אם אכל מיני מזונות ושתה יין או מיץ ענבים:
הַמִּחְיָה וְעַל־הַכַּלְכָּלָה וְעַל־הַגֶּפֶן וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן

אם אכל מיני מזונות ופירות משבעת המינים:
הַמִּחְיָה וְעַל־הַכַּלְכָּלָה וְעַל־הָעֵץ וְעַל־פְּרִי הָעֵץ

אם אכל פירות משבעת המינים ושתה יין או מיץ ענבים:
הַגֶּפֶן וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל־הָעֵץ וְעַל־פְּרִי הָעֵץ

אם אכל מיני מזונות ופירות משבעת המינים ושתה יין או מיץ ענבים:
הַמִּחְיָה וְעַל־הַכַּלְכָּלָה וְעַל־הַגֶּפֶן וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל־הָעֵץ וְעַל־פְּרִי הָעֵץ

ותמיד ממשיך:

וְעַל־תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל־אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה· בְּרִית וְתוֹרָה· חַיִּים וּמָזוֹן שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ אֶת־אֲבוֹתֵינוּ· רַחֵם יְהוָה

מקורות ומקבילות

ברכת מעין שלש. בבלי ברכות, דף מד ע"א; סדו' רס"ג עמ' פד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קמח וסי' קנט; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן; סה"ת סי' מ. **המשת מיני דגן.** שבה"ל, סדר ברכות, סי' קנט; סת"ר סי' כח; כ"י כ"ה, דף 3134. **פירות מז' מיניס.** שבה"ל, סדר ברכות, סי' קס, וסי' קסא; כ"י כ"ה, דף 3134. **נוסח מעין שלש.** ע"פ בבלי ברכות, דף מד ע"א; ילקו"ש תו', פר' עקב, רמז תתן; סדו' רס"ג עמ' פד; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף 3134; מח' רומיא, דף כו ע"ב. כתב בשה"ג עמ"ס ברכות, דף לב ע"א, 'בנוסח ברכת מעין ג' רבו הדעות' וכו'. **אכל מזונות.** סדו' רס"ג עמ' פה; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן; סה"ת סי' מז. **על המחיה.** ע"פ בר' מה, ה; יומ' ח, יא. **על היין.** סדו' רס"ג עמ' פו; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן. **מיץ ענבים.** ע"פ בבלי ב"ב, דף לז ע"א, 'יין מגתו'; שו"ע או"ח, סי' ערב, ס"ב. **על הגפן.** ע"פ ישע' לב, יב. **ועל פרי הגפן.** ע"פ יומ' ב, כב. **פירות מז' המיניס.** בבלי ברכות, דף מד ע"א; סדו' רס"ג עמ' פד; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן; סה"ת סי' מז, וסי' מז. **על הענ.** ע"פ בר' א, כט. **פרי הענ.** ע"פ בר' א, יא; יחז' לו, ל. **מזונות ויין.** רמו סדו' רס"ג עמ' פו; סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן. **מזונות ופירות.** סת"ר סי' כט, ענין פירות האילן. **פירות ויין.** סדו' רס"ג עמ' פו. **אכל מזונות פירות ויין.** ראשונים בשם ר"ח; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא. **ועל תנובת השדה.** ע"פ יחז' לו, ל. **ועל ארץ חמדה.** ע"פ שמ' ג, ח; ירמ' ג, יט. **טובה ורחבה.** ע"פ שמ' ג, ח; ספי"ו יג, ו. **ארלית.** סד"ר סי' קמז; מחו"ו

ה"נ והערות

ברכת מעין שלש. נוסח הברכה מופיעה ברבינו חננאל עמ"ס ברכות, דף מד ע"א, מהדו' וגשל; סחב"ר; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; סת"ר סי' כט; כ"י כ"ה, דף 3134ב ולקט ההלכות שבסוף מח' רמ"ו, דין סדר זימון. **וְעַל־תְּנוּבַת.** כה"נ בכ"י כ"ה ומח' שד"ל. בכ"י כ"ה בברכת על העץ: 'ועל תנובות' וכן הוא בברכות מהר"ם סי' א, ד"ה ולאחריהם וסי' ב. והשוו ריקאנטי סי' עח. **בְּרִית וְתוֹרָה.** תיבות אלו אינן בסחב"ר, שבה"ל וסת"ר. **חַיִּים ומזון.** כן הוא בר"ח. תיבות אלו אינן בסחב"ר, שבה"ל וסת"ר. בכ"י כ"ה: 'וחיים ומזון'. **שֶׁרָצִיתָ** ולקט ההלכות שבסוף מח' רמ"ו, דין סדר זימון.

אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל־מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל־מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ׃ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ וְהַעֲלֵנוּ בְתוֹכָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ׃ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה׃

בשבת:
וְנַחֲמֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה׃

בראש חודש:
וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃

בפסח:
וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה׃

בשבועות:
וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה׃

בראש השנה:
וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה׃

בסוכות:
וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה׃

בשמיני עצרת ושמחת תורה:
וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם שְׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה׃

ח"נ והערות

וְהִגְחַלְתָּ. בר"ח: 'על שהוצאתנו מארץ מצרים'. **אֶת־אֲבוֹתֵינוּ.** אינו מופיע בר"ח. בסחב"ר ושבה"ל: 'לאבותינו'. בגמ' מופיעה תוספת 'לאכול מפריה ולשבוע מטובה', אמנם אין מנהגנו לאמרו וכן בשבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא הוא כמנהגנו. **רַחֵם יי אֱלֹהֵינוּ.** בר"ח ושבה"ל ללא שם 'אלקינו'. בסת"ר: 'ורחם יי אלקינו'. **וְעַל־יִשְׂרָאֵל.** בכ"י כ"ה: 'ועל כל ישראל'. **וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ.** בר"ח ללא תיבת 'יְרוּשָׁלַיִם'. **וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ.** אינו מופיע בשבה"ל וכ"י כ"ה. בר"ח: 'ועל נחלתך'. **וְעַל־מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ.** אינו מופיע בר"ח, סחב"ר, שבה"ל, סת"ר וכ"י כ"ה. **וְעַל־מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ.** בר"ח וסחב"ר: 'ועל היכלך ועל מזבחך ועל מקדשך'. בשבה"ל: 'ועל מקדשך והיכלך'. בסת"ר: 'ועל היכלך ועל מקדשך'. **ובנה יְרוּשָׁלַיִם.** בר"ח: 'ובנה' וללא תיבת 'יְרוּשָׁלַיִם'. בסחב"ר, שבה"ל, סת"ר וכ"י כ"ה: 'ובנה את ירושלם'. **עִיר קָדְשֶׁךָ.** בר"ח וסחב"ר: 'עירך'. **וְהַעֲלֵנוּ בְתוֹכָהּ.** בר"ח: 'ונחמנו בה'. בסחב"ר: 'והעלינו לתוכה'. בסת"ר מופיע לאחר 'וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ'. **וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ.** תיבות אלו אינן בר"ח ומדלג עד 'כי אל טוב ומיטיב' וכו'. בסחב"ר: 'ושמחנו בה ושבעינו מטובה' ובברכת הגפן הנוסח: 'ושמחנו בה ונזכה לאכול מפריה ולשבוע מטובה'. **וּנְבָרֶכְךָ עליה.** בסת"ר: 'ונברך עליה'. **בקדשה ובטהרה.** בסחב"ר נוסף: 'ובכבוד'.

מקורות ומקבילות

סי' נט; טור א"ח סי' רח; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא. **רחם... עליו.** ע"פ ירמ' לא, יט; ספ"ט ח, א; ספ"ב ג, ב. **רחם... ישראל עמך.** ע"פ ישע' יד, א; יחז' לט, כה; בנ"ס לו, י; ספי"ס ו, כו. **רחם... ירושלים עירך.** ע"פ זכ' א, טז; בנ"ס לו, יא; מדת"ס מז' עב, סי' א. **רחם... ציון.** ע"פ תה' קב, יד. **ציון משכן.** ע"פ יואל' ד, יז; תה' עד, ב. **משכן כבודך.** תה' כו, ח; ספי"ס ט, ח; סח"ס ט, ח. **מלכות בית דוד.** רא"ו תוספתא תרומות פ"ז, ה"כ. מס"ו פר' יג, הל' יב; בבלי ברכות, דף מח ע"ב. **ובנה ירושלים.** ע"פ תה' קמז, ב. **ונאכל מפריה ונשבע מטובה.** ע"פ ירמ' ב, ז; רי"ף עמ"ס ברכות, דף לב ע"א; ילקו"ס תו', רמז תתנ; בה"ג סי' א, הל' ברכות, פ"ו, עמ' סד; מהו"ו סי' פג; פירוש המשניות לרמב"ם, ברכות פ"ו, מ"ח; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; סת"ר סי' כט, ענין ברכת פירות האילן. **הזכרת מעין המאורע.** ירוש' ברכות פ"ו, ה"א; רמב"ם, הל' ברכות, פ"ג, הי"ג; סמ"ג, עשין, סי' כז. **רחם החודש.** ע"פ במ' י, י; ספי"ו ו ובב; סמק"א י, לד. **חג המצות.** ויק' כג, ו. **חג שבועות.** שמ' לד, כב; דב' טז, י; ספי"ו ו, כד-לא. **הזכרון.** ע"פ ויק' כג, כד; ספי"ו ו, לה. **חג הסוכות.** ויק' כג, לד.

כִּי אֵל טוֹב וּמֵיטִיב אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃

אם אכל מיני מזונות: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּחְיָה:

אם שתה יין או מיץ ענבים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן**):

אם אכל פירות משבעת המינים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַפֵּרוֹת*):

אם אכל מיני מזונות ושתה יין או מיץ ענבים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּחְיָה וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן**):

אם אכל מיני מזונות ומפירות משבעת המינים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּחְיָה וְעַל־הַפֵּרוֹת*):

אם אכל פירות משבעת המינים ושתה יין או מיץ ענבים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן**) וְעַל־הַפֵּרוֹת*):

אם אכל מיני מזונות ופירות משבעת המינים ושתה יין או מיץ ענבים: עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּחְיָה וְעַל־פְּרִי הַגֶּפֶן**) וְעַל־הַפֵּרוֹת*):

*) על פירות שגדלו בא"י אומרים: פֵּרוֹתֶיהָ׃

**) על יין מענבים שגדלו בא"י אומרים: גַּפְנָהּ:

מקורות ומקבילות

כי אל טוב ומיטיב אתה. ילקו"ש תו', רמז תתנ; רי"ף עמ"ס ברכות, דף לב ע"א; פה"מ לרמב"ם פ"ו, ה"ח; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מד ע"א; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ו, אות א. **על הארץ ועל המחיה** ואינו מוסף 'ועל הכלכלה'. בבלי ברכות, דף מד ע"א; ר"ח; סדו' רס"ג עמ' פה; רי"ף עמ"ס ברכות, דף לב ע"א ושה"ג אות ג; סמ"ג, עשין, סי' כז, ד"ה אמר אביי; רא"ש ברכות, פ"ו, סי' מב; סחב"ר; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; שבה"ל הקצר, סי' מג; שו"ת הרי"ד, סי' מא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ו, אות א; כ"י כ"ה, דף 3134; משנ"ב סי' רח, ס"ק ג ושער הציון ס"ק גב. **פירות מז' מינים.** סה"ת סי' מז. **על הארץ ועל הפרות.** בבלי ברכות, דף מט ע"א. **אכל מזונות פירות ויין.** תשוה"ג, מזרח ומערב, סי' קכד; תשוה"ג החדשות סי' קעט; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא. **חילוק בין פירות א"י לחו"ל.** בבלי ברכות, דף מד ע"א; ר"ח; שו"ת הרי"ד סי' מא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ו, אות א; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסא; רע"ב ברכות פ"ו, מ"ח.

ה"נ והערות

עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּחְיָה. בטור או"ח, סי' רח נוסף: 'ועל הכלכלה', אמנם בסמ"ג, עשין, סי' כז כתב, 'עיקר לחתום על הארץ ועל המחיה ולא על המחיה ועל הכלכלה' וכן כתב בפסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ו, אות א, 'וחותם לבסוף על הארץ ועל המחיה, כדברי רבינו יצחק וכן רוב המפרשים' וראו עוד במקורות. בסת"ר סי' כט וסה"ת סי' נז: 'על המחיה ועל הכלכלה', אמנם ללא תיבות 'עַל־הָאָרֶץ'. במח' רמ"ו (בסופו) כתב: 'ויש חותמין בברכה אחת מעין שלש 'על הארץ ועל הפירות', בין בברכת על המחיה, בין בברכת על העץ ובין בברכת על הגפן'. **על הארץ וְעַל־הַפֵּרוֹת.** כה"נ בסחב"ר. בכ"י כ"ה, דף 135א ומח' רמ"ו בקובץ הנ"ל: 'על הארץ ועל פרי העץ' וכך הנוסח הקדום, אבל היום נהוג לומר 'על הפירות', כמו שכתוב במח' שד"ל ח"א, דף קב ע"ב, בסדר ברכות כמנהג ק"ק איטאלייאני, ליוורנו, תקצ"ב. ועיין גם בשו"ע, או"ח סי' רח, סי"א שכתב לומר 'על הפירות'.

מי שאכל או שתה כל דבר אחר מברך אחריו כדלהלן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן עַל־כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָא· בָּרוּךְ חַי הָעוֹלָמִים:

ח"נ והערות

ברכת בורא נפשות. נוסח הברכה לקוחה מכ"י כ"ה, דף 135א ולקט ההלכות שבסוף מח' רמ"ו, דין סדר זימון, בסחב"ר מופיע בשינויים. **אַתָּה יְיָ אמ"ה.** כל זה אינו מופיע בסחב"ר, עמ' 55, אבל בעמ' 56, העתקת שכטר, כבפנים. **וְחֶסְרוֹנָן.** תיבה זו אינה בסדו' רס"ג וסחב"ר, אבל בעמ' 56, העתקת שכטר, כבפנים. **מַה־שֶּׁבָּרָא.** בסדו' רס"ג: 'אשר ברא'. **ברוך חי העולמים.** בסדו' רס"ג, עמ' פג, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'ברוך אתה יי חי העולמים'. בסחב"ר: 'ברוך אתה יי אל חי העולמים'. עי' תוס' בברכות, דף לז ע"א, ד"ה בורא, שכתבו בשם הירושלמי (ברכות פ"ו, ה"ל) לחתום בשם, וכן הביא הרע"ב בפירושו על המשניות, ברכות פ"ו, מ"ח וכך כתב הגר"א בביאורו, או"ח, סי' רז, ס"ק ד. אולם רוב הפוסקים פסקו שלא לחתום בשם, וכך נהוג היום.

מקורות ומקבילות

אחר שתיה. סרע"ג ח"ל, סי' עג; סדו' רס"ג עמ' פו. **כל דבר אחר.** רא"ו סדר"ל פר' יתרו, ס' נא; בה"ג סי' ל, הל' ברכות פ"ו, עמ' סא; רע"ב עמ"ס ברכות פ"ו, מ"ח. **ברכת בורא נפשות.** ע"פ מס' ברכות פ"ו, מ"ח ורע"ב; מכדר"י מס' דויסי, פר' ה; ירוש' ברכות פ"ו, ה"ח; דב"ר פר' ג, סי' ח; סרע"ג ח"ל, סי' עג; סדו' רס"ג עמ' פג; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ו ה"ו, אות ד; שבה"ל, ענין תפילה, סי' ל; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף 135ב. **טוסח הברכה.** כ"י כ"ה, דף 135א. **בורא נפשות.** ע"פ בר' ל, כא-כז; ב"ר פר' ק, סי' ל, ע"פ תה' ק, ג. **נפשות רבות.** ע"פ יחז' יז, ח. **וחסרונן.** ירוש', ברכות פ"ו, ה"ח; בבלי ברכות, דף לז ע"א ובעירובין, דף יד ע"ב; דב"ר (ליברמן), פר' עקב ה"ח; רע"ב ברכות פ"ו, מ"ח; פסקי ריא"ז ברכות, פ"ו ה"ו, אות ד; ס' אור חדש, ברכות אחרונות, בורא נפשות, אות ל. **מה שברא.** בבלי, ברכות (דפ' ווילנא), דף לז ע"א; סדר"ל, פר' יתרו, ס' נא; סדו' רס"ג עמ' פג; רש"י ברכות, ריש דף מה ע"ל, ד"ה מאי עמא; מחו"ו סי' נד וסי' עא; תשב"ץ קטן, סי' שכב; פסקי רי"ד עמ"ס ברכות, דף מד ע"ב; פסקי ריא"ז; ס' מע"ה, מעשה בראשית, פי"ג. **חי העולמים.** ע"פ בר' כא, לג; דב' לב, מ; ישע' כו, ד; דני' יב, ז; שו"ת ב"י, ח"ל, סי' קמא.

סדר
תפילות וברכות
למעגל החיים

פרק

בְּרִית מִילָה

המכניס בנו למילה אומר:

בְּרוּכִים הַיּוֹשְׁבִים וְהָעוֹמְדִים:

והציבור עונים:

בָּרוּךְ הַבָּא (בְּשֵׁם יְהוָה):

יש אומרים:

הַלְלוּ יָהּ

אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב· בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה:
גְּדוֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה· דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם:
הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ· וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:
זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו· חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה:

ח"נ והערות

סדר ברית מילה. בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, סדר ברית מילה בא בסדר שונה ובהשמטות. השוו שבה"ל, הל' מילה, סי' ח. כנראה הנוסח שנוהגים היום הוא בהשפעת המנהג הספרדי. **ברית מילה.** כתב בשבה"ל, הל' מילה, סי' ז, ומנהג להדליק נרות בבהכ"נ שיש בה ברית מילה, ונראה לי על שם כי נר מצוה ותורה אור והוא דרך שמחה וכבוד' וכו'. **היושבים וְהָעוֹמְדִים.** כה"נ במח' בולוניא. בכ"י כ"ה וקובץ ההלכות והמנהג 'ענין ברית מילה' שמופיע בסוף מח' רמ"ו, תיבת 'וְהָעוֹמְדִים' לא מופיעה, וכן בשבה"ל, הל' מילה, סי' ח ובסת"ר, סי' צו. **בְּשֵׁם יְיָ.** איננו בשבה"ל, סת"ר, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. הוכנס כנראה בהשפעת מנהג הספרדים וכן הוא באבודרהם, סדר מילה, ד"ה ונהגו כשמכניסין. **הללו יה אודה יי.** מז' זה והפזמונים 'משכיל מכתם' 'ויהי שלום', לא מופיעים בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא בקובץ הנ"ל.

מקורות ומקבילות

סדר ברית מילה. ע"פ שבה"ל, הל' מילה סי' ח; כ"י כ"ה, דף 140ב, בשיטוויס; במח' רומניא, דף תמא ע"ב, בשיטוויס והוספות. **ברית מילה.** ע"פ בר' יח, יי"ד; יח, כג-כז; כא, ד; ויק' יב, ג; יהוש' קידושין, פ"ב, ה"ז [דף יט ע"ב]; בבלי קידושין, דף כט ע"ב; פסקי רי"ד; שבה"ל, הל' מילה סי' ח; סת"ר סי' צב וסי' צט. **המכניס בנו וכו' והציבור עונים וכו'.** שבה"ל, הל' מילה, ס' ח; סת"ר סי' לו, ענין כסא לברית; כ"י כ"ה, דף 140ב. **ברוכים היושבים.** שבה"ל, הל' מילה, ס' ח; סת"ר סי' לו, ענין כסא לברית; כ"י כ"ה, דף 140ב. **הליבור.** רמו שבה"ל, הל' מילה, סי' ד, 'כתב רב צמח גאון ז"ל, מצות מילה בעברה היכא דאפשר, ואי לא אפשר מברכינן בפחות מעשרה'. **ברוך הבא.** תה' סה, ה; ע"פ ס' זכב"ל, דפ' קרלקא, עמ' 64; מהו"ו סי' תקה; שבה"ל, הל' מילה, ס' ח; סת"ר סי' לו, ענין כסא לברית; כ"י כ"ה, דף 140ב. **הללו יה אודה ה'.** תה' קיא, א-י; רמו במ' פרס, דף קה ע"ב.

טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו· יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ:
כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ· לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם:
מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט· נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו:
סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם· עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר:
פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ· צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ·
קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ: רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה·
שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם· תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:

מַשְׂכִּיל מִכְתָּם שִׁירוּ רֵעִים· לִכְבוֹד אִישׁ תֹּם וּתְמִים דֵּעִים·
גַּם אִמְרוּ מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים· יֶלֶד הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה·
אָשִׁיר הַיּוֹם לִבְרִית מִילָה· זִמְרָה שִׂגְיוֹן וּתְהִלָּה·
תּוֹדוֹת אַקְרִיב כִּדְמוּת עוֹלָה· וּכְמוֹ תוֹרִים וּבְנֵי־יוֹנָה:

יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֶנוּ וְשַׁלְוָה בְּיִשְׂרָאֵל·

בְּסִמָּן טוֹב בֵּן בָּא לָנוּ בְּיָמָיו יָבוֹא גוֹאֵל·
הַיֶּלֶד יְדִי רַעֲנָן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְרוֹנָן·
וּבַתּוֹרָה יִתְבּוֹנָן· יְאַלֵּף דָּת לְכָל־שׁוֹאֵל: בְּסִמָּן וכו׳

אבי הבן אומר:

אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ· והקהל עונים: נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ· קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:

מניחים את הילד על הכסא של אליהו הנביא, והמוהל אומר:

זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל־אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב:

מקורות ומקבילות

יהי שלום בחילנו וכו׳. מח׳ רומגיא, דף תמא ע״ב. **אשרי תבחר וכו׳.** תה׳ קיח, כו. **מניחים את הילד על הכסא וכו׳.** ע״פ שו״ע יו״ד, סי׳ רסה, סע׳ יא; דרך פקודיך, מלות עשה ג, חלק המעשה, אות יג; בערוך השולחן, יו״ד סי׳ רסה, סע׳ לד, כתב, ׳...סמדק ליצב על כסא קדוש הזה ולהחזיק הילד על ברכיו בעת המילה׳. **כסא של אליהו.** פדר״א פר׳ כח; ר׳ חייס פלטיאל, בר׳ יח, יא; ס׳ המנהיג, הל׳ מילה, עמ׳ תקפג; אור״ח, הל׳ מילה, אות ט; ספ״ר הל׳ שבת, סי׳ קח; שבה״ל, הל׳ מילה,

ח״נ והערות

אבי הבן אומר ׳אשרי תבחר׳ וכו׳. אינו מופיע בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא. וראו בט״ז יו״ד, סי׳ רסה, ס״ק יב. אמירת פסוקים ׳שמע ישראל׳, ״י מלך׳, ׳אנא יי׳, מקורם הוא ע״פ הקבלה ואינם מופיעים במנהגינו. ראו בס׳ המשותת ע״פ הקבלה, אור הישר (דפ׳ פיורדא), סי׳ כד, הל׳ מילה, ס״ד, דף פט ע״ב; שו״ת הל׳ קטנות, ח״ב, סי׳ קסט. **מניחים את הילד.**

יש אומרים:

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה: שִׁבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי: (אֵלִיָּהוּ מַלְאַךְ הַבְּרִית הִנֵּה שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ· עֲמוֹד עַל־יְמִין הַמּוֹהֵל וְסַמְּכֵהוּ: שִׁבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה:) שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ· כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל: אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב· יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ· נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ· קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:

המוהל עומד ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־הַמִּילָה:

ח"נ והערות

בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'נותן אבי הנער התינוק בידי בעל בריתו, הנותן נותן בימין והמקבל מקבל בימין, יושב לו בעל הברית והתינוק בחיקו והמוהל עומד' וכו'. **על הכסא של אליהו הנביא.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'מביאין לבית הכנסת כסא או ספסל מוצע לשם אליהו זכור לטוב' ולא כתבו שיש להניח עליו את רך הנולד. גם פדר"א פר' כח, נאמר 'מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית' וכו'. ובשבה"ל, הל' מילה, סי' ו, כתב '...אלא שאין ישראל עושין ברית עד שאתה רואה בעיניך ומיכן נהוג רבנן למעבד כסא כבוד למלאך הברית דהוא אליהו ז"ל' וכן מובא בסת"ר סי' צו. ובכן הכסא הוא לכבודו של אליהו ז"ל ולא להניח עליו את התינוק. **זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל־אֵלִיָּהוּ וכו'.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא נוסח זה איננו ומדלג לברכת מילה, אולם ראו שו"ע יו"ד סי' רסה, סי"א, שכתב לומר בפיו שהוא כסא אליהו. **המוהל עומד ומברך.** בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף לפני הברכה: 'סברו מורי'. בשבה"ל, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף עוד: 'או סברו רבותי'. **וצונו על־המילה.** בכ"י כ"ה, דף 140א, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף: 'וחותך את הערלה ומשים אותה בכלי שיש בו עפר או חול וכו', ומוצץ את המילה בפיו להוציא דמו, והמוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו'.

מקורות ומקבילות

סי' ו; סת"ר סי' לו, ענין כסא לברית; סה"ת סי' נא; כ"י כ"ה, דף 141א; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **סנדק.** ע"פ מדת"ה מז' לה, סוף סי' ג. **זה הכסא וכו'.** ע"פ מס"ט בר', פר' יח, סי' יד, ד"ה תנו; רד"ק מלא' ג, א; שו"ע יו"ד, סי' רסה, סי"א. **לישועתך קויתי ה'.** בר' מט, יח. **שברתי לישועתך וכו'.** תה' קיט, קסו. **אליהו מלאך הברית.** ע"פ מלא' ג, א. **המה שלך לפניך.** ע"פ לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ' ב"ק, פ"ט, מ"ב; ירוש' ב"ק, פ"ט, ה"א [דף לח ע"א]; בבלי גיטין, דף נג ע"ב. **עמוד על ימין.** רלו' יחז' י, ג; ויק"ר פר' ל, סי' ב, 'לעמוד בימינו'. **וסמכהו.** ע"פ ישע' נט, טז; תה' נד, ו. **שברתי לישועתך ה'.** תה' קיט, קסו. **שם אנכי וכו'.** תה' קיט, קסב. **שלוש רגלים אוהבי וכו'.** תה' קיט, קסה. **אשרי תבחר וכו'.** תה' סה, ה. **קודש מברך המוהל ואח"כ אבי הבן.** רלו' תוס' שבת, דף קלז ע"ב, ד"ה אבי הבן; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"א; שה"ג עמ"ס שבת, דף נה ע"ב, אות א. **המוהל מברך.** תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ו, הל' יב; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לח; מס"ט בר', פר' יח, סי' יד, ד"ה תנו; שבה"ל, הל' מילה סי' ד; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה; סה"ת סי' נא. **עומד ומברך.** פסז"ו ויק', פר' אמור, דף סה ע"א; שבה"ל, הל' מילה סי' ד; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה; כ"י כ"ה, דף 140א; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **ברכת 'אקב"ו על המילה'.** תוספתא ברכות פ"ו, הל' יב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קמה; סדו' רס"ג עמ' לח; מס"ט בר', פר' יח, סי' יד, ד"ה תנו; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"א; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה, וסי' לו; סה"ת סי' נא; כ"י כ"ה, דף 140א; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **ולומו על המילה.** בר' יח, יי"ד; שמ' ד, כד-כו; ויק' יב, ג; יהו' ה, ב-ט; ספי"ו טו, יא-יד; משנ' מדריש, פ"ג, מש' יא; ירושלמי מדריש, פ"ג, ה"ט [דף יב ע"ב]; בבלי פסחים, דף ד ע"א.

בין מילה לפריעה אבי הבן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ:

בארץ ישראל יש נוהגים שהאב מברך גם ברכת 'שהחיינו' ומנהגנו שלא לברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

והציבור עונים אחריו:

כַּשֵּׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית (או: לִבְרִית מִילָה) **כֵּן יִכָּנֵס לַתּוֹרָה לַחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים· (אָמֵן):**

מקורות ומקבילות

בין מילה לפריעה. סרע"ג ח"ב, סי' קמה; סדו' רס"ג עמ' לח; פסקי רי"ד עמ"ס שבת, דף קלז ע"ב, ד"ה ת"ר המל; כ"י כ"ה, דף 140ח; מח' רומניא, דף תמב ע"ח. רלו שבה"ל, הל' מילה סי' ד. **אבי הבן מברך.** תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ו, הל' יב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לח; מש"ט בר' פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ח; שבה"ל, הל' מילה סי' ד וסי' ח; פסקי רי"ד שבת, דף קלז ע"ב; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה, וסי' לו. רלו גאה"ל יו"ד, סי' רסה, ס"ק ח. **ברכת להכניסו בבריתו של א"א.** תוספתא ברכות פ"ו, הי"ב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קמה; מש"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; פסקי רי"ד שבת דף קלז ע"ב; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לד וסי' לו; סה"ת סי' נח; מח' רומניא, דף תמב ע"ח. **האב מברך שהחייינו.** רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ג, אמנם הביאו לאחר ברכת 'אשר קדש ידיד'; מח' רומניא, דף תמב ע"ח. רלו תוס' עמ"ס סוכה, דף מו ע"ח, ד"ה העושה; מרדכי עמ"ס שבת, רמז תכב; שו"ע ורמ"א, יו"ד סי' רסה, ס"ז. **ומנהגנו שלא לברך ברכת שהחייינו.** ע"פ רא"בי"ה ח"א, מס' שבת, סי' רפט; או"ז ח"ב, הל' מילה, סי' קז; מרדכי עמ"ס שבת, רמז תעא; אגודה עמ"ס שבת, פר' יט, סי' קסט; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לד; רמ"א יו"ד, סי' רסה ס"ז. **שהחייינו וקיימנו.** או"ז ח"ב, סי' קז, בשם הירושלמי. **הליבור עונים.** תוספתא ברכות פ"ו, הי"ב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג [דף סו ע"ח]; סדו' רס"ג עמ' לח; מש"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ב; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד וסי' ח; פסקי רי"ד שבת, דף קלז ע"ב; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה, וסי' לו; כ"י כ"ה, דף 140ח. **כשם שנכנס לברית וכו'.** ע"פ תוספתא ברכות פ"ו, הל' יב; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לח; מש"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ב; שבה"ל, הל' מילה סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה וסי' לו; סה"ת סי' נח; פסקי רי"ד שבת דף קלז ע"ב; כ"י כ"ה, דף 140ח. **לתורה... ולמעשים טובים.** רלו בבלי שבת, דף סג ע"ב, 'עד כאן לדברי תורה, מכאן ואילך למעשים טובים'.

ח"נ והערות

מילה. בכ"י כ"ה, דף 140ב, מח' רמ"ו ובולוניא כתבו: 'מוהלין את התינוק על מים שבושל בהן הדס ומיני בשמים שריחן נודף, כדי שיפול דם המילה במים, והמוהל רוחץ ידיו במים ואומר, הנה דם הברית שבין המקום לאברהם אבינו'. בדומה לזה נמצא בסרע"ג ח"ב, סי' קמה, בשם רב צדוק גאון ז"ל, והשוו שבה"ל, הל' מילה סי' ג. **שֶׁל־אַבְרָהָם.** בכ"י כ"ה: 'שלאברהם'. **בארץ ישראל וכו' ברכת** 'שהחיינו'. ברכה זו לא מופיעה בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא בקובץ הנ"ל בענין 'ברית מילה' וכאן הוכנסה ע"פ דעת הרמב"ם וראו טוש"ע יו"ד, סי' רס"ה, ס"ז, אבל לפי מנהגנו אין מברכין ברכה זו, כמו שכתבו השבה"ל, הל' מילה, סי' ד, סת"ר סי' צד, שה"ג עמ"ס עירובין, דף י ע"ב, אות ד וכן משמע מבבלי שבת, דף קלז ע"ב. **כַּשֵּׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית וכו'.** לא מופיע במח' רומניא. **שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית.** בסדו' רס"ג: 'שהכנסתו למילה'. **או לִבְרִית מִילָה.** לא מופיע בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **כֵּן יִכָּנֵס לתורה לַחֻפָּה.** בסדו' רס"ג: 'כך תכניסהו לתורה ולחפה'. **לתורה לַחֻפָּה.** בשבה"ל וכ"י כ"ה: 'לתורה ולחופה'. **טובים אָמֵן.** תיבת 'אָמֵן' לא מופיעה בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. בכ"י כ"ה, דף 140ב, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף: 'ואחר מילה ופריעה מקבל המוהל את התינוק מידי הבעל הברית ונותנו לאביו ואביו נותנו לבעל בריתו האחר בעוד שהמברך גומר ברכותיו' ועיי"ש עוד בשיש בעל ברית אחד.

המוהל או אדם אחר נוטל כוס של יין ביד ימינו ובשמים בשמאלו (ולכתחילה יקח הדס) ומברך:

סָבְרִי מָרָנָן· (הקהל עונה: **לְחַיִּים**)**:**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

אם מריחים עצי בשמים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

אם מריחים עשבי בשמים מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְשָׂמִים:

אם מריחים פרי ריחני מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב בַּפֵּרוֹת:

אם מריחים תבלינין או בושם שאינו מן הצומח מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

ח"נ והערות

סָבְרִי וכו' לְחַיִּים. לא מופיע בכ"י ב"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **ברכה על בשמים.** במח' רמ"ו ובולוניא הובא רק 'עצי בשמים' וכנראה הכוונה להדסים כמו שנזכר בשבה"ל, הל' מילה, סי' ד 'אחר כך נוטל ההדס ומברך [בורא] עצי בשמים', וכן בשו"ע יו"ד, סי' רסה, ס"א, וראו שו"ע או"ח, סי' תקנט, ס"ז ובבאר הגולה שם. במח' רומניא לא מופיע כלל לברך על הבשמים.

מקורות ומקבילות

המוהל או אדם אחר. רא"ו רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ג; שבה"ל, הל' מילה, סי' ח; סת"ר סי' לו, עניין כסא לברית; כ"י כ"ה, דף **3140**; מח' רומניא, דף תמב ע"א. **כוס של יין.** סרע"ג ח"ב, סי' קמה; מש"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; שבה"ל, הל' מילה סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד, עניין ברכת המילה; כ"י כ"ה, דף **3140**. **ובשמים.** רא"ו סדו' רס"ג, עמ' לח, הערה **13**; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; כ"י כ"ה, דף **3140**; שו"ת הלכות קטנות, ח"ב, סי' קסט. **יקח הדס.** ע"פ שבה"ל, הל' מילה, סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד. **סברי מרנן.** ע"פ מדת"נ (וורשא), פר' פקודי, סי' ב; שבה"ל, הל' מילה, סי' ח; סת"ר סי' לו; רמ"א או"ח סי' קעד, ס"ח; ב"ח או"ח סי' קעד, סק"ט. **הקהל עונה לחיים.** דע"ז ויק' י, ט, ע"פ בבלי שבת, דף סז ע"ב; שבה"ל, הל' מילה, סי' ח, וסדר ברכות סי' קמ; סת"ר סי' לו. **ברכת 'בורא פרי הגפן'.** סרע"ג ח"ב, סי' קמה; או"ז ח"ב, הל' מילה סי' קז ומהרי"ל, הל' מילה, אות ז, בשם ר' שמואל ב"ר נטרונאי גאון, בשם הירושלמי; מרדכי עמ"ס יומא, רמז תשכז; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד, עניין ברכת המילה; כ"י כ"ה, דף **3140**; מח' רומניא, דף תמב ע"א. **מביאין מיני בשמים.** רא"ו סרע"ג ח"ב, סי' קמה; סה"ת סי' נא. **ברכת הריח.** שבה"ל, הל' מילה, סי' ד, גם כתב כמה טעמים בדבר; סת"ר סי' לד, עניין ברכת המילה וסי' לו; כ"י כ"ה, דף **3140**. **מברכים על הבשמים בברית.** ע"פ שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; גאה"ל יו"ד, סי' רסה, ס"ק ז. **בורא עצי בשמים.** בבלי ברכות, דף מג ע"א; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד וסי' ח; סת"ר סי' לד, עניין ברכת המילה, וסי' לו; כ"י כ"ה, דף **3140**. **וסמך ברכת בורא עשבי בשמים.** בבלי ברכות, דף מג ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לג; שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסד; סת"ר סי' ל, עניין פירות האדמה; סה"ת סי' מז; כ"י כ"ה, דף **3140**. **וסמך ברכת הנותן ריח טוב.** בבלי ברכות, דף מג ע"ב; סדו' רס"ג עמ' לג; ע"פ שבה"ל, סדר ברכות, סי' קסד; סת"ר סי' ל, עניין פירות האדמה; סה"ת סי' מז.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדַּשׁ יָדִיד מִבֶּטֶן וְחֹק בִּשְׂאֵרוֹ שָׂם וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ· עַל־כֵּן בִּשְׁכַר זֹאת אֵל־חַי חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ צַוֵּה לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· כּוֹרֵת הַבְּרִית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· קַיֵּם אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ· וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ (בְּיִשְׂרָאֵל) פלוני בן פלוני יִשְׂמַח הָאִישׁ בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו וְתָגֵל הָאִשָּׁה בִּפְרִי בִטְנָהּ· כָּאָמוּר יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ: וַיֹּאמֶר וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים· כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמִידָהָ

מקורות ומקבילות

מברך אשר קדש ידיד מבטן. תשוה"ג, שערי צדק ח"ג, שער ה, סי' ד; מש"ט בר', פר' ח, סי' יד, ד"ה תנו; שבה"ל, הל' מילה, סי' ח; סת"ר סי' לד וסי' לו. **נוסח הברכה.** תוספתא ברכות (ליברמן), פ"ו, הל' יג; ירוש' ברכות פ"ט, ה"ג [דף סו ע"ח]; בבלי שבת, דף קלז ע"ב; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי' קמה; סדו' רס"ג עמ' לח; מש"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה תנו; רמב"ם, ס' אהבה, הל' מילה, פ"ג, ה"ג שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה; סה"ת סי' נח; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פר' יט ה"ד, אות ח; כ"י כ"ה, דף 3140; מח' רומניא, דף תמב ע"א. **אשר קדש.** בשבה"ל, הל' מילה סי' ד, כתב ביאור ע"ז וכ"ה בריבב"ן עמ"ס שבת, דף קלז ע"ב. **ידיד.** ע"פ מלא' ח, ב. **מבטן.** ע"פ בר' כה, כג. **וחק בשארו.** ריקאנטי, בר' יז, ח. **ולאלאיו.** ע"פ ישע' כט, כג. **ברית קדש.** דני' יא, כח. **אל חי.** יהו' ג, י; הוש' ב, ח. **חלקנו.** ע"פ דב' לב, ט; תה' עז, ה; שג, כו; קמב, ו; איב' ג, כד. **צורנו.** דב' לב, לא. **צוה.** הל' בחיריק. כן גראה נכון ושלא כגאמר בש"ך, יו"ד סי' רסה, סק"ה, 'צַוֵּה להציל'. ובמפורש כתב בס' העיטור, שער ג, הל' מילה, דף גג, בשם רב האי גאון, דהגירסא היא: 'ציור'. וכתב ע"ז המהר"ם יונה, בשער חדש (הערות על העיטור), אות ל וז"ל: 'וכ"ה בסדורו של רע"ג, וכ"מ בחי' אגדות למהרש"א, שבת, דף קלז ע"ב, ד"ה אשר. ואילו חזי ליה הש"ך, הוה הדר ביה', ע"כ. וכן גרס להדיא בסד"ר, סי' קמג. וכן משמע מלשון האור"ח, ח"ב, הל' מילה, אות ז. **להציל ידידות שארנו משחת.** ע"פ מדת"כ (ורש"א), פר' תזריע, סי' ה, 'נשבע הקב"ה לאברהם שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם'; מדת"ה מז' ו, סי' א. **כורת הברית.** ע"פ בר' טו, יח; בש"ס מד, כ. **תפילה לילד וקריאת שם.** ע"פ סרע"ג ח"ב, סי' קמה; סדו' רס"ג עמ' לט. **אז"א קיים את הילד וכו'.** מש"ט בר', פר' יח, סי' יד, ד"ה תנו; סד"ר סי' קמג; מחו"ו סי' תקו; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לד, ענין ברכת המילה; כ"י כ"ה, דף 3140. **קיים את הילד וכו'.** שבה"ל, הל' מילה, סי' ח; סת"ר סי' לה פירוש ברכת המילה, וסי' לו. ראו סה"ת סי' נח. **ויקרא שמו.** רות ד, יד; ראו סדו' רס"ג עמ' לט. **נתינת שם בעת המילה.** ע"פ פדר"א פר' מז, 'מלו אותו לא' ימים, וקראו את שמו יקותיאל'; סד"ר סי' קמג; ס' זכב"ל, דפ' קראקא, עמ' 94; מט"מ, עמוד גמ"ח, ח"ז, פ"ד, סי' יח. ראו ס' חסידים, סי' תתסמ. **ישמח האיש.** ראו סה"ת סי' נח. **ביוצא חלציו.** ע"פ בר' לה, יא; מ"א ח, יט. **כפרי בטנה.** ראו בבלי ברכות, דף נא ע"ב, 'אין פרי בעגה של אשה מתברך' וכו'. **ישמח אביך וכו'.** מש' כג, כה. **וימל אברהם וכו'.** בר' כא, ד. **ויעמידה ליעקב וכו'.** תה' קה, י.

ה"נ והערות

חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ צַוֵּה. בסדו' רס"ג: 'יהי חלקנו' וללא תיבות 'צורנו צוה'. **צַוֵּה להציל.** במח' רמ"ו ובולוניא כתבו שיש אומרים: 'ציוה בצוואת קדושים להציל'. תיבת 'צַוֵּה' מנוקדת בחיריק ובקמ"ץ. **יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ.** בסדו' רס"ג: 'ידידות שאריתנו'. **לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ.** איננו בתוספתא, בירושלמי ובסדו' רס"ג שלפנינו. **אז"א קיים את הילד וכו'.** בסרע"ג, סדו' רס"ג ומח' רומניא, דף תמב ע"א, באה תפילה לרפואתו של הרך הנימול בארמית ובתוכה נכלל קריאת השם. במח' רומניא בתפילה נוסף גם בקשה לרפואת אמו. **ויקרא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל.** תיבת 'בְּיִשְׂרָאֵל' לא נמצאת בשבה"ל, סת"ר, ענין ברכת המילה, סי' צד, כ"י כ"ה ומח' רמ"ו. במח' בולוניא: 'ויקרא בְּיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ'. **בן פלוני.** איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **בְּיוֹצֵא חלציו.** בשבה"ל וכ"י כ"ה: 'ביוצאי חלציו'.

לְיַעֲקֹב לְחֹק· לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

פלוני בן פלוני הַקָּטָן גָּדוֹל יִהְיֶה· יְחִי הַיֶּלֶד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ יְהִי אָח לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה· כַּשֵּׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית (או: לִבְרִית מִילָה) כֵּן יִכָּנֵס לַתּוֹרָה לַחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים· (אָמֵן):

והמברך שותה מן היין ומטיף ממנו שלש טיפות באצבעו בפיו של תינוק, המוהל אומר מי שברך ליולדת ולרך הנימול. ואם היה תענית ציבור נותנים לתינוקות המצויים שם.

ואם ח"ו מת אביו או אמו של תינוק, מדלג מן הברכה הקטעים המדברים על הנפטר ואומר:

קַיֵּם אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ פלוני· הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

ח"נ והערות

הודו ליי כי טוב. בשבה"ל נוסף: 'והקהל אומרים כי לעולם חסדו'. **פב"פ הקטן.** בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא: 'פלוני הקטן' וללא תיבות 'בן פלוני'. במח' רומניא: 'פלוני זֶה הקטן'. **גָּדוֹל וכו' לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ.** במח' רומניא: 'יִגְדַּל בַּתּוֹרָה'. **יְהִי אָח לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה.** כה"נ במח' רמ"ו וי"א בשבה"ל. בשבה"ל וכ"י כ"ה: 'יהא אח לשבעה ואב לשמנה'. במח' בולוניא ורומניא: 'יְהֵא אח לשבעה וגם לשמונה'. מיוסד ע"פ חז"ל והראשונים. ראו בב"י, יו"ד סי' רסה, אות א (ב) ו'מקורות ומקבילות'. בסדו' קטלוניא, י-ם, תשע"ט, עמ' תרכה, הנוסח: 'יהי כאב לשבעה וכאח לשמונה'. **שֶׁנִּכְנַס לברית.** במח' רומניא: 'שֶׁזָּכָה לברית'. **או לִבְרִית מִילָה.** לא מופיע בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **כֵּן יִכָּנֵס לתורה לַחֻפָּה.** במח' רומניא: 'כָּךְ יִזְכֶּה לתורה וּלַחֻפָּה'. **לתורה לַחֻפָּה.** בשבה"ל וכ"י כ"ה: 'לתורה ולחופה'. **טובים אָמֵן.** תיבת 'אָמֵן' איננה בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **ומטיף וכו' בפיו של תינוק.** בשבה"ל, הל' מילה, סי' ד, כתב 'ובעוד שהוא מברך נוטל מן היין באצבעו ונותן בפי התינוק, ואח"כ אומר או"א קיים את הילד' וכו'. **ואם היה תענית ציבור נותנים לתינוקות וכו'.** כה"נ במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. בשו"ע או"ח, סי' תקנט ס"ז, כתב שאם היולדת מצויה במקום המילה, תשתה היא מן היין, אבל אם אינה שם, יברך על הכוס ויטעים לתינוקות. **ואם ח"ו מת אביו וכו'.** ע"פ כ"י כ"ה, דף 2140ב. והשוו שבה"ל, הל' מילה, סוף סי' ח. **את־הילד הזה.** בכ"י כ"ה נוסף: 'לאביו' כאשר אמו איננה בחיים, או 'לאמו' כאשר אביו איננו בחיים.

מקורות ומקבילות

הודו לה' וכו'. תה' קיח, א; חזקוני שמ' ג, ג; סת"ר סי' לו, עיין כסא לברית; מח' רומניא, דף תמג ע"א. הכפלת הפסוק איננה בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **מברכיס הילד.** מש"ט בר', פר' מח, סי' כ. **פלוני.** ע"פ מש"ט בר', פר' ח, סי' יד, ד"ה תנו; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לד; מח' רומניא, דף תמג ע"א, בשינויים. **הקטן.** ע"פ ש"א ח, יד. **הקטן גדול יהיה.** ע"פ בר' מח, יט. **יהי אח לשבעה וגם לשמונה.** ע"פ קה' יא, ב; מש"ט בר', פר' מח, סי' כ; רי"ד עה"ת, בר', מח, כ; ריבב"ן עמ"ס שבת, דף קלז ע"ב; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סת"ר סי' לה, פירוש ברכת המילה; מח' רומניא, דף תמג ע"א. ע"פ מדת"ה מז' ה, סי' ה; פסז"ו בר', פר' כה, סי' א, בפר' מח, סי' כ ובמ', דף לד ע"ב, ד"ה ביום י"ב; אור"ח, הל' מילה, אות ז, ד"ה וסדר המילה. **המברך שותה מן היין.** מש"ט בר', פר' ח, סי' יד, ד"ה תנו; שבה"ל, הל' מילה סי' ד; סת"ר סי' לד; סה"ת סי' נא; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **ומטיף ממנו וכו'.** ע"פ שבה"ל, הל' מילה, סי' ד; סה"ת סי' נא; כ"י כ"ה, דף 2140ב. **בפיו של תינוק.** סת"ר סי' לד, עיין ברכת המילה; סה"ת סי' נא. **מי שברך לנימול.** רא"ו סדו' רס"ג, עמ' לט. **ואם היה ת"ל נותניס לתינוקות.** ע"פ שבה"ל, סדר תענית, סי' רעא והל' מילה סי' ד, בשם אחיו ר' בנימין גר"ו; מח' רומניא, דף תמג ע"א.

מנהג ירושלים ומילאנו לומר מזמור זה:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת׃ אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה׃ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל׃ אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ׃ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים׃ סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן׃ וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם׃ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ׃ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

אם יש מנין אומרים קדיש ׳יהא שלמא׳:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ׃ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא׃ שִׁירָתָא׃ תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הוּא בְרַחֲמָיו׃ יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ אָמֵן׃

כאשר יש שני ילדים למול, מברכים על כל אחד סדר ברכות בפני עצמו, ונוהגים לעשות הפסקה קצרה בין מילה למילה, ומתפללים מנחה או אוכלים מנה נעימה.

מקורות ומקבילות

שיר המעלות אשרי כל ירא ה׳. תה׳ קכח, א־ו. **אס יש מנין אומרים קדיש.** מח׳ רומניא, דף תמד ע״א. ראו שבה״ל, הל׳ מילה סי׳ ד, ׳מצות מילה בעשרה׳ וכו׳. **שני ילדים וכו׳ על כל אחד סדר ברכות.** ע״פ שבה״ל, הל׳ מילה, סי׳ ד; סת״ר סי׳ לה; סה״ת סי׳ נא; מח׳ רמ״ו ובולוניא, מ״ב, הל׳ מילה; שו״ת דרכי נועם, חלק יו״ד, סי׳ כז. ראו ב״ח יו״ד, סי׳ רסה, ס״ק טו; מהרש״ל בספרו יש״ש עמ״ס חולין, פ״ו, סי׳ ט.

ח״נ והערות

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי וכו׳. מזמור זה לא מופיע בב״י ב״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא. נוסף על מנת לומר אחריו קדיש, היות שנהוג בעוד מנהגים לומר מזמור זה במקום ׳עלינו לשבח׳ וכן מצאנו במנהגנו בשבת לפני מילה אומרים מזמור זה בהוצאת ס״ת, לכך הוספנו כאן את המזמור הנ״ל. **שלום על ישראל.** כתב בשבה״ל, הל׳ מילה, סי׳ ט, ׳וחייב אדם לעשות משתה ושמחה ביום שזכה למול את בנו׳ וכו׳. **אומרים קדיש.** בשבה״ל,

סדר ברית מילה לגרים

במילת גר המוהל מכסה את הערוה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־הַמִּילָה:

אחרי המילה אומרים:

סָבְרִי מָרָנָן· (הקהל עונה: לְחַיִּים):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

נוטלים את ההדסים ומברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לָמוּל אֶת־הַגֵּרִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דַּם בְּרִית· שֶׁאִלְמָלֵא דַם בְּרִית לֹא נִתְקַיְּמוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ· שֶׁנֶּאֱמַר אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה· חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· כּוֹרֵת הַבְּרִית:

ח"נ והערות

כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא לא מובא לומר קדיש וכאן כמח' הרב מ"ע הרטום, ח"א. **עַל־הַמִּילָה.** כך נראה ממח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. וכן כתב בביאור הגר"א על יו"ד, סי' רסח, סק"ב ובפתחי תשובה, יו"ד רס"ז, ס"ב. **וְצִוָּנוּ לָמוּל.** במח' רמ"ו ללא תיבת 'וְצִוָּנוּ', כנראה בטעות. **בא"י כּוֹרֵת הַבְּרִית.** בשבה"ל, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא בזה מסתיים ברית מילה לגרים וכל השאר איננו, אמנם במח' רומניא באה תפילת לרפואה בארמית ובתוכה נכלל קריאת השם. בשבה"ל גם חתימת הברכה לא מופיעה.

מקורות ומקבילות

ברית מילה לגריס. סרע"ג ח"ב, סי' קמה; זכב"ל מעמ' 134 ואילך; מס"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה מי שבא; שבה"ל, הל' מילה סי' ד; כ"י כ"ה, דף 141א; מח' רומניא, דף תמב ע"ב; שה"ג עמ"ס שבת, דף מו ע"א. **מכסה את הערוה.** ע"פ זכב"ל עמ' 135; שבה"ל, הל' מילה, סי' ד. **מקנ"ו על המילה.** בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קמה; מס"ט בר' פר' יז, סי' יד, ד"ה מי שבא; מח' רומניא, דף תמב ע"ב. **אחרי המילה.** מס"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה מי שבא; זכב"ל עמ' 134. **נפה"ג.** מס"ט בר', פר' יז, סי' יד, ד"ה מי שבא; זכב"ל עמ' 134. **ברוך וכו' למול את הגריס.** ע"פ בבלי שבת, דף קלז ע"ב; סרע"ג ח"ב, סי' קמה; מס"ט בר', פר' יז, סי' יד; זכב"ל עמ' 134; רמב"ם הל' מילה, פ"ג, ה"ד; שבה"ל, הל' מילה סי' ד. ראו סה"ת סי' נא; כ"י כ"ה, דף 141א; מח' רומניא, דף תמב ע"ב. **ואומו למול את הגריס.** ע"פ שמ' יב, מח; בבלי יבמות, דף מו ע"ב, 'לעולם אימו גר עד שימול ויטבול'; כריתות, דף ט ע"א, ע"פ במ' טו, טו; מק"ט מס' גריס, פר' ב, ה"ד, 'כך גריס נכנסין במילה' וכו'. **ולהטיף מהם דם ברית.** ראו תוספתא שבת (ליברמן), פר' טו, ה"ט; ירוש' שבת, פר' יט, ה"ב, 'צריך להטיף ממנו דם ברית'; רמב"ם, הל' מילה, פ"א, ה"ז. **אם לא בריתי.** ירמ' לג, כה.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· קַיֵּם אֶת־הַגֵּר הַזֶּה בְּתוֹרַת אֵל וּבְמִצְוֹתָיו וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל פלוני בֶּן־אַבְרָהָם אָבִינוּ בְּסִמָּן טוֹב יִשְׂמַח בַּתּוֹרָה וְיָגֵל בַּמִּצְוֹת: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: פלוני בֶּן־אַבְרָהָם אָבִינוּ זֶה· אֱלֹהִים יְגַדְּלֵהוּ: כַּשֵּׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כָּךְ יִכָּנֵס לַתּוֹרָה לַמִּצְוֹת לַחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים· וְכֵן יְהִי רָצוֹן· וְנֹאמַר אָמֵן:

ואומרים מזמור זה:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת· אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים· מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה· עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ· אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְהוָה שֹׁמְרֶךָ· יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע· יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ· מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

אם יש מנין אומרים קדיש יהא שלמא (לעיל עמ' 558).

סדר פדיון הבן הבכור

הכהן שואל את אם הילד שמא ילדה בן אחר או הפילה לפני לידת הבן שעומדים לפדותו. אם היא עונה בשלילה, הכהן נוטל את הבן בחיקו ואומר:

זֶה הַבֵּן בְּכוֹר הוּא· וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לִפְדוֹתוֹ· שֶׁנֶּאֱמַר וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים

מקורות ומקבילות

אור"ל קיים את וכו'. ע"פ זכב"ל עמ' 135. **כתורת אל ובמצותיו.** ע"פ שמ' יב, מט; ויק' כד, כב; במ' ט, יד; טו, כו. **קריאת שם לגר המתגייר.** ע"פ מכדר"י, פר' יתרו, מס' (דעמלק) [דויסמע], פר' ח, 'מתחלה לא היו קוראין לו אלא יתר' וכו'; רמב"ן במ' י, כט. **כן אברהם אביו.** ע"פ בר' יז, ד; מתע"ד פר' כו, סי' ג, 'הרי הוא אב לכל העולם כולו שנכנסו תחת כנפי השכינה'; ירוש' ביכורים, פ"ל, ה"ד [דף ג ע"ב]. **ישמח בתורה.** ע"פ ספרי דב', פי' מח, 'כך דברי תורה משמחים את הלב'. **ויגל במצות.** ע"פ תה' יט, ט. **הודו לה'.** תה' קיח, ח.

ח"נ והערות

שיר למעלות אשא עיני וכו'. כן הוא במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1402, אבל לא מופיע במח' הקדומים ורומניא. **סדר פדיון הבן.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא וסדר ברכות ק"ק איטלייאני, ליוורנו, תקצ"ב, סדר פדיון הבן בא בסדר שונה ובהשמטות, וכנראה הנוסח שנוהגים היום הוא בהשפעת המנהג הספרדי. **הכהן שואל את אם הילד וכו'.** בסת"ר, מח' רמ"ו ובולוניא סדר פדיון הבן מתחיל עם הברכות, והוראה

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ· עֶשְׂרִים גֵּרָה הִוא: כְּשֶׁהָיִיתָ בִּמְעֵי אִמְּךָ הָיִיתָ בִּרְשׁוּת אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבִרְשׁוּת אָבִיךָ וְאִמֶּךָ· וְעַכְשָׁיו אַתָּה בִּרְשׁוּתִי (שֶׁאֲנִי כֹּהֵן) וְאָבִיךָ וְאִמְּךָ מְבַקְּשִׁין לִפְדּוֹתְךָ שֶׁאַתָּה בְּכוֹר מְקֻדָּשׁ· שֶׁכֵּן כָּתוּב: וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה· לִי הִוא:

האב יטול כסף או שווה כסף בשיווי ה' סלעים בידו ויאמר לכהן שרוצה לפדות הבן, ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־פִּדְיוֹן הַבֵּן:

ח"נ והערות

זו עם נוסחה "זֶה הַבֵּן בְּכוֹר הוּא" וכו' באו לאחר הברכות. בב"י כ"ה, דף 141, באו הלכות פדיון הבן, שיעורו וברכתו וכל השאר אינו. **זֶה הַבֵּן בְּכוֹר הוּא וכו'.** נוסח זה איננו בב"י כ"ה. במש"ט בא בקצרה ובשינויי נוסח. **צִוָּה לפדותו.** כה"נ במח' בולוניא. בסת"ר, סוף סי' צח, ענין פדיון הבן ומח' רמ"ו: 'כָּתַב לפדותו'. **בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֻשֶׁת וכו'.** מכאן ועד סוף הפסוק איננו בסת"ר, מח' רמ"ו ובולוניא, והוכנס ע"פ סדר ברכות ק"ק איטלייאני, ליוורנו, תקצ"ב, דף נג ע"א. **כְּשֶׁהָיִיתָ במעי.** כה"נ בסת"ר. במח' רמ"ו ובולוניא: 'וכשהיית במעי'. **הָיִיתָ בִּרְשׁוּת אָבִיךָ וכו'.** במש"ט: 'הייתה ברשותך ועכשיו אתה ברשותנו'. **שֶׁאֲנִי כֹּהֵן.** תיבות אלו אינן בסת"ר, מח' רמ"ו ובולוניא. **מְבַקְּשִׁין לפדותך.** כה"נ במח' רמ"ו ובולוניא. בסת"ר: 'מבקשים לפדותך'. **ברכת 'עַל־פִּדְיוֹן הַבֵּן'** ולאחר מכן 'שהחיינו', כן הוא בסת"ר ומח' רומניא. במח' רמ"ו ובולוניא קודם באה ברכת שהחיינו ואח"כ 'על פדיון הבן'. בב"י כ"ה, דף 141ב, ברכת 'שהחיינו' אינה.

מקורות ומקבילות

אהיס יגדלהו. מדת"נ פר' לך לך, סי' ו, 'אמר הקב"ה, כך אני מחבב את הגר'; ילקו"ש הוש', רמז תקלג, 'אלו הגרים שבאים ותסיס בצלו של הקב"ה'. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יח, סוף סי' י. **שיר למעלות אשא עיני וכו'.** תה' קכא, א-ח. **סדר פדיון הבן.** בבלי פסחים, דף קכא ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד; תשוה"ג, שע"ת, סי' מז; סדו' רס"ג עמ' לט; רא"ש עמ"ס קידושין פ"א, סי' מא; בשם הגאונים והל' פדיון הבכור, סי' א; מש"ט שמ', פר' בא, פר' יג, סי' טז, ד"ה ולענין פדיון; עור יו"ד, סי' שה; סת"ר סי' לח; קוש"ק עמ"ס בכורות, דף מט ע"א, ד"ה סדר פדיון; מח' רומניא, דף תמב ע"ב; שה"ג עמ"ס קידושין, דף יב ע"א, אות ג. **הכהן שואל את אם וכו'.** סת"ר סי' לח, ענין פדיון הבן; סה"ת סי' נב. במש"ט שמ', פר' בא, פר' יג, סי' טז, ד"ה ולענין פדיון, כתב: 'שואל הכהן לאביו'. ראו קוש"ק עמ"ס בכורות, דף מט ע"א, ד"ה סדר פדיון. **הפילה.** ע"פ שהא"ק ענין פדיון הבן. **זה הבן בכור.** ע"פ שהא"ק ענין פדיון הבן; סת"ר סי' לח, ענין פדיון הבן; סה"ת סי' נב. בראש"ש עמ"ס קידושין, פ"א, סי' מא בשם הגאונים, מובא סדר אחר ובלשון ארמי. ראו מח' רומניא, דף תמב ע"ב. **ופדויו מבן חדש וכו'.** במ' יח, טז. **כשהיית במעי אמך.** מק"ט מס' שמחות, ספר חיבוט הקבר, פר' א, ה"ב; בבלי סנהדרין, דף מז ע"ב, 'זה עובר שבמעי אמו'; מש"ט שמ', פר' בא, פר' יג, סי' טז, ד"ה ולענין פדיון. **ברשות אביך שבשמים... אביך ואמך.** בבלי קידושין, דף ל ע"ב, 'שלשה שותפין הן באדם' וכו'; מה, דף לא ע"א. **ועכשיו אתה ברשותי.** בבלי קידושין, דף כט ע"א, 'מיחייב איהו למפרקיה'. **ואביך... מבקשין לפדותך.** ע"פ שמ' יג, יב-טו; לד, כ; במ' יח, טו-טז. **שאתה בכור מקדש.** ע"פ שמ' יג, ב; פדר"ק פי' י, 'שהוא קודש'; מדת"נ פר' לאה, סי' יב; קה"ר פר' ג, סי' ט, 'תהא מקדש לי הבכורות'. **שכן כתוב.** ע"פ דה"ב לה, יב. **וידבר ה' וכו' קדש לי וכו'.** שמ' יג, א-ב. **האב יטול כסף.** ע"פ במ' יח, טז; סדו' רס"ג עמ' לט; סדו' רס"ג עמ' לט; סה"ת סי' נב. **או שווה כסף.** ע"פ מכל בכורות, פ"ח, מ"ז; תוספתא בכורות (צוקרמאנדל), פ"ו, הל' יב. **ויאמר לכהן ברוכה לפדות הבן.** מח' רומניא, דף תמב ע"ב. **ברכות 'על פדיון הבן' ו'שהחיינו'.** בבלי פסחים, דף קכא ע"ב; ר"ח; סדו' רס"ג עמ' ק; מש"ט שמ', פר' בא, פר' יב, סוף סי' כ; תשוה"ג, שע"ת, סי' מז; שהא"ק ענין אימתי זמן; רא"ש עמ"ס קידושין, פ"א, סי' מא; שהא"ק ענין פדיון הבן; ס' החיונך מצוה שלב; פסקי רי"ד עמ"ס פסחים, דף קכא ע"א; פסקי ריא"ז פסחים, פ"י ה"ג, אות כג; סת"ר סי' לח, ענין פדיון הבן; סה"ת סי' נב; מח' רומניא, דף תמב ע"ב; שה"ג עמ"ס קידושין, דף יב ע"א, אות ג. **ברכת 'על פדיון הבן' קודמת ל'שהחיינו'.** ע"פ הל"פ, הל' בכורות, ד"ה וכד פריק; ר"ח פסחים, דף קכא ע"ב; פסקי ריא"ז עמ"ס פסחים, פ"י ה"ג, אות כג; מח' רומניא, דף תמב ע"ב; שה"ג עמ"ס קידושין, דף יב ע"א, אות ג. **ולומו על פדיון הבן.** ע"פ שמ'

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ומביא הכסף שווה חמש סלעים ונותנו לכהן. הכהן מחזיר לאב הילד, והכהן אומר:

וַהֲרֵי הַחֲפָצִים הַלָּלוּ יִכָּנְסוּ תַּחְתֶּיךָ לְפִדְיוֹנָךְ שֶׁאַתָּה בְכוֹר· [וְהַחֲפָצִים הַלָּלוּ יִנָּתְנוּ בְמַתָּנָה לְבַעֲלֵיהֶן]· וְאִם פְּדִיתֶיךָ כָּרָאוּי הֲרֵי־אַתָּה פָדוּי· וְאִם־לָאו הֲרֵי־אַתָּה פָדוּי כַּתּוֹרָה וְכַהֲלָכָה וּכְבָקִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל:

והכהן מניח את ידו על ראש התינוק ומברך:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל· אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

מקורות ומקבילות

יג, יג־טו; במ׳ יח, טו־טז; בבלי קידושין, דף כט ע״ב. **ומביא הכסף וכו׳.** רא״ו סדר רס״ג עמ׳ קז; סת״ר סי׳ לח, ענין פדיון הבן. **והרי החפציס הללו וכו׳.** ע״פ סהא״ק ענין פדיון הבן; סת״ר סוף סי׳ לח, ענין פדיון הבן; סה״ת סי׳ נב. **שאתה בכור.** ע״פ בר׳ מט, ג; שמ׳ יג, טו; תה׳ פט, כח. **והחפציס הללו.** סת״ר סוף סי׳ לח, ענין פדיון הבן; רא״ו סה״ת סי׳ נב. **נמתנה לבעליהן.** ע״פ מסב׳ בכורות, פ״ח, מ״ח; פסז״ו (לקח טוב), במ׳, דף פד ע״א, ורולה להחזירם, הרשות בידו׳. **והכהן מברך הנער.** תמוה״ג, שע״ת, סי׳ מז; ס׳ החיוך מלוה שלב; שו״ת הרשב״א, ח״א, סי׳ ר; סה״ת סי׳ נב; קוש״ק עמ״ס בכורות, דף מט ע״א, ד״ה סדר פדיון; מה׳ רומניא, דף תמב ע״ב. **וידבר ה׳ וכו׳ דבר אל אהרן.** במ׳ ו, כב־כז. **יברך ה׳ וישמרך.** מגדל תגגאל, ברלין ס׳ תרלו, עמ׳ 42; שו״ת הרשב״א, ח״א, סי׳ ר; קוש״ק עמ״ס בכורות, דף מט ע״א, ד״ה סדר פדיון; מה׳ רומניא, דף תמב ע״ב.

ח״נ והערות

וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה. במח׳ רומניא נוסף: ׳ואח״כ מוזגין כוס יין ומברך ׳בא״י אמ״ה אשר קידש עובר במעי אמו׳ וכו׳ הנאמרת לכבוד פדיון הבן. וראו מש״כ בסדו׳ רס״ג, עמ׳ ק ושה״ג קידושין, דף יב ע״א, אות ג. **חמש סלעים ונותנו לכהן.** בסת״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא, כאן הכהן שואל את אם הילד שמא וכו׳. **וַהֲרֵי הַחֲפָצִים הַלָּלוּ וכו׳.** בסת״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא כאן מופיע לומר נוסח ״זֶה הַבֵּן בְּכוֹר הוּא׳ וכו׳ וכהמשך אליו בא הנוסח ׳וַהֲרֵי הַחֲפָצִים הַלָּלוּ׳ וכו׳. במח׳ רומניא הנוסח שונה. ראו מש״ט, שמ׳ פר׳ בא, פר׳ יג, סי׳ טז, ד״ה ולענין פדיון. **שֶׁאַתָּה בְכוֹר.** כן הוא במח׳ רמ״ו ובולוניא. תיבות אלו אינן בסת״ר. **וְהַחֲפָצִים הַלָּלוּ וכו׳.** כן הוא בסת״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא. משפט זה נאמר רק כאשר הכהן מחזיר את המתנה לאבי הילד, במקרה שהכהן לא חפץ להחזיר את המתנה ולשמרה ברשותו, משמיטים תיבות ׳והחפצים הללו ינתנו במתנה לבעליהן׳. **בְמַתָּנָה לבעליהן.** בסת״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳מַתָּנָה לבעליהן׳. **וְאִם פְּדִיתֶיךָ וכו׳ כַּתּוֹרָה וְכַהֲלָכָה.** במש״ט: ׳אם פדיתי אותו כראוי מוטב, ואם לאו יהא פדוי כתורה וכמצות כהלכה וכהתניית ב״ד׳. **וּכְבָקִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל.** במש״ט, סת״ר, מח׳ רמ״ו ובולוניא בזה מסתיים סדר פדיון הבן. **והכהן מניח את ידו וכו׳.** בסת״ר, מח׳ רמ״ו בולוניא לא מופיעה ברכת כהנים. במח׳ רומניא: ׳ונותן הכהן ידו על ראש הבן ומברכו כגון יברכך יי כו׳ כי ארך ימים׳ וכו׳.

והכהן מסיים:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. כַּשֵּׁם שֶׁזָּכִיתָ לְפִדְיוֹן הַבֵּן כֵּן תִּזְכֶּה לְקַיֵּם כָּל־מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה:

סֵדֶר זֶבֶד הַבַּת

יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה. הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעֵנִי אֶת־קוֹלֵךְ. כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה:

אם הילדה היא הראשונה במשפחה מוסיפים:

אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַּמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ. רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ. מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ:

וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ. אֲחֹתֵנוּ. אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה. וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

מִי־שֶׁבֵּרַךְ אִמּוֹתֵינוּ שָׂרָה וְרִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וּמִרְיָם הַנְּבִיאָה וַאֲבִיגַיִל וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַּת־אֲבִיחַיִל. הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הַיַּלְדָּה הַנְּעִימָה הַזֹּאת וְיִקָּרֵא שְׁמָהּ בְּיִשְׂרָאֵל... בְּמַזָּל־טוֹב

ה"נ והערות

והכהן מסיים יה"ר וכו'. כן הוא במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1408, ע"פ מנהג ק"ק מילאנו, אבל איננו בסת"ר, מח' רמ"ו, בולוניא וסדר ברכות הנ"ל. **יה"ר וכו' שֶׁבַּשָּׁמַיִם.** תיבות אלו אינן בסדו' רס"ג. **לְפִדְיוֹן הַבֵּן כֵּן.** בסדו' רס"ג: 'לקיים מצוה זו כך'. **כָּל־מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה.** בסדו' רס"ג: 'כל מצותיה שלתורה'. **סדר זבד הבת.** לא מופיע במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, מאחר שהוא טקסט שהתגבש רק בעת החדשה ובחלק מהקהילות. הנוסח כאן לקוח מסדו' תהלה לדוד, עמ' 502 ומח' הרב מ"ע הרטום,

מקורות ומקבילות

והכהן מסיים. ע"פ סדו' רס"ג עמ' ק; סהמ"ק עניין פדיון הבן. **יה"ר מלפני וכו'.** ע"פ תשוה"ג, שע"ת, סי' מז; מגדל חננאל, ברלין ס' תרלו, עמ' 42; ס' החיונך מלוה שלב; שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' ה; סהמ"ק עניין פדיון הבן. **כשם שזכית.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' ק. **לקיים כל מצות שבתורה.** ע"פ דב' כח, נח; מ"ב יז, יג; מדת"נ פר' ויקרא, סי' ג. **זבד הבת.** הלשון ע"פ בר' ל, כ. רא"ו בבלי גיטין, דף מ ע"א, 'כי הוה מתילד... יומקתא, שתלי תורייתא'. **יונתי בחגוי וכו'.** שה"ש ב, יד. **אחת היא יונתי וכו'.** שה"ש ו, ט. **ויברכו את רבקה וכו'.** בר' כד, ס. **יברך ה' וכו'.** במ' ו, כד־כז. **שרה רבקה רחל ולאה.** אד"נ, מוסח א, פל"ז, ד"ה בשבעה דברים; בבלי מיר, דף כג ע"ב; מדת"נ (ווילנא), פר' וירא, סי' יז. **ומריס הנביאה.** ע"פ שמ' טו, כ; בבלי מגילה, דף יד ע"א. **ואסתר המלכה.**

וּבְשָׁעַת בְּרָכָה· וִיגַדְּלָהּ בִּבְרִיאוּת שָׁלוֹם וּמְנוּחָה· וִיזַכֶּה לְאָבִיהָ וּלְאִמָּהּ לִרְאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ וּבְחֻפָּתָהּ· בָּנִים זְכָרִים· עֹשֶׁר וְכָבוֹד· דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה· וְכֵן יְהִי רָצוֹן· וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ לְבַר־מִצְוָה

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־הַנַּעַר (פלוני בן פלוני) הַנִּכְנָס הַיּוֹם לְעוֹל מִצְוֹת· וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· יְגַדְּלֵהוּ לַתּוֹרָה וּלְמִצְוֹת וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים· וּלְכָל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל וַיַּצְלִיחַ· יִטַּע בְּלִבּוֹ זִכְרוֹן הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא־יָמוּשׁ מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם וָעֶד· יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו וְתוֹרוֹתָיו לְטוֹב לוֹ כָּל־הַיָּמִים וּלְחַיּוֹתוֹ כְּהַיּוֹם הַזֶּה לְטוֹבָה· לִבְרָכָה· לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

בר־המצוה או בת־המצוה אומרים:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים: יְהוָה מֶלֶךְ· יְהוָה מָלָךְ· יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ· בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ· כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים· בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת· אֵין עוֹד:

מקורות ומקבילות

ע"פ אס' ט, כט. **בנים זכרים.** רלו בבלי שבועות, דף יח ע"ב; נדה, דף ט ע"ב. **עושר וכבוד.** מס' ג, טז. **דשנים ורעננים יהיו בשיבה.** ע"פ תה' צב, טו. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יח, סוף סי' י. **מי שברך לבר־מצוה.** רלו מס"ו פר' יח, ה"ז. **שברך אבותינו מי"ר.** ע"פ בר' כד, ז - כה, יא - לה, ט. **ירח ושוקה.** ע"פ מש' ז, כז. **שישמור חוקיו.** ע"פ דב' כו, יח. **לטוב לו כל הימים.** ע"פ דב' ו, כד. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יח, סוף סי' י. **שמע ישראל.** דב' ו, ד. **ברוך שם כבוד.** ע"פ תה' עב, יט. **כבוד מלכותו לעולם ועד.** ע"פ תה' קמה, יא־יג. **ה' הוא.** מ"א יח, לט; רלו ר' יומה על הרי"ף, ברכות דף כד ע"א. **ה' מלך וכו' לעולם ועד.** מס"ו פר' יד, ה"ד. **ה' מֶלֶךְ.** תה' י, טז. **ה' מָלָךְ.** תה' צג, א. **ה' ימלוך.** שמ' טו, יח. **והיה ה' למלך.** זכ' יד, ט. **וידעת היום וכו'.** דב' ד, לט.

ח"נ והערות

ח"א, עמ' 1410. **מי שברך.** נוסח זה הנוהג ביום בירושלים וברומה ואינו מופיע במח' רמ"ו ובולוניא. **בר־מצוה.** כל הרעיון של טקס וסעודת בר מצוה לקוח מהקבלה, זוהר חדש, תורה, דף ב ע"א, ואיננו נמצא בתלמוד. אמנם קבלת עול מצוות וענין גדילת הנער נמצא לרוב בספרות חז"ל.

בשכמל"ו. תוספתא פסחים פ"ג, הי"ט; בבלי פסחים, דף נו ע"א.

סדר קידושין וניסואין

יש מזמרים פזמון לכבוד החתן והכלה:

קְחִי כִנּוֹר· שְׂאִי גִילָה· עֲדַת אֵל חַי· בְּקוֹל צַהֲלָה· וְהַרְבִּי שִׁיר· מְאֹד נַעֲלָה· לְקוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה: מְשׂוֹשׂ חָתָן· יְהִי אֵיתָן· לְשׁוּשְׁבִינָיו· בְּסוֹד תּוֹרָה· וְהַקּוֹלוֹת· תְּמוּר קוֹלוֹת· נְתוּנִים הֵם לְעַם גִּבְרָא· וְנֶחְשָׁבִים כְּמַקְרִיבִים יָקָר כָּרִים· לְאֵל נוֹרָא· וּבוֹנִים לָהּ לְמַפֵּלָה· לְשֵׁם לְפָאֵר וְלִתְהִלָּה: וּבִתְרוּעָה· גְּדוֹל דֵּעָה· יְהִי סוֹבֵב· כְּאִישׁ טוֹחֵן· הֵדַר כַּלָּה וְחֵן חֵן לָהּ· וְזִיו יָפְיָהּ· יְהִי בוֹחֵן· וְהוֹד תִּנְחַל· דְּלָא כְחַל· וְלָא שְׁרַק· וְיַעֲלַת חֵן· וְאֶל מוּלָהּ· כְּבוֹד בַּעְלָהּ· וּבִימִינָהּ וּבִשְׂמֹאלָהּ· שְׁנֵי דּוֹדִים מְכֻבָּדִים· בְּרִית שָׁלוֹם בְּמִשְׁכָּנָם· בְּרוֹב בָּנִים מְהֻגָּנִים· וְאֵין רָזוֹן בְּמִשְׁמַנָּם· עֲלִיצוּתָם וְשִׂמְחָתָם· בְּיִצְהָרָם וְגַם יֵינָם· וְהַכַּלָּה בְּלִי עַצְלָה תְּשָׁרֵת אֶת־בַּעְלָהּ: נְתַנָּה שִׁיר וְגַם נָשִׁיר לְאֵל עֶלְיוֹן תְּהִלָּתוֹ וְיָחוֹן עַם אֲשֶׁר נִפְעַם כְּמוֹ כָתוּב בְּסִפְרָתוֹ· וּמִקְדָּשׁוֹ· מְעוֹן קָדְשׁוֹ· יְכִינֵהוּ כְּדִבְרָתוֹ· וְתָחִישׁ לָהּ מְהֻלָּלָה לְהַקְרִיב שַׁי וְדֵי עוֹלָה:

ח"נ והערות

קחי כנור. לרבי שמואל ארקיוולטי (1530–1611) ושמו חתום בפזמון. כמובן פיוט זה לא נמצא במח' הקדומים.

מקורות ומקבילות

קחי כנור. ע"פ ישע' כג, טז. במח' רומניא, דף תמג ע"ב, באו זמירות לחתן כשמוליכים אותו לבית הכנסת, לאחר מכן באו זמירות לכלה ועוד. **עדת אל חי.** ע"פ הוש' ב, א. **בקול להלה.** ע"פ ישע' י, ל; כד, יד; בבלי כתובות, דף ח ע"א, 'קול מלהלות'. **והרבי שיר.** ע"פ ישע' כג, טז. **מאוד נעלה.** תה' מז, י. **לקול חתן וקול כלה.** ע"פ ירמ' טז, ט; לג, יא; ספ"י מלה"י ו, ה, ג. **משוש חתן.** ע"פ ישע' סב, ה. **יהי איתן.** ע"פ עמו' ה, כד. **לשושביניו.** תי"ו מ"א ד, ה; ס' הערוך, ערך השבן. **בסוד תורה וכו' קולות.** ע"פ בבלי ברכות, דף ו ע"ב, 'זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות'; פסקי רי"ד; ילקו"ש תו', פר' יתרו, רמז רפב. **נתונים הם.** ע"פ במ' ג, ט. **לעם גברא.** ע"פ תה' קב, יט. **ונחשבים כמקריבים.** בבלי ברכות, דף ו ע"ב, 'כאילו הקריב תודה', ע"פ ירמ' לג, יא; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"א ה"ב, אות יא. **כרים** - לאן. ע"פ עמו' ו, ד; תה' סה, יד. **לאל נורא.** ע"פ תה' סח, לו. **ובונים לה למפלה.** בבלי ברכות, דף ו ע"ב, 'כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים'; ילקו"ש ירמ', סוף רמז רעז. **לשם לפאר ולתהלה.** ע"פ דב' כו, יט; ירמ' יג, יא; לפ' ג, כ. **ובתרועה.** ע"פ עזר' ג, יא; אחד מן י' לשונות של שמחה נקראו ישראל, שה"ר פר' א, ד"ה נגילה ונשמחה בך. **גדול דעה.** ע"פ ירמ' לב, יט. **יהי סובב.** ע"פ ירמ' לא, כא. **כאיש טוחן.** בבלי שבת, דף לג ע"א, 'הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה' וכו'. **וחן חן לה.** ע"פ זכ' ד, ז. **וזיו יפיה.** שמו"ר (שנאן), פר' א, 'שהיה זיו פניה' וכו'; אה"מ, שלמה המלך, עמ' 532. **דלא כחל ולא וכו'.** ע"פ בבלי כתובות, דף ח ע"א. **ויעלת חן.** משל' ה, יט. **כבוד בעלה.** מדת"נ (וורשא), פר' חיי שרה, סי' ב, 'אשתו מכבדתו וקורא אדני'. ראו תוספתא כתובות (ליברמן), פר' יב, ה"ג. **וביימינה ובשמאלה.** ע"פ משל' ג, טז. **ברית שלום במשכנם.** ע"פ במ' כד, ה וכה, יב. **ברוב בנים מהוגנים.** ע"פ מק"ט, מס' דרכ"א, פר' רבי שמעון, ה"ו, 'סוף שיולאין ממנו בנים משמיעין את ישראל'; תדא"ר פר' כט, ד"ה כיולא בדבר, 'ביום שנשא וכו' לשם שמים' וכו'. **ואין רזון במשמנם.** ע"פ ישע' י, טז; תה' קמד, יג. **עליותם.** ע"פ חבק' ג, יח; מחמ"נ, אות ע, ערך עלץ. **ושמחתם.** ע"פ ירמ' לא, יב. **בילהרס וגם יינם.** ע"פ דב' ז, יג; יואל' ב, יט; בנ"ס לט, לב. **והכלה בלי עצלה.** ע"פ משל' יט, ידרטו; לא, כז. **תשרת את בעלה.** ע"פ מ"א א, ד; בנ"ס כו, ג; משל' כתובות, פ"ה, מ"ה. **נשיר לאל.** ע"פ תה' מב, ט. **לאל עליון.** ע"פ תה' עח, לה. **תהלתו.** ע"פ ישע' מב, י; תה' לד, ב. **ויחון עם.** ע"פ מ"ב יג, כג; מס"ו פר' יד, ה"ו. **ומקדשו... יכינהו כדברתו.** ע"פ שמ' טו, יז; מכדר"י בשלח, מס' דשירה, פר' י, 'כביכול בשתי ידיו'. **מעון קדשו.** ע"פ ירמ' כה, ל. **ותחיש לה.** ע"פ ישע' ס, כב. **מהוללה.** בבלי ע"ז, דף כד ע"ב, 'זהב המהוללה'. **להקריב שי.** ע"פ תה' סח, ל; עב, י; עו, יב. **ודי עולה.** ע"פ ישע' מ, עז.

לפי מנהג ק"ק רומה אומרים בנעימה מזמור זה:

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ· הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו· הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר· הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל· הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָּב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע· הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ· הַלְלוּ־יָהּ:

לפי ק"ק רומה ומילאנו אומרים בנעימה:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה· בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ· אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים· עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ· אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מסדר הקידושין לוקח כוס יין ומברך:

סָבְרִי מָרָנָן· (הקהל עונה: לְחַיִּים):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל־הָעֲרָיוֹת· וְאָסַר לָנוּ אֶת־הָאֲרוּסוֹת· וְהִתִּיר

מקורות ומקבילות

מז' הללו אל בקדשו וכו'. תה' קנ, א־ו. **ברוך הבא וכו'.** תה' קיח, כו־כט. **לוקח כוס יין.** ראו מס"ו פר' יט, ה"ח; סדו' רס"ג עמ' לו. **כוס יין,** אחד לברכת אירוסין ואחד לברכת נשואין. ע"פ ס' האורה ח"ב, סי' יח; תוספות עמ"ס פסחים, דף קב ע"ב, ד"ה שאין; טור אבה"ע סי' סב; שה"ג עמ"ס כתובות, דף ג ע"א, אות ד. **ומברך ג' פעמים בפ"ה.** ע"פ ש"ת רש"י, סי' קלה; מרדכי עמ"ס כתובות, רמז קלב; תוספות עמ"ס פסחים, דף קב ע"ב, ד"ה שאין; רא"ש פסחים פ"י, סי' ח. **בפה"ג.** ירוש' סוטה פ"ח, ה"ה; ב"ר פר' ח, סי' יג; סדו' רס"ג עמ' לו; רא"ש עמ"ס כתובות, פ"א, סי' טז, בשם ר"נ גאון; מחו"ו סי' תקכז; כ"י כ"ה, דף 3137; מח' רומניא, דף תמג ע"א. ראו מס' קטנות פי"ט, ה"ט. **ברכת אירוסין.** ע"פ בבלי כתובות, דף ז ע"ב; פסקי רי"ד; מס' כל"ר פר' א, ה"א; שדר"א פר' חיי שרה, ש' טז; מש"ט בר', פר' חיי, פר' כד, סי' סז; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' לז; רא"ש כתובות, פ"א, סי' יב; מחו"ו סי' תעו; רמב"ם הל' אישות, פ"ג, הל' כד; פסקי ריא"ז כתובות, פ"א ה"א, אות יח; סת"ר סי' פט ענין קידושין. **אירוסין בשעת החופה.** ע"פ טור אבה"ע, סי' סב; שה"ג עמ"ס כתובות, דף ג ע"א, אות ד. **נוסח הברכה.** ע"פ בבלי כתובות, דף ז ע"ב; פסקי רי"ד; מס' כל"ר פר' א, ה"א; שדר"א פר' חיי שרה, ש' טז; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' לז; פסקי ריא"ז עמ"ס כתובות, פ"א ה"א, אות יח; כ"י כ"ה, דף 3137; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **ואסר לנו את הארוסות.** ע"פ ויק' יח, ו; משנ' חגיגה, פ"א, מ"ח. **ואסר לנו את הארוסות.** ע"פ רש"י עמ"ס כתובות, דף ז ע"ב, ד"ה ואסר לנו את הארוסות; מש"ט בר', פר' חיי, פר' כד, סי' סז, ע"פ דב' ח, יא. **והתיר לנו וכו'.** ראו

ח"נ והערות

לפי מנהג ק"ק רומה אומרים מזמור קן. מז' זה לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **בָּרוּךְ הַבָּא וכו' לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.** פסוקים אלו לא מופיעים במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא. **סָבְרִי וכו' לְחַיִּים.** איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, וכן איננו בתחילת שבע ברכות.

לָנוּ אֶת־הַנִּשּׂוּאוֹת (לָנוּ) עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין:

החתן והכלה שותים מן היין.

הכלה מושיטה אצבע שבידה הימנית והחתן בנוכחות שני עדים כשרים אומר לה:

הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוֹ כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

והחתן נותן הטבעת על אצבעה.

לאחר מכן יש נוהגים לשבור כוס של זכוכית זכר לחורבן. נוהגים לתת אפר מקלה בראש החתן ואומר:

אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלִָם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק־לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי· אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלִַם· עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי:

ויש נוהגים לשבור את הכוס, ולומר את הפסוק בסוף החופה.

ח"נ והערות

את הנשואות לָנוּ. בגמ' שלפנינו, מס' כלה, כ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, תיבת 'לָנוּ' איננה, וכן איננה בשדר"א, מש"ט, סרע"ג, רא"ש, רמב"ם, פסקי ריי"ד, פסקי ריא"ז, ובעוד מקורות רבים. הנוסח כאן הוא ע"פ סדו' 'תהלה לדוד'. **ע"י חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין.** בשדר"א: 'ע"י קידושין וחופה' וכן בסמוך. **מקדש עַמּוֹ ישראל.** תיבת 'עַמּוֹ' אינה במס' כל"ר, סרע"ג, סדו' רס"ג, מח' רומניא ושה"ג עמ"ס כתובות, דף ב ע"א, אות ו. **בא"י וכו' חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין.** תיבות 'עַל־יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין' אינן בסדו' רס"ג. **החתן והכלה שותים.** כן הוא בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. במח' בולוניא, סדר ברכות כמנהג ק"ק איטאלייני, ליוורנו, תקצ"ב וסדו' תהלה לדוד: 'ושותה המברך, החתן והכלה ומשברים הכוס'. **לי בְּטַבַּעַת זו.** במח' רומניא: 'לי בזה'. **אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלִָם וכו'.** שני פסוקים אלו אינן במח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, ומובאים כאן ע"פ מח' הרב מ"ע הרטום, ח"א עמ' 1420, וכך נהוג היום בק"ק רומה, כנראה בהשפעת קהילות ישראל יע"א. **יש נוהגים לשבור כוס.** במח' בולוניא, קובץ ההלכות שמובא בסוף ח"ב כתוב, אחר שגמרו

מקורות ומקבילות

חדושי הריטב"א עמ"ס כתובות, דף ז ע"ב, 'כך הגירסא בכל הספרים והתיר לנו' וכו'. **את הנשואות לנו.** רא"ו גאה"ל, אבה"ע סי' לד, ס"ק ב, מס"כ בבס ר"ת והרמ"ע. **מקדש עמו ישראל.** ע"פ יחז' לז, כח; פסקי ריא"ז עמ"ס כתובות, פ"א ה"א, אות יז; סה"ג עמ"ס כתובות, דף ב ע"א, אות ו. **ע"י חופה וקידושין.** סת"ר סי' פט, בבס סה"ע שער ב', ברכת התנים, דף סב טור ג. ורא"ו גאה"ל, אבה"ע, סי' לד, ס"ק א, וס"ק ג. **ברכה ואח"כ קידושין.** מח' רומניא, דף תמג ע"א; טו"ע אבה"ע, סי' לד, ס"א; גאה"ל ס"ק ד. **טופח 'הרי את מקודשת'.** ע"פ בבלי קידושין, דף ה ע"ב; פסקי רי"ד; מס"ט בר', פר' חיי, פר' כד, סי' סז; סדו' רס"ג עמ' לז; ספר האורה ח"ג דין קידושין; ספ"ר, הל' אירוסין, סי' שנא; רא"ש עמ"ס קידושין, פ"א, סי' א; רמב"ם, הל' אישות פ"ג, ה"א; פסקי ריא"ז קידושין, פ"א ה"א, אות ג; סת"ר סי' פט ענין קידושין; כ"י כ"ה, דף 3137; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **בטבעת זו.** מהו"ו סי' תסז; סת"ר סי' פט ענין קידושין; מהרי"ל הל' גטולין, סי' ה. רא"ו תוס' עמ"ס קידושין, דף ט ע"א, ד"ה והלכתא; רא"ש עמ"ס קידושין, פ"א, סי' ח; טור אבה"ע סי' לא. **כדת משה וישראל.** ע"פ תוספתא כתובות, פ"ד, ה"ט; מהו"ו סי' תסז; תוס' גיטין, דף לג ע"א, ד"ה כל דמקדש; רא"ו רש"י יבמות, דף ל ע"ב, ד"ה אדעתא דרבנן; בעה"ט בר' כד, נח. **טוהגים לשבור כוס.** רא"ו בבלי ברכות, דף ל, סוף ע"ב, דף לא ע"א ובתוס' ד"ה אייתי; מהו"ו סי' תמט; רמ"א או"ח, סי' תקס, ס"ב ואבה"ע, סי' סה, ס"ג; ריקאנטי דב' כ, ה. **אפר מקלה בראש החתן.** בבלי ב"ב, דף ס ע"ב, ע"פ ישע' סא, ג ותה' קלז, ו; פסקי רי"ד; בה"ג סי' יח, הל' ת"ב, עמ' רלב, ד"ה ת"ר; פסקי ריא"ז עמ"ס סוטה, פ"ט ה"ב, אות ה; סת"ר סי' לא; מח' רומניא, דף תמג ע"ב. **והחתן אומר.** ע"פ בבלי ב"ב, דף ס ע"ב; טו"ע או"ח, סי' תקס, ס"ב וע"ז ס"ק ד. **אם אשכחך ירושלים וכו'.** תה' קלז, הי"ו. רא"ו מדת"ה מז' קכא, סי' ג.

קוראים את הכתובה.

לאחר מכן החתן נותן הכתובה לכלה ואומר:

הֵא לִיךְ כְּתָבָתִיךְ כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

לוקחים כוס יין שניה ומברכים שבע ברכות אלו:

סַבְרִי מָרָנָן· (הקהל עונה: לְחַיִּים):

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁהַכֹּל בָּרָא לִכְבוֹדוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· יוֹצֵר הָאָדָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ· בְּצֶלֶם דְּמוּת תַּבְנִיתוֹ· וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיַן עֲדֵי־עַד· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· יוֹצֵר הָאָדָם:

מקורות ומקבילות

קורלויס לת הכתובה. רלו תשוס"ג - הרכבי, סוף סי' קלז; מרדכי עמ"ס כתובות, רמז רפג; תוס' עמ"ס פסחים, דף קב ע"ב, ד"ה שלין; רלל"ם פסחים, פ"י, סי' ח; רמ"ל לבה"ע, סי' סב, ס"ע. **מיקוס קרילתה.** מרדכי עמ"ס כתובות, רמז רפג; תוס' עמ"ס פסחים, דף קב ע"ב, ד"ה שלין; רלל"ם פסחים, פ"י, סי' ח; רמ"ל לבה"ע סי' סב, ס"ע. **כתובה.** בבלי ב"ק, דף פט ע"ל; בה"ג סי' לב, הלי מילון, עמ' שמב; תשוס"ג - הרכבי, סי' קיב; רלל"ם שבת, פ"ז, סי' יח; רמב"ם הלי לישות, פ"י, ה"י; סת"ר סי' ל, ענין התופה. **החתן נותן הכתובה.** סדו' רס"ג עמ' לז; לור"ח הלי כתובות ס"ל. **הלא ליך כתובתיך.** ע"פ סדו' רס"ג עמ' לז ובעה"ע בר' כד, נח. **כוס יין שניה.** ע"פ בבלי פסחים, דף קב ע"ב, ותוס' ד"ה שלין לומריס; מס"ו פר' יט, ה"ח; סת"ר סי' לל, ענין שבע ברכות. **שבע ברכות.** ע"פ בבלי כתובות, דף ח ע"ל; מס' כל"ר, פר' ל, ה"ל; מס"ו פר' יט, ה"ט; שדר"ל פר' חיי, שלילתל טז; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' קז ולילך; מש"ע בר', פר' חיי, פר' כד, סי' סז; ספה"ה סי' כח; פסקי ריל"ז עמ"ס כתובות, פ"ל ה"ל, לות יב; סת"ר סי' לל, ענין שבע ברכות; ס' מל"ה, סוף פר' תרומה; רע"ב עמ"ס מגילה, פ"ד, מ"ג. **ברכת חתניס.** ע"פ בבלי כתובות, דף ז ע"ל; מס"ו פר' יט, ה"ט; מס' כלה, פר' ל, ה"ל; כ"י כ"ה, דף 138ל; מח' רומניל, דף תמד ע"ב; רע"ב עמ"ס מגילה, פ"ד מ"ג, ד"ה וברכת. **טוסח ברכת חתניס.** בבלי כתובות, דף ח ע"ל; פסקי רי"ד; שדר"ל פר' חיי שרה, ס' טז; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' קח; פסז"ו בר', פכ"ד, סי' ג; רלל"ם כתובות, פ"ל, סי' יג; מהו"ו סי' תעו; רמב"ם, הלי לישות פ"י, ה"ג; סת"ר סי' לל, ענין שבע ברכות, מובל בתמלית; כ"י כ"ה, דף 138ל; מח' רומניל, דף תמד ע"ב. **נורל פרי הגפן.** ירוס' סוטה, פ"ח, ה"ה; מס' כל"ר פר' ל, ה"ל; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; סדו' רס"ג עמ' קח; רלל"ם פסקים כתובות, פ"ל, סי' טז, בשם ר' נסים; סת"ר סי' לל, ענין שבע ברכות. **שהכל ברל לכבודו.** ע"פ ילבע' מג, ז; מס' כל"ר פר' ל, ה"ל; פסקי רי"ד כתובות, דף ח ע"ל, ע"פ תה' סח, כז. **יולר האדם.** ע"פ בר' ב, ז; זכ' יב, ל; בנ"ס לב, יג; מס' כל"ר פר' ל, ה"ל. **לשר יצר.** ע"פ מס' כל"ר פר' ל, ה"ל. **בצלמו.** ע"פ בר' ל, כו-כז; לוו"ה, נפתלי, ב, ה. **בצלם דמות תבניתו.** ע"פ בר' ל, כו; סה"ם ב, כג. **והתקין לו ממנו.** ע"פ בר' ב, כל-כב. **בנין עדי עד.** רס"י כתובות, דף ח ע"ל, ד"ה בנין, ע"פ בר' ב, כב. **יולר האדם.** ע"פ בר' ב, ז.

ח"נ והערות

לברך ולשתות מכוס של ברכת האירוסין, משברין את הכוס. **החתן נותן הכתובה לכלה ואומר וכו'.** כ"י כ"ה, דף 138ב, נמצא לאחר זמר 'יְבֹרְכוּ חָתָן וְכַלָּה'. במח' רמ"ו ובולוניא נמצא בסיום שבע ברכות. **כְּתָבָתִיךְ.** כן צ"ל לנקד, מפני ששם עצם היא, נקבה ויחיד, משורש 'כְּתָבָה'. **שבע ברכות.** בסדו' רס"ג, עמ' קח, אחרי ברכת היין נוספה ברכת 'בורא עצי בשמים'. **סַבְרִי מָרָנָן וכו' לְחַיִּים.** אינו מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **בְּצֶלֶם דמות.** כה"ג במח' רמ"ו ורומניא. בכ"י כ"ה ומח' בולוניא ללא תיבת 'בְּצֶלֶם' וכ"כ עזריאל הילדסהיימר, סיני, גיליון י"א, 1942 שגם בגניזה איננו. **וְהִתְקִין לוֹ.** במח' רמ"ו: 'התקין לו'. **יוצר האדם.** במח' רומניא: 'יוצר אֶת־האדם'.

שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ וְתָגֵל עֲקָרָה בְּקִבּוּץ בָּנֶיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמֵּחַ תְּשַׂמַּח רֵעִים הָאֲהוּבִים׃ כְּשַׂמְּחָךְ יְצִירְךָ מִקֶּדֶם בְּגַן־עֵדֶן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ מְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה׃ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ אֲשֶׁר בָּרָא שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה׃ חָתָן וְכַלָּה׃ גִּילָה׃ רִנָּה׃ דִּיצָה׃ וְחֶדְוָה׃ אַהֲבָה

ח"נ והערות

ותגל עֲקָרָה. כה"נ גם בסרע"ג, ח"ב סי' קמו, סדו' רס"ג, עמ' קח ומח' רומניא, דף תמד ע"ב. בבבלי דפ' ווילנא: 'ותגל העקרה', בתוספת ה"א, אמנם בבבלי דפ' ויניציאה, שנת רפ"א, רי"ף ופסקי רי"ד, נמצא כנוסחאותינו ללא ה"א. **לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה.** כה"נ בסרע"ג, סדו' רס"ג, כ"י כ"ה ומח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'בְּתוֹכָהּ בשמחה'. במח' רומניא: 'בְּתוֹכָהּ לְשַׂמְּחָה'. **רֵעִים הָאֲהוּבִים.** בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'רעים אהובים'. בקיצור פסקי הרא"ש כתובות, פ"א, סי' יג ומח' רומניא: 'רעים וַאֲהוּבִים'. **כְּשַׂמְּחָךְ יצירך.** במח' רומניא: 'כְּשַׂמַּחְתָּ יצירך'. **מִקֶּדֶם בְּגַן־עֵדֶן.** כה"נ בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו. בסדו' רס"ג: 'בגן עדן מקדם'. במח' בולוניא: 'מקדם לְגַן־עדן'. במח' רומניא: 'לְגַן־עֵדֶן מִקֶּדֶם'. **משמח חָתָן וְכַלָּה.** בסדו' רס"ג: 'משמח עמו בירושלם'. בסה"ע, שער ב, ברכת חתנים, דף סד טור ד, בשם רב שרירא: 'משמח עמו ובונה ירושלים', הובא גם בסת"ר סי' צא, ד"ה ברכת. **ברכה שביעית.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, ברכה זו יותר ארוכה כאשר שזור בתוכה הפיוט "אֶשָּׂא תְּפִלָּה בָּעֵד חָתָן", ע"ס סדר א"ב בתוספת פסוקי ברכה לכבוד החתן והכלה, ולאחר מכן חתימת הברכה. במהלך הדורות נדחה הפיוט הנ"ל והפסוקים השזורים בברכה השביעית לאחר חתימת הברכה (כך למשל מופיע בסדר ברכות כמנהג ק"ק איטאליינ', ליוורנו, תקצ"ב). בהמשך השנים הושמט הפיוט הנ"ל כליל ואף פסוקי ברכה, חוץ ממז' קכח בתהלים, כך שהיום לא נהוג לומר את הפיוט הנ"ל ולא את פסוקי הברכה ונותר לפליטה רק מז' קכח מתהלים (ראו במחזור הרב מ"ע הרטום, ח"א עמ' 1424 ועמ' 1806 ובהערות שם). **גִּילָה רִנָּה דִּיצָה.** כה"נ במח' רמ"ו ורומניא. בסרע"ג: 'גילה ורנה דיצה'. בסדו' רס"ג ללא תיבות אלו. בכ"י כ"ה ומח' בולוניא: 'גילה וְרִנָּה דיצה'. **וְחֶדְוָה אהבה וְאַחְוָה.** כה"נ במח' רמ"ו. בסרע"ג ללא תיבת 'וְחֶדְוָה'. בסדו' רס"ג: 'אהבה אחוה גיל' וללא תיבת 'וְחֶדְוָה'. בכ"י כ"ה ומח' בולוניא: 'וחדוה אהבה אַחְוָה'. במח' רומניא: 'וחדוה אהבה אַחְוָה'.

מקורות ומקבילות

ברכת 'שוש' קודם ברכת 'שמחת חתן'. מהו"ו סי' תעב ופסקי רי"ד, כתובות דף ח ע"א, ע"פ תה' קלז, ו. **שוש תשיש.** ע"פ תה' לה, ט; ישע' סא, י; סו, י; מס' כל"ר פר' א, ה"א. **ותגל עקרה.** ע"פ ישע' נד, א. 'עקרה' לגא ה"א, כן הוא בסדר"א פר' חיי שרה, ס' טז; פסז"ו, פר' חיי שרה פכ"ד, סי' ג; מהו"ו סי' פג, סי' תעב וסי' תעו; אור"ז הל' קידושין, אות כא; טור אבה"ע, סי' סב; רמב"ם הל' ברכות פ"ב, הי"א והל' אישות פ"י, ה"ג; פסקי ריא"ז כתובות, פ"א, ה"א, אות יב. **נקבון בניה לתוכה.** ע"פ ישע' מג, ה-ו; מע, יחדכב. **לתוכה בשמחה.** ע"פ ישע' לה, י; נא, יא; ירמיהו לא, ריג. **משמח ציון בבניה.** ע"פ יואל' ב, כג; תה' קמט, ב; פדר"ך, נספחים ה, ד"ה קול לופיך. ראו מדת"נ פר' פקודי, סוף סי' ח. **שמח תשמח.** ע"פ לפ' ג, יד; סת"ם ח, יא; מס' כל"ר פר' א, ה"א. לפי מס"ט בר', פר' כד, סי' סז, 'הוא ברכה להזוג'. **רעיס האהובים.** ע"פ מס' יח, כד; פסז"ו שה"ש, פר' א, סי' טו, 'רעייתי, כשאעשה אתכם רֵעים ואהובים'. **האהובים** - ישראל. מק"ע, אד"נ נוסח ב, פר' מג, ע"פ מלא' א, ב. **כשמחך יצירך.** מדת"ה מז' לב, סי' י, 'אמר אדם, שמחני הקב"ה והכניסני בג"ע'; פדר"א פר' יא, 'עשר חופות עשה הב"ה לאדה"ר בגן עדן' וכו'. ראו בתמ"ד מ"א, סדר רבה דבראשית, סי' טז, 'עשה הקב"ה חנוכה' וכו'. **מקדם בגן עדן.** ע"פ בר' ב, ח; בבלי סנהדרין, דף נט ע"ב, 'אדה"ר מיסב בג"ע היה, והיו מלאכי השרת לולין לו בשר, ומסגנין לו יין'. **משמח חתן וכלה.** בבלי כתובות, דף ח ע"א; פסקי רי"ד; שדר"א פר' חיי, שאילתא טז; פסקי ריא"ז עמ"ס כתובות, פ"א ה"א, אות יב; כ"י כ"ה, דף 138א; מח' רומניא, דף תמד ע"ב. **פותח ב'ברוך'.** מס' כל"ר פר' א, ה"א; רס"י כתובות, דף ח ע"א, ד"ה שמח תשמח ופסקי רי"ד, ד"ה מאי מברך; סת"ר סי' לא, ענין שבע ברכות. **בא"י וכו' אשר ברא.** ע"פ מס' כל"ר פר' א, ה"א. **אשר ברא ששון ושמחה.** ע"פ פסר"ב (איש שלום), פי' כ, 'רבש"ע, שמחה שברא בעולמיך' וכו'. **חתן וכלה.** אה"מ, ואשה אחת, עמ' 145, '...ברא הקב"ה חתן מן העפר וכלה מן העצם'. **גילה רנה וכו'.** ראו שה"ר פר' א, ד"ה מגילה, 'עשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל'. **גילה.** ע"פ ישע' סה, יח; זכ' ט, ט. **רנה.** ע"פ ישע' לה, י; זכ' ב, יד. **דילה.** ע"פ תי"ו ישע' מט, יג. **וחדוה.** ע"פ עזר' ו, טז.

וְאַחְוָה· שָׁלוֹם וְרֵעוּת· מְהֵרָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִשָּׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם· קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה· קוֹל מִצְהֲלוֹת חֲתָנִים מֵחֻפָּתָם וּנְעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְשַׂמֵּחַ הֶחָתָן עִם הַכַּלָּה:

ושותין החתן והכלה. ואח"כ אומר המברך:

אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ· בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים· סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן· וְרְאֵה בְטוּב יְרוּשָׁלִַם· כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ· שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

יְבָרְכוּ חָתָן וְכַלָּה כְּבֵרַךְ יְהוָה אָדָם וְחַוָּה:
יְבָרְכוּ חָתָן וְכַלָּה כְּבֵרַךְ יְהוָה אַבְרָהָם וְשָׂרָה:

מקורות ומקבילות

מהרה. ע"פ ישע' נח, ח; תה' קמז, טו. **ישמע.** ע"פ דה"ב כ, כ. **בערי יהודה ובחוצות ירושלים.** ירמ' לג, י. **קול שמון וכו'.** ירמ' ז, לד. **קול מצהלות.** ע"פ ירמ ח, טז. **חתנים מחפתם.** ע"פ תה' יט, ו. **ונערים ממשתה נגינתם.** ירוש' תענית, פ"ב, ה"ח, 'והיו מלה"ש מקפלין לפניהן כבני חופה שמיתין לפני חתן'. **משמח החתן** - בה"ח. ע"פ ס' המנהיג, הל' אירוסין, סי' קיח; סת"ר, הל' אירוסין, סי' לח; שיטמ"ק עמ"ס כתובות, דף ח ע"ח; רבינו ירוחם, תולדות אדם וחוה, נתיב כב, ח"ב, דף קפו, טור ב. **ואח"כ אומר המברך וכו'.** פדר"א פר' טז, '...כחזן שהוא עומד ומברך לכלה בתוך חופתה'. **אשתך כגפן פריה וכו'.** תה' קכח, ג-ו. **יברכו חתן וכלה וכו'.** ע"פ ב"ר פר' ח, סי' יג, 'הקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות' וכו'; סדר אירוסין ונשואין לר"מ מן האדומים; כ"י כ"ה, דף 3138. **כברך ה' אדם וחוה.** פדר"א פר' יח, 'כך הב"ה עמד ובירך לאדם ולעזרו', ע"פ בר' ח, כח. **כברך ה' אברהם ושרה.** ע"פ בר' יז, טו-טז; יח, יד; ישע' נא, ב.

ה"נ והערות

שָׁלוֹם ורעות. בסרע"ג: 'ושלום ורעות'. בסדו' רס"ג: 'ורעות ורנן'. **מְהֵרָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִשָּׁמַע.** בסדו' רס"ג: 'מהרה אלהינו ישמע ייי אלהינו'. בכ"י כ"ה: 'מהרה יי אלהינו ישמיע'. **בְּעָרֵי יהודה וּבְחֻצוֹת.** בסדו' רס"ג: 'מערי יהודה ומחוצות'. **קול מִצְהֲלוֹת.** בכ"י כ"ה: 'קול מצהלת'. **חתנים מֵחֻפָּתָם.** כה"נ במח' בולוניא ורומניא. בסרע"ג: 'חופות חתנים ממשתה' וכן נראה מסדו' רס"ג. במח' רמ"ו: 'חתנים מֵחֻפָּתָן'. **ונערים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם.** בסרע"ג: 'ונערים מנגינתם' ותיבת 'מִמִּשְׁתֵּה' מחוברת ל'חתנים'. בסדו' רס"ג: 'נערים ומנגינתם', לפ"ז נראה שתיבת 'מִמִּשְׁתֵּה' שייכת לכאן. **משמח הֶחָתָן עִם הכלה.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו, בולוניא ורומניא, בה"א הידיעה. וכ' בסדו' עבו"י, סוף עמ' 564, הנכון לומר 'החתן' בה"א הידיעה, כחברו 'הכלה'. בסרע"ג וסדו' רס"ג: 'משמח חתן וכלה'. **ושותין החתן והכלה.** במח' רומניא: 'וטועם המברך ומטעים לחתן וכלה'. בכ"י כ"ה, דף 3138ב, מח' רמ"ו ובולוניא נוסף: 'ומתעטפין השושבינין ומזמרין \ יפרו וירבו כרעננים' וכו', מיוחס לקליר ומיוסד אקרוסטיכון ע"ש 'אלעזר' בכפילות, אשר לא נהוג לומרו כהיום בקהילות איטליה. **אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן וכו'.** לא מופיע בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו, אלא ממשיכים עם רהיט 'יְבָרְכוּ חָתָן וְכַלָּה' וכו'. פסוקים אלו מופיעים במח' בולוניא, עם תחילתו של המז' ועד סופו, בתוך ברכת 'אשר ברא', אולם היום נוהגים להשמיט את הפסוק הראשון ולשוררו לאחר הברכה. רעיון לשורר ברכה לחתן וכלה נמצא גם בסדו' רס"ג מיד בסיום ז' ברכות: 'הא מכשטא והא מצלחא \ ישמח חתן בכלה וכלה תשמח בחתן \ בבנים ובבנות בעושר ובנכסים \ בבנים עושי תורה מקימי מצות בישראל'. **יְבָרְכוּ חתן.** פועל, גוף שלישי ועתיד. במח' רס"ד-רס"ה: 'יְבָרְכוּ חתן', הרי"ש בקמ"ץ (במח' רמ"ו ללא ניקוד). במח' בולוניא בפעם אחת עם שווא והאחרים עם קמ"ץ. כהיום המנהג ברומה לומר בפתח.

יְבֹרְכוּ חָתָן וְכַלָּה כְּבֵרַךְ יְהוָה יִצְחָק וְרִבְקָה:
יְבֹרְכוּ חָתָן וְכַלָּה כְּבֵרַךְ יְהוָה יַעֲקֹב וְרָחֵל וְלֵאָה:
יְבֹרְכוּ חָתָן וְכַלָּה כְּבֵרַךְ יְהוָה מָרְדְּכַי הַצַּדִּיק
וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה:
כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן. הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ
לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף:

יש מוסיפים:

יִרְבּוּ שְׂמָחוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וְיָנוּסוּ אֲנָחוֹת. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב.
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

היום נהוג שפורסים טלית על החתן והכלה תחת החופה והרב או כהן מברך את־החתן והכלה בפסוקי ברכת כהנים:

ח"נ והערות

וְרָחֵל ולאה. כה"נ בכ"י כ"ה ומח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'רָחֵל ולאה'. **יְבֹרְכוּ חָתָן וכו' מָרְדְּכַי הַצַּדִּיק וכו'.** מופיע במח' רמ"ו ובולוניא, אולם כהיום נוהגים להשמיט חרוז אחרון זה. **וכל־עצי השדה ימחאו כף.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא באו כמה מנהגים בענין חופה, שבע ברכות וכתובה, הכל כמנהג המדינה. בסדר חתנים במח' רמ"ו ובולוניא מובא הרחמן של ברכת המזון לכבוד החתן והכלה ונוסף ע"ז 'ממרום ילמדו עליהם' וכו', לאחר ברכת המזון משלשל שבע ברכות. **יש מוסיפים 'יִרְבּוּ שְׂמָחוֹת' וכו'.** לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, אבל כך נהוג בק"ק רומה ובקהילות איטליה היום (מופיע במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א עמ' 1424). במח' רומניא, דף תמג ע"א, מופיע לאחר 'בְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל' הנאמר לאחר נתינת הטבעת, בדף תמד ע"ב, מופיע בסיום ברכת חתנים, אמנם בשתיהן קודם בא פסוק 'הודו לה' כי טוב' ואח"כ 'ירבו שמחות בישראל' וכו', עם הוספות ושינויים ביניהם ומהנמצא לפנינו. **וְיָנוּסוּ אֲנָחוֹת.** תיבות אלו לא מופיעות במח' רומניא, אלא: 'ירבו שמחות בישראל' וכו'. **היום נהוג שפורסים טלית וכו'.** לרוב פורסים את הטלית שהתעטף בה החתן. במח' הקדומים לא נזכר מתי החתן צריך להתעטף בטלית. **חופת טלית.** במח' רומניא, דף תמג ע"ב: 'ופורסין טלית על החתן והכלה'. לפי חכמי איטליה שלפנינו אם לא פרש טליתו עליה אין זה פשוט. בפסקי ריא"ז עמ"ס כתובות, פ"א ה"א, אות יא, כתב: 'ביצד כונס אדם את אשתו, פורש עליה טליתו לשם אישות, כעניין [שנאמר] ופרשת כנפיך על אמתך וזה הוא כניסתה לחופה, ומאז קונה אותה להיות כאשתו'. ובשה"ג עמ"ס כתובות, דף ב ע"ב, כתב: '...אבל דין ארוסה יש לה לכל דבר, עד

מקורות ומקבילות

כברך ה' יצחק. ב"ר פר' סא, סי' ו, ע"פ בר' כה, יא. **ורבקה.** רלו פדר"א פר' טז, '...כחזן שהוא עומד ומברך לכלה בתוך חופתה, כן עמדו וברכו את רבקה אחותם ליצחק'. **כברך ה' יעקב.** ע"פ ב"ר פר' עה, סי' ח, 'כל הברכות שביך יצחק את יעקב כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה'. **כברך... רחל ולאה.** ע"פ רות ד, יא. **כברך ה' מרדכי.** רלו ילקו"ש יהו', רמז יז, 'שילא לו מויטין בעולם' וכו'. **מרדכי הצדיק.** ע"פ מק"ט, מס"ו פר' יד, ה"ג, 'מקלס לצדיקים, ברוך מרדכי'; אסת"ר פר' ו, סי' ג, 'אף מרדכי רא"ש לצדיקים בדורו'. **מרדכי הצדיק ואסתר המלכה.** ע"פ בבלי מגילה, דף יג ע"א, '...אלא לבית'. **כי בשמחה תצאו וכו'.** ישע' נה, יב. **ירבו שמחות בישראל וכו'.** ע"פ ישע' ט, ב ורש"י; סרע"ג ח"ב, סי' קמו; מס"ו פר' יט, ה"ז; במח' רומניא, דף תמג ע"א, בטיוויס והוספות. **ויטסו אנחות.** ע"פ ישע' לה, י; נא, יא; סדע"א, מפ"א נוסח ב, פר' ו, סוף ד"ה ושמו מרדכי; מדת"ה מז' קמז, סי' ג. **הודו לה' וכו'.** תה' קיח, א; ר' יהושע, תולדות אדם וחוה, נתיב כב, ח"ב; מח' רומניא, דף תמג ע"א. **טלית על החתן והכלה.** ע"פ הדר זקניס, דב' כב, יב; ראבי"ה תשובות, סי' אלף קנב, ד"ה וגם הראשונים; ספ"ר, הל' אירוסין ונישואין, סי' שנג; פסקי ריא"ז כתובות, פ"א ה"א, אות יא ואות יח, ע"פ רות ג, ט, ובקידושין, פ"א ה"ג, אות ז; כלבו סי' עה, ע"פ דב' כב, יב-יג; שה"ג עמ"ס כתובות, דף ב ע"ב, ד"ה כילד מברך.

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃

סדר ביקור חולים

כשמבקר את החולה, יאמר לו:

הַמָּקוֹם יְרַחֵם עָלֶיךָ וְעַל־חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל׃

כשמבקר את החולה בשבת, יאמר לו:

שַׁבָּת הִיא מִלִּזְעוֹק וּרְפוּאָה קְרוֹבָה לָבוֹא וְשִׁבְתּוֹ בְשָׁלוֹם׃

סדר תפילת חולים

נוהגים לפתוח את ארון הקודש ועומדים. יש אומרים מזמורי תהלים כ׳; ל״ח; קמ״ב בתחילה, ואח״כ תפילת החולים:

יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו׃

מקורות ומקבילות

יברכך ה׳ וכו׳. במ׳ ו, כד־כז. **שמחת חתן וכלה.** ע״פ ירוש׳ מו״ק, פ״א, ה״ז [דף ו ע״א]; פדר״א פר׳ עז, ׳שבעת ימי המשתה ממי אנו למדין? מיעקב אבינו׳; תוספות עמ״ס מו״ק, דף ח ע״ב, ד״ה לפי שאין; מש״ט בר׳, פר׳ כד, סי׳ סז, ׳וכל מה שיכולין לברך ולשמח החתן והכלה עושין׳. **שבעת ימי המשתה.** ע״פ בר׳ כט, כז ורש״י; ירוש׳ מו״ק, פ״א, ה״ז [דף ו ע״א] וכתובות פ״א, ה״א; סת״ר סי׳ לא; שו״ע אבה״ע, סי׳ סד, ס״א; שה״ג עמ״ס כתובות, דף ג ע״א, ד״ה אבל הכונס; שו״ת ש״י ח״ב, סי׳ קפו, ׳...יש לו עיקר׳ וכו׳. **ביקור חולים.** בבלי נדריס, דף מ ע״א; תו״ו שמ׳, יח, כ; ב״ר פר׳ ח, סי׳ יג; מש״ט בר׳, פר׳ יח, סי׳ יט; מח׳ רומניא, דף תנא ע״א. **המקום ירחם וכו׳.** בבלי שבת, דף יב ע״ב; פסקי רי״ד; פסקי ריא״ז עמ״ס שבת, פ״א ה״ג, אות ה; מח׳ רומניא. **ירחם עליך.** ע״פ ישע׳ מט, יג; תר״א דב׳, ל, ג; תו״ו ישע׳ ל, יח. **שבת היא וכו׳.** ע״פ בבלי שבת, דף יב ע״א; פסקי רי״ד; מש״ט שמ׳, פר׳ עז, סי׳ כט; מח׳ רומניא. **ורפואה.** ע״פ דב׳ לב, לט; ישע׳ מז, יח־יט; ירמ׳ ח, יד; בנ״ס לח, ט. **ורפואה קרובה לבוא.** ע״פ מ״ב כ, ה; סח״ם עז, יא. **ושבתו בשלום.** ע״פ ויק׳ כו, ו; ספ״ב ג, יב. **תפילת חוליס.** ע״פ בבלי ברכות, דף יב ע״ב, ׳כל שאפשר לו׳; שבת, דף יב ע״ב; משר״א פר׳ יב, עמ׳ 230, ׳שאלת הרפואה קרויה תפלה׳; פסקי ריא״ז ברכות, פ״א ה״ב, אות לב וראש השנה, פ״א ה״ב, אות ד. ראו בבלי ע״ז, דף ח ע״א; ב״ר פר׳ עג, סי׳ יד. **יחל ישראל אל יי וכו׳.** תה׳ קל, ז־ח.

ח״נ והערות

שיפרוש טלית עליה לשם חופה׳. וראו בשרשי מנהג אשכנז, ח״ג, פרק חופת טלית, בהרחבה. **ברכת כהנים.** לא מופיע בכ״י כ״ה, מח׳ רמ״ו, בולוניא ורומניא, אבל כך נהוג בק״ק רומה ובקהילות איטליה היום (מופיע במח׳ הרב מ״ע הרטום, ח״א עמ׳ 1424). **ואני אברכם.** לפי כ״י כ״ה, דף 139א, בשבת שבע ברכות החתן מקבל עליית שלישי והחזן אומר ׳רשות׳ והשושבנים מזמרים, החתן קורא בפרשת השבוע ולפני ברכה אחרונה אומר בעל פה ׳ואברהם זקן בא בימים׳, עד ׳ולקחת אשה לבני ליצחק׳ ועל כל פסוק מזמרים ואומרים אלפביטין או פיוטים, לאחר מכן החתן חותם ומברך ברכת התורה ומתנדב לכבוד התורה. **נוסח לביקור חולים.** נמצא גם במח׳ רומניא, דף תנא ע״א, בשינויים. **וְעַל־חולי.** במח׳ רומניא: ׳בתוך חולי׳. **וְשִׁבְתּוֹ בְשָׁלוֹם.** במח׳ רומניא: ׳תשבתו לשלום׳. **סדר תפילת חולים.** נוסח זה מופיע במח׳ הקדומים

מְצַלְּאִין אֲנַחְנָא וְתָבְעִין רַחֲמֵי מִן־קָדָם אֱלָהָא מָרֵי שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא עִם סְפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין (או: סִפְרֵי אוֹרַיְתָא
אִלֵּין) דִּכְתִיבִין בֵּיהּ (בְּהוֹן) תְּלַת עֲשַׂר מְכִילָן דְּרַחֲמֵי· כַּכָּתוּב
יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן· אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר
חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה· וְנַקֵּה· הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב
עַל־כִּסֵּא רַחֲמִים· הַמִּתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת רַחֲמִים· וְלוֹ
הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים· הוּא יִתְמַלֵּא רַחֲמִין טָבִין וְקָרִיבִין עֲלָנָא
וְעַל־כָּל־עַמֵּהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים· הַנֶּאֱנָחִים
וְהַנֶּאֱנָקִים· הַשְּׁדוּדִים וְהַנְּדוּדִים· וְהָאֲבוּדִים מֵאֵין תִּקְוָה וָשֶׁבֶר·
וְהַנִּפְזָרִים בְּכָל־פִּנָּה וּבְעֵבֶר· וְכָל־מִי שֶׁהוּא בְּבֵית הָאֲסוּרִים·
וְכָל־מִי שֶׁשָּׁרוּי בְּצַעַר וּבְצָרָה תַּחַת יַד־מֶלֶךְ וְשָׂרִים· הוּא
יִשְׁלַח מַלְאַךְ פָּנָיו לְהוֹשִׁיעָם· וְיַצִּילֵם מִכָּל־צָרוֹתָם· וְיִפְדֵּם

ח"נ והערות

ובמח' שד"ל בשינויים קלים וכאן הנוסח כמח' הרב מ"ע הרטום ח"א. נוסח דומה של תפילה זו, נדפסה בסידור כמנהג אביניון, ח"א. יש אומרים מזמורי תהלים ע"פ מח' שד"ל, ח"ב בסופו. **סִפְרֵי אוֹרַיְתָא אִלֵּין. בְּהוֹן.** תיבות אילו אינן במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. **בְּרִיּוֹתָיו.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: **בְּרוּאָיו. וְהַנְּדוּדִים.** כה"נ במח' שד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: **וּגְדוּדִים.**

מקורות ומקבילות

נקשה על חולה בלשון ארמית. בבלי שבת, דף יב ע"ב, 'שאני חולה דשכיחה עמו'; פסקי רי"ד; מס"ט פר' בשלח, פר' טז, 'על עסקי חולה מותר'; פסקי ריא"ז עמ"ס שבת, פ"א ה"ג, אות ו. ראו שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפב; שה"ג עמ"ס שבת, דף ה ע"ב, אות ב. **מלאין אמונה.** ע"פ דני' ו, יא; בג"ס לא, ט, 'בני בחולי... התפלל אל אל כי הוא ירפא'; בבלי סוטה, דף לב ע"ב, 'מבקשים עליו רחמים'. **ותבעין רחמין וכו'.** ע"פ דני' ב, יח. **מן קדם אלהא.** ע"פ דני' ב, יח; ו, כז. **מרי שמיא וארעא.** ע"פ ירמ' י, יא; עזר' ה, יא. **ספר אוריתא הדין.** ע"פ תר"א דב', לא, כו; תי"ו יהו', א, ח; תה' מ, ח. **תלת עשר מכילן דרחמי.** ע"פ מדת"כ (וורשא), פר' פינחס, סי' יב. **י"ג מידות של רחמים.** ראו רא"ש ר"ה, פ"א, ס"ה, לדף יז ע"ב; תוס' שם ד"ה שלש, ור"ן על הרי"ף. **ה' ה' וכו'.** שמ' לד, ו-ז. **נוצר חסד.** נ' רבתי, ע"פ המסורה. **המלך היושב וכו'.** ע"פ מש' כ, ח. **היושב על כסא רחמים.** ע"פ בבלי ע"ז, דף ג ע"ב; בתמ"ד, ח"ב, מד' ר"ע בן יוסף, עמ' תעד, ד"ה מ"ס יש לכל. **המתנהג וכו' במדת רחמים.** ע"פ ירמ' ג, יב; ט, כג; בג"ס טז, טז. **ולו החסד והרחמים.** ע"פ נחמ' ט, יח; תה' כה, ו; בג"ס יח, כג. **הוא יתמלא רחמין.** ע"פ ב"ר פר' לג, סי' ג, 'והקב"ה מתמלא עליהן רחמים'. **רחמין טבין.** ע"פ תי"ו יואל ב, יג; יונ' ד, ב. **רחמין... עלנא.** ע"פ תי"ו ישע' סג, טז; מיכ' ז, יט. **בית ישראל הקרובים והרחוקים.** ע"פ אס' ט, כ; דני' ט, ז; דה"ב ו, לו; בתמ"ד ח"ב, ספר זרובבל, ד"ה חה דבר. **הנאנחים.** ע"פ ישע' כד, ז; איכ' א, יא. **הנאנקים.** יחז' ט, ד. **השדודים.** ע"פ ירמ' ה, ו. **והנדודים.** ע"פ הוש' ז, יג; ט, יז; איו' ז, ד; בג"ס מ, כח. **והאבודים.** ע"פ ישע' כז, יג; ירמ' כג, א; עוב' א, יב. **והאבודים מאין תקוה.** ע"פ יחז' יט, ה; לז, יא; תה' ט, יט; בג"ס ב, יד. **והנפזרים.** ע"פ ירמ' ג, יח; תה' קמח, ז. **והנפזרים בכל פנה ובעבר.** ע"פ יואל ד, ב; אס' ג, ח; ספ"ט יג, א; ספ"ב ב, יג. **בבית האסורים.** ע"פ ישע' סא, א; פסר"ב (איש שלום), פי' לד, ד"ה לדיק ומשפ. **וכל מי ששרוי בצער.** ע"פ תוספתא סוטה (ליברמן), פר' יג, ה"ט; בבלי ברכות, דף נט ע"א, '...זוכר את ביום שברויס בצער וכו'. **בצער ובצרה.** ע"פ מכילתא דרשב"י (אפשטין-מלמד), שמ', פר' ג, פ"ח. **תחת יד מלך.** ע"פ שופ' ד, ב; ש"א יב, ט; ירמ' כא, ז. **יד... שריס.** ע"פ עזר' ט, ב. **הוא ישלח.** ע"פ בר' כד, ז; תה' כ, ג. **מלאך פניו להושיעם.** ע"פ ישע' סג, ט; ספי"ו ב, ב. **וילילם מכל צרותם.** ע"פ ש"א כו, כד; תה' לד, יח; קז, ו. **ויפדם.** ע"פ ש"ב ד, ט; ישע' א, כז; תה' כה, כב. **ויפדם ויגאלם.** ע"פ ירמ' לא, י.

וְיִגְאָלֵם׃ וְכָל־מִי שֶׁהוּא חוֹלֶה אֲרוּכָה מְהֵרָה תִצְמַח וְתַעֲלֶה׃ וּמִן קֶדֶמוֹהִי יִשְׁתְּלַח מַלְאַךְ אַסְוָתָא דְרַחֲמֵי׃ לְאַסָּאָה לְכָל־קְצִירֵי וּמְרִיעֵי דְּאִתְמְרָעוּ בְּגוֹ עַמֵּה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וּבְתוֹכָם יָנֵיחַ וְיַרְגֵּיעַ וַיַּשְׁקִיט וְיוֹשִׁיעַ וְיִרְפָּא וְיעוֹדֵד ר׳ פְּלוֹנִי בַּר פְּלוֹנִי שֶׁנּוֹדֶר (לאשה פב״פ שֶׁנּוֹדֶרֶת) כָּךְ וְכָךְ לַמָּאוֹר׃ לִכְבוֹד הַתּוֹרָה וְלִכְבוֹד בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ כְּמָה דְּאִתְּסִיאוּ מֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה׃ וּכְמָה דְּאִתַּסִּי חִזְקִיָּה מִמַּרְעֵהּ׃ כָּךְ יִתְּסִי (תִּתְּסִי) ... מִכָּל־מַרְעִין בִּישִׁין וְיִתְרַחֲקוּן וְיִתְעָרְקוּן מֵעַרְקוֹהִי וּמִגִּידוֹהִי (מֵעַרְקֶיהָ וּמִגִּידֶיהָ) וּמִן מָאתָן וְאַרְבְּעִין וּתְמַנְיָא אֵיבָרוֹהִי (וּמִן רנ״ב אֵיבָרֶיהָ)׃ קוֹרֵא (קוֹרֵאת) אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵהוּ (וַיַּעֲנֶהָ) יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵהוּ (וַיִּרְפָּאֶהָ)׃ יִצְּפֶנֵּהוּ (יִצְּפֶנָּהָ) בְּסִכּוֹ וָיָגֵן בַּעֲדוֹ (בַּעֲדָהּ)׃ כִּי־יִפֹּל (תִּפֹּל) לֹא־יוּטָל (תּוּטַל)׃ כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ יָדוֹ (יָדָהּ)׃ וַיַּקִּים בּוֹ (בָּהּ) מִקְרָאֵי דִכְתִיבִין׃ וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ וְעוֹד

מקורות ומקבילות

ויגאלם. ע״פ שמ׳ ו, ו; ישע׳ לה, ט; ירמ׳ ג, לד; הוש׳ יג, יד. **ארוכה.** נחמ׳ ד, ח. **מהרה תצמח.** ע״פ ישע׳ מג, יט; נח, ח; ספ״ש ח, מת. **ותעלה.** ע״פ מ״ב כ, ה. **ומן קדמוהי ישתלח מלאך.** ע״פ תי״ו יהו׳ ה, יד; תרגום כתובים, דה״א יד, טו. **מלאך אסותא דרחמי.** ע״פ ספ״ט ג, ח, ׳ויאלח יי את המלאך רפאל הסר הממונה על הרפואות לרפאת׳ וכו׳; בבלי ב״מ, דף פו ע״ב, ׳רפאל, שבא לרפא את אברהם׳. **לאסאה לכל וכו׳.** ראו בבלי שבת, דף סז ע״א, ׳אלין מלאכי דאיסתלאו מארעא דסדום ולאסאה׳ וכו׳. **קלירי ומריעי.** בבלי ר״ה, דף טז ע״א; מדרש, דף מט ע״ב. **ימיח.** ראו קה׳ י, ד ורש״י. **וירגיע.** ע״פ ירמ׳ לא, ח; ירמ׳ ג, לד. **ויַשקיט.** ע״פ ישע׳ ל, טו; ירמ׳ ל, י; איו׳ לד, כט. **ויושיע.** ע״פ שמ׳ יד, ל; ישע׳ יב, ב. **וירפא.** ע״פ ישע׳ ל, כו; הוש׳ ו, א; תה׳ קז, כ; בר״ס לח, ט. **ויעודד.** ע״פ תה׳ כ, ט; קמז, ו; בר׳ רבתי, עמ׳ 223, ׳שנתן לו הב״ה עודדות׳. **שנודר.** ע״פ בר׳ כח, כ; תה׳ קלב, ב; ב״ר פר׳ ע, סי׳ א. **למאור.** ע״פ שמ׳ כה, ו; אור״ח ת״א, דין ערב יום״כ, אות יא, בשם הגדה, ׳כל המדליק נר בביהכ״נ ממלו מתגבר׳. ראו ספר נר לכבוד בית הכנסת, ח״ב, שעת תשפ״ג, ס״ק שלח, ובעמ׳ ב׳ סה. **ולכבוד בית אלהינו.** ע״פ עזר׳ ט, ט; מה״ג במ׳, פר׳ ח, פ״ב, ׳חייבין להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהן כמקדש׳. **כמה דאתסיאו מי וכו׳.** בבלי ברכות, דף נה ע״ב; שמו״ר פר׳ כג, סי׳ ג. חלק ממוסח זה, נמצא במש״ט פר׳ לך לך, פר׳ יז, סי׳ יד. **מי מרה ע״י משה.** שמ׳ טו, כה. **דאתסי חזקיה ממרעה.** מ״ב כ, ה; ישע׳ לח, ה; סע״ר פר׳ כג. **מכל מרעין בישין.** ע״פ תר״א, שמ׳ כג, כה; תי״ו, שמ׳ טו, כו. **רמ״ח איברוהי.** מסו׳ אהלות פ״א, מ״ח; ירוש׳ סוטה פ״ה, ה״א; בבלי יומא, דף עה ע״א; מדת״נ (ורשא), פר׳ שמיני, סי׳ ה; ויק״ר (מרגליות), פר׳ יב, סי׳ ג. **רנ״ב איבריה.** ע״פ בבלי בכורות, דף מה ע״א; ילקו״ש תו׳, רמז קכו. **קורא אל ה׳ ויענהו.** ע״פ ישע׳ נח, ט; זכ׳ יג, ט; תה׳ לא, טו; בנ״ס ב, י. **ישלח דברו וירפאהו.** ע״פ תה׳ קז, כ; משב״א פר׳ יב, עמ׳ 230; אה״מ, ר׳ עקיבא, עמ׳ 412, ד״ה דל״ת. **יצפנהו בסוכו.** ע״פ תה׳ כז, ה. **ויגן בעדו.** ע״פ זכ׳ יב, ח; תה׳ ג, ד; סח״ש ה, טו. **כי יפול וכו׳.** תה׳ לז, כד. הפסוק מדבר בלשון זכר ולגקבה נעשה שינוי בלשון ע״פ הפסוק. **ועבדתם את ה׳ וכו׳.** שמ׳ כג, כה; בבלי ב״מ, דף קז ע״ב.

ח״נ והערות

אַסְוָתָא. במח׳ רמ״ו: ׳אָסוּתָא׳. **וּמִגִּידוֹהִי.** במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳וְגִידוֹהִי׳.

כְּתִיב וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ: וְעוֹד כְּתִיב וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו. כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ: וְעוֹד כְּתִיב וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק: וְעוֹד כְּתִיב וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחֲצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו: וְעוֹד כְּתִיב אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ: יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ (יִסְעָדֶנָּה) עַל־עֶרֶשׂ דְּוָי. יַאֲרִיךְ יָמִים בַּטּוֹב וּשְׁנוֹתָיו (וּשְׁנוֹתֶיהָ) בַּנְּעִימִים. יְהוָה יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ (יִשְׁמְרֶהָ וִיחַיֶּהָ) וְאֶשֶׁר בָּאָרֶץ חֶלְקוֹ (חֶלְקָהּ). הָרִפְאָ לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: הוּא יִרְפָּאֵהוּ וְיַעֲצִימֵהוּ (יִרְפָּאֶהָ וְיַעֲצִימֶהָ) וְכָל־חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ בִכְלַל הַבְּרָכָה. יַעְלֻזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד. יָרֻנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:

רְפָאֵנוּ יְהוָה וְנֵרָפֵא. הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה:

מקורות ומקבילות

והסיר ה' ממך וכו'. דב' ז, טו; ירוש' שבת, פר' יד, ה"ג [דף עה ע"ב]. **ויאמר אם שמוע תשמע וכו'.** שמ' טו, כו; בבלי סנהדרין, דף קא ע"א. **וזרחה לכם ירא שמי וכו'.** מלא' ג, כ; בר' רבה (אלבק), פר' עח, פס' לב. **ונחך ה' תמיד וכו'.** ישע' נח, יא. **אז יבקע כשחר אורך וכו'.** ישע' נח, ח. **ה' יסעדנו וכו'.** תה' מא, ד; מדת"ה מז' מא, סי' ה. **יאריך ימים.** ע"פ מש' ג, ב; ישע' נג, י. **ימים בטוב.** ע"פ דב' ו, כד; ירמ' לב, לט; תה' לד, יג. **ושנותיו בנעימים.** ע"פ מש' ג, ב; בנ"ס כו, ב; ספ"י, קדה"י א, ג, ט; בבלי סנהדרין, דף קה ע"א. **ה' ישמרהו ויחיהו וכו'.** תה' מא, ג. **הרופא לשבורי לב וכו'.** תה' קמז, ג. **ויעצימהו.** ע"פ שמ' א, ז; תה' קה, כד. **וכל חולי עמו ישראל וכו'.** ע"פ בבלי שבת, דף יב ע"ב, 'יערבנו בתוך חולי ישראל'; ר"ח; פסקי רי"ד; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ה ה"ד, אות ו; שה"ג עמ"ס שבת, דף ה ע"ב, אות ב. **יהיו בכלל הברכה.** ע"פ תוספתא מעשר שני (ליברמן), פר' ה, הל' כו. **יעלזו חסידים וכו'.** תה' קמט, ה. **ישלח דברו וירפאם וכו'.** תה' קז, כ-כא. **רפאנו ה' וכו'.** ע"פ במ' יב, יג; ירמ' יז, יד; תה' ו, ג. **ונרפא.** ע"פ שמ' טו, כו; מ"ב כ, ה; ישע' ל, כו; ירמ' ל, יז; סה"ש נז, יב. **הושיענו.** ע"פ דב' כ, ד; מ"ב יט, יט; תה' קו, מז; בנ"ס לו, ח. **ונושעה.** ע"פ ישע' י, כ; תה' פ, ד. **כי תהלתנו אתה.** ע"פ דב' י, כא; ירמ' יז, יד; תה' כב, ד; עח, ו; בנ"ס לא, יא.

ויש מוסיפים מזמור זה:

מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי
וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ
וַתִּרְפָּאֵנִי: יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר:
זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים
בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי
בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ
פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן:
מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ:
שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל
לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם
יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

מִי שֶׁבֵּרַךְ לְחוֹלֶה

לאיש:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ
וְיִרְפָּא אֶת־... בַּעֲבוּר שֶׁפב"פ
יִתֶּן צְדָקָה בַּעֲבוּרוֹ בִּשְׂכַר זֶה
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְרַחֵם עָלָיו
וִיבָרְכֵהוּ וְיִרְפָּאֵהוּ וִיחַזְּקֵהוּ

לאשה:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ
וְיִרְפָּא אֶת־... בַּעֲבוּר שֶׁפב"פ
יִתֶּן צְדָקָה בַּעֲבוּרָהּ בִּשְׂכַר זֶה
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְרַחֵם עָלֶיהָ
וִיבָרְכֶהָ וְיִרְפָּאֶהָ וִיחַזְּקֶהָ

מקורות ומקבילות

מזמור שיר חנוכת הבית וכו'. תה' ל, א־יג. רא"ו מדת"ה מז' ל, סי' ו, 'בתחלה אבל וכו', ולבסוף שמחה' וכו'. **מי שברך לחולה.** רא"ו לק"י ח"ב, עמ' פב, עיין ג. **שברך אבותינו איי"ו.** ע"פ בר' כד, א - כה, יא - לה, ט. **יתן לדקה בעבורו.** ע"פ מש' יא, ד; כא, ג; דני' ד, כד; בבלי פסחים, דף ח ע"א, 'סלע זו לצדקה בשביל' וכו'. **בשכר זה הקב"ה וכו'.** ע"פ תוספתא פאה (ליברמן), פר' ד, הל' כא; בבלי ב"ב, דף י ע"א; ב"ר פר' לג, סי' ג.

ח"נ והערות

ויש מוסיפים מזמור וכו'. ע"פ מח' שד"ל, ח"ב בסופו. **מי שברך לחולה.** אינו מופיע במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל. לקוח ממח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1436 בנוסח קצר.

המשך לאיש:

וּיחַיֻּהוּ וַיַּצִּילֻהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· וַיִּשְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־אֵבָרָיו וְגִידָיו· וּלְכָל־גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ· וַיָּנוּחוּ עָלָיו כָּל־הַבְּרָכוֹת· וּיבַטֵּל מֵעָלָיו כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת· וּיִמַּלֵּא כָּל־מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ לְטוֹבָה· וַיַּצְמִיחַ לוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

המשך לאשה:

וּיחַיֻּהָ וַיַּצִּילֻהָ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה· וַיִּשְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־אֵבָרֶיהָ וְגִידֶיהָ· וּלְכָל־גּוּפָהּ וְנַפְשָׁהּ· וַיָּנוּחוּ עָלֶיהָ כָּל־הַבְּרָכוֹת· וּיבַטֵּל מֵעָלֶיהָ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת· וּיִמַּלֵּא כָּל־מִשְׁאֲלוֹת לִבָּהּ לְטוֹבָה· וַיַּצְמִיחַ לָהּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

סֵדֶר שִׁנּוּי הַשֵּׁם

באים עשרה בני אדם והבקי שבהם אוחז ספר תורה בזרועו ואומר:

מְצַלְּאִין אֲנַחְנָא וְתָבְעִין רַחֲמֵי מִן־קֳדָם אֱלָהָא מָרֵי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא עִם סְפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין דִּכְתִיב בֵּיהּ תְּלַת עֲשַׂר מְכִילָן דְּרַחֲמֵי· כַּכָּתוּב יְהוָֹה יְהוָֹה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן· אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה· וְנַקֵּה· הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רַחֲמִים· הַמִּתְנַהֵג עִם

ח"נ והערות

סדר שנוי השם. במח' רומניא, דף תנא ע"א, נוסח חופף, אמנם הוא בעברית ורק חלקו הקטן בארמית, עם שינויים. **ספר תורה בזרועו.** במח' רומניא: 'ס"ת בידו או חומש'. **המלך היושב וכו'** **החסד והרחמים.** איננו במח' רומניא.

מקורות ומקבילות

לרה ולוקה. ע"פ מס' ח, כז. **ויבטל מעליו כל גזרות קשות.** ע"פ מדת"נ (וורשא), פר' נח, סי' ח, 'ג' דבריס מבטלין גזרה' וכו'. ראו בבלי מו"ק, דף עז ע"ב. **וימלא כל משאלות.** ע"פ תה' כ, ו; לז, ד; תגא"ס ח, יח. **משאלות לבו לטובה.** ע"פ בבלי ברכות, דף נז ע"ב. **וילמיח.** ע"פ ישע' סא, יא. **ישועה.** ע"פ ישע' נב, ז. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י.

שנוי השם. ע"פ בבלי ר"ה, דף טז ע"ב; פסקי רי"ד; אה"מ, יומה, עמ' 220; שבה"ל, סדר ר"ה, סי' רפב; פסקי ריא"ז עמ"ס ר"ה, פ"א ה"ב, אות ה; מח' רומניא, דף תגא ע"א. **י' בני אדם.** ראו שבה"ל, עניין תפילה, סי' ט; מח' רומניא, דף תגא ע"א. **מצלאין.** ע"פ דני' ו, יא. **ותבעין רחמין וכו'.** ע"פ דני' ב, יח. **מרי שמיא וארעא.** ע"פ עזר' ה, יא. **ה' ה'.** שמ' לד, ו-ז. **עולר חסד.** נ' רבתי, ע"פ המסורה. **המלך היושב וכו'.** ע"פ מס' כ, ח. **היושב על כסא רחמים.** ע"פ בבלי ע"ז, דף ג ע"ב; בתמ"ד, ח"ב, מד' ר"ע בן יוסף, עמ' תעד, ד"ה מ"ס יש לכל. **המתנהג וכו' במדת רחמים.** ע"פ ירמ' ג, יב; ט, כג.

בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת רַחֲמִים. וְלוֹ הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים. הוּא יִתְמַלֵּא רַחֲמִין טָבִין וְקָרִיבִין עַל־כָּל־חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וּבְתוֹכָם עַל־הָאִישׁ הַחוֹלֶה הַזֶּה (לאשה: הָאִשָּׁה הַחוֹלָה הַזּוֹ)... וִיקַיֵּם אוֹתוֹ (אוֹתָהּ) לִרְפוּאָה שְׁלֵמָה וּלְחַיִּים טוֹבִים וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ (שְׁמָהּ)... יִשְׁמַח הוּא בִּשְׁמוֹ (תִּשְׂמַח הִיא בִּשְׁמָהּ) וְיִתְקַיֵּם שְׁמוֹ בּוֹ (שְׁמָהּ בָּהּ) כְּדִכְתִיב וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וְהִיֵה בְּרָכָה: וּכְתִיב וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי. שֶׁיְּהֵא שִׁנּוּי שְׁמוֹ (שְׁמָהּ) לְבַטֵּל מֵעָלָיו (מֵעָלֶיהָ) כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת וְלִקְרֹעַ גְּזַר דִּינוֹ מֵעָלָיו (דִּינָהּ מֵעָלֶיהָ) וּמֵעַל־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ (לָהּ). וְאִם נִקְנָסָה מִיתָה עַל... עַל... זֶה (זוֹ) לֹא נִקְנָסָה. אִם נִגְזָרָה גְּזֵרָה רָעָה עַל... עַל... זֶה (זוֹ) לֹא נִגְזָרָה. וַהֲרֵי הוּא (הִיא) כְּאִישׁ אַחֵר וּכְבְרִיָּה חֲדָשָׁה וּכְקָטָן שֶׁנּוֹלַד לְחַיִּים טוֹבִים וְלַאֲרִיכוּת יָמִים וּלְמִלּוּי שָׁנִים וּזְמַנִּים. וִיקָיֵם בּוֹ (בָּהּ) מִקְרָא שֶׁכָּתוּב אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא: לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עָוֹל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו. וְנֶאֱמַר שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ

מקורות ומקבילות

ויקרא שמו. ע"פ רות ד, יד. **ואגדלה שמך.** בר' יב, ב. **ולא יקרא עוד.** בר' יז, ה. **יה"ר מלפניך ה'.** ע"פ מס' ת, לה. **את מספר ימיך.** שמ' כג, כו. **לא יהיה משם וכו'.** יש' סה, כ. **שמעתי את תפלתך.** מ"ב כ, ה.

ה"ג והערות

וְקָרִיבִין עַל. במח' רומניא: 'וקריבין עלנא ועל'. **עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וּבְתוֹכָם עַל־הָאִישׁ.** במח' רומניא: 'עמו בית ישראל ובניהם האיש'. **וּלְחַיִּים טוֹבִים.** במח' רומניא: 'לחיים טובים ולאריכות ימים ערבים לחיים של רפואה לחיים של ברכה לחיים של בריאות לחיים של שלום'. **כְּדִכְתִיב וַאֲגַדְּלָה.** במח' רומניא: 'כענין שכתוב ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה'. **וּכְתִיב וְלֹא.** במח' רומניא: 'ונאמר ולא'. **שנוי שמו.** כה"ג במח' שד"ל ורומניא. במח' רמ"ו ובולוניא: 'שנוי של שמו'. **גְּזַר דִּינוֹ מעליו וכו'.** במח' רומניא: 'כל־גזר דין רע מעליו' וללא תיבות 'וּמֵעַל־כָּל־אֲשֶׁר לוֹ'. **וְאִם נקנסה.** במח' רומניא: 'אם נקנסה'. **אִם נגזרה.** במח' רומניא: 'ואם נגזרה'. **וַהֲרֵי הוא.** במח' רומניא: 'הרי הוא'. **וּכְבְרִיָּה חדשה.** במח' רומניא: 'וכבריאה חדשה'. **ולאריכות יָמִים וּלְמִלּוּי שָׁנִים וּזְמַנִּים.** במח' רומניא: 'ולאריכות שנים ולמלואי ימים' וללא תיבת 'וּזְמַנִּים'. **וִיקָיֵם בו.** במח' רומניא: 'ויתקיים בו'. **לא יהיה משם עוד.** לפני פסוק זה נוסף במח' רומניא: 'ונאמר' וכן נראה נכון, שהרי הוא פסוק מישעיהו ואילו הקודם לו מספר שמות. **מִשָּׁם עוֹד.** כן הוא בפסוק שלפנינו, במח' בולוניא והלאה. במח' רמ"ו תיבות אלו אינן מופיעות. במח' רומניא: 'שם עוד'. **וזקן אֲשֶׁר לֹא.** כן הוא בפסוק שלפנינו, במח' רומניא ושד"ל. במח' רמ"ו ובולוניא: 'וזקן שֶׁלֹּא'.

רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ· הִנְנִי רֹפֵא לָךְ· בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי· שֶׁתִּשְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְ... זֶה (זוֹ) מְהֵרָה לִצְדָקָה וְלִזְכוּת וּלְהִתְחַדֵּשׁ נְעוּרִים וּלְחַדֵּשׁ מַעֲשִׂים· לֶאֱכֹל בָּעוֹלָם הַזֶּה וּלְהַנְחִיל בָּעוֹלָם הַבָּא· לְהִתְעַטֵּר בִּרְצוֹנֶךָ· לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ· לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְבָרֵךְ שִׁמְךָ כִּי־טוֹב· דִּכְתִיב בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו: הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֹנֵכִי· הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי· הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים: הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוּב עָדְיֶךָ· תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי: וְנֶאֱמַר יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת· הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוּב· אָמֵן:

לִיוֹשֶׁבֶת עַל־הַמִּשְׁבָּר

מוציא הבקי ספר תורה ואומר המזמורים שבתהלים י"ט; כ; וקמ"ב, ואח"כ אומר:

הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֹנֵכִי· הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי· הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים: הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוּב עָדְיֶךָ· תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי:

מְצַלְּאִין אֲנַחְנָא וְתָבְעִין רַחֲמֵי מִן־קֳדָם אֱלָהָא מָרֵי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא עִם סְפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין דִּכְתִיב בֵּיהּ תְּלַת

ח"נ והערות

תעלה בית יי. במח' רומניא נוסף: 'והוספתי על ימיך'. **יר"מ יי אֱלֹהֵי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי.** במח' רומניא בא בנוסח שונה והוספה. **שֶׁתִּשְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְ... זֶה.** במח' רומניא: 'שתשלח לו'. **וּלְחַדֵּשׁ מעשים.** במח' רומניא: 'לחדש מעשים טובים'. **וּלְהַנְחִיל בָּעוֹלָם הבא לְהִתְעַטֵּר בִּרְצוֹנֶךָ לִמְצֹא.** במח' רומניא: 'ולנחול חיי העולם הבא \ להשיג רצונך ולמצוא'. **דִּכְתִיב ברכי.** במח' רומניא: 'ככתוב ברכי'. **יִגְמָלְךָ כל־טוב אָמֵן.** במח' רומניא: 'יגמלהו כל טוב ונאמר אמן'. **ליושבת על־המשבר.** במח' רמ"ו ובולוניא כתוב: 'זאת הברכה עשאה הרב הגדול ר' נחמיה זצ"ל, ליושבת על המשבר'.

מקורות ומקבילות

ולהתחדש נעוריס. ע"פ תה' קג, ה. **למצוא חן בעיניך.** ע"פ בר' לב, ו. **שמך כי טוב.** תה' נב, יא. **ברכי נפשי את ה'.** תה' קג, ב־ה. **יודו לה' חסדו.** תה' קז, כא־כב. **הסולח לכל עווכי.** תה' קג, ג־ה. **מצלאין.** ע"פ דני' ו, יא. **ותבעין רחמין וכו'.** ע"פ דני' ב, יח. **מרי שמיא וארעא.** ע"פ עזר' ה, יא.

עֲשַׂר מְכִילָן דְּרַחֲמֵי· כַּכָּתוּב יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן· אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה· וְנַקֵּה· הָאֵל הָעוֹנֶה אֶת־יְרֵאָיו לְעִתּוֹת בַּצָּרָה· פּוֹקֵד וְזוֹכֵר לְטוֹבָה אִשָּׁה עֲצוּרָה וַעֲקָרָה· מַגִּיחַ וּמַרְגִּיעַ וּמַרְנִין לֵב אִשָּׁה מְצֵרָה· תָּחִיל תִּזְעֲק בַּחֲבָלֶיהָ וְצִירֶיהָ צָרָה כְּמַבְכִּירָה· מַשְׁבִּיר וּמוֹלִיד וּמַמְצִיא מְנוּחָה וּמַרְגֵּעָה· לַאֲשֶׁר נַפְשָׁהּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת נָגְעָה· בְּרֶגַע קָטֹן בְּעֵת רָצוֹן בְּהַקְשׁוֹתָהּ בְּלִדְתָּהּ· קוֹלָהּ לַמָּרוֹם יַעֲלֶה· תְּקַבֵּל שַׁוְעָתָהּ וְצַעֲקָתָהּ כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת הַכְּשֵׁרוֹת אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ בְּפִתְקָהּ שֶׁל־חַוָּה· אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֶיהָ בְּחֶטְאָהּ בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ לֹא־תָמוּשׁ מֵאִתָּהּ זְכוּת צִדְקַת צַדְקָנִיּוֹת לְבַל תִּהְיֶה־לָּהּ לִמְחִתָּה· רַב־חֶסֶד מַטֶּה כְלַפֵּי חֶסֶד לַיּוֹשֶׁבֶת עַל־הַמִּשְׁבָּר· יִגְבַּר בְּמִדַּת הָרַחֲמִים לְהָנִיחַ לָהּ מֵרָגְזָהּ וּמֵעָצְבָהּ וְלֹא־תוֹסִיף עוֹד לְדַאֲבָהּ· אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אוֹר בַּחֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים· אִישׁ וְאִישׁ כָּלוּא וְעָצוּר בְּבֶטֶן

מקורות ומקבילות

ה׳ ה׳. שמ׳ לד, ו־ז. **טולר חסד.** מ׳ רבתי, ע״פ המסורה. **המלא העונה.** ע״פ בר׳ לה, ג; בב״ס לב, יד. **לת ירחיו.** ע״פ תה׳ לג, יח; קמה, יט. **לעתות צרה.** ע״פ ישע׳ לג, ב; ירמ׳ יד, ח; תה׳ ט, י. **פוקד וזוכר.** ע״פ ירמ׳ טו, טו; תה׳ קו, ד. **תשה עצורה.** בבלי תענית, דף ח ע״ב, ע״פ בר׳ כ, יח. **לב תשה.** ע״פ ירמ׳ מח, מא. **תחיל תזעק בחבליה.** ישע׳ כו, יח. **צרה כמבכירה.** ירמ׳ ד, לא. **משביר ומוליד.** ע״פ ישע׳ סו, ט. **מנוחה ומרגעה.** ע״פ ישע׳ כח, יב. **עד שערי מות.** ע״פ תה׳ קז, יח. **ברגע קטן.** ע״פ ישע׳ נד, ז. **בעת רצון.** ע״פ ישע׳ מט, ח; תה׳ סט, יד. **בהקשותה בלדתה.** ע״פ בר׳ לה, יז; ספי״ו לב, לג. **קולה למרום יעלה.** ע״פ שמ׳ ב, כג. **תקבל שועתה.** ע״פ יוב׳ ב, ג; תה׳ יח, ז. **כמשפט הבנות.** ע״פ שמ׳ כא, ט. **הבנות הכשרות.** ע״פ שמו״ר פר׳ כב, סי׳ א. **אשר לא היו בפתקה של חוה.** ע״פ שמו״ר (סאלן), פר׳ א, ׳מכאן לגסיס לדקניות שלא היו בפתקה של חוה׳; מד״א (בובר), שמ׳ פר׳ ב, סי׳ ב; מש״ט שמ׳, פר׳ א, פס׳ יט; ילקו״ש תו׳, פר׳ שמות, רמז קסו. **אשר נגזר עליה וכו׳.** ע״פ בר׳ ג, ו; מק״ט, אד״נ מוסח א, פר׳ א, ׳עשר קללות מתקללה וכו׳; בבלי עירובין, דף ק ע״ב. **בחטאה.** ע״פ בר׳ ג, ו. **ביום נחלה וכאב אנוש.** ישע׳ יז, יא. **זכות לדקת לדקניות.** רלו״ו בר׳ רבה (אלבק), פר׳ כח, ׳...והלדקניות שעתידין לעמוד מהן׳; תה״מ, גן עדן, עמ׳ 87, ׳הלדקניות שבישראל המזכות לאל בגמ״ח והמזכות תורה לבניהן׳. **לבל תהיה לה למחתה.** ע״פ ישע׳ נד, יד; ירמ׳ יז, ח. **רב חסד.** שמ׳ לד, ו. **מטה כלפי חסד.** תוספתא סנהדרין, פר׳ יג, ה״ג; ירוש׳ פאה, פ״א, ה״א; בבלי ר״ה, דף ז ע״א; שמו״ר פר׳ ב, סי׳ א. **ליושבת על המשבר.** לשון חכמים בהרבה מקומות, כמו: משנ׳ ערכין פ״א, מ״ד; שמו״ר פר׳ מו, סי׳ ב. **יגבר במדת הרחמים.** ע״פ ירוש׳ תענית, פר׳ ב, ה״א, ׳יועלא לו ממדת הדין למדת רחמים׳. **להניח לה מרגזה ומעצבה.** ע״פ ישע׳ יד, ג. **ולא תוסיף עוד לדאבה.** ע״פ ירמ׳ לא, יא. **אשר לא ראו אור.** ע״פ איו׳ ג, טז. **בחשך ומטמני.** ע״פ ישע׳ מה, ג. **איש ואיש כלוא.** ע״פ בבלי בכורות, דף מה ע״א, ׳כך מפתח לאחסה; ויק״ר פר׳ יד, סי׳ ד; תה״מ, ילורת הולד, עמ׳ 244, ׳כך יש מפתחות לאחסה׳. **ועצור.** ע״פ בר׳ כ, יח. **בבטן המלאה.** קה׳ יא, ה.

ח״נ והערות

אשה מְצֵרָה. כה״נ במח׳ בולוניא ושד״ל. במח׳ רמ״ו: ׳אשה מָצִירָה׳. **בְּהַקְשׁוֹתָהּ בְּלִדְתָּהּ.** כה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳בְּלִדְתָּהּ בְּהַקְשׁוֹתָהּ׳. **עליה בְּחֶטְאָהּ.** כה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ רמ״ו בולוניא: ׳עליה בְּחַטָּאתָהּ׳. **מֵרָגְזָהּ ומעצבה.** כה״נ במח׳ שד״ל. במח׳ רמ״ו ובולוניא: ׳מֵדִּישָׁה ומעצבה׳.

הַמְלֵאָה· בְּחַדְרֵי חֲדָרִים אָסוּר· בְּהַגִּיעַ תּוֹר וּזְמָן· בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ נָכוֹן וּמְזֻמָּן כַּאֲשֶׁר יִישַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר· יוֹצִיאֵהוּ לְאוֹר עוֹלָם בְּיוֹם נוֹעָד מֵאִתּוֹ מֵעִין כָּל־חַי נִסְתָּר וְנֶעְלָם· שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו· לְבַל־יִשָּׁחֵת לַשַּׁחַת גְּוִיָּתָם· אִישׁ וְאִישׁ יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ צְבָאוֹ וּפְקוּדוֹ הֵן הֵן שְׁלוּחָיו הֵן הֵן עֵדָיו· יָלִיצוּ־לוֹ בַּעֲדוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ· אֲשֶׁר שָׁמַע וְעָנָה תְּפִלּוֹת הָאִמָּהוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת וְהַטְּהוֹרוֹת אֲשֶׁר הָיוּ בְּטִבְעָם בִּלְתִּי מוֹלִידוֹת וַעֲקָרוֹת· וְהָפַךְ וְשִׁנָּה מַעֲרַכְתָּן לְטוֹבָה וְהִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים מִנִּי יָם אֶרְכָּה וּרְחָבָה· וְהָיוּ מֵאִתּוֹ מֻשְׁגָּחוֹת וּנְצוּרוֹת וּבִזְכוּתָן וְצִדְקָתָן הָיוּ נִפְקָדוֹת וְנִזְכָּרוֹת· בְּזֶרַע אֲנָשִׁים בְּרוּבֵי יְהוָה· הֵמָּה קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים· הַכְּתִירָם וְהַגְדִּילָם בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים לַאֲשֶׁר יִקְרָאוּהוּ בֶּאֱמֶת: יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רַחֲמִים חֶסֶד וּצְדָקָה לֹא־יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחוֹסִים בּוֹ: בְּיוֹם תּוֹכֵחָה וּנְאָצָה וְצוּקָה הוּא יִשְׁמַע נָא צַעֲקַת מָרַת...

ח"נ והערות

חֲדָרִים. במח' רמ"ו: 'חֲדָרֶיהָ'. בִּלְתִּי מוֹלִידוֹת וַעֲקָרוֹת. במח' רמ"ו ובולוניא ללא תיבת 'בִּלְתִּי', כנראה נשמטה בטעות. במח' שד"ל: 'עֲקָרוֹת' וללא תיבות 'בִּלְתִּי מוֹלִידוֹת'.

מקורות ומקבילות

בהגיע תור. ע"פ אס' ב, יב. נלאתו מרחם אמו. במ' יב, יב. נכון. ע"פ איו' כא, ח. כאשר יישר בעיני היוצר. ע"פ ירמ' יח, ד. יוציאהו לאור. ע"פ איו' כח, יא. מעין כל חי נסתר ונעלם. ע"פ איו' כח, כא; ב"ר פר' סה, סי' יב, 'אין אדם יודע מה בעיבורה של אשה'; מד"א (בובר), בר' פר' כז, פ"ב, 'דרך הוולד המולד במעי האשה'. שומר נפשות חסידיו. תה' צז, י; איו' לג, יח. ישלח מלאכו. בר' כד, ז. הן הן שלוחיו הן הן עדיו. ע"פ בבלי קידושין, דף מג ע"א. יליצו לו. ע"פ מש' יט, כח. להציל לו מרעתו. ע"פ יוב' ד, ו. אשר שמע ועונה תפלות. ע"פ ב"ר פר' עג, סי' ג, 'זכות האמהות'; פסז"ו (לקח טוב), בר', פר' טז, פ"ד, 'שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים'; מש"ט בר', פר' טז, פס' יד. ראו לוו"ה, בעימין, א, ד; תי"ו בר' ל, יז; ב"ר פר' עב, סי' ו; מד"א בר', פר' כט, פס' לא. האמהות הקדושות. ע"פ מדת"נ פר' נשא, סי' ה. הקדושות והטהורות. ראו בבלי ר"ה, דף יא ע"א, 'בזכות אמהות'. בלתי מולידות ועקרות. ע"פ בר' יא, ל - כה, כא - כט, לא; ב"ר פר' מה, סי' ד; מדת"נ (וורשא), פר' תולדות, סי' ט; מה"ג בר', פר' כה, פס' כא. והפך ושנה מערכתן. ע"פ מש"ט בר', פר' טז, פס' יד, 'נעשית בריה אחרת'. במדת רחמיו. ע"פ ב"ר פר' עג, סי' ג. מני יס ארוכה ורחבה. ע"פ ש"ב כד, יד; איו' יא, ט; מדת"ה מז' יז, סי' ד, 'הקב"ה רחמיו רביס'. ובזכותן ולדקתן. ע"פ אה"מ, אסתר, עמ' 53, 'ראה חסד האמהות ולדקתם של שרה, רבקה, רחל ולאה'. היו נפקדות. ע"פ בר' כא, א; ספי"ו טז, יב; ספ"י, קדה"י א, יח, א; ספ"י, קדה"י א, יט, ח; מדת"נ (וורשא), פר' וירא, סי' יח, 'ארבעה עקרות נפקדו בר"ה ואלו הן, שרה ורבקה ורחל ולאה'. ונזכרות. ע"פ בר' ל, כב. בזרע אנשים. ע"פ ש"א א, יא; בבלי ברכות, דף לא ע"ב; מד"ש פר' ב, סי' ז. בזרע... ברוכי ה'. ע"פ יסע' סא, ט; סה, כג. המה קדושים וטהורים. ע"פ מדת"נ פר' מצורע, סי' יג. ובמצות חקים ומשפטים ישריס. ע"פ נחמ' ט, יג. לאשר יקראוהו באמת. ע"פ תה' קמה, יח. יושב על כסא רחמים. ע"פ בבלי ע"ז, דף ג ע"ב; בתמ"ד, ח"ב, מד' ר"ע בן יוסף, עמ' תעד, ד"ה מ"ס יש לכל. חסד ולדקה. ע"פ ירמ' ט, כג. לא יאשמו. ע"פ תה' לד, כג. ביום תוכחה ונאצה. ע"פ מ"ב יט, ג. וצוקה. ע"פ יסע' ח, כב; נפ' א, טו. הוא ישמע נא. ע"פ נחמ' א, ו. לצעקת. ע"פ נפ' א, י; דב"ר פר' ב, סי' א.

אֵשֶׁת רִבִּי... וְיִרְאָה דִּמְעָתָהּ וְיֵעָתֵר לַעֲתִירָתָהּ. תְּקַבֵּל וְתַעֲלֶה לְרָצוֹן תְּפִלָּתָהּ. הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־הַמִּשְׁבֵּר שִׁבְרָהּ עַל־יְהוָה אֱלֹהֶיהָ. הוּא יְחַלְּצֶהָ וִיפַלְּטֶהָ וְעַל כֵּן הַבְּרִיאוּת וְהַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם בְּאֵיתָנָהּ הָרִאשׁוֹן יַצִּיבֶהָ וְיוֹשִׁיבֶיהָ. רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶהָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיהָ. וְיִתֶּן־לָהּ זֶרַע שֶׁל־קַיָּמָא בְּיִרְאַת יְהוָה עַל־פְּנֵיהֶם שׁוֹמֶמָה וּרְשׁוּמָה. בְּיָמֶיהָ וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה בְּתוֹךְ קִרְיָה נֶאֱמָנָה אֲשֶׁר דָּוִד חָנָה: וִיקַיֵּם בָּנוּ וּבָהּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ לָאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ. עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־שְׁפָיִים מַרְעִיתָם: וְעוֹד כְּתִיב הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם. עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֲשָׁעוּ: וְעוֹד כְּתִיב בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי. רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: וְעוֹד כְּתִיב כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה:

תְּפִלּוֹת בַּעֲנִיינֵי נִפְטָרִים

כשנכנסים לבית קברות אומרים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר־יָצַר אֶתְכֶם בַּדִּין. וְזָן אֶתְכֶם בַּדִּין. וְכִלְכֵּל אֶתְכֶם בַּדִּין. וְהֵמִית

מקורות ומקבילות

וירצה דמעתה ויעתר לעתירתה. ע"פ מ"ב כ, ה; ישע' לח, ה; בבלי ברכות, דף לב ע"ב, 'שערי דמעה לא ננעלו'. **לרצון תפלתה.** ע"פ תה' יט, טו; מש' טו, ח. **שברה על וכו'.** ע"פ תה' קמו, ה. **יחלצה.** ע"פ ש"ב כב, כ; ישע' מח, יח. **ויפלטה.** ע"פ תה' כב, ט; לז, מ. **הבריאות וכו'.** ע"פ בר"ס ג, טז. **והחיים והשלום.** ע"פ מלא' ב, ה; מש' ג, ב. **רפאות תהי לְשָׁרֶהָ וכו'.** ע"פ מש' ג, ח. **בירלת ה' על פניהם.** ע"פ שמ' כ, יח; ירוש' סנהדרין, פ"ו, ה"ז [דף כט ע"ב]; בבלי יבמות, דף עט ע"ח. **בימיה ובימינו תושע יהודה וכו'.** ירמ' כג, ו. **לתורה**

ח"נ והערות

שוֹמֶמָה וּרְשׁוּמָה. כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו: 'שומה ולשומה'. **ישכן לָבֶטַח.** כה"נ במח' בולוניא ושד"ל. במח' רמ"ו תיבת 'לָבֶטַח' לא מופיעה. **כשנכנסים לבית קברות אומרים.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'הרואה קברי ישראל מברך'. **אֲשֶׁר־יָצַר וכו' הָעוֹלָם הַבָּא.** בסחב"ר: 'שיצר אתכם בדין ודן אתכם בדין והחיה אתכם בדין ויודע מספר כולכם ועתיד להקימכם לחיי העוה"ב'. **והמית אֶתְכֶם.** בפסקי רי"ד ומח' רומניא:

אֶתְכֶם בַּדִּין· וְהוּא יוֹדֵעַ מִסְפַּר כֻּלְּכֶם· וְהוּא עָתִיד לְהַחֲיוֹתְכֶם וְלַהֲקִימְכֶם בַּדִּין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא· בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

לפני הקריעה אומרים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· דַּיַּן הָאֱמֶת:

סֵדֶר צִידּוּק הַדִּין

אין אומרים זה בימים שאין אומרים בהם תחינה:

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט· אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא:

הַצּוּר תָּמִים בְּכָל־פֹּעַל· וּמִי־יֹאמַר לוֹ מַה־תִּפְעָל: הַשְׁלִיט בְּתַחַת וּבְמַעַל· מֵמִית וּמְחַיֶּה· מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיַּעַל:

ח"נ והערות

ʼוהחיה אתכם׳. **וְהוּא יוֹדֵעַ.** בכ"י כ"ה ומח׳ רומניא: ʼיודע׳ וללא תיבת ʼוְהוּא׳. **מספר כלכם.** במח׳ רומניא נוסף: ʼבדין׳. **וְהוּא עָתִיד.** בכ"י כ"ה ומח׳ רומניא: ʼועתיד׳. **לְהַחֲיוֹתְכֶם.** בכ"י כ"ה: ʼלהחיות אתכם׳. **וְלַהֲקִימְכֶם בַּדִּין וכו׳.** בכ"י כ"ה ללא תיבת ʼוְלַהֲקִימְכֶם׳. במח׳ רומניא: ʼולהקים אתכם בדין׳ וללא תיבות ʼלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא׳. **בא"י מחיה המתים.** בכ"י כ"ה נוסף: ʼואומר יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל׳.

מקורות ומקבילות

ולתעודה. ישע׳ ח, כ. **קריה נאמנה.** ע"פ ישע׳ ח, כו. **אשר דוד חנה.** ע"פ ישע׳ כט, ח; איכ"ר, פתיחתות, סי׳ כו, ʼקריה שחנה בה דוד׳. **לאמר לאסוריס לאו וכו׳.** ישע׳ מט, ט. **הנני טוטה אליה וכו׳.** ישע׳ סו, יב. **בלדקה תכונני וכו׳.** ישע׳ נד, יד. **כי ההריס ימושו וכו׳.** ישע׳ נד, י. **כשנכנסיס לבית הקברות.** ע"פ בבלי ברכות, דף נח ע"ב; פסקי רי"ד; תוספתא ברכות, פ"ו, ה"ו; סדו׳ רס"ג עמ׳ לב; מח׳ רומניא, דף תנא ע"ב. **אשר ילר אתכס בדין.** ע"פ ירוש׳ ברכות פ"ט, ה"ב; בבלי ברכות, דף נח ע"ב; פסקי רי"ד; סרע"ג ח"ב, סי׳ קנה; סדו׳ רס"ג עמ׳ לב; פסקי ריא"ז עמ"ס ברכות, פ"ט ה"ב, אות ו; סה"ת סי׳ לג וסי׳ לד, סי׳ נח ובנספחים, סי׳ ג, סדר ברכות; כ"י כ"ה, דף 3136. **מחיה המתים.** ע"פ ישע׳ כו, יט; דני׳ יב, ב. **ברכת דין האמת.** בבלי ברכות, דף נט ע"ב; פסקי רי"ד; סדו׳ רס"ג עמ׳ לב; פסקי ריא"ז, פ"ט ה"ג, אות ז; סת"ר סי׳ סו, ענין לידוק הדין. **לידוק הדין.** בבלי ברכות, דף יט ע"א, ʼומלדיק עליו׳ וכו׳; ע"ז, דף יח ע"א; סרע"ג ח"ב, סי׳ קנו; תשו׳ רמ"ג, יו"ד סי׳ רפד; שבה"ל, הל׳ שמחות, סי׳ יג; סת"ר סי׳ סו, ענין לידוק הדין, בשם רש"י; סה"ת סי׳ לג; כ"י כ"ה, דף 142א; מח׳ רומניא, דף תנא ע"ב. **טוסח לידוק הדין.** כ"י כ"ה, דף 3143. ראו מח׳ רומניא, דף תנא ע"ב. **בימיס שאין אומריס תחינה.** ראו תשו׳ רמ"ג, או"ח סי׳ קיח; עור או"ח, סי׳ תכ, יו"ד סי׳ תא; פסקי ריא"ז עמ"ס מועד קטן, פ"ג ה"ו, אות ב; שבה"ל, ענין תעוכה, סי׳ קפג, ענין הערוכות שבהל׳ שמחות, סי׳ יג; סת"ר סוף סי׳ מא, סוף סי׳ מז וסי׳ סו, ענין לידוק הדין; סה"ת סי׳ לג; כ"י כ"ה, דף 142א; מח׳ פרס, דף קיד ע"א; גאה"ל או"ח, סי׳ תכ, ס"ק ב וביו"ד סי׳ תא, ס"ק ג. **פסוקי לידוק הדין.** ראו בבלי ע"ז, דף יח ע"א; ר"ח; מש"ט בר׳, פר׳ ויחי, פר׳ ג, סי׳ כו; שבה"ל, הל׳ שמחות, סי׳ יג. **הצור תמיס פעלו וכו׳.** דב׳ לב, ד; בבלי ע"ז, דף יח ע"א; סרע"ג ח"ב, סי׳ קנו; ספר הנייר, סי׳ ט, הלכות אבל, ד"ה הצור. ראו ר"ח עמ"ס סנהדרין, דף מו ע"א. **הצור תמיס בכל פעל.** ע"פ דב׳ לב, ד; בבלי ב"ק, דף ג ע"א. **ומי יאמר לו מה תפעל.** ע"פ איו׳ ט, יב; קה׳ ח, ד. **השליט בתחת ובמעל.** ע"פ מ"א ח, כג; אסת"ר פר׳ ז, סי׳ יג; בתמ"ד, מ"א, סדר רבה דבר׳, סי׳ מז. **ממית ומחיה.** ע"פ דב׳ לב, לט; ש"א ב, ו; בבלי פסחים, דף סח ע"א. **מוריד שאול ויעל.** ע"פ ש"א ב, ו; בבלי ר"ה, דף יז ע"א.

הַצּוּר תָּמִים בְּכָל־מַעֲשֶׂה׃ וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ הַגּוֹזֵר וְעוֹשֶׂה׃ חִנָּם לָנוּ חֶסֶד תַּעֲשֶׂה׃ וּבִזְכוּת הַנֶּעֱקַד כְּשֶׂה הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה׃

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ אֱמֶת׃ כִּי כָל־דְּרָכָיו חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ הוּא אֱמֶת וּמִשְׁפָּטָיו אֱמֶת׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית׃ וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ׃ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃

בָּרוּךְ כִּי אֱמֶת דִּינוֹ׃ וּמְשׁוֹטֵט הַכֹּל בְּעֵינוֹ׃ וּמְשַׁלֵּם לְאָדָם חֶשְׁבּוֹנוֹ׃ וְהַכֹּל לִשְׁמוֹ הוֹדָיָה יִתֵּנוּ׃

רְאוּ עַתָּה׃ כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי׃ אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה׃ מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃

אָדָם אִם בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה׃ אוֹ אִם אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה׃ מַה־יִּתְרוֹן לוֹ הֱיוֹת כְּלֹא יִהְיֶה׃ בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת׃ מֵמִית וּמְחַיֶּה׃

נֶפֶשׁ כָּל־חַי בְּיָדֶךָ׃ צַדֶּק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ רַחֵם עַל־פְּלֵיטַת צֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ וְתֹאמַר לְמַלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ׃

מקורות ומקבילות

הצור תמים בכל וכו׳. ספר הסייר, סי׳ ט, הלכות אבל, ד״ה הצור. **ומי יאמר לו מה תעשה.** ע״פ איו׳ ט, יב; קה׳ ח, ד. **הגוזר ועושה.** ע״פ איו׳ כב, כח; ירוש׳ ברכות פ״ט, ה״א; בבלי ברכות, דף מ ע״ב; מדת״נ פר׳ וירא, סי׳ לו. **חנם לנו חסד תעשה.** ראו פדר״א פר׳ י, ועל חנם נקראתי ארך אפיס ורב חסד?׳. **ובזכות הנעקד** - יצחק. ע״פ ירוש׳ תענית, פ״ב, ה״א, ׳להזכיר זכותו של יצחק׳. **הנעקד כשה.** ע״פ בר׳ כב, ט ורש״י; אה״מ, עקידת, עמ׳ 414. **הקשיבה ועשה.** דני׳ ט, ט; בר׳ רבתי, עמ׳ 130, ׳כדי שיבקש רחמים עליהם׳. **פעלו אמת.** ע״פ שמ״ר (שאלן), פר׳ ד, ׳חותמו של הקב״ה אמת׳. **כל דרכיו חסד ואמת.** ע״פ תה׳ כה, י; ספ״ט ג, א. **הוא אמת.** ע״פ ירמ׳ י, י. **ומשפטיו אמת.** ע״פ תה׳ יט, י. **ארך אפים וכו׳.** שמ׳ לד, ו; תה׳ פו, טו. **והוא רחום וכו׳.** תה׳ עח, לח. **אמת דינו.** ע״פ מכ׳ אבות פ״ג, מט״ז; שמו״ר פר׳ ו, סי׳ א. **ומשוטט הכל בעינו.** ע״פ זכ׳ ד, י; דה״ב טז, ט. **ומשלם לאדם חשבונו.** ע״פ מכ׳ אבות פ״ג, מט״ז. **והכל לשמו הודיה יתנו.** ע״פ בבלי ערובין, דף יט ע״א, ע״פ תה׳ פד, ז; שמו״ר פר׳ ז, סי׳ ד. **ראו עתה וכו׳.** דב׳ לב, לט. **אם אלף שנים יחיה.** ע״פ קה׳ ו, ו. **מה יתרון לו.** קה׳ א, ג; בבלי ערובין, דף יג ע״ב, ׳ממו וגמרו, נוח לו לאדם וכו׳. **ברוך דיין האמת.** מכ׳ ברכות פ״ט, מ״ב; מס׳ ממחות פי״ד, הע״ו; בבלי ברכות, דף מו ע״ב. **ממית ומחיה.** ש״א ב, ו. **נפש כל חי בידך.** ע״פ איו׳ יב, י; מכדר״י בשלח, מס׳ דשירה, פר׳ ט, ׳כל הנפשות ביד הב״ה׳; מדת״נ פר׳ ויקרא, סי׳ ט. **לדק מלאה ימיך.** תה׳ מח, יא. **רחם על פליטת.** ע״פ ירמ׳ מב, יב; הוש׳ ב, כא. **צאן מרעיתך.** ע״פ ירמ׳ כג, א; יחז׳ לד, לא; תה׳ עד, א; עט, יג. **ותאמר למלאך הרף ידך.** ע״פ ש״ב כד, טז; דה״א כא, טו.

ח״נ והערות

צאן מַרְעִיתֶךָ. בב״י כ״ה, מח׳ רמ״ו ובולוניא: ״צאן יָדֶיךָ״. **ותאמר לְמַלְאָךְ.** כה״נ במח׳ בולוניא, אבל לבאורה הניקוד צ״ל: ׳ותאמר לַמַּלְאָךְ׳ וכנמצא בפסוק שלפנינו בשמואל ובה״א כא, טו.

זְכֹר לְאַבְרָהָם· וְהַבֵּט מִמְּרוֹמָךְ· וּלְיִצְחָק הַנֶּעֱקַד עַל־שְׁמָךְ·
וּלְמַעַן יַעֲקֹב הַנִּקְרָא תְּמִימָךְ· לְמַעֲנָךְ וּלְמַעֲנָם חוּסָה
וַחֲמֹל עַל־עַמָּךְ:

אָמְנָם עַל־שְׁלֹשָׁה דְבָרִים· יְסוֹדֵי עוֹלָם מְיֻסָּדִים· עַל־הַתּוֹרָה
וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־גְּמִילוּת חֲסָדִים· בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר
טוֹב לְגוֹמְלֵי חֲסָדִים:

צַדִּיק בְּכָל־דְּרָכָיו הַצּוּר תָּמִים· אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים·
חֲמֹל־נָא חוּס־נָא עַל־אָבוֹת וּבָנִים· כִּי לְךָ אָדוֹן
הַסְּלִיחוֹת וְהָרַחֲמִים:

מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ· כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה מָוֶת גּוֹרָלוֹ·
וּבְיוֹם הַמָּוֶת אֵין־עוֹזֵר־לוֹ· כִּי־אִם הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ:

צַדִּיק וְיָשָׁר וְאֵין בִּדְרָכָיו עָוֶל· כִּי הוּא נִקְרָא הַצּוּר תָּמִים· זַךְ
פָּעֳלוֹ וְצֶדֶק אוֹרְחוֹתָיו· וְאֵין לְהִסָּתֵר מִפְּנֵי פּוֹעֵל כֹּל:

צַדִּיק וְיוֹצֵר כָּל־מַעֲשֶׂה· חָסִיד בְּכָל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה· שַׁלִּיט
חֶפְצוֹ עוֹשֶׂה· וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה:

ח"נ והערות

והבט מִמְּרוֹמָךְ. במח' רמ"ו (ללא ניקוד) ורס"ד־רס"ה עם ניקוד: 'והבט מִמְּרוֹמֶיךָ'. **צַדִּיק בְּכָל־דְּרָכָיו וכו'.** בכ"י כ"ה בית זה בא לאחר בית 'מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם'. **לך אָדוֹן הסליחות.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'אָדוֹן'. **צַדִּיק וְיָשָׁר וכו'.** בכ"י כ"ה בית זה בא לאחר בית 'צַדִּיק וְיוֹצֵר כָּל־מַעֲשֶׂה'. **וצדק אורחותיו.** כה"נ במח' רס"ד־רס"ה ובולוניא. במח' רמ"ו: 'וצדק אֶרְחוֹתָיו'.

מקורות ומקבילות

זכור לאברהם. ע"פ שמ' לב, יג; תה' קה, מב. **והבט ממרומך.** ע"פ ישע' סג, טו; תה' קב, כ. **ולילחק הנעקד על שמך.** ע"פ בר' כב, ט; פסז"ו (לקח טוב), שמ', פר' טז, פס' יב, 'ולחק הנעקד לשמי'. **ולמען יעקב.** ע"פ מ"ב יג, כג; ישע' מה, ד. **הנקרא תמימך.** ע"פ בר' כה, כז; ספי"ו יט, יג; מדת"נ (וורשא), פר' ויצא, סי' ז, 'זה יעקב שנקרא תים תס'. **למענך.** ע"פ יחז' לו, כב; דני' ט, יט. **ולמענם חוסה.** ע"פ יואל' ב, יח. **וחמל על עמך.** ע"פ ישע' סג, ט; יואל' ב, יח; מלא' ג, יח. **על שלשה דברים וכו'.** ע"פ אבות פ"א, מ"ב; ירוש' תענית, פ"ד, ה"ב [דף כא ע"א]. **יסודי עולם.** ע"פ תה' קד, ה. **משלם שכר טוב.** תוספתא סנהדרין פי"ג, ה"ו; בבלי ברכות, דף ד ע"א. **לדיק בכל דרכיו הצור תמים.** ע"פ דב' לב, ד. **ארך אפים.** שמ' לד, ו; במ' יד, יח. **ומלא רחמים.** ירוש' ברכות, פ"א, ה"ה [דף י ע"ב]; תדא"ר פר' ט. **חמל נא.** ע"פ בר' יט, יט. **חוס נא.** ע"פ יואל' ב, יח. **על אבות ובניס.** ע"פ מלא' ג, כד. **לך אדון הסליחות והרחמים.** ע"פ דני' ט, ט. **מה יתרון לאדם.** קה' א, ג. **על כל אלה מות גורלו.** ע"פ קה' ט, יא־יב. **וביום המות.** ע"פ קה' ח, ח. **אין עוזר לו.** תה' עב, יב. **הצור תמים פעלו.** דב' לב, ד. **לדיק וישר.** ע"פ דב' לב, ד; תה' קיט, קלא; ספ"ט ג, א. **ואין בדרכיו עול.** ע"פ דב' לב, ד; איו' לד, י; סה"ס יב, יג. **זך פעלו.** ע"פ מש' כא, ח; רב"ה, פתיחתות, סי' ג. **ולדק אורחותיו.** ע"פ תה' כה, י. **ואין להסתר מפני.** ע"פ ירמ' כג, כד; תה' י, יא; בנ"ס מב, כג. **פועל כל.** ע"פ מש' טז, ד; בנ"ס מג, כז. **ויולר כל מעשה.** ע"פ ישע' סד, ז. **חסיד בכל אשר יעשה.** ע"פ תה' קמה, יז. **שליט.** ע"פ דני' ו, כז. **חפצו עושה.** ע"פ ישע' מו, י; תה' קלה, ו. **ומי יאמר לו.** קה' ח, ד.

צֶדֶק וּמִשְׁפָּט כָּל־דְּרָכָיו· חֶסֶד וֶאֱמֶת כָּל־אֹרְחוֹתָיו· מַשּׂוֹא פָנִים אֵין לְפָנָיו· וְעָלֵינוּ יֶהֱמוּ רַחֲמָיו· כִּי־כֻלָּנוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו:

דַּיָּן אֱמֶת· שׁוֹפֵט צֶדֶק וֶאֱמֶת· בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת· כִּי כָּל־מִשְׁפָּטָיו חֶסֶד וֶאֱמֶת:

רְאוּ חֲכָמִים וְהָבִינוּ עַל־לֵב· כִּי אֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת· כְּמוֹ דִבֵּר אִישׁ תָּם וְיָשָׁר· יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח· יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ:

יָדַעְנוּ יְהוָה כִּי צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ· תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ· וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדַּת שְׁפָטֶיךָ· צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ:

אָדָם אִם יִחְיֶה אֶלֶף שָׁנִים· שִׁלְטוֹן מָשְׁלוֹ בְּכָל־צַד וּפָנִים· מִבְּלִי עָשְׂרוֹ יֵרֵד בְּאַשְׁמַנִּים· וּבַדִּין יַעֲמֹד לִפְנֵי אֵל אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים:

מקורות ומקבילות

לדק ומשפט כל דרכיו. ע"פ דב' לב, ד. **חסד ואמת כל אורחותיו.** ע"פ תה' כה, י. **משוא פניס אין לפניו.** ע"פ דב' י, יז; דה"ב יט, ז. **ועלינו יהמו רחמיו.** ע"פ ירמ' לא, יט; בבלי ברכות, דף כ ע"ב, 'ומא פניס ליסראל'. **כי כלנו מעשה ידיו.** ע"פ איו' לד, יט; בר' רבתי עמ' 243; במדב"ר פר' יט, סוף סי' לג. **דיין האמת.** מסב ברכות פ"ט, מ"ב; בבלי ברכות, דף מו ע"ב; מס' סמחות פר' יד, הל' טו. **שופט לדק ואמת.** תה' ט, ה; סח"ם ה, יח. **כי כל משפטיו.** ע"פ דב' לב, ד. **משפטיו חסד ואמת.** ע"פ תה' פט, טו. **והבינו על לב.** ע"פ מש' ח, ה. **כי אין שלטון ביום המות.** ע"פ קה' ח, ח; ב"ר פר' לו, סי' ג. **איש תם וישר.** ע"פ איו' א, א; בבלי ב"ב, דף טו ע"ב. **ה' נתן וה' לקח.** איו' א, כא; ירומ' ברכות, פ"ט, ה"ה [דף סז ע"א]; מדת"ה מז' קא, סי' א. **יהי שם ה' מבורך.** תה' קיג, ב; איו' א, כא; תדא"ר פר' ד, ד"ה לא משה בלבד. **ידענו ה' כי לדק משפטיך.** ע"פ תה' קיט, עה. **תלדק בדברך וכו'.** תה' נא, ו. **ואין להרהר.** ע"פ ספרי דב', פר' האזינו, ריש פי' שז; בבלי יומא, דף סז ע"ב. **אחר מדת שפטיך.** ע"פ שמו"ר פר' ו, סי' א, 'מי הוא שיהיה רשאי וכו'; פסז"ו קה', פר' ה, פ"א; ילקו"ש תו', רמז תתקמב, ד"ה הלור תמיס. **לדיק אתה ה' וכו'.** תה' קיט, קלז. **אדם אם יחיה אלף שנים.** ע"פ קה' ו, ו. **ירד באשמנים.** ע"פ ישע' נט, י. **ובדין יעמד.** ע"פ מסב' אבות,

ח"נ והערות

ומשפט כָּל־דרכיו. במח' רמ"ו: 'ומשפט בְּכָל־דרכיו'. **ואמת כָּל־אורחותיו.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו ללא תיבת 'כָּל'. **רְאוּ חֲכָמִים וכו'.** בכ"י כ"ה בית זה בא לאחר בית 'זְכוּת עֲקוּד בֶּן־שָׁלֹשִׁים'. **איש תם וְיָשָׁר.** כה"נ בכ"י כ"ה, מח' רס"ד־רס"ה ובולוניא. במח' רמ"ו ללא תיבת 'וְיָשָׁר'. **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ.** בכ"י כ"ה ממשיך עם 'זוֹ הִיא דֶּרֶךְ כָּל־הָעוֹלָם' וכו'. **יָדַעְנוּ יְיָ כִּי צֶדֶק וכו'.** בכ"י כ"ה בית זה בא לאחר בית 'תַּקִּיף שְׁמוֹ וּמְיֻחָד'. **אדם אם יחיה.** לר' אמתי בן שפטיה. ראו: שירי אמיתי, מהדורת יונה דוד, ירושלים, תשל"ד, עמ' 123–124 (כולל זו היא דרך כל העולם). מיוסד על שמו ר' 'אמתי חזק' עם הוספות שאינם שלו. **שִׁלְטוֹן משלו.** בכ"י כ"ה: 'ושלטון משלו'. **בכל־צד ופָנִים.** בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'בכל־צד ופִנִּים', מלשון 'פִּנָּה' לרבים. **מִבְּלִי עָשְׂרוֹ.** כה"נ בכ"י כ"ה ומח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'בִּבְלִי עשרו'. **ירד בְּאַשְׁמַנִּים.** כה"נ בכ"י כ"ה ובמח' בולוניא. במח' רמ"ו: 'ירד במשמנים'. **ובדין יַעֲמֹד.** בכ"י כ"ה: 'ובדין יועמד'.

תַּקִּיף שְׁמוֹ וּמְיֻחָד· לְפָנָיו קָטֹן וְגָדוֹל שָׁוִים יַחַד· יָצִיר זֹאת יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְיִפְחַד· כִּי־יִתְוַכֵּחַ לִפְנֵי שׁוֹפֵט אֲשֶׁר לֹא־יִקַּח שֹׁחַד:

חַי וְקַיָּם בְּחַרְתָּנוּ· בְּחַרְנוּךָ חֵלֶק מְנָתֵנוּ· עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ· וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ· לְמַעַן שְׁמֶךָ לְמַעֲנְךָ וּלְמַעַן דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ בִּשְׁנַת תַּתְנ״ו· אֲשֶׁר נַפְשָׁם וּמְאוֹדָם עַל־יִחוּד שְׁמֶךָ נָתְנוּ:

זְכוּת עָקוּד בֶּן־שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע הַמְיֻחָד· וּבְצִוּוּיֶךָ נִמְסַר לַטֶּבַח וּלְבַסּוֹף אַיִל תְּמוּרוֹ נֶאֱחַד· הִבְטַחְתָּ הֱיוֹת שָׁמוּר לְדוֹרֵי דוֹרוֹת לְעוֹבְדֶיךָ בְּאַהֲב וּבְפַחַד· כָּל־שֶׁכֵּן כַּמָּה אַלּוּפֵינוּ אֲשֶׁר בִּשְׁנַת כָּל״ו כָּלוּ יַחַד:

ח״נ והערות

שמו ומְיֻחָד לְפָנָיו. כה״נ במח׳ רס״ד־רס״ה ובולוניא. בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו: ׳שמו מיוחד ולפניו׳. **בְּחַרְנוּךָ חלק.** כה״נ במח׳ בולוניא. בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו: ׳וּבְחַרְנוּךָ חלק׳. **וְהַצִּילֵנוּ.** כן הוא במקרא שלפנינו ובמח׳ בולוניא. בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו: ׳הַצִּילֵנוּ׳. **לְמַעַן שְׁמֶךָ לְמַעֲנְךָ.** כה״נ במח׳ בולוניא. תיבות אלו אינן בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו. **בשנת תַּתְנ״ו.** כן הוא בכ״י כ״ה ומח׳ בולוניא. הכוונה היא למסע הצלב שהיה בשנת תתנ״ו לאלף החמישי. במח׳ רמ״ו: ׳בשנת שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׳ והניקוד ע״פ מח׳ רס״ד־רס״ה. **שְׁמֶךָ נתנו.** בכ״י כ״ה: ׳שם קדשך נתנו׳. **זכות עָקוּד.** במח׳ רס״ד־רס״ה: ׳זכות עָקוּד׳ וכן נראה ממח׳ רמ״ו. **בשנת כל״ו.** כן הוא בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו. כנראה מרמז לגירוש צרפת בשנת נ״ו לאלף הששי כמנין ׳כלו׳. במח׳ רס״ד־רס״ה ובולוניא: ׳בשנת קָל״וּ׳.

מקורות ומקבילות

פ״ג, מ״ח; ירוש׳ סוטה, פ״ב, ה״ב [דף י ע״ב]. **לפני אל.** ע״פ איו׳ טו, ד; בבלי ב״ב, דף טז ע״א. **אשר לא ישא פניס.** דב׳ י, יח. **תקיף שמו.** ע״פ ילקו״ש תו׳, רמז תתכז, ׳אבל הקב״ה תקיף ורחוס׳. **שמו ומיוחד.** בבלי סוטה, דף לח ע״א, ע״פ במ׳ ו, כז. **לפניו.** ע״פ בר׳ מח, טו. **קטן וגדול שויס.** ע״פ איוב ג, יט. **יחד.** ע״פ ישע׳ מא, א; איו׳ טו, לב. **ישיב אל לבו.** ע״פ ישע׳ מד, יט. **ויפחד.** ע״פ ישע׳ יט, יח; מיכ׳ ז, יח. **כי יתוכח לפני שופט.** ע״פ מיכ׳ ו, ב; פדר״ך פי׳ ט, ׳היאך יכולים איזו להיתוכח עם בורלאן?׳; מדת״ל פר׳ אמור, סי׳ יג. **לפני שופט.** ע״פ בר׳ יח, כה; ישע׳ לג, כב; תה׳ נח, יב. **אשר לא יקח שוחד.** ע״פ דב׳ י, יח. **חי וקיס.** ע״פ במו״רב פר׳ טו, סי׳ י, ע״פ ירמ׳ י, י; במו״ר פר׳ מד, סי׳ י. **בחרתנו.** ע״פ דב׳ ז, ו. **בחרנוך חלק ממתנו.** ע״פ תה׳ טז, ה; קלה, ד; מתע״ד פר׳ לב, פ״ט, ע״פ ירמ׳ י, טז. **על דבר כבוד וכו׳.** תה׳ עט, ט. **למענך.** ע״פ ישע׳ מג, כה; דני׳ ט, יט. **דם עבדיך השפוך.** תה׳ עט, ו; סמק״א ז, יח. **בשנת תתנ״ו.** ע״פ פסז״ו (לקח טוב), ויק׳, דף סב ע״א, ד״ה המוליא אתכם; פסז״ו שה״ש, פר׳ א, סי׳ ג. **אשר נפשם ומאודם וכו׳.** ע״פ דב׳ ו, ה; משנ׳ ברכות, פ״ט, מ״ה; ירוש׳ ברכות, פ״ט, ה״ה [דף סז ע״א]. **על יחוד שמך נתנו.** ע״פ ויק׳ כב, לב. ראו בבלי ברכות, דף סא ע״ב, מעשה דר״ע. **זכות עקוד** - ילקח. ע״פ בר׳ כב, ט; ספי״ו יח, ח. **עקוד בן שלשים ושבע.** ע״פ פדר״א פר׳ לא; ב״ר פר׳ נו, סי׳ ח; במו״ר פר׳ א, סי׳ א; פסז״ו בר׳, פר׳ כג, סי׳ ב. **המיחד.** מש״ט בר׳, פר׳ כד, פ״ד, ׳לבני, המיוחד, לילחק׳. **ובצוויך נמסר לטבח.** בר׳ כב, ב; ספי״ו יח, א־ב. **איל תמורו נאחד.** ע״פ בר׳ כב, יג; ספי״ו יח, יב. **הבטחת היות שמור וכו׳.** ע״פ בר׳ כב, טז־יח; ספי״ו יח, טו־טז; ירוש׳ תענית פ״ב, ה״ד; בבלי ר״ה, דף טז ע״א. **לעובדיך באהב ובפחד.** ע״פ דב׳ י, יב. ראו בבלי יומא, דף פו ע״א, ׳לא קשיא, כאן׳ וכו׳; תדא״ר (אוס שלום), פר׳ כג, ד״ה במה קומה אחס. **אלופינו.** ע״פ תה׳ קמד, יד. **כלו יחד.** ע״פ דה״א י, ו.

לפי מנהג ק"ק רומה לפני קבורת איש, מקיפים את הארון שבע פעמים ואומרים:

רַחֵם נָא עָלָיו אֵל אֱלֹהִים חַיִּים· וּמֶלֶךְ עוֹלָם· כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: וְתָמִיד יִתְהַלֵּךְ נֶגֶד הַחַיִּים· וְתָנוּחַ נַפְשׁוֹ בִּצְרוֹר הַחַיִּים:

חַנּוּן כְּרֹב רַחֲמָיו· יְכַפֵּר אֶת־עֲוֹנָיו· וּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים יִהְיוּ נֶגֶד עֵינָיו· וְיִהְיֶה לְעֻמָּתוֹ עִם כָּל־נֶאֱמָנָיו· וְיִתְהַלֵּךְ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: וְתָמִיד...

זִכְרוֹן טוֹב אֶחָד יִהְיֶה לִפְנֵי צוּרוֹ· לְהוֹאִיל חֵן יוֹצְרוֹ· לְהַגִּיהַּ אוֹרוֹ· לְקַיֵּם חֶזְיוֹנוֹ· וְחֶזְיוֹן מַאֲמָרוֹ· כִּי־בְרִיתוֹ הָיְתָה אִתּוֹ· הַשָּׁלוֹם וְהַחַיִּים: וְתָמִיד...

שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם· יִהְיוּ לְךָ נִפְתָּחִים· וְעִיר שָׁלוֹם תֶּחֱזֶה· עִם־מִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים· וּמַלְאֲכֵי שָׁלוֹם· לִקְרָאתְךָ שְׂמֵחִים· וְכֹהֵן גָּדוֹל לְקַבְּלְךָ יַעֲמֹד בַּחַיִּים: וְתָמִיד...

נְדִיבִים הֵאָסְפוּ· לִסְבֹּב אֶת־אֲרוֹנוֹ· וְלִגְמֹל חֶסֶד לְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ· יַאֲרִיךְ צוּר יְמֵיכֶם· בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ· וְתִזְכּוּ בִּמְאוֹרוֹ· לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים: וְתָמִיד...

מקורות ומקבילות

מקיפים את הארון שבע פעמים. הסוו סדר הקפות לגפטר, קהילת קודש אפנגיסטן, הרב דניאל טוראיטו, בכתב עת זכור לאברהם (חולון), תשנ"ז-תשנ"ח, עמ' תנז-תקג. **רחם נא עליו.** ע"פ ירמ' לא, יט. **אלהים חיים.** ירמ' כג, לו. **ומלך עולם.** ירמ' י, י. **כי עמך מקור חיים.** תה' לו, י. **ותמיד יתהלך וכו'.** רלו ס"ח (מרגליות), סי' תג וסי' תפי. **יתהלך נגד החיים.** ע"פ קה' ו, ח. **ותנוח נפשו.** ע"פ תה' כה, יג; מדת"ה מז' כה, סי' יד. **בצרור החיים.** ש"א כה, כט. **חנון.** ע"פ שמ' לד, כו. **כרב רחמיו.** ע"פ תה' לא, ג; סנ, ח. **יכפר את עוניו.** ע"פ תה' עט, ט; בנ"ס כז, כא; מדת"ה מז' ל, סי' ד; מה"ג שמ', פר' לד, פ"ו, ד"ה ורב חסד. **ומעשיו הטובים וכו'.** ע"פ מצ' אבות, פ"ו, מ"ט; בבלי שבת, דף לב ע"א, 'ואלו הן פרקליטין של אדם' וכו'; ב"ר פר' ט, סי' ט. **יהיו נגד עיניו.** ע"פ ש"ב כב, כה. **ויתהלך באורלות החיים.** ע"פ תה' קטז, ט; בנ"ס יח, ח; מק"ט, אד"נ נוסח א, סוף פר' לד. **בריתו היתה אתו השלום והחיים.** ע"פ מלא' ב, ה. **שערי שמים.** ע"פ בר' כח, יז; ספי"ו כז, כה. **עם משכנות מבטחים.** ע"פ ישע' לב, יח. רלו אה"מ, ר' עקיבא, עמ' 430, ד"ה אלב"ס. **ומלאכי שלום.** ישע' לג, ז. **לקראתך שמחים.** ע"פ שמ' ד, יד. רלו בבלי מו"ק, דף כה ע"ב, 'שם ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק'. **וכהן גדול לקבלך יעמד בחיים.** רלו בבלי מנחות, דף קי ע"א, 'ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן'; אה"מ, ארקיס, עמ' 70. **נדיבים האספו.** ע"פ בר' מט, א; תה' מז, י. **ולגמל חסד.** רלו ירוש' יומא, פ"א,

ח"נ והערות

רַחֵם נָא עָלָיו וכו'. מקטע זה עד 'עולים בגן עדן החיים', לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. **אֶת־אֲרוֹנוֹ.** בארץ ישראל שנוהגים לקבור בלי ארון, אולי עדיף לומר: 'אֶת־מִטָּתוֹ'.

נִשְׁמָתְךָ תֵּלֵךְ· לִמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה· וּמִשָּׁם לַכְּרוּבִים· אֵל יַנְחֶה לָהּ· וְשָׁם פִּנְקָס תִּכְתֹּב· לְגַן־עֵדֶן שְׁבִילָהּ· וְתַעֲלֶה לְחַיִּים: וְתָמִיד...

תְּהִי נַפְשֶׁךָ צְרוּרָה· עִם־אֶרְאֶלִים· עִם־רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת· כֹּהֲנִים לְוִיִּים וְיִשְׂרְאֵלִים· עִם־שֶׁבַע כִּתּוֹת הַצַּדִּיקִים· עוֹלִים בְּגַן־עֵדֶן הַחַיִּים: וְתָמִיד...

עד כאן משמיטים בימים שאין אומרים בהם תחינה.

כשמלוים את המת נוהגים לומר את המזמור הבא:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי· אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה· צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה· מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ· מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ· אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי· עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ· לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ· פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן

ח"נ והערות

מזמור יושב בסתר עליון. כן הוא במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1462, אבל לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא.

מקורות ומקבילות

טוב), קה', פר' יח, סי' ז. **נשמתך תלך למערת המכפלה.** זוהר, סתרי תורה, ח"ח, דף פח ע"ח, '...כד נשמתא נפקת מהאי עלמא עאלת במערתא דכפלתא'. **לכרוביס וכו' פנקס תכתוב וכו' לגע.** זוהר, תוספתא, ח"ח, דף קכג ע"ב, 'אין גוף האדם נכנס בחשבון הצדיקים על יד דומה עד שתראה הנשמה פנקס שיומה שנותנין לה הכרובים בג"ע' וכו'. **ותעלה לחיים.** ראו ב"ר פר' יד, סי' ט; ילקו"ש תו', רמז כ, ד"ה ויפה בחפיו. **תהי נפשך צרורה וכו'.** ע"פ ש"א כה, כט; מק"ט, אד"נ הוספה ב לנוסח א, פר' ט, 'נשמות כל הצדיקים כולן גנוזות תחת כסא הכבוד'. **אראלים.** ישע' לג, ז. **עם ראשי ישיבות.** ראו אה"מ, גן עדן, עמ' 87, ד"ה בגן עדן; אה"מ, מטטרון, עמ' 291. **שבע כתות הצדיקים.** ספרי פר' דברים, פי' יז; מתע"ד פ"א, פ"ט; מס' שמחות דרבי חייה, פ"ג, ה"ח; ירוש' חגיגה, פ"ב, ה"א [דף ט ע"א]; ויק"ר פר' ל, סי' ב. **עולים בגן עדן.** ראו ספרי דב', פי' י, 'זו למעלה מזו'; בבלי ברכות, דף סד ע"א, ע"פ תה' פד, ח. **בגן עדן החיים.** מק"ט אד"נ, נוסח א, סוף פר' לד, ע"פ תה' קטז, ט; מדת"ה מז' טו, סי' ד. **יושב בסתר עליון וכו'.** תה' צא, א־טז; בבלי שבועות, דף טו ע"ב, 'איר של פגעים'.

תִּדְרֹךְ· תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ· אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה· אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

ואח"כ אומרים:

זוֹ הִיא דֶּרֶךְ כָּל־הָעוֹלָם· הֵאָסְפוּ וַעֲשׂוּ חֶסֶד כֻּלָּם· כִּי אֵין־דָּבָר מִמֶּנּוּ נֶעְלָם· וְנִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ) לְחַיֵּי עוֹלָם:

קוֹל נִשְׁמַע מְבַשֵּׂר שָׁלוֹם· רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם· שִׁמְעוּ דְּבַר שָׁלוֹם· תָּנוּחַ נַפְשׁוֹ בְּמִשְׁכָּבוֹ (נַפְשָׁהּ בְּמִשְׁכָּבָהּ) בְּשָׁלוֹם: יִשְׁכַּב (תִּשְׁכַּב) בְּשָׁלוֹם וְיִישַׁן (וְתִישַׁן) בְּשָׁלוֹם· עַד־יָבֹא מְנַחֵם מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם:

לאיש אומרים:

אֲבוֹת עוֹלָם יְשֵׁינֵי חֶבְרוֹן· שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן פִּתְחוּ־לוֹ· וְאִמְרוּ־לוֹ שָׁלוֹם בּוֹאוֹ:

לאשה אומרים:

גִּבְעוֹת עוֹלָם מִמַּכְפֵּלָה· שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן פִּתְחוּ־לָהּ· וְאִמְרוּ־לָהּ שָׁלוֹם בּוֹאָהּ:

מקורות ומקבילות

זו היא דרך וכו'. ספר המייר, סי' ט, הלכות אבל, ד"ה הלוך; כ"י כ"ה, דף 144ב. **דרך כל העולם.** ע"פ יהו' כג, יד; מ"א ב, ב. **כי אין דבר ממנו נעלם.** ע"פ במדב"ר פר' כ, סי' ו; פסז"ו במ', דף קכו ע"ב, ד"ה ויבא; אה"מ, מח, עמ' **401**, ד"ה זו תפלת. **ונשמתו לחיי עולם.** דב"ר פר' יא, סוף סי' י. רא"ו בבלי ברכות, דף סא ע"ב, 'מזומן לחיי העולם הבא'. **קול נשמע מבשר שלום.** ע"פ ישע' נב, ז. **רצון יראיו.** תה' קמה, יט. **יעשה שלום.** ע"פ ישע' כז, ה. **שמעו דבר.** ע"פ קה' יב, ה; בבלי שבת, דף קנג ע"א. **דבר שלום.** ע"פ תה' קכב, ח; אס' י, ג; בבלי סנהדרין, דף קח ע"ב, 'ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות'. **תנוח נפשו במשכבו.** ע"פ ישע' מז, ב; פרד"א פר' לג. **ויישן.** ע"פ דני' יב, ב. **עד יבא מנחם.** ע"פ פסז"ו (לקח טוב), איכ' פר' א, סוף סי' עז. **מְנַחֵם.** ע"פ מד"ז איכ', נוסח ב, פר' א, סי' ב, 'ופס הילד מנחם בן עמיאל'. **משמיע שלום.** ע"פ ישע' נב, ז; נחו' ב, א; מק"ט, מס' דרכ"א, פר' שלום, הל' יג, 'אין פותח אלא בשלום'. **אבות עולם וכו'.** הסוו סדר הקפות לנפטר, קהילת קודש אפנגיסטון, עמ' תלח, 'לפני אבותינו וכו'. **שיני חברון.** ע"פ בר' מט, כט-לא. **שערי גן"ע פתחו וכו'.** זוהר, סתרי תורה, ח"א, בר', דף פא ע"א, 'וכד נשמתא נפקת מהאי עלמא עאלת במערתא דכפלתא וכו' ופתחין לה פתחין'. **גבעות עולם.** ע"פ תי"ר בר', מט, כו.

ה"נ והערות

ועשו חסד. במח' בולוניא: 'ועשׂ חסד', אולי בטעות. **דבר ממנו.** כה"נ במח' בולוניא. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'דבר מֶנּוּ'. **ונשמתו לחיי.** כה"נ במח' רס"ד-רס"ה ובולוניא. בכ"י כ"ה ומח' רמ"ו: 'נִשְׁמָתוֹ לחיי'. **נִשְׁמָתָהּ לחיי עולם.** בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא לא מופיע בלשון נקבה וכן בסמוך, אלא הכל בא בלשון זכר. **יַעֲשֶׂה שלום.** בכ"י כ"ה: 'עושה שלום'. **בְּמִשְׁכָּבוֹ בשלום.** במח' רמ"ו: 'מִשְׁכָּבוֹ בשלום'. **לגבר אומרים... לאשה אומרים.** מופיע במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1464 וראו מש"כ גם בהערות שם עמ' 1463–1464, הערות 276, 277, 268. הוראות אלו אינן מופיעות בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, גם אין חילוק בנוסח בין גבר לאשה, אלא הכל מופיע בלשון זכר וכאן שונה כפי הצורך.

לכולם אומרים:

מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם צְאוּ לִקְרָאתוֹ (לִקְרָאתָהּ)· שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן פִּתְחוּ־לוֹ (לָהּ)· וְאִמְרוּ־לוֹ (לָהּ) שָׁלוֹם בּוֹאוֹ (בּוֹאָהּ)·

שׁוֹמְרֵי גִנְזֵי גַן־עֵדֶן· שׁוֹמְרֵי גִנְזֵי גַן־עֵדֶן· פִּתְחוּ־לוֹ (לָהּ) שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן· וְיָבֹא רַבִּי... (וְתָבֹא מָרַת...) בְּגַן־עֵדֶן· וְיִשְׁתַּעֲשַׁע (וְתִשְׁתַּעֲשַׁע) מִפְּרִי גַן־עֵדֶן· מַחֲמַדִּים מִימִינוֹ (מִימִינָהּ) מַמְתַּקִּים מִשְׁמַאלוֹ (מִשְׁמַאלָהּ)· זֹאת תַּעֲנֶה וְתֹאמַר לוֹ (לָהּ) שָׁלוֹם בּוֹאוֹ (בּוֹאָהּ):

כשמטילים עפר בקבר אומרים:

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:

אחרי הקבורה אומרים:

כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב: וְיָשַׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה· מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל:

ה"נ והערות

מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם צְאוּ וכו'. בית זה אינו מופיע במח' רמ"ו ובולוניא. בכ"י כ"ה בית זה מופיע לפני בית 'גִּבְעוֹת עוֹלָם מִמַּכְפֵּלָה'. **שַׁעֲרֵי גַן־עֵדֶן פִּתְחוּ־לוֹ.** בספר הנייר: 'שערי רחמים יפתחו לקראתו'. **שׁוֹמְרֵי גִנְזֵי גַן־עֵדֶן וכו'.** בכ"י כ"ה וכל המח' הקדומים הוכפל הנוסח. **מַמְתַּקִּים מִשְׁמַאלוֹ.** כה"נ במח' בולוניא. בכ"י כ"ה: 'וממתקים משמאלו'. במח' רמ"ו: 'ממתקים בְּשְׂמאלוֹ'. **זֹאת תַּעֲנֶה.** במח' רמ"ו: 'זו תענה'. **וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וכו'.** הפסוקים ותפילות הבאות עד הקדיש לא מופיעות בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא. המנהג לומר פסוקים וקטעים אלו מופיעים במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1466 והלאה, ע"פ המנהגים שנוהגים ברומה ומילאנו כיום.

מקורות ומקבילות

מלאכי שלום וכו'. ע"פ פסר"ב פי' ב, 'כיתות של מלאכים מטפלים בו' וכו'; אה"מ, הלל, עמ' 134, '...כתות של מלאכים יולאין לקראתם' וכו'; סרע"ג ח"ב, סי' קנו; ספר הגייר, סי' ט, הלכות אבל, ד"ה הלור. **שערי גן עדן פתחו.** בבלי שבת, דף קיט ע"ב; פדר"א פר' כ. **שלום בואו.** ע"פ יסע' מ, ב; אה"מ, הלל, עמ' 134. **מפרי גן עדן.** ע"פ מש' יא, ל ורש"י. **מחמדים... ממתקים.** ראו בתמ"ד ח"ב, מדרש אלפא ביתא, '...נהרות של מעדנים, נהרות נהרות של ממתקים' וכו'. **והוא רחוס וכו'.** תה' עח, לח. **כי עפר אתה וכו'.** בר' ג, יט. **וישב העפר על הארץ וכו'.** קה' יב, ז. **והוא רחוס וכו'.** תה' עח, לח. **ה' ממית ומחיה וכו'.** ש"א ב, ו.

צידוק הדין אחרי הקבורה

צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת· צָדְקוּ יַחְדָּו: בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה: וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ· וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ: קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו: הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תְּהִלָּה: אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה: הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט· אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא: דַּיַּן הָאֱמֶת· שׁוֹפֵט צֶדֶק וֶאֱמֶת· בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת· כִּי כָל־מִשְׁפָּטָיו חֶסֶד וֶאֱמֶת:

סדר השכבה

טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ: מְנוּחָה נְכוֹנָה בִּישִׁיבָה הָעֶלְיוֹנָה· לֵיהָנוֹת מִזִּיו הַשְּׁכִינָה· בְּמַעֲלַת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מְאִירִים וּמַזְהִירִים· עִם יְשָׁרִים וּבָרִים בְּחִלּוּץ עֲצָמוֹת וְכַפָּרַת אֲשָׁמוֹת· וְהַרְחָקַת פֶּשַׁע וְהַקְרָבַת

מקורות ומקבילות

לידוק הדין אחרי הקבורה. מיבור התשובה למאירי, שבר גאון, מאמר ב, פר׳ ג, ׳לאחר שמסיימין פותחים בצדוק הדין׳ וכו׳. **צדיק ה׳ בכל דרכיו וכו׳.** תה׳ קמה, יז. **לדקתך לדק וכו׳.** תה׳ קיט, קמב. **משפטי ה׳ אמת וכו׳.** תה׳ יט, י. **באשר דבר מלך שלטון וכו׳.** קה׳ ח, ד. **והוא באחד ומי ישיבנו וכו׳.** איו׳ כג, יג. **קטן וגדול שם וכו׳.** איו׳ ג, יט. **הן בעבדיו לא יאמין וכו׳.** איו׳ ד, יח. **אף כי אנוש רמה וכו׳.** איו׳ כה, ו. **הצור תמיס פעלו וכו׳.** דב׳ לב, ד. **שופט לדק ואמת.** תה׳ ט, ה; סה״ש ה, יח. **כל משפטיו חסד ואמת.** ע״פ דב׳ לב, ד; תה׳ כה, י; אה״מ, ר׳ עקיבא, עמ׳ 408, ד״ה אל״ף. **השכבה.** ראו מדת״נ (וורשא), פר׳ האזינו, סי׳ א; ספרי דב׳, פר׳ שופטים, פ׳ ריז; פסר״ב, פ״כ, פ׳ מקו תורה; מהו״ו סי׳ קג; שבה״ל, ענין שבת, סי׳ פא, בשם הר״ש כ״ץ. **טוב שם משמן טוב וכו׳.** קה׳ ז, א; בבלי ברכות, דף יח ע״א; מדת״נ (וורשא), פר׳ ויקהל, סי׳ א. **מנוחה נכונה.** ע״פ ישע׳ מ, ב. **בישיבה העליונה.** בבלי פסחים, דף נג ע״ב, ׳בישיבה של מעלה׳. **ליהנות מזיו השכינה.** ע״פ מק״ט, אד״נ מוסח א, פר׳ א, ׳לדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ומזינין מזיו השכינה׳; מק״ט מס׳ כל״ר, פר׳ ב, ה״ג, ׳ומהנין מזיו השכינה׳. **במעלת קדושים וטהורים.** ראו בבלי מה, דף לא ע״א, ׳הוא טהור וקדוש, ומשרתיו טהורים וקדושים׳. **כזהר הרקיע מאירים ומזהיריס.** ע״פ דני׳ יב, ג; מק״ט, מס׳ שמחות דרבי חייה, פר׳ ג, ה״ח. **וכפרת אשמות.** ע״פ דני׳ ט, כד. **והרחקת פשע.** ע״פ תה׳ קג, יב. **והקרבת ישע.** ע״פ ישע׳ נא, ה; נו, א; תה׳ פה, י.

ה״נ והערות

בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת. כתב בשו״ת הרי״ד, סי׳ כח, ׳עיקר הצדקת הדין אינו אלא לברך ברוך דיין האמת, כדתנן בפרק הרואה, אבל כל הפסוקים והחיזונים שאנו מאריכין בצידוק הדין אינו אלא לשבר לבו של אדם ולהזכיר יום המיתה לפניו להכניע את יצרו׳ והביאו השבה״ל, הל׳ שמחות, סי׳ יג.

יֶשַׁע· וְחֶמְלָה וַחֲנִינָה· לִפְנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה וְחוּלָקָא טָבָא· לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: שָׁם תְּהֵא מְנַת מְחֵיצַת נֶפֶשׁ וְשֵׁם טוֹב פב"פ דְּאִתְפְּטַר (לאשה: דְּאִתְפְּטָרַת) מִן־עָלְמָא הָדֵן כִּרְעוּת אֱלָהָא מָרֵי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְרַחֵם עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יָאֵר פָּנָיו עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְיַסֵּד אוֹתוֹ (אוֹתָהּ) בְּאֹהֶל בַּל־יִצְעַן לָעַד· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יִפְרֹס הוֹדוֹ וַהֲדָרוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יַנְעִים נִצְחוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יָרוּם תִּפְאַרְתּוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יַמְתִּיק כֹּחַ רַעֲמוֹתָיו וּגְבוּרָתוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יַגְבִּיר חַסְדּוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יַנְעִים אוֹר נָעְמוֹ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יַנְהִיר טוּבֵהּ וְחַיֵּהּ עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְפַקַּח עֵינָא פְּקִיחָא עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יָחוּס וְיַחְמֹל עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רַחֲמִים· בְּכֹחַ חֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים· יַכְנִיסֵהוּ (יַכְנִיסֶהָ) בְּסֵתֶר כְּנָפָיו וּבְסֵתֶר אָהֳלוֹ· לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: וּלְקֵץ הַיָּמִין יַעֲמִידֵהוּ (יַעֲמִידֶהָ)· וּמִנַּחַל עֲדָנָיו יַשְׁקֵהוּ (יַשְׁקֶהָ)· וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ)· וְיָשִׁים כָּבוֹד מְנוּחָתוֹ (מְנוּחָתָהּ)· וְיִלָּוֶה אֵלָיו (אֵלֶיהָ) הַשָּׁלוֹם· וְעַל־מִשְׁכָּבוֹ (מִשְׁכָּבָהּ) יִהְיֶה שָׁלוֹם· כְּדִכְתִיב

מקורות ומקבילות

וחמלה. ע"פ ישע' סג, ט. **וחנינה.** ע"פ תה' קב, יד. **שוכן מעונה.** ע"פ ישע' לג, טז. **וחולקא טבא לחיי העה"ב.** זוהר ח"א, פר' ויצב, דף קפז ע"ב, 'אית לון אגר טב בההוא עלמא' וכו'. **דאתפטר מן עלמא הדין כרעות.** ראו ויק"ר פר' ב, סי' א; מדת"ה מז' קטז, סי' ה. **כרעות אלהא.** ע"פ עזר' ז, יח. **מרי שמיא וארעא.** ע"פ עזר' ה, יא. **יאר פניו עליו.** ע"פ במ' ו, כה; תה' סז, ב. **ייסד אותו.** ע"פ ישע' יד, לב. **באהל בל יצען לעד.** ע"פ ישע' לג, כ. **יפרס.** ע"פ ירמ' טז, ז. **הודו והדרו עליו.** ראו אה"מ, מסה, עמ' 379, 'נתן לו הדרו' וכו'. **ירום תפארתו עליו.** ע"פ תה' פט, יח-יט. **ימתיק כח.** מדת"נ פר' ויקהל, סי' ט, 'אבל הקב"ה אינו כן' וכו'. **יגביר חסדו עליו.** ע"פ תה' קג, יז; קיז, ב; רות ב, כ. **יגעיס אור נעמו.** ע"פ תה' טז, יא. **יאהר טובה.** ע"פ תר"א, במ' ו, כה. **יפקח עינא פקיחא.** ע"פ ישע' לז, ח. **יחוס ויחמל.** ע"פ בר' יט, טז ויואל' ב, ח. **המלך היושב וכו'.** ע"פ מש' כ, ח. **היושב על כסא רחמים.** ע"פ בבלי ע"ז, דף ג ע"ב; בתמ"ד, ח"ב, מד' ר"ע בן יוסף, עמ' תעד, ד"ה מ"ס יש לכל. **בכח חסדיו הגדולים.** ע"פ במ' יד, יט; תה' מ, יא; בנ"ס ב, יח; ת"מ א, ה. **יכניסהו בסתר כנפיו.** ע"פ תה' סא, ה. **ובסתר אהלו.** ע"פ תה' כז, ה. **לחזות בנועם ה'.** תה' כז, ד. **ולקץ הימין יעמידהו.** ע"פ דני' יב, יג. **ומנחל עדניו ישקהו.** ע"פ תה' לו, ט; בבלי סנהדרין, דף ק ע"א; ויק"ר (מרגליות), פר' כז, סוף סי' א. **ויצרור בצרור החיים.** ע"פ ש"א כה, כט. **וישיש כבוד מנוחתו.** ע"פ ישע' יא, י. **וילוה אליו.** ע"פ בר' כט, לד. **השלום** - הקב"ה. ספרי במ', פי' מב, ע"פ שופ' ו, כד; שמו"ר פר' נב, סי' ה.

יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם· הֹלֵךְ נְכֹחוֹ: הוּא (הִיא) וְכָל־שִׁכְבֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּכְלַל הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת וְהַנֶּחָמוֹת וְהַיְשׁוּעוֹת· וְאִמְרוּ אָמֵן:

נוסח ההשכבה הנהוג לומר בק"ק רומה:

לאיש:

טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ: טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע· אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם:

מְנוּחָה נְכוֹנָה בִּישִׁיבָה עֶלְיוֹנָה· תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה· בְּמַעֲלַת קְדוֹשִׁים וּבְמַלְאָכִים וְתַרְשִׁישִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מְאִירִים וּמַזְהִירִים· עִם יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן· עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן· בְּהַרְחָקַת פֶּשַׁע וְהַקְרָבַת יֶשַׁע· בְּחִלּוּץ עֲצָמִים וְכַפָּרַת אֲשָׁמִים וּמְלִיצַת רַחֲמִים· בְּחֶמְלָה וַחֲנִינָה מִלִּפְנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה וְחוּלְקָא טָבָא לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא· שָׁם תְּאֵה מָנָה וּמְחִיצָה וִישִׁיבַת נֶפֶשׁ לַשֵּׁם הַטּוֹב (פלוני)· רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ בְּגַן־עֵדֶן·

לאשה:

אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע· כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי· אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ:

בְּגָנַז אִמּוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשׁוֹת וְהַטְּהוֹרוֹת· שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה (יש מוסיפים: וּמִרְיָם הַנְּבִיאָה וַאֲבִיגַיִל עִם אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַּת־אֲבִיחַיִל)· שָׁם תְּאֵה צְרוּרָה נֶפֶשׁ הַגְּבֶרֶת אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת (פלונית)· רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנָּה בְּגַן־עֵדֶן·

מקורות ומקבילות

יבוא שלום יונחו. יבע' מ, ב. **הרחמים והסליחות.** ע"פ דני' ט, ט. **והנחמות והישועות.** פסז"ו (לקח טוב), שמ', פר' יח, סוף

שֶׁנִּפְטַר (לנקבה: שֶׁנִּפְטְרָה) מִן־עָלְמָא הָדֵין כִּרְעוּת אֱלָהָא מָרֵא שְׁמַיָּא וְאַרְעָא· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְרַחֵם עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְגוֹנֵן עָלָיו (עָלֶיהָ)· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יָחוּס וְיַחְמֹל עָלָיו (עָלֶיהָ)· מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יַסְתִּירֵהוּ (יַסְתִּירֶהָ) בְּסֵתֶר כְּנָפָיו· וּלְגוֹרָלוֹ (וּלְגוֹרָלָהּ) יַעֲמִידֵהוּ (יַעֲמִידֶהָ)· וּמִנַּחַל עֲדָנָיו יַשְׁקֵהוּ (יַשְׁקֶהָ)· וּלְחַיִּים יְקִיצֵהוּ (יְקִיצֶהָ)· וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ)· וְיָשִׂים כָּבוֹד מְנוּחָתוֹ (מְנוּחָתָהּ)· יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ (נַחֲלָתָהּ)· וְיִלָּוֶה אֵלָיו (אֵלֶיהָ) הַשָּׁלוֹם וְעַל־מִשְׁכָּבוֹ (מִשְׁכָּבָהּ) יִהְיֶה שָׁלוֹם· כְּדִכְתִיב יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם· הֹלֵךְ נְכֹחוֹ: וִיקִיצֵהוּ (וִיקִיצֶהָ) לְחַיִּים עִם־כָּל־הַכְּתוּבִים (הַכְּתוּבוֹת) לְחַיִּים· וּלְגוֹרַל לְקֵץ הַיָּמִין· כְּדִכְתִיב וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין: הוּא (הִיא) וּמֵתֵינוּ וּמֵתֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחֵינוּ יִהְיוּ בִּכְלַל הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה וְהַסְּלִיחוֹת וְהָרַחֲמִים· וְנֹאמַר אָמֵן:

על ילד או ילדה אומרים:

רַחֲמָנָא דְּרַחֵם עַל־אַבְהָתָנָא קַדִּישֵׁי אַרְעָא וְעַל־צַדִּיקַיָּא וַחֲסִידַיָּא דְּעָבְדִין רְעוּתֵה דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא· הוּא בְּרַחֲמוֹהִי יְרַחֵם עַל־הַיֶּלֶד הַנָּעִים (לילדה: הַיַּלְדָּה הַנָּעִימָה)... רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ (תְּנִחֶנָּה) בְּגַן־עֵדֶן· לְהִשְׁתַּעְשְׁעָא בַּהֲדֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲסִידַיָּא· הַמֶּלֶךְ בְּרַחֲמָיו יְרַחֵם עַל־אָבִיו (אָבִיהָ) וְעַל־אִמּוֹ (אִמָּהּ) וְיָסִיר מֵהֶם יָגוֹן וַאֲנָחָה· וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

עד כאן על ילד או ילדה.

מקורות ומקבילות

סי׳ ב; אה״מ, מהר, סוף עמ׳ 400. **טוב שם משמן וכו׳.** קה׳ ז, א־ב. **סוף דבר הכל נשמע וכו׳.** קה׳ יב, יג. **אשת חיל וכו׳.** משׁ׳ לא, י־יב. **רבות בנות וכו׳.** משׁ׳ לא, כט־לא. **ואתה לך לקץ.** דני׳ יב, יג. **דרחם על אבהתנא.** ע״פ תר״א דב׳ ד, לז. **דעבדין רעותה.** ע״פ תי״ר ש״א ב, ח. **הילד הנעים.** ראו ס׳ הערוך, ערך תבל. **רוח ה׳ תניחנו.** ישע׳ סג, יד. **להשתעשע.** ראו אה״מ, גן עדן, עמ׳ 86, ׳ומשתעשע בה׳. **ויסיר מהם יגון ואנחה.** ע״פ ישע׳ לה, י; נא, יא. **וכן יהי רצון.** ע״פ דב״ר פר׳ יא, סוף סי׳ י.

בְּלַע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יֱהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים·
וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ· כִּי יְהוָה דִּבֵּר: יִחְיוּ
מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן· הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת
טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל: וְהוּא מְרַחֵם עַל־חַי וְעַל־מֵת· יָדַעְנוּ
כִּי הוּא רַב חֶסֶד וֶאֱמֶת· וְדִינוֹ דִּין אֱמֶת· וְאַל־יָדִין אֱנוֹשׁ
כְּאַשְׁמָתוֹ· וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ:

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ·
וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: וחוזרים על הפסוק זה ג׳ פעמים.

ואומרים:

וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ·
וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו: וּבָנוּ
מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹדֵר
פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת:

אחרי הקבורה, אם יש מנין, אומרים קדיש בנוסח זה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְחַדָּתָא
וּלְאַחֲיָה מֵיתַיָּא וּלְשַׁכְלְלָא הֵיכָלָא וּלְמִבְנֵי קַרְתָּא

מקורות ומקבילות

בלע המות לנצח וכו׳. ישע׳ כה, ח; בבלי פסחים, דף סח ע״ח. **יחיו מתיך וכו׳.** ישע׳ כו, יט; בבלי כתובות, דף קיז ע״ח. **והוא מרחם על חי ועל מת.** רלו אה״מ, גן עדן, עמ׳ 92, ׳אחרי כל זאת הקב״ה מרחם על בריותיו׳ וכו׳. **ידענו כי הוא רב.** ע״פ יוג׳ ד, ב. **רב חסד ואמת.** ע״פ שמ׳ לד, ו. **והוא רחום.** תה׳ עח, לח. **ונחך ה׳ תמיד וכו׳.** ישע׳ נח, יא־יב; שה״ר פר׳ ח, סוף סי׳ ב. **קדיש.** מוזכר במס״ו פר׳ י, ה״ו ורלו בפר׳ יט, ה״ט; ספר הגייר, סי׳ ט, הלכות אבל, טור יו״ד, סי׳ שעו; שבה״ל, הל׳ שמחות, סי׳ יד; סה״ת סי׳ לג. **טוסח קדיש דהוא עתיד.** סרע״ג ח״ב, סי׳ קמ; סדו׳ רס״ג עמ׳ שנט; מס״ט בר׳, פר׳ ויחי, פר׳ ג, סי׳ כו; מחו״ו סי׳ רעט; טור יו״ד, סי׳ שעו; רמב״ם, סד״ת, נוסח הקדיש; תורת האדם, שער האבל, ס׳ מז; ס׳ הגייר סי׳ ט; כ״י כ״ה, דף **3144**. רלו מס״ו פר׳ יט, סוף הל׳ ט. **יתגדל ויתקדש.** ע״פ יחז׳ לח, כג. **בעלמא דהוא עתיד לחדתא.** ע״פ ישע׳ סה, יח; סו, כב; בבלי ר״ה, דף לא ע״ח; ילקו״ש ישע׳, סוף רמז שלג. **ולאחיה מיתיא.** ע״פ ישע׳ כו, יט; יחז׳ לז, יג; דני׳ יב, ב; לוו״ה, יהודה, כה, ה; בבלי סנהדרין, דף לב ע״ח. **ולשכללא היכלא.** ע״פ עזר׳ ו, יד; תו״ו ישע׳ מד, כח; חג׳ ב, יח; אה״מ, היכלות, עמ׳ **122**, פר׳ כט, סי׳ ה. **ולמבני קרתא דירושלם.**

ח״נ והערות

עתיד לְחַדָּתָא. כך נראה מכ״י כ״ה שצ״ל. במחז׳ רמ״ו ובולוניא: ׳עתיד לְאַחֲדָתָא׳. **וּלְאַחֲיָה מֵיתַיָּא.** בכ״י כ״ה: ׳ולאחייא מתיא׳. במחז׳ רמ״ו: ׳לְאַחֲיָא מתיא׳. במחז׳ בולוניא: ׳וּלְאַחֲיָא מֵתַיָּא׳. **וּלְשַׁכְלָלָא הֵיכָלָא.** תיבות אלו אינן בכ״י כ״ה.

דירושלם ולמעקר פלחנא נכראה מארעא ולאתבא קדשא בריך הוא משיחה במלכותה ויקרה לאתרה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל־בית־ישראל בעגלא ובזמן קריב. ואמרו אמן:

יהא שמה רבא מברך. לעלם ולעלמי עלמיא.

יתברך ויתשבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקדשא בריך הוא:

לעלא לעלא מן־כל־ברכתא. שירתא. תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא. ואמרו אמן.

(תתכלי חרבא וכפנא ומותנא ומרעין בישין יעדי מבנא ומעל כל־עמה בית־ישראל. ואמרו אמן:)

יהא שלמא רבא מן־שמיא וחיים טובים עלינו ועל־כל־ישראל. ואמרו אמן:

עשה שלום במרומיו. הוא ברחמיו. יעשה שלום עלינו ועל־כל־ישראל. אמן:

ה"נ והערות

פלחנא נכראה מארעא. בכ"י כ"ה: 'פולחנא נוכראה מארענא'. במח' רמ"ו ובולוניא: 'פולחנא נוכראה מארעא'. **ולאתבא קדשא.** במח' רס"ד־רס"ה: 'ולאתבא קדשא'. **במלכותה.** במח' רמ"ו: 'במלכותו'. **וביומיכון ובחיי.** בכ"י כ"ה ללא תיבת 'ובחיי'. **תתכלי חרבא וכו'.** קטע זה איננו בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא.

מקורות ומקבילות

ע"פ תה' קמז, ב; תי"ו ירמ' ל, יח; לח, לז. **ומעקר פלחנא נכראה מארענא.** ע"פ יעב' ג, יחיכו; זכ' יג, ב; ירומ' ע"ז, פ"ד, ה"ז [דף כח ע"ב], ע"פ תה' מז, ז; מדת"ה מז' לח, סי' ד. **ולאתבא קדשא ב"ה משיחיה.** ע"פ תי"ו ש"ל ב, י; זכ' ד, ז. **משיחה.** ע"פ במ' כד, ח ותר"ל; יעב' יח, לוי; זכ' יב, טוי; בבלי פסחים, דף מד ע"ל. **במלכותיה ויקריה לאתריה.** ע"פ יחז' לח, כג; תי"ו יעב' ס, ב. **ויקרה לאתריה.** ע"פ תי"ו יעב' ס, יג; זכ' יב, ח; לוכ"ר, פתיחתות סי' כה, 'בית יקרי הוי טלוס' וכו'; תרגום המיוחס ליונתן, שמ' טו, יח. **טופח תתכלי חרבא וכו'.** הריל"ג, הלי' אבל, עמ' רעט; תורת האדם, שער האבל, ענין הסתחלה; אבדורהם, הקדים ופירוטו. **תתכלי חרבא.** ע"פ יעב' ב, ד; מיכ' ד, ג. **וכפנא ומותנא.** ע"פ לוי' ה, כ. **ומרעין בישין יעדי מבנא.** ע"פ תר"ל דב' ז, טו.

כשחוזרים מבית הקברות, רוחצים ידיהם ואומרים:

וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה· אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ: מוֹדֶה אֲנִי בְעַצְמִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי· שֶׁאֲנִי עָפָר וָאֵפֶר רִמָּה וְתוֹלַעָה עֵץ יָבֵשׁ צֵל עוֹבֵר· וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב· כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר:

ולוקחים עפר ועמו עשבים, ומשליכין אותו אחרי גוום ואומרים:

כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב:

נהגו להדליק נר בבית האבל על גבי קרקע כל שבעה לילות, לפי שנשמתו של אדם חוזרת ומתאבלת עליו במקום שנפטרה ממנו כל שבעה.

סדר סעודה בבית האבל

כשהמנחמים נכנסים אצל האבל נהגו שנוטל האבל את ידיו תחילה ואח"כ המסובים, הוא בוצע תחילה ואח"כ המוסבים. ומנהג לנחם בביצים קלופות, מקלפים ונותנים לפניו.

מקורות ומקבילות

כשחוזרים מביה"ק וכו'. שבה"ל, הל' שמחות, סי' יד, ע"פ דב' כח, ו; סה"ת סי' לד; כ"י כ"ה, דף 3144. **ועתה ה' אבינו עתה וכו'.** ישע' סד, ז; סה"ת סי' לד; כ"י כ"ה, דף 3144. **מודה אני בעצמי לפניך.** ע"פ ב"ר פר' לח, סי' ו. **שאני עפר ואפר.** ע"פ בר' יח, כז; איו' ל, יט; בב"ס י, ט; יח, כו. **רמה תולעה.** ע"פ ישע' יד, יא; איו' כה, ו; בב"ס י, יא; יט, ג. **עץ יבש.** ישע' מו, ג. **צל עובר.** ע"פ תה' קמד, ד; סה"ש ב, ה. **ואתה ה' לעולם וכו'.** ע"פ איכ' ה, יט. **ולוקחים עפר.** שבה"ל, הל' שמחות, סי' יד וסה"ת סי' לד, ע"פ בר' ג, יט; כ"י כ"ה, דף 3144; מח' רומיא, דף תנא ע"ב. **עשבים.** שבה"ל, הל' שמחות, סי' יד וסה"ת סי' לד, ע"פ תה' עב, טז. ראו מח' רומיא, דף תנא ע"ב. **כי עפר אתה וכו'.** בר' ג, יט. **נהגו להדליק נר וכו'.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כא; סת"ר סי' סז; לק"י, ח"ב יו"ד, עמ' לו עטין ב; נחלת שבעה, תשובות סי' עג, ד"ה וכעין זה; חכמת אדם, שער השמחה, הנהגת חברה קדישא והאבל, אות יג; ספר נר נשמה בהלכה, סי' א, ס"ק ג, נר ו. **סעודה בבית האבל.** שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; כ"י כ"ה, דף 3145ב. **בית האבל.** ראו קה' ז, ב; ירוש' כתובות, פ"ז, ה"ה [דף מד ע"ב]; בבלי מו"ק, דף כח ע"ב; מדת"נ פר' וישלח, סי' כג; שבה"ל, הל' שמחות, סי' א. **מוטל האבל את ידיו תחילה וכו'.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; סת"ר סי' סח, ד"ה ולריך האבל. **ומנהג לנחם בביליס קלופות.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; סת"ר סי' סח, ד"ה ולריך האבל. **לנחם בביליס.** ע"פ רש"י, בר' כה, ל; פסז"ו (לקח טוב), בר', פר' כה, סי' כנו; כלבו סי' קיד, ד"ה מכבדין ומרביליו.

ח"נ והערות

אבינו אתה. בב"י כ"ה ללא תיבת 'אתה'. **צל עובר.** תיבות אלו אינן בכ"י כ"ה. **ואתה יי לעולם.** כ"ה בנוב"ר. בפסוק שלפנינו: 'אתה יי לעולם'. **ולוקחים עפר.** בב"י כ"ה: 'כשחוזרין מבית הקברות, יש מקומות שנוהגין ליקח עפר'. **ואומרים 'כי־עָפָר אַתָּה' וכו'.** בב"י כ"ה אין הוראה לומר פסוק זה, אלא כתוב שנוהגים לזרוק עשבים על שם ויציצו מעיר כעשב הארץ. במח' רמ"ו ובולוניא כתוב שלוקחים עפר ועמו עשבים ומשליכין אחרי גוום, וטעם לדבר להפסיק ביניהם ובין המיתה. ולוקחים העפר על שם 'כי עפר אתה' וכו', להזכיר יום המיתה, ולקבל עליהם דין שמים להכניע לבם לפני המקום. והעשב שלוקחים עם העפר ע"ש 'ויציצו (ויפרחו) מעיר כעשב הארץ', שמאמינים בקב"ה שעתיד להחיותו בתחית המתים (וכן בשו"ע יו"ד, סי' שעו ס"ד ובש"ך שם סק"ד), אך אין הוראה במח' הנ"ל לומר פסוק זה. **נהגו להדליק נר וכו'.** כן הוא בשבה"ל, סת"ר, כ"י כ"ה, דף 143ב, מח' רמ"ו ובולוניא. **בבית האבל.** בשבה"ל וסת"ר: 'במקום שרחצו המת'. **על גבי קרקע.** אמנם היום נוהגים להדליק את הנר לאו דווקא ע"ג קרקע.

בברכת המזון אוחז המברך את הכוס בידו ואומר:

סדר זימון בשלשה:

אם המסובים שלשה יאמר המברך:

נְבָרֵךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

ועונים המסובים:

בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

וחוזר המברך: **בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

סדר זימון בעשרה:

ואם הם עשרה או יותר יאמר המברך:

נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

ועונים המסובים:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

וחוזר המברך: **בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

והאבל מצטרף לזימון, בין לשלשה ובין לעשרה. לאחר הזימון מתחיל כרגיל בברכת המזון, ולאחר 'בא"י על הארץ ועל המזון' ולפני שיחתום 'בונה ירושלים' אומר:

וְנַחֵם יְהוָה אֶת־אֲבֵלֵי צִיּוֹן· וְאֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם· וְאֶת־הָאֲבֵלִים הַמִּתְאַבְּלִים בְּאֵבֶל הַזֶּה· נַחֲמֵם

ח"נ והערות

סדר זימון וברכת המזון לאבלים. מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, וכן במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1332, 1336 ו1352. **מנחם אבלים.** במח' רומניא: 'מנחם לב אבלים' וכן בסמוך כשעונין המסובין. **וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ.** בשבה"ל, סת"ר ומח' רומניא תיבות אלו אינן, אבל בסמוך כשעונין המסובין, נמצא בשבה"ל וסת"ר, אמנם במח' רומניא הגירסה: 'ובטובו הגדול חיינו'. בכ"י כ"ה, זימון בעשרה, תיבות אלו אינן גם בסמוך. **לאחר הזימון וכו' אומר.** בשבה"ל, הל' שמחות, סי' כג, מביא בשם הר"א כ"ץ, 'כי הגאונים כתבו שברכת האבלים נוהגת אף ביחיד, אם אוכל האבל לבדו, דהוי מעין המאורע, הא למה זה דומה ליחיד האוכל ברגל בביתו שאומר מעין המאורע בברכת המזון, וטעמא דמלתא משום דכתיב והפכתי חגיכם לאבל'. **מתחיל כרגיל בברכת המזון.** במח' רומניא, דף תנא ע"ב, כבר בברכה הראשונה בא ש"נ לאבל. **ולפני שיחתום 'בונה ירושלים'.** בסדו' רס"ג, עמ' קה, כתב 'ויש מברכים ברכת אבל ומוסיפים בברכה השלישית וכו' ואין בזה הפסד'. במח' רומניא מוסיף את הנוסח בתחילת ברכה שלישית, לאחר 'ועל ישראל עמך'. **וְנַחֵם יי.** בשבה"ל ומח' רומניא נוסף: 'אלהינו'. בסדו' רס"ג ומש"ט: 'נחם יי אלהינו'. בסדו' רס"ג הנוסח בא בעוד שינויים. בכ"י כ"ה: 'נחם יי'. **ואת־האבלים.** במח' רומניא: 'ואת כל האבלים'. **בְּאֵבֶל**

מקורות ומקבילות

בברכת המזון על הכוס. ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג. **סדר זימון בשלשה ועשרה לאבלים.** שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; סת"ר סי' סח, ד"ה סדר ברכת; מח' רומניא, דף תנא ע"ב. **נברך מנחם וכו' ברוך מנחם וכו'.** ע"פ מש"ט בר', פר' נ, סי' כו; ספר הנייר, סי' ט, הלכות אבל. **מנחם לאבלים.** בבלי סוטה, דף יד ע"א, ע"פ בר' כה, יא; קה"ר פר' ז, סי' ג, 'הקב"ה... מנחם לאבלים'. **וחוזר המברך.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג. **סדר זימון בעשרה.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; סת"ר סי' סח, ד"ה סדר ברכת. **והאבל מצטרף לזימון וכו'.** שבה"ל, הל' שמחות, סוף סי' כד; כ"י כ"ה, דף 145א. **מתחיל כרגיל בברכת המזון.** ע"פ מש"ט בר', פר' נ, סי' כו, 'גומר ברכת הזן וברכת הארץ'; שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; סת"ר סי' סח, ד"ה סדר ברכת. **טופח הברכות לאבלים.** ע"פ סדו' רס"ג, עמ' קה; מש"ט בר', פר' נ, סי' כו; ספר הנייר, סי' ט, הלכות אבל; שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; כ"י כ"ה, דף 145א; מח' רומניא, דף תנא ע"ב. **ונחם ה' את אבלי ציון.** ע"פ ישע' סא, ב־ג; בנ"ס מח, כד. **ואת אבלי ירושלים.** ע"פ ישע' סו, י;

מֵאֶבְלָם וְשַׂמְּחֵם מִיגוֹנָם. כָּאָמוּר. כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ. כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְנַחֵם אֲבֵלֵי צִיּוֹן וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלִָיִם. אָמֵן:

בְּחַיֵּינוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. תִּבָּנֶה עִיר צִיּוֹן וְתִכּוֹן הָעֲבוֹדָה בִּירוּשָׁלִָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל. הַמֶּלֶךְ הָחַי. הַטּוֹב וְהַמֵּיטִיב לַכֹּל. אֵל אֱמֶת. דַּיָּן אֱמֶת. שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק וְשַׁלִּיט בְּכָל־מַעֲשָׂיו וְלוֹקֵחַ בְּמִשְׁפָּט. שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ וַאֲנַחְנוּ עַמּוֹ וַעֲבָדָיו. וּבְכֹל אָנוּ חַיָּבִין לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ. הָרַחֲמָן הַגּוֹדֵר פִּרְצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל. הוּא יִגְדּוֹר הַפִּרְצָה הַזֹּאת מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל

מקורות ומקבילות

תוספתא סוטה (ליברמן), פר׳ טו, הל׳ טו. **כאיש אשר אמו וכו׳.** ישע׳ סו, יג. **נוסח ברכה רביעית.** ע״פ בבלי ברכות, דף מו ע״ב; סרע״ג ח״ב, סי׳ קנח; סדו׳ רס״ג עמ׳ קד; אור״ח ח״א, הל׳ ברכת המזון, אות נה; טור או״ח, סי׳ קפט; שבה״ל, הל׳ שמחות, סי׳ כג; סת״ר סי׳ סח, ד״ה סדר ברכת; כ״י כ״ה, דף 145b; מח׳ רומניא, דף תגא ע״ב. **אמיתית המלך החי הטוב׳ וכו׳.** ע״פ פסקי ריא״ז עמ״ס ברכות, פ״ז ה״א, אות יז; סת״ר סי׳ סח, ד״ה סדר ברכת; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לד ע״ב, אות א. **המלך החי.** ע״פ טור או״ח, סי׳ קפט. **ולוקח במשפט.** ראו טור או״ח, סי׳ קפט; שה״ג עמ״ס ברכות, דף לד ע״ב, אות א. **הוא יגדור הפרצה וכו׳.** ע״פ בבלי ברכות, דף יט ע״א.

ה״ג והערות

הזה. כה״ג במח׳ בולוניא, אבל כנראה צ״ל: ׳בְּאֶבֶל הזה׳. **ושמחם מיגונם.** בסדו׳ רס״ג נוסף: ׳ודבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים׳. **כָּאָמוּר.** בסדו׳ רס״ג ומש״ט: ׳בכתוב׳. **ובירושלם תנחמו.** במח׳ רומניא ממשיך: ׳רענו זוננו וכו׳. **מנחם אֲבֵלֵי.** במש״ט ללא תיבת ׳אֲבֵלֵי׳. **וּבוֹנֶה יְרוּשָׁלִָיִם אָמֵן.** במח׳ בולוניא ללא תיבת ׳אָמֵן׳, אבל מופיע בכ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו. במח׳ רומניא: ׳בבנין עירו עיר ירושלים אמן׳. **בחיינו במהרה וכו׳.** בכ״י כ״ה: ׳בחיינו אמן במהרה׳ וכו׳. במש״ט ובשבה״ל ללא קטע זה. **תִּבָּנֶה עִיר צִיּוֹן וְתִכּוֹן הָעֲבוֹדָה בִּירוּשָׁלִָיִם.** בכ״י כ״ה: ׳ויבוא גואל ויגאלנו׳. במח׳ רומניא תיבות אלו אינן. **וְתִכּוֹן העבודה.** כה״ג במח׳ בולוניא. במח׳ רמ״ו: ׳תִּכּוֹן העבודה׳. **ברכה רביעית.** נוסח ברכה רביעית נמצאת גם בסדו׳ רס״ג עמ׳ קד, אמנם לאחר שאמר ׳בא״י אמ״ה׳ ממשיך עם ׳אל אמת דיין אמת׳ וכו׳ וכן נראה ממש״ט. **בא״י אמ״ה.** בכ״י כ״ה נוסף: ׳אלהי אברהם׳. **אבינו מלכנו.** בכ״י כ״ה נוסף: ׳מחסינו׳. **וְהַמֵּיטִיב לַכֹּל.** תיבות אלו אינן בכ״י כ״ה ובבבלי שלפנינו ללא תיבת ׳לַכֹּל׳. **וְשַׁלִּיט בְּכָל־מַעֲשָׂיו.** במש״ט: ׳שליט במעשיו׳. בשבה״ל, כ״י כ״ה ומח׳ בולוניא: ׳ושליט בְּמַעֲשָׂיו׳. במח׳ רומניא: ׳ושליט בעולמו׳. **וְלוֹקֵחַ בְּמִשְׁפָּט שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ.** לא מופיע במש״ט. **וַאֲנַחְנוּ עַמּוֹ.** במש״ט: ׳שאנחנו עמו׳. **עַמּוֹ וַעֲבָדָיו.** במח׳ רומניא: ׳עבדיו ועמו׳. **ובכל אנו חַיָּבִין.** כה״ג בשבה״ל, כ״י כ״ה ומח׳ רמ״ו. במש״ט ומח׳ בולוניא: ׳ובכל אנו חַיָּבִים׳. במח׳ רומניא: ׳חייבים אנחנו׳. **הָרַחֲמָן הַגּוֹדֵר פִּרְצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל.** במש״ט ומח׳ רומניא: ׳גודר פרצות׳. **הַפִּרְצָה הַזֹּאת.** במש״ט: ׳הפרץ הזה׳. במח׳ רומניא: ׳את הפרצה הזאת׳. **מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.** לא מופיע במש״ט. **כל־עַמּוֹ ישראל וכו׳.** במח׳ רומניא ללא תיבת ׳עַמּוֹ׳ ומסיים: ׳ברחמים ובשלום ויגמלנו כל טוב ומכל

לְחַיִּים· עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו· הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

ונותן את הכוס לפני האבל, לפי שביקשו עליו רחמים ונוטל כוס אחר אשר מברך עליו 'בורא פרי הגפן' ומערה ממנו בכוס הראשון ושותים. לאחר מכן נפטרים מן האבל בדברי תנחומים. השם יראנו בנחמת ציון עם כל אבילי עמו ישראל, אמן.

סדר ניחום אבלים

כשמנחם האבל בחול, יאמר לו:

מִן־הַשָּׁמַיִם תְּנוּחָמוּ:

כשמנחם האבל בשבת, יאמר לו:

שַׁבָּת הִיא מִלְּנַחֵם· וְנֶחָמָה קְרוֹבָה לָבוֹא· וְשִׁבְתּוֹ בְשָׁלוֹם:

סדר תפילה בבית האבל

בתפילה בבית האבל בחול אין מתחילים בזמירות 'יי מלך', אלא מתחילים מ'ברוך שאמר' ואין אומרים שירת ויושע. החזן מתפלל בשפה רפה ובקול נמוך, גם אין שם נפילת אפים ובשני וחמישי אין אומרים וידוי ולא 'אבינו הרחמן'. בראש חודש אין קוראים שם את ההלל, אבל אומרו בחנוכה.

בשבת אומרים 'יי מלך' וכן שירת ויושע, אבל במנחת שבת אין אומרים 'צדקתך צדק'. ובעשרת ימי תשובה אומרים שם 'זכרינו, מי כמוך' ו'אבינו מלכינו'.

ה"נ והערות

טוב לא יחסרנו \ הרחמן כו' ויש אומרים שא"א שנוי בברכה זו אלא בעשרה'. **לְחַיִּים.** במש"ט נוסף: 'ולשלום'. **הוא יעשה.** בשבה"ל: 'הוא ברחמיו יעשה'. **עָלֵינוּ וְעַל.** בשבה"ל וכ"י כ"ה: 'על' וללא תיבת 'עָלֵינוּ'. **ועל־כל־ישראל.** במש"ט נוסף: 'אמן'. **סדר ניחום אבלים.** לא מופיע בכ"י כ"ה, מח' רמ"ו ובולוניא, אך ישנו במח' רומניא, דף תנא ע"ב. **סדר תפילה בבית האבל.** כך מובא בכ"י כ"ה, דף 144ב, מח' רמ"ו, ח"ב, דף 150ב ומח' בולוניא בסופו. והשוו שבה"ל, הל' שמחות, סי' כב והרב מ"ע הרטום, חוברת המנהג האיטלקי, עמ' 39–40.

מקורות ומקבילות

ונותן את הכוס וכו'. ע"פ מס"ט בר', פר' ג, סי' כו. ראו שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג, 'בהשלמת ברכת המזון' וכו'; כ"י כ"ה, דף 145 א־ב. **בורא פרי הגפן.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג. **נפטרים מן האבל בדברי תנחומים.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כג; כ"י כ"ה, דף 3145ב. **ניחוס אבלים.** ע"פ יפע' סא, ג; בבלי שבת, דף יב ע"א וסוטה, דף יד ע"א; שבה"ל, הל' שמחות, סוף סי' כב; פסקי ריא"ז עמ"ס מו"ק, פ"ג ה"ה, אות ט והל' ו, אות' יא־יב; מח' רומניא, דף תנא ע"ב. **מן השמיים תנוחמו.** ע"פ מס' שמחות, ברייתות מאבל רבתי, פ"ד, הל' יג; מח' רומניא, דף תנא ע"ב. **ניחוס האבל בשבת.** בבלי שבת, דף יב ע"ב; ר"ח; פסקי רי"ד. ראו פדר"א פר' יח, 'והיו ישראל הולכים בשבתות' וכו'; שבה"ל, הל' שמחות, סוף סי' מג. **סדר תפילה בבית האבל.** ע"פ שבה"ל, הל' שמחות, סי' כב.

בבית האבל אומרים מזמור זה בסוף התפילה:

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים· הַאֲזִינוּ
כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד: גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ· יַחַד
עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן: פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת: אַטֶּה
לְמָשָׁל אָזְנִי· אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי: לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע· עֲוֹן
עֲקֵבַי יְסוֹבֵנִי: הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ: אָח
לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ· לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ: וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם
וְחָדַל לְעוֹלָם: וְיִחִי־עוֹד לָנֶצַח· לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת: כִּי יִרְאֶה
חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם:
קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר· קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם
עֲלֵי אֲדָמוֹת: וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין· נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: זֶה
דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה: כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל
שִׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם· וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל
מִזְּבֻל לוֹ: אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד־שְׁאוֹל· כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה:
אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשֹׁר אִישׁ· כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ: כִּי לֹא בְמוֹתוֹ
יִקַּח הַכֹּל· לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ: כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֶךָ
כִּי־תֵיטִיב לָךְ: תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו· עַד־נֶצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר:
אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין· נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:

ביום האחרון שיושבים שבעה, בזמן שהמנחמים מקימים את האבלים, נוהגים המנחמים לומר פסוקים אלו:

לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף· כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ

מקורות ומקבילות

למנצח לבני קרח וכו'. תה' מט, א־כא; מ' בסוף נח ע"פ כאר"ז. **שבעת ימי האבל.** ע"פ בר' נ, י ומש"ט; ירוש' כתובות פ"א, ה"א; בבלי שבת, דף קנב ע"א; שדר"א פר' ויחי, שאילתא לה; פסקי ריא"ז עמ"ס מו"ק, פ"ג ה"ג, אות י; שה"ג עמ"ס ברכות, דף י ע"א, אות ב. **יוסי האחרון שיושבים שבעה.** ראו שבה"ל, הל' שמחות, סי' מ. **לא יבוא עוד שמשך וכו'.** ישע' ס, כ.

ח"נ והערות

בבית האבל אומרים וכו' לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי קֹרַח. בחוברת המנהג האיטלקי בירושלים, עמ' 39–40, מופיע לאמרו וכה"נ במח' הרב מ"ע הרטום, ח"א, עמ' 1486, אבל אינו בכ"י כ"ה ובמח' הקדומים. **לא יבוא עוד שמשך וכו'.** במח' רמ"ו ובולוניא פסוקים אלו אינם.

לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֶךָ: וְעוֹד כְּתִיב: כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ. כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ:

סֵדֶר הַזְכָּרַת נְשָׁמוֹת

אחרי השבעה מזכירים את הנשמות בנוסח זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים לְטוֹבָה אֶת־נֶפֶשׁ... וְאֶת־נֶפֶשׁ כָּל־שִׁכְבֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָלְכוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. עִם־נֶפֶשׁ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲבוֹתֵינוּ (לאשה: שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה אִמּוֹתֵינוּ) אֲשֶׁר הֵם חַיִּים (אֲשֶׁר הֵן חַיּוֹת) בְּגַן־עֵדֶן. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָכִין לָהֶם מְנוּחָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וּלְעֵת תְּחִיַּת הַמֵּתִים יָקִיצוּ וִירַנְּנוּ. כְּדִכְתִיב הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל: וְאֵל הָרַחֲמִים יִתֵּן לְכֻלָּנוּ חַיִּים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן. וְנֹאמַר אָמֵן:

הזכרת נשמות חיילי צה"ל שנפלו:

יִזְכֹּר אֱלֹהִים לְטוֹבָה אֶת־נֶפֶשׁ פב"פ וְאֶת־נֶפֶשׁ כָּל־חַיָּלֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱרוּ לַמָּוֶת נַפְשָׁם לְמַגֵּר אֶת־הָאוֹיֵב הַמִּתְנַפֵּל

ה"נ והערות

סדר הזכרת נשמות. נוסחי הזכרות הנשמות לסוגיהן כדלהלן לא מופיעות במח' רמ"ו ובולוניא והן לקוחות ממח' הרב מ"ע הרטום.

מקורות ומקבילות

ה, יט. **חיים בגן עדן.** רלו שה"ש (ווילנא), פר' ח, סי' יב. **והקב"ה יכין להם מנוחה.** ע"פ ישע' מז, ב. רלו בבלי ברכות, דף סד ע"א, 'תלמידי חכמים אין לחסד וכו'; מדת"ה מז' פד, סי' ד. **בצרור החיים הנצחיים.** ע"פ בר' ג, כב; ש"א כה, כט; ישע' לח, יא. **תחת כסא הכבוד.** רלו מדת"כ (ווילנא), פר' חלת הברכה, סי' ו, ע"פ קה' ג, כא; מתע"ד פר' לד, פ"ה; אד"נ פ' יב, ד"ה באותה שעה, ע"פ ש"א כה, כט; בבלי שבת, דף קנב ע"ב; תדא"ר פר' ד, ד"ה לא משה בלבד; מד"ז קה' (בובר), פר' ג, סי' כא. **תחיית המתים.** ירוש' פאה פ"א, ה"א; בבלי סנהדרין, דף ל ע"א. **הקיצו ורננו וכו'.** ישע' כו, יט. **ואל הרחמים.** ע"פ בר' מג, יד. **יתן לכלנו חיים טובים.** ע"פ בבלי יומא, דף עא ע"א. **יתן לכלנו וכו' ובעולם הבא.** ע"פ מד"ז (בובר), קה', פר' יב, סי' ז. **וימלא משאלות לבנו לטובה.** ע"פ ירוש' פאה פ"א, ה"א; בבלי סנהדרין, דף ל ע"א. **וכן יהי רצון.** ע"פ דב"ר פר' יא, סוף סי' י. **יזכר אלהים לטובה.** ע"פ במ' לא, גדו; יהו' א, יד. **חילי ישראל.** ע"פ במ' לא, ג-ו; יהו' א, יד. **אשר הערו למות נפשם.** ע"פ ישע' מג, יב; מק"ט, מס' שמחות, פר' ח, הל' טו; ספרא אמור, פר' ח, תחילת פר' ט, אות ה; בבלי תענית, דף יח ע"ב ורש"י ד"ה בלודקיא; במדב"ר פר' יג, סי' ב, 'שנתמרדו בגלות והיו מבשמים עצמם בקידוש שם שמים וכו'. **למגר את האויב.** ע"פ תה' לא, טו; ספי"ה יג, יד. **האויב המתנפל עליו.** ע"פ בר' מג, יח; אה"מ, אסתר, עמ' 62, 'האויב המתנפל עליו ומתגבל אליו'.

עָלֵינוּ וַאֲשֶׁר נָפְלוּ חֲלָלִים בְּמִלְחַמְתָּם נֶגֶד הַצָּר הַצּוֹרֵר אֲשֶׁר הִתְקוֹמֵם לִגְזֹל מִמֶּנּוּ אֶת־אַרְצֵנוּ וְאֶת־פְּרִי עֲמָלֵנוּ וּלְכַלּוֹתֵינוּ מֵעַל־אַדְמָתֵנוּ׃ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַמְצִיא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה לְנִשְׁמוֹתֵיהֶם וּלְנִשְׁמוֹת כָּל־הַנִּרְצָחִים בִּידֵי הָאוֹיֵב הָאַכְזָרִי׃ בְּגַן־עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתָם בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים׃ וְיָנוּחוּ בְשָׁלוֹם עַל־מִשְׁכָּבָם וְיַעַמְדוּ לְגוֹרָלָם לְקֵץ הַיָּמִין׃ וּבִזְכוּתָם יָשׁוּבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ נַחֲמֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאָבְלֵנוּ הַכָּבֵד עַל־הַנֶּהֱרָגִים וְהַנִּרְצָחִים׃ וּבְנֶחָמַת צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם נְנֻחַם כֻּלָּנוּ׃ וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בַּהֲקָמַת מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל הַשְּׁלֵמָה וּבְשוּבְךָ לְצִיּוֹן וּבִבְנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ׃ וְקַיֵּם בְּיָמֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי נְבִיאֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים׃ לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה׃ כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ אָמֵן׃ כֵּן יְהִי רָצוֹן׃

אֵל מָלֵא רַחֲמִים בּוֹרֵא שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים טְהוֹרִים וְגִבּוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מַזְהִירִים לְנִשְׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁנִּלְחֲמוּ בְּכָל־

מקורות ומקבילות

ואשר נפלו חללים במלחמתם. ע"פ ש"א לא, ח; ש"ב א, יט; דה"א ה, כב. **נפלו חלליס.** ע"פ ירמ' נא, מט. **במלחמתם.** ע"פ בא"ס מו, ו. **נגד הצר הצורר.** ע"פ שמ' כג, כב; במ' י, ט; עזר' ח, כב. **התקומם.** ע"פ תה' קלט, כא; איו' כז, ז. **לגזול ממנו.** ע"פ מיכ' ב, ב. **את ארצו.** ע"פ בר' טו, יח; שמ' ו, ח. **ואת פרי עמלנו.** מתע"ד פר' כו, סי' ז; פסז"ו (לקח טוב), דב', דף מו ע"א, 'אלו הבניס'. **ולכלותינו מעל אדמתנו.** ע"פ שמ' לב, יב; ש"ב י, יב. **ימליץ מטוחה.** ע"פ ישע' מ, ב; רות א, ט. **תחת כנפי השכינה.** ע"פ רות ב, יב. **לנשמותיהם ולנשמות כל וכו'.** מק"ט, אד"נ מוסח א, פר' יב, '...אלא [כל] נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד', ע"פ ש"א כה, כט; מתע"ד פר' לד, סוף סי' ה; בבלי שבת, דף קנב ע"ב. **בידי האויב האכזרי.** ע"פ ירמ' ל, יד; מתע"ד פר' לב, סי' לא, 'הן מהגין עמנו במדת אכזריות הורגין ממנו' וכו'; ילקו"ש תו', רמז תתקמו, ד"ה כי לא כלורנו. ראו ב"ר פר' נג, סי' יד, 'עתיד להמית את בניך' וכו'. **בגן עדן תהא מנוחתם.** ראו שה"ר פר' ח, סי' יב, 'זו גן עדן שכולה בשמים'. **במעלות קדושים וטהורים.** בבלי פסחים, דף נ ע"א, 'אין אדם יכול לעמוד במחיצתן'; מד"ז קה', פר' ט, סי' י. ראו בבלי שבת, דף קה ע"א; מדת"ה מז' ח, סי' ב, 'שאנו קדושים וטהורים'. **ויעמדו לגורלם לקץ הימין.** ע"פ דני' יב, יג. **ישובו בניס לגבולם.** ע"פ ירמ' לא, טז. **נחמנו ה'.** ע"פ ישע' סו, יג. **מאבלנו הכבד.** ע"פ בר' ג, יא. **על הנהרגים והנרצחים.** ע"פ תה' לד, ו; מדת"ה מז' ט, סי' יג, 'הנהרגין על קדוש שמי' וכו'. **וירושלים ננחם כלנו.** ע"פ ישע' סו, יג. **ותחזינה עינינו.** ע"פ מיכ' ד, יא. **בהקמת מלכות ישראל.** ע"פ מ"א ט, ה. ראו רמב"ם הל' תשובה, פ"ג, ה"א, '...חזרה מלכות לישראל'. **ובשובך לציון.** ע"פ ישע' נב, ח; זכ' ח, ג. **ובבנין בית המקדש.** ע"פ מסנ' תענית, פ"ד, מ"ח; ירוש' תענית, פ"ד, סוף ה"ז. **וקייס בימינו.** תה' ל, יד; איכ' ה, כא. **נביאיך הקדושים.** ע"פ ויק"ר פר' א, סי' יג, 'אבל נביאי ישראל בלשון קדושה'. **לא ישא גוי וכו'.** ישע' ב, ד. **כי מלאה הארץ וכו'.** ישע' יא, ט. **אמן כן יהי רצון.** דב"ר סוף פר' יא. **מלא רחמים.** ע"פ ירוש' ברכות, פ"א, ה"ה [דף י ע"ב]; ספרא פר' אחרי מות, פר' ח, סוף פר' יב, אות א. **כזוהר הרקיע**

מַעֲרָכוֹת יִשְׂרָאֵל· בַּמַּחְתֶּרֶת וּבִצְבָא הַהֲגָנָה לְיִשְׂרָאֵל· וְשֶׁנָּפְלוּ בְּמִלְחֲמֹתָם וּמָסְרוּ נַפְשָׁם עַל־קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם הָעָם וְהָאָרֶץ· בַּעֲבוּר שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים לְעִלּוּי נִשְׁמוֹתֵיהֶם· לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֵם בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים וְיִצְרֹר בִּצְרֹר הַחַיִּים אֶת־נִשְׁמוֹתֵיהֶם· יְהוָה הוּא נַחֲלָתָם· בְּגַן־עֵדֶן מְנוּחָתָם· וְיָנוּחוּ בְשָׁלוֹם עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם· וְתַעֲמֹד לְכָל־יִשְׂרָאֵל זְכוּתָם· וְיַעַמְדוּ לְגוֹרָלָם לְקֵץ הַיָּמִין· וְנֹאמַר אָמֵן:

הזכרת נשמות לנספי השואה:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים בּוֹרֵא אֶרֶץ וּמְרוֹמִים שׁוֹמֵעַ שַׁוְעַת עֲגוּמִים דַּיַּן אַלְמָנוֹת וַאֲבִי יְתוֹמִים· אַל־נָא תֶחֱשֶׁה וְתִתְאַפַּק לְדַם עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הַשָּׁפוּךְ כַּמַּיִם הַנִּגָּרִים· הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מַזְהִירִים לְאַלְפֵי אֲלָפִים נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל־יִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים· אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וִילָדִים וִילָדוֹת עוֹלְלִים וָטַף· שֶׁנֶּהֱרְגוּ וְשֶׁנִּשְׁחֲטוּ וְשֶׁנֶּחְנְקוּ וְשֶׁהָטְבְּעוּ וְשֶׁנִּשְׂרְפוּ וְשֶׁנִּקְבְּרוּ חַיִּים וְשֶׁנֶּעֱלְמוּ בְּמִדִּינוֹת כִּבּוּשֵׁי הָאוֹיֵב הַצּוֹרֵר וְהָעָרִיץ· כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים וּבֵינֵיהֶם גִּבּוֹרֵי הָרוּחַ גְּאוֹנִים וְצַדִּיקִים רַבָּנִים וַחֲסִידִים

מקורות ומקבילות

מזהיריס וכו'. ע"פ דני' יב, ג; ירומ' מדריס, פ"ג, ה"ח, 'ואין כוכביס אלא צדיקיס'. **העס והארץ.** ע"פ ס"ב י, יב. **בעל הרחמיס.** לשון חז"ל בהרבה מקומות, כמו: ירומ' תעניית פ"ג, ה"טו; מכיל' דרשב"י פ"ג, פ"ח; ויק"ר פר' יז, סי' ד. **ה' הוא נחלתם.** ע"פ דב' י, ט. **ויעמדו לגורלם לקץ הימין.** ע"פ דני' יב, יג. **מלא רחמיס.** ע"פ ירומ' ברכות, פ"א, ה"ה [דף י ע"ב]; ספרא פר' אחרי מות, פר' ח, סוף פר' יב, אות א. **בורא ארץ ומרומיס.** ע"פ בר' א, א; יבמ' מב, ה. **שומע שועת.** ע"פ יומ' ב, ג; איכ' ג, טו; בבלי ברכות, דף כט ע"ב. **דיין אלמנות ואבי יתומיס.** ע"פ תה' סח, ו; שמו"ר פר' כ, סי' ח. **אל נא תחשה ותתאפק.** ע"פ ישע' סד, יא; ירמ' יד, ח-ט; תה' כח, א. **לדם עמך ישראל השפוך.** ע"פ יואל' ד, יט-כא; תה' עט, י. **כמיס הנגריס.** ע"פ ס"ב יד, יד; תה' עט, ג; סא"ס עז, כט. **אנשיס ונשיס וכו'.** ראו בבלי גיטין, דף מז ע"א, 'הרגו בה אנשיס ונשיס וטף, עד שהלך דמן' וכו'. **שנהרגו.** אה"מ, אליהו, עמ' 26, 'בוכין ומוטקין על אחיהס שנהרגו'. **ושנשחטו.** פסז"ו (לקח טוב), שה"ש פר' א, סי' ג, 'שנשחטו על קדושת השם'. **ושהטבעו.** בבלי גיטין, דף מז ע"ב, 'אלו שטובעין ביס' וכו'. **ושנשרפו.** פסר"ב (איש שלום), פי' ל, 'ובניו שרפוני באש'. **כיבושי האויב.** בבלי ערכין, דף יא ע"ב, '...באו אויבים וכבשוס'. **האויב הצורר.** ע"פ במ' כה, יז-יח; תה' כז, ב; אס' ג, י; ז, ו. **והעריץ.** ע"פ ישע' יג, יא; ירמ' עו, כא; תה' לז, לה. **כלם קדושיס.** ע"פ במ' עז, ג. **ומדיקיס וכו'.** ע"פ ישע' ס, כא; במדב"ר פר' ג, סי' א, 'כך בישראל צדיקים, ישריס, חסידים, בני תורה' וכו'.

וְרָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן וְאַדִּירֵי תוֹרָה וְתַלְמִידֵיהֶם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהִים לְטוֹבָה וּבְגַן־עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתָם· בְּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֵם בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים וְיִצְרֹר בִּצְרֹר הַחַיִּים אֶת־נִשְׁמוֹתֵיהֶם· יְהוָה הוּא נַחֲלָתָם· וְהוּא יִנְקֹם אֶת־נִקְמָתָם וְיִזְכֹּר לָנוּ עֲקֵדָתָם וְתַעֲמֹד לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל זְכוּתָם· אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמָם· וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתָם· בִּזְכוּתָם יָשׁוּבוּ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּתָם· וְהַקְּדוֹשִׁים הָאֵלֶּה תְּהֵא לְזִכָּרוֹן תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה צִדְקָתָם· יָבוֹאוּ בְשָׁלוֹם וְיָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם וְיָקִיצוּ וְיַעֲמְדוּ לְקֵץ הַיָּמִין לְחַיּוֹתָם· וְנֹאמַר אָמֵן:

מקורות ומקבילות

ורשאי ישיבות. רשו ויק"ר פר' ב, סי' ג; שה"מ, בוסתנאי, עמ' 74. **ארזי הלבנון.** ע"פ שופ' ט, טו; תה' צב, יג. **ואדירי תורה.** שה"מ, היכלות, עמ' 118, 'גבורי תורה חבורה וכל אדירי'. **ותלמידיהם.** רשו מק"ט מס' דרכ"א, פר' הוצלח, הל' יג; תדא"ר (איש שלום), פר' טו, ד"ה כל אדם. **ה' הוא נחלתם.** ע"פ דב' י, ט. **והוא ינקם את נקמתם.** ע"פ דב' לב, מג; ש"ב כב, מח; ישע' לה, ד; נט, יח; ירמ' מו, י; יחז' כה, יד-יח; מיכ' ה, יד; נחו' ח, ב; תה' צד, ח; בנ"ס לה, כב. **ארץ אל תכסי דמם.** ע"פ איו' טז, יח. **ואל יהי מקום לזעקתם.** ע"פ תה' קט, ז. **ישובו נדחי ישראל.** ע"פ ישע' יא, יב; נו, ח; תה' קמז, ב; בנ"ס נב, ו. **לאחוזתם.** ע"פ יחז' מו, יח. **לזכרון תמיד לפני ה'.** ע"פ שמ' כח, כט. **לדקתם.** ע"פ ישע' נד, יז; בנ"ס מד, יג. **יבואו בשלום וכו'.** ע"פ ישע' נז, ב. **ויקיצו וכו'.** ע"פ ישע' כו, יט; דני' יב, ב. **ויעמדו לקץ הימין.** ע"פ דני' יב, יג. **לחיותם.** ע"פ תה' לג, יט; דני' יב, ב; משנ' אבות, פ"ד, מכ"ב.

תפילות
שונות

פרק

הכנסת ספר תורה

יָפוּצוּ אֹיְבֶיךָ בִּנְסֹעַ הָאָרֹן· וּבְנוּחֹה עַמֶּךָ שִׁיר מִזְמוֹר יָרֹן:
וְכֹהֲנֵי עַמֶּךָ יִלְבְּשׁוּ רִקְמָה· יֹאמְרוּ חֲסִידֶיךָ שִׁירָה בִּנְעִימָה:
גּוּי עַל־כָּל־אֻמָּה שֶׁבַח וְיִתְרוֹן· וּבְנוּחֹה עַמֶּךָ שִׁיר מִזְמוֹר יָרֹן: יָפוּצוּ
אוּרִים וְתֻמִּים כְּבָרִאשׁוֹנָה· קְטֹרֶת סַמִּים שְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה·
וְהָיָה לוֹ לְמָנָה לְזֶרַע אַהֲרֹן· וּבְנוּחֹה עַמֶּךָ שִׁיר מִזְמוֹר יָרֹן: יָפוּצוּ
בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ דָּוִד בֶּן־יִשַׁי· שְׁלַח מְשִׁיחֶךָ וּלְךָ יוֹבִילוּ שַׁי·
לְהַקְרִיב אִשֵּׁי מִנְחַת זִכָּרוֹן· וּבְנוּחֹה עַמֶּךָ שִׁיר מִזְמוֹר יָרֹן: יָפוּצוּ

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה· בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה:
אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ· אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים·
עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ·
אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב·
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִזְמוֹר לְדָוִד· הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים· הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ· הִשְׁתַּחֲוּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה

ח"נ והערות

יפוצו אויביך. פזמון לפתיחת ההיכל, סי' יואב'. נדפס לראשונה ב'תתת"ס', ויניציאה, דפוס זואן די גארה, שמ"ד, דף קמ. בשנים האחרונות נהגו לזמר אותו לפני הכנסת ס"ת.

מקורות ומקבילות

הכנסת ספר תורה. רא"ו רס"י, קה' ה, ט, '...וספר תורה נאה'. **יפוצו אויביך בנסע הארן.** ע"פ במ' י, לה; ס"ז (הורוביץ), במ' פר' י, פס' לה. **ובנוחה.** במ' י, לו. **שיר מזמור ירון.** ע"פ תה' סז, ח. **וכהני עמך ילבשו.** ע"פ תה' קלב, ט. **ילבשו רקמה.** ע"פ יחז' טז, י. **יאמרו חסידיך שירה.** ע"פ תה' קלב, ט. **אורים ותומים.** ע"פ נחמ' ז, סה. **קטורת סמים.** ע"פ שמ' ל, ז. **שחלת וחלבנה.** שמ' ל, לד. **והיה לו למנה.** ע"פ שמ' כט, כו. **לזרע אהרן.** ע"פ ויק' ו, יא. **בעבור עבדך דוד.** ע"פ תה' קלב, י. **דוד בן ישי.** ע"פ ש"א יז, נח. **שלח משיחך.** ע"פ תה' מג, ג ורש"י. **ולך יובילו שי.** ע"פ תה' סח, ל. **להקריב אשי.** ויק' כא, כא. **מנחת זכרון.** במ' ה, טו. **ברוך הבא.** תה' קיח, כו־כט. **מזמור לדוד וכו'.** תה' כט, א־יא.

עַל־הַמָּיִם׃ אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים׃ יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃ קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ׃
קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃
וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל׃ לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת
אֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר׃ יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃ קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל
אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת׃ וּבְהֵיכָלוֹ׃ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב
יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן׃ יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

פִּיּוּט שֶׁנּוֹהֲגִים לֹאמְרוֹ בְּעֵת עֲצִירַת גְּשָׁמִים

אֵל חַי יִפְתַּח הַשָּׁמַיִם׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

בַּעֲבוּר טוּב מְעַט עֲשֵׂה רַב נִמְרָץ׃ בְּצִדְקַת נָבִיא מֵאָהֳלוֹ רָץ׃
וְאָמַר יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם (אברהם)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

רַוֵּה תְרַוֶּה פְּנֵי אֲדָמָה׃ בְּצִדְקַת נָבִיא לְאָבִיו דָּמָה׃
וַיַּחְפֹּר אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם (יצחק)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

הוֹרֵד גֶּשֶׁם בְּתִתְּךָ קוֹלוֹת׃ בְּצִדְקַת נָבִיא הִצִּיג מַקְלוֹת׃
בֶּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם (יעקב)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

מַיִם שָׁאֲלוּ בָנִים בְּקָרְאָם׃ בְּצִדְקַת נָבִיא וּבָנָיו בְּבֹאָם׃
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם (אהרן)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

בָּרֵךְ דָּגָן וְתִירוֹשׁ וְזַיִת׃ בְּצִדְקַת נָבִיא נֶאֱמַן־בַּיִת׃
הִכָּה־צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם (משה)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

מַלֵּא שְׂחוֹק פִּי בִּבְכִי עֲנָנִים׃ בְּצִדְקַת נָבִיא שָׂם גִּבְעוֹנִים׃
חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם (יהושע)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

ח"נ והערות

פיוט לעצירת גשמים. פיוט לרבי אברהם אבן עזרא, סי' 'אברהם'. ראו: ישראל לוין, 'שירי־הקודש של אברהם אבן עזרא', ירושלים, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תש"ם, ח"ב, עמ' 167, מס' 307. במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל מופיע כפיוט 'עושה שלום' לשמיני עצרת. בשנים האחרונות הונהג לאמרו בעת עצירת גשמים לפני הוצאת ס"ת, עם מזמור ס"ה. **פני אֲדָמָה.** אצל לוין: 'פני הָאֲדָמָה'. **הִצִּיג מקלות.** במח' רמ"ו, בולוניא ושד"ל: 'הִצִּיב מקלות', וכאן הנוסח ע"פ כתבי יד ולוין מלשון הפסוק בבר' ל, לח.

הַרְבֵּה לֶחֶם לְבָבִי יִסְעַד· בְּצִדְקַת נָבִיא הִתְפַּלֵּל בְּעַד·
עַם נִקְבְּצוּ וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם (שמואל)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

דּוֹרֵשׁ גֶּשֶׁם הַיּוֹם יֶרְחַם· בְּצִדְקַת נָבִיא בְּאוֹיְבָיו נִלְחַם·
וַיֹּאמֶר· מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם (דוד)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

יָצוּ אֵל לְהַשְׁקוֹת עַמּוֹ בְּחִירוֹ· בְּצִדְקַת נָבִיא צִוָּה בְּסִפְרוֹ·
שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם (שלמה)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

הָטֵב לְאֵשֶׁת אֵרַשְׁתָּ לָךְ· בְּצִדְקַת נָבִיא לְאִשָּׁה הָלַךְ·
וַיֹּאמֶר לָהּ קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם (אליהו)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף לַגְּלָאָה· בְּצִדְקַת נָבִיא פְּלָאִים הֶרְאָה·
אַף־הוּא וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם (אלישע)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

בְּצִדְקָתְךָ לְבַדְּךָ מַעֲלֶה נְשִׂיאִים· נַהֵל עַמְּךָ בְּצִדְקַת נְבִיאִים·
וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם (הקב"ה)׃ יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

אֵל חַי יִפְתַּח הַשָּׁמַיִם· יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃

כַּכָּתוּב׃

וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם· אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל· וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: וְנֶאֱמַר מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ· וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ· לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

ה"נ והערות

וַיֹּאמֶר לָהּ. אצל לוין ובפסוק שלפנינו: 'וַיֹּאמַר' וללא תיבת 'לָהּ'. קְחִי־נָא לִי. כ"ה בפסוק שלפנינו. במח' שד"ל בא בסוגריים. במח' רמ"ו, בולוניא ולוין ללא תיבת 'נָא'. תָּנִיף לַגְּלָאָה. אצל לוין: 'תניף לְגְלָאָה'. בְּצִדְקָתְךָ לבדך. במח' בולוניא ולוין: 'בְּצִדְקָךְ לבדך' (אך בקד"א כבפנים). מַעֲלֶה נְשִׂיאִים וכו' בְּצִדְקַת נְבִיאִים. אצל לוין: 'עַמְּךָ הָיָה \ וְצִדְקַת נְבִיאִים יַזְכִּיר'.

סדר ברכת כהנים

בארץ ישראל נושאים הכהנים כפיהם בחזרה.

קודם ברכת כהנים, אומר הכהן בלחש 'יהי רצון' זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ· יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· שֶׁתְּהֵא בְּרָכָה זוּ שֶׁצִּוִּיתָנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרָכָה שְׁלֵמָה· בְּלִי מִכְשׁוֹל וּבְלִי עָוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ· כָּאָמוּר·

אם יש יותר מכהן אחד, אחד מהציבור אומר: 'כֹּהֲנִים' (ויש נוהגים שהחזן אומר 'כהנים'). הכהנים אומרים את הברכה והתיבה 'יברכך' ואח"כ החזן מקרא אותם מילה במילה, עד סוף הברכה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה· אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל־אַהֲרֹן· וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

מקורות ומקבילות

ברכת כהניס. מסג' תמיד פ"ה, מ"ח; ירוס' ברכות, פ"ח, ה"ח [דף ד ע"ח]; בבלי סוטה, דף לח ע"ב; ראו ספרי דב' פר' ראה, פ' סב, ע"פ במ' ו, כז, במ' כ, כח; במדב"ר פ' יב, סי' ד; סדו' רס"ג עמו' לט; כלבו סי' יח; שבה"ל, ענין תפילה, סי' כג. **קודס ברכת כהניס.** ע"פ בבלי סוטה, דף לט ע"ח ורס"י וכי מהדר; בה"ג סי' כג, הל' כהניס, עמ' רסח; סדו' רס"ג עמו' לה. **יה"ר מלפניך ה' וכו'.** ע"פ מס' ח, לה; בבלי סוטה, דף לט ע"ח; שדר"ח פר' בהעלותך, שאילתא קכה; סרע"ג ח"ח, סי' סב; סדו' רס"ג עמו' לה; פסקי ריא"ז סוטה, פ"ז ה"ב, אות ב; ריקאנטי פסקים סי' לו; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **ברכה זו שצויתנו לברך.** ע"פ במ' ו, כג; ירוס' תענית, פ"ד, ה"ח [דף יח ע"ח]. **ברכה שלמה.** ראו בר' רבתי, עמ' 229, מת, כ; זוהר ח"ג, פר' נשא, דף קמז ע"ב, ד"ה ושמו את, ע"פ מס' כב, ט. **אור"ח.** ראו סרע"ג ח"ח, סי' סד; תוס' ברכות, דף לד ע"ח, ד"ה לא יעמה. **משה עבדך.** מ"ח ח, גג. **כהניס עם קדושיך.** ראו אבודרהם, שמו"ע, מס"כ בשם ר' יוסף קמחי. ע"פ סדו' רס"ג עמו' לט; פסקי ריא"ז סוטה, פ"ז ה"ב אות ב; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **אשר קדשנו.** בבלי סוטה, דף לט ע"ח; סרע"ג ח"ח, סי' סב; סדו' רס"ג עמו' לה; פסקי ריא"ז סוטה פ"ז ה"ב אות ב'; שבה"ל, ענין תפילה, סי' לג; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **ולמו לברך את עמו ישראל.** ע"פ במ' ו, כג.

ח"נ והערות

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ וכו'. בה"נ במח' שד"ל, ח"א, דף קי ע"א. נוסח זה לא מופיע במח' רמ"ו ובולוניא. **יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.** בסחב"ר: 'יי אלקי ואלקי אבותיי'. **בְּרָכָה שְׁלֵמָה.** תיבות אלו אינן בתלמוד שלפנינו. בשדר"א: 'באהבה רצויה'. בסחב"ר: 'באהבה'. **בְּלִי מִכְשׁוֹל וּבְלִי עָוֹן.** בתלמוד שלפנינו: 'לא יהא בה מכשול ועון'. בשדר"א: 'ואל יכשל בה כושל ועון מעתה ועד עולם'. בסחב"ר: 'ואל ימצא בה שום מכשול ועון'. **או"א בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה.** ע"פ מח' רמ"ו ובולוניא. **ויש נוהגים שהחזן אומר.** ע"פ שו"ע או"ח, סי' קכח ס"י. **הכהנים אומרים וכו'.** רמב"ם, הל' נשיאת כפים, פר' יד, ה"ג; שו"ע או"ח, סי' קכח, סי"ג.

יותר מכהן אחד. בבלי סוטה, דף לח ע"ח; סרע"ג ח"ח, סי' סב; שו"ע סדו' רס"ג עמו' לט; פסקי ריא"ז סוטה, פ"ז ה"ב אות ב; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **יברכך והחזן מקרא.** ע"פ אה"מ, חסר ויתר, עמ' 196; סדו' רס"ג עמו' לט; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **אשר קדשנו.** בבלי סוטה, דף לט ע"ח; סרע"ג ח"ח, סי' סב; סדו' רס"ג עמו' לה; פסקי ריא"ז סוטה פ"ז ה"ב אות ב'; שבה"ל, ענין תפילה, סי' לג; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **ולמו לברך את עמו ישראל.** ע"פ במ' ו, כג.

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃

אחר ברכת כהנים, אומר הכהן בלחש 'רבון' זה, ומכוונים לסיים עם הש"ץ:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים׃ עָשִׂינוּ מַה־שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ׃ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ׃ וְשָׁמֹו אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃

מי שראה חלום ונפשו עגומה עליו טוב לומר זה ה'רבון' בשעה שמאריכים הכהנים הניגון של סוף הפסוקים, כדי לסיימו בעת שהציבור עונין אמן.

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים׃ אֲנִי שֶׁלָּךְ וְחֲלוֹמוֹתַי שֶׁלָּךְ׃ חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מָה הוּא׃ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי שֶׁכָּל־הַחֲלוֹמוֹת׃ בֵּין חֲלוֹם שֶׁחָלַמְתִּי אֲנִי בֵּין חֲלוֹם שֶׁחָלְמוּ לִי אֲחֵרִים׃ אִם טוֹבִים הֵם חַזְּקֵם כְּחֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל־יוֹסֵף׃ וְאִם צְרִיכִין רְפוּאָה רְפָאֵם

ח"ג והערות

רבון כל העולמים וכו'. הנוסח כאן הוא כמו שמופיע בפסקי הריא"ז, ברכות פ"ט. בכ"י כ"ה, דף 5א, הנוסח הוא עבור חלומות רבים, כנראה מפני שבחו"ל נשיאת כפים באה רק בימים טובים. נוסח דומה מובא מח' שד"ל ח"א, דף קי ע"ב, אבל איננו במח' רמ"ו ובולוניא. **כָּל־הָעוֹלָמִים.** בסחב"ר ומח' רומניא ללא תיבת 'כָּל'. **חֲלוֹם חָלַמְתִּי.** בסחב"ר: 'והחלומות שחלמתי'. בכ"י כ"ה: 'חלומות חלמתי'. **וְאֵינִי יוֹדֵעַ.** בסחב"ר: 'איני יודע'. **מה הוא.** בסחב"ר: 'מה הם'. בכ"י כ"ה: 'מה הן'. **יר"מ יְיָ אֱלֹהַי.** כל זה לא מופיע בסחב"ר ומח' רומניא. בכ"י כ"ה נוסף: 'ואלהי אבותי'. **שֶׁכָּל־הַחֲלוֹמוֹת.** לא מופיע בסחב"ר ומח' רומניא. **בין חֲלוֹם.** בסחב"ר: 'בין חלומות'. בכ"י כ"ה ללא תיבת 'חֲלוֹם'. **שחלמתי אני.** בסחב"ר וכ"י כ"ה נוסף: 'לעצמי בין חלומות שחלמתי על אחרים'. **בֵּין חֲלוֹם.** בסחב"ר ומח' רומניא: 'ובין'. ותיבת 'חֲלוֹם' איננה בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא. **שחלמו לִי אֲחֵרִים.** בסחב"ר, כ"י כ"ה ומח' רומניא: 'שחלמו אחרים עלי'. **אִם טוֹבִים הֵם.** בכ"י כ"ה: 'בין בלילה הזה בין בלילות אחרים החלומות הטובים'. **חזקם כחלומותיו.** בסחב"ר: 'חזקם ואמצם ויתקיימו בידי כחלומותיו'. בכ"י כ"ה: 'חזקם ואמצם כחלומותיו'. במח' רומניא: 'חזקם ואמצם עלי כחלומותיו'. **שֶׁל־יוֹסֵף.** בסחב"ר וכ"י כ"ה: 'שליוסף'. **ואם צְרִיכִין.** בסחב"ר: 'ואם צריכים'.

מקורות ומקבילות

יברך ה'. במ' ו, כד־כו; סדו' רס"ג עמו' לט. **אחר ברכת כהניס.** סרע"ג ח"ח, סי' סב; ע"פ סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **רבון כל העולמיס.** בבלי סוטה, דף לט ע"ח; ע"פ סרע"ג ח"ח, סי' סב; סדו' רס"ג עמו' לה; ריקאנטי פסקים סי' לז; סת"ר סי' ה, ענין ברכת כהניס. **עשה עמנו כמה שהבטחתנו.** רס"י עמ"ס סוטה, דף לט ע"ב, ד"ה מה שהבטחתנו. **ושמו את שמי וכו'.** במ' ו, כז. **מי שראה חלוס וכו'.** ע"פ בבלי ברכות, דף נה ע"ב; מדת"נ פר' נשא, סי' טז, 'ורואה את הכהניס ונשאיס כפיהס, החלוס רע מתבטל ממנו'; סרע"ג ח"ח, סי' סג. **ונפשו עגומה עליו.** ע"פ איו' ל, כה. **בשעה שמאריכיס הכהניס הניגון.** רא"ו ריבב"ן עמ"ס מגילה, דף כד ע"ב, 'ואומר אותה בטעס'. **רבון כל העולמיס.** ע"פ בבלי ברכות, דף נה ע"ב; סרע"ג ח"ח, סי' סג; רא"ש עמ"ס ברכות, פ"ט, סי' ה; מהו"ו סי' קל; עור או"ח, סי' קל; פסקי הריא"ז ברכות, פ"ט ה"ח, אות ט; כ"י כ"ה, דף 5א; מח' רומניא, דף תנא ע"ח. **אני שלך.** ע"פ ישע' ס, כח; תה' ק, ג; איכ"ר פר' ה, סי' ח. **וחלומותי שלך.** ע"פ במ' יב, ו; איו' ד, יג; לג, יד־טז. **חלוס חלמתי.** ע"פ בר' לז, ו; מח, טו; שופ' ז, יג; דני' ב, ג. **ואיני יודע מה הוא.** ע"פ דני' ב, ג־יח. **יה"ר מלפניך ה' וכו'.** ע"פ מש' ח, לה; ירוש' ברכות, פ"ה, ה"ח [דף לז ע"ב]. **שכל החלומות.** ע"פ דני' ח, יח. **בין חלוס שחלמתי אני.** ע"פ בר' לח, י; מ"ח ג, ה. **בין חלוס שחלמו לי אחריס.** ע"פ בר' לז, ו־י; שופ' ז, יג־יד. **אס טוביס הס.** ע"פ בר' מ, טז; בבלי ברכות, דף נה ע"ח, '...צריכיס רחמיס וכו' וחלוס טוב'. **כחלומותיו של יוסף.** ע"פ בר' לז, ה־יח; מב, ט. **רפאס.** ע"פ ישע' יט, כב.

כְּמֵי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה וּכְמֵי יְרִיחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע וּכְמִרְיָם מִצָּרַעְתָּהּ וּכְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ וּכְחִזְקִיָּהוּ מֵחָלְיוֹ· וְכֶשֶׁם שֶׁהָפַכְתָּ קִלְלַת בִּלְעָם הָרָשָׁע לִבְרָכָה· כָּךְ הֲפוֹךְ לִי כָּל־חֲלוֹמוֹתַי לְטוֹבָה וְיִהְיוּ לִי לְשָׁלוֹם:

ויכוין לסיים דבריו עם הכהן, שיענו הציבור אמן.

ואם עדיין לא גמרו הכהנים ברכתם, יוסיף ויאמר:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם· שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה· אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם· יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ שָׁלוֹם:

מקורות ומקבילות

כמי מרה ע"י משה. ע"פ שמ' טו, כג-כה. **מֵי יריחו.** יהו' טז, ח; ספ"י מלה"י ד, ח, ג. **וכמי יריחו על ידי אליש"ע.** ע"פ מ"ב ב, יט-כב; ספ"י מלה"י ד, ח, ג; פסז"ו שמ', פר' טו, סימן כה; מש"ט בר', פר' ל, סי' לט. **וכמריס מצרעתה.** ע"פ במ' יב, יג-טו. **וכנעמן מצרעתו.** ע"פ מ"ב ה, יד; בבלי מדרש, דף מ ע"ח. **וכחזקיהו מחליו.** ע"פ מ"ב כ, א-יא; ישע' לח, א-ח. **וכשם שהפכת קללת וכו'.** ע"פ דב' כג, ו; יהו' כד, י; נחמ' יג, ב. **קללת בלעם... לברכה.** ע"פ במ' כב, יא; דב' כג, ה; יהו' כד, ט; מיכ' ו, ה. **בלעם הרשע.** ע"פ משנ' אבות, פ"ה, מי"ט; תי"ו במ' כג, ט; בבלי ברכות, דף ז ע"א. **ויהיו לי לשלום.** ע"פ מ"א ב, לג; יחז' לז, כו. **ויכוין לסיים דבריו וכו'.** מח' רומניא, דף תנא ע"א. **אדיר במרום.** בבלי ברכות, דף נה ע"ב; סרע"ג ח"א, סי' סג; מחו"ו סי' קל; טור או"ח, סי' קל; פסקי הריא"ז ברכות פ"ט, ה"א, אות ט. **אתה שלום.** ע"פ שופ' ו, כג-כד. **ושמך שלום.** ע"פ ספרי במ', פר' נשא, פי' מב, 'שמו של הקב"ה קרוי שלום'; ויק"ר פר' ט, סי' ט. **שתשים עלינו שלום.** ע"פ במ' ו, כו; תה' קמז, יד.

ח"ג והערות

וּכְמֵי יְרִיחוֹ. בכ"י כ"ה: 'וכמימי יריחו'. בסחב"ר ומח' רומניא: 'וכמיא דיריחו'. **וּכְמִרְיָם וכו' וּכְחִזְקִיָּהוּ מֵחָלְיוֹ.** במח' רומניא: 'וכצרעת נעמן וכחליו של חזקיה'. **וְכֶשֶׁם שהפכת.** בכ"י כ"ה: 'וכן יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי \ שתהפך כל החלומות הרעים מרעה לטובה \ כשם שהפכת'. **קִלְלַת בִּלְעָם הָרָשָׁע לִבְרָכָה.** בסחב"ר: 'את קללת בלעם הרשע לברכה'. במח' רומניא: 'את קללת בלעם עלינו לברכה'. **כָּךְ הֲפוֹךְ לִי וכו' לְשָׁלוֹם.** בסחב"ר: 'כך תהפוך כל החלומות הרעים שחלמתי אני לעצמי ושחלמתי על אחרים ושחלמו אחרים עלי לחיים ולששון ולשמחה טובה ולברכה לנחמה ושלום'. בכ"י כ"ה: 'על ישראל \ שנאמר ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך \ אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם \ הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה \ וכן יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי \ שתפדה אותי ואת כל אשר לי ממות \ כשם שפדית את יהונתן בן שאול ממות על ידי העם \ שנאמר ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה את הישועה הגדולה הזאת בישראל \ חלילה \ חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה \ כי עם אלהים עשה היום הזה \ ויפדו העם את יהונתן ולא מת \ פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים הי עמדי \ ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם \ ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה \ יי אלהי שים עלי שלום ועל ביתי שלום ועל כל אשר יש לי שלום \ וקיים עלי ועל זרעי ועל זרע זרעי מקרא שכתוב \ ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום \ בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו \ ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים \ לך דוד ועמך בן ישי שלום \ שלום לך ושלום לעוזריך כי עזרך אלהיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד \ הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים \ יי עוז לעמו יתן \ יי יברך את עמו בשלום'. במח' רומניא: 'כך תהפכם עלי לברכה \ ככתוב ויהפוך יי אלהיך לך את הקללה לברכה'. **אַדִּיר בַּמָּרוֹם וכו'.** לא מופיע במח' רומניא.

נוסח הקדיש המקורי

כפי מנהג בני רומה

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא׃ בְּעָלְמָא דִּבְרָא כִרְעוּתֵהּ׃ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ׃ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַדַּר וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא׃

לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן־כָּל־בִּרְכָתָא שִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הוּא בְרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאִמְרוּ אָמֵן׃

לוח ראשי תיבות

תנ"ך:

1) **בראשית** = בר'.
2) **שמות** = שמ'.
3) **ויקרא** = ויק'.
4) **במדבר** = במ'.
5) **דברים** = דב'.
6) **יהושע** = יהו'.
7) **שופטים** = שופ'.
8) **שמואל א'** = ש"א.
9) **שמואל ב'** = ש"ב.
10) **מלכים א'** = מ"א.
11) **מלכים ב'** = מ"ב.
12) **ישעיהו** = ישע'.
13) **ירמיהו** = ירמ'.
14) **יחזקאל** = יחז'.
15) **הושע** = הוש'.
16) **יואל** = יוא'.
17) **עמוס** = עמו'.
18) **עובדיה** = עוב'.
19) **יונה** = יונ'.
20) **מיכה** = מיכ'.
21) **נחום** = נחו'.
22) **חבקוק** = חבק'.
23) **צפניה** = צפ'.
24) **חגי** = חג'.
25) **זכריה** = זכ'.
26) **מלאכי** = מלא'.
27) **דברי הימים א'** = דה"א.
28) **דברי הימים ב'** = דה"ב.
29) **תהלים** = תה'.
30) **איוב** = איו'.
31) **משלי** = מש'.
32) **רות** = רות.
33) **שיר השירים** = שה"ש.
34) **קהלת** = קה'.
35) **איכה** = איכ'.
36) **אסתר** = אס'.
37) **דניאל** = דני'.
38) **עזרא** = עזר'.
39) **נחמיה** = נחמ'.

ספרות חז"ל, גאונים, ראשונים, אחרונים ושאר ראשי תיבות:

40) **אא"א** = אין אומרים אותו.
41) **אב"ע** = אבן עזרא.
42) **אבה"ע** = אבן העזר.
43) **אגא"ס** = אגרת אריסטיאס.
44) **אגב"ר** = אגדת בראשית (מהד' בובר).
45) **אג"י** = אגרת ירמיהו.
46) **אד"נ** = אבות דרבי נתן.
47) **אה"מ** = אוצר המדרשים (מהד' אייזנשטיין).
48) **או"ה** = אומות העולם.
49) **אוה"ג** = אוצר הגאונים.
50) **או"ז** = אור זרוע.
51) **או"ח** = אורח חיים.
52) **אוצה"ת** = אוצר התפלות.
53) **אוצ"ר** = אוצר ראשונים.
54) **אור"ח** = אורחות חיים.
55) **איכ"ר** = איכה רבה (מהד' ווילנא).
56) **אנכה"ג** = אנשי כנסת הגדולה.
57) **אסת"ר** = אסתר רבה (מהד' ווילנא).
58) **א"ר** = אליה רבה.
59) **אר"ץ** = ארם צובה.
60) **בבלי** = תלמוד בבלי.
61) **בה"ג** = בעל הלכות גדולות.
62) **ב"ח** = בית חדש על הטור.
63) **במדב"ר** = במדבר רבה (מהד' ווילנא).
64) **בנ"י** = בני ישראל.
65) **בנ"ס** = בן סירא.
66) **בעה"ט** = בעל הטורים.
67) **בעה"מ** = בעל המאור.
68) **ב"ר** = בראשית רבה (מהד' ווילנא).
69) **ברד"ה** = ברייתא דמלאכת המשכן.
70) **ברה"מ** = ברכת המזון.
71) **ברו"ש** = בני רומה, ויניציאה שמ"ז.
72) **בתמ"ד** = בתי מדרש\ות.
73) **גאה"ל** = גור אריה הלוי.
74) **גולד'** = דניאל גולדשמידט.
75) **דב"ר** = דברים רבה (מהד' ווילנא).
76) **ד"ו** = דפוס ויניציאה.
77) **דמש"ה** = דרכי משה הקצר.
78) **דע"ז** = דעת זקנים מבעלי התוספות.
79) **דפו"י** = דפוס\ים ישן\ישנים.
80) **דפ"פ** = דפוס פרנקפורט.
81) **דרכ"א** = דרך ארץ.

82) **דרש"ה** = דרך שיח השדה.
83) **הגש"פ** = הגדה של פסח.
84) **הל'** = הלכות.
85) **הל"פ** = הלכות פסוקות.
86) **הלק"צ** = ספר הלכות קצובות.
87) **הר"א כ"ץ** = הרב ר' אביגדור כהן צדק.
88) **הרד"פ** = הרב דוד פנצ'ירי.
89) **הריצ"ג** = הלכות ריי"ץ גיאת.
90) **הרמ"מ** = הרב מרדכי מורטארה.
91) **הר"ש כ"ץ** = הרב ר' שניאור כהן צדק.
92) **הרש"ר ומדק"א** = הגהות ר' שלמה רוקקא ומנהגים דק"ק אורבינו.
93) **ויק"ר** = ויקרא רבה (מהד' ווילנא).
94) **זכב"ל** = זכרון ברית לראשונים, לר' יעקב הגוזר ובנו ר' גרשום, מש' תתקעה.
95) **ח"א** = חלק א'.
96) **ח"ב** = חלק ב'.
97) **חוה"ל** = חובות הלבבות.
98) **חו"מ** = חושן משפט.
99) **חוש"מ** = חולו של מועד.
100) **חיי"א** = חיי אדם.
101) **חכ"צ** = חכם צבי.
102) **חמ"י** = חמדת ימים.
103) **ח"נ** = חילופי נוסחאות.
104) **טוש"ע** = טור ושלחן ערוך.
105) **ט"ז** = טורי זהב.
106) **יו"ד** = יורה דעה.
107) **ילקו"ש** = ילקוט שמעוני.
108) **יעב"ץ** = ר' יעקב בן צבי מעמדין.
109) **ירוש'** = תלמוד ירושלמי (מהד' ווילנא).
110) **יש"ש** = ים של שלמה.
111) **כארצ"ו** = כתר ארם צובה, לר' אהרן בן־אשר.
112) **כ"ה** = כן הוא.
113) **כה"נ** = כה\כך הנוסח.
114) **כ"י** = כתב\י יד.
115) **כ"י כ"ה** = כתב יד משנת ה'כ"ה (1265).
116) **כל"ר** = כלה רבתי.
117) **כנה"ג** = כנסת הגדולה.
118) **לב"א** = לב אהרן.
119) **לו"א** = לוח ארש.
120) **לח"נ** = לחם ניקודים.
121) **לח"ש** = לחם שמים.
122) **ליקה"פ** = ליקוטי הפרדס.
123) **לק"י** = לקט יושר.
124) **לש'** = לשון.
125) **לשה"כ** = לשון הכתוב.
126) **מא"ג** = מדרש אבא גוריון (מהד' בובר).
127) **מג"א** = מגן אברהם.
128) **מג"ת** = מגילת תענית (מהד' ליכטנשטיין).
129) **מד'** = מדרש.
130) **מד"א** = מדרש אגדה.
131) **מדא"ג** = מדרש אבא גוריון (מהד' בובר).
132) **מד"ז** = מדרש זוטא.
133) **מד"ר** = מדרש רבה.
134) **מד"ש** = מדרש שמואל (מהד' בובר).
135) **מדמ"ש** = מדרש משלי (מהד' בובר).
136) **מדת"ה** = מדרש תהלים (מהד' בובר).
137) **מדת"נ** = מדרש תנחומא (מהד' בובר).
138) **מה"ג** = מדרש הגדול (מוסד הרב קוק).
139) **מהדו"ב** = מהדורה בתרא.
140) **מהדו"ק** = מהדורה קמא.
141) **מו"ק** = מור וקציעה.
142) **מז'** = מזמור\ים.
143) **מח'** = מחזור\ים.
144) **מחה"ק** = מחזור הדרת קדש [וויניציאה שנט].
145) **מחו"ו** = מחזור וויטרי.
146) **מחמ"נ** = מחברת מנחם.
147) **מט"מ** = מטה משה.
148) **מי"ל** = מדרש ילמדנו.
149) **מכב"ר** = מחזור כמנהג בני רומא.
150) **מכדר"י** = מכילתא דרבי ישמעאל.
151) **מל"ה** = מלמד התלמידים.
152) **מלה"י** = מלחמות היהודים.
153) **מרב"מ** = מנהגים דבי מהר"ם.
154) **מנ"ש** = מנחת שי.
155) **מס'** = מסכת\ות.
156) **מס"ו** = מסכת סופרים.
157) **מסו"ג** = מסורה גדולה.
158) **מסו"ק** = מסורה קטנה.
159) **מפ"א** = מדרש פנים אחרים (מהד' בובר).
160) **מע"ה** = מעשי ה'.
161) **מע"צ** = מעגלי צדק.
162) **מצ"צ** = מצודת ציון.
163) **מק"ט** = מסכתות קטנות.
164) **מש"ט** = מדרש שכל טוב (מהד' בובר).

165) **מש"כ** = מה שכתב.
166) **משנ'** = משניות.
167) **משנ"ב** = משנה ברורה.
168) **משר"א** = משנת רבי אליעזר.
169) **מתע"ד** = מדרש תנאים על דברים (מהד' הופמן).
170) **נוב"ר** = נוסחאות בני רומי.
171) **נמוק"י** = נמוקי יוסף (על הרי"ף).
172) **סדה"י** = סדר היום.
173) **סדו'** = סידור\ים.
174) **סדו' רס"ג** = סידור ר' סעדיה גאון.
175) **סד"ט** = סדר טרוייש.
176) **סדע"א** = ספרי דאגדתא על מגלת אסתר.
177) **סד"ר** = סידור רוקח.
178) **סד"ש** = ספר דרך שיח.
179) **סד"ת** = סדר תפילת\ות.
180) **סהא"ק** = ספר הלכות איטלקי קדמון (מהד' י"מ תא-שמע).
181) **סה"מ** = ספר המנהגים.
182) **סה"ע עשה"ד** =ספר העיטור, עשרת הדברות.
183) **סה"ש** = ספר השרשים.
184) **סה"ת** = ספר התדיר.
185) **ס"ז** = ספרי זוטא.
186) **ס"ח** = ספר חסידים.
187) **סחב"ר** = סדור חיבור ברכות - מחזור טורינו.
188) **סח"ש** = ספר חכמת שלמה.
189) **סי'** = סימן.
190) **סמ"ג** = ספר מצוות גדול.
191) **סמנט"ו** = ספר מנהג טוב.
192) **סמק"א** = ספר מקבים א'.
193) **סמק"ב** = ספר מקבים ב'.
194) **סמ"ש** = ספר מצת שמורים.
195) **סע"ר** = סדר עולם רבה (מהד' ליינר).
196) **ספ"ב** = ספר ברוך.
197) **ספ"ה** = ספר השם.
198) **ספ"ש** = ספר שושנה.
199) **ספה"ח** = ספר החילוקים.
200) **ספה"מ** = ספר המכריע לר' ישעיה ב"ר מאלי מטראני.
201) **ספה"ש** = ספר השלחן.
202) **ספ"ח** = ספרים חיצונים.
203) **ספ"ט** = ספר טוביה.
204) **ספ"י** = ספר יוספוס.
205) **ספי"ה** = ספר יהודית.
206) **ספי"ו** = ספר יובלים.
207) **ספי"ר** = ספר יראים.
208) **ספ"ר** = ספר רוקח.
209) **ס"ק** = סעיף קטן.
210) **סרע"ג** = סדר ר' עמרם גאון.
211) **סרש"י** = סידור רש"י.
212) **סת"ר** = ספר תניא רבתי.
213) **ע"א** = עמוד א'.
214) **ע"ב** = עמוד ב'.
215) **עבו"י** = עבודת ישראל.
216) **עה"ב** = ערוגת הבושם.
217) **עה"ז** = עולם הזה.
218) **עה"פ** = על הפסוק.
219) **עה"ת** = על התורה.
220) **ע"ח** = ע'ן חיים.
221) **עמ"ס** = על מסכת\ות.
222) **עמ'** = עמוד\ים.
223) **ע"ע** = עיין עוד.
224) **ע"פ** = על פי.
225) **ערה"ש** = ערוך השלחן.
226) **עש"מ** = עמודי שמים.
227) **עשה"כ** = על שם הכתוב.
228) **עת"פ** = עיון תפילה.
229) **פדר"א** = פרקי דרבי אליעזר (מהד' היגר).
230) **פדר"ך** = פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים).
231) **פה"מ** = פירוש המשניות.
232) **פהר"ב** = פרקי היכלות רבתי (מהד' ירו', תרמ"ט).
233) **פירש"י** = פירוש רש"י.
234) **פסד"ז** = פסוקי דזמרה.
235) **פסז"ו** = פסיקתא זוטרתא - לקח טוב.
236) **פסו'** = פסוק\ים.
237) **פסקי רי"ד** = ר' ישעיה ב"ר מאלי מטראני.
238) **פסר"ב** = פסיקתא רבתי (איש שלום).
239) **פר'** = פרשה.
240) **פרה"י** = פרקי הירידות.
241) **פרמ"ג** = פרי מגדים.
242) **פרע"ח** = פרי ע'ץ חיים.
243) **פש"ט** = פסקי שכל טוב.
244) **פת"ת** = פתרון תורה.
245) **צו"ג** = צום גדליה.
246) **צוו"ה** = צוואות השבטים.
247) **קד"א** = קמחא דאבישונא.
248) **קדה"י** = קדמוניות היהודים.
249) **קדמ"א** = קדמוני אשכנז.
250) **קד"ץ** = קדמוני צרפת.
251) **קה"ר** = קהלת רבה (מהד' ווילנא).
252) **קו"א** = קונטרס אחרון.
253) **קוש"ק** = קובץ שיטות קמאי.

254) **ק"כ** = רבי אלעזר בירבי קליר פיוטים ליום הכיפורים (ראו ביבליוגרפיה).
255) **ק"ק** = קמץ קטן.
256) **קשע"ה** = קריאת שמע על המטה.
257) **ר' בחיי** = רבינו בחיי בן אשר.
258) **ראב"ד** = ר' אברהם בן דוד.
259) **ראבי"ה** = ר' אליעזר בן יואל הלוי.
260) **ראה"ע** = ר' אברהם הרופא מן־הענוים.
261) **ראש"ך** = ראשוני אשכנז.
262) **רבב"א** = ר' בנימין ב"ר אברהם (אח שבה"ל).
263) **רב"ה** = רות רבה (מהד' ווילנא).
264) **ר"ג מאה"ג** = רבינו גרשום מאור הגולה.
265) **רוו"ה** = ר' וולף היידענהיים.
266) **ר"ח** = רבינו חננאל גאון.
267) **ריא"ז** = ר' ישעיה ב"ר אליה מטראני.
268) **ריבב"ן** = ר' יהודה יעל"ה ב"ר בנימין.
269) **ריבמ"ץ** = ר' יצחק בן מלכי צדק מסיפונטו.
270) **ריה"ח** = רבי יהודה החסיד.
271) **ריי"ף** = ר' יצחק אלפסי.
272) **רמב"ם** = ר' משה בן מימון.
273) **רמד"ד** = ר' מרדכי דיסלדארף.
274) **רס"ג** = רבי סעדיה גאון.
275) **רע"ב** = ר' עובדיה מברטנורה.
276) **רעק"א** = ר' עקיבא איגר.
277) **רשב"א** = ר' שלמה בן אדרת.
278) **רשב"נ** = ר' שלמה ברבי נתן הסיג'ילמסי.
279) **רשב"ש** = רבינו שלמה ב"ר שמשון.
280) **רש"ס** = ר' שבתי סופר מפרעמישלא.
281) **שבב"י** = שד"ל, בתולת בת יהודה.
282) **שבה"ל** = שבלי הלקט.
283) **שד"ל** = שמואל דוד לוצאטו.
284) **שדר"א** = שאילתות דרב אחאי גאון.
285) **שה"ג** = שלטי הגבורים לר' יהושע בועז לבית ברוך.
286) **שה"ר** = שיר השירים רבה (מהד' ווילנא).
287) **שו'** = שורה\שורות.
288) **שו"ט** = שוחר טוב.
289) **ש"י** = שאילת יעב"ץ.
290) **שיטמ"ק** = שיטה מקובצת.
291) **שכה"ג** = שיירי כנסת הגדולה.
292) **שמו"ע** = שמונה עשרה.
293) **שמו"ר** = שמות רבה (מהד' ווילנא).
294) **ש"ס** = ששה סדרים.
295) **שעה"כ** = שער הכוונות.
296) **שע"ת** = שערי תשובה.
297) **ש"ת** = שערי תפלה.
298) **שת"י** = שתי ידות (למהר"ם די לונזאנו).
299) **תא"ו** = תולדות אדם וחוה.
300) **תד"א** = תנא דבי אליהו.
301) **תדא"ז** = תנא דבי אליהו, אליהו זוטא.
302) **תדא"ר** = תנא דבי אליהו, אליהו רבא.
303) **תה"ד** = תרומת הדשן.
304) **תו'** = תורה\תורת.
305) **תו"י** = תוספות ישנים.
306) **תוי"ט** = תוספות יום טוב.
307) **תו"כ** = תורת כהנים.
308) **תוס'** = בעלי התוספות.
309) **תוס' ריי"ד** = ר' ישעיה ב"ר מאלי מטראני.
310) **תוספ'** = תוספתא.
311) **תי"ו** = תרגום יונתן בן עוזיאל.
312) **תי"ר** = תרגום ירושלמי.
313) **ת"מ** = תפילת מנשה.
314) **תפא"י** = תפארת ישראל.
315) **תר"א** = תרגום אונקלוס.
316) **תר"י** = פי' תלמידי רבינו יונה גירונדי (על הרי"ף).
317) **תרמ"א** = תרגום ראשון מגילת אסתר.
318) **תשב"ץ** = תשובות ר' שמעון בן צמח.
319) **תשב"ץ קטן** = ר' שמשון בן צדוק תלמיד מהר"ם.
320) **תשוה"ג** = תשובות הגאונים.
321) **תשו' הריי"ד** = תשובות ר' ישעיה ב"ר מאלי מטראני.
322) **תשו' רנ"ג** = תשובות ר' נטרונאי גאון.
323) **תשמ"א** = תרגום שני מגילת אסתר.
324) **תתת"ס** = תמונות תחנות תפלות ספרד.

מפתח הפיוטים והתפילות

אב הרחמן מלא רחמים 93
אבינו הרחמן 96
אבינו מלכנו 89
אבינו שבשמים 262
אדון חסדך בל יחדל 436
אדון עולם אשר מלך 7
אדם אם יחיה אלף שנים 586
או"א בך בטחנו לא נבוש 96
או"א תבא לפניך תפלתנו 88
אודך כי אנפת ותשוב 405
אור עולם אוצר חיים 235
אורות גדולים שנים 364
אות זה החודש 464
אז כגלגל שעבוד הורים 474
אזכור מעללי יה 416
אחינו בית ישראל שמעו 482
אחינו ישראל 109
אין כאלהינו 279
אל המתנשא לכל לראש 426
אלהינו אלהים אמת 385
אל חי יפתח השמים 610
אלי שובה איומתי 380
אליהו הנביא 340
אלפא ביתא 307
אם אשר בך דבוקה 458
אם תשיב משבת 287
אמונת עתים אצלו אמון 494
אני חומה ושדי כמגדלות 469
אני מאמין באמונה 483
אקרא לאלהים עליון 377
ארור המן 450
אשר כלה מעשיו 190
אשרי האיש 17
את יום פדותכם אחיש 499
אתה אחד ושמך אחד 299
אתה הבדלת 322
אתה הוא שהקטירו 115
אתכם אזביד נזר ורביד 393
בדן יהא שרא 177
בחורים וגם בתולות 111
במה מדליקין 181
ברוך ברוך ברוך 451
ברוך יי לעולם 151
ברכות המצוות 507
בת ברורה נאוה ושחורה 393
הביננו ה"א לדעת את דרכיך 518
הזכרת נשמות 266
הטבת חלום 173
הכרזת פסח 473
המקום ירחם 572
הנרות הללו אנו מדליקין 395
הסולח לכל עוונכי 579
רשימת הפטרות ומזמורים 253
התעוררי התעוררי 480

ואמונה בשביעי קימת 192
ויתן לך האלהים 332
ולמשומדים 70
ומאהבתך יי אלהינו שאהבת 196
ונחם יי את אבלי ציון 599
זה הבן בכור הוא 560
זו היא דרך כל 590
זכור את אשר עשה 431
זכור לטוב שבוע טוב 340
זכינו להתחיל לשלום 394
זכר ברית אברהם 96
טוב שם משמן טוב 592
יברכו חתן וכלה 570
יגדל אלהים חי 206
יה מלכי מנעה מבכי 484
יהי חסדך יי עלינו 49
יהי יי אלהינו עמנו 124
יהי שלום בחילנו ושלוה 552,189
יזכור אלהים לטובה 266
יחל ישראל אל יי 572
יעידון יגידון כלם כאחד 47
יענך יי ביום צרה 98
יפוצו אויביך בנסוע הארון 609
יר״מ וכו׳ שתרגילני לדבר מצוה 11
יתנו צדקות יה 421
כך גזרו רבותינו המכבדים 267
כך גזרו רבותינו סנהדרין 473
כל ברואי מעלה ומטה 47
כתר יתנו לך 271,65
לא ימוש ספר התורה 17
ליהודים היתה אורה 341
לכה דודי 186
לעולם יהא אדם 28
מאימתי קורין את שמע 17
מה נאוו על ההרים 287
מזמורים לפני ערבית למוצ״ש 314
מי כמוך ואין כמוך 436
מי שברך לבת ישראל 265
מי שברך לחיילי צה״ל 263
מי שברך לקהל 264
מי שברך לעולה לתורה 107
מי שעשה נסים לאבותינו 267
מעוז צור ישועתי 396
מציון מכלל יפי אלהים הופיעה 483
מצלאין אנחנא (לחולה) 573
מצלאין אנחנא (שינוי השם) 577
מצלאין אנחנא (למשבר) 579
מרשות הא׳ הגדול הגבור 390
משכיל מכתם שירו 552,259,188
נוסח הקדיש המקורי 615
נחם יי אלהינו אותנו 133
נשמת כל חי תברך את שמך 229
סדר השכבה 592
סדר שני וחמישי 85
ספירת העומר 165
על הניסים ליום העצמאות 488
על התורה ליום העצמאות 490
פיטום הקטורת 115

פיוטים לחתן בראשית 393
צידוק הדין 583
צרי טבח הכינו 457
צרכי עמך מרבין ודעתן קצרה ... 518
קוראי מגלה הם ירננו 451
קחי כנור שאי גילה 565
ראו טובות יה גמלנו 487
רחם יי אלהינו עלינו 72
רחם נא עליו אל 588
רחמנא דרחם על אבהתנא 595
שבת היא מלזעוק 572
שבת היא מלנחם 601
שולמית הנבחרת מעמים 382
שלשים ושתים נתיבות 47
תאמת אור בקדש 364
תהלה נביע לרוכב 153
תוך אמוני עם סגלה 187
תכלה ממנו אפך וחמתך 92
תנא היכא קאי 18
תפילה לחולה נוסח מילאנו 265
תפילה לשלום המדינה 262
תקנת שבת רצית קרבנותיה 272
תתכלי חרבא וכפנא 597